

**ULUSLARARASI
YOKSULLUKLA MÜCADELE STRATEJİLERİ SEMPOZYUMU:**
DENEYİMLER ve YENİ FİKİRLER 13-15 EKİM 2010 İSTANBUL

BİLDİRİLER KİTABI

ULUSLARARASI YOKSULLUKLA MÜCADELE STRATEJİLERİ SEMPOZYUMU DENEYİMLER VE YENİ FİKİRLER 13 - 15 Ekim 2010 / İSTANBUL

BİLDİRİLER KİTABI

SYDGM Yayınları

ISBN 978-975-19-5056-7

Baş Editör

Mahmut KARDAŞ

Editörler

Dr. Nevzat Fırat KUNDURACI

Orhan BİLGE

Ersin KAYA

Sümer İNCEDAL

İkinci Baskı

Basım Adeti :750

Basım Tarihi

Mayıs 2011

T.C.

BAŞBAKANLIK

SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA

GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Akay Caddesi No: 6 Bakanlıklar/Ankara

Tel: (312) 415 58 31- 35 pbx / Faks: (312) 415 58 39

e-mail: mkardas@sydgm.gov.tr /obilge@sydgm.gov.tr /nkunduraci@sydgm.gov.tr

Dizgi-Mizanpaj

Fatih ÇETİN

Baskı

SATA Reklam Tasarım

Arjantin Cad. Halıcı Sok. No: 6/1 GOP / ANKARA

Tel.: +90 (312) 468 72 82 - 83

www.satareklam.com

© Mayıs 2011, Tüm yayın hakları

T.C. BAŞBAKANLIK SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ'ne aittir.

TAKDİM

2010 Avrupa Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma ile Mücadele Yılı kapsamında yoksulluğun azaltılması ve toplumsal dayanışmanın artırılması için Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından 13-15 Ekim 2010 tarihlerinde İstanbul'da "Yoksullukla Mücadele Stratejileri" konulu uluslararası bir sempozyum düzenlenmiştir. Bu Sempozyum, yoksullukla mücadelede ulusal ve uluslararası sosyal politika stratejilerinin belirlenmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

1986 yılından bu yana Türkiye'de sosyal yardım alanında temel aktör olarak doğrudan faaliyet gösteren, çeşitli sosyal yardım uygulamalarıyla hizmet veren, gelir dağılımının iyileştirilmesinde ve toplumsal refah düzeyinin yükselmesinde önemli bir rolü olan Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, bu alanda çeşitli faaliyetler yürütmekte olup, diğer kamu kurumları, üniversiteler, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği halinde çalışmaktadır.

Bu uluslararası organizasyon ile kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve uluslararası organizasyonların temsilcilerinin bir araya getirilmesi; yoksullukla mücadele konusunda bilgi ve deneyimlerin paylaşılması; sosyal yardımlar ve yoksulluk sorununun çözümüne yönelik yeni modellerin ve araştırmaların tartışılmasının sağlanması; yoksullukla mücadele konusunda yürütülen politikalar ile uygulamaların tartışılması ve ulusal-uluslararası işbirliği imkânlarının geliştirilmesi hedeflerine ulaşılmıştır.

"Yoksullukla Mücadele Stratejileri: Deneyimler ve Yeni Fikirler" Sempozyumumuza gerek sunum yapmak, gerekse katılımcı olarak yer almak amacıyla ülkemizden ve tüm dünyadan kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, enstitüler, yerel yönetimler, uluslararası örgütler ve bağımsız araştırma kuruluşlarından yüzlerce bildiri ve katılım talebi gelmiştir. Sempozyuma gösterilen bu ilgi, belirlenen hedeflerle uyumlu yoksulluk yönlü ulusal ve uluslararası ortam ve çevrenin varlığını da ortaya koymuştur. Bilim ve Danışma Kurulumuzun incelemeleri sonucunda kabul edilen bu bildiriler, Haliç Kültür ve Kongre Merkezindeki 3 ayrı salonda 3 gün devam eden "Yoksullukla Mücadele Stratejileri: Deneyimler ve Yeni Fikirler" sempozyumundaki 15 panelde Türkçe/İngilizce simültane çeviriler eşliğinde kıymetli katılımcıların dinleme ve değerlendirmelerine sunulmuştur.

Birleşmiş Milletler (BM), İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) gibi uluslararası kuruluşlar, Avrupa, Amerika ve dünyanın birçok ülkesinden kamu kurumları, enstitüler, üniversiteler, akademiler ve STK'lardan gelen uluslararası katılımcılarla birlikte, ülkemizden de kamu kurumları, yerel yönetimler, STK'lar, akademisyenler ve araştırmacı-lardan oluşan geniş bir katılımcı yelpazeyle sempozyum gerçekleştirilmiş, Sempozyuma yurtiçi ve yurt dışından yaklaşık 1000 davetli katılmıştır.

Sempozyuma yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde bu yoğun ilgi, bir yandan etkinliğin bilimsel ve akademik düzeyini yüksek tutarken, öte yandan zengin bir kültürel ortamın ve tecrübe paylaşımının da önünü açmıştır. Sempozyumdaki paneller de, birbirinden önemli konu ve içeriklerle gerçekleştirilmiştir. Yoksullukla Mücadelede Deneyimlerinin Paylaşılması konulu paneller; bize dünyanın dört bir yanındaki yoksullukla mücadele alanındaki düzenleme, uygulama ve projeleri bir arada sunmuştur. Bu alanda faaliyet yürüten, akademik çalışmalar yapan tüm kesimlere eşsiz bir deneyim paylaşımı sunarken, uygulamalar arası karşılaştırma yeni ufuklar ve projelere kapı açma olanağı sağlamıştır.

Ülkemizde sosyal yardım alanında en kapsamlı ve organize kurum olan Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün düzenlemiş olduğu bu uluslararası organizasyonla ulusal ve uluslararası düzeyde bilgi ve birikim paylaşımına oldukça önemli düzeyde katkıda bulunduğunu, yoksullukla mücadele alanında yeni bir sinerjiye yol açtığını görmekteyiz. Başarılı geçen uluslararası bir sempozyumun ardından da bu Sempozyumun bildiri kitabının, yoksulluğun ve her türlü yoksunluğun olmadığı bir Türkiye'ye ve dünyaya ulaşabilme amacına hizmet etmesini diliyorum.

Hayati Yazıcı
Devlet Bakanı

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihi boyunca, karşılaşılan birçok sorun bireysel düzeyi aşır toplumsal düzeyde etkilerini göstermiş, bunlara yönelik en etkili çözümler de, toplumsal düzeyde ve tüm kesimlerin katılımı, emeği, özverisi, bilinci ve duyarlılığı ile gerçekleşmiştir. Bu toplumsal sorunlardan bir tanesi de kuşkusuz yoksulluk ve yoksullukla mücadeledir. Yoksulluk hemen hemen tüm toplumlarda görülmekle birlikte, bütünüyle ortadan kaldırılması tarih boyunca söz konusu olamamıştır. Sorunun büyüklüğü, birçok boyutlarının, nedenlerinin olması, tüm toplumsal kesimler üzerinde etkisini -doğrudan veya dolaylı- göstermesi, getirilecek çözümlerin de aynı düzeyde olmasını sorunun tüm boyut ve yönlerini kapsamasını gerekli kılmaktadır.

Küreselleşen bir dünyada her türlü toplumsal, teknolojik, ekonomik, yönetsel, kültürel gelişmeler, etkilerini artık ulusal ve bölgesel düzeyi aşarak küresel düzeyde gösterirken, bu gelişmelerle bağlantılı olarak toplumsal sorunlar da etkilerini, sonuçlarını küresel düzeyde göstermektedir.

Günümüzde yoksulluk sorunu küresel gelişmelerden etkilenen, doğurduğu sonuçlarla da artık tek tek toplumları değil, tüm dünyayı etkileyen bir düzeye ulaştığından, sorunun çözümünün de küresel düzeyde olması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bu açıdan, çalışma alanı doğrudan yoksullukla mücadele olan Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü olarak, Bakanımızın önderliğinde Uluslararası bir Sempozyum düzenlemeye karar verdik. Avrupa Birliği tarafından 2010 yılının Avrupa Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma ile Mücadele Yılı olarak ilan edilmesini de fırsat bilerek yine Avrupa Parlamentosunca 2010 Avrupa Kültür Başkenti olarak ilan edilen İstanbul'da 13-15 Ekim 2010 tarihleri arasında gerçekleştirdik.

"Yoksullukla Mücadele Stratejileri: Deneyimler ve Yeni Fikirler" Sempozyumunun amacı; hükümetler, yerel yönetimler, ilgili kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları ile üniversitelerin ve uluslararası organizasyonların temsilcilerini bir araya getirmek suretiyle, yoksullukla mücadele konusunda bilgi ve deneyimlerin paylaşılmasını, sosyal yardımlar ve yoksulluk sorununun çözümüne yönelik yeni arayışların tartışılmasını sağlamakla yerine getirilmiştir.

Toplumsal olduğu kadar insani bir konu olan, günümüzde küresel önem ve etkileşime sahip olan yoksulluk ve yoksullukla mücadeleye karşı toplumun tüm kesimlerinde farkındalık oluşturacak sosyal bir proje niteliğinde olan bu sempozyumun ana temalarını aşağıdaki gibi belirledik:

- Yoksulluğun azaltılmasında yeni fikirler ve yeni eğilimler,
- Yoksulluğu azaltmada bireyin kapasitesinin geliştirilmesi,
- Yoksulluğu azaltmada işbirliği,
- Yoksulluğu azaltmada etkili programlar tasarlamak,
- Yoksulluğu azaltma programlarının etki değerlendirmesi.

Tüm dünyadan gelen katılımcıların kendi ülkelerine ilişkin deneyimlerinin paylaşıldığı, bireysel, kurumsal yeni fikirlerin tartışıldığı bilimsel ve kültürel bir platformun olduğu Sempozyumda, yoksulluk alanında çalışan;

- Farklı disiplinlerden bilim insanları,
 - Araştırmacılar,
 - Kamu ve özel sektörde görev yapan yerli ve yabancı üst düzey yöneticileri, uzmanları ve uygulamacılar,
 - Uluslararası kuruluş temsilcileri,
 - Sivil toplum kuruluşları temsilcileri,
- bir araya getirilerek yoksullukla mücadeleye yönelik ulusal ve uluslararası düzeydeki işbirliği artırılmıştır.

Sempozyumun yoksulluk eksenli ana temaları kapsamında yurtiçi ve yurtdışından çok sayıda Sempozyum katılım talebi ve başvuruları aldık. Dünyanın dört bir yanından, uluslararası kuruluşlardan sempozyuma yönelik bu yoğun ilgi bizleri organizasyon sürecinde motive ederken, uluslararası düzeyde yoksullukla mücadele alanında bilimsel ve kültürel bir etkinliğe ciddi bir ihtiyaç duyulmakta olduğunu da göstermiştir. Sempozyuma 32 farklı ülkeden 221 bildiri özeti başvurusu kabul edilirken, bunların içinde 22 ülkeden 111 bildiri başvurusu kabul edilmiş ve Sempozyumda

sunulmuştur. Sempozyuma bildiri ile katılım başvurularının yerli ve yabancı düzeylerinde yoğunluğu - Sempozyum Bilim Kurulu'muzun hakemlik sürecinde işlerini zorlaştırmakla birlikte- "Yoksullukla Mücadele Stratejileri: Deneyimler ve Yeni Fikirler" Sempozyumunun akademik seviye ve bilimsel kalitesinin de üst düzeyde gerçekleşmesini sağlamıştır.

"Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu", çeşitli ülkelerdeki yoksullukla mücadele yaklaşımlarını paylaşmak adına önemli bir fırsat teşkil etmiştir. "2010 Avrupa Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma ile Mücadele Yılı" kapsamında, yoksulluğun azaltılması ve toplumsal dayanışmanın artırılması amacıyla gerçekleştirilen sempozyuma 111 bildiri sahibinin yanı sıra 1000'in üzerinde katılımcı konuya ilişkin görüş ve çalışmalarını paylaşmış, değişik bakış açılarının birlikte değerlendirilmesine olanak sağlanmıştır.

Sempozyuma 22 ülkeden 45 yabancı misafir bildiriyle katılırken ülkemizden de 66 bildiri sempozyumda yer almıştır. 15 oturumun bulunduğu sempozyum süresince 3 ayrı salonda simultane tercüme ile birlikte 111 bildirinin 70'ine sunum imkânı sağlanmıştır.

SEMPOZYUM İLE ULAŞILAN HEDEFLER

Sempozyumda ulaşılan hedefleri şöyle sıralayabiliriz:

I- Türkiye'de ilk kez gerçekleştirilen bu organizasyonla yoksullukla mücadele alanındaki küresel tartışmalara ülkemizin de dahil edilmesi,

II- Kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ile üniversitelerin ve uluslararası organizasyonların temsilcilerinin, araştırmacıların bir araya getirilmesi,

III- Yoksullukla mücadele konusunda bilgi ve deneyimlerin paylaşılmasının, sosyal yardımlar ve yoksulluk sorununun çözümüne yönelik yeni arayışların tartışılmasının sağlanması,

IV- Yoksullukla mücadele konusunda yürütülen politikalar ile uygulamaların tartışılmasına ve ulusal-uluslararası işbirliği imkanlarının geliştirilmesine katkıda bulunulması,

V- Yeni yoksullukla mücadele stratejileri ve uygulamalarının oluşturulmasına yönelik ulusal ve uluslararası bilgi altyapısının oluşturulması.

SEMPOZYUM PANEL KONULARI VE İÇERİKLERİ

Sempozyumda yoksullukla mücadelede deneyimlerin paylaşılması konusu iki ayrı panelde ele alınmıştır. Bu panellerde, dünyanın dört bir yanında yoksullukla mücadele alanındaki düzenleme, uygulama ve projeler bir arada sunulmuştur. Bu alanda faaliyet yürüten, akademik çalışmalar yapan tüm kesimlere kendi deneyimlerini paylaşma olanağı sunulurken, uygulamalar arası karşılaştırmalarla yeni ufuklar ve projelere kapı açma olanağı da sağlanmıştır.

Sempozyumda yoksulluğun azaltılmasında yeni fikirler ve yeni yaklaşımlar başlıklı panellerde ise bu alanda yaşanan yeniliklere yer verilmiş olup, teorik ve akademik düzeyde tartışma ve bilgi paylaşımına zemin oluşturulmuştur. Bu panellerde; sosyal bilimlerde önemi giderek artan bir kavram olan sosyal sermayenin yoksullukla mücadelede oynayabileceği role de dikkat çekilmiştir.

Sempozyum boyunca daha birçok önemli konu panellerde gündeme alınıp, farklı boyut ve bakış açılarıyla ortaya konulmuştur. Yoksulluğun çocuklar ve kadınlar üzerindeki etkileri Çocuk ve Kadın Yoksulluğu panellerinde enine boyuna tartışılırken, yoksulluğun mekansal düzlemdeki farklılaşması Kırsal yoksulluk ve Kentsel yoksulluk panellerinde katılımcıların değerlendirmesine sunulmuştur. Mikro kredi uygulamaları da sosyo-ekonomik boyutlarıyla ayrı bir panelde tartışmaya açılmıştır. Yoksullukla mücadelede bilgi iletişim teknolojilerinin rolü adlı panelde bilgi iletişim teknolojilerinin bu alanda nasıl kullanıldığını farklı ve ümit verici uygulamalar üzerinden ele alınmıştır. Yoksullukla mücadelede temel aktör olan kamu kurumlarının bu alanda oynadıkları rol, toplumsal-ekonomik-yönetiş-kurumsal ve tarihsel yönleriyle kamu kurumları ve yoksulluğun azaltılması panelinde değerlendirmeye sunulmuştur. Kamu kurumları, sivil toplum örgütleri, uluslararası kuruluşların ulusal ve uluslararası işbirliğinin yoksullukla mücadelede oynadıkları rol ve gelecekte oluşturabilecekleri yeni işbirliği düzeyleri yoksulluğu azaltmada yerel-ulusal ve uluslararası işbirliği panellerinde değerlendirilmeye ve tartışılmaya sunulmuştur.

Üç gün süren sempozyumda, 15 panel ve 70 sunumla yoksullukla mücadele alanında ortaya konulan çıktılar, SYDGM Genel Müdürü'nün Başkanlığında İçişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Hasan Canpolat, Hindistan Kırsal Kalkınma Bakan Yardımcısı Amita Sharma, TESEV İyi Yönetişim Program Direktörü Fikret Toksöz, İngiltere Yoksulluk İttifakı Direktörü Peter Kelly'nin katıldığı son gün yapılan "Genel Değerlendirme" oturumunda ele alınmıştır.

Yerli ve yabancı katılımcıların bu akademik ve kültürel organizasyonun önümüzdeki yıllarda da tekrar edilmesi istek ve temennileri ile Genel Müdürlüğümüze yaptıkları teşekkürleri, sempozyumun faydalı ve verimli geçtiğinin bir göstergesi olarak görmektediriz.

Sempozyum sonrasında Sempozyum Bildiri Kitabı hazırlanırken, sunulan bu değerli bildirileri kalıcı hale getirerek, sempozyuma katılan veya katılamayan yoksullukla mücadele alanındaki ulusal ve uluslararası paydaşlarla en iyi ve anlaşılır biçimde paylaşmayı amaç edindik. Bunun için de "Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri: Deneyimler ve Yeni Fikirler Sempozyumu"nda Sunulan Tüm İngilizce bildirilerin Türkçeye, tüm Türkçe bildirilerin de İngilizceye çevrilmesine karar verdik. Bu tercüme faaliyeti; uzun zaman, emek ve dikkat isteyen bir çalışma olması ve Sempozyum Bildiri Kitabı'nın Sempozyumdan birkaç ay sonra yayınlanmasına yol açacak olması pahasına gerçekleştirildi. Bu süreçte çevrileri yapılan tüm bildirilerin kontrollerini ve gerekli düzeltmelerini yoğun bir çalışma temposunda titizlikle gerçekleştiren Genel Müdürlüğümüz Mütercim-Tercümanı Başak Akın'a teşekkür ediyorum. Sonuçta hem Türkçe hem de İngilizcesi tüm bildiriler için birlikte var olan Sempozyum Bildiri Kitabı ortaya çıkmış oldu.

"Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri: Deneyimler ve Yeni Fikirler Sempozyumu" Bildiri Kitabının yoksullukla mücadele alanı için oldukça başarılı geçen bir bilimsel ve kültürel organizasyonun çıktısı olarak, Sempozyumla öngördüğümüz hedeflere ulaşılmasına katkıda bulunmasını diliyor, bu değerli akademik çalışmayı sizlerin hizmetine sunuyoruz.

Aziz YILDIRIM
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma
Genel Müdürü

Düzenleme Kurulu

- Başkan:** Aziz YILDIRIM (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürü)
- Koordinatör:** İslam EMİROĞLU (Genel Müdür Yardımcısı)
- Üyeler:** M. Abdulhalim TÜRKKANI (Kaynak Yönetimi Dairesi Başkanı)
- Mahmut KARDAŞ (Gönüllü Kuruluşlarla İş Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanı)
- Cemalettin ÇOĞURCU (İstatistik, Araştırma ve Tanıtım Daire Başkanı)
- Dr. Selim COŞKUN (Sosyal Yardım Uzmanı)
- Orhan BİLGE (Sosyal Yardım Uzmanı)
- Dr. Nevzat Fırat KUNDURACI (Sosyal Yardım Uzmanı)
- Ersin KAYA (Sosyal Yardım Uzmanı)
- Şebnem AVŞAR KURNAZ (Sosyal Yardım Uzmanı)
- Semiha BOYBEK (Sosyal Yardım Uzmanı)
- M. Seyid PEHLİVAN (Sosyal Yardım Uzmanı)
- Tijen ŞAHİN (Sosyal Yardım Uzmanı)
- Pınar ESEN (Sosyal Yardım Uzman Yardımcısı)
- Sümer İNCEDAL (Sosyal Yardım Uzman Yardımcısı)
- Sait MUTLU (Bilgisayar Mühendisi)

Bilim Kurulu

Adı Soyadı	Üniversite/ Kurum	Fakülte/Birim
Prof. Dr. İsmail COŞKUN	İstanbul Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Coşkun ÇAKIR	İstanbul Şehir Üniversitesi	İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi (Dekan)
Prof. Dr. Mustafa DELİCAN	İstanbul Üniversitesi	İktisat Fakültesi
Prof. Dr. David HULME	The University of Manchester	Brooks World Poverty Institute
Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ	Hacettepe Üniversitesi	İ.İ.B.F.
Prof. Dr. Sedat MURAT	İstanbul Üniversitesi	İktisat Fakültesi (Dekan)
Prof. Dr. Recep SEYMEN	İstanbul Üniversitesi	İktisat Fakültesi
Doç. Dr. Zeynep KARAHAN USLU	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi	Güzel Sanatlar Fakültesi
Doç. Dr. Muhittin ACAR	Hacettepe Üniversitesi	İ.İ.B.F.
Doç. Dr. Mehmet Devrim AYDIN	Hacettepe Üniversitesi	İ.İ.B.F.
Doç. Dr. Asım BALCI	Selçuk Üniversitesi	İ.İ.B.F.
Doç. Dr. Muhsin KAR	Çukurova Üniversitesi	İ.İ.B.F.
Doç. Dr. M. Kemal ÖKTEM	Hacettepe Üniversitesi	İ.İ.B.F.
Doç. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN	Hacettepe Üniversitesi	İ.İ.B.F.
Doç. Dr. Yusuf TEKİN	Polis Akademisi Başkanlığı	Güvenlik Bilimleri Enstitüsü
Doç. Dr. Mete YILDIZ	Hacettepe Üniversitesi	İ.İ.B.F.
Yrd. Doç. Dr. Fahri SOLAK	Marmara Üniversitesi	İ.İ.B.F.
Yrd. Doç. Dr. Fatma Gül ÜNAL	Bard College at Simon's Rock	Ekonomi
Dr. Selim COŞKUN	Başbakanlık SYDGM	
Dr. Nazım KARTAL	Kocaeli Üniversitesi	İ.İ.B.F.
Dr. Nevzat Fırat KUNDURACI	Başbakanlık SYDGM	

Bildiri Tercümeleri Kontrol Komisyonu

Huriye SEVEN	Sosyal Yardım Uzmanı	M. Ali KUL	Sosyal Yardım Uzman Yrd.
Başak AKIN	Mütercim Tercüman	Onur SARILAR	Sosyal Yardım Uzman Yrd.
Nevzat F. KUNDURACI	Sosyal Yardım Uzmanı	Ali ÜSTÜNER	Sosyal Yardım Uzman Yrd.
Orhan BİLGE	Sosyal Yardım Uzmanı	Kürşat ÖZDEMİR	Sosyal Yardım Uzman Yrd.
Ersin KAYA	Sosyal Yardım Uzmanı	Ece MUTLUÇAĞ	Sosyal Yardım Uzman Yrd.
Semiha BOYBEK	Sosyal Yardım Uzmanı	Gamze TORUN	Sosyal Yardım Uzman Yrd.
Ferhat ODABAŞI	Sosyal Yardım Uzmanı	Banu ACUN	Sosyal Yardım Uzman Yrd.
Fatih ORTAKAYA	Sosyal Yardım Uzmanı	Oğuz ÖZDEMİR	Sosyal Yardım Uzman Yrd.
Münir TİRELİ	Sosyal Yardım Uzmanı	Adem BAKIR	Sosyal Yardım Uzman Yrd.
Samet GÜNEŞ	Sosyal Yardım Uzmanı	Sümer İNCEDAL	Sosyal Yardım Uzman Yrd.
Pınar GÜNAL	Sosyal Yardım Uzmanı	Sencer KİREMİTÇİ	Sosyal Yardım Uzman Yrd.
Ozan İLTER	Sosyal Yardım Uzmanı	Nazlıhan ÖZGENÇ	Sosyal Yardım Uzman Yrd.
Fatih ÖZDOĞAN	Sosyal Yardım Uzmanı	Pınar ESEN	Sosyal Yardım Uzman Yrd.
Şebnem KURNAZ	Sosyal Yardım Uzmanı	Yasemin BOLAT	Sosyal Yardım Uzman Yrd.
Ersin BİÇER	Sosyal Yardım Uzmanı	Ekrem DOMBAYCI	Sosyolog
Ahsen ARIÖZ	Sosyal Yardım Uzmanı		

İÇİNDEKİLER

SEMPOZYUM AÇILIŞ KONUŞMASI	21
Shahid NAJAM • BM Türkiye Koordinatörü • UNDP Türkiye Daimi Temsilcisi	
FAKİRLİKLE SAVAŞTA UZUN DÖNEMLİ POLİTİKALARIN ÖNEMİ: DÜZENLEYİCİ POLİTİKALAR VE EĞİTİM KONULARI	25
Yrd. Doç. Dr. Harun YAKIŞIK • Çankırı Karatekin Üniversitesi	
YOKSULLUK ALGISINA FARKLI BİR BAKIŞ	35
Yrd. Doç. Dr. Mahmut BOZAN • Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	
YOKSUL İNSANLARIN POLİTİKA GELİŞTİRME SÜRECİNE DÂHİL EDİLMESİ: İNGİLTERE' DEN EDİNİLEN DERSLER	47
Peter KELLY • The Poverty Alliance Direktörü – İskoçya	
YOKSULLUKLA MÜCADELEDE BEŞERİ SERMAYENİN ARTIRILMASI VE BÖLGESEL SOSYAL KALKINMANIN SAĞLANMASI: SOSYAL DESTEK PROGRAMI (SODES) ÖRNEĞİ	57
Gökhan GÜDER • Daire Başkanı • Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı • Planlama Uzmanı Rıdvan KURTİPEK • Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı • Planlama Uzmanı	
SOSYAL YARDIMLAŞMA ve DAYANIŞMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ STRATEJİK YÖNETİM ve PROJELER STRATEJİK YÖNETİM VE STRATEJİK PLANLAMA	69
Cemalettin ÇOĞURCU • SYDGM Daire Başkanı	
YOKSULLUK VE DEZAVANTAJLI GRUPLAR HARİTASI PROJESİ (YDG-HP)	87
Soner KARATAŞOĞLU • ŞIRNAK-Beytüşşebap Kaymakamı • Sakarya Üniversitesi Doktora Öğrencisi	
YOKSULLUKLA MÜCADELEDE YEREL BİR DENEYİM: ELAZIĞ YOKSULLUK HARİTASI PROJESİ	115
Yrd. Doç. Dr. M. Ruhat YAŞAR • Kilis 7 Aralık Üniversitesi • M. Rıfat Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.	
ESKİ YOKSULLUK, YENİ MEDYA: YOKSULLUKLA BAŞ ETMEDE YENİ MEDYA NASIL KULLANILIYOR (MU)?	133
Yrd. Doç. Dr. Hakan ERGÜL • Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, Basın ve Yayın Bölümü Yrd. Doç. Dr. Emre GÖKALP • Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Doç. Dr. İncilay CANGÖZ • Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, Basın ve Yayın Bölümü	
YOKSULLUK VE YOKSUNLUK PENCERESİNDEN TÜKETİMİ, LÜKS TÜKETİMİ VE TÜKETİM TOPLUMUNU İZLEME	145
Öğr. Gör. Dr. Gülay HIZ, • Muğla Üniversitesi Yrd. Doç. Dr. Koşar HIZ • Muğla Üniversitesi	
YOKSULLUĞUN AZALTILMASINDA YEREL YÖNETİM SOSYAL YARDIM PROJELERİNİN ÖNEMİ	159
Yrd. Doç. Dr. Serap FIRAT • Ahi Evran Üniversitesi İİBF,	
YOKSULLUKLA MÜCADELE KALKINMA İLİŞKİSİNDE SOSYAL SERMAYENİN ROLÜ	175
Dr. Nevzat Fırat KUNDURACI • Sosyal Yardım Uzmanı • SYDGM	

YOKSULLUĞUN EĞİTİM ÇIKTILARI ÜZERİNE ETKİSİ VE/VEYA DÜŞÜK EĞİTİM DÜZEYLERİNİN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİLERİ:	
EĞİTİMDEN YOLA ÇIKARAK DAHA BÜTÜNCÜL BİR YOKSULLUK YAKLAŞIMI ÖNERİSİ.....	185
Doç. Dr. Sibel KALAYCIOĞLU • Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü;	
Yrd. Doç. Dr. Kezban ÇELİK • Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,	
YOKSULLUĞU BELİRLEMEDE KULLANILAN HEDEFLEME YÖNTEMLERİ:	
TÜRKİYE ÖRNEĞİ	195
Ahmet Fatih ORTAKAYA • Sosyal Yardım Uzmanı • SYDGM	
TÜRKİYE'DE YEŞİL KART SAĞLIK SİGORTASI SİSTEMİNİN GENİŞLETİLMESİ:	
SAĞLIK SİGORTASI KAPSAMINDA DEĞİŞİKLİKLER VE YOKSULLARIN SAĞLIK HİZMETİ KULLANIMI ÜZERİNE ETKİSİ (2003-2008)	207
Meltem ARAN • Oxford University Department of Economics • İngiltere	
Jesko HENTSCHEL • World Bank	
SOSYAL YARDIM YARARLANICILARINA ÖZEL İSTİHDAM HİZMETLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ.....	233
Sırma DEMİR ŞEKER • Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Planlama Uzmanı	
Hande HACİMAHMUTOĞLU • Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Planlama Uzmanı	
İRAN'IN KIRSAL KESİMLERİNDE GEÇİM YOLU YOKSULLUĞUNUN AZALTILMASI ÜZERİNDE ETKİLİ UNSURLARIN ANALİZİ	249
Fateme PANAHI • İslami Azad Üniversitesi, Ziraat Fakültesi • İran	
İraj MALEKMOHAMMADI • Tahran Üniversitesi, Karaj • İran	
2000'Lİ YILLARDA VİETNAM'IN KIRSAL KESİMLERİNDE EŞİTSİZLİK, BÜYÜME, SEKTÖREL İSTİHDAM VE YOKSULLUK	257
Trung HOANG • Doktora Öğrenisi İktisat Okulu, İktisat ve Muhasebe Deakin Üniversitesi, Avustralya	
TÜRKİYE'DE YOKSULLUĞUN AZALTILMASINDA KIRSAL KALKINMA STRATEJİLERİNİN ETKİNLİĞİ	273
Doç. Dr. İbrahim ÖRNEK • Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	
TÜRKİYE'DE KIRSAL ALANDA TARIMDA YOKSULLUK, YOKSULLUĞUN NEDENLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: KONYA İLİ ÖRNEĞİ.....	287
Prof. Dr. Cennet OĞUZ • Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü	
Hüseyin ERGUN • Ticaret Borsası	
Murat KÜÇÜKÇONGAR • Bahri Dağdaş Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü	
Mustafa KAN • Bahri Dağdaş Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü	
Araş. Gör. Arzu KAN • Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü	
Emel DEMİRÖZ Ticaret Borsası	
MEVSİMLİK GEZİCİ TARIM İŞÇİLERİNİN ÇALIŞMA VE SOSYAL HAYATLARININ İYİLEŞTİRİLMESİ PROJESİ (METİP).....	299
Av. Gürbüz ERDOĞAN • Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hukuk Müşaviri	
KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK: KÜRESELLEŞME YOKSULLUĞU AZALTIYOR MU?	313
Yrd. Doç. Dr. Rüstem YANAR • Gaziantep Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü,	
Araş. Gör. Dr. Ahmet ŞAHBAZ • Gaziantep Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü,	
KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK ÜZERİNE BAZI GÖZLEM VE POLİTİKA ÖNERİLERİ.....	327
Prof. Dr. Mahir FISUNOĞLU • Çukurova Üniversitesi • İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	
KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE YOKSULLUK OLGUSU VE MÜCADELE YOLLARI	333
Yrd. Doç. Dr. Ayfer GEDİKLİ (Kırklareli Üniversitesi)	

İKÖ (İSLAM KONFERANSI ÖRGÜTÜ) ÜYESİ ÜLKELERDE YOKSULLUĞUN DURUMU “Binyıl Kalkınma Hedeflerine Ulaşmaya Doğru İlerleme”	349
Mazhar HUSSAİN • SESRIC	
TÜRKİYE’DE SOSYAL YARDIMLAR: İKTİSADİ, SİYASİ VE KÜLTÜREL YAPILAR ÜZERİNE BİR ÇÖZÜMLEME	363
Prof. Dr. Gamze YÜCESAN-ÖZDEMİR • Ankara Üniversitesi İLEF Arş. Gör. Denizcan KUTLU • (Namık Kemal Üniversitesi İİBF)	
MERSİN İLİ MEZİTLİ İLÇESİNDE ŞARTLI NAKİT TRANSFERİ ALAN KADINLARIN SOSYAL STATÜLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	381
Yrd. Doç. Dr. Bediz YILMAZ • Mersin Üni. İİBF Kamu Yön. Böl.	
YOKSUL KADINLARIN YETKİLENDİRİLMESİ: HİNDİSTAN YÖNTEMİ	397
Doç. Dr. Pamela SİNGLA • Saha Araştırması Direktörü Delhi Üniversitesi Sosyal Hizmetler Bölümü	
BANGLADEŞ’TE YOKSULLUK VE KIRSAL KESİMDEKİ KADINLARIN GÜÇLENDİRİLMESİ	409
Shumona Sharmin SALAM • Uluslararası Diyak Hastalıkları, Araştırma Görevlisi • Bangladeş	
YOKSULLUK VE KADIN: TEORİK VE UYGULAMALI BİR ÇALIŞMA	421
Arş. Gör. Duygu ALPTEKİN • S. Ü. Sosyoloji Bölümü Arş. Gör. Gamze AKSAN • S. Ü. Sosyoloji Bölümü	
DUYGUSAL YOKSULLUK	435
Alişan KAPAKLIKAYA • Eğitimci – Yazar • Sevgi Okyanusu Eğitim Akademisi	
YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA BAĞLAMINDA ÇOCUK İŞÇİLERİN SOSYOLOJİK ANALİZİ – ÇOCUK YOKSULLUĞU İLE MÜCADELE	443
Ayşegül ÖZBEK • Doktora Öğrencisi, Karacadağ Gelişim Ajansı,	
PAKİSTANLI ÇOCUKLARA EĞİTİM İÇİN YENİLİKÇİ YOLLARIN KEŞFİ: ZEKÂT VE OKUL ÇEKLERİNİN BİRLEŞTİRİLMESİ	455
Asima SHIRAZİ • University of Wollongong in Dubai	
SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİNDE “ÇOCUK YOKSULLUĞU”: PROJEYE KATILAN ÇOCUKLAR TARAFINDAN BİR DEĞERLENDİRME: GÖNÜL KÖPRÜSÜ PROJESİ ÖRNEĞİ	465
A. Aslı SEZGİN • Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Basın Halkla İlişkiler Uzmanı Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi	
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE ÇOCUK YOKSULLUĞUNUN ERİŞKİN YOKSULLUĞU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: YOKSULLUĞA ÇÖZÜM BULUNMASI VE ORTADAN KALDIRILMASI İLE İLGİLİ ÖNERİLER	473
Alok Kumar JHA • Araştırma Görevlisi, Hindistan Teknoloji Enstitüsü Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Yrd. Doç. Dr. (Sosyoloji) • Hindistan Teknoloji Enstitüsü, Roorkee, India, Ishwar KUMAR • Araştırma Görevlisi, Hindistan Teknoloji Enstitüsü Yönetim Çalışmaları Bölümü	
SOVYET SONRASI GENİŞ BAĞLAMDA ŞARTLI NAKİT TRANSFERİ GELİŞTİRME VE UYGULAMASI	487
Farkhod SAİDULLOEV • BOTA Vakfı/Uluslararası Çocukları Koruyun Organizasyonu, Dr. Joseph RITTMANN • BOTA Vakfı/ Uluslararası Çocukları Koruyun Organizasyonu, Dr. Larry DERSHEM • BOTA Vakfı Bölgesel Model, İzleme ve Değerlendirme Danışmanı	
ŞARTLI NAKİT TRANSFERİNDEN (ŞNT) YARARLANAN AİLELER SİVAS ÖRNEĞİ	497
Yrd. Doç. Dr. Ziyet BAHADIR • Cumhuriyet Üni.Ede.Fak. Sosyoloji Bölümü, Yılmaz DAŞLI • Sivas SYDV Müdürü	

ŞARTLI NAKİT TRANSFERİ YARDIM PROGRAMI: TÜRKİYE'DEKİ ŞARTLI EĞİTİM, ŞARTLI SAĞLIK YARDIMI UYGULAMALARI	517
Caner ESENYEL • Sosyal Yardım Uzmanı • SYDGM	
Gamze TORUN • Sosyal Yardım Uzmanı Yardımcısı • SYDGM	
EKONOMİK KRİZLER VE ÇOCUK YOKSULLUĞU: TÜRKİYE'DE KRİZLER VE SOSYAL POLİTİKALAR ÜZERİNE BİR İNCELEME	533
Yrd. Doç Dr. Didem GÜRSES • Yıldız Teknik Üniversitesi	
YOKSULLUK VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME	543
Semiha BOYBEK • Sosyal Yardım Uzmanı • SYDGM	
ORTA JAVA-ENDOZYA SEMARANG BELEDİYESİNDE GENÇ İŞSİZLERİ GÜÇLENDİREREK KENTSEL YOKSULLUĞU AZALTMA STRATEJİSİ: A-B-G-C İşbirliğinin Tanıtımı	555
Indah SUSLOWATI • İktisat Fakültesi, Diponegoro Üniversitesi (UNDIP)	
Wardin WARİDİN • İktisat Fakültesi, Diponegoro Üniversitesi (UNDIP)	
Sungkowo Edy MULYONO • Eğitim Fakültesi, Semarang Eyalet Üniversitesi (UNNES)	
Rasdi Eko SISWOYO • Eğitim Fakültesi, Semarang Eyalet Üniversitesi (UNNES)	
Efriyani SUMASTUTI • Farming Semarang Üniversitesi	
Kesi WİDJAJANTI • İktisat Fakültesi, Semarang Üniversitesi (USM)	
KIRSAL YOKSULLUKTAN KENTSEL YOKSULLUĞA	567
Arş. Gör. Dr. Nazım KARTAL • Kocaeli Üniv. İİBF, Siy. Bil. ve Kamu Yön. Böl.	
Arş. Gör. Yılmaz DEMİRHAN • Ankara Üniv. Siy. Bil. ve Kamu Yön.	
KATMANDU VADİSİNDEKİ KENT YOKSULLARI İÇİN DAHA GÜVENLİ VE EKONOMİK KONUTLANDIRMA: YOKSULLUKLA MÜCADELEDE BİR STRATEJİ	579
Dr. Bijaya K. SHRESTHA • 3 Alliance Başkanı • Nepal	
TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELEDE YENİ BİR ARAÇ: KALKINMA AJANSLARI	591
Yrd. Doç. Dr. Mustafa SAKAL • Dokuz Eylül Üniversitesi, Ekonomi Bölümü	
Dr. Ergüder CAN • İzmir Kalkınma Ajansı, Genel Sekreter	
TOPLUMSAL DEĞİŞİM PROJESİ OLARAK MİKRO KREDİ UYGULAMASI: MERSİN ÖRNEĞİ	599
Yrd. Doç. Dr. Neriman AÇIKALIN • Mersin Üniversitesi,	
YOKSULLUKLA MÜCADELE STRATEJİSİ OLARAK MİKRO KREDİ UYGULAMASI: ESKİŞEHİR İL ÖRNEĞİ	611
Doç. Dr. Sami TABAN • Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü	
Araş. Gör. Mehmet ŞENGÜR • Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü	

SEMPOZYUM AÇILIŞ KONUŞMASI *

Shahid NAJAM

BM Türkiye Koordinatörü
UNDP Türkiye Daimi Temsilcisi

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürü,

Değerli Katılımcılar,

Bayanlar, Baylar,

Ulusal ve uluslararası kalkınma gündeminin tam ortasında bulunan ve insanlığa karşı ciddi bir engel teşkil etmeye devam eden bir konu olan, bu çok önemli Uluslararası Yoksullukla Mücadele Sempozyumuna sizlerle birlikte katılmış olmanın benim için çok onur verici ve ayrıcalıklı bir durum olduğunu belirterek sözlerime başlamak istiyorum.

Konuşmamın konusuna geçmeden önce bu Sempozyumu düzenledikleri ve bilgi ve deneyimleri paylaşmak, insanlığı yoksulluk, açlık ve kötü beslenme probleminden kurtarmanın yenilikçi ve yaratıcı yollarını bulmak üzere çok çeşitli yerlerden temsilcileri davet ettikleri için Türkiye Hükümetine ve bilhassa Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'ne takdirlerimi bildirmek isterim. Bu durum aslında Türkiye Hükümetinin yoksulluğa karşı mücadelede aktif ve öncü bir rol oynama taahhüdünün anlamlı bir göstergesidir.

Hatırlayacağınız gibi, üç hafta önce 140 devlet başkanından oluşan BM Üye Devletlerin temsilcileri 2015'e doğru beş yıllık sürece girdiğimizde Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi için işbirliği isteklerini ve tartışmasız taahhütlerini göstermek için New York'da Binyıl Kalkınma Hedefleri Zirvesinde toplanmışlardır. Tümü yapı ve görünüm bakımından yoksullukla mücadelenin özünü teşkil eden özgürlük, barış ve güvenliğin önemini, geliştirme hakkı dahil tüm insan haklarına saygının, hukukun egemenliği, cinsiyet eşitliği ve kalkınma için adil ve demokratik toplumlara genel bağlılığın önemini yeniden vurgulamışlardır. Farklı olsa da yoksulluğun ortadan kaldırılması konusunda biraz ilerleme kaydedilmiş ancak aşırı yoksulluk ve açlık içinde yaşayan insan sayısı bir milyarı aşmıştır ve ülkeler arasındaki eşitsizlikler şimdiki nesil ve kuşaklar için daha zengin ve sürdürülebilir bir geleceğin yaratılmasının önünde bir engel teşkil etmeye devam etmektedir. Cahillik ve yabancılaşma, hastalık ve yoksunluk ve sürdürülemez üretim ve tüketim modelleri ve uygulamaları dünya gezegenindeki yoksulluğun kısır döngüsünü kırmaya dair çok az bir umudu olduğu görülen milyonlarca yerleşik insana sıkıntı vermeye devam etmektedir.

* Bu konuşmanın orjinal hali İngilizce olup, burada Türkçe çevirisi yer almaktadır. Bildirinin orjinal hali Sempozyum kitabının İngilizce versiyonunda yer almaktadır.

Bayanlar ve Baylar,

Dünyamız ısrarla birden fazla ve birbirleriyle etkileşimli kriz riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Mali ve ekonomik çöküş, değişken enerji ve gıda fiyatları, gıda güvenliği üzerindeki baskı ve hepsinden de önemlisi hızlılık, şiddetlilik ve biyolojik çeşitlilik kaybı ile kendini gösteren iklim değişikliğinin etkisi hassasiyetleri ve eşitsizlikleri büyük ölçüde artırmış ve bilhassa gelişmekte olan ülkelerde kalkınma kazançlarını olumsuz şekilde etkilemiştir.

Yoksulluğun boyutu, ölçüsü ve çeşitliliği dikkate alındığında, bireyler, topluluklar, sivil toplum örgütleri, özel sektör, ulusal ve yerel hükümetler ve bölgesel ve global kalkınma ortaklarının katılımı ile yoksullukla mücadele için somut ve kapsamlı stratejiler ve eylem planları hazırlama konusunda insanlık tarihinde hiç olmadığı kadar acil bir ihtiyaç duyulmuştur. Aynı zamanda geçmiş deneyimlerin karar ve çözümleri zenginleştirebileceği ancak "bir beden herkeşe uyacağı" yönündeki stratejilerin işe yaramayacağı ve yoksullara yönelik politikalar, kurumlar ve süreçleri yasalastırma ve benimseme amaçlı kompozit, entegre ve bütünsel yaklaşımlarla kalkınma mimarisinde ve modelinde bilinçli bir değişiklik olması gerektiği de kabul edilmelidir.

Üç yönlü bir strateji önermekteyim: (a) yoksulun menfaatine sürdürülebilir ekonomik büyüme; İK'ye dayalı yaklaşımı içerir; düşük karbon emisyonuna Pazar dönüşümünü güçlendirir ve karbon elastik ekonomileri için zemin hazırlar; (b) fiziksel ve sosyal altyapı dahil kritik alanlara yatırım; ve (c) geliştirilmiş yönetim, yoksullara etkili sosyal hizmet sunumu, kurumların sorumluluk ve şeffaflığı gibi kurumsal değişiklik ve yenilikler.

Bu çerçevede, şunların altını çizmek isterim:

➤ Birincisi ve en önemlisi, yoksullukla mücadele etmek için kalkınma sürecinde ulusal mülkiyet ve liderlik kesinlikle vazgeçilemez unsurlardır. Her ülkenin birincil sorumluluğu ekonomik ve sosyal kalkınması, ulusal politikaların geliştirilmesi ve yerel kaynakların kullanımıdır. Ancak bunlar elverişli bir uluslararası çevre ile desteklenmelidir; örn. ticareti daha az bozucu politikalar; Pazar erişimi konusunda en az gelişmiş ülkelere imtiyazlar; gelişmiş ülkeler tarafından verilen yerel sübvansiyonlara son verilmesi; LCD'lerin kırsal ekonomilerini teşvik etme ve özendirme gerekliliğinin kabulü ve ticaretin önündeki engellerin kaldırılması.

• **İkinci olarak, aşırı yoksulluk ve açlığın temel sebepleri mutlaka ele alınmalıdır. Bu amaçla, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik analitik ve tespiti yönelik çalışma ve görüşler mutlaka ülke durumunun özgüllüğünde, kültürel görelikte ve antropolojik bakış açısından kavramsallaştırılmalıdır.** Yerel durumdan ayrı standart bir çare bu durumu daha kötüye götürecektir ve büyük bir bedele yol açacaktır.

• Üçüncü olarak, yoksulluk çeşitli bakış açılarıyla tanımlanmıştır, **yoksulluk eşiği, hem kalori ihtiyaçlarına hem de gıda dışı tüketime dayalı yoksulluk sınırı, yoksulluk sınır ve sefalet, FAO tarafında tanımlandığı gibi günlük minimum 2088 kalori ihtiyacı, gelir yoksulluğu, kötü beslenme ve yetişkin cehaletini birleştiren bir UNDP konsepti olan insan yoksulluğu.** Ancak burada en önemli şey yoksulluğun yapısını belirlemek; nitelendirmek, kategorilere ayırmak ve niteliğini ve mekansal etki alanının haritasını çizmektir. Ancak o zaman yoksulu yoksulluk kısır döngüsünden çıkarmak için daha rasyonel ve duyarlı müdahaleler hazırlamak mümkün olabilir.

• **Bu teşhis ve değerlendirme paralel konulara dikkati çekerek büyüme ve istihdam yaratmanın yoksulluk üzerinde en büyük etkiye sahip olduğu sektörleri belirlemek için tamamlayıcı analizlerle desteklenmelidir: cinsiyet; ICT; çevre; sürdürülebilirlik; katılım ve hassasiyet.**

• Dördüncü olarak, yoksullar ve dezavantajlılar dahil olmak üzere toplumun tüm bölümlerinin karar alma sürecine tam katılımını sağlamak geleceğe dönük ekonomik politikalar, duyarlı kurumlar ve sürdürülebilir ve eşit ekonomik büyüme ve ekonomik fırsatlara ve sosyal hizmetlere daha adil erişimi sağlayacak olan kapsamlı süreçleri belirlemek için başlıca koşuldur. Bu politika, kurum ve süreçlerin sağlamlığı özenle izlenip sürekli doğrulanarak bunların birlikte yoksulların

geçim varlıklarının artmasına, esnekliklerinde artışa ve hassasiyetlerinin azalmasına yol açıp açmadığı tespit edilmelidir. Global ve ulusal deneyimler normal işletme yaklaşımları kapsamında “büyüme” ve “kalkınmanın” ülkenin farklı bölümleri arasındaki ve içindeki dengesizlikleri ve eşitsizlikleri gideremediğini ortaya koymuştur. Yoksulların kalkınma süreciyle hızlı entegrasyonu ancak yoksulluk boyutunun işletme ve ekonomik modellerin vazgeçilmez bir unsuru olması ve yoksulların temel sosyal hizmetlere evrensel erişimini sağlayan kapsamlı sosyal koruma sistemi üzerinde durulmasıyla mümkün olabilir.

- Beşinci olarak, hükümetlerden yoksulluğu azaltmaya yönelik somut politikaların benimsenmesinin ve uygulanmasının sağlanmasına öncülük etmeleri beklenirken, yoksulluğu azaltma, insanların daha iyi bir yaşam şanslarını artırma ve toplumun en hassas bölümleri için sosyal ve ekonomik şartları geliştirme konusundaki çabaların hızlandırılmasında özel sektörün ve sivil toplumun rolü de çok önemlidir. Bu açıdan, özellikle özel sektör iş yaratan kapsamlı iş modelleri ile yoksulları değer zincirlerinin hem talep hem de arz taraflarına dahil ederek çok önemli bir rol oynayacaktır.

- **Altıncı olarak, yoksulluk tuzağından kurtulmak için özellikle kırsal sektörde bilhasla sulama, su ve toprak koruma, arazi iyileştirme, düşük girdili çiftçilik sistemi, çiftçilik dışı kırsal girişim kalkınması ve mali hizmet sunulması alanlarında büyük yatırımlara ihtiyaç vardır.**

- Hayırseverler global taahhütlerini yerel kaynaklar üzerinden yerine getirirlerse bu alanlarda yatırım sadece ve özellikle LDC’lerde kolaylaştırılacaktır çünkü hiçbir ülke yoksulluğu azaltma ve sonunda da ortadan kaldırma konusunda sadece kaynak eksikliği nedeniyle başarısız olmayacaktır. Aynı zamanda, Güney-Güney işbirliği ve bölgesel ve yerel ekonomik entegrasyon organizasyonları gibi ortaklıklar için mevcut çerçevelerin ve mekanizmaların potansiyeli tam olarak ihtiyaç duyan ülkeler lehine en iyi uygulamalarla, özellikle enerji, gıda güvenliği, su kaynaklarının etkili kullanımı, çevre ve hassas eko-sistem yönetimi ve iklim değişikliğinin etkilerine karşı hafifletme ve uyarılma stratejileri alanlarında sürdürülebilir kalkınma için başarılı yenilikler ve teknolojilerle donatılmalıdır.

- Son olarak, çok yanlılığın ve Birleşmiş Milletlerin uluslararası düzeyde mutabık kalınan kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde çok önemli bir rol oynaması gereken uluslararası ekonomik ve politik düzene ilişkin yeni bir vizyon yaratmak için uyumlu çabalar gerekmektedir. Bunun için kalkınma etkisini yaratacak ve hızlandıracak uzman kurumlarını kapsayan yeterli kaynağa sahip ve mali açıdan sağlam bir sistem gereklidir. Birleşmiş Milletlerin meşruluğu ve global varlığının ve kalkınma çabalarını artırmak için en büyük uzmanlıkları, en iyi uygulamaları, Fiji’den Şili’ye başarı hikâyelerini getirme becerisinin yerine geçecek hiçbir şey yoktur.

Değerli Katılımcılar

- Türkiye yoksulluğu ortadan kaldırmak için önemli girişimlerde bulunmuştur ve bu süreçte deneyim, uzmanlık ve bilgi birikimi kazanmıştır. UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) Türkiye Ofisi olarak **kalkınma projelerini deneyerek, ülkeleri global en iyi uygulamalara ve kaynaklara götürerek, kadınların kalkınmadaki rolünü destekleyerek, çabalarını koordine etmek için hükümetleri, sivil toplumları, yatırımcıları ve hayır sahiplerini bir araya getirerek ve kalkınma projelerinde yer almalarını sağlamak için özel sektörle, iş çevresiyle ortaklıkları güçlendirerek** yoksulluğu azaltma hedeflerini yakalamak için Türk Hükümeti ile birlikte çalışmaktayız.

- Yoksulluğu azaltma alanındaki çalışmalarımız Türkiye’nin farklı bölgelerindeki eşitsizlikleri azaltmak ve yoksullara yardım, haklara dayalı sosyal politikalar, sosyal hizmet sektörleri ve finansman kaynağı elde etme alanlarında yoksullara yönelik politikalar geliştirmek için çeşitli girişimlere odaklanmış durumdayız. Eşitsizlikleri azaltma konusunda Doğu ve Güney Doğu Anadolu dahil olmak üzere dezavantajlı bölgelerin rekabet gücünü artırmaya yönelik çalışmalar yapmaktayız. Şu anda **organik tarım, yenilenebilir enerji ve turizm** gibi seçilmiş sektörler üzerinde çalışmaktayız.

➤ Kurumsal global düzeyde, UNDP üye devletlerin kalkınma öncelikleri edinmelerine yardımcı olmak için yoksullar ve insan merkezli gelişim paradigmalarının tasarlanması, savunulması ve uygulanmasında aktif olarak çaba göstermekteyiz. Son günlerde, ülkelerin 2015'e kadar Binyıl Kalkınma Hedeflerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmak için Hızlandırma Çerçevesine dayalı bir delille birlikte zorlu bir Binyıl Kalkınma Hedefleri stratejisi geliştirilmiştir. Bu stratejinin amacı şu çok önemli hususlara katkıda bulunmaktır:

(a) Yenilikçi ve kanıtlanmış teknolojileri, deneyim ve uygulamaları benimseyerek yoksulluğun azaltılması amacıyla Binyıl Kalkınma Hedeflerinin hızlı şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak;

(b) Kalkınma önündeki kısıtlamaların en iyi şekilde belirlenmesi, bunlara öncelik verilmesi ve yoksul, dışlanmış ve dezavantajlı kesimleri yoksulluk zincirlerinden kurtarmaya yönelik zamana bağlı hedef müdahalelerin ortaya koyulması;

(c) Bugüne kadar elde edilen kazançların ve başarıların sağlam güvenlik ağları ve tazminat paketi politikaları ile dış etkilerle bozulmamasını sağlama; ve

(d) Son olarak, hassas ve yoksullara odaklanmış paylaşımcı kaynak etkinliğini sağlamak ve yoksulluğu ortadan kaldırmak için etkili ortaklık ve global bağlılık yaratmak için karar mercilerini ve sosyal oyuncuları yoksul programlarına daha fazla yatırım yapma konusunda duyarlı hale getirme.

Entelektüellerin ve bilginlerin zekâsından, akademisyenlerin ve politika yapıcıların bilgeliğinden ve yönetici ve uygulayıcıların deneyiminden yararlanan bu Sempozyumun yoksulluğun zincirlerini kırmak ve renk, mezhep, ırk, yaş veya cinsiyet ayrımı yapmaksızın herkesin refahını sağlamaya katkıda bulunmak için kesinlikle yaratıcı ve yenilikçi öneriler ve çözümler yaratacağına inanıyorum.

Bana sizlerle düşüncelerimi paylaşma fırsatı verdikleri ve aslında insanlığı karşılaştığı en büyük zorluk olan ve kimilerinin 21. Yüzyıl insanlığı için en üzücü ve alçaltıcı yorum olduğunu düşündüğü yoksullukla ilgili övgüye değer çabalarından dolayı bu Sempozyumu düzenleyenlere tekrar teşekkür etmek isterim.

Teşekkürler...

FAKİRLİKLE SAVAŞTA UZUN DÖNEMLİ POLİTİKALARIN ÖNEMİ:

DÜZENLEYİCİ POLİTİKALAR VE EĞİTİM KONULARI *

Yrd. Doç. Dr. Harun YAKIŞIK
Çankırı Karatekin Üniversitesi
haruny@karatekin.edu.tr

Özet

Bu çalışmada gelişmekte olan ülkelerde işgücüne katılan bireylerin, yeteneklerini ve sosyal sermayelerini artırmada genel akademik ve mesleki eğitimin önemi ve bu eğitim süreciyle fakirliğin düşürülmesinde uzun dönemli politikaların başarı sağlayacağına altı çizilmektedir. Bu amaçla seçilen ülke örneklerinde dört temel sorun gündeme taşınmaktadır. Bunlardan birincisi, eğitime yönelik kamu harcamalarının artırılması; ikinci olarak, eğitim yatırımlarının yetenek ve verimlilik artırıcı yönde planlanması; üçüncü olarak, kentleşme süreçleri ve geciken bağımsızlıklarını elde etme tarihleri sorunsalı analizi; son olarak, İnsani Kalkınma Raporu ve Newsweek'in en iyi 100 ülke analiz metodları karşılaştırılarak gelişmiş ülkelerdeki sorunların yaklaşık olarak aynı çizgide seyretmekte olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada gelişmekte olan ülkelerde fakirliğin başarısının uzun dönemli eğitim politikalarıyla sağlanacağı bunun yanında ekonomik ve politik reformların global yaklaşımlardan çok yerel ihtiyaçları dikkate alarak gerçekleştirilmesi gerektiği analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Fakirlik, Eğitim, Kalkınma

Abstract

This work investigates the importance of general academic education and vocational education which can improve skills and generate social capital of newly participants to labor force to combat poverty in developing countries in the long term. With this objective, the work addresses four main issues in selected countries: First, government expenditures on education must be increased; second, investment on education must focus on skills improvement and productive growth base; third, the problem of urbanization process and late gaining their independence dates; fourth, to show the main problems in developing countries that almost have the same pattern will be used Human Development Reports and Newsweek's the best 100 countries list. Consequently, it will be analyzed that the success of the poverty reduction in developing countries related to the long term education policies and political and economic reforms which prepared in terms of local needs rather than global approaches.

Key Words: Poverty, Education, Development

* Bu bildirinin orijinal hali İngilizce olup, burada Türkçe çevirisi yer almaktadır. Bildirinin orijinal hali Sempozyum kitabının İngilizce versiyonunda yer almaktadır.

1. Giriş

Fakirlik sözcüğü, Latince fakir anlamına gelen paupertat kelimesinden türemiştir (Zweig, 2004). Eğer fakir kişinin ortamı makul bir şekilde tanımlanırsa, fakirlik problemi dünya çapında azaltılabilir. Fakir olmak, göreceli bir kavram olsa da, bazı olguları bünyesinde barındırır. İnsani gereksinimleri sınıflandırma sürecinde, başlangıç ihtiyaçları, dünyadaki yaşamı destekleyen temel ihtiyaçlar ile formüle edilir. İhtiyaçların hiyerarşisi kavramı, ilk olarak 1943 senesinde Psikolog Abraham Maslow tarafından ortaya atılmıştır; Maslow, insanların diğer ihtiyaçları ile ilgilenmeden önce temel ihtiyaçlarını karşılamaya güdülenmiş olduklarını belirtmiştir. Maslow, beş farklı ihtiyaç seviyesinden bahsetmiştir; psikolojik ihtiyaçlar (su, hava, yiyecek ve uyku), güvenlik ihtiyaçları (sabit bir iş isteği, sağlık sigortası, güvenli bir muhitte ve evde oturma), sosyal ihtiyaçlar (aidiyet ihtiyacı, sevgi ve ilgi), itibar ihtiyaçları (özsaygı, kişisel değer, sosyal tanınırlık ve başarı), kişisel edimselleştirme ihtiyaçları – Bir adam olabildiğini olmalıdır (kişisel bilinç, kişisel gelişimle ilgilenme, diğerlerinin düşünceleri ile daha az ilgilenme ve potansiyellerini tatmin etmeye odaklanma) (psychology.about.com, 2010). İnsanları Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine göre sınıflandırmak bilimsel açıdan zordur. Wahba ve Bridwell, Maslow'un teorisinin sadece tanınmış insanları esas aldığını ve teorisinin, sağlıklı bireylerin gelişimine dayandığını söyleyerek teoriyi eleştirmişlerdir (Wahba, et. Al. 1976). Ancak, Maslow'un insani ihtiyaçların sınıflandırması, karar vericilerin fakir insanların mevcut durumlarını anlamalarına katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda, yaşam standartları bakımında fakir ile fakiri ve zengin ile zengini karşılaştırmayı da sağlamıştır. Fakirliğin hesaplanabilirliğinden doğan zorluklardan ötürü, fakirin ya da fakirliğin standart bir tanımı hala bulunmamaktadır. Diğer bir problem ise, politik, ekonomik, adli, fiziksel ve insan sermayesi ile doğal kaynakların rezervlerinin standart tanımlarının, her bir ülke için farklı olmasıdır. Bu farklılıklar, ülke düzeyinde ekonomik büyüme, zenginlik ve gelir dağılımı ve bölgesel kalkınma eşitsizlikleri meydana getirir. Fakirlik ile mücadele ederken etkili sonuçlar almak için, fakirliği azaltmadan sorumlu olan ulusal ya da uluslararası organlar, fakirlik ile mücadele için global ve standardize edilmiş projeler yerine yerel ve ulusal bazlı projeleri uygulamalı ve tatbik etmelidirler. Diğer bir taraftan ise, uluslararası yetkili organlar tarafından yerel hükümetlere uygulanan standardize edilmiş eğitim sistemi, özgün bir politik sistem, özgün ekonomik dinamikler ve tek para birimi sistemi gibi global yaptırımlar mantıklı ve uygulanabilir değildirler. Tutarlı sonuçlar, yerel hükümetler ve devlet ile toplumu birbirine bağlayan politik kurumlar tarafından bulunmalıdır.

Bunların yanı sıra, gelişmekte olan ülkeler arasında kaynaklar bakımından zengin olan birkaç ülke vardır ancak, yüksek seviyede gelir eşitsizlikleri ile karşılaşmaktadırlar. Sokoloff ve Engerman (2000), kaynak donatımının, kurumların evrimi sayesinde eşitsizliği nasıl etkilediğini göstermişlerdir. Ölçek ekonomisinin eşit olmayan arazi mülkiyetine yol açtığı kolonilerde; eşitsizlik, zengini destekleyen ve fakiri dışarıda tutan politik kurumlar tarafından sürdürülür. Gylfason ve Zoega (2003) kaynaklara bağımlı olmanın daha az büyüme ve daha fazla eşitsizliğe yol açtığını belirtmişlerdir. Ross (2007) ise mineral zenginliğin eşitsizliği etkileyebileceğini savunmuştur.

Mineral kaynakların kapasitesi, fiziksel ve insan sermayeyi çoğaltmayı mümkün kılmaz. Pazarın ihtiyacı olan yetenekli insanları var eden yararlı bir eğitim sistemine ihtiyaç duyulmadığı takdirde, mineral kaynakların kullanılması ve pazarlanması, uluslararası bir stratejik işbirliğini geliştiremez. Kaynak bakımından zengin ülkelerin hemen hemen hepsinin, ülke içerisinde ve komşuları ve diğer dünya ülkeleri ile politik ve ekonomik istikrarsızlıklar yaşadıkları önemli bir tarihi kanıttır. Yerel ve global politik ve ekonomik başarılar, ülkenin sosyal sermaye kapasitesine bağlıdır. Eğitim, gelişmiş bölgelerde bu hedeflere ulaşmada önemli bir rol oynamıştır ve 1990lardan bu yana pek çok araştırmacı için temel bir tema haline gelmiştir. Hemen hemen tüm uluslararası ve ulusal devlet ve özel kurumlar, eğitime yapılan yatırımın fakirlik ile savaşmada çok önemli bir esas olduğuna inanmaktadırlar. Mineral kaynaklar pasif bir rol oynarken, eğitim sistemine bağlı olarak geliştirilen yetenekler ile arttırılan insan kaynakları, gelişimi sağlamada ve fakirliğin azaltılmasında aktif bir rol oynamaktadırlar.

Fakirliği, Birleşmiş Milletler Milenyum Kalkınma Hedefleri'nde belirlenen seviyeye indirmek için fakirliğin nedenleri ve tarihsel bağlantıları ele alınmalıdır. Gelişmekte olan ülkelerdeki fakirliğin nedeni; sadece gelişmekte olan ülkelerdeki (güney ülkeleri) uygulanabilir çözümler bakımından değil, kuzey ülkelerindeki tüm tarihsel bağlantılar açısından da düşünülmelidir. Kuzey ülkeleri güney ülkelerinin sadece minerallerini değil, aynı zamanda sektörde istihdam edilecek insanlarını

da transfer ettiği ve bütçe açıklarında kullanılacak para, güney ülkelerinde fakirlik ile mücadele edecek proje yöneticilerine verildiği için; kuzey ülkelerindeki üniversiteler bazı güney ülkeleri için cazip bir hale gelmiş ve sermaye, öğrenim ücretleri yolu ile güneyden kuzeye akmıştır ve kuzey ülkelerden ithal edilen tüketim ürünleri ve yiyecek maddelerini finanse etmek için sermaye akışı gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, gelişmekte olan ülkelerdeki fakirlik pek çok yerel ve uluslararası faktöre bağlıdır. Düşük ekonomik büyüme, eğitim ve sağlık alanında düşük kamu harcamalarına yol açmıştır. Daha az eğitilmiş ve sağlıksız nüfus ise daha düşük üretkenlik seviyesi göstermiştir. Bu düzeltilemeyen fakirlik döngüsü bir gelişim tuzağı ortaya çıkarmıştır. Ancak, fakirlik üzerine çalışan araştırmacılar ve planlamacılar, eğitim sisteminin transformasyonunun fakirlik döngüsünü (gelişim tuzağını) kırabileceği konusunda hemfikirdirler. Son dönemlerde araştırmacılar, eğitimin ulusal çalışma verimliliği ve ekonomik büyümenin seviyesini aşamalı olarak yükselttiğine tanık olmuşlardır. Becker (1964), eğitimin insan sermayesi üzerindeki parasal etkisini analiz etmiş ve Barro (1997, 2001), eğitimin iç kaynaklı büyüme analizi üzerindeki etkilerini incelemiştir. Ancak, Haveman ve Wolfe (1984) ve Wolfe ve Zuvekas (1997), eğitimin parasal olmayan etkilerini incelemişlerdir. Preston ve Green (2003) eğitimin parasal olmayan etkilerinin sosyal faydalar ve aktif vatandaşlığı geliştirmek olduğunu belirtmişlerdir.

Eğitime bütün bu pozitif yaklaşımlar ile birlikte, eğitimdeki yatırım uzun süreli eğitime dönebilir; gelişmekte olan ülkelerde, yatırımların genellikle baştaki politik partiler tarafından yapılan yatırımlara bölüştürülmesinin sebebi de budur. Yetenek gelişim eğitimi ve çalışma stratejilerini içerisine alacak uzun süreli gelişim stratejileri olmasa da, yatırımlar temel olarak parklar, yollar, kırsal alandaki insanlara yapılacak her türlü yardım, işsizlik ödemeleri ve temel ihtiyaç bağışları gibi kolayca görülebilecek alanlarda toplanır. Bu ülkelerde, altyapıda bazı önemli gelişmeler kaydedilebilir, ancak fakirliğin azaltılması, sadece rakamlar olarak algılanamaz, “insani kalkınma” olarak da anlaşılmalıdır (Sen, 1999).

Bu çalışmanın ana savı, pazar gereksinimlerini karşılayan vasıflı insanların yetiştirilmesine imkan veren uzun dönemli eğitimsel politikanın, gelişmekte olan ülkelerdeki fakirliği azaltabileceğidir. İlerideki bölümlerde, seçilen ülkelerin verilerinin, eğitim ve sağlığa yapılan kamu harcamaları düşük olduğu için, global insani gelişim indekslerinin de düşük seviyede olduğunu kanıtlar niteliğinde olduğu görülecektir. Düşük eğitim harcamaları seviyesinin yanı sıra, gayrisafi kayıt oranlarının, genel eğitim kayıt oranlarının, meslek okullarına kayıt oranlarının, erkek çocuklarına karşılaştırıldığında kız çocuklarının kayıt oranlarının da daha düşük olduğu görülmüştür. Aynı şekilde, kadınların çalışma aktivitelerine katılım oranı, idari işlerde çalışma ve politik katılım seviyeleri de oldukça düşüktür. Sosyal, ekonomik ve politik ortamlardaki bütün düşük oranların, gelişmekte olan ülkelerde yüksek insan fakirliği indeksi meydana getirmesi şaşırtıcı değildir. Ancak, bazı araştırmacılar, sağlık ve eğitim sektörlerine yapılan yüksek kamu harcamalarının, ülkedeki fakirliğin azaltılmasında etkili olduğunun altını çizmişlerdir. Seçilen ülkelerin göstergeleri, kesin fakirlik ve göreceli yoksulluk arasında ve ülkelerin fakirlik seviyeleri arasında büyük bir fark olduğu gibi bazı global gerçekleri açıklığa kavuşturmuştur. Bu çalışmada yer alan ülkeler insani kalkınma raporundan ve Newsweek’in araştırmasından faydalanılarak karşılaştırılmıştır. İkincil eğitim ve üçüncül eğitimin fakirliği azaltmadaki rolü sayesinde, gelişmiş ülkeler, politik ve ekonomik karar verme aşamasındaki cinsiyet problemini en aza indirmişlerdir. Sonuç ve tartışma kısımlarında ise uygulanabilir çözümler, gelişmekte olan ülkelerdeki fakirlik döngüsünü kırmak için önemli bir yol olarak gösterilecektir.

2. Seçilen Ülkelerde Eğitime Yapılan Kamu Harcaması

Pek çok hükümet, gelişmekte olan ülkelerdeki insanların temel gereksinimlerini sağlamak için kısıtlı kamusal kaynaklarla karşılaşmıştır. Kısıtlı kaynakların, daha etkili bir şekilde kullanılabilmesi için ilk olarak doğru önceliklere göre tekrar düzenlenmesi gerekmektedir. Son dönemlerde gerçekleştirilen çalışmalar, temel kaynak eksikliğinin, sosyal ve ekonomik mücadeleyi başlatacak kalifiye ve eğitilmiş insan olduğunu bir kez daha kanıtlamıştır. Finansal sermaye; gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere sağlanan, özellikle de resmi sorumlu kurumlardan (IMF ve DB) fakirlik ile savaş amaçlı büyük miktarda kredi akışı olduğu için, aşamalı gelişme için çok da önemli değildir. Gelişmekte olan ülkeler, bu miktarda bir paranın nasıl etkili bir şekilde yatırımının yapılacağını bilmedikleri için, gelecekteki kazanımlar açısından pek de umut verici değildir.

Tablo 1. Seçilen Ülkelerdeki Eğitime Yapılan Kamu Harcamaları ve Eğitim Endeksi

Grup	Sıralama	Ülke	İGE	Eğitime Yapılan Kamu Harc.		Eğitim Endeksi
				SAGPABDS	Toplam %	
ÇGİG	1	Norveç	0.971	7,072	16.7	0.989
	9	İsviçre	0.960	7,811	13.0	0.936
	12	Finlandiya	0.959	5,373	12.5	0.993
	13	Avusturya	0.955	7,596	10.9	0.962
	27	İsrail	0.935	5,135	13.7	0.947
	34	Portekiz	0.909	4,908	11.3	0.929
	36	Çek Cumh.	0.903	2,242	9.5	0.938
GİG	42	Slovakya	0.880	2,149	10.8	0.928
	43	Macaristan	0.879	4,479	10.9	0.960
	49	Arjantin	0.866	1,703	13.1	0.946
	66	Malezya	0.829	1,324	25.2	0.851
	75	Brezilya	0.813	1,005	14.5	0.891
	79	Türkiye	0.806	1,059	-	0.828
	82	Kazakistan	0.804	-	12.1	0.965
OİG	86	Azerbaycan	0.787	356	17.4	0.881
	101	Paraguay	0.761	518	10.0	0.871
	105	Filipinler	0.751	418	15.2	0.888
	120	Kırgızistan	0.710	-	18.6	0.918
	129	Güney Afri.	0.683	1,383	17.4	0.843
	146	Bangladeş	0.543	115	14.2	0.530
	157	Uganda	0.514	110	18.3	0.698
DİG	160	Malavi	0.493	90	-	0.685
	161	Benin	0.492	120	17.1	0.445
	164	Zambiya	0.481	55	14.8	0.682
	171	Etiyopya	0.414	130	23.3	0.403
	175	Çad	0.392	54	10.1	0.334
	178	Mali	0.371	183	16.8	0.331
	182	Nijer	0.340	178	17.6	0.282

Kaynak: HDR 2007/2008 <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2009/>

Son 25 yılda, daha az gelişmiş ülkeler (DAGÜ) ve 1990lar sonrası geçiş ekonomileri, IMF ve Dünya Bankası gibi iki Bretton Woods kurumunun kontrolü altında, 1950lerden beri süregelen istikrar ve yapısal düzenleme prensipleri ile karşılaştılar. DB ve IMF, temel olarak ülkenin makroekonomik politikasına bağlı olarak, ülkeleri kredilere dahil etmektedirler. Bu politikalarla, ekonominin nasıl liberal ekonomik politikalar altında olan dünyanın geri kalanına açık olabileceğini öğrenmişlerdir. Ancak, bir şekilde, DAGÜ'lerdeki gelir eşitsizliği, fakirlik seviyesi ve geçiş ekonomileri, acil durum seviyesine yükselmiş ve sosyal ve politik bakımdan gelecek için bir ikaz haline gelmiştir (Senses, 2003, s.17). IMF ve DB'nin kontrolü altında olan dengeleme ve yapısal düzenleme politikalarının hemen hemen her yerde ortak bir amacı vardır. Ulaşılmak istenen ortak amaçlar şu şekildedir: - İthalat serbestleştirilmesi, - Gerçek ücretler üzerinde kontrol, - Kamu şirketlerinin özelleştirilmesi, - Ekonomiye minimum kamu müdahalesi, - Sıkı para politikası ve maliye politikası, - Sosyal harcamanın azaltılması. Bu politikalar sayesinde, dünya nüfusunun yarısı ve dünya ülkesi hükümetlerinin üçte ikisi, kendi sosyal ve ekonomik çevreleri üzerindeki kontrollerini kaybetmişlerdir (Senses, 2003, s.18).

DAGÜler, kamu harcaması becerileri ile yeniden bölüştürme güçlerini kaybettikleri için, eğitime yapılan yatırımlarla çok ilgilenmeyebilirler. IMF ve DB'den gelen krediler, onları telafisi zor bir sosyal ve politik kriz içerisine sokabilir. Krediler bile DAGÜlerdeki, özellikle Afrika ülkelerindeki fakirliği azaltmaya yardımcı olamayabilir. Dünyadaki en fakir 25 ülkenin 18 tanesi Afrika'dadır. 900 milyon toplam nüfusun yarısı, günde 1 \$'dan daha azla yaşamaya çalışmaktadırlar. Soğuk savaş esnasında, Avrupa ülkeleri bile Afrika'da petrol olduğu keşfedilince eski kolonilerini unutmuşlardır. Afrika ülkeleri, ciddi politik ve ekonomik problemlerle karşı karşıyadırlar. 19. yüzyıldan beri

artan sömürü süreci ile birlikte, aynı çağda bulundukları devletlerin aksine demokratik rejimlerle karşılaşmamışlardır (Sezgin, 2005, s. 26-27). Yapılan son çalışmalar, ekonomik ve politik istikrar sağlaması için başvuru olan önemli politikaların, yoksulluğu uzun dönemli olarak azaltabileceğini göstermektedir. Uzun dönemli ekonomik ve politik istikrar, modern eğitim sistemi ile ortaya çıkarılacak insan sermayesi ve fiziksel sermayeye bağlıdır. Ancak, eğitim sisteminin ilk ihtiyaç duyduğu nokta, eğitime yapılan finansal yatırımdır. Gelişmekte olan ülkelerde, eğitime yapılan kamu harcamasında kişi başına düşen yıllık tutar, gelişmiş ülkelerde olduğundan daha düşük seviyededir. Yukarıdaki Tablo 1'de de görüldüğü üzere, eğitime yapılan kamu harcamaları (SAGP\$) şöyledir: Norveç'te 7,072\$, İsviçre'de 7,811\$, İsrail'de 5,135\$, Çek Cumhuriyeti'nde 2,242\$, Macaristan'da 4,479\$, Malezya'da 1,324\$, Türkiye'de 1,059\$, Paraguay'da 518\$, Filipinler'de 418\$, Bangladeş'te 115\$, Uganda'da 110\$, Malavi'de 90\$, Zambiya'da 55\$, Çad'da 54\$. Buradan, gelişmiş ülkelerde eğitime yapılan kamu harcamaları yüksek seviyedeysen, gelişmekte olan ülkelerde düşük seviyede olduğu sonucu çıkarılabilir.

3. Eğitim ve Yaş Yapısı

Gelişmekte olan ülkelerde, kamu kaynakları eğitim için tekrar dağıtılmalıdır. Hükümet kaynakları, üretken olmaya alanlardan alınıp hedeflenmiş üretken alanlara tekrar dağıtıldığında, ekonomik performans geliştirilebilir. Tablo 2'de gösterildiği üzere, gelişmiş ülkelerde okuryazarlık (okumayı ve yazmayı bilen insanlar) oranı neredeyse %100 iken, gelişmekte olan ülkelerde bu oran % 25.7'e kadar düşebilir. Bunun nedeni, gelişmiş ülkelerde kentselleşme oranı neredeyse % 80 oranındayken, gelişmekte olan ülkelerde % 20 ila % 30 arasında olmasıdır. Eğitim ve öğretim olanakları, kentsel alanlarda vardır ancak fakir semtlerde ve kırsal kesimde oturan insanların eğitim ve öğretim olanaklarına ulaşma imkanları yoktur. Yatırım için en gerekli kaynak sermayedir. Bu kişiler, ulusal dinamiklerden iç sermaye biriktirmek konusunda başarılı değildiler. Sermaye biriktirmenin en kolay ve kısa yollarından bir tanesi, yatırımı finanse etmek için yabancı sermaye kullanmaktır. Yaşadıkları politik ve ekonomik tutarsızlıklar nedeniyle, gelişmekte olan ülkeler, yabancı direkt yatırımları, ülkelere çekmeyi başaramazlar. Bu tabloda görüldüğü üzere, bu oran gelişmiş ülkelerde 200 milyar \$'dan fazla iken, gelişmekte olan ülkelere 10 ila 20 milyar \$ arasındadır; çoğu gelişmekte olan ülkenin verilerine ise ulaşamamaktadır. Eğitimsel gelişimin gelişmekte olan ülkeler için diğer bir önemi de nüfusun yaş dağılımından ileri gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelere, 0-14 arasındaki nüfus, 30 \$'dan fazlasına sahipken, gelişmiş ülkelere bu oran 15 \$ civarındadır. Genç insanlar, eğitim ve öğretim sayesinde edindikleri yetenek kapasitesi ile geleceğin kaynaklarıdır. Tablo 2'de görünebileceği gibi, okul hayatı süresi gelişmiş ülkelere 17 sene iken, gelişmekte olan ülkelere 6 seneye kadar düşmektedir. Okula kayıt yaşının çok erken olduğu ve okulu, mezun olmadan önce bıraktıkları görülmektedir. Kısacası, ekonomik ve politik iyileştirme için ilk olarak genel öğrenim olanaklarının ve kayıtların iyileştirilmesi gerekmektedir. Ekonomik gelişimin yüksek olduğu ülkelere istihdam da yüksektir; ancak, ekonomik gelişim düşük ise, fakirlik sınırı altında yaşayan insan sayısı artmaktadır.

Tablo 2. Okul Hayatı Süresi, GSYİH Sektör Payları ve İş Gücündeki Meslek Oranları

		Nüfus	O.H.Y	Y.S.A.N (%)	GSYİH (RDK)	GDP (b.s.%)			M.G.İ.G.: (%)		
						T	E	S	T	E	S
ÇGİG	Norveç	4.902.700	T:17, K:18	NA	382 (m. \$)	2.1	39.5	58.3	2.9	21.1	76
	İsviçre	7.782.900	T:15	7.4	494.6 (m.\$)	1.3	27.6	71	3.8	23.9	72.3
	İsrail	7.627.800	T:15, K:16	23.6	194.8 (m.\$)	2.6	32	65.4	2	16	82
	Çek Cumh.	10.512.397	T:15	NA	194.8 (m.\$)	2.3	37.2	60.5	3.6	40.2	56.2
GİG	Macaristan	10.013.628	T:15, K:16	12	129.4 (m.\$)	2.8	34.7	62.5	4.5	32.1	63.4
	Malezya	28.931.000	T:13	5.1	191.5 (m.\$)	9.4	40.9	49.7	13	36	51
	Türkiye	72.561.312	T:11	17.11	615.3 (m.\$)	9.3	25.6	65.1	29.5	24.7	45.8
OİG	Paraguay	6.460.000	T:12	19.4	14.68 (m.\$)	20.2	18.7	61.2	26.5	18.5	55
	Filipinler	94.013.200	T:12	32.9	161 (m.\$)	14.9	29.9	55.1	34	15	51
	Bangladeş	164.425.000	T:8	36.3	94.5 (m.\$)	18.6	28.6	52.8	45	30	25
	Uganda	33.796.000	T:10	35	15.7 (m.\$)	22.5	25.1	52.4	82	5	13
DİG	Malavi	15.692.000	T:9	53	4.47 (m.\$)	35.1	19.8	45.1	90		10
	Zambiya	13.257.000	T:9	86	13 (m.\$)	19.7	23.9	56.9	85	6	9
	Çad	11.274.106	T:6, K:4	80	6.85 (m.\$)	47.2	6.5	45.1	80		20

Kaynak: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2119rank.html>

T: Toplam, K: Kadın, O.H.Y.: İlk okuldan üçüncül seviyeye kadar Okul Hayatı Süresi Y.S.A.N: Yoksulluk Sınırının Altındaki Nüfus, RDK: Resmi Döviz Kuru, s.g.: sektöre göre, T: Tarım, E: Endüstri, S: Servis, M.G.İ.G.: Mesleğe göre İş Gücü

4. Seçilen Ülkelerin Kentselleşme ve Yaş Dağılımları ve Bağımsızlık Tarihleri

Gelişmekte olan ülkeler için başka bir gerçek de pek çok insanın tarım sektöründe çalışıyor olduğu, ancak GSYİH'ya eklenen değerin düşük olduğudur. Kötü koşullarda kırsal kesimde yaşayan insanlar, soğuk savaş esnasında gelişmiş ülkeler tarafından kaderlerine terk edilmişlerdir. 19. yüzyıldan beri, pek çok Afrika ülkesi Avrupa ülkeleri tarafından sömürülmüştür. En son yapılan çalışmalara göre, Afrika ülkelerinde fakirliğin yanı sıra politik ve ekonomik istikrarsızlık da oldukça yaygındır. Dünya üzerindeki en fakir 25 ülkeden 18 tanesi Afrika'dadır. Tablo 3'te gösterilen bağımsızlık tarihleri incelendiğinde, gelişmiş ülkeler bağımsızlıklarını çok önce kazanmışlardır; Afrika ülkelerinde ise bu tarihler 1960lar sonrasını göstermektedir. Eğitim, demokratik politik partiler ve seçim süreci, insanların çoğunluğunun politikaya katılımı ve eşit gelir dağılımı ile ilgili altyapılarını henüz tam anlamıyla oturtamamışlardır. Gelişmiş ülkelerin tarih boyunca yaşadıkları gibi, eğitimlerini henüz tamamlamış insanlar, bu ülkelerin kötü kaderine karşı çıkabilirler. Tablo 4'te görüldüğü üzere, gelişmiş ülkeler, 17 senelik okul hayatı ile % 100 okuryazarlık oranına ulaşmışlardır. Toplam yasa koyucuların, kıdemli yöneticilerin ve yöneticilerin % 31'i kadındır; parlamentodaki kadın sayısı, toplamın % 36'sıdır; kadın uzmanların ve teknik işçilerin oranı, toplamın % 51'idir ve kadınların gelirleri ile erkeklerin gelirlerinin toplam oranı 0.77'dir.

Tablo 3. Seçilen Ülkelerin Kentselleşme ve Yaş Dağılımları ve Bağımsızlık Tarihleri

		Kentselleşme (%)	Okur-Yazarlık (%)	Yaş Dağılımı (%)			Bağımsızlık Tarihi
				0-14	15-64	65-	
Çiğ	Norveç	77	100	18.5	66.2	15.2	07.06.1905
	İsviçre	73	99	15.6	68.1	16.3	01.08.1291
	İsrail	92	97.1	27.9	62.3	9.9	14.05.1948
	Çek Cumh.	73	99	13.6	71	15.5	28.10.1918
GİG	Macaristan	68	99.4	15	69.3	15.8	16.11.1918
	Malezya	70	88.7	31.4	63.6	5	31.08.1957
	Türkiye	69	87.4	27.2	70.1	6.1	29.10.1923
OİG	Paraguay	60	94	36.7	58.1	5.2	14.05.1811
	Filipinler	65	92.6	35.2	60.6	4.1	04.07.1946
	Bangladeş	27	47.9	34.6	61.4	4	16.12.1971
	Uganda	13	66.8	50	47.9	2.1	09.10.1962
DİG	Malavi	19	62.7	45.4	51.9	2.7	06.07.1964
	Zambiya	35	80.6	45.1	52.2	2.3	24.10.1964
	Çad	27	25.7	46.7	50.4	2.9	11.08.1960

Kaynak: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2119rank.html>

5. İnsani Kalkınma Raporu ve Newsweek'in Eğitim ve Yoksulluk Azaltma Başarısı Kıyaslaması

Gelişim performansı ve fakirlik azaltma konularında, hem İnsani Kalkınma Raporu hem de Newsweek Göstergeleri dünya çağında bilimsel araştırma için kullanılır. Her ikisi de benzer parametreleri kullanarak eğitim endeksleri, sağlık yaşam beklentisi, yaşam kalitesi, ekonomik dinamizm ve politik çevrelere bağlı olarak gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerin bir listesini yapmışlardır. İnsan gelişimine ve yoksulluk azaltmaya katkıda bulunan ana faktörleri belirlemek için kadınların ve erkeklerin hem genel hem de mesleki eğitim seviyelerinin belirlenmesi gerekmektedir. Tablo 4'te gösterilen İnsani Kalkınma Raporunda; eğitim endeksi, yetişkin okuryazarlık endeksi, yetişkin fonksiyonel okuryazarlık becerileri ve eşit şekilde dağıtılmış eğitim endeksi belirtilmiştir. Newsweek göstergelerinde ise okuryazarlık endeksi, eğitim süresi, ekonomik, sağlık, eğitim ve politik eşitsizlikteki cinsiyet ayrımı, yenilenme endeksi, Freedom House oranı ve politik katılımın altı çizilmiştir. Özetlemek gerekirse; gelişim ve yoksulluğun azaltılması için, eğitimden

politik katılıma kadar pek çok faktörün iyileştirilmesi gerekmektedir ve bir ülkedeki yoksulluk seviyesinin yüksekliği, eğitimden politik katılıma kadar pek çok faktörün bozulması ile doğrudan ilintilidir.

Tablo 4. İKR ve Newsweek Göstergeleri

İnsani Kalkınma Raporu		Newsweek Göstergeleri, Dünyanın en iyi ülkeleri	
İGE	İnsani Gelişim Endeksi A. Beklenen yaşam süresi endeksi B. Eğitim endeksi 1.Yetişkin okuryazarlık endeksi 2. Gayrisafi Kayıt Oranı Endeksi C. GSYİH endeksi (SAGP ABD\$)	Eğitim	A. Okuryazarlık oranı (okuyabilen ve yazabilen nüfusun yüzdesi) B. Eğitim Süresi (Okul hayatı süresi, ilkokuldan üçüncül eğitime kadar, senelere göre)
İFE-1	Gelişmekte olan Ülkeler için İnsani Fakirlik Endeksi 1. Doğumda 40 yaşına kadar yaşayamama ihtimali 2. Yetişkin okuryazarlık oranı 3. İyileştirilmiş su kaynaklarını kullanamayan nüfus oranı 4. Yaşa göre normal ağırlığın altındaki çocukların yüzdesi	Sağlık	Sağlık yaşam süresi
İFE-2	Seçilen AEİT ülkeleri için İnsani Fakirlik Endeksi 1. Doğumda 40 yaşına kadar yaşayamama ihtimali 2. Fonksiyonel okuryazarlık becerilerine sahip olmayan yetişkinlerin yüzdesi 3. Fakirlik sınırı altında yaşayan insanların yüzdesi 4. Uzun süreli işsizlik oranı	Yaşam Kalitesi	A. Gelir eşitsizliği – GINI (aile gelirindeki eşitsizlik derecesi) B. Cinsiyet ayrımı (cinsiyetler arasındaki ekonomik, sağlık, eğitim ve politik eşitsizlikler) C. Günlük 2 \$’dan daha az ile yaşama oranı (2005 uluslararası fiyatlara göre, günde 2 \$’dan daha az ile yaşayan nüfus oranı) D. Kişi başına tüketim (nüfusa göre bölünmüş özel tüketim) E. 100.000 başına cinayet F. Çevresel sağlık (hava/su kirliliği ve insanların etkileten hastalıklar gibi çevresel sorunlar) G. İşsizlik (iş olmayan işgücü oranı)
CGE	Cinsiyet-bazlı Gelişim Endeksi A. Eşit olarak dağıtılmış yaşam süresi endeksi 1. Kadın yaşam süresi endeksi (doğumda) 2. Erkek yaşam süresi endeksi (doğumda) B. Eşit olarak dağıtılmış eğitim endeksi 1 Kadın eğitim endeksi (kadın yetişkin okuryazarlığı, kadın GSKO) 2. Erkek eğitim endeksi (erkek yetişkin okuryazarlığı, erkek GSKO) C.Eşit dağıtılmış gelir endeksi 1. Kadın gelir endeksi (kadın tahmini kazanılan gelir endeksi) 2. Erkek gelir endeksi (erkek tahmini kazanılan gelir endeksi)	Ekonomik Dinamizm	A. SAGP’de GSYİH/ kişi başı verimlilik artışı (son on senede GSYİH’in kişi başı büyüme oranı ortalaması) B. GSYİH hizmet % (tarıma ve/veya doğal kaynaklara tamamen bağlı olmayan ülkeler) C. GSYİH üretim % (tarıma ve/veya doğal kaynaklara tamamen bağlı olmayan ülkeler) D. Gelişim Endeksi (bir ülkenin bilgi sağlayan çalışmalara yatırım yapma istekliliği) E. İş yapma refahı F. İflastan kurtulma süresi (yılların sayısı)
CGÖ	Cinsiyet Güçlendirme Önlemleri 1. Parlamento temsilciliği (parlamentodaki koltuklar, politik katılım ve karar verme) için Eşit olarak dağıtılmış Eşdeğer Yüzde (EDEY) 2. Ekonomik katılım için EDEY (kanun yapıcılar, üst düzey görevliler ve yöneticiler – profesyoneller ve teknik pozisyonlar) 3. Gelir için EDEY (kadın ve erkeklerin tahmini kazanılan geliri)	Politik Ortam	A. Freedom House oranı (seçim süreci, politik katılım, işlevsel hükümet, ifade ve inanç özgürlüğü, dernekler ve organizasyonsal haklar, hukukun egemenliği ve profesyonel otonomi ile bireysel haklar) B. Politik katılım (oy kullanan katılımının nitelikli değerlendirmesi/ ulusal seçimler, politika ile ilgilenen vatandaşlar için toplanmak) C. Politik istikrar (hükümetler, kurumlar ve yatırımcılar tarafından karşı karşıya kalınan politik risklerin bağımsız değerlendirmesi)

Kaynaklar: HDR 2007/2008 <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2009/>

Newsweek,<http://www.newsweek.com/2010/08/15/interactive-infographic-of-the-worlds-best-countries.html>

Eğitimin insani gelişimin temel belirleyicisinin olmasının sebebi; sağlıklı yaşam ömrünün, iyi eğitilmiş ve yetenekli doktorlara ve bu doktorların takip ettiği yeniliklere bağlı olmasıdır. Global sağlık sistemi, eğitimden edinilen insan sermayesine bağlı olan yaşam kalitesi, ülkenin bilgi sağlayan çalışmalara yapmak istediği yatırım ve seçimsel sürece bağlı olan politik ortam, politik katılım, işlevsel bir hükümet, ifade ve inanç özgürlüğü, derneksel ve organizasyonsal haklar, hukukun egemenliği ve profesyonel otonomi ile bireysel hakların hepsi mesleki eğitim ile elde edilir. Tablo 5'te gösterildiği üzere, seçilen ülkelerin genel puanları ve insani gelişim endeksleri yüksektir. Eğitim, hayat kalitesi, sağlık, ekonomik dinamizm ve politik katılım da aynı ölçüde yüksektir. Örneğin, Norveç'te genel puan 87.35'tir ve İGE 0.971'dir. Eğitim, sağlık, yaşam kalitesi, ekonomik dinamizm ve politik katılım endeksleri de, sırası ile 87.14, 92.76, 98.45, 60.11 ve 98.29'dur. Ancak; gelişmekte olan ülkelerde eğitim, sağlık, yaşam kalitesi, ekonomik dinamizm ve politik katılım endeksleri düşüktür; bu da ülkenin toplam puanını ve insani gelişim endekslerinin düşük olmasını doğrudan etkiler. Örneğin, Etiyopya'da eğitim, sağlık, yaşam kalitesi, ekonomik dinamizm ve politik katılım endeksleri, sırası ile 56.13, 37.22, 40.86, 33.63, 40.23'tür. Genel puan 0.414, İGE ise 41.61'dir.

Tablo 5. Seçilen ülkeler için gelişim özellikleri

İKR Göstergeleri			İGE	DÜNYANIN EN İYİ ÜLKELERİ (Newsweek Göstergeleri)						
				Sırlama	Genel Puan	Eğitim	Sağlık	Yaşam Kalitesi	Ekonom. Dinamik	Politik Çevre
ÇİİG	1	Norveç	0.971	6	87.35	87.14	92.76	98.45	60.11	98.29
	9	İsviçre	0.960	2	89.31	93.74	97.59	94.15	71.36	89.74
	12	Finlandiya	0.959	1	89.40	102.0	90.34	91.48	70.49	92.67
	13	Avusturya	0.955	18	82.70	90.46	90.34	87.56	53.94	91.21
	27	İsrail	0.935	22	79.96	84.20	92.76	78.63	61.91	78.05
	34	Portekiz	0.909	27	76.29	86.28	87.93	78.38	48.87	79.97
	36	Çek Cumh.	0.903	25	77.09	90.99	85.51	77.15	50.11	81.68
GİG	42	Slovakya	0.880	31	73.59	88.49	78.27	76.52	44.82	79.83
	43	Macaristan	0.879	33	77.82	90.20	75.85	75.54	46.23	76.30
	49	Arjantin	0.866	46	64.48	69.88	78.27	68.16	37.45	68.66
	66	Malezya	0.829	37	69.69	86.43	71.02	69.28	61.93	59.80
	75	Brezilya	0.813	48	64.02	71.37	71.02	62.42	47.85	67.41
	79	Türkiye	0.806	52	63.26	80.39	75.85	66.14	39.63	54.27
	82	Kazakistan	0.804	61	60.73	91.35	51.71	70.34	48.62	41.65
OİG	86	Azerbaycan	0.787	69	58.12	69.99	58.95	68.96	53.65	40.04
	101	Paraguay	0.761	68	58.23	80.54	70.02	60.67	24.52	54.41
	105	Filipinler	0.751	63	60.51	81.51	66.20	57.87	40.10	56.86
	120	Kırgızistan	0.710	-	-	-	-	-	-	-
	129	Güney Afri.	0.683	82	54.52	58.25	32.39	46.45	59.17	76.34
	146	Bangladeş	0.543	88	47.40	58.63	51.71	48.53	31.06	47.06
	157	Uganda	0.514	96	40.67	68.19	17.90	45.75	29.50	42.01
DİG	160	Malavi	0.493	-	-	-	-	-	-	-
	161	Benin	0.492	-	-	-	-	-	-	-
	164	Zambiya	0.481	97	40.50	67.84	13.07	31.26	37.51	52.81
	171	Etiyopya	0.414	94	41.61	56.13	37.22	40.86	33.63	40.23
	175	Çad	0.392	-	-	-	-	-	-	-
	178	Mali	0.371	-	-	-	-	-	-	-
	182	Nijer	0.340	-	-	-	-	-	-	-

Kaynaklar: İKR 2007/2008 <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2009/>
 Newsweek, <http://www.newsweek.com/2010/08/15/interactive-infographic-of-the-worlds-best-countries.html>

SONUÇ

Son zamanlarda yapılan ve eğitim ve gelişim ile ilgili olan hemen hemen tüm araştırmaların sonuçları, yüksek gelişimin yüksek eğitim seviyesine dayandığını göstermiştir. Bazı araştırmacılar, ülkelerin ekonomik ve politik temellerine bağlı olarak, akademik ya da mesleki eğitimin, uzun dönemde fakirlik döngüsü ile başa çıkabileceği sonucuna varmışlardır. Ancak, esas buldukları, fakirlik azaltma başarılarının, genel akademik eğitimin geliştirilmesini gerektirdiği, çünkü mesleki eğitim mezunlarının, kendilerini istihdam edecek bir endüstriye ihtiyaç duyduklarıdır. Dahası, gelişmekte olan ülkelerde okuryazarlık oranı bile çok azken, bu oran gelişmiş ülkelerde oldukça yüksektir. Eğitim sadece nasıl yazılacağını ve okunacağını öğrenmek değildir; sadece temel ihtiyaçlar bilindiği takdirde, ilerideki gelişmeler azaltılabilir. Eğitim sistemi, ülkelerinin kötü kaderi olan fakirlikle uzun dönemli olarak mücadele edebilecek tam donanımlı mezunlar verecek şekilde formüle edilmelidir. Resmi yetkili birimlerden, özellikle IMF ve DB'den, gelişmekte olan ülkelere yapılan bağışlar geçici çözümler olacaktır; bunlar bazı ülkelerde politik ve etnik karmaşaya bile neden olabilir çünkü bağışların, problemleri alanlara yönlendirilmeme ihtimali vardır.

Bu çalışmada, eğitim reformunun, fakirlik ile savaş kapsamında, tüm ülkelere uygulanacak global bir plan ile değil, her bir ülke için ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini bir kez daha vurgulamak için İKR göstergeleri ve Newsweek göstergeleri kullanılmıştır. Sonuçlar, her ülkenin kendi ulusal uzun dönem fakirlik azaltma politikalarının olması yönündedir. Gelişmekte olan ülkeler, kendi sorunlarını çözecek özgürlüğe sahip olmalıdırlar. Gelişmekte olan ülkelerin çoğu, dünyadaki en fakir 25 ülkeden 18 tanesinin Afrika'da olduğu düşünülürse özellikle de Afrika ülkeleri, bağımsızlıklarını 1960lardan sonra elde etmişlerdir; bu nedenle, bu ülkeler, kendi ekonomik ve politik problemleri ile başa çıkmak için tam olarak bağımsızlık sahibi değildirler. Bu nedenle, bu ülkelerin, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi kendi yerel ancak iyileştirilmiş eğitim sistemlerine sahip olmaları oldukça önemlidir. Ülkede mevcut olan yerel olanaklar ve yerel endüstrinin istihdam oranı belirlenmeli, eğitim transformasyonu da ortaya çıkacak bu ihtiyaçlara göre etkili bir şekilde yapılmalıdır. Gelişmekte olan ülkelere, politik ve ekonomik istikrarsızlık, fakirlik ile uzun süreli savaş politikasının hızını azaltan faktörlerdir.

KAYNAKÇA

- Barro, R.J. (1997). *Determinants of Economic Growth: A Cross-country Empirical Study*. MIT Press, Cambridge.
- Barro, R.J. (2001). *Education and economic growth*. In: Helliwell, J. (Ed.), *The Contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Wellbeing*. OECD/Human Resources Development Canada, Quebec.
- Becker, G.S. (1964). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*. Columbia University Press, New York.
- Gylfason, T. and Zoega, G. (2003), *Inequality and Economic Growth: Do Natural Resources Matter?*, in Eicher, T. and Turnovsky, S. (Eds.), *Inequality and Growth: Theory and Policy Implications*, MIT Press, Cambridge (MA) and London.
- Haveman, R., Wolfe, B. (1984). *Schooling and economic well-being: the role of nonmarket effects*. *Journal of Human Resources* 19, 377–407.
- Preston, J., Green, A. (2003). *The Macro-social Benefits of Education, Training and Skills in Comparative Perspective*. Centre for Research on the Wider Benefits of Learning (WBL), London.
- Ross, M. (2007), *How Can Mineral Rich States Reduce Inequality?*, in Sachs, J.D., Stiglitz, J.E. and Humphreys, M. (Eds.), *Escaping the Resource Curse*, Columbia University Press, New York.
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press, Oxford.
- Senses, F. (2003). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Sezgin, N. M. (2005). *Avrupa'nın Gerçek Gündemi: Bilinmeyen Avrupa, Siyasi, Toplumsal, Ekonomik ve Dış Politik Dinamikler*, Platin Yayınları, Birinci Baskı, Ankara.
- Sokoloff, K.L. and Engerman, S.L. (2000), *History Lessons: Institutions, Factor Endowments, and Paths of Development in the New World*, *Journal of Economic Perspectives* 14, 217–232.
- Wahba, M.A. & Bridwell, L.G. (1976). *Maslow reconsidered: A review of research on the need hierarchy theory*. *Organizational Behavior and Human Performance*, 15, 212–240.
- Wolfe, B.L., Zuvekas, S. (1997). *Nonmarket outcomes of schooling*. *International Journal of Educational Research* 27 (6), 491–502.
- Zweig, M. (2004). *What's Class Got to do With It, American Society in the Twenty-first Century*. ILR Press. ISBN

978-0801488993

http://psychology.about.com/od/theoriesofpersonality/a/hierarchyneeds_2.htm (14.09.2010)

<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2009/> (25.08.2010)

<http://www.newsweek.com/2010/08/15/interactive-infographic-of-the-worlds-best-countries.html> (12.09.2010)

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2119rank.html> (16.09.2010)

YOKSULLUK ALGISINA

FARKLI BİR BAKIŞ

Yrd. Doç. Dr. Mahmut BOZAN

Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı
74100/BARTIN
mbozan@bartin.edu.tr

Özet

Üzerinde yaşadığımız Dünya insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak açısından yeterli kaynaklara sahiptir. Ancak bu kaynakların işletilmesi, adil paylaşımı ve dağıtımında çok büyük sorunlar yaşanmaktadır. Yoksulluk bu paylaşımdaki büyük adaletsizliğin bir sonucu olup en temel insan hakkı olan yaşama hakkını tehdit etmektedir. Bu tehdide muhatap olan insan sayısının yaklaşık dünya nüfusunun yarısını teşkil etmesi meselenin ciddiyetini ortaya koymaktadır. Yoksulluğa pek çok sebep gösterilebilir. Ancak iki tanesi belirleyici konumdadır. Bunlardan birisi tüm dünyada egemen olan Batı medeniyetinin felsefi temelleri ve hayata bakış şekli, diğeri ise Batı medeniyetinden beslenen tekelci kapitalist sistemdir. Dünyada gelir dağılımı uçurumunun kapatılması ve yakıcı yoksulluğun giderilmesi için yeni bir medeniyet algısına ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Zengin Fakir Uçurumu, Tekelci Kapitalizm, Batı Medeniyeti, İslam Medeniyeti.

Abstract

The world that we live in has the necessary resources to meet the basic needs of human beings. However, there have been great problems about the management, fair division and distribution of these resources. Poverty is the result of injustice in this division and threatens the basic human right, which is right to live. The fact that half of the world population faces this threat reveals the severity of the issue. Many reasons can be stated for this poverty but two of them occupy determinative positions. One of them is the philosophical bases and world view of the worldwide dominant Western civilization, the other one is monopoly capitalism, which is nourished by the Western civilization. There is a need for a new perception of civilization to cover the gulf in income distribution and to solve the problem of destructive poverty.

Key Words: Poverty, The Rich Poor Gap, Monopoly Capitalism, Western Civilization, Islamic Civilization.

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı batı medeniyeti ve onun ekonomik sistemi olan kapitalizmin yoksulluk kavramına bakışı ile iyileştirmeye yönelik politikalarını analiz etmek, alternatif politika ve stratejiler ortaya koymaktır.

İnsanın hayatını ve neslini idame ettirebilmesi yemek, içmek, giyinmek, barınmak ve korunmak gibi temel ihtiyaçlarını karşılaması ile mümkündür. Bu temel ihtiyaçları genelde toplumun büyük bir kesimi karşılayabilir, karşılayamayanlar ise yoksul veya fakir olarak nitelendirilir. Üretilen ortak zenginliğin paylaşılmasında daha çok alanların hiç alamayan veya çok az alanlara karşı bir sorumluluğu olmalıdır.

Toplum hayatında ahengi sağlamanın en büyük şartı tabakalar arasında boşluk kalmamasıdır. Zenginlerin yoksullardan bağlantısını koparacak kadar uzaklaşmamaları lâzımdır. Eğer tabakalar arasında uçurumlar oluşursa toplumun rahatı ve huzuru kaçır. Zenginler “huzur ve emniyetleri” için fakirlere, onları hayata tutunduracak bir bedel ödemek durumundadırlar. Bu bedel zenginlerden fakirlere bir “lütuf” değil, fakirlerin zenginlerde kalmış olan alacağıdır.

“Toplumdaki tabakaların arasında varlık bakımından hiçbir yurttaşın ne başkasını satın alacak kadar zengin, ne de kendini satmak zorunda kalacak kadar fakir olmaması gerekir” diyen Rousseau’ya göre (1994: 164), “Devleti sağlamlaştırmak için aşırı zengin ve aşırı fakir ucu elden geldiğince birbirine yaklaştırmalı, ne çok varlıklılara ne de çok yoksulların varlığına müsaade edilmemelidir. Aksi halde bu yapının birinden zorbalığı kıskırtanlar, diğerinden de zorbalık çıkacaktır.”

Yoksulluk insanlıkla birlikte var olan sosyolojik bir gerçektir. Bir toplumda tüm kesimlerin eşit gelir düzeyinde olmaları beklenemez. Beklenilmesi doğru da değildir. İnsanlar yaşadıkları bölgelerin sunduğu imkânlar, gelişmişlik düzeyi, nüfus yoğunluğu, yapılan işin mahiyeti, toplumdaki siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel yapı gibi pek çok sebeplerden dolayı kaynak ve gelir dağılımı konusunda farklı pozisyonlarda bulunurlar. Temel hak ve hürriyetlerde olması gereken eşitliği ekonomik düzeyde de aramak doğru bir yaklaşım değildir. Nitekim kapitalizmin ağır emek sömürsüne bir tepki olarak ortaya çıkan ve ekonomik eşitlik iddiasında olan sosyalist ve Marksist sistemler çok istedikleri halde bunu başaramamışlardır. Dünyada hem zengin insanlar hem de fakirler bulunacaktır. O halde olması gereken şey gelir gruplarındaki farklılığın eşitlikten daha gerçekçi olduğunu kabul etmek, fakat bu farklılığın hangi oranlarda olursa “kabul edilebilir” olduğunu belirlemektir.

Yoksulluk çoğunlukla önceki yüzyıllarda savaşlar veya tabii bir felaketin sonucunda ortaya çıkan kıtlıklarla kendini hissettiren ve belirli bölgelerde etkili olan bir durumdur. Devletin veya toplumun varlıklı kesimlerinin yardımlarıyla bertaraf edilebilirdi. Esasen önceki dönemlerde zengin ile fakirin hayat şartlarında büyük uçurumlar da yoktu. Günümüzde ise yoksulluk önceki yüzyıllardan bambaşka bir mahiyet arz etmektedir. Batı medeniyetinin dünyada hâkimiyetini pekiştirmesi ve onun felsefi temellerinden beslenen kapitalizmin hegemonik tekelleri gücünün dünyaya yayılmasıyla orta sınıf aşındırılmış ve hızlı bir zengin-fakir kutuplaşması başlamıştır.

Aşırı zenginlerle aşırı yoksullar arasındaki mesafenin uçurumlara dönüştüğü ve insanlığı tehdit ettiği bir dönem önceki yüzyıllarda pek göze çarpmamaktadır. Dünya nüfusunun % 41’inin günde 2 Dolar ile geçiniyor (worldbank, 2010) olması, başka bir ifade ile 125 trilyon Dolarlık global servetin 75 trilyon Dolarını dünya nüfusunun sadece % 2’si alırken, en fakir kesimin toplam servetteki payının yalnızca %1’de kalması (Sabah, 2006) bu görüşü doğrulamaktadır.

Sorunu “arzuları” ihtiyaç olarak sunan ve varlığını “tüketim toplumu” ile sürdürmeyi amaçlayan kapitalizm ve onun fikri altyapısını dokuyan Batı medeniyeti çözemez. Çünkü o hayatı bir savaş olarak görmekte, yaşama hakkını güçlülere tahsis etmekte, zayıfları ise doğal seleksiyonun temizleyeceği artıklar olarak görmektedir.

Sorunun çözüme kavuşturulması için küresel siyasetteki tek kutupluluğu çok kutupluluğa dönüştürecek politikalara paralel olarak, kapitalizmin küresel finans tekellerini kırarak alternatiflere ihtiyaç vardır. Bununla eş zamanlı olarak yoksulluğun yeniden tanımlanması ve zenginlerle yoksullar arasındaki dengenin kabul edilebilir bir seviyeye getirilmesi için yeni politikalar ve stratejiler geliştirilmesi gerekir. Bu hususta kendi medeniyetimizin değer yargıları ve uygulamalarını tüm komplekslerden arınarak değerlendirmek zorundayız. Yaşanmış bir medeniyetin güzel uygulama örneklerini yeniden keşfetmek için “bir batılının çağırısı” beklenmemelidir.

Yoksulluk

Yoksulluk kavramının yüzyıllar içinde tanımının değişiklik göstermesi anlaşılabilir bir husustur. Yoksul kimdir? Zengin kimdir? Bu kavramlar izafi olduğundan resmi karşılığı kadar, insanların bakış açısına göre de bir karşılığı bulunabilir. Mesela aynı miktar malı olan iki farklı kişiden birisi kendini çok yoksul görürken, bir başkası yoksul olmadığını düşünebilir. Tarım toplumundaki yoksulluk algısı ile sanayi sonrası toplumda yoksulluk algısı farklılaşabilir. Kültürlere göre de yoksulluk farklı değerlendirilebilir.

Ancak ihtiyaç kavramını temel alarak yapılacak bir yoksulluk tarifinde iki hususun açığa çıkarılması gerekir. Birincisi ihtiyaç, diğeri de üzerinde mutabık kalınan uluslararası bir yoksulluk tanımı. Önce ihtiyaç kavramının lügat ve teorilerde ele alınışını inceleyelim.

Kamus-u Türkî’de ihtiyaç, “Bir şeye onsuz yapamayacak derecede bağlı olma, yokluk, yoksulluk, zaruret, insanın yaşaması için gereken şeyler” (Sami, 1995: 76) olarak zaruri ihtiyaçlar anlamında tanımlanmıştır. Bu tanım zaman zaman “hâcat-ı zaruriye” adıyla “mekulat, melbusat, meskenet, mah-rukat” olarak 4M şeklinde formüle edilmiştir. Günümüz ifadesiyle yiyecek, giyecek, ev ve yakacak temel ihtiyaçlar olarak belirlenmiştir. Geleneksel olarak toplumda bu 4 ihtiyacı karşılayamayan fakir veya yoksul olarak kabul edilmiş ve yardım edilmesi gereken insan olarak değerlendirilmiştir. Dikkat edilirse Dünyanın birçok yerinde en önemli temel ihtiyaçlardan birisi olan temiz suya erişim, sahip olduğumuz doğal kaynaklar ve bu kaynakların meydana getirdiği meydanlara, halkın kolayca ulaşabileceği yerlere sebil olarak, çeşme olarak dikilmesi sebebiyle bizim toplumumuzun zaruri ihtiyaçlar kategorisinde kendisine yer bulamamıştır. Bu vesile ile ifade etmek gerekirse zaruri ihtiyaçların böyle birkaç maddeyle sınırlandırıldığı bir toplumda bunları temin edemeyenlerin oranı çok sınırlı kalacak, devlet ve toplumdaki zenginlerin sağladığı destekle, var olan sınırlı sayıdaki fakirler o sosyal bünye içinde hayatını idame ettirebilecektir.

Meydan Larousse (1981: 238) ihtiyaç kavramını “Canlı varlıkları, hayatın sürdürülmesi için gerekli bazı eylemlere iten bir eksiklik veya bir tedirginlik duygusu, yoksun bulunulan bir şeyin arzulanmasına yol açan yoksunluk duygusu, bir şeyi gerçekleştirebilmek, gerekeni yapabilmek için zorunlu olan şey” olarak ifade etmiştir. Burada da ihtiyacın, hayatın idamesi için gerekli olan maddelerle sınırlandırılarak zaruri olmayan ihtiyaçların dikkate alınmadığı görülür.

İktisat sözlüğünde ihtiyaç, “Herhangi bir mala bir maddeye karşı duyulan arzu, tatmin edilmediği zaman ızdırap ve elem, tatmin edildiği takdirde haz veren his” (Öney, 1978: 141) şeklinde daha genel bir çerçeveye oturtulmuştur. Burada zaruri olan, olmayan ayırımından ziyade arzu ve isteklerin derecesi öne çıkarılmıştır. Bu yaklaşımın ucu da zaruri olmayan ihtiyaçların kolaylıkla zaruri ihtiyaçlar kategorisine girebilmesi ve bunları temin edemeyen toplum kesimlerinin kendisini “fakir” addetmesine yol açabilir. Toplumda böyle bir sosyo-psikolojinin oluşması yardımlaşma yerine egoizmi, hırs ve rekabeti uyandırabilir.

Maslow tarafından ileri sürülen ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisine göre (www.wikipedia.org: 2010); yemek, içmek gibi hayatın idamesi için vazgeçilmez olan ihtiyaçlar birinci öncelikli fizyolojik ihtiyaçlar olarak tanımlanmıştır. Bunu ikinci kategoride korunma gibi güvenlik ihtiyaçları, daha sonra aidiyet, sevgi, saygınlık ve kendini gerçekleştirme gibi bir hiyerarşi takip eder. İnsan için o an baskın olan ihtiyaç hangi kategoriye ait ise, kişinin gelişmişlik düzeyi de aynı seviyede olacaktır. Belirli bir kategorideki ihtiyacın karşılanması durumunda kişi, bir üst kategorideki ihtiyacı karşılamaya yönelecektir. Bu durum kişilik gelişme düzeyini de bir üst düzeye sürükleyecektir.

Bu teoride temel ihtiyaçlardan başlayan hiyerarşi zaruri olmayan, insan tabiatı gereği arzulanması ve sahip olmak istediği tüm talepleri ihtiyaç kategorisinde kendisine bir yer bulmaktadır. Bu talepleri sınırlandıran herhangi bir araç yoktur. Ancak Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisi fert yerine toplumun esas alınması şartıyla bir üst basamağa çıkmayı meşru hale getirebilir. Aksi takdirde Batı felsefesinin egoist bireyci tutumu servetteki fakirin hakkını görmezden gelerek bir zengin-yoksul uçurumunu kaçınılmaz hale getirecektir.

İhtiyaç kavramının değerlendirilmesinden sonra bir de ihtiyaçlarını karşılama düzeyine göre yoksulluk kavramını değerlendirelim. Ansiklopedik Büyük Lügat’ta (Yeğin A. ve Diğ. 1981: 520) fakirliğin “yoksul, muhtaç” gibi bilinen anlamları yanında fikhî mânasına da yer vermektedir. Buna göre dini ıstılahta “Nisap miktarından fazla mala sahip olmayan kimse, velev ki asli ihtiyacından olmak üzere evi, ev eşyası ve borcuna muadil malı veya parası bulunan” kişi fakir sayılmaktadır.

Bu tanımlamada mutlak yoksulluk veya açlık sınırının altındaki yoksulluktan ziyade izafi yoksulluk esas alınmaktadır. Yani yoksullukta tavan olarak nitelenebilecek, zenginliğin bir altındaki düzey fakirlik sınırının başlangıcı olarak alınmakta, daha alt düzeylere inilmemektedir. Bir başka ifade ile asgari zenginlik sınırının altında olanlar fakirlik derecesine bakılmaksızın fakir kabul edilmekte ve yardıma müstahak olarak kabul edilmektedir.

Yoksulluk veya fakirlik kavramının uluslararası alanda kabul edilen ortak tanımına bakıldığında bu kavramın “mutlak yoksulluk” ve “görelî yoksulluk” olarak iki kategoride ele alındığı görülür. Mutlak yoksulluk, bir insanın hayatını idame ettirmesi için gerekli olan temel ihtiyaç maddelerini asgari düzeyde bile sağlayamaması durumudur. Mutlak yoksulluğun oranı ise, temel ihtiyaç maddelerini asgari düzeyde sağlayamayanların sayısının toplam nüfusa oranıdır.

Dünya Bankasının 1990’daki çalışmasına göre bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli minimum kalori miktarı olan 2400k/cal besini almayan insanlar “mutlak yoksul” olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma göre, günlük bir dolarlık harcama seviyesi mutlak yoksulluk sınırını oluşturmakla beraber bu miktar tüm ülkeler için geçerli değildir. Başka bir ifade ile mutlak yoksulluk sınırı ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre bir ila dört Dolar arasında değişmektedir.

Görelî veya izafi yoksullukta birey mutlak yoksulluğun üzerinde fakat toplumun ortalama refah düzeyinin altında bir gelir ve harcama seviyesine sahiptir.

Yoksulluk sınırı ile ilgili birinci tespit 1985 yılı fiyatlarıyla günlük 1.05 Dolar, yıllık ise 383,25 Dolar olarak ifade edilmiştir. 1996 yılı fiyatlarıyla bu miktar günlük 1.35 Dolar, yıllık 495 Dolar, 2002 fiyatlarıyla bu oran yaklaşık olarak günlük 1,5 Dolar, yıllık 570 Dolar olarak belirlenmiştir (www.worldbank.org: 2010).

Bu değerlendirmeler ışığında önce Türkiye’de sonrada Dünyada yoksulluk tablosuna bir göz atalım. Türkiye’de 2006 yılı verilerine göre nüfusun %8,2’si (5,9 milyon) günde 2 Dolar ile geçinmekte, %2,6’sı (1,8 milyon) günde 1,25 Dolar ile geçinmektedir (www.worldbank.org, 2010).

2008 yılında Türkiye’de fertlerin yaklaşık % 0,54’ü (374.000 kişi) sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 17,11’i (11.933.000 kişi) ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Türkiye’de kişi başı günlük harcaması, satın alma gücü paritesine göre 1 Doların altında kalan fert bulunmamaktadır. Buna karşın satın alma gücü paritesine göre kişi başı günlük 2,15 Dolar olarak tanımlanan yoksulluk sınırı altında bulunan fert oranı %0,47; yoksulluk sınırı 4,3 Dolar olduğunda yoksul fert oranı ise % 6,83 olarak tahmin edilmektedir (tüik, bülten: 2009).

Eşdeğer hane halkı kullanılabilir gelirlere göre oluşturulan yüzde 20’lik gruplarda (Tablo 1), en yüksek gelire sahip son gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay % 46,7 iken, en düşük gelire sahip ilk gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay % 5,8’dir. Buna göre, son yüzde 20’lik grubun toplam gelirden aldığı pay, ilk yüzde 20’lik gruba göre bir önceki yıl olduğu gibi 8,1 katıdır. Bu mukayeseler beşte birlik toplum tabakaları arasında yapılan ortalama hesaplamalar olup, konu “en zengin-en fakir” şeklinde fertlere indirildiğinde bu oranlar derhal uçurumlara dönüşmektedir.

Tablo 1: Eşdeğer hane halkı kullanılabilir gelirine göre sıralı % 20’lik gruplarda yıllık gelir dağılımı-2008

		Toplam	İlk %20	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	Son %20	Gini Katsayısı	Son ve İlk %20 Oranı
Türkiye	%	100,0	5,8	10,4	15,2	21,9	46,7	0,41	8,1
	Ortalama (TL)	8 372	2 427	4 342	6 347	9 185	19 560		
Kent	%	100,0	6,1	10,7	15,3	21,9	46,0	0,40	7,5
	Ortalama (TL)	9 542	2 917	5 128	7 296	10 425	21 959		
Kır	%	100,0	6,5	10,8	15,6	22,5	44,5	0,38	6,8
	Ortalama (TL)	5 952	1 930	3 240	4 643	6 706	13 250		

Kaynak: TÜİK, Haber Bülteni, 2008 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması.

Bir başka uluslar arası gösterge olan “gini katsayısı” dikkate alındığında Türkiye’deki gelir dağılımı adaletsizliğinin gini katsayısı 0,41 civarında bulunmaktadır. (*Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. Değer yükseldikçe eşitsizlik artmakta, 0’a yaklaştıkça azalmaktadır.*) Dünya gini katsayı ortalamasının 0,68 olduğu dikkate alınır Türkiye’nin gelir dağılımı adaletsizliğinde riskli bölgelerin uzağında olduğu, OECD gibi varlıklı ülkeler ortalamasına (0,27) göre bakıldığında ise, sonlarda kaldığı görülmektedir.

Şimdi biraz da Dünyadaki yoksulluk tablosunu gözden geçirelim. Dünya Bankası uzmanlarından Dikhanov (2005, 46) tarafından yapılan bir çalışmanın sonuçları bu konuda bize bir fikir verebilir. Tablo 2’de görüldüğü gibi yıllık geliri 700 Dolar olan yoksulların oranı 2000 yılında dünya nüfusunun %38’ini teşkil ederken bu oranın 2015 yılında 1,3’lük bir artışla %39,3’ü bulacağı tahmin edilmektedir. Buna göre gelir dağılımındaki kötüleşme önümüzdeki 5 yıl içinde artmaya devam edecektir.

Keza yıllık geliri 1400 Dolar olan grup 2000 yılında dünya nüfusunun %46,4’ünü oluşturmakta iken, 2015 yılında 4,3 puan gerileyerek %42,1 olacağı tahmin edilmektedir. Bu grupta çok cüzi bir iyileşme beklenmektedir. Buradaki değerlendirmelerin de yine toplum kesimleri açısından yapıldığı unutulmamalıdır. Eğer kişisel düzeyde Dünyanın “en zenginleri” listeleri ile bakılacak olursa bu kopmanın düzeyi daha açık olarak görülecektir. Genel olarak değerlendirilirse her iki oran da dünyada gelir dağılımında tehlikeli boyutta bir adaletsizlik olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Tablo 2: Dünyada Yoksulluk Trendi (2000-2015)

Yoksulluk Düzeyi	Dünya		Latin Amerika		Doğu Asya		Güney Asya		Afrika		Doğu ve Orta Avrupa	
	2000	2015	2000	2015	2000	2015	2000	2015	2000	2015	2000	2015
\$ 700	38.0%	39.3%	34.7%	33.5%	33.9%	26.2%	26.8%	20.3%	51.2%	46.2%	23.1%	15.8%
\$ 1,400	46.4%	42.1%	40.8%	39.1%	43.4%	32.6%	40.3%	29.2%	64.2%	59.1%	27.6%	18.8%

Kaynak: Dikhanov, Yuri (2005) Trends In Global Income Distribution, World Bank s.46

Elde edilen bu sonuçlar küreselleşmenin gelir dağılımındaki adaletsizliği engelleyememesinin altında kapitalizmin küreselleşerek finans tekeli oluşturduğu kanaatini güçlendirmektedir. Yoksulluk ve gelir dağılımı adaletsizliği üzerine yapılan pek çok araştırmada küçük bulgu sapmaları olmakla birlikte ortaya çıkan gerçek şudur. Dünyanın en zengin yüzde 10’luk kesimi dünya servetinin yüzde 85’ine sahiptir. Bir başka açıdan değerlendirildiğinde dünya nüfusunun yaklaşık yarıya yakını günde 2 ABD Dolarından daha az bir gelire yaşamakta, dünya nüfusunun beşte biri, yani yaklaşık 1,2 milyar insan ise 1 ABD Dolarından daha az bir gelire sahip bulunmaktadır (www.worldbank.org, 2010).

Batı Medeniyetinin Felsefi Temelleri

Aslında medeniyet tüm insanlığın ortak malı ve gelmiş-geçmiş tüm medeniyetlerin bir hülâsasıdır. Tüm milletlerin medeniyete bir oranda katkısı bulunmaktadır. Tarih boyu değişik bölgelerde ortaya çıkan parlak medeniyetler şüphesiz tecrübelerini birbirine aktarmış ve paylaşmışlardır. Medeniyetlerin bir evrensel olan bilimsel ve teknik yönü, bir de uygulamaya bakan kültür ve anlayış yönü bulunmaktadır. Evrensel olan bilim ve teknik gelişmelerin sağladığı imkânları insanlığa hizmet için sunma veya insanları sömürmek için kullanma ahlâki bir meseledir. Batı bu açıdan materyalist ve madde merkezli tercihini öne çıkarmış ve bu sebeple de sorunları çözmek yerine ağırlaştırmıştır.

Batı medeniyeti antik Yunan ve Roma (Grek ve Latin) medeniyetinin bir karışımı olarak nitelebilir (Sorokin, 1972: 189). Daha sonra İsevilik bu medeniyetin paganist yapısını semavi bir din anlayışına yöneltmiştir. Bu sebeple batı medeniyeti tahlil edilirken bu iki yüzün dikkate alınması gerekir. Bu yüzlerden birincisinin ikincisine daha baskın ve etkili olmasından dolayı Batı medeniyetinin insanlığa faydadan çok zarar verdiği söylenebilir. Bu durum batı felsefi algısının tabii bir sonucudur.

Batı medeniyeti beş olumsuz prensip üzerinde kurulmuştur. Dayanak noktası kuvvettir; kuvvet ise tabiatı icabı zayıfın hukukuna tecavüz eder. Ulaşmak istediği hedef ve maksadı, menfaattir. Menfaat kuvvetle bütünleşince kurlsız ve saldırgan olur. Hayat anlayışı mücadele ve savaştır. Güçlülerin yaşama hakkına sahip olacağı, zayıfların ise doğal elemeye tabi olduğu kanaati bu anlayışın neticesidir. Hayattan beklentisini arzuları tatmin ve isteklerini her şeye rağmen gerçekleştirme şeklinde formüle eden bir anlayışın, sınırsız bir egoizm, doymaz bilmez bir zevkçilik halitası ile insani duyguları öldürme, hissizleşme, ilgisizleşme, hayatı anlamsız bulma gibi manevi boşluklara yol açması şaşırtıcı olmayacaktır.

Toplum tabakaları arasında ilişki bağı olarak başkasını yutmakla beslenen ırkçılığı esas alır. Bunun sonucu ise zayıf milletlerin yok edilmesi, asimilasyona tabi tutulması, köleleştirilmesi veyahutta sürgün edilmesidir. Bu bakış açısı bireysel ilişkilerde başka ırkları aşağılama, devlet politikalarında ise başka toplumları ayırıştırma ve yutma aracı olarak kullanılmaktadır.

Bu hususta batılı tarihçilerden Toynbee (1980, 195) “Dünyanın paylaşılması için yarışan batılı güçlerin son dört yüz yıl içinde aslan payını almak için kullandıkları bir ayırıştırma aracı olarak ırkçılığı kullandıklarını” ifade etmekte ve bunu modern batı toplumunun yaydığı bir felaket olarak tanımlamaktadır. Elbette kendi renginden, dilinden, dininden olmayanı kabul etmeyen ırkçı bir tavırdan merhamet duygusu ümit edilemez. Böyle bir felsefi anlayışın şekillendireceği hayatın, boğuşma, vuruşma, imha etme ve sömürme gibi bir sonla bitmesi kaçınılmazdır.

Nitekim Batı güçlendiği andan itibaren tüm dünyada diğer milletleri sömürme, sürgün etme, asimile veya imha etme gibi yöntemleri kullanarak dünya barışına ağır darbeler indirmiştir. İki müthiş dünya savaşı bu dönemde yaşanmıştır.

Kapitalist sistemin çarklarının döndürülmesi için tüketim toplumu inşası ve propaganda ile zaruri olmayan ihtiyaçların zaruri ihtiyaçlar kategorisine sokulması sonucunda bir adam daha önce zaruri ihtiyaç olarak dört şeye ihtiyaç duyarken, batı medeniyeti belki kırk şeye muhtaç ve fakir etmiştir. Bu ihtiyaçları karşılamak için elde edilen gelir yeterli olmadığı için de rüşvet, dolandırıcılık vb yolların açılması ile bireyin ahlakını bozmuştur. Toplumda eskiye oranla servet artışı görülürken; gelir dağılımındaki çarpıklık ve uçurumlar oluşması sebebiyle izafi olarak bireylerin kendini fakir hissetmesine yol açmıştır.

İşte tüm bu sebeplerle Batı medeniyeti insanlığın yüzde seksenini sıkıntı, mahrumiyet ve mutsuzluğa atmış, azınlık bir kesimi ise maddi bir saadete çıkarmıştır. Çoğunluğu mutsuz, sadece azınlık bir kesimi mutlu eden bir medeniyet sorgulanmak ve suçlanmaktan kurtulamayacaktır.

Dünyanın yaşamış olduğu üç önemli bütünleşmeden söz edilebilir. Birisi Eski Kıta’dan yeni kıtalara gidişle sağlanan coğrafi bütünleşme, diğeri sanayi ihtilâli neticesinde makine gücünün sağladığı mekanik bütünleşme ve son olarak da elektronik bütünleşmenin sağladığı küreselleşme.

Batı, coğrafi ve mekanik bütünleşmeyi Amerika ve Avustralya kıtalarının istilası için kullanmış, teknolojik ve askeri üstünlüğünü kullanarak bu kıtaları sömürgeleştirmiştir. Kıtanın değerli madenleri kadar diğer doğal kaynakları da talan edilmiş, eti, derisi, dişi için veya zevk için sınırsız avlanmalarla hayvan türlerinin nesilleri kurutulmuş ve bitki çeşitliliği kadar çevre dengesini (ekoloji) de alt-üst edilmiştir. Dünyanın kalan kısımları Hindistan, Çin ve neredeyse Afrika’nın tamamı kadar insan yaşamayan Antarktika ve Kuzey Buz Denizi de bu felaketten nasibini almıştır.

Nihayet elektronik bütünleşmenin meyvesi olan iletişimden ise küreselleşme adı altında tekeli kapitalizm dünyanın başına sarılmıştır. Tüm bunların sonucunda kuzey-güney uçurumu derinleşmiş, dünyada ve ülkelerdeki gelir dağılımı uçurumu daha bir kronikleşmiştir.

Üçüncü Dalga’nın yazarı Tofler (1981: 433), ikinci dalga medeniyetinin Protestan ahlâkıyla birlikte geldiğini hatırlatarak, Batı medeniyetinin beklentileri karşılayamamasından, toplumda moral değerlerin zayıflamasından, alkolizmden, intiharların ve psikolojik çöküntünün yaygınlığından şikâyet etmektedir.

Batı medeniyeti üzerinde önemli bir analiz yapan Toynbee (1980: 105), geleceğin tarihçilerinin 20. Yüzyılın en önemli olayını, “Batı medeniyetinin dünyada yaşayan diğer toplumlar üzerindeki etkisi olarak görecekları” tespitinden sonra Batı medeniyetinin bugün üzerinde bulunduğu üstünlük tahtından alkolizm ve ırkçılık gibi sosyal hastalıkları tedavi etmedeki başarısızlığı ve dünyada

doğurduğu eşitsizlik ve dünya kaynaklarını ayrıcalıklı bir azınlığa tahsis edip, ayrıcalıksız bir çoğunluğu bundan mahrum tutması sebebiyle indirileceğini ifade etmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki Batı medeniyeti insanlığın ortak bilgi birikimini devralarak ona teknolojik bir sıçrama yaptırmış olabilir ama aynı başarıyı insanlara huzur getirmede sağlayamamıştır.

Kapitalist Sistem Yoksulluğu Önleyebilir mi?

Batı teknolojik ve askeri gücünü diğer toplumları sömürgeleştirmek için kullanırken, kurduğu ekonomik sistemiyle de toplumları derinden sarsmıştır. Emperyalizm ve sömür ile elde edilen zenginliğe dayalı olarak oluşturulan kapitalist yapının iki yıkıcı kanunu bulunmaktadır. Birisi dünyada oluşturulan finans tekelleri vasıtasıyla faize dayalı olarak servetin belirli ellerde toplanmasını sağlamak, diğeri de emeğin sömürülmesidir. Bunlardan ikincisi Marksizm'in verdiği mücadele ile kısmen geriletilmiş olsa da servetin belirli bir azınlığın elinde toplanmasını netice veren finans ve sermaye tekelleri ilerlemesini sürdürmektedir. Bu sistem aşırı zengin azınlık ve aşırı fakir çoğunluk uçurumunu her geçen gün biraz daha derinleştirmektedir.

Kapitalist sistemin dünya gelir dağılımındaki adaletsizliği hızlandırdığı, küreselleşmenin de dolaylı olarak bu adaletsizliği derinleştirdiği bazı iktisatçılar tarafından dile getirilmektedir. Nitekim tarihi sürece bakıldığında uluslararası düzeyde gelir dağılımındaki eşitsizliğin son iki yüzyılda iyice bozulduğu ortaya çıkmaktadır. Dünya nüfusunun en zengin %20'sine sahip olan ülkeler, küresel GSMH içindeki paylarını yaklaşık olarak %70'lerden %80'lere yükselmişlerdir. Dünya nüfusunun en yoksul %20'sine sahip ülkelerin, küresel GSMH içindeki payı ise, %2,3'ten %1,4'e düşmüştür.

Yoksulluğu önlemede uluslar arası alanda ve ülkeler düzeyinde alınan tedbirlere bakıldığında Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde oluşturulan Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi kurumlar ile ülkeler düzeyindeki sosyal düzenlemelerin başta geldiği görülür. Bunun dışında sivil toplum kuruluşları ve ülke kültür ve medeniyet anlayışının şekillendirdiği yardım kuruluşları da öne çıkmaktadır.

Aslında önlenemez gibi sunulan Dünyadaki yoksulluğun maliyeti diğer harcamaların yanında çok da önemli bir yekûn teşkil etmez. Mesela, yoksulların ihtiyacı olan gıda için yılda 13 milyar, sağlıklı su için 9 milyar Dolara ihtiyaç var iken Avrupa'nın sadece yıllık dondurma tüketimi için harcadığı para 11 milyar Dolardır. Adil olmayan bu küresel düzen bir kesimi obezliğe, diğer kesimi açlıktan ölmeye itmektedir. ABD ve Avrupa'da evcil hayvan yemine 17 milyar Dolar, parfüme ise yılda 12 milyar Dolar harcanmaktadır. BM'ye göre; "Her 100 e-mailden 1 cent alınsa dünyada fakirlik sorunu çözülebilir." Tek bir uçak gemisine harcanan parayla 400 bin insan bir yıl boyunca sağlıklı beslenebilir. Dünyada yıllık askeri harcama tutarı 1 trilyon Dolardan fazladır. Bu harcamalar sadece 18 dakika durdurulsa, susuzluk çeken 2 milyar insana temiz su sağlanabilir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Mutlak yoksulluğun dünyadan silinmesi mümkündür ve başa çıkılacak bir sorundur.

Uluslar arası kuruluşların dünyada yoksulluğu önlemekten uzak olduğu şimdiye kadarki uygulamalardan ortaya çıkmış bulunmaktadır. Ayrıca idare merkezleri Avrupa ve ABD'de bulunan IMF ve WB gibi kuruluşların yönetici kadroları ve nihayet politikalarının da batı bloğu tarafından belirlendiği bilinmektedir.

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta da Batı'nın hibe ve yardım programlarıdır. Nitekim uluslararası yardım ve bağış listelerinin önde gelen devletlerine bakıldığında bunların hepsinin kuzeyde bulunan, dünyadaki global servetin kaymağını yiyen batı ülkeleri olduğu hemen dikkati çeker.

Konu biraz araştırıldığında bu yardım duygusunun "giydirilmiş" olduğu hemen ortaya çıkmaktadır. Dış yardım bazı gelişmiş ülkelerde çıkarların korunmasına yönelik uluslararası ilişkiler paketinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilir. Bu ülkelerin yaptıkları yardımlarda iki temel ilişki göze çarpmaktadır. Birincisi yardım yapan ülkelerin yardım yapılan ülkelerdeki siyasi çıkarları, ikincisi eski dönemlerdeki koloniyal ilişkileri (Alesina A. Dollar D. 2000: 33). Şüphesiz bunun dışında da birçok amaçlar bu yardım paketlerinde dikkate alınır. Fakat uluslar arası ilişkilerin batı tanımında yerini bulan "reel politığı" hiç de duygusal olmayı gerektirmemektedir. Çıkarlar asıl, çıkarlara hizmet etmedeki derecesine göre yardım ve dostluklar bir araçtır.

Ancak önceki iki amaç hiçbir zaman telaffuz edilmez ve bu yardımlar en yalızlı hayırseverlik ve dostluk ambalajlarında geniş bir reklamla birlikte sunulur. Bu sebeptir ki zengin-fakir uçurumunda bu yardımların en ufak bir iyileştirmesinden söz edilemez.

Yoksulluğu Önlemede Alternatif Görüşler

Batı medeniyetinin ortaya koyduğu kapitalist sistemin zengini daha zengin, fakiri daha fakir hale getirdiği, zengin-fakir arasındaki uçurumu kapatmak bir yana derinleştirdiği, yoksulluğu önlemeyi amaçlayan uluslararası kuruluşların şimdiye kadar etkili bir çözüm üretmedikleri ortadadır.

Acaba dünyanın dengesini bozan, huzurunu kaçırın ve insandaki adalet duygusunu zedeleyen gelir dağılımı adaletsizliğini ortadan kaldıracak bir model bulunabilir mi? Bu soruya öncelikle iktisat uzmanlarının eğilmesi ve olabilecek her türlü çözümü matematik bir yöntemle, yani olmanın neden olmadığını olabileceklerin de gerçeklik düzeyini olmayana ergi metodu ile analiz etmeleri gerekir. Bu hususta incelemeye alınacak bir görüş yakın geçmişimizden çıkarılabilir. İslam medeniyetinin zengin fakir arasındaki ilişkileri nasıl düzenlediği incelenebilir. İslam medeniyetini güçlü bir şekilde temsil etmiş olan Osmanlı Devletinin bu sorunu ele alış şekli bize bir fikir verebilir. Bu sebeple Osmanlı Devletinin bu konuyla ilgili uygulamalarına kısaca bir göz atalım.

Osmanlı iktisadi yapısında dini kuralların önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu kurallar servet üzerinden alınan vergilerin belirlenmesinde rol oynadığı kadar toplum hayatının düzenlenmesinde de oldukça etkili bir konuma sahipti. Bu açıdan değerlendirildiğinde toplum yardımlaşma ve dayanışmasında dini bir vecibe olan zekâtı, onun tamamlayıcıları olan fitre, sadaka ve benzeri araçlar öne çıkmaktadır. Kaldı ki dini kaynaklı olan bu yardım müesseseleri yüzyıllar içinde toplumun sadece inanç değerleri olarak kalmamış, adet ve geleneklerine, örfüne ve kültürüne kadar işleyerek artık bir medeniyet değeri olarak yerleşmiştir. Bu sebeple sadece çıkış kaynağını dikkate alarak seküler bir insiyakla toplum tarafından özümsemiş olan kültür değerlerimize karşı koymamak icap eder.

Dünya tarihinde yaşanan ihtilaller, kargaşa ve herc-ü merclerin iki kelimeden çıktığı kabul edilmektedir. Birisi: "Ben tok olduktan sonra başkası açlıktan ölse bana ne!" İkincisi: "Sen zahmetler içinde boğul, ben keyif ve huzur içinde rahat edeyim."

İslam medeniyeti ve onun kıvamı olan Osmanlı devletinde insanlığı tehdit eden birinci kelime zekâtla tedavi edilmiştir. Zekâtla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim Tevbe Suresi 103 âyeti "Onların mallarından sadaka (zekât) al." Delil gösterilerek zekâtın dini bir görev olduğu, buna göre, belli bir zenginlik düzeyine ulaşan kişilerin malının kırkta birini zekât olarak vermesi gerektiği belirtilmektedir (www. diyanet. gov, 2010).

Zekât zenginin malında fakirin "hakkı" olarak görülmüştür. Yoksa kimilerin zannettiği gibi ihtiyari bir yardım olarak kabul edilmemiştir. Bu iki kavram arasında önemli farklar vardır. Yardım bir gönüllük işi ve isteğe bağlı bir tasarruftur. Zekât ise bir vecibe ve mükellefiyettir. Vermeyen sorumludan zorla alınır. İslam medeniyeti başkasının açlığını umursamayan bir tokluğa cephe almaktadır. Bunun sebebi İslam medeniyetinin temel değer olarak kuvveti değil, hakkı esas alması, hayatı bir savaş değil yardımlaşma olarak görmesi, toplumlar arası sosyal ilişkilerde ırkçılığı değil, kardeşlik ve insanlık duygularını öne çıkarması ve nihayet egoizm ve menfaatçilik yerine fazileti bayraklaştırmasıdır.

İnsanlığı felaketlere sürükleyen, medeniyet ve huzuru mahveden ikinci kelimeyi kökünden kesip atan, ikinci kural ise İslam medeniyetinde faizin yasaklanmasıdır. Bugün "küresel sermaye" gibi müphem bir kavramın arkasına sığınarak dünya kaynaklarını sınırlı sayıda insanın elinde toplayan gücün aslında kapitalizmin küresel finans tekelleri olduğu ortaya çıkmış durumdadır. Bu finans tekellerinin geniş toplum kesimlerine çıkardığı davetiye "Sizden emekler, bizden yemekler." Veya "Bizim huzurumuzun şartı sizin zahmet ve meşakkatinizde yatmaktadır." Gibi isyan ettirici bir davetiyedir. İslam medeniyeti servetin belirli ellerde hapsolmasını netice veren faizi yasaklayarak finans tekellerini kırmaktadır. Bu kuralı hiçe sayan ve faiz üstüne bina edilen iktisadi sistemlerin insanlığı getirdiği durum ortadadır. Artık batı değerlerini kutsamak uğruna diğer değerlere saldırmak, hele bu İslam olunca saygısızlığı, hatta küstahlığı da bunun üzerine eklemek tipik bir ideolojik dar görüşlülükten öteye bir anlam ifade etmemektedir.

Bir dini vecibe olarak servetin yüzde 2,5'ini fakire vermek acaba gelir dağılımı uçurumunun üzerine bir köprü kurabilir mi? Hem teorik olarak, hem de yüzyıllarca uygulanma geçmişine sahip olarak bu mümkün görünmektedir. Öncelikle malının % 2,5'ini fakire vermek zorunda olan zengine bir üst sınır tayin edilmemekte, "zenginliğin şuraya kadar geçerlidir" denilmemekte, servet düşmanlığı yapılmamakta ancak kazandığı servetin bu dünyada, bu çevrede, pek çok tarafın katkılarıyla sağlanan bu ortamda kazanılmasından dolayı tamamının da kendine ait olmadığı belirtilmektedir. Artık zengin ne kadar zengin olursa fakiri de bu oranı korumak şekliyle yukarıya çekmek zorunda olacaktır. Servetteki bu kırkta bir altın oranı en fakir olanın da zengin sayılacağı sınıra kadar devam edecektir. İşte bundan sonra ülkede fakir kalmadığı için daireyi çevreleyen halkalar zekâta hak kazanmış olacaklardır. Eğer orada da fakir kalmazsa diğer komşu ülkelerden kalbi kazanılacak olanlar zekâtın objesi durumuna geleceklerdir. Nitekim Osmanlı Devletinin ihtişam ve zenginliğinin zirvesinde olduğu dönemlerde Afrika'daki fakirlere yardım gönderdiği bilinmektedir.

Türk-İslam medeniyetinde zenginden fakire kaynak aktarma sadece zekâtla sınırlı değildir. Borcundan ve aslı ihtiyaçlarından başka en az 80,18 gr. altın veya onun değerinde parası olan müslümanın bir başka yardım aracı da fitır sadakasıdır. Buna halk arasında kısaca "Fitre" denilmektedir. Fitır sadakası vermek için zekâtta olduğu gibi malın üzerinden bir yıl geçmesi ve artıcı nitelikte olması şartı bulunmamaktadır. Halkımız genellikle bunu bayram arifelerine denk getirerek fakir ve ihtiyaç sahiplerinin bayrama eksiklerini tamamlamaları, çocuklarını giydirmeleri ve bayramlık alışverişlerini yapmalarını amaçlamaktadır.

Diğer yardımlaşma araçları arasında sadakayı cariyeye, sadaka ve adak gibi diğer mütemmim cüzler de vardır. Sadakayı cariyenin bir nevi olan servetin aşevleri, hastane ve bimarhaneler, hanlar, kervansaraylar, hamamlar, medreseler, cami ve mescitler, çeşmeler ve köprüler gibi burada sayılamayacak kadar uzun bir liste teşkil eden vakıflar ve bu vakıfları ayakta tutacak gelir kaynakları şeklinde organize edilmesi toplumda gelir uçurumları oluşmasına asla fırsat vermemiştir. Osmanlı döneminde sayıları 29 000'i bulan (Öztürk, 2010) vakıflar hem dünyaya yardımlaşmanın modelini koyarak örnek olmuş, hem de Osmanlı Medeniyeti'ne "Vakıf Medeniyeti" dedirtmiştir.

Adak, kurban ve yemin gibi halkın pratikleri arsında yer alan ve çoğunlukla ucu muhtaç ve fakirlere yardımla sonuçlanan yardımlaşma araçları dini bir vecibe olarak yerine getirilmektedir.

Burada medeniyet değerlerimizde yer alan "sadaka taşları" ve "zimem defterleri" hakkında kısa bir bilgi paylaşımının yerinde olacağı kanaatindeyim. Osmanlı Devletinde yardımlaşmanın en güzel uygulama örneklerinden birini teşkil eden "Sadaka Taşları" yardıma muhtaç olan insanların bilinmeden ve ortalığa dökülmeden yardıma ulaşmalarını sağlayan bir uygulamadır (www.girgin.org: 2010). Toplumda gizli olarak yapılan yardım en makbul yardım tarzı olarak kabul edilmiş ve eskiler bu iş için "sadaka taşı" nı icat etmişlerdir. Onlar yardımın ne alanı küçük düşürecek, ne de veren için bir öğünme ve gururlanmaya yol açacak şekilde yapılmasını istememişlerdir.

Halen bakiyelerine başta İstanbul, Bursa ve Konya olmak üzere Anadolunun muhtelif şehirlerinde rastlanılan sadaka taşları gizli yardımlaşmanın Türklere has bir uygulama örneğini teşkil etmektedir.

Kaynak: <http://blog.milliyet.com.tr/Sadakatasi>

Şekil 1: Sadaka Taşı

Bir buçuk-iki metre yüksekliğinde mermerden yapılan Şekil 1’de görüldüğü gibi taşın üst kısımlarında sadakanın bırakılacağı bir tabla veya bünyesinde oyuk şeklinde haznesi olan bu taşlara ihtiyacı olmasına rağmen dilenmekten çekinenler gecenin geç saatlerinde gelir ama bırakılan meblağın tamamını değil, ihtiyaçları olduğu kadarını alırlardı. İhtiyacını bu yolla karşılayan muhtaçların durumlarını düzelttiklerinde öncelikle bu sadaka taşlarına kendilerinin de aynı şekilde yardım bırakmaları bir gelenek halini almıştır.

Diğer bir güzel uygulama örneği de zimen defterleridir (www.turkeyforum.com.2010). Zenginler ve yardım yapmak isteyenler kılık-kıyafet değiştirerek hiç tanımadıkları semt ve mahallelere gidip, bakkalın, kasabın, manavın تنها zamanlarını seçerek veresiye mal alan mahallenin fakirlere ait veresiye defterlerini (Zimen defteri) sorarlar ve buradaki veresiye yapılan alışveriş kayıtlarını sildirir, hiç tanımadıkları fakirlerin borçlarını öderler, ne ödeyen ne de borcu ödenen birbirini bilmezdi. Bu yardımlaşma kültürü gösterişsiz, bir karşılık beklemeden muhtaç olanların sıkıntısını gidermek amacıyla sırf Allah rızası için yapıldı. Böyle bir toplumsal dokuda ne servet düşmanlığı yapılır, ne de zenginler yoksullardan köşe bucak kaçarak ayrı mahalleler ve siteler kurar, toplumun kesimler hoş bir yardımlaşma sevgi ve saygısını taşıyarak birlikte yaşarlardı.

Tüm bu yardımlaşma araçlarını toplumun bir kesimini atalete atan, tembelliğe alıştıran, pasif bir tüketici konumuna sokan ve ezilmişlik duygusunu toplumda bir kast gibi sabitleştiren unsurlar gibi görmek, toplumda dilencililiği müesseseleştiren bir anlayışın müsebbibi olarak düşünmek hem haksız, hem de tarihi gerçeklikle örtüşmeyen bir yaklaşım olacaktır.

Özet olarak toplum kesimleri arasında barışın temini ve ilişkilerin tesisi için zekât ve zekâtın mütemmimleri olan sadaka ve sadakayı cariye gibi diğer yardımlaşma araçlarının cemiyet hayatında yeşertilmesine ihtiyaç vardır. Osmanlı Devleti’nde geçerli olan bu kurallar Cumhuriyete geçildikten sonra kaldırılmış olmakla birlikte hükümetlerin Türk Hava Kurumu ve Kızılay gibi müesseseler için zekât, fitre ve kurban derisi toplamaya devam etmesi ve dini hüviyeti bulunan bu yardım müesseselerini başka kanallara yönlendirmeye çalışması manidardır.

SONUÇ

Yoksulluk dünyamızın acıtıcı gerçeklerinden birisidir. Yoksulluk, dereceleri farklı da olsa gelişmişlik veya geri kalmışlık durumuna bakılmaksızın tüm ülkelerde sosyal barışı tehdit eden bir sosyal problemdir. Yoksulluk küreselleşmeye paralel olarak ülke sınırlarını aşarak tüm dünyanın müşterek bir problemine dönüşmüş bulunmaktadır. Uluslar arası araştırma sonuçları, tahmin ve projeksiyonlar dünyadaki aşırı zengin ve aşırı fakirler arasındaki uçurumun yakın bir gelecekte iyileşme emareleri göstermediğini ortaya koymaktadır. Böyle bir sosyal problemin dünyada sosyal patlamalara, terör ve şiddetin artmasına, suç oranlarının yükselmesine yol açacak, arzu edilen huzur ve barış ortamını ortadan kaldıracaktır.

Zenginlik ve fakirlik gibi toplumda farklı gelir gurupları tüm insanlık tarihi boyunca var olagelmıştır. Ancak sanayi devriminden sonra batı medeniyetinin baskın gücü dünyada etkisini göstermesi ile birlikte zengin-fakir arasındaki mesafe iyice açılmış, günümüzde ise bu derin bir uçuruma dönüşmüş bulunmaktadır. Batı medeniyetinin bir iktisadi sistemi olan kapitalizm küreselleşme rüzgârını da arkasına alarak oluşturduğu finans tekelleri ile adeta dünyayı baskı altına almıştır.

Problemin kaynağı zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapan Batı medeniyetinin iktisat düzenidir. Kapitalist sistemin servet pompaladığı zengin ülkelerin veya bu ülkelerin kontrol ettiği IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların yoksulluğu önlemesi mümkün gözükmemektedir.

Yoksulluğun önlenmesi veya makul seviyelere getirilmesi için mikro krediler gibi en dar daireden, sivil toplumun organize edeceği yardım müesseselerine, sosyal devletin rol ve fonksiyonlarını güçlendirici çabalara kadar pek çok faaliyetlerin yapılmasına ihtiyaç olmakla birlikte, yoksullukla mücadelede ulusal ve uluslararası sosyal politika stratejilerinin belirlenmesine yapılacak en önemli katkının kapitalist sistem ve onun araçlarının esaslı bir eleştiriye tabi tutulmasından geçecektir. Batı medeniyetinin bıraktığı boşlukların doldurulması ve uçurumlar üzerine köprüler kurulması için İslam medeniyetinin çok önemli yardımlaşma araçları tekrardan keşfedilmeyi beklemektedir.

Kapitalist sistemi dünyanın tek ve alternatifsiz bir ekonomik programı olarak kabul etmek yerine insanlığın birikiminden, inanç ve değerlerinden süzülüp gelen servet paylaşırma modellerini incelemek, Türk-İslam medeniyetinin zenginler ile fakirler arasında kurmuş olduğu zekât, fitre ve sadaka gibi köprüleri dikkate almak ve sadakayı cariyeye olarak medeniyetimizde kök salmış vakıf ve onu ayakta tutacak emlaki tekrar ayağa kaldırmak gerekir.

KAYNAKÇA

- Alesina A. Dollar D. (2000) **Who gives foreign aid to whom and why?** Journal of Economic Growth; 5, 1; ABI/INFORM Netherlands, Global pg. 33.
- Dikhanov, Yuri (2005) **Trends In Global Income Distribution, 1970-2000, And Scenarios For 2015** World Bank
- <http://www.girgin.org/ansiklopedi/sadakatasi.htm> Erişim: 25/08/2010.
- http://blog.milliyet.com.tr/Sadaka_tasi_nedir Erişim: 25/08/2010.
- <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/12/07/eko120.html>, Erişim: 30/06/2010.
- http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=24&ust_id=7 Erişim:25/08/2010.
- [http://www.worldbank.org/Global Economic Prospects and the Developing Countries 2001](http://www.worldbank.org/Global_Economic_Prospects_and_the_Developing_Countries_2001). Erişim: 16.08.2010.
- <http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/> Erişim: 30/06/2010.
- <http://www.turkeyforum.com/satforum/showthread.php> Erişim: 25/08/2010.
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Maslow_teorisi erişim: 12.08.2010
- Meydan Larousse (1981), **Büyük Lûgat ve Ansiklopedi** (VI) Meydan Yayınları, İstanbul.
- Öney, Ayhan (1978) **İktisadi ve Ticari Terimler Sözlüğü**, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Öztürk, Nazif (2010) **"Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları"**, [http://www.sosyalsiyaset.net/documents/osmanli vakiflari .htm](http://www.sosyalsiyaset.net/documents/osmanli_vakiflari.htm), Erişim: 24. Mayıs.2010.
- Rousseau, J.J. (1994) Toplum Sözleşmesi, (Çev. Vedat Günyol), Adam Yayınları, İstanbul.
- Sâmî, Şemseddin (1995), **Kâmus-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- Sorokin, A.P. (1972), **Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefesi**, (Çev. Mete Tuncay), Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Toynbee, A. (1980) **Medeniyet Yargılanıyor** (Tercüme:Ufuk Uyan), Yeryüzü Yayınları No:7, İstanbul.
- Tofler, Alvin (1981) **Üçüncü Dalga** (Çev. Ali Seden), Altın Kitaplar yayınevi, İstanbul.
- TÜİK (2009), Haber Bülteni Yoksulluk Çalışması Sonuçları, Sayı: 205. <http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do>
- TÜİK (2010) Haber Bülteni, Sayı: 134, Temmuz, <http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do>
- Yeğin Abdullah ve Diğerleri (1981) Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat, Turdav Ofset, İstanbul.

YOKSUL İNSANLARIN POLİTİKA GELİŞTİRME SÜRECİNE DÂHİL EDİLMESİ:

İNGİLTERE’ DEN EDİNİLEN DERSLER *

Peter KELLY

The Poverty Alliance Direktörü – İskoçya
peter.kelly@povertyalliance.org

Özet

Yoksul insanların AB üye devletlerindeki yoksullukla mücadele stratejilerinin oluşturulma ve uygulama sürecine dahil edilmesi, 2000 yılındaki Lizbon stratejisi sonucunda yenilenmiş bir ilgi görmeye başlamıştır. Ancak, katılım vurgulansa da hükümetin pek çok seviyesinde yetersiz uygulamalar gerçekleştirilmiş ve gerçek yoksulluk karşıtı politika üzerindeki etkileri henüz belirgin hale gelmemiştir. Doğrudan yoksulluk tecrübeleri olan insanların yoksullukla mücadele stratejilerine dahil edilmesi yönünde harcanan çabaları ve bu hususta İngiltere’de edilen tecrübeleri dile getireceğim. Bu makale, bu tecrübeden ne gibi aktarılabilir dersler çıkarılabileceğini anlatmaktadır.

Anahtar kelimeler: Katılım, Yoksulluk, Avrupa Birliği

Abstract

The participation of people in poverty in the formation and implementation of anti-poverty strategies in EU member states received renewed emphasis as a result of the Lisbon Strategy in 2000. However, despite the currency of the notion of participation, it remains poorly operationalised at the most levels of government, and the impact on actual anti-poverty policy unclear. Exploring recent efforts to involve people with direct experiences of poverty in the development of anti-poverty strategies, I will draw on experience in the United Kingdom. The paper will consider what transferable lessons that can be drawn from this experience.

Keywords: participation, poverty, European Union

1. Giriş

Avrupa Birliğinde yaklaşık olarak 80 milyon insan yoksulluk içinde yaşamaktadır (Eurostat, 2010). İngiltere’de tüm gösterilen çabalara ve son 13 yılda gerçekleştirilen önemli seviyelerdeki kamu harcamalarına rağmen 13 milyondan fazla insan resmi yoksulluk çizgisinin altında yaşamaktadır (MacInnes ve diğerleri 2009; Kelly 2010). Yoksulluk tecrübesi Avrupa’nın farklı bölgelerinde

* Bu bildirinin orijinal hali İngilizce olup, burada Türkçe çevirisi yer almaktadır. Bildirinin orijinal hali Sempozyum kitabının İngilizce versiyonunda yer almaktadır.

farklılıklar gösterirken AB’de ortak olan tek bir özellik söz konusudur: yoksulluğun günlük gerçekliğini yaşayanların sesleri ve manzaraları, politikaları yapanlar tarafından nadiren duyulmakta ve görülmektedir. Bu makale, yoksulluk içinde yaşayanların seslerinin politika yapımcılar tarafından duyulması ve gerçek değişimi gerçekleştirmek amacını güden İskoçya’daki bir STK için çalıştığım esnada edindiğim tecrübelerle dayalıdır. Ayrıca, bu makalede açıklanan pek çok sürece yakinen dahil olmam sonucu edindiğim tecrübelerle dayalıdır.

İngiltere politikasında “katılıma” ilişkin vurgu, çoğunlukla yerel seviyeye odaklanmışken bu makalede ortaya çıkaracağım olay, stratejik, ulusal seviyede katılım ve sorumluluğa olanak tanıyan süreçlerin oluşturulabilme potansiyelidir. Özellikle, İngiltere’de söz konusu sorumluluğa ilişkin şartları oluşturabilmek amacıyla AB Sosyal İçerme Stratejisi haricinde ortaya çıkan fırsatlara ve bu fırsatlara STK’lar tarafından nasıl yanıt verildiğine odaklanacağım. Bu makalenin başlangıcında politika geliştirmeyle ilgili olduğu için katılıma yönelik bazı literatürleri gözden geçirilecektir. Son yıllarda “katılımın” neden politik gündemi değiştirdiğine değineceğim ve “katılıma” yönelik çelişen kavramları vurgulayacağım ve ardından gerekli olan “başarılı” katılımcı süreçlere ilişkin şartları ele alacağım. Daha sonra Avrupa Sosyal İçerme Stratejisinin kilit özelliklerini ve doğrudan yoksulluk deneyimine sahip olan insanlar başta olmak üzere hükümet dışı paydaşların dahil olmasına olanak tanımak amacıyla oluşturulan süreçleri açıklayacağım. Ardından, AB Sosyal İçerme Stratejisinin İngiltere’deki pratik etkilerini inceleyeceğim. İngiltere’nin 2006-2008 ve 2008-2010 dönemlerini kapsayan Sosyal İçermeye yönelik Ulusal Eylem Planının (NAP) geliştirilmesi esnasında yoksulluk deneyimi olan insanların katılımına olanak tanıyan fırsatları oluşturabilmek amacıyla STK ve diğerleri tarafından bir dizi çaba sergilenmiştir. Unutulmamalıdır ki amaç, geliştirilen yoksullukla mücadele stratejilerinin politik içeriğini ve bu stratejilerin yoksulluğu ele alma konusunda etkili olup olmadığını detaylı olarak incelemek değildir, daha ziyade stratejinin geliştirilmesi esnasında Hükümet dışındakilerin nasıl dahil edildiği konusuna odaklanmaktır. Politika geliştirme sürecinde yoksulluk deneyimi olan insanların katılımı konusuna ilişkin İngiltere’nin edinmiş olduğu tecrübelerden çıkarılacak değerli dersler söz konusudur. Sonuç olarak, katılıma ilişkin politika oluşturma sürecini etkilemek isteyen kişiler için aktarılabilir kilit dersler özetlenecektir.

2. Katılım

Katılım, tartışmaya açık bir kavramdır. İngiltere’de bu konuya ilişkin yapılan yakın zamandaki literatür araştırması, katılımın farklı tanımlamalarını, katılımın faydalarını ve katılımın kullanıldığı durumları vurgulamıştır (Brodie ve diğerleri, 2009). Bu bölümde katılım konusunun devlet başta olmak üzere neden tekrar ilgi alanına dahil olduğu ve “başarılı” katılımcı sürecin kilit şartları ele alınacaktır. Kamu katılımı veya bir başka deyişle sosyal, sivil veya bireysel katılımın aksine politik veya sivil katılıma odaklanılacaktır (bkz. Pattie ve diğerleri, 2003; Jochum ve diğerleri, 2005). İlk olarak, sıkça kullanılan bazı katılım tipolojileri ele alınacaktır.

Katılım tipolojileri

Çoğu politika, yerel insanların politika geliştirme ve hizmet tedarik sürecine dahil edilmesi gerekliliğini dikkate alsa da artan katılım çağrısının değişmeyen özelliği, terimin ne anlama gelebileceğine ilişkin herhangi bir açık ifadenin olmamasıdır (Stevens ve diğerleri, 2003: 90). Politika yapımcılar ve akademisyenler arasında katılımın seviyeleri ve aşamaları olduğuna dair ortak bir fikir birliği söz konusudur. Arnstien (1991), katılımı “şu anda politik ve ekonomik süreçlerden hariç tutulan vatandaşların gelecekte dahil olmasını sağlayacak şekilde gücün yeniden dağıtılması” şeklinde tanımlamıştır (1991: 242). En alt seviyedeki manipülasyon ve terapiden başlayıp en üst seviyedeki delege edilmiş yetki ve vatandaş kontrolüne kadar katılım merdiveninin sekiz basamağını tanımlamıştır.

Ancak, Atkinson ve Cope, Arnstein’in merdiveninin insanların farklı etki seviyelerindeki farklı katılımı düzeyleri ... ve farklı karar verme alanlarına dahil olarak katılım sağlayabileceği yollara ilişkin gerçekliği doğru bir şekilde yansıtmadığını düşünmektedir (1997: 205). Ayrıca, Hill, “problemin sadece güç hakkında olmadığını, aynı zamanda karar verme sürecindeki strateji konularıyla da (erişim ve kaynakları da içermektedir) ilgili olduğunu” savunmaktadır (1994: 45). Erişim ve kaynakların tespiti, aşağıda da belirtileceği üzere katılımın önemli etkenleridir.

Richardson (1983: 27), süreçlerin “katılımcı” olup olmadığının tespiti esnasında sadece resmi güce ve karar vermeye bakmanın yeterli olmayacağını savunmaktadır: “resmi güçlerin olmadığı yerlerde katılımın etkisiz veya gerçek dışı veya kısmı olduğunu savunmak doğru değildir”. Süreçler, toplulukların ve karar vericilerin bir araya gelerek kilit konuları ele aldıkları ve tartıştıkları zaman katılımcı bir hale gelmektedir. Katılım, vatandaş toplulukların veya devletin gücü ellerinde tuttıkları “sıfır toplamı bir oyun” değildir (Brodie ve diğerleri, 2009). Bu, İngiltere’de daha katılımcı ulusal politika süreçlerinin oluşturulması dikkate alındığında en önemli konuyu temsil etmektedir.

Katılımın Kullanımı

Vatandaş katılımının artan popülerliğinin pek çok nedeni vardır. Docherty ve diğerleri (2001), politika “uzmanları” tarafından karar verilirken ve kamu adına yönetimi gerçekleştirirken refah devletinin savaş sonrası tanımından uzaklaşmak amacıyla katılımın daha önemli bir konu haline geldiğini savunmaktadır. Katılımdaki artış, yerel seviye başta olmak üzere seçimlerde gözlemlenen azalan katılımdan da anlaşılacağı üzere demokratik yenilgiye bir yanıt niteliğindedir (DCLG, 2007). “Toplum katılımına” yapılan vurgu çoğunlukla meşruluk krizine bir tepki olarak görülse de özellikle yerel hükümette (Jenkins ve diğerleri, 2002) yerel seviyedeki toplum katılımına gösterilen ilgi, hizmet teminini geliştirme ihtiyacı ve artan katılım vasıtasıyla demokratik meşruluk sağlama çaba ile teşvik edilmektedir (Goodlad ve diğerleri, 2002). Avrupa seviyesinde Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı tarafından gerçekleştirilen çalışma, yukarıda belirtilen konuların çoğunluğunu vurgulamıştır, ancak önemli insan haklarının yerine getirilmesinde katılımın rolünü de vurgulamıştır (Horemans, 2005).

Toplum katılımına ilişkin mantıklar çok çeşitlidir: demokratik yenilgi, yerel yönetimin vatandaşlardan uzak olması, daha iyisine sahip olma isteği, daha fazla yanıt verici yerel hizmetler ve “sosyal sermaye” oluşturma ihtiyacı katılımdaki yenilenmiş ilginin nedenlerinden bazılarıdır. Literatürde açıkça vurgulanan şey, doğrudan, aktif katılımın yerel politika oluşturma veya yerel hizmetlerin teminine odaklandığıdır. Katılımın ulusal politika ve strateji geliştirilme süreçlerine nasıl dahil edileceği çok az tartışılan bir konudur.

Başarılı Katılımı Etkileyen Faktörler

Araştırmacılar, katılım sürecinin başarılı olup olmadığını tespit etmeye yönelik bir dizi faktör tespit etmiştir. Cook (2002), “gerçek” sürecin katılımcılara verilen daha fazla güce sahip olduğunu vurgulamaktadır. Jones, katılımın bazı kilit özelliklerini belirlemektedir: dönüşümcü olmalı, doğası gereği çelişkili olmalı ve kaynaklara ve karar verme süreçlerine doğrudan erişim sağlayacak şekilde gücü başarmalıdır (2003: 588). Gerçek değişimin sağlanması, toplum katılımındaki en önemli unsurlardan birisi olarak görülmektedir. Goodlad ve diğerleri (2002), insanların toplumlarındaki gerçek değişimi katılımın bir sonucu olarak görmedikleri takdirde “katılımcı” yerel yönetim sisteminin nasıl etkisiz görüldüğünün belirlenemeyeceğini ifade etmiştir. Tabi ki herhangi bir süreçten ortaya çıkan gerçek değişim, hiçbir zaman garanti edilemez. Bu problemi ortadan kaldırmak veya bir miktarını en azından giderebilmek için gerçek katılım, “geri besleme halkasının” “kapalı” olması gerektiğini ve danışmanlık uygulamasında yer alanların da söz konusu uygulamaya ilişkin sonuçların, sonuç olarak hangi faaliyetin gerçekleştirileceği ve önerilerin uygulanmaması halinde nedenleri hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir (Cook, 2002: 528).

Temsil edilebilirlik konusu, katılımcı süreçlerle bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Birch, yerel otoritelerin neredeyse yarısının “kamuya danışmanın baskın, ancak temsil edilmeyen grupların ortaya çıkmasına neden olduğuna” ilişkin endişe duyduğunu ifade etmiştir (2002: 42). Foley ve Martin, “toplum temsilcilerinin” çoğu yerel halkın aksine dahil olma isteklerinden ötürü genellikle alışılmamış olduğunu dile getirmektedir (2000: 486).

Etkili katılımın önündeki engellerden birisi, toplum temsilcilerinin süreçlerde yer almasına olanak tanıyan kaynaklardır (O’Brien ve diğerleri, 2008). Her ne kadar önemli olsa da bu konu, birincil finansal imaların da ötesine geçmektedir ve tüm insanların eşit seviyede katılım sağlayacakları bilgi ve yetenekleri içermektedir. “Dahil olmak” isteyenlerin pek çoğu genellikle en fazla kaynak kıtlığı yaşayanlardır ve görüşlerinin temsil edilmediğini düşündüklerinden ötürü de süreçlere vakit ayırmak istememektedirler.

Avrupa “Yoksulluk Tecrübesine sahip İnsanların Toplantısında” yer alanlar, politika yapımcıların doğru ve gerçek bir şekilde katılım sürecine katılması gerekliliğini vurgulamıştır. Ayrıca, süreçlerin gelişmesi ve meyve vermesine olanak tanıyan zaman ve kaynak ihtiyacının 2004 yılında gerçekleştirilen yoksul insanlar toplantısının kilit bulgusu olduğu dile getirilmiştir (Gorman, 2004).

Yukarıda ifade edilen tartışma temelinde “gerçek” katılımcı teşvikin şunları içerdiği savunulabilir: insanların karar verme süreçlerine dahil olması, gücün daha az güce sahip katılımcılara yeniden dağıtılması, yeterli geri bildirim, belirli süreçlerin rol ve sınırlarının daha açık bir şekilde tanımlanması ve erişimi destekleyen ve erişime olanak tanıyan yeterli kaynaklar. Ayrıca, bir takım ilerlemelere rağmen katılımın çoğu örneği (halen), bilgi akışları veya danışmanlıkla ilgiliymiş gibi daha doğru bir şekilde ifade edilmektedir (Goodlad ve diğerleri, 2002: 18).

Bundan sonraki bölümde ise Avrupa yoksullukla mücadele politikasının kapsamı ifade edilecek ve katılımın bu araştırmalarda nasıl konumlandırıldığı dile getirilecektir.

3. Politika Bağlamı: Avrupa Sosyal İçerme Stratejisi ve İngiltere’deki Yoksullukla Mücadele Stratejisi

2000 yılında Lizbon stratejisinin oluşturulması, AB’nin yoksulluk ve sosyal katılım konusunu ele almasına ilişkin sergilenmiş yaklaşımda bir dönüm noktası olmuş ve geçmişle bir şekilde ilgisinin kesildiğini göstermiştir (Lividini, 2009). Lizbon, meslekler ve ekonomik büyümeye ilişkin bir strateji olsa da esasında üç noktaya dayalı bir stratejidir: ekonomik büyüme ve rekabet edebilirlik, sosyal katılım ve çevre. “2010 yılı itibarıyla yoksulluğun yok edilmesine yönelik kesin etki” oluşturabilme amacını taşıyan Lizbon stratejisindeki taahhüt, AB Sosyal İçerme stratejisinin geliştirilmesiyle başarılmıştır. Yeni Sosyal İçerme Stratejisinin merkezinde yeni yönetim yöntemi, yani Açık Koordinasyon Yöntemi (OMC) yatmaktadır. OMC, adından da anlaşılacağı üzere yoksulluk ve sosyal dışlanma alanlarındaki üye devletler tarafından faaliyetlerin daha iyi bir şekilde koordine edilmesine olanak tanıyacak şekilde tasarlanmıştır. Lizbon Stratejisi, yasal açıdan bağlayıcı hükümler içermemektedir ve uymamış veya uymayan üye devletler, makul bir şekilde onaylanmamaktadır. Bu nedenle, AB Sosyal İçerme Stratejisi, en hafif tür olan “bağlayıcı olmayan hukuka” dayalıdır. 2000 yılında oluşturulduğunda Sosyal OMC, aşağıda belirtilen unsurları içermektedir: Ortak Hedefler, AB çapında yoksulluk ve dışlanma göstergelerinin geliştirilmesine ilişkin taahhüt ve ortak Avrupa Komisyonu / Konsey raporları tarafından değerlendirilen düzenli ve ulusal eylem planlarının oluşturulmasına yönelik taahhüt. Sonuç olarak, belirli politikalar veya inisiyatiflere ilişkin gözden geçirmeler, en iyi uygulamaları vurgulamak ve Üye Devletler arasında karşılıklı öğrenmeyi teşvik etmek amacıyla kullanılmıştır.

AB Sosyal İçerme Stratejisinin dört ortak hedefi aşağıda belirtildiği gibidir:

1. Tüm kaynaklar, haklar, ürünler ve hizmetler vasıtasıyla istihdam ve erişim katılımının artırılması
2. Dışlanma riskinin önlenmesi
3. En savunmasız olana yardım edilmesi
4. Tüm ilgili kurumların harekete geçirilmesi

Yoksulluk tecrübesi yaşamış insanların yoksullukla mücadele stratejilerinin geliştirilmesi sürecine dahil edilmesi, orijinal Sosyal OMC’nin dördüncü hedefidir. Harekete geçirilecek kurumlar arasında AB Sosyal İçerme Stratejisi, olağan sosyal ortaklar ve STK’lar ile birlikte “yoksulluk deneyimine sahip insanları” da dahil etmiştir. Bu, AB’deki yoksullukla mücadele stratejisinde gerçekleştirilen önemli bir gelişmedir: ilk defa, doğrudan yoksulluk tecrübesi olanların dahil edilmesi gerekliliği açıkça vurgulanmıştır. Bu sayede ulusal seviyede faaliyet gösteren STK’lar için gerçek bir fırsat oluşturularak yoksullukla mücadele stratejilerinde daha fazla yer almaları sağlanmıştır.

Aynı zamanda yukarıda belirtilen gelişmeler AB seviyesinde meydana gelirken İngiltere Hükümeti, iddialı yoksullukla mücadele hedefleri oluşturmaya başlamış ve kapsamlı yoksullukla mücadele stratejileri için gerekli olan unsurların çoğunu uygulamaya başlamıştır. 1997 yılında seçilen İşçi hükümeti, yoksulluğun açılarını ele alabilmek amacıyla tasarlanmış bir dizi politikayı öne sürmeye başlamıştır: Minimum Ulusal Ücret, işsiz genç işçiler için kapsamlı eğitim programı,

fakir yaşlı insanlar için ilave maddi destek ve düşük gelirli işçiler için Vergi Kredileri vasıtasıyla çalışırken maddi destek sağlanması. İngiltere Hükümeti tarafından sergilenen stratejik yaklaşımın merkezinde 2020 yılı itibarıyla İngiltere'deki çocuk yoksulluğunun yok edilmesi yatmaktadır. Söz konusu geniş kapsamlı taahhütler ve ilgili hedefler, "Herkes için Fırsat" adlı yıllık raporda belirtilmiştir (DWP 1999).

İngiltere Hükümeti, AB Sosyal İçerme Stratejisinde önceliğe sahip olan politik alanların çoğunda faaliyetler gerçekleştirmeye çalışırken dış paydaşların sürekli katılımlarını sağlayacak önemli süreçleri stratejilerine dahil etmemişlerdir. Bu da İngiltere'deki pek çok STK tarafından tespit edilmiş bir boşluktur ve bu nedenle, AB Sosyal İçerme Stratejisini yoksulluk tecrübesi yaşayan insanların yerel seviyede katılımını teşvik eden bir fırsat olarak görmüşlerdir. İngiltere'deki STK'ların bunu uygulamada nasıl gerçekleştirdikleri bu makalenin sonraki bölümünde açıklanacaktır.

4. İngiltere'deki Ulusal Yoksullukla Mücadele Politikasına Katılımın Sağlanması

Yukarıda da ifade edildiği gibi Lizbon Stratejisi geliştirilmeden önce İngiltere'de yoksullukla mücadele stratejilerinin gelişimi sürecinde STK'ların dahil edilmesine yönelik çok az süreç gerçekleştirilmiştir. Şüphesiz ki farklı politikalar geliştirildiği için İngiltere Hükümeti ile yakın ilişki içine girilmesini sağlayan çok sayıda fırsat söz konusudur. Ancak, Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağıyla bağlantılı olanlar başta olmak üzere İngiltere'deki STK'lar, danışmanlık süreçlerinin herhangi birisiyle teslim edilebilecek olanları araştırmıştır. STK'lar tarafından istenilen, katılımın yoksullukla mücadele stratejisinin tüm kapsamında gerçekleşmesini sağlayan ve stratejinin izlenmesi ve değerlendirilmesine yönelik bir girdiye olanak tanıyan *hükümetle olan diyalogun yapılandırılmış süreçleridir* (Duffy, 2008).

Şimdi, ne tür gelişmelerin yaşandığı ve bu gelişmelerin yoksulluk tecrübesine sahip insanların daha fazla gerçek katılımını sağlayıp sağlamadığı açıklanacaktır. 2001 yılındaki ilk NAP'ların ardından hazırlanan ilk Ortak Sosyal İçerme Raporu, sivil toplum katılımının eksik olduğunu vurgulamıştır. Sivil toplum katılımının eksikliği, NAP'ın oluşturulması gereken hızla açıklanmıştır. Ancak, katılım eksikliği, yoksullukla ilgili olan sivil toplum örgütlerinin bir sonraki NAP gelişiminde yer alabilmelerine yönelik bir fırsat sağlamıştır.

İngiltere'de Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı tarafından yönetilen bir grup STK ve taban örgütlenmesi NAP kapsamında yoksullukla mücadele stratejisinin gelişimini ele almak amacıyla Çalışma ve Emeklilik Birimiyle (DWP: NAP'ın oluşturulmasından sorumlu bakanlık) düzenli toplantılar gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu gruplaşma, Social Policy Task Force (Sosyal Politika Görev Gücü – SPTF) olarak ele alınmış ve Oxfam ve Save the Children (Çocukları Kurtarın) gibi STK'ları, engellilik veya cinsiyet ayrımcılığı gibi belirli konuları ele alan büyük gönüllü örgütleri ve barınma veya refah hakları gibi konulara yönelik olan taban örgütlenmelerini içine almıştır. Ayrıca, İngiltere'deki en büyük yoksulluk karşıtı ağları da dahil etmiştir (İskoçya Yoksulluk Birliği, EAPN İngiltere, Kuzey İrlanda Yoksullukla Mücadele Ağı, Galler Yoksullukla Mücadele Ağı ve Yoksulluğa karşı İngiltere Koalisyonu). Bu sayede SPTF, bir dizi yoksullukla mücadele faaliyetine katılmış İngiltere'deki geniş çaplı organizasyonların temsil edilmesini sağlamıştır. SPTF, yasal bir dayanağa sahip değildir, ancak sürekli gelişimi sağlayabilmek amacıyla organizasyonların sahip oldukları kaynakları kullandıkları gayri resmi bir gruplaşmadır. SPTF'ye hükmeden referans terimler, grubun kilit hedeflerinden ikisinin aşağıda belirtilenler olduğunu vurgulamıştır:

- İngiltere NAP Sosyal İçermenin gelişiminde İngiltere gönüllü sektörlerinin ve topluluk sektörlerinin seslerinin etkili bir şekilde dahil olmasına yardımcı olmak;
- Doğrudan yoksulluk ve sosyal dışlanma tecrübesi olanların politika oluşturma sürecine etkili bir şekilde dahil olmasını başarabilmek amacıyla İngiltere hükümet görevlileri ve gönüllü sektöre destek sağlamak; (SPTF, 2005)

Bu sayede SPTF, İngiltere'deki yoksullukla mücadele politikasının geliştirilmesine ilişkin *kapsam ve sürece* dahil olmuştur. Grup üyeleri daha etkili yoksullukla mücadele politikalarına ihtiyaç olduğunu dile getirirken aynı zamanda bu politikaların gerçekleştirilmesi için yeni ve daha katılımcı süreçlerin de oluşturulması gerektiğini dile getirmiştir.

Unutulmamalıdır ki SPTF üyelerinin DWP ile yoksullukla mücadele politikasının geliştirilmesi sürecine ilişkin tartışmalarda bulunmasını sağlayan AB Sosyal İçerme Stratejisi ve özellikle de Sosyal OMC'nin dört hedefidir. Ancak, bu sürecin geliştirilmesine ilişkin inisiyatif, Avrupa komisyonundan gelse de ve "seferberliğin" tür ve ölçeğine ilişkin sınırlar DWP tarafından belirlenmiş olsa da geliştirilen süreç türlerinin içine daha fazla şeyin dahil edilmesi, SPTF tarafından savunulan fikirler ve düşünceler sayesinde olmuştur SPTF, 2002 ve 2009 yılları arasında DWP'nin yeni görevlileriyle düzenli görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bundan sonraki bölümde bu süre zarfında gerçekleşen başlıca gelişmeler ele alınacaktır.

Altyapı: 2002-05

SPTF ve DWP görevlileri arasında gerçekleşen düzenli görüşmeler, 2001 yılında yayınlanan ilk İngiltere Sosyal İçermeye ilişkin Ulusal Eylem Planının ardından 2002 yılında başlamıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu toplantılar, NAP İçerme ve süreç kapsamına odaklanmıştır. İlk toplantılar, etkilerinin ne kadar daha genişletilebileceğini bulmaya çalışan SPTF üyeleri ve yeni muhataplarının kapasitesi hakkında tedbirli davranan DWP görevlileriyle birlikte deneme niteliğinde gerçekleşmiştir. Bu ilk toplantıların temkinli görünen yapısına rağmen kilit politik konularda ve NAP Sosyal İçermenin gelişiminde yoksulluk tecrübesi olan insanların katılımının sağlanması hususunda ilerleme kaydedilmiştir.

NAP 2003-05'in içeriği ile ilgili olarak SPTF üyeleri, 2002 yılında çocuk yoksulluğunun ölçülmesine ilişkin önemli görüşmeler gerçekleştirmiş (İngiltere Hükümetinin çocuk yoksulluğunu ortadan kaldırma taahhüdü nedeniyle zamanın önemli konularından birisidir) ve 2003 yılında NAP Sosyal İçermeye ilişkin ulusal bir seminere katılmışlardır. Ayrıca, yoksulluk tecrübesine sahip insanların NAP 2003-05'deki kilit konuların görüşülmesi sürecine dahil edilebilmesi için SPTF tarafından düzenlenen yedi bölgesel seminer gerçekleştirilmiştir. Bu sayede SPTF'nin 2003-05 NAP Sosyal İçermeye katılımına yönelik "içerik" esas belirlenmiştir (DWP, 2003, Ek E). Ancak, söz konusu ilk toplantıların ve tartışmaların en önemli unsurları, Katılımcı Çalışma Grubu (PWG) olmuştur.

Bu çalışma grubu, SPTF, DWP görevlileri ve doğrudan yoksulluk tecrübesi yaşayan insanlardan oluşmuştur. 2006 yılında oluşturulan Ulusal Eylem Planına doğrudan yoksulluk tecrübesine sahip insanların daha etkili bir şekilde nasıl dahil edilebileceğini ele almak amacıyla düzenli toplantılar gerçekleştirmiştir. NAP İçerimle 2003-05'e bir ek olarak yayınlanmış PWG raporu, NAP'ın geliştirilmesi esnasında yoksulluk içinde yaşayan insanların daha etkili bir şekilde dahil olması sağlayan fırsatların oluşturulması esnasında karşılaşılan engelleri vurgulamıştır. Bu engeller arasında katılımı hızlandırabilmek amacıyla kaynaklara olan erişim, taban örgütlenmeleri arasında NAP'ın bilinirliğinin az olması, geribildirim veya dahil olmaya ilişkin açık süreçlerin olmaması ve katılımın farklı yoksulluk tecrübelerini temsil etmemesi sayılabilir. PWG'nin kilit önerilerinden birisi de yoksulluk tecrübesine sahip insanların katılımını sağlayan araç takımının geliştirilmesidir.

Nap Sosyal İçerme 2003-05 etkisi değerlendirilirken PWG çalışması, SPTF ile olan ilişkilerin gelişmesinden ötürü kilit bir başarı olarak vurgulanmıştır (DWP, 2005). Bu aşamada atılan adımlar küçük çaplı, ancak önemli adımlar olmuştur. 2003 yılı itibarıyla SPTF üyeleri, NAP sürecinin gelişiminde katılım ilkelerini oluşturmaya başlamıştır. Ayrıca, bunun hem katılımı sağlamak, hem de görevlilerin sürece dahil olmasını başarabilmek amacıyla tespit etmişlerdir. Bundan sonraki bölümde yukarıda belirtilen altyapının 2005 yılında nasıl tesis edildiği ele alınacaktır.

Katılımın Genişletilmesi & Derinleştirilmesi: 2006-2010

Yoksulluk tecrübesine sahip insanların 2006-2008 yıllarını kapsayan NAP'ın geliştirilmesi sürecine daha fazla katılımına olanak tanıyan araç setinin oluşturulmasına yönelik öneri, SPTF üyeleri ve DWP görevlilerinin oluşturduğu bir çalışma grubu tarafından ele alınmıştır. Sosyal açıdan dışlanmış veya dezavantajlı alanlarda yaşayan insanlarla çalışan taban örgütlenmeleri tarafından kullanılması planlanan katılım aracının taslağı hazırlanmıştır. Araç seti, "neyin çalışıp, neyin çalışmadığı ve yoksulluk ve sosyal dışlanma politikasına ilişkin olarak neyin değiştirilmesi gerektiği" hususlarında katılımcıların tespit yapmasını sağlayan kısa tartışmaların gerçekleştirilmesine olanak tanımıştır. (Cochrane, 2007) Bu seminerlerin sonuçları, NAP gelişiminin sağlanması için bölgesel ve ulusal seminerler sürecine dönüşmüştür. Daha sonrasında "Get Heard" projesi olarak bilinen, bir proje koordinatörü ve kaynakların kullanılarak bölgesel ve ulusal seminerlerin gerçekleştiril-

mesini sağlayan araç setinin tam anlamıyla gelişmesini sağlamak amacıyla Avrupa Komisyonu Topluluk Faaliyet Programından finansman temin edilmiştir. Düşük gelirli insanların Get Heard seminerlerine katılım masraflarına destek olabilmek amacıyla Oxfam'ın İngiltere Yoksulluk Programı da kaynak temininde bulunmuştur.

Get Heard projesi, İngiltere'de gerçekleşen 146 seminerle birlikte bir yıl süresince Aralık 2004 tarihi itibarıyla etkin bir hale gelmiştir. 1,000'den fazla yoksulluk tecrübesi olan insan katılım göstermiştir. Projeye ilişkin eksiksiz rapor, NAP'ın 2006 yılındaki gelişimine yönelik olacak şekilde bir girdi olarak DWP'ye takdim edilmiştir ve raporun özeti, NAP eki olacak şekilde yayınlanmıştır (DWP, 2006). NAP sosyal içerme 2006-08'i hazırlayan görevliler, Get Heard raporlarından edinilen girdileri kullanmış, ancak faaliyetleri daha geniş kapsamlı etkiye sahip olmuştur. Merseyside ve İskoçya'da ilave bölgesel raporlar oluşturulmuştur. Ayrıca, İskoçya raporu, yoksulluk tecrübesi yaşayan insanlar ve İskoçya Parlamentosundaki Topluluklar arasında gerçekleşen toplantıların esasını teşkil etmiştir (Burnett, 2006).

Get Heard projesi, yoksulluk tecrübesine sahip insanların NAP'ın geliştirilmesi sürecine dahil edilmesine ilişkin önemli bir adım olmuştur. Geat Heard projesine yönelik delile NAP Sosyal İçerme boyunca başvurulmuş (DWP, 2006) ve İngiltere Hükümeti, SPTF ile oluşturulan ilişkileri tekrar ele almıştır. EAPN'nin 2006-08 NAP'lerine ilişkin yapmış olduğu değerlendirmede İngiltere ve Belçika haricindeki Üye Devletlerin çoğunluğunda NAP'lerin geliştirilmesi sürecine yoksulluk yaşayan insanların sadece sınırlı oranda katılım gösterdiği belirtilmiştir (Duffy, 2006).

NAP Sosyal İçerme 2006-08, yoksul insanların İngiltere'de yoksullukla mücadele stratejisinin geliştirilmesi sürecine dahil olmasına ilişkin atılan önemli bir adımı temsil etmektedir. Ancak, bu girdinin NAP kapsamını etkilediği kapsam tartışmaya açıktır. SPTF'ye göre aşırı borçluluk ve çalışan yoksulluğu gibi bazı kilit hususlar, İngiltere Hükümetin gündemini değiştirmiştir. (Duffy, 2008) Ancak, belirli politikalar açısından yoksulluk yaşayanların girdiye sağlamış olduğu açık ve doğrudan değişim işaretlerine baktığımızda bu tür bir etkiye ilişkin kanıt bulmak oldukça güçtür. Sonuç bölümünde politika üzerindeki etki tekrar ele alınacaktır.

2008 yılında gerçekleşen bir sonraki NAP Sosyal İçermenin hazırlanması esnasında, (2005 yılında Avrupa Komisyonu tarafından gerçekleştirilen Lizbon Stratejisinin orda vadeli gözden geçirilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan Sosyal Koruma ve Sosyal İçermeye ilişkin daha geniş kapsamlı Ulusal Stratejik Raporların bir parçası olmuştur) yoksulluk içinde yaşayan insanların katılımına ilişkin bir başka adımı gündeme getirilmiştir. "Bridging the Policy Gap" (Politik Boşluğun Desteklenmesi – BTPG) adlı yeni proje, büyük ölçüde Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilmiş ve bir yıl süreliğine Aralık 2006 tarihinde başlatılmıştır. "Emsal değerlendirmesini" kullanan bu proje, yoksulluk içinde yaşayan insanların katılımına yönelik derinlik sağlamayı planlamıştır. Ayrıca, temelde uygulanan politikalarla ulusal politika öncelikleri arasında bir bağlantı kurulmasına ilişkin bir fırsat yaratmayı da amaç edinmiştir. Emsal değerlendirmeleri, sosyal içerme alanında başarılı politik müdahalelere yönelik üç örneğe odaklanmıştır (Swansea'da çocuk oyun stratejisi, Glasgow'da çalışma projesine ilişkin bir destek ve Londra'da engellilerin dahil edilmesine yönelik politikalar). İki günlük emsal değerlendirmeleri, her yerde gerçekleştirilmiş ve sadece yoksulluk içinde yaşayan insanlar değil (politik müdahalelere ilişkin tecrübe sahibi olanlar) ulusal politika yapımcıları, yerel ve ulusal STK temsilcilerini ve diğer ilgili paydaşlar da dahil etmiştir (Mackenzie & Kelly, 2008).

BTPG projesi, taban katılımcıları ile birlikte hazırlık ve izleme süreçlerine ilişkin Get Head projesine kıyasla daha büyük sonuçlara imza atmıştır. Emsal değerlendirmelerinden önce ve sonra toplantılar gerçekleştirilmiş ve katılımcıların görevlilerle birlikte tartışmalara tamamiyle hazırlıklı olmalarına olanak tanınmış ve katılımcıların politika yapımcılara gönderilen mesajlara ilişkin tatminlik seviyelerini ele alabilmek amacıyla toplantılar düzenlenmiştir. Ayrıca, proje, "girdiden" (Get Heard projesinde olduğu gibi) politika yapımcılarla kurulan diyaloga doğru hareket eden bir katılım modeli uygulamıştır. Yoksul insanlar, diyalog etkinliklerinde sadece tecrübelerini belirten hizmet kullanıcıları olarak değil, aynı zamanda kilit paydaşlar olarak dikkate alınmıştır.

2008-10 döneminde NAP Sosyal İçermenin gelişimi, yoksulluk tecrübesine sahip olan insanların dahil olduğu özel bir konferansla desteklenmiştir. Bu konferans, Temmuz 2007 tarihinde gerçekleştirilmiş ve İngiltere'deki yaklaşık 150 katılımcının ilgili konuları iki gün süresince politika

yapıcılarla tartışmasına olanak tanımıştır. Yine bu tartışmalar ve BTPG projesinden elde edilen çıktılar, 2008 yılında yayınlanan NAP'da açık bir şekilde ifade edilmiştir (DWP, 2008).

Tüm bunların yanı sıra 2003-2008 yılları arasındaki dönemde Sosyal İçermeye yönelik üç Ulusal Eylem Planı hazırlanmış ve her birine katılan yoksul insanların sınıfları ve ölçeklerinde farklılıklar ve artışlar görülmüştür. Katılım ölçeği Get Heard projesinde en önemli husus iken 2008-10 NAP sosyal İçermenin geliştirilmesi esnasında sergilenen yaklaşım, bu makalenin ilk bölümünde de ele alındığı üzere daha “gerçek” katılımcı öğeleri, yerel insanların ve politika yapıcılarının diyaloga ve ortak planlamaya katılımlarını ve bireylerin katılımları açısından kapalı bir geri besleme döngüsünü içermiştir. Ancak, NAP'daki katılımın değişimi etkileyip etkilemediği konusu halkan açıklığa kavuşmamıştır; sonuç bölümünde bu konu ele alınacaktır. Bu noktada dile getirilebilecek husus, AB Sosyal İçerme Stratejisinin İngiltere'deki açık etkisinin yoksulluk içinde yaşayan insanların ve bu insanlarla çalışanların da dahil olmasına olanak tanıyarak ulusal düzeyde yoksullukla mücadele politikalarının oluşturulma sürecinin geliştirildiğidir.

Yönetim üzerindeki Etki

Yoksulluk tecrübesine sahip olan insanların İngiltere'deki farklı NAP dokümanlarının geliştirilmesi sürecine katılım sağladıklarını görmek mümkündür. Burada üç projenin her birisi vurgulanmıştır; PWG, Get Heard ve BTPG adlı bu projeler, daha kapsamlı ve hedeflenmiş danışmanlık süreçleri olarak dikkate alınabilir. Ancak, birbirini izleyen projeler, İngiltere'de yoksullukla mücadele politikasının geliştirilmesine yönelik yapılara bir miras bırakmıştır. AB Sosyal İçerme Süreci ve Sosyal OMC'nin bir sonucu olarak İngiltere'de ortaya çıkan Hükümet yapılarının gelişimindeki bazı kilit öğeler özetle ele alınacaktır.

SPTF'nin rolü, NAP gelişimini çevreleyen idari yapısının gelişmesinde en önemli etkenlerden birisi olmuştur. 2001 yılından beri Sosyal OMC'nin İngiltere'de uygulanmasını sağlayan fikirleri ve önerileri ortaya koymuştur. SPTF üyeleri, politika geliştirme süreçlerini ilerletebilmek amacıyla DWP dahilindeki görevlileri harekete geçirmiştir. Yoksulluk ve sosyal dışlanma konularına ilişkin sorumluluğun İngiltere Hükümetindeki hemen hemen tüm birimlerin de ötesine geçtiği ve daha güçsüz yönetimlere ve yerel otoritelerin eline geçtiği dikkate alındığında politika geliştirme süreçlerinin ne olduğunu tespit etmek zorlu bir görev haline gelmektedir.

Sosyal OMC'nin ilk dört veya beş yılında yönetime gösterilen yaklaşım, kısmen gayri resmidir. Toplantılar, SPTF üyeleri ve DWP görevlileri arasında ve bazı durumlarda da diğer birimlerden gelen temsilcilerin katılımlarıyla düzenli esasta gerçekleştirilmiştir. Bu da görevlilerle ilişkilerin oluşturulmasına ilişkin ilk aşamalar dikkate alındığında NAP Sosyal İçermenin ilk iki turu için yeterli olmuştur.

Ancak, 2005 yılında AB Sosyal İçermenin düzenlenmesini takiben DWP, NAP'ın gelişimini gözetlemek amacıyla daha resmi süreçlerin geliştirilmesi gerekliliğini tespit etmiştir. NAP Sosyal İçerme 2006-08'in ürettiklerini gözden geçirmek amacıyla bir yönlendirme grubu düzenlenmiştir ve ardından SPTF'nin lobicilik faaliyetlerini takiben bu yönlendirme grubu Paydaş Grubuna dönüşmüştür (SPTF, 2006). Söz konusu NAP Paydaş Grubu, 20 merkezi Hükümet biriminin, devredilmiş Hükümetlerin ve idarelerin ve yerel yönetim teşkilatlarının ve yoksullukla mücadeleye yönelik STK'ların temsilcilerini içermiştir. Bu gruplaşma, 2008-09 döneminde yoksullukla mücadele stratejisinin gelişimini ele almak amacıyla düzenli olarak toplanmıştır.

Bu Paydaş modeli, daha resmi bir paydaş katılımına dönüştürülmüştür. 2010 yılında DWP, paydaş katılımına yönelik iki seviyeli modeli oluşturmuştur. STK'lardan yaklaşık 20 temsilcinin yer aldığı “Sosyal İçerme Danışma Grubu” (SIAG), İngiltere Hükümeti politikasının gelişimi için çaba harcamaktadır. Bu grubun üyeleri yönetim sürecinde daha fazla şeffaflık sağlayacak şekilde rekabetçi uygulama süreçleri vasıtasıyla oluşturulmuştur. SIAG grubu, İngiltere Hükümetinin refah reformuna yönelik önerilerine ilişkin fikir üretmektedir (DWP, 2010) ve yoksul insanların bu tür çalışmalara doğrudan katılımını sağlayabilmek amacıyla da önerilerde bulunmaktadır.

Yoksulluk tecrübesine sahip insanların katılımının sağlanmasıyla birlikte Sosyal OMC'nin İngiltere'deki yönetiminde son 10 yılda önemli başarılar elde edilmiştir. Bu başarılar, STK'ların ve diğerlerinin resmi anlamda daha fazla yer almasını ve Hükümet görevlileriyle sürekli diyalogların

oluşturulmasını sağlamıştır. Bu da İngiltere’de yoksullukla mücadele politikasına ilişkin daha açık ve erişilebilir yaklaşımlar oluşturmak isteyenler açısından atılmış önemli bir adım olmuştur.

5. Sonuçlar: Katılımcı süreçler vasıtasıyla yoksullukla mücadele stratejisinin geliştirilmesine ilişkin dersler

Bu makale, yoksullukla mücadele politikasının geliştirilmesi için daha açık ve katılımcı süreçler oluşturabilmek amacıyla İngiltere’de gerçekleştirilen uygulamaları dile getirmektedir. Bu hedefin başarılabilmesi için STK’lar ve politika yapıcılar tarafından büyük bir enerji harcanmıştır ve bazı gerçek ilerlemeler kaydedilmiştir. Aşağıda İngiltere’den edinilen bazı kilit dersler ele alınmıştır:

a) “Dış politik tetikleyicinin” önemi: AB Sosyal İçerme Stratejisi ve Sosyal OMC’nin gelişimi, İngiltere’de yoksullukla mücadele stratejisini geliştirilmesine önemli bir rol oynamıştır. STK’lar, yoksulluğu ele almak amacıyla gerçekleştirilen faaliyetlere Hükümetle birlikte katılmayı talep etmiştir. Bu talep de doğrudan yoksulluk tecrübesine sahip insanların stratejisini geliştirilmesi sürecine nasıl dahil edilmesi gerektiğine ilişkin tartışmaları gündeme getirmiştir. Söz konusu “dış tetikleyicinin” var olması, sürecin sadece politik değişim etkisiyle elverişli olmayacağını ifade etmektedir. AB’deki hükümetler, yoksulluk tecrübesine sahip olanları nasıl dahil ettiklerini belirtmek durumunda kalmış ve bu sayede STK’ların bu sürece dahil olması sağlanmıştır.

b) Katılıma yönelik sınırlandırmalar söz konusudur: 2001 yılında İngiltere’de başlayan süreçler halen gelişmeye ve kendilerini kanıtlamaya devam etmektedir. Aşırı borçluluk ve çalışan yoksulluğu gibi konuları da içerecek şekilde yoksulluğun engellenebilmesi için İngiltere’nin stratejik yaklaşımında belirli konuların politik etki sayesinde bir miktarda olsa temsil edildiği aşikardır. Ancak, yeterli gelirlerin elde edilmesi gibi diğer alanlarda yoksulluk içinde yaşayanlardan gelen doğrudan mesajlara rağmen çok az ilerleme kaydedilmiştir. Bu nedenle, bu tür süreçlere katılanların etki sınırlarını dikkate alması gerekmektedir. Diğer politik öncelikler de gündeme gelecek ve diğer paydaş grupları da daha fazla etkiye sahip olabilecektir. Bu sınırlandırmaların hayal kırıklığını engellemek amacıyla belirli bir katılımcı süreçte dikkate alınması oldukça önemlidir.

c) Kaynaklar merkezidir: Yukarıda ifade edilen İngiltere süreçlerine yönelik önemli engellerden birisi de süreçlere yönelik tutarlı finansal desteklerin olmamasıdır. DWP’den az miktarda finansman ve Avrupa Komisyonu proje finansmanından büyük miktarlar temin edilmiş olsa da mevcut kaynaklar, genellikle yetersiz düzeyde kalmış veya zaman sınırlı olmuştur. Bu nedenle, katılımın uzun vadeli olmasını sağlamak güç olmuştur. İngiltere’deki hükümet bütçeleri kesilmeye devam ettikçe bu problemin devam edeceği öngörülmektedir.

d) Kurumsal/politik bağlamın bilinmesi gerekliliği: Katılıma yönelik yapılan tartışmalardan ortaya çıkan mesajlardan birisi de “sıfır toplamı” bir oyun olmadığıdır ve süreçlerin bağlama özel olmasıdır. Bu konu, son dokuz yılda DWP ile birlikte katılım gösteren SPTF üyeleri tarafından dikkate alınmıştır. Bazı önemli politik hedefler başarılmıştır (örneğin, minimum yeterli gelirler), ancak, diyaloga olanak tanıyan süreçler henüz oluşturulamamıştır. Bu da görevliler ve STK’lar arasında anlaşmazlık olsa dahi yoksullukla mücadele politikasının kilit alanlarında yer alınması gerekliliğini vurgulamaktadır. İngiltere’de oluşturulan süreçler kırılabilir ve bu ilişkilerin geleceği, Mayıs 2010 tarihinde yeni politik öncelikleriyle birlikte yeni Hükümetin seçilmesi nedeniyle belirsiz olmaya devam edecekmiş gibi görünmektedir.

Yoksulluk içinde yaşayan insanların yoksullukla mücadele stratejisine dahil edilmesine yönelik olarak İngiltere’de edinilen tecrübelerden sadece bazıları ifade edilmiştir. Bu süreçlerin oluşturulmasında gerçek başarılar söz konusudur, ancak İngiltere’deki yoksulluk seviyelerinin düşmesini garanti edememişlerdir. Belki de bu süreçler adil olmayan bir şekilde test edilmiştir, ancak yoksul insanlara uygulanabilecek süreçler olduğunu da vurgulamak gerekir. Gelecek yıllarda bu tür süreçlere katılımın, yoksulluk içinde yaşayanlara gerçek değişimi sağlayacağından emin olmak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Arnstien, S. (1991) 'A ladder of participation' in *The City Reader* LeGates, R. & Stout, F. (eds) London: Routledge
- Atkinson, R. and Cope, S. (1997) 'Community participation and urban regeneration in Britain', in Hoggett, P. (ed) *Contested Communities*, Bristol: Policy Press
- Birch, B (2002) *Public Participation in Local Government*, London: ODPM
- Brodie E., W Cowling, N Nissen, A.E. Paine, V Jocum, D Warburton (2009) *Understanding Participation: A literature review*, London: involve
- Burnett, L. (2006) 'Dignity should have to be earned': *Report from Get Heard Scotland*, Glasgow: Poverty Alliance
- Cochrane, C (2007) 'Involving people in the UK National Action Plan on Social Inclusion 2006-08' *Benefits: The Journal of Poverty and Social Justice*, Vol 12, No. 2 pp147-149
- Cook, D (2002) 'Consultation, for a change? Engaging users and communities in the policy process, *Social Policy and Administration*, Vol. 36, No. 5, pp 516-531
- Department for Communities & Local Government (2007) *Communities in Control*, London: DCLG
- Department for Work and Pensions (1999) *Opportunity for All*, London: DWP
- Department for Work and Pension (2003) *National Action Plan on Social Inclusion 2003-2005*, London: DWP
www.dwp.gov.uk/publications/policy-publications/uk-national-report/archive/
- Department for Work and Pension (2005) *National Action Plan on Social Inclusion 2003-2005 – Implementation Report*, London: DWP
- Department for Work and Pensions (2006) *Working Together, National Action Plan on Social Inclusion 2003-2005*, London: DWP
www.dwp.gov.uk/publications/policy-publications/uk-national-report/archive/
- Department for Work and Pensions (2008) *Working Together, National Action Plan on Social Inclusion 2008-2010*, London: DWP
www.dwp.gov.uk/publications/policy-publications/uk-national-report/archive/
- Department for Work and Pensions (2010) *21st Century Welfare*, London: DWP
- Docherty, I. Goodlad, R., & Paddison, R. (2001) Civic culture, Community and Citizen Participation in Contrasting Neighbourhoods, *Urban Studies*, Vol. 38, No 12, pp2225-2250
- Duffy, K (2006) *The 2006-8 National Reports on Strategies for Social Protection and Social Inclusion: What Do They Deliver for People in Poverty?* Brussels: EAPN
- Duffy, K (2008) *Social Policy Task Force Shadow NAP*, available from www.povertyalliance.org
- Eurostat (2010) *The Social Situation in the European Union in 2009*, Brussels: European Commission
- Foley, P. & Martin, S. (2000) 'A new deal for the community? Public participation in regeneration and local service delivery, *Policy and Politics*, Vol. 28, No 4, pp479-491
- Goodlad, R., Docherty I. & Paddison R. (2002) *Citizen Participation in Urban Governance*, University of Glasgow: Department of Urban Studies
- Gorman, M (2004) *Participation is a two way street: Report of the 3rd European Meeting of People with Experience of Poverty*, Brussels: EAPN
- Hill, D. (1994) *Citizens and Cities: Urban Policy in the 1990s*, London: Macmillan
- Horemans, L. (2005) 'Participation of People Experiencing Poverty and Social Exclusion', in *The EU We Want*, F. Farrell, M. Moser & A Smeekees (eds), Brussels: EAPN
- Jenkins, P., Kirk, K. & Smith, H (2002) *Getting Involved in Planning: Perceptions of the Wider Public*, Edinburgh: Scottish Executive
- Jochum, V., Pratten, B. & Wilding, K. (2005) *Civil renewal and active citizenship: A guide to the debate*, London: NCVO
- Jones, P.S. (2003) 'Urban regenerations Poisoned Chalice? Is there an impasse in (community) participation-based policy?' *Urban Studies*, Vol. 40, No. 3, pp 581-601
- Kelly, P (2010) 'Poverty in Scotland, Three challenges for community development' in A Emejulu & M Shaw (eds) *Community Empowerment: Critical Perspectives from Scotland*, Edinburgh: Community Development Journal
- Lividini, T. (2009) 'Europe: What does it mean for the fight against poverty in Scotland?' *Briefing Paper No 13*, Glasgow: Poverty Alliance
- Mackenzie, S. & Kelly P. (2008) *From the Local to the National: Bridging the Policy Gap in Social Inclusion*, Glasgow: Poverty Alliance
- Macinnes, T., Kenway P. & Parekh A. (2009) *Monitoring Poverty and Social Exclusion 2009*, York: JRF
- O'Brien, L., Townsend, M. & Ebdon, M. (2008) *Environmental Volunteering: Motivations, barriers and benefits*, Edinburgh: Forestry Commission
- Pattie, C. Seyd, P. & Whiteley, P. (2003) 'Civic Attitudes and Engagement in Britain' *Parliamentary Affairs*, 56: 616-633
- Richardson, A. (1983) *Participation*, London: Routledge
- SPTF (2005) *Social Policy Task Force Terms of Reference*, yayınlanmamış
- SPTF (2006) *Stakeholder Model*, yayınlanmamış
- Stevens, A., Bur, A.M. & Young, L. (2003) 'People, jobs, rights power: the roles of Participation in combating social exclusion in Europe, *Community Development Journal*. Cilt 38, No 2, ss84-95

YOKSULLUKLA MÜCADELEDE BEŞERİ SERMAYENİN ARTIRILMASI VE BÖLGESEL SOSYAL KALKINMANIN SAĞLANMASI:

SOSYAL DESTEK PROGRAMI (SODES) ÖRNEĞİ

Gökhan GÜDER

Daire Başkanı
Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı
Planlama Uzmanı
gguder@dpt.gov.tr

Rıdvan KURTIPEK

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı
Planlama Uzmanı
rkurtipek@dpt.gov.tr

GİRİŞ

Bölgesel ve sosyal gelişme politikaları; rasyonel ve etkin kaynak kullanımının sağlanması ve kalkınmanın ülke genelinde dengeli şekilde gerçekleştirilmesi açısından özel önem taşımaktadır. Bu kapsamda; IX. Kalkınma Planında merkezi düzeydeki politikaların daha uyumlu ve etkin hale getirilmesine, yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı gelişme ortamının oluşturulmasına, yerel düzeyde kurumsal kapasitenin artırılmasına ve kırsal kalkınmanın hızlandırılmasına yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi öngörülmüş, bu tedbirleri odağına alan stratejiler ile yönetim, yerin-delik gibi ilkeleri esas alan yeni kamu yönetimi politika anlayışı benimsenmiştir.

1990'lı yıllardan sonra küreselleşme süreci ile birlikte gündeme gelen yerelleşme olgusu gerek yerel yönetimlerin gerekse yereldeki sivil toplumun ve diğer aktörlerin işbirliğiyle çok ortaklı yapıların etkin olmasını gündeme taşımıştır. Bu çerçevede; her bir bölgenin ihtiyaçlarını, potansiyellerini ve önceliklerini dikkate alan ve bütün bölgelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasını birlikte hedefleyen bir politika önem kazanmıştır.

Bu kapsamda, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ekonomik büyüme, sosyal gelişme ve istihdam artışı sağlayarak bölgede yaşayan vatandaşların refah, huzur ve mutluluğunun artırılması amacıyla; 2008–2012 yılları arasında mevcut bölgesel kalkınma projelerini tamamlamak üzere GAP Eylem Planı hazırlanmıştır.¹ Eylem Planının önemli hedeflerinden birisi kırdan kente göç, yoksulluk ve işsizlik gibi alanlarda yaşanan sorunlar ve değişen sosyal yapının doğurduğu yeni ihtiyaçlara cevap verebilmek üzere bölgedeki sosyal yatırım ihtiyacını karşılayabilmek ve bölgenin sosyal göstergeler bakımından ülke ortalamalarını yakalayabilmesini sağlamaktır. Bu çerçevede,

¹ GAP Eylem Planı 8 Haziran 2008 tarih ve 26910 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak 2008/11 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile yürürlüğe konulmuştur.

Eylem Planında Sosyal Gelişiminin Sağlanması önemli bir bileşen olarak kurgulanmış ve bu bileşen altında; sosyal sermayeyi geliştirmek, insanların refah düzeyini yükseltmek, daha huzurlu yaşamalarını sağlamak ve bireyleri daha donanımlı hale getirmek üzere insan odaklı bir bakış açısıyla Sosyal Destek Programı (SODES) oluşturulmuştur.

SOSYAL DESTEK PROGRAMI (SODES)

Dezavantajlı kesimlerin beşeri sermayelerinin artırılması yoksulluğun nesiller arası aktarımının önlenmesinde en önemli araçlardan biridir. Aynı zamanda, yoksullukla mücadele politikalarında sınırlı kaynakların etkin kullanılması gerekliliği de açıktır. Bu kapsamda, SODES ile GAP ve DAP bölgesinde kaynakların etkin kullanılması ve dezavantajlı kesimlerin beşeri sermayelerinin geliştirilmesi ile ilgili bölgelerden başlayarak tüm Türkiye’de sosyal kalkınmanın gelişimine katkıda bulunmak üzere çok sayıda faaliyet hayata geçirilmiştir.

Yoksulluk kültürünü önlemeye çalışan, kişileri bir değer olarak kabul edip onlara kendilerini ifade edecekleri, becerilerini geliştirip yeteneklerini açığa çıkartacakları fırsatlar sunmayı hedefleyen sosyal politika uygulamaları kapsamında SODES ile sosyal kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve sosyal refahın artırılması için yoksulluk, göç ve kentleşme gibi sosyal sorunların çözümüne yönelik yerel dinamiklerin harekete geçirilmesi hedeflenmektedir. Bu çerçevede SODES kapsamında, istihdam edilebilirliğin artırılması, sosyal içermenin sağlanması ile kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlerin desteklenmesi öngörülmektedir.

SODES istihdam, sosyal içirme ve kültür, sanat ve spor olmak üzere üç başlığı kapsamaktadır. İstihdam başlığı altında hazırlanacak projeler ile istihdam edilebilirliğin artırılması, ildeki ve bölgedeki ihtiyaçlara uygun alanlarda nitelikli işgücünün yetiştirilmesi, mesleki bilgi ve birikimin geliştirilmesi, toplumun dezavantajlı kesimlerinin istihdama erişiminin kolaylaştırılması ve kendi işini kurabileceklere destek olunması beklenmektedir. Sosyal içirme başlığı altında hazırlanacak projeler ile yoksulluğun azaltılması, sosyal yardım alan yoksul kesimin kendi geçimini temin edecek duruma getirilmesine destek olunması, yaşlı, özürlü, kadın ve çocuklar gibi toplumun öncelikli kesimlerinin yaşam standartlarının yükseltilmesi ve bunlara götürülen hizmetlerin kalitesinin artırılması beklenmektedir. Kültür, sanat ve spor başlığı altında hazırlanacak projeler ile toplumun ihtiyaç duyduğu kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlerin geliştirilmesi ve özellikle çocukların ve gençlerin bu tür faaliyetlere yönlendirilmesine destek olunması hedeflenmektedir.

SODES 2008 ve 2009 yıllarında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerinde uygulanmıştır. 2010 yılında Doğu Anadolu Projesi kapsamında yer alan 16 il daha ilave edilmiştir. 2011 yılından itibaren SODES’in tüm Türkiye’de uygulanması hedeflenmektedir.

SODES kapsamında yer alan projeler; valilikler bünyesindeki kamu kuruluşları, il özel idareleri, belediyeler, köylere hizmet götürme birlikleri, üniversiteler, meslek örgütleri ve sivil toplum kuruluşları tarafından hazırlanmakta ve yürütülmektedir.

SODES çerçevesinde şimdiye kadar 2008 ve 2009 yıllarında olmak üzere iki kez proje teklifleri alınmış ve uygun görülen projeler desteklenmiştir. İlk olarak, SODES kapsamında valiliklere 6 Ağustos 2008 tarihinde ihtiyaç duydukları projeleri DPT Müsteşarlığına 1 Eylül 2008 tarihine kadar iletmeleri hususunda yazı yazılmış ve valilikler hazırladıkları proje tekliflerini DPT Müsteşarlığına iletmıştır. Bu çerçevede, DPT Müsteşarlığına finanse edilmek üzere yaklaşık 328 milyon TL tutarında 1582 proje teklifi gelmiştir.

Her bir proje; SODES amaçlarına uygunlukları, sürdürülebilirlikleri, iç tutarlılıkları, hedef kitlelerinin genişliği gibi kriterler doğrultusunda iki uzman tarafından değerlendirilmiş, iki değerlendirme arasında önemli bir fark bulunması halinde üçüncü bir uzman tarafından değerlendirilerek, tüm projeler sıralamaya tabi tutulmuştur. Son olarak, DPT Müsteşarlığında her ilin valisiyle ön elemeden geçen projeler ilin öncelikleri doğrultusunda detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir.

SODES’in en önemli amaçlarından biri yerel dinamiklerin hayata geçirilmesidir. Bu kapsamda yerelin ihtiyaçlarına karşılık vermek üzere tamamen yerel düzeyde hazırlanan ve bir paket halinde

DPT Müsteşarlığına sunulan proje teklifleri önceden belirlenen ve kamuoyuna sunulan kıstaslar çerçevesinde objektif olarak değerlendirilmiş ve finansman desteği sağlanmıştır. SODES’le birlikte Güneydoğu Anadolu Bölgesinde neredeyse bir proje hazırlama seferberliği başlamış, il müdürlükleri, ilk ve orta öğretim kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları SODES pastasından pay alabilmek için adeta birbirleriyle tatlı bir rekabet ve yarış ortamı içerisinde proje hazırlamaya çalışmışlardır. Bunda SODES’in proje teklif formatının bilinçli bir şekilde basit tutulmasının da önemli bir payı olmuştur. Sonuçta proje tekliflerinin sunulması için kısa bir süre verilmiş olmasına rağmen 2008 yılında 1538 adet, 2009 yılında ise 1655 adet proje teklifi DPT Müsteşarlığına ulaştırılmıştır.

SODES’in çıkış noktalarından biri yerel sahiplenmenin programın başarısını doğrudan etkilediği hususudur. Bu çerçevede, SODES’te sadece projelerin hazırlanması ve seçimi sürecinde değil aynı zamanda projelerin uygulanması sürecinde de tamamen yerel dinamiklerin harekete geçirilmesi esas olmuştur. SODES projelerinin yerel düzeyde uygulanması ve izlenmesinde sorumluluk valiliklere bırakılmıştır. Bu kapsamda, valiliklere projelerin uygulanma sürecinde geniş bir yetki tanınmış ve DPT Müsteşarlığı sadece belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde projelerdeki genel gelişme düzeyleri takip edilerek iyileştirmeye yönelik önerilerde bulunulmuştur. En önemli amacı beşeri sermayenin güçlendirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin sağlanması olan SODES kapsamında 2008 yılında toplam 42 milyon TL tutarında 398 adet proje finanse edilmiştir. 2009 yılında ise 778 adet projeye 91,8 milyon TL ödenek tahsis edilmiştir.

SODES; istihdam, sosyal içermeye, kültür, sanat ve spor olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır. SODES kapsamında desteklenen üç bileşene 2008-2009 yıllarında toplam yaklaşık 134 milyon TL tutarında kaynak aktarılmıştır. 2008- 2009 yıllarındaki projelerin bileşenlere göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: SODES Kapsamında Desteklenen Projelerinin Bileşenlere Göre Dağılımı

Projelerin Dağılımı	2008		2009		Toplam	
	Proje Sayısı	Proje Tutarı	Proje Sayısı	Proje Tutarı	Proje Sayısı	Proje Tutarı
İstihdam	81	6.825.350	157	17.335.850	238	24.161.200
Sosyal İçerme	121	17.410.620	300	46.230.700	421	63.641.320
Kültür Sanat ve Spor	196	17.764.030	321	28.297.750	517	46.061.780
Toplam	398	42.000.000	778	91.864.300	1.176	133.864.300

Kaynak: www.sodes.gov.tr

SODES kapsamında 2008-2009 döneminde desteklenen projelerin illere göre dağılımına baktığımızda, Şanlıurfa’nın yüzde 15,6 ile en fazla, Kilis’in ise yüzde 6,4 ile en az kaynak alan il olduğu görülmektedir. Desteklenen proje sayısı itibarıyla ise, iki yıl için toplam 219 adet proje ile Adıyaman ilinin ilk sırada yer aldığı, toplam 32 adet proje ile Şırnak ilinin son sırada yer aldığı görülmektedir. 2008 ve 2009 yıllarında GAP illerinde uygulanan SODES kapsamında desteklenen projelerin illere göre dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2: SODES Kapsamında Desteklenen Projelerinin İllere Göre Dağılımı

İller	2008		2009		Toplam	
	Proje Sayısı	Proje Tutarı	Proje Sayısı	Proje Tutarı	Proje Sayısı	Proje Tutarı
Adıyaman	90	3.998.950	129	9.079.350	219	13.078.300
Batman	42	6.429.180	67	11.120.350	109	17.549.530
Diyarbakır	53	7.094.750	72	12.453.400	125	19.548.150
Gaziantep	37	2.940.820	86	8.770.700	123	11.711.520
Kilis	31	2.519.570	80	6.035.550	111	8.555.120
Mardin	34	3.074.600	111	9.776.200	145	12.850.800
Siirt	34	2.916.250	88	11.013.800	122	13.930.050
Şanlıurfa	67	8.000.000	123	12.870.150	190	20.870.150
Şırnak	10	5.025.880	22	10.744.800	32	15.770.680
Toplam	398	42.000.000	778	91.864.300	1.176	133.864.300

Kaynak: www.sodes.gov.tr

SODES kapsamında; kamu kuruluşları, belediyeler, il özel idareleri, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin projeleri desteklenmiştir. 2008 ve 2009 yıllarında toplam 1.176 adet SODES projesinin yüzde 73,9'unun proje yürütücüsü il/ilçe milli eğitim müdürlükleri, gençlik ve spor il/ilçe müdürlükleri, sosyal hizmetler il müdürlükleri gibi kamu kurum ve kuruluşlarının yerel birimleridir. Sivil toplum kuruluşları ve belediyeler de önemli miktarda SODES projesi yürütmektedir. 2008 ve 2009 yıllarında sivil toplum kuruluşları toplam SODES projelerinin sayı itibarıyla yüzde 15,4'ünü, proje tutarı itibarıyla da yüzde 15'ini yürütmüşlerdir. Belediyeler ise iki yıl içinde toplam SODES projelerinin sayı itibarıyla yüzde 6,9'unun, proje tutarı itibarıyla da yüzde 5,6'sının proje yürütücülüğünü üstlenmiştir. Aynı dönemde il özel idareleri toplam SODES ödeneğinin yüzde 12'si tutarında proje yürütürken, üniversiteler yüzde 1,1'i tutarında SODES projesinin yürütücülüğünü üstlenmiştir. Aşağıdaki tabloda 2008 ve 2009 yılı SODES uygulamaları kapsamında desteklenen projelerin proje yürütücüsü kuruluş türüne göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 3: SODES Projelerinin Proje Yürütücüsü Kuruluş Türüne Göre Dağılımı

Kuruluş Türleri	2008		2009		Toplam	
	Proje Sayısı	Proje Tutarı	Proje Sayısı	Proje Tutarı	Proje Sayısı	Proje Tutarı
Kamu Kuruluşu	285	26.796.350	584	61.919.550	869	88.715.900
Belediye	33	3.188.870	49	4.269.750	82	7.458.620
İl Özel İdaresi	10	5.683.850	18	10.369.100	28	16.052.950
Sivil Toplum Kuruluşu	65	5.742.930	116	14.359.400	181	20.102.330
Üniversite	5	588.000	11	946.500	16	1.534.500
Toplam	398	42.000.000	778	91.864.300	1.176	133.864.300

Kaynak: www.sodes.gov.tr

2008 yılı program bütçesinin yaklaşık yüzde 87'sinin harcaması yapılmıştır. Program kapsamında 6114 kişi açılan mesleki eğitim kurslarına katılmış, etüt merkezlerinden yararlanmış, yaklaşık 1000 öğrenci ücretsiz ÖSS/SBS eğitimi almış, 252 adet atölye, eğitim, kültür-sanat merkezi oluşturulmuş, 28.515 kişi açılan kültür, sanat ve spor kurslarına iştirak etmiş, 724 kişi staj faaliyetlerine katılmış, 51.877 kişi gerçekleştirilen konferans ve seminerlere katılmış, 550 kişi verilen mikro kredilerden yararlanmış, yaklaşık 11800 öğrenci ülkenin çeşitli illerinde gerçekleştirilen gezilere katılmıştır.

SODES'in 2010 yılı ödeneği 155 milyon TL'dir. 2010 yılında SODES'in kapsamı GAP illerinin yanında DAP illerini de içerecek şekilde genişletilmiştir. 2010 yılında finanse edilecek projeler için proje çağrısına çıkılmış ve 18 Haziran 2010 tarihinde proje başvuruları bitmiştir. Bu çerçevede, valiliklerin ön değerlendirmesini müteakip DPT Müsteşarlığına toplam tutarı 375.872.432 TL olan 2.656 adet proje teklifi iletilmiştir. DPT Müsteşarlığı söz konusu teklifleri bağımsız dış uzmanlar aracılığıyla değerlendirmeye tabi tutarak desteklenecek projeleri belirleyecektir.

SODES KAPSAMINDA ÇOCUKLAR, GENÇLER VE KADINLARA YÖNELİK UYGULANAN PROJELER

Beşeri sermayenin geliştirilmesi kapsamında SODES ile öncelikle çocuklar, gençler ve kadınlar hedeflenmiş ve geleceğe yatırım yapılmıştır. Bu kapsamda 2008 ve 2009 yıllarında öncelikle eğitimin desteklenmesi, spor aktivitelerinin yaygınlaştırılması ve sağlık konularında bilinçlendirme faaliyetlerine odaklanılmış, hedef grubunda çocuklar ve gençler bulunan yaklaşık 355 adet proje ve hedef grubunda kadınlar yer alan 208 adet proje desteklenmiştir.

Eğitim ve sağlık politikaları ile beşeri sermayenin geliştirilmesi yoksullukla mücadelede önemli araçlardır. Beşeri sermayenin geliştirilmesi ile yoksullukla mücadele edilmesi kapsamında pek çok çalışma yapılmıştır. Toplumun eğitimdeki başarı düzeyinin artırılması yoksulluğun ve ücretlerdeki farklılaşmanın azaltılması açısından çok önemlidir. Birçok ülke, gelir eşitsizliği ve yoksulluğa ilişkin sorunları azaltmak için eğitime odaklanmaktadır. Hemen hemen tüm ülkeler sosyal riskleri azaltmak için temel düzeyde bir koruma alanı oluşturmayı amaçlamış ve eğitimi, yoksullukla mücadele için bir araç olarak öne çıkarmışlardır (OECD, 2007:29). Özellikle alt gelir gruplarına yönelik ücretsiz sağlık hizmetleri, sağlık alanında bilinçlendirme faaliyetleri bu grupların nesiller arası aktarılan dezavantajlılığını kaldırarak, fiziksel ve mental olarak daha güçlü olmalarını sağlamakta ve bu sayede yaşamları boyunca daha fazla gelir elde etme imkanlarını artırmaktadır. Bloom ve Canning (2000) daha sağlıklı toplumlarda ekonomik büyümenin daha fazla olduğunu ve yoksulluğun azaldığını belirtmektedir. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerde özellikle kadınların eğitim ve sağlığa erişimleri arttıkça, doğurganlık oranı azalmakta böylece anne ve çocuk sağlığında iyileşmeler görülmektedir. Bunun sonucunda uzun dönemde büyüme oranları artmakta, yoksulluk azalmaktadır (World Bank, 2000:49). SODES kapsamında insan odaklı olarak özellikle dezavantajlı grupların beşeri sermayelerinin geliştirilmesine yönelik projelere özel önem verilmektedir.

Aşağıda çocuklar, gençler ve kadınlara yönelik SODES faaliyetleri ve projeler hakkında detaylı bilgi sunulmaktadır.

ÇOCUKLARA VE GENÇLERE YÖNELİK SODES FAALİYETLERİ

SODES'in en önemli hedef gruplarından biri de çocuklar ve gençlerdir. SODES projeleri ile başta risk altındaki çocuklar ve gençler olmak üzere GAP bölgesindeki çocuk ve gençlerin tamamına ulaşılmaya çalışılarak onlara eğitim, kültür, sanat ve spor gibi alanlarda fırsatlar oluşturan, kendileri, aileleri ve topluma yararlı alışkanlıklar kazandıran çok sayıda faaliyet hayata geçirilmiştir.

2008 yılında SODES kapsamında hedef grubunda çocuklar ve gençler olan 111 adet proje desteklenmiştir. Bu projelerin toplam tutarı yaklaşık 13,8 milyon TL kadardır. 2009 yılında da yine hedef grubunda çocuklar ve gençler olan 244 adet proje desteklenmiştir. Bu projelerin toplam tutarı da yaklaşık 34,8 milyon TL kadardır. Yani, 2008 ve 2009 yıllarında hedef grubunda çocuklar ve gençler yer alan ve toplam tutarı yaklaşık 48,6 milyon TL olan 355 adet proje desteklenmiştir. Bu rakamlar SODES projelerinin yaklaşık üçte birine denk gelmektedir.

SODES projeleri ile çocuklara ve gençlere yönelik önemli sayıda faaliyet gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede çok sayıda çocuk kültür, sanat ve spor etkinliklerine yönlendirilerek yeteneklerinin farkına varmaları sağlanmış, ücretsiz SBS/ÖSS kursları, kitap okuma kampanyaları, etüt uygulamaları, kız çocukları için eğitim bursları yoluyla çocuklar için eğitimde fırsat eşitliği sağlanmaya çalışılmış ve öğrenci gezileri yoluyla çocukların ülkemizin doğal ve tarihi güzelliklerini tanıma fırsatı elde etmeleri sağlanmıştır. Bu faaliyetlerde özellikle kentlerin kenar mahallelerinde veya kırsal alanda yaşayan, eğitim veya kültürel faaliyetlere erişimde sorunlarla karşılaşan yoksul aile çocukları ile sokakta çalışan veya madde bağımlısı gibi risk altındaki çocuklar hedef gruplar olarak belirlenmiş ve faaliyetler genel olarak bu kesimlere yönlendirilmiştir.

Bu çerçevede, GAP illerinde son iki yıl içerisinde 166 adet turnuva ve müsabaka gibi spor etkinliği düzenlenmiş, açılan yaklaşık 300 spor kursuna 16.500 civarında çocuk ve genç katılım sağlamış, çocuklara ve okullara 16.000 civarında spor malzemesi dağıtılmış, yaklaşık 80.000 öğrenci gezilere katılmış, yaklaşık 75.000 adet kaynak ve yardımcı ders kitabı ile kültürel kitap dağıtımı yapılmış, yaklaşık 2.500 öğrencinin katıldığı ücretsiz SBS kursları düzenlenmiş, 20.000 civarında çocuk ve genç düzenlenen etüt uygulamalarından yararlanmış, çocukların ve gençlerin istifadesine sunulmak üzere 368 adet semt sahası, çocuk parkı, spor tesisi ve etüt merkezi oluşturulmuştur. Genel olarak SODES projeleriyle 200.000'e yakın çocuk ve gence ulaşıldığı tahmin edilmektedir.

Aşağıda başta risk altındaki çocuklar ve gençler olmak üzere GAP bölgesindeki çocuk ve gençlere yönelik gerçekleştirilen bazı önemli SODES projeleri hakkında bilgiler verilmektedir:

ÇOCUKLARA YÖNELİK 2008 YILI PROJELERİNDEN ÖRNEKLER

• YENİ NESİL SPORCULARIMIZ

- Şanlıurfa/Akçakale Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından yürütülen 194.320 TL bütçeli bir kültür, sanat ve spor projesidir.
- Amacı; Akçakale ilçesinde spor tesislerini geliştirmek ve tesislerde sosyal kültürel etkinlikler ve sportif faaliyetler düzenleyerek ilçe halkının var olan yetenekleri ve sporcu potansiyelini ortaya çıkarmaktır.
- Proje kapsamında; 3 adet spor kursu düzenlenmiş, 100 kişi spor kurslarında eğitim görmüştür.
- 1 adet konferans düzenlenmiş, konferansa 3000 kişi katılmıştır.
- 3000 adet spor malzemesi alınmıştır.
- 5 adet kültürel/sanatsal etkinlik yapılmış, 2000 kişi etkinliklere katılmıştır.
- 270 kişilik çok amaçlı salon düzenlenmiştir.
- Folklor ekibi kurularak malzeme alımı yapılmış ve 2 adet folklor kursu açılmıştır.

KADİR ÖZOĞUL(Kursiyer- Akçakale YİBO Öğrencisi)

"Bu proje sayesinde sahip olmadığım ama hep hayalini kurduğum spor kıyafetlerine ve malzemelerine kavuştum."

ATILLA UVAÇIN (Kursiyer- Akçakale Taşkınlar Mehmetçik İlköğretim Okulu Öğrencisi)

HİÇ TAÇ OLMUYOR

"Günlerden bir gün okul müdürümüz bize futbol, basketbol, voleybol turnuvası yapılacağını katılmak isteyenlerin isimlerini yazdırmasını istedi. O an aklıma gelen şu oldu 'Ama benim ayakkabım yok' ne yapacağımı bilemedim. Canım çok sıkıldı çok sevdiğim futboldan uzak kalacaktım. Ben bunları düşünürken **Müdür beyin ayakkabı ve kıyafet dağıtacağım dediğini duyduğum an çok mutlu oldum. O gün ve gece hep şunu düşündüm benim de futbolcular gibi formam ve ayakkabım olacak.** Okulda hazırlık aşamasında çok iyi olmalıydım çünkü ilçedeki maçlara gitmek istiyordum. **Antrenmanlarda çok çalıştım ve futbol takımına seçildim.** Birçok arkadaşım seçildi, kimisi voleybola kimisi basketbola bazı arkadaşlar iki takıma da seçildi. Okuldaki hazırlıklar da canım bazen sıkıldı çünkü taktik öğreniyoruz diye maç yapamıyorduk. Ben hep maç yapmak goller atmak, takıma seçilmek istiyordum. Maçlarımızın ilçedeki halı sahada yapılacağını söylediklerinde içim bir tuhaf oldu. **Hayatımda hiç halı saha görmemiştim** nasıl bir şey halıdan saha olur mu ya? Diye çok defa arkadaşlarımla konuşmuştum. Gerçekten olur mu? Olurmuş hem de ne güzel bir yer... **Top hiç uzaklara gitmiyor. Her tarafı kapalı ama hiç taç olmuyor.** Maçlarımız çok güzel oldu aynı televizyondaki maçlar gibi takımlar kendi formalarını giydi, diğer takımdaki arkadaşlarla el sıkıştık çok güzel ve benim için önemli günlerdi. İnşallah müdür bu senede bizi maçlara götürür yine başka takımlarla maç yaparız. Ha şunu da söylemeliyim! Maçlardan sonra tavuk döner çok güzel oluyor müdürüm."

• MERDER ETÜT MERKEZİ PROJESİ

- Şanlıurfa İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve MERDER Eğitim Vakfı tarafından yürütülen 250.000 TL bütçeli bir sosyal içerme projesidir.
- Amacı; kenar semtlerde yaşayan ve şehir merkezindeki eğitim imkânlarından yoksun başarılı

gençlerin önünü açmak, onların yüksek öğrenime geçişini sağlamak ve bu amaçla ücretsiz ÖSS kursu düzenlemektir.

- Proje kapsamında; 60'ı kız 65'i erkek toplam 125 öğrenciye ücretsiz ÖSS kursu verilmiştir.
- 14 öğretmen ve 4 personel olmak üzere toplam 18 kişi sigortalı olarak istihdam edilmiştir.
- Harran Üniversitesine gezi ve 10 adet kişisel gelişim semineri düzenlenmiştir.
- Toplamda 18.500 TL tutarında eğitim materyali dağıtılmıştır.

- Proje sonunda 32 tanesi lisans, 18 tanesi ön lisans olmak üzere 50 öğrenci üniversiteye yerleşmiştir.

ESMA İPEK (ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ- BİGA İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FA-KÜLTESİ- MALİYE BÖLÜMÜ)

"Herkes gibi ben de dershaneye çok gitmek istiyordum ama ailemin maddi durumu yetersiz olduğundan dershaneye gidemedim. Tam ümitlerimin bittiği bir anda okul müdürümüz sınıfa geldi SODES'in finanse ettiği MER-DER Etüt merkezinden bize bahsetti ve dershaneye gidemeyen kişilerin kaydının yapılacağını söyleyince tam aradığım fırsat dedim hemen ismimi okul müdürümüze yazdırdım. Burada olmaktan çok memnunum. Bu projeyi hazırlayanlara teşekkür ediyorum. Benim gibi dershaneye gidemeyen bir sürü kişi var. İnşallah devamı gelir. SODES'in daha çok kişinin hayallerine kavuşmasını sağlayacağına inanıyorum."

GELECEK VAAD EDEN GENÇLER (ÇÖP TOPLAYAN ÇOCUKLAR) PROJESİ

- Şanlıurfa İl Emniyet Müdürlüğü tarafından yürütülen 124.700 TL bütçeli bir sosyal içerme projesidir.

- **Amacı;** çöp toplayan çocukları bilinçlendirmek, sağlıklarını korumak, eğitimlerine devam etmelerini sağlamak, suç ve suç ortamlarından uzak tutmak, sosyal bir birey haline getirmek ve mesleki eğitim vermektir.

- Proje kapsamında; 2 dalda (garsonluk-kaynak) mesleki eğitim verilmiştir.

- **33 çocuk mesleki eğitim kurslarına katılmıştır.**

- 1 kültürel kurs (müzik) verilmiş, kültürel kurslara 12 çocuk katılmıştır.

- 1 adet seminer verilmiş ve 50 kişi seminere katılmıştır.

- Sokakta çalışan çocuklar ve ailelerine yönelik 3 adet öğrenci gezisi yapılmış ve öğrenci gezilerine toplam 115 kişi katılmıştır.

- **16 yaş altındaki çocukların eğitime devam etmesi sağlanmış, diğer çocuklar meslek kurslarına yönlendirilmiştir.**

Salih ULUTAĞ (Hacı Bozan İlköğretim Okulu -8 A- Kaynak Sınıfı)

"Ben beş senedir çöpe çıkıyordum, iyi bir iş değildi yaptığım ama çaresiz çalışıyordum. Bir gün belediyenin yanında polis ağabeyler ile karşılaştım bana projeyi anlattılar bize katılır mısın dediler. Ben de aileme sorup katıldım, iyi ki katılmışım. SODES Gelecek Vaadeden Gençler Projesi bizi çöpten kurtardı, bir meslek sahibi olmanın mutluluğunu yaşattı. Kısacası bu proje bizim hayatımızı değiştirdi. Bu proje sayesinde bizi seven, sayan ve düşünen birilerinin olduğunu düşünerek hayatı ve insanları sevmeye başladık hepsi sağ olsun var olsun. Ben şu an Elmak-san Ticaret isimli iş yerinde SODES Projesinde eğitimini gördüğüm kaynakçılık bölümünde çalışıyorum aynı zamanda GAP Endüstri Meslek Lisesinde eğitimime devam ediyorum ama artık çöpe çıkmıyorum. Yaşasın SODES!"

• SOKAKTAN OKULA OKULDAN HAYATA PROJESİ

- ÇINAR-DER Derneği tarafından yürütülen 500.000 TL bütçeli bir sosyal içerme projesidir.

- **Amacı;** Gaziantep'in göç alan kenar mahallelerinde yaşayan dezavantajlı çocuklara eğitim ve rehberlik hizmeti vererek, bunların topluma faydalı birer birey olarak kazandırmaktır.

- Proje kapsamında, 3 eğitim merkezi kurulmuştur.

914 çocuk tespit edilmiş, bunlara ders kitapları ve testler dağıtılmış ve eğitim merkezinde SBS kursu eğitimi verilmiştir.

- Yaz tatilinde 643 öğrenciye hem kötü alışkanlıklardan uzak tutmak hem de yeni ders yılına hazırlık amaçlı kurslar düzenlenmiştir.

- SBS sınavında başarılı olan 50 öğrenciye ödül olarak 5 günlük yurt içi gezisi yapılmıştır.

Makbule ÖZBAY (Öğrenci)

"SODES sayesinde Merkez Anadolu Lisesini kazandım. ÇINAR-DER'e ve valimize teşekkür ediyorum."

Yasemin PENÇE (Öğrenci)

"Anadolu Lisesini kazandım. Emeği geçen herkese teşekkür ediyorum."

KADINLARA YÖNELİK SODES FAALİYETLERİ

SODES'in en önemli hedef gruplarından bir diğeri de kadınlardır. SODES projeleri ile başta dezavantajlı kadınlar olmak üzere GAP bölgesindeki kadınların tamamına ulaşmaya çalışılarak kadınların mesleki eğitim, mikro kredi gibi imkanlarla istihdam edilebilirliğini artıran projeler, ana-çocuk sağlığı ve kadın hakları üzerine verilen eğitimlerle bilgi ve bilinç seviyelerini yükselten projeler, kültür, sanat ve spor gibi alanlarda özellikle kadınların bu imkanlara erişimini artıran fırsatlar oluşturan, kendileri ve ailelerinin sosyalleşmesini sağlayan projeler ile çok sayıda faaliyet hayata geçirilmiştir.

2008 yılında SODES kapsamında hedef grubunda kadınlar olan 70 adet proje desteklenmiştir. Bu projelerin toplam tutarı yaklaşık 6,7 milyon TL kadardır. 2009 yılında da yine hedef grubunda kadınlar olan 138 adet proje desteklenmiştir. Bu projelerin toplam tutarı da yaklaşık 17,2 milyon TL kadardır. Yani, 2008 ve 2009 yıllarında hedef grubunda kadınlar yer alan ve toplam tutarı yaklaşık 23,9 milyon TL olan 208 adet proje desteklenmiştir.

SODES projeleri ile kadınlara ve kız çocuklarına yönelik önemli sayıda faaliyet gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede çok sayıda kadın ve kız çocuğu kültür, sanat ve spor etkinliklerine yönlendirilerek yeteneklerinin farkına varmaları sağlanmış, ücretsiz SBS/ÖSS kursları, kitap okuma kampanyaları, etüt uygulamaları, kız çocukları için eğitim bursları yoluyla çocuklar için eğitimde fırsat eşitliği sağlanmaya çalışılmıştır. Bu faaliyetlerde özellikle kentlerin kenar mahallelerinde veya kırsal alanda yaşayan, yeni göç etmiş, eğitim veya kültürel faaliyetlere erişimde sorunlarla karşılaşan yoksul aileler ve özellikle kadınlar ve kız çocukları hedef gruplar olarak belirlenmiş ve faaliyetler genel olarak bu kesimlere yönlendirilmiştir.

Aşağıda GAP bölgesindeki kadınlara yönelik gerçekleştirilen bazı önemli SODES projeleri hakkında bilgiler verilmektedir:

KADINLARA YÖNELİK SODES PROJELERİNDEN ÖRNEKLER

GENÇ KIZLARA MESLEK EDİNDİRME KURSU

- Batman Valiliği tarafından yürütülen 140.000 TL bütçeli bir istihdam projesidir.

- Amacı; Batman ilinde yaşayan işsiz ve mesleki becerileri olmayan 15–30 yaş arası genç kız ve kadınlara eğitim vererek bu kişileri ekonomik ve sosyal hayata katmaktır.

- Proje kapsamında; çocuk bakıcılığı, tezgâhtarlık, bilgisayarlı muhasebe ve biçki-dikiş alanlarında 4 kurs açılmış ve atölyeler donatılmıştır.

- **100 genç kızın bu mesleki eğitimlere katılması sağlanmış ve bu kızlara staj faaliyetleri sırasında burs sağlanmıştır.**

ŞÜKRAN ALTUN(PROJE KOORDİNATÖRÜ)

"Batman'ın yoksul mahallelerinde kurulan Çok Amaçlı Toplum Merkezleri'nin sorumlusu olarak yıllardır kadınlarımızın ve genç kızlarımızın sorunlarını çok yakından izlemekteyim. Bana göre Batmanlı kadınların en önemli eksikliği ekonomik bağımsızlıklarının olmamasıdır. Bu projede bu durumun önüne geçebilmek için, bu kızlara mesleki kurslar açtık ve onlara istihdam fırsatı yarattık. Kurslarımıza rağbet oldukça fazlaydı ve bundan sonra da buna benzer kurslar açma konusunda bize cesaret verdi."

TERZİLİK MESLEĞİNDE YENİ UFUKLAR

- Şanlıurfa İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve Terziler Odası tarafından yürütülen 163.300 TL bütçeli bir istihdam projesidir.

- Amacı; terziler odasına kayıtlı esnafın günümüz teknolojisine uyum sağlayarak mesleklerini daha verimli bir şekilde gerçekleştirmelerini sağlamak, bu amaçla yeni donanımları içeren bir atölye oluşturmak ve bu atölyede mevcut terzilere ve bu alanda kendisini geliştirmek isteyen işsiz kişilere eğitim vererek nitelikli ara eleman yetiştirmektir.

- Proje kapsamında; işsiz kişilere yönelik toplam 11, terziler odasına kayıtlı 200 üyeye ise geceleri olmak kaydıyla toplam 8 teorik ve uygulamalı kurs düzenlenmiştir.

- **Kurslara 85 erkek ve 30 kadın olmak üzere toplam 115 kursiyer katılmış ve sertifika kazanmıştır.**

- Bu kursiyerlerden 10 kişi iş yeri açmış, 9 kişi çeşitli atölyelerde ustabaşı olarak işe başlamış ve 70 kişi tekstil fabrikalarında veya ilde açılan atölyelerde çalışmaya başlamıştır.

- Eğitim verilen üyelerden ise 80 kişi küçük çaplı atölyeler kurmuş ve her biri yanında en az 5 kişi istihdam etmiştir.

- Atölye faal olup bazı kurumlardan zaman zaman sipariş alınmakta, ayrıca, atölyede halen İŞKUR aracılığıyla 20 kişiye konfeksiyon makinesi operatörlüğü eğitimi verilmektedir.

FATMA AY (Kursiyer)

"Ben merkeze yakın kırsal beldesinde oturmaktayım. Televizyonda TERZİLİK MESLEĞİNDE YENİ UFUKLAR projesini oda başkanından dinledim ve atölyeye gittim. Atölyede gördüğüm makineler karşısında şaşırdım, çünkü bu yaşıma kadar böyle makineler görmemişim. Kendimi işe verdim, gerekli eğitimleri aldım ve makineleri kullanmasını öğrendim. Kalp çıkarmasını ve kesim yapmasını öğrendim. **Bir bayanın rahatlıkla işyeri açabileceğini öğrendim ve yakında beyim emekli olacak ve şu an kırsal beldesinde atölye açmayı düşünüyorum. Evimde almış olduğum makinelerle küçük çaplı işler yapıyorum.** Kursa gelirken bir kız yeğenimi de yanımda getirmiştik, o da benim gibi atölyecilik konusunda yetişti ve bu işi beraber yapmayı düşünüyoruz. Başkan ayrıca Organize Sanayi Bölgesinde bize iş buldu. Bir ay çalıştık ama iş yeri kurmayı düşündüğümüzden işten ayrıldık. Bu proje sayesinde kendi ayaklarımın üzerinde durabileceğimi öğrendim, **daha iyi bir geleceğimin olduğunu biliyorum artık.** Bu projede emeği geçen Şanlıurfa Valiliği ve Şanlıurfa Terziler Odasına teşekkür ederim."

HER KADIN BİR GİRİŞİMCİ PROJESİ

- İl Özel İdaresi tarafından yürütülen 250.000 TL bütçeli bir kültür, sosyal içerme projesidir.

- Amacı; Mardin ili Nusaybin, Midyat ve Kızıltepe ilçelerinde yaşayan gelir düzeyi düşük kadınlara çeşitli eğitimler ve girişimcilik için mikrokredi vermek.

- **Proje kapsamında; 117 girişimci kadın kendi işini kurmuştur.** Daha fazla girişimci kadına ulaşılması için ilçe ve köylerde çalışmalar devam etmektedir.

Şengül ATEŞ (Kadın Girişimci)

"Babam ile yaşamaktayım. Babam çok yaşlı olduğu için çalışamamaktadır. Evin tüm yükü omzumda olduğundan kredi alarak **evimin bir odasını kuaför dükkânı yaptım. Aldığım kredi ile tüm kuaförlük malzemelerini aldım.** Bu projeye vesile olan herkese teşekkür ederim."

Yurdakul ASLAN (Kadın Girişimci)

"**Aldığım kredi ile dikiş makinesi alarak terzilik yapmaya başladım.** Bu işe başlamamın sebebi ailemin maddi durumunun kötü oluşudur. Bu tür projelerin yaygınlaşmasını istiyorum ve teşekkür ederim."

EL EMEĞİ GÖZ NURU

- Şırnak Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği tarafından yürütülen 200.000 TL bütçeli bir istihdam projesidir.

- Projenin amacı, Şırnak'ta yaşayan iş imkanı bulamayan ve maddi zorluklar çeken kadınların; hem ekonomik özgürlüklerini kazandırmak, hem yeni iş sahaları açmak hem de kadınların bilgi ve becerilerini paylaşacağı bir mekan oluşturmaktır.

- **60 genç kız ve kadın meslek eğitimi görmüş olup 9 kişilik istihdam sağlanmıştır.**

- 5 adet kurs oluşturulmuş ve ürünlerin satışlarına başlanmıştır.

Emine YILDIZ (İpek Halı Kurs Eğitmeni): Şırnak Balveren Köyünde doğdum. Ortaöğretimi bitirdikten sonra maddi imkansızlıklar yüzünden okula devam edemedim. 2005 yılında İpek halı eğitimini alarak eğitmen olmaya hak kazandım. Fakat belge sahibi olmama rağmen Şırnak'ta böyle imkanlar olmadığı için işsiz kaldım. Daha sonra bu projenin açıldığını yerel basından duyup başvurdum ve başvurum kabul edildi. İşimden çok memnunum, hem kendime hem de aileme katkıda bulunduğum ayrıca işsizlikten kurtulduğum için çok mutluyum. Proje kapsamında yaşadığım köyden de olmak üzere 20 kursiyerim var.

Zeynep ALTÜRK (Destek Personeli): Ben 32 yaşında, 1 çocuk annesi boşanmış ve ailemle yaşamaktayım. Kadınlara yönelik bu istihdam projesinde destek personeli olarak görev yapmaktayım. Bu projeden aldığım gelirle kendim ve kızımın giderlerini karşılamaktayım. Bununla birlikte daha önceleri ortamlarda kendimi ifade etmekte zorlanırken, bu projede yer aldıktan sonra kendime olan öz güvenim arttı ve kendimi daha sosyal hissediyorum.

SONUÇ

Yoksullukla mücadelede beşeri sermayenin güçlendirilmesi ve bölgesel kalkınma politikaları önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda Kalkınma Planlarında da önemli atıflar yer almaktadır. Nitekim Dokuzuncu Kalkınma Planında yoksullukla mücadelede ve gelir dağılımının iyileştirilmesine amacıyla dezavantajlı gruplara yönelik kamu hizmetlerinin artırılması gereği vurgulanmıştır. Ayrıca yoksullukla mücadelenin ve gelir dağılımındaki dengesizliğin sürdürülebilir büyüme, istihdam, eğitim ve sağlık politikalarıyla kalıcı bir şekilde azaltılacağı, transfer politikalarının gelirin yoksullar lehine yeniden dağıtımının sağlanmasında etkin bir şekilde kullanılacağı belirtilmiştir. (DPT, 2006)

SODES bölgesel sosyal kalkınma ve beşeri sermayenin artırılması ile yoksullukla mücadele, yoksulluğun nesiller arası aktarımının engellenmesi ve yoksulluk kültürüyle mücadelede önemli bir araç olarak görülmektedir.

SODES kapsamında özellikle dezavantajlı grupların öncelikle kadınlar, gençler ve çocukların hedef grup olarak belirlenmesi, bu hedef grupların beşeri sermayesinin artırılmasına yönelik projelerin desteklenmesi, Türkiye'de öncelikle GAP bölgesinden başlamak üzere tüm Türkiye'de yoksullukla mücadelede önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir.

SODES'in önemli diğer bir özelliği yerel dinamikleri harekete geçirmesi olarak yorumlanmaktadır. SODES'in valiliklere ciddi sorumluluklar ve görevler yükleyen, başta STK'lar olmak üzere, belediyeler ve üniversiteler gibi yerel aktörlerin sosyal kalkınma projelerinde aktif katılımıyla başarı hedefleyen yapısının başarısı, SODES kapsamında desteklenmek üzere başvuruda bulunan ve desteklenen proje sayılarının çok ciddi bir şekilde artmasında açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

BLOOM, D. E., D. Canning, "The Health and Wealth of Nations", Science, 287, 2000.
DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2006, Ankara
GAP Eylem Planı, 2008, Ankara

KURTİPEK, Rıdvan, Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Türkiye için Gelir Gruplarıarası Gelir Oluşum İlişkisinin Miyazawa Yöntemiyle İncelenmesi, Devlet Planlama Teşkilatı, 2010 (yayımlanmamış uzmanlık tezi)
OECD, No More Failures: Ten Steps to Equity In Education”, Paris, 2007.
WORLD BANK, *Attacking Poverty*, World Bank Development Report, Washington D.C, 2000.
www.sodes.gov.tr, erişim:12.08.2010
www.dpt.gov.tr, erişim:14.09.2010

SOSYAL YARDIMLAŞMA ve DAYANIŞMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ STRATEJİK YÖNETİM ve PROJELER

STRATEJİK YÖNETİM VE STRATEJİK PLANLAMA

Cemalettin ÇOĞURCU

SYDGM Daire Başkanı
ccogurcu@sydgm.gov.tr

Strateji: Kurumun iç kaynakları ve yetenekleriyle dış çevrenin tehdit ve fırsatları arasında uyum sağlayacak faaliyetlerdir.

Stratejik yönetim, kurumu hedeflerine ulaştırabilmek için verilen, işletmenin tüm işlevlerini kapsayan kararların oluşturulması, uygulanması ve değerlendirilmesi bilimi ve sanatı olarak tanımlanmaktadır (David, 2005; 5). Tanımdan da anlaşılacağı gibi stratejik yönetim sadece geleceğe yönelik stratejilerin oluşturulmasını değil aynı zamanda bu stratejilerin hayata geçirilmesini ve uygulamanın başarısının kontrol edilmesini de kapsar.

Stratejik planlama ise stratejik yönetimin formülasyon safhasıdır. Stratejik planlama “bir organizasyonun ne olduğunu, ne yaptığını ve bunu niçin yaptığını şekillendiren ve bu sürece rehberlik eden temel karar ve eylemleri üreten disiplinli bir çalışma”dır (Bryson 2004;6). Daha uygulamaya dönük bir tanım ise, “organizasyonun amaçlarına ulaşmak için gerekli kaynakların elde edilmesi ve dağıtılmasına yön veren misyon, ana amaç, strateji ve politikaları belirleme süreci”dir (Pearce ve David, 1987; 109).

Stratejik Yönetim: Bir kurumun uzun dönemli performansını belirleyen yönetsel kararlar ve aksiyonlar setidir.

Stratejik yönetim; yetenekli liderlerin kurum için bir vizyon oluşturmalarında, ortakların ilgisinin çekilmesinde, stratejik hedeflere bağlılığın oluşturulmasında ve kurumun stratejik işlerinin geliştirilmesi ve örgütsel kaynaklar üzerine odaklanılmasında örgüte çok yararlı bir araç sağlar. Stratejik yönetimi; kamu yöneticileri kamu hizmetlerinin daha etkin hale gelebilmesi için, yararlı bir araç olarak kullanabilir, faaliyetlerine uzun vadeli bir perspektifle bakabilir,

Bu yönetim anlayışı içinde örgütün iç süreçleri ile dış çevre faktörleri arasındaki etkileşimler dikkate alınarak, örgüt esnek ve şeffaf bir yapı içerisinde faaliyette bulunulmasını sağlayabilir,

Kurumlarına özellikle vizyon, misyon ve değerler bağlamında katkıda bulunarak, faaliyetlere belirli bir istikamet verebilir,

Böylece; kurumlarının geleceklerini önceden belirleme ve buna göre çalışmalarını yönlendirme imkânına kavuşabilirler,

Kamu yönetimi, devletin amaçlarını gerçekleştirecek biçimde insanların ve araç-gerecin örgütlenmesi ve **yönetimi olarak tanımlanabilir**.

Kamu yönetimi, kamusal faaliyeti ve bu faaliyeti yürüten örgütü ifade eder. Bu faaliyetin ve **örgütün incelenmesi ise kamu yönetimi disiplinin uğraş alanıdır** (Acar, 1992, 9).

Başka bir biçimde, kamu yönetimi, devletin amaçlarını gerçekleştirecek biçimde insanların ve araç-gerecin örgütlenmesi ve yönetimi olarak tanımlanmıştır (Ergun, 1995;8).

Kamuda Stratejik Planlamanın Hukuki Çerçevesi, 10/12/2003 tarih ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununda yer alan stratejik planlamaya ilişkin hükümler 01/01/2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanunun 1. Maddesinde, Bu Kanunun amacı, kalkınma planları ve programlarda yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasını, hesap verebilirliği ve mali saydamlığı sağlamak üzere, kamu malı yönetiminin yapısını ve işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını, uygulanmasını, tüm mali işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve mali kontrolü düzenlemektir.

5018 sayılı Kanunda stratejik plan, “kamu idarelerinin orta ve uzun vadeli amaçlarını, temel ilke ve politikalarını, hedef ve önceliklerini, performans ölçütlerini, bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımlarını içeren plan” olarak tanımlanmıştır. Kanunda, kamu idarelerine kalkınma planları, programlar, ilgili mevzuat ve benimsedikleri temel ilkeler çerçevesinde geleceğe ilişkin misyon ve vizyonlarını oluşturmak, stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedefler saptamak, performanslarını önceden belirlenmiş olan göstergeler doğrultusunda ölçmek ve uygulamanın izleme ve değerlendirmesini yapmak amacıyla katılımcı yöntemlerle stratejik plan hazırlama görevi verilmiştir (Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu, DPT, 2006).

Stratejik planlamanın en önemli işlevi, kuruluşun kurumsal kimliği ile sunulan hizmet arasında daha güçlü bir ilişki kurmaktır. Geleceği daha sağlam kurumsal yapı üzerine kurmak adına stratejik planlama ışığında, kamu görevlilerinin çalıştıkları kurumların misyon, vizyon ve ilkeler çerçevesinde kuruluşun tamamını kapsayan bir kurumsal kimliği algılamaları şarttır.

Kuruluşlar kendi geleceklerini sağlam bir şekilde oluşturabilmek için; Misyon ve Vizyonlarını, Temel Değerlerini, Amaçlarını, Hedeflerini ve Stratejilerini, ortaya koymak zorundadırlar.

Ortaya konulacak bu ilkeler ışığında kurumlar varılması istenen noktaya nasıl bir çerçeve içinde ulaşmaları gerektiğini belirler. (DPT, 2003). Bu nedenle, stratejik planın başarıya ulaşabilmesi için misyon, vizyon ve ilkelerin doğru bir şekilde ifade edilmesi şarttır.

Amaçlar, kuruluşun hizmetlerine ilişkin politikaların uygulanması ile elde edilecek sonuçları ifade eder. Hedefler; ulaşılması öngörülen çıktı ve sonuçların tanımlanmış bir zaman dilimi içinde nitelik ve nicelik olarak ifadesidir.

Bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin, toplumsal kalkınmanın temel kaynağı ve göstergesi durumuna geldiği, toplumsal yaşamın hemen her alanında söz sahibi olduğu bir **çağda, bilişim çağında yaşamaktayız. Bilişim çağının toplumsal yapıda doğurduğu değişimler de, bilginin toplumda en önemli değer haline gelmesine, toplum yaşamında temel güç ve ana sermaye konumuna dönüşmesine yol açmakta ve bilgi toplumunu ortaya çıkarmaktadır. Bilgi toplumunda -bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmelere paralel olarak- bilgiye sahip olmak kadar, onu, doğru, etkili ve verimli biçimde kullanmasını bilmek de büyük önem kazanmaktadır.**

Bilginin kazandığı bu önem, bilimsel ve teknolojik yenilikler doğrultusunda bilginin elde edilmesi, değerlendirilmesi, üretilmesi, paylaşılması ve korunması amacıyla kurumsal yapılarda yenden bir örgütlenmeye ve düzenlemeye gitmeyi gerekli kılmaktadır.

Kamu kurumları da bilgi toplumuna dönüşüm sürecinden etkilenmekte, kurumsal yapılarının da ve işlevlerinde bilgi eksenli bir dönüşüm yaşamaktadırlar. Bu bağlamda tüm dünyada kamu kurumları, e-devlet uygulamaları ile kamusal hizmetlerini daha hızlı, etkin, verimli ve vatandaş odaklı sunabilmek, böylece bilgi toplumuna dönüşümü hızlandırabilmek için çok sayıda büyük ve kapsamlı projeler geliştirmektedirler.

Ülkemizde de bu kapsamda yapılan önemli çalışmalardan birisi DPT tarafından koordine edilen “Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı”dır. Bu eylem planında “Vatandaş Odaklı Hizmet Dönüşümü” 48 nolu eylem olarak Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi yer almaktadır. (DPT,2010)

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü de bu projenin yürütülmesinden sorumlu kuruluştur. Söz konusu proje kapsamında, İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, TÜİK, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Sosyal Güvenlik Kurumu, SHÇEK, Valilikler, Yerel Yönetimler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları ve İlgili Sivil Toplum Kuruluşları da ilgili kuruluşlar olarak yer almaktadır. Bu Proje ile; sosyal yardımların tek bir çatı altında toplanması, sosyal yardımlarla ilgili veri tabanlarının entegre edilmesi, sosyal yardımlarda hane halkı yaklaşımının geliştirilmesi ve bu sayede bilgi teknolojileri kullanımı ile sosyal yardımların daha adaletli dağıtımının sağlanması, vatandaşlara sosyal yardımlarla ilgili tüm bilgilerin tek noktadan çeşitli kanallarla (internet, çağrı merkezi vb.) ulaştırılması, sosyal yardım konusunda etkin yönlendirme yapılabilmesi, çeşitli sosyal yardım başvurularının elektronik kanallardan yapılabilmesi, sosyal yardım kurumlarınca ihtiyaç duyulan bilgilerin kurumlar arasında paylaşımının sağlanması gibi önemli hedeflere ulaşılması amaçlanmaktadır. Proje; kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve STK' lar dan oluşan geniş kapsamı ve yukarıda belirtilen hedefleri ile sosyal yardım alanında tüm ülke çapında e-devletin, bilgi toplumunun, vatandaş odaklı hizmet anlayışının sağlanmasına büyük bir katkıda bulunacaktır.

E-devlet alanındaki projelerin, kurumsal yapılarda ve işlevlerde köklü değişim ve dönüşümleri öngörmesi nedeniyle, başarıya ulaşabilmeleri için; projelerin planlanmasından, uygulamasına, denetiminden değerlendirmesine kadar tüm aşamalarında kurum içerisinde üst düzey çalışma, önem, titizlik, dikkat, kontrol, işbirliği, uzmanlık ve profesyonellik gerektirmektedir. Projenin başarıya ulaşabilmesi, tüm aşamalarının gerektirdiği uygulama ve düzenlemelerin doğru biçimde yerine getirilmesiyle olanaklıdır. Bu nedenle, projenin yürütülmesiyle ilgili birimlerin uzun soluklu ve azimli bir ekip çalışmasını yetkin bir teknik donanım ile yürütmesi, bu alandaki deneyim ve birikimlerden faydalanması büyük önem taşımaktadır.

Genel Müdürlüğümüz sorumluluğunda, TÜBİTAK ile birlikte yürütülecek olan Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi ise, bir e-devlet projesi olarak, bu tür projelerin sahip olduğu zorluk ve riskleri taşımasının yanı sıra oldukça geniş ve kapsamlı bir proje olması nedeniyle de dikkat ve titizlikle, uzmanlık bilgisi ve alanın deneyimleriyle donatılmış olarak yürütülmesinin önemi daha da artmaktadır. Bu nedenlerle Projenin başlangıç aşamasında, Genel Müdürlüğümüz uzman personelinin, e-devlet alanında ve özellikle e-devlet projelerinin hazırlanmasından uygulanmasına ve denetlenmesine kadar tüm aşamalarında gereksinim duyacakları teknik donanımın sağlanması, geçmişteki proje deneyimlerinden faydalanmaları, alana ve literatüre hakim olabilmeleri amacıyla TODAİE'de 12-28 Kasım 2008 tarihleri arasında bir e-devlet eğitim semineri düzenlenmiştir. Eğitim seminerinde, e-devlet alanında ülkemizde önde gelen akademisyen ve uzmanlar bilgi, birikim ve deneyimlerini kurumumuz uzman personeli ile paylaşmışlar ve Genel Müdürlüğümüzün yürüteceği Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesinin başarıyla uygulanabilmesi için çok değerli katkılarda bulunmuşlardır.

GENEL MÜDÜRLÜĞÜMÜZÜN YETKİ, GÖREV ve SORUMLULUKLARINA BAKILDIĞINDA;

Devletimizin Anayasa'da belirtilen sosyal bir hukuk devleti olması özelliği gereği,

✓ Gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesine ve yoksul kesimlerin desteklenmesine yönelik sosyal politikalar,

✓ Toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi ve sosyal barışın korunması, ilkesinden hareketle;

❑ Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, 3294 sayılı Yasa ile 1986 yılında kurulmuştur. 1986 yılından bu yana faaliyetlerini sürdüren Fon Genel Sekreterliği, 9 Aralık 2004 tarihinde 5263 sayılı kanun ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü olarak yapılandırılmış,

❑ SYDGM faaliyetlerini illerde Valilerimiz ve ilçelerde Kaymakamlarımız başkanlığında kurulmuş olan 973 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı aracılığı ile yürütmektedir.

SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMAYI TEŞVİK FON'UNUN AMACI

❑ Fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile gerektiğinde her ne

suretle olursa olsun Türkiye'ye kabul edilmiş veya gelmiş kişilere yardım etmek,

❑ Sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak,

❑ Sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir.

MİSYONUMUZ

Sosyal yardım politikaları geliştirmek,

Sosyal yardımların etkin bir biçimde dağıtılmasını sağlamak,

Nüfusun en yoksul diliminde yer alan vatandaşlarımızı sosyal yardımlarla desteklemek,

Üretim ve istihdama yönelik projeleri sürekli kılarak vatandaşların toplumsal hayata entegre olmalarını sağlamak,

Kamu kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, vatandaşlar ve diğer paydaşlar ile eşgüdüm içerisinde çalışmak,

Yoksullukla mücadele kapsamında kaynakların etkin bir biçimde kullanılmasını sağlamak.

VİZYONUMUZ

Katılımcı, şeffaf, etkin bir biçimde hizmet sunan ve ülkemizin sosyal yardım politikalarını belirlemek,

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün stratejik plan çalışmalarında öncelikle "GZFT (SWOT) Analizi" yöntemi ile kurumun güçlü ve zayıf yönleri ortaya çıkarılmış, daha sonra ise kurumun önündeki fırsatlar ve kurumsal yapıya yönelik tehditler değerlendirilmiş ve sonuç olarak SYDGM 2009-2013 Stratejik Plan metni oluşturulmuştur. Strateji Geliştirme Müdürlüğü tarafından stratejik plandaki amaç ve hedefler doğrultusunda ise çok sayıda proje uygulamaya geçirilmiştir. (SYDGM,2009)

SOSYAL YARDIM ALANINDA DAHA ETKİN VE KALİTELİ HİZMET VERİLMESİNİ SAĞLAYACAK PROJELERİMİZ

❑ Yoksullukla mücadele alanında son derece yararlı hizmetler veren SYDGM, sosyal yardım uygulamalarını daha etkin hale getirmek, ulaşamayan yoksul kesimlere ulaşmak ve kamu kaynaklarının kullanımında etkinliği sağlamak adına çalışmalar yürütmektedir.

❑ Bu amaçla yürütülen kurumsal projeler şunlardır;

–Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi

–Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS)

–Sosyal Yardım Yararlanıcılarının Belirlenmesine Yönelik Puanlama Formülünün Geliştirilmesi Projesi

–Sosyal Yardım Haritası

–Türkiye'de Uygulanan Şartlı Nakit Transferi Programı'nın Fayda Sahipleri Üzerindeki Etkisinin Nitel ve Nicel Olarak Ölçülmesi

–Eşi Vefat Etmiş Kadınlar İçin Bir Nakit Sosyal Yardım Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesi

–Alo Sosyal Yardım Hattı Projesi

–**İnternet Üzerinden Ses Ağı Projesi (VOIP)**

- e-Kütüphane Projesi

2009-2013 Stratejik Planlama Döneminde Hedeflenen Stratejik Amaçlarımıza baktığımızda:

Stratejik Amaçlar:

Sosyal yardım yararlanıcılarını objektif kriterlere göre belirlenmesi,

“Sosyal Yardım Yararlanıcılarının Belirlenmesine Yönelik Puanlama Formülünün Geliştirilmesi Projesi”nin amacı, oluşturulacak bir puanlama formülü ile sosyal yardım ve proje desteklerinden yararlanacak vatandaşların objektif kriterlere göre belirlenmesi ve böylelikle haksız yararlanmaların önüne geçilmesidir.

Proje ile her bir sosyal yardım türünden yararlanma kriterleri (muhtaçlık kriteri) oluşturularak hak sahiplerinin söz konusu kriterler çerçevesinde belirlenmesi hedeflenmektedir.

Projenin TÜBİTAK ile işbirliği içerisinde yürütülmesi için TÜBİTAK’ tan sorumlu Devlet Bakanı Sn. Prof. Dr. Mehmet AYDIN, DPT Müsteşarlığından sorumlu Devlet Bakanı Sn. Prof. Dr. Nazım EKREN ve Genel Müdürlüğümüzden sorumlu Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Sn. Hayati YAZICI tarafından 16 Ocak 2009 tarihinde “Niyet Protokolü” ve Sn. Genel Müdürümüz Aziz YILDIRIM ile TÜBİTAK Başkanı Sn. Nüket YETİŞ tarafından 6 Temmuz 2009 tarihinde sözleşme imzalanmıştır.

Projenin Gerekçesi:

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunundan aldığı dayanak ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynakları ile 973 il ve ilçede kurulu bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla sosyal yardım faaliyetlerini sürdürmektedir.

Fon kaynakları, Fon Kurulu kararları doğrultusunda Vakıflara transfer edilmekte, transfer edilen bu kaynak da Vakıf mütevelli heyet kararları ile 3294 sayılı Kanun kapsamındaki kişiler¹ için kullanılmaktadır. Böylelikle hedef kitlede bulunan kişilere, kendi ikamet yerlerinde ve yerel ihtiyaçlar doğrultusunda sosyal yardımların ulaştırılması sağlanmaktadır. Bu kapsamda yürütülen yardımlar;

- Eğitim Yardımları (Şartlı Eğitim Yardımları/ŞNT, Öğrenci İhtiyaç Yardımları),
- Sağlık Yardımları (Tedavi Destekleri ve Şartlı Sağlık Yardımları/ŞNT),
- Aile Yardımları (Gıda, Yakacak, Barınma Yardımları),
- Özürlü Yardımları (Özürlü İhtiyaç Yardımları),
- Özel Amaçlı Yardımlar (Afet Destekleri, v.b.),
- Proje Destekleri (kentsel alana yönelik gelir getirici projeler, kırsal alana yönelik gelir getirici projeler, istihdam amaçlı eğitim projeleri, sosyal yardım/sosyal hizmet alanına yönelik işbirliği projeleri)

Başvuru sahiplerinin sosyal yardımlardan yararlanabilmeleri için, 3294 sayılı Kanun kapsamında fakir ve muhtaç olduklarına dair vakıf mütevelli heyeti tarafından karar verilmesi gerekmektedir. Bu süreçte, başvuru sahiplerinin sosyal güvenlik sorgulamaları ile vakıf görevlilerince yapılan hane incelemeleri sonucunda hazırlanan sosyal inceleme raporları mütevelli heyetlerinin alacağı kararı şekillendirmektedir. Ancak mütevelli heyet kararlarının ön hazırlık sürecini gerçekleştiren vakıfların insan kaynakları ve teknik imkanlarının nitelik ve nicelik olarak önemli farklılıklar arz etmesi, vakıf personelinin yoksulluğu algılama ve yoksulluğu değerlendirme kriterlerinin değişiklik göstermesi, tüm vakıflar açısından hedef kitlenin belirlenmesinde uygulama birliğinin sağlanmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle, vakıf mütevelli heyetlerinin vereceği karara dayanak teşkil edecek, Türkiye genelinde uygulanabilir, fayda sahiplerini objektif biçimde tespit etmeye yönelik, yöresel farklılıkları (kır-kent ayrımını), sosyoekonomik gelişmişlik düzeyini ve yardım kategorilerini gözeten, sağlıklı ve nesnel ölçütlerle işleyen bir tespit mekanizmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Dünya Bankası ile imzalanan ikraz anlaşması çerçevesinde uygulanan Sosyal Riski Azaltma Projesi’nin (SRAP) alt bileşenleri olan Şartlı Nakit Transferi (eğitim ve sağlık) ve Yerel Girişimler (YG) (şimdiki adıyla proje destekleri) bileşenlerinden yararlanacak fayda sahiplerinin belirlenmesine yönelik geliştirilen bir puanlama formülü hali hazırda SYDGM tarafından uygulanmaktadır.

Uygulanan puanlama formülü için SYDGM ve Dünya Bankası Finansmanı ile Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Sosyoloji Bölümü tarafından 2001 yılında Dr.Yusuf Ziya ÖZCAN ve ekibi tarafından 4200 haneyi kapsayan bir saha araştırması (*Hanehalkı Gelir ve Yaşam Standardı Anketi*) ya-

¹ Kanunun 2. maddesinde fakir-u zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkanı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişilerin bu Kanun kapsamında olduğu belirtilmiştir.

pılmıştır. Bu inceleme verileri doğrultusunda, hane halklarının refah düzeyi (kişi başına gelir veya harcama) ile ilişkili olduğu tespit edilen değişkenlere (sosyoekonomik ve demografik) dayalı ekonometri temelli bir puanlama formülü ve formüle ait bilgileri de kapsayan bir fayda sahibi başvuru formu geliştirilerek SYD Vakıflarına dağıtılmıştır. ŞNT eğitim ve sağlık yardımından yararlanmak isteyen kişiler öncelikle bu formu doldurmakta ve doldurulan formdaki veriler elektronik ortamda SYDGM Bilgi İşlem Merkezi'ne ulaşmaktadır. Eğer başvuru sahibinin puanı ŞNT programının hedef kitlesi için belirlenmiş kesme noktasına göre (en yoksul %6) belirlenen puandan düşükse, başvuru sahibi hak sahipliğini kazanmaktadır.

Ancak söz konusu puanlama formülünün güncelliğini kaybetmiş olması (2001 ekonomik kriz yılına ait veriler); puanlama formülünü geliştirmede kullanılan *Hanehalkı Gelir ve Yaşam Standardı Anketi* verilerinin örnekleme temeline yönelik Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) olumsuz görüşü; puanlama formülünün ekonometrik tanımlanması ve iktisadi temeli konusundaki yetersizlikleri; uygulamalarda karşılaşılan güçlükler ve yetersizlikler; formülün ŞNT ve Yerel Girişimler yardım ve desteklerine odaklanması v.b. gerekçeler dikkate alınarak puanlama formülünün revize edilmesi ihtiyacı doğmuş ve puanlama formülü *TÜİK 2003 Bütçe Anketi* verileri ile aşağıdaki çalışma kapsamında ODTÜ'den başka bir ekip tarafından revize edilmiştir. Puanlama formülü revize edilirken "kolayca kullanılabilir, objektif, somut olarak ölçülebilir göstergelere dayalı, güvenilirlik düzeyi yüksek ve paydaşlar tarafından da kabul gören" bir formül oluşturulması amaçlanmıştır.

Revizyon çalışmasını yürüten araştırma ekibinde Doç. Dr. Ayşe GÜNDÜZ HOŞGÖR (ODTÜ Sosyoloji Bölümü), Doç. Dr. Meltem DAYIOĞLU (ODTÜ İktisat Bölümü) ve Doç. Dr. Haluk LEVENT (Gallatasaray Üniversitesi İktisat Bölümü) yer almıştır. Bu araştırma kapsamında *2003 Hanehalkı Bütçe Anketi* bulguları kullanılarak 3 yeni puanlama modeli geliştirilmiştir. Birinci ve ikinci modellerde çoklu Regresyon Analizi kullanılmıştır. Bu iki modelin birbirinden farkı; ilkinde bağımlı değişkenin kişi başına tüketim, ikincisinde ise kişi başına gelir olmasıdır. Üçüncü modelde ise Faktör Analizi kullanılmıştır. Her üç modelde de amaçlanan, hane refahını en iyi şekilde temsil eden ve aynı zamanda da uygulanması kolay bir formül geliştirmek olmuştur. Bu modellerin geliştirilmesinde ŞNT ve Yerel Girişimler (YG) başvuru formundaki sorulara bağlı kalınmıştır. Bu ekip, çalışmalarını 2006 yılında tamamlayarak araştırma sonuçlarını bir rapor halinde İdare'ye sunmuştur. Ancak 31.03.2007 tarihinde SRAP'ın sona ermesi ve bu revizyon çalışması ile elde edilen puanlama formülünün bütün yardım kategorileri için değil de sadece ŞNT ile YG'den yararlanacak kişilerin belirlenmesi amacıyla hazırlanmış olması nedenleriyle bu çalışmanın sonuçları uygulamaya geçirilememiştir.

Gelinen süreçte, zaman içerisinde ekonomik ve sosyal hayatta yaşanan gelişmelerden dolayı yoksulluk profilinin de değişmiş olması sebebiyle, sosyal yardımlardan yararlanacak yoksul kesimin belirlenmesine yönelik, "tüm yardım kategorilerini göz önünde bulunduran, bölgelerarası farklılığı gözeten, kır-kent ayrımını içeren uygulaması kolay, objektif, somut olarak ölçülebilir göstergelere dayalı, hane ziyaretleri sırasında doğrulanabilen, güvenilirlik düzeyi yüksek ve paydaşlar tarafından da kabul gören" yeni bir puanlama formülünün geliştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Projenin Amacı:

Projenin amacı, bölgesel gelişmişlik farklılıkları, kır-kent ayrımı, yardım kategorileri göz önünde bulundurularak geliştirilecek puanlama formülü ile sosyal yardım uygulamalarında yararlanıcılara yönelik doğru hedefleme yapılabilmesi ve bu uygulamaların objektif kriterlere göre gerçekleştirilmesi ve böylelikle haksız yararlanmaların önüne geçilerek Kamu kaynaklarının etkin kullanılmasına olanak sağlanacaktır.

Projenin Hedefi:

Proje kapsamında sosyal yardım uygulamalarında, yararlanıcılara yönelik doğru tespit yapılabilmesi ve bu uygulamaların objektif kısıtlara göre gerçekleştirilebilmesi için, TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketleri'ni (örneğin 2003 Bütçe Anketlerinde Türkiye, kır-kent ve istatistiksel bölge sınıflandırması düzey-1) ve yardım kategorilerini göz önünde bulundurarak, sosyal yardım yararlanıcıları için yeni bir puanlama formülü oluşturulması ve sosyal yardım başvuru sahipleri arasından seçilen örneklem üzerinden uygulanarak güvenilirlik ve uygulanabilirliğinin test edilmesi sureti-

le, uygulanabilir bir puanlama formülünün oluşturulması hedeflenmektedir.

Bu kapsamda Projenin Hedefleri; (i) SYDT Fonundan SYD Vakıfları aracılığı ile yapılmakta olan yardımların, TÜİK'in 2003 yılı Hanehalkı Bütçe Anketleriyle sağlanan veriler ışığında bölgesel (düzey-1) ve kır-kent ayrımı göz önünde bulundurularak daha adilane dağılımının, ve (ii) hedef kitle için asgari yaşam koşullarının sağlanmasıdır.

Gelinen aşamada projenin birinci safha çalışmaları kapsamında puanlama formülü oluşturmaya yönelik Tüketim, Gelir ve Faktör Analizi Modelleri hazırlanmıştır. İkinci safha çalışmaları kapsamında 1.440 hane üzerinde yapılan pilot anket uygulaması ile puanlama formülünde yer alan değişkenler denenmiştir. 2010 yılı Mart ayında TÜBİTAK tarafından ikinci gelişme raporu SYDGM'ye teslim edilmiştir.

Mevcut durumda üçüncü safha çalışmaları kapsamında yapılacak Ana alan uygulaması için çalışmalar devam etmektedir. Ana alan uygulamasında yaklaşık **31.000 hane** üzerinde anket uygulaması yapılacaktır;

- Belirlenen puanlama formülü modelleri uygulanacaktır,
- Oluşturulan üç model için de her bir yardım türü için yararlanıcı sayısı ve kaynak projeksiyonları yapılacaktır,
- Puanlama formülünün uygulanabilirliğini test etmeye yönelik olarak Hane Ziyaret Bilgi Formu soruları denenecektir.

En düşük gelir grubundaki ailelerin çocuklarının periyodik sağlık hizmeti alması ve eğitime devamlarını sağlamak için annelere yapılan düzenli ödemeleri sürdürmek.

BÜTÜNLEŞİK SOSYAL YARDIM HİZMETLERİ PROJESİ

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından Bilgi Toplumu Stratejisi kapsamında Yüksek Planlama Kurulunca kabul edilerek Resmi Gazetede yayımlanan 2006–2010 dönemi Eylem Planında da “Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri” adıyla bir eylem öngörülmüştür.

Söz konusu eylemde sorumlu kuruluş olarak SYDGM belirlenmiş ve adı geçen eylemin hayata geçirilmesi görevi SYDGM'ye verilmiştir. Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ile SYDGM arasında projenin birlikte yürütülmesi için 5 Aralık 2008 tarihinde ön protokol hazırlanmıştır. 16.01.2009 tarihinde ise Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Prof. Dr. Nazım EKREN, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hayati YAZICI ve Devlet Bakanı Prof.Dr. Mehmet AYDIN tarafından projenin TÜBİTAK ile işbirliği içerisinde yapılmasına ilişkin niyet protokolü imzalanmıştır. . 11 Mayıs 2010 tarihinde “Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi Sözleşmesi” taraflarca imzalanmıştır.

Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesinin amacı;

- Devlet tarafından verilen tüm sosyal yardımların tek çatı altında toplanması,
- Sosyal yardımlarla ilgili veri tabanlarının entegre edilerek hane halkı yaklaşımının geliştirilmesi,
- Çeşitli sosyal yardım başvurularının elektronik kanallardan yapılabilmesi,
- Özürlüler veri tabanı da dahil olmak üzere veri tabanları arasında bilgi paylaşımı ve etkin denetimin sağlanması,
- Sosyal yardım bilgilerinin bütüncül bir şekilde yönetilmesi ile sosyal yardım kararlarının etkinleşmesi ve daha adil kaynak dağıtımının sağlanması,
- Vatandaşlara sosyal yardımlarla ilgili tüm bilgilerin teknoktadan ulaştırılması, sosyal yardım konusunda etkin yönlendirmenin yapılabilmesinin sağlanması • Oluşturulacak karar destek sistemi ile sosyal güvenlik politikalarının desteklenmesi olarak öngörülmüştür.

Projenin paydaşları İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Sosyal Güvenlik Kurumu, SHÇEK, Valilikler, Yerel Yönetimler ile diğer ilgili Kamu Kurum ve Kuruluşları ve ilgili Sivil Toplum

Kuruluşları olarak belirlenmiştir.

Yapılan ilk teknik incelemelerde proje 3 aşamalı olarak kurgulanmıştır. Buna göre ilk aşamada SYDGM ve SYDVler arasında Yönetim Bilgi Sistemlerinin oluşturulması; ikinci aşamada SYDGM, SHÇEK, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve SGK'nin veri tabanlarının entegre hale getirilmesi ve son aşamada da kamu kurumları ile yerel yönetimler ve STK'lar arasında bilgi paylaşımına olanak sağlayan bir mekanizma oluşturulması hedeflenmektedir.

Görüldüğü üzere Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi çok yönlü, çok kullanıcı ve hayata geçirilmesi zaman alacak bir e-devlet projesidir. Bu nedenle bahsi geçen projenin faaliyete geçmesi beklenmeksizin SYDGM tarafından da eş anlı ve hızlı bir şekilde çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kapsamda SYDGM olarak temel alt yapı sorunlarının aşılması, SYDV'lerin acil gereksinimlerinin karşılanması ve TÜBİTAK'a yardımcı olmak amacıyla 13 kurum ile görüşmeler yapılmış, protokoller hazırlanmış ve eş anlı olarak da teknik çalışmalar yürütülmüştür.

İşbirliği yapılan kurumlar şunlardır:

- İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü
- Sosyal Güvenlik Kurumu
- Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
- Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü
- Sağlık Bakanlığı,
- Emniyet Genel Müdürlüğü,
- Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü,
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü,
- Vakıflar Genel Müdürlüğü,
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu,
- PTT,
- Ziraat Bankası,
- Vakıfbank.

Yürütülen çalışmalar 3 ana başlıkta 3 ana hedefe yöneliktir:

1. Sosyal yardım başvurusu yapan vatandaşlarımızın muhtaçlıklarını tespit etmeye ve kişisel verilerini temin etmeye yönelik çalışmalar,
2. Mükerrer yardımların önlenmesine yönelik işbirliği geliştirmek ve kurumlar arası (online) veri paylaşımı yoluyla sunulan hizmetleri hızlı ve kaliteli hale getirmeye yönelik çalışmalar,
3. Vatandaşlarımıza yapılan sosyal yardım ödemelerini daha hızlı, güvenilir ve insan odaklı hale getirmeye yönelik çalışmalardır.

Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesinin hayat geçmesi ile birlikte;

- Sosyal yardım veren kurumlar arasında etkin **eşgüdüm** sağlanarak **işlevsel anlamda tek çatı** (ortak kullanılacak veri tabanı oluşturulması ile hizmetlerin eşgüdüm içinde yürütülmesi) sağlanacak,
- Sosyal yardım yararlanıcılarına ait sağlıklı bir veri tabanına kavuşulacak,
- Sosyal yardımlardan mükerrer yararlanmanın önüne geçilecek,
- Sosyal yardım hizmetlerinin sunumunda hane yaklaşımına geçilerek, ulaşılamayan yoksul kesimlere ulaşılacak,

Söz konusu çalışmaların ürünü olarak Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS) oluşturulmuş ve kullanılmaya başlanılmıştır.

Projenin ilk aşama çalışmaları kapsamında, SYDGM tarafından yürütülen en önemli yardım programlarından birisi olan Şartlı Nakit Transferi programı modülünün yazılımı tamamlanmıştır.

2009 yılı Aralık ayı itibariyle Ankara İlinde pilot uygulamaya açılan ŞNT programı modülü ile Milli Eğitim Bakanlığı E-Okul Sistemi, Sağlık Bakanlığı Aile Hekimliği Bilgi Sistemi, Ziraat Bankası ve PTT'den yapılacak ödemelere ilişkin veri alışverişi mekanizması oluşturulmuştur. Yeni ŞNT modülü ile ŞNT'den faydalanan çocukların okula devam ve sağlık kontrollerine ilişkin bilgiler ilgili sistemlerden alınmaktadır.

2010 yılı Ocak ayında Ankara'da pilot çalışmaları tamamlanan ŞNT Modülü için eğitimler Mart ayında başlamıştır. Haziran ayı itibariyle, TÜBİTAK bünyesinde devam eden söz konusu eğitimler tüm bölgeler için tamamlanmış olup 218 SYD Vakfında görevli 235 personel ŞNT kullanıcısı il eğitmeni olarak sertifika almaya hak kazanmıştır. TÜBİTAK tarafından eğitilen söz konusu 235 il eğitmenleri ŞNT modülünün illerde yaygınlaştırma çalışmaları çerçevesinde toplam 721 SYD Vakfında görevli 739 ŞNT kullanıcısının eğitimini tamamlamışlardır.

ŞNT modülü, 15.09.2010 tarihinde Türkiye genelinde tüm SYD Vakıflarının kullanımına açılmıştır.

Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesinin ilk aşama çalışmaları kapsamında SYDGM tarafından yürütülen en önemli yardım programlarından birisi olan Şartlı Nakit Transferi programı modülünün yazılımı tamamlanmış ve 2009 yılı Aralık ayı itibariyle Ankara ilinde pilot uygulama başlamıştır. 2010 yılı Mart ayından itibaren Türkiye genelinde yaygınlaştırma çalışmalarına başlanmıştır. Yaygınlaştırma çalışmaları kapsamındaki eğitim programı dâhilinde, pilot il dışındaki 80 ilde bulunan toplam **218 SYD Vakfında görevli 235 ŞNT kullanıcısı** TÜBİTAK eğitimine katılmış ve il eğitmeni olarak sertifika almaya hak kazanmıştır. TÜBİTAK tarafından eğitilen söz konusu 235 il eğitmenleri ŞNT modülünün illerde yaygınlaştırma çalışmaları çerçevesinde toplam **721 SYD Vakfında görevli 739 ŞNT kullanıcısının** eğitimini tamamlamışlardır.

ŞNT modülü 15 Eylül 2010 itibariyle Türkiye genelinde tüm SYD Vakıflarında uygulamaya açılmıştır. ŞNT Modülünün ismi 15 Eylül 2010 tarihi itibariyle Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY), Şartlı Sağlık Yardımı (ŞSY) olarak değiştirilmiştir.

ŞNT YARDIM BAŞVURUSU İŞ AKIŞI (Yazılımı tamamlanan programın),

Birinci Adımda Yardım Başvurusu Gerçekleşmektedir:

Bu adımda;

- 1) ŞNT Yazılımına Giriş Yapılır,
- 2) Yardım Başvurusu Alınır,
- 3) Hane Dosyası Oluşturulur,
- 4) Yardım Kaydı Yapılır(Eğitim/Sağlık-Gebelik),
- 5) İncelemeler Ve Hane Ziyareti,
- 6) Yardımlar Mütevelli Heyeti'ne Gönderilir,
- 7) Mütevelli Heyet Toplantısı Oluşturulur,
- 8) Mütevelli Heyeti Kararları Girilir,
- 9) Mütevelli Heyet Toplantısı Sonlandırılır,
- 10) Kişi Ödeme Döneminde Parasını Alır.

–Eğitim Yardımı için okula devam zorunluluğu, Sağlık ve Gebelik Yardımları için sağlık ocağına düzenli kontrole gitme zorunluluğu vardır.

–Eğitim Yardım Takipleri MEB E-Okul sisteminden periyodik zamanlarda otomatik olarak çekilmektedir. Kullanıcının bu takipleri elle girmesine gerek yoktur.

–Sağlık ve Gebelik Yardım Takiplerinin, AHBS henüz tüm Türkiye'de yaygınlaşmadığı için, kullanıcı tarafından elle girilmesi gerekmektedir.

Türkiye'de Uygulanan Şartlı Nakit Transferi Programı'nın Fayda Sahipleri Üzerindeki Etkisinin Nitel ve Nicel Olarak Ölçülmesi:

ŞNT, Türkiye’de, yoksulluk nedeniyle eğitim ve sağlık alanında sunulan hizmetlerden faydalanamayan muhtaç durumdaki ailelerin nakit transferleri yoluyla bu hizmetlere ulaşmasını hedeflemektedir. Daha açık bir ifade ile ŞNT, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu kapsamında; yoksulluk nedeniyle çocuklarını okula gönderemeyen ya da okuldan almak zorunda kalan, okul öncesi çocuklarının sağlık kontrollerini düzenli olarak yaptıramayan ve doğumlarını bir sağlık kuruluşunda gerçekleştiremeyen yoksul durumdaki aileleri desteklemeyi hedefleyen nakdi bir sosyal yardım programıdır.

Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) programı, 2001 yılında Dünya Bankası kredisiyle uygulanan “Sosyal Riski Azaltma Proje”sinin bir bileşenidir. ŞNT programı 2003 yılında 6 ilde pilot olarak uygulamaya başlanmış, 2004 yılı başından itibaren kademeli olarak yurt genelinde yaygınlaştırılmıştır. SRAP’ın 31 Mart 2007 tarihinde sonlandırılması sonucu ŞNT kapsamındaki bütün uygulamalar SYDGM bünyesinde uygulanmaya devam edilmektedir.

Projenin Amacı:

ŞNT programı yararlanıcı sayısı ve ayrılan kaynak itibarıyla SYDGM’nin en kapsamlı yardım programlarından biridir. Bu nedenle programın yararlanıcılar üzerindeki etkisinin anlaşılması ve bu sonuçlar çerçevesinde gerekli düzenlemelerin yapılması önem taşımaktadır.

Projenin Kapsamı:

Proje ile İstatistikî bölge birimleri sınıflandırması “düzey-1’lere” ve her bölge içinde kır-kent ayırımına yönelik tahmin verebilecek nitelikte tasarlanacak olup araştırılması planlan konular 10 ana başlık altında özetlenmiştir. Buna göre araştırılacak konular;

1. Programın hedefleme mekanizmasının değerlendirilmesi,
2. Yardım miktarının şartları yerine getirmedeki yeterliliğinin değerlendirilmesi,
3. Yardımın olumlu davranış geliştirme; eğitim, sağlık ve gebelik hizmetlerine katılımı üzerine etkisinin değerlendirilmesi,
4. ŞNT yardımının kız çocuklarının eğitime katılımı üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi,
5. ŞNT yardımının aile yapısı ve annenin aile içerisindeki rolü üzerine etkisinin değerlendirilmesi,
6. ŞNT yardımının çocuklara yapılan maddi-manevi yatırım üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi,
7. ŞNT yardımının çocuk işçiliği üzerine etkisinin değerlendirilmesi,
8. Program hakkındaki bilgi düzeyinin değerlendirilmesi,
9. Programın ana paydaşlarının verdiği hizmetlerin yeterliliğinin değerlendirilmesi,
10. Programın uygulama detaylarına yönelik görüşlerin değerlendirilmesi,

Gelinen aşamada Gazi Üniversitesi tarafından oluşturulan araştırma ekibi araştırmanın nasıl yapılacağını tüm detaylarıyla anlatan birinci gelişme raporunu SYDGM’ye teslim etmiştir. Proje ŞNT’ye başvurup hak sahibi olan deney grubu ile puanlama sonucu hak sahibi olamayan kesim içindeki kesme noktasına en yakın durumdaki kontrol grubu üzerinde bir yıl arayla nitel ve nicel araştırma yapılması şeklinde yürütülmektedir.

Mevcut durumda deney ve kontrol grubuna uygulanacak anket formları pilot anket çalışmaları kapsamında denenmektedir. Anket formlarının son şeklini almasının ardından yaklaşık 15.000 hane üzerinde birinci yıl araştırma çalışmalarının yapılması ve aynı hanelere 2011 yılı içinde tekrar aynı çalışma uygulanarak ŞNT’nin fayda sahipleri üzerindeki etkisinin ölçülmesi planlanmaktadır.

Vatandaşların temel ihtiyaçlarını karşılayan yardımların yanı sıra, onları üretken duruma getirecek, sürdürülebilir gelir elde etmelerini sağlayacak, bölgeler arası farklılıkları ve yerel potansiyeli göz önünde bulunduracak projeleri desteklemek.

Projenin ilk aşaması olan SYDGM ve SYDVler arasında Yönetim Bilgi Sistemlerinin oluşturulması çalışmaları kapsamında tamamlanan ŞNT modülü yazılımının ardından, KASDEP ve Gelir Getirici Proje Destek uygulamalarını içeren Proje modülünün yazılım analiz çalışmaları devam etmektedir.

Özellikle kent yoksulluğu ile mücadele kapsamında sanayi, hizmet ve diğer sektörlerde ihtiyaç duyulan ve talep gören nitelikte personelin eğitim ve yetiştirilmesinde katkı sağlamak.

1 Nisan 2010 tarihli Ekonomi Koordinasyon Kurulu kararıyla uygulamaya konulan "Sosyal Yardım Sisteminin İstihdam ile Bağlantısının Kurulması ve Etkinleştirilmesi Eylem Planı" kapsamında sosyal yardım için başvuran vatandaşlarımızın hanesindeki çalışabilir durumdaki kişilerin İŞKUR kayıtları, başvuru esnasında SYDV'ler tarafından yapılmaktadır.

Eylem planı dâhilinde İŞKUR'un söz konusu sosyal yardım yararlanıcıları ile belirli bir süre içinde irtibat kurarak, mesleki eğitim, işe yerleştirme, rehberlik-danışmanlık, toplum yararına çalışma gibi istihdam hizmetlerine yönlendirme çalışmaları yapması da düzenlenmiştir.

Yoksullukla mücadele alanında sosyal hizmet projeleri ve sosyal yardım programları vasıtasıyla sosyal adaletin tesisine katkı sağlamak.

SYDGM tarafından, Sosyal Hizmet Projeleri kapsamında desteklenen proje konuları:

- Engellilere yönelik projeler,
- Dezavantajlı kadınlara yönelik danışma merkezleri ve sığınma evleri,
- Toplum merkezleri,
- Gençlik merkezleri,
- Yaşlı ve hastaların evde bakımı,
- Sosyal marketler,
- Okul öncesi eğitim projeleri,
- Çocuk yuvası ve ana-çocuk sağlığı projeleri ve benzerleridir.

Yardım ve sosyal hizmet projelerini öncelikle hiçbir geliri bulunmayan, toplumun en dezavantajlı (başta özürlüler, yaşlılar, kadınlar, çocuklar ve göç edenler vb.) grubu ile diğer ihtiyaç sahibi bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yapılandırmak ve ihtiyaçlara yönelik destek programlarını oluşturmak.

Toplumlarda farklı gruplar yoksulluktan farklı derecelerde etkilenmektedir. Kadınların yoksullukla karşılaşma riskinin göreceli olarak diğer gruplardan daha yüksek olduğu bilinmektedir. Özellikle eşi vefat etmiş kadınların hem çocuklarına bakmak hem de çalışmak zorunda olması gibi sorunlar yoksulluk riskini arttıran önemli nedenlerdendir. Bu durumlarla karşılaşan kadınlar yoksulluğun en ciddi boyutu olan mutlak yoksulluk sınırında yaşamak zorunda kalmaktadır.

Çocuklarını tek başına yetiştirmek zorunda kalan ve düzenli gelirden mahrum olan kadınlar Avrupa Birliği'ne üye birçok ülkede düzenli nakit yardımdan yararlanma konusunda önde gelen grubu oluşturmaktadır. Ülkemizde eşini kaybetmiş, sosyal güvenceden yoksun olan kadınlara yönelik olarak uygulanan bir sosyal yardım programı bulunmamaktadır. Söz konusu kitleye yönelik olarak yerel düzeyde SYDV'lerce veya diğer yardım kuruluşlarınca uygulanan aynı veya nakdi yardım programları ise ülke çapında geçerli bir standart oluşturulmadan düzenlenmektedir. Ayrıca bu türdeki programların bir sürekliliğinin bulunmaması, yardım alan kitlenin en büyük ihtiyacı olan düzenli gelir gereksinimini karşılamamaktadır.

Projenin Amacı:

"Eşi Vefat Etmiş Kadınlar için Bir Nakit Sosyal Yardım Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesi" ile eşi vefat etmiş, 3294 sayılı Kanun kapsamındaki kadınların tahmini sayısının ortaya çıkarılması, bu kapsamdaki kadınların sosyo-ekonomik durumlarının tespit edilmesi ve yoksunluk durumu, gelir durumu, hane tipi, yaş grupları gibi değişkenler çerçevesinde muhtaçlık durumlarına göre gruplandırılması, bu gruplara yönelik olarak, düzenli nakdi sosyal yardım programlarını da içerecek şekilde sosyal politika programlarının oluşturulması hedeflenmektedir.

Projede eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınlar üzerinde pilot uygulama ile son hali verilen soru formları Türkiye genelindeki niceliksel saha çalışmalarında uygulanmıştır. Bir sonraki aşamada İstanbul ve temsili olarak seçilen 5 ilde yüz yüze derinlemesine görüşmeler yolu ile niceliksel çalışmanın bulguları irdelenerek niteliksel saha çalışması yapılmıştır.

Projede mevcut durumda nitel ve nicel araştırma bulguları analiz edilmekte ve hedef kitleye yönelik düzenli, nakdi sosyal yardım politika önerileri hazırlanmaktadır. Ayrıca, projenin politika önerilerini içeren son değerlendirme ve analiz aşamasının detaylı istatistiksel analizler ile ortaya konulması planlanmaktadır.

Gençlerin ekonomik ve sosyal hayata aktif katılımları sağlanacaktır.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında yar alan illerde özellikle gençlerin ekonomik ve sosyal hayata aktif katılımlarının temin edilmesi, sosyo-kültürel ve bedeni gelişimlerine katkı sağlanması, yoksulluğun kuşaklararası transferinin engellenmesi ile sosyal uyumun gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu nedenle Gençlik Merkezi, Sportif, Sosyal ve Kültürel Faaliyetlerin Yaygınlaştırılması vb. projelere sosyal hizmet projeleri arasında ağırlık verilecektir.

Şırnak'taki Öğrencilerin Başarı Düzeylerinin Artırılması İçin Üniversite Gezisi Projesi:

14-18 Mart 2010 tarihleri arasında Şırnak İl Milli Eğitim Müdürlüğü, İstanbul, Ankara, İzmir, Eskişehir, Bursa'da bulunan devlet Üniversiteleri ve yerel yönetimler paydaşlığında yürütülen proje kapsamında YGS ve LYS sınavlarına girecek 360 öğrenci için bu illerde yer alan Türkiye'nin önde gelen üniversitelerine geziler düzenlenmiştir.

Sonuç olarak, öğrencilere uygulanan memnuniyet anketi sonuçları, yerel gazetelerde çıkan haberler ve İl Milli Eğitim Müdürlüğünce yapılan değerlendirme projenin amaçlarını gerçekleştirmede oldukça başarılı olduğu ve öğrenciler açısından istenilen etkiyi yarattığını göstermiştir.

Ş.Urfa İlinde Sportif Ve Sosyal Faaliyetler İle Gençlerin Toplumsal Hayata Katılımı Projesi:

Proje kapsamında, her ilçeden oluşturulacak takımlar ile il merkezinde 3 gün süren geniş katımlı etkinlikler düzenlenerek sosyal kaynaşma sağlanması planlanmaktadır. Söz konusu proje devam etmekte olup yapılan görüşmelerde proje için çalışmaların sürdüğü ifade edilmiştir.

Sosyal yardım uygulamalarında mükerrerliğin önlenmesine yönelik çalışmalar yapmak.

Sosyal yardım başvurusu yapan vatandaşlarımızın muhtaçlıklarını ve kişisel verilerini merkezi veri tabanlarından temin/tespit etmek ve mükerrer yardımların önlenmesine yönelik olarak kurumlar arası (online) veri paylaşımını sağlamak amacıyla Genel Müdürlüğümüz tarafından uygulanmaya başlanan ve kısa sürede büyük bir başarıya imza atan e-devlet uygulaması Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS), Türkiye Bilişim Derneği tarafından düzenlenen Bilişim Yıldızları e-Dönüşüm Yarışması e-devlet kategorisinde ödül kazanmasının ardından TÜSİAD tarafından düzenlenen 7. eTR Ödülleri'nde "Kamudan Kamuya e-Hizmetler" kategorisinde "Birincilik" layık görülmüştür.

Hâlihazırda sistem aktif durumda olup **13 başlık altında 27 ayrı sorgulama** saniyelerle ifade edilen kısa bir süre içinde yapılabilmektedir.

Sosyal Yardım Bilgi Sisteminin hizmete sunulmasıyla birlikte:

1.Yardım başvurusu yapan vatandaşlarımızın muhtaçlıkları merkezi veri tabanları kullanılmak suretiyle bizzat devlet tarafından yapılmaya başlanmış; bireyler muhtaçlıklarını ispatlama külfetinden kurtarılmıştır,

2.Yardım başvurusu yapan vatandaşların tek tek kamu kurumlarını dolaşarak durumları ile ilgili evrak toplamasının önüne geçilmiş; sadece Nüfus Cüzdanlarını ibraz etmek suretiyle yardıma müstahak olup olmadığı belirlenmeye başlanmıştır,

3.Yoksul vatandaşlarımızın yardıma erişim süreci kısaltılmıştır,

4.Kamu kurumları tarafından mükerrer yardım verilmesi engellenmiş; sosyal yardımların gerçek ihtiyaç sahiplerine ve daha geniş bir kitleye ulaşması sağlanmıştır,

5.Yardım başvurusu yapan vatandaşlarımızın durumları ile ilgili belge talebinde bulundukları kamu kurumlarında oluşan iş yükü azaltılmıştır,

6.SYD Vakıflarında yaşanan yoğunluk giderilerek, Vakıf çalışanlarının sosyal inceleme (hane ziyareti) yapmaları için ayırdıkları zaman artırılmıştır,

7.Kamu kurumları arasında mükerrer yardımların engellenmesine yönelik yapılan yazışmalar ortadan kaldırılarak bürokrasi en aza indirilmiş ve kamu kaynaklarının etkin kullanılmasına katkıda bulunulmuştur,

8.SYDGM, ülkemizin e-devlet uygulamaları vasıtasıyla yürüttüğü e-dönüşüm sürecine, SOYBİS ile katkıda bulunmuştur.

Sosyal yardım uygulamalarında mükerrerliğin önlenmesine yönelik koordinasyonu sağlamak.

Ülkemizde çeşitli kurumlar tarafından farklı mevzuatlar doğrultusunda çeşitli sosyal yardımların yapılması sonucunda;

Ortak veri tabanının bulunmadığı,

Kurumların, kurumsal kapasitelerinin yetersizliği,

Kurumlar arasında koordinasyon ve işbirliği eksikliği,

Yardım veren kurumlar arasında norm ve standart birliğinin olmaması, gibi sorunlar tespit edilmiş olup, sorunlara ilişkin çalışmalar başlatılmıştır.

Kurumların görev alanlarının çıkışması nedeniyle kamu kaynağının sosyal yardım alanında etkin kullanılmadığı, göz önünde bulundurularak, sosyal yardım uygulamalarında mükerrerliğin önlenmesi amacıyla, sosyal alanda faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlarla koordinasyon sağlanmış ve Sosyal Yardım Bilgi Sistemi 973 il ve ilçede bulunan SYD vakıflarında uygulamaya açılmıştır. Bu doğrultuda çerçeve sosyal yardım yasa taslağı hazırlanmıştır.

Ortak veri tabanı uygulamasının geliştirilmesini sağlamak.

Uygulamaya konulacak olan Vatandaş Odaklı Hizmet Dönüşümü ve Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi ile sosyal hizmet ve yardımlar sisteminde sağlıklı işleyen bir bilgi yönetim sisteminin altyapısını kurarak, veri tabanları arasında entegrasyon ile ortak norm ve standartların oluşmasının sağlanması amaçlanmaktadır.

Sosyal yardım haritası, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) kaynakları ile yürütülen sosyal yardım ve proje destek faaliyetlerinin coğrafi bilgi sistemleri yardımı ile (il ve ilçede düzeyindeki) dağılımını gösteren haritadır. Söz konusu haritanın veri kaynağı, her il ve ilçede kurulu bulunan 973 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) aracılığıyla yapılmış sosyal yardım ve proje desteklerine ilişkin bilgilerden oluşmaktadır. Bu bilgiler Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM) bünyesindeki veri tabanlarında T.C. Kimlik numaraları esası ile kayıtlı tutulmakta olup anlık olarak güncellenmektedir.

Yoksulluk, sosyal politikalar, sosyal yardım ve sosyal hizmet, konularını içeren bilimsel dokümanların yer aldığı elektronik kütüphane 2010 yılına kadar oluşturmak.

Genel Müdürlüğümüz bünyesinde, sosyal yardım başta olmak üzere sosyal politika alanına ilişkin araştırma, kitap, dergi ve benzeri yayınların bir araya getirilmesi ve bu yayınların kurum içi, kamu kurum ve kuruluşlar ile ilgili kişilerle paylaşılması amacıyla Elektronik Kütüphanemiz faaliyete geçmiştir.

Kütüphanemizin faaliyete başlaması ile birlikte hizmete sunulan toplam kaynak ve **doküman sayısı 286'dır**. Bu kaynaklar başta yoksulluk olmak üzere sosyal yardım, sosyal devlet ve sosyal politika konularına ilişkin akademik araştırma, makale, kitap, tez, rapor, inceleme ve tanıtım alanlarına değinmektedirler. Kütüphanemizde yer alan kaynaklarda **180'i yoksulluk, sosyal yardım, sosyal devlet ve sosyal politika konularına ilişkin kitap, kitapçık ve raporlardan oluşmaktadır. Kaynaklardan 40 adedi benzer konuları ele alan dergilerden oluşmakta olup; geri kalan 66 kaynak elektronik doküman olarak yer almaktadır.**

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma bilinci ve davranışını geliştirmek üzere yazılı ve görsel yayınlar hazırlamak ve çalışmalarda bulunmak.

Stratejik plan döneminde Sosyal yardımlaşma, dayanışma bilinci ve davranışını geliştirmek üzere sosyal yardım faaliyetlerinin tanıtımına yönelik kurumsal dosya, el broşürleri, katalog ve tanıtım filmi hazırlığı, basımı, çoğaltımı ve dağıtımına yönelik olarak çalışmalar yürütülecektir.

Genel Müdürlüğümüz;

- Genel Müdürlüğümüzün ve Vakıflarımızın faaliyetleri ile sosyal yardım ve hizmet alanına ilişkin konuların, deneyimlerin, araştırmaların ve örneklerin kamuoyu, ilgili kişi, kurum ve kuruluşlar ile paylaşılması amacıyla **"Dayanışma"** adlı kurumsal 3 aylık süreli dergiyi,

- Başta yoksulluk ve sosyal yardımlaşma alanları olmak üzere sosyal politikanın her alanında ülkemizdeki düşünsel gelişimi hızlandırmak, teori ile uygulamada yer alan tarafları akademik bir çerçevede bir araya getirmek amacıyla **"Yardım ve Dayanışma"** adlı kurumsal 6 aylık bilimsel dergiyi, yayımlamaktadır.

SYD Vakıflarında KPSS esas alınarak vasıflı personel istihdam edilmesini sağlamak.

SYD Vakıflarında nitelikli personel istihdam edilebilmesi için KPSS'de başarılı olanların alınması sağlanacaktır.

Vakıf personeline sürekli eğitim verilmesini sağlamak.

• **Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Personeli Eğitim Projesi- Antalya Eğitimi**

Vakıf personellerine değişen yoksulluk olgusu ve uygulamalar hakkında eğitim verilerek kurumsal gelişime katkı sağlanması amacıyla Antalya'da eğitim programları düzenlenmiştir. İlk eğitim programı **10-28 Kasım 2008** tarihlerinde düzenlenmiş olup **861 SYDV Vakıf Müdürüne** eğitim verilmiştir. İkinci eğitim programı Sosyal Yardım ve İnceleme Görevlilerine yönelik olarak düzenlenmiştir ve **12-30 Ocak 2009** tarihlerinde **631 Sosyal Yardım ve İnceleme Görevlisine** eğitim verilmiştir. **Toplam 1.492 personele** verilen eğitimler altı grup halinde beşer gün süreyle devam etmiştir.

• **Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi Kapsamındaki ŞNT Modülü Eğitimi:**

01 Şubat 2010 tarihi itibarıyla Ankara ilinde pilot uygulamaya açılan ŞNT modülünün Bölgeler itibarıyla Türkiye genelinde yaygınlaştırma çalışmalarına 2010 yılı Mart ayından itibaren başlanılmıştır. Ülke genelinde her ilden ŞNT kullanıcısı en az 2 kişinin, bulundukları illerdeki il ve ilçe SYD Vakıflarının ŞNT kullanıcılarının eğitici olmaları için TÜBİTAK tarafından eğitilmeleri programlanmıştır. Söz konusu eğitim programı dâhilinde, pilot uygulamanın yapıldığı Ankara'daki 26 SYD Vakfı dışındaki **80 ilde bulunan toplam 218 SYD Vakfında görevli 235 ŞNT kullanıcısı** eğitime katılmış ve il eğitmeni olarak sertifika almaya hak kazanmıştır.

TÜBİTAK tarafından eğitilen söz konusu 235 il eğitmeni ŞNT modülünün illerde yaygınlaştırma çalışmaları çerçevesinde **toplam 721 SYD Vakfında görevli 739 ŞNT kullanıcısının** eğitimini tamamlamışlardır.

A10- Sosyal yardım alanında faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlarla (Dünya Bankası, AB, UNDP, UNICEF gibi) işbirliğini geliştirmek.

Bu kapsamda Dünya Bankası, UNDP ile ortak proje gerçekleştirilmiş; sosyal yardım alanında vizyon geliştirmek amacıyla farklı sosyal politika rejimlerine ve refah devleti anlayışına sahip ülkelere saha ziyareti düzenlenmiştir. Saha ziyaretleri devam etmekte olup uluslararası kuruluşlarla uzman düzeyinde işbirliği yapılması konusundaki çalışmalara devam edilecektir.

Yoksul vatandaşlarımıza en yakın noktada ve insan odaklı bir anlayışla hizmet sunabilmek yapılan çalışmalar:

Vatandaşlarımız sadece 144'ü tuşlayarak ücretsiz bir şekilde SYDGM'ye ulaşmakta ve karşılarında 14 kişilik çağrı destek personelimizi bulmaktadırlar. Çağrı destek personelimiz vatandaşımızın talebini dinledikten sonra gerekli bilgilendirmelerde bulunmaktadır. Şayet iletilen talep mahalli Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfını ilgilendiriyorsa, çağrı destek personelimiz vatandaşımızı doğrudan IP telefonlar üzerinden ilgili SYD Vakfına aktarmaktadır.

Vatandaşımızın hizmetine sunulduğu tarihten itibaren Alo Sosyal Yardım Hattı'na günde ortalama **2500 adet çağrı** gelmektedir. Alo 144 çağrı personelimiz, gelen çağrılarının ortalama **2000 adedine** cevap verebilmekte ve vatandaşın ihtiyaçlarına anında çözüm bulmaktadır. Çağrı sayıları Genel Müdürlüğümüzün faaliyet dönemlerine göre **günlük 6000'e** kadar çıkmaktadır.

27.10.2009-31.08.2010 tarihleri arasında geçen yaklaşık on aylık süre içerisinde Alo Sosyal Yardım Hattı'na gelen **320.280** çağrı, Alo Sosyal Yardım Hattı personeli tarafından cevaplandırılmıştır.

YARDIM MASASI

A) SOYBİS BAŞLIĞI ALTINDA KAYITLI ÇAĞRILARIN İÇERİĞİ

1. Yeni Şifre Oluşturulması: SOYBİS uygulamasını kullanmak isteyen vakıf çalışanlarından, TC. Kimlik Numarasını ister. Vakıf Personel Kayıt Sisteminden bir takım teyit sorularının doğru cevaplandırılmasından sonra kullanıcı adı ve şifre verme işlemi gerçekleşir.

2. Şifre Güncelleme: Soybis uygulamasını kullanan vakıf çalışanlarının şifreleri unutmaları durumunda yine TC. Kimlik Numarasını ister. Bir takım teyit sorularının doğru cevaplandırılmasından sonra yeni şifre verilerek şifre güncellenir.

3. Uygulamanın Kullanımı: Vakıf çalışanlarına SOYBİS uygulamasının kullanımı hakkında destek verilir.

4. Uygulamada Yaşanılan Sorunlar: SOYBİS sorgulamaları sırasında yaşanan teknik sorunların tespiti ve bu sorunların Genel Müdürlük Yazılım Ekibine iletilmesi.

5. Uygulamaya Çeşitli Sebeplerden Bağlanamama: Vakıfların SOYBİS uygulamasına bağlanmaları sadece vakıf içinden gerçekleşmektedir. Bu işlem VPN tünel aracılığı ile gerçekleştiği için zaman zaman teknik sorunlardan dolayı bu tünel kopabilir. Bu durumlarda vakfın modemine bağlanılarak VPN ayarları kontrol edilir. Ayrıca vakıfta bulunan bilgisayarların IP ve DNS ayarlarından kaynaklanan sorunlar giderilir.

6. Kurumsal Bağlantı Hataları: SOYBİS sorgulamaları sonucunda bağlantı kurulamayan kurumların uzun süreli bağlantı sorunlarında Genel Müdürlük Yazılım Ekibine sorunlu kurumun iletilmesi

7. Diğer Kurumlardan Gelen Çağrılar: SOYBİS uygulamasından faydalanmak isteyen kurumlardan gelen çağrılarının yanıtlanması (Yeşilkart ve 2022 Büroları)

B) YBB BAŞLIĞI ALTINDA KAYITLI ÇAĞRILARIN İÇERİĞİ

1. Yeni Şifre Oluşturulması: YBB uygulamasını kullanmak isteyen vakıf çalışanlarından, TC. Kimlik Numarasını ister. Vakıf Personel Kayıt Sisteminden bir takım teyit sorularının doğru cevaplandırılmasından sonra kullanıcı adı ve şifre verme işlemi gerçekleşir.

2. Şifre Güncelleme: YBB uygulamasını kullanan vakıf çalışanlarının şifreleri unutmaları durumunda yine TC. Kimlik Numarasını ister. Bir takım teyit sorularının doğru cevaplandırılmasından sonra yeni şifre verilerek şifre güncellenir.

3. Web Servis Şifre Oluşturma: YBB uygulamasıyla eş zamanlı çalışan ve YBB veri tabanına veri aktarmasını sağlayan özel yazılımların sisteme erişmelerini sağlayan kullanıcı adı ve şifresi verilmektedir. Bu şifre vakfın kendisine değil Genel Müdürlük Yazılım Ekibinden Bekir Bey'e iletilmektedir.

4. Uygulamanın Kullanımı: Vakıf çalışanlarına YBB uygulamasının kullanımı hakkında destek verilir. Vatandaş sisteme nasıl kaydedilir, vatandaşa yardımlar nasıl eklenir, daha önceden eklen-

miş yardımlar nasıl güncellenir ve yanlış bir yardım girişi olduğunda yardım nasıl silinir bu konularda birebir yardımcı olunmaktadır. Ayrıca Toplu Yardım girişi ve Vakfın giderlerinin sisteme girilmesinde yardımcı olunmaktadır.

5. Uygulamada Yaşanılan Sorunlar: YBB veri girişi sırasında yaşanan teknik sorunların tespiti ve bu sorunların Genel Müdürlük Yazılım Ekibine iletilmesi.

6. Uygulamaya Çeşitli Sebeplerden Bağlanamama: Vakıfların YBB uygulamasına bağlanmaları sadece vakıf içinden gerçekleşmektedir. Bu işlem VPN tünel aracılığı ile gerçekleştiği için zaman zaman teknik sorunlardan dolayı bu tünel kopabilir. Bu durumlarda vakfın modemine bağlanılarak VPN ayarları kontrol edilir. Ayrıca vakıfta bulunan bilgisayarların IP ve DNS ayarlarından kaynaklanan sorunlar giderilir.

C) E-MAİL BAŞLIĞI ALTINDA KAYITLI ÇAĞRILARIN İÇERİĞİ

1. Şifre Güncelleme: SYDGM 'ye bağlı 973 vakfın daha önceden oluşturulmuş kullanım hakkı vakıf müdürlerinde olan e-posta şifrelerinin çeşitli sebeplerden dolayı güncellenmesi (unutmama, yanlış şifre girilmesinden dolayı bloke olma, zaman aşımı). Bu işlem gerçekleştirilmeden TC. Kimlik Numarası öğrenilen vakıf müdürüne bir takım teyit soruları sorulmaktadır.

2. E-Posta Adresine Giriş: E-posta adresine girme işleminde yaşanan sıkıntıların giderilmesi (Sertifika sorunu hakkında destek)

3. E-posta Kullanımı: E-posta gönder ve alma hakkında teknik destek.

D) VPN BAŞLIĞI ALTINDA KAYITLI ÇAĞRILARIN İÇERİĞİ

1. Firmware Sürümü Güncelleme: SYDGM 'ye bağlı 973 vakıfta bulunan her bir modem firmware sürümlerinde güncelleme gereken durumlarda yapılan güncelleme işlemidir. Bu işlem 2 aşamadan oluşmaktadır;

1. aşama vakfa firmware sürüm güncelleme dosyası e-mail ile gönderilir.

2. aşama vakıfla telefon ile bağlantı kurulup vakıf çalışanı yönlendirilerek güncelleme gerçekleştirilir.

2. Modem Güncelleme: Bu işlem modem içinde yapılması gereken bir değişiklik olduğu zaman yapılmaktadır.(IP , DHCP , DNS, FIREWALL, REMOTE vb. ayarlar)

3. Modem Yapılandırma: Çeşitli sebeplerden dolayı (Elektrik kesilmesi, Firmware güncellemesi , Modem resetleme vb.) vakıfta bulunan modem resetlenmesi durumunda modem içinde bulunan bütün değerler yeniden ayarlanır. Bu işlemin yapılabilmesi için vakıfla telefon ile bağlantı kurulup ilk etapta modem internete çıkması ardından uzaktan erişime izin verilmesi sağlanır ve Yardım Masası Personeli tarafından modem baştan yapılandırılır.

4. Modem Şifre İşlemleri: SYDGM'ye bağlı vakıflarda zaman zaman modem içinde port yönlendirmesi gibi durumlar söz konusu olduğunda ilgili vakıf Yardım Masası Personeli ile bağlantı kurarak modem şifresi isteyebilir. Böyle durumlarda Vakıf Personel Kayıt Sisteminden bir takım teyit sorularının doğru cevaplandırılmasından sonra modem şifresi geçici bir şifre ile değiştirilerek vakıfa iletilir. Vakıf port yönlendirme işlemini bitirdikten sonra tekrar Yardım Masasıyla haberleşerek işlemi bitirdiğini iletir ve şifre tekrar eski haline gelecek şekilde kaydedilir

5. IP Tel Sorunları: Vakıflarda bulunan ip telefonlar elektrik kesintisi, internet bağlantısının kopması, modem resetleme ve benzeri durumlarda çalışmazlar. SYDGM ile Vakıflar arasında oluşturulan VPN tünel ayarları kontrol edilir ve VPN tünel yeniden başlatılarak sorun çözülür.

E) ŞNT BAŞLIĞI ALTINDA KAYITLI ÇAĞRILARIN İÇERİĞİ

1. Yeni Şifre Oluşturulması: Yeni ŞNT uygulamasını kullanmak isteyen vakıf çalışanlarından, TC. Kimlik Numarasını ister. Vakıf Personel Kayıt Sisteminden bir takım teyit sorularının doğru cevaplandırılmasından sonra daha önceden vakıf tarafından Genel Müdürlüğe gönderdikleri formda isimleri yer alıyorsa test yada gerçek ortam için kullanıcı adı ve şifre verme işlemi gerçekleşir.

2. Şifre Güncelleme: Yeni ŞNT uygulamasını kullanan vakıf çalışanlarının şifreleri unutmaları durumunda yine TC. Kimlik Numarasını istenir. Bir takım teyit sorularının doğru cevaplandırılmasından sonra yeni şifre verilerek şifre güncellenir.

3. Uygulamanın Kullanımı: Vakıf çalışanlarına Yeni ŞNT uygulamasının kullanımı hakkında destek verilir. Hane işlemleri, yardım işlemleri, sorgulama işlemleri, takip işlemleri vb. konularda vakıf çalışanlarına yardımcı olunmaktadır. Uygulamanın kullanımında mevzuat gerektiren bir durum söz konusu olduğunda vakıf çalışanı Genel Müdürlük Sosyal Yardım Uzmanlarına yönlendirilmektedir.

4. Uygulamada Yaşanılan Sorunlar: Yeni ŞNT veri girişi sırasında yaşanan teknik sorunların tespiti ve bu sorunların sistemsel olması durumunda Genel Müdürlük Sistem Ekibine yazılımsal olması durumunda Tübitak Yazılım Ekibine iletilmesi.

5. Uygulamaya Çeşitli Sebeplerden Bağlanamama: Vakıfların Yeni ŞNT uygulamasına bağlanmaları sadece vakıf içinden gerçekleşmektedir. Bu işlem VPN tünel aracılığı ile gerçekleştiği için zaman zaman teknik sorunlardan dolayı bu tünel kopabilir. Bu durumlarda vakfın modemine bağlanılarak VPN ayarları kontrol edilir. Ayrıca vakıfta bulunan bilgisayarların IP ve DNS ayarlarından kaynaklanan sorunlar giderilir.

6. Eğitim ve Anket Çalışmaları: Yeni ŞNT uygulamasının yaygınlaşmasında yapılan eğitimler ve bu eğitimler sonucunda düzenlenen anketler hakkında yapılan bilgi alma ve bilgi vermeye dayalı görüşmeler.

F) PROJELER BAŞLIĞI ALTINDA KAYITLI ÇAĞRILARIN İÇERİĞİ

1. Proje Uygulamalarının Kullanımı: SYDGM' ye bağlı vakıfların geliştirdikleri projeleri sisteme girmeleri için 2 adet proje modülü (KASDEP ve GELİR GETİRİCİ PROJELER) mevcuttur. Bu uygulamaların kullanımı hakkında destek vermektedir.

KASDEP için; Proje bilgilerinin girişi, Faydalanıcı bilgi girişi, Kişi borçlandırma, Geri ödeme planı oluşturma ve Tenkis işlemleri konularında teknik destek verilir.

GELİR GETİRİ PROJELER için; Proje bilgilerini kaydetme, Faydalanıcı bilgilerini kaydetme ve Geri ödeme planı oluşturma, kullanımı hakkında destek vermektedir.

Uygulamanın kullanımında mevzuat gerektiren bir durum söz konusu olduğunda vakıf çalışanı Genel Müdürlük Sosyal Yardım Uzmanlarına yönlendirilmektedir.

2. Uygulamada Yaşanılan Sorunlar: KASDEP veya GELİR GETİRİCİ PROJELER modülerinde veri girişi sırasında yaşanan teknik sorunların tespiti ve bu sorunların Genel Müdürlük Yazılım Ekibine iletilmesi.

3. Uygulamaya Çeşitli Sebeplerden Bağlanamama: Vakıfların KASDEP ve GELİR GETİRİCİ modüllerine bağlanmaları sadece vakıf içinden gerçekleşmektedir. Bu işlem VPN tünel aracılığı ile gerçekleştiği için zaman zaman teknik sorunlardan dolayı bu tünel kopabilir. Bu durumlarda vakfın modemine bağlanılarak VPN ayarları kontrol edilir. Ayrıca vakıfta bulunan bilgisayarların IP ve DNS ayarlarından kaynaklanan sorunlar giderilir.

G) UZAKTAN ERİŞİM BAŞLIĞI ALTINDA KAYITLI ÇAĞRILARIN İÇERİĞİ

1. Uzaktan Erişim Kurulum: Vakıflarda bulunan bilgisayarlara bağlanmamızı ve bağlandığımız bilgisayarın ekran görüntüsünü almamızı sağlayan programın kurulumu konusunda teknik destek

2. Vakıf Çalışanının Aktarılanı Yapamaması: Vakıf çalışanlarının herhangi bir durumda aktarılan bilgiler çerçevesinde soruna çözüm getiremediği durumlarda uzaktan erişim ile bağlantı sağlanıp vakıf çalışanına sorunla ilgili teknik destekte bulunulur.

3. Sorunların Tesbiti: Zaman zaman vakıflarda yaşanan teknik sıkıntıları yerinde incelemesi için yine uzaktan erişim ile ilgili vakfa bağlanılıp sorunun tespitinden sonra çözüm getirilemediği durumlarda Genel Müdürlük Sistem veya Yazılım Ekibine sorunun iletilmesi

4. Görüntülü Eğitim: Vakıf çalışanlarına herhangi bir uygulamanın kullanılmasında yaşanan sıkıntılarda görsel olarak eğitim vermek için uzaktan erişim aracılığıyla yapılan eğitimidir.

H) DİĞER BAŞLIĞI ALTINDA KAYITLI ÇAĞRILARIN İÇERİĞİ

1. Vakıf Personel Uygulaması: SYDGM'ye bağlı 973 Vakıfta bulunan tüm çalışanların Personel Bilgilerinin sisteme girilmesinde yaşanan sıkıntılarda teknik destek

2. Web Sayfası Güncelleme: Kurumun Web sayfasında gerekli güncelleme işlemlerinde (Haber, Duyuru, Site Güncelleme vb.) Genel Müdürlük Basın Yayın Ekibi ile yapılan haberleşme

3. Santral Yönlendirmeleri: Vakıf çalışanlarının SYDGM içinde ulaşmak isteyip ulaşamadıkları Kurum çalışanları yerine **6000** aramaları durumunda Santrale yapılan yönlendirmelerdir.

4. Kuruma Ait Diğer Modüller: Vakıfların bilgi girişi yaptığı bazı uygulamaların kullanımı hakkında teknik destek (İBAN Modülü, YURT Modülü vb.)

5. İp Tel Kullanımı ve İp Tel Talebi: Vakıfların kullanmakta oldukları ip telefonun kullanımı ile ilgili teknik destek ve zaman zaman ip telefon talebi hakkında gerekli bilgi aktarımı ve ilgili şirkete (TURKOM Haberleşme) yönlendirme

6. Internet Explorer Ayarları: Kuruma ait uygulamalara erişim sırasında Internet Explorer'dan kaynaklanan sorunlarda internet seçenekleri ayarlarının yapılması ile ilgili teknik destek

7. Kurum İçinde Haberleşme: Kurum içindeki tüm birimlerle yapılan görüşmeler ve yine kurum içinde yönlendirilen görüşmeler

KAYNAKÇA

- David, Fred R. (2005). Strategic Management: Concepts and Cases, 10th. Ed. Prentice Hall, NY.
- DPT, Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu, 2006.
- DPT, Kamu Kuruluşları İçin Stratejik Planlama Kılavuzu DPT Yayınları, Ankara, 2003
- DPT, 2006-2010 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı, 2010
- Ergun, Turgay; "Kamu Yönetimi Disiplininin Gelişmesine Kısa Bir Bakış: Yeni Arayışlar ve Gerçekler", Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri, 1. Cilt, TODAİE, Ankara, 1995, s. 8.
- Örnek, Acar; Kamu Yönetimi, Meram Yay., İstanbul, 1992, s. 9
- Pearce, John A., ve David, Fred R. (1987). "Corporate Mission Statements: The Bottom Line" Academy of Management Executive, May. s.109
- SYDGM, 2009-2013 Stratejik Planı, 2009.

YOKSULLUK VE DEZAVANTAJLI GRUPLAR HARİTASI PROJESİ (YDG-HP)

Soner KARATAŞOĞLU

ŞIRNAK-Beytüşşebap Kaymakamı
Sakarya Üniversitesi Doktora Öğrencisi
sonerkaratasoglu@myynet.com.tr

Özet

Sosyal bilimlerde yoksulluk, çoğu kez ekonomik (maddi) boyutuyla ele alınmaktadır. Ülkemizdeki yoksulluğun yapısı, derinliği ve yaygınlığı konusunda yeterli veri yoktur. Bu konuda teknik eksiklikler vardır. Son dönemde yoksullukla ilgili olarak yapılan çalışmalar kısmi nitelik taşımakta, farklı yöntemler kullanıldığı için karşılaştırma yapılamamakta ve yoksulluğun zaman içindeki değişimi konusunda fikir verememektedir. Oysa bütüncül, kapsamlı ve yapısal çözümler üretebilmesi için sorunu tüm boyutlarıyla ortaya koyan bir yoksulluk haritasına gereksinim vardır.

Bu projenin amacı; Farklı gelişmişlik seviyesindeki iki ilçenin (Beytüşşebap-Karapürçek) Yoksulluk-yoksunluğa ve Sosyal yardımlara dair tüm verilerini karşılaştırmak ve yerel politika uygulayıcılarına politika önerecek bir veri tabanı sistemi oluşturmaktır. Yoksul fert ve aileler tespit edildikten sonra onların insan onur ve haysiyetine yaraşır şekilde toplum içerisinde yaşamları için gerekli tedbirlerin kolayca alınması sağlanacaktır. Böylece yoksulluğun neden olacağı sorunlar daha meydana çıkmadan önleyici çözüm ve politikalar ile ortadan kaldırılacaktır.

Yoksulluk ve Dezavantajlı Gruplar Haritası Projesinde esas amaç yoksulluğun engellenmesi hatta ortadan kalkması ve “önleyici sosyal yardım” kavramının yerleşmesini sağlamak ve yoksulluğa dair çözüm yollarının nasıl üretilbileceğini tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler; Yoksulluk haritası, önleyici sosyal yardım, dezavantajlı gruplar, kültürel yoksunluk, yoksulluk analizi

Abstract

In social sciences, poverty; is mostly be acknowledged with it's economical dimension. Today there hasn't been enough data on the depth, the commonness and the very fabric of poverty. There are many technical difficulties on the subject. In the current period the studies that are being made on the subject of poverty features partiality. It makes it hard to make a comparison because different methods were used on the subject, also fails to build a concept about poverty's phases among the timeline. However, in order to produce capable, extensive and constitutional solutions; a poverty chart which explains the problem with it's full extent.

The purpose of this Project is to; compare all the datas obtained about the poverty-abstinence and social aids on two counties with different development phases (Beytussebap-Karapurcek) and to provide a database system which will recommend political approachs to the local politics applicators. After detecting the individuals and families who are in the need of economic aid, necessary measures will be taken in order to provide these people to live in the community with respect to their self-esteem and dignity, thus removing the problems that may have been caused from poverty before it actually develops with administiring preventive measures and political approachs.

In 'Poverty and Disadvantaged Groups Charting Project' the essential purpose is to prevent and even to remove poverty, to provide the concept of 'preventive social aid' to be established properly and to determine how solutions will be produced about the problem of poverty.

Keywords; Chart of Poverty, preventive social aid, disadvantaged groups, cultural deprivation, poverty analisement

I.GİRİŞ

Ülkemizdeki yoksulluğun yapısı hakkında yeterli veri yoktur. Bu konuda teknik eksiklikler olması da ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Yapılacak olan bu çalışma sonucu, toplumda yer alan sorunları ortadan kaldırmak için oluşturulacak proje ve politikalara yön vermek üzere kapsamlı bir yoksulluk haritası oluşturulacaktır. Önleyici sosyal yardım politikalarına zemin hazırlayacaktır.

II. PROJE BİLGİLERİ

1. PROJENİN UYGULAMA ALANI VE ÖZETİ

Beytüşşebap (ŞIRNAK) ve Karapürçek (SAKARYA) İlçelerine Bağlı Tüm Mahalle ve Köyler. Toplam 41 yerleşim birimi proje kapsamında değerlendirilmiştir. Yoksulluk ve Dezavantajlı Gruplar haritası Projesi (YDG-HP) için kullandığımız 4 adet Form ve yazılım tamamen tarafımızdan üretilmiştir.

Projede, yoksulluğun yanı sıra, diğer dezavantajlı gruplar hatta kültürel yoksunluk hakkında kesin verilere ulaşmak hedeflenmiştir. Bu veriler ilçe sınırları içinde ikamet eden 27 anketör tarafından gerçekleştirilen hane ziyaretleri ile formlara yazılacaktır. Toplanan veriler günlük olmak üzere, hazırlanan İstatistik Programına kaydedilecektir. 30 gün sürecek hane ziyaretleri sonunda tespit edilen durum değerlendirilecek ve bundan sonra oluşturulacak politika ve projelerde yol gösterici olacaktır.

Beytüşşebap ve Karapürçek küçük birer ilçe olması nedeniyle proje uygulaması bakımından (proje evreni) avantajlıdır. Bu proje beş yıl boyunca yılda bir kez olmak üzere; durumu değişen birey ve aileleri belirlemek, sağlanan desteklerde adaletsizliği önlemek ve sürdürülen projelerin veya yürütülen yardımların devamlılığını sağlamak amacıyla tekrarlanacaktır.

2. PROJENİN GEREKÇESİ VE AMACI

Sözlük anlamıyla yoksul, yeterli düzeyde parası olmayan veya konforlu bir şekilde yaşamak için gerekli olan ihtiyaçlara, araçlara sahip olmayan kişidir. Yoksulluk kelimesi ise yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumunu ifade etmektedir (Aktan ve Vural, 2002).

Dünya Bankası, yoksulluğun tanımını; 'maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeniyle kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve asgari bir yaşam düzeyini sürdürecektir gelirinden yoksun olma halidir' şeklinde yapmaktadır. Bu tanımda geçen asgari yaşam düzeyi ise, günde en az '1' dolar gelir elde etmektir.

Sosyal bilimlerde yoksulluk, çoğu kez ekonomik (maddi) boyutuyla ele alınmaktadır. Buna göre yoksulluk, maddi yetersizlik veya güçsüzlüktür. Maddi yoksulluk, mutlak ve görelî yoksulluk olmak üzere ikiye ayrılır. Mutlak yoksulluk, insan haysiyetine yakışır bir şekilde temel ve zorunlu ihtiyaçların giderilememesi halidir. Yardıma muhtaç olan bu yoksullar, genelde temel insani ihtiyaçlarını(beslenme, barınma, giyinme gibi) kendi güç ve gayretleriyle karşılayamamaktadır.

Görelî yoksulluk ise, temel ihtiyaçlarını kısmen karşılamakla birlikte, sosyal refah yönünden gelişmiş toplumlarda vazgeçilmesi zor olan ve hayatın kalitesini arttıran veya hayatı kolaylaştıran bazı nesnel ev eşyalarını (buzdolabı, çamaşır makinesi, televizyon vb.) yeterince temin edemeyen insanlar ve aileleri kapsamaktadır. Bu yoksullar, sürekli olarak bir gelire sahip olmak ve asgari standardını yakalamış olmakla birlikte bu kesimin gelir düzeyi, ortalama refah seviyesinin altında seyrettiği gibi sosyo-kültürel katılım, eğitim ve mesken kalitesinden de uzaktadırlar (Seyyar, 2006).

Yoksulluk yeni bir sorun değildir. Tarihin her döneminde, her ülkede var olmuştur. Bugün de

pek çok ülke şiddeti ne olursa olsun, az ya da çok bu sorun ile iç içe yaşamaktadır. Ekonomik gelişmişliği yakalayabilmiş ülkelerde dahi yoksulluktan söz etmek mümkündür.

Görüldüğü gibi yoksulluk, toplumda var olan diğer sosyal sorunları arttırmakta ve derinleştirmekte, hatta bir çeşit kısır döngüye yol açmaktadır.

Dünya Bankası verilerine göre dünya nüfusunun yaklaşık % 20'si (1.3 milyar kişi) yoksul durumdadır. Bunların 800 milyon gibi büyük bir çoğunluğu açlık sınırı (kronik açlık) düzeyinde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır.

Ülkemizde de yoksulluk hala yüksek oranlardadır. Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK) 2007 raporundaki verilere göre:

- 2006 yılında yüzde 0.74 olarak tahmin edilen açlık sınırının altında yaşayan fert oranı 2007 yılında yüzde 0.54'e düşmüş; yoksul fert oranı ise yüzde 17.81'den yüzde 18.56'ya yükselmiştir
- 2007'de fertlerin % 0.54'ü sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 18.56'sı ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamıştır.

Bu oran 70 milyon 586 bin 256 kişilik Türkiye nüfusuna göre hesaplandığında ise Türkiye'de 12 milyon 956 bin kişi yoksulluk, 381 bin kişi de açlık sınırının altında yaşamaktadır (www.tuik.gov.tr).

TÜİK bu oranları belirlerken dört kişilik ailenin açlık sınırını 237, yoksulluk sınırını 619 YTL olarak esas almıştır.

Ülkemizdeki yoksulluğun yapısı, derinliği ve yaygınlığı konusunda yeterli veri yoktur. Bu konuda teknik eksiklikler vardır. Son dönemde yoksullukla ilgili olarak yapılan çalışmalar kısmi nitelik taşımakta, farklı yöntemler kullanıldığı için karşılaştırma yapılamamakta ve yoksulluğun zaman içindeki değişimi konusunda fikir verememektedir. Oysa bütüncül, kapsamlı ve yapısal çözümler üretebilmesi için sorunu tüm boyutlarıyla ortaya koyan bir yoksulluk haritasına gereksinim vardır.

YDG-HP çalışmamız hane ziyaretleri şeklinde olacağından ve bireylere tek tek ulaşılması hedeflendiğinden, elde edilecek verilerle ilçemizde yaşayan diğer dezavantajlı grup olan yaşlılar, özürlüler, işsiz, evsiz, madde bağımlıları vb. tespitin yapılması bu grubun da haritasını oluşturmak amaçlanmıştır. Verilerin toplanacağı formlar buna göre düzenlenmiştir.

Bu projenin amacı; Beytüşşebap ve Karapürçek İlçelerinde yaşayan tüm bireylere ulaşmak kaydıyla ilk defa iki farklı ilçenin yoksulluk ve dezavantajlı gruplar haritasını net bir şekilde çıkarmaktır. Yoksul fert ve aileler tespit edildikten sonra onları insan onur ve haysiyetine yakışır şekilde toplumda yaşamaları için gerekli tedbirlerin kolayca alınması sağlanacaktır. Böylece yoksulluğun neden olacağı sorunlar daha meydana çıkmadan ortadan kaldırılacaktır. İlçe merkezleri ve bağlı köylerinde ikamet eden işsizlik nedeniyle geçimlerini sağlamakta güçlük çekip yoksulluk sınırında yaşayan ailelerin sayısı oldukça fazladır. Vakfımıza başvuruda bulunup kendilerini ifade eden bu hane bireylerinin dışında birçok resmi işlem hakkında henüz bilgi sahibi olamayan, okuma yazması olmadığı için çekinen veya yaşlılık-sakatlık gibi nedenlerden dolayı Vakfımıza bizzat gelemeyen ailelerin de tespitini yapmak, ihtiyaçlarını belirlemek ve bu ihtiyaçların imkânlar ölçüsünde karşılanmasını sağlamaktır. Her ailenin farklı ihtiyaçları olduğu halde tüm ailelere aynı ihtiyacı temin etmek uygun olmayacağı gibi fayda da sağlamayacaktır. Her ailenin ihtiyacı doğrultusunda yapılan yardımlar sayesinde memnuniyet ortamı yaratacağı gibi gereksiz harcamalardan da kaçınılmış olacaktır.

Projemizde esas amaç yoksulluğun engellenmesi hatta ortadan kalkması için ne gibi çözüm yollarının üretilebileceğini tespit etmektir. Bu tespit sonucunda Vakıf kanalıyla sadece yardım alan vatandaşları tespit etmek veya şu ana kadar yardım alamayan yardıma muhtaç vatandaşlarımıza ulaşarak onlara gerekli bilgiyi sağlamanın yanında istihdama yönelik projeler de hazırlamaktır. Ayrıca yeşilkart, sakatlık maaşı, bakım parası, anne çocuk sağlığı, ailenin sosyal ve kültürel yaşam biçimi gibi birçok önemli veri de elde edilecektir.

Bütün bu hususlar göz önüne alındığında 'Yoksulluk ve Dezavantajlı Gruplar Haritası Projesinin büyük fayda sağlayacağı tahmin edilmektedir

3. PROJENİN UYGULAMA YÖNTEMLERİ

Çalışmamız, yoksulluğun tespitinde ve yapılan transferlerde, bireyin kendi gelirinin yanı sıra, yaşadığı hanenin toplam geliri ve hane halkının kompozisyonunun da dikkate alınması gerektiğinden hane ziyaretleri şeklinde olacaktır.

TÜİK verilerine göre, hane halkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riski artmakta, fertlerin eğitim durumu arttıkça yoksulluk riski azalmaktadır. Buna göre her bir hanenin büyüklüğü ve bireylerin tek tek eğitim, sağlık durumları ve içinde bulundukları tüm olumlu ve olumsuz şartlar bu haritayla tespit edilecektir.

Projenin uygulama aşamaları aşağıda maddeler halinde sunulmuştur:

- Proje kapsamına giren hane sayıları çıkarılmış, uygulama kolaylığı açısından bölgelere ayrılmıştır.
- Hane ziyaretlerini gerçekleştirecek anketörler ile bire bir görüşülerek, girişken, en az lise mezunu, iletişimi becerisi yüksek olan bayanlar arasından seçilmiştir.
- Proje çalışmalarına yön vermek üzere konusunda uzman bir kişi danışmanlık yapmıştır.
- Maliyet analizi çıkarılmıştır.
- İstatistiksel veriler toplamak üzere her hanenin profilini ayrıntılı olarak gösterecek, yorumları ve isteklerini de kapsayan anket formları hazırlanmıştır
- Elde edilen bu veriler kaynakların daha etkili kullanılmasını sağlamak amacıyla ACCSESS programı kullanılarak sosyal yardımlardan yararlananlarla ilgili bir veri tabanı oluşturulmuştur.
- Çalışmaları Koordinatör denetiminde yapılmıştır.
- Hane ziyaretlerine başlamadan önce verilerin sağlıklı bir şekilde toplanması amacıyla anketörlerle bilgilendirme toplantısı yapılmıştır.
- Anketörlerin daha kolay ve sağlıklı bilgilere ulaşabilmelerine yardımcı olmak için tüm köy ve mahalle muhtarları aynı zamanda vatandaşlar da yapılacak çalışma konusunda bilgilendirilmiştir.
- Projenin ilk aşamasında ilçede bulunan toplam hane sayısının %1'i projede görevli memurlar tarafından ziyaret edilmiştir (pilot uygulama)
- Aynı zamanda SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) programından yararlanarak verilerin istatistiksel analizi yapılacaktır.
- Bu çalışma sonucu elde edilen veriler ile iki ilçenin sosyo-ekonomik profili çıkarılmış olacak ve yoksulluk ve dezavantajlı gruplara yönelik yapılacak çalışmalara kolaylık sağlayacaktır.
- Bu çalışma 5 yıl boyunca senede bir kez tekrar edilecektir. Durumlarında değişiklik olan kişiler tespit edilecek ve mükerrer yardımlar önlenecektir.

Projenin Çıktıları;

- SOYBİS'ten (sosyal yardım bilgi sistemi) tespiti sağlanamayan gayri resmi bilgilerin (hane fotoğrafları v.b.) söz konusu proje kapsamında yapılan araştırmalar sonucu tespit edilerek sisteme girilmesi sağlanacaktır.
- Sosyal yardımların transfer edildiği yoksul kesimin tespiti yapılırken haksızlık ve adaletsizlikleri önlemek gerekmektedir. Bu çalışmayla, yoksulluk ve dezavantajlı gruplar sorununu tüm boyutlarıyla ortaya koyan bir harita oluşturmakla birlikte, kısıtlı mali imkânlar göz önüne alınarak, yoksulluğu azaltmayı hedefleyen transferlerin yoksul olmayan kesim tarafından alınmasını engellemek için kişilerin gelir ve harcamaları net bir şekilde tespit edilecektir. Yoksul olmayan kesime verilen transferlerin hiç transfer alamayan yoksul kesime aktarılması suretiyle yoksulluk daha hızlı azaltılabilir.
- Yoksulluğun yol açtığı sorunlar ortadan kaldırılacaktır.

- Bu haritayla politika oluşturuculara sağlıklı bilgiler sunulacaktır.
- Hazırlanan formlar kapsamlı sorular içerdiğinden bir aileyle ilgili elde edilmek istenen her bilgi mevcut olacaktır. Özellikle sosyo-kültürel verileri içeren sorular sayesinde kültürel yoksunluk da belirlenmiş olacaktır.

4. PROJENİN ZAYIF YÖNLERİ

- Ziyaret edilecek hanelerde bireyler, özellikle alınan yardımların olumsuz yönde etkileneceği veya aile mahremiyetini sarsacağı endişesiyle bazı bilgileri (mal varlığı, kötü alışkanlıklar vb.) vermekten kaçınacakları düşünülmektedir.

5. PROJENİN GÜÇLÜ YÖNLERİ

- İlçeler küçük olduğundan tek tek tüm hane ve bireylere ulaşmak kolay olacaktır.
- Seçilen anketörler İlçe sınırları içinde ikamet eden kişiler olduğundan ve muhtarlara bu konuda önceden bilgi verileceğinden hanelere daha rahat ulaşılacak ve ailelerle daha iyi iletişime geçilecektir. Böylece daha sağlıklı veriler elde edilecektir.
- Gerçekleştirilecek olan bu proje doğrultusunda ileride uygulanacak olan politika ve projeler ilçemizde yaşayan vatandaşlarımızı olumlu etkileyeceğinden veri toplama aşamasında sorunlarla karşılaşılmayacaktır.

6. PROJENİN FİNANSMANI

Ulusal-Uluslar arası Fonlar ve Yerel Kaynaklar.

7. PROJENİN TOPLAM MALİYETİ (iki ilçe için toplam miktar)

Projenin toplam maliyeti: **42.175,00 TL** (27.175.00 TL + 15.000,00 TL)

8. PROJENİN SÜRESİ

90 iş günü içinde tamamlanması sağlanmıştır.

III. YOKSULLUK VE DEZAVANTAJLI GRUPLAR HARİTASI PROJESİ

VERİTABANI RAPORU (Karşılaştırmalı Grafik Gösterimi)

NOT: Bu kısımda uyguladığımız projemizin yansımaları ve sonuçlarından bir kısmı ilçe ilçe ayrı olarak değerlendirilecektir.Tablolar yorumlanmamıştır.

GENEL VERİLER

I- KARAPÜRÇEK(Sakarya)

Proje kapsamında anket uygulanan yerleşim birimi sayısı: **14 Köy ve Mahalle**

Proje kapsamında ulaşılan toplam hane sayısı: **2889 Hane**

Ulaşılan toplam kişi sayısı: **11.234 Kişi (%98)**

II- BEYTÜŞŞEBAP (Şırnak)

NOT: Beytüşşebap ilçesine ait tüm veriler bildiri metnine alınmamıştır. Sadece ilçe merkezi değerlendirilmiştir.

Proje kapsamında anket uygulanan yerleşim birimi sayısı: **27 Köy ve Mahalle**

Proje kapsamında ulaşılan toplam hane sayısı: **2209 Hane**

Ulaşılan toplam kişi sayısı: **14.786 Kişi (%84, NOT: %12 kamu görevlisi ve %4 Maddi durumlarının iyi olması nedeniyle Ankete katılmak istemeyenlerden oluşmaktadır)**

İLÇE BAZINDA TABLO DEĞERLENDİRMESİ

I- KARAPÜRÇEK

I.1 GENEL VERİLER

Proje kapsamında ulaşılan toplam hane sayısı: 2889

Ulaşılan toplam kişi sayısı: 11234

Ulaşılan Hanelerin Adrese Göre Dağılımı

AHMEDİYE KÖYÜ	78
AHMETLER MAHALLESİ	205
CUMHURİYET MAHALLESİ	387
HARMANLI KÖYÜ	40
HOCAKÖY MAHALLESİ	168
İNÖNÜ MAHALLESİ	411
KANLIÇAY KÖYÜ	132
KÜÇÜK KARAPÜRÇEK KÖYÜ	118
MECİDİYE KÖYÜ	254
MESUDİYE KÖYÜ	257
MEŞEPINARI KÖYÜ	85
TEKETABAN KÖYÜ	357
YAZILIGÜRGEN MAHALLESİ	259
YÜKSEL MAHALLESİ	141
TOPLAM	2892

I.2. DEMOGRAFİK VERİLER

Yaş Göre Dağılım

0-18	3243 (%33.2)
18-35	2759 (%28.6)
35-50	1919 (% 19.6)
50-65	1037 (% 10.5)
65 ve üzeri	806 (%8.2)
KADIN	5345 (%47.7)
ERKEK	5858 (%52.3)

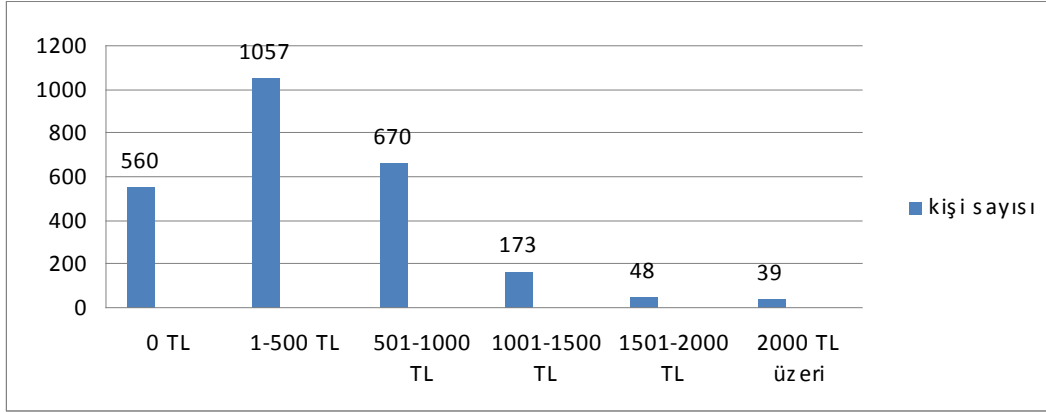
Sosyal Güvence Türüne Göre Dağılım

SOSYAL GÜVENCE TÜRÜ	KİŞİ SAYISI	YÜZDE DAĞILIM
SSK (ÇALIŞAN)	3445	%31.5
SSK (EMEKLİ)	869	%8
BAĞ-KUR (ÇALIŞAN)	816	%7.5
BAĞ-KUR (EMEKLİ)	952	%8.7
EMK. SANDIĞI (ÇALIŞAN)	175	%1.6
EMK. SANDIĞI (EMEKLİ)	276	%2.6
YURTDIŞINDAN EMEKLİ	14	%0.1
YEŞİL KART	1806	%16.5
SOSYAL GÜVENCE YOK	2570	%23.5
TOPLAM	10923	100

Sosyal Güvencesi Olmayan Kişiler ve İçinde Bulundukları Hanelerin Aylık Ortalama Gelir Dağılımları

AYLIK ORTALAMA GELİR ARALIKLARI	KİŞİ SAYISI
0 TL	560
1-500 TL	1057
501-1000 TL	670
1001-1500 TL	173
1501-2000 TL	48
2000 TL üzeri	39
TOPLAM	2547**

***Toplam 23 kişinin yaşadığı hanelerin aylık ortalama gelirlerine ilişkin bilgi alınamamıştır.*

Toplam Nüfusun Eğitim Seviyesine Göre Dağılım

EĞİTİM SEVİYESİ	KİŞİ SAYISI	YÜZDE DAĞILIMI***
OKUMA-YAZMA BİLMEYEN	1000	%9.2
OKUMA-YAZMA BİLEN	182	%1.7
İLKOKUL ÖĞRENCİSİ	1239	%11.3
İLKOKUL MEZUNU	4233	%38.8
ORTAOKUL ÖĞRENCİSİ	487	%4.5
ORTAOKUL MEZUNU	872	%8
LİSE ÖĞRENCİSİ	471	%4.3
LİSE MEZUNU	755	%6.9
ÖNLİSANS ÖĞRENCİSİ	16	%0.1
ÖNLİSANS MEZUNU	31	%0.2
LİSANS ÖĞRENCİSİ	154	%1.4
LİSANS MEZUNU	154	%1.4
YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ	5	%0.04
YÜKSEK LİSANS MEZUNU	5	%0.04
TOPLAM	9604	

****yüzde hesapları, bilgi alınan toplam kişi sayısı olan 10923 üzerinden yapılmıştır. Okul çağında*

olmayan çocuklar dahil edilmemiştir (1319 kişi).

I.3. EKONOMİK VERİLER

Hanelerin Aylık Toplam Gelir Dağılımı

Aylık Ort. Gelir	Hane Sayısı (%)
1-500 TL	866 (%30)
501-1000 TL	935 (%32)
1001-1500 TL	271 (%9)
1501-2000 TL	89 (%3)
2000 TL üzeri	61 (%2)
TOPLAM	2222 (%76)

Aylık Ortalama gelirini “0,00 TL” olarak beyan eden hane sayısı: 375 (%13)

Aylık ortalama gelirle ilgili bilgi alınamayan hane sayısı: 291 (% 10)

I.4.SOSYAL YARDIMLAŞMA VAKFI VE YARDIMLARA İLİŞKİN VERİLER

Son 3 Yılda Yapılan Yardımlar ve Yararlanma Oranları

Son 3 Yıl İçerisinde (2007-2008-2009)Gıda Yardımı Alan Toplam Hane Sayısı: 208

Gıda Yardımı (Hane Sayıları)

Her Ay Yardım Alanlar	24
Yılda Birkaç defa Yardım Alanlar	86
Sadece Bir Defa Yardım Alanlar	98
Yardım Almayanlar	2359

Son 3 Yıl İçerisinde Para Yardımı Alan Toplam Hane Sayısı: 167

Para Yardımı (Hane Sayıları)

Her Ay Yardım Alanlar	11
Yılda Birkaç defa Yardım Alanlar	58
Sadece Bir Defa Yardım Alanlar	98
Yardım Almayanlar	2359

Son 3 Yıl İçerisinde Vakıftan Eğitim Yardımı Alan Toplam Hane Sayısı: 229

Eğitim Yardımı (Hane Sayıları)

Her Ay Yardım Alanlar	14
Yılda Birkaç defa Yardım Alanlar	108
Sadece Bir Defa Yardım Alanlar	107
Yardım Almayanlar	2345

Son 3 Yıl İçerisinde ŞNT Yardımı Alan Toplam Hane Sayısı:

Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) Yardımı (Hane Sayıları)

Alanlar	121
Almayanlar	2479

Son 3 Yıl İçerisinde Yol Parası Yardımı Alan Toplam Hane Sayısı: 81

Yol Parası Yardımı (Hane Sayıları)

Her Ay Yardım Alanlar	13
Yılda Birkaç defa Yardım Alanlar	9
Sadece Bir Defa Yardım Alanlar	59
Yardım Almayanlar	2517

Son 3 Yıl İçerisinde Sağlık İçin Nakit Yardımı Alan Toplam Hane Sayısı: 72

Sağlık İçin Nakit Yardımı (Hane Sayıları)

Her Ay Yardım Alanlar	4
Yılda Birkaç defa Yardım Alanlar	13
Sadece Bir Defa Yardım Alanlar	55
Yardım Almayanlar	2522

Son 3 Yıl İçerisinde Yakacak Yardımı Alan Toplam Hane Sayısı: 282

Yakacak Yardımı (Hane Sayısı)

Her Yıl Alanlar	158
2 Yıl Alanlar	1
Sadece 1 Defa Alanlar	123
Almayanlar	2295

Bakım /Onarım Yardımı (Hane Sayıları)

Ev Yapılan/Yapımı Devam Edenler	19
Bakım/Onarım Yapılanlar	28
Yardım Yapılmayanlar	2552

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfından son üç yıl içerisinde hiç yardım almayanların nedene göre dağılımı

Hiç İhtiyacım Olmadı	1054
Başvurdum Reddedildi	266
İhtiyacım Vardı Ama Başvurmadım	533
Haklarımı Bilmediğim İçin Başvurmadım	132
Diğer Nedenler	15
TOPLAM	2000

Haklarımı Bilmediğim İçin Başvurmadım İfadesini kullananların dağılımı

1-500 TL	56
501-1000 TL	44
1001-1500 TL	13
1501-2000 TL	4
2000 TL ÜZERİ	0
TOPLAM	117

I.5. SOSYO-KÜLTÜREL VERİLER

Kitaplık Bulunan Hane Sayısının Aylık Gelire Göre Dağılımı

1-500 TL	59
501-1000 TL	175
1001-1500TL	81
1501-2000 TL	19
2000 TL üzeri	26
TOPLAM	360 (%12.5)

Sinema-Tiyatroya Çok Seyrek Giden Hane Sayısının Aylık Gelire Göre Dağılımı

1-500 TL	63
501-1000 TL	110

1001-1500TL	59
1501-2000 TL	19
2000 TL üzeri	12
TOPLAM	263 (%9.1)

Sinema-Tiyatroya Gitmeyen Hane Sayısının Aylık Gelire Göre Dağılımı

1-500 TL	768
501-1000 TL	766
1001-1500TL	182
1501-2000 TL	60
2000 TL üzeri	26
TOPLAM	1802 (% 62.4)

Sinema-Tiyatroya bir Şekilde Giden Toplam Hane Sayısı: 417

Sinema-tiyatroya Hiç Gitmeyen Toplam Hane Sayısı: 1802

Günde 0-2 saat TV izleme (Aylık gelire göre hane sayısı dağılımı)

1-500 TL	299
501-1000 TL	240
1001-1500TL	72
1501-2000 TL	18
2000 TL üzeri	11
TOPLAM	640 (% 22.2)

Günde 3-4 saat TV izleme (Aylık gelire göre hane sayısı dağılımı)

1-500 TL	270
501-1000 TL	364
1001-1500TL	105
1501-2000 TL	29
2000 TL üzeri	26
TOPLAM	794 (% 27.5)

Günde 5-8 saat TV izleme (Aylık gelire göre hane sayısı dağılımı)

1-500 TL	134
501-1000 TL	166
1001-1500TL	52
1501-2000 TL	19
2000 TL üzeri	16
TOPLAM	387 (% 13.4)

Günde 8 Saatten Fazla TV izleme (Aylık gelire göre hane sayısı dağılımı)

1-500 TL	95
501-1000 TL	117
1001-1500TL	29
1501-2000 TL	17
2000 TL üzeri	8
TOPLAM	266 (%9.2)

Boş Vakitlerinde Bahçe İşleriyle Uğraşanlar (Aylık gelire göre hane sayısı dağılımı)

1-500 TL	537
501-1000 TL	564
1001-1500TL	170
1501-2000 TL	63
2000 TL üzeri	39
TOPLAM	1373 (%47.5)

Boş Vakitlerinde Kahvehaneye Gidenler (Aylık gelire göre hane sayısı dağılımı)

1-500 TL	328
501-1000 TL	334
1001-1500TL	111
1501-2000 TL	33
2000 TL üzeri	21
TOPLAM	827 (% 28.6)

Boş Vakitlerinde TV İzleyenler (Aylık gelire göre hane sayısı dağılımı)

1-500 TL	536
501-1000 TL	591
1001-1500TL	177
1501-2000 TL	53
2000 TL üzeri	37
TOPLAM	1394 (% 48.3)

Boş Vakitlerinde Kitap, Gazete Okuyanlar (Aylık gelire göre hane sayısı dağılımı)

1-500 TL	74
501-1000 TL	138
1001-1500TL	61
1501-2000 TL	22
2000 TL üzeri	21
TOPLAM	316 (% 11)

Boş Vakitlerinde Çocuklarıyla İlgilenenler :33 (Çocuğu Olan Toplam Aile sayısı :1959)

0-500 TL	18
501-1000 TL	11
1001-1500TL	0
1501-2000 TL	2
2000 TL üzeri	2
TOPLAM	33 (% 1.7)

İnternet Bağlantısı Olan Hane Sayısı: 380 (%13,2)

İnternet Bağlantısı olmayan Hane sayısı: 2222 (% 77)

Konuyla İlgili Bilgi alınamayan Hane Sayısı: 286 (% 9,8)

İnternet Bağlantısı Olan Hane Sayısının Aylık Gelire Göre Dağılımı

0 TL	26 (% 6.9)

1-500 TL	75 (% 19.7)
501-1000 TL	158 (% 41.5)
1001-1500TL	74 (% 19.5)
1501-2000 TL	21 (% 5.6)
2000 TL üzeri	26 (% 6.8)
TOPLAM	380 (% 100)

1

–1000 TL arası gelir beyan edenlerin Toplam Hane sayısı: **1801**

1–1000 TL arasında gelir beyan edenler arasında evinde internet bağlantısı olan Hane sayısı: **233**

İnternet Bağlantısı olan hanelerin Aynı Gelir grubundaki hanelere oranı: 233/1801= **% 13**

E-devlet Hakkında Bilgi Sahibi Olanlar: 228 Hanede yaşayan kişiler e-devlet hakkında bilgi sahibi

E-devletten Yararlanmış Olanlar: 998 Hanede yaşayan kişiler bugüne kadar e-devletten çeşitli şekilde yararlanmışlar.

I.6. SAĞLIK VERİLERİ

Çocuk Aldırma Bayan Sayısı: 354

Çocuk Aldırma Nedenine Göre Dağılım

Maddi İmkânsızlık Nedeniyle	111 (%31.4)
Sağlık Nedeniyle	101 (% 28.6)
Ben İstemedim	86 (% 24)
Eşim İstemedi	29 (%8)
Diğer Nedenlerle	28 (% 8)
TOPLAM	353 (%100)

Düşük Yapan Bayan Sayısı: 826 (%28.6)

Düşük Sayısına Göre Dağılım

1-2	684 (%82.9)
3-4	119 (% 14.4)
5 ve üzeri	22 (% 2.7)
TOPLAM	825 (%100)

5 Yaşından Önce Vefat Yaşanan Hane Sayısı: 660 (%22.9)

Vefat Sayısına Göre Dağılım

1-2	545 (% 82.4)
3-4	86 (% 13)
5 ve üzeri	30 (% 4.5)
TOPLAM	660 (%100)

Doğumların Gerçekleştiği Yere Göre Dağılımları

Evde	436 (%13.5)
Evde Ebe Eşliğinde	874 (% 27)
Devlet Hastanesinde	1785 (%55.3)
Özel Hastanede	124 (%3.8)
Dışarıda (tarla vb)	10 (% 0.3)
TOPLAM	3227 (%100)

I.7.ÖZÜRLÜ BİREYLER

Toplam Özürlü Sayısı: 204

Raporu Olan Özürlü Sayısı: 159 (%78)

Özürlü Birey Sayısının Özur Türlerine Göre Dağılımı

KİŞİ SAYISI	ÖZÜR TÜRÜ					
	Fiziksel	Zihinsel	Görme	İşitme	ortopedik	konusma
1	X	X		X		X
2			X			X
1		X	X			
1	X	X	X			
1		X		X		X
7				X		X
1		X		X		
8				X		
15	X	X				
16			X			
50	X					
63		X				
5						X
30					X	
1	X				X	
1		X			X	
1	X					X
TOPLAM:204						

Özürlü Birey Sayısının Özur Nedenlerine Göre Dağılımı

Doğuştan	98 (%48)
Hastalık Sonucu	81 (%39.8)
Kaza Sonucu	19 (%9.3)
Yanlış Tedavi Sonucu	4 (% 2)
Saldırı Sonucu	2 (%1)
TOPLAM	204

Çalışabilir Durumda Olan Özürlü Birey Sayısı: 40 (%20)

Çalışabilir Durumda Olan Özürlü Birey Sayısının Özur Türlerine Göre Dağılımı

Fiziksel	9
Ortopedik	9
Konuşma	4
İşitme	5
Görme	4
Zihinsel	2
İşitme+konuşma	5
Görme+konuşma	2
TOPLAM	40

Sürekli Bir İşte (Sigortalı)Çalışan Özürlü Sayısı ve Özur Türüne Göre Dağılımı

Fiziksel	1
Ortopedik	2
Konuşma	1
Görme	3
İşitme+konuşma	2
TOPLAM	9

NOT:Yukarıdaki tabloya göre, çalışabilir durumdaki özürlü bireylerin % 22.5'i, tüm özürlülerin ise %4.4'ü düzenli bir işte çalışmaktadır.

Özürlü Bireylerin “Özürlülüğe İlişkin Haklar”dan Yararlanma Durumları

Özürlülük Maaşı Alanlar	89 (%43.6)
Evde Bakım Parası Alanlar	19 (% 9.3)
Rehabilitasyon Hizmeti Alanlar	18 (% 8.8)
Yeşil Kart Sahibi Olanlar	102 (% 50)

1.8. HANE İLE İLGİLİ VERİLER

Su Tesisatı Olan Ev Sayısı :	2585 (%99.1)
Elektrik Tesisatı Olan Ev Sayısı:	2587 (%99.1)
Güneş Enerji Sistemi Olan Ev Sayısı :	586 (%22.5)
İçinde Tuvaleti Olan Ev Sayısı :	2575 (%98.7)
Sadece Dışarıda Tuvaleti Olan Ev Sayısı:	22 (%0.8)
Tuvaleti Olmayan Hane Sayısı:	13 (% 0.5)
İçinde Banyosu Olan Ev Sayısı :	2562 (% 98.2)
Sadece Dışında Banyo Olan Ev Sayısı:	11 (% 0.4)
Banyosu Olmayan Ev Sayısı:	37 (% 1.4)

Evde Bulunan TV Sayısına Göre Hane Dağılımı

Yok	130 (% 5)
1 Tane	2294 (% 88.2)
2-3 tane	171 (% 6.8)
4 Tane	4 (% 0.1)
TOPLAM	2599 (% 100)

Aylık Gelire Göre TV Sayısının Dağılımı

AYLIK GELİR ARALIĞI	0 ADET TV	1 ADET TV	2-3 ADET TV	4 ADET TV	TOPLAM
1-500 TL	53	782	27	0	809 (%93.4)
501-1000 TL	29	839	63	1	903 (% 96.6)
1001-1500 TL	6	231	34	0	265 (% 97.8)
1501-2000 TL	1	67	19	1	87 (% 97.8)
2000 TL Üzeri	0	44	14	3	61 (%100)

Evde Bulunan Bilgisayar Sayısına Göre Hane Dağılımı

Yok	2059
1 Tane	531
2 Tane	11
3 Tane	2
TOPLAM	2603

Aylık Gelire Göre Bilgisayar Sayısının Dağılımı

AYLIK GELİR ARALIĞI	0 ADET	1 ADET	2 ADET	3 ADET	TOPLAM
1-500 TL	756	106	0	1	107 (%12.3)
501-1000 TL	707	221	4	0	225 (%24)
1001-1500 TL	170	100	1	0	101 (% 37.3)
1501-2000 TL	54	31	1	1	33 (% 37)
2000 TL Üzeri	26	30	5	0	35 (% 57.4)

Evde Bulunan Cep Telefonu Sayısına Göre Hane Dağılımı

Yok	337
1 Tane	680
2-3 Tane	1322
4 tane	164
5 ve üzeri	78
TOPLAM	2581

Aylık Gelire Göre Cep Telefonu Sayısının Dağılımı

AYLIK GELİR ARALIĞI	0 ADET	1 ADET	2-3 ADET	4 ADET	5 ve Üzeri	TOPLAM
1-500 TL	157	291	375	28	8	702
501-1000 TL	70	205	564	67	21	857
1001-1500 TL	6	40	165	35	21	261
1501-2000 TL	1	12	48	15	10	85
2000 TL Üzeri	0	6	23	9	16	54

II. BEYTÜŞŞEBAP

II.1.GENEL VERİLER(sadece ilçe merkezi değerlendirilecektir)

Proje kapsamında ulaşılan toplam hane sayısı: 674

Ulaşılan toplam kişi sayısı: 3934

Ulaşılan Hanelerin Adrese Göre Dağılımı

ELKİ MAHALLESİ	457
KARŞIYAKA MAHALLESİ	77
ALİÇAVUŞ MAHALLESİ	140
TOPLAM	674

II.2. DEMOGRAFİK VERİLER

Yaşa Göre Dağılım

0-18	1850 (%47)
18-35	1092 (%27.7)
35-50	608 (% 15.5)
50-65	254 (% 6.5)
65 ve üzeri	130 (% 3.3)

KADIN	1943 (%49.3)
ERKEK	1991 (%50.7)
TOPLAM	3934

Sosyal Güvence Türüne Göre Dağılım

SOSYAL GÜVENCE TÜRÜ	KİŞİ SAYISI	YÜZDE DAĞILIM
SSK (ÇALIŞAN)	705	% 18
SSK (EMEKLİ)	84	% 2.1
BAĞ-KUR (ÇALIŞAN)	44	% 1.1
BAĞ-KUR (EMEKLİ)	39	% 1
EMK. SANDIĞI (ÇALIŞAN)	296	% 7.5
EMK. SANDIĞI (EMEKLİ)	271	% 7
SGK (TOPLAM)	1439	% 36.5
YEŞİL KART	2123	% 54
SOSYAL GÜVENCE YOK	362	% 9.3
TOPLAM	3934	100

Sosyal Güvencesi Olmayan Kişiler ve İçinde Bulundukları Hanelerin Aylık Ortalama Gelir Dağılımları

AYLIK ORTALAMA GELİR ARALIKLARI	KİŞİ SAYISI
0 TL	31
1-500 TL	149
501-1000 TL	103
1001-1500 TL	31
1501-2000 TL	18
2000 TL üzeri	13
TOPLAM	345*

*Toplam 17 sosyal güvencesi olmayan kişinin yaşadığı hanelerin aylık ortalama gelirlerine ilişkin bilgi alınamamıştır.

Eğitim Seviyesine Göre Dağılım

EĞİTİM SEVİYESİ	KİŞİ SAYISI	YÜZDE DAĞILIMI***
ANAKULU ÖĞRENCİSİ	80	% 2
OKUMA-YAZMA BİLMEYEN	653	% 16.6
OKUMA-YAZMA BİLEN	28	% 0.7
İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİSİ	903	% 23
İLKÖĞRETİM MEZUNU	86	% 2.1
İLKOKUL MEZUNU	312	% 8
İLKOKUL TERK	52	% 1.3
İLKÖĞRETİM TERK	21	% 0.5
ORTAOKUL MEZUNU	151	% 3.8
ORTAOKUL TERK	17	% 0.4
LİSE ÖĞRENCİSİ	314	% 8
LİSE MEZUNU	600	% 15.2
LİSE TERK	20	% 0.5
ÖNLİSANS ÖĞRENCİSİ	69	% 1.7
ÖNLİSANS MEZUNU	45	% 1.1
LİSANS ÖĞRENCİSİ	44	% 1.1
LİSANS MEZUNU	31	% 0.8
TOPLAM	3426	

***NOT: yüzde hesapları, bilgi alınan toplam kişi sayısı olan 3934 üzerinden yapılmıştır. Eğitim seviyesi belirlenemeyen kişiler ve okul çağında olmayan çocuklar dahil edilmemiştir (508Kişi).

II.3. EKONOMİK VERİLER

Hanelerin Aylık Toplam Gelir Dağılımı

Aylık Ort. Gelir	Hane Sayısı (%)
1-500 TL	168 (% 25)
501-1000 TL	229 (% 34)
1001-1500 TL	88 (% 13)
1501-2000 TL	44 (% 6.5)
2000 TL üzeri	30 (% 4.5)
TOPLAM	559 (% 83)

Aylık Ortalama gelirini "0,00 TL" olarak beyan eden hane sayısı: 115 (% 17)

II.4.VAKIF VE YARDIMLARA İLİŞKİN VERİLER

Son 1 Yılda Yapılan Yardımlar ve Yararlanma Oranları

Gıda Yardımı (Hane Sayıları)

Son 1 Yıl İçerisinde Gıda Yardımı Alan Toplam Hane Sayısı: **70**

Her Ay Yardım Alanlar	9
Yılda Birkaç defa Yardım Alanlar	15
Sadece Bir Defa Yardım Alanlar	46
Yardım Almayanlar	604

Para Yardımı (Hane Sayıları)

Son 1 Yıl İçerisinde Para Yardımı Alan Toplam Hane Sayısı: **84**

Her Ay Yardım Alanlar	5
Yılda Birkaç defa Yardım Alanlar	20
Sadece Bir Defa Yardım Alanlar	59
Yardım Almayanlar	590

Eğitim Yardımı (Hane Sayıları)

Son 1 Yıl İçerisinde Vakıftan Eğitim Yardımı Alan Toplam Hane Sayısı: **71**

Her Ay Yardım Alanlar	3
Yılda Birkaç defa Yardım Alanlar	5
Sadece Bir Defa Yardım Alanlar	63
Yardım Almayanlar	603

Son 2 Ay İçerisinde ŞNT Yardımı Alan Toplam Hane Sayısı: **75**

Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) Yardımı (Hane Sayıları)

Alanlar	75
Almayanlar	599

Yol Parası Yardımı (Hane Sayıları)

Son 1 Yıl İçerisinde Yol Parası Yardımı Alan Toplam Hane Sayısı: **15**

Her Ay Yardım Alanlar	3
Yılda Birkaç defa Yardım Alanlar	1
Sadece Bir Defa Yardım Alanlar	11
Yardım Almayanlar	659

Sağlık İçin Nakit Yardımı (Hane Sayıları)

Son 1 Yıl İçerisinde Sağlık İçin Nakit Yardımı Alan Toplam Hane Sayısı: **32**

Her Ay Yardım Alanlar	2
Yılda Birkaç defa Yardım Alanlar	1
Sadece Bir Defa Yardım Alanlar	29
Yardım Almayanlar	642

Yakacak Yardımı (Hane Sayısı)

Son 1 Yıl İçerisinde Yakacak Yardımı Alan Toplam Hane Sayısı: **437**

Sadece 1 Defa Alanlar	437
Almayanlar	237

Bakım /Onarım Yardımı (Hane Sayıları)

Ev Yapılan/Yapımı Devam Edenler	1
Bakım/Onarım Yapılanlar	2
Yardım Yapılmayanlar	671

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfından son üç yıl içerisinde hiç yardım almayanların nedene göre dağılımı

Hiç İhtiyacım Olmadı	79
Başvurdum Reddedildi	237
İhtiyacım Vardı Ama Başvurmadım	140
Haklarımı Bilmediğim İçin Başvurmadım	45
Diğer Nedenler	8
TOPLAM	509

II.5. SOSYO-KÜLTÜREL VERİLER

Kitaplık Bulunan Hane Sayısının Aylık Gelire Göre Dağılımı

1-500 TL	13
501-1000 TL	19
1001-1500TL	21
1501-2000 TL	12
2000 TL üzeri	13
TOPLAM	78 (% 11.5)

Sinema-Tiyatroya Gidilen Hane Sayısı

Sadece 1 Defa	99 (% 14.6)
Birden Fazla Kez	148 (% 22)
Hiç Gitmemiş	427 (% 63.4)
TOPLAM	674

Sinema-Tiyatroya Hiç Gidilmemiş Olan Hane Sayısının Aylık Gelire Göre Dağılımı

1-500 TL	210
501-1000 TL	155
1001-1500TL	35
1501-2000 TL	18
2000 TL üzeri	9
TOPLAM	427 (% 63.4)

Sinema-Tiyatroya bir Şekilde Giden Toplam Hane Sayısı: 247 (% 36.6)

Sinema-tiyatroya Hiç Gitmeyen Toplam Hane Sayısı : 427 (% 63.4)

Günde 1-3 saat TV izleme (Aylık gelire göre hane sayısı dağılımı)

1-500 TL	18
501-1000 TL	9
1001-1500TL	10
1501-2000 TL	5
2000 TL üzeri	4
TOPLAM	46 (% 6.8)

Günde 3-5 saat TV izleme (Aylık gelire göre hane sayısı dağılımı)

1-500 TL	138
501-1000 TL	114
1001-1500TL	45
1501-2000 TL	17
2000 TL üzeri	10
TOPLAM	324 (% 48)

Günde 5-10 saat TV izleme (Aylık gelire göre hane sayısı dağılımı)

1-500 TL	99
501-1000 TL	80
1001-1500TL	23
1501-2000 TL	15
2000 TL üzeri	13
TOPLAM	230 (% 34)

Günde 10 Saatten Fazla TV izleme (Aylık gelire göre hane sayısı dağılımı)

1-500 TL	29
501-1000 TL	26
1001-1500TL	10
1501-2000 TL	7
2000 TL üzeri	2
TOPLAM	74 (% 11)

Boş Vakitlerinde Bahçe İşleriyle Uğraşanlar (Aylık gelire göre hane sayısı dağılımı)

1-500 TL	9
501-1000 TL	19
1001-1500TL	8
1501-2000 TL	7
2000 TL üzeri	5
TOPLAM	48 (% 7.1)

Boş Vakitlerinde Kahvehaneye Gidenler (Aylık gelire göre hane sayısı dağılımı)

1-500 TL	38
501-1000 TL	34
1001-1500TL	8
1501-2000 TL	6
2000 TL üzeri	1
TOPLAM	87 (% 13)

Boş Vakitlerinde TV İzleyenler (Aylık gelire göre hane sayısı dağılımı)

1-500 TL	266
501-1000 TL	218
1001-1500TL	81
1501-2000 TL	43
2000 TL üzeri	25
TOPLAM	633 (% 94)

Boş Vakitlerinde Kitap Okuyanlar (Aylık gelire göre hane sayısı dağılımı)

1-500 TL	21
501-1000 TL	20
1001-1500TL	14
1501-2000 TL	10
2000 TL üzeri	6
TOPLAM	71 (% 10.5)

Boş Vakitlerinde Çocuklarıyla İlgilenenler (Hane Sayısı) : 104 (% 15.4)

Çocuğu Olmayan Toplam Hane sayısı : **64 (% 9.5)**

Çocuğu Olan Toplam Hane Sayısı : **610 (% 90.5)**

İnternet Bağlantısı Olan Hane Sayısı : **139 (% 21)**

İnternet Bağlantısı olmayan Hane sayısı: 535 (% 79)

İnternet Bağlantısı Olan Hane Sayısının Aylık Gelire Göre Dağılımı

1-500 TL	24
501-1000 TL	37
1001-1500TL	36
1501-2000 TL	23
2000 TL üzeri	19
TOPLAM	139 (% 20.6)

1–1000 TL arası gelir beyan edenlerin Toplam Hane sayısı: 397

1–1000 TL arasında gelir beyan edenlerden evinde internet bağlantısı olan Hane sayısı:61

İnternet Bağlantısı olan hanelerin Aynı Gelir grubundaki hanelere oranı: 61/ 397= **%15,4**

E-devlet Hakkında Bilgi Sahibi Olanlar: 61 (% 9)

E-devlet Hakkında Bilgi Sahibi Olmayanlar: 613 (% 91)

E-devletten Yararlanmış Olanlar: 425 Hanede yaşayan kişiler bugüne kadar e-devletten bilerek ya da bilmeyerek çeşitli şekilde yararlandıklarını ifade etmişlerdir.

II.6. SAĞLIK VERİLERİ

Çocuk Aldıran Bayan Sayısı: 38

Çocuk Aldırma Nedenine Göre Dağılım

Maddi İmkansızlık Nedeniyle	16
Sağlık Nedeniyle	16
Ben İstemedim	2
Eşim İstemedi	-
Diğer Nedenlerle	4
TOPLAM	38

Düşük Yapan Bayan Sayısı: 213

Düşük Sayısına Göre Dağılım

1	145
2	46
3-4	20
5 ve üstü	2
TOPLAM	213

5 Yaşından Önce Vefat Yaşanan Hane Sayısı: 197

Vefat Sayısına Göre Dağılım

1	123
2-3	61
4-5 ve üzeri	13
TOPLAM	197

Doğumların Gerçekleştiği Yere Göre Dağılımları

Evde	291
Evde Ebe Eşliğinde	142
Devlet Hastanesinde	375
Özel Hastanede	8
Dışarıda (tarla vb)	2
TOPLAM	818

II.7.ÖZÜRLÜ BİREYLER

Toplam Özürlü Sayısı: 75 ve Raporu Olan Özürlü Sayısı: 60 (% 80)

Özürlü Birey Sayısının Özür Türlerine Göre Dağılımı

KİŞİ SAYISI	ÖZÜR TÜRÜ					
	Fiziksel	Zihinsel	görme	İşitme	ortopedik	konusma
1			X	X		X
13				X		X
4				X		
22	X					
9			X			
1					X	X
2						X
1				X	X	X
3	X	X				
1	X		X			
2	X					X
1	X		X			X
7					X	
8		X				
TOPLAM:75						

Özürlü Birey Sayısının Özur Nedenlerine Göre Dağılımı

Doğuştan	43 (% 57.3)
Hastalık Sonucu	3 (% 4)
Kaza Sonucu	6 (% 8)
Yanlış Tedavi Sonucu	3 (% 4)
Saldırı Sonucu	1 (% 1.3)
Sonradan	19 (% 25.4)
TOPLAM	75 (% 100)

Çalışabilir Durumda Olan Özürlü Birey Sayısı: 32 (% **42.6**)

Çalışabilir Durumda Olan Özürlü Birey Sayısının Özur Türlerine Göre Dağılımı

Fiziksel	9
İşitme	3
Konuşma	1
Görme	6
Ortopedik	4
Konuşma+Ortopedik	1
İşitme+konuşma	8
TOPLAM	32

Sürekli Bir İşte (Sigortalı)Çalışan Özürlü Sayısı ve Özur Türüne Göre Dağılımı

Görme	1
TOPLAM	1

Yukarıdaki tabloya göre, tüm özürlülerin yaklaşık % 1'i düzenli bir işte çalışmaktadır.

Özürlü Bireylerin "Özürlülüğe İlişkin Haklar"dan Yararlanma Durumları

Özürlülük Maaşı Alanlar	21 (% 28)
Evde Bakım Parası Alanlar	5 (% 6.6)
Rehabilitasyon Hizmeti Alanlar	6 (% 8)
Yeşil Kart Sahibi Olanlar	57 (% 76)

II.8. HANE İLE İLGİLİ VERİLER

Su Tesisatı Olan Ev Sayısı :	628 (% 93.2)
Telefon Hattı Bulunan Ev Sayısı :	247 (% 36.6)
Elektrik Tesisatı Olan Ev Sayısı:	673 (% 99.8)
Güneş Enerji Sistemi Olan Ev Sayısı :	3 (% 0.4)
İçinde Tuvaleti Olan Ev Sayısı :	568 (% 84.3)
Sadece Dışarıda Tuvaleti Olan Ev Sayısı:	97 (% 14.4)
Tuvaleti Olmayan Hane Sayısı:	10 (% 1.4)
İçinde Banyosu Olan Ev Sayısı :	584 (% 86.6)
Sadece Dışında Banyo Olan Ev Sayısı:	77 (% 11.4)
Banyosu Olmayan Ev Sayısı:	13 (% 2)
İçinde Banyosu Olan Ev Sayısı :	77 (% 11.4)

Evde Bulunan TV Sayısına Göre Hane Dağılımı

Yok	14 (% 2.1)
1 Tane	646 (% 95.8)
2 Tane	11 (% 1.7)
3 Tane	2(% 0.3)
4 Tane	1(% 0.1)
TOPLAM	674 (% 100)

Aylık Gelire Göre TV Sayısının Dağılımı

AYLIK GELİR ARALIĞI	0 ADET TV	1 ADET TV	2 ADET TV	3 ADET TV	4 ADET TV	TOPLAM
1-500 TL	11	272	-	-	-	283
501-1000 TL	2	225	2	-	-	229
1001-1500 TL	1	81	5	1	-	88
1501-2000 TL	-	42	1	-	1	44
2000 TL Üzeri	-	26	3	1	-	30

Evde Bulunan Bilgisayar Sayısına Göre Hane Dağılımı

Yok	513 (% 76.2)
1 Tane	154 (% 22.8)
2 Tane	4 (% 0.6)
3 Tane	3 (% 0.4)
TOPLAM	674 (% 100)

Aylık Gelire Göre Bilgisayar Sayısının Dağılımı

AYLIK GELİR ARALIĞI	0 ADET	1 ADET	2 ADET	3 ADET	TOPLAM
1-500 TL	254	29	-	-	283
501-1000 TL	189	36	1	3	229
1001-1500 TL	44	44	-	-	88
1501-2000 TL	16	27	1	-	44
2000 TL Üzeri	10	18	2	-	30

Evde Bulunan Cep Telefonu Sayısına Göre Hane Dağılımı

Yok	50 (% 7.4)
1 Tane	356 (% 53)
2 Tane	199 (% 29.5)
3 Tane	56 (% 8.3)
4 Tane	8 (% 1.1)
5 ve Üzeri Tane	5 (% 0.7)
TOPLAM	674 (% 100)

Aylık Gelire Göre Cep Telefonu Sayısının Dağılımı

AYLIK GELİR ARALIĞI	0 ADET	1 ADET	2 ADET	3 ADET	4 ADET	5 ve ÜZERİ ADET	TOPLAM
1-500 TL	33	184	61	5	-	-	283
501-1000 TL	14	124	72	15	2	2	229
1001-1500 TL	3	29	40	13	3	-	88
1501-2000 TL	-	12	17	13	1	1	44
2000 TL Üzeri	-	7	9	10	2	2	30

IV. SONUÇ VE PROJE ÇIKTILARI

Belirli ve sınırlı sayıda tablo ve verilerin aktarıldığı bu bildiride anlatılmaya çalışılan Yoksulluk ve Dezavantajlı Gruplar Haritası Projesi ile vatandaşlarımızın sorun ve sıkıntılarına kaynağında teşhis ve tedavi imkânı sağlanmaktadır. Bildiri metninde Beytüşşebap İlçesine ait tüm veriler bilinçli olarak kullanılmamıştır. Bunun gerekçesi yapılmakta olan başka bir çalışmayla birlikte değerlendirilecek olmasıdır. Her bir hane için 1000 ayrı sorgunun yapılabilirdiği bu sistemde şahıs ve hanelerin her türlü sosyal/ ekonomik/ kültürel verilerine sağlıklı bir şekilde ulaşılması sağlanacaktır. Özellikle SOYBİS (Sosyal Yardım Bilgi Sistemi), TAKBİS (Tapu Kadastro Bilgi Sistemi) v.b merkezi olan ama yerel odaklı çalışan sistemlerle böyle ayrıntılı ve sipesifik birçok verinin hizmete sunulduğu yoksulluk haritalarının örtüşürülmesiyle birlikte, önleyici sosyal yardımlar önem kazanacaktır. Yoksulluk ve Dezavantajlı Gruplar Haritası ile Yerel yöneticilerin uygulayacakları yerel sosyal politikaların tespit ve yönlendirilmesi daha basit ve hızlı gerçekleşecektir ve sonuç odaklı olacaktır. Ülkemizde özellikle Kamu Kesiminde temel sorunlar arasında gösterilen envanter uygulamasının temelleri yerel düzeyde atılmış olacaktır. Bu sayede yoksulluğun yanında Özürlü bireyler envanteri ve Anne-Çocuk sağlığı verileri de güncel olarak tutulmuş olacaktır.

Tüm sonuçlar gelirden yola çıkarak değerlendirilmiştir. Eğitim verileri ise tüm sorularla ilişkilendirilmiştir. Yoksulluğun ekonomik boyutu dışında diğer etkenlerden ne kadar etkilendiği ve yoksulluktan bir çıkış yolu varsa bunun için sahip olunan avantajların ortaya çıkartılması amaçlanmıştır. Yoksullukla yoksunluk arasında nasıl bir bağ olduğu araştırılmıştır.

Bu proje çerçevesinde elde edilen veriler ışığında vakıf yardımlarından yararlanamayan ve yararlanamama gerekçesi olarak haklarını bilmemeyi ifade eden bireylere gerekli yardımların yapılması mümkün olacaktır. Ayrıca beş yaşına gelmeden vefat eden çocukların yoksullukla ve yapılması gerekirken ihmal edilen sağlık kontrolleri ile çok güçlü ilişkisi tespit edilmiştir. Karapürçek'te yaşayan bireyler ile Beytüşşebap'ta yaşayan bireyler arasında çok ciddi bir gelir uçurumu olduğu düşünülürken, elde edilen verilerin bu durumun tersine gelir seviyelerinin gelir gruplarına oranla çok benzeştiğini ortaya çıkarmıştır. Bu durumu sağlayan gerekçe ŞIRNAK (Beytüşşebap) bölgesinde yaygın olarak uygulanan Geçici Köy Koruculuğu (GKK) sisteminin etkin olmasıdır. Beytüşşebap ilçesinde Yeşil kart oranının yüksek olma gerekçesi ise yine GKK sisteminin bir sonucu olduğu ve ayrıca İş imkânının ve istihdam olanaklarının Karapürçek ilçesine göre çok az olduğundan kaynaklandığı değerlendirilmiştir. Fakat iş ve istihdamdaki bu farkın sosyo-kültürel veriler açısından gözlenmediği ve sosyo-kültürel verilerin benzeştiği ortaya çıkmıştır.

Genel olarak vatandaşın sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfıyla alakalı sorulara (yardımla alakalı) cevap verirken olan durumu tam olarak yansıtmadığı veya sorulardan kastedileni tam olarak idrak edememekten kaynaklanan farklı cevapları verdikleri gözlenmiştir. Proje sonrası veriler SOYBİS sisteminde ankete katılanların imzalı onayları ile karşılaştırıldığında vatandaşımızın yardım soruları karşısında tam olarak gerçeği yansıtmadığı gözlenmiştir. Bu kısımlar kamusal transferler ve yardımlarla alakalı yapılacak olan ayrı bir çalışmada değerlendirilecektir. Hanelerdeki cep telefonu sayısının ise 1-1000 TL arasında gelir elde edenlerde yadsınamayacak kadar fazla olduğu ve iletişimin genel olarak yoksulluk algısı ile bağdaştırılmadan ayrı bir sosyolojik olgu olarak değerlendirilmesinin uygun olacağı kanaatine varılmıştır.

Özürlülükle alakalı olarak; Çalışabilecek durumda olanların çok az bir miktarının çalışma hayatına katıldığı, dolayısıyla bu sistemin sağlıklı olarak yürütülmesi için yoksulluk ve dezavantajlı gruplar haritasında olduğu gibi; özürlülerimizin sahip olduğu sertifika, diploma ve istihdamla ilintilenebilecek tüm özelliklerinin tüm yörelerde tespiti ve bu özelliklerin yönlendirme ile avantaja dönüştürülmesi gerekmektedir.

Anne – Çocuk sağlığıyla ilgili verilerin toplandığı 4 numaralı form da, sorulan soruların mahremiyeti düşünülerek isim yazılmadan doldurulmuştur. 4 numaralı form istatistiksel değerlendirme aşamasında dosyasından çıkartılarak ayrı olarak değerlendirilmiştir.

Anne- Çocuk sağlığıyla alakalı verilerin toplandığı formda özellikle; 5 yaşına gelmeden vefat eden çocuk sayısının yoksullukla, eğitimsizlikle, yaşam koşullarından ve ulaşımdan kaynaklanan sıkıntılarla, sağlık kuruluşlarıyla irtibatlı olamamakla ve çocuk algısına bakışın nasıl olduğuyla, TV izlemek mi? Çocuklarınıza vakit ayırmak mı? Sorusuna verilen cevaplarla nasıl bir irtibatı oğluna varıncaya kadar çok yönlü bir değerlendirme sonucuna göre yorumlanmıştır. Düşük yapan bayan sayısının fazlalığı acaba bu sorunun yoksullukla ve sağlıksız beslenmeyle nasıl bir ilintisi olduğunu araştırmamız gerektiği sonucunu ortaya çıkartmıştır. Çocuk aldırma gibi (ilk 10 haftanın kanunen serbest bırakılmış olmasına rağmen) en mahrem bir konunun nedenlerine inilmesi için sorunun cevapları uygun formatta hazırlanmıştır. Çocuk aldırma vakalarının sebebinin ne olduğu? Kişisel tercihlerle alakasının kurulması, sağlık nedeniyle mi yapıldığı veya maddi gerekçelerle mi izah edildiğine bakılmıştır. Ayrıca, maddi imkânsızlık nedeniyle bu yola başvurdum cevabının yoksullukla irtibatının kurulmasına varıncaya kadar tam bir sosyolojik tahlil yapılmaya çalışılmıştır. Maddi imkânsızlık nedeniyle çocuk aldırma cevabının bir kişi tarafından verilse bile, sosyal bir devletin ilgi alanına girdiğinde kuşku yok iken bu soruya verilen cevabın yüksek oranda aynı gerekçeye dayandırılması acilen önleyici sosyal yardımların bir politika çıktısı olarak uygulamaya geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Ayrıca sağlık kapsamında ödenen Şartlı Nakit Transferinin miktarının da sorgulanmasına vesile olacağı düşünülmektedir. Bu proje sonucunda sağlıklı bir sistemin kurulması ile yoksulluğun nedenleri ve çözüm yolları daha kolay anlaşılabilir.

Bu çalışma sonucunda; Ülkemizin gelişmiş bir ilinin bir ilçesi (Karapürçek) ile sorun ve sıkıntılarıyla ve tüm verilerde son sıralarda yer almasıyla anılan bir ilin ilçesinin (Beytüşşebap) verileri karşılaştırıldığında çok büyük farkların ortaya çıkmadığı, en önemli farkın istihdam ve sosyal güvencede olduğu anlaşılmıştır. Sosyo-kültürel, sağlık, özürlülük ve temel birçok veride aynı noktalarda oldukları anlaşılmıştır. Özellikle yardım konusunda her iki ilçedeki verilerle alakalı gerçeği yansıtmaktan kaçınılmasının alınan veya alınacak yardımlara zarar vereceğinden duyulan endişe olduğu değerlendirilmektedir. Anne-Çocuk sağlığına dair en mahrem sorulara verilen cevap ise kurumsal anlamda duyulan güvenden kaynaklandığı ve annelerin içindekileri paylaşarak rahatlamak istedikleri şeklinde değerlendirilmiştir. Bu paylaşımları yaparken yanlarında kimsenin olmasını istemeleri ise yerel düzeyde böyle bir anketi yaparken yörede yetişmiş bayan anketörlerin kullanılmasının ne kadar isabetli olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede; Binlerce yorumun yapılabileceği bu proje sonuçları arasından seçilmiş birkaç sonuç için yapılan bu değerlendirme sonucunda;

- Yoksulluk haritası çıkartmanın yerel yönetimlere bir vazife olarak verilmesi,
- Ekonomik, sosyo-kültürel, yardımlar, özürlülük (dezavantajlı tüm gruplar) ve sağlığa dair elde edilecek tüm verilerin mahremiyet ilkesine ve kişisel verilerin kullanılmasına dair genel ilke ve kanunlara göre saklanması önem arz ettiği,
- Kamu kaynaklarının kime, nasıl, ne kadar, hangi süre zarfında ve hangi argümanlarla aktarılması gerektiğine dair sorulan sorulara sağlıklı bir cevap verilebilmesi için; 3 yıl içerisinde YDG-HP benzerlerinin ülke genelinde tamamlanması, tamamlandıktan sonra her yılın belli bir zaman diliminde merkezden desteklenen veri tabanı bilgileri ile örtüştürerek değişikliklerin sisteme anlık aktarılmasının sağlanması gerekmektedir.
- Bu projenin en önemli ayağını oluşturan anketör eğitiminin TÜİK vasıtasıyla yapılması ve sistemin çıktılarını değerlendirmeye yarayacak veri tabanının yazılımının güvenlik konseptine

uygun olarak ve doğrudan kamu tarafından ve kamu kaynağıyla yaptırılmalı ve bu iş için TÜBİTAK gibi profesyonel bir kurumdan yardım alınması gerekmektedir.

- Kaymakamlığımız ve yerel kurumların katkılarıyla; Anket formu hazırlandı, Anketörler eğitildi, anketörler sahaya çıkartıldı, Formlar dolduruldu ve hane fotoğrafları çekildi, formlarda yazılan hususlar yazılımı kurum personellerince tamamlanan sisteme aktarıldı. Zorluk ve sıkıntılar içerisinde tamamlanan Projemizin en önemli çıktısının; Sosyal yardım ve diğer tüm sosyal transferlerde yoksulluğa düşüldükten sonrasına dair politika ve önlemlerin alınmaya çalışıldığı ve bu yönüyle sosyal yardım sisteminin aktif olmadığını tespit etmek olmuştur. Bunun yerine hazırlanacak "önleyici sosyal transferler politikası" çerçevesinde sosyal yardımların henüz yoksulluk kısılcına düşmemiş bireyleri de içerecek şekilde aktif önlemlere(çözümlere)de dayanan bir tarzda yeniden organize edilmesi gerektiği kanaatine varılmıştır.

- Yoksulluk ve Dezavantajlı Gruplar Haritaları ile elde edilecek sonuçlar sayesinde; Özellikle yerel yöneticilerin kaynakların etkin kullanımını sağlayacak şekilde tüm gruplara yönelik, sınırları belli bir çerçeve içerisinde "yerel sosyal politika" argümanlarını adil olarak hedeflere ve beklentilere uygun kullanarak politika üretmesi sağlanacaktır.

YOKSULLUKLA MÜCADELEDE YEREL BİR DENEYİM:

ELAZIĞ YOKSULLUK HARİTASI PROJESİ

Yrd. Doç. Dr. M. Ruhat YAŞAR

Kilis 7 Aralık Üniversitesi
M. Rifat Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.
ruhat@hotmail.com

Özet

Bu bildiri, Elazığ'da Mamüret'ül Aziz Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nın 2007 yılında hazırladığı ve AB tarafından desteklenen "Yoksulluk Haritası" adlı projeyi konu edinmektedir. "Elazığ Yoksulluk Haritası" ülkemizdeki yoksullukla ilgili taramalarda hem derinlik hem de kapsam açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Yaklaşık 15 bin yoksul aileye ulaşan bu veri tabanı Türkiye'deki yoksullukla mücadele çalışmalarında önemli bir pilot uygulama niteliğinde düşünülebilir. Yoksulluğu objektif kriterlere göre ölçülebilir bir şekilde ele almaya çalışan bu proje yoksulları kendi içinde sınıflandırılabilir, kıyaslanabilir ve kolay ulaşılabilir hale getirmek için hazırlandı. Ayrıca, bu çalışma temelde yoksullara fayda üretmek amacıyla kurumlar arası işbirliğini içeren geniş bir proje tabanı olarak tasarlandı. Yaklaşık 1 yıldır Elazığ'da uygulanmaya çalışılan projemiz Elazığ Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nın yoksullukla mücadele çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Bu bildiride ülkemizdeki yardım anlayışındaki sorunlarla projemizin uygulamada karşılaştığı sorunlar ve çözüm önerileri üzerinde durulacaktır. Yoksullukla mücadeleye katkı sunmayı hedefleyen bu bildiri Türkiye'deki yoksulluk politikalarına yeni bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kavramlar: Yoksulluk, yoksullukla mücadele, yardım anlayışları, kurumlar arası işbirliği.

Abstract

"The Poverty Map Project", which was financed by EU and was prepared after two years of field study in Elazığ, can be taken as an important experience in the fight against poverty. This project, which aimed at making poverty measurable according to objective criteria, was done so as to classify poor people according to the level of their poverty and thus make them comparable and accessible. Originally, the Poverty Map Project was designed as a large project base that comprised cooperation between various institutions. The project has been applied in Elazığ for about one year. The data base that has accessed to 15,000 poor families can be taken as a pilot study for the fight against poverty in Turkey. This presentation discusses the problems of general aids in Turkey and reports encountered during the application of the project and recommended solutions. It aims at contributing to fight against poverty and provide a new perspective for poverty-related policies in Turkey.

Key Words: Poverty, fight against poverty, approach of aids, cooperation.

GİRİŞ

Yoksulluk, bir insanın yaşamını sürdürebilmesi için gereksinim duyduğu temel ihtiyaçlarını karşılayamaması ya da ortalama yaşam standardından mahrum olması durumudur. Yoksulluk konusunda farklı tanımlar ve yaklaşımlar bulunmakta ve ihtiyaçların yerel özellikleri nedeniyle de bu hususta standart bir tanım ve ölçümden bahsedilememektedir¹. Bu tanım ve algılamaların her biri yoksullukla mücadelenin çerçevesini oluşturarak bu konudaki çözüm önerilerimizi yönlendirmekte bazen de sınırlamaktadır. Bu tanımlar içinde en çok kullanılan mutlak ve göreceli yoksulluk tanımlarıdır. Mutlak yoksulluk insanın biyolojik olarak varlığını sürdürebilmesi için gerekli görülen aynı ve nakdi yardımların altında olmayı, göreceli yoksulluk ise toplum içinde “kabul edilebilir en aşağı tüketim seviyesinin altında olmayı” ifade etmektedir (İnsel, 2002: 64).

Yoksulluk sadece ülkemizin değil dünyanın da en önemli sorunudur. Bir yönüyle siyasi, ekonomik, sosyal diğer bir yönüyle de ruhsal, kültürel ve tarihi nedenleri olan bu sorun tek bir nedene indirgenemeyecek kadar karmaşık bir sorundur. Türkiye’de 2007 verilerine göre yoksul hane oranı %14.59, yoksul fertlerin oranı ise %18.56’dır (TÜİK, 2009: 352). TÜİK’e göre 2006 yılında nüfusun % 0,74’ü, yani 539 000 kişi, gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 17,81’i, yani 12 930 000 kişi, ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (SYDGM, 2008: 52). Ülkemizde yaklaşık 13 milyonu ilgilendiren bu sorunun boyutları ve ciddiyeti ölçüsünde ele alınıp değerlendirildiği söylenemez. Bugün birçok şehrimizin yaklaşık beşte biri yoksul olmasına karşın bu konuda etkili bir politika geliştirilememiştir. Oysa yoksulluk, ahlaki çözülme, aile parçalanmaları, fiziki/ruhsal kronik hastalıklar başta olmak üzere suç, terör, göç gibi önemli sorunlarla karşılıklı neden/sonuç ilişkisine sahiptir. Küreselleşmenin yanı sıra uygulanan liberal politikalarla paralel olarak daha da görünür hale gelen bu sorun sosyal bütünleşmenin yanı sıra sosyo/ekonomik kalkınmayı da engellemektedir. Bu açıdan, yoksulluğu azaltmak için göze alınacak maliyet sonuçlarının doğurduğu maliyetten çok daha az olduğundan bu konuya gereken önem verilmelidir.

Yoksulluğu algılama ve tanımlama tarzı, ona karşı tavrımızı belirlemektedir. Yoksulluk sadece belirli bir tüketimden yoksunluk değildir, içinde eğitim, sağlık, sosyal sermaye, ulaşım ve iletişim imkânları gibi belirli bir yaşam standardından da mahrum olmaktır (Mitlin, 2003: 395). Gelir ve tüketimi baz alan yaklaşımlardan farklı olarak olanak ve koşulları içeren bu yaklaşım yapabilirliği ve hizmetlere erişimde birtakım engellerin kaldırılmasını ifade etmektedir. Bu yaklaşım yoksullukla mücadelede gelir ve tüketim dışında sosyal hizmetlerin önemini vurgulamaktadır. Yine, yoksulluk, nedenlerinden bağımsız olarak ele alındığında ve salt gelir yetersizliği şeklinde algılandığında yoksullar yardım edilesi bir acizler topluluğu şeklinde değerlendirilmektedir. Bu mantıkla yoksulluk mücadele edilmesi ve azaltılması gereken bir sorun olarak değil de geçici yardımlarla kabullenilmesi beklenen ve gözden ırak tutulan bir sorun haline getirilmektedir.

Yardımların genel mantığına baktığımızda yoksulluğun genelde deprem, sel felaketi gibi geçici bir felaket olarak görüldüğünü ve buna göre de sorunun yüzeysel çözümlerle kısmi yardımlarla ertelendiğini görmekteyiz. Oysa sorunun derinleşen ve süreklilik arz eden yapısı bizleri başka çözümler aramaya itmektedir. Muhammed Yunus’un mikro kredi çalışmasıyla tartışmaya açılan bu algılama maalesef SYDV’larının yardım zihniyetinde halen devam etmektedir. Bu anlayıştan dolayı da yoksulluk daha fazla ihmal edilmekte ve yardımların düzeni, disiplini konusunda yeterli hassasiyet gösterilmemektedir. Oysa yardımlaşma ve dayanışma alanı ekonomi, ahlak, güvenlik, sosyal ilişkiler ve sosyal bütünleşme gibi sosyal yapının en önemli unsur ve süreçleriyle yakından alakalıdır. Nitekim, İbni Haldun’dan Durkheim’e kadar birçok ünlü düşünür sosyal yaşamın omurgasının dayanışma ve yardımlaşma olduğunu ifade etmişlerdir.

İnsanlarımızın yoksulluk ve yardımlaşma konusundaki duyarlılıkları aslında yoksulluğa bağlı sorunları ortadan kaldıracabilecek temel zenginliğimizdir. Bugün ülkemizde gerek fitre, zekât, sadaka gibi dinsel gerekçelerle, gerekse insani, vicdani sorumluluk adıyla yapılan ciddi bir yardım kapasitesi bulunmaktadır. Miktarı bile tahmin edilemeyen bu ciddi yardım potansiyelinin bu alanındaki organize sorunları nedeniyle beklenen etkiyi göstermediği bilinmektedir. Çoğu zaman elden ele, bazen de birileri aracılığıyla yoksullara ulaştırılan bu yardımların önemli bir kısmı bilinçsizlik,

¹ Mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk, ilişkisel yoksulluk, mekânsal yoksulluk, yoksunluk olarak yoksulluk, kültürel yoksulluk, sınıf altı yoksulluk, geçici yoksulluk, sürekli yoksulluk, yeni yoksulluk gibi birçok yoksulluk tanımı aslında sorunun çok boyutluluğundan, farklı farklı tezahürlerinden ve farklı bakış açılarından kaynaklanmaktadır.

ciddiyetsizlik ve örgütlenme yetersizliği nedeniyle heba olmakta ve kaynağın adaletsiz dağıtılmasına yol açmaktadır. Bu durum acil yardım ihtiyacı olan kesimlerin mağdur olmasına, kıt kaynakların israfına ve devlet otoritesine olan güvende sarsıntılara neden olmaktadır (Yaşar, 2009: 3-5). Yardım anlayışındaki düzensizlik ve örgütlenme sorunları çalışan yoksulların yanı sıra çalışanlar ve hali vakti yerinde olanlar üzerinde de olumsuz etkiler yarattığından sosyal yardımlara şüpheyle bakılmasına neden olmaktadır. Örneğin bir çalışmada, insanların yardım alanlara karşı olumsuz yargılar geliştirdiklerini ve dolayısıyla yardımın kendisinin sosyal dışlanma tehlikesi yarattığı ifade edilmektedir (Gül ve Gül, 2008: 375). Bu durum adalet, eşitlik, hakkaniyet, çalışma, güven gibi temel değerleri ve sosyal bütünleşmeyi tehlikeye sokmaktadır.

Genelde ekonomik ya da sosyal bir problem olarak değerlendirilen bu sorun temelde insan hakları ve insan onuru meselesidir. Yoksulluk temelde kaynakların kıt olmasından değil gerek ulusal gerekse uluslar arası paylaşım probleminden kaynaklanmaktadır. Bu durum yoksulluğun ekonomik bir problem olmaktan çok ahlaki ve yapısal bir problem olduğunu göstermektedir. Türkiye’de en üst %20’lik kesim toplam gelirden %54.8, en alt %20’lik kesim ise %4.86 pay almaktadır (DPT, 2000: 45). Buna rağmen, 1998- 2001 yılında yoksullukla mücadele için harcanan payın bütçeye oranının %1-1.5 civarında değiştiği görülmektedir (Arın, 2004: 88). Aynı sorun sosyal harcamalarla ilgili rakamlara da yansımaktadır. 2003 yılında Avrupa Birliği ülkelerinde sosyal harcamalar GSYİH’nin %15,9 (İrlanda)-%31,3’ü (İsveç) arasında değişirken, Türkiye’de bu oran %13,2’dir (OECD, 2009: 20). Bu tablo yoksulluğun sistem tarafından üretildiğini ancak yönetilemediğini göstermektedir. Bu durum genel ahlakın yanı sıra sosyal barışı da tehdit etmektedir. Bu açıdan, toplumsal gruplar arasındaki gerilimin azaltılması için etkili yardım politikalarının geliştirilmesi yani bir anlamda gelir bölüşümünün/dağıtımının yeniden yapılması gerekmektedir.

Sosyal Yardımlar ve Organizasyon

Sosyal yardım, kendisini ve ailesini geçindirme imkânından mahrum kalmış insanlara kendi kendilerine yeterli olabilme amacıyla yapılan yardımlardır. Sosyal güvenliği olmayan ya da bu güvenlik kurumlarının sağladığı gelir desteğinin yeterli olmadığı kişilere sağlanan transferler sosyal yardım olarak tanımlanır. Sosyal yardımlar, insanların yaşamında ortaya çıkan sosyal risklerin sonuçlarının ortadan kaldırılması şeklinde de tanımlanabilir. Sosyal yardımların yapılıp yapılmaması konusunda önemli tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmalarda yardımların yanı sıra bu organizasyonun devlet eliyle yapılıp yapılmaması ve yapılacaksa nasıl olması gerektiği konusunda farklı görüşlerin olduğu görülmektedir.

Herbert J. Gans düşük ücretler ve öncelikli olanların öncelikleri nedeniyle yoksulluğun sürmesini işlevsel olarak değerlendirir. Spencer’e göre yoksulluk bir karakter sorundur ve çalışma anlayışını bozacağı için yoksullara yardım edilmemelidir. Düşünür, refah devletinin hantal bürokrasiyle yaptığı yardımların yerel topluluğun canlılığını zayıflattığını söyler. O’na göre bu politikalar ailenin ve topluluğun doğal alanı olan karşılıklı yardımlaşmayı zedelemektedir. Yine, Marsland’a göre, kendi kendilerini geçindiremeyenler dışında çalışabilecek durumdakilere yapılan yardımlar bağımlılık kültürü yaratmaktadır². Oysa Jordan “herkesin kabul edilebilir bir düzeye getirilmesini sağlayacak” yardımların bağımlılık yaratmak yerine yoksullukla mücadelenin ve üretimi arttırmanın evrensel yolu olduğunu belirtir (Oktik, 2008: 30-43).

İşsizliğin yanı sıra kayıt dışı istihdamın büyüklüğüyle bütçesi daralan sosyal güvenlik sistemindeki sorunlar bir yandan sosyal yardımların önemini arttırırken bir yandan da bu konuda yeni sosyal politikaların gereğini ortaya çıkarmaktadır. Çeşitli ideolojilerin tam istihdam iddialarının hayal olduğu gerçeği yardıma ihtiyacı olan insanların sürekli var olacağı anlamına gelmektedir. Marx bile yoksulluğun komünizm içindeki kaderi konusunda bir şey diyemediğine ve sosyalist blok içinde de bu sorun bütün sıkıntılarıyla yaşandığına göre yoksulluğu yönetilebilir şekilde kurgulamak gerekmektedir. Küreselleşmenin ve neo liberal politikaların geldiği nokta da ortadadır. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak sürekli istihdam olanağının ve emek piyasasının zayıflaması, çalışmanın sosyal güvence sağlıyor olmaktan çıkması, refah devleti uygulamalarını zora sokmaktadır. İşsiz

2 Ülkemizde, 4 kişilik bir ailenin aylık sınırı, aylık 276 YTL ve yoksulluk sınırı da 730 YTL’dir. Verilen yardımların miktarıyla bu sınırlar karşılaştırıldığında mevcut düzensiz haliyle yardımların gerçekten ihtiyacı olan yoksulların çalışma yönelimlerini azaltacağını ya da onlarda bağımlılık geliştireceğini düşünmek şu an için saftillik olur.

büyümenin çağın genel eğilim haline gelmesi sosyal korumanın sigortalar dışında ele alınması- nı ve yardımların daha ciddi şekilde değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Wall Street Journal 1995-2002 yılları arasında dünyanın 20 büyük ekonomisinin sanayi üretim miktarı %30 oranında artmışken aynı sektördeki istihdam oranının %11 oranında azaldığını haber yapmıştır (Adaman, 2007: 239). Bizdeki çalışmayla ilgili verilere bakıldığında durum daha sıkıntılıdır. AB ülkelerinden (25 ülke) yetişkin nüfusun %80'i çalışırken Türkiye'de %54'ü çalışmaktadır. Veriler Türkiye'de hem işsizliğin hem de bağımlı nüfusun yüksek oranda olduğunu göstermektedir (Şener, 2009: 10). Ülkemizdeki işsizlik oranı yaklaşık %10 ve iş arayanların %43'ü de ilk kez iş arayan gençlerdir. Bu göstergelerin yanı sıra kayıt dışı çalışma oranının %40 olduğu ülkemizde üniversite mezunlarının bile ciddi bir işsizlik sorunuyla karşılaştığı düşünülürse yoksulluk sorunun uzunca bir süre gündemi işgal etmeye devam edeceği tahmin edilebilir.

Yoksulların durumlarının geliştirilmesi için ülkenin gelişmesi, kalkınması beklenemeyeceğine göre sosyal yardımların hem bireysel hem de sosyal açıdan büyük önemi vardır. Bu yardımlar yasal boşlukların getirdiği sıkıntıları, suç, ruhsal hastalıkları, sosyal çözümü engelleyen bir role sahip olduklarından gerekli özenin gösterilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra sosyal yardımlar sosyal kontrolün sağlanması, vatandaşlık bilincinin gelişmesi ve toplumsal ve milli aidiyet geliştirmede önemli bir role sahiptir.

Sosyal yardımların tembellik, israf, suiistimal gibi olumsuz bazı yönleri olmakla birlikte bunlar temelde yardım uygulamasının doğurduğu sorunlardır. Yoksa sosyal yardımların faydalı olduğuna ilişkin çalışmalar hayli fazladır. Örneğin, OECD tarafından yapılan çalışmalarda sosyal yardımların yoksulluğu azalttığı görülmektedir. Bununla birlikte AB ülkelerinde, sosyal transferler yoksulluk riski altındaki nüfusu 9 puan, Polonya'da 13 puan, Fransa'da 14 puan azaltırken Türkiye'de sadece 5 puan azalttığı söylenmektedir (Şener, 2010: 6). Diğer ülkelerden farklı olarak ülkemizde yapılan yardımların etkinliğinin düşüklüğü, yardımların düzensizliği ve yetersizliği kadar organize sorunlarına da bağlıdır. Yardımların suiistimal konusu olmaktan uzaklaştırılabilmesi ve etki gücünün artırılması için yardım mantığının yeniden ele alınması gerekmektedir. Dünya Bankası SYDT Fonunun Sosyal Riski Azaltma Projesiyle birlikte yürütülmesi gerektiği yönündeki önerileri dikkate alınırsa sorunun kaynağı konusunda yeterli bir izlenim elde edilmiş olunur (World Bank, 2001: 30).

Yoksulları dilencileştirmek yerine çalışmaya yönlendiren ve yoksulluğu idare edelim mantığı yerine de mücadele edelim mantığının yerleştirilmesi gerekmektedir. Ancak, bu mücadelenin ve yardımların temelde kimler, hangi kurumlar tarafından ve nasıl yapılması gerektiği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Yardımların temelde devlet ya da belediye tarafından mı yoksa genelde bireyler ya da sivil toplum tarafından mı yapılması gerektiği konusundaki tartışmalar faydalı olmakla birlikte aslında yardım organizasyonunda yaşanan sorunların ve kafa karışıklığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu tartışmalarda zaman zaman gazetelere de yansıyan yolsuzluk iddiaları nedeniyle yardımların bireysel tercihe bırakılması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Öncelikle, sosyal içerimi arttıran ve sosyal dışlanmayı azaltabilecek olan bu bireysel yardım eğilimi ancak sivil toplum kuruluşlarının desteği ve organizasyonu ile ciddi bir faydaya dönüştürülebilir. Yoksa, bazen vicdani gerekçelerle bazen de sadaka anlayışıyla yapılan bu yardım stratejisinin ciddi yanılgılara, düzensizliğe açık olduğunu ve sonuçta dilencilik kültürünün artmasına yol açtığı söylenebilir.

Daha önceleri mahalle kültürünün farklı sınıftan insanları bir arada tuttuğu geleneksel yapı sarsılarak bugün yoksulları çevreye mahkûm eden, dışlayan ve dolayısıyla onları bilinmez, görülmez kılan bir duruma bürünmüştür. Komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin sarsıldığı, eşlerin hanelerini terk ettiği bu ortamda insanların çok azı zaman ayırarak yoksullarla ilgilenmektedir. Zaten, gönüllüler dışında yoksulların durumuyla ilgili kaygıları olanların çoğu da zaten zaman sorunu olan insanlardır. Oysa, yoksulların durumuyla ilgili çalışmaların ciddi bir emek, zaman ve yeterlilik gerektirdiği açıktır. Bu durum bireysel yardımların önemli olmakla birlikte yoksulluk mücadelesinde yetersiz kalacağı anlamına gelmektedir. İşte bu noktada STK'ların akrabalık ve komşuluk ilişkilerinde yaşanan bu boşluğu doldurmaları ve bireylerin yardım hissiyatını en iyi şekilde yönlendirmeleri önem taşımaktadır.

Devlet Yardımları ve Yaşanan Sorunlar

Türkiye'deki sosyal yardımlar primsiz ödemeler (yaşlılık, özürllük aylıkları) ve genel yardımlar (aynı ve nakdi) olarak sınıflandırılabilir. Türkiye'de sosyal sigortalar (SGK), sosyal hizmetler (SHÇEK), İŞKUR ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Belediyelerin gerçekleştirdikleri sosyal yardım programları formel sosyal korumanın temel ayaklarını oluşturmaktadır. Bu kurumların her biri ve yaptıkları yardımlar diğerleriyle ilişkili olmasına karşın bunlar arasında etkili bir iletişim mekanizmasının olduğu söylenemez. Devletin yoksullukla mücadele için uygulamaya koyduğu temel politika Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının yaptığı yardımlarla SHÇEK'in kimsesiz yoksul çocuklar ve yaşlı insanlar için verdiği hizmetlerden oluşmaktadır. Son zamanlarda yapılan şartlı nakit transferleri, SRAP destekleri, mikro kredi, toplumsal kalkınma, geçici istihdam ve gelir getirici projeler gibi çeşitli faaliyetlerle SYDGM'nün sosyal yardım anlayışında birtakım değişmelerin olduğu izlenimini vermektedir (SYDGM, 2008: 42). Bununla birlikte, merkezi yardım planlaması yapan SYDV'nin yoksulluk alanında belirleyici bir konumda bulunmasının ve yardım uygulamalarının getirdiği bazı problemler bulunmaktadır.

Öncelikle; devletin yardım hizmetlerinin büyük bir kısmını tek elden yapması, vatandaşlık bağıını pekiştireceği yerde her şeyin devletten beklenmesi anlayışının gelişmesine yol açmaktadır. Bu algılama herkesin devletten bir şeyler beklemesine ve başvuru sayısının sürekli artmasına yol açmaktadır. Hatta bu anlayış nedeniyle bazı insanların bu yardımları iş haline getirdiklerini söylersek yanlış olmaz sanırım. SYDV'nin sosyal yardım miktarı başvuru sayılarına ve aktarılan kaynağın artmasına bağlı olarak sürekli yükselmektedir. 2000 yılında nüfusun yaklaşık %25'inin yoksulluk yardımı aldığı ifade edilmektedir. 1997 yılında 26 trilyon tutan yardımların 2001'in ilk üç ayında 104 trilyona ulaştığı görülmektedir (Gül, 2002: 116-118). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonundan yapılan harcamaların toplam tutarı 2003 yılında 651.000.000 YTL'ye (Buğra ve Keyder, 2002: 99), 2006 yılında kömür yardımı hariç çeşitli kalemlerde yaptığı aynı yardımlar 583.867.819 YTL'ye, 2008 yılında 783.011.355 YTL'a, nakdi yardımlar da 401.646.907 YTL'den 417.900.260 YTL'ye yükselmiştir. Yeşil karta uygulamalarında da 2004 yılından bugüne yaklaşık dört kat bir artışın olduğu görülmektedir. Ülkemizde 13.5 milyon insan yeşil kart uygulamasından faydalanmaktadır. SHÇEK'in yapmış olduğu hedef grupların sayısında ve bu gruplara yapılan yardımlar da benzeri bir yükselme olduğu görülmektedir. SHÇEK'in yardımları 2001 yılında 2.902.242 YTL iken 2009 yılının ilk yarısında 62.312.997 YTL'ye çıkmıştır (Şener, 2010: 16).

Yine, resmi dayanışma anlayışı Türk halkının yardımlaşma geleneğine uygun olmadığından gönüllülük eğilimini ve sosyal içerimi gevşeterek toplumsal bütünleşmeyi azaltmaktadır. Ayrıca, yoksulluk mücadelesinde yardımın tek yönlü (sadece gıda, nakit yardımı gibi) yapılması yoksulluğun diğer boyutlarını da örtmektedir. Bunun yanı sıra Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma vakfının bazı faaliyetlerine bakıldığında, sadece yoksullarla ilgilenen bir kurum olmadığını görebiliriz. Mesela, Elâzığ'da öğrencilerin Çanakkale gezisine gönderilmeleri vakıf kaynağından finanse edilmiştir. Zaman zaman idari makamın farklı gerekçelerle harcamalar yaptığı bir örgütlenme olduğu görülmektedir. Kısacası, resmi SYDV gıda ve yakacağın yanı sıra, çeşitli amaçlarla sağlık, eğitim ve yol ücretleri harcamalarını da karşılayabilmektedir. Dolayısıyla, sosyal yardımlaşma vakıflarının tamamen yoksulluğa odaklanamadıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunun dışında, bürokrasinin hantal ve verimsiz etkilerinin bütünüyle yansıdığı SYDV'nin yukarıdaki sorunların dışında şu sorunlarla karşı karşıya olduğunu söyleyebiliriz (Seyyar, 2006) ;

- 1) Gelirlerin yetersizliği ve istikrarsızlığı³.
- 2) Yardım talebiyle vakfa müracaat edenlerin sayısının gün geçtikçe artması.
- 3) Kalifiye eleman yetersizliği.
- 4) Yoksulların tespitinde gecikme ve yanılgıların olması, güncelleme sorunu.
- 5) Hayırsever vatandaşların vakfa gerekli ilgiyi göstermemeleri.
- 6) İdarecilerin sık sık değişmeleri nedeniyle çalışmalarda sürekliliğin sağlanamaması.
- 7) Vizyon yetersizliği, uzun vadeli öngörülerin olmayışı.

Yoksulluk çalışmalarının genelde klasik yardım anlayışına dayanması ve hem STK'ların hem de SYDV merkezlerinin aynı işleri yapmaları yoksulluk mücadelesinde enerji ve kaynak israfına yol

3 Bu konuda, zaman zaman siyasi iradenin çeşitli nedenlerle yoksullar için ayrılan fondan bütçeye kaynak aktarması da bilinmesi gereken bir sorundur. Örneğin, 1987-2001 yılları arasında fondan bütçeye ayrılan kaynak aktarım oranı toplam harcamaların %60-%70'ini oluşturmuştur (Gül, 2002: 118).

açmaktadır. Bunun dışında, SYDV'deki mütevellî heyetin oluşturulması ve işleyişi konusunda da ciddi sıkıntılar bulunmaktadır. Yoksul dosyalarının incelenmesinde ve yardımların kararlaştırılmasında görevlendirilen bu kuruldaki çoğu görevlinin yoksulların tespitinde ve değerlendirilmesinde "şu iş bitsin de işimize bakalım" mantığıyla olaya baktıkları ve toplantılara kerhen katıldıkları genel bir kanıdır. Öncelikle buradaki görevlilerin mesleklerine bakıldığında çoğunun ne yoksullukla ilgili bir bilgi/deneyim sahibi olduğunu ne de bu işi yapmaya istekli oldukları tespitlerimiz arasındadır. Tarım İl Müdürlüğü, Milli Eğitim, Sağlık, Müftülük, Defterdarlık gibi belli başlı kurumların daire amirlerinden oluşan bu heyetin yoksullukla ilgili değerlendirmeleri ne derece sağlıklı olabilir ki? Aslında bu işle ilgilenmek isteyen ve gerçekten bu konuyla ilgisi olan insanların burada olmalarının sağlanması gerekmektedir. Örneğin, üniversitede olup bu konuyla ilgili çalışması olan ya da konuyla ilgili gönüllü insanlar bu heyette daha faydalı olamazlar mı? Yani resmi bir daire amiri olması kişinin yoksullukla ilgilenmesi ve onu anlaması, çözümler üretebilmesi anlamına mı geliyor. Eğer bazı sorunlar tarımla, milli eğitimle ilgili olduğu için böyle düşünülüyorsa bunlar proje durumlarında, ihtiyaç olduğunda ancak düşünülebilir. Yani bu kurulda emekli biri de olabilir, belirtilen kurumlarda çalışan bir memur da olabilir ama burada temel mesele karar organına seçilecek kişilerin yoksullukla ilgili olması bu çalışmalarda gönüllü olmalarına dikkat edilmesi gerektiğidir.

Yine ortak bir yardım programı yerine birkaç merkezden yapılan organizasyonlar yardımlarda kriter alınan değişkenlerin farklı olmasından dolayı da çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Bir kuruma göre yoksul kabul edilen birey diğerine göre normal sayılabilmekte, hatta bu durum aynı kurum içerisinde bile sorun oluşturabilmektedir. Çalışan yoksullar kavramıyla birlikte iyice belirsizleşen yoksul kimdir sorusunun daha net olarak cevaplanması ve bu sınırın oldukça belirginleştirilmesi gerekmektedir. Yoksa, yardım edilmesi gereken kitlenin gittikçe büyüyerek yardımlaşma dayanışma kurumunu felç etmesi işten bile değildir. Bunun yanı sıra hangi yoksul düzeyindeki yoksula ne kadar yardım yapılması gerektiği konusunda da bir standart bulunmamaktadır.

Sosyal Yardımlarda Yeni Arayışlar

Türkiye'deki refah rejim modeli E. Anderson tarafından dile getirilen muhafakâr-cemaatçi refah devleti tipolojisine yakın olduğu ifade edilmektedir. Aile dayanışmasının belirleyici olduğu bu modelin sosyal, kültürel değişmelerle birlikte yetersiz kalacağı ve dolayısıyla sosyal dışlanmayla birlikte gelişen yeni bir yoksulluğun ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Balci, 2007: 134). Yeni yoksulluk tarzının geçici olmayıp kalıcı olacağı öngörüsü, aile ve cemaat dayanışmasının zayıflaması, sosyal politikaların uzun süreli işsizlik ve sosyal dışlanma olgusunu göz önünde tutarak geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda sosyal yardımların genelde devlet eliyle ama farklı bir formatta yapılması gerektiği konusunda birtakım görüşler ileri sürülmektedir. Devlet eliyle yapılacak sosyal korumanın sosyal yardımlar, sosyal hizmet ve asgari gelir desteği şeklinde üç temelde yükselmesi beklenmektedir.

Asgari gelirin babası olarak sayılan Vives, bu düşüncesini yaşadığı dönemdeki dilencilik kültürünün yaygınlaşmasına borçludur. Bugün benzeri bir sorunla karşı karşıyayız. Yoksulluk ilahi değerlendirmelerin dışında değerlendirilip dünyevileştikçe toplumsal bir sorun olarak algılanmakta, buna paralel olarak da hayırseverlik çabaları yetmemektedir (Balci, 2007: 26-27). Bugün, devletin doğrudan gelir aracılığıyla yardım yapmasının hem insan hakları ve onurunun korunması açısından hem de yoksullukla mücadele açısından önemli bir açılım sağlayacağı ifade edilmektedir. Belirli bir gelirin altındakilere sağlanacak olan bu gelir desteğinin yoksulların daha istikrarlı yaşamalarına, geleceğe güvenle ve ümitle bakmalarına hizmet edeceği ileri sürülmektedir (Buğra, 2002: 87-90). Thomas Paine, koşulsuz ve mutlak bir gelir yardımını insan hakları bağlamında önerirken liberal düşünürlerden Hayek, bunu ahlaki bir ödev, "geleceğin sigortası" olarak niteler. Eşitsizliğin topluma faydalı oldukça kabul edilebilir olduğunu söyleyen Rawls, "haksız eşitsizliğin giderilmesi" ve özsaygının geliştirilmesi için asgari gelirin verilmesini önemser (Balci, 2007: 50-56).

Sosyal güvenlik açıklarının giderilmesinde yoksullar için daha faydalı olacağı ifade edilen bu politikanın uygulanması halinde ücretlerin yükselerek başta imar olmak üzere birçok sektörde maliyetleri yükselteceği endişesi bazılarının göre yersiz görülmekte ve bu politikanın talep, tüketim ve tasarrufla istikrar sağlayacağı savunulmaktadır. Ayrıca temel gelir desteğiyle insanların gündelik ihtiyaçlarını sağlamak için oldukça plansız ve verimsiz bir şekilde harcadıkları emek ve

zamanı daha iyi ve üretken bir şekilde kullanacakları ileri sürülmektedir. Gelir tespitinin damgalayıcı ve aşağılayıcı olduğunu savunan temel gelir desteği politikası istihdamla, ekonomik büyümeyle yoksulluk arasındaki bağın kopmasıyla ilişkilendirilmekte ve daha insani bir yardım anlayışı olarak çeşitli çevrelerde destekler bulmaktadır (Haarmann, 2002: 208-212).

Ancak, patronaj ilişkilerini, siyasi rantı ve yolsuzlukları önlemesi beklenen bu politikanın sosyal içerimi ve bütünleşmeyi azaltması yanında tembelliği teşvik edeceği hususunda birtakım endişeler de bulunmaktadır. Çalışma ahlakında, üretimde bu kadar sorun yaşanırken bu tür bir yardım anlayışı her şeyin devletten beklenmesi anlayışını pekiştirebilir ve bu durum asgari ücretle çalışanlar üzerinde de olumsuz etkiler yapabilir. Hatta çalışmadan yardım almak için bazı insanların kayıt dışına çıkma yöneliminde oldukları, sigorta yaptırmadıkları bilinmektedir. Ayrıca, temel vatandaşlık maaşının verilmesi durumunda geleneksel sosyal yardımlaşma anlayışının değişeceği, dolayısıyla bunun topluluk ilişkilerinde daralma ve sosyal dışlanma riskini büyüteceği söylenebilir. Bu nedenle yardımların damgalayıcı ve dışlayıcı özelliklerine vurgu yapan Guy Aznar ise “yaşam gelirini” toplum için gerçek bir tehdit olarak değerlendirir. Bu nedenle asgari gelir yerine çalışma saatlerinin azaltılarak istihdamın daha geniş bir tabana yayılmasını önerir (Balci, 2007: 73).

Yoksullara yardımın güvenlik sorunu olarak algılanması devletin sosyal adaleti ve eşitliği artırıcı çabalarını gerekli kılmaktadır. Ancak devletin bu tür yardımları görev olarak yapması ve yoksulların da bunu hak olarak görmeye başlamaları çalışma ile yoksulluk yardımlarının ilişkilendirilmesini gerektirmektedir. Andre Gorz yeterli bir gelir desteğinin verilmesi gerektiğini ancak dışlanma sorununun yaşanmaması için bu gelirin çalışma ve ödevle bağlantılandırılması gerektiğini savunur (Gorz, 2001: 112-115). Asgari gelir desteğinin oluşturacağı birtakım riskleri azaltmak için sosyal hizmet ve sosyal yardımların birlikte organize edilmesinin önemli faydalar geliştireceğini tahmin edebiliriz. Asgari gelir desteğinin önemli olmakla birlikte bu miktarla (tahminen 100-150 YTL) yoksulların yaşamlarını sürdürmeleri zor olacağından yine bazı yardımların sosyal hizmetlerle birlikte planlanması kaçınılmazdır. Bu yardımların şartlı olarak yapılması ve bunun yanında mikro kredi⁴ gibi uygulamaların ve üretici girişimlerin, eğitici faaliyetlere katılımların bu destek ve yardımlarla bütünleştirilmesi sosyal içerim de dahil olmak üzere önemli faydaları olur.

Sosyal korumanın sadece yoksullukla değil dışlanmayı da hedef alması gerektiği, sosyal ve ekonomik yaşama katılımı özendiren sosyal hizmet çalışmalarıyla artırılabilir. Fransız hukukunda ele alınan bu politika tutunma sözleşmesi olarak bilinmektedir. Buna göre asgari gelirden yararlananları belirli bir faaliyetin içine sokmak suretiyle hem dışlanmanın azaltılması hem de belirli bir üretkenlik amaçlanmaktadır. Burada söz konusu gelir tutunma sözleşmesindeki faaliyetlere katılma şartına bağlanmamış, bir hizmet olarak tasarlanmıştır⁵. Burada bireyin topluma tutunması için belirlenmiş bir projeye, üretime, işe, hizmete katkı sağlaması, çevresindeki birinin bakımını sağlaması ya da kursa katılımı istenir. Bazen kurumların bazen de işverenlerin yardım alanlarla sözleşmeye bağladığı bu uygulama belirli bir süre uygulanmakta, üç ayda bir gözden geçirilmekte, yararlanıcı işe girdiğinde kesilmekte ya da işverenin ödeyeceği kısımdan düşülmekte ve ihtiyaç durumu devam ederse sadece iki kez tekrar edilmektedir. Tamir atölyelerinde çalışma, okuma-yazma, boş zamanların değerlendirilmesi, günlük yaşamın planlaması, dikiş-nakış v.s. faaliyetlere katılımı içeren bu uygulamada (Balci, 2007: 111-116). Ailelerden ziyade işsiz gençlerin rağbet ettikleri bu tutunma uygulaması illerdeki farklı verim sonuçlarına karşın oldukça faydalı bulunmuştur.

Benzeri bir uygulamayı yapan Almanya, güvenceli asgari gelir politikası ile yardım desteğini talep edenleri belirli işleri yapmaları (örneğin haftada 20 saat çalışma) karşılığında sisteme dahil ederek onların çalışma alışkanlıklarını kaybetmemelerini ve ayrıca onlar üzerinde sosyal kontrolü gerçekleştirmeyi amaçlar. Katılımcılar işsizlik ve diğer yardımlardan yararlanırken aynı zamanda aktif işgücü piyasası uygulamaları kendilerine sunulmaktadır. Katılımcılar bu programlara katılmak ya da elde ettikleri yardımları kaybetmek arasında tercih yapmak zorunda bırakılmaktadır

4 Nasıl ki mikro finans uygulamasında kredinin geri ödeme süreci boyunca müşteriler grup halinde mikrofinans kuruluşun verdiği eğitimlere katılmaya devam ediyorlarsa burada da verilen gelir desteği karşılığında benzeri bir eğitim anlayışı faydalı sonuçlar doğuracaktır. Nepal'deki Kadınları Güçlendirme Programı, mikro kredi programı üyelerinin yüzde 68'inin, mal alışverişinde karar verme durumunda olduklarını, kızlarını okula gönderdiklerini, çocuklarının evlilikleri ve aile planlaması konularında söz sahibi olduklarını ortaya koymuştur (www.comcec.org.).

5 Burada yoksullara yapılan yardımların birtakım şartlara bağlanması yardımların hayır olarak görülme-
ten çıkarak hak olarak görülmesiyle yakından alakalıdır. Çünkü hak arayışı beraberinde sorumluluk ve ödev
kavramını ortaya çıkarmaktadır.

(Şener, 2010: 7-8). Yardımların şekil ve miktarlarının yoksul ailenin özelliklerine göre esnek tutulduğu bu anlayışta yerel karar mercii'nin önemli olduğunu görmekteyiz. İş arıyor olmayı, belirli bir yaşta ve belirlenmiş bir gelirin altında olmayı şart koşan bu yardım anlayışlarının temel mantığı yoksullukla mücadelede aktif bir yönelimi tercih ederek sosyal dışlanma, çalışma ve gelir desteğinin birlikte organize edilmesine dayanmaktadır. İstihdamla sosyal hizmetin ve sosyal yardımların entegre edildiği bu anlayış bütün Hollanda, İngiltere ve Lüksemburg gibi çoğu Avrupa ülkelerinde genelde benzer şekilde uygulanmaktadır.

1995 yılında Brezilya'da uygulanmaya başlanan ve yaklaşık 5000 belediyenin uyguladığı yardım programları konumuz ve ülkemizdeki uygulamalar açısından yukarıdaki çıkarımlarla benzer sonuçlar içermektedir. Gelir aktarımı, okul destek programı, gıda yardımı, yiyecek kuponu ve gaz yardımı gibi bu yardım programlarında yaşanan temel sorunun bu farklı yardım programlarının birleştirilmemesinden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Çocuklar, gençler, aile reisleri ve genel olarak aile bazında yapılan bu yardım programlarının temel sağlık, hijyen, okuma-yazma eğitimi ve mesleki eğitim gibi yerel faaliyetlerle ilişkilendirilmesi önemli olmakla birlikte, hem yardımların değerlendirilememesi hem de sosyal hizmetlerle bağlantılı bir hale getirilememesi temel sorun olarak görülmektedir. Birbirinden kopuk farklı yardımlar etkin bir şekilde kullanılamadığından bunları birlikte değerlendirmek için aile destek programı önerilmektedir (Silva, 2002: 230-234). Ademi merkezîyetçi bir tarzı öneren bu anlayış ailelere bazı koşulları sağlaması karşılığında yardımların yapılmasını öngörmekte ancak bu programın daha etkin bir şekilde sürdürülebilmesi için hedef kitleye çok daha iyi yoğunlaşmak ve yakınlaşmak gerektiğini ve ekonomik programlarla sosyal, kültürel programların birleştirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Ancak, belirtilen bu eksikliğin giderilmesinde yeterli kurumsal ve insan kaynağının olmaması bu konudaki temel sorun olarak ifade edilmektedir (Silva, 2002: 239-240). Bugün ülkemizde yeni yeni uygulanan çeşitli yardım programlarında da burada ifade edilen sorunların aynı şekilde yaşandığını tahmin edebiliriz. Bu sorunların üstesinden gelmek için yoksullarla ilgili gelişmiş bir veri tabanının oluşturulması öteden beri söylenmektedir. Ancak bu haritalama yapıldıktan sonra bu alt yapıya uygun yasal mevzuat ve etkili bir yerel birim oluşturulmadan istenen sonuca ulaşmak zor görünmektedir. Bizim yaşadığımız deneyim de bunu göstermektedir.

Elâzığ Yoksulluk Haritası Projesi

Sosyal yardım ve hizmetler alanında yaşanan sıkıntıların giderilmesi için yoksulluk haritalarının objektif, ölçmeye daha elverişli ve bilimsel kriterlere göre oluşturulması çok önem taşımaktadır. Yoksulların tespitinde olduğu kadar onların yaşam kalitelerindeki değişimler çok yönlü bir bilgi paylaşımını ve güncelleme ihtiyacını gerektirmektedir. Belirtilen yoksulluk çalışmalarıyla ilgili bu eksiklikleri gidermek için Elâzığ'da Mamûret'ül Aziz Vakfı tarafından 2007 yılında "Yoksulluk Haritası" adlı bir proje çalışması yapılmıştır. AB tarafından desteklenen bu çalışma ülkemizdeki yoksullukla ilgili taramalarda hem derinlik hem de kapsam açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Yoksullukla ilgili çalışmalarda somut, uygulanabilir ve vizyon geliştirmeyi hedefleyen bu çalışmada halihazırda şu amaçlar gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Yaşar, 2009: 254);

1. Yoksul kimdir, neden yoksuldur ve yoksulluğunu belirleyen değişkenler nelerdir?
2. Yoksullar, önceliklerine ve özelliklerine göre 1., 2. ve 3. derece yoksullar halinde nasıl sınıflandırılır? Bu konuda puanlama sistemi nasıl olmalıdır?
3. Yoksullukla ilgili çalışmalarda güncelleme sorunu nasıl aşılabılır?
4. Yoksullara yapılan yardımlarda karışıklık ve suiistimal nasıl önlenebilir? Ayrıca bu yardımlarda daha etkin ve koordineli bir çalışma nasıl gerçekleştirilebilir?
5. Yoksulların insan kaynakları nasıl görülüp değerlendirilebilir? Ayrıca bu konuda onların geleceğiyle ilgili ne tür çalışmalar yapılabilir?
6. Yoksullarla ilgili çalışmalarda farklı kurumların katılım ve organizasyonu nasıl sağlanabilir? Yoksullukla ilgili çok yönlü müdahale ve politikalar nasıl geliştirilebilir?
7. Yoksulların hayat seyirleri ve yaşam kalitelerindeki değişim nasıl izlenebilir?
8. Yoksullarla ilgili çalışmalarda bilimsel bakış açısını kullanabilen bir merkez nasıl oluşturulabilir?

Projemiz bu amaçlara ulaşmak bilgi temelli bir yapılanmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yoksulluk alanında makro politikalarındaki yeni arayışlar ve çeşitli birimlerin kurumsallaşma çabaları geleneksel yardım anlayışının ötesinde profesyonel bir çalışmanın gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bugün ülkemizde yoksulluk mücadelesi genelde gelir dağılımı ve yardım şeklinde makro sosyal politikalar ekseninde düşünülmektedir. Oysa küçük ölçekli düşük maliyetli projelerle de büyük faydalar üretilebilir. Yerelliği ve sürdürülebilirliği temel alan bu çalışmalar yoksullukla ilgili yardım çalışmalarına entegre edilerek daha kapsamlı hale getirilebilir. Ancak, yoksullukla mücadelede mikro politikalar, SYDV'nin örgütlenme mantığı ve STK'ların yetersizliği nedeniyle yok denecek kadar azdır. Yoksullarla ilgili çalışmaların planlanması ve değerlendirilmesi onlarla ilgili bilgilerin doğru, kullanılabilir ve güncel olmasına bağlıdır. Yoksulların çeşitli sosyal, ekonomik ve demografik değişkenler açısından kategorileştirilmesi ve bu bilgiler çerçevesinde ulaşılabilir hale getirilmesi için şu faaliyetler gerçekleştirmiştir (Yaşar, 2009: 254);

1. Alan araştırmasıyla yoksulların ve yoksulluklarının bilimsel olarak tespiti.
2. Yoksulların sosyo-ekonomik durumlarını gösteren veri tabanı.
3. Yoksulların sınıflandırılmasını sağlayan puanlama sistemi.
4. Kurumlar arası koordinasyonu içeren yardım/hizmet organizasyonu: "e-yoksul".

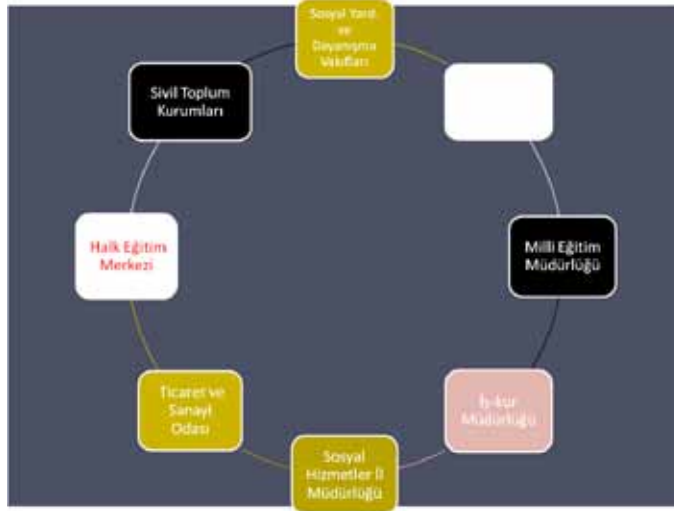
Alan araştırmasında Elazığ merkezinde bulunan 37 mahalleye gidilerek yoksullara ait bilgiler tek bir liste altında veri tabanına işlendi. Online üzerinden şifre erişimiyle ulaşılan "e-yoksul" sitesi arşiv oluşturmayı, izlemeyi ve ölçmeyi mümkün kıldığından araştırma ve bilgi temelli bir yapılanma sunmaktadır. İki yıllık bir süre sonunda oluşturulan veri bankasında şu anda 16487 yoksul hanenin aile yapısı ve demografik özellikleri ve sorunları açık bir şekilde görülebilmektedir. Yaklaşık 70.000 kişiyi içeren bu nüfus dikkate alındığında Elazığ'ın %20'sinin yoksul olduğu söylenebilir. En yoksul kitlenin %7 olarak tespit edildiği bu çalışmada orta düzeyde yoksul dediğimiz yoksulların oranı %29'dur.

Mevcut veri tabanı yoksulların cinsiyet, yaş, medeni durum, hane büyüklüğü, çocuk sayıları, meslek, ev/eşya durumu, eğitim ve yaş durumları gibi çok yönlü sosyal özelliklerini sorgulayabilmektedir. Belirtilen değişkenlerle ilgili çok yönlü rapor ve istatistikler sunan bu veri tabanı, çeşitli proje çalışmaları açısından da öngörü sağlayabilmektedir. Bu açıdan, basit sorgulamada hangi hanedeki çocukların hangi eğitim basamağında, hangi çocukların evlilik çağında olduğu, yine genç evliler, özürlüler, kronik hastalığı olanlar, boşanmış aileler, hanesinde mahkum ferdi olan aileler adres ve isim bazında görülebilen çoklu sorgulamada ise yoksullar birden fazla değişken bağlamında ele alınıp tek tek ya da liste halinde rahatlıkla görülebilmektedir. Örneğin, kirada oturan, altı yaşından küçük çocukları olanların listesi, resmi nikah problemi olanların kimler olduğu, fiziki durumları kötü olan evlerin nerede olduğu rahatlıkla görülebilmektedir. Böylece, proje bir yandan yoksulluğu ölçülebilir somut bir hale getirirken bir yandan da gelecekteki yoksulluk çalışmaları için önemli bir projeksiyon imkânı sunmaktadır (Yaşar, 2009: 256). Çalışmamızda haneyle ilgili resimlerin ve hane reislerine ait resimlerin olmaması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Ancak bunun sisteme yük getireceği endişesiyle başka bir program aracılığıyla değerlendirilmesi mümkün olabilir. Bunun yanı sıra puanlamada istatistiksel bir çalışmanın gerekli olduğu sonucuna varıldı. Fırat Üniversitesinden bu konuda yardım talebinde bulunmamıza rağmen maalesef herhangi bir destek alınamadı.

Proje Sonrası Sorunlar

- Mahalli idarenin eleman desteği istenen düzeyde olmadığından ihtiyacı karşılayamamıştır
- Eleman desteği olmadığından kurumların yardım çalışmaları online üzerinden paylaşılama-maktadır
- Bu durum yardımlarda dağınıklığın ve suiistimalin devam etmesi anlamına gelmektedir
- Bazı kurumların çalışmaya olan ilgisi ve katkısı yetersizdir
- Veri tabanı proje çalışmaları için istenen ölçüde kullanılmamaktadır
- Eleman desteği olmadığından verilerin güncellenmesi uzun vadede sıkıntı yaratacaktır
- Yoksulluk Merkezi oluşturulmadığından kurumlar arası işbirliği ve eşgüdüm yetersiz kal-maktadır

Oysa, Proje veri tabanı, proje hedefleri arasında belirtildiği üzere, hem bilimsel çalışmalar açısından hem de sosyal politika açısından zengin, ulaşılabilir bir alt yapı sunduğundan çeşitli kurumların proje ve işbirliği yapmaları açısından önemli bir zemin sunmaktadır. Projemizin veri tabanı kullanılarak, 2 yüksek lisans, 1 doktora tezi, 6 makale, 2 uluslararası bildiri, 3 proje çalışması üretilmiştir. Veri tabanından bakılarak bilimsel çalışmalar için hedef kitlenin ve örneklem seçiminin kolay bir şekilde yapılabilir olması bu çalışmaların daha da artmasını sağlamaktadır. Halen projenin veri tabanından bir doktora çalışması ve doçentlik çalışması yürütülmektedir. Bununla birlikte yeterli bir alt yapı oluşturulmadığından mevcut veri tabanından pratik faydalar sunan projeler üretilmemektedir. Üstelik kurumlar arası işbirliğinin yetersizliği nedeniyle zamanla bu çalışmanın atıl kalma tehlikesi bulunmaktadır. Örneğin, SODES projeleri kapsamında bu veri tabanı kullanılabildi. Hatta, SODES kapsamında ciddi kaynaklar harcanmasına rağmen değerlendirmeye alınan projelerin hedef kitlesini seçerken ve bu projeler kabul edilirken hangi hedef grupların belirlenmesinde neyin kriter alındığı önemsenebilirdi. Yine yapılan bir çalışmada mikro kredi uygulamalarında hedef kitleye ulaşmanın önemli bir sorun olduğu görülmektedir. Bu imkândan faydalanılabilecek durumda olanların sayısı 1-1.5 milyon civarında tahmin edilmesine karşın, Türkiye’de mikro kredi çerçevesinde verilen hizmetlere ulaşanların sayısı 5000 civarındadır. Üstelik, bu faaliyetten faydalananların gelir seviyelerine bakıldığında yoksulluk durumlarının tartışılır olduğu söylenebilir (Adaman, 2007: 233-235).

Proje tabanından faydalanılarak yapılabilecek birçok çalışma aslında kurumlarda birlikte çalışma anlayışının olmaması ve bu konuda bir organize biriminin olmaması nedeniyle hayata geçirilememektedir. Proje tabanından haberdar olan akademik çevrelerin çalışmaya ilgi göstermesine karşın neden diğer kurumların buna ilgi göstermediğini anlamak zor değil. Öncelikle bu kurumlarda proje planlayacak, uygulayacak ve sonuçlarını değerlendirecek nitelikli elemanların olmaması ve kurumların bu şekilde bir çalışma mantığına uygun bir örgütlenmeye sahip olmamaları önemli bir sorundur. Herkesin rutin işlerini bırakıp da proje gibi emek isteyen bir çalışma yapması ve bunları değerlendirmesi mevcut örgütlenme yapısı içinde zor görülmektedir. Sadece kurum amirlerinin kişisel özellikleriyle yürütülen bir takım çalışmalar ise kurum amirinin değişimi ile yok olmakta ya da az sayıda yapılan çalışmalar ise yoksulluk gibi devasa bir sorun için yeterli olmamaktadır. Başvuru dosyalarının altında ezilen mahalli düzeyde örgütlenmiş resmi SYDV’da ciddi yığılmalar ve iş yükü olduğundan bu kurumlarda rutin bürokratik işlemlerin dışında zaten başka bir çalışmayı yürütmek de mümkün görülmemektedir. Aynı sorun aslında yoksullukla ilgilenen sivil vakıflar için de geçerlidir. Bu vakıflar da gönüllü vatandaşların ayni, nakdi ve fiili destekleriyle hizmet verdiğinden idari, teknik, rehberlik gibi işlere kaynak ayıramamakta bu yüzden de yapmayı düşündüğü birçok projeyi, etkinliği gerçekleştirememektedir. Bu sorun mevcut potansiyel enerjinin ve kaynakların değerlendirilememesine neden olmaktadır. Yoksulların sosyal uyumlarının artırılmasında sivil yardımlaşma kurumlarının proje uygulama kapasitelerinin artırılması hayati öneme sahiptir. Daha fazla çalışanın, gönüllünün bu alana yönlendirilmesi yoksullarla sosyal ilişkilerin geliştirilmesine ve onların sosyal, kültürel sermayelerinin gelişmesine katkıda bulunacaktır.

Ayrıca, bu projelerle yoksul kesimlere fayda üretmenin dışında hem yoksul kesimlerden hem de diğer kesimlerden her yıl 100-150 insana istihdam olanağı yaratılabilir. Ancak bunun için ciddi bir örgütlenmeye ihtiyaç bulunmaktadır.

Tablo: Veri Tabanından Çıkarılabilecek Projeler

Ortak Yardım Organizasyonu
Sosyal Uyum ve İçerim Projeleri
Eğitim Destek Kursları / Rehberlik ve Danışma Etkinlikleri
Çocuk/Yaşlı/Hasta Bakımı
İş ve İşçi Danışma / Meslek / Beceri Kursları
Evlilik ve Aile Danışmanlığı
Aile Planlaması / Sağlık Desteği
Mikro Kredi
Sportif Projeler
Eğitim Bursları
Kültürel ve Eğitsel Destek Projeleri

Bugün sosyal yardımların sadece ulusal çapta değil uluslar arası kapsamda da yapıldığı görülmektedir. Son zamanlarda AB Projeleri risk altındaki gruplara özellikle de yoksullara fayda sağlayacak ciddi destek fırsatları sunmaktadır. Bu imkân yoksullukla mücadelede önemli bir fırsat sunmaktadır. Halihazırda Türkiye’de hemen her şehirde sivil yardımlaşma kurumları olsa da çeşitli hibe kaynaklarından faydalanabilecek bir alt yapıları olmadığından maalesef, ciddi kaynaklar yoksul insanların faydasına sunulamamaktadır. Örneğin vakfımız son birkaç yılda gerçekleştirdiği projeleri maddi destek bir yana bin bir zahmetle ulaştığı insan kaynakları olmaksızın gerçekleştirmesi mümkün olamazdı. Bu projeleri gerçekleştirirken yaşadığımız en büyük sıkıntılardan biri insan kaynaklarının kamu alanında çalışıyor olmalarının getirdiği sıkıntılardı. Oysa belirli bir kurumsal yapısı olan vakıflar öncelikle desteklenerek bu uygulamanın yaratacağı fayda ve sorunlar net olarak test edilebilir.

Proje sonrası karşılaştığımız sorunların bazıları kısmen yetersiz kalmamızdan ama önemli bir kısmı ise yerel ve merkezi idarenin konuya bakış açısından kaynaklanmıştır. Projenin güncel tutulması konusunda yeterli tanıtım yapamayışımız, proje sonrası sorunları kendi potansiyelimizle çözmek yerine merkezi idareye fazla bel bağlamamız hataydı. Örneğin, bizler ikinci bir projeyi kısa bir süreliğine de olsa yoksullukla ilgili araştırma ve uygulamaların yapılacağı “İnsani Gelişme ve Yardımlaşma Merkezini” hayata geçirmek için yapabiliydik. Ancak, her halükârda diğer kurumlarla işbirliği gerekeceğinden onların desteği olmadan da bunu ne ölçüde başarabiliydik bilemiyoruz. Bugün söz konusu alanda hemen hiçbir kurumun yeterli bir planlaması stratejisi bulunmadığından bu tür bir uygulamaya ihtiyaç bulunmaktadır. Bu konuda bürokratik anlayışın, “nasıl yapmalı” konusundan çok eldeki kaynakları aktarmanın hesabını yaptığı ve günü kurtarmanın ötesinde bir vizyona sahip olmadığı düşünülürse bunun önemi daha iyi anlaşılır. Nitekim, aynı anlayış nedeniyle yereldeki resmi SYDV, mevcut veri tabanını istenilen şekilde kullanamamaktadır. Örneğin, SYDV’ye burs başvurusu yapan öğrencilerin isimleri veri tabanına işlenerek bu tabanının yapısı olumsuz etkilenmiştir. Bu amaçla babası öğretmen, esnaf olan bin kadar öğrencinin bilgileri veri tabanına işlendiğinden yoksulları baz alan veri tabanında şimdi orta sınıfa da kapı aralanmış oldu. Yani, öğrencilere burs vereceğiz diye yoksulların yanı sıra orta sınıfa ait insanlar da bu veri tabanına geçilmiş oldu. Oysa, sadece yoksul öğrencilerin aile bilgilerinin sisteme girilmesi gerekiyordu. Bunun yanı sıra, yapılan bu kadar çalışmaya ve bilgi paylaşımına rağmen halen kime yardım edilmesi/edilmemesi gerektiği konusunda sorun yaşanabilmektedir. Örneğin bazen makam inisiyati- fiyle idareciler sigortalı olduğu halde ya da yoksul kriterlerini taşıyıp taşımadığına bakılmaksızın

para sıkıntısı olan insanlara yardım yapabilmektedir. Bu durum yoksulların dışındaki insanların da kuruma yığılmasına, iş yükünün artmasına neden olmakta ve bu yüzden organizasyon amacından sapmaktadır.

Bir Öneri: İnsani Gelişme ve Yardımlaşma Merkezi

Gerek yoksullukla ilgili çalışmalarda gerekse bizim uyguladığımız projenin sağlayacağı faydanın gerçekleştirilememesinde temel sorun, düşünme tarzı, sorunlara bakış açısıydı. Kolaycılık, bir dokunuşla her şeyin değişeceği anlayışı ve disiplinden yoksun çalışma beklentisi bu soruna bakımımızda da ortaya çıkmaktadır. Diğer konularda olduğu gibi yoksulluk konusunda da emek harcamadan, kafa yormadan çözüme ulaşılabilecek sanılmaktadır. Bu nedenle soruna bakış açısını değiştirebilecek, sürekliliği olan, dünyadaki gelişmeleri, uluslar arası projeleri takip edebilecek bir birime ihtiyaç bulunmaktadır. Zamanla ufuk açıcı, faydalı ve çok boyutlu çalışmalar için yerel planlamalar yapabilecek bu merkez "Yoksulluk Araştırma ve Uygulama Merkezi" şeklinde tanımlanabilir. İnsani Gelişme ve Yardımlaşma Merkezi adıyla isimlendirilebilecek olan bu birim strateji/düşünce üretmenin dışında uygulama açısından da etkin bir merkez olmalıdır. Ancak bu merkezin, içinde gönüllülerin ve diğer STK üyelerinin oluşturduğu daha üst bir kurul altında çalışması yapılan işlerin değerlendirilmesi ve eşgüdümün sağlanması açısından daha uygun olacaktır. Üstelik, bu kurumun zamanla bürokratik hantallığa bürünmemesi için sözleşme usulüne göre eleman istihdam etmesi daha uygun olur. Performans esasına göre ve üretilen projelere göre değerlendirmelerin, ödüllendirmelerin yapıldığı bu tür bir merkez eminim ki yoksullar için mevcut duruma göre çok daha faydalı olacaktır.

Bu merkez için her açıdan uygun bir bina oluşturulmalıdır. Bugünkü yoksul başvurularının ve değerlendirmelerinin yapıldığı yerin fiziki özellikleri, Elâzığ için düşünülecek olunursa uygun değildir ve muhtemelen başka illerde de durum böyledir. Eğer mevcut SYDV merkezlerine bakılacak olunursa daha başvuru esnasında yoksulların farklı bir muameleye tabi tutulduğu, dışlanma hissi görülebilir. Oysa fiziki koşulları uygun bir yerde içinde danışmanların olduğu, sorunların dinlenip gerekli cevapların ve yönlendirmelerin yapıldığı bir organize daha iyi olacaktır. Bu nedenle, öncelikle modern bir başvuru ve hizmet için sağlıklı, işlevsel bir hizmet binasına ihtiyaç bulunmaktadır. İçinde çeşitli servislerin ve oturulabilir bekleme salonlarının yer aldığı bu merkez binası oluşturulduktan sonra burada kalkınma ajanslarına benzer bir mantıkla küçük ama hızlı ve etkili çalışmalar yapılabilir. Bu merkezde oluşturulacak birimler şunlar olabilir;

1. Danışma/Rehberlik Bürosu (Sekreterya ve Başvuru)
2. Araştırma/Denetleme Bürosu (Yoksul Arama/Tarama)
3. Strateji Bürosu(Proje Geliştirme ve Uygulama)
4. İstihdam Bürosu (İş ve İşçi Bulma)
5. Bilgi/İşlem Bürosu (Veri Tabanı, Bilgi Paylaşımı ve İletişim)
6. Sosyal Hizmetler Bürosu (Sosyal ve Psikolojik Çalışmalar)
7. Muhasebe Bürosu (Mali/Parasal İşler)
8. Yardım Bürosu (Yardım Organizasyonu)

Yoksulluk probleminin sadece ekonomik olmaması ve bildik yardımların tek başına yeterli olmaması farklı stratejilerin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu durum, yoksulluğun daha profesyonel bir tarzda ele alınmasını gerektirmektedir. Çünkü bu çalışmalar belirli bir uzmanlık, iş-bölümü ve ciddi bir süreklilik gerektirmektedir. Bunun için yoksul vatandaşlara yardım mevzuatı da dahil politika değişimine acil ihtiyaç vardır. Birkaç kurumu kapsayan bir veri tabanı için Dünya Bankasından milyonlarca ABD doları aktarılmasına karşın yoksullarla ilgilenen resmi kurumlarda bu veri tabanını etkin olarak kullanabilecek insan kaynağı ve örgütlenme yapısı yoktur. Hatta yapılan bir çalışmada araştırma kapsamındaki resmi SYDV'lerinin kurum amirlerinin hiçbirinin sosyal hizmetler ve yardımlarla ilgili bir eğitim almadıkları saptanmıştır (Gül ve Gül, 2008: 371). Sorunu anlamak açısından, resmi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kurumlarında yoksulluk alanında doktoralı bir elemanın bile istihdam edilmemiş olması sanırım yeterli bir örnektir.

Yoksulluk artık kronik bir hale geldiğinden günü kurtararak hareket edemeyiz. Bu konuda bil-

gi temelli teknik bir alt yapı gerekmektedir. Bu açıdan yoksullukla ilgilenen STK'ların yanı sıra SYDV Müdürlüklerinin de bilgi temelli çalışmaları hayati bir öneme sahiptir. Yoksullukla ilgili yapılacak projelerin sosyal, ekonomik, kültürel ve politik çerçevede tanımının yapılması, varılmak istenen hedeflerin, stratejilerin belirlenmesi ve hedef gruplarla ilgili analizlerin yapılması uzun vadede ciddi faydalar sağlayacaktır. Bu nedenle yoksullukla ilgili gelişmeleri izleyip, kronik sorunlara müdahale etmek için proje tabanlı çalışmalara gereksinim bulunmaktadır. Bu açıdan proje planlayıp uygulayacak ve sonuçları değerlendirecek yeterlikte bir araştırma/uygulama merkezinin daha iyi nasıl yapılabilir?" sorusuna yanıt araması ve bu amaçla etkili bir ARGE oluşturması gerekmektedir.

Söz konusu ARGE, Belediye, İl Özel İdaresi, Milli Eğitim, Vakıflar Müdürlüğü gibi çeşitli kurumların yanı sıra ve bu konuda çalışan STK'ların yapacakları proje ve etkinlikleriyle zenginleşecektir. İnsani Gelişme ve Yardımlaşma Merkezi diğer kurumların projelerinin değerlendirildiği ve onaylandığı bir merkez haline getirilmeli ve yerel uygulama konusunda yetkili olabilmelidir. Örneğin, Belediye yoksullara gıda yardımı yapacaksa bunun nasıl nerede yapılacağı ya da yapılmaması konusunda bu birime başvurmalı ve buradaki karara göre hareket etmelidir. Bugün mikro kredi konusunda Özel İdarelerin, SODES projeleri konusunda çeşitli STK'ların girişimleri, çalışmaları olmaktadır. Ancak bu çalışmaların yoksulluk ekseninde organize edilebilmesi için bir birimin oluşturulması gerekmektedir.

İnsani Gelişme ve Yardımlaşma Merkezi

1. Yoksulların tespiti, mevcut verilerin güncellenmesi
2. Kurumlar arasında yardım eşgüdümünün sağlanması.
3. Proje planlaması ve kurumlarla ortak projelerin yapılması
4. Sosyal hizmetlerin yardımlarla birlikte organize edilmesi

Bugün yoksulluğun risk sigortası, doğrudan gelir yardımı, temel vatandaşlık geliri ve aile yardımları gibi önlemlerle azaltılmaya çalışılmasından bahsedilmektedir. Belirtilen bütün bu yoksulluk politikaları ve çalışmaları için güncelleme çalışmaları suüstimallerin önlenmesi ve hizmetlerin yerli yerinde yapılabilmesi açısından çok önemlidir⁶. Yoksullukla mücadele politikalarının etkin bir şekilde sürdürülebilmesi için yoksullara ait bilgilerin bilimsel bir şekilde elde edilmesi, işlenmesi ve aralıklarla güncellenmesi gereklidir. Çünkü kayıt altına alınamayan bir şey değerlendirilemez, öngörü sunamaz. Yoksulların sayısı düşünüldüğünde genel bir güncelleme zor olacağından aşamalı bir uygulamaya ihtiyaç olacaktır. Bilindiği üzere tapu, vergi ve sosyal güvence gibi çeşitli kişisel kayıtlara online üzerinden erişilmektedir. Böylece, SOYBİS sistemiyle önce yoksulların resmi kurumlardaki durumlarına online üzerinden bakılacak daha sonra da şüphe duyulan hanelere bizzat gitmek suretiyle bu konudaki kuşku giderilecektir. Güncellemede sadece yoksulluk tespiti değil aynı zamanda yoksul hanedeki değişim de güncellenmelidir. Güncelleme konusunda zaman zaman geniş bir örneklem üzerinden kontrol çalışmalarının yapılması önem taşımaktadır. Yani kimlerin yoksul olduğu yanında kimlerin yoksul olmadığını da araştırılması gerekmektedir. Hatta bu çalışma çok önemli olduğundan sadece bu işle ilgilenen birisinin olması gerekmektedir. Yani görevlendirilecek birisi yoksul listesi üzerinde kim yoksul olmayabilir anlayışıyla, şüphe duygusuyla araştırma yapmalıdır. Bunun için uygun örneklem seçilerek hem hedef grup içerisindeki yanıma payı elde edilmiş olur hem de kısmi bir güncelleme yapılmış olur. Eğer araştırılan yoksullar içinde yoksul olmayanların oranı beklenenin üzerinde çıkarsa bu durumda geniş güncelleme için alan çalışmalarının başlatılması uygun olur.

Güncellemede ve kontrollerde gönüllülerin katkılarıyla çapraz sorguların yapılması fayda sağlayabilir. Gönüllü kişiler kendi mahallelerinde ilgilendikleri ve tanıdıkları yoksulların bilgilerinin doğru olup olmadığını veri tabanından kontrol edebilir ve bilgilerden şüphelendiğinde ise bunu veri tabanındaki mesaj kutusu aracılığıyla ilgili birime bildirebilir. Bu tür güncellemeler için de sıradan birileri değil gözlem yeteneği olan, alan bilgisine sahip deneyimli insanların seçilmesi önem taşımaktadır. Söz konusu güncellemede fazla sayıda elemanın kullanılması doğru değildir. Çünkü, burada süreden çok bilgilerin doğruluğu önemlidir. Nitekim, yardım alanlar üzerinde yapılan bir incelemede, yardım talebinde bulunan bireylerin %32'sinin evinde sosyal inceleme yapılmadığı

6 Bazı yardımlarda suüstimal olduğuna dair güçlü kanıtlardan bahsedilmektedir. Bunun temel nedenlerinden birisi güncellenmenin yetersizliğidir. Örneğin özür-lülük yardımlarında özür-lülük oranını olduğundan daha yüksek gösteren raporların düzenlenmesi, özür-lü rehabilitasyonu merkezlerindeki kayıt usulsüzlükleri (özür-lüye eğitim verilmediği halde verilmiş gibi göstermek devletten özür-lü rehabilitasyonu için alınan parayı aile ile paylaşmak), vb. bunlardan bazılarıdır.

tespit edilmiştir. Bu durum farklı yardım programlarına göre değişmekle birlikte genelde pek değişmemektedir (İkizoğlu, 2000: 199). Bunu anlamak mümkündür çünkü SHÇEK dışında genelde yardım kuruluşlarında sosyal inceleme yapma konusunda mesleki eğitime sahip kişiler bulunmaktadır. Muhtaçlığın ne olduğu, yoksulun kim olduğu ne kadar yoksul ve neye ihtiyaç duyduğu konusunda tespit yapacak kişilerin belirli bir eğitimden geçirilmeleri şarttır. Bunu gelişmiş ülkelerde bu alanda eğitim almış sosyal hizmet uzmanları yapmaktadır. Ülkemizde bazı şehirlerde bir dönem boyunca sosyal incelemeleri polislerin bazen de öylesine seçilen kişilerin yaptığını düşünürsek durumun algılanış tarzını daha iyi anlarız. Ankara’da yapılan bir çalışmada sosyal inceleme yapanlar içerisinde bekçilerin ve polislerin oranı (%55.9) oldukça fazladır (İkizoğlu, 2000: 200). Muhtaçlık tespitinin kendisinin bile onu kırıcı ve insanlar üzerinde bölücü bir etki yaptığı ileri sürülmektedir (Dilik, 1991: 55). Ancak, sosyal yardımların düzenli ve ehil ellerde yapılması halinde olumlu etkiler yarattığı görülmüştür (Çengelci, 1993: 72-73). Bu nedenle gerek sosyal incelemede gerekse başvuru sürecinde ehil insanların ve düzenli bir uygulamanın yapılması esastır.

Sosyal yardım başvurusunda bulunan bireylerin önemli bir kısmı, yardımların yetersizliği konusundaki şikayetleri dışarıda bırakılacak olursa (%23), bürokratik işlemlerin fazlalığı ve bekleme (%33.3), adaletsiz dağıtım (%11.1) ve görevlilerin sert davranışlarından (%8.1) şikayet etmişlerdir (İkizoğlu, 2000: 201). Bu sorunların bir kısmında, SHÇEK dışarıda bırakılacak olunursa, genel yardım organizasyonlarındaki personelin uzman kişiler olmamasının etkili olduğu ifade edilebilir. Sosyal incelemenin uzman kişilerce yapılması hem yoksul bireylerin kendilerini kötü hissetme sorununu azaltacak hem de bu konuda standart bir uygulama yapılması anlamına gelecektir. Aynı zamanda bu durum insanların aynı muameleye tabi tutuldukları hissini oluşturacağından yardımlarda adalet izlenimini pekiştirecek, suiistimal amaçlı başvuruları azaltacaktır.

Bütün bu konuda yapılacak işlerin tespiti, planlaması, kayıtlama ve raporlama gibi işler ancak ekip performansı ile başarılabilecek hususlardır. İdari gereklilikler, sekreteryaya, bilgi-danışmanlık desteği, önemli ölçüde insan kaynağını gerektirmektedir. Yapılacak işin niteliği farklılaştıkça belirli işlerin gönüllülere yaptırılması imkânı daha da zorlaşmaktadır. Bugün yoksullukla ilgilenen yerel kuruluşlarda birikimini paylaşacak uzman sayısı yok denecek kadar az ya da hiç yoktur. Yoksulluk çalışmalarında mevcut verileri yorumlayıp yoksullarla ilgili projeler üretmek ve bunların değerlendirilmesi için uzmanlara ihtiyaç bulunmaktadır.

İhtiyaç Duyulan Kişiler

1. Sosyolog
2. Sosyal Hizmet Uzmanları,
3. Rehberlik ve Danışma Uzmanı
4. Muhasebe-İşletme Uzmanı
5. Bilgi-İşlem Personeli
6. Yoksul Araştırma/Kontrol Elemanları

Sonuç ve Değerlendirme

Yoksulluk çalışmaları başvuru aşamasından başlayarak, yoksulların tespitinden sınıflandırılmasına, güncellemeden yardım organizasyonuna ve rehabiliteden denetlemeye kadar ciddi bir emek ve nitelik gerektirmektedir. Gerek yardım organizasyonunda gerekse yoksulların sorunlarıyla ilgili sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesinde yeni bir düzenlemeye ihtiyaç bulunmaktadır. Bu nedenle öncelikle yoksullukla mücadele ulusal bir anlayışa dayalı olarak tek bir yasa ile düzenlenmeli ve bu alandaki çalışmalar tek çatı altında birleştirilmelidir. Türkiye’nin AB’ne üyelik süreci de dikkate alınarak asgari gelir uygulamasına geçilmesi için yasal mevzuat AB müktesebatı dikkate alınarak hazırlanmalıdır. Bu çerçevede yoksullukla mücadelede Belediye ve Vakıflar Müdürlüğü’nün aynı yardım etkinlikleri kaldırılmalı ve bu kurumların yapabilecekleri hizmetler de AB standartları çerçevesinde yeniden düzenlenmelidir.

Yoksulluğun kronik hale gelmemesi için koruyucu sağlık anlayışında olduğu gibi yoksulluğu önleyici tedbirlerin alınması gerekmektedir. Yani sorunun sadece sonuçlarıyla değil bizzat onu doğuran nedenlerle ilgili çalışmalar yapılmalıdır. Bu açıdan sosyal yardımların yanı sıra sosyal

hizmetin önleyici, koruyucu ve geliştirici ilkelerinin bu mücadeledeki önemi dikkate alınmalıdır. Sosyal hizmetler, temelde müracaat edenlere hazır reçeteler koymak yerine onların sürece katılım göstermelerini isteyen ve hedef kitlenin sorun çözme kabiliyetini arttırmayı gerektiren bir mantığı içermelidir. Bu anlamda bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerinde, engelleri kaldırmayı hedefleyen bu bakış açısı yoksullukla mücadelede daha insani bir bakış açısını sağlayabilir. Ancak, sosyo-ekonomik ve psikolojik engellerin kaldırılması için bu rehabilite edici hizmetlerin uzman yetersizliği ve bakış açısındaki sorunlar yüzünden yapılamadığı görülmektedir.

Burada olağan yardımlara sosyal hizmet anlayışının monte edilmesi yardımların etki derecesini arttırırken yoksulların sosyal dışlanmasını azaltacaktır. Ayrıca, olağan yardımlar acil ve günübirlik sonuçlar almaya yararken rehabilite mantığı daha uzun vadeli bir yatırım anlamına gelmektedir. Bu rehabilite ve rehberliğin olağan yardımlarla birlikte organize edilmesi yoksulluk mücadelesinde bizleri daha üst bir noktaya taşıyacaktır. Bunun için SYDV ile SHÇEK, “İnsani Gelişme ve Yardımlaşma Merkezi” bünyesinde birleştirilmeli ve yardımlarla sosyal hizmet çalışmaları birlikte yürütülmelidir. Bu düzenleme yoksulluk alanındaki mevcut sıkıntıların azaltılmasına ve yeni ufukların görülmesine yol açacaktır. Bunu yapabilmek için donanımlı bir birime ihtiyaç bulunmaktadır. Yoksullukla ilgili araştırma ve uygulamaların yapılacağı “İnsani Gelişme ve Yardımlaşma Merkezi” birkaç ilde uygulanarak Türkiye’nin bu alandaki sosyal politikalarının belirlenmesi açısından bir model niteliği taşıyıp taşımayacağı kontrol edilebilir. Eğer başarılı olunursa Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde ya da yoksulluğun fazla olduğu, ihtiyaç duyulan illerinde bu merkezlerin oluşturulması önerilebilir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde açılacak bu tür merkezlerin göçle gelen yoksulların sosyal uyumlarının sağlanmasındaki etkileri de hesap edilebilirse bunun uzun vadede ülkemizin bütünlüğü açısından ciddi politik faydaları olacaktır.

İlgili merkezin öncelikle STK içinde mi yoksa resmi SYDV kurumları içinde mi oluşturulması hususu tartışılabilir⁷. Ancak her iki tercihin de avantajlı, dezavantajlı tarafları bulunmaktadır. STK’lar içinde bu tür bir merkezin oluşturulması proje haline getirilerek ilk hareket sağlanabilir ve bunun yoksulluk çalışmalarındaki faydaları test edilebilir. Ancak, bu tür bir uygulamanın STK içinde organize edilmesi birtakım sorunlar nedeniyle şimdilik mümkün gözükmemektedir. Öncelikle, Türkiye’de yoksullukla ilgilenen ve gelişmiş kurumsal bir yapısı olan STK’ların sayısı iki eli geçmemektedir (Seyyar, 2006: 328). Ayrıca, STK’ların bu tür bir yapıya kavuşmaları onların alışkanlıklarını bırakamaması kadar, büyüme korkusu, uzman bulma sıkıntısı ve iş yoğunlukları nedeniyle de sağlanamamaktadır. Bunun yanı sıra, STK’lar içinde uzman kişilerin istihdamı her zaman gönüllülük temelinde olmayacağından bu maliyeti sürekli karşılamak sorun oluşturabilir⁸. Ayrıca, bu tür bir yapılanmanın STK içinde olması diğer kurumlar üzerinde bağlayıcı olmayacağından etkinlik açısından sorun yaşanabilir.

Bu merkezin öncelikle SYDV içinde oluşturulması yoksullukla ilgili resmi takiplerin yapılması, proje çalışmalarında bürokrasiye yakınlık, mali güç ve diğer STK’lara eşit mesafe açısından uygunken, bürokrasinin taşıdığı sorunları içermesi açısından sıkıntılıdır. Yine insan kaynakları yeterli sayı ve niteliğe kavuşturulmadan bunun yapılması sıkıntı oluşturabilir. Bugün SYDV’nda yapılan veri tabanının da insan kaynakları sağlanmadan verimli bir şekilde uygulanması mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle istihdam edilecek elemanların sözleşme usulüne ve performans esasına göre çalıştırılması çok önemlidir. Çünkü bu merkezin proje çalışmaları açısından faydalı olmak ve diğer kurumlarla yapılacak ortaklıklar için oldukça talepkâr, girişimci ve etkin olması gerekmektedir. Aksi taktirde, emir alan anlamında rutin işleri yapan memur mantığı ile bu merkezin yürütülmeye kalkışılması, yeni arayışlara girip orijinal fikirler geliştirmesi ve bunu uygulaması çok zordur. Dolayısıyla bu merkeze seçilecek kişilerin iyi donanımlı olmaları ve kişisel özellikleri çok önemlidir.

7 Nihayetinde, “İnsani Gelişme ve Yardımlaşma Merkezi”nin resmi SYDV yapısı içinde oluşturulması gerekmektedir. Ancak, ilgili merkez öncelikle burada oluşturulmayacaksa devlet makamı ve mahalli idareler “İnsani Gelişme ve Yardımlaşma Merkezi”nin oluşturulmasına uygun bir STK’a bu konuda destek vererek önyak olabilir. En azından pilot uygulama için yapılabilecek bu destek ilgili kurumların proje biriminde çalışacak kişilerin maaşlarının ödenmesi şeklinde olabileceği gibi belirli hizmetlerin ihale edilmesi şeklinde de olabilir.

8 Etkin bir merkezin oluşturulamaması mevcut gönüllülerin ya da gönüllü çalışabilecek kişilerin de değerlendirilmesini engellemektedir. Belirli bir çekirdek kadro oluşturulamayınca hem mevcut potansiyel heba edilmekte, kişiye uygun iş ya da işe uygun kişi bulunamamakta, hem de yoksullara gitmesi gereken hizmetler aksamış olmaktadır. Belli etkinlikler için gönüllülerin bulunması ve değerlendirilmesi bile örgütlü bir çalışmayı gerektirirken birçok kurum sorunların ağırlığıyla uğraşmaktan buna zaman ayıramamaktadır. Yoksulluk alanındaki çalışmaların önemli bir kısmı ciddi bir emek, takip ve yoğun bir mesai gerektirmektedir. Bu alandaki gönüllülerin sürekli olarak kurum içerisinde bulunmaları söz konusu olmadığı gibi yapılabilecek işlerin önemli bir kısmı da onların yapabileceği türden değildir. Ayrıca teknik bir yapının oluşturulamaması kurumdaki gönüllülerin yıpranması, verimlerinin düşmesi sorununu ortaya çıkarmaktadır.

Uzun vadede hem STK'nin hem de resmi SYDV'nın bu yapıya geçmesi arzulanan hatta olması gereken bir durum olmakla birlikte kısa vadede pilot bir uygulamanın bir şekilde yapılarak değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Ancak, ilgili kurumların işbirliği konusunda istekli olmamaları halinde bu merkezin de işlevsel olamayacağı tahmin edilebilir. Yoksulluk sorununun çok aktörlü bir katılımı azaltılmaya çalışılması önemli olmakla birlikte bunu sağlamak çok kolay değildir. Bizim yaşadığımız deneyim de bu yönde olduğundan resmi yardım yapan kurumların tek çatı altında toplanması sağlanmalı ancak çeşitli etkinliklerin gerçekleştirilmesinde bu kurumlardan destek alınmalıdır.

"İnsani Gelişme ve Yardımlaşma Merkezi" (İGYM) ve bunun üzerinde koordinasyonu, kontrolü ve kurumsal katılımı sağlayacak olan bir üst kurulun oluşturulması yoksullukla mücadelede geniş katılımın sağlanması açısından oldukça faydalı olacaktır. Ancak, yoksullukla mücadele için kurul oluşturmak için kurul oluşturma'nın herhangi bir katkısı olamaz. Bugün resmi SYDV'da yardımların organizesinde ve karar süreçlerinde görev alan kişilerin yoksullukla ilgili olmadıkları ama sadece kurum amiri olduğu için mütevellî heyetinde görevlendirildiği bilinmektedir. Bu insanların doğrudan ilgi alanlarında olmadığı için yoksulluk soruna katkılarının yetersiz olduğunu dolayısıyla bu sorunla ilgili olan kişilerin oluşturduğu bir kurula ihtiyaç olduğunu söyleyebiliriz. Sosyal yardım alanında kamu, özel sektör, meslek odaları ve sivil toplum temsilcilerinden oluşan, il koordinasyon kurullarının oluşturularak periyodik toplantıların yapılması olabilir. Sorunlarla ilgili olarak gündemi sıcak tutacak bu toplantılar sayesinde kurumlar arasındaki ortak çalışma kültürünün oluşturulması sağlanabilir.

İGYM yapılacak politikaların belirlenmesini ve uygulanmasını, çeşitli kurumların temsilcilerinde seçilecek üst kurul ise yeni stratejilerin neler olabileceği, eksikliklerin giderilmesi, bu politikaların etkinliğinin artırılması, eşgüdümün sağlanması ve ortak çalışmaların değerlendirmesi konularında katkıda bulunabilir. Yine bu oluşumla birlikte bu mücadelede görev dağılımının belirlenmesi sağlanabilir. TESEV'in yaptığı benzer bir çalışmada olumlu gelişmelerin sağlandığı rapor edilmiştir. Periyodik yapılan bu çalışmada, yoksullukla mücadele için oluşturulan çalışma gruplarına, Belediye, İl Özel İdaresi ve Valilik müdürlüklerinden ve sivil toplum kuruluşları ile dernek katılımcılarının yanı sıra, şehrin daha yoksul mahallelerinden vatandaşlar ve bu mahallelerin muhtarları davet edilmiştir. Bu çalışmalarda yoksul kesimlerin karar alma süreçlerinde rol almasını sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmış ve böylece, yoksul kesimlerin, yöneticilerine sorunlarını anlatmaları ve hatta kendi geliştirdikleri çözüm önerilerini sunmaları mümkün olmuştur (Toksöz, 2008: 320-330).

Bunun yanı sıra ilde SYDV içinde örgütlenecek olan İGYM, bazı hizmetlerin ve faaliyetlerin yürütülmesi için proje tabanlı çalışmalar konusunda çeşitli sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte hareket edebileceği gibi onlardan hizmet de satın alabilir. İGYM, oluşturulacak proje merkezi çeşitli sivil toplum örgütlerinin ya da kurumların yaptığı projeleri değerlendirerek uygulama hususunda karar verebilir. Hangi sivil kuruluşun destekleneceği ise sivil toplum kuruluşunun kurumsal ve mali özelliklerinden deneyim ve hizmet yıllarına kadar bazı şartlara göre belirlenebilir. Bunun örneği aslında gelişmiş çeşitli ülkelerde incelenerek geliştirilebilir.

Sosyal yardım ve hizmet alanında İngiltere örneğinde görülen uygulama bizlere fikir verebilir. Bu uygulama "Toplumsal Akit" adlı bir anlaşmaya dayanmaktadır. Toplumsal Akit, devlet ile gönüllü kuruluş arasında işleyen bir ortaklık çerçevesidir. Burada devlet "en iyi değerde" hizmet sunan STK'ya belirlenen sosyal hizmet işini vermeyi benimsemiştir. İhale prosedürleri ise açıklık, katılım, hesap verilebilirlik, etkililik ve tutarlılıktır. Sivil toplum/devlet ilişkisinin klasik bir diğer örneği ise Avrupa'da görülen bağlılık ilkesidir. Bu ilkeye göre, bir toplumda ortaya çıkan bir ihtiyaç bu ihtiyaca en yakın kişiler tarafından dile getirilmelidir. Bu ilke son yüzyılda Almanya'daki sosyal refah hizmetlerinin finanse edildiği sosyal politika sistemini önemli ölçüde belirlemiştir. Buna göre bir STK (örneğin sosyal hizmetlerin sunulması) bir toplum ihtiyacını karşılamak için faaliyete katıldığında, koşulları yerine getirmesi kaydıyla verdiği hizmetler için oransal bir finansman alma hakkına sahiptir (Bullain, 2006: 18-20).

İnsanlar yoksul olsalar da vizyon, potansiyelleri ve girişim açısından zengin olabilirler. Yoksullukla mücadele stratejileri, yoksulların yeteneklerinin farkında olmalı ve buna uygun şekilde yardım, organize ve rehberlik çalışmaları yapabilmelidir. Bu anlayış aynı zamanda kalkınma çabaları-

nın da desteklenmesi anlamına gelecektir. Ayrıca, bu durum, yoksullara yapılan sosyo-ekonomik yardımlarda hataların engellenmesi, kıt kaynakların doğru kullanılması kadar kalkınma üzerindeki yükü azaltacağı için de önemlidir. Ama bütün bu söylenenlerin yapılabilmesi için ciddi bir organizasyon birimine ve bu birimin iyi bir şekilde planlanmasına ihtiyaç bulunmaktadır. “İnsani Gelişme ve Yardımlaşma Merkezi” daha çağdaş bir yoksulluk mücadelesi ve bu konuda sağlanabilecek yeni gelişmeler için etkili bir sosyal politika aracı olabilir.

KAYNAKÇA

- Adaman, Fikret; Bulut Tuğçe (2007). Diyarbakır'dan İstanbul'a 500 Milyonluk Umut Hikayeleri, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akdoğan Yalçın (2002). “Ulusal soruna yerel çözüm: Sosyal Belediyecilik”, Eminönü Bülteni, Şubat sayısı, İstanbul.
- Arın, Tülay (2004). Refah Devleti, Neoliberalizmin Tahribatı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Balci, Şebnem Gökçeoğlu (2007). Tutunamayanlar ve Hukuk, Ankara: Dost Yayınları.
- Buğra, Ayşe; Keyder, Çağlar (2002). Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bullain, Nilda (2006). Türkiye’de STK’lar ve Kamu Sektörü Arasında İşbirliğine İlişkin Yasal Çerçevenin Değerlendirilmesi, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı.(Bkz. tusev.org. 08.09.2010)
- Çakır, Mustafa Özgür (2003). Türkiye’de Yeni Yoksulluk ve Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Örneği, , Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Gorz, Andre (2001). Yaşadığımız Sefalet, Çev.: Nilgün Tütal, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çengelci, Ethem (1993). Sosyal Refahın Gerçekleştirilmesinde Sosyal Yardımların Rol ve Önemi, H. Ü. SHY Dergisi, Sayı: 11.
- DPT (2000). Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Alt Komisyonu Raporu, Ankara.
- Field, John (2006). Sosyal Sermaye, Çev.: Bahar Bilgen, Bayram Şen, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gürler, Hazman, Gülsüm (2010). Türk İdare Dergisi, Sayı: 467, ss. 135-152.
- Haarmann, Dirk (2002). Refah Devletinin Sadakası mı Ekonomik Gereklik mi?, Nambiya ve Güney Afrika’daki Temel Gelir Yardımı Tartışması, Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru, Der.: Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, İstanbul: İletişim Yayınları
- İkizoğlu, Musa (2000). Yoksulluk ve Sosyal Yardım ilişkisi: Ankara Mamak İlçesinde Ampirik Bir Araştırma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- İnsel, A.(2002). İki Yoksulluk ve Bir Öneri, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı: 89, ss. 62-72.
- Jansson, Bruce S., İkizoğlundan Aktarma (1984). Theory and Practice of Social Welfare Policy: Analysis, Processes and Current Issues, A Division of Wadsworth; Inc.
- Mingione ve Oberti (2009). The Struggle Against Social Exclusion at the Local Level, <http://www.northregion.se/EJSD/refereed/refereed1.pdf>
- Mitlin, Mitlin, D. (2003). Addressing Urban Poverty Through Strengthening Assets, Habitat International 27, 393-406.
- OECD (2009). The Social Expenditure Database: An Interpretive Guide, 1980-2003, Social, Employment and Migration Working Papers, No.92.
- Oktik, Nurgül (2008). Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış, Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları, İzmir: Yakın Yayınları.
- Polanyi, Karl (1986). Büyük Dönüşüm, Çev.: Ayşe Buğra, İstanbul: Alan Yayınları.
- Sallan Gül, Songül ve Hüseyin Gül (2008). Türkiye’de Yoksulluk, Yoksulluk Yardımları ve İstihdam, Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları, İzmir: Yakın Yayınları.
- Sallan Gül, Songül (2002). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Ankara: TODAİ Yayınları.
- Saltık, Ahmet (2003). Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalkınma Derneği (SÜRKAL) ve Yoksullukla Mücadele Yaklaşımı, Yoksulluk, C:III, İstanbul: Denizfeneri Yayınları.
- Seyyar, Ali (2006). Değişen Dünyada ve Türkiye’de Sosyal Politikalar, İstanbul: Değişim Yayınları.
- Silva e Silva, Maria Ozanira (2002). Asgari Gelirden Vatandaşlık Gelirine: Brezilya’da Gelir Aktarımı Programlarının Gelişimi, Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru, Der.: Ayşe Buğra Çağlar Keyder, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Genel Müdürlüğü (2008). Stratejik Plan 2009-2013, Ankara.
- Şener, Ülker (2010). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İş Gücü Politikaları, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Politika Notu.
- Toksöz, Fikret (200). Yoksullukla Mücadele İçin Stratejik Planlama Araçları, Yoksulluk, C. 2, İstanbul: Denizfeneri Yayınları, ss. 320-335.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2009). Türkiye İstatistik Yıllığı, Ankara.
- Worldbank (1995). Çalışma Raporu. (www.worldbank.org; 10 Aralık 2000).
- World Bank (2000). World Development Report, 2000-2001, Attacking Poverty, Washington: World Bank.

www.comcec.org, Yoksulluğun Önlenmesinde Mikro Kredi Uygulaması ve Türkiye. (17.09.2010).
Yaşar, M. Ruhat (2009). Elâzığ Yoksulluk Haritası Projesi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C: 19, Sayı: 2.
Yaşar, M. Ruhat, Ö Aytaç (2009). Sustainable Development as a Course: Social Service Applications, International Symposium on Sustainable Development, Sarejevo.
Zastrow, Charles (1992). Social Problems Issues and Solutions, Third Edition, Chicago: Nelson-Hall.

ESKİ YOKSULLUK, YENİ MEDYA:

YOKSULLUKLA BAŞ ETMEDE YENİ MEDYA NASIL KULLANILYOR (MU)?

Yrd. Doç. Dr. Hakan ERGÜL

Anadolu Üniversitesi,
İletişim Bilimleri Fakültesi, Basın ve Yayın Bölümü
hkergul@gmail.com

Yrd. Doç. Dr. Emre GÖKALP

Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü
egokalp@anadolu.edu.tr

Doç. Dr. İncilay CANGÖZ

Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi,
Basın ve Yayın Bölümü
icangoz@anadolu.edu.tr

Özet

Bu çalışmayı Eskişehir bağlamında -TÜBİTAK tarafından desteklen ve 18 ay süren- bir araştırma projesinin verilerinden hareketle kaleme almaktayız. Kentli yoksulların günlük yaşamında medyanın işlevlerine odaklandığımız saha çalışmasında, yoksulların telefon, mobil telefon ve İnternet kullanımlarını yoksulluk halleriyle sorun-sallaştırdık ve kayda değer sonuçlara ulaştık. Yeni iletişim teknolojilerinin, kentli yoksul hanelerin yoksul olmalarına "karşın" değil, neredeyse yoksul oldukları "için" kullandıkları birer iletişim ortamı olduğunu gözlemledik. Bu eğilim, yoksullukla başa çıkmada yeni iletişim teknolojilerinin olası işlevleri ve uygulanabilecek makro politikalar konusunda da hayli önemli ipuçları sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yoksulluk, Yoksullar ve Yeni Medya, Dijital Bölünme/Eşitlik

Abstract

In this paper, we look at the ways in which media (i.e. telephone, mobile phone and Internet) function in the everyday life of the urban poor. The data were obtained from a long-term, multi-perspectival field research (fully funded by TÜBİTAK) conducted in the city of Eskişehir (Turkey) within 2008-2010. We observed that the poor family members were highly engaged in new media consumption/activities in such a way as to reduce effects of poverty. The qualitative data demonstrate that the new media can contribute to macro-level strategies aiming to alleviate poverty.

Keywords: Poverty, Urban Poor and the New Media, Digital Divide/Equality

1. Giriş

Bu çalışmada, yoksulların günlük yaşamında medyanın kültürel tüketimine odaklanan geniş kapsamlı bir alan araştırmasının¹ sadece cep telefonu ve internet kullanımına dair sonuçlarını ele almaktayız. Bildirimizin kapsamını, Eskişehir kent merkezinde yer alan iki mahallede yaşayan yoksulların yeni medya kullanımlarının, yoksulluğun en derin biçimde hissedildiği hane ortamında (Ocak, 2007; Şenol-Cantek, 2001) incelemesi oluşturmaktadır. Çalışmamızın odağında, Türkiye’de giderek kalıcı bir görünüm sergilemeye başlayan kentsel yoksulların (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001) yeni medya teknolojilerini ne düzeyde ve nasıl kullandıkları sorusu yer almaktadır. Bu temel sorunun bir adım ötesinde ise yoksullukla mücadelede geliştirilebilecek makro politikalara yeni medyanın da dâhil eden öneriler geliştirme arzusu yer almaktadır.

Yoksullar, suç ve şiddet gibi trajik öykülerde adları geçmedikçe medyada görünmeyen; düşük gelir sahibi olmalarının yanı sıra eğitim ve sağlık olanaklarından da eşit olarak yararlanamayan; demokratik hakların ve özgürlüklerin kullanımında sorunlarla karşılaşan; sahip oldukları önemli oy potansiyeliyle politik yapının oluşmasında etkili olurken, karar alma süreçlerinde en fazla ihmal edilen topluluklardır. Böylesi bir perspektiften bakıldığında, yoksul ve düşük gelirliilerin Türkiye’nin en “sorunlu” kesimi olmalarıyla da önemli bir ortaklığı paylaştığı kanaatindeyiz: Eğitimsizlikten, aile içi ve dışı şiddete veya suça iten sosyoekonomik koşullardan, göçe, cinsiyete dayalı ayrımcılığa, emek sömürsünden mezhepsel ve etnik ayrışmalara kadar pek çok toplumsal, kültürel ve politik dışlanmanın kronik örnekleriyle, yoksul kesimin yaşamında daha sık yaşanmaktadır. Bir bütün olarak “toplumsal dışlanma” kavramıyla tanımlanan bu olgu, kenarda kalan, toplumsal yapı ve sistemle bütünleşmesi giderek zorlaşan bir “yeni yoksullar” tabakasına da işaret etmektedir (Buğra ve Keyder, 2003: 20-21). Bu çalışmada da, yoksulluk esas olarak toplumsal dışlanma kavramı ekseninde ele alınmaktadır.

Çalışmamızın merkezinde yer alan yoksul hanelerin içinde yaşadıkları koşulları ve yoksulluğu nesnel olarak da betimlemenin, kuşkusuz, pek çok yolu var. Öncelikle Türkiye genelini temsil eden verilerle yoksulluğa baktığımızda, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2008 yılı verilerine göre toplumun % 17.11’inin (11.933 milyon kişi) yoksul olduğunu saptıyor; % 0.54’ü ise (374.000 kişi) açlık sınırında veya ciddi beslenme riski ile yaşamak durumunda. Toplam nüfusun % 30’u, çalışan kesimin de % 43’ü sağlık sigortasına sahip değil; 2008 yılında 4 kişilik bir aile için açlık sınırı 275 YTL, aylık yoksulluk sınırı ise 767 YTL olarak ifade ediliyor.²

Yukarıdaki verileri göz önünde bulundurarak, araştırma örneklemimizdeki kentli yoksul hanelerin gelir durumuna bakalım.

Tablo 1- Örneklem Gelir Durumu

Hanenin Aylık Geliri				
YTL	0-500	501-1000	1001-1500	Toplam
GENEL n=546	% 40,5	% 44,1	% 15,4	% 100

Tabloda görüldüğü üzere, araştırmamızdaki hanelerin % 40,5’i ayda 500 TL’den daha az bir gelire sahiptir. Hanelerin % 44,1’i aylık 500 ile 1000 TL arasında bir gelire sahipken, sadece % 15,4’ü 1000 ile 1500 TL arasında bir aylık gelire sahiptir. Farklı bir ifadeyle, araştırmamız kapsamındaki

1 “Yoksulların Günlük Yaşamında Medya: Eskişehir Bağlamında Bir Alan Araştırması” başlıklı TÜBİTAK tarafından desteklenen araştırmamız (SOBAG, 107K400) 18 ay sürmüştür; orta ölçekli bir kent olan Eskişehir’de, sosyo-ekonomik göstergelerin hayli düşük olduğu *Yıldıztepe* ve *Gültepe* mahallelerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada 208 hanede (546 kişi) anket yapılmış; 15 hanede katılımlı gözlem gerçekleştirilmiş, aynı hanelerde anne-baba ve ergen çocuklardan derinlemesine görüş alma yöntemiyle veriler toplanmıştır. Söz konusu mahallelerin seçilmesinin tek nedeni yoksulluk değildir. *Yıldıztepe* ve *Gültepe*, bir kısmı göçle gelen farklı etnik, politik kimliklere ve mezheplere sahip ailelerin tercih ettiği, kültürel çeşitlilik açısından zengin mahallelerdir. Böylelikle kentsel yoksulların sınıfsal aidiyetlerinin medya kullanımında ortaya çıkardığı benzerlikler kadar, aynı sınıfın üyelerinin farklı toplumsal, kültürel, politik vb. aidiyetlerinin medya tüketimine olası yansımaları da incelenmiştir. Araştırmada geleneksel medya –televizyon, gazete ve radyo- ile yeni medya –cep telefonu ve İnternet- birlikte ele alınmıştır. Bununla birlikte araç merkezli ve teknolojik belirlenimci bir analizden olabildiğince uzak durmaya çaba gösterilerek, hane üyelerinin söz konusu araçlarla girdikleri iletişim, tematik başlıklar altında, bir arada değerlendirilmiştir. Araştırmamızda 1) örneklem grubunun yaşadığı yoksulluk ve hane ortamında bu yoksulluğun nasıl deneyimlendiği nicel ve nitel verilerden hareketle betimlenmiş; 2) yoksul hanedeki bireylerin yoksulluk tanımları, algıları ve yoksulluğun nedenlerine ilişkin düşünceleri ve medya içeriklerinin bu düşüncelerin inşasındaki rolü ele alınmış; 3) Ardından medyada yoksulluk temsillerini okuma/yorumlama biçimleri irdelenmiş, yoksul bireylerin yaşam alanlarında medyayı yoksullukla nasıl bir ilişki içinde kullandıkları –gözlemlerde elde ettiğimiz veriler ekseninde- çözümlenmiştir.

2 Kamu Harcamalarını İzleme Platformu’nun yayımladığı rapora göre Türkiye’deki sosyal yardımlar yoksulluk oranını düşürmede etkili olmamaktadır. Platform, Avrupa Birliği üyesi 27 ülkenin sosyal koruma harcamalarının 2005’te GSYH’ya oranı % 25.2 iken, aynı yıl Türkiye’nin sosyal koruma harcamasının GSYH’ya oranının % 11 olduğu gerçeğinin altını çiziyor. Ayrıca Türkiye, göreceli olarak yoksulluk oranı yüksek olmasına rağmen, sosyal koruma harcaması AB ülkeleri arasında en düşük ülkeler arasında yer almaktadır (Radikal, 23 Nisan 2010). Tüm bu verileri Türkiye açısından düşündüğümüzde, yoksulluğun hayli yakıcı bir sorun olduğu ve sosyal politika geliştirmede de başarısız olunduğu açıktır.

ailelerin % 84,6'sının hane geliri 1000 TL'nin altındadır. Hanelerin kişi sayısı açısından ortalama büyüklüğü ise 4,43. Sahamızdaki hanelere bu veriler açısından baktığımızda görece olarak tamamı yoksul olan örneklemin oldukça büyük bir bölümünün mutlak olarak da yoksul olduğu görülmektedir.

Araştırmamızın bulgularına geçmeden önce bir kez daha yineleyelim: Yoksul olma durumu ile yeni medya tüketimi arasındaki ilişkiye odaklandığımız bu çalışmada, hem yoksul olmanın yeni medya kullanımını nasıl etkilediği, hem de yoksullukla baş etmede yeni medyanın -şimdilik sınırlı da olsa- bazı imkânlar sunup sunmadığını izleyici etnografisi yöntemi aracılığıyla toplanan veriler doğrultusunda tartışmaktayız.

Çalışmanın birinci bölümünde, cep telefonunun kültürel tüketimine odaklanırken, ikinci bölümde İnternet kullanımını ele almaktayız. Her iki bölümde de öncelikle cep telefonu ve internet sahipliğini alanda yapılan anket verileri doğrultusunda değerlendirmekte, daha sonra da kültürel tüketim boyutunu irdelemekteyiz. Yoksullukla mücadele etmede, yoksulluğun yol açtığı eğitim, sosyal ve kültürel yaşamdan yoksunluk gibi sorunları aşmada yeni medyanın potansiyellerini kullanmayı içeren önerilerle de sonlandırmaktayız.

2. Yoksulun Hanesinde Mobil Telefon Kullanımı: “Cep Delik, Ceptel Delik!”

Eskişehir kentinde gerçekleştirdiğimiz alan araştırmasında yoksul hanelerde bireylerin telefon ve cep/mobil telefonu kullanımlarını yoksulluk halleriyle sorunsallaştırdığımızda kayda değer veriler elde ettik. Öncelikle ev telefonuna baktığımızda, katılımlı gözlem yaptığımız hanelerde çoğunlukla ev telefonun ya olmadığını ya olan zaman içerisinde sonlandırıldığını ya da borcundan dolayı kapalı olduğunu gözlemledik. Yoksul hanelerde ev telefonu aboneliğinin olmamasının ya da var olan aboneliklerin kapatılmasının nedeni tahmin edileceği üzere “pahalı” telefon faturalarını ödeyecek ekonomik durumlarının olmaması. Bir babanın sözleriyle, “*diğer faturaları ödeyemiyom telefonu nasıl ödüycem.*” İki aile de cep telefonları olduğu için artık ihtiyaç hissetmedikleri ve kullanmadıkları halde sabit ücret ödemek istemedikleri için ev telefonu aboneliğini iptal ettirdiklerini söyledi. Fatura borcu ödenmediği için telefonu görüşmeye kapalı olan bir hanenin dışında bir diğerinde de 132 TL borcundan dolayı telefon üç aydır kapalıydı. 37 TL'lik borcu nedeniyle telefonu kapanan bir ailenin 19 yaşındaki kızı ise ev telefonundan ulaşamadığına dair mesaj atan erkek arkadaşına “*Diyemedim işte. Onun karşısında eziklik duymak istemediğim için, ev telefonumuz kapalı diyemedim. Onun ev telefonunun kapalı olduğunu bilmesini istemiyom!*” diyordu üzgün bir sesle. Ev telefonu bulunan ve görüşmeye açık olan ailelerin ortak yakınması ise faturaların “çok gelmesi” üzerine. “*Aslında nerdeyse hiç konuşmuyoz, ama 14 TL fatura gelmiş bu ay. Hiç konuşmasan da bir sürü para geliyo. Bunların zaten çoğu vergi*” diyor bir anne. Baba da “*böyle olmaya devam ederse, ev telefonunu kapatacam*” diye ekliyor. Hiç konuşulmadığı halde (sabit ücretten dolayı) 14 TL gelen ev telefonuna faturasına yönelik eleştirinin olduğu nokta ise hattın kapatılması, yani aboneliğin sonlandırılması.

Ev telefonlarıyla ilgili *caller ID* özelliğine sahip telefon cihazının bulunduğu iki hanedeki gözlemimiz oldukça şaşırtıcıydı. Katılımlı gözlemlerimiz sürecinde aynı özelliğe sahip telefonların komşularda da olduğunu ve telefon açmadan sadece çağrı bırakarak haberleştiklerini gördük. Biraz sonra cep telefonu kullanımında da göreceğimiz gibi, bir kere çaldırınca “camdan bak”, iki kere çaldırınca “buraya gel” vb anlamlara gelecek şekilde ve hiç kontör ücreti ödmeden gerçekleşen bu haberleşme biçiminin yoksullukla baş etmede küçük ama oldukça anlamlı bir yeni strateji olduğunu söyleyebiliriz.

Mobil telefonlara geldiklerimizde ise araştırmamızın niceliksel verileri, aile üyeleri toplamında mobil telefon sahipliğinin % 70,1 olduğunu ve yoksul hanelerdeki ortalama cep telefonu sayısının 2,68 olduğunu gösterdi. Bu oran çok şaşırtıcı değildir zira Türkiye’de “cep telefonu” olarak adlandırılan mobil telefonlar, tıpkı diğer kapitalist tüketim toplumlarında olduğu gibi hızla yayılan iletişim araçları arasında başta gelmektedir. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu “Türkiye Elektronik Haberleşme Sektörü” 2010 Yılı 2. Çeyrek Raporu’na göre Haziran 2010 itibarıyla Türkiye’de mobil telefon penetrasyon oranı % 85’dir ve bu orana karşılık gelen toplam 61,5 milyon mobil telefon abonesi bulunmaktadır (BTK, 2010: 40). Alan araştırmamızın yapıldığı 2008–2009 yıllarında mobil telefon penetrasyon oranı % 90 düzeyine ulaşmıştır.³

3 Mobil telefon penetrasyonunda 2009 yılı itibarıyla gerçekleşen azalmanın numara taşınabilirliği ile birlikte operatörler tarafından sunulan “her yöne” tarifeleri ile kullanıcıların ikinci aboneliklerini iptal ettirmesi sonucu gerçekleştiği değerlendirilmektedir (BTK, 2010:40).

Hane üyeleri bazında % 70'1 olan mobil telefon sahipliği oranı babada % 89,6, annede % 58,5, kız çocuklarda % 69,1 ve oğlan çocuklarda % 63 düzeyindedir. Bu verilerle uyumlu olarak katılımlı gözlem yaptığımız hanelerde de ortalama iki-üç cep telefonu olduğunu, babaların hepsinin ve evin büyük çocuğun ve annelerin yaklaşık yarısının cep telefonu olduğunu gördük. Yine tüm hanelerde babanın ve annenin daha eski ve ucuz bir model mobil telefonu varken, çocukların cep telefonlarının daha yeni ve kamera, radyo, MP3 çalma vb özelliklere sahip olan daha pahalı modeller olması çok şaşırtıcı değildi.

Yeşil kartlı ailelerin çocuklarında bile yeni ve görece pahalı cep telefonları olduğunu dikkate aldığımızda evin (genç) çocuklarının (gösterişçi) tüketim kültürünün görece daha merkezinde olduğunu teyit ediyoruz. Bourdieu ve Baudrillard gibi kuramcıların günümüz tüketim toplumu/kültüründe tüketim olgusunun önemli ölçüde semboller ve göstergeler tüketimi olduğu, tüketim pratikleri dolayısıyla kimlik duygusu edinildiğine dair argümanları (Bocock, 1997: 73-75) anımsandığında bu durum daha iyi anlaşılabilir. Diğer bir ifadeyle, yoksul ailelerin çocukları olsalar da, ebeveynlerinden farklı olarak tüketim kültürünün içinde yer almaları nedeniyle onların daha imajiner ve gösterişçi bir tüketim içinde olduğu görülmektedir. Medya çalışmalarında ekonomipolitik yaklaşımın öne sürdüğü medya söyleminin ve imgelerinin tüketim kültürünü körükleyen cezbedici bir etkisi olduğu önermesi araştırmamız örnekleminde de -başta evin (genç) çocukları olmak üzere- bir kez daha teyit edilmektedir. Her ne kadar gelir düzeyi ve mobil telefon kullanımı arasında bir ilişki ilk anda anlamlı gelse de, yapılan son dönem araştırmalar, bu ilişkinin doğrusal olmadığını göstermiştir. En alt gelir seviyesine sahip yoksul kesimin, bir üst seviyede yer alan kesimden daha çok mobil telefon kullandığını ortaya konmuş olması (Özcan ve Koçak, 2003), bizim verilerimiz ile de uyum göstermektedir.

Büyük ölçüde medya dolayısıyla edinilen ve veciz örneğini "pahalı" mobil telefonu tüketiminde gördüğümüz bu tip tüketim pratikleri aynı zamanda yoksul hanelerdeki daha temel/yaşam-sal ihtiyaçların da önüne geçmektedir. Gelgelelim, gösterişli mobil telefonlarının sembolik ya da göstergesel tüketimi en azından satın alınarak, sonrasında da taşınarak ve teşhir edilerek gerçekleştirirken, gerçek anlamda konuşarak olması gereken maddi ya da işlevsel tüketimi aynı şekilde gerçekleştir(e)memektedir. Çünkü başta kamera olmak üzere çok çeşitli özelliklere ve işlevlere sahip olan görece pahalı mobil telefonu almaları/aldırmaları -"vade farksız 12 ay taksit" olanaklarıyla- mümkün olsa da, günlük yaşamlarında düzenli "konuşmaları" için gereken kontörü satın almaları aynı şekilde mümkün ol(a)mamaktadır.

Ciddi bir yoksulluğun hüküm sürdüğü evlerde her ne kadar iki-üç mobil telefonu bulunsa da, mevzu mobil telefonu olunca yoksulluğun sürekli bir kontörsüzlük hali olarak tezahür ettiğini gördük. Bir evin kızının şu sözleri mevcut durumu çok güzel anlatıyor: *"Kameralı telefonum var, ama kontör alacak param yok!"*

2.1. Yoksulluk kontörsüzlüktür! ya da Kontörsüzlükle baş etme 'stratejileri'

Yoksul hanelerin mobil telefonu sahibi olan çocuklarının sürekli kontörsüz olduklarını ve mobil telefonlarında kontör olmamasından şikâyet ettiklerine sıklıkla tanıklık ettik. Babaların ve mobil telefonu sahibi annelerin ise çok daha idareli konuştukları ve kontörsüzlükten de çoğunlukla yakınmadıklarını gözlemledik. Sürekli kontörsüz kalan gençlerin telefonları bazen kapanana dek kontör yükleyemediklerine ve dolayısıyla telefon araması yapamadan sadece gelen çağrılara cevap verdiklerini çok sık şahit olduk. Ancak bu "sürekli kontörsüzlük" durumuyla baş etmede bazı yollara başvurdıklarını da aynı şekilde gözlemledik. Kontörsüzlükle baş etmede şu "stratejileri" yaygın olarak kullandıklarını söyleyebiliriz.

- 1-Arama yaparak konuşmak yerine neredeyse sadece mesajlaşmak,
- 2-Ev telefonlarında olduğu gibi belirli durumlarda "çağrı bırakarak" haberleşmek,
- 3- Ödemeli arama yapmak,
- 4- Mobil telefonu paylaşımı yapmak -kontörü olan/henüz bitmeyen mobil telefonu sahibinin telefonunu ortak kullanmak,
- 5- Babadan ya da arkadaşlarından "kontör transferi" yapmak.

Sadece bir hanede karşılaştığımız için yukarıdaki listeye dâhil etmediğimiz, ancak istisnai bir örnek gibi gözükse de bir ev kadınına dair gözlemimiz hayli önemlidir. Kendisinin sözleriyle:

• *Bak bu sabunlukları da ben örüyom. Dur sana sıralıyım da, onların da resimlerini çek! Arkadaşlarına gösterirsin. Belki almak isteyen çıkar. Ben bunları örüp, görümceme veriyom. Oda benim için satıyo 5 milyona. Ne yapayım işte, eve yan gelir oluyo. Buradan kazandığım paralarla ben elektrik ve su faturalarımı ödüyom.*

Hem annenin hem de babanın düzenli gelir sağlayan bir işi olmadığı için hayli yoksul olan bu ailede ilginç olan annenin sabunluk öreerek satması ve eve cüzi de olsa bir gelir getirmesi değil şüphesiz. İşaret etmek istediğimiz nokta, annenin ördüğü sabunluklardan bir sergi oluşturup -evine gelen ve kamera fonksiyonlu mobil telefonu olan misafirlerine- fotoğrafını çekirtmesidir. Teknolojinin fiziksel uzaklığı giderdiğini fark etmiş olan anne böylece aslında potansiyel müşterilere olan fiziksel uzaklığı teknoloji ile aşmaya çalışmakta, olanakları elverirse de iletişim teknolojilerini “işlevsel” olarak kullanarak yoksullukla baş etmeye çalışmaktadır.

Bu bağlamda, mobil telefonların yoksul hane halkı tarafından iş ararken ve/veya işlerini organize ederken de yoğun olarak kullanıldığını belirtmeliyiz. Gerek yoksul bireylerin kendi sosyal ağları içerisinde yer alan kişileri anlık olarak ortaya çıkan (yapı işçiliği, hamallık, vb.) iş olanakları konusunda bilgilendirmek, gerekse düzensiz/esnek iş sahibi aile üyelerinin değişen çalışma koşullarına (örn. evlere temizlik amacıyla giden kadınların, “evin hanımının” talepleri doğrultusunda anlık tarih/saat değişikliğine maruz kalmaları) uyum sağlayabilmek için mobil telefondan sıkça yararlandıklarına tanık olduk. Sahada karşılaştığımızda başka örnekler de mobil telefonun bu konuda oldukça işlevsel olarak kullanıldığını gösteriyor: Söz gelimi, yeni inşa edilen apartmanlarda kapıcılık, temizlik işçiliği vb. görevlerde çalışmak isteyenlerin, çevredeki apartmanların giriş kapılarına bir kâğıt parçasına bu talepleriyle birlikte telefon numaralarını da bıraktıklarını gözlemledik.

Sonuç olarak, küreselleşmenin gün be gün ivme kazandığı ve iletişim teknolojilerinin “kapsama alanının” “yoksulun hanesine” kadar genişlediği günümüz tüketim toplumunda günlük hayatın ve iletişimin vazgeçilmez parçası haline gelen telefonların hem önemli bir tüketim unsuru olarak yoksulluğu pekiştiren hem de yoksullukla baş etmede başvurulan bir aygıt olarak kullanılmasından bahsedebiliriz.

3. Yoksulun Hanesinde İnternet

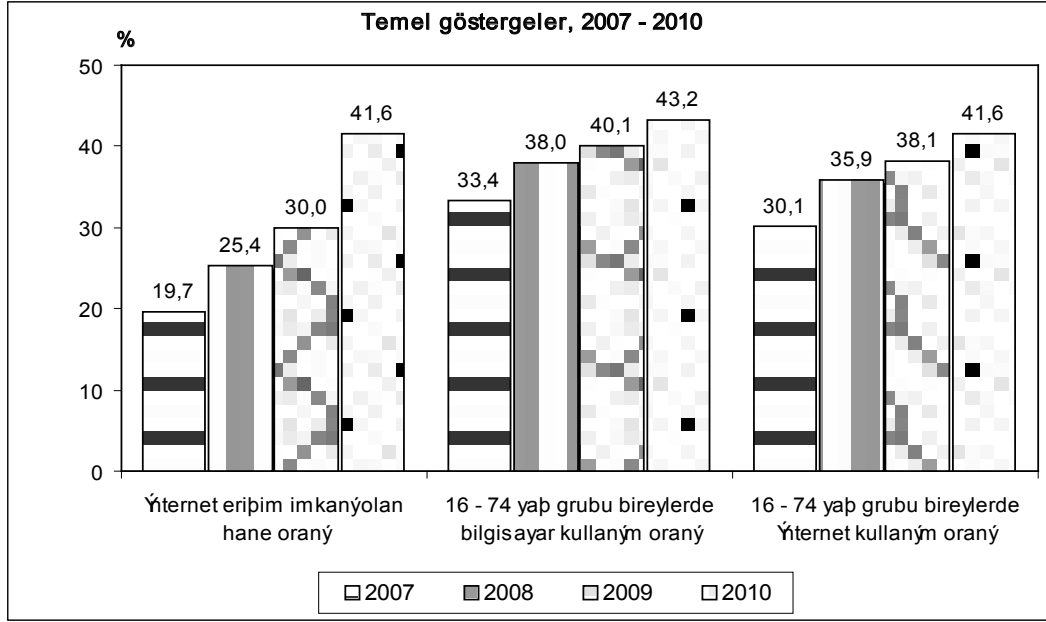
Bu bölümde, yeni iletişim ortamlarından İnternet’in yoksul hanelerin günlük yaşamlarında ne tür işlevler üstlendiği sorusunu, elde ettiğimiz veri setlerinden yola çıkarak tartışacağız. Öncelikle örneklemimiz bağlamında bilgisayar ve İnternet sahipliğine dair verilere bakalım: Araştırma kapsamındaki kentli yoksul hanelerin % 57’sinde kişisel bilgisayar, % 47’sinin evinde modem var. Bu teknolojiye sahip olanların İnternet’e evden ulaşım oranı da son derece yüksek: % 63.

Peki, bu oranlar Türkiye genelinde İnternet sahipliği oranları ile karşılaştırıldığında nasıl bir tabloyla karşılaşırız?

TÜİK’in yayımladığı sonuçlara bakıldığında, 2010 Nisan ayı itibarıyla hanelerin % 41,6’sı İnternet erişim imkânına sahip. Bu oranın 2009 yılının aynı ayında % 30 olduğu düşünülecek olursa, sahiplik artışındaki çarpıcı ivme açıkça görülebilir. Nitekim 2009 yılında, Avrupa’nın en çok İnternet kullanıcısı bulunan ülkeleri sıralamasında Türkiye, 26.5 milyon kullanıcıyla yedinci ülke konumunda iken, sadece bir yıl gibi kısa bir süre sonunda, 2010 yılında bu rakam 35 milyona çıkmıştır (toplam nüfusun % 45’i) ve sıralamada dördüncü sıraya kadar ilerlediği görülmektedir. (TÜİK, Ağustos 2010, URL: <http://www.internetworldstats.com/stats4.htm#europe>).

Yine Türkiye genelinde bilgisayar kullanılan yerlere bakıldığında % 70 oranıyla ev, en çok tercih edilen mekân olarak öne çıkıyor. İnternet kullanılan yerler açısından da % 62,8 gibi bir oranla evin tercih edildiğini görüyoruz. Genel bir karşılaştırma yapıldığında çalışmamızda elde ettiğimiz oranların, Türkiye ortalamasına yakın olduğu izlenimi edinilebilir. Ancak bu noktada, sahamızın orta ölçekli kentler arasında en gelişmiş ve dinamik kentlerden biri olan Eskişehir’de yer aldığını ve örneklemimizin de kentli yoksullara sınırlı olduğu gerçeğini bir kez daha anımsayalım.

Tablo- 2 Hanelerde İnternet Erişimi ve Aile Bireylerinin İnternet Kullanımı

Kaynak: TÜİK, “2010 Yılı Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması”, Haber Bülteni, 18 Ağustos 2010, sayı: 148.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, Türkiye genelinde İnternet kullanımında 2007-2010 yılları arasında hızlı bir gelişim yaşanmıştır. Bu durumun, geçen bir yıllık süre zarfında bizim örneklemimize de belirli düzeyde yansımış olabileceği öngörülebilir. Kentli yoksul hanelerde İnternet ve bilgisayar kullanımı oranlarının yüksekliği, çoğu kez en temel gereksinimlerden bile yoksun olduğunu gözlemlediğimiz hanelerin, bu teknolojiye sahip olabilmek için özel bir çaba gösterdiklerini açıkça göstermeye yetiyor. Örneğin bir bilgisayara ve İnternet bağlantısına da sahip evlerde yaygın olarak bir ocak olmaması ve yemeklerin sırayla küçük tüp üzerinde (bazı hanelerde kışın soba üzerinde) pişirilmesi, hanelerin yaşamsal gereksinimlerini karşılamadaki öncelikleri açısından önemli ipuçları veriyor.

Grafik 1. Eskişehir’de Yoksul Aile Bireylerinin İnternet Kullanımı

Ancak çalışmamıza katılan yoksul hanelerin İnternet’e gösterdikleri bu yakın ilgi ve yüksek sahiplik oranları, farklı ekonomik kesimlerin enformasyon/bilgi teknolojilerine erişimde yaşadıkları eşitsiz koşulların ortadan kalkma eğilimi gösterdiği sonucunu çıkarmamıza da yetmiyor elbette. Etnografik verilerimize geçmeden önce, bu nokta üzerinde durmakta yarar var.

3.1. “Dijital bölünme”nin neresindeyiz?

Çalışmamızın odak noktalarından birini, ekonomik yoksulluğun iletişim/enformasyon/bilgi teknolojilerine ulaşmayı güçleştirdiği, dolayısıyla gelir dağılımındaki uçurumun enformasyona/bilgiye erişimde bir uçuruma yol açtığı ve ekonomik yoksulluğun enformasyon/bilgi yoksulluğunu/yoksunluğunu pekiştirdiği yönündeki argümanın (Thompson, 2006; Bradbrook ve Fisher, 2004), seçilen örneklem bağlamında sınanması oluşturuyordu. Literatürde dijital bölünme olarak adlandırılan bu argümana yakından bakalım.

İlk kez 1960’lı yıllarda kullanılmaya başlanan “enformasyon toplumu” kavramını, 1970’lerin başında “enformasyon yoksulu” ve “enformasyon yoksulluğu” tartışmaları izlemiştir. Temelde ekonomik nedenlerle bilgiye ulaşma olanaklarından uzak olma durumunu tanımlamak için kullanılan “enformasyon yoksulu” (*information-poor*) kavramı, *The Oxford English Dictionary*’a (1989) göre, ilk kez Edwin B. Parker (1970) tarafından 1970 yılında kaleme aldığı “*Information Utilities and Mass Communication*” başlıklı konferans tebliğinde kullanılmıştır. Thompson’ın (2006) bu kavram üzerine yoğunlaşan paradigmaları otuz yıllık bir perspektiften inceleyen çalışması, “enformasyon yoksulu/yoksulluğu” çalışmalarının “ekonomik yoksulluk” çalışmalarıyla sıkı ilişki içinde olduğunu göstermiştir (Thompson, 2006).

Günümüzde hem küresel hem de yerel düzeyde derinleşen gelir dağılımı ve servet eşitsizliği, kitle iletişim araçlarından ve bilgi/enformasyon teknolojilerinden yararlanmadaki eşitsizliği de, yani “bilgi yoksulluğunu” da yeniden üretmektedir. Tek başına İnternet, bilgi ve enformasyonun demokratikleşmesini elbette tümüyle ve kalıcı olarak gerçekleştirme potansiyeline sahip değildir; ancak bu yönde son derece ciddi bir adım oluşturabilir. İnternet’in sağladığı imkânların yoksul kesimlerce kullanımını sağlayabilmek için öncelikle teknolojik donanımın ekonomik olarak ulaşılabilir olması, bu dijital ortamın bireylerin yaşamına katkı sağlayacak şekilde kullanımının öğretilmesi ve daha makro düzeyde satın alma gücünün yükselmesi gerekmektedir. Aksi takdirde kişisel bir bilgisayar, bu bilgisayarı ağa bağlayacak bir telefon ya da kablo TV hattı ve modem aracı ile işlemci maliyetlerini karşılayamayan geniş halk kesimleri “dijital uçurum”dan düşen taraf olmaya devam edecektir. Bu durum mevcut toplumsal tabakalaşmayı da farklı bir düzlemde yeniden üretmektedir.

İnternet yoluyla bilgiye erişimin önündeki engellerin büyük ölçüde kalkması ile birlikte ortaya çıkan enformasyon bolluğu durumu ve İnternet’in bu doğrultuda küresel bir kütüphane işlevi görmesi çok önemlidir. Ancak, enformasyon bolluğu, önemli bir tehlikeyi de beraberinde getirmiştir. Yüzlerce televizyon kanalına İnternet’in de eklenmesi ile milyonlarca insanın enformasyon bombardımanı altında kaldığı, edinilen enformasyonla edinilmesi gereken enformasyon arasındaki uçurumun genişlediği gözlenmektedir. İnternet’in sunduğu geniş yelpaze içerisinde bireylerin kendilerini daha dar merak/hobi alanlarına yoğunlaştırarak giderek özel alana çekilmesiyle toplumsal sorumluluktan uzaklaşmaları tehlikesi belirmiştir. Kullanıcıların büyük çoğunluğunun ilgi gösterdiği, porno, futbol, oyun ve moda siteleri, İnternet’in popüler kültürel alanın tekdüzeleşmesinde önemli bir rol oynadığını ve depolitize bir yaşam biçimini yaydığını göstermektedir (Gökalp, 2007).

İnternet erişimine sahip hanelerde yaptığımız gözlemler yukarıdaki eleştirel değerlendirmeyi şimdilik korumamızı telkin etmekte. Zira İnternet’e erişim imkânına sahip olmak, o hane bireylerini “bilgi yoksulluğundan” çıkarmıyor. *Chat*, sosyal paylaşım ve müzik indirme sitelerinin özellikle çocukların yegâne kullandıkları siteler olduğunu görüyoruz. Eğitim amaçlı olarak kullanıldığında ise İnternet, öğrencilerin ödevlerini ödev sitelerinden hazır halde indirmelerini mümkün kılıyor. Hatta evinde İnternet erişimi olmayan iki hanede çocukların ödevlerini yaparken mahallelerdeki İnternet kafeden sık sık faydalandıklarını, ödev konusunu kafenin sahibine verdiklerini ve onun (muhtemelen herhangi bir ödev sitesinden) indirdiği ödevin/metnin çıktısını alarak eve döndüklerini dinledik/gördük.

Bir kez daha yineleyelim: İnternet’in bir biçimde bu teknolojiye erişmeyi başarabilen yoksul hanelerde bu bilgi/enformasyon yoksulluğunu da tek başına ve radikal biçimde değiştirdiğini/değiştirebileceğini ileri sürmenin, romantik ve teknolojik determinist bir okuma olacağı ileri sürülebilir. Öte yandan, İnternet ve benzeri teknolojilerin dezavantajlı kesimlerin günlük yaşamında var olan eşitsizliklerin giderilmesi ve daha iyi bir yaşam tasarımı için nasıl katkıda bulunduğu/bulunabileceği konusundaki ihmalin de (konuyla ilgili ayrıntılı tartışmalar için bkz. Livinstone ve Helsper, 2007; Wood ve Barnes, 2007; Castells, 1999) giderilmesi gerektiğine inanıyoruz. Bir sonraki bölümde gözlem verilerimizden yola çıkarak bu konuda süre giden akademik diyaloga katkıda bulunmayı hedefliyoruz.

3.2. Yoksulun İnternet ile imtihanı: “*Bi Almanyada ki kardeşime öğretemedik MSN’i*”

Mehra vd. (2004) dijital bölünme çalışmalarının dijital teknolojilere ve İnternet’e “sahip olanlar” ile “olmayanlar” arasındaki uçurumun giderek açılması olgusunu önemserken, bu çalışmaların günlük yaşam pratiklerini yeterince dikkate almadığını, dolayısıyla bu iletişim mecrasının kullanım alanlarına dair öngörülerde yetersiz kaldığını ileri sürüyorlar:

İnternetin toplumsal ve kişisel güçlendirme hedefi açısından daha önemli bir rol üstlenebilmesi için, öncelikle bir azınlığa ya da marjinalleştirilmiş bir gruba ait bireyin günlük yaşamının neleri içerdiğini anlamamız gerekiyor. Böylesi bir yaklaşım, belirli marjinalleştirilmiş grubun ya da azınlığın üyesi olan kullanıcılar için neyin anlamlı olduğunu ve İnternet’i kendi amaçlarıyla bağdaşacak şekilde nasıl kullandıklarını (ya da kullanmadıklarını) anlamak amacıyla, söz konusu kişilerin ilişki sistemlerini, pratiklerini ve içinde yaşadıkları bağlamı irdelemeyi gerektirir (Mehra vd. 2004: 799).

İnternet'in toplumsal yapı içinde savunmasız bırakılan kesimleri için net tür işlevler üstlenebileceği sorusunun ihmal edildiği görüşüne katılıyoruz. Gerçekten de gözlemlerimiz sırasında, hane üyelerinin söz konusu dijital teknolojileri beklemediğimiz ölçüde günlük yaşamlarına yerleştirdiklerine ve yoksulluktan kaynaklanan sorunların aşılmasında sınırlı da olsa işe koştuklarına tanık olduk. Bir babaya İnternet'e abone olup olmadıklarını soruyoruz. Babanın uzunca yanıtına kulak verelim:

Aboneyiz tabii. Ayda 30 milyon. Ama çocukların arkadaşları çok gelir bize. Sonra müzik falan indirirler. Fatura geçenlerde 120 milyon falan geldi. Bunun için de büyük oğlan şifre koydu. Onun için de şimdi onlar yokken internete giremiyorum... arada internetten (iş bulmak amacıyla) ilanlara da bakarım. Bunun için de internete girerken çocuklardan yardım alırım. Orda iş siteleri var; şimdi isimlerini bilemem. Oralara girerim internetten. Sonra kardeşlerimle msn yoluyla konuşuruz. Hem kamerası da var. Böylece telefondan daha ucuz oluyo. Bi Almanyadaki kardeşime öğretemedik msn'i. İnternetten okey oynarım. Sivas'ın Mamaş köyü var, bizim tanıdıkların köyü. Bazen internetten oranın sitesine girer bakarım. Bazen de partinin sayfasına bakarım. Ama sürekli olarak ziyaret ettiğim bir yer yok. Zaten çok da iyi bilmem.

Babanın sözlerinde, İnternet bağlantısına sahip diğer hanelerin bu yazılımı kullanma gerekçelerinin bir özetini de görmekteyiz. Örneklemimiz bağlamında İnternet'in yoksullukla (iş ilanlarının izlenmesi, iş başvurusunda bulunma, haber ve bilgiye ücretsiz ulaşma) baş etmede, akrabalarla iletişimde, eğlence amacıyla (film izleme, müzik dinleme, etkileşimli oyun siteleri), yerel/kültürel ve politik (parti, dernek siteleri) kimliklerin pekiştirilmesinde kullandığına tanık olduk.

Yoksulun evinde hemen herkesin kendine göre bir içerik bulabildiği, yoğun olarak tükettiği, ancak televizyon gibi daha çok kolektif olarak değil, bireysel olarak tüketilen başka bir araç yok. İnternet, uzaktaki aile bireylerini birbirine yakın kılabilen, ev dışındaki arkadaşları ve sosyal ilişkileri pekiştirebiliyor. Bu konudaki bir başka örnek, İnternet kullanmayı henüz bilmeyen anneden. Kızları Bade⁴ ve torunları Yağmur'un henüz gelmediklerini görünce anneye ne zaman geleceklerini soruyoruz:

Hafta sonu gelecekler. Dün bilgisayardan görüştük. Yağmur bıcır bıcır gülüyodu. Çok özledik onu. Gelse de sevsek artık. Onun için elbiseler ördüm. Görünce çok sevincek.

Benzeri örneklerle başka ailelerde de karşılaştık. Anne ve babaların İnternet kullanma gerekçeleri arasında etkileşimli oyunlar önemli rol oynuyor. Kimi ayrık örneklerde, kadının, kocası işte olduğu gündüz saatlerinde –ve sıklıkla eşinin haberi olmadan- Okey ya da Zoom gibi etkileşimli oyunlar oynadığını, hanelerden bir başkasında ise bir annenin İnternet üzerinden bulduğu dantel örneklerinin çıktısını kızlarına aldırarak, bu örnekler üzerinden yeni el işleri yapıp, pazarda sattığını, kendi elişlerinin, giderek birbirine benzeyen diğer örnekler arasında öne çıktığını gözlemliyoruz.

Çocuklar söz konusu olduğunda ise İnternet kullanımına gerekçe olarak "ödev yapmak" ifadesini sıkça işitiyoruz. Özellikle ilköğretimin son yıllarında ve lise çağındaki çocuklarda bu ifade gerçeklik payı taşıyor. Ancak aynı sıklıkla dile getirilmese de –şaşırtıcı olmayan biçimde- İnternet'in önemli ölçüde eğlence amaçlı tüketildiğine tanık olduk. Bu anlamda film izlemek, müzik yapıtları indirmek, etkileşimli oyun oynamak, sosyalleşme sitelerine girmek ve eşzamanlı iletişim olanağı sağlayan yazılımları (MSN vb.) kullanmak gibi gerekçeler İnternet kullanımında belirleyici olabiliyor.

Yoksul hanelerdeki gözlemlerimizden yola çıkarak genel bir saptamada bulunabiliriz: İnternet, hane-içi ve hane-dışı dünyayı birbirlerine karşılıklı olarak bağlayan ve iki taraflı akış yaratan bir iletişim ortamı; bu yanı sıra halen en popüler iletişim aracı olan televizyonun tek taraflı akışından radikal olarak farklılaşıyor. Dolayısıyla İnternet, özellikle yoksul anne, kız ve oğlan çocuk için ekonomik nedenlerle kapalı kaldıkları ev ortamını terk etmeden ve karşılayamayacakları bir harcama yapmak zorunda kalmadan da evin dışındaki dünyayla iletişim kurmanın en etkili yollarından biri.

Yoksul bir hanede İnternet sahipliğinin sağladığı olanaklara bir de maliyet penceresinden bakalım: Bir ailede bütün bireylerin gazete okuma, telefonla haberleşme, posta gönderme, kahvehanede ya da İnternet kafede zaman geçirme, iş ilanlarını takip etme, film izleme/satın alma,

4 Bu metinde kişi isimleri anonim tutulmuştur.

müzik dinleme/album satın alma, oyun oynama, bilgiye ulaşma maliyeti, yoksul bir hane için karşılanamaz bir rakama karşılık gelecektir. Oysa İnternet, bütün bu olanakları tek başına, düşük bir maliyetle karşılayabiliyor. Bu nedenle İnternet, çalışmamıza katılan hanelerin “yoksul olmalarına karşın” değil, neredeyse “yoksul oldukları için” edindikleri/edinmek istedikleri bir iletişim ortamı konumunda. Yoksulu, tanıdık bayiden “eline para geçtikçe ödemek üzere” bilgisayar edinmeye ya da tek bir modemi komşu evlerle “paylaşmaya” ikna eden de İnternet’in sağladığı bu makul çözümden başkası değil.

Pentland vd. de (2004: 79) kırsal kesimde yaşayan ve görece daha yoksul konumda bulunanların İnternet’ten düşük maliyetle yararlanabilmelerini amaçlayan bir projeden (*daknet*) söz ederken bir önceki bölümde değindiğimiz argümanı destekliyorlar: Yoksulların bilgisayara (İnternet’e) gereksinimlerinin olmadığı ya da bu teknolojilerin yaşamsal önem taşımadığı varsayımı, yoksulun gerçekliğinden kopuk bir mitten ibarettir. Yoksullar, yoksul olmalarına rağmen değil, tam da yoksul oldukları için, yoksulluğun dayattığı sayısız sınırlılıkla kısmen de olsa baş edebilmek ve günlük yaşam giderlerini bir ölçüde düşürebilmek için İnternet’i tercih etmektedir.

Dünyanın farklı bölgelerinde yoksulluğun ve etkilerinin azaltılmasında yeni medyanın olanaklarına odaklanan ve oluşturulabilecek stratejiler üzerine düşünmemize öncülük eden başka çalışmalar da bulunuyor. Bu konuda dünyadaki uygulamaların yakından izlenmesi ve var olan deneyimlerden yararlanılması, Türkiye’de atılacak adımların da daha etkili ve işlevsel olabilmelerini sağlayacaktır. Bir sonraki bölümde kısaca bu deneyimlere değineceğiz.

4. Yoksulluk ve yeni medya: Dünyadan deneyimler

Bugüne dek yoksullukla mücadelede yeni iletişim teknolojilerinden de yararlanılarak gerçekleştirilen çalışmalar içerisinde UNESCO’nun “Bilgi ve İletişim Teknolojilerinde (BİT) Yenilikler ve Yoksulluğun Azaltılması Araştırması” (*ICT Innovations in Poverty Reduction Research*, 2004) ilk akla gelenler arasındadır. Çalışma, Güney Asya’nın en yoksul dokuz bölgesinde (Hindistan, Sri Lanka, Nepal, Bangladeş, Bhutan vb) özellikle kadınların ve çocukların BİT kullarımlarını hedefliyor. Bu amaçla, 2003 yılında, önemli toplumsal ve coğrafi farklılıklar gösteren yoksul bölgelerde yeni iletişim teknolojilerine ulaşımı sağlamak için kurulan bir dizi merkez ve bu merkezlerden elde edilen etnografik, karşılaştırmalı veriler, çalışmanın ana eksenini oluşturuyor.

Çalışmanın ulaştığı sonuçlar oldukça geniş bir yelpazede değerlendirilebilir: Bilgi ve iletişim teknolojilerinin marjinalleştirilerek toplumsal dışlanmaya maruz kalan yoksulların görülebilir ve seslerinin işitilebilir olmasında işlevsel olduğu saptaması, önemli saptamalardan biri. Nitekim kurulan bu merkezlerde daha önce herhangi bir topluluğa üye olmayan ve birbirlerine tümüyle yabancı olan kişilerin zamanla sosyalleştiklerini, paylaşımlarının niteliğinin ve düzeyinin arttığını, tanımadıkları kişilerle verimli ve eğlenceli iletişim olanakları bulabildiklerini gözlemliyoruz. Böylece bir süreç toplumsal dışlanmadan (*social exclusion*) toplumsal içerilmeye (*social inclusion*) doğru atılmış yaşamsal bir adım olarak görülmelidir. Yanı sıra toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin giderilerek, dört duvar arasına sıkıştırılan kadınların daha güçlü kılınmasına dönük çabalarda; sosyal kampanyaların yoksullara ulaştırılmasında; uygulamalı eğitim desteği sağlanmasında ve yeni beceriler geliştirilmesinde BİT destekli merkezlerin yaşamsal yeri olduğunu da çalışmanın sonuçları arasında bulmak mümkün.

Benzer biçimde, daha yakın bir tarihte yayımlanan Chipcase (2006) raporunda da mobil telefonların Çin, Pakistan, Tayland gibi ülkelerde, mesleklerini icra edebilecekleri bir iş yerinden yoksun olan kişiler tarafından (güzellik uzmanları, sokak satıcıları, taksi şoförleri, küçük esnaf vb.) potansiyel müşterilere ulaşabilmede kullanıldığını görüyoruz. Jensen (2007) Hindistan’da özellikle balıkçılık sektöründe fiyatlarda önemli farklılıklara neden olan ve asimetric bilgi akışından kaynaklanan sorunların, mobil telefon teknolojisi yoluyla anında bilgi akışı sağlanarak önemli ölçüde önlenemediğini, hava durumu, günlük olarak yakalanan balık miktarı benzeri bilgilere anında ulaşılabilmediğini gözlemlerken, Myhr (2006) ise Tanzanya’da yine balıkçılık sektöründe balıkçıların mobil telefonlar sayesinde balık piyasası hakkında bilgi edinebildiklerini ve pazarlık güçlerinin arttığını saptıyor. Bangladeş’de işletmelerde transfer ve iletişim gibi maliyetlerde düşüş de yine aynı teknolojiler sayesinde gerçekleştirilebiliyor. Doğal afetlerin sıklıkla yaşandığı Malezya, Tayland ve

Endonezya örneklerinde de görüldüğü üzere, yeni medya, afet sonrası süreçte geride kalanlara ve zor durumdaki kişilere ulaşmada yaşamsal bir araç işlevi görebilirken (Bhavnani vd. 2008), Güney Afrika ve Tanzanya'da sosyal sermaye ve sosyal uyumun sağlanmasında önemli katkılarda bulunabiliyor (Goodman, 2005).

Görüldüğü üzere, dünyada yoksulluk ve medya ilişkisi, özellikle son yıllarda, daha çok sayıda araştırmacının ve kurumun ilgi/çalışma alanını girdi ve daha da genişleyerek sürmektedir. Biz de çalışmamızın son bölümünde, Eskişehir sınırlarında gerçekleştirdiğimiz etnografik yönelimli projemizden yola çıkarak, kentli yoksulların günlük yaşamında yeni medyanın yoksullukla mücadelede nasıl kullanılabileceğine dair önerilerimizi paylaşacağız.

5. Sonuçlar ve Öneriler: Dijital Bölünmeden, Dijital Eşitliğe

Daha önce de değinmiştik: Dijital bölünme, kararlı bir biçimde önlem alınmaması halinde, gelecek kuşaklarda daha da derinleşmesi beklenen, son derece önemli bir yarılmanın habercisidir. Bu bakımdan akademi'nin ve politika üretenlerin bu uçurumdan en fazla zarar gören toplumun dezavantajlı kesimleri için uygulanabilir çözüm önerileri geliştirmeleri gerekiyor. Öte yandan böylesi bir hareketin iskeletini oluşturacak, uygulanabilecek politikalara gerçekçi dayanaklar sağlayacak türden saha çalışmalarının son derece sınırlı olduğunu da gözlemliyoruz.

Biz de çalışmamız boyunca işte bu yaşamsal noktayı göz önünde bulundurmaya, yeni medyayı böylesi bir sosyal-kültürel harita içinde incelemeye çaba gösterdik. Nitekim yoksul hanelerde İnternet'in uzun süreli borçlanma, aylık son derece sınırlı olan hane geliri içinde önemli bir harcamaya kalemi yaratma gibi getirdiği ekonomik yüklerle karşı, örneklemimizdeki hanelerin neredeyse yarısının bilgisayar ve İnternet sahibi olması, ancak bu bağlam içinde bir anlam kazanabilmektedir.

İnternete erişimin toplumun % 90'ı tarafından temel bir hak olarak görüldüğü Türkiye'de⁵ yoksullukla mücadele politikalarında yeni medyanın önemli bir yeri olması gerektiği kanısındayız. Nitekim Türkiye gibi nüfusunun %75,5'i il ve ilçelerde yaşayan, nüfusun yarısı 28,8 yaşından genç olan (TÜİK, 2010), son derece dinamik ve teknolojik gelişmelere karşı ilgisi canlı bir ülkede, yoksulluğun etkilerinin azaltılmasında yeni medyanın göz ardı edilmesi, bu konuda uygulanacak stratejileri kaçınılmaz olarak eksik bırakacaktır.

Aşağıda, yoksullukla mücadelede yeni medyadan yararlanmayı amaçlayan stratejilerin oluşturulmasında etkili olabileceğini düşündüğümüz belli başlı stratejilere yer veriyoruz:

Yeni medya, yoksulluğun ve dijital bölünmenin etkilerinin hafifletilmesinde, dijital eşitlik/dijital içerme (*digital equality/digital inclusion*) ilkesini önceleyen kapsamlı projelerde işlevsel kılınmalıdır.

- Yeni medyanın iki yönlü/etkileşimli niteliklerinden de yararlanarak yoksul kesimlere, kaçınılmaz olarak kapalı kaldıkları ev, sokak, mahalle ortamında ulaşmayı başaracak ve bu hanelerin yeni iletişim teknolojilerine erişimlerini sağlayacak bir iletişim stratejisinin temel bileşenleri belirlenmelidir. Böylesi bir stratejinin teknik ve kültürel/eğitsel altyapısı, devlet kurumları, yerel yönetimler, akademi, sivil toplum ve özel sektör işbirliğiyle geliştirilmeli ve uygulanmalıdır. Böylece yeni medya, söz konusu kurumlar –ve yoksullara dönük politikaları- ile doğrudan yoksul kesim arasında son derece güçlü, dijital bir köprü işlevi de görebilecektir.

- Yoksulların ihtiyaçlarını onlara dikte eden, onlar adına karar veren bir strateji geliştirme süreci, kaçınılmaz olarak yoksulun gerçeğinin uzağına düşme tehlikesi taşıyacaktır. Böyle bir uygulama yerine, yoksulların kendi ihtiyaçlarını kendilerinin tanımlamalarına fırsat veren, yoksulların karar alma sürecine doğrudan katılımını teşvik eden, şeffaf ve katılımcı bir politika geliştirme süreci benimsenmelidir.

- Yoksul hane üyelerinin iletişim araçlarına daha kolay erişimini sağlamakla yetinmek, etkili bir politika için yeterli değildir. Bireylerin, söz konusu araçları kendi sosyal rollerine (anne, baba, çocuklar) ve bireysel yaşamlarına katkıda bulunabilecek biçimde daha işlevsel kullanmalarına

⁵ BBC'nin aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 26 ülkede 27 binden fazla yetişkinle yaptırdığı araştırmada katılımcıların % 79'unun internete erişimin temel insan haklarından biri olduğunu düşündüğünü orta koydu. Her beş kişiden dördünün internet erişimini elektrik, su, kanalizasyon gibi bir 'temel hak' olarak tanımladığı araştırmada bu oranın Avrupa'da en yüksek çıktığı ülke ise % 90 oranıyla Türkiye oldu. (NTVMSNBC, 2010)

ve nitelikli bilgiye ulaşmalarına yardımcı olacak bir bilgisayar ve medya okuryazarlığı projesi geliştirilmelidir. Yoksulluğun yoğun olarak yaşandığı bölgelerde yoksul hane üyelerinin bilgi ve iletişim teknolojilerine ücretsiz olarak ulaşabilecekleri merkezler kurulmalıdır. Bilgisayar ve İnternet olanağı bulunmayan ailelerin bir kısmı, çocuklarının İnternet kafe vb. ortamları kullanmalarına olumsuz yaklaşmakta, bu tür seçenekleri çocuklarının eğitimi için sağlıklı bulmaktadırlar. Söz konusu merkezler, pek çok açıdan bu duruma olumlu birer alternatif oluşturabilirler. Bu merkezlerde:

- Hane üyeleri eğitmen gözetiminde temel bilgisayar bilgisini edinebilir
- Okul çağındaki çocuklar, okul müfredatlarına paralel olarak hazırlanan programlar yoluyla ve etkileşimli olarak eğitim desteği alabilir
- İstihdam sürecine katılımda pek çok zorlukla karşılaşan ve ekonomik, toplumsal, kültürel sınırlılıklarla baş etmek zorunda kalan kadınlar, yeni beceriler kazandırmayı hedefleyen, toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetten, uygulamalı atölye çalışmalarına katılabilir
- Hane üyelerine yeni medyayı özellikle istihdam sorunlarının aşmada ve ev ekonomisine katkıda bulunmada işlevsel olarak kullanabilmelerinin yollarını gösterecek programlar desenlenebilir

Türkiye gibi genç nüfusun son derece yoğun olduğu bir ülkede yoksulluğun dijital bölünme, marjinalleşme, sosyal dışlanma biçiminde nesilden nesile aktarılan bir sorun olmaktan çıkarılabilmesi, en öncelikli hedeflerden biri olmalıdır. Giderek daha kalıcı bir görünüm kazanan yoksulluğun etkilerinin azaltılabilmesi için dijital eşitlik ve dijital içerilme ilkelerini temel alan iletişim politikaları ile bu politikaların başarıyla sonuca ulaşmasını sağlayacak saha çalışmalarına eş zamanlı olarak başlanması ve hız verilmesi gerektiğine inanıyoruz.

KAYNAKÇA

- BHAVNANI, A., CHIU, R. W., JANAKIRAM, S. ve SILARSZKY, P. (2008). "The Role of Mobile Phones in Sustainable Rural Poverty Reduction" raporu, Washington: World Bank, ICT Policy Division, Global Information and Communications Department.
- BOCOCK, R. (1997) *Tüketim*, (Çev.:İrem Kutluk), Ankara: Dost Yayınları.
- BUĞRA, A. ve KEYDER, Ç. (2003) *New Poverty and The Changing Welfare Regime of Turkey*, Ankara: UNDP.
- CASTELLS, M. (1999) "The Informational City is a Dual City: Can it be Reversed?" *High Technology and Low-Income Communities: Prospects for the Positive Use of Advanced Information Technology*, Der. D.A. Schon, B. Sanyal ve W.J. Mitchell, MIT Press, Cambridge, 25-41.
- CHIPCHASE, J., (2007) *Understanding Non-Literacy as a Barrier to Mobile Phone Communication*, Nokia Research Center, Tokyo.
- GOODMAN, J. (2005) "Linking mobile phone ownership and use to social capital in rural South Africa and Tanzania", *Vodafone Policy Paper Series: Africa: The impact of mobile phones*, sayı: 2 (Mart), Vodafone Group, 53-65.
- GÖKALP, E. (2007) "Sihirli Fareyle Uzaklara: İnternet", *Toplum ve İletişim*, Ed. Nazlı Bayram, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, 127-150.
- İŞİK, O. ve PINARCIOĞLU, M. (2001) *Nöbetleşe Yoksulluk Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları*, İstanbul: İletişim.
- JENSEN, R. (2007). "The Digital Provide: Information Technology, Market Performance and Welfare in the South Indian Fisheries Sector", *The Quarterly Journal of Economics*, CXXII: 3, 879-924.
- LIVINGSTONE, S. ve E. HELSPER, (2007) "Gradations in digital inclusion: children, young people and the digital divide", *New Media Society*, 9: 671.
- MEHRA, B., C. MERKEL ve A.N. BISHOP (2004). "The Internet for Empowerment of Minority and Marginalized Users," *New Media & Society*, 6 (6): 781-802.
- MYHR, J. (2006). *Livelihood Changes enabled by mobile phones: The case of Tanzanian Fishermen*. Bachelor Thesis, Uppsala University, Department of Business.
- OCAK, E., (2007) "Yoksulun Evi", *Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri* (Edt. Necmi Erdoğan), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 133-173.
- ÖZCAN, Y. Z. ve KOÇAK, A. (2003) "A Need or a Status Symbol?: Use of Cellular Telephones in Turkey", *European Journal of Communication*. 18: 241-254,
- PENTLAND, A., R. FLETCHER, ve A. HASSON., (2004). "DakNet: Rethinking Connectivity in Developing Nations". *Computer*, 37: 1, 78-83

- SLATER, D. ve TACCI, J. (2004). *UNESCO-ICT Innovations in Poverty Reduction Research*. New Delhi: UNESCO.
- ŞENOL-CANTEK, F. (2001) "Fakir/haneler: Yoksulluğun 'ev hali'" *Toplum ve Bilim*, (89): 102-131.
- THOMPSON, K. M. (2006) "Multidisciplinary Approaches To Information Poverty And Their Implications For Information Access," *yayımlanmamış doktora tezi*, The Florida State University, USA
- TÜİK, "2008 Yoksulluk Çalışması Sonuçları", Haber Bülteni, 1 Aralık 2009, Sayı: 205.
- TÜİK, "Yılı Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması", Haber Bülteni, 18 Ağustos 2010, sayı: 148.
- TÜİK, "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Nüfus Sayımı Sonuçları, 2009", Haber Bülteni, 25 Ocak 2010, Sayı: 15.
- WOOD, A. ve J. BARNES (2007) "Making Poverty the Story: Time to involve media in poverty reduction", *Report* by Panos-London, UK.
- İnternet Kaynakları**
- BRADBROOK, G. ve J. FISHER, (2004) "*Digital Equality: Reviewing Digital Inclusion Activity and Mapping the Way Forwards*," URL: http://www.citizensonline.org.uk/site/media/documents/939_Digital_Equality1.pdf (Son erişim, 17 Ağustos 2010)
- BTK (2010) Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. Türkiye Elektronik Haberleşme Sektörü 2010 Yılı 2. Çeyrek Raporu. http://www.btk.gov.tr/Yayin/pv/ucaylik10_2.pdf. (Son erişim, 17 Ağustos 2010.
- NTVMSNBC (2010) "İnternet erişimi temel insan hakkı!", 8 Mart 2010, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25066506/> (Erişim tarihi 8 Mart 2010).
- TÜİK, (Ağustos 2010) URL: <http://www.internetworldstats.com/stats4.htm#europe>. (son erişim, 10 Eylül 2010)
- Gazeteler**
- Radikal, 23 Nisan 2010

YOKSULLUK VE YOKSUNLUK PENCERESİNDEN TÜKETİMİ, LÜKS TÜKETİMİ VE TÜKETİM TOPLUMUNU İZLEME

Öğr. Gör. Dr. Gülay HIZ,

Muğla Üniversitesi
hgulay@mu.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Koşar HIZ

Muğla Üniversitesi
khiz@mu.edu.tr

Özet

Yoksulluk toplumda “mutlu bir yaşamı” ifade eden tüm imkanlardan yoksun bırakılmak, “hayatın sunmak zorunda olduğu ve diğer bireylerin paylaştığı şeylere” uzak kalmak anlamına gelmektedir. Genellikle maddi kaynaklardan ve kültürel kaynaklardan yoksun kalındığını ifade eden bir durumdur. Yoksulluk birşeyin insanın elinden alınması yada mülksüz bırakılmayı içermesi nedeniyle, yoksunluk kavramıyla birlikte düşünülmesi gereklidir. Tüketim toplumunda tükettikçe daha mutlu olunacağı, ne kadar tüketilirse o kadar iyi bir yaşam sürüleceği yönündeki söylem, yoksullar için, içinden çıkılması zor bir durumu içermektedir. Çalışmada toplumsal sınıflar içerisindeki tüketim farklılıkları vurgulanarak, yüksek gelirli bireylerle düşük gelirli bireylerin tüketim yapıları karşılaştırılarak, yoksulluk penceresinden varsılların dünyasına bakışta sosyoekonomik durum tespiti yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, tüketim, tüketim toplumu, gelir dağılımı adaletsizliği, toplumsal sınıf.

Abstract

Poverty refer to be deprived of all elements of a “happy life” in current society and also being apart from things that life has to submit and shared by others. Poverty is usually a situation of suffering from material resources and suffering from cultural resources. Poverty as a result of including the meaning of taking objects from peoples’ hands or being let without any property, should be taken into account with the concept “deprivation”. Rhetorics of “becoming happier due to more consumption” and “living a better life as much as you consume” create problematic situations for poor people. In that study, by emphasizing differences on consumption behavioral patterns at different social classes and by comparing consumption structures of high and low level income individuals, a socio-economic determination of the situation will be analyzed by an insight from poverty framework to the worlds of wealthy people.

Keywords: Poverty, consumption, consumption society, inequality of distribution of income, social class.

Günümüzde sefalet kıtlıktan değil zenginliğin adaletsiz dağılımından kaynaklanmaktadır.

1.YOKSULLUK KAVRAMI

Yoksulluk, kişinin yaşam düzeyinin toplumda genel kabul görmüş bir standardın altında olmasıyla ortaya çıkan bir durumdur. Yoksulluk, 20. yüzyılın sonlarına doğru insanlığın yüz yüze kaldığı en önemli beşeri ve toplumsal bir olgu olarak bugün varlığını hala korumaktadır. Günümüzde pek çok ülke az ya da çok yoksulluk sorunuyla iç içe yaşamaktadır. Yoksulluk; ortalama kaynaklardan

daha düşük bir yaşam standardına sahip olma durumudur. Dolayısıyla yoksul; toplumdaki olağan yaşam biçimleri ve alışkanlıklarını, gelirindeki yetersizlik nedeniyle yaşayamayan bireyi ifade eder. Bunun yanı sıra yoksulluk, "normal yaşam" olarak kabul edilen her şeyden mahrum bırakılma anlamına geldiği gibi, "istenilen düzeyde olamama" durumunu da içermektedir.

Yoksulluk, genellikle maddi kaynaklardan; bazen de kültürel kaynaklardan yoksun kalındığını ifade eden bir durumdur. Yoksulluk kavramının bir şeyin insanın elinden alınması ya da mülksüz bırakılmayı ifade eden yoksunluk terimi ile birlikte düşünülmesi gereklidir. Yoksulluk, asgari ihtiyaçları karşılamaya yetecek bir gelire sahip olmamak ve normal kabul edilebilecek bir yaşam standardının altında bulunmak durumudur. Bireyin ve hane halkının yaşadığı toplum göz önüne alınarak yapılan bir başka tanımlama ise şöyledir; yoksulluk, toplumsal refah düzeyi, toplumun yaşam standardının mutlak ve görel olarak minimum bir düzeyin altında kalan bireyin ve hane halkının statüsü olarak tanımlanmaktadır (TÜSİAD, 2000).

Dünya Bankası ise yoksulluğun tanımını şöyle yapmaktadır: Yoksulluk asgari yaşam standardına erişememe durumudur, yani maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeniyle kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve asgari bir yaşam düzeyini sürdürecektir gelirden yoksun olma halidir (WORLD BANK, 1990).

Yoksulluk kavramı genellikle birçok başlık altında açıklanabilmektedir. En çok kabul gören yoksulluk kavramları; mutlak yoksulluk, görel yoksulluk, öznel yoksulluk, gelir yoksulluğu, insani yoksulluk ve yoksulluk sınırıdır.

1.1 Mutlak Yoksulluk

Mutlak yoksulluk, hane halkı ya da fertlerin biyolojik olarak, kendilerini üretebilmeleri için ihtiyaç duydukları asgari gelir ve harcama düzeyine sahip olamama durumudur. Tanımın yaşamı sürdürmek için gerekli olan asgari besin bileşenlerini veya kaloriyi esas alması ona mutlaklık niteliği kazandırmaktadır (Aktan, 2002:4). Yani kısaca mutlak yoksulluk, bir kişinin sağlıklı ve sosyal bir yaşamdan dışlanmadan hayatını sürdürebilmek için gerekli olan minimum harcama düzeyini de ifade etmektedir.

1.2 Görel Yoksulluk

Görel yoksulluk kavramı, insanın toplumsal bir varlık olmasından yola çıkmaktadır. Görel yoksulluk kavramına göre, yoksulluk sadece kaynaklara erişememe ve yaşamı sürdürme meselesi değildir. Yoksulluk, kişi ya da hane halkının içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilen asgari bir yaşam düzeyine sahip olup olmadığı ile ilgili bir konudur (Dumanlı, 1995:221-229). Yani, kişinin toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumudur. Diğer bir ifadeyle bir kişinin veya grubun yaşam düzeyinin, kendisinden daha yüksek gelire sahip bir referans grubunun geliriyle karşılaştırması sonucunda ortaya çıkan bir olgu olarak tanımlanmaktadır.

Görel yoksulluk, daha yaygın olarak maddi kaynakların, toplumda adet haline gelmiş veya en azından özendirilen ve onaylanan normal etkinliklere katılımın ve konfora ve yaşam koşullarına sahip olmanın olanaksız veya son derece kısıtlı hale gelecek kadar yetersiz kalması olarak tanımlanmaktadır (Şenses, 2001:91). Burada bireyi gereksinimlerini karşılama derecesi yönüyle, toplumun diğer bireyleri karşısındaki durumuna göre nitelendirmektedir. Yoksulluğun görel olarak tanımlanmasında ya nüfusun düşük gelirli bir oranı yoksul olarak kabul edilmekte ya da ortalama gelir düzeyinde bir sınır saptanarak, bu sınırın altında gelire sahip olanlar yoksul olarak ifade edilmektedir (Dağdemir, 1994:1). Bu nedenle görel yoksulluk, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri yansıtan yoksulluk olarak da tanımlanabilmektedir. Görel yoksulluk kavramı gelişmiş ülkeler için, mutlak yoksulluk kavramı ise az gelişmiş ülkeler için kullanılmaktadır.

Son dönemde, dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun hızla yoksullaştığı, dünya gelirinin daha da adaletsiz dağıldığı, işsizliğin hızla arttığı görülmektedir. Türkiye açısından da durum aynı paralellikte gelişim göstermektedir. Gelir dağılımı bozulmakta, işsizlik artmakta, göç rakamları yükselmekte, yeni kent yoksulluğu dönemin en belirgin öznesi olmaktadır. Sokak çocukları, sokakta çalışan çocuklar, ucuz ve kaçak emek, esnek çalışma, taşeronlaştırma, özelleştirme gibi bir çok

kavram incelendiğinde yoksulluğun tahribatı daha iyi gözlenebilmektedir (Alada vd., 2002:235). Sosyalleşme dinamiği düşük olan Türkiye gibi ülkelerde eğitim, sağlık, sosyal güvenlik alanlarında gözlenen bu gelişmeler doğal olarak yoksulluğu ve yoksunluğu artırmaktadır.

1.3 Öznel Yoksulluk

Yoksulluk yaklaşımlarından üçüncüsü olan öznel yoksulluk tanımında, yoksulluk çizgisinin kesin olarak belirlenmesi için yapılması gereken çalışmalardan bahsedilir. Bu yaklaşımda temel düşünce şudur: Madem ki yoksulluk toplumun kabul edeceği minimum bir yaşam standardı düzeyiyle ilgilidir. Öyleyse yoksulluk çizgisini belirlemenin bir yolu, büyük ölçekli anketler yaparak toplumun bu konudaki görüşünü belirlemektir (Goodman vd., 1997:230). Öznel yoksulluğu belirleyebilmek amacıyla yapılan anketlerde farklı yöntemler kullanılır. Deneklere yoksul olmamak, iyi bir gelire sahip olmak gibi bazı özel hedeflere ulaşabilmek için yeterli olduğunu düşündükleri gelir miktarı sorulur. Bu yöntem "Leyden Yaklaşımı" olarak bilinir. Öznel yoksullukta, anket sonuçlarından refah düzeyleriyle gelirler arasında bağlantı kurularak, kritik bir refah düzeyi seçilip ona karşılık gelen gelir düzeyi yoksulluk çizgisi olarak kabul edilir (Atkinson, 1991). Kısaca öznel yoksulluk, insanların kendileri için yeterli kabul edebilecekleri, maksimum düzeyi sağlamaya yetecek bir gelire sahip olup olmadıklarına ilişkin beyanlara bağlı olarak yapılan bir tanımdır.

1.4 Gelir Yoksulluğu

Gelir yoksulluğu yaşamın idame ettirilmesi için asgari düzeyde gerekli gelir düzeyiyle ölçülmektedir. Bu anlamda, gelir yoksulluğu, satın alma gücünden yoksun olma anlamına gelmektedir. Gelir yoksulluğu hesaplamalarında genellikle bir ülkede belirli miktarda yiyecek satın almak için gerekli gelir, yoksulluk sınırı olarak belirlenmektedir.

1.5 İnsani Yoksulluk

İnsani yoksulluk, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından geliştirilmiş yeni bir yoksulluk ölçütüdür. İnsani yoksulluk bazı bireylerin insanca yaşam imkanlarına sahip olamaması anlamına gelmektedir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak, insani yoksulluğu üç kriterden yola çıkarak hesaplamaktadır. Bu kriterler; yaşam süresi, eğitim ve ekonomik ve sosyal imkanlardır.

1.6 Yoksulluk Sınırı

Yoksulluk sınırı, bir toplumda yoksul olanlarla olmayanları birbirinden ayırmakta kullanılan izafi bir çizgidir (Dumanlı, 1996:8). Yoksulluk çizgisinin tanımlanmasıyla ilgili ortak bir payda henüz oluşturulamamıştır. Yoksulluk sınırıyla ilgili olarak gıda harcamalarına göre, temel ihtiyaçların maliyetlerine göre, gıda kalori alımına göre, Leyden yaklaşımına göre ve ortalama gelirin yarısı yaklaşımına göre çeşitli yönlerden hesaplama yapılabilmektedir. Göreli, mutlak ve sübjektif olmak üzere üç çeşit yoksulluk sınırı bulunmaktadır. Yoksulluk sınırının belirlenmesi, yoksulluk düzeyi hakkında yorum yapılabilmek için bir önkoşuldur.

2. YOKSULLUĞA YOL AÇAN FAKTÖRLER

Yoksulluk tanımlamalarında farklı yaklaşımlar olduğu gibi, yoksulluğa yol açan faktörlerde de farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Yoksulluğun genel olarak neden kaynaklandığı sorusuna net bir cevap bulabilmek mümkün değildir. Genel çerçeve itibarıyla yoksulluk sorununa neden olan faktörler gruplanacak olunursa, üç farklı faktör grubundan söz edilebilir. Bunlar; yapısal faktörler, dinamik faktörler ve küreselleşmedir. Bu faktörler kısaca aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

2.1 Yapısal Faktörler

Yoksulluğa neden olan faktörler arasında, toplumsal işleyişin yapısal özellikleri göz ardı edildiği sürece yoksulluk analizleri tam anlamıyla açıklanamamaktadır (Ercan, 2001). Yoksulluğa yapısal yaklaşımda bulunanlar, ekonomik güç eşitsizlikleri düzeltilmeden, yönetimdeki iyileştirmelerin

fazla bir anlamı olmayacağı görüşündedirler (Aktan, 2003). Yapısal faktörler içinde demokratik ve katılımcı mekanizmalar bir bütün içerisinde değerlendirilerek, ekonomik, siyasal ve toplumsal bir çerçevede ele alınabilir.

Toplumsal yapının değişimi ve bu değişimle birlikte, egemen faktör olan sermaye birikimi rejiminin kendini yeniden üreten dinamiği de yoksulluğun yapısal problemlerinden biri olarak kendini göstermektedir (Temelli, 2003).

Yoksulluğun ekonomik boyutunda gelir dağılımı eksenli bir yaklaşım ön plana çıkmaktadır (Erdogan, 2007:13-26). Ekonomik kaynakların kullanım ve dağılımı ile ilgili bir soruna bağlı olarak, gelir dağılımı eşitsizliği yoksulluğun en önemli yapısal problemlerinden birini oluşturmaktadır.

2.2 Dinamik Faktörler

Yoksulluk tanımlamasının alanı her geçen gün genişlerken bu alanın içine giren unsurların dar bir tanımlama ile ifade edilmeleri güçtür. Yoksulluk, toplumsal unsurların birçoğunda yaşanan bir yoksullaşma süreci olarak kendini yeniden tanımladığı için dinamiktir. Dünya sistemine bir bütün olarak bakıldığında, yoksul alanların kaba çizgilerle ayrıldığı görülmektedir. Genellikle, güney kuzeye, çevre merkeze, kır kente göre daha yoksuldur (Chossudovsky, 1999:47). Alışlagelmiş gelir dağılımı kategorileri içinde de alt sınıflar doğal olarak üst sınıflara göre daha yoksuldur (Sönmez, 2002:15). Piyasa dinamiklerinin eşitsizlik yaratıcı öğelerinin giderek toplumsal alanda daha fazla hissedilir olması, yoksulluk sorununu toplumsal tartışma konularının ilk sırasına taşımıştır.

2.3 Küreselleşme ve Yoksulluk

Yoksulluğun ulusal olduğu kadar uluslar arası boyutları da vardır. Günümüzün “küreselleşen” dünyasında artık yoksulluk kavramı yalnız ulusal sınırlar içerisinde değerlendirilmemektedir. Yoksul/varsıl ayrımı yaşam alanları üzerinden yapılabilir olmaktan giderek uzaklaşmakta, yoksulluk, kamusal alan içinde bir çokluk olarak ortaklaşa alanın ortak paydasını oluşturan ve her yerde oluşan bir gelişimin adı olmaktadır. Bu gelişim küreselleşme dediğimiz birikim rejiminin toplumsal izdüşümünden kaynaklanmaktadır. Küreselleşme süreci en yalın haliyle sermayenin uluslararası dolaşım sürecindeki serbestisi ile açıklamasını bulurken, bu süreç kamusal alan ilişkilerini piyasa-egemen belirlenimi düzeyine çekmiş, toplumsal alan ve devlet-piyasa dinamiklerine giderek daha fazla bağımlı hale gelmiştir (Şenses, 2001:204-320).

Küreselleşme öncesi dönemin yoksulluk tanımlarının, bu dönemin tanımlamalarından farklı bir kategorik belirlenime sahip olduğu görülmektedir. Sosyal devlet sürecinde piyasa toplum ilişkisinin dayandığı uzlaşma zemininde, devletin sermaye birikimi rejimiyle olan ilişkisi, yoksulluk azaltıcı bir iktisadi politika şeklinde yerini bulur. Bu dönemin yeniden üretim koşullarına uygun bir yapılanmadır. Burada yoksul ve yoksulluk türü kavramlarının dayandığı profil, toplumsal alanda mağdur olandır (Rodrik, 2003). Ama bu mağduriyet sistem dışı etkenlere bağlı olarak ortaya çıkan bir ilişkiyle açıklanmakta, toplum tarafından da böyle algılanmaktadır.

3. YOKSULLUKLA MÜCADELE POLİTİKALARI

2005 ve daha önceki birçok Dünya Kalkınma Raporu'nda insanları yoksulluktan kurtarmanın en etkili yolunun, yeni iş olanakları oluşturmaktan geçtiği ifade edilmektedir. İşsizliğin varoluşu, bireylerin aktif olarak iş aradıklarını ancak bulamadıklarını göstermektedir. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerde çok küçük bir azınlık gönüllü olarak emek piyasası dışında kalmanın maliyetini karşılayabilmektedir. 2007 raporuna ise, genç işsizliğine değinilmiş, yoksullukla mücadelede gençlere yatırım yapılmasının önemine değinilmiştir. 2008 raporunda, kırsal kesimdeki kalkınma çabalarına değinilmiş, kırsal kesimde uygulanabilecek projeler dile getirilmiştir. 2009 raporunda ise, dünyanın en yoksul ve kırılgan gruplarının yararlanabilmesi için ekonomik faaliyetlerin coğrafi olarak dağıtılması gerektiği varsayımı sorgulanmıştır (Öztürk ve Çetin, 2009).

3.1. Yoksulluğun Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Politika Önerileri

Yoksulluk, çok boyutlu bir kavram olduğu için, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik politikalar da çok boyutlu olmak durumundadır. Hatta yoksulluğun giderilmesine yönelik yapılan

alışmalar ve planlamalar da ülkeden ülkeye ve bu ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değişebilmektedir.

Yoksulluk, insanlar için çaresi olan, kabul edilemez bir durumdur. Kalkınmanın temel amacı yoksulluğın ortadan kaldırılması ve sosyal dengesizliklerin azaltılmasıdır. Sürdürülebilir iktisadi büyüme ve uygun sosyal politikaların uygulanması, yoksullukla mücadelenin temel anahtarıdır. Yoksulluğın azaltılması, aynı zamanda, yoksulların ekonominin verimliliğine katkıda bulunmalarını sağlayarak büyümeye de yardım eder. Ancak iktisadi büyüme, tek başına yoksulluğın azaltılmasından başarı elde etmeyi garanti etmez. Yaşam kalitesi ve karar alma mekanizmasına katılım gibi yoksulluğın diğer önemli boyutlarının da dikkate alınması gerekir ve buna uygun yöntemlerle de azaltılmaya çalışılması gerekir (Aktan, 2002:22). Yoksulluğu etkin ve sürdürülebilir bir şekilde azaltmayı hedefleyen politikalar hem ekonomik politikaları hem de sosyal politikaları içerebilir. Bu politikaların yoksullukla mücadele programlarıyla mutlaka desteklemesi gereklidir.

3.2 Yoksullukla Mücadelede Ekonomik Kalkınma Politika nerileri

Yoksullukla mücadelede ekonomik kalkınma politikaları birinci derecede öneme sahiptir. Bu politikalarda ekonomik refaha yönelik hedefler önceliklidir. Ekonomik kalkınma politikaları en çok az gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde tercih edilmektedir.

Yoksulluğın azaltılmasına yönelik gerekli ön şart, gelir dağılımındaki adaletsiz yapının ortadan kaldırılmasıdır. Bir ülkede yaratılan milli gelir ne kadar büyük olursa olsun, gelir dağılımı bozuk olduğu sürece, yoksulların bu büyüklüğe paralel olarak gelirlerini yükseltmeleri mümkün olamamaktadır (Dumanlı, 1996:29). Yoksul grupta yer alanların kendi çabaları, gelir dağılımını düzeltmeye yetmediği için bu konuda hükümetin devreye girmesi zorunlu hale gelir. Hükümetin gelir dağılımını düzenleyici mekanizmaları harekete geçirmesi ise tamamen sosyal ve politik bir tercih olarak kendisini gösterir.

Yoksulluğın azaltılmasına yönelik tutarlı bir politikanın oluşturulması için uygulanan politikanın katılımcı bir politika olması gereklidir. Yoksullar bu politikaya katılamazlarsa ekonomik kalkınmadan yarar sağlayamazlar. Bu nedenle yoksulluk koşulları içinde yaşayan insanların ve korunaksız grupların, örgütlenme ve toplumsal, politik ve ekonomik yaşantının bütün alanlarına katılmaları sağlanmalıdır. Böylece, bu durumdaki insanlar kalkınmanın gerçek katılımcıları olacakları gibi çözümün de bir parçası olacaklardır.

Yoksulluğın ortadan kaldırılması için, yoksulların yaşamlarını sürekli olarak sürdürebilecekleri bir işe sahip olmaları, temel toplumsal hizmetlerden her zaman yararlanabilmeleri, sakatların toplumsal olanaklardan ve hizmetlerden daha kolaylıkla yararlanabilmeleri için çaba harcanması gerekir.

Yoksulluk, ekonomik sistem üzerinde baskıları yoğunlaştırarak kişilerin kaynakları sürdürülebilir bir çerçevede kullanma kapasitesini azaltır. Sürdürülebilirliği sağlamak için büyümenin esası daha az materyal-yoğun ve enerji-yoğun ve daha eşit bir dağılıma yol açacak bir şekilde değişmelidir.

Ekonomik büyüme, yoksulluğın azaltılmasında son derece önemli bir faktördür. İktisadi kaynakların yetersizliği yoksulluğın önemli bir boyutu ve nedenidir. Ulusal gelirin eşitsizliği arttırmayacak bir şekilde büyümesi gelir yoksulluğunu önemli ölçüde azaltır. Büyümeden elde edilen faydaların yoksullara yaygınlaştırılmasında ve üretim arttırılmasında, yoksulların payını arttırmanın en iyi yolu, üretime yönelik istihdam olanaklarının hızla yaygınlaştırılması ve herkese sürdürülebilir bir geçim imkanı sağlayacak bir ortamı yaratmasıdır.

3.3 Yoksullukla Mücadelede Sosyal Kalkınma Politika Önerileri

Yoksullukla mücadelede sosyal kalkınma politikaları oldukça kapsamlı bir konudur. Sosyal kalkınma politikaları genel çerçeve itibarıyla; eğitim, sağlık, kadınlar, kırsal ve kentsel ortamda yoksullukla mücadele programlarının gündeminde.

Yoksullukla mücadelede sosyal kalkınma politikaları kapsamında başta yoksullar olmak üzere, herkesin sosyal hizmetlerden yararlanmaları sağlanabilmelidir. Etkin bir nüfus politikası yürürlüğe konmalıdır. Sosyal koruma politikaları devreye sokulmalı ve yoksulluğun dezavantajları minimuma indirilmeye çalışılmalıdır.

Yoksullukla mücadelede sosyal kalkınma programında eğitim de oldukça önemlidir. Her düzeyde eğitimin güçlendirilmesi, yoksulların, temel eğitim başta olmak üzere, bütün eğitim olanaklarından yararlanmaları sağlanmalıdır.

Yoksulluğun ortadan kaldırılmasını amaçlayan planların belirli zaman aralıklarıyla denetlenmesi, değerlendirilmesi ve elde edilen bilgilerin paylaşılması, yoksullukla mücadele politikalarının gözden geçirilmesi ve yoksulluğun nedenleri ve sonuçlarıyla ilgili olarak daha fazla bilgi toplamak ve bu konudaki bilincin geliştirilmesi gerekir.

Sosyal devlet anlayışı çerçevesinde hükümetin, temel sağlık hizmetleri öncelikli olmak üzere, sosyal hizmetlerin yoksullara dağıtılmasında düzenleyici ve denetleyici görevini ihmal etmemesi oldukça önemlidir.

Yoksullukla mücadele öncelikle devletin görevi olmakla birlikte, bu mücadelenin açık, sosyal taraflar açısından adil ve etkin olarak gerçekleştirilmesinde sivil toplum örgütlerine yadsınamaz görevler düşmektedir. Sivil toplum örgütlerinin yoksullukla mücadele bağlamında devletin en yakın destekçisi olacağı bilinciyle bu alanda görev yapan ve yapacak olan örgütler her bakımdan öncelikle desteklenmelidir.

Yoksullukla mücadelede sosyal kalkınma politikalarının ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak programlanması ve uygulamaya konulması, başarılı bir çözüme ulaşmada gerekli ön şartlardan biridir. Bu sebeple her ülkenin uygulayacağı sosyal kalkınma programı o ülkenin önceliklerine göre belirlenmelidir.

4. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK

Türkiye'de DİE'nin yaptığı 2005 yoksulluk çalışması sonuçlarına göre Türkiye'de yoksulluk oranı % 20.5'tir. 2005 yılında Türkiye'de fertlerin yaklaşık % 0.87'si yani 623 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 20.5'i yani 14,681 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Kişi başı günlük harcaması satın alma gücü paritesine göre 1 doların altında kalarak yaşamlarını sürdürenlerin oranı %0.01 yani yaklaşık 10 bin kişi olarak hesaplanmıştır (Altıparmak, 2007).

Yoksulluk dünyaya paralel olarak Türkiye'de de önemini ve etkilerini devam ettiren bir sorundur. Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) 2007 yılı analizlerine göre ise; 2007 yılı itibarıyla 381 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, 13 milyon 108 bin kişinin ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. 2008 yılında açlık sınırında olan kişiler 374 bin kişi iken, yoksulların sayısı 12 milyona yakındır.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) eski başkanlarından Ensari (2010) "TÜİK'in yoksulluk analizleri üzerine" adlı çalışmasında şu önemli sonuçlara varmıştır;

1. Türkiye genelinde yıllara göre Ailelerin yüzde 9,5-12,5'u açlık, yüzde 29-36'sı yoksulluk sınırının altında bulunmaktadır.
2. Kırsal Kesimde yaşayan Ailelerin yüzde 15'e yakını açlık, yüzde 40'dan fazlası yoksulluk sınırının altında bulunmaktadır.
3. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayan Ailelerin yüzde 18 e yakını açlık, yüzde 60'a yakını da yoksulluk sınırının altında bulunmaktadır.

Sorunla mücadele etmenin yolu ise sorunun büyüklüğünün ortaya konulması ve kimlerin yoksul olduğunun belirlenmesine bağlıdır. Hane halkı düzeyinde yapılacak bir analiz kimlerin yoksul

olduğunu belirlemede etkili bir yöntemdir. Hane halkının sosyo-ekonomik durumu, yaş, cinsiyet, meslek ve çalışma koşulları gibi etkenler yoksulluk düzeyini belirlemede göz ardı edilemeyecek değişkenlerdir.

5. TÜKETİM

Tüketim sözlükte iki ayrı anlamı ifade etmektedir. Birinci anlamı, tüketme işidir. İkinci anlamı ise, üretilen veya yapılan şeylerin kullanılıp harcanmasıdır. Bu amaçla yoğaltım veya istihlak kelimeleri de kullanılmaktadır (TDK, 2005:2017). Ekonomi sözlüğünde tüketim tanımı ise ihtiyaçları ve arzuları karşılamak amacı ile iktisadi varlıkların harcanmasıdır (Genel Ekonomi Ansiklopedisi, 1988:892). İktisadi anlamda tüketim fiili ile daima bir tüketme, yok etme ve tahrip sonucu yoktur. Fayda ve değer azalışına yol açmaksızın ve hatta fayda ve değer katarak ihtiyaçların ve arzuların karşılandığı durumlar da vardır.

Tüketim, iktisatçılara göre, mal ve hizmetlerin insan ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde kullanılması olarak tanımlanır. Tüketim, insanların içinde yaşadıkları topluma katılmak, bu toplumun bir parçası olarak kendi insani kapasitelerini geliştirmek üzere giriştikleri, çalışma hayatının dışında kalan faaliyetler olarak da tanımlanabilir (Buğra, 2000:10). Bu yönü ile tüketim, insan yaşamını her açıdan etkileyebilme kabiliyetini beraberinde getirmektedir. Tüketim iktisat dilinde, başlangıcından bu yana üç anlamda kullanılmıştır (Ülgener, 1991:158). Birincisi, tüketim eylemidir ki bir malı kullanan şahısta yaratacağı tatmin duygusunda ifadesini bulur; marjinalist okulun kelimeyi kullanış tarzı budur. İkincisi, tüketiciye mal ve hizmet biçiminde akıp gelen, sahip olduğu reel tatmin araçlarıdır ki bir şahsın veya toplumun mülkiyetinde bulunan malların tüketim ve yatırım malları olarak dağılımını ve envanterini açıklamak noktasında önem taşır. Nihayet üçüncüsü, tüketilecek mal ve hizmetlere para halinde yapılmakta olan harcamalardır.

İnsanların kim oldukları, kim olmak istedikleriyle ilgili duyarlılıklarını ve bu duyarlılıklarını korumalarını sağlayan yöntemleri etkileyen tüketim, kimlik duygusunun gelişimini çevreleyen olgularla çok iç içe geçmiş durumdadır. Bu nedenle tüketim, ekonomik olduğu kadar, aynı zamanda toplumsal, psikolojik ve kültürel bir olgudur (Bocock, 1997:10). İnsanlar, yaşayan kimliklerini, ticarete ve orada oluşturulduğu kadar kültürel malların tüketimine getirirler. Yani, tecrübelerini, duygularını, sosyal konumlarını ticaretle karşılaşmalarında yanlarında taşırlar. Onların bu tür sembolik baskılara başvurmalarının nedeni, hem kültürel ticari malların anlamını sökmek hem de, kısmen de olsa, bu mallar aracılığıyla gerçek hayatta (okulda, komşulukta, üretimde, belli bir cinsiyetin, ırkın, sınıfın, yaşın üyesi olarak) yaşanan çelişkileri ve yapısını anlayabilmektir (Storey, 2000:160).

5.1 Tüketim Toplumu Sürecinde Tüketim ve Lüks Tüketim

Tüketim toplumu kitlesel üretim sonucunda ortaya çıkan kitlesel tüketime ilişkin yeni bir dönem olarak tanımlanır (Illich, 2000:12-30). Tüketim toplumunun ne zaman şekillenmeye başladığına dair kesin bir dönem belirlenemese de, bazı yazarlar (Braudel, 1981; Bronner, 1989; McCracken, 1990; Mukerji, 1983; Williams, 1982; Sekora, 1977) böyle bir toplumun kökenlerinin kronolojik olarak 18.yy.de aranması gerektiğini ileri sürerler (Yanıklar, 2006:29). Bu yazarların ortak düşünceleri, tüketime yönelik üretimin “geçimlik üretim”in yerini alması ile insanların kaçınılmaz bir biçimde tüketici olmaya başladıkları görüşü etrafında yoğunlaşır.

Tüketim toplumu, metaların mübadele ve orijinal kullanım değerlerinin ortadan kaldırılmasıyla oluşmaya başlamıştır. Marc Guillaune, tüketimcilik evresinde pazardan alınan malların “yarar işlevi” gölgelenirken, “gösterge işlevinin” başköşeye geçtiğini öne sürer. İmrenilen, elde edilmeye çalışılan, alınan ve tüketilen göstergelerdir (Şan ve Hira: 2003).

Tüketim toplumu ile ortaya çıkan mallara yönelme, geçmişte insanların yalnızca sabit ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olarak yaptıkları harcamalardan temelde farklılaşmıştır. Reklam, medya ve malların teşhirine yönelik teknikler yoluyla, malların orijinal kullanım değerleri, yani malların anlamları istikrarsızlaştırılarak, bunlara birbirleri ile bağdaştırılan bütün bir duygular ve arzular silsilesine davetiye çıkarılabilen yeni imge ve imajlar iliştilmiştir (Featherstone, 1994:164). Bu sebepten dolayı postmodern tüketim toplumunda tüketilen mallardan ziyade, bu mallara biçilen sembolik anlamlar öne çıkmıştır.

Tüketim toplumu temel olarak, akılcılık ve ilerleme inancı üzerine kurulu olan bir üretim toplumundan, bireyin, sistemin işleyişine, yalnızca emeğiyle ve düşüncesi ile geçişi ifade etmez. Aynı zamanda, kendi tüketimini yönlendiren ve sadece üretim sistemi içinde, sahip olduğu yerin bir sonucu olmayan, arzu ve gereksinimleriyle de katıldığı bir topluma geçişi ifade eder (Şan ve Hira, 2003:5). Çünkü insanlar giderek daha fazla oranda tükettikleri ile tanımlanmakta ve tüketici de kendisini tüketebilme yetisiyle tanımlamaktadır (Zureik ve Mowshowitz, 2005). Bir tüketim toplumundan söz edildiğinde, o toplumun bütün fertlerinin bir şeyler tükettikleri gibi sıradan bir tespitten öte şeyler vardır. Bütün insanlar dahası, bütün canlılar ezelden beri “tüketiyor”; bu bir gerçektir. Ancak atalarımızın toplumu, “kuruluş aşamasındaki modern toplum” ve endüstriyel çağ nasıl bir “üreticiler toplumu” ise, günümüz toplumu da bir “tüketiciler toplumu”dur. Eski modern toplum tarzı, fertlerini birincil olarak üretici ve asker olarak görür; toplumun fertlerini biçimlendirme tarzı, koruyup kolladığı “norm” bu iki rolü oynama görevine göre dayatılmıştır. Toplumun üyelerine karşı savunduğu norm, bu rolleri oynama kabiliyeti ve istekliliğidir. Ancak mevcut geç-modern (Giddens), ikinci-modern (Beck), sür-modern (Balandier) ya da postmodern aşamada, modern toplumun kitlesel endüstriyel işgücüne ve zorunlu askerliğe pek ihtiyacı kalmamıştır; toplum artık üyelerinin tüketici olarak kapasiteleriyle ilgilenme ihtiyacı duymaktadır. Günümüz toplumunun üyelerini biçimlendirme tarzı her şeyden önce tüketici rolünü oynama görevlerine göre dayatılmaktadır. Toplumun üyelerine karşı savunduğu norm, bu rolü oynama kabiliyeti ve istekliliğine bağlı olmaktadır (Bauman, 1999:92).

Her türlü tüketimin zaman alması aslında tüketim toplumunun başlıca kusurudur ve tüketim malları satıcılarının başlıca kaygısıdır. Zamanı sıkıştırma teknolojisinin meydana çıkardığı, “şimdi”nin göz kamaştırıcı başarısıyla tüketime endeksli ekonominin mantığı arasında doğal bir etkileşim vardır.

Zamanı sıkıştırma geçerli olduğu sürece, tüketicinin doyumunu anında olmalıdır. Bu iki anlama gelir: Elbette, tüketilecek mallar uzun ve sıkıcı çalışmaları, bir beceri öğrenmeyi gerektirmeden hemen tatmin sağlamalı; ancak tatmin de tüketimleri için gerekli zaman biter bitmez son bulmalıdır ve bu zaman olabildiğince asgariye indirilmelidir (Bauman, 1999:94). Baudrillard’ın belirttiği gibi (Baudrillard, 1995:89-102), artık ihtiyaçlar medya tarafından belirlenmekte, neyin ihtiyaç olduğunu düşünecek zamanı bulamayan tüketici, önüne sunulan alternatiflere ‘ever-hayır’ cevabından birisini verebilecek kadar bir zamanı ancak bularak, şuurlu olmaktan çok, gayri iradi ve şuursuz bir şekilde cevaplar üretmektedir.

Eğer tüketiciler herhangi bir nesneye duydukları arzularını uzun süre canlı tutamıyorlarsa; eğer sabırsız, maymun iştahlı, çabucak etkilenir ve hepsinden önce kolaylıkla heyecanlanıp aynı kolaylıkla ilgisini kaybedebiliyorsa, ihtiyaç duyulan zaman indirimi o ölçüde kolay bir biçimde başarılı. Tüketim toplumunun kültürü, öncelikle öğrenme değil unutmayla ilgilidir. Gerçekten de bekleme istemeden ve isteme de beklemeden kurtulduğunda, tüketicilerin tüketim kapasitesi herhangi bir doğal ya da edinilmiş ihtiyacın koyduğu sınırların çok ötesine geçebilir; aynı şekilde, arzu nesnelerinin fiziksel dayanıklılığına artık gerek kalmamıştır. İhtiyaçlarla tatminleri arasındaki geleneksel ilişki tersine çevrilmiştir: Tatmin vaadi ve umudu, tatmin edileceği vaat edilen ihtiyaçtan önce gelir ve her zaman mevcut ihtiyaçtan daha yoğun ve çekici olur. Aslında söz konusu ihtiyaç tüketici açısından ne kadar az bilinirse, vaat her zaman o kadar çok çekici olacaktır: Var olduğu bilinmeyen bir deneyimi yaşamak tek başına bir eğlencedir ve iyi bir tüketici aynı zamanda eğlenceye düşkün bir serüvencidir. İyi tüketiciler için vaadi böylesine ayartıcı kılan şey insanı yakıp kavuran ihtiyaçların tatmini değil, henüz hiç hissedilmemiş ya da bilinmeyen arzuların gizemidir (Bauman, 1999:59).

Tüketim toplumunda ortalama ferdin sahip olması gereken en küçük standartlar ve moda olan işaretler bütününe ne kadar erişilirse, o kadar başarılı olunmuştur (Hazar, 2003). Tüketimin verdiği tatmin, başkalarına yetişmek ya da onları geçmek ve hatta bir önceki yılı aşmakla mümkün olur. Bu yüzden bireysel mutluluk daha çok, tüketimi belirtilen biçimdeki yüksek tüketimden yukarı çıkarma için gereklidir. Stanford Üniversitesi iktisatçısı Tibor Scitovsky’ye göre bunun sebebi tüketimin alışkanlık yapıcı olmasıdır. Her lüks ihtiyaç, kısa sürede bir zorunlu gereksinim haline gelmektedir. Bu durum, bir radyoyu siyah-beyaz televizyonla değiştiren genç Çinli fabrika işçisi için olduğu kadar, bir BMW’yi bir Mercedes ile değiştiren genç Alman iş adamı için de aynı derecede geçerlidir (Durning, 1998:26).

Dünyanın zengin kısmına ait olan bu tüketim kalıplarının gösterimi, yoksulluktan veya kısıtlı tüketimden çıkan geçiş toplumlarında ise, “biz de bunları hak ediyoruz” düşüncesini yaratmaktadır. Modern batıyı ve iyi bir yaşamı yakalama arzusu, kendini batının yaptığı tüketimi taklit etmeye çalışarak göstermektedir. Geçiş toplumları, batının ilericiliğine, modernliğine ve iyi yaşamına ulaşmak için tek bir yol olduğu algısına kapılmaktadır. Bu düşünce ile geçiş toplumları da bu seviyeyi yakalama, bu seviyeye ulaşma arzusunu taşımaktadırlar. Dahası, bu tek ve en iyi “yaşama” ulaşmak için yapılan tüketim girişimleri de meşrulaştırılmaktadır (Ger, 1999).

Tüketim toplumunda lüksler, nesiller geçtikçe gereksinimler haline gelmektedir. İnsanlar mevcut maddi konforlarını, çocukları için yakaladıkları standartlarla ölçmektedirler. Böylece, her nesil tatmin olmak için, bir önceki neslin sahip olduklarından daha fazlasına gereksinim duymaktadır. Bu süreçte, refah birkaç nesil sonra yoksulluk olarak nitelendirilebilir (Durning, 1998:26). Tüketicinin davranışının gerçekten anlaşılabilmesi için, tüketim kalıplarının toplumsal niteliğini baştan kabul ederek işe başlamak gerekir.

Sürekli yükselen tüketim standartları karşısında toplum gerçekten tatminsizdir. “Uygun” bir yaşam standardının (tüketim toplumunda iyi durumda olan bir bireyin yaşam gereksinimlerinin) tanımını durmadan daha yukarı kaymaktadır. Ebeveynleri en son çıkan bir oyunu almamış olan çocuk, arkadaşlarını evine bile davet etmekten utanır. Otomobili olmayan gençler, maalesef kendilerini yaşıtlarıyla eşit hissetmezler. İktisatçıların kısa formülüyle; gereksinimler toplum tarafından belirlenir ve ekonomik gelişme oranında yükselir.

Tüketim toplumunda “lüks mal” narin, ama parlak bir kişi gibidir ve çok gürültü çıkartmaktadır. Para ona doğru koşmakta, emirlerine uymaktadır. Böylece, ona özgü trafikler ve keyfine göre meydana gelen sıçramalarla, bir süper-talep vardır. Kendine karşı asla çok sadık olmayan arzu, ihanete fazlasıyla hazır moda, sahte ve emredici “ihtiyaçlar” yaratmaktadırlar; bunlar değişkendir, ama yerlerini ancak kendileri kadar gereksiz tutkulara bırakmak üzere kaybolmaktadırlar (Braudel, 2004:153). Bu günümüz dünyasında da tıpkı 18. yy’da olduğu gibi moda ve lüks olarak ifade edilmektedir.

Sonuç olarak, tüketim, bütün ihtiyaçları “sahip olma ihtiyacına” indirgediği ölçüde, insan ihtiyaçlarını ve insanlığı türdeşleştirir. Bireyin bakış açısından, insan ihtiyaçlarının en yüksek ve nihai amacı “öteki kişi” iken, tüketim toplumunda bu amaç ürünün kendisi haline gelmektedir (Buğra, 2000:47). Tüketim toplumu bu sebeple ürünlerin bireylerden ve bireylerin ihtiyaçlarından daha önemli olmasını desteklemektedir (Weisskopf, 1996:88-96). Böylelikle üyelerinin toplumsal yaşama eksiksiz ve anlamlı bir biçimde katılmaları, aslında onların “yabancılaşma” yolculuğunun başlangıcı olmaktadır.

Bütün bunların yanı sıra tüketim toplumunda, tüketici kimliğinin oluşması için kişinin para ödeyerek bir mal veya hizmeti satın alıyor olması her zaman şart değildir. Bazen medya, yerel ve merkezi yönetimler, kültürel ve sanatsal faaliyetler aracılığıyla para ödemediği hizmetler ile de belirli bir tüketici kimliği yaratılabilmektedir.

Tüketim toplumu aynı zamanda tüketim yapmayı öğrenen toplum, tüketime toplumsal ve sistemli bir biçimde alıştıran toplumdur. Yani tüketim toplumu, yeni üretim güçlerinin ortaya çıkmasıyla ve ekonomik sistem tarafından desteklenen bir yapılanma ile ortaya çıkan özgül bir toplumsallaşma tarzıdır.

Lüks tüketim ürünleri ise “marka”laşmanın önemini anlaşılmasından sonra yaygınlaşmıştır. Artık yalnızca “aristokrat ruhlular” değil, geniş halk kitleleri de lüks ürünleri tüketmek, lüks ev almak, lüks ev aletleri almak, lüks yerlerde yemek yemek, lüks yerlerden alışveriş yapmak istemektedir. Lüks ürün ya da hizmet olmanın sırrı da her kategoride “lüks marka” olarak algılanmaktan geçiyor. Lüks ürün tüketicisini etkileyen üç öge ürünün markası, satıcının markası ya da itibarı ve fiyat-değer ilişkisidir. Lüks ürün ya da hizmetin sırrı tüketicisine kendini özel hissettirmesinde yani ayrıcalıklı olduğu yanılsamasını yaşattırmasında gizlidir. Araştırmalar gösteriyor ki “Lüks ürün ya da hizmet” tüketicisi ürün almıyor “marka algısı” satın alıyor (Bir, 2006). Günümüz dünyasında modernliğin yakalanabilmesinde “markayı tercih etmek” ve istenilen imajı yakalamak oldukça önemli hale gelmiştir. Çünkü tüketici artık ürün tüketmekten çok marka ve imaj tükettiği yanılsamasını yaşamaktadır.

“Lüks ürün kavramı” zaman içerisinde ve bireyin değişimi ile gereksinim haline gelmektedir. İnsanlar mevcut maddi konforlarını, çocukları için yakaladıkları standartlarla ölçmektedirler. Böylece, her nesil tatmin olmak için, bir önceki neslin sahip olduklarından daha fazlasına gereksinim duymaktadır. Bu süreçte, yakalanan refah olgusu (tüketici tatmini) birkaç nesil sonra yoksulluk olarak da nitelendirilebilir (Durning, 1998:26). Tüketici davranışının gerçekten anlaşılabilmesi için, tüketim kalıplarının toplumsal niteliğini gözden kaçırmamak büyük önem taşımaktadır.

Bazı pahalı ya da lüks ürünler bireyin başarılarının sembolü veya zenginliklerinin bir kanıtı olurlar. Lüks tüketim düşkünlüğünün ardındaki en önemli etken statü kaygısıdır. Bir toplumda ekonomik statü farklarına ne kadar odaklanılırsa, bu farkları ortaya koyacak sembolik ürünlere de o kadar çok önem verilir (O’Cass ve Hmily, 2002:72). Çünkü bireylerin gerek aile, gerekse toplum içindeki kimliklerinin belirlenmesinde tüketimin ne denli önemli olduğu birçok toplumsal katman tarafından kabul edilmektedir.

5.2 Türkiye’de Tüketim Profili

Türkiye’de 1980 sonrası yaşanan ve yenedünya düzeni olarak adlandırılan değişim süreci, üretimin yanı sıra tüketim olgusunun da farklı bir boyut kazanmasına sebep olmuştur. Ticari ve finansal serbestleşmeyle tüketim ürünlerinin çeşitliliği ve sayısı artmıştır (Öztürk, 2002:79-81). Liberal ekonomi politikalarının benimsenmesi, kitle iletişim araçlarındaki yenilik ve değişimlerin küresel bir boyut kazanması, teknolojik gelişmelerin artması, toplumda tüketim kalıplarının da farklılaşmasına hız kazandırmıştır. Böylelikle tüketim kültürünün toplum üzerindeki baskısı çoğalmıştır. Bir ülkenin tüketim profili o ülkenin toplumsal yapısının özelliklerini taşımaktadır. Türkiye’de tüketim profilinden bahsedebilmek için öncelikle ülkenin toplumsal yapısına kısaca değinmekte yarar vardır.

Bir toplumda tüketim ile toplumsal tabakalaşma^{1*} sırasındaki fonksiyonel ilişkiye ilk defa dikkati çeken Veblen’e göre, tüketimin amacı hiçbir zaman sadece biyolojik ihtiyaçların tatmini değildir. Her toplumda tüketim, tüketicinin toplumsal statüsünü göstermek gibi aynı derecede önemli olan bir diğer fonksiyona da sahiptir (Kıray, 2005:18). Toplumsal statü bireyin toplum içindeki yerini belirleyen hak ve ödevlerle biçimlenen konumudur. Bireyin taşıdığı demografik özellikler onun aynı zamanda sosyal statüsünü de belirler. Demografik özellikler içerisinde yer alan gelir düzeyi, meslek ve eğitim vb. kişinin sosyal statüsünün önemli göstergeleridir. Bunun yanı sıra ülkelerin gelişmişlik düzeyleri de bireylerin statülerinin algılamasında önemli olabilmektedir. Çünkü statünün en evrensel ölçütü servet sahipliğidir. Genel olarak bütün toplumlarda mülkiyet sahipliği, statülerin yukarı ya da aşağı olmasını belirleyen en önemli etkidir. Örneğin gelişmiş ülkede yaşayan bir bireyin sahip olduğu bir X ürünü, o toplum için sıradan bir statüyü temsil ederken, aynı ürün az gelişmiş veya gelişmekte olan bir ülkede yaşayan bireyler için daha üst bir statü sembolü olarak kabul görebilmektedir.

6. SOSYAL SINIFLAR, YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA İLİŞKİSİ

Birey olarak her birimiz, sınıflı bir toplumda bir taraftan içinde bulunduğumuz grupta göze çarpmayı, fark edilmeyi ve farklı olmayı isterken, bir taraftan da öykündüğümüz gruptan kopmamak, onlar gibi olabilmeyi isteriz (Odabaşı, 1999:107). Böylelikle bireyler kendi kimliklerini yaratmalarına yardımcı olacağını düşündükleri malları tüketerek, olmayı arzu ettikleri varlık gibi olmaya ve kendileriyle ilgili bu imajı, bu kimliği sürdürmeye çalışırlar. Giysiler, parfümler, otomobiller, yiyecek ve içeceklerin hepsi bu süreçte rol oynayabilecek şeylerdir (Karaca, 2006) İnsanlar günümüzde tüketimin arttırılması yoluyla bir yerlere geldiği duygusuna kapılırlar. Birçok insan için bunun yolu satın alma gücünün arttırılmasıdır. Reklamlar ve genelde medya, tüketim kültürünün önemli unsurları olarak insanları kendilerini tüketim aracılığıyla rafine edeceklerine, yükseltebileceklerine ikna etmeye çalışmaktadır. Yüzeysellik, şekilcilik, özentî, markalara tapınma gibi tutumlar bu durumda adeta vazgeçilemez duruma gelebilmektedir (Odabaşı, 1999:111). Medyada vurgulanmaya çalışılan farklı olmak sizin de hakkınız, farklı insanlar için, farklılığınızı fark ettirin türündeki sloganlar ile reklamlar kişilere yönelik uyarıcılar olma görevini üstlenmektedir.

¹ * Toplumsal tabaka, bir toplumda belli ölçütlere göre farklılık gösteren ölçütler çerçevesinde bir arada düşünülen insanların oluşturduğu kategorilerdir. Bu temel ölçütler maddi varlık yada servet birikimi, siyasi güç ve toplumsal saygınlıktır.

Alt sosyal gruplar “taklit” ilkesini takip ederek üst grupların kıyafetlerini kendilerine uyumlaştırarak yeni statüler oluşturmaya çalışırlar. Üst sosyal gruplar ise “farklılaşma” ilkesini takip ederek yeni oluşan modaya uyum sağlamaya çalışırlar (Karaca, 2006). “Modanın paradoksu” denilen durumla karşı karşıya kalınır.

Sosyal dışlanma ve yoksulluk, sıkça birbiri yerine geçebilen veya aynı anlama gelebilen kavramlar gibi görülmekte ve kullanılmaktadır. Ancak sosyal dışlanmanın yoksulluğu da kapsayan daha geniş bir anlamı olduğunu söylemek mümkündür. Dışlanmış kişiler her zaman yoksul kişiler değildirler. Örneğin; göçmenler, azınlıklar, belirli kadınlar ve çocuklar gibi bazı kişiler yoksul olmakla birlikte toplumdaki dışlanmış olabilmektedirler (Sapancalı, 2005).

Yoksulluk, daha çok bölüşüm sorunu üzerine odaklanırken, sosyal dışlanma bölüşüm sorunun yanı sıra yetersiz sosyal katılım, sosyal bütünleşmenin yokluğu ve güç yoksunluğu gibi daha çok sosyal ilişkiler üzerine odaklanmaktadır (Room, 1995:5). Sosyal dışlanma, yoksulluğa nazaran daha dinamik ve çok yönlü bir anlam içermektedir. Bu yüzden sosyal dışlanma hem yoksulluğun bir nedeni, hem de bir sonucu olabilir (Sapancalı, 2005).

Yoksulluk her gün onu yaşayan için, bölünemeyen bir bütündür. Yoksulluk deneyimi sadece bir gelir azlığı, temel kentsel hizmetlerden mahrum olma değildir, aynı zamanda alt sosyal statülü mahallelerde yaşama, kent mekanında marjinalleşme, sağlıksız çevre koşullarında yaşamını sürdürme, adalet, eğitimden, sağlık hizmetlerinden daha az yararlanabilme, şiddete daha açık olma, yeterli güvenliğe sahip olmamaktır. Bu bütünlük hem mekansal düzeyde hem bireysel düzeyde yoksulluğun sürekli olarak yeniden üretilmesinin koşullarını yaratmaktadır. Onun yaşanlar için bir kader gibi algılanmasına yol açmaktadır (Tekeli, 2010).

Bauman (1999)’a göre yoksulluk, “normal yaşam” olarak kabul edilen her şeyden mahrum bırakılma anlamına da gelmekte ve “istenilen düzeyde olamama” demektir. Bu durum kendini beğenmeme, utanç ya da suçluluk duymayla sonuçlanır. Yoksulluk ayrıca, mevcut toplumda “mutlu bir yaşam” ifade eden tüm imkanlardan da yoksun bırakılmak, “hayatın sunmak zorunda olduğu ve diğer bireylerin paylaştığı şeylerden” de yoksun bırakılmak anlamına da gelmektedir. Bu da kendini değersiz görmeye, şiddet içeren ve katı davranışlar biçiminde beliren kin ve öfkeyle ya da her ikisiyle sonuçlanır (Çukurçayır, 2000).

Tüketim toplumunda “normal ve olması gereken yaşam” biçimi reklamlarla sunulur. Şampuan saç yıkama işlevinden öteye, kız arkadaş bulmak için önemli bir tüketim maddesi olarak lanse edilir. Yeni çıkan otomobillerin sağladığı konfor ile otobüs ve minibüs duraklarında sıra bekleyen insanların ürüne erişememesi rahatsızlığı körükler. Tüketim toplumunun yoksulları mutlu bir yaşam bir kenara normal yaşam standartlarına erişemeyen insanlar olarak da algılanabilir. İnsanı ve kendisi gibi insanlardan oluşan grubu bir iç sürgüne yollayan bu tür gelişmeler başkalarının yararlandığı paylaşımdan mahrum bırakılmaktan kurtulmanın yolu bu tüketim yetersizliğinin bir şekilde üstesinden gelmek olarak açıklanabilir. Bu bir şekilde kavramının artık iş var ise daha fazla çalışmak eğer iş yok ise yasal olmayan yollardan da olsa yapılması ile ilgili örneklerin altında gerçekte tüketim toplumunda yoksul olmaktan kurtulmanın çabaları bulunmaktadır (Bauman, 1999).

Oysa tüketim toplumunun tüketen insanların mutlu olarak sunulduğu reklamlar filmler de yine tüketim toplumunun “tüketme” işlevine hizmet ederler. Bir malın alınmasının hayalinin kurulması, o mala olan istek, malın satın alınmasından ve kullanılmasından sonra yeniden bir başka mala sahip olma ile körüklenir. Arzu etmek gerçekte ücretsiz olan bir durumdur. Fakat gerçekçi olarak arzu etmek ve olayı hayalden öteye taşımak ve malı satın almak ise paraya ihtiyaç gösterir. Para anında bulunmadığı zaman da sistem kredi kartlarını devreye sokar. Mal satın alınır arzu tatmin edilir ama ödeme ertelenir. Ödeme günü geldiğinde ise para temin edilememişse, borç faizi artar. Sonrası ise başka kredi kartlarından para çekerek mevcut borcu ödeyerek borç ertelemeleri şeklinde gelişerek mevcut borç satın alınan ve kullanılan bir ürünün fiyatının birkaç misline birkaç ay içinde erişir (Bauman, 1999).

Yoksullar, kendi koşullarıyla bağlantılı olarak, tüketme olanağına sahip olmadıkları bir ürün hakkında, söz konusu ürünü tüketebilme şansını elde etseler dahi mevcut kültürel birikimleri ve konumları nedeniyle, tüketimle birlikte geleceği vaat edilen mutluluğa erişemeyeceklerini düşün-

mektedirler (Akin, 2009). Bu dışarıda bırakılma durumu, marjinalite ve sosyal dışlanmanın, sınırları tüketimle çizilen bir biçimini çağrıştırmaktadır. İçerisinde ekonominin en temel döngüsünü barındıran tüketim etkinliği, bir bakıma gerçekte salt ekonomik olmayan, toplumsal tecridi andıran bir toplumsal ayırım ve dışlanmayı doğurmaktadır. Yoksulları, belirli bir alışveriş merkezine herhangi bir ürünü satın alma amacı olmaksızın gitmekten alıkoyan, tüketim döngüsü içerisindeki ürün ve paranın yer değiştirmesini kapsayan ekonomik etkinlik değildir. Ayırımın asıl kaynağı, alışveriş merkezlerinde baskın biçimde kendisini hakim kılmış olan tüketmeye dayalı kültürel dokudur. Bu durum bir bakıma toplumsal bir tecridi işaret etmektedir. Tecrit edilme, “çağdaş toplumsal örgütlenmenin imzaladığı ve toplumun yüzüne karşı okunan ölüm ilanıdır” (Vaneigem, 1996:44). Yoksullar kuşkusuz çizilen bu sınırların tehlikeli ve dışsal olarak nitelendirilebilecek olan bir yaşam alanını işgal etmektedirler. Bu haliyle yoksulların yaşam alanları, “kapıları ardına kadar açık olduğu halde kaçamayacakları bir kafesi” (Vaneigem, 1996:44:) andırmaktadır (Akin,2009). Yoksullar bulundukları yerde hep izleyici olarak varlıklarını sürdürmenin ağırlığını taşıyacaklardır. Tüketim toplumunun “tüketiyorum öyleyse varım”, anlayışı yerini, acaba “yoksulum öyleyse yokum” anlayışına mı bırakmaktadır!

TARTIŞMA VE SONUÇ

Ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel boyutları olan yoksulluk kavramı, birçok farklı tanımlamaları ve hesaplamaları ile yirminci yüzyılın sonlarına doğru daha önemli hale gelmiştir. Etki alanının oldukça geniş olduğu düşünülürse neden bu kadar önemli hale geldiği sorusu kendiliğinden cevaplanmış olur.

Küreselleşmenin etkileriyle tüm dünyada gündemde olan yoksulluk olgusu, gerek ekonomik gerekse sosyal politikaları da sorgulanır hale getirmiştir. Yoksulluğun azaltılmasına yönelik olarak geliştirilen programlar da küreselleşme etkisi ile birçok ülkede uygulanmaya çalışılmaktadır. Bir ülke için geçerli olan bir program başka ülke için geçerli olmayabilir. Bu sebeple ülkeler kendi ulusal programlarını kendileri yönlendirmektedirler.

Türkiye’de yoksulluğun gerçekçi, uluslararası literatürün gereklerine uygun tanımlaması yapılarak yoksul sayısının ötesinde yoksulluğun profili, boyutu, derinliği ve yoğunluğunu ölçmeye yönelik istatistikî çalışmalar desteklenmelidir. Bu bağlamda doğru, tam ve sürekli bilgi akışı politikaların gereken hallere uygun revizyonu için şarttır. Eğer daha adil bir gelir ve servet dağılımı isteniyor, eğitim ve sağlık hizmetleri başta olmak üzere, sosyal alanda kalıcı iyileştirmeler hedefleniyorsa, orta ve uzun dönemli planlarda bu hususlar değerlendirilmeli ve bu değerlendirmelere uygun hedefler belirlenmelidir.

Uluslararası yoksullukla mücadele çabalarına önderlik eden Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı kaynaklarınca geline son noktaya göre; yoksulluğun, küresel ekonomi politikalarının sonucu olduğu noktasında birleşerek, gelir dağılımında meydana gelen aşırı adaletsizliğin yoksulluğun temel nedeni olduğu soncuna varılmaktadır. Bu nedenle Türkiye’nin de uluslararası platformlardaki çözümleri dikkate alması ve bu yönde politikalar geliştirmesi gerekmektedir.

Ülkede yoksulluğun yaygınlaşması, milli gelirin çeşitli kesimler arasındaki dağılımını bozarak, toplumda düşmanlıkların ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu durum ekonomik, sosyal ve siyasal istikrarı ve gelişmeyi olumsuz biçimde etkiler. Her şeyden önce sosyal güvenliğin ve yoksullukla mücadelenin bir devlet politikası olarak ele alınması gerekmektedir. Sosyal güvenlik ve sosyal yardım sağlayan kurumlar arasında norm ve standart birliğini sağlayacak çalışmalar mutlaka gerçekleştirilmelidir.

Sosyal yardımda bulunan kuruluşların yönetim yapısında devletin ağırlıkta olması, siyasi iktidarların politikalarında kuruluşları bir araç olarak kullanması sonucunu doğurmaktadır. Bu alanda şeffaflık ve denetim mutlaka sağlanmalıdır.

Yoksulluk, sadece yoksulluğa karşı uygulanabilecek programlar aracılığıyla ortadan kaldırılamamaktadır. Yoksulluğun ortadan kaldırılabilmesi için, herkesin eşit düzeyde kaynaklara ulaşabilmesinin sağlanması, daha adil bir zenginlik ve gelir dağılımına yönelik politikaların üstlenilmesi gerekmektedir.

Yoksul insanlar kendi gelirlerini orta ve üst sınıflara göre sosyal ve beşeri sermayenin (okuma yazma ve sağlık gibi) oluşumuna daha fazla yatırmak durumundadırlar. Yoksullar aynı zamanda kaynaklarının daha çoğunu çocuklarına, onların daha iyi beslenmesine, daha sağlıklı olmasına ve okul masraflarına ayırmaktadırlar. Dolayısıyla sosyal ve beşeri sermayeye daha büyük yatırım yapılmasıyla eşitsizliğin azaltılması, verimliliğin yükseltilmesi ve daha dinamik bir ekonomik büyümeye ulaşılması için makine ve fabrikaya yatırım yapmak kadar önemlidir (Uzun, 2003). Bunun için devletin daha geniş ve beşeri gelişmede daha önemli bir strateji rolü üstleneceğini ve aynı zamanda yoksullukla mücadele ve gelir eşitsizliğinin azaltılması amacına yönelik yeni bir büyüme stratejisinin oluşturulmasına ve uygulanmasına imkan veren demokrasi çeşitlerini yeniden düşünmek gerekmektedir (Smith, 1998: 17-18).

Tüketim toplumunun satın almak, tüketmek, kullanıp-atmak kavramlarından uzak olan yoksul kesimin oranının artması, ülkedeki bireysel yoksulluğun toplumsal huzursuzluk olarak yansımasına neden olmasına izin vermemek gerekmektedir. Yoksulların pencerelerinden bakılan dünya ile varsılların penceresinden bakılan dünya arasında bir fark olmadığı zaman yoksulluk sorunu da olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- ALADA, A., SAYITA, S., TEMELLİ, S., (2002), "Küreselleşme, Yoksulluk ve Şiddet Bağlamında sokak Çocukları", Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Ed: Özdek, Y., TODAİE Yayınları., Ankara.
- GOODMAN, A., JOHNSON, P., WEBB, S., (1997), *Inequality in the UK*, Oxford University Press, Oxford.
- ATKINSON, A.B., (1991), "Comparing Poverty Rates Internationally: Lessons From Recent Studies in Developed Countries", *The World Bank Economic Review*, Vol:5, No:1.
- AKTAN, Coşkun Can, VURAL, İstiklal Yaşar., (2002), "Yoksullukla Mücadeleye Yönelik Öneriler", Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.
- AKTAN, Coşkun Can (1998), "Yoksullukla Mücadeleye Yönelik Öneriler". United Nations Development Programme (UNDP) Türkiye Temsilciliği, İnsani Gelişme Raporu, Türkiye, 1997, ss.78-83.
- AKTAN, Coşkun Can (Ed.), (2002) Hak-İş, "Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri", Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını, (Çevrimiçi) <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/dorduncubol/yoksulluk-nedenleri.pdf>, (01.01.2009).
- AKTAN Coşkun Can., (Ed.), (2002), "Kavramlar Sözlüğü", Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.
- BAUDRILLARD, Jean., (1995), "Bir Tüketim Kuramı Üzerine", Cogito, Yapı Kredi Yayınları, Sayı:5, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt., (1999), "Küreselleşme:Toplumsal Sonuçları", Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt., (1999), Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar, Sarmal Yayıncılık, İstanbul.
- BOCCK, Robert., (1997), *Tüketim*, Dost Kitabevi, Ankara.
- BRAUDEL, Fernand (1991), *Maddi Medeniyet ve Kapitalizm*, (Çev. Mustafa Özel), Ağaç Yayınları, İstanbul.
- BRAUDEL, Fernand., (2004), *Maddi Uygarlık, Mücadele Oyunları*, 2.b. İmge Kitabevi, Ankara.
- BUĞRA, Ayşe., (2000), *Devlet-Piyasa Karşıtlığının Ötesinde İhtiyaçlar ve Tüketim Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çukurçayır, M. A., Sipahi, Esra (2005), "Kentsel Ekonomik Sistemde Tutunamayanların Yeri: Konya Yoksulluk Araştırması", Kentsel Araştırmalar sempozyumu, Pamukkale Üniversitesi-DPT: (ss.81-94)
- DAĞDEMİR, Özcan., (1994), "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi 1987-1994", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:17, Sayı:1, Ankara.
- DUMANLI, Recep., (1996), "Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları", DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.
- DUMANLI, Recep., (1995), "Yoksulluk Kavramı, Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri", Yeni Türkiye, Yıl 6, (ss. 221-229)
- DURNİNG, Alan., (1998), *Ne Kadarı Yeterli?*, 2.b. Tübitak-Tema Vakfı Yayınları, Ankara.
- ERCAN, Fuat., (2001), "Gelir Dağılımı Yoksulluk ve Popülizm", İktisat Dergisi, İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti Yayını, Ekim-Kasım İstanbul.
- ENSARİ, Siddik.(2010), TUIK'in Yoksulluk Analizleri Üzerine, Finans Kulüp e-dergi, Yıl 24, S. 87, Nisan, (ss.9-15). http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/87/MFY-87_Siddik_Ensari_Yoksulluk_Analizleri.pdf
- FEATHERSTONE, Mike., (1994), *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GER, Güliz., "Experiential Meanings of Consumption and Sustainability in Turkey" *Advances in Consumer Research*, Vol.26 (s276-280), 1999.
- HAZAR, Mutlu., "Tüketim Toplumu Üzerine Kısa Notlar", *Sızıntı Aylık İlim Kültür Dergisi*, Sayı:260, Yıl 22, 2000.
- İLLİCH, İvan., (2005), *Tüketim Köleliği*, (Çev. Mesut Karaşahan) İstanbul: Pınar Yayınları, 2000. KIRAY, Mübeccel, B., *Tüketim Normları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- M. CHOSSUDOVSKY, (1999), "Yoksulluğun Küreselleşmesi", Çivi Yazıları Yayınları, İstanbul.

N.ERDOĞAN, (2007), "Yoksulları Dinlemek", Yoksulluk Halleri, İletişim Yayınları, İstanbul.

O'CASS, Aron ve HMILY, Frost, (2006), "Status Brands: Examining The Effects Of Non-Product-Related Brand Associations On Status And Conspicuous Consumption", *Journal Of Product & Brand Management*, Vol:11, No: 2, 2002. ODABAŞI, Yavuz., *Tüketim Kültürü*, 2.b. Sistem Yayıncılık, İstanbul.

ÖZTÜRK, Mustafa, ÇETİN Başak Işıl, (2009), "Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar", JOY, Journal of Yaşar University, Vol 4, No 16 (Ekim2009). ss.2661-2698

RODRİK,Dani, (2003), "Kim İçin Küreselleşme", http://www.turkishtime.org/eylul/106_tr.htm (19.11.2003)

ROOM, Graham (1995), "Poverty and Social Exclusion: The New European Agenda for Policy and Research", Beyond the Threshold: The Measurement and Analysis of Social Exclusion içinde (Ed. G.Room). The Policy Press, Bristol.

SAPANCALI, Faruk., (2005) "Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri",Çalışma ve Toplum. C. 6, /3 (ss.51-70)

SMITH, William C, (Fall 1998). "Beyond the Washington Consensus", *Hemisphere: A Magazine of the Americans*, Fall, Vol.8, Issue 3, s.16-19.

SÖNMEZ, Mustafa., (2002), Kriz ve Yoksullaşma, İletişim Yayınları., İstanbul.

STOREY, John., (2000), Popüler Kültür Çalışmaları, Kuramlar ve Metotlar, Babil Yayınları, İstanbul.

ŞAN, M.K., ve HİRA, İ., (2003), Sanayi Sonrası Toplum Kuramları" http://www.bilgiyönetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=269, (08.11.2003).

ŞENSES, Fikret (2001), "Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk", İletişim Yay., İstanbul.

TDK, (2005), Türk dil Kurumu Yayınları, Ankara.

TEKELİ, İlhan, (2010) "Kent Yoksulluğu ve Modernite'nin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri Üzerine" 23 Nisan, 2010

<http://www.solforum.net/content/kent-yoksullu%C4%9Fu-ve-modernitenin-bu-soruna-yakla%C5%9F%C4%B1m-se%C3%A7enekleri-%C3%BCzerine-ilhan-tekeli-0>

TEMELLİ, Sezai., (2003), "Türkiye'de Borçlanma- Yoksulluk Dinamikleri:1990-2002", <http://www.marmara.edu.tr/maliyesempozyumu/tebligler/7-1.doc> (12.11.2003)

TÜSİAD, Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği ile Karşılaştırma, Yayın No. Tüsiad-T/2000-12/295, İstanbul, Aralık 2000.

UZUN, Ayşe Meral, (2003), "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2.(ss.155-173)

ÜLGENER, Sabri F., (1991), "Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme", 7.b. Der Yayınları, İstanbul.

WEISSKOPF, A. Walter., *Yabancılaşma ve İktisat*, (Çev. Ç. Koç ve Diğerleri), İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1996.

WORLDBANK, World Development Report, Oxford University Pres, New York, 1990.

VARGI, Sinan, (2005), "Tüketim Toplumunda Yoksul Olmak" *Türk-İş*, sayı 370 (Kasım-Aralık 2005), (ss 112-114).

YANIKLAR, Cengiz., (2006), *Tüketimin Sosyolojisi*, Birey Yayıncılık, İstanbul.

ZUREIK, Elia. and MOWSHOWITZ, Abbe., "Consumer Power in the Digital Economy"; *Communications of the ACM*, October, Vol.48, No:10, (46-51), 2005.

Genel Ekonomi Ansiklopedisi, (1988) Milliyet Besisleri Basımı, İstanbul.

"Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Türkiye Ulusal Raporu (Taslak)", Coşkun Can AKTAN(Ed.), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, İnsani Yoksullukla Mücadele, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/besinci-bol/undp-insani-yoksulluk.htm> (28.10.2003)

<http://canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/besinci-bol/okinava.htm> , (28.10.2003)

"Birleşmiş Milletler Kopenhag Toplumsal Kalkınma Deklarasyonu ve Eylem Programı", <http://canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/besinci-bol/bm-kopenhag.htm>, (28.10.2003)

TC. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni,2005 Yoksulluk Çalışması sonuçları, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=409>, 21.06.2007

G8 Okinawa Summit, Global Poverty Report, July 2000.

YOKSULLUĞUN AZALTILMASINDA YEREL YÖNETİM SOSYAL YARDIM PROJELERİNİN ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Serap FIRAT

Ahi Evran Üniversitesi İİBF,
serap@serapfirat.com

Konfüçyüs şöyle der: “Bir devlet aklın ilkelerine göre yönetiliyorsa, düşkünlük ve yoksulluk yüzkarasıdır. Bir devlet aklın ilkeleriyle yönetilmiyorsa, o zaman da zenginlik ve şan şeref utanç verici şeylerdir.

Henry David Thoreau, Haksız Yönetime Karşı, s.37

GİRİŞ

Yoksulluk sorunu ele alınırken değinilmesi gereken ilk alan ekonomik yapı ve bu yapının değışim parametreleridir. Ancak unutulmamalıdır ki, yoksulluk çok karmaşık bir sorundur. Çok yaygın bir alanda gerçekleşen çok değışik ekonomik etkinlikler, çapraz bazı etkiler yoluyla yoksulluğun üretimine ve artışına katkı sağlayabilir. Örneğin Chossudowsky, “Dünya Bankası kuruluş tüzüğü-nün “yoksullukla mücadele” ve çevre korumacılığını içermesine karşın, bu kurumun büyük ölçekli hidroelektrik ve tarımsal sanayi projelerine verdiği destek de milyonlarca insanın yerlerinin zorla değıştirilmesine ve tahliye edilmelerine yol açan ormansızlaşma ve doğal çevrenin tahrip olma-sı sürecini hızlandırdığını” vurgulamaktadır. (Chossudowsky, 1999: 37-38) Dolayısıyla projelerin yürütüldüğü bölgelerdeki tahliye süreci, bir tür yoksullaşmaya zemin hazırlamaktadır. Genellikle değinilen tür projelerin, “istihdam yaratıcı” etkinlikler olarak sunulduğu bilinmektedir. Ancak so-nuçları uzun vadede ve daha geniş bir perspektifte değerlendirildiğinde, sayılar çok çarpıcı şekil-de aksine sonuçları sergileyebilmektedirler. Bu durumda, gerçek mücadelenin neye karşı ve nasıl yürütüleceği sorunsalı derin ve disiplinler arası bakışı gerektirmektedir.

Çok boyutlu bakış açısı, sadece odaklanılan “yerel”deki gelişmelerin değerlendirilmesi aşama-sında değil, her “yerel” sorunun, olası “küresel” rüzgarlarla ilişkisinin yakalanması bakımından da önem taşımaktadır. Nitekim Urry de, Massey’e yaptığı atıfla, “Belirli bir yerel alanın toplumsal ve ekonomik yapısı, bu alana ait daha geniş, ulusal ve uluslar arası, mekansal işbölümleri içindeki

roller dizisinden oluşan kombinasyonun karmaşık bir sonucudur" demek suretiyle, yerel pek çok sonucun, küresel bir nedene bağlı olabileceği konusunda uyarıda bulunmaktadır. (Urry, 1999: 111-112; 117)

Bir diğer radikal görüş de Bauman tarafından ileri sürülmekte ve "gelişme" kavramının anlamı sorgulamaya tabi tutulmaktadır. Düşünür, "ülkelerin gelişmişliklerine bağlı olarak yoksulluğun da azalacağı" savının, sadece gerçek dışı olmayıp, aynı zamanda "gaspa yardımcı" bir görüş olduğunu iddia etmektedir. Ona göre: "Yüzyılın yalanı -dünyanın kurutulmuş kısımlarının "gelişmekte olan" diye adlandırılması- yoksulların gözleri önünde zenginlere yetişme serabını sallayarak, gaspa karşı itirazın ve direncin zayıflatılmasına hala yardımcı olmaktadır." (Bauman, 1998: 260)

YOKSULLUK SORUNUNUN ÖZELLİKLERİ

Yoksulluk Eşitliksizliktir

Yoksulluk her şeyden önce "eşitliksizliktir". Zengin/yoksul eşitsizliği birincil çelişki alanıdır. Yoksulluğun küresel görünümünün en belirgin özelliği, çok çarpıcı bir yalınlıkla sayılara yansıyan bu eşitsizlik tablosudur. Eşitsizlik hem ülkeler arasında hem de insanlığın tümü göz önüne alındığında, tüm insanlar arasında büyük bir uçurum şeklinde görünür hale gelmektedir. Chomsky'nin BM Sanayi Gelişimi Örgütü'nün 1996'da hazırladığı Dünya Raporu'ndan aktardığına göre, "Dünya nüfusunun en zengin ve en yoksul yüzde 20'si arasındaki kazanç farkı, 1960'dan 1989'a %50'lik bir artış göstermiş durumda." (2000: 133) Aynı düşünür'e göre, "dünyanın en zengin ve en yoksul ülkeleri arasında kişi başına düşen gerçek gelirin oranı ise yaklaşık 120'ye karşı 1'e ulaşmıştır" (2002: 123). İnsan varlığının biricikliğinden köken bulan insan hakları söylemleri dikkate alındığında, bu eşitliksizlik, tüm ideolojik söylemleri, ayağı yere basmayan kurgular haline getirmektedir.

Eşitsizliğin toplumsal katmanlardaki yansıması da aynı eşitsiz yapıyı sunmakta ve yoksulluk en çok kadın, çocuk ve gençleri "vurmaktadır". "Yoksullukla mücadele için kolları sıvayan Hükümet bir araştırma yaparak Türkiye'nin yoksulluk haritasını çıkardı ve açlık riski ile karşı karşıya olan grupları belirledi: Gelir dağılımı adaletsizliğinin üst düzeyde olduğu Türkiye'de, nüfusun yüzde 2.4'ünün günlük geliri 1 doların altında bulunuyor. Nüfusun yaklaşık 10 milyonu ise, günde 1 dolarlık gıda harcamasını ancak yapabiliyor. Araştırmaya göre kadınlar ve işsiz gençler yoksulluktan en fazla etkilenenlerin başında geliyor. Açlık riski altındaki en geniş gruplardan biri çocuklardır. Sokak çocuklarının sayısı 1 milyondan fazla. Çocuk işçilerle birlikte bu rakam 4 milyonu buluyor. Araştırma 9 milyon 300 bin çocuğun yoksulluk içinde olduğunu, 20 bin çocuğun da evsiz ve sokaklarda yaşadığını ortaya koyuyor. Her 100 çocuktan 21'i okuma yazma bilmiyor." (ntvmsnbc.com, 2003)

Eşitliksizliğin bir diğer yansıması da ekonomik "denge"lerin kurgusundaki uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Yoksulluk artışının bir diğer öncülü/sonucu da "işsizliktir". Chomsky'ye göre, "Dünya istihdamının yaklaşık %30'unun ocak 1994 de işsiz olduğunu, asgari yaşam standardını sürdürebilecek kadar bir gelire sahip olmadığını tahmin eden Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) bir raporu tarafından canlı bir biçimde gösterilmiştir. ILO, bu "uzun vadeli kalıcı işsizliğin" Büyük Depresyon ölçeğinde bir bunalım olduğu sonucuna varıyor. Muazzam bir işsizlik ile dev bir emek talebi yan yana sürüyor. İnsan nereye baksa, büyük bir toplumsal ve insani değer taşıyan, yapılması gereken bir iş var ve o işi yapmaya can atan yığınla insan. Ama ekonomik sistem, ihtiyaç duyulan iş ile acı çeken insanların boş ellerini bir araya getiremiyor. Bu sistemin "ekonomik sağlık" kavramı, karın taleplerine bağlı, insanların ihtiyaçlarına değil." (Chomsky, 1995: 282) Dolayısıyla sistemin bu ayrı bakış açısı sürdükçe, yoksulluğa karşı "insani" müdahale perspektifi de bilinmez bir yöne doğru savrulmaktadır.

Söz konusu denge/uyum unsurlarından biri de "ülkenin gücü"/"ekonomik güç" kavramlarında açığa çıkar. Ülkelerin ekonomik güçleri arttığı oranda, dünya gücü olarak, küresel uyumda işlev ve rol edinecekleri kabul edilir. Ama kimi durumda, bu denge gözetilmeden de "güç" sağlanabileceği görülmekte; bu durum da gücün lehine, ekonomik refah payından feragat edilmesi sonucuna yol açmaktadır. "Dünyanın lider özel istihbarat ve öngörü firması Stratfor'un kurucusu ve CEO'su olan ve "Gelecek 100 Yıl" isimli çalışmasında gelecek için Türkiye'ye büyük roller öngören çalışmasıyla dikkat çeken Friedman, bir ülkenin gelişmişliğini kişi başına düşen gelirden öte, ekonominin toplam büyüklüğünün belirlediğini düşünmektedir. Ona göre, "Kişi başına düşen gelir önemlidir ama

uluslar arası güç olmak için ekonominin toplam büyüklüğü daha büyük önem taşır. Fakirlik bir sorundur, ama savunmaya ve diğer ilgili konulara ayıracak kaynaklar ekonominin büyüklüğüne göre hesaplanır. Sovyetler Birliği ve Çin'de kişi başına gelir çok düşüktü. Fakat bu ülkelerin büyük ekonomileri onları büyük birer güç yaptı. Büyük ekonomi ve büyük nüfus, tarihte bazı ülkeleri fakirlik düşünülmeden önemli hale getirmiştir." (Friedman, 2009: 117) Görüleceği üzere, uluslar arası güç yaklaşımları açısından ülkedeki kişilerin yoksulluğu ile ülkenin genel durumu ayrı tutulabilmektedir.

Oysa tam da aynı nedenle bazı düşünürlerce, bu gelişmişlik/yoksulluk ilişkisine dikkat çekilmekte ve teknolojik yatırımlara yöneltilen devasa bütçelerin, "milletin teknisyenlerce sömürülmesine" yol açtığı ileri sürülmektedir. "Teknoloji Toplumu" isimli önemli çalışmasında Jacques Ellul, Fransa örneğinden hareketle, "Millet yoksul olmasına rağmen Fransa'nın meselesi bilimsel ve teknik araştırmaları sürdürmek değildir. Tam da millet yoksul olduğu içindir ki, onu geliştirme meselesidir." şeklindeki ifadenin, "şans eseri, milletin teknisyenlerce sömürülmesine dair kendisinin vardığı sonucu teyit ettiğini" düşünmektedir. (Ellul, 2003:326)

Ekonomik Gelişmeler Yoksulluğu Sürekli Beslemektedir

Tanilli sorunun kökenini çok eski ve evrensel bir kabulde bulmaktadır. "1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nden beri, "dokunulmaz ve kutsal" diye bilinen sadece "mülkiyet hakkıdır". Bu hak sayesinde ki, girişimciler, insan ve onun emeğini, bilgiyi ve kültürü, doğanın bütün zenginliklerini metalaştırıp pazarlar... Sefalet insan haklarına bir sövgüdür." (Tanilli, 2000:12, 129) Platon'un "Devlet"inde de, Sokrates Aristo'nun oğlu Glaukon'la konuşurken "bir çoban için en kötü, en tehlikeli şeyin sürüleri korumakta kendine yardımcı olan köpeklerin kötü yetişmesi, açlık ya da kötü huy yüzünden sürüye saldırarak köpekken kurt dönüşmeleri olduğunu, bunu önlemenin yolunun eğitimden önce, mal mülk edinmeme olduğunu söyler ve devam eder: ...Ama toprakları, evleri, paraları oldu mu, koruyucu olacak yerde, yurttaşlarının yardımcısıyken düşmanı, zorba efendisi olurlar." (Platon, 1992: 158)

Benzer şekilde, Mestrovic de Horkheimer'in Schopenhauer'den aktardığı bir ifadeye dikkat çekerek, "Parerga" isimli eserinde Schopenhauer'un, fakirlik ve kölelikle ilgili olarak şöyle dediğini aktarmaktadır: "Temel fark kölelerin kendi kökenlerini şiddete borçlu olmalarıdır; fakirler ise kurnazlığa". (Mestrovic, 2004: 91)

Gerçekten varlık/yokluk ikilemi dünya üzerinde kaldıkça, yoksulluk bir sonuç olarak hep var olacaktır. Tersini gerçekleştirmek ne ideolojilerin ne de dinin başarabildiği bir ulaşılmaz hedef olarak kalmıştır. Bu da ütopyaların varlığını açıklamaktadır. Ütopyalarda yalnızca baskıcı siyasal iktidar değil, fakat onun "temsili ettiği" sosyo ekonomik yapı da sorgulanıp eleştiri süzgecinden geçirilmekte ve bütün sistem *düşünsel-düşsel* boyutta aşılmaktadır... Thomas More'un Utopia'yı yazdığı dönemde yalnızca Londra'da 70 bin dolayında dilenci vardı. Savaştan yalnızca zenginler ve soylular yararlanmakta halk çok şey yitirmekte idi." (Ağaoğulları ve Köker, 1991: 205-208, 238-239)

Yoksulluk kavramı irdelenirken, ekonominin doğasına ilişkin yapılması gereken bir diğer irdeme de üretim kavramının giderek maddi dünyadaki temsiliyetinin değişmesi ve toplumun tüketim toplumu haline gelmesidir. Bu sürece paralel olarak da ekonomi artık, birtakım "finansal" işlemlerin arenası haline gelmiş ve sıradan/yoksul halkın anlam dünyasının dışına kaymıştır. Ama aynı nedenle oyunun dışında kalanlar, yitimin maddi sonuçlarına çok doğrudan muhatap kalabilmektedirler.

"Mali ekonomi ile reel ekonomi arasında bağıllık bir kopukluğa uğratılır: Dünya çapında günlük mali mübadeleleri temsil eden ortalama 1.500 milyar doların sadece %1'i yeni zenginliklerin yaratılmasına ayrılmıştır; geri kalanı ise spekülasyon niteliktedir." (Tanilli, 2000:369)

Maalouf bu gelişimi bir "düzen bozukluğu" olarak tanımlamakta ve oyunun/kumarın insani boyutuna işaret ederek şu soruyu yöneltmektedir: "İnsanın zenginleşmekten utanmasını gerektirecek hiçbir şey yok, bunu kabul ediyorum. Refahın meyvelerinin tadına varmasında da utanılacak bir şey yok, buna inanıyorum; içinde yaşadığımız dönem bizlere olağanüstü güzellikler sunuyor, bunlardan keyif almayı reddetmek yaşama hakaret olur. Ama paranın her türlü üretimden, her

türlü bedensel ya da zihinsel çabadan, her türlü toplumsal açıdan yararlı etkinlikten bütünüyle kopmasına ne demeli? Borsalarımızın, zengini yoksuluyla yüz milyonlarca insanın yazgısının bir zar atımıyla belirlendiği devasa kumarhanelere dönmesine ne diyeceğiz peki? Ya saygın mali kurumlarımızın sarhoş haytalar gibi davranmasına? Bütün bir yaşam boyunca emek harcanarak biriktirilen tasarrufların, birkaç saniye içinde, artık bankacıların bile anlamaz olduğu karmaşık yöntemler sonucunda yok olup gitmesine ya da otuza katlanmasına ne diyeceğiz? Bu ciddi bir düzen bozukluğudur, finans ya da ekonomi dünyalarını fazlasıyla aşan sonuçlar doğurmaktadır.” (Maalouf, 2009: 135)

Yoksulluğun Kültürel Dayanakları da Vardır

Yoksulluğun, kültürel dayanakları olduğu da eklenmelidir. Büyük söylemler (ideolojiler ve dinler) yoksullara her zaman hitap etmiştir. Maalouf’a göre, bir zamanlar yoksul halk için bir umut olan sosyalizmin çöküşü sonrası, bu umut dine yönelmiş görünmektedir. “Sosyalizmin kitlelere çekici gelmesinin nedeninin de mal sahipleri ile ezilenler arasındaki uçurumu küçültme vaadinde yattığı düşünülürse, böylesi bir hedef dinsel açıdan da eksiksizce yansıtılabilir; Müslümanlık, tıpkı Hristiyanlık gibi, her zaman yoksullara hitap etmeyi ve onları kendine çekmeyi bilmişti.” (Maalouf, 2009: 148)

Bazı dinlerin, “yoksulluk” konusundaki yaklaşımları, toplumları bu konuda daha duyarsız ve hatta hoşgörülü kılabilmektedir. Örneğin Fukuyama da bu konuda Hinduizm’e dikkat çekmektedir: “Hinduist öğretisi... ülkenin ekonomik gelişmesini açıkça büyük ölçüde frenlemiştir. Bu genel olarak Hinduizmde alt kastların yoksulluğunun ve sosyal hareketsizliğinin kutsanması ile açıklanmaktadır: İnsanlar, ilerdeki yaşamlarının birinde muhtemelen daha üst bir kasta doğacakları vaadini almakta ve bu onları şimdiki yaşamlarında sahip oldukları toplumsal konumla uzlaştırmaktadır. Hinduizmde yoksulluğun geleneksel olarak kutsal sayılmasına, modern Hindistan’ın babası Gandhi daha çağdaş bir biçim kazandırdı. Gandhi, basit köylü yaşamının erdemlerini ruhsal gerçekleştirme olarak övdü. Hinduizm büyük yoksulluk içinde yaşayan Hintliler için yaşamın yüklerini biraz hafifletmiş olabilir; aynı zamanda “ruhsallığı” Batı’da orta tabakadan genç insanlar üzerinde muazzam bir çekim gücüne sahiptir. Ama yandaşlarına birçok bakımdan kapitalizmin ruhuna ters olan “bu dünyaya ilişkin” bir uyuşukluk ve atalet aşılmalıdır.” (Fukuyama, 1999: 230)

Chomsky ise Hindistan’daki durumu Hinduizme değil, ülkede uygulanan ekonomik sisteme bağlamakta ve bu savını Çin-Hindistan karşılaştırması ile örneklemektedir. “Birkaç yıl önce Nobel Ödülü kazanan ve Çin’deki açlığı demokratik Hindistan’ın sicilini karşılaştırması özel bir dikkat çeken ekonomist Amartya Sen, ...50 yıl önce kalkınma planları başladığında, ölüm oranları dahil, Hindistan ve Çin arasında “oldukça çarpıcı benzerlikler” olduğunu gözlemler. Fakat “hastalık oranı, ölüm oranı ve yaşam süresi sözkonusu olduğunda, Çin’in Hindistan üzerinde büyük ve kesin bir üstünlüğü olduğu konusunda çok az kuşku olduğunu” yazar (eğitim ve diğer toplumsal göstergelerde de durum böyledir)... Her iki durumda da, sonuçların politik sistemlerin “ideolojik eğilimleriyle” ilgisi vardır: Çin’de kırsal sağlık hizmetleri dahil, tıbbi kaynakların görece eşit dağılımı ve devletin yiyecek dağıtması söz konusudur ve bunların hiçbiri Hindistan’da yoktur.” (Chomsky, 2002: 82-83)

Özetle başta din olmak üzere kültürel unsurların tümü yoksulluk sorununa bir şekilde paydaş olmakta ise de yine de ülkede uygulanan ekonomik sistem birincil belirleyici olarak kalmaktadır.

Dinle ilgili son bir “yoksulluk” değişimini ise Atlı yapmaktadır. Hristiyanlığın Batı dini, İslamın ise Doğu dini olduğu düşüncesini reddeden yazara göre, “Ortadoğu, en az Batı Avrupa kadar “Batılı”dır. İslam düşüncesi, Hristiyan Suriye aracılığı ile putperest Yunan’ın felsefi mirasını aldı, Müslüman İspanya yoluyla Hristiyan Avrupa’ya yeniden takdim etti... Şarklı kafa diye farklı bir işleyiş varsa, o Hint’in kafası, Çin’in kafası, Zen Budist’in kafası! İslamiyet, bir batı dinidir! Müslümanlar, Batılı Hristiyanların bilime giden yolda tökezlemiş, yoksul akrabaları!” (Atlı, 1999: 389)

KENTSEL DÜZLEMDE YOKSULLUK VE ÇÖZÜM ÇABALARI

Kentsel Ekonomik Yapı

Kent, esas itibariyle bir ekonomik örgütlenmedir. Toprakten elde edilen her tür üretimin işlenerek yeni bir değer yaratıldığı, bizatihi kenti oluşturan toprak parçasının yeniden ve yeniden düzenlenmesi suretiyle rant yaratıldığı, kentte yürütülen ekonomik faaliyetlere göre toplumsal katmanların yerleştiği ve tüketim unsuru da gözetilmek suretiyle ulaşımın planlandığı bir temel ekonomik birimdir.

Günümüzde kentin ekonomik işlevi daha da artmış ve kent, “muazzam boyuttaki kimliksiz pazar yerlerinin hüküm sürdüğü bir yer haline gelmiştir” (Bookchin, 1999: 261). Kentlerin simgelediği bu pazarlar arasında küresel, karmaşık ve sürekli akımlar söz konusudur. Bu karmaşık ilişki ağları nedeniyle kent, zenginleşebilir ya da yoksullaşabilir. Anthony Giddens bunu şöyle açıklamaktadır: “Singapur’daki bir kentsel alanın artan gelişmişliği, küresel ekonomik bağları içeren karmaşık bir şebeke yoluyla Pittsburgh’da, yerel ürünleri dünya pazarlarında rekabete giremeyen bir bölgenin yoksullaşmasıyla nedensel biçimde ilişkili olabilir.” (1998: 67) Zenginleşme, ekonomik denetimi de ele geçirme anlamına gelebilmektedir. “Dünya kentleri, dünya sisteminin mekansal örgütlenmesi içinde küresel ölçekteki sermaye birikim süreçlerinin merkezleri ve karmaşık sistemin denetim noktaları olarak ortaya çıkmaktadırlar.” (Ersoy ve Şengül, 1997: 71-74)

İşte bu nedenle günümüzde tüm kent yöneticileri, “dünya kenti” olmayı, “marka kent” haline gelmeyi istemekte; ortalıkta bir simge, sembol edinebilmek için son derece yaratıcı bir yarış sürmekte ve şaşırtıcı buluşlar yapılmakta; bu buluşlar çerçevesinde festivaller düzenlenmekte; binyıllar öncesinin tarihi kentleri, marka olarak bulunacak bir meyve ya da sebze öne çıkarmaya çalışan kent yöneticilerinin elinde yeniden anlam kazanmaktadır.

Türkiye’de Yoksulluğun Kentsel Yansımaları

“Türkiye’de yoksulluk geçmişten bu yana kırsal alan kitlerinin yakasına yapışıp kalmış, bir yaşam biçimine dönüşmüştür. Ancak bu yoksulluk kentlere taşındıktan sonra ‘görünür’ olmuştur. Kentleşmenin göçe dayalı olarak gerçekleşmesi nedeniyle, kentte yoksulluk öncelikle kırdaki yoksulluğunu kente taşınması biçiminde ortaya çıkmıştır... Ancak 1980 sonrasının değişen koşulları içinde geleneksel aile temelli yardımlaşma ilişkileri, yoksullukla mücadelede geleneksel yardımlaşma ve dayanışma kurumları giderek çözülmüştür. 1980 sonrası koşullar, yeni ve eskiden pek şansı olmayan saldırgan girişimcilik stratejilerini olanaklı kılmış, bu anlamda enformel sektörün önünü açmıştır. Bu, kent yoksullarının izlediği stratejilerin de saldırganlaşmasına neden olmuştur.” (Şengül, 2007: 101)

Mağduriyetin tek göstergesi yoksulluk da olmamaktadır, görece “güçsüz” olan ya da güçsüzleşen her kesim, bir yandan da muhatabı olduğu mağduriyetten beslenen bir “şiddet” potansiyeli taşımakta; bu potansiyeli abartan muhataplar ise daha saldırgan bir tavrı benimsemektedir. Çelişkinin belirgin bir ucunu “kenar mahalleler” oluşturmaktadır. Kimi zaman bir gecekondu yıkımına karşı direnişte, kimi zaman siyasi bir gösteriye engel olmaya çalışan polis güçlerine direnişte bu mahalleler öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak, kentlerde somutlanan suç ve şiddet olaylarının kökenlerine bakıldığında, işsizlik, yoksulluk, evsizlik gibi bir dizi yoksunluk dikkati çeker. Ama tümü en doğrudan şekilde yoksulluk ile ilişkilidir. Ekonomik sorunların artışı, desteğe muhtaç kesimlerde giderek bir artış doğmasına yol açmaktadır. Örneğin işsizlik diğer birçok kriminal vakanın da yaratıcısı olmak üzere hızlı bir büyüme göstermektedir. (Firat, 2008a: 201-228)

Büyüyen kentlerde, artan yoksullaşmaya paralel olarak yaygınlaşan sorunlara, hemen tüm ülkelerde rastlanmaktadır. Kentlerdeki nüfus artışının hızı, tüm sektörler üzerinde yıkıcı etki yapmış, altyapı, konut yetersizliği başta olmak üzere, gelişimin hızına ayak uyduramayan kent yönetimi dizgesi, plansızlığı ve kurlsızlığı kabullenmek zorunda kalmıştır. Kurlsızlığın yaygınlaşması ise kentleri tüm çeşitliliği içerisinde suç için uygun bir merkez durumuna getirmiştir.

Kamu yönetimlerinin genellikle hizmet sunmada geciktiği bu yoksul bölgelerdeki kentliler, kentsel standardın altında ve özgün ortak yaşam biçimleri kurmaya çalışmaktadırlar. Bu alanların, kamu yönetimlerince, mekansal olarak, kentsel sistemin dışında yerleşmeler olarak kabul edilme-

leri de o bölgede yaşayanların isteklerini, kamu yönetimlerine açıkça ve kurumsal olarak ifade edebilme olanaklarını kısıtlamaktadır. "Dolayısıyla kamusal olanaklara ve asgari yaşam koşullarına kavuşabilmeleri, ancak kamu yönetim mekanizmasının "zorla" harekete geçirilmesiyle mümkün olabilmektedir. Bu da, ya siyasal partilerin desteklediği popülist politikalarla ya da bu alanlarda yaşayanların kitlesel gösterileriyle sürdürülen, formel kentsel sistemle eklemlenme taleplerini kapsamaktadır. Ancak devlet-toplum ilişkilerinin kurumsal olarak düzenlenememesi, oldukça karmaşık ilişki ağlarının oluşmasına sebebiyet vermektedir. Bu da, bu alanlardaki ortak yaşamın niteliklerini belirlemektedir." (Erder, 1996: 38) Burada "karmaşık" olarak nitelenen durum, bir yandan "cemaatleşme" durumuna, öte yandan "hukuksuz" diğer durumlara tekabül etmektedir.

Sözü edilen hukuksuzluk, yalnızca yerleşim sorunları ile tanımlanamamakta, peşi sıra, seyyar satıcılar, dilenciler, sokak çocukları ve madde bağımlıları gibi toplumsal olarak en alt düzeydeki grupları artırmaktadır. Mınc'e göre, "Pek de farkında olmadan üç vitesli bir topluma girmiş bulunuyoruz: Çok geniş orta sınıf ile "geleneksel" dışlanmışların yanında, tümüyle marjinal olan üçüncü bir grup belirmiştir. Kentsel manzarada görülen marjinalliğin hüküm sürdüğü sefil ve yoksul banliyölerdeki "hukuksuzluk" alanları, bu durumun en açık ifadesidir. (Mınc, 1995: 79) Bulunan bazı çıkış yolları ise farklı bir "ortaklık duygusuna" hitap etmektedir. Ortak yaşamı oluşturmada, akrabalık, hemşerilik, köylülük benzeri kökene dayalı ilişkiler olduğu gibi, inanç grubu oluşturan "cemaat" ilişkileri de gündeme gelebilmektedir.

Birçok kişi tarafından olumlu bulunabilecek bu gelişmenin, bir ortak yaşam formülasyonu olduğu kabul edilse bile, gerçek bir sosyal çözüm olduğunu ileri sürmek mümkün görünmemektedir. "Bir cemaat olmak için mücadele veren insanlar, birbirlerinin duygularıyla daha önce hiç olmadığı kadar içli dışlı oldukça, "yerel katılım" ve "yerel müdahale"ye ne kadar istekliyseler, iktidar kurumlarına kafa tutmayı bırakın, onları anlamaktan bile o kadar uzaklaşırlar." (Sennet, 1996: 384-385)

YEREL YÖNETİM SOSYAL YARDIM PROJELERİ

Temsili demokrasinin krizi söylemleri ile birlikte giderek öne çıkan yerel yönetimler (özellikle belediye yönetimleri), bugün gerek seçmene en yakın unsurlar olarak siyaset yapma yöntemleriyle, gerekse demokratik/katılımcı/hizmeti doğrudan götüren birimler olarak, siyasal alandaki yerlerini giderek genişletmektedirler.

Son birkaç yıl içerisinde hem 1930'dan beri yürürlükte olan Belediye Yasası hem de 20 yıldan uzun süredir kullanılagelen Büyükşehir Belediye yasası değiştirilmiş ve bu değişikliklerle yeni mevzuat, belediyelerin siyasal alanlarını daha da açacak düzenlemelerle bezenmiştir. Genel olarak kamu yönetimi sistematüğini ve tekniklerini de değişim ve dönüşüme uğratan ihale mevzuatında ve kamu mali yönetiminde yapılan düzenlemelerle de birleştiğinde, günümüzde belediyeçilik dünyasında yaşanan bir mevzuat devriminden söz etmek hiç de abartılı görünmemektedir.

Belediyelerin nasıl bir ilişki ağı içerisinde etkinleştüğü irdelenirken, bu etkinlik ağının aslında ekonomi temelli olarak kurgulandığı, bu yönüyle de çağın gelişimleri ile uyumlu olduğunun vurgulanması önemlidir. Katılımcılık ilkesine yapılan aşırı vurgunun, demokratik öze olduğu kadar, ekonomik yapıya da yöneldüğünü ısrarla vurgulamak ise süreci daha iyi anlamanın anahtarı gibi görünmektedir. (Fırat, 2008d) Bugün belediyeler, topraktan büyük rant yaratma potansiyelleri, büyüyen bütçeleri, özel hukuk alanında faaliyet gösteren şirket ve kuruluşları, uluslararası iş dünyası ile yürütülen büyük altyapı yatırımları ve büyüyen borç miktarları ile yerel kavramını hayli zorlayan bir kapasiteye ulaşmışlardır. (Fırat, 2008c) Bu rolden de destek alan belediye yönetimleri, hem ekonomik hem de siyasi güç olma konumları ile, sosyal projelere de daha fazla yönelmek durumunda kalmışlardır.

Kalkınmaya ilişkin baskıdır ki tüm yerel yöneticileri, bir yandan büyük maliyetli kentsel yatırımlar için çıkış yolları aramaya öte yandan neredeyse temel harcama kalemlerinden biri haline gelen "yardım" politikalarına yönelmektedir. Tıpkı merkezi politikalarda gözlemlendiği üzere bu yaklaşım da kendi içinde çelişki taşımakta ise de gereksinimlerin kendilerini dayattıkları noktada yerel idareciler de bütüncül bakış açısı geliştirememektedirler. Çünkü aynı süreçte yardım bütçe ve projeleri artarken, diğer yanda kentsel sübvansiyonlar kaldırılmakta, özelleştirmeler yoluyla doğrudan fiyatlandırmalar artmaktadır. (Fırat, 2008a)

İşletme mantığı ile kurgulanan belediye hizmetleri, süreç içinde bir kamu hizmetinden beklenen, eşitlikçi, ucuz, kamuca desteklenmiş hizmetler olmak yerine piyasa sistemi çerçevesinde fiyatlandırılmış, karlılığa ve verimliliğe endekslenmiş, gelir getirici boyutuyla öne çıkmış piyasa elemanları durumuna gelmişlerdir. 1990'lardan sonra uyguladıkları yaygın hizmet özelleştirmeleri yoluyla, fiyatlama uygulamalarının başrolünü üstlenmiş olan belediye yönetimleri ise giderek bu hizmetlerin bedellerini ödemekte güçlük çeken kentlileri yardım mekanizmalarıyla kendilerine bağlamıştır.

BM Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin Yerelleştirilmesi Projesi

Aşağıda detaylandırılacağı üzere, halka görece daha yakın birimler olan yerel yönetimler, yoksulluk konusunda çeşitli proje ve uygulamalar yürütmektedirler. Bu konudaki projeler arasında önemli bir tanesi "Türkiye'de Yerel Gündem 21 Yönetişim Ağı Kanalıyla BM Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin Yerelleştirilmesi" projesidir. 29/03/2007 tarih ve 2007/11942 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanmış ve 24/04/2007 tarih ve 26502 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren proje ile yerel yönetimlerin ve kent konseylerinin, Binyıl Kalkınma Hedeflerinin gerçekleştirilmesini izleme ve destekleme konusundaki kapasitelerinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

YG-21 Programı, başlangıcından bu yana, IULA-EMME – Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği, Doğu Akdeniz Ortadoğu Bölge Teşkilatı tarafından koordine edilmektedir. Dünya ölçeğindeki birleşme süreci sonucunda, 2004 yılında yerel yönetimlerin yenedünya teşkilatı, "Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler" (UCLG) adıyla resmen kurulmuştur. IULA-EMME de faaliyetlerini, UCLG-MEWA – Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler, Orta Doğu ve Batı Asya adıyla sürdürmeye başlamıştır. Haziran 2005'te Pekin'de yapılan UCLG Dünya Yönetim Kurulu toplantısı sırasında, tüm dünyadaki yerel yönetimlerin BKH'nin yerelleştirilmesi konusunda taahhütte bulunmalarını teşvik amacıyla, küresel bir kampanya başlatılmıştır. Bu kapsamda, UCLG'nin dünyadaki yedi bölge teşkilatından biri olarak, IULA-EMME (UCLG-MEWA), Türkiye'deki ilgili etkinliklerin desteklenmesi ve koordinasyonu açısından daha güçlü bir konuma gelmiştir.

Eylül 2000'de yapılan Binyıl Zirvesi'nde dünya liderleri, özgürlük, demokrasi ve insan hakları konularındaki taahhütlerinin yanı sıra, 2015 yılına kadar gerçekleştirilmek üzere, kalkınmaya ve yoksulluğun azaltılmasına yönelik sekiz hedef ("Binyıl Kalkınma Hedefleri") belirlemişlerdir. Bu hedefler arasında ilk sırayı, "Aşırı yoksulluğun ve açlığın azaltılması" hedefi almıştır.

2005 yılı, BKH'ne yönelik ilerlemelerin, özellikle de küresel yoksullukla mücadele alanındaki gelişmelerin gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi açısından bir dönüm noktası niteliğindedir. Eylül ayındaki Binyıl+5 Zirvesi, BKH'ne ulaşılması için her düzeydeki etkinliklerin hızlandırılması konusundaki acil ihtiyacı ortaya koymuştur. Toplumdaki tüm sektörlerin bu yönde harekete geçirilmesi için yerel düzeydeki bilgi ve bilinç düzeyinin yükseltilmesinin zorunlu olduğu görüşü, giderek daha büyük bir kabul görmektedir.

UCLG-MEWA (Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler, Orta Doğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı) koordinatörlüğünde, UNDP'nin (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) desteğiyle yürütülen Türkiye Yerel Gündem 21 Programının uygulanması, 60'ın üzerinde yerel yönetimin ortaklığında, sürdürülmüş; 19 proje ortağı TOBB tarafından desteklenmiştir. Bu projeler şunlardır:

- Çevresel Tehditlerin Çevresel Fırsatlara Dönüştürülmesi (KOBİ'ler için Sektörel Atık Yönetimi Eğitimi) - Adana
- Engelleri Aşalım - Antalya
- Yeşil Ekonomi Ortaklığı - Babaeski
- Mermer Atıklarının Geri Kazanımı ve Çevreye Etkisinin Azaltılması Projesi - Diyarbakır
- Yoksul Kadınların Yeteneklerinin Geliştirilmesiyle, Global Ticarete Girişlerinin Sağlanmasına Yönelik Yerel Ortaklık - İstanbul
- İzmir'in Sağlıklı Anneleri - İzmir
- Kuşadası Kibele Kadın Girişimcilik Okulu - Kuşadası

- Uşak İlinde Dokumacılığın Geliştirilmesi - Uşak
- Yaşlı ve Hasta Bakıcılığı Eğitimi Projesi - Zonguldak
- Yüzü Gülen Operatörler - Çanakkale
- Bir Meslek Bir Ekmek - Orhangazi
- Yenilikçi ve Üretken Kadınlar Olmak - Mersin
- Negatiften Pozitive Kaynak - Adana
- Adana Genç Girişimciler Kurulu ve Destek Merkezi - Adana
- Eczacılık Kalfası Eğitimi Projesi - Diyarbakır
- Turizm Otelcilik Elemanları Yetiştirme ve İstihdam Etme Projesi - Afyonkarahisar
- Pazarlama ve Satış İlkeleri - Van
- İzmir'in Lider Kadınları - İzmir
- Sinop Kadın El Sanatları Geliştirme Eğitim ve Destekleme Projesi - Sinop¹

Doğrudan Yardım Uygulamaları

Belediyelerin bu konudaki en yoğun çalışmaları ise halka doğrudan yardım yapılması uygulamalarıdır. Bugün son derece yaratıcı projeler, yöntemler ve adlandırmalarla kurgulanan sosyal yardım politikaları, hiçbir siyasal görüşün açıkça reddedemeyeceği bir şekilde, belediyeleri uygulama zorunda bırakmaktadır. Birkaç örnek vermek gerekirse, ihtiyaç sahiplerine gıda, yakacak, nakit para yardımları, aşevleri, çorba evleri, iftar çadırları, hayır çarşıları, gıda bankaları, muhtaçlara sünnet ve düğün törenleri gibi çok yaygın bir alanda muhtelif uygulamalar gerçekleştirilmektedir.²

Bunlardan bazıları ilgili merkezi idare birimleri ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ile işbirliği şeklinde gerçekleştirilen, kimi ise sadece belediye bütçesinden ya da sivil toplum kuruluşları veya hayırsever vatandaşlar ortaklığı ile gerçekleştirilenler olmak üzere pek çok farklı yöntemle yardım yapılmaktadır. Yardımların bu geniş kapsamlı kurgulanmış doğaları nedeniyle, bü-tüncül ve sayısal veriler üzerinden, bu konuya ne kadar kaynak ayırdığı ve hangi standart ölçütler çerçevesinde yardımlar yapıldığını tam olarak saptamak mümkün bulunmamaktadır. Ayrıca "yardım" kavramının doğası gereği, belli bir süreklilik sağlanması da her zaman olanaklı olmamaktadır.

Nitekim ülkemizde de giderek artan bir şekilde merkezi ve yerel yönetimler tarafından yoksul halka doğrudan yardım yapılmakta, bu yardımın bir iktidar odağına sürekli siyasi destekle sonuçlandığına dikkat çekilmektedir. Kamuoyunda özellikle yerel seçim takvimine paralel tüm ülkede görülen bu uygulamanın kentsel boyutunun ne denli büyüdüğü eksik verilerde bile çarpıcı şekilde açığa çıkmaktadır. Aşağıda ülke çapında pek çok belediyece yürütülmekte olan hizmetlerin basına ve medya ortamlarına yansıyan çok küçük bir bölümü örneklendirilmektedir:³

- "2006'da 2 milyon kişiyi besleyen İstanbul Belediyesinin, 2007'de 5 milyon kişiyi beslediği; ...birçok büyükşehir belediyesinin yıllardan beri sistemli olarak kent varoşlarındaki muhtaçlara yiyecek, yakacak ve giysi yardımı yaptığı; yardımların ekonomik tutarının 5 milyar dolara ulaştığı-nın ifade edildiği; ...2003-2006 döneminde sosyal yardım programlarından toplam 4 milyar 704 milyon 424 bin YTL harcama yapılırken, aynı dönemde 6 milyon 334 bin 975 ailenin de kömür yardımından yararlandığı" tespit edilmiştir. (Özbek, 2007: 24, 41, 60-61)

- "Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin Alo Yardım Hattı...Hattı arayan vatandaşlara gelecek yıl 120 bin aileye toplam 60 bin ton kömür, 240 bin aileye gıda ve temizlik yardımında bulunulacak, 8.5 milyon ekmek dağıtılacak." (01.10.2003 Akşam, s.11)

- "Ak Parti MKYK, yoksul vatandaşlara, Türkiye Taş Kömürü İşletmeleri'nden alınacak yarım ton yakacak yardımı yapılmasını kararlaştırdı. Uygulamanın Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'na belirleneceği öğrenildi." (17.09.2003 Sabah, s.22)

¹ (D:\13.01.2010\TODAE-IULA\Untitled Document.htm), (Resmî Gazete 24 Nisan 2007 Sayı : 26502), (<http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=957>) (29.08.2010)

² Öte yandan, yine belediyelerin çağdaş hizmet alanlarından biri olarak gelişen ve doğrudan "yoksulluk" yardımı olarak nitelenemese de mevcut "engel"e bağlı olarak, dolaylı olarak "yoksulluk" sonucu doğuran, "engellilere", "nakdi yardım yapılması" uygulaması da bu kapsamda değinilebilecek projelerdir. Önemli bir "sosyal hizmet" boyutu bulunan bu konuda, engellilere bakım ve destek hizmetleri, yaşamı kolaylaştırıcı araç desteği, ulaşım hizmetlerinde kolaylık, kentsel fizik mekanda yapılan düzenlemeler, mesleki ve kültürel eğitim çalışmaları yanı sıra yaygın şekilde doğrudan ekonomik yardım uygulaması da gerçekleştirilmektedir. (Fırat, 2008b: 89-100)

³ Bu "destek"ler arasında, ilgili belediyelerin arsa tahsisi ve TOKİ tarafından yoksullara yapılan ucuz konutları da saymak mümkündür.

- “Eğitim Yardımı... 2003-2004 öğretim döneminde “Eğitime Katkı Payı Yardımı”ndan 20 bin öğrenci yararlanacak. Yardımlar 7500 ilköğretim, 5000 lise ve 7500 üniversite öğrencisine ulaştırılacak. İlköğretim öğrencilerine dönem boyunca her ay 10 milyon, lise öğrencilerine 15 milyon, üniversite öğrencilerine ise 25 milyon lira yardım yapılacak.”(29.09.2003 Akşam, s.19)
- Bursa’nın Mustafakemalpaşa ilçesinde Yerel Gündem 21 Genel Sekreterliği, ‘El Ele Mağazası’ hizmeti ile ihtiyacı olmayandan ihtiyacı olana verilmek üzere eşya toplama kampanyası ile toplanan eşyaların, muhtaçlara Kaymakamlık ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’nın koordinasyonu altında ulaştırılması,⁴
- Karaman’da yaklaşık 2 yıl önce başlatılan ve maddi durumu iyi vatandaşların yoksulların alacağı ekmeğin parasını ödeyerek ekmeği askıya astırmasına dayandığı, “Askıda Ekmek Kampanyası” sayesinde, her gün yaklaşık 750 ekmeğin, ihtiyaç sahibi vatandaşların sofralarına ulaştırılması,⁵
- Yalova Belediyesi’nin desteğiyle yürütülen Yerel Gündem 21 Kadın Meclisi, Yoksullukla Mücadele Grubunun, yaşlı ve çocuk bakımı eğitimi, meslek edindirme, barınma ve beslenme proje ve kursları,⁶
- İskenderun Kaymakamlığı’nın kurduğu ve “Sosyal Market” adını verdikleri market uygulaması ile halkın evinde küçülen ya da giymediği giysileri, çocuğunun oynamadığı oyuncakları vermesi ve bazı işyeri sahiplerinin de modası geçen giysileri bu markete getirmesi şeklinde kurulan ve halen marketteki eşyaların önemli bir bölümünün hiç kullanılmamış ürünlerin oluşturduğu marketten, gelir durumu beyanı sorulmaksızın herkesin istediği ürünü alabildiği; para kullanılmayan market uygulaması;⁷
- Tosmur Belediyesi tarafından yıllardır sürdürülen bir uygulama olarak belediye ve Tosmur Kültür ve Dayanışma Derneğinin organizatörlüğü ile 500 adet yardım paketinin Tosmur’da yaşayan ihtiyaç sahiplerine dağıtılması;⁸
- Bekarlar| Gülağaç | Aksaray Belediyesi ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının 26 fakir vatandaşa gebe düve dağıtımı gerçekleştirilmesi;⁹
- Kocaeli Büyükşehir Belediyesi’nin yolda kalmış, ihtiyaç sahibi insanların belli bir süre misafir edilebildiği ve aynı olarak yardım yapıldığı Garipevi ve Büyükşehir’e müracaat edildiğinde, gerçekten ihtiyacı olanların tespit edilerek maddi katkıda bulunulduğu Sevgi Mağazası uygulaması;¹⁰
- Açlıkla mücadele kapsamında, ülkemizde üretilen ve ihtiyaç fazlası gıdaların israf edilmeden ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasını hedefleyen Gıda Bankacılığı uygulamasının Türkiye’de ilk defa Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TİSVA) girişimleri sonucu 20 Ocak 2004 tarihinde Diyarbakır’da başlatılmıştır. Daha sonra da ülke geneline yaygınlaştırıldı;

29 Aralık 2004 TBMM Genel Kurulunda görüşülen ve 31 Aralık 2004 tarihli 25687 3. mükerrer sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren “Vergi Kanunlarının Yeni Türk Lirasına Uyumu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”a TİSVA’nın girişimleri sayesinde verilen önerge sonucu, Gıda Bankalarına yapılan gıyecek, temizlik maddeleri ve yakacak bağışlarının da maliyet bedeli üzerinden gider kaydedilebileceği;

Her yıl haziran ayının ilk haftası İsrافی önleme haftası olduğundan, bu hafta sebebiyle Bursa Real Mağazalarında bir kampanya başlatılarak, oradan alışveriş yapan kişilerin aldıkları ürünlerden bir miktarını (örnek: 1 paket makarna) israfı önleme vakfına bağışlamalarının sağlandığı ve bu bağlamda, Bursa Yenışehir Belediyesinin Gıda Bankası ile ilgili girişimlerinin olmasından dolayı burada toplanan tüm ürünlerin Yenışehir’e teslim edildiği; 12 gün süren kampanya boyunca toplam 137 kişiden 400 parça ürünün (Bebek bezi, deterjan, şeker, yağ, makarna, v.s.) alınarak ihtiyaç sahibi kimselere dağıtılması uygulaması;¹¹

4 http://www.yerelnet.org.tr/yyaem/bizden_detay.php?kod=376&tipi=13&sube= (29.08.2010)
5 http://www.yerelnet.org.tr/yyaem/bizden_detay.php?kod=240&tipi=13&sube= (29.08.2010)
6 http://www.yerelnet.org.tr/yyaem/bizden_detay.php?kod=219&tipi=13&sube= (29.08.2010)
7 http://www.yerelnet.org.tr/yyaem/bizden_detay.php?kod=104&tipi=13&sube= (29.08.2010)
8 http://www.yerelnet.org.tr/belediyeler/belediye_haberler.php?belediyeid=129148&kod=33023= (29.08.2010)
9 <http://www.yerelnet.org.tr/belediyeler/haberler.php?sr=1451&belediyeid=&kod=&a=1>
10 http://www.yerelnet.org.tr/belediyeler/belediye_haberler.php?belediyeid=128030&kod=11201
11 http://www.yerelnet.org.tr/belediyeler/belediye_haberler.php?belediyeid=129046&kod=9785

- Bursa Nilüfer Belediyesinin, Yerel Gündem 21 işbirliği ile Bursa'da farklı kesimlerden çocuklar arasında paylaşım ve dostluk duygularını geliştirmek amacıyla "Kardeşim Olur Musun?" adı verilen proje kapsamında, Bursa'nın köylerindeki ve dış mahallelerindeki ihtiyaç sahibi çocuklar ile kent merkezinde yaşayan çocuklar arasında bir kardeşlik köprüsü oluşturulmasını hedefleyen bir projeyi hayata geçirmesi; İnternet üzerinden yürütülecek bu proje için Bursa ilinde bulunan 682 köy ve 406 mahallede yaşayan 0-15 yaş grubundaki ihtiyaç sahibi çocuklara ait bilgileri <http://kardes.nilufer.bel.tr/> adresinde toplayan Nilüfer Belediyesi'nin, köy muhtarlarından alınan bilgiler doğrultusunda ihtiyaç sahibi çocukların bilgileri internet ortamında yayınladığı ve ilgilenen kişilerin buradan kendilerine "kardeş" seçmelerinin sağlandığı; Çocukların seçecekleri kardeşlerine para göndermelerinin istenmediği bu kampanyada, kent merkezi ile varoşlarda ya da köylerde yaşayan çocukların öncelikle mektuplaşarak sosyal bir paylaşıma girmelerini ve farklı yaşam koşullarını fark etmelerini sağlamanın hedeflendiği; Toplumun farklı kesimlerinde, farklı kültürlerde ve farklı yaşam biçimleriyle yaşayan ve bu platformda buluşacak olan çocukların, eğer isterlerse; kitap, kalem, defter, giysi gibi paylaşımlarda da bulunabilecekleri ama en önemlisi başka hayatların farkına varmaları ve belki ömür boyu sürecek dostlukların temelini atmalarının sağlanması uygulaması;¹²

- Konya Beyşehir Belediye Meclisinin 02.06.2004 Tarih ve 2004/37 Sayılı kararı ile Belediye Başkanlığı bünyesinde Muhtaçlara Yardım Fonunun kurulması; Fonun amacının, mücavir alan içersinde, hemşehriler ile misafir veya yolcu olmak şartıyla diğer zaruret içersinde bulunan vatandaşların ihtiyaçlarını, türüne ve tespitine göre aynı veya nakdi olarak imkanlar ölçüsünde giderilmesi olup; Beyşehir Belediye Başkanlığı Muhtaçlara Yardım fonu 2004 Yılı Tahmini Bütçesinin; Tahmini Gelirler: Bağışlar: 90.000.000.000 TL Transferler: 10.000.000.000 TL Toplam: 100.000.000.000 TL Tahmini Giderler: Yiyecek: 20.000.000.000 TL Giyecek: 8.000.000.000 TL Yakacak: 20.000.000.000 TL Elektrik, su borçları vb.: 5.000.000.000 TL Tedavi Yardımları: 20.000.000.000 TL Kira Yardımları: 3.000.000.000 TL Barınma Yardımları: 1.000.000.000 TL Eğitim Yardımları: 20.000.000.000 TL Fon Giderleri: 3.000.000.000 TL Toplam: 100.000.000.000

Yardım Uygulamalarının Değerlendirilmesi

Yardım uygulamalarının en belirgin özelliği, binlerce belediye tarafından, onlarca değişik yöntemle ve doğal olarak standart bir şekilde yürütülmemesidir. İkinci özellik, bu konuya tahsis edilen kamusal kaynağın ve hayırsever halk desteğinin gerçek tutarının belirlenememesidir. Bu durumda da gerçek "yarar" ölçümü mümkün olamamaktadır. Bu belirsiz ortam nedeniyle de "karşılık" mekanizmaları şüpheye açık bir örtük alanda seyretmektedir. Ama daha az saklı olan boyutu da bu yardımların, siyasal olarak etkin oldukları konusunda kamuoyunda var olan uzlaşıdır. Bu da siyasal etik konusunda sorun yaratmaktadır. Özellikle bu boyutla ilgili olan son bir sorun ise bazı yardım uygulamalarının çok kötü yöntemlerle sergileniyor olmasıdır.

Piyasalaşma mağduru "yoksullar" bu tür uygulamalarda, adeta renkli ortaçağ "yardım" mekanizmalarının görsel malzemesi durumlarına geri dönmekte ve "yardımlar" bir "yerel hizmet" gibi sahnelenmektedir. Sosyal hizmet kavramının görünürlüğünü yitirmesiyle eşzamanlı olarak öne çıkan "sosyal yardım" projeleri, belediye yönetimlerini yeniden modern çağ öncesindeki işlevlerine ötelemekte ve sadece yaşamsal temel gereksinimlerin karşılandığı bir yardım idarelerine dönüştürmektedir. İşsizlik sorunuyla da beslenen süreç ise yardımların geçek boyutunun algılanmadığı bir abartılı resme dönüşerek, kolaylıkla oya tahvil olunabilmektedir.

Üstelik sorunun derinliği, yerel yöneticilerin yardım politikalarıyla çözülmekten de son derece uzak görünmektedir. 5393 sayılı yeni Belediye Yasasının 13.maddesinde, "hemşehrilerin, ...belediye idaresinin yardımlarından yararlanma haklarının" zikredilmesini takiben, maddeye eklenen bir yeni ibare ile "Yardımların insan onurunu zedelemeyecek koşullarda sunulması zorunludur." cümlesi dikkat çekmektedir. Bilindiği üzere, özellikle son dönemlerde, belediyeler tarafından yerel halka çok yaygın şekilde "yardım" adı altında doğrudan malzeme temin edilmektedir. Ancak bu yardımlar genellikle "siyasal" şov ve benzeri beklentileri körüklemektedir. Bu nedenle madde, yardımlar konusunda bu tür bir uyarı ibaresi içermişse de hem yardımların sunumunda bu zorunluluğun somut koşullarını belirlemek güçtür, hem de bu zorunluluğa uymayan durumlarda uygulanacak yaptırımlar konusu boşlukta kalmaktadır. Kaldı ki, yaşanan hoş olmayan örneklerin, bu tür bir uyarının yasa metninde yer almasını gerektirmesi de üzücüdür.

12 http://www.yerelnet.org.tr/belediyeler/belediye_haberler.php?belediyeid=129134&kod=9367

Belediye Yasası taslağı üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi Plan ve Bütçe Komisyonu'nun E:1/766, K:89 sayılı Raporu'na ayrışık oy olarak hazırlanan metinde bazı milletvekilleri, Yoksullukla mücadelede «sosyal yardım» faaliyetlerinin yeterli sayılmasını eleştirmiş ve geliştirilmesi gereken anlayışın, belediyenin sosyal yardımda bulunması değil sosyal hizmet sistemi içinde gerekli önlemleri alması ve etkinliklerde bulunması olup; bu tür politikaların bir «uzmanlık» konusu olduğuna ısrarla dikkat çekmişlerdir:

“Toplumsal dışlanmanın önlenmesi ve yoksullukla mücadele gibi, çok önemli ve hassas konunun çok boyutlu bir ele alışı gerektirmesi ve sadece «aynı ya da nakdi yardım» olarak tasarlanması çok yetersizdir. Toplumsal dışlanmanın önlenmesi için geliştirilecek sosyal politikaların iyi düzenlenmiş bir «sosyal hizmet» kurumu çerçevesinde sistematik bir biçimde ele alınması gereklidir. Özel bir uzmanlık alanı olan sosyal hizmet ve sosyal yardım konularının hangi grupları ya da kişileri kapsayacağı ve bu hizmetin nasıl düzenleneceği ve ne tür projelerle yaklaşılabileceği gibi konulara profesyonelce yaklaşılması gerekmektedir... Bu nedenle bu konunun, sadece, doğrudan gelir ya da ihtiyaç transferi anlamına gelen «sosyal yardım»la sınırlanması günün koşullarına cevap vermekten çok uzaktır. Kaldı ki, sosyal yardımın da gerektiğinde bir yurttaşlık hakkı olarak, keyfilikten uzak ve bireyin onurunu zedelemeyecek bir biçimde, hangi koşullarda, hangi sürelerde ve nasıl verileceği konusunun da bir uzmanlık konusu olduğu kabul edilmelidir... Belediyelerdeki sosyal hizmet ve sosyal yardım çalışmalarının Avrupa Sosyal Şartına uyması sağlanmalıdır.” (tbmm.gov.tr, 2006)

Tanilli'ye göre, “Sosyal eşitsizlikler arttıkça, yardımlaşma mekanizmalarının etkisi de azalmaktadır. Dayanışmanın yerini, sert bastırma ve gösteriş kabilinden yardımseverlik almaktadır.” (2000: 160) “Kant'ın gözünde örneğin cömertlik önemli bir kusurdur, çünkü cömertlik sonul olarak bir aşağılamadır ve patronluk taslamadır. Son tahlilde, “varlıklı”ların “yoksul”lara verdiği şeydir. Adil bir dünyada cömert olmak gerekmezdi.” (Berlin, 2004: 97)

Üstelik sosyal eşitsizliğin ürünü bir gelişimin çözümü de kendi içinde farklılaşan, böylece “eşitsiz” olacak düzenlemeler gerektirebilir. Bu anlamda eşitlikçi yaklaşımın nerede çözüm olacağı, nerede çözüme daha az katkıda bulunacağının değerlendirilmesi de felsefi ve bütüncül bir uzmanlık bakışı gerektirir. Çünkü mevcut yardım uygulamaları, ihtiyaç sahiplerinin gereksinimlerinden tamamen bağımsız bir şekilde hazırlanmaktadır. Adorno bu konuya şöyle yaklaşmaktadır: “Hiç ayırım gözetmeden hak dağıtan bir liberallik yokoluşla sonuçlanır -tıpkı azınlık haklarını çiğneyen ve böylece demokrasinin içini boşaltan bir çoğunluk iradesi gibi. Her şeye karşı ayrımsız bir şefkat, her birine karşı soğukluk ve yabancılaşma tehlikesini de dile getirir ve sonunda bütün karşısında da aynı aldırışsızlığın benimsenmesine yol açar... Sınırsız hayırseverlik her türlü şerrin de onaylanmasına dönüşür, çünkü iyiliğin izleriyle kötülük arasındaki farkı küçümsüyor ve onu bir genellik içinde eritiyordu.” (Adorno, 1998: 79-80)

Öte yandan sıradan vatandaşın dilinde, “ekonomik verilerde var olduğu belirtildiği halde, vatandaşın reel bütçesinde görülemeyen refah” şeklinde de ifadesini bulan algı bozulmalarının bir diğeri bu yardım mekanizmalarıyla kurulmaktadır. Esas olarak merkezi yönetimin sorunu olmakla birlikte, belediye başkanlarına yöneltilen en ciddi talep de iş talebidir. Bu talebe yanıt vermekte çok az araca sahip olan belediyeler ise görece daha az maliyetli olan bu yardımlarla, ülkede süregelen işsizlik sorununun görünürlüğünün azalmasında rol oynamaktadırlar.

Garantili, ömür boyu ve standartları belirgin istihdamın yerine piyasayı saran, düşük ücretli, esnek ve garantisiz istihdam şeklindeki dönüşüm; kamuda, özellikle belediyeler ve belediyele-re bağlı şirketler, ortaklıklar, bağlı kurumlar ve birlikler eliyle yaygınlaşmakta, bu da oya tahvilde kullanılmaya çok daha meyyal bir ortam yaratmaktadır. İstihdamda bu düşük standardın önceki işlevle buluşan en önemli yönü de iş talebinin de bu yolla azaltılmasıdır. Çünkü iş edinme koşullarındaki bu gerileme ve düşük gelir eşiği, yardım mekanizmaları yoluyla “tembelliği” beslemekte ve hem yardım almanın kolaylığı, hem de “yetinmeci” kültürel ve siyasal yönelimlerle buluşarak, ekonomik sorunun görünürlüğünü yitirmesine katkı sağlamaktadır. (Firat, 2008e: 399-410)

Belki de bu gelişim “tembellik hakkı”nın büyük savunucusu Lafargue'yi mutlu ederdi; çünkü ona göre, “Eğer işçi sınıfı kendine egemen olan ve özünü alçaltan kusursu sökü� atarak o korkunç

gücüyle ayaklanır ve bunu kapitalist sömüründen başka bir şey olmayan “İnsan Hakları”nı, “Yoksulluk Hakkı”ndan başka bir şey olmayan “Çalışma Hakkı”nı istemek için değil de, her insana günde üç saatten fazla çalışmayı yasaklayan çelik gibi bükülmez bir yasa koymak için yaparsa, dünya, yaşlı dünya, sevinçten titreye titreye, içinde yeni bir evrenin zıpladığını duyacaktır.” (Lafargue, 1991: 107)

YAPILMASI GEREKENLER

Küresel Ölçekte Çözümler

Kuşkusuz sorunun küresel ölçekte çözümü, ekonomik yapının sorgulanmasından başlayarak, pek çok hamle gerektirmektedir; -belki de sorunun temelden çözümsüzlüğünü de kabullenmek üzere-. Ama ilk adım olarak, öncelikle Russel’in değindiği riski göze alarak bir duygusal çağrı yapmak mümkün görünmektedir: “Sorunun çözümü çok basit ve gelenekseldir, o kadar basittir ki, sözlerimi zeki kinikler alaycı gülümsemelerle karşılayacakları korkusundan bunu açık etmekten hemen hemen utanırım. Belirtmek istediğim -bunu söylediğim için lütfen beni affedin- sevgi veya merhamettir. Eğer bunu duyarsanız, var olma için bir dayanağınız, eylem için bir yönlendiriciniz, cesaret için bir nedeniniz, ergisel dürüstlük için zorunlu bir zorunluluğunuz olur. Mutluluğa erişemeyebilirsiniz, fakat yaşamlarının anlamsız ve amaçsız olduğunu sananların düştüğü derin ümitsizliğe asla kapılmazsınız; böylece insanlığın korkunç sefilliğini azaltmak için her zaman yapabileceğiniz bazı şeyler olacaktır.” (Russel, 1976: 105)

Bunun hiçbir koşulda yeterli olmadığı konusunda, Mungan duygusallık kadar sosyolojik bilinç de içeren bir açılımla konuya parmak basar. “Eteklerinize yapışan yalnızca sokağa itilmiş yoksul çocukların elleri değil, siz ne kadar kendinizi kayıtsızlaştırmaya çalışsanız da dipte derin bir damar gibi sızlayan bir yoksulluk bilgisi aynı zamanda. Sait Faik zamanında, İstanbul’da Sait Faik duyarlılığıyla yaşamak belki daha kolaydı, en azından nüfus açısından. Bizim vicdanımız nasır bağladı diye geçip gitmiyoruz bunca sefaletin yanından. Nüfus artışına oranlı yoksul çocuk artışı, günümüzde her sümüklü çocuğa şefkat ve yardım göstermenizi engelliyor tabii. Tabiat kanunları kadar sertleşen toplumsal çaresizliğin çemberinde dileseniz de gerektiği kadar yardımsever ve cömert olamıyorsunuz... Ne cebinizdeki para, ne içinizdeki merhamet artık hayata yetmiyor.” (Mungan, 2002: 269)

Bunda “Refah Devleti” anlayışının zamanla yıpranmış olmasının büyük etkisi vardır. Yeni dönem “kentsel hizmetleri” olabildiğince “bedeli ödenir” hizmetler durumuna sokmakta ve “eşitlikçi” perspektifi sadece “malî” boyutu ile kabul etmektedir. Sonraki kısım artık “bireysel” vicdan ve sorumluluk konusudur. Üstelik gayet tabii “imkan” konusudur. “Refah Devletin kurulması ekonomik çıkarları ahlaki sorumluluğun hizmetine sokma yönünde bir girişim idiye, Refah Devletinin yıkılması ekonomik çıkarı, politik hesapları ahlaki kısıtlamalardan kurtarmanın bir aracı olarak kullanılır. Ahlaki sorumluluk bir kez daha “karşılığı ödenmesi gereken” bir şey, dolayısıyla insanın “ödeme gücüne sahip olamayabileceği” bir şeydir. Merhametli olmak için paraya ihtiyaç vardır. Para yoksa merhametli olma konusunda kaygılanmaya gerek yoktur.” (Bauman, 1998: 294)

Öte yandan soruna münhasıran “yoksullar” çerçevesinden değil de, insani varlığın bütünlüğü açısından bakıldığında ise günümüz yaşam tarzının sorgulanması gereği, diğer tüm gerçeklikler arasında bir kenarda mutlaka ele alınması gereken bir husustur. “Epikurus’a göre mutluluğa ulaşmak için doğaya uygun bir yaşam sürülmelidir. Kişinin doğanın sınırları içinde kalması, azla yetinecek kendi kendine yeterli duruma (auterkeia) gelmesi demektir. Kendi kendine yeterli olan doğru bir yaşam, insanı mutluluğa götürdüğünden ötürü en büyük zenginliktir. Doğanın isteklerine göre ölçülü yoksulluk büyük bir zenginliktir. Buna karşılık, hiçbir sınır tanımayan zenginlik de büyük bir yoksulluktur.” (Ağaoğulları, 1994: 375)

Sorunun küresel ölçekteki çözümüne katkı sağlayacak politikaları Tanilli şöyle özetlemektedir: “Güney’in yoksul ülkelerine hak ettikleri yeri yeniden vermeli: Yapısal ayarlama politikalarına nokta koyarak, borçlarının büyük bir bölümünü silerek, kalkınmalarına yardımı artırarak... Onların, ekolojik olarak desteklenir yanı olmayan Kuzey’in modelini izlemeleri beklenmemeli. Okullarına, konutlarına ve sağlıklarına kitlesel olarak yardımda bulunmalı. Bir de içlerinde 1.5 milyar insanı, yoksul oldukları içecek suya kavuşturmalı son olarak özellikle Kuzeyde Güney’den getirttikleri

ürünler üstüne bir sosyal ve çevresel himaye vergisi koymalı; Güney'in emekçilerinin çalışma koşullarıyla, doğal çevrenin korunmasında bir güvence olacaktır bu." (Tanilli, 2000: 417)

Thurow ise küresel çözüm arayışları konusunda, fazlaca umut taşımamakta, sorunun "muhafazakâr (dolayısıyla durağan ve satükocu) toplum için "kriz oluşturmamasının" çözümü de "yerel"e sıkıştırdığını ifade etmektedir. Ona göre, "Değişiklikler, herhangi bir yıl içinde değil, yirmi beş yıllık bir döneme vurulduklarında çarpıcıdır. Son 25 yıl içinde gelir dağılımında görülen çarpıcı değişikliği tersine çevirmek için hiçbir şey yapılmamıştır. Bu gidişat öyle kökten güçler tarafından yaratılıyor ki, ekonomi politikalarındaki marjinal reformlar aracılığıyla tersine çevrilemeyeceği kesindir. Büyük yapısal değişiklikler yapmak ise demokrasilerin en zayıf olduğu konudur. Demokrasiler, eyleme zorlandıkları zaman, radikal değişiklikler yapıp küresel optimumlara gitmek yerine, en az direncin olduğu noktaları izleyerek, yerel optimumlara yönelirler." (Thurow, 259)

Sosyal Adalet-Sosyal Yardım

Değinilmesi gereken bir diğer husus, refah devletinin piyasa düzeni hakimiyeti karşısında gerilemesine bağlı olarak yoksulluğun da göreceli olarak arttığı saptamasıdır. Bütün bu süreç "sosyal adalet" kavramını hep güncel ve hep yoğun tartışmalı bir alan kılmaktadır.

Liberal görüşün en radikal savunucularından Hayek'e göre, "piyasa düzeni üstün ve mükemmeldir. Çünkü piyasa düzeni hangi amaçların takip edileceği konusunda mutabık kalmayı gerektirmez. Piyasa düzeni, insanlar kendi menfaatlerini takip ederken her biri farklı ve muhtemelen çatışan çıkarlara sahip diğer birçok insanın amaçlarını da gerçekleştirebileceği için, çok farklı değer ve amaçlara sahip bu insanların barış içinde yaşamalarına ve karşılıklı yararına imkan tanır." (Butler, 2001: 58) Bu "mükemmeliyeti" bozma çabalarından biri olarak da "sosyal adalet" kavramına Hayek şiddetle karşı çıkar ve sosyal adalet nosyonunun kaynağı olarak şu 3 suçlu grubu gösterir:

"1-Piyasa şartlarına uyum sağlama konusunda direnen gruplar,

2-Saf kıskançlık,

3-Piyanın işleme tarzını anlamayan ücretli işçilerin artışı." (Butler, 2001: 142) Sonuç olarak Hayek, akademik misyonunu şu cümleyle özetler: "İyice şu kanaate vardım ki, meslektaşlarıma hala sunabileceğim en büyük hizmet, onlar arasındaki yazar ve hatipleri, bir daha "sosyal adalet" terimini ağızlarına almaktan utandırabilmek olacaktır." (Butler, 2001: 145)

Wallerstein ise liberal görüşün bu devlet karşıtı ve piyasacı görüşlerinin gerçek uygulamalarını içermediği ve sahte olduğunu ileri sürer. Ona göre, "Teoride kapitalistler Pazar yoluyla faaliyet gösterirler ve devletlerden de Pazar işlemlerinden uzak durmasını isterler. Pratikteyse, her kapitalistin bildiği gibi, hükümetler onların pazarda başarılı olabilmeleri için birçok açıdan can alıcı öneme sahiptir: göreceli tekeller oluşmasını mümkün ya da imkansız kılarak, pahalı malların geniş ölçekli, neredeyse monopolistik alıcıları olarak ve (tabii ki vergilendirme dahil) makro-ekonomik kararların yönlendiricileri olarak. Hiçbir ciddi kapitalist, ne kendi hükümetini ne de faaliyet gösterdiği diğer ülkelerin hükümetlerini göz ardı etmeyi göze alamaz." (Wallerstein, 2005: 151)

"Bütün bu gelişim bir arada değerlendirildiğinde yardımların kısa dönemli ve acil önlemler olduğu gözardı edilemez. Ancak mutlaka daha uzun hedefli politikalar üretilmesine gereksinim vardır. Dayanışma duygusu güzel bir duygu olmakla birlikte, yoksulluğun sıradanlaşması ve iftar çadırları, şöenler vb uygulamalarla daha "şirin" bir yüz kazanmasına hizmet eden politikalar, dikkatle izlenmesi gereken durumlardır. Sistematik olmayan bir biçimde, rastgele dağıtım ile yürütülen doğrudan yardımların, "sadaka" zihniyetiyle yapılması, aynı kanıksanmışlığa hizmet etmekte ve toplumsal siyasal davranış kalıplarının dışında, tek yanlı ve mahcup bir ilişki düzlemi kurmaktadır. Kaldı ki bu önemli konuyu belediye yöneticilerinin bireysel tercihlerine bırakmak, belediyenin kıt kaynaklarının etkin olarak kullanılmasının denetlenmesini de önlemekte ve siyasi manipülasyona açık bir durum yaratmaktadır. Öte yandan eşitlikçi bir standardın geliştirilememesi, beklenen toplumsal kaynaşmanın sağlanamaması ile de sonuçlanabilir. Oysa sosyal politika uygulamalarının yurttaşlık temeline dayanan bir hak olarak kabul edilmesi çağdaş toplumların önemli unsurlarından biridir." (Firat, 2005: 29-40)

SONUÇ

Sonuç olarak yoksulluk olgusunun küresel ölçekte artmakta olduğu bilgisi çerçevesinde, kalınma, gelişme ve ilerleme kavramları, her toplumun kendi özgün kültürel ve sosyal gerçeklikleri çerçevesinde yeniden değerlendirilmelidir. Bu değerlendirmede sorunun karmaşık ve disiplinler arası doğası iyi saptanarak, din olgusunun yükselmesi dahil küresel, ulusal ve yerel tepki ve gelişimler irdelenmelidir. Yoksulluğun toplumsal katmanlardaki eşitsiz yapısı göz önüne alınarak, çözüm önerilerinde öncelikler ve farklılıklar sağlanmalıdır.

İşsizlik sorunu da yine küresel olarak artış gösteren bir diğer yoksullaştırıcı unsur olarak özel çaba gerektirmektedir. Dünya gücü mücadelesi içerisinde bu insani sorunu ötelemek, çağdaş bir yönetim anlayışına uygun kabul edilemez. Bu nedenle yaşam alışkanlıkları ve tüketim toplumuna dönüş süreci konusunda daha bilinçli politikalar üretilmelidir.

Yoksulluğun azaltılmasında yerel yönetim sosyal yardım projelerinin büyük önemi olduğu teslim edilmekle birlikte, mevcut şekliyle bu dağınık uygulamaların, kişilerin inisiyatifine bağlı, geçici, düzensiz ve belirsiz yapısı yerine, sosyal yardım anlayışı yerine sosyal adalet kavramı çerçevesinde, sosyal hakların genişletilmesi ve eşitlenmesi yolunda formülasyonlar üretilmelidir.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor (1998), *Minima Moralia*, (Çev. Orhan Koçak, Ahmet Doğukan), Metis Yayın, İstanbul.
- Ağaoğulları, M.Ali (1994), *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Ağaoğulları, M.Ali ve Köker, Levent (1991), *Tanrı Devletinden Kral Devlete*, İmge Kitabevi Ankara.
- Alatlı, Alev (1999), *Schrödinger'in Kedisi (Kabus)*, Boyut Yayın, İstanbul.
- Bauman, Zigmund (1998), *Postmodern Etik*, (Çev. Alev Türker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Berlin, Isaiah (2004), *Romantikliğin Kökleri*, Hardy, Henry (Haz.) (Çev. Mete Tunçay), YKY, İstanbul.
- Bookchin, Murray (1999), *Toplumu Yeniden Kurmak*, (Çev.Kaya Şahin), Metis Yayın, İstanbul.
- Butler, Eamonn (2001), *Hayek* (Çağımız İktisat ve Siyaset Felsefesine Katkısı), (Çev. Yusuf Ziya Çelikkaya), Liberte Yayınları, Ankara.
- Chomsky, Noam, (1995), *Dünya Düzeni: Eskisi Yenisi*, (Çev. Ali Çakıroğlu, Tuncay Birkan), Metis Yaşadığımız Dünya, İstanbul.
- Chomsky, Noam (2000), *Halkın Sirtından Kazanç*, (Çev. Deniz Hakyemez, Barış Zeren), Om Yayınları, İstanbul.
- Chomsky, Noam (2002), *Amerikan Müdahaleciliği*, (Çev. Taylan Doğan-Barış Zeren), 5.Baskı, Aram Yayınları, İstanbul.
- Chossudowsky, Michel (1999), *Yoksulluğun Küreselleşmesi*, (Çev. Neşenur Domanıç), Çivi Yazıları, İstanbul.
- Ellul, Jacques (2003), *Teknoloji Toplumu*, (Çev. Musa Ceylan), Bakış Yayınları, İstanbul.
- Erder, Sema (1996), "Hukuk dışı Mekandaki Yurttaşlar, Öteki İstanbullular", *Görüş 28*, Kasım-Aralık.
- Ersoy, Melih ve Şengül, H.Tarık (1997), "Kalkınma Kuramlarında Kentler", *Bilim ve Ütopya*, S:41, Kasım.
- Fırat, A.Serap (2005), "Yeni Belediye Yasası ve Hemşehrilik Kavramı", *Mali Hukuk*, 20 (116) : 29-40.
- Fırat, A.Serap (2008a), "Yoksulluk, Kentlerde Suç Artışı ve Kent Merkezlerinde Özel Güvenlik Hizmetleri Verilmesi", *Gazi İİBF Dergisi*, 10 (3): 201-228.
- Fırat, A.Serap (2008b), "Belediyelerin Engellilere Dönük Sosyal Hizmet Projeleri", *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 19 (1): 89-100.
- Fırat, A.Serap (2008c), "Geleceğin Türkiye'si'nin Birincil İktisadi Aktörü Belediyeler (Yasal Açılım ve Uygulama Örnekleriyle)", Dokuz Eylül Üniversitesi'nce düzenlenen *2.Ulusal İktisat Kongresi*'ne sunulan bildiri. İzmir, 20-22 Şubat 2008.
- Fırat, A.Serap (2008d), "Türkiye'de Siyasetin Değişen Dinamiklerinin Baş Aktörleri: Belediyeler", Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nce düzenlenen *"Türkiye'de Siyasetin Değişen Dinamikleri Sempozyumu"*'na sunulan tebliğ: Bolu, 4-5 Nisan 2008.
- Fırat, A.Serap (2008e), "Yerel Yönetim Reformu Sonuçlarına Göre: Kamu Yönetimi Artık Sadece Yerel ve Mali Bir Süreçtir", Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nce düzenlenen *"Kamu Yönetimi Forumu: KAYFOR VI"*'na sunulan tebliğ: Bolu, 8-11 Ekim 2008. (Sempozyum Kitabı: ss.399-410)
- Friedman, George (2009), *Gelecek 100 Yıl (21. Yüzyıl İçin Öngörüler)*, (Çev. İbrahim Şener, Enver Gürsel), Pegasus Yayınları, İstanbul.
- Fukuyama, Francis (1999), *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, (Çev. Zülfü Dicleli), 2.Baskı, Gün Yayın, İstanbul.
- Giddens, Anthony (1998) *Modernliğin Sonuçları*, (Çev. Ersin Kuşdil), 2.Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- <http://www.undp.org.tr>
- <http://www.todaie.gov.tr>
- <http://www.yerelnet.org.tr/yyaem/>

Lafargue, Paul (1991), *Tembellik Hakkı*, (Çev. Vedat Günyol), Telos Yayıncılık, İstanbul.

Maalouf, Amin (2009), *Çivisi Çıkmış Dünya*, (Çev. Orçun Türkay), 7. Baskı, YKY, İstanbul.

Mestrovic, Stjepan G. (2004), *Uygar Barbarlık*, (Çev. Mehmet Özey), Açılım Kitap, İstanbul.

Minc, Alain (2003), *Yeni Ortaçağ*, (Çev. Mehmet Ali Ağaoğulları), İmge Yayınevi, Ankara.

Mungan, Murathan (2002), *Yüksek Topuklar*, Metis Edebiyat, İstanbul.

Ntvmsnbc, <http://www.ntvmsnbc.com> (22 Ekim 2003 ve 31 Ocak 2003), (15.02.2006)

Özbek, Osman (2007), *Çankaya'da Sonbahar*, Pozitif Yayıncılık, İstanbul.

Platon, (1992), *Devlet*, (Çev. Sebahattin Eyuboğlu, M. Ali Cimcoz), 7. Bası, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Russel, Bertrand (1976) *Bilimin Toplum Üzerindeki Etkileri*, (Çev. Erol ESENÇAY), Özgün Yayınları, İstanbul.

Sennet, Richard (1996), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, (Çev. Serpil Durak, Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Şengül, Mihriban (2007), "Kentleşen Dünya, 'Küreselleşme' ve Yoksulluk: Türkiye Kentleşmesine Bir Bakış", *Kent ve Politika (Antik Kentten Dünya Kentine)*, Mengi, Ayşegül (Ed.) İmge Yayınları, Ankara.

Tanilli, Server (2000), *İnsanlığı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor*, Adam Yayın, İstanbul.

Thoreau, Henry David (1999), *Haksız Yönetime Karşı*, (Çev. Vedat Günyol), Cumhuriyet Dünya Klasikleri, İstanbul.

Thurrow, Lester (1997), *Kapitalizmin Geleceği (Bugünün Ekonomik Güçleri Yarının Dünyasını Nasıl Şekillendiriyor?)*, Çağdaş Bakışlar Dizisi.14. (Çev. S. Demirtaş, N. İlseven), Sabah Kitapları, İstanbul.

Urry, John (1999), *Mekanları Tüketmek*, (Çev. Rahmi G. Öndül), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Wallerstein, Immanuel (2005), *21.Yüzyılda Siyaset*, (Çev. Taylan Doğan, Ender Abadoğlu), 2.Baskı, Aram Yayın, İstanbul.

YOKSULLUKLA MÜCADELE KALKINMA İLİŞKİSİNDE SOSYAL SERMAYENİN ROLÜ

Dr. Nevzat Fırat KUNDURACI

Sosyal Yardım Uzmanı • SYDGM
nkunduraci@sydgm.gov.tr

Özet

Yoksullukla mücadele, toplumsal kalkınma ve sosyal sermaye üçgenindeki karşılıklı etkileşim süreçlerinde en dinamik unsur olarak sosyal sermayeyi görmekteyiz. Sosyal sermaye, gerek toplumsal kalkınmadaki kaynakları harekete geçirebilmesi, gerekse yoksul kesimlerdeki her türlü kaynak, olanak, potansiyellerin sosyal dışlanma nedeniyle atıl kalma tehlikesini önleyebilmesi sayesinde kalkınma ile yoksullukla mücadele sürecinde önemli bir yere sahiptir. Çalışmada yoksullukla mücadele, sosyal sermaye ve toplumsal kalkınma gibi temel toplumsal kavram ve alanların birbiriyle etkileşimini ve doğurabilecekleri sinerjileri göz önünde bulunduran politika ve uygulamaların geliştirilmesi gerektiği ve bunların sorunun farklı boyutlarını kapsayabilen nitelikte olması gerektiği ele alınmıştır

Anahtar Kelimeler: Yoksullukla Mücadele, Sosyal Sermaye, Toplumsal Kalkınma, Sosyal Dışlanma.

Abstract

Poverty alleviation, social development and social capital have an interaction process in the social life. Social capital is the most dynamic element in this process. Social capital can mobilize resources of the social development while avoiding the negative influence of the social exclusion on poor people. These characteristics demonstrate the vital role of the social capital for poverty alleviation and achieving the social development. This paper tries to present the necessity of policies and practices take into account the interaction and the synergies of the fields such as poverty alleviation, social capital and social development. And these policies and practices should be encompassed the varied dimensions of the issues.

Key Words: Poverty Alleviation, Social Capital, Social Development, Social Exclusion.

GİRİŞ

Yoksulluk sahip olduğu kısır döngüsel niteliği ile yoksul bireylerde ve yoksul kesimlerde ümitsizliğe yol açmakta, yoksulluğun kendilerinin değişmez kaderleri olduğunu düşünmelerine yol açmaktadır. Bu algının bireyler ve kitleler üzerinde hâkim olması da, bu kişilerin yoksulluktan kurtulmak için harekete geçmesini önlemekte ve kısır döngüyü daha da güçlendirmektedir. Yoksul kesimlerde yoksulluktan kurtulma ümidinin olmaması, onları girişim ruhundan, eğitim ve sağlık hizmetlerinden daha fazla faydalanma, toplumsal aktivitelere katılma, kendisini topluma kabul ettirme istek ve iradesinin oluşmasına da engel olmaktadır. Bunun doğal sonucu da, yoksul kitlelerde sosyal dışlanmanın şiddetli biçimde yaşanmasıdır.

Yoksul bireylerin ve toplumsal kesimlerin kendilerini sosyal dışlanmaya maruz bırakmaları da, o toplumda sosyal sermayenin gelişimini olumsuz etkilemektedir. Yoksul kesimlerin toplam nüfus içerisinde önemli bir orana sahip olduğu toplumlarda ise bunun etkisi çok daha fazla olmaktadır. Sosyal dışlanma, sosyal yapılarda dikey ilişki ve geçişlerin az olmasına yol açarak sosyal sermayenin gelişimine engel olmaktadır. Sosyal sermayenin geri kaldığı toplumlarda maddi, beşeri, yer-altı ve yer-üstü tüm kaynaklar yeterince işlenememekte, potansiyel güç ve kaynaklar atıl kalmaktadır. Bu durum da toplumsal kalkınma ve refahı, dolayısıyla toplumun tüm kesimlerini olumsuz etkilemektedir. Sosyal sermayenin o toplumdaki düzeyi, toplumun beşeri sermayesini de yakından etkilemekte, yoksulluk kısır döngüsü, bu iki sermayenin atıl kalmasına yol açabildiği gibi aralarındaki sinerjinin de olumsuz yönde gerçekleşmesinde rol oynayabilmektedir.

Yoksullukla mücadele, toplumsal kalkınma ve sosyal sermaye üçgenindeki karşılıklı etkileşim süreçlerinde en dinamik unsur olarak sosyal sermayeyi görmekteyiz. Sosyal sermaye, gerek toplumsal kalkınmadaki kaynakları harekete geçirebilmesi, gerekse yoksul kesimlerdeki her türlü kaynak, olanak, potansiyellerin sosyal dışlanma nedeniyle atıl kalma tehlikesini önleyebilmesi sayesinde kalkınma ile yoksullukla mücadele sürecinde önemli bir yere sahiptir. Çalışmada sosyal sermayenin bu özelliği ön plana çıkarılırken, sosyal sermayenin tüm toplumda eşitsiz dağılımı durumunda ise kalkınma ve yoksullukla mücadelede olumlu değil olumsuz etkisinin de olabileceğine dikkat çekilmektedir.

SOSYAL SERMAYE, SOSYAL DIŞLANMA VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ

Sosyal sermaye, üzerinde herkesin anlaştığı ortak bir tanıma sahip olmamakla birlikte farklı yönleri ve özelliklerinin ön plana çıkarıldığı birçok tanımı bulunmaktadır. Heral sosyal sermayeyi, "... insanların ortak amaçları için, bireyler, gruplar ya da organizasyonlar halinde bir arada çalışma yeteneğidir" (Heral,2008:1) biçiminde tanımlanmaktadır. Benzer bir başka tanımlama ise, "toplumsal yaşamın- kişilerin ortak amaçlarını gerçekleştirmek konusunda daha etkin bir biçimde hareket etmelerini sağlayan- ağılar, normlar ve güven gibi özelliklerine işaret etmektedir..." (Kirmanoğlu, 2006:1) şeklindedir. Altay, sosyal sermayeyi oluşturan unsurlar olarak şunları saymaktadır; "Bireyler arasında duyulan güven, etkili ve güçlü iletişim ve çevre ağı ile bir arada bulunmayı oluşturan ortak değerler, aidiyet ve aynılık duygusu..." (Altay, 2007:339)

Sosyal sermayenin, beşeri sermayenin temel unsurları olan eğitim ve sağlık ile iş hayatı, toplum yönetiminde bireyin rolü gibi konularda önemli ölçülerde belirleyici olduğu, OECD raporlarında da vurgulanmaktadır (OECD, 2001; 61'den aktaran Karagül, 2003: 84). Sosyal sermayenin toplumsal kurumlar ve bireysel ilişkilerdeki rolü, beşeri sermaye ile sosyal sermayenin birbirlerinin tamamlayıcısı oldukları sonucunu ortaya koymaktadır. Sosyal ve beşeri sermayenin toplumsal yaşam içerisinde karşılıklı etkileşimle gelişebilmeleri de, kurumlar ve bireyler arası ilişkilerin güçlü ve sürekli olmasına bağlıdır. Bu nedenle, toplumsal ilişkilerde güven önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak yoksulluk kısır döngüsünde kalan bireyler ve kitleler, sosyal dışlanmayla birlikte bu güveni de kaybetmektedir. Bunun sonucu olarak da, toplumsal etkileşim ağları zayıf kalmaktadır. Toplumsal güvenin sağlandığı durumlarda ise bireysel verimliliğin gelişmesi söz konusu olabilmektedir. Karagül, bu konuda şu tespitleri yapmaktadır: "Çevresiyle yeterli ölçüde iletişim kurabildiği için kendisine güvenen ve içinde bulunduğu toplumla barışık olan bir kişinin kendisine olan güvenin artması, doğal olarak verimliliğine yansımaktadır." (Karagül, 2003:85) Böylece, toplumsal kesimler arasında uzlaşma sağlanacak, toplumsal barış ve güven tesis edilerek, toplumun

her kesiminin beşeri sermayesini geliştirebilmesine olanak sağlanacaktır (Tiryakioğlu,2008:322). Toprak altındaki bir madenin gün yüzüne çıkması, işlenmesi, toplumsal hizmete sunulması nasıl ki kendiliğinden olanaklı değilse, bunların organize bir biçimde planlanıp uygulanması gerekiyorsa; tüm toplumsal ve maddi kaynakların da potansiyel/atıl durumda iken, bunların toplumsal amaçlar doğrultusunda harekete geçirilmesi de kendiliğinden gerçekleşmeyecektir. Tüm toplum çapındaki böylesine kapsamlı bir değişim/dönüşüm/gelişim sürecinin çeşitli yön-boyut ve sonuçlarıyla sağlanabilmesinin ise, toplumun tüm kesimlerinin bu sürece katılımıyla mümkün olacağı açıktır. Sosyal sermaye olgusu, bireyler arasında güvene dayalı ilişkilerin kurulması, toplumsal amaçlar ekseninde harekete geçilmesi konusunda anahtar bir olgudur (Karagül ve Dünder, 2006:63). Bu yönüyle sosyal sermaye, tüm toplumu, varlığını sürdürmesi ve kendisini geliştirmesi adına bir arada tutan bir çimento görevi görmektedir (Şenkal, 2005: 794).

Sosyal sermayenin toplumsal yapının tüm parçaları arasında gördüğü görevi, *finans sektörünün* ekonominin sektörleri arasında gördüğü göreve benzetebiliriz. Finans sektörü, ekonominin temel sektörleri olan tarım, sanayi ve hizmet sektörleri arasında para ve sermaye hareketleri eksenli olarak ilişki ve etkileşimi sağlamakta; bu sektörler içinde ve sektörler arasında sirkülasyonun sağlanmasına, üretim, yatırım, istihdam ve ticaretin gerçekleşmesine hizmet etmektedir. Böylece ekonomik yaşamda var olan kaynakların harekete geçmesine, gelişme ve kalkınmanın sağlanmasına yol açmaktadır. Sosyal sermaye ise, bireyler, toplumsal kurumlar, toplumsal ilişki ağları arasında güvene dayalı ilişkilerin kurulması ve böylece her türlü toplumsal kaynağın verimli biçimde harekete geçirilmesini sağlamaktadır.

Sosyal sermaye, toplumsal ve ekonomik kalkınmaya hizmet etmesi, sosyal güvenin sağlanması, bireyler ve toplumsal kesimler arasında sağlıklı ilişkilerin kurulmasında etkili olmasıyla; gelir dağılımı eşitsizliğinden kaynaklanan toplumsal gerginlik, güvensizlik ortamının doğmasını önlemekte, sosyal bütünleşme ve sosyal barışta da önemli rol oynamaktadır. Sosyal sermayenin bir toplumda güçlü olması, sosyal bütünleşmeyi güçlendirerek sosyal dışlanmayı azaltmaktadır. Şenkal, sosyal sermayenin bu konudaki önemli rolüne dikkat çekmektedir: "Toplumda gerginlik ve güvensizliğin yüksek olduğu zamanlarda, sosyal sermayeden önemli bir uzlaşma aracı olarak yararlanmak mümkündür. Toplumun üyeleri arasında işbirliğini arttırarak sosyal barışı sağlar. Zengin-yoksul, işçi-işveren, genç-yaşlı gibi farklı gruplar arasında güven, diyalog ortamı ancak sosyal sermaye ile sağlanabilir." (Şenkal, 2005: 798)

Sosyal sermayenin bir toplumda güçlü olması, o toplumun sahip olduğu maddi ve beşeri kaynakları en verimli biçimde kullanmasına hizmet ederek toplumsal kalkınmayı ve refahı sağlarken, yoksulluğun da o toplumdaki etkilerini azaltmaktadır. Ayrıca toplumsal kesimler arasında güvene dayalı ilişkileri güçlendirerek toplumsal dayanışmayı artırmaktadır. Bir toplumda sosyal dayanışmanın artması, gelir ve refah düzeyinin yükselmesi, gelir dağılımı adaletinin sağlanması da, o toplumda sosyal dışlanmayı doğuran unsurların ortadan kaldırılması sonucunu doğuracaktır. Sosyal dışlanmanın azalması da o toplumdaki bireyler ve toplumsal kesimler arasındaki ilişki ve etkileşimlerin artmasına, güven duygusunun gelişmesine yol açarak sosyal sermayenin güçlenmesini sağlayacaktır.

Sosyal dışlanma, bireylerin ve toplumsal kesimlerin toplumsal yaşamdan, toplumsal, siyasal, kültürel etkinlik ve ilişkilerden uzak kalması ve/veya uzak tutulması anlamına gelmektedir¹. Bireylerin yoksulluk düzeylerinin sosyal yaşam içinde kalmalarına engel olması, haklarını ve yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli kurumsal ve toplumsal desteklerden yoksun olmaları bu kavramla ifade edilmektedir.

Sosyal dışlanmanın temel nedenlerini, yoksulluk ve ona bağlı ortaya çıkan sosyo-ekonomik sorunların oluşturduğunu görmekteyiz. Sosyal dışlanma, bireylerin ve toplumsal kesimlerin toplumsal yaşam ve ilişkilerden yeterince veya bütünüyle faydalanamamaları, mekânsal olarak o toplumun içinde olsalar da, sosyal katılımı gerçekleştirememeleri durumudur. Bunun temel sebepleri ise, yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizlikleri, toplumsal eşitsizlik, sosyal desteğin toplumda zayıf olması, sosyal ilişkilerin zayıflığı, yeterli kurumsal desteğin bulunmamasıdır (Çakır, 2002:83).

¹ Geçmiş çağlarda etnik ve/veya dinsel kaynaklı ayrımcılık nedeniyle bu ayrımcılığa maruz kalan toplumsal kesimler toplumdan dışlanarak gettolarda yaşamak zorunda bırakılmaktaydı. Ancak günümüzde yaşanan ve sosyal dışlanma kavramıyla ifade edilen durum ise etnik/dinsel kaynaklı bir ayrımcılığı, mekânsal bir dışlanmayı tanımlamamaktadır. Sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler, mekânsal olarak toplumla iç içe yaşamaktadır.

Sosyal dışlanma, sosyal bütünleşme ve kaynaşmanın toplumda tam olarak gerçekleşmediği durumlarda ortaya çıkar. Bireylerin toplumsal etkinliklere katılabilmelerinde, sosyalleşme süreçlerini sağlıklı ve bütüncül biçimde gerçekleştirmiş olmaları önem kazanmaktadır (Sapancalı, 2005:53). Bunun sağlanabilmesi de, bireylerin gelir düzeyleriyle bağlantılıdır. Bu bağlantı, bir yandan bazı sosyal etkinlik ve katılımların bireylere mali yük getirmesiyle ilgilidir. Diğer yandan da, gelir düzeyi, bir sosyal statü ve saygınlık göstergesi olarak toplumlarda algılandığı için, gelir düzeyi yüksek insanlar toplumda saygı ve değer görmekte, gelir düzeyi düşük insanlar ise görece daha az saygı ve değeri toplumda bulabilmektedir. Bu durum da, bireylerin sosyal katılım istençlerini birebir etkilemektedir. Toplumsal yaşamda beklediği saygı ve değeri bulamayan bireyler, sosyal yaşama daha az katılma arzusunda bulunmaktadır. Ayrıca, yaşadığı toplumda saygı ve değeri bulamayan bireylerde özgüven kaybı gerçekleşmekte, bu nedenle de toplumsal yaşama ve sosyal ilişkilere katılma konusunda çekingen ve isteksiz davranabilmektedirler. Bu yönleriyle sosyal dışlanma kişisel hatalardan çok, sosyo-ekonomik eşitsizliklerden doğan yapısal sorunlardan kaynaklanmaktadır. Sosyal dışlanma, bu bireylerde fiziksel, ruhsal ve toplumsal engellilik hali oluşturmakta, her türlü sosyal riske karşı korunmasız ve savunmasız hale getirmektedir (Sapancalı, 2005:53-54). Yoksulluk kısır döngüsünün doğurduğu engelleri yaşamayan gelir düzeyi yüksek bireyler ve kitleler, kendilerini geliştirme, kapasite ve potansiyelleri doğrultusunda eğitim alabilme, bireysel ve toplumsal gelişimlerini tamamlayabilme konusunda çeşitli alternatifler içerisinde kendilerine en uygun olanları tercih edebilme olanağına kavuşabilmektedirler. Oysa yoksul kesimler için çok daha az tercih bulunmakta, sosyal dışlanma ile beraber bunların sayısı ve kalitesi düşmektedir. Aktan ve Vural bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Güçsüzlük (powerlessness) yoksul kişi veya hane halkının sahip olduğu çok boyutlu dezavantajlardan kaynaklanır ve bu durum yoksulluktan kurtulmalarını da engeller. Kişilerin bilgi, varlık, finansman ve gerekli becerilere erişememeleri yeni fırsatlar elde etmelerini engellemekte ve ortaya çıkan güvensizlik yoksulluğun kronik bir hale gelmesine yol açmaktadır." (Aktan ve Vural, 2002:7)

Sosyal dışlanmaya ilişkin tüm bu ortak özelliklere karşın, toplumdan topluma ve aynı toplumda da zamanla değişebilen nitelikleri de bulunmaktadır. Çakır, sosyal dışlanmanın değişken niteliğine vurgu yaparken, onu şöyle tanımlamaktadır: "...insanları toplumsal yaşamdan uzaklaştıracak düzeyde maddi ve manevi yoksunluk içinde olmaları, haklarını ve yaşamlarını koruyacak, onları destekleyecek her türlü kurumdan ve sosyal destekten yoksun oldukları ölçüde katlanarak büyüyen bir süreç olarak tanımlamak mümkündür." (Çakır, 2002: 84-85) Bu yönüyle sosyal dışlanmayı bir süreç olarak ele almak ve doğurduğu sorunları, dinamik yapısı ekseninde değerlendirmek, yoksulluk üzerine etkisini de daha gerçekçi yapabilmemizi sağlayacaktır. Sosyal dışlanma, sahip olduğu bu olumsuz nitelikleri ile sosyal sermayenin var olmadığı ve/veya zayıf olduğu durumları tanımlamaktadır. Bu yönüyle de sosyal sermayeyi geliştirme çabalarının aynı zamanda sosyal dışlanmayla mücadele anlamına da geleceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Modern yaşamın getirdiği oldukça çeşitli toplumsal ilişki ve ilişki ağları, birçok bireyin yetersizlikler nedeniyle bunlara uyum sağlayamamasına neden olurken, sosyal dayanışmanın zayıflamasıyla da bu dışlanmaya maruz kalan bireylere toplumun sahip çıkması, sosyal dayanışma içerisinde toplumsal yaşama tekrar kazandırılmaları da pek mümkün olamamaktadır. Bu durum sosyal dışlanmaya maruz kesimlerin toplumsallaşma süreçlerini tamamlayamamalarına, kişisel gelişimlerinin eksik kalmasına yol açmaktadır. Toplumsallaşma süreçlerini tamamlayamayan, kişisel gelişimi yetersiz kalan bireylerin beşeri sermayeleri de gelişmemekte ve bu nedenle nitelikli işgücüne sahip olamamaktadırlar. Bu durumda, iş bulmalarını zorlaştırırken, iş bulsalar bile daha çok uzun süreli olmayan düşük ücretli işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Düşük gelirli ve geçici işler de bireylerin yoksulluktan kurtulamamasına yol açmaktadır. Böylece büyük oranda yoksulluk kaynaklı olan sosyal dışlanmanın bizzat kendisi, yoksulluğun kalıcı hale gelmesinde etkili olmaktadır. Sosyal dışlanma ile mücadelede, yine modern yaşamla birlikte varlığı ve etkinliği ortaya çıkan **sosyal sermayenin**, kullanılması gereken önemli bir toplumsal faktör olduğu görülmektedir.

Günümüzde oldukça çeşitli toplumsal ilişki ve ilişki ağları, birçok bireyin yetersizlikler nedeniyle bunlara uyum sağlayamamasına neden olurken, sosyal dayanışmanın zayıflamasıyla da bu dışlanmaya maruz kalan bireylere toplumun sahip çıkması, sosyal dayanışma içerisinde toplumsal yaşama tekrar kazandırılmaları pek mümkün olamamaktadır. Bu durum sosyal dışlanmaya maruz

kesimlerin toplumsallaşma süreçlerini tamamlayamamalarına, kişisel gelişimlerinin eksik kalmasına yol açmaktadır. Toplumsallaşma süreçlerini tamamlayamayan, kişisel gelişimi yetersiz kalan bireylerin beşeri sermayeleri de gelişmemekte ve bu nedenle nitelikli işgücüne sahip olamamaktadırlar. Böylece bu kesimler çalışma yaşamına girmekte zorlanmakta, daha çok uzun süreli olmayan düşük ücretli işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Düşük gelirli ve geçici işler de bireylerin yoksulluktan kurtulamamasına yol açmaktadır. Böylece büyük oranda yoksulluk kaynaklı olan sosyal dışlanmanın bizzat kendisi, yoksulluğun kalıcı hale gelmesinde etkili olmaktadır.

Beşeri sermayeleri zayıf, sosyal dışlanmaya uğramış kitlelerin sosyal sermayeleri de bunlara bağlı olarak yetersiz kalmaktadır. Sosyal sermayelerindeki bu yetersizlik de, toplumsal olanak ve kaynaklardan yararlanabilme, farklı toplumsal kesimlerle işbirliği ve etkileşime girme düzeylerini düşürmektedir.

Sosyal dışlanmanın önlenmesi için alınabilecek önlemler, öncelikle buna maruz kalan yoksul kesimlerin sosyal sermayelerini güçlendirici nitelikte olmalıdır. Bu önlemler, yoksul kesimlerin toplumsal yaşama aktif katılımlarını desteklenmesi, toplumsal katılımlarının önündeki engellerin olabildiğince kaldırılabilmesi ile olanaklıdır. Bu sağlandığı takdirde, yoksulluk kısır döngüsünün kırılabilmesi için temel bir adım da atılmış olacaktır. Bu amaçla, sosyal dışlanmaya uğramış yoksul kesimlerin, gelir düzeyi yüksek toplumsal kesimlerin daha kolay oluşturabildikleri sosyal organizasyonlar, sivil toplum örgütleri kurabilmeleri, toplumsal amaç ve çıkarlarını bu yolla koruyabilmeleri için destek olunması gerekmektedir. Böylece, sosyal katılımları doğrudan sağlanabileceği gibi, günümüz modern toplumlarının karmaşık sosyal yapısı içerisinde sosyo-ekonomik kaynaklara ve imkânlara da ulaşabilmelerinin önü açılmış olacaktır.

TOPLUMSAL KALKINMA VE SOSYAL SERMAYE

Sosyal sermayeyi maddi, beşeri ve toplumsal kaynakların toplumsal kalkınma ve refah doğrultusunda harekete geçirilmesinde temel bir faktör olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır. Her bir toplumun bu amaçla sahip olduğu sosyal sermayenin düzeyi ve niteliği, öteki sermaye türlerinde de (maddi, beşeri) olduğu gibi, diğer toplumlardan farklı olacaktır. Ancak burada konumuzla ilgili olan bir başka farklılaşma ise, toplumlar arası sosyal sermaye düzeyinin yanında, her bir toplumda yer alan toplumsal grup ve sınıflar arasında da sosyal sermaye düzeyi ve niteliğinin birbirinden farklı olabilmesidir (Oyen, 2002: 12).

Sosyal sermaye, ekonomik büyümeye katkısı yanında günümüzde gitgide yoksulluğun kaldırılması, toplumsal istikrarın sağlanması konularında da önemli bir araç olarak görülmeye başlanmaktadır (Fournier, 2002; Woolcock, 2002). Ancak bu önemli aracın farklı toplumsal kesimler arasında dengeli dağılması her zaman olumlu sonuçlar doğurmasını engelleyebilmektedir. Toplumsal gruplar, sınıflar ve her türlü topluluklar arasındaki sosyal sermaye düzeyinin birbirinden farklılığı, doğal olarak bu kesimlerin sosyal sermayeyi kendi amaç ve çıkarları doğrultusunda kullanma noktasında da farklılaşmalarına yol açmaktadır (Oyen, 2002:13-14). Sosyal sermayesi güçlü topluluklar, bu güçleri sayesinde kendi maddi ve beşeri kaynakları ile toplumsal kaynakları harmanlayarak kullanma ve bunlardan üst düzey maddi, beşeri, sosyal, kültürel, kurumsal değer üretme konusunda daha etkili, şanslı ve başarılı olacaklardır. Ancak sosyal sermayesi görece zayıf toplumsal kesimler ise –ki özellikle yoksul kesimler bu gruba daha çok girmektedir- sosyal sermayelerinin zayıflığı ile birebir neden-sonuç ilişkisinde bulunan zayıf maddi-beşeri kaynakları ile toplumsal kaynakları harmanlama ve bunlardan üst düzey değer üretme konusunda yetersiz ve başarısız kalacaklardır.

Narayan (1999) dünya ülkelerini sosyo-ekonomik performansları ile sivil toplum ve yönetimlerin yapıları arasındaki ilişkiyi sosyal sermaye eksenli incelediği çalışmada bu doğrultuda önemli sonuçlara ulaşmaktadır. Ülkeleri, topluluklar arası etkileşimin güçlü veya zayıf oluşu ile yönetimlerin yönetim çevresi ile girdikleri ilişki ve etkileşimlerin güçlü ve zayıf olması ekseninde dört gruba ayırmaktadır². Topluluklar ve yönetim düzeyinde sosyal sermayesi güçlü ülkelerde, topluluklar arası etkileşimleri ve yönetimlerin yönetim çevreleri ile ilişki ve etkileşimleri de buna

2 Buna göre 1. Grup ülkeleri; yönetimlerinin yönetim çevresi ile güçlü ve etkili bağlar kurabildiği ve topluluklar arasında etkileşimin güçlü olduğu ülkeler oluştururken, 2. Grup ülkeleri; yönetimlerinin yönetim çevresi ile güçlü ve etkili bağlar kurabildiği ancak topluluklar arasında etkileşimin zayıf olduğu ülkeler oluşturmakta, 3. Grup ülkeleri; yönetimlerinin yönetim çevresi ile zayıf bağlar kurabildiği ve topluluklar arasında etkileşimin zayıf olduğu ülkeler oluşturmakta, 4. Grup ülkeleri ise; yönetimlerinin yönetim çevresi ile zayıf bağlar kurabildiği ancak topluluklar arasında etkileşimin güçlü olduğu ülkeler oluşturmaktadır.

bağlı olarak güçlü olmaktadır. Bu iki özelliğe (topluluklar ve yönetim düzeyinde güçlü sosyal sermayenin bulunması) sahip ülkelerin (İskandinav ülkeleri ve Hollanda'yı bu grupta değerlendirir) aynı zamanda yüksek ekonomik büyüme, sosyal uyum ve görece düşük oranda suç, şiddet ve dışlanmaya sahip olduklarını belirtmektedir (Narayan, 1999:16). İki tür sosyal sermayeden birisi zayıf olan ülkeler arasında ise gelişmekte olan ülkeler yanında gelişmiş ülkelerin de bulunduğunu (ABD ve Almanya gibi), bu ülkelerin topluluklar arası sosyal sermayelerini veya yönetim düzeyi sosyal sermayelerini güçlendirmeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak da ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarında köklü bir dönüşüm değil, niteliksel, niteliksel ve mekânsal bakımlardan sınırlı bir dönüşüm söz konusu olmaktadır. Bu sınırlı dönüşüm, sosyo-ekonomik düzeyde önemli oranda geleneksel yapıların³ varlıklarını korumalarına ve modern yapılar/kurumlar/ilişkilerle birlikte var olmalarına yol açmıştır. Toplumsal sistemdeki dual nitelik, bir yandan içerisinde önemli oranda geleneksel yapıları içermesiyle kalkınmaya yönelik bütüncül bir dönüşüme engel olmaktadır. Geleneksel yapıların ağırlığı modern sosyo-ekonomik oluşumların cılız kalmasına, sağlıklı bir toplumsal entegrasyonun oluşamamasına yol açarak, toplumsal gelişimin çarpıklaşmasına ve sağlıklı, istikrarlı bir büyüme ve kalkınmanın gerçekleşemesine neden olmaktadır.

Dengeli bir gelir dağılımının olmadığı toplumlarda, toplumun büyük kısmı yoksul sınıfta yoğunlaşmakta ve dual bir gelir dağılımı ortaya çıkmaktadır (Cavalcanti, 2000:4-7). Bu durum, toplumsal formasyonun dönüşümüne engel olmakta, büyük nüfuslu yoksul kitlelerin geleneksel toplumsal yapıda kalmasına, modern toplumsal dönüşüme uyum sağlayamamasına yol açmaktadır. "... yapısal ve dış ilişkilerle ilgili sorunların çözümüne yönelik bir hareketin, yapısal reform ve bölgesel entegrasyon çabalarıyla paralel yürütülmeksizin bir anlam taşımayacağını ileri sürmektedir. Bu bağlamda hükümet, ekonomik iç yapının yenilenmesi için bütün üretim sektörlerine modern teknolojiyi yaymalı, daha eşit gelir bölüşümü gerçekleştirilmeli ve sosyal marjinalizasyona son verilmelidir." (Öztürk, 2005: 120)

Bu anlamda, bölgesel kalkınmanın ulusal kalkınmanın sağlanmasındaki önemli bir yere ve etkiye sahip olması benzer bir nitelik taşımaktadır. Bir ülkenin bölgeleri arasında dengeli bir kalkınma düzeyi sağlanmadığında dual bir ekonomik yapının getirdiği çarpık kalkınma, orta ve uzun vadede sürdürülebilir bir ulusal kalkınmayı olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde bölgesel ve dengeli kalkınmaya önem verilmekte, bölgesel kalkınma ajansları kurulmakta, dual bir ekonomik yapı ortadan kaldırılmaya, bir ülkenin sahip olduğu tüm kaynaklar-mekânsal düzlemde- kalkınma amaç ve hedefleri doğrultusunda optimum düzeyde kullanılmaya çalışılmaktadır.

Gelişmiş bir ekonomiye sahip olamayan toplumlarda kronik bir sorun olarak, bireylerin ortalama gelir düzeylerinin düşüklüğü söz konusu olmaktadır. Düşük gelir düzeyinin yaygın olduğu bir toplumda ise, yoksulluğun büyük bir sorun olması, sağlık-eğitim hizmetlerinden kitlelerin yeterince faydalanamaması, yaşam standartlarının toplum genelinde düşüklüğü gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Gelişmemiş ekonomik yapılar dualist bir nitelik de taşımakta, geleneksel ekonomik ilişki ve kurumların yanında modern bir ekonomik yapıda görülebilen ileri teknolojilere, bankacılık ve mali düzenlemelerine, modern bürokratik yapı ve örgütlenmelere de rastlanabilmektedir. Bu durum bölgeler ve toplumsal kesimler arasında gelişmişlik farklarını doğurmakta, dengeli bir kalkınmayı önlemektedir (Canbolat, 2004:30-36). Ayrıca, ekonominin sektörleri arası ilişki ve etkileşimin varlığı da bu dualist yapının olumsuzluklarını artırmaktadır. Kendilerini besleyen diğer sektörler geleneksel yapıda kaldığından, gelişmekte olan sektörler de gelişimlerini tamamlayamamaktadır. Aynı biçimde gelişmekte olan bir sektörün çıktılarını kullanan bir diğer sektörün hâlâ geleneksel ekonomik yapı içinde olması da gelişmekte olan sektörü olumsuz etkilemektedir.

Toplumsal yapıdaki bu dual yapıların varlığının ortadan kalkması ve sürdürülebilir, kalıcı ve sağlıklı bir kalkınmanın sağlanması, ancak toplumun tüm kesimlerini ve özellikle yoksul kesimlerini de kapsayıcı kalkınma stratejileriyle olanaklı olabileceği görülmektedir. Böylesi bir kalkınma, her türlü toplumsal (maddi ve beşeri) kaynağın harekete geçirilmesini, sosyo-ekonomik yapı içindeki unsurlar arasında karşılıklı etkileşim ve gelişim süreçlerinin en verimli, etkili sonuçlarının elde

3 Geleneksel toplumsal yapılarla ifade edilmek istenen, gelişimin, ilerlemenin önünü kesen, durağan / pasif/üretken olmayan her türlü sosyo-ekonomik yapılarıdır.

edilmesini sağlayacaktır. Bunun sağlanmasında da toplumsal düzeydeki ve özellikle toplumdaki yoksul kesimlerdeki sosyal sermayenin geliştirilip, güçlendirilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır.

OLUMLU VE OLUMSUZ ETKİLERİYLE SOSYAL KALKINMA VE SOSYAL POLİTİKA ARACI OLARAK SOSYAL SERMAYE

Sosyal sermayenin bireyler, toplumsal gruplar, toplumsal ilişki ve ağlar üzerinde sahip olduğu önem, onun ayrıca dikkatle kullanılması gereken bir sosyo-ekonomik unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Beşeri ve maddi sermayede olduğu gibi, sosyal sermayenin de farklı toplumsal kesimlerde farklı düzeylerde bulunabileceği gerçeği, bu olgunun toplumsal kalkınma, refah ve uyum konusunda kullanılmasında daha dikkatli hareket edilmesi gerektiğini göstermektedir. Salt toplumsal düzeyde bir sosyal sermaye gelişimin bu amaçlara ulaşmak için yeterli olmadığı, aksine sosyal sermayenin toplumsal kesimler arasındaki dağılımına da dikkat edilmesi gerektiği, bu sağlanmadığı takdirde hedeflenen amaçlardan uzaklaştırıcı sonuçları da doğurabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durumda sosyal sermaye olgusu, yoksul kesimlerin yoksulluktan kurtulması hususunda, olumlu değil, olumsuz bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal sermayenin farklı toplumsal kesimlerde, farklı düzeylerde bulunması, sosyal sermayeyi her zaman pozitif bir toplumsal değer olarak görmenin de yanlış olduğunu (Oyen, 2002), fırsat eşitliği noktasında toplumsal uyum ve dengeyi sağlayıcı değil tersi yönde etkileri olabilen bir nitelikte olduğunu göstermektedir.

Beşeri sermayenin geliştirilmesinde de benzer toplumsal sorunlar karşımıza çıkmaktadır. Beşeri sermaye konusunda da toplumun farklı kesimleri arasında homojenlik söz konusu olmamaktadır. Özellikle yoksul, geri kalmış kesimlerin yetersiz beşeri sermayeye sahip olmaları, onların beşeri sermayelerine gelişimine ayrı bir önemin verilmesini ve dual bir yapının doğmasının engellenmesini gerekli kılmaktadır. Bu kesimlerin yoksulluk ve sosyal dışlanma ile bağlantılı zayıf kalmış beşeri sermayelerinin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Böylece bir ülkenin toplam beşeri sermayesinin en üst düzeye çıkarılması, ulusal kalkınma ve refah konusunda da optimum düzeyde verime ulaşılması sağlanacaktır. Yoksul kesimlerin beşeri sermayelerinin geliştirilmesi, sadece ulusal kalkınma ve refaha hizmet etmekle kalmayacak, yoksulluğun azalmasına, bu sınıfların gelir düzeylerinin yükselmesine de yol açacaktır. Yoksulluğu azaltıcı bu politika ve uygulamalar, yoksullukla bağlantılı sosyo-ekonomik sorun ve huzursuzlukların da, azalması ve/veya ortadan kalkmasına hizmet edecektir. Bu sosyo-ekonomik sorunların toplum üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesi de beşeri sermayenin güçlendirilmesinin olumlu dışsallığı olarak kayda geçecek ve bu amaçla yapılacak çalışma ve faaliyetlerin fayda-maliyet analizinde yerini alacaktır.

Bu konunun bir başka boyutu da yönetimle sosyal sermaye arasındaki ilişkide ortaya çıkmaktadır. Ulusal ve yerel yönetimlerin yürüttükleri faaliyetlerde gösterdikleri başarının, halka inebilme düzeylerinin, kalkınma alanındaki gösterdikleri performansın ulusal ve/veya yerel sosyal sermaye düzeyi ile bağlantılı olduğu bu alanda yapılmış birçok çalışmada ortaya konulmuştur. Putnam vd. (1993) İtalya'nın gelişmişlik farkları bulunan bölgeleri üzerinde yaptığı çalışmada farklı düzeydeki sosyal sermayesi olan bölgesel yönetimlerin performansının bundan doğru orantılı olarak etkilendiğini tespit etmiştir. Rice ve La Sumberg (1997) ile Knack (2002) çalışmalarında ABD'deki eyalet yönetimlerinin sosyal sermayeleri ile yönetim performanslarını karşılaştırmış ve aralarında güçlü bağlantılar bulmuşlardır. Knack, konu ile ilgili başka çalışmalarda da (La Porta vd. (1997), Knack ve Keefer (1997)) benzer sonuçlara ulaşıldığını ortaya koymaktadır. Aslında sosyal sermaye-yönetimsel performans arasındaki ilişki; Weiss ve Hobson'ın (1999), devletlerin kalkınma faaliyetlerini yürütürken toplumsal kaynakları, kalkınma yolunda harekete geçirebilme kapasitelerinin bu alandaki başarılarında temel belirleyicilerden olduğunu, gelişmiş ülkelerin kalkınma tarihleri üzerinde yaptıkları kapsamlı ve karşılaştırmalı analizleri üzerinden ortaya koydukları önemli çalışmalarıyla yakından bağlantılıdır. Bu çalışma, devletin topluma nüfuz etme gücü ve buna bağlı olarak toplumsal kaynakları harekete geçirme, koordine etme gücü ve başarısı ne denli yüksekse, kalkınmanın da o oranda sağlandığını tarihsel örnekler (İngiltere, Fransa, Rusya, G. Kore, Japonya) üzerinden delillendirirken, bir yönüyle sosyal sermaye-yönetim performansı ilişkisine de tarihsel temellerini kazandırmaktadır. Çalışmada incelenen başarılı ve başarısız devlet örnekleri, devletin kalkınma faaliyetleri içinde yer almış olmasının tek başına kalkınmanın gerçekleşmesi için yeterli olmadığını göstermektedir. Devletin kalkınma faaliyetlerini yürütürken toplumsal kaynakları kal-

kınma yolunda harekete geçirebilme kapasitesi bu alandaki başarısında temel belirleyicilerdendir. Devletin topluma nüfuz etme gücü ve buna bağlı olarak toplumsal kaynakları harekete geçirme, koordine etme gücü/başarısı ne denli yüksekse kalkınmanın da o oranda sağlanacağını savunurlar. Sosyal sermaye eksenli konuya yaklaştığımızda bu tezin özde doğru olduğu ancak eksik ve yetersiz olduğu sonucuna ulaşmaktayız. Ekonomik kalkınmanın olmazsa olmaz koşulunun devlet değil, onun harekete geçirdiği toplumsal ve maddi kaynaklar olduğunu düşünmekteyiz. Eğer ekonomik kalkınmanın önkoşulu, devletlerin bu amacı gerçekleştirmede başat rolü oynamaları olsaydı, günümüzün gelişmiş ülkelerinin büyük çoğunluğunda devletlerin sosyo-ekonomik yaşam üzerinde ağırlıklarının sürüyor olması gerekirdi. Ancak bu ülkelerdeki devletler büyük oranda ekonomik faaliyetlerden çekilmiş bulunmaktadır. Buna rağmen dünyanın en gelişmiş, zengin, sanayileşmiş ülkeleri olma konumlarını sürdürdüklerini görmekteyiz. İlk gelişen batılı ülkelerden uzak doğu kaplanlarına kadar günümüzün gelişmiş hemen her ülkesinin başlangıçta devlet koruması, desteği ve güdümünde ekonomik büyümesini sağladığını, bunu sağladıktan sonra zamanla piyasa ekonomisini egemen kıldığını görmekteyiz. Buradan kalkınma ile ulus devletler arasında şu bağa ulaşabiliriz: ekonomik kalkınmanın sağlanmasında devletin bu alanda başat rolü oynaması, aktif müdahalesi, etkin katılımının gerekliliği tarihsel örneklerde de görüldüğü gibi bir zorunluluk olarak görülmektedir. Yine aynı tarihsel örnekler, ekonomik kalkınmanın sağlanması ardından, sürdürülmesi sürecinde devletin rolünün bu denli yoğun ve etkili olmasının gerekmediğini ortaya koymaktadır. Buna göre kalkınmada olmazsa olmaz tek unsurunun devlet olmadığı, kalkınmanın her aşamasında gerekli olan ana unsurun her türlü toplumsal ve maddi kaynağın en etkili ve verimli biçimde harekete geçirilmesi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bunu sağlamanın kalkınmanın ilk aşamalarında büyük oranda devlet eliyle olacağı, sonraki aşamalarda ise sivil toplumun daha fazla ön plana çıktığı, aktif ve belirleyici rol oynadığı bir toplumsal ortamda mümkün olacağı düşünülmektedir.

Kalkınmanın başarılabilmesinin devlete ilişkin önemli bir diğer boyutu daha bulunmaktadır. Devletlerin kalkınma faaliyetlerindeki başat rollerini, sivil toplumun güçlenip kendi ayakları üzerinde durabilmesini sağlayacak biçimde kullanmasının önem taşıdığı düşünülmektedir. Kalkınma faaliyetleri içinde gösterilen her gelişmenin olumlu sonuçlarıyla birlikte toplumun tüm kesimlerine yansımalarının sağlanması durumunda sivil toplum, kurumları ve işlevleriyle birlikte güçlenecektir. Bu güçlenme oranında da devletin görev, yetki, sorumluluk ve kurumlarını yönetim eksenli sivil toplumla paylaşması beklenmelidir. Sivil toplumun bunu başarabilmesi için de, en baştan itibaren yönetime bakış açısı ve onunla kurduğu ilişkilerdeki konumu her şeyi devletten bekleyen, hazır konan, pasif alıcı biçiminde olmamalı; kendi ayakları üzerinde durmasını bilen, çözüm üreten, aktif katılımcı yapıda olmalıdır. Sivil toplumun da bu konudaki yumuşak karnı, sosyal dışlanmaya maruz kalan kesimler ve yoksullar olacaktır. Bu kesimlerin güçlendirilmesi, toplumsal yaşama katılımlarının, diğer kesimler ve devletle ilişki ve etkileşimlerinin artırılması gerekecektir. Tüm bunların sağlanmasında da yoksulların sosyal sermayelerinin geliştirilmesi, sosyal ağlarının derinleştirilip, çeşitlendirilmesi belirleyici bir yere sahip olacaktır. Ulusal yönetimlere de bu konuda büyük görevler düşmekte, başta eğitim ve sağlık hizmetleri olmak üzere bu kesimlerin sosyal sermayelerini artırıcı politika ve uygulamalara önem vermeleri gerekmektedir.

Devletler, ancak böyle bir sivil toplum anlayışı içinde toplumsal yaşamda üstlendiği görev ve sorumlulukları sivil toplumla paylaşabilecektir. Böylece hem toplam sosyal sermayenin gelişimi sağlanmış, hem de farklı toplumsal kesimlerin sosyal sermaye düzeylerinin birbirlerine pozitif dışsallık sağlayacak biçimde güçlendirilmesine olanak tanınmış olacaktır. Bu da gerek ulusal kalkınmada, gerekse sosyal barışın ve adil gelir dağılımının sağlanması konusunda oldukça olumlu sonuçlara yol açacaktır. Toplumsal düzeyde adil gelir dağılımına ulaşılması da, yoksullukla mücadele konusunda büyük ve önemli kazanımların elde edilmesine hizmet edeceği açıktır.

SONUÇ

Yoksulluğun var oluş nedenlerinin ekonomik, sosyal, coğrafi, politik, mali ve kültürel olmak üzere çok yönlü ve boyutlu olması nedeniyle, bu sorunla mücadelenin (yoksullukla mücadelenin) de sorunun kaynağındaki bu çok boyutlu ve girift yapıyı göz önünde bulundurması gerekmektedir. Yoksulluğun, geçmişte ve günümüzde hemen her toplumda görülen, ortadan kaldırılamayan bir sorun olarak varlığını sürdürmesinde, toplumsal yaşamın her alanına, toplumsal ilişki ve ağlara,

sosyo-ekonomik yapılara sirayet eden, tüm bunlarda köklerini bulan, toplumsal yaşamdaki hızlı gelişim ve değişimlere rağmen biçimsel ve niteliksel dönüşümle bunlara uyum sağlayarak varlığını koruyan bir özelliğe sahip olması belirleyici rol oynamıştır. Yoksulluğun bu niteliği, yoksullukla mücadelenin imkânsız olduğu anlamına gelmese de, bu mücadelenin tek boyutlu, sorunun girift niteliğini göz önünde bulundurmeyen politikalarla başarılı olamayacağını göstermektedir.

Yoksulluk, içerisinde yer aldığı toplumsal yaşamın geçirdiği değişim, gelişim, dönüşüm eksenli etkileşim süreçlerinden doğal olarak kendisi de etkilenmekte, politik, sosyal, ekonomik, mali, kültürel, kurumsal, yapısal, işlevsel süreçlerle karşılıklı etkileşime girmektedir. Buradan hareketle, yoksulluk, etkisi altına aldığı birey ve toplumsal kesimler üzerinden bireysel yaşamı, toplumsal yaşam ve gelişimi, toplumsal kalkınmayı doğrudan etkilemektedir. Doğurduğu bu etki, yoksulluğun doğası gereği olumsuz olmakta, bireylerin, toplumsal kesimlerin ve tüm toplumun gelişim ve kalkınmasına engel olmaktadır. Bununla birlikte, yoksulluk toplumda tüm bireyleri ve toplumsal kesimleri kapsamadığından, toplum içerisinde yoksul olmayanların varlığı, yoksulların aleyhine bir eşitsizliğin doğmasına yol açmaktadır. Bu eşitsizlik durumu, yoksul bireyler ve kesimlerle, yoksul olmayanlar arasında toplumsal kaynak ve olanaklardan faydalanma konusunda da yine yoksullar aleyhine farklılaşmanın doğmasına ve aradaki eşitsizliğin daha da derinleşmesine yol açmaktadır. Sonuçta yoksulluk tüm toplum üzerinde olumsuz etkilerde bulunurken, yoksullar üzerindeki etkisi diğer kesimlerden çok daha fazla olmakta, toplumsal yaşamda doğurduğu eşitsizlikler üzerinden yoksulluğun daha da kökleşmesine neden olmaktadır. Bu etkileşim sürecini tersine çevirmek, hem yoksulluğu, eşitsizlikleri giderek ortadan kaldırmaya, hem de tüm bireysel, grupsal ve toplumsal düzeylerdeki gelişme ve kalkınmayı sağlamaya hizmet edecektir.

Sosyal sermaye bu amaçlara hizmet edebilecek önemli bir araç olarak görülmektedir. Güven, norm ve toplumsal ağlardan oluştuğu belirtilen sosyal sermaye, birey ve toplumsal kesimlerin birlikte çalışabilme yetenek ve kapasitesidir. Bu özellikleri ile bireysel, grupsal ve toplumsal düzeyde sahip olunan kaynakların, olanakların ve kapasitelerin (maddi, beşeri, sosyal) harekete geçirilmesini sağlayıcı bir güçtür. Özellikle yoksul kesimler, sosyal dışlanmaya en çok maruz olmaları nedeniyle, sahip oldukları yetenek ve olanakları en az kullanabilen kesim durumundadırlar. Bu nedenle de sosyal sermayelerini en çok geliştirmeye ihtiyaç duyanlar da onlar olmaktadır. Sosyal sermayelerinin gelişimi, toplumsal yaşamda uğradıkları eşitsizliklere karşı da mücadele etmelerini sağlayacak, kendi ayakları üzerinde durabilmelerini, haklarını arayabilmelerini, yeteneklerinin farkına varabilmelerini sağlayacaktır. Böylece hem yoksulluk zincirinden kurtulma hem sosyal sermayelerini geliştirme hem de bunlara bağlı olarak toplumsal kalkınmaya hizmet etmeleri olanaklı olacaktır. Toplumsal kalkınmanın sağlanması da, yoksullukla mücadele ve toplam sosyal sermayenin gelişimine önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. Böylece yoksullukla mücadele, sosyal sermaye ve toplumsal kalkınma birbirlerine olumlu sinerji sağlayarak gelişebilen bir yapıya kavuşacaktır. Aksi takdirde, toplumsal yaşamdaki eşitsizlikler, bir yandan yoksulluğun artmasına, diğer yandan sosyal sermayenin toplumda dengeli biçimde dağılamamasına, sürdürülebilir bir toplumsal kalkınmanın sağlanamamasına yol açacaktır. Böylece ortaya negatif bir sinerji çıkacak, sosyal sermaye, yoksullukla mücadele ve toplumsal kalkınma da bundan olumsuz yönde etkilenecektir.

Sonuç olarak bu alanlarda geliştirilecek politika ve uygulamaların, yoksullukla mücadele, sosyal sermaye ve toplumsal kalkınma gibi temel toplumsal kavram ve alanların farklı boyutlarını kapsayan ve birbirleriyle etkileşimlerini, doğurabilecekleri sinerjileri göz önünde bulunduran nitelikte olması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. Can, Vural, İstiklal Yaşar, "Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar Ve Ölçüm Yöntemleri", Aktan, C.Can, (ed), Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, 2002.
- Altay, Asuman, "Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye Ve Yoksulluk İlişkisi", Ege Akademik Bakış, 2007, s. 337-362.
- Canbolat, İbrahim, Gelişmekte Olan Ülkeler; Küresel, Politik ve Ekonomik Çıkar İlişkilerindeki Konumları, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2004.
- Cavalcanti, Clavis, Celso Furtado and The Persistence of Underdevelopment, The International Celso Furtado Centre for Development Policies, Rio, 2000.

- Çakır, Özlem, "Sosyal Dışlanma", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.4, S.3, 2002, s. 83-104.
- Çiftlikli, Mehmet, Sosyal Barış Açısından Dünyada ve Türkiye'de Gelir Dağılımı, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayını, Bakü, 1995.
- Fournier, Francine, Introduction to The Symposium, Social Capital and Poverty Reduction, UNESCO, 2002.
- Heral, İsmail, Sosyal Sermaye, 2008.
- http://www.eastweststudies.org/tr/makale_detail.php?makale=58&tur=100
- Karagül, Mehmet, Dünder, Süleyman, "Sosyal Sermaye Belirleyicileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma", Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, S.12, 2006, s.61-78.
- Kirmanoglu, Hasan, Sosyal Sermaye ve Geleceği Şekillendirmek, 2006. http://www.kobifinans.com.tr/icerik.php?Article=5226&Where=danisma_merkezi&Category=0207&Topic=5.
- Knack, Stephen, Social Capital and The Quality of Government: Evidence from the U.S. States, American Journal of Political Science, Vol. 46, No.4, 2002, 772-785.
- La Porta, Rafael, Florencio, Lopez de Silanes, Andrei, Schleifer, Vishny, Robert, "Trust in Large Organisations", American Economic Association, Papers and Proceedings, Vol. 87, No. 2, pp. 333-338, 1997.
- Narayan, Deepa, Bonds and Bridges: Social Capital and Poverty, World Bank Policy Research Working Paper, 1999.
- Oyen, Else, Social Capital Formation as a Poverty Reducing Strategy, Social Capital and Poverty Reduction, UNESCO, 2002.
- Öztürk, Nazım, Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Bir Yaklaşım, Roma Yayınları, Ankara, 2005.
- Putnam, Robert, Leonardi Robert, Nanetti, Raffaella, Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy, Princeton, Princeton University Press, 1993.
- Rice, Tom W., Sumberg, Alexander F., Civic Culture and Government Performance In The American States, Publius: The Journal of Federalism, Vol. 27, No.1, 1997, 99-114.
- Şenkal, Abdulkadir, "Sivil Toplum ve Sosyal Sermaye: Sosyal Politikaya Dayalı Alternatif Kalkınma Modeli Araştırmaları", İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, C.55, S.1, 2005, s.791-810.
- Tiryakioğlu, Murat, "Gelişmekte Olan Ülkelerin Çıkmazı: Beşeri Sermaye Yoksulluğu", Ege Akademik Bakış, C.8, S.1, 2008, s. 319-337.
- Weiss, Linda, Hobson, John M., Devletler ve Ekonomik Kalkınma: Karşılaştırmalı Bir Tarihsel Analiz, Dost Kitabevi, çev. Kivanç Dünder, Ankara, 1999.
- Woolcock, Michael, Social Capital in Theory and Practice, Social Capital and Poverty Reduction, UNESCO, 2002.
- World Bank, World Development Report: Equity and Development, 2006.

YOKSULLUĞUN EĞİTİM ÇIKTILARI ÜZERİNE ETKİSİ VE/VEYA DÜŞÜK EĞİTİM DÜZEYLERİNİN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİLERİ:

EĞİTİMDEN YOLA ÇIKARAK DAHA BÜTÜNCÜL BİR YOKSULLUK YAKLAŞIMI ÖNERİSİ

Doç. Dr. Sibel KALAYCIOĞLU

Orta Doğu Teknik Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü;
ksibel@metu.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Kezban ÇELİK

Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
kezban.celik@omu.edu.tr

Özet

Son yıllarda yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu yoksulluk ve eğitim çıktıları arasında ilişki kurmaktadır. Düşük eğitimsizlik; işsizlik ve/veya düşük gelirli enformel işler, kötü yaşam koşulları, kötü sağlık göstergeleri, katılım ve bilgi kaynaklarına erişimde sınırlılıklar arasında çeşitli düzeylerde ilişkiler kurulmaktadır. Büyük, ülke temsili olan kapsamlı araştırmalar ile eğitim ve yoksulluk arasında ilişki olduğu gösterilmektedir. Gelirin eşitsiz dağıtımı ile eşitsiz eğitim çıktıları arasındaki ilişki de bu çalışmalar sayesinde görünür hale gelmektedir. Hatta bu araştırmalar düşük eğitim ve olumsuz çıktılar arasındaki ilişkinin belirli gruplar -kadın ve gençler- için daha da belirgin olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada; eğitim-yoksulluk arasındaki ilişki ve çözüm önerileri için iki farklı paradigmadan gelecek çözüm önerilerinin bütüncül ve etkin bir yaklaşım açısından gerekli olduğu iddia edilecektir.

Anahtar Kelimeler: eğitim, yoksulluk, bütüncül yaklaşım.

Abstract

In recent years, the vast majority of work has tried to establish relationships between poverty and educational outcomes. Low education, unemployment and/or informal jobs with low income, poor living conditions, poor health indicators, and participation in and access to information sources have been combined by some researchers. Even a large set of national data has been used for indicating the relationship between education and poverty. The relationship between the unequal distribution of income and unequal educational outcomes becomes visible with these studies. Moreover, these studies show that the negative outcomes of the relationship between low education and poverty are more apparent for specific groups, like woman and young people. In this study, we argue that for a holistic and effective understanding of the relationship between education and poverty, we need our possible solutions to come from different paradigms.

Key Words: education, poverty, holistic approach.

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu özellikle son yıllarda yoksulluk-eğitim ilişkisine yapılan vurguyu yeniden gözden geçirmektir. Genel olarak insanlar neden yoksul olur sorusuna yanıt aranırken; yoksulluğu ölçmeye çalışan oldukça ileri istatistikî yöntemlere değinilmeyecektir. Yoksulluk ölçümü zor bir alan olup, ölçüm üzerine çoklu tartışmalar devam etmektedir. Bu kapsamda “mutlak yoksulluk”, “görelî yoksulluk”, “yoksulluk sınırı” gibi kategoriler oldukça uzun denilebilecek bir süredir pek çok disiplinin çalışma alanına girmektedir. Bu çalışmada “yoksulluk neden vardır?” gibi önemli ancak yanıtı yine ölçümde olduğu gibi farklı paradigmalardan gelen yaklaşımlarla çoğalan alana da girilmeyecektir.

Bu çalışmada; eğitime ve eğitim göstergelerine bir “neden” olarak ya da bir “sonuç” olarak bakan yaklaşımların farklılığı üzerinde durularak daha kapsamlı bir anlama çabasının gerekliliği vurgulanacaktır. Eğitim ve eğitim çıktıları bir neden olarak ele alan yaklaşım; bireyi odak noktası olarak bireysel çözümler üretmektedir. Bireyin eğitime katılımının teşvik edilmesi, belirli düzeyde eğitim olanağına kavuşan bireyin yaşam boyu öğrenme süreçlerine dahil olarak “çalışabilirliğinin” sağlanması, kendi işinin sahibi olması ve böylece yoksulluğun azaltılması hedeflenmektedir. Eğitim ve eğitim çıktıları bir sonuç olarak görmek ise odağına yapısal unsurları almakta ve yoksulluğun yapısal nedenlerinin çözümünü gündeme getirmektedir. Bu yaklaşım sosyal politikayı ve sosyal refah hizmetlerini hak temelli ele alarak yapısal unsurlara daha fazla sorumluluk yüklemektedir. Ancak son yıllarda özellikle ikinci yaklaşım ve bu yaklaşımın getirdiği çözümler pek de hatırlanmak istenmemektedir. İki yaklaşımın karşılık geldiği paradigma ve buna bağlı çözümler de doğal olarak farklılaşmaktadır. Bireysel farklılıkları, kırılan grupları ve çoklu dezavantajları dikkate almak kadar bunları üreten yapısal nedenlere odaklanmanın da önemli olduğu açıktır. Bu çalışmada; eğitim-yoksulluk arasındaki ilişki ve çözüm önerileri için iki farklı paradigmadan gelecek çözüm önerilerinin bütüncül ve etkin bir yaklaşım açısından gerekli olduğu iddia edilecektir.

Bu amaç doğrultusunda öncelikle eğitime ilişkin makro ve mikro yaklaşımların yardımı ile eğitimin çağdaş toplumlardaki yeri ve önemi tartışılacaktır. Ardından eğitim-yoksulluk ilişkisine doğru evrilmekte olan yaklaşımlara değinilecek ve eğitim-yoksulluk ilişkisi irdelenecektir. Daha sonra Türkiye’nin yoksulluk göstergelerine eğitim boyutu ile bakılacak ve son bölümde ne yapılması gerektiğine dair çeşitli öneriler sunulacaktır.

Eğitim ve Yoksulluk İlişkisi

Son yıllarda yoksulluğun artması, belirli özellikleri ile yapısal hal almaya başlaması nedenleri ile yoksulluğu azaltmaya çalışan politika ve çalışmaların tümü eğitime önemli bir yer vermektedir. Çünkü yoksulluğun önlenmesi ve yoksulluğa bağlı risklerin bertaraf edilmesinde, yoksullukla mücadele alanındaki yerel ve küresel ölçekteki çalışmalar yoksullar için eğitimi önemli bir politika aracı haline getirmektedir. Özellikle Dünya Bankası tarafından yapılan çalışmalarda bu vurgu oldukça belirgindir (Bonal, 2004).

Günümüzde eğitim yaygınlaşmış, kapsamı genişlemiş ve eğitimde kalınan süre hiç olmadığı kadar uzamıştır ve uzama eğilimindedir. Diğer yandan toplumsal eşitsizlik ve yoksulluk azalmamış, hatta toplumsal eşitsizliklerin kuşaktan kuşağa aktarılma riskinin hızlanmakta ve yoksulluğun yapılaşmakta olduğuna dair bulgular çoğalmaya başlamıştır. Bu durum, eğitimin rolüne ilişkin birbiri ile çelişen yaklaşımların yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Uzun yıllar eğitimin rolüne ilişkin anlayışı belirleyen “işlevselci” paradigma iflas mı etmiştir? Zira bu paradigmanın temel iddiası; çağdaş toplumda bireylerin eğitime bağlı liyakat sistemi –*meritokrasi*- ve ilişkili mesleklere sahip olarak toplumsal hareketlilik sağlayacağını söylemektedir. Böylece modern toplum açık, kazanılmış statülere bağlı, ait olunan sosyal sınıftan bağımsız bir toplumsal hareketliliği ve bunun sonucunda daha eşit bir toplumsal yapıya eğitimi ulaşabilecektir (Hurn, 1993). Diğer görüş ise çatışmacı paradigmanın haklı olduğu mu ortaya çıkmıştır? Bu paradigmanın temel tezi ise, eşitsizliklerin yeniden üretilmesinin önemli bir aracı olan eğitim sistemi ve kurumlarının azınlık gruplarının ayrıcalıklarını sürdürmeye yaramaktadır iddiasıdır. Eğitim, bu amacı gizlemenin en etkin aracı olarak çağdaş toplumda görevini yapmaktadır (Blackledge ve Hunt, 1991).

Klasik sosyologlardan başlayarak eğitim, sosyolojinin önemli bir konusu olarak ele alınmış ol-

masına rağmen bir çalışma alanı olarak “eğitim sosyolojisi” geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısına kadar ayrı bir çalışma alanı haline gelememiştir (Tan, 1990). Klasik sosyoloji –özellikle yukarıda değinilen işlevselci paradigma- genel olarak eğitim ve eğitsel kurumların toplumdaki rolünü hem açıklama hem de haklılaştırma görevini birlikte üstlenmiştir. Diğer yandan eğitimin siyasetle, ekonomi ile ve toplumsal hareketlilikle olan ilişkisi farklı paradigmalardan gelen yeni görüşlerle çoğalmıştır. Kabaca bu yaklaşımların tümünün klasik sosyolojinin ürettiği bilgiden türediği de söylenebilir. Durkheim’den beslenen “işlevselci”, Marks’dan beslenen “çatışmacı” ve Weber’den beslenen “yorumsayıcı” yaklaşımların eğitim ve ilişkili olduğu makro ve mikro yapılara ilişkin geniş bir perspektif sunmakta olduğu görülmektedir. Çatışmacı paradigma yeni Marksçılar ve Marksçı olmayanlardan gelen değişik görüşlerle zenginleşmiştir. Çatışmacı paradigmanın Marksçı olmayan kanadını oluşturan Weberciler ekonominin önemini çok vurgulayan bu yaklaşımın diğer önemli hususları görmediğinden hareketle mikro etkenlere dikkat çekerek makro ve mikro yapı ve unsurları uzlaştırmayı denemişlerdir.

Klasik sosyologlardan olan Durkheim’le başlayan ve işlevselci okul olarak isimlendirilebilecek okul, eğitime oldukça önemli iki rol belirlemektedir (Hurn, 1985): ilki eğitim yetenekli kişilerin seçilmesinde, sosyal hareketlilik içinde yukarı doğru ilerlemelerinde önemli bir araçtır; ikincisi ise üretimin gereksinim duyduğu insan gücünün yetiştirilmesini sağlar. İlki ile bireyin aile kökeninin dışında kendi çabası ile kazanılmış statü edinmesine olanak sağlar ve toplumun açık toplum almasının kaynağını teşkil eder. İkincisi ise üretimde verimliliğin artmasına katkı sunar. Böylece çağdaş toplumun kendisini haklılaştırmak için kullandığı en önemli araçlardan birisinin eğitim ve eğitime bağlı toplumsal hareketlilik olduğu söylenebilir. Modern toplum eğitime böylece normatif –toplumda mevcut olan değer ve normların içselleştirilmesi-, politik –liyakate dayalı kazanılmış statü- ve iktisadi –üretimin gerektiği donanımında işgücü- sağlama gibi işlevler yüklemiştir. Ayrıca eğitilmiş yurttaş yaratma ulus devletin önemli sorumluluk alanlarından birisi olarak görülmüştür. Çünkü eğitilmiş yurttaşın toplumsal sorumluluklarını yerine getireceği varsayımları da vardır. Böylece eğitim sistemi tüm bu nitelikleri ile fırsat eşitliğini yaratmış bir toplum olmanın olasılığı olacağı düşünülmüştür.

Sonraki yıllarda okul başarısı ile iş başarısı arasındaki ilişki, okul başarısı ile gelir arasındaki ilişki, yukarı doğru toplumsal hareketliliğin düzeyi sürekli olarak izlenmiş ve elde edilen bulgular tartışılmıştır. Özellikle 1980’lerle birlikte toplumsal sınıf, ırk ve cinsiyete bağlı farklılıkları ortadan kaldırmada eğitime yüklenen görevleri yerine getiremediği ve hatta bu eşitsizlikleri yeniden üreten önemli bir araç haline gelmeye başladığı tartışılmaya başlanmıştır. Çatışmacı ekol olarak özetlenebilecek bu ekolün yaklaşımları aslında işlevselci ekolün yaklaşımı kadar eskidir ve nüvesini Marks’dan alır. Bu yaklaşıma göre eğitim, fırsat eşitliği bir aldatmacadır, toplumda ayrıcalıklı olan kesimlerin ayrıcalıklarını gizlemeye yarayan önemli bir araçtır. Mevcut düzenin devamına katkı sağladığı ve özellikle üretim sisteminin istediği nitelikte işgücü üreterek toplumsal çatışmayı gizlemeye katkı sunduğu ileri sürülmüştür. Marks’ın takipçilerinden olan Althusser’e göre bu nitelikleri ile de devletin en önemli ideolojik aygıtının eğitim olduğu belirtilmiştir (Althusser, 1971). Üretim araçlarının ve üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesinde baskıcı olmayan devlet aygıtı olarak eğitimi söyler. Çatışmacı ancak Marksist kökenden beslenmeyen bir diğer yaklaşım ise Weberyan kökten beslenmektedir. Bu yaklaşım ise çağdaş toplumlarda eğitsel belgelerin –diploma, sertifika gibi- toplumsal ayrıcalıkları/üstünlükleri olan gruplarca arzı kısıtlamak için bir araç olarak kullanmalarına olanak sağladığı da iddia edilmiştir.

Hem çatışmacı hem de işlevselci paradigmanın makro yapıları açıklamak için eğitimi kullandıkları ve her ikisinin de mevcut statükoyu sürdürmeye katkı sunduğunu söylemek olanaklı görülmektedir. Her iki yaklaşımın insana yeterli alan açmaması, insan yaratıcılığını ihmal etmesi ve insan yaşamının zenginliğini ve çeşitliliğini göstermemesi gibi nedenlerle ciddi şekilde eleştirildiğini ve buradan mikro yaklaşımların önünün açıldığı söylenebilir (Blackledge ve Hunt, 1991). Mikro deneyim, öğrenci-öğretmen odaklı bir yaklaşımın gerekliliği ve aralarındaki ilişkinin, strateji ve anlaşmaların, karşılıklı anlamlandırılmış ilişkilere odaklanmanın gerektiğini ileri sürmüştür (Hargreaves, 1972). Bu yaklaşım, sınıfta ve okul içinde gerçekleşen mikro toplumsal süreçle ilgilendi. Sembolik etkileşimcilik ve etnomethodolojiden esinlenen bu yorumsayıcı yaklaşım derslik içi etkileşim, öğretmen ve öğrencilerin durum tanımlamaları ve eğitim sürecinde dilin önemi gibi konulara ayrıntılı olarak yöneldiler.

Günümüzde, eğitimde sosyo-ekonomik eşitsizlikler hem sosyal araştırmaların hem de sosyal politika yapımcıların önemli alanlarından birisidir ve bunun minimize edilmesi gerektiği de genel olarak kabul görmektedir. Temel olarak sosyo-ekonomik eşitsizlik ekonomik, sosyal ve kültürel kaynaklar olarak bölünebilmektedir. Maddi kaynaklar; yoksulluk, gelir ve zenginlik ile ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda zengin kaynakları olanların eğitim satın alabildiğine vurgu yapmaktadır. Diğer yandan sermayenin sosyal boyutu en az ekonomik boyutu kadar önem kazanmıştır. İnsan sermayesi ve bu sermayenin niteliği ekonomik sermayeyi belirlemeye başlamıştır. Bu anlamda eğitim anahtar önemde bir yatırım alanı ve çıktıların ekonomi üzerindeki etkileri çok daha fazla önemli hale gelmektedir. Bu görüşlere temel teşkil eden ise Bourdieu ve onun tarif ettiği farklı sermaye biçimleridir.

Bourdieu'nun tarif ettiği biçimiyle kültürel sermaye üç farklı forma sahiptir (Bourdieu, 1986). Bu formlar, kültürel sermayenin yeni nesillere aktarılma veya başka formdaki sermayelere çevrilme potansiyelini taşımaktadır. Sahip olunan kültürel sermayenin aktarımı veya başka tür sermayelere çevrilmesi, kültürel sermayenin hangi formda olduğuna bağlıdır. Kültürel sermayenin aktarılması en zor olan ve kompleks formu Bourdieu tarafından "içselleştirilmiş" kültürel sermaye olarak tanımlanmıştır. İçselleştirilmiş kültürel sermaye, ona sahip olanların aynı kelimelere, aynı davranışlara aynı işlere, aynı anlamları yüklemelerini sağlayan kodlar bütünü olarak görülebilir (Bourdieu, 1976). Bu form, bireylerin aile içerisinde yetiştiriliş sürecinde aktarılan tavırlar, zevkler ve tercihleri temsil ettiği için kazanımı gelişimin evrelerine yayılmış bir sermaye tipidir. Nesneleşmiş kültürel sermayenin hacmi ise, bireylerin sahip olduğu kültürel nesnelerin miktarına göre belirlenir. Kurumsallaşmış kültürel sermaye ise resmi olarak tanınmış kurumlardan edinilmiş diplomalar, sertifika gibi vasıfları temsil etmektedir. Bu formdaki sermaye, bireyler iş piyasasına adım attıkları anda başka formdaki sermayelere –mesela ekonomik sermayeye- dönüştürülür. Dolayısıyla sermayeler arasındaki bu ilişki sayesinde toplumsal eşitsizliklerin tekrar üretilmesine sebep olan bir sistemin var olduğunu iddia etmiştir. Yani Bourdieu, düşük eğitim seviyesindeki bir ailede yetiştirilmiş olan bir öğrenci ile, erken yaşlarından itibaren çok çeşitli kültürel ürünler ile tanıştırılmış ve yüksek eğitim seviyesine sahip bir ailede yetişmiş bir diğer öğrencinin, okul performanslarından öğretmenleriyle kurdukları ilişkilere kadar bir çok zeminde farklı avantaj seviyelerine sahip olduklarını iddia etmektedir. Böylece aynı eğitim düzeyi, sosyal sınıf farklılıklarına bağlı olarak aynı getiriyi sağlayamamaktadır.

Farklı paradigmalardan gelen yaklaşımlarla eğitimle ekonomi, politika, demokrasi, toplumsallaşma, fırsat eşitliği, toplumsal eşitsizlik gibi kavramların ilişkili olduğu ve makro ve mikro yaklaşımlarla eğitimin fonksiyonları ve kendisine yüklenen sorumlulukların farklılaştığını belirtmek gerekmektedir. Bir de her toplumsal yapı ve tarihsel dönemin kendine uygun yaklaşımları olduğu bu niteliği ile de değişmekte olduğu söylenmelidir. Özellikle günümüzde "bilgi toplumu" kavramının önem kazandığı, bilginin en önemli üretim aracı haline geldiği toplumsal yapıda eğitimin rolü yeniden tartışılan bir konu olmuştur.

Bu bilgiler ışığında günümüz toplumunda eğitimin temel fonksiyonları için aşağıdaki sorulara yanıt aramak önemli görülmüştür.

- Daha fazla eğitim daha fazla sosyal adalet sağlıyor mu?
- Daha fazla eğitim yukarı doğru hareketliliği sağlıyor mu?
- Uzun eğitim daha fazla ücreti garanti ediyor mu?

Her üç soruya verilecek olan yanıtlar aslında birbiri ile ilişkili olacaktır. Soruların ayrıntılarına geçmeden önce her üç soruya da evet yanıtı verilebilir gözükmektedir. Eğitimin yaygınlığının ve süresinin uzaması sosyal adalet sağlamaya katkı sunar, daha uzun eğitim yukarı doğru hareketliliği destekler ve artan eğitim kazanılan ücreti yükseltme kapasitesine sahiptir. Ancak son yıllarda yaşanan değişimlerle yanıtın sınırlılıklarının birlikte düşünülmesi gerekmektedir. Eğitim yaygınlaştıkça ve süresi uzadıkça getirisi azalmaktadır. Çok temel iktisat prensibine göre, piyasada değeri arz ve talep karşılaştıkça belirler. Arz fazla ise değer düşmekte ve tersinde ise değer artmaktadır. Böylece uzun eğitilmiş bireylerin sayısının artması uzun eğitimin ekonomik getirisini düşürecektir. Son yıllarda bununla ilişkili olarak gereğinden fazla eğitilmiş/nitelikli/*overqualified* şeklinde bir kavram da kullanılır olmaya başlamıştır. Ancak halen uzun eğitimin işsizliği azalttığı, ücreti artırma kapasitesinin olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Fakat genişleyen ve süresi uzayan

eğitimin sosyal adalete yaptığı katkı düşmektedir. Öte yandan düşen katkı sosyal sınıf mensubiyetinin etkisini daha belirgin hale getirmektedir. Profesyonel pozisyonların artış hızının yavaşlığı bir yanda diğer yanda ise uzun eğitime sahip ve bu pozisyonları talep eden kişi sayısının fazla olması önemli bir güçlük alanı olarak belirmektedir. Bu piyasa koşullarında rekabetin sertleşmesi ve güçleşmesi anlamına gelmektedir. Böyle olunca eğitim dışı alanların önemi belirginleşmeye başlamaktadır. Böylece eğitim kadar iş piyasasının yapısı, niceliği, niteliği ve gereksinimleri ve ürettiği işlerin yapısı da belirleyici unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak eğitim, okul dışı eşitsizlikleri kompanse edememeye başlamaktadır. Bu noktada ise okul dışı alana bakmak hayati önem kazanmaktadır.

Türkiye’de yoksulluk ve eğitim

Bu bölümde Türkiye’de yoksulluk-eğitim arasındaki ilişkiye bakılacaktır. İstihdam olanaklarının sınırlılığı, düşük eğitim düzeyi, bölgesel eşitsizlikler, kır-kent farkı, cinsiyete bağlı eşitsizliklerin yoksullukla ve eğitimle olan ilişkisi anlaşılmak istenmektedir. Öncelikle yoksulluk durumuna, ardından eğitim durumuna bakılarak eğitim-yoksulluk arasındaki ilişkinin niteliği ortaya konacaktır. Ardından eğitim politikalarının yoksulluk üzerindeki etkileri için bireysel ve yapısal nedenler belirlenerek sonuç bölümünde çözüme yönelik olası öneriler sunulacaktır.

Şenses (2001); yoksulluğun nedenlerini açıklamaya çalışan çalışmaların; “bireysel” ve “yapısal” açıklamalar olarak iki başlık altında toplanabileceğine işaret etmektedir. Yoksulluğu bireysel nedenlerle açıklamaya çalışan görüşler; kişilerin yetenekleri, sorumluluk ve disiplin anlayışı, tutumluluk derecesi ve gösterdikleri çaba gibi kendi kişisel özellikleri ile ilişkilendiren ve yoksulları hem kurban hem de neden olarak gören yaklaşım olarak özetlenebilir. Yapısal açıklama ise; yoksulluğu bireyin dışında/ötesinde başta ekonomi politikaları olmak üzere, düşük ücret, yetersiz eğitim ve istihdam olanakları ve ayrımcılık gibi yoksulların kendi denetimleri dışındaki unsurların belirlediği sosyoekonomik sistemle ele almaktadır. Nedenleri bulmak için incelenmesi gereken konular ise; büyüme-gelir dağılımı ve yoksulluk, demografik unsurlar (nüfus baskısı-hane halkı özellikleri ve göç), işgücü piyasaları, dışsal etmenler (şoklar, ayrımcılık ve yerleşim yerinin özellikleri), yapısal uyum programları ve kısa dönem devreden hareketler ve kamu harcamaları-siyasal/sosyolojik unsurlar gibi diğer etmenlerdir. Sonuçta, yoksulluğun nedenlerinin net olarak belirlenmesi; neden ve sonuçların iç içe görünmesi nedeniyle kolay değildir (Şenses, 2001).

Yoksulluğu görünür kılama çalışmalarının önemlilerinden birisi de gelir dağılımının incelenmesidir. Türkiye’de gelir dağılımı araştırması ilk kez 1963 yılında yapılmıştır. Bu araştırmaya göre, nüfusun en düşük gelirli %20’lik kesimi, gelirin ancak %4,5’ini alırken, nüfusun en yüksek gelirli %20’lik kesimi, gelirin %57’sini almaktadır. Gelirin yarısından fazlası nüfusun %20’si tarafından kullanılmaktadır. 2003 verilerine göre ise nüfusun en düşük gelirli %20’lik kesimi 6.0 pay, nüfusun en yüksek gelirli kesimi gelirin %48’sini almaktadır. Aynı şekilde gelirin yoğunlaşmasını ifade eden “Gini Katsayı”, 1963 gelir dağılımı araştırmasında 0,55 iken, 1987’de ki araştırmada 0,43; 1994’teki araştırmaya göre 0,49 ve 2003 yılında ise %0.42 olarak hesaplanmıştır. Çeşitli araştırmalarda nüfusun en düşük gelir grubu ile en yüksek gelir grubu arasındaki fark 8 kata ulaştığında, toplumsal bunalımların ortaya çıkabileceği belirtilmektedir. Türkiye’de 1994 yılında yapılan gelir dağılımında, bu fark 11 kat, 2003 yılında ise 8’dir.

Tablo 5. Türkiye’de Gelir Gruplarının % 20’lik Dilimlere Göre Karşılaştırılması

Gelir Grupları	1963 DPT	1968 DPT	1973 DPT	1986 TÜSİAD	1987 DİE	1994 DİE	2003 DİE
En düşük %20	4.5	3.0	3.5	3.9	5.2	4.9	6.0
2. %20	8.5	7.0	8.0	8.4	9.6	8.6	10.4
3. %20	11.5	10.0	12.5	12.6	14.0	12.6	14.5
4. %20	18.5	20.0	19.5	19.2	21.2	19.0	20.9
En yüksek %20	57.0	60.0	56.0	55.9	50.0	54.0	48.3
Cini Katsayısı	0.55	0.56	0.51	0.46	0.43	0.49	0.42

Türkiye için kullanılabilecek resmi en son yoksulluk çalışması TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), 2008 Yılı Yoksulluk Çalışmasıdır. Buna göre, 2008 yılında Türkiye’de fertlerin yaklaşık yüzde 0.54’ü yani 374 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, yüzde 17.11’i yani 11 milyon 933

bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşadığı belirlendi. Yoksulluğa dair şu tespitler aynı raporda yapılmıştır. Buna göre:

- *Kırsal yerlerde yaşayanların yoksulluk riski kentsel yerlerde yaşayanlardan fazladır.¹*
- *Hane halkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riski artmaktadır².*
- *Eğitim durumu yükseldikçe yoksul olma riski azalmaktadır³.*

Bu üç temel tespitin birbiri ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Kırdan yaşamak ile hane büyüklüğü arasında ilişki vardır. Yapılan çalışmalar kırdan yaşayanlar ile kente yeni göç etmiş ailelerin hane büyüklüğünün daha fazla olduğunu göstermektedir. Aslında bu nerede ise evrensel bir tespittir. Kırdan kente gidildikçe ve kentte yaşama süresi uzadıkça hane büyüklüğü azalmaktadır. Bu kabul, şöyle bir varsayıma dayanmaktadır: Tarım toplumlarında çocuğun hane için tüketici olduğu süre kısadır. Çocuk çabuk şekilde üretici üye pozisyonuna geçebilir. Çocuğun aileye ekonomik katkısının olması, maliyeti az olduğundan çocuk sayısını arttırır. Çocuğun ekonomik değerinin yanı sıra/birlikte modern aile planlaması yöntemlerinin kırdan ulaşmasındaki yetersizlikler, sağlık hizmetlerine ulaşımındaki çeşitli güçlükler ile de bebek ve çocuk ölümleri kentsel alanlardan daha yüksektir. Tüm nedenler birlikte düşünüldüğünde zaman kırdan hane büyüklüğünün daha fazla olması normal gözükmemektedir. Kırdan hâkim olan bu yapı, kırdan-kente yeni göç etmiş aileler için de izlenebilmektedir. Kentte yaşama süresine bağlı olarak yani kentte kalınan süre arttıkça göç etmiş ikinci, üçüncü kuşakta hane büyüklüğü küçülmeye başlamaktadır. Kentte tüketici aile üyesi olan çocuğun maliyeti artmaktadır. Böylece kırdan yaşayan ve kente yeni göç etmiş aileler hane büyüklüğü açısından kent ailesinden daha büyük olmaktadır.

Hanenin üye sayısının artmasının yoksullukla ve eğitimle olan ilişkisi ise hanede ücretli çalışan kişi sayısına bağlı olmaktadır. Türkiye’de ücretli kadın çalışmasının çok düşük oranlarda olması haneleri tek gelirli haneler haline getirmektedir. Bu koşullarda kalabalık hane üyeleri tek gelire bağlı yaşamakta ve çocuk emeğinin hanenin geçimi için kullanılması önemli bir yoksulluk stratejisine dönüşebilmektedir. Böylece çocukların eğitime hiç başlamaması ve/veya eğitimin başlarında çeşitli şekillerde eğitimden kopması söz konusu olabilmektedir. TÜİK’in (2007) çalışan çocuklar hakkında yaptığı araştırmanın sonuçlarına baktığımız zaman bu durumu izlemek mümkün olabilmektedir. Rapor, ekonomik eşitsizliklerin çocukların okulu terk etmesine yol açan en önemli faktörlerden biri olduğuna işaret etmektedir. TÜİK’e göre çalışan çocuklar arasından okula devam etmeyenlerin yüzde 20’si okul masraflarını karşılayamadığı için okuldan ayrılmaktadır. Ayrıca raporda ailenin sosyal güvenlik kapsamında olmamasının ve aile içinde kişi başına düşen aylık harcamanın düşük olmasının çocuğun okulu terk ihtimalini arttırdığına vurgu yapılmaktadır. Çalışmanın sonuçları çocuğu okulu terk eden ailelerin önemli bir kısmının gelir ve eğitim düzeyi düşük, sosyal güvencesiz, ekonomik ve kültürel eşitsizliğe maruz kalan aileler olduğunu göstermektedir. Alkan ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilen bir başka araştırma da öğrencilerin eğitimde kalma eğilimleri ve ortaöğretim seçiminde anne-baba eğitim düzeylerinin belirleyici olduğu bulunmuştur. Çalışmaya göre ortaöğretime geçen öğrenciler büyük oranda ailelerinin sosyo-ekonomik özelliklerine paralel lise türlerine yerleşmekte ve seçilen lise türü de üniversiteye gidip gidemeyeceklerini belirlemektedir. Yine Dinçer ve Uysal Kolaşın, PISA⁴ 2006 sonuçları üzerine yaptıkları değerlendirmede, öğrencilerin başarılarında sosyoekonomik altyapılarının önemli bir etken olarak ortaya çıktığına vurgu yapmışlardır. Mevcut eğitim sisteminin ailenin sosyo ekonomik durumunun öğrenci başarısı üzerinde yarattığı dezavantajları kaldıramadığını belirtmişlerdir.

Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası işbirliğinde yürütülen geniş kapsamlı “Refah ve Sosyal Politika” çalışması çerçevesinde hazırlanan “Gelecek Nesiller İçin Fırsatların Çoğaltılması-Yaşam Fırsatları” (2008) konulu raporda ‘çocukların yaşamlarında karşılarına çıkan başarı fırsatları büyük farklılıklar göstermektedir ve bu fırsatlar, çocukların doğum yerleri ve ebeveynlerinin eğitimleri gibi, kendilerinin denetleyemedikleri etkenler belirlemektedir’ tespiti yapılmaktadır. Rapor, Türkiye’de yaşam fırsatlarının nesilden nesile nasıl aktarıldığını ve bu döngüden kurtulmaları

1 Kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlarda 2007 yılında % 34,80 olan yoksulluk oranı 2008 yılında % 34,62’ye, kentsel yerlerde yaşayanların yoksulluk oranı da % 10,36’dan % 9,38’e düşmüştür.

2 2008 yılında hanehalkı büyüklüğü 3 veya 4 kişi olan hanelerde bulunan fertlerin yoksulluk oranı % 8,48 olurken, 7 ve daha fazla olan hanelerde fertlerin yoksulluk oranı % 38,20 olarak hesaplanmıştır.

3 2008 yılında okur-yazar olmayanlarda yoksulluk oranı % 39,59 olurken, ilköğretim mezunlarında bu oran % 13,44, lise ve dengi meslek okulları mezunlarında % 5,64, yüksekokul, fakülte ve üstü mezuniyete sahip fertlerde % 0,71 olmuştur. İlköğretime başlamamış olan 6 yaşından küçük çocukların yoksulluk riski ise % 22,53’tür.

4 Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı – PISA (Programme for International Student Assessment), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü OECD’nin üç yıllık aralarla düzenlemekte olduğu ve 15 yaş grubu öğrencilerin kazandıkları bilgi ve becerilerin değerlendirilmesine yönelik yapılan bir tarama araştırmasıdır.

için gençlere yatırım yapılması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca raporda, erken çocukluk gelişimi ve okul öncesi eğitime daha fazla yatırım ayırmanın, hem gençlerin daha iyi bir yaşam sürmelerini hem de, uzun vadede, gelir düzeyinin yükselmesini ve ekonomik büyümenin hız kazanmasını sağlayacağı ifade edilmektedir. Türkiye'deki 15 yaş grubu çocukların eğitim başarılarını da inceleyen Rapor koşullar ile sonuçlar arasında güçlü bir bağlantı olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Fırsat eşitsizliklerinin büyük bir kısmının altında yatan faktörün gençlerin yetiştikleri ailelerin sosyoekonomik yapısına ve kaliteli eğitime erişim konusundaki eşitsizliklere bağlı olduğu da belirtilmektedir.

Eğitime erişim niceliksel bir göstergedir ve çoğu zaman tek başına yeterli olmamaktadır. Bu nedenle alınan eğitimden ne ölçüde verim alındığı yani niteliği de dikkate alınmalıdır. Örgün eğitimin özellikle de temel eğitimin kentsel yoksulluk alanlarında durumuna bakıldığında, eğitime erişim ve eğitimden alınan verimi düşüren temel sorunlar bir yanda yetersiz beslenme, sağlık, barınma imkânları ile düzenli aile ortamı eksikliği, diğer yanda okullarda sınıf mevcutlarının yüksekliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüm bu ilişkiler birlikte değerlendirildiğinde, toplumdaki sosyo-ekonomik eşitsizliklerin, önce eğitime erişmede, ardından erişilen eğitim sistemi içinde kalmaya ve nitelikli eğitim veren okullara erişimde eşitsizliğe, ardından akademik başarıda ve nihayet istihdamda, mesleki başarıda ve kazılan gelirde eşitsizliğe dönüştüğü; sonuç olarak kuşaklar boyunca yeniden üretildiği söylenebilir.

Eğitim Göstergeleri

Eğitim göstergelerine bu bakış açısı ile yeniden bakmak yararlı olacaktır. OECD'nin 2009 yılında yayınladığı raporda, nüfusun ortalama eğitim aldığı yıl 6 yıldır. 2007 yılında yetişkin okur-yazarlık oranı yüzde 89'dur (erkekler için %96; kadınlar için ise %81). Bu yetişkin kadınların %19'unun okuma-yazma bilmediğini gösteriyor ki yaklaşık beş kadından biri okuma yazma bilmiyor demektir. Millî Eğitim İstatistikleri, 2010 verilerine göre, 2009-2010 öğretim yılı okul öncesi okullulaşma oranları, 3-5 yaş için 28; 4-5 yaş için %39'dur. Yine aynı kaynağın verdiği ilköğretimde net okullaşma oranlarına ilişkin yüzdeler ise %98'dir. Ortaöğretimde cinsiyete göre net okullaşma oranlarına bakıldığında ise bunun erkeklerde %67.5, kızlarda ise %62.2 olduğu görülmektedir. Türkiye'nin 15-19 yaş grubunda gençler arasında net okullulaşma oranının OECD ülkeleri arasında en düşük oran olduğu görülmektedir. Buradan eğitimde olmayan gençlerin istihdamda da olmadığı ve 15-19 yaş arası hem eğitimde hem de istihdamda olmayan gençlerin oranının 2006 yılı rakamlarına göre %37 olduğu bunu cinsiyete göre ayırarak bakıldığında ise %50'sini kızların oluşturduğu görülmektedir. Okul öncesi eğitimden başlayarak eğitime ulaşmada ve eğitime ulaştıktan sonra eğitimde kalma süreleri açısından eşitliğin sağlanmadığını ve eşitsizlikten daha fazla etkilenenlerin kızlar olduğu ortaya çıkmaktadır.

Hane halkı işgücü anketine göre, 15-19 yaşındaki diplomasızların oranı yüzde 15'dir. Eğilimler, sekiz yıllık eğitime geçilmesine rağmen yaş grubunda okulu bitirmeden ayrılanların oranının arttığını göstermektedir. İlköğretimde tam devam ve mezuniyetin sağlanması için, yalnızca ailelere maddi destek vermek ya da sürekli okul inşa etmek yeterli değil gibidir. Zira araştırmalara göre, çocukların önemli bir kısmı okuldaki durumdan hoşnut değildir, dersleri fazla zor bulmaktadır ve eğitimin bir getirisi olmayacağına inanmaktadır. Bu nedenle eğitim sisteminin her bireyin eşit fırsatlara sahip olmasına katkıda bulunabilmesi için, herkese aynı eğitimin sunulması yeterli gözükmemektedir.

Türkiye'de yoksulluğun nedenlerini; kimlerin yoksul olduğundan yola çıkarak söylemek mümkün gözükmemektedir. Yeniden bulgulara dönersek kırsal kesimde yaşayanlar, kalabalık aileye sahip olanlar ve düşük eğitimliler yoksuldur. Yine aşağıda sunulan tablo incelendiğinde kimler yoksul sorusuna cinsiyet ve yaş faktörlerinin de eklenmesinin doğru olacağı söylenebilir. Kadınlar erkeklerden, çocuklar genç ve yetişkinlerden daha fazla yoksulluk riski ile karşı karşıyadır. Yine bir sonraki tablo incelendiği vakit de şöyle bir değerlendirme eklenebilir: anne-babası eğitimsiz ve/veya düşük eğitimli olan çocuk ve gençlerde yoksul olma riski altındadır.

Tablo 1: Hane halkı fertlerinin cinsiyetine ve eğitim durumuna göre yoksulluk oranları (TÜİK)

Eğitim durumu	2002	2005	2008
6 yaşından küçük fertler	33,1	27.8	22.5
Okur-yazar değil	41.1	40.5	46.1
Okur-yazar olup bir okul bitirmeyen	34.6	28.7	26.3
İlkokul	26.1	17.1	15.9
İlköğretim	26.4	22.4	17.2
Ortaokul ve orta dengi meslek	18.7	8.3	8.3
Lise ve lise dengi meslek	9.8	6.7	5.6
Yüksekokul, fakülte ve üstü	1.5	0.7	0.8

Tablo 2: Bitirilen eğitim düzeyi ve cinsiyete göre nüfus (6+ yaş)-2009

Bitirilen eğitim düzeyi	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilmeyen	4.672.257	915.054	3.757.203
Okuma yazma bilen fakat okul bitirmeyen	13.517.214	6.583.731	6.933.483
İlkokul mezunu	18.523.823	8.937.271	9.586.552
İlköğretim mezunu	7.432.613	3.967.815	3.464.798
Ortaokul veya dengi okul mezunu	2.795.917	1.786.153	1.009.764
Lise veya dengi okul mezunu	10.379.231	6.002.688	4.376.543
Yüksek okul veya fakülte mezunu	4.320.813	2.534.434	1.786.379
Yüksek Lisans mezunu	279.268	166.285	112.983
Doktora mezunu	95.500	61.301	34.199
Bilinmeyen	3.032.457	1.657.575	1.374.882
Toplam	65.049.093	32.612.307	32.436.786
Yabancılar kapsama alınmamıştır.			
Ulusal Eğitim İstatistikleri Veritabanı 27.05.2010 tarihi itibarıyla güncellenmiştir (TÜİK)			

Eğitim ile yoksulluk arasında açık bir ilişki vardır. Yoksulların özelliklerine bakıldığında bir kısmı kentlerde bir kısmı kırsal alanda hayatını devam ettiriyor olabilir veya bir kısmı kadın erkek gibi cins ayrımcılığı nedeni ile yoksullukla karşı karşıya kalmış olabilir. Ama bütün bu yoksulların sahip olduğu temel özellik eğitimlerinin düşük seviyede olmasıdır.

SONUÇ

Hem yoksulluk hem de eğitim verileri birlikte incelendiğinde şöyle bir sonuca ulaşmak mümkün gözükmektedir. Türkiye’de yapılan eğitim ve yoksulluk çalışmaları yoksulluğun yapısal nedenlerle açıklanabileceğini göstermektedir. Cinsiyet, yaş, yaşanan yer, ailenin ekonomik düzeyi, gelir dağılımı, iş piyasasının temel nitelikleri gibi nedenlerle insanların yoksul olduğu söylenebilir. Eğitim sisteminin aileden getirilen yoksulluğu giderici fonksiyonun sınırlı olduğu iddia edilebilir. Böylece yoksul aileye ve olanaklara sahip olma yoksul eğitim çıktılarına, yoksul eğitim çıktıları ise istihdam dolayımı ile yoksulluğu yeniden üretme kapasitesine sahip gözükmektedir. Bu anlamda uygulanacak eğitim politikalarının bu riski bertaraf edecek şekilde planlanması gerektiği açığa çıkmaktadır.

Eğitimin, herkese fırsat eşitliği sağlanması yolundaki katkısını gerçekleştirebilmesi için öğrenenin özelliklerini göz önüne alması, hizmetlerin çeşitlendirilmesi ve böylece olumsuzluk oluşturan faktörlerin etkisini giderebilmesi gerekmektedir. Bunun için de okulöncesi başlayarak yaygın eğitim fırsatları dahil tüm kademeleri kapsayan geniş bir yelpazede politikaları eşzamanlı düşünmek, oluşturmak ve uygulayabilmek gerekmektedir. Diğer bir deyişle, etkili ve eşitlikçi bir eğitimin yolu bütüncül bir eğitim stratejisi oluşturabilmekle mümkün gözükmektedir. “Türkiye’de Toplumsal Eşitsizlik 2009” araştırmasına göre, “Hayatta yükselmenin koşulları nelerdir” sorusuna yüzde 95 “Çalışkan olmak”, yüzde 89 “Doğru kişileri tanımak”, yüzde 86 “Ebeveynlerin eğitilmiş olması” ve yüzde 83 “Bireyin hırslı olması” yanıtını vermektedir. Bunun bir fırsat sunmakta olduğu ve kapsamlı eğitim politikaları ile eğitim dışı alanları da gören eğitim politikalarının toplumsal adaletin sağlanmasına katkı sağlayacağı açıktır. 1966 yılında yapılan eğitimde fırsat eşitliği çalışmasından bu yana adil ve eşit eğitimin sosyal yapı ve sosyal hareketlilik üzerine olan olumlu etkileri bilindiğinden (Coleman ve diğerleri, 1966) sosyal adalete katkı sunacağı tartışılmazdır.

Yoksulluk oranı eğitim durumuna göre değerlendirildiğinde, yoksullukla eğitim düzeyi arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğunu söyleyebiliriz. Eğitim-gelir istatistiklerinin de gösterdiği yoksulluğun en yüksek olduğu kesimin hiç okuma-yazması olmayanlar, en düşük olduğu kesimin ise yüksekokul, fakülte ve üstündeki eğitim düzeyine sahip olanlar olduğu yönündedir. Bu verilerden hareketle eğitimin yaygınlaştırılması ve süresinin uzatılması gerektiği genel olarak tüm politika yapıcılar ve karar vericiler için üzerinde fikir birliğine varılmış ender konulardan birisidir. Bunun temel nedeni ise eğitim aracılığı ile sosyal eşitsizlikleri azaltmaktır. Eğitimin daha fazla sosyal adalet sağlayacağı ve çalışılan işten elde edilecek geliri arttıracacağı varsayılmaktadır. Ancak eğitim seviyesini yükseltmeyi gerektirecek maddi koşullar (gelişen üretim yapısı) olmaksızın eğitime yapılacak yatırımların etkisi sınırlı olacaktır. Böylece eğitim politikası belirlenirken sosyo-ekonomik yapının ve daha özelde ise işgücü piyasasının ne kadar nitelikli işgücü talep ettiğine ilişkin durum analizlerinin yapılması gerekli gözükmektedir.

Ancak yoksulluk-eğitim ilişkisinde sadece eğitime odaklanan sosyal politikaların başarılı olmayacağı açıktır. Eğitim dışı alanları görmeyen bir politika, eğitime bağlı ve eğitimle üretilen toplumsal eşitsizlikleri azaltmakta başarılı olamayacaktır. Bu nedenle ev koşulları, istihdam koşulları ve politikalarının da eğitim politikası ile birlikte ele alınması gerekmektedir. Ayrıca yaygınlaşan ve uzayan eğitimin maliyet ve faydaları da sorgulanmaya muhtaç konulardan birisidir.

Sonuç olarak eğitime bütün toplumsal eşitsizlikleri üreten bir neden olarak bakmak ya da tam tersinden bütün toplumsal eşitsizliklerin çözümünde sihirli bir araç olarak bakmak yanlış bir bakış açısidir ve buna bağlı olarak yanlış politika üretilmesine yol açabilecektir. Toplumsal eşitsizliklerin üretilmesinde ve/veya çözümünde araçlardan birisi olarak bakılması ve eşitsizlikleri üreten geniş sosyo-ekonomik-politik alana dikkat edilmesinin önemini vurgulayarak bitirmek yerinde gözükmektedir. Tüm bunlardan şöyle bir sonuç çıkarımı olmamasına da dikkat edilmelidir: madem eşitsizlikleri azaltmıyor, uzayan eğitim geliri arttırmıyor o halde eğitim sürelerini uzatmaya gerek yok ya da herkesi aynı eğitim seviyesine getirmek gereklidir. Bunların yerine eğitimin sosyal yeniden üretim, toplumsal eşitsizlikler ile eğitim politikaları arasındaki ilişkiye dikkat edilmesi ve bu hususların içerilmesinin gerekli olduğunun görülmesi gereklidir.

KAYNAKÇA

- Aktan, CC & Vural, İY. (2002). "Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Hak-İş Federasyonu Yayınları, Ankara.
- Blackledge, D. And Hunt, B. (1991). *Sociological Interpretations of Education*. Routledge: London and New York.
- Bonal, X. (2004). Is the World Bank education policy adequate for fighting poverty? Some evidence from Latin America. *International Journal of Educational Development*. 24, S. 649-666.
- Bourdieu, P. (1986) 'The Forms of Capital', in J.G.Richardson (ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York: Greenwood : 241-58
- Bourdieu, P.(1976) 'Systems of Education and Systems of Thought.'" *Schooling and Capitalism*. Ed. Roger Dale, et al. London: Routledge & Kegan Paul, p:76
- Coleman, J. S. and E. Q. Campbell, C. J. Hobson. J. McPartland. A. M. Mood. F. D. Weinfeld and R. L. York (1966) *Equality of Educational Opportunity*. Washington, D.C.: U.S. Department of Health Education and Welfare. OE-38001.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Dünya Bankası (DB). (2010). "Türkiye: Gelecek Nesiller İçin Fırsatların Çoğaltılması- Yaşam Fırsatları" Raporu, Ankara.
- Durkheim, E. (1956). *Education and Sociology*. New York: Free Pres.
- Dinçer, M. A., Uysal, K. G. (2009). "Türkiye'de Öğrenci Başarısında Eşitsizliğin Belirleyicileri," *Eğitim Reformu Girişimi*, İstanbul, p. 14, (T.)
- Hargreaves, D. (1971). *Interpersonal Relations and Education*. Routledge, London.
- Hurn, J. C. (1993). *The Limits and Possibilities of Schooling: An Introduction to the Sociology of Education*. Third Edition, Allyn and Bacon: University of Massachusetts.
- Nhamo, S. & Nhamo, G. (2006) *Macroeconomics, (Adult) Education, And Poverty Eradication In Southern Africa, Review of Education*, 52: ss. 305-322
- Şenses, F. (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, Kavramlar, Nedenler, Politikalar ve Temel Eğilimler*. İletişim Yayınları.
- Ulusal Eğitim İstatistikleri Veritabanı, TÜİK.
- Tan, M. (1990). *Eğitim Sosyolojisinde Değişik Yaklaşımlar: İşlevselci Paradigma ve Çatışmacı Paradigma*.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2007) *Çocuk İşgücü Araştırması 2006*, Haber Bülteni Sayı 61, 20 Nisan. (T.)
TÜİK 2008: 2008 Yılı Yoksulluk Çalışmaları Sonuçları, Ankara.

YOKSULLUĞU BELİRLEMEDE KULLANILAN HEDEFLEME YÖNTEMLERİ:

TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Ahmet Fatih ORTAKAYA

Sosyal Yardım Uzmanı • SYDGM

Özet

Sosyal yardımların yoksulluk riski altında bulunan kesimlere en etkin ve hızlı bir şekilde ulaştırılması konusunda farklı hedefleme mekanizmaları kullanılmaktadır. Bu mekanizmalar ile nüfusun en yoksul kesimi bilimsel çalışmalar neticesinde belirlenerek, söz konusu kesime uygulanacak sosyal yardım programları dahilinde yardım ve desteklerde bulunmaktadır. Birçok Latin Amerika ülkesinde ve Türkiye’de de sosyal yardım programlarının uygulanacağı hedef kitlenin belirlenmesinde bu mekanizmalardan faydalanılmıştır. Bu çalışmada Dünya’da kullanılan bazı hedefleme yöntemleri incelenmiş ve Türkiye’de de halihazırda geliştirilmekte olan puanlama formülü araştırma projesi kapsamında yapılan çalışmalara değinilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Doğrulanmış Ortalamalar Değerlendirmesi, Temsili Ortalamalar Değerlendirmesi (TOD), Doğrulanmamış Ortalamalar Değerlendirmesi

Abstract

Different kinds of targeting mechanisms are used for determining the people under risk of poverty for transferring social assistance in an efficient and a quick manner. By using these mechanisms, extreme poor are determined by conducting scientific studies. So, social supports within the context of social assistance programs are delivered to those designated by these mechanisms. In many Latin American Countries and as well as in Turkey, these poverty targeting mechanisms were used for indication of target people to benefit from social assistance programs. In this study, couples of targeting mechanisms used in the world were examined and the one that is recently being developed in Turkey was highlighted.

Keywords: Verified Means Test (VMT), Proxy Means Test (PMT), Unverified Means Test (UMT)

GİRİŞ

Sosyal yardım yararlanıcılarının belirlenmesinde çeşitli hedefleme yöntemleri kullanılmaktadır. Kullanılan bu hedefleme yöntemleri küresel ve bölgesel krizler, maddi sınırlılıklar ve yaygınlaşan liberal bir anlayış doğrultusunda ülkelerin bölgesel ve yerel ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Söz konusu küresel krizlerin ve şokların ilk olarak yoksulluk riski altında yaşayan kesimleri etkilemesi, ülkelerin bu konuda önlemler almasını tetiklemiştir. Alınan önlemler sonucunda ülkeler sosyal koruma ağlarını güçlendirme yolunda önemli adımlar atmış ve yeni sosyal yardım programları oluşturmuşlardır. Oluşturulan bu programların kaynak, zaman, kısmi kapsam ve hedef kitlesi açısından sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu sınırlılıkların doğurduğu öncelikler ile kullanılması planlanan kaynağın, ilgili sosyal yardım programı kapsamına alınması düşünülen hedef kitleye en doğru ve etkin bir şekilde ulaştırılması ihtiyacı, sosyal yardım yararlanıcılarının belirlenebilmesi için bazı bilimsel yöntemlerin kullanılmasıyla oluşturulan farklı hedefleme mekanizmalarını gerektirir.

Bu çalışmada sosyal yardım programlarından faydalanacak kişilerin belirlenmesinde kullanılan farklı hedefleme mekanizmalarına değinilmiş ve bu mekanizmalarla ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur. İki bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde, genel olarak kullanılan hedefleme yöntemleri ile bu yöntemlerin oluşturulmasına ilişkin gerçekleştirilen bilimsel çalışmalara değinilmiş; ikinci bölümünde ise, Dünya üzerinde kullanılan bazı hedefleme yöntemleri ile Türkiye’de uygulanan hedefleme yöntemi ve yürütülmekte olan sosyal yardım yararlanıcıların belirlenmesine yönelik puanlama formülünün geliştirilmesi projesi kapsamında yapılan çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmanın sonuç ve değerlendirmeler bölümünde söz konusu hedefleme yöntemlerinin kurgulanmasında dikkat edilmesi gereken hususlara ilişkin değerlendirmelerde bulunularak bazı öneriler sunulmuştur.

1. BÖLÜM: HEDEFLEME YÖNTEMLERİ

Sosyal yardım yararlanıcılarının belirlenmesine yönelik geliştirilen hedefleme mekanizmalarının genel amacı temel eğitim, sağlık ve beslenme gibi insani gereksinimlere ulaşmada problem yaşayan ve sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya bulunan **en yoksul** kesimin tespit edilmesidir. Böylelikle, geliştirilen sosyal programlar için kullanılması planlanan sınırlı kaynak miktarı ile yoksulluğun en yoğun olarak yaşandığı kesimlere ulaşarak yoksulluğu azaltmak ve sosyal refahın sağlanmasına destek vermek hedeflenmektedir.

Genel olarak sosyal yardım programlarında **hane (ya da hanedeki birey)** temelli, daha geniş çapta **grup (ya da coğrafi)** temelli, kişiye özel ya da bu **üç yöntemin bir bileşimi (kombinasyonu)** şeklinde uygulanan farklı hedefleme mekanizmaları bulunmaktadır. Hane ya da hanedeki bireylerin tespiti için kullanılan hedefleme yönteminde yardım yapılacak birim hane ya da hane içerisindeki bireydir. Temel olarak bu yöntemde Doğrulanmış Ortalamalar Değerlendirmesi, Doğrulanmamış Ortalamalar Değerlendirmesi ve Temsili Ortalamalar Değerlendirmesi (TOD) olmak üzere üç farklı hesaplama tekniği kullanılmaktadır.

Genel olarak bu yöntemlerin uygulanmasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklılıklar bulunmakla birlikte, temelde izlenen aşamalar şunlardır:

Öncelikle seçilen örneklem doğrultusunda, kullanılacak yönteme bağlı olarak çeşitli veri toplama teknikleri (anket, ev veya ofis ziyaretleri ya da yüz yüze görüşme) yoluyla hane ya da bireylerden veriler toplanır (Bu aşamada örnekleme seçilecek olan haneler için ülkelerin mevcut durumlarına göre farklı yapılandırma yöntemleri kullanılmaktadır. Bu yöntemde, örnekleme hak sahibi olma şansı olsun veya olmasın ülke genelindeki hane ya da bireylerin sosyo-ekonomik durumlarını ortaya çıkarmak için farklı sosyo-ekonomik düzeye sahip hane ya da bireyler seçilir. Başka bir kurguda ise, örnekleme sadece yoksul hane ya da bireyler seçilir).

Daha sonra toplanan bu bilgiler çeşitli kontrol mekanizmalarından geçirildikten sonra (ya da kontrol edilmeden) hane bilgi sistemleri adı altında dijital ortama aktarılır (Bu aşamada bilgiler aktarılırken **tek bir numara ya da kayıt** bilgisi kullanılır).

Aktarılan bu bilgiler doğrultusunda hanelerin sosyo-ekonomik durumları yapılan analizler ile (kullanılacak yöntemle bağlı olarak) tespit edilir.

Analiz işlemleri tamamlandıktan sonra yardım programı için başvuru yapan hanenin ya da bireyin belirlenen sosyo-ekonomik durumları ile yardımı almak için (programa özel konulan) şartları sağlayıp sağlamadığı kontrol edilir.

Bütün şartları sağlayan hane ya da bireyler yardım programından faydalanmaya hak kazanır.

Doğrulanmış Ortalamalar Değerlendirmesi, hane ya da bireyin gelirinin ve harcamasının ölçülebildiği, bu bilgilerin veri tabanlarında kayıtlı tutulduğu ve gelişmiş sistemler kullanılarak çapraz kontroller ile izlenebildiği OECD ülkelerinde kullanılmaktadır. Kayıt dışı ekonominin minimum seviyede olduğu, taşınır taşınmaz mal ve ürünler ile sosyal sigorta, banka ve vergi sistemleri gibi büyük veri tabanlarının entegre çalışması sonucu, Doğrulanmış Ortalamalar Değerlendirmesi sosyal yardım programlarından yararlanacak yoksul kesimin belirlenmesinde **en etkin hedefleme mekanizması** olarak değerlendirilmektedir (Castañeda ve Lindert, 2005). Ancak bu yöntem az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde yaygın olarak kullanılmamaktadır. Bu durumun nedenleri, söz konusu yöntemin altyapı ve kurulum giderlerinin oldukça yüksek olması ve kayıt dışı ekonominin az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde yoğun olarak görülmesidir.

Doğrulanmış Ortalamalar Değerlendirmesi yönteminde hanehalklarının ya da kişilerin yardım almaya seçilebilirlik ölçütleri ilgili veri tabanlarında kayıtlı bulunan mal varlıklarına göre veya bu hane ve kişilere gelir testleri uygulanmak suretiyle belirlenir. Yardım miktarları ise çeşitli hane kolaylıkları ve hane nüfusu gibi tipik özelliklere göre düzenlenmektedir. Bu yöntemin uygulanmasında sosyal yardım programlarına özel faydalanma koşulları belirlendikten sonra merkezi bilgisayar programları ile başvuru yapan hane ya da kişilerin bilgileri kontrol edilir ve şartları sağlayan birey ya da haneler hak sahibi olarak değerlendirilir.

Doğrulanmamış Ortalamalar Değerlendirmesi yönteminde yardım programından faydalanması muhtemel hane ya da kişinin geliri, beyan usulüne göre alınır ve bu beyanın doğruluğu kontrol edilmez (ya da çok küçük bir kısmı kontrol edilir). Yerelde hanenin refah düzeyini ölçmek için yapılan anketler aracılığı ile toplanan veriler, daha sonra imkan dahilinde merkezi veri tabanlarına kaydedilir. Doğruluğu kontrol edilmeyen bu bilgilerden yapılan analizler ve yardım programlarına özel faydalanma koşulları doğrultusunda, yardım için başvuran hane ya da bireyin fayda sahibi olup olmadığı tespit edilir. Doğrulanmış Ortalamalar Değerlendirmesi yöntemine göre daha düşük maliyeti ve uygulama kolaylığı bulunan bu yöntemin gelirin hatalı ölçülmesi, yardım uygulamasında şeffaflıktan ve hesap verilebilirlikten uzaklaşılması ve bazı hane ve kişilerin sosyal yardımlardan olması gerekenden daha uzun bir süre faydalanması gibi dezavantajları bulunmaktadır.

Gelirin ölçülmesinin zor olduğu çeşitli Latin Amerika ülkeleri ile Türkiye’de de, yoksulluğun çok değişkenli boyutlarının dikkate alındığı **Temsili Ortalamalar Değerlendirmesi** yöntemi (TOD) kullanılmaktadır. Bu yöntemin kullanılabilmesi için öncelikle ülke genelinden çeşitli örnekleme teknikleri kullanılarak seçilen haneler ile bu hanelerin sosyo-ekonomik durumlarının tespitine ilişkin veriler elde edilir. Elde edilen verilerle çeşitli açıklayıcı değişkenlerden oluşturulan regresyon¹ modelleri kurgulanır. Bazı durumlarda bu açıklayıcı değişkenlerin arasındaki çapraz korelasyonların minimum düzeye indirilmesi (başka bir deyişle birinin etkisinin diğerinin etkisini azaltarak modelin toplam açıklama düzeyinin düşürülmesinin engellenmesi) için temel bileşenler analizi yapılmakta ve birbirinden bağımsız daha az sayıda değişken ile süresiz regresyon modelleri kurulmaktadır.

Başvuru sahibinin evinin bulunduğu yerleşim yerinin gelişmişlik durumu, hanesindeki birey sayısı, eğitim durumu ve hanesindeki eğitime devam eden çocuk sayısı, iş durumu, hane geliri, hanesindeki eşyaların sayısı ve niteliği gibi daha bir çok değişken regresyon modellerine dahil edilerek hanenin sosyo-ekonomik durumunu açıklayan bir puanlama sistemi oluşturulur. Yapılan analizler sonucu puanı belirlenen kesme noktasının altında kalan ve programdan faydalanma koşullarına haiz olan başvuru sahibi haneler ya da bireyler fayda sahibi olarak belirlenir.

¹ İki ya da daha fazla değişken arasında doğrusal bir ilişkinin bulunup bulunmadığının tespit edilip, bu ilişkinin bir denklem ile ifadesidir.

“Program yöneticileri en yoksul kişileri belirlemek amacıyla “TOD” yöntemini kullanmaktadırlar. Söz konusu yaklaşım, hanehalkının geliri (veya toplam tüketim harcamaları) ile ilişkisi yüksek olan göstergelere dayanmakta olup verilerin toplanması, gözlemlenmesi ve doğrulanması oldukça kolaydır. Seçilmiş olan göstergelere puanlar atanmakta ve program faydaları için uygunluk, hanehalkı gelirini temsil eden toplam puan temeline bağlı olarak belirlenmektedir.” (Ahmed et al., 2007)

TOD özellikle yoksulluğun yoğun olarak yaşandığı hanelerin tespitinde ve bu hanelerin uzun süre sosyal yardım programlarından faydalanmalarının sağlanmasında etkin bir hedefleme yöntemi olarak nitelendirilmektedir (Castañeda ve Lindert, 2005). Ancak bu yöntem bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar:

Hanehalkının yaşadığı krizler neticesinde durumundaki ani değişimin TOD ile tespit edilememesinden dolayı bu hanelerin programa dahil edilememesi,

Merkezi bir program aracılığı ile uygulanması ve bu programın yerel düzeyde etkin olarak bilinmemesi,

TOD ile belirlenen değişkenlerin ağırlıklarının yerel uygulayıcılar ve başvuranlar tarafından manipüle edilmesi olasılığına karşı gizli tutulması ve bu gizlilikten ötürü başvuranlar arasında fayda sahipliği olma hususunda bir karışıklığın oluşması,

Başvuranları fayda sahibi olanlar ve olamayanlar şeklinde bir ayrımcılığa itmesi

şeklinde sıralanabilir (Adato, 2000a; Adato et al., 2000b). Ayrıca yoksulluğun yoğun olarak yaşandığı bazı bölgelerde, hedefleme mekanizmalarının benzer sosyo-ekonomik özelliklere sahip hanehalkları üzerinde farklı olarak sonuçlandığı ve bu durumun da söz konusu bölgelerin tamamına sosyal transferler yapılarak giderilmeye çalışıldığı ifade edilmektedir (De la Brière ve Rawlings, 2006).

Hane ya da birey temelli kullanılan hedefleme yöntemlerinin belirli miktarlarda **coğrafi hedefleme** yöntemleri ile birlikte kullanılmasıyla yoksul hane ya da bireylere ulaşma konusunda daha etkin sonuçlar alındığı ifade edilmektedir (Castañeda ve Lindert, 2005). Yoksulluğun yoğun olarak yaşandığı çeşitli bölgelerden coğrafi hedefleme kullanılarak elde edilen veriler ile bölge ve ülke şartlarına göre Doğrulanmış Ortalamalar Değerlendirmesi, Doğrulanmamış Ortalamalar Değerlendirmesi ya da Temsili Ortalamalar Değerlendirmesi yöntemleri kullanılarak istatistiksel modeller kurgulanır. Kurgulanan bu modeller aracılığı ile söz konusu bölgelerde yaşayan hanelerin sosyo-ekonomik durumları ortaya çıkarılır. Başvuru yapan hane ya da bireyin puanının belirlenen eşik değer (kesme noktasının) altında olması ve yardım programından faydalanma koşulunu ya da koşullarını sağlaması ile başvuru sahibi birey ya da hane hak sahibi olur.

2. BÖLÜM: ORTA VE LATİN AMERİKA ÜLKELERİ İLE TÜRKİYEDE KULLANILAN HEDEFLEME YÖNTEMLERİ

2.1. Orta ve Latin Amerika Ülkelerinde Kullanılan Hedefleme Yöntemleri

Genel olarak Orta ve Latin Amerika Ülkelerinde sosyal yardım programlarından faydalanacak kişilerin belirlenmesinde Temsili Ortalamalar Değerlendirmesi yöntemi ile Doğrulanmamış Ortalamalar Değerlendirmesi yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntemlerin kullanılmasının sebebi söz konusu ülkelerde;

Kayıt dışı istihdamın ve gelirin yaygın olması,

Bilgi ve iletişim altyapısının oldukça zayıf olması (ya da bulunmaması),

Ülke genelinde hane refahını ve geliri gösterebilen ve çapraz sorgulamalara izin verir nitelikte merkezi veri tabanlarının bulunmayışı şeklinde sıralanabilir.

İlk olarak hedefleme mekanizması **Ficha CAS sistemi** (Ficha de Estratificación Social) kapsamında **Şili’de** kullanılmaya başlanmıştır (Clert ve Wodon, 2002). 1973-1989 yılları arasında Şili’deki

askeri rejim tarafından oluşturulan ve daha sonra 1990'lı yıllarda Demokratik Şili Hükümeti tarafından yeniden düzenlenen Fischa CAS sistemi, devlet tarafından sunulan sosyal programlardan faydalanacak hanelerin seçilebilme kriterlerini belirlemede kullanılmıştır. İki aşamalı bir başvuru formundan oluşan CAS'da birinci aşamada hane kolaylıkları hakkında bilgiler (evin yapımında kullanılan malzeme, oda sayısı ve tipi, su ve elektriğe ulaşım durumları v.b.) ikinci aşamada ise hane- de yaşayan fertler ile ilgili bilgiler (istihdam durumu, eğitim düzeyi, gelir durumu v.b.), yer almak- tadır. Bu bilgilere ek olarak evde kullanılan eşyalar ilişkin bilgileri içeren sorular da bulunmaktadır.

Hanehalkları tarafından sunulan bilgiler ışığında formlar doldurulur ve bu bilgilere göre her bir hanehalkı için 380 ile 770 arasında bir puan atanır. 500 veya daha altında puan alan hanehalkları aşırı yoksul olarak nitelendirilirken 500-540 arasında puan alan hanehalkları yoksul olarak nitelen- dirilmektedir². Ülkede yoksul kesimin belirli coğrafi bölgelerde ya da alanlarda yoğunlaşmamasın- dan dolayı CAS sisteminin geliştirilmesinde herhangi bir saha çalışması yapılmamıştır. Puanlama sistemi Şili Planlama Bakanlığı uzmanları tarafından tasarlanmıştır (Clert ve Wodon, 2002).

1991 yılında **Programa de Asignación Familiar (PRAF)** (Aile Tahsis Programı) kapsamında İlk ŞNT uygulamasının başladığı **Honduras'** da birkaç aşamalı hedefleme mekanizması kullanılı- mıştır. Başlangıçta bir geçiş programı olarak tasarlanan PRAF ile 1990'lı yılların başındaki makro ekonomik düzenlemelerden olumsuz yönde etkilenen yoksul ailelerin, bütünsel bir sosyal koru- ma uygulaması çerçevesinde desteklenmesi hedeflenmiştir. Ancak ülke ekonomisindeki olumsuz gelişmeler ile 1998 yılında yaşanan ve yaklaşık olarak 3,8 Milyar \$'lık maddi hasara yol açan Mitch Tropik Fırtınası sonucunda bu programın kapsamı daha da genişletilmiştir (Ayala Danışmanlık, 2006).

PRAF kapsamında 1998 yılı öncesinde kullanılan hedefleme mekanizması iki aşamalı olarak kurgulanmıştır. İlk aşamada, yoksulluğun yüksek ve birinci sınıfa giden öğrencilerin yoğun olduğu belediyeler seçilmiş (deneyimler sonucu oluşturulan yoksulluk haritası yardımı ile – coğrafi hedef- leme), ikinci aşamada ise bu belediyeler içinden aşırı yoksul ve yetersiz beslenme indeksi (mal- nutrition index) yüksek nüfusa sahip kasabalar TOD kullanılarak seçilmiştir (Materno, 2006). 1999 yılında yeni bir çalışma ile hedefleme mekanizması revize edilmiştir. Revize işleminde ülkedeki en yoksul belediyelerin belirlenebilmesi için 1997 yılı nüfus sayımı verileri ile güncellenen yeter- siz beslenme indeksi verileri kullanılmıştır. 2004 yılında yapılan revize çalışmalarında “Çok Amaçlı Hanehalkı Anketi” verileri kullanılarak hane gelirine ilişkin bilgiler toplanmıştır. 2005 yılında ise hanehalkı anketi yerine “Milli Yaşam Standartları Anketi” (ENCOVI) kullanılarak elde edilen veriler veritabanına eklenmiş ve yoksulluk sınırının hesaplanmasında kullanılmıştır. Yoksulluk hesaplama- sında bağımlı değişken aylık harcamalar olurken; bağımsız değişkenler ENCOVI anketi verileri ile 2001 yılı nüfus sayımından elde edilen veriler ışığında oluşturulmuştur. Oluşturulan puanlama sistemi sonucunda aylık 510 Lempira (Yaklaşık olarak 27 \$) ve altında geliri olan aileler aşırı yoksul olarak belirlenmiştir.

Global ve bölgesel olarak en geniş çapta ilk ŞNT uygulaması 1997 yılında **PROGRESA** (Eği- tim, Sağlık ve Gıda) programı kapsamında **Meksika'da** hükümet kaynakları ile başlatılmıştır. 1995 yılında yaşanan ekonomik kriz ve devalüasyon sonrası, nüfusun en yoksul kesiminde yer alan ailelerin³ desteklenerek yoksulluğun kuşaklar arası transferinin önlenmesi amacı ile yürütülen bu program, öncelikle pilot uygulama olarak başlatılmıştır. Daha sonra söz konusu programın amaç- ları, hedefleri ve kapsamı genişletilmiş ve 2002 yılı Mart ayından itibaren “Programa de Desarrol- lo Humano **OPORTUNIDADES**” olarak anılmaya başlanmıştır. Program kapsamına alınacak olan yoksul hanelerin belirlenmesinde birinci aşamada coğrafi hedefleme mekanizması, ikinci aşama- da ise birçok sosyo-ekonomik göstergenin dikkate alındığı Temsili Ortalamalar Değerlendirmesi (TOD) yöntemi kullanılmaktadır.

PROGRESA'da ilk olarak en yoksul ailelerin bulunması için muhtemel kırsal kesimler belirle- nir (coğrafi hedefleme). Bu belirleme işlemi, nüfus sayımı verilerine dayanarak hazırlanan **sınır indeksi** (marginal index) yoluyla bulunur. Coğrafi hedefleme sırasında sınır indeksinin yanı sıra coğrafi konum, yerleşim yerinin merkeze olan uzaklığı, ilk ve orta öğretim kurumları ile sağlık oca- ğı ya da kliniklerin varlığı ve bu kurumların yerleşim yerine yakınlığı gibi faktörler de dikkate alınır

² Bu kesme noktasının belirlenmesinde ilgili sosyal yardım programı kapsamındaki bölgesel kaynak miktarı temel alınmıştır.

³ Meksika'da yoksulluk sınırına göre, günlük geliri 2 \$ altında olan aileler (Hermosillo, 2006).

(Skoufias, 2005). İkinci aşamada ise sosyal yardım programlarından faydalanma koşullarını sağlayan haneler seçilir. Bu seçim işlemi hanelerin sosyo-ekonomik durumları, gelirleri ve hane kolaylıkları gibi birçok değişkene ilişkin bilgileri içeren veriler üzerinden yapılan diskriminant analizi ile yapılarak hanehalkları, yoksul ve yoksul olmayan olarak belirlenir. Veriler ise genellikle hanehalkı anketleri düzenlenerek elde edilir. Başvuru sahibinin beyanının doğruluğunu teyit etmek içinse ev ziyaretleri yapılır.

Gerek ulaştığı fayda sahibi sayısı gerekse harcanılan kaynak miktarı açısından bir sosyal yardım reformu olarak görülen **Brezilya'daki Bolsa Familia** Programı (Rawlings, 2004) için 2005 yılı öncesi ve sonrası olmak üzere iki farklı hedefleme mekanizması söz konusudur. Bu programdan önce federal hükümetin yürüttüğü dört büyük ve sosyal yardım programının (2001'deki Bolsa Escola-Okul Yardımı ve Bolsa Alimentação-Sağlık/Gıda Yardımı, 2002'deki Auxílio-Gás-Ülkede-Gaz Tüketimini Azaltmak için Yapılan Sübvansiyonlar ve 2003'teki Cartão Alimentação-Gıda Kartı) yanısıra yerel hükümetlerin de yürüttüğü yöresel sosyal yardım programları bulunmaktaydı. 2003 yılında başlatılan ve nüfusun yoksul ve aşırı yoksul⁴ ailelerini hedef alan Bolsa Familia Programı, yukarıda bahsedilen sosyal yardım uygulamalarının yerini almış ve söz konusu program ile 2006 yılı sonu itibarıyla 9 milyon ailenin desteklenmesi (Brezilya nüfusunun yaklaşık olarak % 20'si) sağlanmıştır.

Bolsa Familia programının hedefleme yöntemi olarak 2005 yılı öncesinde Doğrulanmamış Ortalamalar Değerlendirmesi, 2005 yılından sonra ise Doğrulanmış Ortalamalar Değerlendirmesi kullanılmaktadır. Bu yöntemlerin kullanılabilmesi için bölgesel ve yerel düzeyde hanehalkı anketleri yaptırılmış ve elde edilen bilgiler çerçevesinde puanlama mekanizmaları oluşturulmuştur.

Sosyal yardım programları için yapılan başvurular belediyeler tarafından tek bir sisteme kaydedilir. Federal hükümet bu tek veri tabanı (Cadastro Unico) üzerinden kayıtların doğruluğunu test eder ve belediyelere belirli zaman aralıklarıyla kayıtları güncellemeleri için imkan tanır. Kaydı doğrulanan kişilerin fayda sahibi olmasına yarısına yakını sivil toplum temsilcilerinden oluşan belediyelerdeki sosyal kontrol kabineleri karar verir (Ayala Danışmanlık, 2006).

Özellikle 2005 yılı ve öncesine kadar kullanılan yöntemde sadece beyan usulüne göre alınan başvuruların değerlendirme aşamasında yaşanan problemler (hane refahı, gelir ve hane kolaylıklarına ilişkin değerlendirmenin doğru yapılamayışı, hazırlanan anketlerin geliri ölçmede yetersizliği gibi), bu yöntemin tasarımsal hata oranını yükseltmiştir. Ancak gerekli kurulum ve altyapı hizmetlerinin tamamlanması ile 2005 yılından sonra Doğrulanmış Ortalamalar Değerlendirmesi yöntemi kullanılmaya başlanmıştır (Castañeda ve Lindert, 2005).

Genel amacı aşırı yoksul ailelerin beşeri sermayelerine yapılan yatırımı artırmak olan **Kolombiya'daki Familias en Acción** programı kapsamına alınacak kişilerin belirlenmesinde, 1994 yılından beri SISBEN (Beneficiary Selection System for Socially aimed Programmes – Sosyal Amaçlı Programlar için Fayda Sahibi Seçme Sistemi) kullanılmaktadır. Kolombiya'da kullanılan bu Temsili Ortalamalar Değerlendirmesi yönteminin oluşturulması için 1993 yılında ülkedeki hanelerden ortalama kesit olarak alınan örneklem ile söz konusu hanelerin sosyo-ekonomik durumları tespit edilmiştir. Seçilen örneklemdeki hanelerin dayanıklı tüketim malzemelerinin durumu, hane gelirleri ve hanedeki kişilerin becerilerine ilişkin bilgileri toplanmış ve yapılan analizler sonucu hane refahını ölçen bir indeks (fayda fonksiyonu - utility function) oluşturulmuştur.

Çalışma sırasında anket tasarımı ve kaynaklanan nedenlerden ötürü indeks oluşturulmasında doğrusal regresyon modelleri kullanılamamıştır. Ayrıca dayanıklı tüketim malzemelerine ilişkin detaylı kalitatif bilginin varlığı da temel bileşenler analizi yapmaya imkan vermemiştir. Bu sebepten ötürü puanlama formülünün oluşturulmasında Alternatif En Küçük Kareler Yöntemi ve En Uygun Ölçeklendirme (Alternate Least Squares and Optimal Scaling –ALS OS) kullanılmıştır. Yapılan çalışma neticesinde oluşturulan puanlama sistemi ile ailedeki bireyler 1'den 6'ya kadar sıralamaya tabi tutulmuştur. Burada 1 aşırı yoksulu, 6 en zengini ifade etmektedir (Vélez, et al., 1998).

Familias en Acción programında öncelikle coğrafi hedefleme kullanılarak 100.000'den daha az nüfusa sahip olan belediyeler seçilmekte, daha sonra bu belediyelerden de SISBEN'e göre seçim

⁴ Aylık ortalama geliri 30\$'ın altında bulunan yaklaşık olarak 4.2 milyon aile (Toplam nüfusun %11.1'i) aşırı yoksul, aylık ortalama geliri 30\$-60\$ arasında bulunan yaklaşık olarak 11.1 milyon aile ise (Toplam nüfusun %28'i) yoksul olarak nitelendirilmiştir (Mutzig, 2006).

şansı mümkün olan kişiler hak sahibi olmaktadır. Bu yöntemin yanısıra hanelere özel olarak kullanılan diğer bir hedefleme yönteminde de kayıtlara göre yerinden edilmiş (displaced) aileler sosyal yardım programlarından faydalandırılmaktadır (Ayala Danışmanlık, 2006).

2.2. Türkiye’de Kullanılan Hedefleme Yöntemi

Birinci bölümde detaylı olarak anlatıldığı üzere gelirin ölçülmesinin zor olduğu bunun yanında kayıt dışı sektörün de yaygın olarak görüldüğü ülkelerde sosyal yardım programlarından faydalanan kişilerin belirlenmesinde Temsili Ortalamalar Değerlendirmesi (TOD) yöntemi kullanılmaktadır. Türkiye’de Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynakları ile yürütülen Şartlı Nakit Transferi Programı ile Proje Destek Programlarından faydalanan kişilerin belirlenmesinde Temsili Ortalamalar Değerlendirmesi Yöntemi kullanılarak, gelir yerine hanenin tüketiminin ya da hane refahının değerlendirilmesine ilişkin göstergeler aracılığı ile bir puanlama mekanizması oluşturulmuştur (Ortakaya, 2010a).

TOD’un kullanılabilmesi için hane refahını ya da hanenin sosyo-ekonomik durumunu açıklayıcı bazı değişkenler gerekli olmuştur. Bu değişkenlerin elde edilebilmesi için de güncel verilere ihtiyaç duyulmuştur. Ancak TÜİK tarafından yapılan en son Hane ve Tüketim Harcaması Anketi’nin 1994 yılına ait olması nedeniyle bu ihtiyaç 2001 yılında yapılan “Fayda Sahibi Değerlendirmesi Araştırması” (Özcan ve Ayata, 2001) ile giderilmiştir. Araştırma kapsamında ülke genelindeki hanelerin tüketiminin ve yoksulluğunun değerlendirilmesine ilişkin bir araştırma organizasyonu gerçekleştirilmiştir.

Gerçekleştirilen araştırma ile elde edilen bulgular doğrultusunda kişi başına hanehalkı tüketimi hesaplanıp, bu hesap ile hanehalkının demografik, sosyo-ekonomik, mülkiyet ve yaşam kalitesi gibi değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan incelemeler üzerinden bu değişkenlerin ağırlıklarının tespiti ile de bir puanlama formülü kurgulanmıştır. Açıklayıcı değişkenler üzerinden elde edilen puanlar ile ülke genelindeki haneler, hane yoksulluğu bakımından bir sıralamaya tabi tutulmuş ve sıralama sonucu bir kesme noktası belirlenmiştir. Bu kesme noktasının altında puanı olan haneler ŞNT programından faydalanmaya hak kazanmaktadır (SYDGM, 2007).

Puanlama formülü oluşturulduktan sonra bu formüle esas teşkil edecek bilgiler ŞNT programı için hazırlanan başvuru formuna⁵ eklenmiş ve başvuran hanelerin doldurmuş olduğu bu formlar ŞNT için hazırlanan yazılım programına⁶ girilmiştir. Yapılan pilot çalışmalar sonucu elde edilen deneyimler doğrultusunda, puanlama formülündeki değişkenlerde ve bu değişkenlerin ağırlıklarında 2003 yılı Şubat, Mayıs ve Eylül aylarında 3 kez ve 2004 yılı Mayıs ayında 1 kez olmak üzere toplamda 4 kez revize işlemi yapılmış ve son revize işleminden sonra kesme noktası yeniden belirlenmiştir.

Söz konusu puanlama formülünün güncelliğini yitirmesi konusunda tereddütlerin oluşması ve formülün ŞNT ve Yerel Girişimler yardım ve desteklerine odaklanması gibi gerekçeler dikkate alınarak revize edilmesi ihtiyacı doğmuş ve puanlama formülü TÜİK 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi verileri ile revize edilmiştir. Revizyon çalışmasını yürüten araştırma ekibinde Ayşe GÜNDÜZ HOŞGÖR (ODTÜ Sosyoloji Bölümü), Meltem DAYIOĞLU (ODTÜ İktisat Bölümü) ve Haluk LEVENT (Galatasaray Üniversitesi İktisat Bölümü) yer almıştır. Puanlama formülü revize edilirken “kolayca kullanılabilir, objektif, somut olarak ölçülebilir göstergelere dayalı, güvenilirlik düzeyi yüksek ve paydaşlar tarafından da kabul gören” bir formül oluşturulması amaçlanmıştır.

Revize işlemi kapsamında 2003 Yılı Hanehalkı Bütçe Anketi bulguları kullanılarak 3 yeni puanlama modeli geliştirilmiştir. Birinci ve ikinci modellerde çoklu Regresyon Analizi kullanılmıştır. Bu iki modelin birbirinden farkı, ilkinde bağımlı değişkenin kişi başına tüketim, ikincisinde ise kişi başına gelir olmasıdır. Üçüncü modelde ise Faktör Analizi kullanılmıştır. Her üç modelde de amaçlanan, hane refahını en iyi şekilde temsil eden ve aynı zamanda da uygulanması kolay bir formül geliştirmek olmuştur. Bu modellerin geliştirilmesinde ŞNT ve Yerel Girişimler (YG) başvuru

⁵ 4 bölüm halinde hazırlanan başvuru formlarında başvuru sahibinin, eşinin ve çocuklarının demografik bilgileri ile hane bilgilerine ilişkin sorular (SYDTF, 2005) yer almaktadır. Doldurulan formlardaki bilgiler ŞNT için hazırlanan puanlama formülüne esas teşkil etmektedir.

⁶ ŞNT uygulaması için web tabanlı çalışan bir yazılım programı hazırlanmıştır. Bu program aracılığı ile başvuru ve kayıt da dahil olmak üzere ŞNT ile ilgili bütün iş ve işlemler gerçekleştirilebilmekte, ayrıca program aracılığıyla çeşitli sorgulamalar da yapılabilmektedir.

formundaki sorulara bağlı kalınmıştır. Bu ekip, çalışmalarını 2006 yılında tamamlayarak araştırma sonuçlarını bir rapor halinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğüne sunmuştur. Ancak 31.03.2007 tarihinde SRAP'ın sona ermesi ve bu revizyon çalışması ile elde edilen puanlama formülünün bütün yardım kategorileri için değil de sadece ŞNT ile YG'den yararlanacak kişilerin belirlenmesi amacıyla hazırlanmış olması nedenleriyle bu çalışmanın sonuçları uygulamaya geçirilememiştir.

2.3. Sosyal Yardım Yararlanıcılarının Belirlenmesine Yönelik Puanlama Formülünün Geliştirilmesi Projesi (Puanlama Projesi)

Puanlama projesi, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM) tarafından Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'na (TÜBİTAK) yaptırılmaktadır. Çalışma kapsamında TÜBİTAK'a bağlı bulunan Ulusal Elektronik ve Kriptoloji Araştırma Enstitüsü (UEKAE) G-222 birimi bünyesinde farklı disiplinlerdeki akademisyenlerden oluşan uzman bir ekip oluşturulmuştur. Projenin paydaşları içerisinde ve aynı zamanda izleme komitesinde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığı yer almaktadır. Bu projenin temel amacı; Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının (SYDV'lerin) karar organı olan mütevelli heyetlerinin vereceği karara dayanak teşkil edecek, Türkiye genelinde uygulanabilir, fayda sahiplerini objektif biçimde tespit etmeye yönelik, yöresel farklılıkları (kır-kent ayrımını), sosyoekonomik gelişmişlik düzeyini ve yardım kategorilerini gözeten, sağlıklı ve nesnel ölçütlerle işleyen ve paydaşlarca da kabul görececek bir tespit mekanizmasının oluşturulmasıdır.

1 Nisan 2010 tarihinde gerçekleştirilen Ekonomi Koordinasyon Kurulunda SYDGM tarafından yürütülen puanlama projesinden elde edilecek formüllerin, yeşil kart ve 2022 sayılı Kanun kapsamında aylık alacak kişilerin belirlenmesinde de kullanılması kararı alınmıştır.

Projede oluşturulacak formüller, İstatistiksel Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey-1 (12 bölge) ve her bölge içerisinde kır-kent ayrımını dikkate alacak şekilde (toplam 24 ana birim için) tasarlanmaktadır. Proje kapsamında, SYDGM bünyesindeki yardımlar ve proje desteklerine ilişkin veri tabanları, son 5 yıla ait TÜİK Hanehalkı bütçe anketi verileri ve TÜİK tarafından yapılan diğer yoksulluk çalışmaları, daha önceden hazırlanmış ve kullanılan puanlama formülü ve göstergeleri, farklı bölgelerdeki SYD Vakfı uygulamaları ve sosyal yardım alanında faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşlarının yapmış olduğu yardımlar (Yeşil Kart ve 2022 dahil olmak üzere) incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda SYD Vakıflarında kullanılacak hane ziyaret bilgi formu oluşturulmuş ve pilot çalışma ile her bölgeden 60 hane olacak şekilde $12 \times 2 \times 60 = 1.440$ hane üzerinde sınanmıştır. Pilot uygulama sonrası elde edilen ön bilgilerden istifade edilmiş ve TÜİK 2003 yılı Hanehalkı bütçe anketi Hane ve Fert verileri ile alternatif puanlama formülleri geliştirilmiştir.

"Puanlama formülasyonu çalışmasında üç ayrı yöntem izlenmiştir. Birinci ve ikinci modellerde "Çoklu Regresyon Analizi" kullanılmıştır. İlk model gelir bazlı modeldir ve burada bağımlı değişken "*kişi başına aylık gelirin logaritması*" dır. İkinci model ise tüketim bazlı modeldir ve bu modelde bağımlı değişken "*kişi başına aylık tüketimin logaritması*"dır. Son yöntemde ise "*Faktör Analizi*" kullanılmıştır (TUBİTAK – UEKAE / G222 Birimi, 2009)"

Daha önceden kullanılan puanlama formülünde coğrafi bölge bilgisi kukla değişken olarak modelde yer almakta iken yeni formülde her bir İBBS Düzey-1 bölgesi ve söz konusu bölgeler içerisinde TÜİK'in kır kent tanımı ayrımı⁷ temel alınmış ve toplamda 24 ayrı bölge için puanlama formülü geliştirilmiştir. Modellemelerde her bir alt bölge için gelir bazlı, tüketim bazlı ve faktör analizi kullanılarak sadeleştirilmiş yeni formüller üretilerek toplamda $12 \times 2 \times 3 = 72$ adet formül oluşturulmuştur. Her bir modelleme çalışmasında istatistiksel olarak anlamsız değişkenler elenmiş ve son modeller için varsayımsal kontroller yapılarak modellerin güvenilirlik ve geçerlilik analizleri tamamlanmıştır.

Gelir ve Tüketim bazlı modellerde cinsiyet, eğitim durumu, meslek ve mesleğinin ait olduğu sektör, kişinin işteki durumu ve istihdam edilme şekli gibi değişkenler ile kişinin refah durumunu ve sahip olduğu varlıkları ve konut kolaylıklarını gösteren değişkenler yer almaktadır. Yapılan mo-

⁷ TÜİK tarafından belirlenen kır-kent ayrımına göre nüfusu 20.000 ve altındaki ilçeler kırsal yerleşim yeri, nüfusu 20.001 ve üzerinde olan ilçeler ise kentsel yerleşim yeri olarak alınmıştır.

delleme çalışmalarında hanede fert başına tüketimi etkileyen en belirgin değişken kişi başı gelir olarak göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra hanenin bazı alışkanlıkları sigara ve alkollü içki tüketimi ve şans oyunları oynama eğilimi ile hane kolaylıkları ve motorlu taşıt varlığı gibi değişkenler de fert başına tüketimi olumlu yönde etkilemektedir (TUBİTAK – UEKAE / G222 Birimi, 2009). Türkiye geneli kır-kent ayrımını temel alan tüketim bazlı modellemelerde 100'ün üzerinde (etkili ve etkili olmayan) farklı değişken kullanılırken, NUTS-1 kır ve kent bazlı modellerde 150'nin üzerinde (etkili ve etkili olmayan) farklı değişken kullanılmıştır.

Gelir bazlı modellerde hanenin sahip olduğu varlıklar (televizyon, cep telefonu, motorlu taşıt gibi), oturlan evin tipi ve evdeki kolaylıklar (mutfak, banyo ve sıcak su sistemi sahipliği gibi) fert başına geliri olumlu yönde etkilemektedir. Türkiye geneli kır-kent ayrımını temel alan gelir bazlı modellemelerde 18 yaş altı çocuk sayısı geliri olumsuz yönde etkilemektedir. (TUBİTAK – UEKAE / G222 Birimi, 2009). Söz konusu fert başına gelire ilişkin modellemelerde 65'in üzerinde (etkili ve etkili olmayan) farklı değişken kullanılırken, NUTS-1 kır ve kent bazlı modellerde yaklaşık olarak 70 (etkili ve etkili olmayan) farklı değişken kullanılmıştır.

Faktör analizi çalışmasında modellemelerde kullanılan birbirine bağımlı değişkenler arasındaki ilişkiler, çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemleri kullanılarak incelenmiş ve bu ilişkiler daha az sayıda ve birbirinden bağımsız değişkenler ile açıklanmıştır. Bu çalışma neticesinde TÜİK 2003 Hane Halkı Bütçe Anketi Hane ve Fert veri setinde yer alan 196 değişken üzerinden NUTS-1 ve her bölge içinde kır-kent ayrımını telem alan 24 ayrı faktör modeli oluşturulmuştur. Çalışma neticesinde faktör puanlama modelleri için hangi değişkenlerin açıklayıcı olduğu belirlenmiştir. Buna göre, hane kolaylıkları, hane tipi, hanede kullanılan ısınma tipi, gıda tüketim alışkanlıkları, hanede alkollü içki tüketen fert sayısı, hanedeki öğrenci sayısı, hanede kaç kez şans oyunu oynandığı, hanenin sosyal yardım alıp almadığı, özür, yaşlılık ya da malullük maaşı alınıp alınmadığı, hane büyüklüğü ve işteki çalışma süresi gibi değişkenlerin pozitif etki yönü olduğu tespit edilmiştir (TUBİTAK – UEKAE / G222 Birimi, 2009).

Çalışmanın sonraki safhalarında, elde edilen bütün modeller geniş bir saha çalışması ile sınanacaktır. Çalışmanın örnekleme proje paydaşı TÜİK tarafından İBBS Düzey-1 ve kır kent ayrımına yönelik tahmin verebilecek nitelikte ve yardım kategorileri de dikkate alınarak tasarlanmıştır. Saha çalışması ve çalışmaya ilişkin raporun 2010 yılı sonuna kadar tamamlanması ile her bir bölgeye ilişkin formüllerin son hallerinin oluşturulması öngörülmektedir.

Oluşturulan puanlama formülünün kullanım aşamasında sosyal yardım başvurusu yapan kişilerin beyanlarına ilişkin bilgiler ayrıca Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS)⁸ ile kontrol edilerek doğruluğu test edilecektir. Başka bir deyişle yeni çalışmada sosyal yardım yararlanıcılarının belirlenmesinde en etkin hedefleme yöntemi olan Doğrulanmış Ortalamalar Değerlendirmesi kullanılmış olacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Dünya üzerinde uygulanan farklı sosyal yardım programlarının temel amaçları arasında mevcut sınırlı kaynak miktarı, ülkelerin altyapı hizmetleri ve sosyal güvenlik ağıları çerçevesinde en yoksul kesime en etkin ve hızlı şekilde ulaşmak yer almaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için geliştirilen sosyal yardım programları ile sosyal dışlanma riski altında bulunan nüfusun en yoksul kesimindeki aile ve bireyler hedef alınarak bu kişi ve hanelere yardım ve destek programları sağlanmıştır/sağlanmaktadır. Söz konusu hane ve fertlerin seçimi hususunda ülkelerin yapısal dinamiklerine göre değişen ve farklı bilimsel çalışmalar neticesinde oluşturulan hedefleme mekanizmaları kullanılmaktadır. Genel olarak önceden belirlenmiş bir gruba ya da coğrafi bir kesime göre tasarlanan hedefleme mekanizmaları geliştirildiği gibi hane ya da hanedeki bireye yönelik geliştirilen hedefleme mekanizmaları da mevcuttur.

Hedefleme mekanizmaları için mutlak suretle kullanılması gereken tek bir hedefleme yöntemi bulunmamakla birlikte, hane ya da hanedeki birey için geliştirilen Doğrulanmış, Doğrulanmamış ve Temsili Ortalamalar Değerlendirmesi yöntemlerinden en etkin hedefleme yöntemi Doğrulan-

⁸ Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS), sosyal yardım başvurusu yapan vatandaşlarımızın muhtaçlıklarını ve kişisel verilerini merkezi veri tabanlarından temin/tespit etme ve mükerrer yardımların önlenmesine yönelik olarak kurumlar arası (online) veri paylaşımını sağlama amacıyla SYDGM tarafından 6 aylık çalışma ile hayata geçirilmiş bir e-Devlet uygulamasıdır (SYDGM, 2009)

miş Ortalamalar Değerlendirmesidir. Ülke şartlarına göre mümkün olduğu kadar bu yöntemin kullanılması, sosyal yardım programlarının daha küçük hata miktarları ile en yoksul kesime ulaşmasını sağlamaktadır. Ancak birinci bölümde de değinildiği gibi, bu yöntemin kullanılabilmesi için sosyal güvenlik sistemleri ile entegre çalışabilecek, gelir ve hane refahının ölçülmesine imkan verir nitelikte yapılandırılmış merkezi veritabanlarının bulunması gereklidir.

Sosyal yardım programlarından faydalanan hanelerin belirlenmesine yönelik olarak kullanılan hedefleme mekanizmaları oldukça iyi planlanmalı ve uzun süre test edilmelidir. Ancak çoğu zaman yardım programının uygulanacağı ülkelerin hükümetleri, bu programları en hızlı bir şekilde başlatmak için programın kurgulanması ve pilot çalışması süreçlerini kısa tutmakta ve bu durum da yardım programlarının plan aşamasının etkin bir şekilde yapılamamasına neden olmaktadır. Buna ek olarak eğitim ve sağlık alanında mevcut bulunan hizmetlerin nitelik ve nicelik olarak yeterliliğine ilişkin ön bir çalışmanın yapılmayışı da, yardım programları başladıktan sonra bu hizmetlere olan talebi karşılamaya yetmemektedir. Sonuç itibarıyla iyi kurgulanmamış sosyal yardım programları en yoksula ulaşmamakta ve ülkenin eğitim ve sağlık alanında vatandaşlarına daha düşük kalitede hizmet sunmasına neden olmaktadır. Oluşan ve oluşması muhtemel bu olumsuzlukları gidermek için:

Sosyal yardım programı geniş çaplı pilot çalışmalar ile öncelikle incelenmeli ve kurgulanan hedefleme mekanizması maliyet, etkinlik ve şeffaflık açısından değerlendirilmelidir (Coady et al., 2004). Bazı durumlarda pilot çalışma 12-18 ay arası uygulanmalıdır.

Hedefleme mekanizmasının oluşturulması için kullanılacak veri toplama tekniği ülke şartlarına göre oldukça titiz olarak belirlenmelidir. Verilerin ülke geneli itibarıyla farklı sosyo-ekonomik durumda bulunan hanelerden mi yoksa sadece yoksul durumda bulunan hanelerden mi toplanacağına karar verilmelidir. Ayrıca veri toplama tekniği de ülke şartlarına göre düşünülmelidir. Anket uygulaması, yüz yüze görüşmeler, ev ya da ofis ziyaretlerinin yapılması sırasında oluşabilecek tasarım hataları minimuma indirilmelidir.

Toplanan verilerin doğruluğu ülke imkanları dahilinde mümkün olduğu kadar kontrol edilmeli, kontrol edilen bilgiler tek bir veri tabanına hane ya da birey adına eklenen tek bir kayıt numarası ile işlenmeli ve belirli aralıklarla bu kayıtlar güncellenebilmelidir.

Toplanan veriler ışığında ülkenin şartlarına göre (kayıt dışı ekonominin varlığına, ülkenin ekonomik refahına, yönetim şekline ve ülke genelindeki bilgi sistem altyapısının durumuna bağlı olarak) belirlenen hedefleme teknikleri için birden fazla istatistiksel model kurgulanmalı ve en açıklayıcı olanı tercih edilmelidir. Bazı durumlarda ise kullanılacak hedefleme mekanizmaları coğrafi hedefleme teknikleri ile kombine bir şekilde değerlendirilmelidir.

Sosyal yardım programlarının uygulanmasından sorumlu olan kamu kurumları ile eğitim ve sağlık alanında var olan servis sağlayıcılar arasında etkin bir iletişim ve koordinasyon bulunmalıdır. Ayrıca eğitim ve sağlık alanında hizmet veren birimlerin sayısı ve işlevsel olarak yeterliliği, yardım programlarında kullanılması planlanan kaynak miktarı ve ulaşılabilecek fayda sahibi sayısına göre düzenlenmeli, gerekli görülen yerlerde bu birimlere takviyeler yapılmalıdır (Ortakaya, 2010b)

KAYNAKÇA

- Adato, M. (2000a), "The Impact of PROGRESA on Community Social Relationships", International Food Policy Research Institute, Washington, D.C.
- Adato, M., Coady, D., ve Ruel, M. (2000b), "Final Report: An Operations Evaluation of PROGRESA from the Perspective of Beneficiaries, Promotoras, School Directors, and Health Staff", International Food Policy Research Institute, Washington, D.C.
- Ahmed, A. U., Adato, M., Kudat, A., Gilligan, D., Roopnaraine, T. ve Çölaşan, R. (2007), *Türkiye'deki Şartlı Nakit Transferi Programının Değerlendirme Yöntemi*, Uluslararası Gıda Politikaları Araştırma Enstitüsü, Washington, D.C.
- Ayala Danışmanlık (2006), "Country Program Profiles", 3. *Uluslararası Şartlı Nakit Transferleri Konferansı*, 26-30 Haziran 2006, İstanbul.
- Castañeda, T., ve Lindert, K. (2005), "Designing and Implementing Household Targeting Systems: Lessons

from Latin America and the United States", The World Bank, Social Protection Discussion Paper, 526, Washington, D.C.

Clert, C. ve Wodon, Q. (2002), "The Targeting of Government Programs in Chile: A Quantitative and Qualitative Assessment", The World Bank, MPRA Paper No: 15414, Washington, D.C.

Coady, D., Grosh, M., ve Hoddinott, J. (2004), "Targeting of Transfers in Developing Countries: Review of Lessons and Experiences", World Bank Social Protection Papers, Washington, D.C.

De la Brière, B., ve Rawlings, L. B. (2006), "Examining Conditional Cash Transfer Programs: A Role for Increased Social Inclusion?" The World Bank, Social Protection Discussion Paper, 0603, Washington, D.C.

Hermosillo, R. G. (2006), "Oportunidades: The Human Development Program of Mexico", 3. Uluslararası Şartlı Nakit Transferleri Konferansı, 26-30 Haziran 2006, İstanbul.

Materno, B. (2006), "Mother and Child Voucher", Family Allowance Program PRAF, Kasım 2006.

Mutzig, J. M. (2006), "The Bolsa Família Grants Program", 3. Uluslararası Şartlı Nakit Transferleri Konferansı, 26-30 Haziran 2006, İstanbul.

Ortakaya, A. F. (2010a), "Sosyal Yardım Yararlanıcılarının Belirlenmesine Yönelik Olarak Kullanılan Hedefleme Yöntemleri: Latin Amerika ve Türkiye Örnekleri", Yardım ve Dayanışma Dergisi, Sayı:1, Ocak-Haziran 2010, s. 69-79.

Ortakaya, A. F. (2010b), ŞNT Programı İçin Yapılan Başvuruların Zaman Serileri İle Modellenmesi, SYDGM, Yayınlanmış Uzmanlık Tezi, Ankara.

Özcan, Y. Z., ve Ayata S., (2001), Fayda Sahibi Değerlendirmesi Araştırması, ODTÜ Sosyoloji Bölümü, Ankara.

Rawlings, L. B. (2004), "A New Approach to Social Assistance: Latin America's Experience with Conditional Cash Transfer Programs", The World Bank, Social Protection Discussion Paper No: 0416, Washington, D.C.

Skoufias, E. (2005), PROGRESA and Its Impacts on the Welfare of Rural Households in Mexico Research Report No:139, International Food Policy Research Institute, Washington, D.C.

SYDGM (2007), Sosyal Riski Azaltma Projesi, SYDGM, Ankara.

SYDTF (2005), Şartlı Nakit Transferi El Kitabı, SYDTF, Ankara.

SYDGM (2009), Sosyal Yardım Bilgi Sistemi, Strateji Geliştirme Müdürlüğü – SYDGM, Ankara.

TÜBİTAK– UEKAE / G222 Birimi (2009), Sosyal Yardım Yararlanıcılarının Belirlenmesine Yönelik Puanlama Formülü Geliştirilmesi Projesi Birinci Gelişme Raporu, TÜBİTAK– UEKAE / G222, Ankara.

Vélez, C. E., Castaño, E., Deutsch, R. (1998), "An Economic Interpretation of Colombia's SISBEN: A Composite Welfare Index Derived from the Optimal Scaling Algorithm", Inter-American Development Bank, Washington, DC.

TÜRKİYE’DE YEŞİL KART SAĞLIK SİGORTASI SİSTEMİNİN GENİŞLETİLMESİ:

SAĞLIK SİGORTASI KAPSAMINDA DEĞİŞİKLİKLER VE YOKSULLARIN SAĞLIK HİZMETİ KULLANIMI ÜZERİNE ETKİSİ (2003-2008)*

Meltem ARAN

Department of Economics
University of Oxford

Jesko HENTSCHEL

Sector Manager
World Bank

Özet

Bu çalışma Türkiye’de Yeşil Kart ücretsiz sağlık sigortası uygulamasının sağlık hizmeti kullanımına etkisini değerlendirmektedir. ‘Yeşil kart’ programıyla yoksullar için ücretsiz sağlık sigortasının genişlemesi 2003-2008 yıllarında Türk hükümetinin yoksullukla mücadele gündeminin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu zaman aralığında, nüfusun en yoksul dilimleri tarafından sağlık sigortasına erişimde önemli bir artış olmuştur. İlk olarak, bu çalışma, sağlık sigortasına erişimde hane düzeyindeki verilerin 6 yıl üst üste kullanarak program kapsamında genişlemeyi incelemekte ve programın hedef performansını ele almaktadır. 2009’da yapılan özel bir yardım izleme anketini kullanarak, programın hane düzeyi sağlık hizmeti kullanımı üzerine etkisi araştırılmaktadır. Çalışma, parametrik olmayan çekirdek tahmin, parametrik doğru tahminler ve regresyon süresiz tasarım gibi üç farklı tahmin tekniğini kullanarak yeşil kart programının Türkiye’deki kriz dönemi boyunca yoksulların sağlık hizmeti kullanımını korumada etkili olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Anahtar kelimeler: Yoksulların sağlık sigortası kapsamı, sağlık hizmeti kullanımı, cepten yapılan sağlık harcamaları, Yeşil Kart, Türkiye

JEL Kodları: I11, I18, I38, H51

1. GİRİŞ

1.1 Motivasyon

Türkiye’de Yeşil Kart Programı, sağlık sigortasının resmi araçlarıyla kapsanmayan ve sağlık hizmetleri için ödeme yapamayan yoksullara sağlık hizmetlerini sağlamayı amaçlamaktadır. Gelecekte olarak Türkiye’de işsiz ya da kayıt dışı çalışan yoksullular resmi istihdam sınırlarınca belirlenen “Resmi / Zorunlu” sağlık sigortası şemalarının kapsamamaktadır. İlk olarak 1992’de ortaya çıkan yeşil kart programı, 2003-2006 yılları arasında yararlanıcılarında ve programın faydalarında hızlı bir büyüme yaşamıştır. 2003’den önce hükümetin ücretsiz sağlık sigortası programı olarak yeşil kart programı, çok dar bir kapsama sahipti ve hatta sigortalı insanlar bile sağlık hizmetlerine zamanında yeterli erişime sahip değillerdi.

* Bu bildirinin orijinal hali İngilizce olup, burada Türkçe çevirisi yer almaktadır. Bildirinin orijinal hali Sempozyum kitabının İngilizce versiyonunda yer almaktadır.

Kart kullanıcıların sayısı 2003'deki 2,5 milyon kullanıcıdan 2006'da 10,2 milyon kullanıcıya çıkarak dört kat daha artmıştır. Kullanıcı yararları da bu süre içinde genişletildi ki bu yoksul hanelerin daha yüksek kart taleplerine neden oldu. 2004 yılında, yeşil kart kullanıcıları hastanelerde yataklı tedavinin yanı sıra ayakta tedavi hizmetlerinden yararlanmaya başladı, Ocak 2005 itibarıyla ayakta tedavi ve reçeteli ilaçlar tam olarak kapsama alındı. Yeşil kartla ilgili hizmetlerin ve kullanıcı sayılarının artması, program için bütçe ödeneğinde önemli artışa paralel olarak gerçekleşmiştir. Yeşil kart programının bütçesi 2004'de 780 milyon TL'den 2008'de 3,65 milyar TL'ye yükselmiştir.

Bu politikanın arka planı dikkate alındığında, bu çalışmanın amacı, ihtiyaç durumlarında yoksul hanelerin sağlık hizmeti kullanımını sağlamak için bir sosyal güvenlik ağı programı olarak yeşil kartın etkinliğini ölçmektir. Makalenin yapısı şu şekildedir: Bölüm 1 çeşitli ülkelerde yoksulluğu hedef alan sağlık sigortası programlarının benzer değerlendirmelerinin kısa bir literatür özetiyle devam etmektedir. Bölüm 2 teori açısından çalışma için kavramsal bir çerçeve sağlamakta ve ileri deneysel bir strateji ortaya koymaktadır. Bölüm 3 deneysel analizlerde kullanılan veri setleri üzerine bilgi vermektedir. Bölüm 4 programın kapsamındaki hızlı artışın altını çizmenin yanı sıra programın kurumsal yapı ve hedefleme mekanizması üzerinde bilgi sağlamaktadır. Bölüm 5, (i) yeşil kart programının ortaya çıkmasından sonra zamanla Türkiye'de hane düzeyinde sağlık hizmeti harcamaları, (ii) Türkiye'de 2008-2009 küresel finans krizi boyunca yoksulların sağlık kullanımının korunması üzerinde programın etkisi üzerine odaklanan temel sonuçları ortaya koymaktadır. Bölüm 6 sonuçları vermektedir.

1.2 Literatür İncelemesi ve Literatüre Katkı

Çeşitli çalışmalar, yoksullar için sağlık hizmetleri kullanımı ve hane düzeyinde sağlık harcamaları üzerine sağlık sigortası şemaları sunan devletin veya topluluğun etkisi üzerine yoğunlaşmıştır. Trujillo ve diğerleri (2005) tıbbi yardım kullanımı üzerine Kolombiya'nın sübvansiyonlu sağlık sigortası programının (SUBS) etkisini değerlendirmiştir. Yazarlar sağlık hizmeti kullanımı üzerinde talep yönlü sübvansiyon etkisini ölçmek için araç değişkenleri yönteminin yanı sıra eşleşen bir eğilim skoru kullanmışlardır. Onlar, özgün bir hane halkı anketi ile toplumsal ve bölgesel verileri birleştiren bir veri setini kullanmışlardır ve her iki yöntemi kullanarak Kolombiya'nın sübvansiyonlu sağlık sigortası programının ülkenin yoksulları ve sigortasızları arasında sağlık kullanımını önemli şekilde arttırdığını bulmuşlardır.

Pradhan ve diğerleri (2001), 1997'de Endonezya'yı vuran ekonomik krizi karşılamak için uygulanan ve kamu sağlayıcılarında sübvansiyon bakım sağlık kartı sahiplerine sağlanan Endonezya sağlık kartı programının etkisini göz önüne almıştır. Yazarlar, bu programın ayakta tedavi hizmetlerinin kullanımı üzerindeki etkilerine bakmışlar ve programın yoksul fayda sahipleri için kullanımında net bir artışla sonuçlandığını bulmuşlardır. Yazarlar, yoksul olmayan fayda sahipleri için programın sadece özelden kamu sağlayıcılarına bir ikame ile sonuçlandığını ifade etmişlerdir. Jütting (2004) Senegal'in kırsalında toplum-tabanlı bir sağlık sigortası programını incelemiştir. Toplum bazlı müşterek sağlık kuruluşları üyelerinin hastane hizmetlerini kullanma olasılığının üye olmayanlardan daha yüksek olması ve tedaviye ihtiyaçları olduğu zaman önemli ölçüde daha az ödemeleri çalışmanın temel bulgusudur. Çalışmadaki hedeflenen analiz şunu göstermektedir; şemalar yoksul insanları çekerken, yoksulların en yoksulları hala dışlanmaktadır.

Bu çalışma, yoksulların sağlık sigortası kapsamı için kamu kaynaklarını son zamanlarda genişleten bir orta gelirli ülke olan Türkiye'nin önceden keşfedilmemiş durumu üzerine odaklanarak akademik literatüre katkıda bulunmaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1 Yöntem

Biz, hane halkı için, aşağıdaki gibi bir fayda en üst düzeye çıkarma problemi kurduk:

Tüketiciler en uygun fiyatlı paket alır (x_1^*, x_2^*) .

x_1 sağlık, ya da sağlık hizmeti kullanımıdır. x_1 bütçe sınırlamasına tabidir:

$$p_1 x_1^* + p_2 x_2^* \leq m \text{ ve } x_1^* \geq 0, x_2^* \geq 0$$

Öyle ki:

Bütçe setinde bütün (x_1, x_2) için $u(x_1^*, x_2^*) \geq u(x_1, x_2)$ 'dir.

Dolayısıyla azamileştirme problemi:

$$\max_{x_1, x_2} u(x_1, x_2)$$

$$p_1 x_1 + p_2 x_2 \leq m \text{ e uyar.}$$

$$x_1 \geq 0$$

$$x_2 \geq 0$$

Yeşil Kart katılımlı olmayan sağlık sigortası şemasının genişlemesi sağlık hizmetlerinin fiyat seviyesini azaltır (p_1) ve böylece Şekil 1 'de görüldüğü gibi bütçe kısıtlama eğimliğini değiştirir. Sağlık hizmeti kullanımı bütçe kısıtlamasının eğimindeki değişikliklerle daha satın alınabilir hale gelmiştir. Sağlık hizmetleri ile ilgili yüksek maliyetler nedeniyle x_1 ilk kullanım eğri üzerinde düşük değerler alırken yeşil kart genişlemesiyle sağlığın tüketim miktarı (x_1) artar. Yöntemde, diğer malların tüketimi ve diğer mallar üzerindeki harcamalar hane halkı bütçesi içindeki sağlık harcamalarının düzeyi sabit kaldığı için değişmez ya da sadece sıra dışı olarak azalır. Bu nedenle, belirli sağlık ve sağlık dışı mallar üzerine harcamalar bağlamında hane halkı bütçesinin dağılımı önemli bir şekilde değişmezken, sağlık hizmetlerinin kullanım düzeyinde önemli değişikliklerin görülmesini beklemekteyiz. Reformdan önce sağlık hizmetleri üzerine harcamalar benzer bir şekilde daha alt seviyelerde kalıyorken, reformdan önce çok pahalı olan ve yetersiz oranda kullanılmış sağlık hizmetleri hane halkları için *mevcut* hale gelmiştir.

2.2 Test Stratejisi: Özellikler ve Yorumlama¹

Sağlık bakım harcamaları ve kullanımı üzerine sağlık sigortası için talep yönünde sübvansiyon etkisini modellerken, "Kendi kendini seçme" problemlerini ele alma zorluğu ile karşılaşılmaktadır. Programa katılanlar (hedef grubu) ve katılmayanlar (kontrol grubu) arasındaki tıbbi yardım kullanımını karşılaştırmak programın etkisinin önyargılı bir tahminiyle sonuçlanabilir. Bu gruplar onların karakteristikleri nedeniyle farklı olabilirler ki bu da hem onların tıbbi bakım kullanım oranını hem de programa katılma kararlarını etkileyebilir. Deneyisel verilerle, bu önyargı ortadan kalkmaktadır çünkü her grup için kişilerin rastgele seçimi sağlık hizmeti kullanımını etkileyen gözlenebilir ve gözlenemeyen kişisel karakteristikleri dengelemektedir.

¹ Makaledeki deneyel strateji (Fafchamps, 2008)'den yararlanmıştır.

Deneyisel verilerin yokluğunda, bu çalışma 2008-2009 Mali Krizi sırasında özgün bir hane halkı refah izleme araştırmasından yararlanmaktadır ve kriz boyunca sağlık hizmet kullanımı hakkında hane halkına geçmişle ilgili sorular sormaktadır. Bu «sözde panel» geriye dönük anket kullanımıyla, kişi ve hane sabit etkilerini izole etmek ve kriz boyunca sağlık bakım hizmetlerinin kullanımında her hane için “değişiklik” ihtimali üzerine odaklanmak mümkün hale gelmektedir. İlk olarak gözlenebilirler üzerinde sadece seçim yapma ve “İşlem yok Sayılabilirliği”ni varsayarak, bu çalışma işlem yapılan ve yapılmayan gruplar için sağlık hizmet kullanımında değişiklik için parametrik olmayan tahminler oluşturur. Bu parametrik olmayan kurulumda, Ortalama Tedavi Etkisinin (ATE) tutarlı tahminleri aşağıdaki gibi ifade edilebilir. ATE, yalnızca verilen belirli bir x_i sonuç değişkeni gözlemleri üzerinden ortalama alır.

$$\widehat{ATE} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N [\widehat{\Delta y}_1(x_i) - \widehat{\Delta y}_0(x_i)]$$

Benzer özelliklerle sahip sigortasız bekleyen haneleri karşılaştıran bekleyen hanelerin Yeşil Karta kullanımında kriz boyunca azalmayı mukayese eden bu parametrik olmayan tahminler bu tahminler içinde bir pozitif ve önemli ATE verir. Aynı varsayımlarla parametrik tahminler de takip eden yöntemlerle çalışır.

“Gözlenebilirler üzerine sadece seçim yapma” varsayımını düşürdüğümüzde ve hanelerin sağlık hizmetlerini kullanmayı seçtiği yolu etkileyebilen ve üstelik yeşil karta erişebilen hanelerin gözlenebilir olmayan karakteristiklerinin olabileceğini varsaydığımızda farklı bir belirleme stratejisini uygulamamız gerekir. Bu çalışmada yeşil kartı elde etme için gelir uygunluk kriterinden faydalanarak keskin bir gerileme süreksizlik tasarımı kullanırız. Belli bir gelir eşiği altında resmi sigortanın diğer formlarına erişimi olmayan kişiler yeşil kart için başvurabilir. Öyle ki:

$$D_i = \begin{cases} 1 & \text{if } x_i \leq \tau \\ 0 & \text{if } x_i > \tau \end{cases}$$

Yöntem yaklaşık τ gözlenebilirleri üzerinde sadece seçim yapmanın var olduğunu kabul etmektedir. Bu nedenle τ çevresindeki yerel olarak iki grup arasında gözlenebilir olmayan farkların var olduğunu kabul ederek sonuçlarda önemli bir farkın olup olmadığını görmek için eşiğin altında ve üstündekiler için payın sonuçlarını mukayese ederiz. Bu varsayım ile ortalama işlem etkisi eşiğe yakın gözlenebilirler için sınırlı analizlerle ATE= olarak hesaplanır.

$$ATE = \beta_d = \lim_{x \downarrow \tau} E(y_i | X_i = x) - \lim_{x \uparrow \tau} E(y_i | X_i = x)$$

Bu hesaplama eşik etrafında dört farklı çekirdek bant genişlikleri ve kullanım değişkenlerinin iki farklı tipi (koruyucu ve iyileştirici bakım) ile yapılır.

3. Veri

3.1 Veri Kaynakları

Analizlerde kullanılan temel veri setleri: (i) artarda 6 yılın (2003-2008) Türkiye Hane halkı Bütçe Araştırması (HBS) ve (ii) Türkiye Refah İzleme Araştırması Temel veri seti (Mayıs 2009).

HBS veri setleri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yıllık olarak toplanan kesitsel hane halkı anketleridir. Onların temel amacı hane düzeyinde çeşitli kategorilerdeki harcama miktarlarının tahminini sağlamak ve tüketim verilerinden yoksulluk hesaplamalarını mümkün kılmaktır. Numuneler ulusal olarak verilerin her yıl için sunulur ve araştırmanın kapsamı 2003 de 25.764 hane ve 2004-2008 arası yıllarda yaklaşık 8640 hanedir. Sağlık hizmeti harcamalarının yanı sıra sağlık sigortasına –ve özellikle yeşil kart- hanelerin erişimi üzerinde zamana göre bilgiyi sağladıkları için, bu veri setleri bu çalışma için seçilmiştir.

Analizlerde kullanılan ikinci temel veri Türkiye Refah İzleme Araştırması (TWMS) temel veri setidir. Bu veri setini toplama 2009 yılının başında Dünya Bankası, UNICEF ve TEPAV tarafından yapılmıştır ve anket Mayıs-Haziran 2009’da yapılmıştır. Anketin amacı, 2008-2009 Küresel Kriz ile Türk hanelerin refahını izlemek ve hanelerin ekonomik sarsılmayla başa çıkma yollarını görmektir.

Anketin Bu çalışmada kullanılan anketin kentsel alt örneklemi İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli ve Adana gibi Türkiye'nin 5 büyük şehrinin şehir merkezlerinde uygulandı. Kentsel örneklem büyüklüğü 2102 hanedir ve anket aynı zamanda ülkenin toplam kent nüfusunun% 40'ını oluşturan 5 kentsel şehir merkezi düzeyinde yapılmıştır. Veri seti Dünya Bankası web sitesi üzerinden online olarak mevcuttur.

3.2 Değişkenlerin Açıklaması

Analizde kullanılan HBS değişkenleri veri setinin bireysel ve harcama modüllerinden elde edilir ve kullanılan özel değişkenler üzerine detaylar aşağıdaki gibidir:

(i) Sağlık sigortasına erişim: yeşil kart programının kapsamı ve hedefini analiz etmek için kullanılan temel değişkenler hanedeki her bireyin zorunlu bir sağlık planı, isteğe bağlı sigorta planı ya da yeşil kartla kapsamı kapsamadığı hakkında bilgi sağlayan kişi modülünde sağlık sigorta değişkenidir.

(ii) Harcama dilimleri: hedefleme ve kapsam analizi, hanedeki kişi sayısına bölünerek, veri seti içindeki toplam nominal harcamalar değişkenini kullanma yoluyla inşa edilerek, haneler için nominal harcama dilimleri kullanılarak yapılır.²

(iii) Sağlık harcamaları: sağlık harcamaları seviyesi için veri setlerinin harcama modüllerindeki bilgi kullanılır.³

(iv) Hane ve bireysel faktör genişleme ağırlıkları: HBS veri setleri iki tabakalı örneklem kullanır ve ilk aşamada örneklemede oranlama için ayarlama yaparız ve hane faktör genişleme ağırlıklarını kullanarak nüfus tahminine nüfus rakamlarını atarız⁴.

Türkiye Refah İzleme Araştırması (TWMS) sağlık hizmetleri hane kalkının kullanımıyla ilişkili "Başa Çıkma Mekanizmaları" modülündeki soruların yanı sıra bir sağlık modülü içerir. Araştırma, sağlık sigortasının farklı tiplerine kişilerin erişimi hakkında sorular da içerir ve sağlık sigortasına erişimleri, özellikle yeşil karta, yoluyla ekonomik kriz döneminde sağlık hizmeti kullanım davranışlarını izlemeyi mümkün kılar. TWMS temel bir kesit veri kümesi olmasına rağmen, sağlık hizmetlerinin daha az kullanma yoluyla krizle başa çıkmak için ev reisleri ve eşlerinin hanede bir değişiklik/uyum yapmak zorunda olup olmadıklarını soran geriye dönük soruları içerir. Bu şekilde, hanelerin karakteristiklerinin kriz dönemiyle aynı kalması üzerinde bir «sözde-panel» kümesi olarak veri işlemek mümkün olur ve koruyucu bakım ve doktor ziyaretleri kullanımında «Bir azalmanın daha azı» ile ilişkili bu zaman aralığı boyunca haneler düzeyinde yeşil karta erişime sahip olup olmadığını değerlendirebiliriz.

Bu çalışmada, ekonomik kriz işsizlik ve GSYİH büyüme açısından 2008-Mayıs 2009 Ekim döneminde çok negatif bir şekilde yaşandığı zaman, Türkiye'de bu zaman esnasında hanelerin sağlık hizmet kullanımındaki değişikliklerle ilgili olan ankette belirli sorular kullandık. Özellikle, temel verilerdeki iki soruya hanelerin cevapları elde aldık: (i) «Ekim 2008-Mayıs 2009 tarihleri arasında doktor ziyaretleri azaltmak zorunda oldunuz mu?» ve (ii) «Ekim 2008-Mayıs 2009 arası koruyucu sağlık hizmetlerinin kullanımını azaltmak zorunda oldunuz mu?»⁵ Analizinde bu değişkenlerin tedavi edici bakım ve önleyici bakım kullanımı olarak sırasıyla etiketlenir.

4. Kurumsal Zemin ve Yeşil Kartın Hedef Tespiti

4.1 Program Tasarımı ve Uygunluk Kriterleri

Yeşil kart merkezi hükümet tarafından belirlenen uygun kurallarla toplumun takdirini kazanan toplumsal bir hedef tespiti mekanizmasıyla dağıtılır. Bu karışık hedef tespit planında merkezi olarak tayin edilen kaymakamlara merkezi hükümet tarafından belirlenen uygun kuralları takip

2 Bölgesel arzı azaltılmış para ve tüketim toplamı düzeltilmiş ölçeğin yetişkin denklik ve ekonomileri TÜİK tarafından hazırlanmaz ve bölgesel tanımlayıcıları yokluğunda yeniden oluşturulmaz, bu nedenle yetişkin eşdeğer tüketim toplamı başına reel etrafında dilimleri inşa etmek yerine, makale dilimlerin tüketimi için kişi başına düşen harcamaları nominal kullanır.

3 HBS veri setindeki tüketim modülü tüketim verilerini rapor etme için uluslararası COICOP standartlarını takip eder ve bütün sağlık harcama verileri COICOP kodu 6 kategorileri altında kategori olarak alınır.

4 2007-2008 de TÜİK toplam nüfus rakamlarını revize etmiştir, bu nedenle bu faktör genişleme oranlarını kullanan tablolarda toplam tahmini nüfusça bir düşüş gözlenmesi muhtemeldir.

5 Kriz esnasında sağlık hizmeti kullanımı için analizlerde kullanılan değişken isimleri "mo" ve "ms" dir, veri kümesinin başa çıkma stratejileri modülü de bulunabilir.

ederek kartların dağılımı için takdir verilir. Başvurular merkezi olarak atanan kaymakamlar ya da valilere genellikle direkt olarak rapor edilen ilçe düzeyinde yeşil kart ofislerinde toplanır. Kartların dağıtımı üzerinde ilk kararlar kaymakam başkanlığındaki yerel komiteler ve il merkezindeki yeşil kartla ilgilenen vali yardımcısı tarafından yapılır.

Başvuru ve kart yenileme işlemi aşağıdakiler gibidir:

Aşama 1: Nüfusu 50.000'i geçen il ve ilçeler için ilk başvuru işlemi bir tek elden hizmet merkezinde ele alınır. Tek el hizmet merkezi başvuranın herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna (SSK, Emekli Sandığı ya da Bağkur) kayıtlı olup olmadığını ya da kişinin herhangi bir motorlu taşıtı (bir arabaya sahip olma bir kişinin yeşil kart almasını engeller) olup olmadığını araştırır.

Aşama 2: Kişinin rapor edilen geliri tarım arazisi işletmesinden tahmin edilen herhangi bir gelire eklenir. Toplam hane geliri hanede bulunan kişilerin sayısına bölünür. Eğer kişi başına beklenen gelir net asgari maaşın 1/3'ünden (150 TL'den daha az) daha az ise o zaman hane üyeleri yeşil kart için nitelikli olur.

Aşama 3: Komite onların bir yeşil kart alması gerekip gerekmediğine karar verir. Kişi kart için resmi olarak nitelikli olsa bile komite takdirini kullanabilir (eğer komite kişinin yoksul olmadığını düşünürse) ve kartı sağlamayabilir. Hak eden aile üyeleri o nokta üzerinden sağlık sistemiyle ilgili tüm etkileşimleri kayıt eden onların kendi yeşil kitapçıklarını alırlar.

4.2 Yeşil Kartın Kapsamı ve Hedef Tespiti

2003-2008 HBS araştırma analizleri Türkiye'de yoksulluğun sağlık sigorta kapsamının yeşil kartın yanı sıra zorunlu sigorta planlarının kapsamında genişleme ile bu zaman aralığında kayda değer bir şekilde artmış olduğunu göstermektedir. HBS verilerine göre zorunlu sigorta planlarının (SSK, Emekli Sandığı ve Bağ-kur) kapsamı 2003 yılında 40,6 milyon kişiden (nüfusun %59'u) 2008'de 50,1 milyon kişiye (nüfusun %69'u) yükselmiştir⁶. Aynı dönemde hane düzeyinde yeşil karta erişime sahip olduğunu rapor eden kişilerin sayısı 2003'te 2,5 milyon kişiden 2006'da 10,2 milyona ulaşmıştır ve 2008'de 9,5 milyona gerilemiştir. Tablo 1 Türkiye'de yeşil kart ve diğer zorunlu sağlık sigorta planları tarafından kapsanan, her yıl için HBS verileriyle tahmin edilen kişilerin sayıları üzerine detayları vermektedir. Türkiye'de sağlık sigortası planlarının genişlemesinin sonucu olarak 2008'de sağlık sigortasının bazı formları tarafından kapsanan nüfusun yüzdesi 2003'te %64'ten 2008'de %87'ye çıkmıştır (Tablo 1 Panel d ve e'ye bakınız).

Tablo 1'de her sigorta planının kapsamı ve hedef tespit performansı aşağıdaki denklemler kullanılarak hesaplanır:

Resmi sektör sağlık sigortası mekanizmaları tarafından geleneksel olarak kapsanmayan yoksullar, özellikle yeşil kartın genişlemesiyle, sağlık sigortası kapsamının genişlemesinden çok büyük ölçüde yararlanmışlardır. 2003'te yoksulların sadece yaklaşık %24'u sağlık sigorta planlarının bazı türleriyle kapsanırken (ki bunun %12'sini yeşil kart kapsamaktadır), 2008'de bu dilimin %82'si sağlık sigortası tarafından kapsanmıştır ki bunun %69'u yeşil kart tarafından kapsanır. Şekil 2 yeşil kartın hızlı ve ileri genişlemesini gösterir.

Bu hane düzeyindeki bulgular idari veri kaynaklarıyla desteklenir: Eylül 2008 sağlık Bakanlığı istatistiklerine göre Türkiye'de yeşil kart sahiplerinin toplam sayısı yaklaşık 9,4 milyon kişi idi. Sağlık Bakanlığı 2003-2008'den yaklaşık 6 milyon yeşil kart iptalinin olduğunu rapor eder ki bu 2006-2007'den 2008'e toplam yararlanıcı sayısındaki düşmeyi açıklayabilir. Sağlık Bakanlığı yeşil kart programına ayrılan bütçeyi 2004'te 780 milyon TL'den 2008'de 3,65 milyar TL'ye yükseltmiştir. Program Sağlık Bakanlığı bütçesinin yaklaşık %16'sını kapsarken, 2008'de bu oran bakanlığın bütçesinin 1/3'ünün üzerine ulaşmıştır (Tablo 2).

Türkiye'deki yeşil kart planının hedef tespiti uluslararası standartlarda bir başarı olarak düşünülmektedir. 2006 itibariyle program faydalarının %89'u alt iki beşte birlik dilime gelirken, program faydalarının %70'i dağılımın alt beşte birliğinde toplanır (Bkz: Tablo 3 ve Şekil 3). 2003'ten

⁶ Türkiye'de nüfus tahminlerinin 2007'de TÜİK tarafından revize edildiğine dikkat ediniz; bu nedenle 2007 nüfus gösterge rakamları 2006'dakinden açık olarak daha düşüktür. 2007'de tahminlerdeki revizyon nedeniyle 2008'deki nüfus rakamları (69,7 milyon) 69,2 milyon olan 2003'teki tahminin azıcık üstündedir. Her yıl için dilimlere göre toplam nüfus gösterge tahminleri Tablo 1 Panel e'de okuyucu için sağlanmaktadır.

2008'e yeşil kart programının hızlı bir şekilde tırmanmasına rağmen programın hedef tespitinde bozulma olmaması kayda değerdir. Aksine HBS veri analizi yeşil kartın hedef tespiti performansının bu büyüme periyodunda zamanla geliştiğini göstermektedir. 2003'te yardımların %55'i taban beşte birliğinde toplanırken bu hedefleme performansı 2005'te bu gruba ulaşan yardımların %63'ü, 2007'de %68 ve 2008'de %70 ile zamana göre gelişmiştir. Uluslararası mukayeselerde Türkiye'nin yeşil kart programının dünyadaki pek çok yoksulları hedef alan programlardan daha iyi yoksulları hedef aldığını buluruz. Mukayesede, bu ülkelerde nüfusların beşte birlik tabanında yardım edilen yoksullar için %60'lık Şili'nin SUF para transferi, %39'luk Brezilya'nın *Bolsa Escola* ŞNT(Şartlı Nakit Transferi) programı, %34'luk Meksika'nın *Oportunidades* ŞNT programı ve %34'luk Endonezya'nın *Kartu Sehat* sağlık sigorta programlarıdır (Lindert, 2005).

5. Programın Etkisi Üzerine Deneysel Sonuçlar

5.1 Cepten Yapılan Sağlık Harcamalarına Yeşil Kartın Etkisi

5.1.1 Türkiye'de Sağlık Bakımıyla İlgili Hane Düzeyinde Harcamalar

Yeşil kartın genişlemesi kullanım üzerine etki yapması muhtemel olmasına rağmen (Bölüm 5.2'de analiz edileceği gibi) o hanelerin sağlık hizmeti harcama düzeylerinde büyük bir azalmayla ilişkili değildir. Özellikle daha fakir %10'luk kısım için sağlık harcama düzeyi Türkiye'de yeşil kartın genişlemesinden önce bile düşüktü. Yeşil kart genişlemesiyle daha çok insan hizmetlere erişim kazanırken sağlık harcamalarının düzeyleri sadece marjinal olarak azalmaktadır.

2003-2008 sağlık harcaması için değişiklikler hakkında bir inceleme yapmak için Şekil 4 nüfusun farklı yüzdelikleri arasında cepten sağlık harcamalarının dağılımını vermektedir. Şekil kişi başına nominal harcamalar tarafından sıralanan nüfusun toplam dağılımını, 2003-2008 örneğinde her kişi için net sağlık harcamaları ve kişi başına harcamalar arasında bir karşılaştırma verir. Şekildeki yeşil dik çizgiler kişi başına harcamalar nedeniyle en fakir yüzdelikten en zengin yüzdeliğe giden örnekteki her kişi için sağlık harcamalarının nominal büyüklüğünü gösterir. Şekildeki yatay keşikli çizgi 2003 ve 2008 için yoksulluk sınırını verir ve yoksulluk sınırının etrafında sağlık üzerine yoksulların harcamalarının bu yılların her ikisinde de küçük olduğunu görmek mümkündür.

Türkiye'de cepten sağlık harcamaları 2008 itibarıyla toplam hane düzeyi harcamalarının % 1,9 ve gıda dışı harcamaların %2,5'i civarındadır (Tablo 4). Hane bütçelerinde sağlık harcamalarının düzeyinin sağlık sigorta kapsamının genişlemesinde eş zamanlı olarak artışlarla analiz edilen zaman aralığı üzerinde sadece az bir şekilde düştüğünü gözlemleriz.

Yeşil karta erişime sahip olan ve sağlık sigortasına erişime sahip olmayan haneler için 2008 itibarıyla sağlığa ayrılan harcamaların yüzdesinde küçük bir fark vardır. 2008'de aile reisinin bir yeşil kartı tuttuğu haneler toplam harcamanın ortalama yüzde 1,6'sı ve sağlık üzerine gıda dışı harcamaların yüzde 2,7'sini harcar fakat sigortası olmayan haneler toplamın yüzde 2,1'i ve gıda dışı harcamaların yüzde 2,9'u cepten sağlık giderlerine harcar (Tablo 5).

İki grup arasında hane harcamalarının yüzdesi açısından harcamadaki fark toplam hane harcamalarının yüzde 0,45'idir. Bu fark ortalama örnek için istatistiksel olarak önemliyken (yüzde 95 güven düzeyinde), en fakir beşte birlik kesim için istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu hipotez testi için Welch test⁷ sonuçları Tablo 6'da verilir. Bu nedenle sağlık harcamalarının küçük düzeylerine zaten sahip olan en fakir haneler için (Şekil 4'te gösterilir), yeşil kartın varlığı ile sağlık harcamalarının daha düşük bir düzeyini gözlemlemeyiz.

5.1.2 Türkiye'de Sağlık Harcamalarının yoksullaşma Etkisi

Sağlık harcamaları hanelerin yaşam standartlarını azaltır ve haneler üzerinde bir yoksullaşma etkisine sahip olabilir. Çünkü onlar sağlık harcamalarını karşılamak için diğer gerekli malları satın alamazlar. Sağlık harcamalarını karşılayan ve bu nedenle gıdadaki harcamada kesintiye gitmek

7 Welch'in t testi mümkün eşit olmayan değişkenlere sahip iki örnek ile kullanım için istenilen öğrencinin t-testinin bir uyarlamasıdır. (Welch, 1947). Welch'in t

$$t = \frac{\bar{X}_1 - \bar{X}_2}{\sqrt{\frac{s_1^2}{n_1} + \frac{s_2^2}{n_2}}}$$

testi takip eden formülle t istatistiğini belirler: $\bar{X}_i$, s_i^2 ve n_i sırasıyla i. örnek ortalaması, örnek değişkeni ve örnek boyutunu gösterir. Öğrencinin t-testinin aksine payda bir birleştirilmiş varyans tahminini temel almaz.

zorunda olan yoksulluğa yakın bir hane yaşam standartlarından dolayı fakir bir hane haline gelir (O'Donnell v.d 2004). Türkiye'de ulusal yoksulluk önlemleri sağlık harcamalarını içeren bir tüketim sepeti kullanılarak hesaplanmaktadır. Hane nominal harcamaları içinde yer alan sağlık harcamaları ile, normal olarak sağlık harcamaları olmayan yoksul bir hane, sağlık harcamalarını içeren verilerde yoksul değil şeklinde ortaya çıkabilir. (Sağlık harcamaları tüketim toplamında yer aldığı zaman, sağlık harcamalarının yoksullaşma etkisini hesaplamak için metodoloji aşağıda verilmiştir⁸.)

Tablo 7, taban 3 ondalık dilimi için sağlık harcamasının ortalama düzeyini çıkaran yoksulluk sınırı ile kişi başına harcamaları karşılaştırarak sağlık harcamasının yoksulluk etkisini nicel olarak değerlendirir. Bu analizde veri kümesinde her kişinin nominal kişi başı harcamalarının dışındaki sağlık harcamalarını çıkarırken biz üstelik aylık sınırı rakamlarında yer alan malların paketinden yoksulluk sınırı etrafında bir kişinin sağlık harcamasının ortalama düzeyini ortaya çıkarırız⁹. Sağlık harcamasının yoksullaşma etkisi sağlık harcamaları olmaksızın (sağlık harcamalarının yoksulluk net sınırıyla karşılaştırıldığı zaman) yoksul olan ama ulusal yoksulluk sınırı ve mevcut veri kümesinde yoksul olmayan kişilerin yüzdesi olarak hesaplanır. Bu hesaplamada, yoksulluk sınırı civarında kişi başı sağlık harcamalarının nominal düzeyleri çoğunlukla düşük olması gerçeği nedeniyle sağlık harcamalarının ortalama yoksulluk etkisi düşük kalır (Şekil 4'te gösterildiği gibi). Yoksulluk sayım tahminleri etrafında güven aralığı göz önüne alındığında düşüş istatistiksel olarak anlamlı olmamasına rağmen yoksulluğun 0,8'den 0,3 yüzde noktalarına analiz edilen zaman aralığında Türkiye'de sağlık harcamasının yoksulluk etkisinde bir hafif düşüş gözleriz.

5.1.3 Türkiye'de Katastrofik Sağlık Hizmeti Harcamaları

Sağlıkta katastrofik ödemeler hanede harcamalarının bir yüzdesi nedeniyle ifade edilene belli bir eşik düzeyi üstündeki harcama olarak belirlenir. Literatürde bu değer toplam harcamaların %10'u ya da gıda dışı harcamaların %40'ı civarında yaygın olarak kullanılır (Xu, 2007). Bu analizde toplam hane harcamalarının % 5 ve %25 ve gıda dışı harcamalarda % 15-40 arasında değişen sağlık bakımı üzerine Katastrofik ödemeler için farklı eşik seviyeleri uygulanır. Harcamaların yüzdelik eşığının farklı düzeyleri için Katastrofik harcamanın bu düzeyini yaşayan hane halkı sayısını hesaplarız ve Katastrofik ödemenin "etki alanı" olarak etiketleriz. İkinci olarak, hanenin sağlık harcamaları ve belirlenen eşik seviyesi arasındaki "boşluk"a bakarak Katastrofik harcamaların yoğunluğunu ölçen ortalama boşluğu hesaplarız¹⁰.

Tablo 8 toplam ve gıda dışı harcamaların %z eşığı için farklı hassas düzeyleri kullanarak Türkiye'de Katastrofik sağlık harcamalarının etki alanı (kişi sayısı) ve yoğunluğunu (ortalama boşluk) sunmaktadır. Bu analizde hane harcamalarının %10'unun üzerindeki sağlık harcamalarıyla yüz yüze olan hanelerin yüzdesinin 2003 yılında yüzde 4,89'da olduğunu ve 2008'de yüzde 3,99'a düştüğünü buluruz (düşüş yüzde 95 güvenirlilik seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır). Katastrofik sağlık harcamalarının yoğunluğu toplam harcamalar eşığının yüzde 10'unu kullanarak 0,50'den 0,36'ya bu dönemde düşmüştür. 2008 itibarıyla hanelerin sadece yüzde 0,79'u (2003¹¹'te yüzde 1,10'dan düşük) toplam harcamalarının %25'ini asan sağlık harcamalarına sahiptir. Gıda dışı harcamaların bir yüzdesi olarak Türkiye'deki hanelerin yüzde 0,41'i (2003¹²'te yüzde 0,86'dan düşük) gıda dışı harcamaların %40'ını aşan sağlık harcamalarına sahiptir¹³.

Yeşil kart sahibi haneler arasında hanelerin yüzde 3,94'ü sağlıkla ilgili harcamalar üzerine hane harcamalarının yüzde 10'undan fazlasını harcar ve yüzde 0,57'sini sağlık harcaması üzerine hane harcamalarının yüzde 25'inden fazlasını harcar (2008'de). Hane reisinin sağlık sigortası olmadığı hane grubu için bu düzey yüzde 6,37 ve yüzde 0,91 olarak daha yüksektir. Ancak yüksek katastro-

8 Sağlık harcamaları tüketim toplamında yer aldığı zaman, sağlık harcamalarının yoksullaşma etkisini hesaplamak için metodoloji: Nominal harcamaları kullanarak her HBS yılı için aylık sınırı çıkarırız ve yoksul olmayanlar olarak kişi başına nominal harcamalar (sağlık harcamalarını içeren) açısından yoksulluk sınırının üzerindeki haneleri işaretleriz. Sonra sağlık harcamalarını içermeyen bir yeni yoksulluk sınırı yaratırız ve onların sağlık harcamalarını her ailenin net sağlık harcamalarıyla karşılaştırırız. Sağlık harcamaları olmaksızın (sağlık harcamalarının yoksulluk net sınırı karşılaştırıldığı zaman) yoksul olan ama ulusal yoksulluk sınırı ve mevcut veri kümesinde yoksul olmayan kişilerin yüzdesi olarak sağlık harcamasının yoksullaşma etkisini tahmin ederiz.

9 Yoksulluk sınırı 2003'te 27. yüzdelikten 2008'de 17.yüzdeliğe kayar, bu nedenle bu zaman aralığında yoksulluk sınırı civarında ondalık dilimler için bir yaklaşım olarak taban 3 ondalık dilimi alırız.

10 Katastrofik sağlık hizmeti ödemeleri ölçümleri, cepten yapılan sağlık harcamasının etki alanı (kişi sayısı) ve yoğunluğu (boşluk) açısından yoksulluk ölçümleri olarak benzer terimlerle ifade edilir. Etki alanı (kişi sayısı) belli bir eşığı, %, asan gıda dışı harcamalar ya da toplamın bir paylaşımları olarak ifade edilen sağlık hizmeti hesaplanan kişilerin yüzdesidir. Yoğunluk (ortalama boşluk) z eşığını aşan gelirin bir oranı olarak ödemelerin ortalama miktarıdır.

11 Düşüş istatistiksel olarak yüzde 90 güven düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

12 Düşüş istatistiksel olarak yüzde 95 güven düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

13 HBS veri kümesinden alınan bu rakamlar sağlık hizmeti üzerine harcamanın katastrofik seviyesinin 2003'te Türkiye'de harcama düzeylerinde çok yüksek olmadığını işaret eder ve 2008 oldukça düşük görünür. Sağlık üzerine toplam harcamanın %10'undan daha fazlasını harcayan nüfusun yüzdesi Arnavutluk'ta %20,8, Sırbistan'da %12,7 ve Kosova'da %26,3 idi (Mendola, 2007).

fik harcamanın etki alanından dolayı sigorta kapsamı olmayan haneler ve yeşil kart sahibi haneler arasındaki farklar istatistiksel olarak anlamlı değildir (yüzde 95 güvenirlilik düzeyinde).

Bu alt bölümün sonucu olarak yeşil kartın genişleme periyodu yoksul hanelerin cepten sağlık harcamalarında küçük azalmalar gösterirken bu düşüşler istatistiksel olarak anlamlı değildir ve yeşil kartın genişlemesine katkıda bulunamayacağını söylemek mümkündür.

5.2 Sağlık Hizmet Kullanımı Üzerinde Yeşil Kart Planının Etkisi¹⁴

Son ekonomik kriz boyunca sağlık hizmet kullanımı yeşil kart programının bu ekonomik zorluk periyodunda sağladığı güvenli ağı gücü ve alakası üzerine bir veri kaynağı olarak kullanılabilen Türkiye Refah İzleme Araştırması'nda belgelendirilir¹⁵. Eğer yoksullar yeşil kartın varlığında gerçekten korunuyorsa sağlık hizmetleri kullanımlarının genel bir ekonomik sok durumunda etkilenmeyeceğini bekleriz.

5.2.1 Parametrik olmayan Tahmin Sonuçları

TWMS kentsel veri setini kullanarak aşağıdaki parametrik olmayan regresyonları ele alırız:

$$\Delta y_0(x) = E(\Delta y|x, w = 0)$$

$$\Delta y_1(x) = E(\Delta y|x, w = 1)$$

w hane düzeyinde yeşil karta erişime sahip olmanın işlem değişkeni ve x hanedeki kişi başına günlük gelirdir. y sonuç değişkeni iki farklı değer alır: (i) tedavi edici bakım kullanımında azalma ve (ii) Koruyucu bakım kullanımında azalma.

Bu parametrik olmayan kurulumda eğer gözlenebilirler üzerinde sadece seçim yapmanın var olduğunu kabul edersek Ortalama Tedavi Etkisi (ATE)'nin tutarlı tahminleri aşağıdaki gibi ifade edilebilir. Ortalama Tedavi Etkisi belli xi ile verilen gözlemleri üzerinden ortalama alır.

$$\widehat{ATE} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N [\widehat{\Delta y}_1(x_i) - \widehat{\Delta y}_0(x_i)]$$

Tablo 9, Ekim 2008- Mayıs 2009 aralığında kişi başına beşte birlik gelir dilimindeki en yoksullar ve bütün örnek için tedavi edici ve koruyucu bakımın azalan kullanımının ihtimali hakkında yeşil kartın Atehsinin tahminlerini verir. Sağlık sigortasına erişime sahip olmayan hane grubunda bu dönemde azalan kullanımın ihtimali yüzde 36,6'dır. Yeşil kart kullanıcıları için ise olasılık yüzde 21,7'dir. Bu iki grup arasındaki yüzde 14,8'lik fark Tablo 9 Panel a'da verildiği gibi bir yönlü Welch t-test kullanarak istatistiksel olarak anlamlıdır (2,83'luk t değeri ile). Benzer şekilde Panel b'de koruyucu bakım hizmeti kullanımında bir azalma gözleriz: Sağlık sigortası olmayanlar yeşil kart kullanımlarıyla karşılaştırılan koruyucu sağlık servislerinin kullanımındaki azalma yüzde 15,96 daha muhtemeldir. Bir kez daha, fark 3,88'lik Welch t istatistiği ile istatistiksel olarak anlamlıdır. Tablo 9 Panel b kentsel hanelerin kişi başına gelir beste birlik en yoksullara sınırlı örneğin Aynı analizini ifade eder. Bu grup için ortalamalardaki fark tedavi için yüzde 18,8'de ve koruyucu bakım için yüzde 26,4 olarak daha büyüktür. Her iki fark yoksul hanelerin bu sınırlı örneği için istatistiksel olarak anlamlıdır.

Şekil 5 kriz döneminde tedavi edici ve koruyucu sağlık hizmetleri azalan kullanımının ihtimali için parametrik olmayan çekirdek regresyon tahminlerini çizer. Şekil yeşil kart sahibi grubun ((1) eşitliğinde, w=1) ve sağlık sigorta kapsamı olmayan haneler grubunun azalan sağlık hizmeti kullanımı için şartlı olasılıklarını ifade eder. Parametrik olmayan çekirdek tahmini ortalama farklar için oluşturulan Tablo 9'daki parametrik olmayan sonuçları ve değişen kullanımın ihtimalindeki farkın dağılımını verir. Bu grafiklerde x eksenı kişi başına günlük gelirdir ve analiz yeşil kart sahipliği ve sağlık hizmeti kullanımı değişkenleri için hane düzeyinde çalışır. Bu analize göre ihtimallerdeki

¹⁴ Bu bölümde analitik çerçeve Fafchampsden uyarlanmıştır. M. Ders Notları Program Değerlendirme ve Tedavi Etkileri, Ders: İleri Ekonometri. Oxford Üniversitesi Ekonomi Bölümü

¹⁵ Türk ulusal hane araştırmalarında sağlık hizmeti kullanım değişkenlerinin (harcamaların ötesinde) mevcut olmadığını vererek Aynı zaman aralığında yoksulların sağlık hizmeti kullanımında değişiklikler hakkında bir ifade oluşturmak mümkün değildir. Sağlık sigorta genişlemesinin bu periyodunda cepten sağlık harcamalarının düşük ve yavaşça azalan seviyelerini gözlerken bu genel harcama analizi ile karşılaştırabileceğimiz sağlık hizmet kullanımı ve kendi rapor edilen morbidite hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz.

farklılığın sağlık sigortası olmayan yoksul hanelerin sağlık hizmeti kullanımını en yüksek ihtimalde azaltacağı daha yoksul yüzde beşlik dilimler arasında en büyük olduğunu gözlemek mümkündür; onlar yeşil karta erişime sahip olsa bile azalan kullanma ihtimali anlamlı bir şekilde düşer (en yoksul hanelerde yaklaşık sıfır). Kriz boyunca dikkat çeken bulgu önemlidir, genel olarak yoksul hanelerin azalan sağlık hizmeti kullanımında olacağı daha muhtemeldir. Yeşil kart programı tarafından program kapsanırsa, program sağlık hizmeti kullanımını devam ettirmek için ihtiyaç duyulan korruma ile onlara sağlanmış olabilir.

5.2.2 Parametrik Regresyon Sonuçları

x ve y arasındaki ilişki üzerine uygulanan yapıyla parametrik regresyona sahip ortalama tedavi etkisini tahmin edebiliriz. Koşulsuz regresyon modeli:

$$\Delta y_0 = \mu_0 + v_0 \quad (3)$$

$$\Delta y_1 = \mu_1 + v_1$$

$$E(v_0) = E(v_1) = 0'dir \quad (4)$$

Koşulsuz regresyon modelinde ATE ve bu nedenle w katsayısı, kabul ederek, ortalama tedavi etkisidir. OLS regresyon hatalardaki fark tahmini sıfırda yok olduğu surece ATE'nin tutarlı bir tahminini verir. Başka bir deyişle gözlemlenemeyen bozukluklar tedavi ile veya tedavisiz aynıdır. Türkiye'de sağlık hizmeti kullanımının bu bağlamında tedavi (yeşil kart grubu) ve kontrol grupları (sağlık sigortasız) hata terimleri ile Aynı dağılıma sahiptir (bir grubun kriz boyunca kullanımı daha azaltması olası değildir).

Gözlenen karakteristikleri kontrol ederek formül:

$$E(\Delta y|w, x) = \gamma_0 + \alpha w + x\beta_0$$

$$\alpha = ATE \quad \text{ve} \quad x\beta_0 \text{ gözlenebilirler için kontroller}$$

Tablo 10 bağımsız değişkenlerin sırayla tedavi bakım (Sütun 1-3) ve koruyucu bakım (Sütun 4-6) için azalan sağlık hizmeti kullanımının ihtimalinin olduğu probit regresyondan marjinal etkileri verir. Koruyucu sağlık bakımı için azalan ziyaretlerin ortalama beklenen ihtimali yüzde 16,4 iken TWMS temel verinin kentsel örneğinde Ekim 2008-Mayıs 2009'dan sağlık hizmetlerinin azaltılmış kullanımı raporunun ortalama beklenen ihtimali yüzde 15'tir. Probit tahminde, hane yapısının (hanedeki yetişkin ve çocukların sayısı) yani sıra hane taşınamaz malları ve hanenin karakteristikleri üzerine temel alan hane düzeyi zenginliğinin bir ölçüsü olan varlık dilimlerini kontrol ederiz ve zorunlu sigorta mekanizmaları ve özel sigortanın yani sıra yeşil kart yoluyla sağlık sigortasına erişime sahip olmanın parçalı korelasyon katsayısını düşünürüz¹⁶. Hane düzeyinde yeşil karta erişime sahip olma için rastgele değişkenler bu çalışmada yüzde 9,95'le tedavi bakımı için doktora azalan ziyaretlerin ihtimaliyeti ve sağlık sigortasına erişime sahip olmayan hanelerle karşılaştırılan yüzde 11,1 koruyucu bakım için sağlık hizmetlerinin azalan kullanımının ihtimali ile ilişkilidir. Parametrik bulgu azalan sağlık hizmeti kullanımının yeşil karta erişim ile azaldığı parametrik olmayan çekirdek regresyonlarındaki sonucu doğrular.

5.2.3 Regresyon Süreksizliği Tasarımı (RDD)

Yukarıda özetlenen hem parametrik olmayan hem de parametrik regresyon analizlerinde, temel varsayım hata teriminin göstermelik işlemle ilişkilendirilmediğidir. Başka bir deyişle, Yeşil Karta erişime sahip olanların, bazı gözlemlenemeyen karakteristikler nedeniyle azalan kullanım ihtimallerinin daha küçük olduğu üzerine seçilen bir grup olmadığını varsaymaktayız. Bu varsayımı göz ardı ettiğimiz zaman yukarıda özetlenen parametrik ve parametrik olmayan tahminler yanlış ve tutarsız hale gelebilir.

Bu sorunu çözmek için, kriz boyunca Yeşil Kart sahibinin kullanımda daha az azalma ile yal-

¹⁶ Regresyonun dışına düşen kategori sağlık sigortasının herhangi bir türüne sahip olmayanlar için bir kategoridir

nızca ilişkili olmadığını üstelik yoksulun sağlık hizmet kullanımını korumada da bir önemli faktör olduğu sonuçlarda nedenselliği oluşturmak için bir regresyon süreksizlik çerçevesi uygularız.

İşlem durumu ortak değişken x_i 'nin bir deterministik fonksiyonu olduğu zaman gösterge değişkeninin esiginin altında bir değerini ve onun üzerinde sadece sıfır değeri aldığı kişi başına gelir durumunda keskin RDD kullanılır.

$$D_i = \begin{cases} 1 & \text{if } x_i \leq \tau \\ 0 & \text{if } x_i > \tau \end{cases} \quad (7)$$

Yöntem yerel olarak civarında sadece gözlemler üzerinde seçim olduğunu varsayar (Imbens & Lemieux, 2007) (Fafchamps, 2008). Bu nedenle τ civarında yerel olarak iki grup arasındaki gözlenmeyen farklılıkların olmadığını varsayarak sonuçlarda anlamlı bir farkın olup olmadığını görmek için eşğin altında ve üstündekiler için ilgili sonuçları mukayese edebiliriz. Bunu aşağıdaki gibi ifade edebiliriz:

Bu varsayım ile eşğe yakın gözlemler için sinirli analizlerle $ATE = \beta_d$ formülünü belirleriz.

$$ATE = \beta_d = \lim_{x \downarrow \tau} E(\Delta y_i | X_i = x) - \lim_{x \uparrow \tau} E(\Delta y_i | X_i = x)$$

Regresyon süreksizlik kurulumu Türkiye’de yeşil kart programı için uygun kriteri sağlar.

Yeşil kart ortalamaları test edilmiş bir programdır ve uygunluğu aşağıdaki formülle belirlenir.

$$\frac{\text{Hane aylık geliri}^{17}}{\text{Hanedeki kişilerin sayısı}} < \frac{\text{Net asgari maaş (vergiden sonra)}}{3 \text{ kişi}}$$

Regresyon süreksizlik kurulumu Türkiye’de yeşil kart programı için uygun kriteri sağlar. Yeşil kart ortalamaları test edilmiş bir programdır ve uygunluğu aşağıdaki formülle belirlenir.

Ekim 2008 araştırma ayında kapsanan zaman aralığı için vergiden sonra asgari maaş 450 TL’dir ve bir benchmark hanesinde sabit 3 kişi sayısı ile bölünür. Bu uygun eşik için kişi başına aylık gelir seviyesi olarak 150 TL’yi verir. Kişi başına aylık gelirin bu eşğin altında olduğu hanelerde resmi sektör sağlık sigortası (SGK) tarafından kapsanmayan hanelerin sayısı katkısız yeşil kart kapsamı için uygun hale gelir.

Bu durumda kişi başına 150 TL’lik eşğin üzerinde sağlık hizmetinin azalan kullanımının ihtimaliyetinde τ eşğine bir pozitif sıçrama bekleriz. Kesme noktasının her iki kıyısında yerel lineer ya da çekirdek regresyon tahmin ederiz. Tahminler bant genişliği seçeneğine duyarlıdır bu yüzden çeşitli tahminler farklı bant genişlikleri kullanılarak oluşturulur (yarım, iki kat ve üç kat optimal bant genişliğinin yani sıra %100’de optimal bant genişliğinde). İşlemlerin kullanımı τ kesmesinin üzerinde olan x (kişi başına gelir) değişkenine bağlıdır. Bu durumda işlem $x > 150$ için 1 ve $x \leq 150$ için 0’dir. Kesmenin her iki kıyısındaki yerel lineer regresyonun tahminleri arasındaki fark işlemin etkisinin varsayımlarını verir.

Tablo 11’de verilen keskin RDD tahmininde örneklem kentsel alanda yaşayan ve resmi sektör sağlık sigorta kapsamına (ve bu nedenle yeşil kart için uygun olan) sahip olmayan 350 TL¹⁷ altındaki kişi başına gelire sahip tüm kişilerle sınırlıdır. Keskin RDD’de işlem etkisi olarak açıklanabilen yerel Wald tahmini tedavi bakım için 0.27 (p değeri <0.10) ve 0.98 (p değeri <0.01) arasında değişir. Katsayıların boyutu çekirdek tahmin bant genişliğine duyarlıdır ancak bant genişliğinin farklı durumları ile biz hala ATE üzerinde anlamlı ve pozitif sonuçlar elde ederiz. Koruyucu bakım kullanımı için işlem tahminleri 0.78 – 1.054 (bootstrapped hataları ile yüzde 99 güvenirlilik düzeyinde

¹⁷ Geliri rapor edilmeyen ya da sıfır gelirli kişiler verilerden çıkarılır. Gerçekten bu örnekteki kişilerin yüzde 10’udur; böylece bu veri temizliğinin bir sonucu olarak bazı gözlemleri oldukça kaybederiz. Yeşil kart durumu için uygun kriter kuralları olarak gelir veri kümesinde aynı yolla belirlenir: nakit ücret gelirleri, aynı ücret gelirleri, serbest meslek gelirleri, yurtiçi ve yurtdışı havale, tarım ürünleri, emekli maaşları, kira ve yatırım geliri satışını içeren bütün gelir başlıkları yerel sosyal yardım kaynaklarından transfer edilir (TWMS Mayıs 2009 gelir kaynakları modülü).

anlamlı) arasında değişen değerlerle daha yüksek olur. Sağlık hizmetlerinin kullanımında azalma ihtimaliyeti tedavi bakımı için yüzde 73,2 ve koruyucu bakım için yüzde 105,4 olarak azaldığı için eğer haneler yeşil kart erişimine sahipse bu sonuçlar çıkarılabilir (Tablo 11).

Şekil 6 gelirin eşik seviyesi civarında çekirdek tahmininin grafiksel sunumunu vermektedir. Her bağımlı değişken için dört farklı çizelge bant genişliğinin farklı seviyeleri kullanılarak verilir. Her durumda bant genişliğinin optimal seviyesi %100 bant genişliği senaryosu olarak verilir. Değişkenlerin her ikisi için kişi başına 150 TL'lik eşige bir sıçrama gözlemlenir (bu çizelgeler orijine normalize edilmiştir).

6. SONUÇLAR

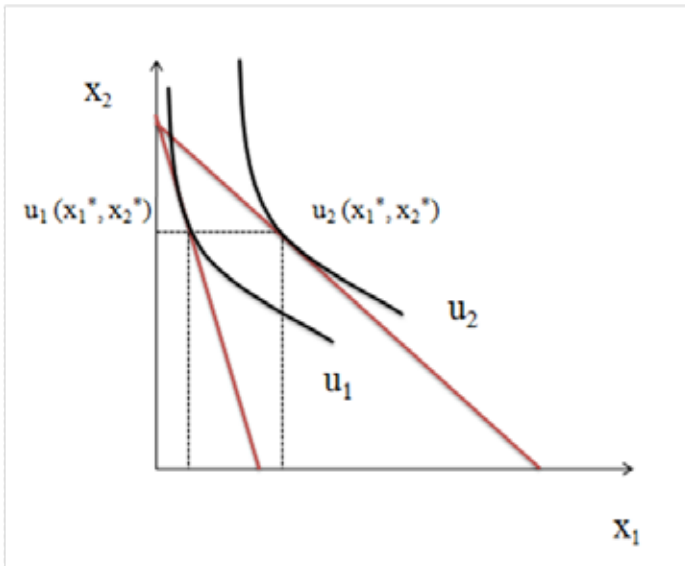
Hane halkı anketlerinin analizi, 2003-2008 periyodunda Yeşil Kart şemasının hızlı genişlemesi ve başarılı hedef tespiti Türkiye'deki yoksulların sağlık sigorta kapsamını arttırdığını belirtmektedir. Aynı zaman periyodunda, cepten yapılan sağlık harcamaları katastrofik sağlık harcamalarını azaltarak az oranda düşmüştür. Ancak, cepten yapılan harcamaların düzeyinde gözlenen küçük azalmalar Yeşil Kart şemasının genişlemesine nedensel olarak atfedilemez.

Yeşil Karta erişime sahip olma Türkiye'de Ekim 2008-Mayıs 2009 döneminde yaşanan Mali Kriz boyunca sağlık bakım hizmetlerinin kullanımının azalmasının daha düşük bir olasılığı ile ilişkiliydi. Yeşil Karta erişime sahip olmanın Kriz boyunca yoksulların sağlık hizmeti kullanımını koruma üzerindeki etkisini kurmak için bu çalışmada üç farklı metodoloji kullanılmaktadır. Türkiye Refah İzleme Araştırması temel verilerini kullanan parametrik ve parametrik olmayan tahminler, Yeşil Kart programının kriz dönemi boyunca yoksulların sağlık hizmeti kullanımını koruyarak etkili ve fonksiyonel net bir güvence olduğunu işaret eden bu sonuçları doğrulamaktadır. Regresyon süresizlik dizayn tahminleri ve eşik etrafında çekirdek tahminlerdeki dört farklı bant genişliğini kullanan sağlamlık kontrolleri, Yeşil Kartın Ekim 2008-Mayıs 2009 boyunca yoksul hanelerin sağlık hizmeti kullanımını koruma üzerine pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu da onaylamaktadır.

Yeşil Kart üzerine daha fazla araştırma çabaları, gerçek sağlık sonuçları, özellikle yoksulluk içindeki çocukların erken sağlık sonuçları, üzerine kartın etkisine odaklanabilir. Yeşil kart şeması altında sağlanan hizmetler ve hizmetlerin kalitesinde hasta memnuniyeti gelecek çalışmalarda yapılabilecek önemli araştırma konuları olabilir.

Tablolar ve Şekiller

Şekil 1 Yeşil Kart Uygulamasının Genişlemesi için Kavramsal Model ve Hane halkı Bütçe Kısıtlama Eğilimindeki Değişim

Tablo 1 Nominal Harcama Onda birlik Dilimlerine göre Yoksulların Yeşil Kart ve Sağlık Sigortası Kapsamı Genişletilmesi (2003-2008) ¹⁸

Kişi Başına Harcama Onda Birlik Dilimleri	A. Sağlık Sigortası Olduğunu Rapor Eden İnsanların Tahmini Sayısı (zorunlu)					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1 (En Yoksul)	810.863	712.937	836.834	985.190	1.111.781	1.353.886
2	2.029.405	1.545.862	2.055.529	2.686.570	2.785.368	3.223.769
3	2.789.090	2.882.846	3.216.250	3.775.565	4.144.240	4.310.924
4	3.689.978	3.804.350	4.156.312	4.276.669	4.745.022	5.234.538
5	4.215.884	4.167.860	4.368.992	5.220.872	5.035.367	5.522.441
6	4.820.506	4.803.855	5.133.113	5.611.420	5.393.568	5.579.875
7	5.034.637	5.116.528	5.689.153	5.836.799	5.781.593	6.022.318
8	5.370.884	5.637.039	5.862.208	6.069.165	5.995.355	6.149.827
9	5.797.480	6.002.603	6.250.504	6.479.777	6.283.076	6.362.780
10	6.043.550	6.033.761	6.492.320	6.641.017	6.336.514	6.342.134
TOPLAM	40.602.277	40.707.641	44.061.215	47.583.044	47.611.884	50.102.492
Kişi Başına Harcama Onda Birlik Dilimleri	B. Sağlık Sigortası Olduğunu Rapor Eden İnsanların Tahmini Sayısı (zorunlu olmayan)					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1 (En Yoksul)	36.905	56.401	52.987	24.795	13.146	47.122
2	67.021	162.484	32.071	79.772	65.293	76.484
3	67.660	193.128	75.539	105.434	48.319	108.438
4	74.761	95.723	43.373	53.949	40.174	54.535
5	54.468	117.213	130.546	24.449	100.657	49.424
6	56.600	156.818	78.446	59.922	46.325	34.332
7	68.405	119.652	48.860	40.270	37.441	31.825
8	65.388	124.669	41.071	35.223	33.909	40.233
9	86.641	55.694	21.706	14.936	58.416	50.118
10	100.602	83.250	37.127	19.419	63.117	41.317
TOPLAM	678.451	1.165.032	561.726	458.169	506.797	533.828

Kişi Başına Harcama Onda Birlik Dilimleri	C. Yeşil Kart Sağlık Sigortası Olduğunu Rapor Eden İnsanların Tahmini Sayısı					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1 (En Yoksul)	801.594	1.852.719	3.038.263	3.907.549	4.382.775	4.328.693
2	533.523	1.184.520	2.233.720	2.497.700	2.495.587	2.352.694
3	344.074	666.158	1.089.972	1.569.825	1.185.609	1.205.924
4	293.593	399.576	750.898	829.203	722.516	542.773
5	220.208	293.819	452.704	487.747	469.804	430.959

¹⁸ Sonuçlar, 2003-2008 bireysel modülleri için Hane halkı Bütçe Anketleri'nden gelmektedir. Kişi başına düşen harcama dilimleri HBS'de bildirildiği gibi hane halkı büyüklüğü ve aylık toplam hane halkı harcamaları kullanılarak elde edilir.

6	114.442	125.991	300.398	335.848	360.315	350.054
7	73.853	84.023	159.324	252.175	251.105	168.810
8	27.709	23.323	174.562	176.042	143.873	72.134
9	24.482	17.703	69.196	57.285	58.160	19.249
10	14.355	27.770	52.736	101.474	14.689	29.298
TOPLAM	2.447.833	4.675.602	8.321.773	10.214.848	10.084.433	9.500.588
Kişi Başına Harcama Onda Birlik Dilimleri	D. Herhangi Bir Sağlık Sigortası Olduğunu Rapor Eden İnsanların Tahmini Sayısı (Toplam)					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1 (En Yoksul)	1.682.611	2.718.700	3.928.084	4.917.534	5.507.702	5.739.048
2	2.655.245	3.139.530	4.321.320	5.264.042	5.346.248	5.655.563
3	3.275.034	3.978.418	4.381.761	5.450.824	5.378.168	5.664.431
4	4.128.722	4.514.479	4.950.583	5.159.821	5.507.712	5.845.712
5	4.557.069	4.879.890	4.952.242	5.733.068	5.605.828	6.018.290
6	5.044.703	5.247.116	5.511.957	6.007.190	5.800.208	5.965.478
7	5.255.650	5.554.377	5.897.337	6.129.244	6.070.139	6.233.527
8	5.532.969	6.042.215	6.077.841	6.280.430	6.173.137	6.280.263
9	5.977.970	6.235.293	6.341.406	6.551.998	6.399.652	6.466.624
10	6.216.510	6.529.563	6.582.183	6.761.910	6.414.320	6.490.621
TOPLAM	44.326.483	48.839.581	52.944.714	58.256.061	58.203.114	60.359.557

Kişi Başına Harcama Onda Birlik Dilimleri	e. Kişi Başına Düşen Harcama Dilimlerindeki Bireylerin Toplam Tahmini Sayısı					
	2003	2004	2005	2006	2007*	2008*
1 (En Yoksul)	6.917.932	7.026.673	7.138.679	7.249.968	6.886.196	6.961.489
2	6.919.769	7.017.511	7.178.417	7.271.047	6.886.530	6.980.168
3	6.920.101	7.034.098	7.159.692	7.253.823	6.894.767	6.975.380
4	6.914.040	7.024.368	7.167.482	7.253.358	6.884.989	6.970.868
5	6.922.521	7.030.476	7.149.873	7.263.085	6.895.998	6.972.703
6	6.916.919	7.023.930	7.167.410	7.254.260	6.890.774	6.970.237
7	6.922.995	7.032.836	7.163.377	7.274.005	6.886.030	6.947.649
8	6.916.646	7.027.640	7.153.774	7.260.165	6.891.956	6.999.700
9	6.924.165	7.027.526	7.170.066	7.265.034	6.892.783	6.970.723
10	6.919.550	7.029.425	7.162.387	7.260.853	6.890.815	6.974.686
TOPLAM	69.194.638	70.274.483	71.611.157	72.605.598	68.900.838	69.723.603

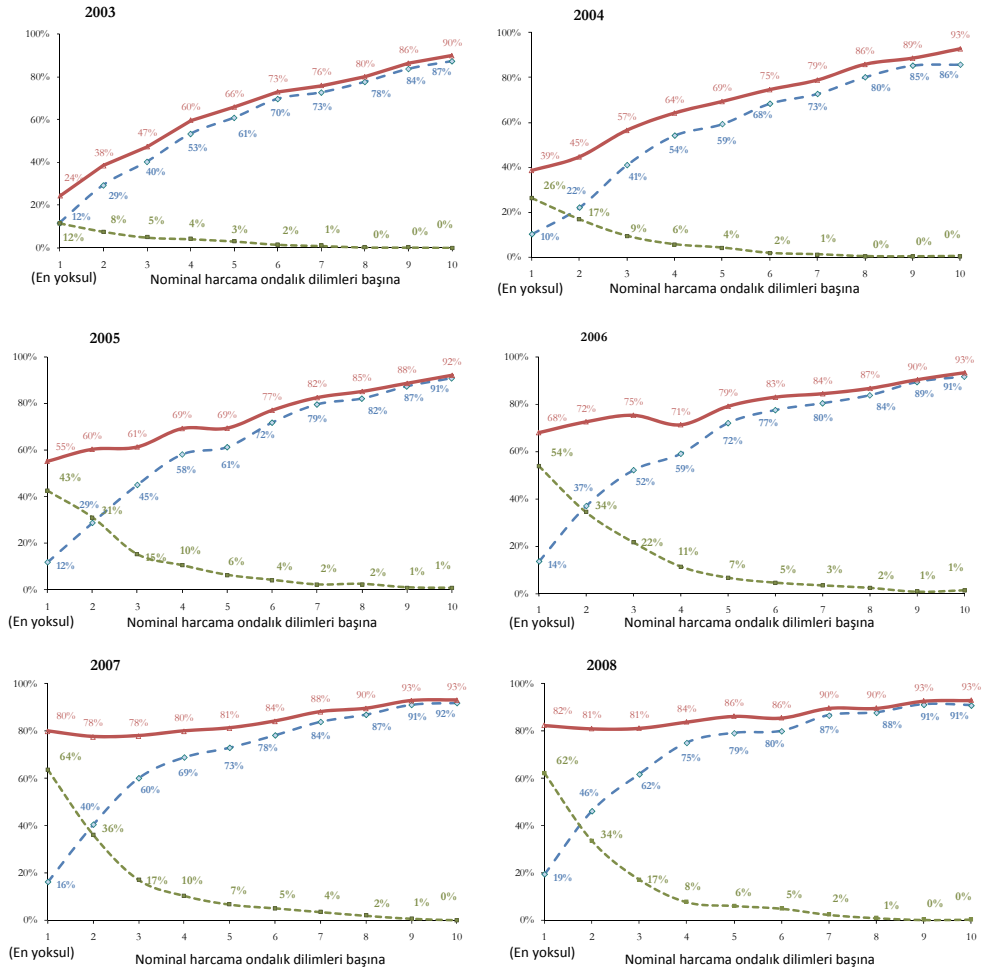
* Revize Nüfus Tahminleri 2007-2008 yılında TÜİK tarafından kullanılmaktadır.

Tablo 2 Sağlık Bakanlığı Bütçe Rakamları

	2004	2005	2006	2007	2008
Personel Giderleri	3.045.408.000	3.322.865.750	4.549.680.000	5.445.940.000	5.459.423.000
Mal ve Hizmetler	563.820.000	565.693.000	659.361.000	420.907.000	939.874.000
Kamu Hizmetleri	10.243.000	10.110.000	10.674.000	10.263.000	10.700.000
Sermaye Harcamaları	388.280.000	409.786.000	651.872.000	697.173.000	567.843.000
Yeşil Kart Programı	780.000.000	1.150.000.000	1.600.000.000	3.000.000.000	3.646.000.000
Sermaye Transferi	0	4.520.000	5.884.000	7.172.000	4.230.000
Aile Hekimliği	0	0	0	0	200.000.000
TOPLAM	4.787.751.000	5.462.974.750	7.477.471.000	9.581.455.000	10.828.070.000

Kaynak (Leive, 2007)

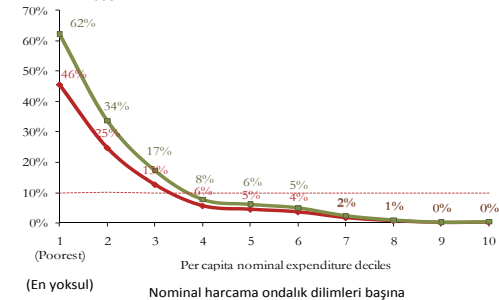
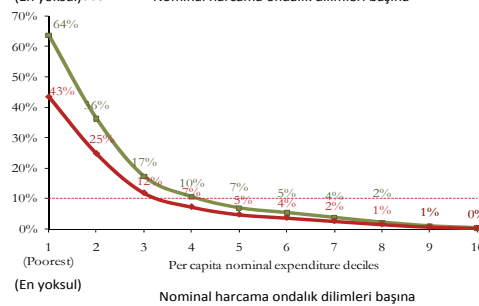
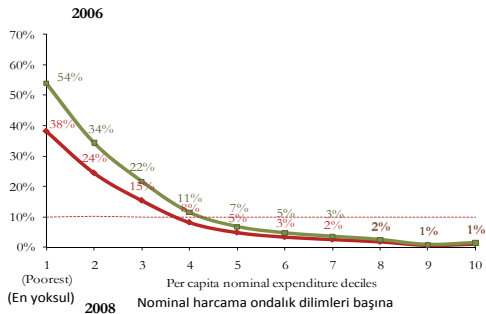
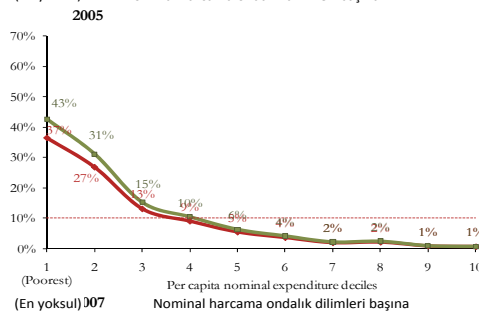
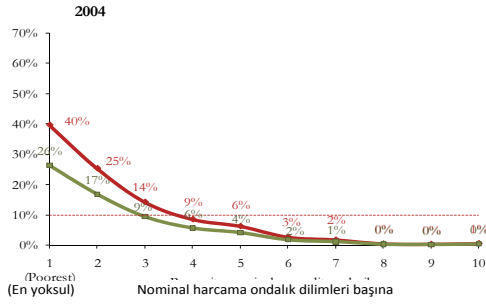
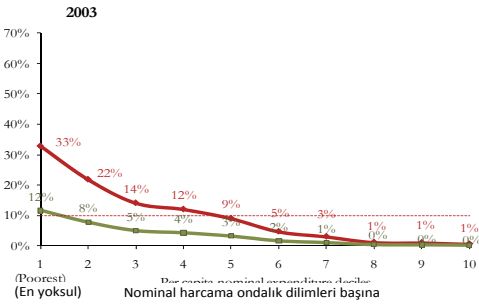
ŞEKİL 2 Yoksulların Sağlık Sigortası Kapsamı, Yeşil Kart Uygulamasının Genişlemesi İle Son Yıllarda (2003-2006) Artmıştır

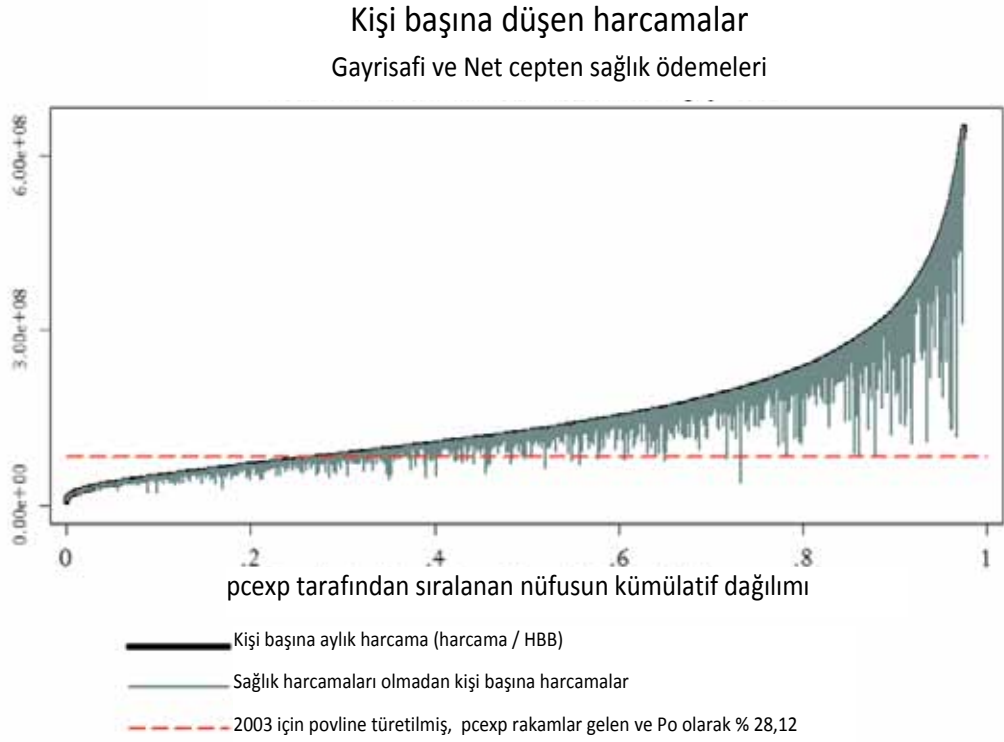
- ◆— Zorunlu sigorta kapsamında bu dilimin %'si
- Yeşil kart kapsamındaki bu dilimin %'si
- ▲— Her türlü sigorta (Yeşil kart dâhil) kapsamında bu dilimin %'si

Tablo 3 Türkiye’de Zorunlu ve Yeşil Kart Sağlık Sigortası Programlarının Kapsamı ve Hedefi

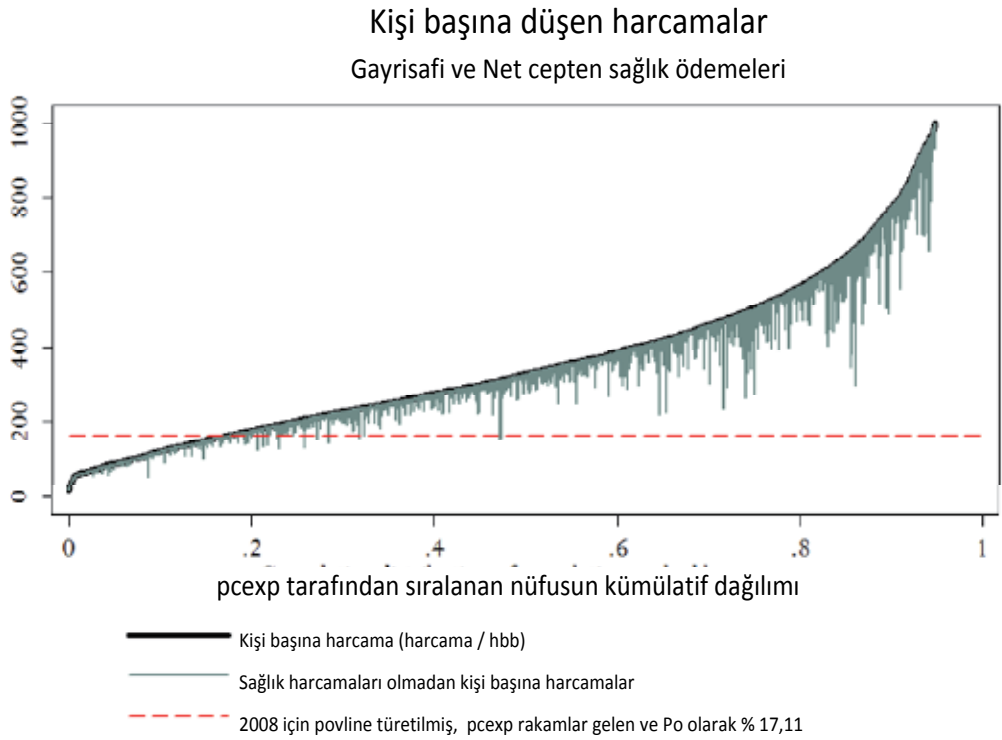
Kişi Başına Harcama Onda Birlik Dilimleri	Hedef: Bu Onda Birlik Dilimde Yeşil Kart Erişimi Olan Kişilerin %Si						Kapsam: Yeşil Kart Kapsamındaki Bu Onda Birlik Dilimin % ‘Si					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1 (En Yoksul)	33%	40%	37%	38%	43%	46%	12%	26%	43%	54%	64%	62%
2	22%	25%	27%	24%	25%	25%	8%	17%	31%	34%	36%	34%
3	14%	14%	13%	15%	12%	13%	5%	9%	15%	22%	17%	17%
4	12%	9%	9%	8%	7%	6%	4%	6%	10%	11%	10%	8%
5	9%	6%	5%	5%	5%	5%	3%	4%	6%	7%	7%	6%
6	5%	3%	4%	3%	4%	4%	2%	2%	4%	5%	5%	5%
7	3%	2%	2%	2%	2%	2%	1%	1%	2%	3%	4%	2%
8	1%	0%	2%	2%	1%	1%	0%	0%	2%	2%	2%	1%
9	1%	0%	1%	1%	1%	0%	0%	0%	1%	1%	1%	0%
10	1%	1%	1%	1%	0%	0%	0%	0%	1%	1%	0%	0%
TOPLAM	100%	100%	100%	100%	100%	100%	4%	7%	12%	14%	15%	14%

Şekil 3 Yeşil Kart Programının Hedefi ve Kapsamı

Kaynak: Türkiye Hane Bütçe Araştırması 2003

Ha

Kaynak: Türkiye Hane Halkı Bütçe Araştırması 2008

TABLO 4 Beşte Birlik Dilim Harcamaya Göre, Hane Halkı Harcamalarında Toplam Sağlık Harcamalarının Payı Ve Her Bir Kalem İçin Sağlık Harcamalarının Yüzdesi

Kişi başına harcama beşte birlik dilimler		Harcama türü	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1 (en yok- sul)	Sağlık harcamaları %'si olarak tıbbi harcamalar,		63.1%	50.8%	60.4%	62.0%	51.6%	73.1%
	Sağlık harcamalarının %'si olarak ayakta hizmetler		33.6%	40.1%	34.3%	36.9%	45.1%	24.5%
	Sağlık harcamalarının %'si olarak hastane hizmetleri		3.3%	9.2%	5.3%	1.1%	3.3%	2.5%
	Sağlık harcamaları %'si olarak toplam gıda dışı harcamalar		2.4%	3.2%	2.9%	2.4%	3.0%	2.2%
	Sağlık harcamaları %'si olarak toplam harcamalar		1.3%	1.7%	1.6%	1.3%	1.7%	1.3%
2	Sağlık harcamaları %'si olarak tıbbi harcamalar,		61.4%	56.9%	57.1%	48.0%	51.5%	46.8%
	Sağlık harcamalarının %'si olarak ayakta hizmetler		34.2%	39.7%	40.6%	45.5%	41.7%	49.4%
	Sağlık harcamalarının %'si olarak hastane hizmetleri		4.4%	3.4%	2.3%	6.5%	6.9%	3.7%
	Sağlık harcamaları %'si olarak toplam gıda dışı harcamalar		2.5%	2.7%	2.6%	2.9%	2.5%	2.2%
	Sağlık harcamaları %'si olarak toplam harcamalar		1.3%	1.7%	1.6%	1.3%	1.7%	1.3%
3	Sağlık harcamaları %'si olarak tıbbi harcamalar,		53.0%	47.4%	54.3%	45.9%	50.8%	42.3%
	Sağlık harcamalarının %'si olarak ayakta hizmetler		44.7%	47.1%	42.4%	47.4%	45.4%	47.7%
	Sağlık harcamalarının %'si olarak hastane hizmetleri		2.3%	5.5%	3.3%	6.7%	3.8%	10.0%
	Sağlık harcamaları %'si olarak toplam gıda dışı harcamalar		2.6%	3.1%	2.7%	2.5%	2.5%	2.0%
	Sağlık harcamaları %'si olarak toplam harcamalar		1.7%	2.1%	1.8%	1.7%	1.8%	1.5%
4	Sağlık harcamaları %'si olarak tıbbi harcamalar,		48.8%	44.5%	37.3%	45.0%	46.4%	37.5%
	Sağlık harcamalarının %'si olarak ayakta hizmetler		41.5%	50.8%	46.3%	47.2%	49.4%	48.8%
	Sağlık harcamalarının %'si olarak hastane hizmetleri		9.8%	4.8%	16.4%	7.8%	4.2%	13.7%
	Sağlık harcamaları %'si olarak toplam gıda dışı harcamalar		2.9%	2.8%	2.7%	2.7%	2.4%	2.5%
	Sağlık harcamaları %'si olarak toplam harcamalar		2.0%	2.0%	2.0%	2.0%	1.8%	1.9%
5	Sağlık harcamaları %'si olarak tıbbi harcamalar,		36.5%	34.0%	30.1%	33.2%	27.0%	30.8%
	Sağlık harcamalarının %'si olarak ayakta hizmetler		46.3%	50.7%	55.3%	55.2%	52.3%	53.6%
	Sağlık harcamalarının %'si olarak hastane hizmetleri		17.2%	15.3%	14.6%	11.6%	20.7%	15.7%
	Sağlık harcamaları %'si olarak toplam gıda dışı harcamalar		3.4%	3.2%	3.2%	3.2%	3.7%	2.7%
	Sağlık harcamaları %'si olarak toplam harcamalar		2.7%	2.6%	2.7%	2.6%	3.1%	2.2%
TOP- LAM	Sağlık harcamaları %'si olarak tıbbi harcamalar,		43.0%	40.3%	37.5%	39.5%	36.0%	36.7%
	Sağlık harcamalarının %'si olarak ayakta hizmetler		44.0%	49.0%	50.2%	51.1%	49.8%	50.3%
	Sağlık harcamalarının %'si olarak hastane hizmetleri		12.9%	10.8%	12.3%	9.4%	14.1%	13.0%
	Sağlık harcamaları %'si olarak toplam gıda dışı harcamalar		3.1%	3.0%	3.0%	2.9%	3.1%	2.5%
	Sağlık harcamaları %'si olarak toplam harcamalar		2.2%	2.2%	2.2%	2.2%	2.4%	1.9%
Kaynak veriler: Türkiye HBS 2003-2008 Harcama Modülleri.								
Not: Tıbbi Harcamalar ilaç ve tıbbi ürünleri içerir.								

Tablo 5 Toplamda ve Gıda Dışı Harcamalarda Sağlık Harcamalarının Yüzdesi (2008)

Sağlık Sigortasına Hane halkı Reisinin Ulaşma Yolu:						
			SGK Sigorta	Yeşil Kart	Sağlık Sigorta Yok	TOPLAM
Kişi başına harcama beşte birlik dilimleri	1	Toplam harcamalar %'si	1.16%	1.54%	1.77%	1.43%
		Gıda dışı harcamalar %'si	1.93%	2.61%	2.81%	2.37%
	2	Toplam harcamalar %'si	1.23%	2.25%	1.79%	1.44%
		Gıda dışı harcamalar %'si	1.83%	3.53%	2.61%	2.16%
	3	Toplam harcamalar %'si	1.28%	1.24%	2.08%	1.35%
		Gıda dışı harcamalar %'si	1.73%	1.94%	2.86%	1.84%
	4	Toplam harcamalar %'si	1.59%	0.64%	3.29%	1.69%
		Gıda dışı harcamalar %'si	2.14%	0.99%	4.28%	2.26%
	5	Toplam harcamalar %'si	1.97%	1.93%	1.89%	1.97%
		Gıda dışı harcamalar %'si	2.44%	3.64%	2.30%	2.44%
	Total	Toplam harcamalar %'si	1.55%	1.64%	2.09%	1.61%
		Gıda dışı harcamalar %'si	2.08%	2.70%	2.93%	2.22%

Kaynak: Türkiye HBS 2008, herhangi bir hane halkı ağırlığı kullanmadan

Tablo 6 Toplam Harcamanın % Olarak Cepten Harcama %'De Sigortalı Gruplar Arasındaki Farklar İçin T-Test Sonuçları

Eşit Olmayan Değişkenlere Sahip İki-Örnek Test						
Bütün Örnek, Ağırlıkları Kullanmadan						
Grup	Gözl.	Ort.	Std. Hata.	Std. Dağılım.	[95% Güven.	. Düzeyi]
Yeşil Kart	923	0.0164	0.0014	0.0420	0.0137	0.0191
Sigortasız	758	0.0209	0.0019	0.0518	0.0172	0.0245
Birleşik	1681	0.0184	0.0011	0.0467	0.0162	0.0206
Fark		(0.0045)	0.0023		(0.0091)	0.0001
Fark = Ort(Y.Kart) - Ort(Sigortasız) T = -1.9213						
Ho: Fark = 0 Welch'in Serbestlik Derecesi= 1451.07						
Ha: Fark < 0 Ha: Fark != 0 Ha: Fark > 0						
Pr(T < T) = 0.0274 Pr(T > T) = 0.0549 Pr(T > T) = 0.9726 (Anlamlı)						
Eşit Olmayan Değişkenlere Sahip İki-Örnek Test						
Sadece Beste Birlik Diliminde En Yoksul Kişi Başına Harcama, Ağırl. Kullanmadan						
Group	Göz.	Ort.	Std. Hata.	Std. Dağılım.	[95% Güven.	. Düzeyi]
Yeşil Kart	608	0.0154	0.0016	0.0390	0.0123	0.0185
Sigortasız	195	0.0177	0.0030	0.0415	0.0118	0.0235
Birleşik	803	0.0159	0.0014	0.0396	0.0132	0.0187
Fark		(0.0023)	0.0034		(0.0090)	0.0043

Fark = Ort(Y.Kart) - Ort(Sigortasız)		T = -0.6915	
Ho: Fark = 0		Welch'in Serbestlik Derecesi = 312.354	
Ha: Fark < 0	Ha: Fark != 0	Ha: Fark > 0	
Pr(T < T) = 0.2449	Pr(T > T) = 0.4898	Pr(T > T) = 0.7551 (Anlamlı Değil)	

Tablo 7 Türkiye'de Cepten Sağlık Harcamalarının Yoksulluk Etkisi

			Yoksullaşma ölçütü:	
	(i)		(ii)	(i) + (ii)
Yıl	Kişi başına yoksullukta tahmini (sağlık harcamaları dahil kişi başı gayri safi harcamalarının ile)	Standart Hata	Brüt sağlık harcamalarına sahip yoksul olmayan % (Geçerli povline kullanarak) ama net yoksul sağlık harcamaları (alt 3 beste birlik ile sağlık harcamaları olmaktan)	Sağlık harcamalarının yoksullaşmayı artırma ile Yoksulluk sayımı
2003	28.1%	0.0039	0.8%	28.9%
2004	25.6%	0.0065	0.5%	26.1%
2005	20.5%	0.0063	0.4%	20.9%
2006	17.8%	0.0063	0.6%	18.4%
2007	17.8%	0.0060	0.5%	18.3%
2008	17.1%	0.0061	0.3%	17.4%

Kaynak: Türkiye HBS 2003-2008 ve yazarın hesaplamaları

Tablo 8 Türkiye'de Katastrofik Sağlık Hizmet Ödemelerinin Ölçümleri

Cepten sağlık harcaması		Eşik Bütçe payı, z				
Toplam HH harcamalarının payı olarak		5.0%	10.0%	15.0%	25.0%	40.0%
		Ort	Ort	Ort	Ort	
2003	Kişi sayısı	0.103	0.049	0.027	0.011	
	Ortalama boşluk	0.009	0.005	0.003	0.001	
	Ortalama pozitif boşluk		0.101	0.117	0.132	
2004	Kişi sayısı	0.115	0.057	0.031	0.012	
	Ortalama boşluk	0.010	0.006	0.004	0.001	
	Ortalama pozitif boşluk		0.098	0.112	0.122	
2005	Kişi sayısı	0.114	0.056	0.032	0.010	
	Ortalama boşluk	0.009	0.005	0.003	0.001	
	Ortalama pozitif boşluk		0.094	0.099	0.135	
2006	Kişi sayısı	0.109	0.053	0.029	0.010	
	Ortalama boşluk	0.009	0.005	0.003	0.001	
	Ortalama pozitif boşluk		0.095	0.108	0.122	
2007	Kişi sayısı	0.116	0.053	0.030	0.010	
	Ortalama boşluk	0.009	0.005	0.003	0.002	
	Ortalama pozitif boşluk		0.100	0.112	0.160	
2008	Kişi sayısı	0.087	0.040	0.021	0.008	
	Ortalama boşluk	0.007	0.004	0.002	0.001	
	Ortalama pozitif boşluk		0.091	0.105	0.106	
Cepten sağlık harcaması		Eşik Bütçe payı, z				
Gıda dışı HH harcamalarının payı olarak				15.0%	25.0%	40.0%
				Ort	Ort	Ort
2003	Kişi sayısı			0.050	0.022	0.009
	Ortalama boşluk			0.007	0.003	0.001
	Ortalama pozitif boşluk			0.133	0.145	0.134

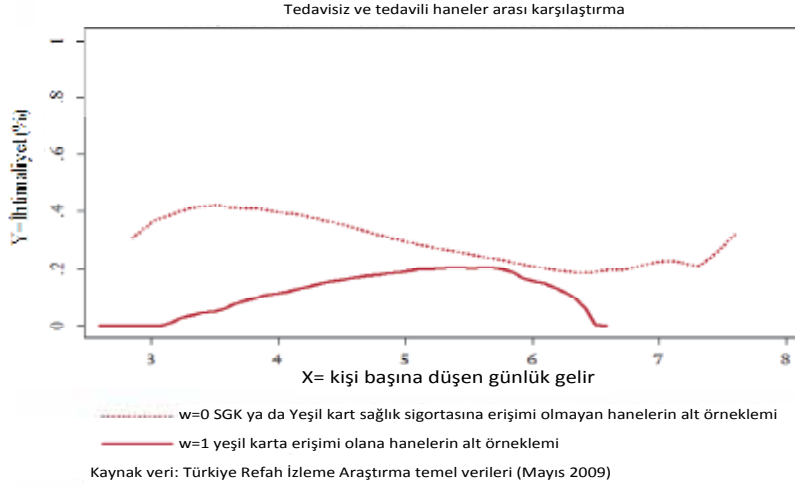
2004	Kişi sayısı			0.056	0.026	0.010
	Ortalama boşluk			0.007	0.004	0.001
	Ortalama pozitif boşluk			0.134	0.135	0.120
2005	Kişi sayısı			0.055	0.026	0.007
	Ortalama boşluk			0.007	0.003	0.001
	Ortalama pozitif boşluk			0.123	0.117	0.133
2006	Kişi sayısı			0.049	0.022	0.007
	Ortalama boşluk			0.006	0.003	0.001
	Ortalama pozitif boşluk			0.125	0.128	0.121
2007	Kişi sayısı			0.048	0.022	0.008
	Ortalama boşluk			0.006	0.003	0.001
	Ortalama pozitif boşluk			0.133	0.138	0.143
2008	Kişi sayısı			0.036	0.015	0.004
	Ortalama boşluk			0.004	0.002	0.001
	Ortalama pozitif boşluk			0.113	0.119	0.143

Kaynak: hane bütçe araştırması(2003-2008) ve yazarın hesaplamaları.

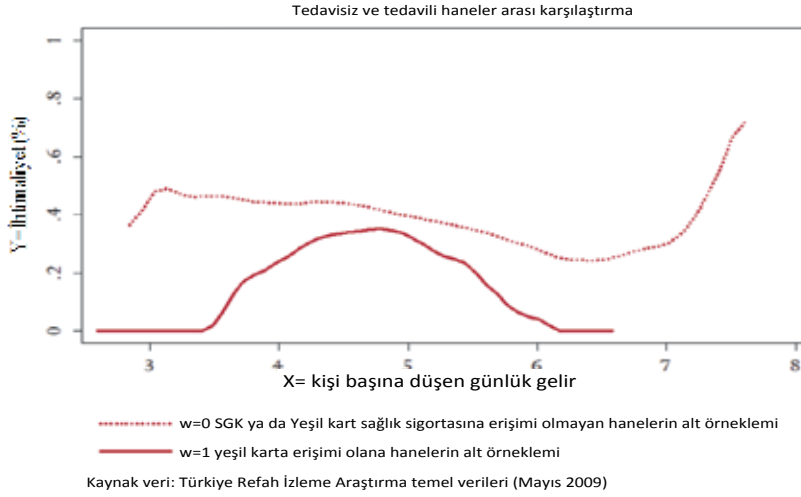
Tablo 9 Yeşil Kart Kullanımının Azalması Olasılığının Parametrik Olmayan Mukayeseleri (Eşit Olmayan Değişkenlere Sahip İki Örnek T-Test) Panel A: Bütün Örneklem: Tedavi Bakımı Sağlık Hizmeti Kullanımının Azalması İhtimali (Mo)						
Grup	Göz.	Ort.	Std. Hata.	Std. Dağılım.	[95% Güven.	. Düzeyi]
Yeşil Kart	92	0.2174	0.0432	0.4147	0.1315	0.3033
Sigortasız	268	0.3657	0.0295	0.4825	0.3076	0.4237
Birleşik	360	0.3278	0.0248	0.4701	0.2791	0.3765
Fark		-0.1483	0.0523		-0.2515	-0.0450
Fark = Ort(Yeşil Kart) - Ort(Sigortasız) T = -2.8336						
Ho: Fark = 0 Welch'in Serbestlik Derecesi= 183.651						
Ha: Fark < 0 Ha: Fark != 0 Ha: Fark > 0						
Pr(T < T) = 0.0026 Pr(T > T) = 0.0051 Pr(T > T) = 0.9974						
Koruyucu Bakım Sağlık Hizmeti Kullanımının Azalması İhtimaliyeti (Ms)						
Grup	Gözl.	Ort.	Std. Hata.	Std. Dağılım.	[95% Güven.	. Düzeyi]
Yeşil Kart	92	0.0978	0.0311	0.2987	0.0360	0.1597
Sigortasız	268	0.2575	0.0268	0.4381	0.2048	0.3101
Birleşik	360	0.2167	0.0217	0.4125	0.1739	0.2594
Fark		-0.1596	0.0411		-0.2405	-0.0787
Fark = Ort(Yeşil Kart) - Ort(Sigortasız) T = -3.8880						
Ho: Fark = 0 Welch'in Serbestlik Derecesi = 234.452						
Ha: Fark < 0 Ha: Fark != 0 Ha: Fark > 0						
Pr(T < T) = 0.0001 Pr(T > T) = 0.0001 Pr(T > T) = 0.9999						
Panel B: Örneklem: En Yoksul Kişi Başına Beşte Birlik Gelir Dilimi En Yoksul Kişi Başına Beşte Birlik Gelir Dilimindeki Azalan Tedavi Bakımı Sağlık Hizmeti Kullanımının İhtimaliyeti (Mo)						
Grup	Göz.	Ort.	Std. Hata.	Std. Dağılım.	[95% Güven.	Düzeyi]
Yeşil Kart	70	0.2286	0.0506	0.4229	0.1277	0.3294
Sigortasız	120	0.4167	0.0452	0.4951	0.3272	0.5062
Birleşik	190	0.3474	0.0346	0.4774	0.2791	0.4157
Fark		-0.1881	0.0678		-0.3220	-0.0542

Şekil 5 Son Ekonomik Krizde Sağlık Hizmetleri Kullanımının Azalması İhtimali İçin Parametrik Olmayan Tahminler

Tedavi sağlık hizmetlerinin kullanılmasında azalma ihtimaliyeti (Ekim 2008-Mayıs 2009)

Tedavi sağlık hizmetlerinin kullanılmasında azalma ihtimaliyeti (Ekim 2008-Mayıs 2009)

Fark = Ort(Yeşil Kart) - Ort(Sigortasız)					T = -2.7739		
Ho: Fark= 0					Welch'in Serbestlik Derecesi = 165.184		
Ha: Fark < 0					Ha: Fark != 0		Ha: Fark>0
Pr(T < T) = 0.0031					Pr(T > T) = 0.0062		Pr(T > T) = 0.9969
En Yoksul Kişi Başına Beşte Birlik Gelir Dilimindeki Azalan Koruyucu Bakım Sağlık Hizmeti Kullanımı İhtimaliyeti (Ms)							
Grup	Göz.	Ort.	Std. Hata.	Std. Dağılım.	[95% Güven.	. Düzeyi]	
Yeşil Kart	70	0.0857	0.0337	0.2820	0.0185	0.1529	
Sigortasız	120	0.3500	0.0437	0.4790	0.2634	0.4366	
Birleşik	190	0.2526	0.0316	0.4357	0.1903	0.3150	
Fark		-0.2643	0.0552		-0.3732	-0.1554	
Fark = Ort(Yeşil Kart) - Ort(Sigortasız)					T = -4.7874		
Ho: Fark = 0					Welch'in Serbestlik Derecesi = 189.993		
Ha: Fark < 0					Ha: Fark != 0		Ha: Fark>0

Tablo 10 2008-2009 Finansal Krizi Boyunca Sağlık Kullanımı İçin Parametrik Probit Analiz

Probit regresyon sonuçlarının marjinal etkilerini raporlama:

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
DEĞİŞKENLER	Tedavi Bakımında Azalma İhtimali			Koruyucu Bakımda Azalma İhtimali		
Bir Negatif Gelir Şoku Alan Hane	0.0665***	0.0608***	0.0605***	0.0897***	0.0842***	0.0837***
	(0.0200)	(0.0192)	(0.0192)	(0.0249)	(0.0235)	(0.0228)
Sağlık Sigortasına Erişim: SGK	-0.206***	-0.161***	-0.163***	-0.0958***	-0.0637**	-0.0649**
	(0.0296)	(0.0287)	(0.0283)	(0.0261)	(0.0262)	(0.0259)
Yeşil Kart Erişim	-0.0856***	-0.0996***	-0.0995***	-0.107***	-0.111***	-0.111***
	(0.0281)	(0.0235)	(0.0238)	(0.0246)	(0.0229)	(0.0230)
Özel Sağlık Sigorta Erişim.	-0.0430	-0.0371	-0.0358	-0.0366	-0.0223	-0.0213
	(0.0556)	(0.0546)	(0.0555)	(0.0484)	(0.0555)	(0.0555)
Kişi Başına Düşen Gelir 1 Diliminde		0.166***	0.157***		0.135***	0.128***
		(0.0446)	(0.0433)		(0.0496)	(0.0475)
Kişi Başına Düşen Gelir 2 Diliminde		0.0739**	0.0682*		0.0940***	0.0887**
		(0.0374)	(0.0366)		(0.0354)	(0.0354)
Kişi Başına Düşen Gelir 3 Diliminde		0.0893**	0.0835**		0.0851**	0.0810**
		(0.0401)	(0.0393)		(0.0377)	(0.0381)
Kişi Başına Düşen Gelir 4 Diliminde		0.0495	0.0453		0.0584*	0.0554*
		(0.0388)	(0.0378)		(0.0332)	(0.0327)
H.Deki 15yaşından Daha Genç Çocuk Sayısı (Yaş <= 14)			-0.00165			-0.000174
			(0.00817)			(0.00911)
Hanedeki Yetişkinlerin Sayısı (Yaş> 14)			0.00782			0.00578
			(0.00705)			(0.00659)
Gözlemler	2,102	2,102	2,102	2,102	2,102	2,102

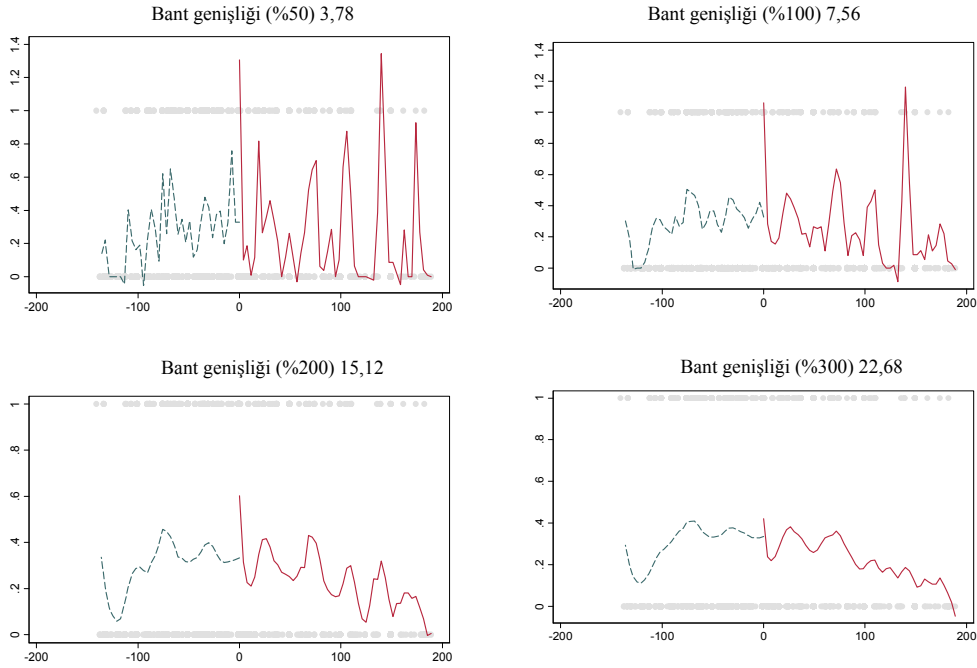
Parantez içindeki Sağlam standart hataları, PSU düzeyinde kümelenmiş standart hatalar ***

p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

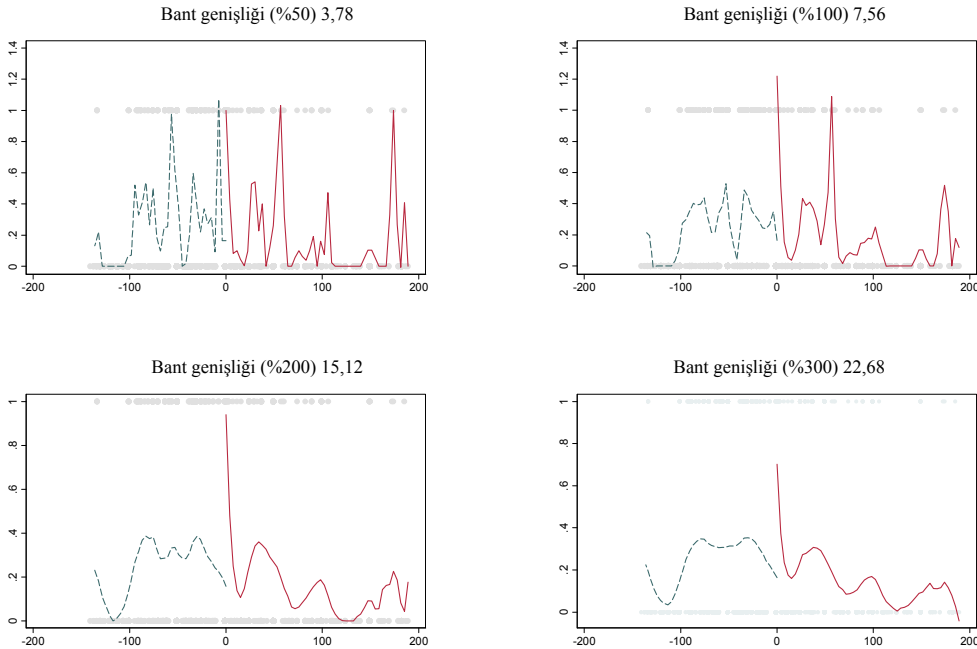
Kaynak veri. Türkiye Refah izleme araştırması Refah İzleme Araştırması Temel verileri (Mayıs-Haziran 2009)

Şekil 6 Regresyon Süreksizliği Analizi - Farklı Bant Genişliği ile Sağlamlık Kontrolleri

Panel A: Ekim 2008 yılından bu yana doktor ziyaretlerini azaltmak zorunda kaldınız mı? (Tedavi bakım)

Panel B: Ekim 2008 yılından bu yana koruyucu sağlık hizmetlerini kullanımını azaltmak zorunda kaldınız mı?

Tablo 11 Keskin Regresyon Süreksizliği Sonuçları ¹⁹

	(1)	(2)
DEĞİŞKENLER	Tedavi bakımında azalma	Koruyucu bakımda azalma
Optimal bant genişliği ile Yerel Wald tahmini	0.732*** (0.0817)	1.054*** (0.0903)
Optimal bant genişliğinin% 50 ile yerel Wald tahmini	0.977*** (0.0774)	0.835*** (0.0379)
Optimal bant genişliğinin% 200 ile Yerel Wald tahmini	0.269* (0.145)	0.783*** (0.0960)
Gözlemler	1,293	1,293

Parantez içindeki Önyükleyici standart hataları

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

KAYNAKÇA

- Fafchamps, M. (2008). Program Değerlendirme ve Tedavi Etkileri. Oxford Üniversitesi.
- Imbens, G., & Lemieux, T. (2007). Regression Discontinuity Designs: A Guide to Practice. *NBER Working Paper* 13039.
- Jütting, J. P. (2004). Do Community-based health Insurance Schemes Improve Poor People's Access to Health Care? Evidence from Rural Senegal. *World Development*, 273-288.
- Leive, A. (2007). *Türkiye Dünya Bankası / OECD Misyon Raporu*. Ankara.
- Lindert, K. &. (2005). Tasarım ve uygulama Ev Hedefleme Sistemi. Washington, DC: Dünya Bankası.
- Mendola, M. B. (2007). Olumsuz Sağlık Olayların yoksullaşma Etkisi: Batı Balkanlar elde edilen kanıtlar. Washington, DC: Dünya Bankası.
- Nichols, A. (2007). *rd*: Regresyon süreksizlik tahmini için STATA modülü. STATA adresinden alındı: <http://ideas.repec.org/c/boc/bocode/s456888.html>
- (2004). O'Donnell, O., van Doorslaer, E., & Wagstaff, A. In *Hane Halkı Araştırması verileri kullanılarak Sağlık Özkaynak analizi*. Washington, D.C.: Dünya Bankası.
- Pradhan, M., Saadah, F., & Sparrow, R. (2001). kriz sırasında yoksullar için sağlık hizmetlerine erişimi sağlayacak bir araç olarak Sağlık Karnesi etkinliği. Çalışma makalesi Dünya Bankası
- Trujillo, A. J., Portillo, J. E., & Vernon, J. A. (2005). The Impact of Subsidized Health Insurance for the Poor: Evaluating the Colombian Experience Using Propensity Score Matching. *International Journal of Health Care Finance and Economics*, 211-239.
- Xu, K. D.-R. (2007). Protecting households from Katastrofik health spending. *Health Affairs*, 26(4): 972-983.

¹⁹ Tahmin olarak, regresyon devamsızlık tahmini için "rd" STATA modülünü kullanmaktayız. <http://ideas.repec.org/c/boc/bocode/s456888.html> (Nichols, 2007)

SOSYAL YARDIM YARARLANICILARINA ÖZEL İSTİHDAM HİZMETLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Sırma DEMİR ŞEKER

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı
Planlama Uzmanı

Hande HACİMAHMUTOĞLU

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı
Planlama Uzmanı

Özet

Ülkemizdeki sosyal yardım sisteminde çalışabilir durumdaki kişilerle çalışamayacak durumda olan kişiler arasında farklılaşmaya gidilmemiş olması, sosyal yardım faydalanıcılarının işgücü piyasasından uzaklaşmalarına ve dolayısıyla sosyal yardım sisteminde uzun süreli kalma eğiliminde olmalarına neden olabilmektedir. Çalışabilecek durumdaki sosyal yardım faydalanıcısı olan kesimin büyüklüğü dikkate alındığında, bu kesimin işgücü piyasası ile bağlantılarının kurulması/sürdürülmesi, bu sayede kendi kendilerine yeterli hale getirilebilmesi ve sosyal yardımlara olan bağımlılığın azaltılması önem arz etmektedir. Bunun için, sosyal yardım programları ile aktif işgücü programları arasında bağlantı kurulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Nisan 2010 tarihinde uygulamaya konulan Sosyal Yardım Sisteminin İstihdam ile Bağlantısının Kurulması ve Etkinleştirilmesi Eylem Planı bu yöndeki önemli gelişmelerden biridir. Bu Eylem Planı kapsamında, çalışabilir durumdaki sosyal yardım faydalanıcılarının İŞKUR'a kayıtlarının yapılması ve İŞKUR'un bu kişilere istihdam hizmetleri sunması öngörülmüştür. Bu doğrultuda, çalışabilecek durumdaki sosyal yardım yararlanıcılarına İŞKUR tarafından sunulacak istihdam hizmetlerinin tasarımı-nda yol gösterici olabilmek amacıyla, çalışmada bu kesimin profili ortaya konulmakta ve bu profilden yola çıkarak söz konusu hizmetlere ilişkin öneriler getirilmektedir. Buna göre, sosyal yardım almakta olan ve çalışabilir durumda olup çalışmayan en az 1 ferdi bulunan hanelerin % 31,7'sinde kimsenin çalışmamakta olduğu görülmüştür. Bu durum, çalışma hayatına girmesi gereken önemli bir kesimin bulunduğunu göstermektedir. İŞKUR'un sunacağı istihdam hizmetlerinden yararlanacak sosyal yardım yararlanıcısı kesimin çoğunlukla 20-40 yaş aralığında, eğitim düzeyi ilkokul ve altı olan, hanehalkı büyüklüğünün yüksek ve çocuk sayısının fazla olduğu hanelerde yaşayan kişilerden oluştuğu gözlenmiştir. Ayrıca, istatistikî bölge sınıflamasına göre Düzey-1 bazında bu kesimin dağılımı-

na bakıldığında, en yüksek oranla Güneydoğu Anadolu ve Orta Anadolu bölgelerinde yaşadıkları bulunmuştur. Bu durum, bu kişilerin zorunlu temel eğitimlerine, yaş aralıklarına göre verilecek ileri düzeydeki örgün ve yaygın eğitimlerine, hanede bakımı gereken çocukların olduğu durumlarda kadınlara yönelik uygulamaların farklılaştırılması gerektiğine, İŞKUR'un bu iş için görevlendireceği personelin bölgesel dağılımına işaret etmektedir.

Abstract

Lack of differentiation in social assistance system between poor who are capable of work and who are not capable of work causes social assistance recipients to move away from labor market and hence to stay in social assistance system longer periods. When the size of social assistance recipients who are capable of work is taken into account, establishing of the link of these people with labor market, and by this way making these people self-sufficient and decreasing their dependency to social assistance programs. For this purpose, it is needed to set up a connection between social assistance programs and active labor market programs. The Plan of Action on Coordination among Social Assistance and Employment Services and Increasing the Effectiveness of Social Assistance System which is put into effect in April 2010, is an important development to this effect. According to this action plan, applicants for social assistance who are able to work will be guided to register to The Turkish Employment Agency (İSKUR) and İSKUR will organize special vocational education programs for beneficiaries of social assistance services. In order to help in designing employment services provided by İSKUR for the beneficiaries of social assistance programs, in this work the profile of this segment is presented and some recommendations for these services are made. According to this study, it is seen that in 31.7% of households which are recipients of social assistance programs and have at least one non working member who is capable to work, there is no working member. This situation is pointed us the existence of an important portion who should enter labor market. It is found that the people who will benefit from employment services provided by İSKUR are mostly between the age of 20 and 40, with educational attainment of primary level or lower and are member of large households with high number of children. Besides, when it is looked at the distribution of these people according to NUTS-1 regional level, it is found that these people mostly live in South Eastern Anatolia and Central Anatolia. The findings of the study point at compulsory education, advanced formal and mass education which will be given according to age intervals, the necessity of differentiation of implementations for women with children who need care and the regional distribution of İSKUR's employees charged with this issue.

Giriş

Ülkemizdeki sosyal yardım sistemi, genel olarak muhtaçlık esasına¹ dayanmakta ve sunulan hizmetlerde çalışabilir durumdaki kişilerle çalışamayacak durumda olan kişiler arasında farklılaşmaya gidilmemektedir. Diğer bir deyişle, sosyal yardım sistemimiz çoğunlukla, kişilerin istihdamla bağlantılarının kurulmasını destekleyici faaliyetleri içermeyen pasif nitelikteki yardım programlarını içermektedir. Bu durum, sosyal yardım faydalanıcılarının işgücü piyasasından uzaklaşmalarına ve dolayısıyla sosyal yardım sisteminde uzun süreli kalma eğiliminde olmalarına neden olabilmektedir. Diğer taraftan İŞKUR tarafından uygulanan aktif işgücü programları ise, yalnızca yoksul kesime değil tüm vatandaşlara yöneliktir. Dolayısıyla, sosyal yardım alan kesimlerin işgücü piyasasına girmelerinin desteklenmesi, bu kişilerin işgücü piyasası ile bağlantılarının kurulması/sürdürülmesi ve sosyal yardımlara olan bağımlılığın azaltılması yönünde sosyal yardım programları ile aktif işgücü programları arasında bağlantı kurulmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Sosyal yardım programları ile aktif işgücü programları arasında bağlantı kurulması ihtiyacına yönelik olarak son dönemde önemli adımlar atılmıştır. Nisan 2010 tarihinde uygulamaya konulan Sosyal Yardım Sisteminin İstihdam ile Bağlantısının Kurulması ve Etkinleştirilmesi Eylem Planı bu yöndeki önemli gelişmelerden biridir. Söz konusu Eylem Planı kapsamında, sosyal yardım faaliyeti yürütmekte olan kamu kurumları tarafından çalışabilir durumdaki sosyal yardım faydalanıcılarının İŞKUR kayıtlarının yapılması ve İŞKUR'un bu kişilere özel istihdam hizmetleri sunması öngörülmüştür. Orta vadede gerçekleştirilmesi planlanan bu eylem kapsamından İŞKUR'un sunacağı söz konusu hizmetlerin tasarımının yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Çalışabilecek durumdaki sosyal yardım faydalanıcısı kişilere sunulacak istihdam hizmetlerinin tasarımında yol gösterici olabilmek amacıyla, bu çalışmada, çeşitli aktif sosyal yardım uygulamaları örnekleri sunulacak ve ülkemizdeki çalışabilir durumdaki sosyal yardım yararlanıcılarının profili ortaya çıkarılarak, bir takım öneriler geliştirilecektir.

Çalışma şu şekilde planlanmıştır. Birinci bölümde aktif sosyal yardım uygulamaları hakkında bilgi verilecek ve bu konudaki Dünya uygulamalarına ilişkin örnekler sunulacaktır. İkinci bölüm-

¹ Ülkemizde uygulanan sosyal yardım programlarındaki muhtaçlık şartları 2. bölümde ele alınmaktadır.

de Türkiye'deki kamu sosyal yardım programları, üçüncü bölümde ise Türkiye'deki aktif işgücü programları hakkında bilgi verilecektir. Dördüncü bölümde sosyal yardım sistemi ile istihdam arasındaki bağlantının eksikliği ve bu konudaki kamu politikalarına değinilecektir. Beşinci bölümde sosyal yardım alan çalışabilir durumdaki kişilere ilişkin profil ortaya konulacaktır. Altıncı bölümde, genel bir değerlendirme yapılarak, sosyal yardım sistemi ile bağlantılı olarak sunulacak olan istihdam hizmetlerinin niteliğine ilişkin öneriler geliştirilecektir.

1. Aktif Sosyal Yardım Uygulaması ve Dünya Örnekleri

1.1 Aktif Sosyal Yardım Uygulaması

Sosyal yardımlar yoksul bireylere veya hanelere yapılan para veya mal ve hizmet şeklindeki destekleri ifade etmektedir. Ekonomik ve sosyal şartlara bağlı olarak ihtiyaçların zaman içerisinde farklılaşması nedeniyle, sosyal yardım programlarının değişen koşullara uygun olarak şekillendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Yoksul kesimlerin yoksulluk çizgisinden yukarı çıkmalarını sağlamanın bu kesime sadece gelir transferi yapılarak mümkün olmadığı, içinde bulundukları koşulların değiştirilmesinin gerektiği görüşü artık sosyal yardım programlarının şekillendirilmesinde temel bir anlayış olarak kabul edilmektedir.

Yoksul kesimler, düzenli gelir elde etme fırsatlarına sahip olmadığı sürece, sosyal yardım sisteminde kalmaktadır. Düzenli gelir elde etmenin en sürdürülebilir yolu ise bu kişilerin düzenli işlerde istihdam edilmeleridir. Aksi takdirde, kişilere yapılan yardımlar işgücü piyasasına girme konusunda caydırıcı olabilecek ve sosyal yardımlara bağımlılık durumu gelişebilecektir. Gelişmiş ülkelerde, sosyal yardımlara bağımlılığın azaltılması amacıyla, aktif sosyal yardım politikaları geliştirilmiştir. Sosyal yardım sisteminde aktif politikalar, bireylerin toplum içinde kendi kendilerine yeterli olan bağımsız kişiler haline gelebilmeleri için insana yatırım konusuna ağırlık vermekte ve yararlanıcı konumdaki kişilerin istihdamının artırılmasını teşvik edici harcamaları kapsamaktadır.² Amaç; sosyal yardımlardan yararlanan işsiz kişilerin çalışma motivasyonu ve kabiliyetini artırmak, sosyal yardım alan kişi sayısını düşürmek ve yardım alanların yardımlara olan bağımlılığını azaltmak, bu kişilere çalışma fırsatı sağlamak ve sonuç olarak bu kişilerin ekonomik ve sosyal hayata katılımlarını artırmaktır. Aktif politikalar doğrultusunda şekillendirilmiş sosyal yardım programları; danışmanlık, yönlendirme, eğitim, istihdam eğitimi, işe yerleştirme, düşük ücretli işleri kabul eden kişiler için mali destekler (sübvansiyonlu işler - subsidised jobs) veya toplum yararına çalışma programları gibi uygulamaları içermektedir.

Kişileri üretim sürecine sokmaya yönelik faaliyetleri içeren sosyal yardım programlarının (aktif sosyal yardım programları) işgücü arzı üzerinde olumlu etkisi varken, kişilere çalışma veya eğitim şartına bağlı olmaksızın yapılan sosyal yardımlar (pasif sosyal yardım programları) işgücü arzını azaltabilmektedir. Nitekim Arjona ve ark. (2001) OECD ülkeleri için yaptıkları çalışmada, sosyal harcamaların, işgücü arzında yapacağı değişimin sosyal harcamanın türüne göre değişebileceğini göstermektedir.

Sosyal yardımların işgücü arzı üzerinde yaptığı etki, gelir ve ikame etkileri aracılığıyla gerçekleşir. Eğer boş zaman normal bir mal ise, yardımlarla birlikte kişinin toplam geliri arttığında, boş zamana olan talebi de artacaktır. Buna gelir etkisi denir. Dolayısıyla, boş zamanın normal bir mal olduğu varsayımı altında gelir etkisi daima çalışma saatini düşürür. İkame etkisi ise, çalışmanın fırsat maliyeti ile birlikte değişecektir. Eğer çalışmanın fırsat maliyeti artıyorsa, çalışmaya ayrılan süre artacaktır. İstihdamla bağlantısı olmayan sosyal yardımlarda söz konusu iki etki de işgücü arzını azaltıcı yönde etkide bulunacaktır. Kişinin boş zamanının alternatif maliyetini yükseltecek şekilde sosyal yardım ve istihdam bağlantısı kurulursa, ikame etkisi işgücü arzını artırıcı yönde etkide bulunacaktır. Eğer ikame etkisi mutlak olarak gelir etkisinden daha fazlaysa, işgücü arzı artacaktır. İstihdam hizmetlerine katılması durumunda aynı miktarda veya daha fazla miktarda sosyal yardımla desteklenmeye devam ederse, ikame etkisi işgücü arzını artırıcı yönde etkileyecektir. Kişinin istihdam edilme durumunda da sosyal yardımla desteklenmesi, kendisi ve ailesini yoksulluktan kurtarabilecek bir düzeyde gelir elde ettiği düzenli bir işe girmesine kadar devam etmelidir.

² Arjona ve ark., 2002.

1.2 Dünya Örnekleri

a) Amerika Birleşik Devletleri ³

Amerika Birleşik Devletlerinde sosyal yardım programları ile bağlantılı istihdam uygulamaları daha önce de çeşitli eyaletlerde mevcut olmakla birlikte 1996 yılında çıkarılan Bireysel Sorumluluk ve Çalışma Fırsatı Mutabakat Kanunu (Personal Responsibility and Work Opportunity Act – PRWORA) ile eyaletler bu türden programları zorunlu olarak uygulamaya başlamıştır. Bu kanun doğrultusunda, 18 yaşın altında çocuğu olan ailelere yönelik olarak Muhtaç Ailelere Geçici Yardım (Temporary Assistance for Needy Families – TANF) adı altında bir program oluşturulmuştur. TANF kapsamında, tüm eyaletler sosyal yardım faydalanıcılarının en az yüzde 70’ini haftada en az 30 saat olmak üzere istihdama ilişkin faaliyetlere yönlendirmekle yükümlüdür. PRWORA ile TANF programı kapsamında verilecek yardımların süresi bir defada 2 yıl ve hayat boyunca toplam 5 yıl ile sınırlandırılmıştır. TANF programının tasarımı ve uygulanması eyalet düzeyinde belirlendiği için, programın kapsamı ve içeriği eyaletler arasında oldukça değişkenlik göstermektedir.

Son dönemde eyaletlerdeki sosyal yardım faydalanıcılarına yönelik istihdam uygulamaları “ücretsiz iş karşılığında yardım parası verilmesi” yerine “faydalanıcıların sübvansiyonlu bir işe yerleştirilmeleri ve bu işten ücret almaları” şeklinde bir değişim geçirmiştir (Örneğin New York, Wiskonsin ve Washington eyaletlerindeki uygulamalar).

1996 yılında TANF programının uygulanmaya başlamasını takiben sosyal yardım alan kişi sayısında önemli düşüşler gözlenmiştir. Örneğin, New York eyaletinde 1996-2001 döneminde sosyal yardım faydalanıcılarının sayısında yüzde 26’lık bir düşüş olmuştur. Bu durumun bir ölçüde TANF programının “istihdam uygulamalarına katılmayanların yardım miktarlarının düşürülmesi ya da kesilmesi” anlayışına dayanmasından kaynaklandığı düşünülmekle birlikte, sadece istihdam uygulamalarına atfedilemeyeceği de belirtilmektedir. Nitekim TANF programından faydalanan kişi sayısının sosyal yardım faydalanıcıları içerisinde çok düşük bir oranda olduğu görülmüştür. Örneğin 2006’da yedi eyaletteki TANF faydalanıcılarının sadece yüzde 25’i istihdam uygulamalarına katılmıştır. Bu durum büyük ölçüde, istihdam uygulamalarının, faydalanıcıların istihdama katılma konusunda çeşitli engelleri (okuma-yazma durumu, hanede bakımı zorunlu olan kişi(lerin) bulunması, sağlık sorunları gibi) ile ilişkilendirilmektedir.

Sosyal yardım kapsamındaki kişilere yönelik olarak yürütülmekte olan istihdam hizmetlerine ilişkin yapılan çeşitli çalışmalarda; sosyal yardım ofislerindeki görevlilerin faydalanıcılar için hazırladıkları iş planlarının faydalanıcıların ihtiyaç ve hedeflerini karşılamaya uygun olmadığı, çoğu görevlinin faydalanıcı hakkında çok kısa sürede oluşturduğu değerlendirme sonucunda iş planını hazırladığı gözlenmiştir.⁴ Görevliler, kurallara göre yerine getirilmesi gerekli hususları zamanında tamamlayarak performans hedeflerine ulaşmakta, ancak faydalanıcının ihtiyaçlarına cevap vermede yeterli olunmamaktadır. Bu durum büyük ölçüde, sosyal yardım ofisindeki görevlilerin sadece yeni kurallar ve zaman sınırları hakkında eğitim almalarına, faydalanıcıların değerlendirilmesi sırasında nelere dikkat edileceği hususunda ise herhangi bir eğitim görmemelerine atfedilmektedir.

b) Avustralya ⁵

Avustralya’da 1997’de istihdam odaklı ulusal bir sosyal yardım programı uygulamaya konulmuştur (Work for the Dole – WfD). Söz konusu program başlangıçta sadece 18-24 yaşlarında olan ve 6 ay süresince işsiz kalan kişileri kapsamakta iken daha sonra programın kapsamı 50 yaşın altındaki tüm iş arayanları kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Faydalanıcılar, toplumsal projelerde 6 aya kadar çalışmakta ve almakta oldukları işsizlik ödeneğinin üzerine bu çalışma karşılığında ilave belli bir miktar ödenek almaktadırlar.

2002 yılında yapılan bir araştırmaya göre, WfD programına katılan kişiler içerisinde programdan sonra tam zamanlı işe girenlerin oranı yüzde 14’tür. Yapılan başka bir çalışmada da WfD programının, 1999–2004 yılları arasında yüzde 68 oranında artan uzun dönemli işsizlik üzerinde çok az bir etkisinin olduğu gözlenmiştir. Diğer bir çalışmada ise, bu programa katılanların iş bulma olasılıklarının, bu kişilerle benzer özelliklere sahip ancak programa katılmayanlara göre daha düşük

³ Bu başlıkta başka bir kaynak belirtilmeyen bölümlerde Crisp ve Fletcher 2008’den yararlanılmıştır.

⁴ Handler ve Babcock, 2006’da Robles ve ark. 2001, Riceucci 2003, Lurie ve ark. 2003.

⁵ Crisp ve Fletcher, 2008.

olduğu görülmüştür. Bu durum, program kapsamındaki “ücretsiz çalışma faaliyetinin” iş arama faaliyetini caydırıcı etkisi ve programın katılımcılara istihdam edilebilirliklerini artırıcı beceri ve deneyimi kazandırmaması hususları ile ilişkilendirilmektedir.

WfD programının faydalanıcıların istihdam edilebilirlikleri üzerinde önemli bir etki yaratmaması dolayısıyla, 2008 yılında faydalanıcıların eğitimine program kapsamında daha çok para ayrılmasına karar verilmiştir.

c) Danimarka

Danimarka’da 1970’lerden beri yürütülmekte olan sosyal yardım programının istihdam hizmetleri ile arasında ilk defa 1980’li yıllarda bir bağlantı kurulmuştur.⁶ 1990’larda yapılan hukuki düzenlemelerle; muhtaç durumdaki kişilerin kendi kendilerine yetebilir hale gelmelerini destekleyici uygulamaların tasarlanmasına ve işgücü piyasasına ilişkin politikaların iş arayanların ihtiyaçları doğrultusunda işlemesine yönelik bir sistem geliştirilmiştir.⁷ Bu alanda yapılan son düzenleme 2009 yılında çıkarılan 946 sayılı Birleşik Kanundur.

Danimarka’da sosyal yardım sistemi temel olarak garantili asgari gelire dayanmakta ve bu program belediyeler tarafından yürütülmektedir. Belediye uygun görürse bu programlara katılan kişi ile yazılı bir plan hazırlayabilmektedir. Bu planda kişinin nitelikleri ve hedefleri yer almakta ve bu hedeflere ulaşmak için yapılması gerekenler tasarlanmaktadır. Çalışabilecek durumdaki muhtaç kişilerin sosyal yardım alabilmeleri için aktif olarak iş aramaları gerekmektedir.

Sosyal yardıma hak kazandıktan sonra bu kişilerin, eşlerinin ve hanedeki çalışabilecek durumdaki diğer kişilerin de; iş arama kursu ve bir firmada iş deneyimi kazanma amacıyla kısa süreli çalışma gibi işgücü piyasasına girmeye yönelik çeşitli istihdam hizmetlerine katılmaları gerekmektedir.⁸ Program kapsamında yer alan hizmetlere katılmama veya iş arama faaliyetleriyle ilgili olarak düzenli olarak rapor verilmemesi durumunda sosyal yardımın askıya alınması; iş teklifinin devamlı reddedilmesi veya istihdam edilebilirliği artırıcı faaliyetlere katılmama durumlarında da sosyal yardımın kesilmesi gibi çeşitli cezalar getirilmiştir. Bu durumda kişi 3 yıl boyunca yardıma tekrar hak kazanamamaktadır.⁹

Çocuklu aileler için bu kapsamda verilen yardım miktarı işsizlik sigortası kapsamında verilen işsizlik ödeneğinin % 80’i, çocuksuz haneler/bireyler için ise bu ödeneğin % 60’ı olarak belirlenmiştir. Söz konusu yardımda herhangi bir süre limiti bulunmamaktadır.

d) İngiltere

İngiltere’de çalışabilecek durumdaki muhtaç kişilere yönelik sosyal yardımlar ilk defa II. Dünya Savaşı’ndan sonra vermeye başlanmıştır. 1960’larda ve 1980’lerde yeni yardım türleri de eklenmiş olmakla beraber, sosyal yardım sisteminin istihdam ile bağlantısının tam olarak kurulması 1996 yılında iş arayanlara yönelik bir yardım türünün getirilmesi ile gerçekleşmiştir (Jobseeker’s Allowance - JSA). Aktif sosyal yardım politikalarına ilişkin en son düzenlemeler 2007 yılındaki Refah Reformu (Welfare Reform) ile yapılmıştır.

JSA’dan yararlanmak için başvuru sahibi kişi iş merkezi ofisi (Jobcentre Plus Office) ile bir görüşme yapmakta ve yardım almaya hak kazanırsa bu ofis ile bir sözleşme imzalaması gerekmektedir. JSA kişi bazında yapılan sözleşmelere dayanmakla birlikte, hanenin gelir durumu dikkate alınarak verilmekte ve başvuru sahibi kişi dışında hanedeki diğer çalışabilir durumdaki kişilerin de söz konusu program kapsamında istihdam hizmetlerine katılması gerekmektedir. Bu sözleşme ile kişinin aradığı işin detayları ve kişinin bu işi ararken yürüteceği faaliyetler belirlenmektedir. Eğer kişi sözleşmede belirlenen faaliyetleri yerine getirmezse yardım miktarı düşürülmektedir. Sözleşmede öngörülen hususlar faydalanıcı tarafından yerine getirildiği sürece yardımın verilmesine devam edilmektedir.¹⁰

6 Balci, 2007.

7 Aktif Sosyal Politika Hakkında Birleşik Kanun (Consolidation Act on an Active Social Policy) ve Aktif İşgücü Piyasası Politikası Hakkında Kanun.

8 Immervoll, 2010; Missoc 2010.

9 Missoc 2010.

10 Missoc, 2010.

JSA kapsamındaki istihdam hizmetleri; faydalanıcılara özel bir firmada ya da bir hayır kurumunda iş önerilmesini, faydalanıcının çevreye yönelik bir çalışmada yer verilmesini ya da eğitim kurslarına katılmasını içermektedir.

İş ofisi ile faydalanıcı arasında belli aralıklarla görüşmeler yapılmakta, aralarında yaptıkları sözleşme de düzenli olarak güncellenmektedir. Ayrıca, faydalanıcının iş aradığına dair iki haftada bir bilgi vermesi gerekmektedir.¹¹

Yapılan bir çalışmada, gençler için yürütülen sübvansiyonlu özel sektör işlerinin istihdama olan olumlu etkisinin, bu kişilere verilecek eğitim programlarından daha fazla olduğu, bu eğitim programlarının ise toplum yararına çalışma programlarından daha etkili olduğu gözlenmiştir.¹²

2. Türkiye’deki Kamu Sosyal Yardım Programları

Türk sosyal yardım sisteminde muhtaç durumdaki farklı kesimlere yönelik çok sayıda sosyal yardım programı bulunmakta ve söz konusu programlar çeşitli kuruluşlar tarafından, yürütülmektedir. Sosyal yardım sistemindeki başlıca sosyal yardım programları aşağıda sıralanan kamu kurum ve kuruluşları tarafından uygulanmaktadır:

2.1 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları

1986 yılında 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) kurulmuştur. SYDTF’nin kuruluş amacı; yoksulluk içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici önlemler alarak, gelir dağılımının iyileştirilmesine katkı sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir. Fon’un yürütme organı niteliğinde olan SYDTF Genel Sekreterliği 5263 sayılı Kanun ile SYDGM’ye dönüştürülmüştür. SYDGM yardım faaliyetlerini, 3294 sayılı Kanunla, bütün il ve ilçelerde kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV’ler) aracılığıyla yürütmektedir. Şu anda 81 il ve 892 ilçede toplam 973 adet SYDV vardır.

3294 sayılı Kanunun hedef kitlelerinde; yoksulluk içinde ve muhtaç durumda bulunan, Sosyal Güvenlik Kurumuna bağlı olmayan ve buradan aylık veya gelir almayan, geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim olanağı sağlanması halinde topluma yararlı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişilerdir.

SYDTF kaynakları ile SYDV’ler tarafından; *sağlık yardımları* (sağlık destek programları, şartlı nakit transferi kapsamındaki sağlık yardımı), *eğitim yardımları* (kırtasiye, önlük gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması, taşınabilir eğitim uygulaması kapsamındaki yoksul öğrencilere öğle yemeği verilmesi, özürü öğrencilerin ücretsiz taşınması, öğrenci yurdu işletme giderlerinin karşılanması, şartlı nakit transferi programı kapsamındaki eğitim yardımı), *periyodik yardımlar* (SYDV’lerin cari harcamaları ile ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bulunan kişilerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik çeşitli sosyal yardımların yapılması amacıyla, il ve ilçe SYDV’lere SYDTF’den her ay aktarılan kaynak) ile çeşitli sosyal yardımlar (doğal afet, terör, yangın, bayram gibi özel durumlarda ihtiyaç halindeki vatandaşlara verilen yardımlar ve kömür yardımları) yapılmaktadır.

Ayrıca SYDTF kaynaklarından; muhtaç veya küçük bir yardımla topluma faydalı hale getirilebilecek, üretken duruma geçirilebilecek durumda olan kişilerin işgücü piyasasına girmeleri ve burada kalmalarının sağlanması amacıyla; bu kişilerin içerisinde yer aldığı gelir getirici projeler, meslek edindirmeye yönelik istihdam amaçlı eğitim projeleri ve işbirliğine dayalı sosyal hizmet projelerine SYDV’ler ve SYDGM tarafından destek sağlanmaktadır. Bunlar arasında, kırsal alanda sosyal destek projesi, sertifikalı tarım işçileri projesi, bilişim çırakları projesi ve yoksullar için gelir getirici küçük ölçekli projeler gibi farklı alanlarda proje çalışmaları yer almaktadır.

2.2 Sosyal Güvenlik Kurumu

Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından, 2022 sayılı “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kim-

¹¹ Missoc, 2010.

¹² Immervoll, 2010.

sesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun" uyarınca, muhtaç olmak koşulu ile 65 yaşını doldurmuş yaşlılara, 18 yaşından büyük % 40 ve üzeri özre sahip kişilere ve kanunen bakmakla yükümlü olduğu 18 yaşını tamamlamamış % 40 ve üzeri özre sahip olan yakını bulunan Türk Vatandaşlarına aylık bağlanmaktadır. 2022 sayılı Kanun kapsamında muhtaç durumda sayılabilmek için, söz konusu Kanun gereğince bağlanan aylıktan daha az geliri sahip olunması gerekmektedir.

2022 sayılı Kanunda 5378 sayılı "Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile yapılan değişiklik sonucunda özürlülere verilen aylıklar, özur derecesi % 40-69 arası olanlar için 2, % 70 ve üzeri olanlar için ise 3 katına çıkarılmıştır.

2.3 Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

SHÇEK tarafından, öncelikle korunmaya muhtaç çocuklar olmak üzere muhtaç durumdaki kişi ve ailelere ayni ve nakdi yardım yapılmaktadır. Yapılan yardımlarda, yardımdan yararlanacak kişinin yaşadığı bölgenin sosyo-ekonomik özellikleri göz önünde bulundurulmaktadır. Yardımlar geçici nitelikte olabileceği gibi, 1 yıl ve daha uzun süreli de olabilir. Nakdi sosyal yardım miktarı, en yüksek devlet memuru aylığının (ek gösterge dahil) % 40'ı kadardır.

2.4 Vakıflar Genel Müdürlüğü

Vakıflar Genel Müdürlüğü, muhtaç durumda bulunanlar ile özürlülere aylık bağlamakta, imaret hizmeti vermekte (kuru gıda ve sıcak yemek), Vakıf Gureba Hastanesine tedavi için başvuran muhtaç hastaların tedavi giderlerini karşılamakta, muhtaç öğrencilere burs vermekte veya herhangi bir sebeple zor durumda kalanlara sosyal yardım yapmaktadır. Muhtaç aylığı miktarı, 657 sayılı Devlet Memurları Kanununda belirtilen ve memur taban aylıklarına uygulanan taban aylığı katsayısının 400 gösterge rakamı ile çarpımından elde edilecek miktardır. Burs miktarı ise Vakıflar Meclisi tarafından yıllık olarak belirlenmektedir.

2.5 Sağlık Bakanlığı

3816 sayılı "Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşlanması Hakkında Kanun" uyarınca, hiç bir sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında olmayan ve sağlık hizmetleri giderlerini karşılayacak durumda bulunmayan Türk vatandaşlarının sağlık giderlerinin Sağlık Bakanlığı tarafından karşılanması öngörülmüştür.

Kişinin 3816 sayılı Kanuna göre muhtaç durumda sayılabilmesi için; aylık geliri veya aile içindeki gelir payının (hane gelirinin hanede yaşayan kişi sayısına bölünmesi suretiyle elde edilen gelir) asgari ücretin vergi ve sosyal sigorta primi dışındaki miktarının 1/3'ünden az olması gerekmektedir.

2.6 Milli Eğitim Bakanlığı

17 Haziran 1982 tarihinde yürürlüğe giren 2684 sayılı *İlköğretim ve Ortaöğretimde Parasız Yatılı veya Burslu Öğrenci Okutma ve Bunlara Yapılacak Sosyal Yardımlara İlişkin Kanun* hükümleri uyarınca MEB Ortaöğretim Burs ve Yurtlar Dairesi Başkanlığı tarafından ilköğretim 6, 7 ve 8. sınıfları ile ortaöğretimdeki muhtaç öğrencilere öğrenimleri süresince parasız yatılılık ve burslu okuma imkânı sağlanmaktadır.

Parasız yatılı ve burslu okumak için maddi imkânlardan yoksun ve başarılı olmak esastır. Öğrencinin maddi imkânlardan yoksun sayılabilmesi için, ailesinin yıllık gelir toplamından fert başına düşen net miktarın, en düşük MEB okul pansiyon ücretinin dört katını geçmemesi gerekmektedir. Burs miktarı; 1300 gösterge rakamının memur maaşlarına uygulanan katsayıyla çarpımı sonucunda elde edilen tutardır.

2.7 Yurtkur

1 Ocak 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5102 sayılı *Yüksek Öğrenim Öğrencilerine Burs, Kredi Verilmesine İlişkin Kanun* uyarınca yurt içinde yüksek öğrenim gören muhtaç öğrencilere MEB'e

bağlı olan Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü (Yurtkur) tarafından burs verilmektedir. Bunun yanı sıra, tüm kamu kurum ve kuruluşları da burs verilmesini öngördükleri ihtiyaç halindeki yüksek öğrenim öğrencilerini Yurtkur'a bildirmekte ve bu kişilere verilecek burs tutarları Yurtkur tarafından verilmektedir.

Yurtkur tarafından burs verilmeyen yüksek öğrenim öğrencileri şunlardır: kamu kurum ve kuruluşlarından burs almakta olan öğrenciler, asgari ücret düzeyinde aylık veya ücretle sürekli bir işte çalışan veya gelire sahip olan öğrenciler (yetim maaşı ve nafaka alanlar hariç), burs isteğinde bulunduğu tarihte okula giriş tarihi itibarıyla bir öğretim yılı kaybı olan öğrenciler, yabancı uyruklu öğrenciler, polis akademisi öğrencileri ile askeri okul öğrencileri, hazırlık sınıfında öğrenim gören yüksek lisans öğrencileri.

3. Türkiye'deki Aktif İşgücü Programları

3.1 Türkiye İş Kurumu Tarafından Yürütülen Programlar:

3.1.1 İşgücü Yetiştirme Kursları

4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Kanununun 9. Maddesi uyarınca İŞKUR, işgücünün istihdam edilebilirliğini artırmaya yönelik "işgücü yetiştirme ve mesleki eğitim programları" geliştirmek ve uygulamakla yükümlüdür. Bu doğrultuda, İŞKUR işsizlikten en fazla etkilenen ve bu nedenle işgücü piyasasında dezavantajlı gruplar olarak görülen kesimlere (kadınlar, gençler, uzun süreli işsizler, özürllüler, hükümlü ve eski hükümlüler ile işgücü piyasasında geçerli bir mesleği olmayan vasıfsız işsizler) yönelik işgücü yetiştirme kursları düzenlemektedir. İşgücü Yetiştirme Kursları, İl İstihdam Kurulları'nın talepleri dikkate alınarak hazırlanan yıllık eğitim planları kapsamında yürütülmektedir. İŞKUR'un düzenlediği işgücü yetiştirme kursları şunlardır: İstihdam Garantili İşgücü Yetiştirme Kursları, Kendi İşini Kuracaklara Yönelik İşgücü Yetiştirme Kursları, Özürllülere Yönelik İşgücü Yetiştirme Kursları, Hükümlülere Yönelik İşgücü Yetiştirme Kursları, İşsizlik Sigortası Kapsamında Düzenlenen İşgücü Yetiştirme Kursları.

3.1.2 İş ve Meslek Danışmanlığı

İş ve meslek danışmanlığı; kişilerin özellikleri ile mesleklerin gerektirdiği nitelik ve şartları karşılaştırarak, bireyin istek ve durumuna en uygun iş ve mesleği seçmesi, seçtiği meslekle ilgili eğitim imkânlarından yararlanması, işe yerleştirilmesi ve işe uyumunun sağlanmasıyla ilgili sorunların çözümüne sistemli olarak yardım edilmesi sürecidir.¹³ İş ve meslek danışmanlığı hizmeti *Meslek Danışma Merkezleri* ile *iş ve meslek danışmanlığı servisleri* tarafından yürütülmektedir. 40 ilde 43 adet Meslek Danışma Merkezi ve 23 ilde 26 adet iş ve meslek danışma servisi hizmet göstermektedir.

3.1.3 Toplum Yararına Çalışma Programları

Toplum Yararına Çalışma Programları (TYÇP); işsizliğin yoğun olduğu dönemlerde işsizlerin kısa süreli istihdam ve eğitimi amaçlayan programlardır. Söz konusu programlar, doğrudan veya yüklenici eli ile toplum yararına bir iş ya da hizmetin gerçekleştirilmesini sağlayan programlardır. Bu programlardan yararlanabilmek için; İŞKUR'a kayıtlı ve işsiz olma, 18 yaşını tamamlamış olma, bu programlardan daha önce 6 aydan uzun süre yararlanmamış olma ve emekli, malul, dul veya yetim aylığı almama şartları aranmaktadır. Bu programlar haftalık en fazla 45 saat olarak düzenlenmektedir.

3.1.4 İşe Yerleştirme Hizmetleri

İşe yerleştirme kısaca, uygun işe uygun işçi bulunması anlamına gelmektedir. İŞKUR, işgücü arz ve talebinin eşleştirilmesi görevini yerine getirirken iş arayanların niteliklerine ve iş tercihlerine uygun işleri bulmayı, işverenlerin de karşılanmasını talep ettikleri işçileri seçmelerini sağlamayı amaçlamaktadır.¹⁴

¹³ Karabulut, 2007.

¹⁴ Çapar, 2007.

İŞKUR tarafından yürütülen çeşitli projeler kapsamında, yukarıda sayılan hizmetlerin sunulmasına yönelik faaliyetler yürütülmüş ve bu alanda önemli gelişmeler sağlanmıştır. Bu projelerden en önemlileri arasında Özelleştirme Sosyal Destek Programı I-II (2002-2008), *Aktif İşgücü Programları Projesi* (2003-2006), *Aktif İstihdam Tedbirleri* (2008-2010) ile *Uzun Dönemli İşsizlerin İstihdam Edilebilirlikleri Yararına İşgücü Piyasası Aracılık Faaliyetlerinin Arttırılması Projesi* (2008-2010) yer almaktadır.

3.2 Diğer Kamu Kurumları Tarafından Yürütülen Programlar:

3.2.1 Milli Eğitim Bakanlığı

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yaygın eğitim programları ile çıraklık eğitimi faaliyetleri yürütülmektedir.

1) Yaygın Eğitim

Yaygın eğitim; örgün eğitim sistemine hiç girmemiş veya bu kademedен çıkmış fertlere, ihtiyaç duydukları bilgi, beceri ve davranışları kazandırmak için örgün eğitimin yanında veya dışında, yaşam boyu yapılan eğitim-öğretim-üretim-rehberlik ve uygulama faaliyetlerinin tümü olarak tanımlanmaktadır.¹⁵ Halk Eğitim Merkezleri ve eğitim odaları MEB'e bağlı olarak faaliyet gösteren başlıca yaygın eğitim kurumlarıdır. Halk eğitim merkezleri, özellikle eğitim düzeyi düşük kesimlere meslek kurslarıyla beceri kazandırmaktadır. Bunların dışında Pratik Kız Sanat Okulları, Olgunlaştırma Enstitüleri, Yetişkinler Teknik Eğitim Merkezleri, Endüstri Pratik Sanat Okulları da faaliyet göstermektedir.¹⁶

Milli Eğitim Bakanlığı dışında da bazı bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ve özel eğitim kurumları tarafından yaygın eğitim hizmeti sunulmaktadır. Ancak bu hizmetler arasındaki koordinasyon MEB tarafından sağlanmaktadır. Ayrıca üniversiteler de yaygın eğitim faaliyeti yürütmekle görevlendirilmiştir. Yaygın eğitim hizmeti kapsamında MEB, İŞKUR, Milli Prodüktivite Merkezi, belediyeler, meslek kuruluşları, üniversiteler ve gönüllü kuruluşlar yaygın mesleki eğitimi kursları düzenlemektedir.

2) Çıraklık Eğitimi

Çıraklık eğitimi, bir işyerinde meslek öğrenmek amacıyla çalışan gençlerin teorik ve pratik eğitimini kapsayan bir eğitim türü olarak tanımlanabilir. Bu eğitimin amacı bir işyerinde çalışarak meslek öğrenmek isteyen gençlerin teorik ve pratik eğitimlerini bir bütünlük içerisinde düzenleyerek onları beceri sahibi işgücü haline getirmektir. Çıraklık eğitiminin öncelikli hedef kitlesi, zorunlu eğitimi tamamladıktan sonra örgün eğitime devam etmeyen gençlerdir.¹⁷

Türkiye'de çıraklık eğitimi MEB tarafından 113 meslek dalında verilmekte olup, bu dallar dışında kalan mesleklerde çıraklık eğitimleri ise meslek kuruluşlarınca yürütülmektedir.

3.2.2 KOSGEB

KOSGEB tarafından temel olarak; girişimci geliştirme programları yürütülmekte (genç girişimci geliştirme programı, genel girişimcilik eğitim programı ile işletmelere yönelik genel ve özel eğitim programları), yeni girişimci desteği, nitelikli eleman desteği ile danışmanlık hizmeti verilmektedir.

4. Sosyal Yardım-İstihdam Bağlantısına İlişkin Sorun ve Politikalar

Ülkemizde sosyal yardım programları, yoksulları ekonomik olarak aktif duruma getirecek niteliklere sahip değildir. Sosyal yardım sisteminde *pasif sosyal yardım programlarının* ağırlıklı olduğu gözlenmektedir. Sistemin, çalışabilecek durumdaki muhtaç kişilerin çalışmaya yönelmesini ve iş bulmasını kolaylaştırıcı faaliyetlerle bağlantısı düşük düzeydedir. Sosyal yardım programları, SYDGM ve SYDV'ler tarafından verilen proje destekleri dışında, yoksulları işgücü piyasasına yönlendirici nitelikte değildir.

¹⁵ Çapar, 2007'de Akpınar, 2004.

¹⁶ Çapar, 2007.

¹⁷ Çapar, 2007'de Akpınar, 2004.

2010 Yılı Programında, sosyal yardım programlarının çalışabilir durumdaki faydalanıcılar açısından istihdam odaklı aktif politikalar doğrultusunda şekillendirileceğini ifade eden öncelik ve tedbirler yer almaktadır:

Öncelik 82. Çalışabilecek durumda olan yoksullara yönelik sosyal yardım ve hizmetler, yoksulluk kültürünün oluşmasını önleyici ve yoksul kesimin üretken duruma geçmesini sağlayıcı nitelikte olacak; çalışmayacak durumda olan yoksullar ise düzenli sosyal yardımlarla desteklenecektir.

Tedbir 203. Çalışabilir durumdaki yoksul kişilerin işgücüne katılımını artırmaya yönelik özel programlar geliştirilecektir.

Bu kapsamda, sosyal yardım başvurusu yapan ve çalışabilir durumdaki kişilere;

- İŞKUR'a kayıt zorunluluğu getirilmesi,
- Meslek edindirme, rehberlik, toplum yararına çalışma gibi imkanlar sunulması,
- Kendi işini kurabilecek olanlara sermaye desteği verilmesi öngörülmektedir.

2010 Yılı Programında öngörülen öncelik ve tedbire paralel olarak 2 Mart 2010 tarihinde yapılan Ekonomi Koordinasyon Kurulu (EKK) toplantısında sosyal yardımlar ile istihdam bağlantısı ele alınmış ve ülkemizde yürütülmekte olan sosyal yardım programları ile istihdam arasında bağlantı kurulması amacıyla bir çalışma yapılmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda "Sosyal Yardım Sisteminin İstihdam ile Bağlantısının Kurulması ve Etkinleştirilmesi Eylem Planı" 1 Nisan 2010 tarihindeki EKK toplantısında görüşülerek uygulamaya konulmuştur. Eylem Planında temel olarak; çalışabilecek durumda olan muhtaç kişilerin İŞKUR kayıtlarının yapılması, bu kişilerin işgücü piyasası hizmetlerine erişimlerinin artırılarak istihdam edilmelerinin kolaylaştırılması ve sosyal yardım programlarının çalışmayı caydırıcı nitelikte olmamasına yönelik eylemler yer almaktadır.

Sosyal Yardım Sisteminin İstihdam ile Bağlantısının Kurulması ve Etkinleştirilmesi Eylem Planında sosyal yardım sisteminin iyileştirilmesine ilişkin eylemlerin yanı sıra özellikle eylem planının hazırlanmasının nedeni olan ve sosyal yardım programlarının istihdam bağlantısının kurulmasına yönelik çeşitli eylemler yer almaktadır. Bu eylemler aşağıdaki gibi özetlenebilir;

- Sosyal yardım başvurusunda bulunan çalışabilir durumdaki kişilerin işgücü piyasasına yönlendirilmesi için İŞKUR kayıt sayfası sosyal yardım kurumlarına açılacak ve mesleki eğitim programlarını düzenlerken İŞKUR'un sosyal yardım yararlanıcılarına özel programlar geliştirmesi sağlanacaktır.
- İŞKUR'un mesleki eğitim veya toplum yararına çalışma programlarına katılan muhtaç kişilerin mevcut durumda iptal edilen yeşil kart sahipliğinin devam etmesi sağlanacaktır.
- Hâlihazırda sosyal yardım alan çalışabilir durumdaki kişilerin İŞKUR'a kayıtları yapılacaktır.
- Yeşil kartın Genel Sağlık Sigortası (GSS) kapsamına alınmasından sonra, çalışabilir durumdaki muhtaç kişilerin mesleki eğitim ve toplum yararına çalışma programlarına katılmaları halinde primleri devlet tarafından ödenecektir.
- Sosyal yardım faydalanıcılarına İŞKUR tarafından iş arama desteği verilecektir.
- Sosyal yardım sisteminin daha objektif ölçütlerle işleyebilmesi için kimlerin muhtaç olduğunu ortaya koyabilecek test yöntemleri uygulamaya konulacak, kişilerin muhtaçlık durumu sorgulamaları elektronik ortamda daha sağlıklı ve hızlı bir biçimde yapılacaktır.

Ayrıca, bu kapsamda tüm bu eylemlerin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için İŞKUR, SYDV'ler ve SHÇEK'in kurumsal kapasitesinin artırılması amacıyla personel sayısının ve niteliğinin artırılmasına yönelik eylemlere de yer verilmiştir.

Eylem planında öngörülen faaliyetler doğrultusunda orta vadede sosyal yardım faydalanıcılarına yönelik istihdam hizmetlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu kişilere sunulacak istihdam hizmetlerinin kişilerin ihtiyaçlarına uygun olarak tasarlanabilmesi için, bu kesimin profillerinin

çıkartılması ve sunulacak istihdam hizmetlerinin bu profil doğrultusunda belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, sosyal yardım faydalanıcılarına ilişkin bir profil analizi yapılarak, bu kişilere sunulacak istihdam hizmetlerinin şekillenmesi konusunda çeşitli öneriler tartışılacaktır.

5. Sosyal Yardım Faydalanıcılarının Profili

Çalışmada sosyal yardım alan hanelerin ve faydalanıcılarının profilleri, TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasının (GYKA) 2007 yılı mikro verileri kullanılarak analiz edilmiştir. Sosyal Yardım Sisteminin iyileştirilmesi ve İstihdam Bağlantısının Kurulması Eylem Planı kapsamında sosyal yardım alan ve çalışabilir durumda olup çalışmayan kişilerin istihdam hizmetlerinden yararlanılmasının planlanması dolayısıyla, çalışmada temel olarak, sosyal yardım alan yoksul¹⁸ haneler içerisinde, çalışabilir durumda olup çalışmayan en az 1 ferdi¹⁹ bulunduğu hanelerin özellikleri ve bu hanelerdeki fertlerin çalışma durumlarına bakılmıştır.

Sosyal yardım alan ve çalışabilir durumda olup çalışmayan en az 1 ferdi bulunduğu hanelerdeki çocuk sayısının yoksul ve yoksul olmayan hanelerden daha fazla olduğu gözlenmektedir. Bu hanelerin % 79,64'ünde en az 1 çocuk bulunmaktadır. Nitekim bu hanelerdeki ortalama çocuk sayısı 2,8 iken; yoksul hanelerin genelinde 2,1, yoksul olmayan hanelerde ise 0,9'dur. Çocuk sayısının daha fazla olmasına paralel olarak, söz konusu hanelerin hanehalkı büyüklükleri de daha fazladır. Sosyal yardım alan yoksul haneler içerisinde, çalışabilir durumda olup çalışmayan en az 1 ferdi bulunduğu hanelerin ortalama hanehalkı büyüklüğü 6,4 iken, yoksul hanelerin genelinde ortalama hanehalkı büyüklüğü 5,4, yoksul olmayan hanelerin ise 3,6'dır.

Tablo 1: Hanenin Çocuk Sayısı, Büyüklüğü, Yaşadığı Yer

	Hanedeki Ortalama Çocuk Sayısı	Ortalama Hane Büyüklüğü	Kırda Yaşayan Hanelerin Oranı (%)
Yoksul, sosyal yardım alan ve en az bir ferdi çalışabilir durumda olup çalışmayan haneler	2,8	6,4	47
Yoksul hanelerin geneli	2,1	5,4	57
Yoksul olmayan haneler	0,9	3,6	24

Kaynak: GYKA 2007 mikro verileri ile yazarların kendi hesaplamaları.

Sosyal yardım alan yoksul haneler içerisinde, çalışabilir durumda olup çalışmayan en az bir ferdi bulunduğu hanelerin durumuna yerleşim yerine göre bakılacak olursa, bu hanelerin % 47'sinin kırsal alanda yaşadığı görülmektedir. Yoksul hanelerin genelinde bu oran % 57, yoksul olmayan hanelerde ise % 24'tür. Kırsal alanda yaşayıp sosyal yardım alan ve çalışabilecek durumda en az bir ferdi olduğu yoksul hanelerin oranının kırsal alanda yaşayan yoksul hanelerin genelinden daha düşük olduğu görülmektedir. Bu durumun bir nedeni, kırsal alanda hanehalkı üyelerinin büyük bölümünün ücretsiz aile işçisi olarak tarım sektöründe çalışması dolayısıyla, hanede çalışabilecek durumda olup çalışmayan fertlerin nispeten daha az olmasıdır. Bu durumun bir diğer nedeni ise, kırsal alanda sosyal yardım imkânlarına erişimin zorluğu olabilir.

Sosyal yardım alan yoksul haneler içerisinde, çalışabilir durumda olup çalışmayan en az 1 ferdi bulunduğu hanelerin Düzey-1 bazında dağılımına bakılacak olursa; bu hanelerin büyük bölümünün (% 37,7), Güneydoğu Anadolu (TRC Düzey-1) bölgesinde olduğu görülmektedir. Sosyal yardım alan yoksul hanelerin bölgeler arasındaki dağılımına bakılacak olursa, Güneydoğu Anadolu bölgesinin payı yine en yüksek olmakla birlikte % 32'dir. Güney Doğu Anadolu bölgesini % 16,7 ile Ortadoğu Anadolu Bölgesi (TRB), % 12,4 ile Akdeniz Bölgesi (TR6) takip etmektedir. Sosyal yardım alan yoksul haneler içerisinde, çalışabilir durumda olup çalışmayan en az 1 ferdi bulunduğu hanelerin dağılımında en az pay alan bölgeler ise sırasıyla İstanbul (TR1), Doğu Karadeniz (TR9) ve Doğu Marmara (TR4)'dir. Bu bölgelerin payları % 2'nin altındadır.

¹⁸ Eşdeğer fert başına gelirin medyan değerinin yüzde 50'si yoksulluk sınırı olarak alınmıştır.

¹⁹ Bu fertler 15 yaş ve üstündeki günlük faaliyete engel bir sağlık sorunu yaşamayan ve bir eğitim kurumuna devam etmeyen kişiler olarak belirlenmiştir.

Düzyey 1 bazındaki bölgelerin her birinin kendi içinde toplam sosyal yardım alan hane oranı ile sosyal yardım alan hanelerin içinde en az bir çalışabilecek durumda olup çalışmayan fertlerin olduğu hanelerin oranına bakılacak olursa; Ortadoğu Anadolu Bölgesi (TRB) sosyal yardım alan hane oranında % 36,5 ile birinci sıradadır. Bu bölgede sosyal yardım alan haneler içinde çalışabilecek durumda olan en az bir ferdin olduğu hanelerin oranı ise % 66'dır. Güney Doğu Anadolu Düzyey-1 bölgesi de sosyal yardım alan hanelerin oranı açısından % 31 ile ikinci sırada iken, bu bölgede sosyal yardım alan hanelerin içerisinde çalışabilecek durumda olup çalışmayan en az 1 ferdin bulunduğu hanelerin oranı % 72 ile Ortadoğu Anadolu bölgesini geçmektedir. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi (TRA) de % 29,5'lik sosyal yardım alan hane oranı ile üçüncü sırada yer almakta iken, bu hanelerin % 49'unda çalışabilecek durumda olup çalışmayan en az 1 fert bulunmaktadır. Söz konusu oranlar arasındaki fark Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki sosyal yardım alan yoksul hanelerdeki çalışabilir durumda olup çalışmayan fertlerin oranının diğer bölgelere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum, söz konusu bölgede çalışabilecek durumda olup çalışmayan hanehalkı üyelerinin ekonomik olarak aktif hale getirilmesi halinde, sosyal yardım sisteminden çıkabilecek daha yüksek oranda hane bulunduğuna işaret etmektedir.

Yoksul olup sosyal yardım alan hanelerde çalışabilir durumda olup çalışmayan aile fertlerinin eğitim düzeylerine bakıldığında, bu kişilerin % 35,8'inin okuma yazma bilmedikleri, toplam % 78,9'unun ise en fazla ilkokul mezunu olduğu görölmektedir. Bu hanelerdeki hanehalkı reislerinin eğitim düzeylerinin de oldukça düşük olduğu gözlenmektedir (% 31,8 okur-yazar değıl, % 75,5'i ise en fazla ilkokul mezunudur). Nüfusun geneline bakıldığında en fazla ilkokul mezunu olan nüfusun oranının % 58,6 olduğu, yoksulların geneline bakıldığında ise bu oranın % 80,3 olduğu gözlenmektedir.

Tablo 2: Çalışabilir Durumdaki Hane Fertlerinin ve Hanehalkı Reisinin Eğitim Düzeyi (%)

Eğitim Durumu	Hane Fertleri	Hanehalkı Reisi
Okur Yazar Olmayan	35,84	31,8
Okur -Yazar Olup Bir Okul Bitirmeyen	17,94	14,1
İlkokul Mezunu	25,18	29,6
Ortaokul, Mesleki Ortaokul ve İlköğretim	13,31	15,8
Genel Lise	5,96	6,9
Mesleki veya Teknik lise	1,66	1,9
Toplam	100,0	100,0

Kaynak: GYKA 2007 mikro verileri ile yazarların kendi hesaplamaları.

Yoksul olup sosyal yardım alan hanelerde çalışabilir durumdaki fertlerin yaşlarına bakıldığında, bu fertlerin % 45,9'unun 30 yaş altında olduğu görölmektedir. Buna karşılık 50 yaş üstündekilerin oranı düşüktür (% 16,4). Söz konusu fertlerin % 22'sinin 20 yaş altında olduğu görölmektedir. 20 yaş altında olan bu fertler hem eğitime devam etmemekte hem de çalışmamaktadır.

Tablo 3: Çalışabilir Durumdaki Hane Fertlerinin Yaşı (%)

Eğitim Durumu	Hane Fertleri	Hanehalkı Reisi
12-14 Yaş	-	0,1
15-19 Yaş	21,56	0,5
20-29 Yaş	24,37	8,0
30-39 Yaş	20,76	30,4
40-49 Yaş	16,93	31,3
50-59 Yaş	8,93	17,2
60 + Yaş	7,47	12,6
Toplam	100,0	100,0

Kaynak: GYKA 2007 mikro verileri ile yazarların kendi hesaplamaları.

Çalışabilir durumda olup çalışmayan en az 1 ferdi bulunan sosyal yardım faydalanıcısı hanelerdeki çalışan sayısına bakıldığında; bu hanelerin %31,7'sinde çalışan kimse olmadığı, %39,5'inde bir kişinin çalıştığı, %8,8'inde ise iki kişinin çalıştığı görülmektedir. Çalışan fertlerin olmadığı hanelerin oranının yüksek oluşu, bu haneler için sosyal yardımlara olan talebin sürekli olabileceği anlamına gelmektedir. Nitekim bu hanelerdeki fertlerden çalışabilecek durumda olanların biri veya birkaçının istihdam edilmesi durumunda hanenin sosyal yardımlara olan talebinin azalması söz konusu olabilecektir. Çalışabilir durumda en az bir ferdin olduğu sosyal yardım yararlanıcısı hanelerin büyük bir bölümünde 1 çalışan bulunmaktadır. Ancak, hanenin yoksul olduğu göz önüne alındığında, söz konusu çalışanın kazandığı ücret haneyi yoksulluktan kurtarmaya yetmemektedir. Dolayısıyla, hanede çalışabilecek durumda olup çalışmayan fertlerin de istihdam edilmesi önem arz etmektedir.

Tablo 4: Hanede Çalışan Sayısı*

Çalışan Sayısı *	Toplam içindeki pay (%)
0	31,7
1	39,5
2	8,8
3	7,5
4+	12,5
Toplam	100,0

Kaynak: GYKA 2007 mikro verileri ile yazarların kendi hesaplamaları.

* Ücretsiz aile işçileri dahil değildir.

6. Sonuç ve Öneriler

Yoksul kesimlerin ekonomik olarak aktif olmamaları durumunda sosyal yardım sisteminde kalma olasılıkları yükselmektedir. Ülkemizde çalışabilir durumdaki yoksul nüfusun büyüklüğü, sosyal yardım sisteminden çıkabilecek ve ekonomik olarak bağımsız hale gelebilecek önemli bir kesimin varlığına işaret etmektedir. Bu nedenle, çalışabilir durumdaki yoksul kesime yönelik sosyal yardım programlarının istihdamla bağlantılı olarak uygulanması önem arz etmektedir. Ancak, mevcut durumda sosyal yardım sistemimiz çoğunlukla, kişilerin istihdamla bağlantılarının kurulmasını destekleyici faaliyetleri içermeyen pasif nitelikteki yardım programlarını içermektedir. Diğer taraftan, İŞKUR'un işgücü yetiştirme, iş ve meslek danışmanlığı, toplum yararına çalışma ve işe yerleştirme hizmetlerini içeren aktif işgücü programları ise toplumun tümüne yönelik olup, yoksul kesime özel bu tip programlar bulunmamaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise, sosyal yardımlara bağımlılığın azaltılması amacıyla, aktif sosyal yardım politikaları yaygın olarak uygulanmaktadır. Sosyal yardım programları kapsamında uygulanan çeşitli aktif işgücü programlarının, kişilerin istihdamını olumlu etkilediği gözlenmiştir²⁰.

Ülkemizde sosyal yardım programları ile istihdam arasındaki bağlantının kurulması amacıyla *Sosyal Yardım Sisteminin İstihdam ile Bağlantısının Kurulması ve Etkileştirilmesi Eylem Planı* hazırlanmış ve 2010 yılı Nisan ayında uygulamaya konulmuştur. Bu Eylem Planı ile İŞKUR'a sosyal yardım faydalanıcılarına istihdam hizmetleri sunma sorumluluğu verilmiştir. İŞKUR tarafından sunulacak söz konusu hizmetlerin bu kişilerin özelliklerine ve ihtiyaçlarına göre tasarlanması gerekmektedir.

Çalışabilecek durumdaki sosyal yardım faydalanıcılarının profilini ortaya koymak amacıyla bu çalışma kapsamında yapılan analizler sonucunda, sosyal yardım almakta olan ve çalışabilir durumda olup çalışmayan en az 1 ferdi bulunan hanelerin % 31,7'sinde kimsenin çalışmadığı görülmüştür. Bu durum çalışma hayatına girmesi gereken önemli bir kesimin mevcudiyetine işaret etmektedir. Bu kişilerin çalışmamaları, çalışma isteğinde olmamalarından kaynaklanabileceği gibi, kendi imkânlarıyla iş bulamamalarından ya da hanede çalışmalarına engel teşkil edebilecek çeşitli durumların varlığından (örneğin, hanede bakımından sorumlu olunan kişilerin varlığı) kaynaklanabilir. Sosyal yardım alan hanelerde çalışabilecek durumda olup çalışmayan kişilerin istihdam hizmetlerine katılımlarının sağlanması ile bu kişilerin sosyal yardım sisteminde uzun süreli kal-

²⁰ Immervoll, 2010.

malarının önüne geçilerek yoksullukla mücadelede daha sürdürülebilir bir yol seçilmiş olacaktır. Söz konusu bulgu ve profil analizlerinden elde edilen diğer sonuçlara dayanılarak, sosyal yardım faydalanıcılarına sunulacak istihdam hizmetlerinin tasarımı dikkate alınması gereken hususlar aşağıdaki önerilerde sunulmaktadır:

❖ Sosyal yardım almakta olan ve çalışabilir durumda olup çalışmayan en az 1 fert bulunan hanelerin ortalama çocuk sayısının yüksek, hanehalkı büyüklüğünün de buna paralel olarak fazla olduğu gözlenmiştir. Hanehalkı büyüklüğünün yüksek olması kadınların işgücü piyasasına girmeleri açısından, hane kompozisyonunun niteliğine göre iki farklı etki yapabilir. Birincisi eğer hane çalışmayacak durumda yaşlı fertlerin olduğu geniş aile ise, hanedeki çocukların bakımını yaşlı fertler üstlenebileceğinden, hanedeki kadınların işgücüne katılımını olumlu etkileyebilir. İkinci olarak, eğer hanede küçük yaşta çocuk sayısı fazla ve bu çocukların bakımını üstlenebilecek kimse yok ise, kadının işgücüne katılımı nispeten daha az olacaktır.

Sosyal yardım alan hanelerde çalışabilir durumda olup çalışmayanların % 53'ünün kadın olduğu gözlenmiştir. Söz konusu kadınların istihdam programlarına katılıp katılmayacağı belirlenirken, bu kadınların hanede bakımından sorumlu oldukları kişi(lerin) varlığının dikkate alınması önem arz etmektedir. Nitekim Dünya örneklerine bakıldığında; kadınların evde çocuk bakımıyla ilgileniyor olması hususunun istihdam programlarına katılma konusunda engel teşkil edebildiği, dolayısıyla kadınların bu programlara katılamayabildikleri ve bu nedenle aldıkları yardım miktarının düştüğü ya da kesildiği gözlenmiştir.²¹ Bu konuda, kadınların istihdam programlarına katılmalarını kolaylaştırmak amacıyla bakım hizmeti konusunda yardım alabilecekleri bir mekanizmanın oluşturulması bir alternatif olarak değerlendirilebilir. Diğer bir alternatif ise, bakımdan sorumlu olan kadınların bulunduğu hanelere verilen sosyal yardımların bu kadınlar açısından istihdam programlarına katılım ile ilişkilendirilmesinde daha esnek davranılmasıdır.

❖ Sosyal yardım alan hanelerde çalışabilir durumda olan fertlerin istihdam hizmetlerine yönlendirilmesinde bu kişilerin nerede yaşadıkları önem arz etmektedir. Sosyal yardım alan ve çalışabilir durumda olup çalışmayan en az 1 ferdi olan hanelerin % 47'sinin kırdı yaşadığı gözlenmiştir. Bu kişilere sunulacak istihdam hizmetlerinin, yaşadıkları yerin coğrafi ve iklim şartları da dikkate alınarak şekillendirilmesi gerekmektedir. Örneğin köyde yaşayan bir faydalanıcının bir eğitim programına katılımına ilişkin hususlar belirlenirken mevsim şartları ve ulaşım imkânları göz önünde bulundurulmalı ve istihdam hizmetine ilişkin programın takvimi buna uygun tasarlanmalıdır.

❖ Sosyal yardım alan yoksul haneler içerisinde, çalışabilir durumda olup çalışmayan en az 1 ferdin bulunduğu hanelerin Düzey-1 bazında dağılımının ülke bazında homojen olmadığı gözlenmiştir. Nitekim bu hanelerin %54,4'ü Güneydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu Düzey-1 bölgelerinde yaşamaktadır. Bu durum, söz konusu hanelerde yaşayan kişilere yönelik sunulacak istihdam hizmetlerinin bölgelerarası yoğunluğunun da homojen olmayacağını göstermektedir. Dolayısıyla, İŞKUR'un bu durumu göz önüne alarak bir insan kaynağı planlaması yapması önem arz etmektedir.

❖ Sosyal yardım alan yoksul haneler içerisinde, çalışabilir durumda olup çalışmayan en az 1 ferdin bulunduğu hanelerdeki çalışabilecek durumda olup çalışmayan fertlerin eğitim düzeylerinin oldukça düşük olduğu hatta bunların % 53,8'inin ilköğretim mezunu dahi olmadığı gözlenmiştir. Diğer taraftan bu hanelerin reislerinin de eğitim düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir (% 45,9'u ilköğretim mezunu dahi değil). Bu durum yoksulluk sarmalının devam etmekte olduğuna işaret etmektedir. Bu kişilerin yoksulluk sarmalından kurtulabilmeleri için sosyal yardım sistemi kapsamında faydalanacakları istihdam hizmetlerinde eğitim hususuna önem verilmelidir. Yeni kurgulanacak olan istihdam hizmetleri içerisinde okur-yazarlık eğitimi ile ilköğretimin tamamlanması hususlarına da mutlaka yer verilmesi gerektiği görülmektedir. Söz konusu temel eğitim, diğer istihdam hizmetlerinin yanı sıra sürdürülebilir. Ancak, okur-yazar olmayan faydalanıcılara, diğer istihdam hizmetleri sunulmadan önce okur-yazarlık eğitimi verilmelidir.

²¹ Immervoll, 2010; Crisp ve Fletcher 2008; Moffitt 2008.

❖ Yoksul olup sosyal yardım alan hanelerde çalışabilir durumdaki fertlerin % 22'sinin 20 yaş altında olduğu gözlenmiştir. Bu yaş grubundakilerin, yaşlarının küçük olması dolayısıyla çalışma hayatında daha uzun süre kalabilecekleri dikkate alındığında, bu kişilerin eğitime daha fazla önem verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu grubun eğitimi planlanırken bunların daha nitelikli işgücü haline getirilmesi fırsatı dikkate alınmalı, dolayısıyla bu kesimin işgücüne ilişkin daha uzun vadeli planlar yapılmalıdır. Bu şekilde, söz konusu kişilerin verimlilikleri artırılarak kendilerinin ve gelecek nesillerinin yoksulluk sarmalından çıkmaları sağlanabilecek ve işgücü piyasası için daha nitelikli bir işgücü yetiştirilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

- ARJONA, R., M. Ladaique, M. Pearson, "Social Protection and Growth", OECD Economic Studies No.35, OECD, Paris, 2002.
- CRISP, R., D. R. Fletcher, "A comparative Review of Workfare Programmes in the United States, Canada and Australia", Department for Work and Pensions, Research Report No.533, Norwich, 2008.
- ÇAPAR, S., "İstihdamın Artırılmasında Aktif İşgücü Politikalarının Rolü", Yayınlanmamış DPT Uzmanlık Tezi, Kasım 2007.
- DEMİR ŞEKER, S., "Türkiye'de Sosyal Transferlerin Yoksulluk Üzerindeki Etkileri", DPT Uzmanlık Tezi, 2008.
- GÖKÇEOĞLU BALCI, Ş., "Tutunamayanlar ve Hukuk", Dost Kitabevi, Ankara, 2007.
- HACİMAHMUTOĞLU, H., "Türkiye'deki Sosyal Yardım Sisteminin Değerlendirilmesi", DPT Uzmanlık Tezi, 2009.
- HANDLER, J. F., A. S. Babcock, "The Failure of Workfare: Another Reason for a Basic Income Guarantee", Basic Income Studies, Vol 1, Issues 1, 2006.
- IMMERVOLL, H., "Minimum Income Benefits in OECD Countries", OECD Social, Employment and Migration Working Papers No.100, Paris, 2010.
- KARABULUT, A., "Türkiye'deki İşsizliği Önlemede Aktif İstihdam Politikalarının Rolü ve Etkinliği" Türkiye İş Kurumu, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2010.
- MISSOC 2010.
- MOFFIT, R., "Welfare Reform: The US Experience", Institute for Labour Market Policy Evaluation, Working Paper, 2008.

İRAN'IN KIRSAL KESİMLERİNDE GEÇİM YOLU YOKSULLUĞUNUN AZALTILMASI ÜZERİNDE ETKİLİ UNSURLARIN ANALİZİ *

Fatemeh PANAHI

İslami Azad Üniversitesi, Dezful Kolu, Ziraat Fakültesi, Dezful, İran
fpanahi55@yahoo.com

Iraj MALEKMOHAMMADI

Profesör, Tahran Üniversitesi, Karaj. İran
amalek@ut.ac.ir

Özet

Literatürde bir tespit yoksulluk en aşırı şekliyle insanlığın varlığını tehlikeye atar diye çok güzel söylenmiştir. Sulama sistemi bir topluluğun üretkenliği ve üyelerinin geçimlerini sağlamaları açısından önem arz etmektedir. Bu araştırmanın amacı üreticilerin geçim kaynaklarındaki yoksulluğu etkileyen faktörleri tespit etmektir. Bu araştırmada kullanılan metodoloji betimsel ve kantitatif araştırmaların bir kombinasyonunu içermektedir. Tanılayıcı unsur analizine dayalı olarak, unsurlar sulama suyunun paylaşımı ve sulanmış çiftlik alanı büyüklüğü olarak isimlendirilen iki gruba ayrılmışlardır. Bu her iki grubun toplam varyansları %64 ve %35'tir.

Anahtar sözcükler: Geçim yolu yoksulluğu, Yoksulluğu ortadan kaldırmak, Tarımsal su.

Abstract

One well cited ascertain in the literature is that as poverty at its most extreme threatens human survival. Irrigation water is important for the productivity of a society and the livelihood of its members. The purpose study was to identifying affecting factors on producer's livelihood poverty. The methodology used in this study involved a combination of descriptive and quantitative research. Based on the diagnostic factor analysis, the factors were categorized into tow groups namely share of irrigation water and size of irrigated farming land. The total variance explained by these tow factors is 64% & 35%.

Key words: Livelihood Poverty, Poverty Abolition, Agricultural water.

* Bu bildirinin orijinal hali İngilizce olup, burada Türkçe çevirisi yer almaktadır. Bildirinin orijinal hali Sempozyum kitabının İngilizce versiyonunda yer almaktadır.

GİRİŞ

Yoksulluk en aşırı şekliyle insanlığın varlığını tehlikeye atar, ancak yoksulluk, içinde yaşayan insanlar için hayatta kalabilme de dahil bir dizi etkeni içine alan ancak bununla da sınırlı olmayan çok boyutlu bir tecrübedir (UND,2004). Smith (2004), insanların geçerli bir geçim kaynağı meydana getirmek üzere kaynaklardan ve fırsatlardan yoksun olarak ve her zaman temel gereksinimlerini karşılamak için mücadele etmelerini gerektirecek şekilde, yapısal nedenlerden dolayı da yoksul olabileceklerini söylemişti. Alternatif olarak insanlar geçim kaynaklarında arızaların meydana gelmesine karşı korunmasız olabilirler ve hastalık dönemleri, mahsuldeki bozukluklar veya yüksek sayıda canlı hayvan ölümleri gibi kriz zamanlarında yoksulluğa düşebilirler. Yoksulluk mal ve hizmetlere erişim yoksunluğu olarak da değerlendirilebilir.

Chambers (1995) yoksul insanların gerçeklerinin yerel, karmaşık, çeşitli ve dinamik olduğunu düşünmektedir. Gelir yoksulluğu her ne kadar önemli olsa da yoksunluğun sadece tek bir boyutunu teşkil etmektedir. Katılsal değerlendirme, dezavantajlık, kötü olma ve iyi olmanın pek çok değişik boyutu ve kriterini, insanlar onları tecrübe ettikçe onaylamaktadır. Yoksulluğa ilaveten bunlar sosyal olarak aşağı olmayı, tecrit edilmeyi, fiziki güçsüzlüğü, korunmasızlığı, dönemsel yoksunluğu, güçsüzlüğü ve aşağılanmayı da içerir.

Smith (2004) gelir seviyesinin yoksulluğun önemli bir belirleyicisi olmasına rağmen bunun yeterli bir ölçüt olmadığını göstermiştir. Aslında gelişmekte olan ülkelerin kırsal kesimlerinde yaşayan pek çok insan çoklukla kendi üretim faaliyetlerine dayanarak geçimlerini sağlayabildikleri halde çok az bir gelire sahiptirler. Yoksulluk mutlak veya rölatif anlamlarda tanımlanabilmektedir. Mutlak ölçütler yoksulluğu gerçek anlamlarda tanımlarlar, buna karşın rölatif ölçütler tüketim derecelerini ve toplumdaki serveti bir bütün olarak yansıtmak için bu eşiği ayarlarlar. Belirleyicileri hem mevsimsel hem de yıldan yıla olmak üzere değişiklik gösterdiği için yoksulluk ayrıca dinamiklidir.

Malakmohammadi'nin (2009) belirtmiş olduğu gibi, dünya nüfusunun %57'lik bir kısmını teşkil eden (yaklaşık 3,2 milyar) ve 2010 yılında bu nüfusun yarısı 25 yaşın altında olacağı, dünyadaki küçük çiftçilerin %80'inin ve çiftçilikle geçinen hane halkının %73'ünün bulunduğu, 800 milyon insanın yoksul olduğu ve 500 milyonunun yetersiz ve kötü beslendiği Asya ve Pasifik Bölgesi gibi dünyanın en korunmasız alanlarında dünyadaki açların ve yoksulların üçte ikisi bulunur.

ICARDA Orta Vadeli Planı (2006 – 2008) yoksulluğun kurak alanlarda daha yaygın olduğunu ve suyun eksikliğinin doğal kaynakların mevcudiyeti kadar ekonomik ve beslenme açısından iyi durumda olmayı da etkilediğini göstermiştir. Kırsal nüfus, yaşamlarını büyük oranda tarımsal faaliyetlerle dayayarak sürdürmektedirler ve tarımsal sektör olasılıkları azaltan, göçün itici gücü olan ve özellikle en uzak alanlarda (örneğin dağlarda ve çölün derinliklerinde) geçim kaynaklarının gelecekte sürdürülebilirliğini tehdit eden pek çok birbirine yaklaşan çevresel eğilimle karşılaşmaktadır.

Malakmohammadi (2009) Haziran 2008'de dünya nüfusunun 6.659.111.122 olduğunu ve 2020 yılında şu anki sayımızdan 941.374.941 kadar daha fazla, 3.819.803.284 erkek ve 3.780.682.779 kadın olarak 7.600.486.063 sayısını aşacağını bildirmiştir. Dolayısıyla doğal elde edilen ürünlerin yanı sıra gıda talebindeki artış, hepsi olmasa bile doğal kaynakların pek çoğunun üzerine giderek artan ölçülerde baskı kurmaktadır ve toprakların bozulması, toprakların parçalanması, daha düşük üretkenlik, ormansızlaşma, su azlığı ve diğer kaynakların kıtlıklarıyla sonuçlanmaktadır.

İran'ın nüfusu yaklaşık 70,495 milyon civarındadır ve bunun %31,36 kadarı kırsal bölgelerde yaşamaktadır, toplam nüfusun %23,4'ü tarım sektöründe aktif olarak çalışıyor olarak sınıflandırılmıştır. Bu oran ekonomik olarak aktif olan 23,469 milyon kişinin içinde 3,611 milyon kişiye eşittir. 2004 yılında kırsal kesimde yoksulluk oranı %29'a şehirleşmiş alanlarda ise %28'e çıkmıştı. Böylece yoksul olarak sınıflandırılan insan sayısı 2004 yılından beri artış göstermiştir (Panahi ve diğerleri 2009).

Dünya Bankası ve diğer pek çok uluslararası kuruluşun belirttikleri gibi yoksulluğun azaltılması ve açlığın ortadan kaldırılması karşılaştığımız en temel sorunlar arasındadır. Günümüzde 1,3 mil-

yardan fazla insan günde bir dolardan daha azıyla yaşamaya zorlanmışlardır. 800 milyondan fazla insan aç kalmaktadır çünkü ailelerinin ihtiyacı olan gıdayı alacak maddi güce sahip değildirler. Bunun yanı sıra eğer şu an bir şeyler yapılmazsa yoksul ve aç insan sayısı kesinlikle artmaya devam edecektir. Yoksulluğu azaltmak ve açlığa son vermek için dikkatleri kırsal bölge ekonomisinin üzerinde yoğunlaştırmak gerekmektedir. Dünyadaki aç ve yoksul insanların neredeyse dörtte üçlük kesimi kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Şehirde yaşayan yoksul insanların mutlak sayıları ve oranları her geçen gün hızla artmaya devam ediyor olsa da yoksul insanların çoğunluğu önümüzdeki yüzyılda da kırsal kesimlerde yaşamaya devam edeceklerdir (Ommani, 2008).

Ward ve diğerleri (2005) belirtmişlerdir ki kırsal kalkınmışlık bütünsel ve çok sektörlüdür. 21. yüzyıl için üretken sosyal ve çevresel varlıklarını inşa etmelerine yardımcı olarak, kırsal kesimde yaşayan insanların refahlarının geliştirilmesine odaklanmak gereklidir. Önemli biçimde tarım, sürdürülebilir kalkınmanın ve yoksulluğu azaltmanın temel bir aracı olmaya devam etmektedir.

Smith'in (2004) bildirdiği gibi sürdürülebilir geçim kaynakları, pek çok yoksulun ve profesyonelin de üzerinde hemfikir olacakları şekilde bir hedeftir. Chambers (1995) yoğun sürdürülebilir geçim kaynakları stratejisinin, doğal kaynakların yönetimine, geçim kaynaklarının yeniden dağıtımına, fiyatlara ve ücretlere, sağlığa, kısıtlamaların ve sorunların ortadan kaldırılmasına ve kötü zamanlarda yoksul insanlara yardım için kurulmuş güvenlik ağlarına vurgu yaptığına inanmaktadır.

Tarımsal sektör pek çok gelişmekte olan ülkede hala en fazla ekonomik büyümenin ve istihdamın olduğu ve ihracat gelirleri içinde en fazla katkısı yapan ekonomideki en büyük üretim sektörüdür. İran'da tarımsal kalkınmışlık en önemli sektörlerdendir ve yüksek oranda üretim ve istihdam sağlamayı temsil etmektedir. Değişik araştırmalara göre İran'daki tarımsal kesim son bir kaç on yıl içerisinde oldukça önemli gelişmeler kaydetmiştir. Üretimde karşılaşılan en büyük zorluklar uygun olmayan kaynak yönetimi ve toprak ile suda yaşanan bozulmalardır.

Tarım, besin ve su tüm dünya üzerindeki insanların günden güne mutlu oluşları ve kurtuluşları için temel gerekliliklerdendir. Bu durum özellikle yoksulluğun, açlığın ve hastalıkların sıklıkla pek çok topluluğun geçim kaynaklarını tehdit ettiği gelişmekte olan dünya ülkeleri için doğrudur. Tarımsal sektör içinde, sulama sıklıkla katma değer, istihdam ve ihracata en belirgin katkı sağlayan faktördür. Böylece, sulama sektörünü etkileyen tarımsal politika konuları özellikle ticaret ve teşvikle, girdi ve çıktı pazarlaması ve fiyatlarıyla, yatırım ve gıda güvenliğiyle ilgili olan genel tarım politikalarının önemli bir kısmını oluşturur (Hussain, 2004).

Su özellikle kırsal kesimde tarıma dayalı yaşayan yoksullar için önemli bir geçim kaynağı servidir. Daha iyi su yönetimi yoksullukla savaşmak, eşitliği arttırmak ve yoksul erkeklerle yoksul kadınları güçlendirmek için gelecek vaat eden bir çıkış yoludur. Geçim yolu faaliyetleri suyun değişen derecelerdeki varlığına bağlıdır. Örneğin, yağmurlarla beslenen tarım ve orman kazanımı gibi madencilik faaliyetleri yeşil suya ihtiyaç duyarlar. Yoğun tarım faaliyetleri ve dolayısıyla tarımsal gelirin en azından bir parçası mavi suya bağlıdır (Phansalkar, 2005).

Rahman ve diğerleri (2004) hane halkının kullanımı için ve besin üretimi için uygun suya erişimin eksikliği ve temiz bir çevrenin eksikliğinin yoksulluğun en temel belirleyicilerinden olduğunu öne sürmüşlerdir. Kötü su yönetimi yoksulların canını en derinden yakmaktadır. Boone Konferansı suyun sürdürülebilir kalkınmanın anahtarı olmasına odaklanarak su yönetiminin tüm boyutlarıyla ele alınması için politikaların, bir an önce yoksulluğun azaltılması ve ekonomik büyümeyle ilişkilendirilmesi gerektiğini ısrarla tavsiye etmiştir.

Gelişmekte olan ülkeler daha korunmasızdırlar çünkü onların ekonomileri iklim değişikliklerine hassas olan kaynaklara dayanmaktadır ve çünkü onlar iklim değişikliklerinin etkileriyle mücadele etmek üzere daha az donanımlıdırlar. Bunlara ek olarak pek çok doğal kaynak (toprak, su ve mineraller gibi) birbirinden ayrılmaktadır. Açlık ve kötü beslenmenin çok daha hızlı yükselmesine ve dünya sağlığını ve dengesini tehdit ediyor olmasına rağmen tarımsal su kaynakları geniş ölçüde idaresiz kalmıştır. (Malak Mohammadi, 2009).

MALZEMELER VE YÖNTEMLER

Bu araştırmada kullanılan metodoloji betimsel ve kantitatif araştırma metodlarının bir kombinasyonunu içermektedir. Bu araştırmanın popülasyonu altı eyaletin üreticileri (N=220.000) içinden seçilmiş 350 adet üreticiyi içermektedir. Araştırma örneklemini kademeli gelişigüzel örnekleme kullanılarak yapılan Cochran formülüne dayanmaktadır ve ayrıca ilgili veriyi toplamak için bir de anket geliştirilmiştir. Öznel geçerlilik, Tahran Üniversitesi, Tarbiat Modares Üniversitesi ve İslami Azad Üniversitesi fakülte öğretim üyelerinden ve yüksek lisans öğrencilerinden kurulu uzmanlardan oluşan bir panel tarafından oluşturulmuştur. 30 üreticiyle pilot bir test gerçekleştirilmiştir. Anket güvenilirliği Alfa Cronbach Kat sayısını hesaplayarak ve tüm enstrüman için güvenilirliği sırasıyla 0,85 ve %68 olarak tahmin eden SPSS ile LISREL yazılımlarını kullanarak bulunan oluşturma güvenilirliği yöntemleriyle tahmin edilmiştir.

SONUÇLAR

Üreticilerin ailelerine ait ortalama yıllık gelir 131.700 riyal düzeyindedir ve araştırmaya katılan bireylerin %30'dan fazlasının aylık geliri 50 milyon riyalden daha azdır. Üreticilerin %49'luk kısmının 5 hektardan daha az sulanabilir tarımsal toprağı bulunmaktadır ve %69,4 kadarının sulanabilir 3 adetten daha az arsası mevcuttur.

Araştırma cevaplayıcılarının çoğuna göre derin kuyu sondajı sulama kaynağı olarak görülmektedir ve yalnızca %28'lik kesim iki veya daha çok sulama kaynağını kullandığı cevabını vermiştir. Üreticilerin %70'inden fazlası yalak yöntemiyle sulamayı kullanıyorlardı. Her bir üretici için paylarına düşen ortalama su 2,5 ünedir (Tablo 1).

Tablo 1: Cevap verenlerin Profesyonel Özellikleri (n=350)

Araştırma değişkeni	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	Ortalama	Mod
Gelir Düzeyi (Milyon Riyal)				
< 50	137	39.1		
50-100	83	23.7		
100-150	45	12.9		
150-200	38	10.9		
200-250	13	3.7		
> 250	34	9.7		
Sulanabilir tarım arazisi (ha)				
< 5	172	49.1		
5-10	75	21.4		
10-15	31	8.9		
15-20	33	9.4		
20 ve 20'den fazla	39	11.1		
Sulanabilir topraklardaki arsa sayısı			2.72	
<3	243	64.9		
3-6	70	20		
6 ve 6'dan fazla	37	10.6		
Sulama su kaynakları sayısı			2	
< 2	273	77		
2 ve 2'den fazla	77	28		
Sulama suyu payı			2.5	
Sulama kaynağı tipi				Derin Kuyu
Sulama yöntem tipi				Yalak yöntemiyle sulama

Üreticilerin tarımsal Sulama Kaynaklarının Yönetimi (AWRM) konusundaki bilgileri yöntemler

kısımında açıklandığı gibi belirlenmiş ve karakterize etme amacıyla sonuç “zayıf”, “ortalama”, “iyi” ve “mükemmel” olmak üzere dört ayrı seviyeye dönüştürülmüştür. Bilgi sonucunun ortalamasını ve standart sapmasını hesapladıktan sonra normal dağılım eğrisinde ortalamanın solunda iki standart sapma aralığına düşen ve ayrıca ortalamanın sağında iki standart sapma aralığına düşen sonuçlarla dört ayrı sınıflandırma belirlenmiştir (Sadighi ve Mohammadzadeh, 2002).

A=**zayıf**: $\text{Min} < \text{Mean} - \text{Sd}$

B=**orta**: $\text{Mean} - \text{Sd} < B < \text{Mean}$

C=**iyi**: $\text{Mean} < C < \text{Mean} + \text{Sd}$

D=**mükemmel**: $\text{Mean} + \text{Sd} < \text{Max}$

Üreticilerin AWRM hakkındaki bilgileri 5 ila 15 arasında değişiklik göstermekteydi ($M=8,5$ ve $S.\text{Sapma}=2,3$) Tablo 2’de üreticinin bilgi sıklığı ve karakterize edilmesi hakkındaki detaylı bilgi gösterilmektedir. Böylelikle üreticilerin %16,6’lık kesiminin ($n=58$) tarımsal Sulama Kaynaklarının Yönetimi (AWRM) ile ilgili zayıf derecede bilgisi bulunduğu ortaya çıkmıştır. Yüzde ellisinin ise ($n=175$) “ortalama” düzeyde bilgisi bulunuyordu (AWRM). Yaklaşık yüzde yirmi dört ($n=82$) kadarının iyi düzeyde (AWRM) bilgisi bulunuyorken yaklaşık yüzde on kadarlık kısmının ise ($n=50$) mükemmel derecede (AWRM) bilgisi bulunmaktaydı. Sonuçlar, cevap verenlerin büyük çoğunluğunun OFWM konusundaki bilgilerinin “ortalama veya iyi” düzeyde olduğunu göstermiştir. Bu durum üreticilerin AWRM hedeflerinin gereğini yapmakla ilgili büyük bir potansiyelleri olduğunu göstermiştir.

Tablo 2: Üreticilerin Tarımsal Sulama Kaynaklarının Yönetimi konusundaki bilgileri ($n=350$)

<i>Değişikler</i>	<i>Değerlendirme Kalemleri</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Üreticilerin AWRM konusundaki bilgileri	Zayıf	58	16.6
	Orta	175	50
	İyi	82	23.4
	Mükemmel	35	10

Karşılaştırmaların sonuç araçları (Kruskal-Wallis Testi) belirtmiştir ki değişik gelir ve masraf seviyelerindekiler ile tarımsal sulama yönetimindeki kabiliyetlerinin dereceleri bakımından ve tarımsal sulama yönetimini düzeltmek için tarımsal yayın hizmetlerini kullanımları (Tablo 3) bakımından üreticiler arasında anlamlı düzeyde farklılık bulunmaktaydı.

Tablo 3. Bağımsız değişken (yoksulluk) ve bağımlı değişkenler arasında anlamlı derecedeki farklılıklar

<i>Bağımlı Değişken</i>	<i>Bağımsız Değişken</i>	<i>Sig</i>	<i>χ^2</i>
Üreticilerin tarımsal sulamayı yönetme kabiliyetleri	Yoksulluk	.033	6.79
Üreticilerin tarımsal sulama kaynakları yönetimine yaklaşımları	Yoksulluk	.073	2.34
Tarımsal sulama yönetiminin düzeltilmesi için tarımsal yayın hizmetlerinin kullanımı	Yoksulluk	.036	7.36
Üreticiler ve ilgili kuruluşlar arasındaki ortak çalışma	Yoksulluk	.103	5.57

Tablo 3’te görüldüğü gibi değişik gelir düzeylerindeki üreticiler arasında ve AWRM hakkında mevcut teknik bilgi konusunda anlamlı düzeyde farklılıklar bulunmuyordu (Tablo 4).

Tablo 4. F-test yoksulluk ile AWRM ile alakalı teknik bilgi konusundaki anlamlı farklılıklar

<i>Grup değişkeni</i>	<i>N</i>	<i>Ortalama</i>	<i>F</i>	<i>Sig</i>
Refah	179	5.58		
Göreceli Refah	84	8.28	.678	.508
Yoksul	87	8.67		
Toplam	350	8.53		

Gelir üzerinde etkili olan faktörler (ayrıt edici grup değişkenleri) faktör analizi kullanılarak belirlenmişti. Bu faktörlere ait puanlar diskriminant denklemindeki anlamlılıklarının ve ağırlıklarının

hesabı için bağımsız değişkenler olarak (değişik gelir gruplarını ayırt edebilen değişkenler) diğer bir deyişle hangisinin yoksulluk tanımlaması için yetkin olduğunun açığa kavuşması için denklem içine alınmışlardır. Bağımsız değişkenlerin analiz içine alınması için adimsal metot kullanılmıştır. Bu metotta değişkenlerin değişik adımlara ithal edilmesi veya ihraç edilmesi için Wilk'in Lamda istatistikleri kullanılmıştır ve diskriminant fonksiyonunun geçerliliği için Split örneği kullanılmıştır.

Üç değişik gelir grubu arasındaki ayırmada bağımsız değişkenlere ait anlamlılıklarının belirlenmesi için bağımsız değişkenlerin analize girmesinden önceki konumlarını belirten yapısal korelasyonu veya yapısal matrisi kullanılmıştır. Yapısal matrisin değerlerine göre, sulama suyu payının katkı değişkeni diskriminant fonksiyonu ile en kuvvetli korelasyona ($r=0,99$) sahiptir. Sonuçlar göstermiştir ki sulama suyu payı değişik gelir düzeyindeki grupların ayırt edilebilmeleri için en önemli bileşendir ve sulanabilir tarımsal toprakların büyüklüğü ve ekilip biçilen sulanabilir tarımsal topraklar için olan değişkenler sırasıyla ($r=90$) ve ($r=0,83$), diskriminant fonksiyonuyla korelasyonla ilgili olarak daha az öneme sahiptirler diğer bir deyişle, üreticileri ayırabilme bakımından değişik gelir düzeyleri ve masraflar (yoksulluk) göz önüne alındığında daha az önemlidirler. Yağmurla beslenen topraklar, ekilip biçilen yağmurla beslenen topraklar, evcil hayvanların sayısı, tarımsal sulama suyu yönetiminde yayım hizmetinin getirilmesi oranı ve ($r = .38$), ($r = .32$), ($r = .23$) ($r = .109$), ($r = .103$) göre tarımsal sulama suyunu yönetebilme becerisi arasındaki bağıntı değeri en düşük seviyesindedir. Böylece şu sonuca varılabilir ki sözü geçen değişkenler değişik gelir gruplarını ayırt etme güçlükleri bakımından en düşük güce sahiptirler (Tablo 5).

Tablo 5. Üreticilerin gelirlerindeki etkin faktörlerin faktör puanları yoluyla karşılaştırılması

<i>Faktör</i>	<i>Ortalama G₁</i>	<i>Ortalama G₂</i>	<i>Ortalama G₃</i>	<i>r</i>	<i>sig</i>
Tarımsal sulama suyunu yönetebilme becerisi	2.29	2.19	2.03	.103	.037
Sulama kaynakları sulama yönetimiyle ilgili tutum	3.43	3.36	3.29	.35	.42
Tarımsal sulama suyu yönetimiyle ilgili yayım hizmetinin gelmesi	1.70	1.54	1.32	.109	.036
Tarımsal sulama kaynaklarıyla ilgili etkin organizasyonlarla işbirliği oranı	1.42	1.32	1.11	.302	.054
sulama suyu payı	3.11	2.26	1.76	.99	.000
sulama suyu kaynaklarının sayısı	2.10	2.09	1.62	.299	.103
Sulama iletim kanallarının uzunluğu	1.85	2.47	1.79	.254	.107
Yağmurlarla beslenen topraklar	4.15	2.51	.95	.389	.033
Yağmurla beslenen, ekilip dikilen topraklar	2.26	0.97	.31	.325	.034
Sulanabilir tarımsal topraklar	2.03	6.67	2.35	.90	.017
Sulanabilir ekilip dikilen tarımsal topraklar	13.71	13.39	6.29	.832	.015
Sulanabilir tarım arsası sayısı	3.78	4.26	3.06	.255	.36
Kuru tarım arsası sayısı	.592	.535	.333	.236	.29
Evcil hayvanların sayısı	12.77	11.66	2.36	.23	.015
Bahçe Büyüklüğü	2.71	.83	1.17	.249	.34

$G_1 = 179 \cdot \text{Refah}$ $G_2 = 84 \cdot \text{Göreceli Refah}$

$G_3 = 87 \cdot \text{Yoksulluk}$

Wilks'in Lamda istatistikleri (refah, göreceli refah) ve (göreceli refah ve yoksulluk) grupları arasında anlamlı farklılıklar olduğunu belirtmektedir. Asal ilişki katsayısı grup değişkenleri ve diskriminant puanı arasında herhangi bir korelasyonun bulunmadığını belirtmektedir. Diskriminant fonksiyonunun değerlendirilmesindeki bir başka kriter ise ayırt edebilme yetenek modelini belirten özdeğerlerdir (Tablo 6).

Tablo 6. Fonksiyon Testi

<i>Eşitlik</i>	<i>Özdeğerler</i>	<i>Asal İlişki</i>	<i>Wilks'in Lambda'sı</i>	<i>Ki Kare</i>	<i>df</i>	<i>Sig</i>
F ₁	.047	.212	.931	.282	4	.000
F ₂	.026	.160	.97	.974	1	.003

Tablo 7'ye göre, standartlaştırılmamış ayırt edici fonksiyon kat sayısına bağlı olan değişik gelir grupları için ayırt edici regresyon denklemi (Tablo) şu şekilde olmaktadır: $Y_1 = -.965 + .004x_1 + .351x_2$ $Y_2 = -.001 + .029x_1 - .170x_2$

x_1 =Sulanabilir tarımsal toprak x_2 = sulama suyu payı

Tablo 7. Standartlaştırılmış ve standartlaştırılmamış diskriminant fonksiyonu kat sayıları

<i>Değişkenler</i>	<i>Standart Kat-sayı (eşitlik 1)</i>	<i>Standartlaştırıl-mış kat sayı (eşitlik 1)</i>	<i>Standart Katsayı (eşitlik 2)</i>	<i>Standartlaştırılmamış kat sayı (eşitlik 2)</i>
Sulanabilir tarımsal toprak büyüklüğü	.148	.004	1.036	.029
Sulama suyundaki pay	.945	.351	.457	-.170
Sabit kat sayı	-	-.965	-	-.001

Tablo 8 Grup Merkezlerindeki Fonksiyon

<i>Değişik gelir grupları</i>	<i>Katsayı (eşitlik 1)</i>	<i>Katsayı (eşitlik 2)</i>
Yoksul	.193	-.063
Göreceli refah	-.076	.281
refah	.324	-.141

TARTIŞMA

Ayırt edici analiz üreticilerin gelir düzeylerini etkileyen ve sonuç olarak üreticilerin geçim kaynaklarını geliştiren faktörleri belirlemek için kullanılmıştır. Bulgular yüksek gelire sahip çiftçilerin diğer gruplardan sulama su kaynaklarından daha yüksek paya ve ayrıca nispeten daha fazla sulanabilir topraklara ve evcil hayvanlara sahip olduklarını göstermiştir. Bundan başka, bu üreticiler bir alt gelir grubundaki üreticilerden (göreceli refah ve yoksulluk) sulama yönetim mekanizmalarını daha üst düzeyde uygulamaya koymuşlar ve tarımsal sulama kaynaklarının yönetimiyle ilgili yayın hizmetlerini daha iyi kullanmışlardır. Sulama suyundaki değişken pay ve ondan sonra üreticinin sulanabilir tarımsal topraklarının büyüklüğü eşitliğin diskriminantlarındandır ve yağmurlarla sulanan toprakların değişkenleri ve ekilip biçilen yağmurlarla sulanan topraklar, evcil hayvan sayıları, tarımsal sulama yönetimiyle ilgili yayın hizmetleri ve tarımsal sulama yönetimindeki yetenekleri diskriminant eşitliğinde hesaba katılmamıştır.

İki bağımsız değişkenin hesaba katıldığı grup değişkenlerine ait varyansların yaklaşık yüzde 64 ve 35 kadarı bu modelle açıklanmışlardır. Hussain'in araştırmasına göre (2004), kişi başına düşen toprak ve ekim yapılan toprak yoksulluk faktörlerinden biridir. Karami ve diğerleri (1379) küçük çiftlik topraklarını birer gelir kaynağı olarak görmenin gerekliliğine inanmaktadırlar. Bu arada William ve Carriger (2006) pek çok durum için çiftlik büyüklüğünün yararlı bir yoksulluk indeksi olmadığını çünkü küçük çiftçilerin çoğunluğunun gelirlerini çiftlik etkinliklerinden karşıladıklarını ancak çiftlik dışı olanaklardan yararlanarak elde ettiklerini ancak gelir bakımından da fakir olmadıklarını düşünmektedirler.

Çalışmanın sonuçları, hem parasal hem de parasal olmayan göstergelerle ölçüldüğü gibi, göreceli ve mutlak yoksulluğun hane halkının sulamaya erişiminin olmadığı yerlerde en yüksek düzeyde olduğunu ve uygun suya ve verimli topraklara erişimin bulunduğu bölgelerde ise en düşük düzeyde olduğunu öne sürmüştür. Kronik yoksulluk olayı, sulama suyuna erişim olan yerlerle

karşılaştırıldığında sulama suyuna ve sulanmış topraklara erişimin olmadığı bölgelerde en yüksek düzeydedir. Genel olarak, en yüksek kronik yoksulluk sulama suyuna hiç bir erişimin olmadığı bölgelerde ve en düşük kronik yoksulluk ise sulanmış topraklara ve uygun suya ulaşımın olduğu yerlerde bulunmuştur. Bu çalışma, sulama suyuna erişimin gıda güvenliğine, dengeli beslenmeye, hane halkı ve toplumsal düzeyde daha az korunmasız kalma durumunun yaşanmasına katkıda bulunacağı sonucuna varmıştır.

KAYNAKÇA

- Chambers, R. (1995). Yoksulluk ve geçim kaynakları: Kimin gerçekliliği sayılır? *Çevre ve şehirleşme*, 7(1):173-204.
- Hussain, I. (2004). Yoksulluk üzerinde sulamanın etkilerini değerlendirmek: Yaklaşımlar, Metotlar, Durumsal Çalışmalar ve Dersler, Uluslararası Su Yönetimi Enstitüsü (IWMI), BOKU-Sieberdorf-EARO-Arbamintch, Etiyopya.
- ICARDA, 2006- 2008. Dev proje 5: Kuru Alanlardaki Yoksulluk ve Geçim Kaynakları Analizi ve Etki Değerlendirmesi ss: 93-99
- Karami, E., Nasrabadi, K ve RezaieMoghadam, K. Yağmurlama sistemiyle sulama teknolojileri ve yoksulluğa yayılması konuları ve kırsalda birbirine benzetme *Tarımsal ekonomi ve kalkınma Bülteni*. 8(3):163-186.
- MalakMohammadi, I., (2009). Birinci Dünya Gıda Savaşını Önlemek için Temiz Sürdürülebilir Kalkınmaya Doğru. Değişen Yetkililer - Gerçeğe uygun hale getirilmiş Ortaklık Yayın Sisteminin Halka doğru genişlemesi *Amerikan Tarımsal ve Biyolojik Bilimler Bülteni*, 4(1)
- Ommami, A. R. (2008). Khuzestan Vilayetindeki sürdürülebilir su kaynakları yönetimini (SWRM) desteklemek üzere yayın mekanizmalarının belirlenmesi, Doktora Tezi, İslami Azad Üniversitesi. Bilim ve Araştırmalar Kolu. İran
- Panahi, F., MalakMohammadi, I., Chizari, M. ve M.V. Samani, J. (2009). Kırsal kesimlerdeki geçim kaynakları yoksulluğunun ortadan kaldırılması için tarımsal sulama kaynaklarının yönetimini optimize etmenin rolü. *Aus. J. Bas. Uygulamalı Bilimler*. 3(4): 3841- 3849.
- Phansalkar, S.J., 2005. Gelecek elli yılda Hindistan'daki kırsal geçim kaynaklarının konturları. *Uluslararası Kırsal Yönetim Bülteni*, 1(2): 145-166.
- Rahaman, M.M, Varis,O. and Kajander , T. (2004). AB Su Çerçeve Direktifine karşılık Birleştirilmiş Su Kaynaklarının Yönetimi: Yedi adet uyumsuzluk *Uluslararası Su Kaynaklarının Geliştirilmesi Bülteni*, 20 (4): 565-575.
- Sadighi, H. & Mohammadzadeh, J. (2002). Yayın Faaliyetlerine ve Kırsal Kalkınmaya Katılımcı Yaklaşımına karşı Yayın Profesyoneli Personelinin Tutumları: <http://www.aged.tamu.edu/aiaee/2002/sadighi521-528.pdf>
- Smith, L. D. (2004). Yoksulluğun Azaltılmasına ve Sürdürülebilir Geçim Kaynaklarına Sulamanın Katkısının Değerlendirilmesi. *Uluslararası Su Kaynaklarının Geliştirilmesi Bülteni*, 20 (2): 243-257.
- UNDP, (2004). Yoksulluğu Azaltmak için Su Yönetişimi Ana Konular ve Bin Yılın Gelişme Hedeflerine UNDP Cevabı. [Çevrim İçi] Edinebilme adresi: www.undp.org/water.
- Ward, Ch., Dargought, S., Minasyan, G. and Gambarelli, G. (2005). Tarımsal sulama yönetiminde terk etme: zorluklar, fırsatlar ve değiş tokuşlar, Tarımsal ve Kırsal Kalkınma (ARD), Dünya Bankası (Washington D.C.).

2000'Lİ YILLARDA VIETNAM'IN KIRSAL KESİMLERİNDE EŞİTSİZLİK, BÜYÜME, SEKTÖREL İSTİHDAM VE YOKSULLUK *

Trung HOANG

Doktora Öğrenisi
İktisat Okulu, İktisat ve Muhasebe
Deakin Üniversitesi, Avustralya
hoangxuantrung1979@yahoo.com

Özet

Bu çalışma, Vietnam Hane Halkı Yaşam Standartları Anketleri kullanarak yoksulluk ölçütlerini büyüme ve yeniden dağıtım bileşenlerine ayırır. Sonuçlar 2000'li yıllarda ekonomik büyümenin yoksulluğun azaltılmasında önemli bir rol oynadığını ve eşitsizliğin istikrarlı devam ettiğini göstermektedir. Son bahsi geçen 1990'lı yıllar için ortaya çıkan artan eşitsizlik ile karşıt olan bir sonuçtur. Bu çalışma aynı zamanda sektörel istihdamın kırsal yoksulluğun üzerindeki etkisini de incelemektedir. Bulgular, yabancı yatırım girişimlerinde çalışan hane halkı üyelerinin sayısının Vietnam'ın 2007 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne erişmesi ardından yoksulluğun azaltılmasına önemli bir etkisi olduğuna işaret eder. Serbest çalışan haneler 2008 yılındaki küresel durgunluğa karşı savunmasız kalmıştır.

JEL Sınıflandırma: O15, O53

Anahtar Kelimeler: yoksulluk dinamikleri, eşitsizlik, dinamik rastgele probit, Vietnam'ın kırsal kesimleri.

Abstract

This paper decomposes poverty measures into growth and redistribution components using Vietnamese Household Living Standards Surveys. The results show that economic growth has played an important role in poverty reduction, and that inequality remained stable in Vietnam in the 2000s. The latter is a contrasting result to increasing inequality found for the 1990s. The paper also examines the impact of sectoral employment on rural poverty. The findings indicate that the number of household members working in foreign investment enterprises has had a significant impact on poverty reduction after Vietnam accessed to the WTO in 2007. Self-employed households were vulnerable to the global recession in 2008.

JEL Classification: O15, O53

Key words: poverty dynamics, inequality, dynamic random probit, rural Vietnam.

* Bu bildirinin orjinal hali İngilizce olup, burada Türkçe çevirisi yer almaktadır. Bildirinin orjinal hali Sempozyum kitabının İngilizce versiyonunda yer almaktadır.

I. Giriş

Vietnam'daki ekonomik islah süreci ekonomiyi merkezi planlanmış bir şekilde piyasa ekonomisine kaydırmak amacıyla 1980'lerin sonlarında başlamıştır. Ekonomik reformlar yüksek ekonomik büyüme olan bir döneme yol açarken bu da 1990'lı yılları boyunca yoksulluğun azaltılması için başlıca motor görevini üstlenmiştir. Bu süreç boyunca Vietnam genel olarak yoksulluğa karşı mücadeledeki ve yüksek ekonomik büyümedeki başarılı öykülerden biri olarak biliniyordu. Ancak, bu dönemde aynı zamanda eşitsizliğin arttığı da belirtilmiştir. Fritzen (2002, s.635) "Vietnam'ın yoksulluğu azaltmadaki başarıların sürdürülebilirliği garanti edilmiş değildir çünkü daha büyük eşitsizlikler hem gelecekteki büyümenin yoksulluğu azaltacağı verimliliğin temelini çürütebilir hem de yoksullar için olan politikaları gerçekleştirmeyi çalışmayı politik açıdan daha zor hale getirebilir". Büyüme oranı 1998 ile 2000'li yıllar arasında yavaşlamıştır çünkü ekonomi 1997 yılında Asya finansal kriz tarafından etkilenmiştir. Ekonominin 2000'li yılların başlarında hızlanmasına rağmen 2008 yılında gerçekleşen küresel finansal kriz büyüme oranını da olumsuz yönde etkilemiştir.

2000'li yıllarda Vietnam'daki eşitsizliğe ne oldu? Ve eşitsizlik yoksulluğun azaltılmasını etkilemiş miydi? Bu soruları yanıtlamak için bu çalışma 2002, 2004, 2006 ve 2008 yıllarını kapsayan Vietnam Hane Halkı Yaşam Standartları Anketlerini kullanmaktadır ve ekonomik büyüme ile eşitsizliğin 2000'li yıllardaki yoksulluğun azaltılmasındaki etkisini incelemektedir.

Bu çalışma aynı zamanda 2000'li yıllardaki kırsal hanelerin farklı ekonomik sektörlerindeki katılımının etkisini değerlendirmektedir. Aynı zamanda yoksulluğa karşı yapılan mücadele içerisinde çoğu zaman sektörel istihdam alanını kapsayan ekonomik reformların sonuçlarını değerlendirmek de çok önemlidir. Vietnam'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne azaltılmış ticari bariyerlere ve artırılmış iş olanaklarına dair önemli belirtiler ile Ocak 2007'de girdiğini hatırlamak gerekir. Bu nedenle yoksulluğa karşı mücadelede bu gelişmeyle ilgili erken bir değerlendirmeye sahip olmak önemlidir.

Bu çalışma aşağıdaki gibi düzenlenmiştir: Bölüm II kısa bir literatür incelemesi sunar ve çalışmanın literatürde doldurduğu boşlukları anlatır. Bölüm III veriyi tanımlar. Bölüm IV 2000'li yılları için eşitsizlik, büyüme ve yoksulluk rakamlarını inceler. Bölüm V deneysel sonuçları incelemek ile beraber dinamik probit modelinin metodolojisi ve özellikleri ile ilgili olan konuları tartışır. En sonunda da bölüm VI'te sonuçlar bulunmaktadır.

II. Motivasyon ve Literatür İncelemesi

Dolaysız yabancı yatırım (DYY) yoksulluğun azaltılmasını dolaylı ve dolaysız kanallar vasıtasıyla etkileyebilmektedir. DYY'nin yoksulluk üzerindeki dolaylı etkisi ekonomik büyüme ile olmaktadır. DYY'nin dolaysız etkisi ise istihdam üzerindeki etkileri vasıtasıyla olmaktadır. Ancak, DYY ile yoksulluğun azaltılması arasındaki bağlantıyı deneysel olarak kurmak kolay değildir. Tsai ve Huang (2007) 1964 ile 2003 dönemi süresinde Tayvan için zaman serisi veri kullanıp içeriye doğru akan DYY'nin yoksulluğun üzerinde etkisi yokken dışarıya doğru akan DYY'nin yoksulları iş yıkımları ve maaşların düşmesiyle hem uzun vadede hem kısa vadede zarar verdiğini bulmuştur. Çin'de 1984 ve 1998 yılları arasında içeriye doğru akan dolaysız yabancı yatırımın yoksulluğa etkisini analiz etmek için veriyi il düzeyinde kullanarak Zhang (2006) içeriye doğru akan DYY'nin Çin'de gerçekleşecek başarılı bir büyüme için önemli bir etken olduğunu ve ekonomik büyümenin ise yoksulluğun azaltılmasında önemli bir kuvvet olduğunu belirtmektedir. Bu içeriye doğru akan DYY'nin ekonomik büyümeyi teşvik ederek ve büyümeyi geniş çapta yayarak yoksulluğu azaltabildiği manasına gelmektedir. Jalilian ve Weiss (2002) on sekiz gelişmekte olan ülkeyi (beşi Güneydoğu Asya Milletleri Birliği (GDAMB) içerisinde) ve sekiz de gelişmiş ülkeyi; yirmi altı ülkeyi kapsamaktadır. Sonuçları DYY ve yoksulluğun azaltılması arasında doğrudan bir bağlantı olmadığını göstermektedir ancak, GDAMB bölgesi içerisinde DYY ile yoksulluğun azaltılması arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır. Mahmoud (2010) DYY ile yoksulluğun azaltılması arasındaki ilişkiyi incelemek için 1966–2007 dönemi için 62 ülkenin panel verisini kullanmıştır. DYY'nin yoksulluğun azaltılmasına yalnızca daha iyi mali sistemleri ve kuvvetli iş ortamları olan ülkelerde yardımcı olduğunu bulmuştur. Bu nedenle, DYY ile yoksulluğun azaltılması arasındaki bağlantı üzerine yapılan deneysel çalışmalardan elde edilen bilgiler çok anlamlı ya da diğer etkenlere bağlı olarak kalmaktadır. Dahası, yukarıda bahsi geçen çalışmalar ülkeleri veya bölgeleri temel alan veriler kullanmaktadır ve bizim bilgilimize göre DYY'nin yoksulluk üzerindeki etkisini incelemek amacıyla hane halkı anketleri kullanan hiç-

bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma yoksulluktaki DYY sektörüne kırsal hanelerin katılımını analiz ederek bu boşluğu dolduracaktır.

Kırsal Vietnam üzerine yapılan daha önceki çalışmalar açısından, Livingstone (2000) hane sektörünün yoksulluğun azaltılmasında önemli bir rol oynadığını belgeler. Henrik (2005) hane sektörlerin daha fazla istihdam üretmesi nedeniyle kırsal Vietnam'daki yoksulluğun azaltılmasında önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Walle ve Cratty (2004) kırsal alanlardaki bazı Vietnam'lı yoksulların ancak, tümü değil, ortaya çıkmakta olan kırsal çiftlik olmayan piyasa ekonomisine katılımdan faydalanabileceğini bulmuştur.

Bu çalışmanın bir başka katkısı ise metodolojiktir. Vietnam'daki yoksulluğun dinamikleri üzerine yapılan çoğu çalışmalar çok terimli logit modelini kullanmaktadır (Nimi v.d. 2004; Glewwe v.d. 2002; Justino v.d. 2008; Litchfield ve Justino 2004). Duruma bağlılık modeli – dinamik iki değerli yanıt modeli – kullanarak yapılan çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma bu modeli bir önceki yoksulluk durumunun ardından gelen yoksulluk durumuna olan etkisini kontrol etmek için kullanacaktır. Yoksulluk çeken hanelerin gelecek dönemlerde yoksulluk çekmeleri daha yüksek olasıdır. Bu durum bir dönemde yoksul olanların ileride yoksul kalmalarına neden olan özelliklere sahip olmalarındandır. Haneleri yoksul yapan özellikler şunlar ile ilişkili olabilmektedir: düşük insan kaynakları donatımları, yüksek maaşlı sektöre katılma güçlüğü, krediye erişim eksikliği. Bu özelliklerin uzun sürelerde devam etmesi halinde bu model gerilemede böylesi başlıca koşulları kontrol edebilmektedir.

III. Veri

Bu çalışma 2002, 2004, 2006 ve 2008 yıllarındaki Vietnam Hane Halkı Yaşam Standartları Anketlerini (VHHYSA) kullanmaktadır. Hane ve halk seviyesinde olan iki tane anket içermektedirler. Hane anketi eğitim, sağlık, istihdam, barınma, tarım dışı istihdam, gıda ve gıda dışı masraflar, dayanıklı tüketim malları ve kredi hakkında detaylı bilgi içermektedir. Halk anketi, halk seviyesinde altyapı ve kurumlar ile ilgili birçok faydalı bilgi sağlamaktadır. Anketler Dünya Bankası'nın teknik yardımı ile Vietnam Genel İstatistik Dairesi tarafından uygulanmıştır ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından finanse edilmiştir. 2002 ve 2004 yıllarını kapsayan iki adet VHHYSA her iki yılda 4,092 haneyi kapsayan bir panel veri takımı oluşturmaktadır; bu hanelerin 3,204 adedi kırsal alanlarda yaşarken 888 tanesi kentsel alanlardadır. 2004 ve 2006 yılında yapılan iki VHHYSA hem 2004 yılında hem de 2006 yılında örtüşen 4.277 hanelik bir panel veri takımı oluşturmaktadır. Bunların 3,277 hanesi kırsal alanlarda yaşarken diğer 1,000 hanesi de kentsel alanlarda yaşamaktadır. İki adet panel veri takımları, 2002-2004 ve 2004-2006, üç yılda, 2002, 2004 ve 2006'da, 1,952 haneyi kapsamaktadır; bu hanelerin 1,541 adedi kırsal alanlarda yaşamaktadır. 2006 ve 2008'deki iki adet VHHYSA her iki yılda, 2006 ve 2008'de, 4,090 haneyi kapsayan panel veri takımları oluşturmaktadır; bunların 3,113 tanesi kırsal alanlarda yaşarken 977 adedi kentsel alanlarda ikamet etmektedir. 2004, 2006 ve 2008'de kapsanan 1,835 adet hane bulunmaktadır, 1,435 adedi kırsal hanelerdir. Bu çalışma kırsal alanlardaki yoksulluğa odaklanacaktır çünkü çoğu yoksul kişi Vietnam'ın kırsal alanlarında yaşamaktadır.¹ 2002 ve 2008'de yapılan hane anketlerinin arasında bağlantı olmadığını hatırlamak gerekir.

İki panel veri takımı, 2002-04 ve 2004-06, 2002-04-06'da 6,178 kırsal haneyi içeren dengesiz bir veri takımı ile 2902 kırsal haneyi içeren dengeli bir veri takımı oluşturmaktadır. İki panel veri takımı 2004-06 ve 2006-08, 2004-06-08 6203 kırsal haneyi kapsayan dengesiz bir veri takımı ve kırsal alanlarda 2798 haneyi içeren dengeli bir veri takımı kurmaktadır.

IV. Eşitsizlik, büyüme ve yoksulluk

Bu bölüm yoksulluk ölçütlerini hesaplamak için kullanılan metodolojiyi tanımlamaktadır, eşitsizlik için bir Gini endeksi ve ekonomik büyüme ile eşitsizliğin yoksulluğun üzerindeki etkisini incelemektedir. Eşitsizlik, büyüme ile yoksulluk hanelerin tüketim masraflarını kullanarak incelenecektir.

¹ Az sayıda kırsal haneler için halk özelliklerine yönelik bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle, hem hane hem de halk seviyesinde bilgi bulunduran kırsal haneleri kullanmaktayız.

IVa. Metot

Yoksulluk ölçütlerin Pa sınıfını hesaplarken Foster, Greer ve Thorbecke'yi takip ediyoruz. Pa'nın genel formülü aşağıdaki gibidir:

$$P_{\alpha} = (1/N) \sum_{i=1}^N \max \left(0, \left(\frac{Z - Y_i}{Z} \right)^{\alpha} \right)$$

Z yoksulluk sınırıdır, Y_i i bireyin masraf düzeyidir, N veride bulunan toplam bireylerin sayısıdır ve α ise yoksulluğun derinliğinin hassasiyetini göz önünde bulundurmayı sağlayan parametredir. $\alpha = 0$ olduğunda, bu formül insan sayısı endeksi haline gelmektedir. α 'nın değerleri sıfırdan daha büyük olduğunda ise endeks yoksulluğun derinliğine karşı hassas olur ve α arttıkça daha da hassas hale gelir.

Datt ve Ravallion, (1992) Foster, Greer ve Thorbecke'nin yoksulluk endeksindeki iki dönem arasındaki değişikliği bir büyüme bileşeni haline getirmektedirler – Lorenz eğrisini sabit tutarken ortalama gelir veya harcamadaki değişiklik nedeniyle yoksulluktaki değişiklik ve bir yeniden dağıtım bileşeni – ortalama geliri veya harcamayı değiştirmeden Lorenz eğrisinde bir değişikliğin meydana gelmesiyle yoksullukta ileri gelen değişiklik.

Lorenz eğrisi göreceli gelir eşitsizliklerin yapısını temsil etmektedir. t dönemindeki P_t 'nin yoksulluk ölçütü aşağıdaki gibidir:

$$P_t = P(z/\mu, L_t)$$

Z yoksulluk sınırı olduğunda ortalama μ_t gelirdir ve L_t ise dönem t'deki Lorenz eğrisini tamıyla anlatan bir parametre vektörüdür.

t dönemi ile t + n dönemi arasındaki bir değişiklik aşağıdaki gibidir:

$$P_{t+n} - P_t = G(t, t+n; r) + D(t, t+n; r) + R(t, t+n; r)$$

$R(t, t+n; r)$ kalandır.

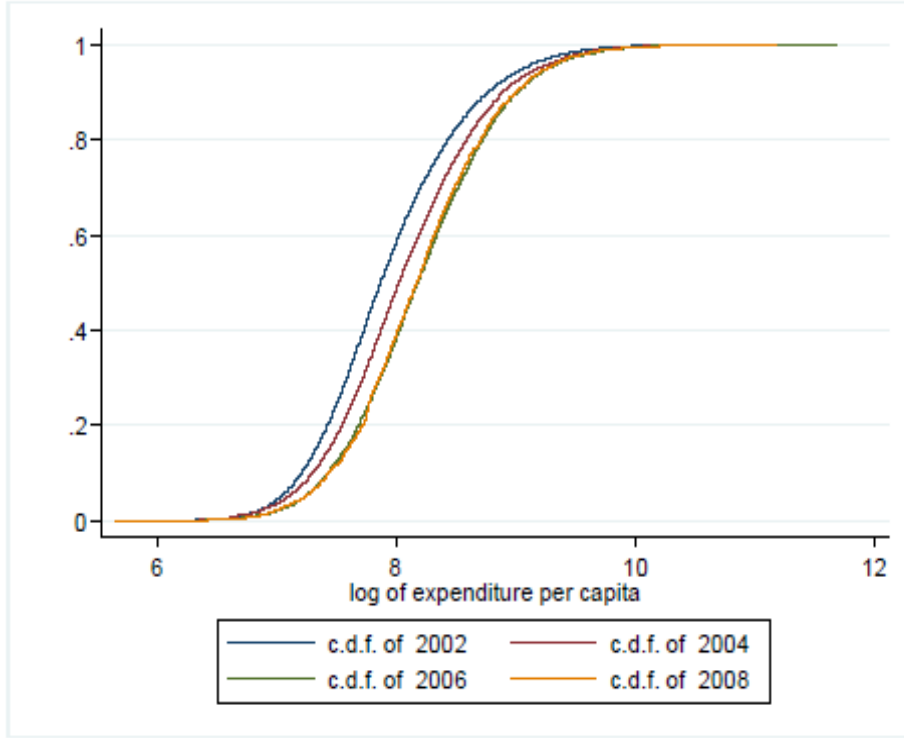
$$\text{Büyüme bileşeni} = G(t, t+n; r) = P(z/\mu_{t+n}, L_r) - P(z/\mu_t, L_r),$$

$$\text{Yeniden dağıtım bileşeni} = D(t, t+n; r) = P(z/\mu_r, L_{t+n}) - P(z/\mu_r, L_t)$$

Bu çalışma hane masrafları üzerinden Vietnam Genel İstatistikler tarafından hesaplanmış yoksulluk sınırlarını kullanmaktadır. Ocak 2002 fiyatlarında yoksulluk sınırları yıllık kişi başına 1,915,000 VND iken Ocak 2004 fiyatlarında yıllık kişi başı 2,077,000 VND, Ocak 2006'da yıllık kişi başı 2,559,000 VND ve Ocak 2008'de yıllık kişi başı 3,358,000 VND'dir.

Hanelerin yaşam standartlarını yansıtmak için iki tür ölçüt mevcuttur; kişi başı gerçek gelir ve kişi başı harcama. Ancak, gelir gelişmekte olan ülkeler için çok güvenilir bir refah ölçüsü olmaya-bilir. Mevsimsellik gelir için bir mevzu halindedir; tarımsal gelir özellikle çok geçici olabilmektedir. Dahası, tasarruflar ve borçlar hesaba katılmadığı zaman gelir yaşam standartları tam olarak yansıtamamaktadır. Bunun yanı sıra, anket yapılırken harcamalara kıyasla gelir ile ilgili kesin bir cevap almak daha güçtür. Dahası, yolsuzluktan gelen gelir kaynağı da tanımlanamıyor. Bu nedenle bu çalışma Vietnam'daki hanelerin yaşam standartlarını ölçmek için kişi başı gerçek harcamaları kullanacaktır.

Bu çalışmada kullanılan harcama değişkeni iki bileşen içermektedir: i) gıda harcamaları: pirinç, domuz eti, tavuk, kahve, çay, süt ve şeker gibi maddeler satın alma harcamaları; ii) gıda-dışı harcamalar: yenilmeyen veya içilmeyen ancak, hayatı destekleyen maddeler, mesela elektrik, içme suyu, gaz, kömür, sabun, eğitim, sağlık.

Şekil 1: Kümülâtif Dağıtım Fonksiyonu 2002, 2004, 2006 ve 2008.

Şekil 1 dört ankette Vietnam’da bir hanenin kişi başı gerçek yıllık harcamasının kümülâtif yoğunluk fonksiyonlarını göstermektedir; temel yıl 2002’dir. Grafik, bir önceki yıl ve sonraki yıldaki tüm dağıtım arasında bir değişme olduğunu göstermektedir; 2008 buna dahil değildir çünkü 2008’deki eğri 2006’daki bir eğriyle kesişmektedir. Bu muhtemelen 2008’de hanelerin yüksek enflasyon ve ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmasından kaynaklanıyordur. Bu nedenle, yoksulluk sınırının nerede belirlenirse belirlensin, 2000’lı yıllarda Vietnam’daki yoksulluğun azaldığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Kümülâtif dağıtım fonksiyonu Vietnam’daki yoksullukta bir azalmaya işaret etse de bu azalmanın kaynağı nedir? Büyüme bileşeni mi veya yeniden dağıtım bileşeni mi?

IVb. Eşitsizlikte zamanla meydana gelen değişiklikler

1950’li yılların ortasında Kuznets (1955) gelir eşitsizliğinin gelişmenin erken aşamalarında arttığı fikrini ileri sürmüştür; bu yoksulları kıyasla daha kötü duruma sokuyordu ve daha sonraki aşamalarda azalmalar ise kişi başı gelir ve gelir eşitsizliği arasında tamamen ters bir U-biçimli ilişki meydana getiriyordu. Kuznets’in aksine, birçok çalışma (Godoy v.d. 2004 tarafından incelenmiştir) yüksek ekonomik büyüme ve eşitsizlik arasında gerekli bir bağlantı olmadığını önermektedir. Vietnam, 1990 yıllarında bir piyasa ekonomisi hayatına geçişi esnasında yüksek oranda yoksulluğun azaltılması ile hızlı büyüme yaşamıştır ve ortalama yaşam süresi, bebek ölüm oranı ve okuryazarlığı gibi sosyal göstergeleri de genel olarak geliştirmiştir (Fritzen, 2002). Ancak, bu dönemdeki eşitsizlik de önemli derecede yükselmiştir. Şu soruyu sormak yerinde olacaktır: Vietnam 2000’li yıllarda ne derece bir “eşitsizlik ile büyüme” modelini izlemiştir?

2000’li yıllarında yapılan her bir hane anketi için çeşitli bölgeler ve aynı zamanda kentetsel ve kırsal alanlar için bir Gini eşitsizlik endeksi hesaplanmıştır.

Tablo 1: Gini Eşitsizlik Endeksi, 2002-2008 dönemi

	2002	2004	2006	2008
Tüm Vietnam	0.358	0.361	0.352	0.350
Kentsel	0.344	0.331	0.322	0.337
Kırsal	0.287	0.302	0.307	0.312
Bölge				
Kızıl Nehir Deltası	0.347	0.339	0.337	0.342
Kuzeydoğu	0.329	0.347	0.340	0.343
Kuzeybatı	0.331	0.362	0.373	0.374
Orta Kuzey Kıyısı	0.309	0.307	0.326	0.311
Orta Güney Kıyısı	0.344	0.350	0.323	0.322
Orta Dağlık Bölgeler	0.376	0.350	0.360	0.358
Güneydoğu	0.392	0.352	0.353	0.353
Mekong Nehri Deltası	0.307	0.315	0.302	0.310

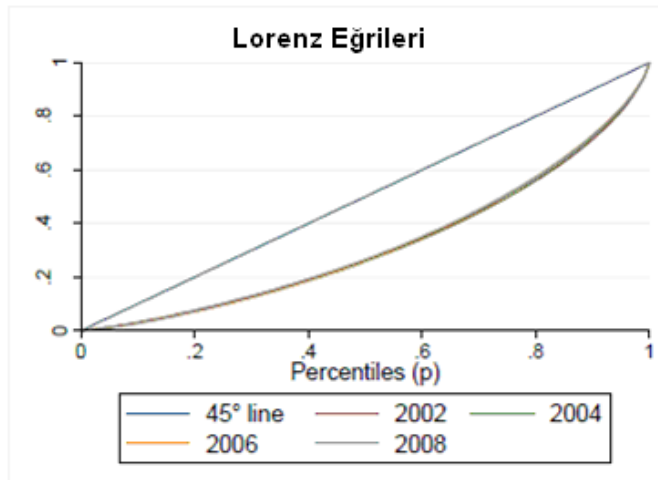
Kaynak: Yazarın hesaplaması dört hane anketi üzerine dayalıdır: 2002, 2004, 2006 ve 2008.

Tablo 1 Vietnam'daki harcama eşitsizliğinin 2002'li yıllarda genel olarak aynı kaldığını göstermektedir ve Gini endeksi de genellikle 0.35 civarındadır. Kentsel bölgelerdeki eşitsizlik dönem boyunca az miktarda değişiklik gösteriyorken kırsal alanlardaki eşitsizlik ise biraz artmıştır. 1990'lı yıllarda yapılan reformların erken dönemlerindeki eşitsizlik rakamlarına batlığımızda eşitsizliğin 1993 yılında 0.329'dan 1998 yılında 0.350'ye yükseldiği görülmektedir ancak, bu 1998 ile 2008 yılları arasındaki eşitsizliktir. Diğer yandan, Kuzeybatı bölgesi 2000 yıllarında bazı artışlar görülmeyenken Orta Dağlık Bölgeleri ve Güneydoğu da bir azalma görülmüştür. Bununla birlikte, Güneydoğu tüm bölgeler arasında 2002 yılındaki en yüksek eşitsizlik oranına sahipken Kuzeybatı da 2008 yılında bu oranı geçmiş gibi görünmektedir. Genel konuşmak gerekirse, bölgeler arasında eşitsizlikte çok önemli derecede farklılıklar gözlemlenmemiştir.

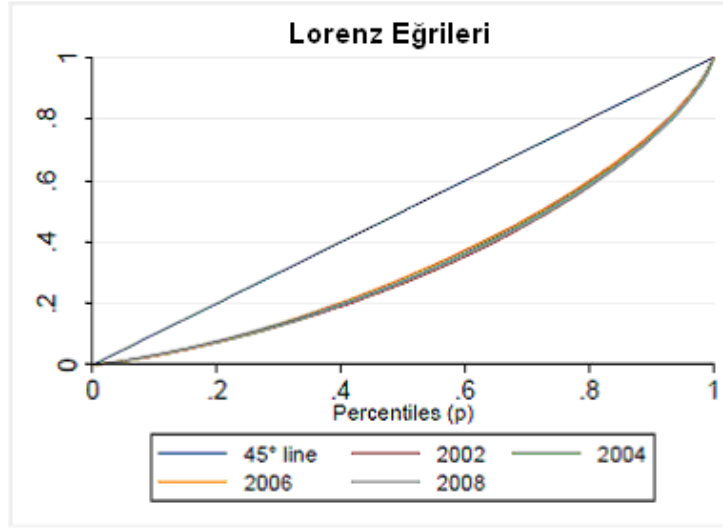
Kuznets teorisi başlangıçta, ekonomik büyümenin ilk aşamalarında, eşitsizliğin çoğu kişinin yoksul olması ve yalnızca geçimlik tarım ürünleri yetiştirmesi nedeniyle az olduğunu teyit etmektedir. Bundan sonra, bazı kişiler kentsel şehirlerde üretimde veya hizmetlerde iş bulmak için çiftçilik yapmayı bırakıyor ve eşitsizlik artıyor. Deneyisel sonuçlar Kuznets'in teorisi ile en azından 1990'lı ve 2000'li yıllar dönemleri için aynı doğrultuda olmadığını göstermektedir. Vietnam'ın hızlı ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılmasında başarı elde etmesine rağmen eşitsizliği neredeyse hiç değişmemiştir.

Şekil 1: Kişi başına düşen yıllık harcama için Lorenz eğrileri

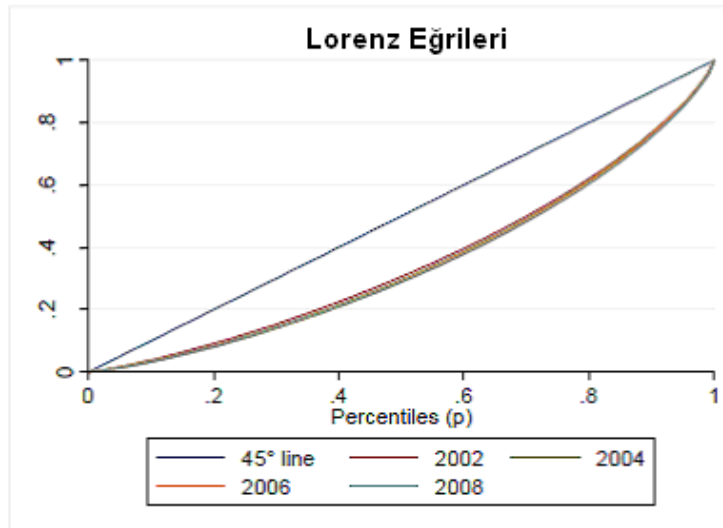
Tüm Vietnam

Kentsel Bölgeler

Kırsal Bölgeler

Yukarıda bulunan Lorenz eğrileri 2000'lı yıllardaki eşitsizliğin durumunu göstermektedir.

IVc. Yoksulluğun büyüme ve yeniden dağıtım bileşenlerine ayrılması

Vietnam 2000'lı yıllarda etkileyici bir ekonomik büyüme geçirmiştir. Bu güçlü büyüme yoksulluğun azaltılmasın yardımcı olmuş olabilir. Yoksullar büyük ekonomik büyümenin meyvelerinden ne derece yararlanmıştır? Şimdi Datt ve Ravallion (1992) tarafından önerilen metodolojiyi kullanarak 2000'lı yıllardaki yoksulluğun azaltılmasında hangi bileşenin – harcamalardaki artış mı veya yeniden dağıtım mı – katkı sağladığını inceliyoruz. Aynı zamanda, istikrarlı bir eşitsizliğin farklı bileşenlerin ters yönlerde çalışıyor olmasından kaynaklanan sonuçlar olduğunu hatırlamak da önemlidir; yani bu etkilerin yönünü ve büyüklüğünü öğrenmek önemlidir.

Tablo 2: Tüm Vietnam için Bileşenlere Ayrıştırma

Dönem	Büyüme bileşeni	Yeniden dağıtım bileşeni	Kalan	Yoksulluktaki toplam değişim
Kişi sayısı endeksi				
2002-2004	-0.104969	0.00335	0.007714	-0.093905
2004-2006	-0.0364	-0.004485	0.002487	-0.038398
2006-2008	-0.000768	-0.014527	0.000114	-0.015181
Yoksulluk uçurumu endeksi				
2002-2004	-0.033045	0.0098	0.000342	-0.022903
2004-2006	-0.011154	-0.000423	0.000312	-0.011265
2006-2008	-0.000237	-0.003176	0.00002	-0.003393
Yoksulluk uçurumu karesi				
2002-2004	-0.013556	0.007071	-0.001182	-0.007667
2004-2006	-0.004767	0.00005	0.000048	-0.004669
2006-2008	-0.0001	-0.000987	0.000007	-0.00108

Tablo 3: Kentsel alanlar için bileşenlere ayrıştırma

Dönem	Büyüme bileşeni	Yeniden dağıtım bileşeni	Kalan	Yoksulluktaki toplam değişim
Kişi sayısı endeksi				
2002-2004	-0.028296	-0.00199	0.004291	-0.025995
2004-2006	-0.002	0.001832	-0.001802	-0.00197
2006-2008	0.010984	-0.012368	0.001241	-0.000143
Yoksulluk uçurumu endeksi				
2002-2004	-0.005789	0.001973	-0.000063	-0.003879
2004-2006	-0.00056	-0.000393	-0.000021	-0.000974
2006-2008	0.002083	-0.003014	-0.000424	-0.001355
Yoksulluk uçurumu karesi				
2002-2004	-0.001862	0.001224	-0.000236	-0.000874
2004-2006	-0.000196	-0.000615	-0.000007	-0.000818
2006-2008	0.000724	-0.000983	-0.000229	-0.000488

Tablo 4: Kırsal alanlar için bileşenlere ayrıştırma

Dönem	Büyüme bileşeni	Yeniden dağıtım bileşeni	Kalan	Yoksulluktaki toplam değişim
Kişi sayısı endeksi				
2002-2004	-0.126904	0.010002	0.007422	-0.10948
2004-2006	-0.058529	0.010319	0.00046	-0.04775
2006-2008	-0.01162	-0.005509	-0.001105	-0.018234
Yoksulluk uçurumu endeksi				
2002-2004	-0.041182	0.013988	-0.000104	-0.027298
2004-2006	-0.0183	0.004716	-0.000348	-0.013932
2006-2008	-0.004411	0.000704	0.000162	-0.003545
Yoksulluk uçurumu karesi				
2002-2004	-0.017058	0.009633	-0.00178	-0.009205
2004-2006	-0.007843	0.002611	-0.000426	-0.005658
2006-2008	-0.001871	0.000799	0.000001	-0.001071

Kaynak: Yazarın hesaplaması dört hane anketi üzerine dayalıdır: 2002, 2004, 2006 ve 2008.

Tablo 2 2000'li yıllarında yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunan harcama artışını göstermektedir. Dahası, büyüme bileşeni 2006–2008 dönemi hariç tüm yoksulluk ölçütleri için yeniden dağıtım bileşenine üstün olmuştur. 2002–2004 yılında hanelerin yıllık kişi başı harcamalarındaki eşitsizlikte bir artış meydana gelmiştir; yoksulluk aynı dönem içerisinde azalmıştır. İki dönemde, 2004–2006 ve 2006–2008'de eşitsizliğin azalması aynı zamanda yoksulluğun azaltılmasına katkıda

bulunan bir etkidir ve tablo 2’de gösterilmekte olan bileşenlere ayrışma da bunu teyit etmektedir. İlginç olan ise yeniden dağıtım bileşeninin büyüme bileşenden 2006–2008 döneminde üstün gelmesidir. Bu Vietnam’ın 2008 yılında azalmış ekonomik büyüme oranları ve yüksek enflasyonla sonuçlanan bir ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmasına rağmen harcama eşitsizliğinin azalmaya devam ettiğini göstermektedir. Bununla beraber, 2006 – 2008 döneminde de yoksulluk oranında bir azalma görülmüştür.

Kentsel alanlardaki yoksulluk ölçütlerinin bileşenleri ile ilgili olarak ise eşitsizlik 2002 – 2004 döneminde azalmıştır ancak, bu dönemdeki yeniden dağıtım değişikliğinin yoksulluk kişi sayısı endeksi üzerine olumsuz bir etkisi olmuş gibi görünmektedir. Bununla birlikte, eşitsizlikteki artış 2006 – 2008 yılları süresince de yoksulluğun azalmasına da yol açmıştır. Bu sonuç, kişi başı harcamadaki Gini eşitsizlik endeksinin kentsel alanlardaki eşitsizliği, hanelerin dayanıklı tüketim malları ve değerleri gibi eşitsizlik içerisinde düşünülmesi gereken birçok diğer faktör olması nedeniyle tamamıyla yakalayamadığına da ima edebilir.

Tablo 4 kırsal alanlardaki yoksulluk ölçütlerinin bileşenlerine ayrılmasını göstermektedir. 2002 – 2008 döneminde kırsal alanlarda eşitsizlikte bir düşüş olmuştur. Sonuçlar, 2006 – 2008 dönemindeki yeniden dağıtım bileşenine hariç, hem büyüme hem de yeniden dağıtım bileşenlerinin kırsal alanlardaki yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunduğunu ve büyüme bileşeninin genellikle yeniden dağıtım bileşenini domine ettiğini önermektedir. Bu harcamalardaki büyümenin kırsal alanlardaki yoksulluğun azaltılmasında büyük neden olduğuna işaret etmektedir.

Toplam olarak, 1990’lı yıllarında, özellikle kentsel alanlarda, yoksullukta hızlı bir düşüş meydana gelmiştir. Ancak, yoksulluk oranları kırsal alanlarda yüksek olarak devam etmiştir. Fritzen (2002) Vietnam’ın 1990 yıllarından sonra yoksulluğu azaltmada başarıyı yakalamakta zorlanacağını öngörmektedir çünkü eşitsizlikte meydana gelen artış yoksulluk azaltmanın etkisini verimliliğini azaltabilmektedir. Bunlara karşın bu analiz eşitsizliğin 2000’li yıllarda istikrarlı devam ettiğini ve kırsal yoksulların da bu dönem boyunca hızlı büyümenin başarısının zevkini çıkardığını göstermektedir.

V. Sektörel istihdamın yoksulluğun azaltılması üzerindeki etkisi

Bu son bölüm ekonomik büyümenin kırsal Vietnam’daki yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunduğunu göstermektedir. Buradaki kilit soru, çok miktarda sektörel reform arasından hangi sektör önemli ölçüde yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunmuştur? Bu soruyu cevaplayabilmek için dinamik rastgele-etkiler probit modelini kullanmaktayız. Bu modelin ana özelliği, hanelerin yoksulluk statüsünün bir sonraki yıl içerisindeki yoksulluk statüsünün üzerinde bir etkisi olup olmadığını tespit etmektir. Bu model özellikle kırsal hanelerin yoksulluk statüsü ile ilgili olan başlangıç koşullarının kontrolünü sağlayabilir ve ölçülebilir modern etkiler için daha net bir manzara sergileyebilir. Model aşağıdaki gibi belirlenmektedir:

$$P_{it} = \Phi(\alpha P_{it-1} + \beta x_{it} + \epsilon_i + \mu_{it}) \quad (i = 1, \dots, N; t = 2, \dots, T)$$

Hane t zamanında yoksul ise P_{it} 1’e eşittir ve değilse sıfırdır, X_{it} hane ve halk özelliklerini dahil eden açıklanabilir değişkenlerin bir vektörüdür, ϵ_i her hanenin gözlemlenmemiş çok kökenliliğini kontrol eder ve $\mu_{it} \sim N(0, \sigma_\mu^2)$. α ise bir önceki yılın yoksulluk statüsünün etkisini bir sonraki yılda yakalayan gecikme parametresidir. Standart rastgele etkiler modeli ϵ_i ’nin x_{it} ile ilintisiz olduğunu tahmin etmektedir.

Glewwe v.d. (2002), Litchfield ve Justino (2004) tarafından kullanılmış olan bağımsız değişkenleri içeren temel bir model belirleyerek başlarız. Bunlar aşağıdaki gibidir:

- Yaş ve yaş karesi, cinsiyet, etnik köken, hane reisinin mesleği, hane reisinin eğitimi ve eş içeren bir takım bireysel özellikler,
- Hanede bulunan yetişkinlerin ve çocukların sayısını, hanenin büyüklüğü, elektriği olan haneler içeren bir takım hane özellikleri,
- Pirinç üretimi, hanenin pirinç üretip üretmemesine göre bir model, pirinç üretkenliğinin değişikliği ve iki dönem arasındaki fiyatı içeren tarımsal üretiminin bir takım özellikleri,
- Halk ortaokulu, lisesi, postane, markete giderken bir arabaya sahip olmanın modelini içeren halk seviyesinde bir takım özellikler,

- Bölgeler için modeller.

Bağımsız değişkenlerimizin Glewwe v.d. (2002), Litchfield ve Justino'yu (2004) izlemesine rağmen, kırsal alanlardaki farklı sektörler ile ilgili istihdamın özelliklerini yakalayabilmek için bir miktar farklı bağımsız özellikler eklemekteyiz. Bunlar bir miktar serbest meslekli hane üyeleri; başka haneler için çalışan hane üyesi sayısı; devlet kuruluşlarında çalışan hanelerin sayısı; memur olarak hükümet için çalışan hane üyelerinin sayısı; ortaklar ekonomik sektöründe (ortaklara aittir) çalışan hane üyelerinin sayısı; yerli özel şirketlerde çalışan hane üyelerinin sayısı; ve yabancı yatırım şirketlerinde çalışan hane üyelerinin sayısıdır. Tarım sektörü tarafından (veya bu sektöre) sağlanan olanakları ile ilgili olan boyutları yakalayabilmek için aynı zamanda farklı türde tarımsal üretimler için model değişkenler de ekleriz.

Deneysel Sonuçlar

Tablo 5, dengeli ve dengesiz olanlar dahil, 2002-04-06 ve 2004-06-08'in panel veri takımlarının tahmini sonuçlarını göstermektedir. Hem temel hem de genişletilmiş modellerin sonuçlarında ortaya çıkan dikkat çekici özelliklerinden birisi arda kalan yoksulluğun katsayısının güncel yoksulluk durumunun üzerine oldukça fazla bir etkisi olduğudur. Bu demektir ki geçmişte yoksul olan haneler daha büyük olasılıkla gelecekte de yoksul olacaktır. Sonuçlarımızı güncel yoksulluk statüsünün oldukça önemli derecede bir önceki yıldaki yoksulluk statüsüne bağlı olduğunu ima ediyor olarak yorumlayabiliriz.

Genişletilmiş modelinin sonuçları ile ilişki kuracak olursak, serbest meslek yapan hane üyelerinin sayısının panel veri takımı 2002-04-06 için yoksulluğun azaltılmasında oldukça büyük bir etki yaratmakta olduğunu göstermektedir. Ancak, bu faktör panel veri takımı 2004-06-08 için istatistiki açıdan çok önemli değildir. Bu 2008 yılındaki küresel ekonomik krizinin kırsal alanlardaki üretimi eklemesinden kaynaklanıyor olabilir. Vietnam 2007 ve 2008 yılında ticaret dengede beklenmedik bir mali açıklık artışı geçirmiştir ve bu da kırsal hanelerin küçük işletmeleri için zorluklara neden olmuş gibi görünmektedir.

Başka haneler için çalışan hane üyelerinin sayısı 2002-04-06 panel veri takımında istatistiksel açıdan çok önemli değildir. Bu faktör 2004-06-08 panel veri takımı için istatistiki önem taşımaktadır ancak, bu faktör de yoksulluğun artmasına neden olmaktadır.

Devlet kuruluşları için çalışan hane üyelerinin sayısının yalnızca 2004-06-08 panel veri takımı için yoksulluğun azaltılmasında önemli bir etkisi olmuştur ancak 2004-04-06 için olmamıştır. Bu 2007 yılından beri hükümet tarafından devlet kuruluşlarına yönelik yatırımlarda bir artış olduğundan kaynaklanıyor olabilmektedir (Viet, 2009, sayfa 404).

Memurlar olarak çalışan hane üyelerinin sayısının yoksulluğun azaltılmasına önemli etki yapması da önemli bir noktadır. Bu çalışma Krishna (2006) tarafından kırsal Hindistan için yapılan çalışma ile tutarlıdır. Bu kamu sektörünün istikrarlı bir iş imkanı sunması ve tarım sektörüne kıyasla iyi bir maaş vermesinden kaynaklanmaktadır.

Ortak ekonomik sektörünün yoksulluğun azaltılmasında bir etkisi bulunmamaktadır. Yalnızca dengesiz 2002-04-06 veri takımı için istatistiki önem taşımaktadır ancak, önem derecesi de oldukça düşüktür.

Özel şirketler için çalışan hane üyelerinin sayısının kırsal alanlardaki yoksulluğun azaltılmasında önemli bir etkisi bulunmaktadır. Dengeli veri takımı 2002-04-06 için istatistiki önem taşımaktadır.

Vietnam'daki DYY'nin çok dikkat çekici özelliklerinin biri ise 2006'dan beri hızla artmış olmasıdır; bundan sonra Vietnam Ocak 2007'de Dünya Ticaret Örgütü'ne girmiştir. Bu Vietnam'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne girişinin, ülkeye giren DYY akışlarını oldukça önemli derecede etkilemiş olduğu manasına gelmektedir. Dinamik probit modelinin sonuçları, dolaysız yabancı yatırım şirketleri için çalışan hane üyelerinin sayısının panel veri takımı 2002-04-06'ya kıyasla 2004-06-08 için yoksulluğu azaltmada daha fazla etkisi olduğunu önermektedir. Bu faktör yalnızca dengesiz panel veri takımı 2002-04-06 için istatistiki önem taşımaktadır ancak önem derecesi de oldukça düşüktür.

Panel veri takımı 2004-06-08 için olan bağımsız değişkenlerinin 2006 ve 2008'deki hane anketlerindeki faktörler olduğunu ve yalnızca yoksulluğun arda kalması ile ilgili değişkenin önceki yıllara ait olduğu ve bağımsız değişkenlerinin de aynı zamanda aynı olduğu unutulmamalıdır. Bu, Vietnam'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne kabul edilmesinin ekonomiye daha fazla DYY çekerek yoksulluğu azaltması üzerindeki etkisi için erken kanıt sunmaktadır.

Tarımsal üretim için modeller ile ilgili olarak ise, tahmin sonuçları mango üretiminin yoksulluğu azaltmada istatistiki önem taşıdığını göstermektedir. Mango Vietnam'ın ihracat ürünüdür. Buna benzer olarak da akaju üretiminin de yoksulluğu azaltmada önemli bir etkisi bulunmaktadır. Ancak, bu faktör yalnızca panel veri takımı 2002-04-06 için istatistiki önem taşımaktadır ve panel veri takımı 2004-06-08 için taşımamaktadır. Vietnam'ın ana ihracat ürününün kahve olmasına rağmen yalnızca dengesiz panel veri takımı 2004-06-08 için önemlidir. Çay da Vietnam'ın bir ihracat ürünüdür ancak, panel veri takımı 2002-04-06'nın sonuçları çay üretiminin yoksullukta bir artışa neden olduğunu bulmuştur! Bu faktör panel veri takımı 2004-06-08 için istatistiki önem taşımamaktadır. Yer lahanası üretimi dengeli panel veri takımı 2002-04-06 ile birlikte dengesiz panel veri takımı 2004-06-08 için istatistiksel açıdan önemlidir. Tatlı patates üretimi yalnızca panel veri takımı 2004-06-08 için istatistiksel açıdan önemlidir. Domates üretiminin Vietnam'da bir ithalat ürünü iken aynı zamanda yoksulluğun azaltılmasında önemli bir etkisi olması da şaşırtıcıdır.

Bölgesel Etkiler

Tahmin sonuçları, Kuzeybatı bölgesi hariç diğer bölgelerde yaşamının Kuzey Orta Kıyısı'nda yaşamakla kıyaslandığında daha yüksek olasılıkla yoksulluğun azaltılmasıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu durum bölgelerde yaşayan kırsal kişilerin ekonomik büyümeden yararlandığına işaret etmektedir. Güneydoğu'da yaşamak en yüksek oranda yoksulluğun azaltılması ihtimalini taşımaktadır; bu Güneydoğu'nun en büyük sanayi kümesine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Mekong Nehri Delta'sında yaşamak en yoksulluğun azaltılmasında en yüksek ikinci olasılığa sahiptir.

Etnik Azınlıklar

Kinh'e (etnik Vietnamlılar) ait haneler veya Çinlilerin yoksulluğun azaltılması daha olasıdır çünkü bu faktör oldukça önemlidir. Vietnam'daki çoğu kişi ya Kinhlerden veya Çinlilerdendir. Bu yoksulluk oranının etnik azınlıklarda yüksek olarak devam ettiğini göstermektedir.

Mesleki Etmenler

Hane reisinin mesleği ile ilgili olarak; sonuç hem temel hem de genişletilmiş modellerde tutarlıdır. Beyaz yaka olarak veya satışta ya da üretimde çalışan bir hane reisinin yoksulluğun azaltılmasının, tarımda çalışan bir hane reisinin azaltılmasına kıyasla daha olası olduğunu bulmuştur. Bununla birlikte, beyaz yaka olarak çalışan bir hane reisinin satışta veya üretimde çalışanlara kıyasla daha yüksek oranda yoksulluğun azaltılması ihtimali bulunmaktadır.

Eğitim

Eğitim değişkenleri ile ilgili olarak ise, referans grubu eğitimi olmayan bir hane reisidir. Daha iyi eğitilmiş reisleri olan haneler daha yüksek oranda yoksulluğun azaltılması ihtimaline sahiptir. Mesleki veya yükseköğrenim eğitimi sahibi eşlerin de aynı zamanda yoksulluğun azaltılmasına büyük etki göstermektedir. Ancak, eşinin orta okul veya ilköğretim bitirmesinin yoksulluğu azaltma üzerine istatistiki açıdan önemli bir etkisi bulunmamaktadır.

Hane Özellikleri

Küçük boyutlu haneler tüm veri takımları açısından daha fazla yoksulluğun azaltılması olasıdır. Yetişkinlerin sayısının yoksulluğun azaltılması üzerine istatistiki önemi bulunmaktadır. Ancak, 3 veya 6 yaş altında çocuğu bulunan hanelerin yoksullaşması daha muhtemeldir.

Pirinç

Sonuçlar gösteriyor ki pirincin daha fazla yoksullukla ilintili olmasına rağmen daha yüksek pirinç verimliliğinin yoksulluğun azaltılmasında oldukça fazla büyük bir etkiye sahiptir. Bu demek oluyor ki daha yüksek pirinç verimliliğine sahip evler yoksul-dışı olurlar. Ancak, pirinç üreten hanelerin yoksul olmaya devam edeceği gibi görünmektedir (verimliliklerini arttırmadıkları sürece). Bu da pirincin Vietnam'ın önemli bir ihracat ürünü olmasına rağmen yüksek verimlilik olmadan pirinç üreticilerine yarar sağlamadığını önermektedir. Bu durum pirincin ya çiftlikten ihracat, ithalat edilmesinden veya yerel olarak tüketilmesinden veya yerel pazarlarda satılmasından ileri geliyor olabilmektedir. Çok dikkat çekici bir özellik, iki dönem arasındaki pirinç verimliliği ve fiyatındaki değişikliğin 2000'li yıllarda yoksulluğun azaltılmasında bir etkisi olmazken 190'lı yıllarda yoksulluğun azaltılmasında önemli bir rol oynamış olmasıdır (Glewwe v.d., 2002; Justino v.d., 2008).

Halkın özellikleri

Tahmin sonuçları gösteriyor ki halkın özelliklerinin 2000'li yıllardaki yoksulluğun azaltılmasında önemli bir etkisi bulunmamaktadır.

VI. Sonuç

Bu çalışma, 2000'li yıllardaki büyümenin, eşitsizliğin ve sektörel istihdamın yoksulluk üzerindeki etkisini ölçmek için neredeyse 2000 yıllarının tamamını, örn: 2002, 2004, 2006 ve 2008 yıllarını kapsayan Vietnam Hane Yaşam Standartları Anketlerini kullanmaktadır. Bulgular eşitsizliğin Vietnam'da 2000'li yılları boyunca istikrarlı kaldığını ve yoksul kişilerin de yüksek ekonomik büyüme oranları ile gelen başarıların tadını çıkardığını göstermektedir. Bu Fritzen'in (2002) öngörüsü ile gelişmektedir.

Ayrıca, bu çalışma aynı zamanda kırsal alanlardaki yoksulluğun azaltılmasını da analiz etmektedir. 2002-04-06 ve 2004-06-08 dengeli ve dengesiz veri takımları dahil dört adet panel veri takımı oluşturduk. Duruma bağlılık modelini, özellikle dinamik probit modelini, kullanarak Vietnam'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne girmesinin etkisini hane üyelerinin DYY şirketlerine katılımı aracılığı ile analiz ediyoruz. Bu DYY'nin yoksulluğu azaltmadaki doğrudan etkisini hane seviyesinde ölçmek için yapılan ilk çalışmadır. Bulgular DYY sektöründe çalışan hane üyelerinin sayısının yoksulluğu azaltmada çok büyük bir rol oynadığını göstermektedir, özellikle Vietnam'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne kabul edilişi sırasında. Serbest mesleğin kırsal alanlarda birçok iş üretmesine rağmen ekonomik krize karşı duyarlı görünmektedir. Devlet kuruluşları için çalışan hane üyeleri sayısı 2000'li yılların ikinci dönemi için yoksulluğu azaltma açısından istatistikî önem taşımaktadır çünkü hükümetin devlet kuruluşlarına yaptığı yatırımda bir artış meydana gelmiştir. Özel şirketlerde istihdamın da kırsal alanlardaki yoksulluğun azaltılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Tablo 5: 2002-2008 yılında kırsal Vietnam yoksulluğu için dinamik rastgele etkiler probit modeli

	Panel veri takımı 2002-04-06		Panel veri takımı 2004-06-08		Panel veri takımı 2002-04-06		Panel veri takımı 2004-06-08	
	N = 2902 Dengeli Panel Veri Takımı	N = 6178 Dengesiz Panel Veri Takımı	N = 2798 Dengeli Panel Veri Takımı	N = 6203 Dengesiz Panel Veri Takımı	N = 2902 Dengeli Panel Veri Takımı	N = 6178 Dengesiz Panel Veri Takımı	N = 2798 Dengeli Panel Veri Takımı	N = 6203 Dengesiz Panel Veri Takımı
	Temel Model				Genişletilmiş Model			
Arda kalan yoksulluk	1.1164***	1.2137***	1.2642***	1.231***	1.0902***	1.1791***	1.2139***	1.1997***
Serbest meslek yapan hane üyelerinin sayısı					-0.1085**	-0.0584**	0.0545	0.0166
Başka haneler için çalışan hane üyesi sayısı					0.0284	0.0331	0.1622**	0.1374***
Devlet kuruluşlarında çalışan hane üyesi sayısı					-0.1569	-0.1175	-0.4476**	-0.4007***
Memur olarak hükümet için çalışan hane üyelerinin sayısı					-0.637***	-0.4334***	-0.6509**	-0.532***
Ortak ekonomik sektörde çalışan hane üyelerinin sayısı					-0.8035	-0.5728*	-6.847	-7.2308
Özel şirketler için çalışan hane üyelerinin sayısı					-0.1926	-0.2035**	-0.2794*	-0.191**
Yabancı yatırım şirketlerinde çalışan hane üyelerinin sayısı					-0.0924	-0.2962*	-1.2314**	-0.3872**

Elma üretimi için model					0.0506	-0.0907	0.0191	-0.0408
Muz üretimi için model					0.0153	-0.019	0.0174	0.0617
Hintayvası üretimi için model					-0.2892**	-0.161	-0.1637	-0.1591
Üzüm üretimi için model					-6.7818	-6.751	-5.4126	-6.3962
Jackfruit üretimi için model					-0.1605	-0.0228	-0.0586	-0.0079
Mango üretimi için model					-0.2346***	-0.3417***	-0.448***	-0.3209***
Mangostan üretimi için model					-0.3412	-0.4834	-5.8097	0.0362
Papaya üretimi için model					-0.0735	0.006	0.1772	0.0329
Ananas üretimi için model					-0.0569	-0.1202	-0.1747	-0.1828
Erik üretimi için model					0.0091	0.08	0.3721*	0.1863
Sapodila üretimi için model					0.1356	0.1037	-0.4643	0.0193
Akaju üretimi için model					-0.4906**	-0.5626***	0.1082	-0.2572
Hindistan cevizi üretimi için model					-0.1433	-0.0869	-0.1768	-0.0232
Kahve üretimi için model					-0.1156	-0.2272	-0.2864	-0.4058**
Pamuk üretimi için model					-0.2268	0.1466	-0.0323	-0.1707
Hinkeneviri üretimi için model					-0.1996	-0.7434	-7.2309	0.1845
Karadut üretimi için model					-7.7225	-0.1485	0.574	0.4767
Fıstık üretimi için model					0.0436	-0.014	-0.1887	-0.0269
Biber üretimi için model					0.0625	0.0766	-0.04	-0.0412
Kofa üretimi için model					0.8135	0.818*	0.8058	0.3883
Susam çekirdeği üretimi için model					-0.2534	-0.0947	0.2097	-0.0137
Soya fasulyesi üretimi için model					-0.0526	0.0227	-0.0327	0.0415
Şeker kamışı üretimi için model					-0.0458	0.05	-0.3352	-0.232*
Çay üretimi için model					0.2397*	0.2695***	-0.2073	-0.0125
Tütün üretimi için model					1.1682**	-0.237	-0.4127	-0.1115
Manyok üretimi için model					-0.0047	0.0199	0.0767	0.0062
Mısır üretimi için model					0.066	0.0566	0.118	0.0221
Yer lahanası üretimi için model					-0.2559**	-0.092	-0.0436	-0.2784***
Patates üretimi için model					-0.1869	-0.0334	-0.3886	-0.0485
İspanak üretimi için model					0.0288	0.0446	0.0729	-0.0017
Tatlı patates üretimi için model					0.1099	0.0221	-0.3665***	-0.1207*
Domates üretimi için model					-0.4288**	-0.14	-0.3691*	-0.2811**
Bölgeler için modeller								
Kızıl Nehir Deltası	-0.3984***	-0.3593***	-0.2937**	-0.345***	-0.3558***	-0.3067***	-0.3188**	-0.3541***
Kuzey Dağlık bölgeler	-0.2119*	-0.3257***	-0.4155***	-0.3402***	-0.0889	-0.2907***	-0.3566**	-0.2058**
Kuzeybatı	-0.2122	-0.293**	-0.0621	-0.2888**	-0.0018	-0.1616	-0.089	-0.1982
Kuzey Orta Kıyısı (referans grubu)								
Güney Orta Kıyısı	-0.4422***	-0.3832***	-0.2343	-0.3043***	-0.3599**	-0.3287***	-0.2849*	-0.322***
Orta Dağlık Bölgeleri	-0.7418***	-0.551***	-0.357*	-0.5317***	-0.5924***	-0.3405**	-0.2507	-0.3296**
Güneydoğu	-1.0203***	-0.8568***	-0.7969***	-0.7686***	-0.9079***	-0.6898***	-0.868***	-0.7401***
Mekong Nehri Deltası	-0.9281***	-0.7993***	-0.5448***	-0.638***	-0.9365***	-0.7601***	-0.6257***	-0.7275***
Hane reisinin cinsiyeti	0.0358	-0.0077	0.0019	-0.0224	0.0786	-0.0035	-0.067	-0.0493
Hane reisinin yaşı	-0.007	-0.0108	-0.0254	-0.0343***	0.0038	-0.0069	-0.0274	-0.0332**
Hane reisinin yaşı-karesi	0.00003	0.0001	0.0003	0.0003***	-0.00005	0.00007	0.00032	0.00033***
Hane reisinin etnik grubu	-0.1919*	-0.3631***	-0.5525***	-0.5017***	-0.1783	-0.355***	-0.5403***	-0.5156***
Aile reisinin mesleği (referans grubu olarak tarım mesleği)								

Beyaz yaka	-0.6458***	-0.5326***	-0.4292**	-0.4946***	-0.5115**	-0.4228***	-0.2639	-0.2987**
Satış	-0.5091***	-0.3456***	-0.2996*	-0.3435***	-0.5271***	-0.3519***	-0.3341*	-0.373***
Üretim	-0.2776***	-0.2379***	-0.2276*	-0.2667***	-0.4093***	-0.3121***	-0.2898**	-0.3486***
Diğer/işsiz	-0.0145	0.0087	0.0772	-0.0066	-0.1104	-0.0627	0.0916	0.0017
Hane reisinin eğitimi (referans grup olarak eğitimsiz)								
Mesleki eğitim	-0.7868***	-0.6982***	-0.477***	-0.5347***	-0.7547***	-0.6175***	-0.1797***	-0.364***
Lise eğitimi	-0.4215**	-0.3794***	-0.3564*	-0.4417***	-0.4114**	-0.3495***	-0.1939***	-0.3637**
Ortaokul eğitimi	-0.5547***	-0.3768***	0.4062***	-0.4017***	-0.5274***	-0.3458***	-0.2654***	-0.324***
İlkokul eğitimi	0.2929***	-0.2691***	-0.3239***	-0.2443***	-0.2496***	-0.2488***	-0.2525***	-0.2009***
Hane eşinin eğitimi (referans grup olarak eğitimsiz)								
Mesleki eğitim	-0.9775***	-0.9111***	-0.941**	-0.7555***	-0.7775**	-0.7599***	-0.8665*	-0.5203**
Lise eğitimi	-0.5612**	-0.5015***	-0.1362	-0.1768	-0.6609**	-0.4805***	-0.0683	-0.143
Ortaokul eğitimi	-0.1588	-0.1108	-0.1884	-0.1044	-0.1324	-0.0988	-0.1446	-0.0448
İlkokul eğitimi	-0.0875	-0.0904	-0.0135	-0.065	-0.0835	-0.0846	-0.0414	-0.0255
Hanenin büyüklüğü	0.0849***	0.071***	0.0849***	0.0736***	0.1329***	0.1051***	0.0838**	0.0801***
45 ila 55 yaşı arası üyesi bulunan hane sayısı	-0.086	-0.1024**	-0.0584	-0.0375	-0.0655	-0.0963**	-0.0917	-0.0478
55 yaş üzeri üyesi bulunan hane sayısı	-0.1768	-0.2119*	0.0181	0.0191	-0.1622	-0.1928	-0.0137	0.0048
3 yaş altı üyesi bulunan hane sayısı	0.2497**	0.1628**	0.0652	0.1939**	0.3241***	0.1991**	0.0274	0.2199***
6 yaş altı üyesi bulunan hane sayısı	0.2082**	0.2449***	0.2286**	0.196***	0.1729*	0.2202***	0.2927***	0.1947***
55 yaş üstü kadın üyesi bulunan hane sayısı	0.1749	0.1497	-0.1851	-0.116	0.2092	0.1373	-0.2022	-0.0978
60 yaş üstü erkek üyesi bulunan hane sayısı	-0.0437	0.1392	-0.1487	-0.1475	-0.0879	0.1276	-0.1235	-0.133
Pirinç üretimi modeli	0.48**	0.5113***	0.3318	0.4868***	0.5695**	0.6091***	0.5726**	0.5644***
Pirinç verimliliği	-0.1403***	-0.1191***	-0.109**	-0.1123***	-0.1447***	-0.1322***	-0.1468***	-0.1205***
Hanelerin elektriğe erişimi	-0.1472	-0.1658**	0.0979	-0.1232	-0.1646	-0.1436*	0.2533	-0.0626
Halk özellikleri								
Fabrikalara/geleneksel işletmelere sahip	-0.0762	-0.1239	0.0902	0.0004	-0.1207	-0.1463*	0.047	-0.0256
Araba	-0.0719	-0.0702	0.2717	0.1151	-0.1245	-0.1169	0.2807	0.0573
Ortaokul	-0.0755	-0.0948	0.1027	0.0837	-0.0176	-0.1085	0.1978	0.1155
Lise	-0.0732	-0.104	-0.2011*	-0.0974	-0.0971	-0.1072	-0.2573**	-0.0868
Postane	0.1799*	0.0561	-0.0624	-0.0131	0.1467	0.0524	-0.111	-0.0405
Pazar	0.0843	0.1285***	0.0859	0.0225	0.051	0.1232**	0.088	0.0207
Pirinç üretiminde değişiklik	0.021	-0.0044	0.0216	0.0301	0.019	-0.0008	0.0303	0.0373
Pirinç fiyatında değişiklik	0.0153	-0.1339	-0.0197	-0.0397	0.007	-0.1319	-0.0318	-0.0358
Sabit	-0.1629	-0.0143	-0.4251	0.254	-0.4596	-0.1731	-0.689	0.1551
%10 seviyesinde önemli *%5 seviyesinde önemli ***%1 seviyesinde önemli								

KAYNAKÇA

- Datt, G. and Ravallion, M. (1992) Growth and redistribution components of changes in poverty measures: a decomposition with applications to Brazil and India in the 1980s, *Journal of Development Economics*, 38, 275-95.
- Fritzen, S., 2002, Growth, Inequality and the Future of Poverty Reduction in Vietnam, *Journal of Asian Economics*, 13, pp. 635-657.
- Foster, J., Greer, J. and Thorbecke, E. (1984) A class of decomposable poverty measures, *Econometrica*, 52, 761-5.
- Glewwe, Paul., Michele Gragnolati, and Hassan Zaman. (2002), Who Gained from Vietnam's Boom in the 1990s?. *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 50, No. 4, pp. 773-92.
- Godoy, R. A., et al, 2004, Do Markets Worsen Economic Inequalities? Kuznets in the Bush, *Human Ecology*, Vol. 32, No. 3.
- Hakkala, K and Kokko, A., 2007, The State and the Private Sector in Vietnam, working paper 236, Sweden.
- Henrick, S. M., 2005, Private-Sector Development in a Transition Economy: The Case of Vietnam, *Development in Practice*, Vol. 15, No. 3/4, pp. 349-361.
- Jalilian, H and Weiss, J., 2002, Foreign Direct Investment and Poverty in the ASEAN Region, *ASEAN Economic Bulletin*, Vol. 19, No. 3, pp. 231-53.
- Justino, P., Litchfield, J. and Hung, P. (2008), Poverty Dynamics during Trade Reform Evidence from Rural Vietnam, *Review of Income and Wealth*, Series 54, No. 2.
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *American Economic Review* 45: 1-28.
- Liu, A, Y, C., 2001, Markets, Inequality and Poverty in Vietnam, *Asian Economic Journal*, Vol. 15, No. 2.
- Litchfield, J. and Justuno, P. (2004), Welfare in Vietnam during the 1990s, *Journal of the Asia Pacific Economy*, 9:2, pp. 145-169.
- Livingstone, Ian, 2000, Agriculture, Small Enterprises Development and Poverty Eradication in Vietnam, *Journal of the Asia Pacific Economy*, 5: 3, pp. 173-189.
- Mahmoud, A. A., FDI, Local Financial Markets, Employment and Poverty Alleviation, MPRA Paper No. 23608.
- Niimi, Y., Dutta, P. V., and Winter, L. A., 2004, Storm in a Rice Bowl, *Journal of the Asia Pacific Economy*, 9:2, pp. 170-190. 21
- Tsai, P and Huang, C. (2007), Openness, Growth and Poverty: the Case of Taiwan, *World Development*, Vol. 35, No. 11, pp. 1858-1871.
- Viet, Vu Quang, 2009, Vietnam's Economic Crisis: Policy Follies and the Role of State-Owned Conglomerates, *Southeast Asian Affairs*, pp. 389-417.
- Walle, D and Cratty, D., 2004, Is the Emerging Non-farm Market Economy the Rout out of Poverty in Vietnam?, *Economics of Transition*, Vol. 12 (2), pp. 237-274.
- Zhang, H. K. (2006), Does International Investment Help Poverty Reduction in China?, *The Chinese Economy*, Vol. 39, No. 3, pp. 79-90.

TÜRKİYE’DE YOKSULLUĞUN AZALTILMASINDA KIRSAL KALKINMA STRATEJİLERİNİN ETKİNLİĞİ

Doç. Dr. İbrahim ÖRNEK

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
iornek@hotmail.com

Özet

Yoksulluk küresel ekonomide yaşanan en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple ülkeler yoksulluğun azaltılması yönünde gerekli tedbirleri ivedilikle alması ve bu sorunun çözümü için birbirini destekleyici ortak politikalarla hareket etmesi şarttır. Bu çalışmada özellikle Türkiye’de ki yoksulluk boyutu ve yoksulluğun azaltılmasında tarım ve kırsal kalkınma politikaların önemi üzerinde durulacaktır. Yoksulluğun temel unsurlarından birisi kırsal bölgelerin gelir seviyesi yeterli düzeyde arttırılmadığından bu bölgeler yoksul kalmakta, bu nedenle de kırdan kente göç başlamaktadır. Bu göçlerin getirdiği makro sorunlarla beraber kentlerde yoksulluk derinleşmekte ve bir yoksulluk sarmalı oluşmaktadır. Bu sebeple bu çalışmada tarım ve kırsal alanların yarattığı yoksullukların ve bu sorunların çözümü için Türkiye’nin Tarım ve Kırsal Kalkınma Politikaları çerçevesinde yürüttüğü Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) ve AB’nin Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD) incelenecektir. Aynı zamanda, Türkiye’de yeni kurulmaya başlanan Kalkınma Ajanslarının kırsal kalkınma kapsamında ortaya koydukları performans analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, IPARD, Kalkınma Ajansı, Türkiye

Abstract

Experienced poverty in the global economy as the most important problems we have encountered. Therefore necessary for countries to reduce poverty and take urgent measures to solve this problem to act with common policies mutually supportive is essential. In this study, especially in Turkey that the poverty dimension and poverty reduction that importance of agriculture and rural development policies will be discussed. One of the key elements of the poverty income level of rural regions have not been increased at a sufficient level this region remains poor, therefore, from rural to urban migration has begun. Migration of the macro issues that brought to gether and mend the deep poverty in the city consists of a spiral poverty. For this reason, the study of agriculture and rural areas has created poverty and solve this problems for Turkey's Agriculture and Rural Development Policy in the context of conducting the National Rural Development Strategy (NRDS) and the EU Pre-Accession Assistance (IPA) the Rural Development Component (IPARD) will be studied. At same time, the Developemnet Agencies in Turkey with the new establishment of rural development in the context reveals that performance will be analysed.

Key Words: Poverty, IPARD, Developement Agency, Turkey

GİRİŞ

Kırsal alan ve yoksulluk arasında önemli bir nedenselliğin olduğu ifade edilmektedir. Yoksulluğun sektörel bazda analizi yapıldığında, tarım nüfusu yüksek olan ülkelerde yoksullaşmanın da yüksek olduğu görülmekte, dolayısıyla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk oranının gelişmiş ülkelere oranla daha yüksek olduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda ülkelerde yoksulluk oranına, kır-kent ayrışımı içerisinde bakıldığında, kırsal alanda yoksulluğun daha yüksek düzeyde olduğu açıkça görülmektedir. Bu çalışmada yoksulluğun azaltılmasında kırsal kalkınma politikalarının önemi ortaya konulacağından ve Türkiye için bu kapsamda bir değerlendirme yapılacağı için, öncelikli olarak kısaca yoksulluk kavramının literatürdeki tanımı yapılacak ve Dünya da ve Türkiye'de yoksullukla ilgili kısa bir değerlendirme yapılacaktır. Aynı zamanda kırsal kalkınma kavramı kısaca ele alınarak bu iki konunun Türkiye açısından özellikle IPARD ve Kalkınma Ajanslarının uyguladıkları politikaların kırsal kalkınmadaki rolüne ve yoksulluğu azaltmadaki başarısına yönelik bir değerlendirme yapılacaktır.

1. Yoksulluk Kavramı

Yoksullukla ilgili yapılan çalışmalarda, yoksullukla mücadele stratejilerinin başarısının değerlendirilmesi için bu kavramın çok yönlü ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu sebeple yoksulluk kavramını tek bir tanım şeklinde vermek güçtür. Fakat yoksulluk tanımını en geniş ve en iyi şekilde yapılacak olursa; yoksulluk, bir ülkede düşük ya da yetersiz gelir, düşük kalitede barınma olanakları, temel kamusal hizmetlerin sağlanmasında yetersizlik, altyapı hizmetlerinde yetersizlik, sosyal güvencenin yetersiz olması şeklinde tanımlanmaktadır (ILO, 2006:12)

Yoksulluk birçok ülkede özellikle de gelişmekte olan ülkelerde en büyük sorunlardan birisidir. 1960'lardan itibaren dünya üzerinde büyük bir refah artışı gerçekleşmesine rağmen yoksulluk sorununa çözüm bulmada yetersiz kalınmıştır. Dünyada iki milyar sekiz yüz milyon insan Dünya Bankası tarafından belirlenen günlük 2 ABD doları olan yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bir milyar ikiyüz milyon insan ise günlük 1 ABD doları olan açlık sınırının altında yaşamayı sürdürmektedir. Dünyada 1,2 milyar yoksul insanın % 75'ini oluşturan yaklaşık 900 milyonu kırsal kesimde yaşamaktadır ve bunların tamamına yakınının temel geçimini tarım ve tarımla ilgili alanlar oluşturmaktadır (DPT, 2007).

Yoksulluk, bir ülkenin gelişmişlik seviyesi ile yakından ilişkilidir. Genellikle, azgelişmiş ülkelerde yoksulluk oranı nüfusun % 40'ın üzerinde, gelişmekte olan ülkelerde ise % 40'ın altındadır. Azgelişmiş ülkelerde tarım temel ekonomik faaliyeti oluşturmaktadır. Yine gelişmekte olan ülkeler açısından da tarım nüfusu toplam nüfus içerisinde önemli bir paya sahiptir. Bu nedenle de tarım sektörü istihdamda önemli bir paya sahip olmaktadır. Dünya Bankası kaynaklarına göre gelişmekte olan

ülkelerin pek çoğunda istihdamın % 20 ile 90 arası tarım sektöründe istihdam edildiği görülmektedir (World Bank, 2006).

Yoksulluk kavramı iki farklı tanım üzerinden analiz edilmekte ve yoksulluk ölçümü yapılmaktadır. Bunlar, *Görelî Yoksulluk* ve *Mutlak Yoksulluk* olgularıdır. Yoksulluk ölçümlerinde mutlak yoksullukla görelî yoksulluk yaklaşımları arasında bir seçim yapılması gerekmektedir.

Görelî yoksulluk, belli bir toplumda kabul edilebilir minimum tüketim düzeyinin altında geliri olanlar görelî yoksul olarak tanımlanmaktadır. Burada aileler gelirlerine ya da tüketimlerine göre sıralandırılır ve belirli bir sınırın altındakiler yoksul olarak belirlenir. Görelî yoksullukta yoksullukla ilgili bütün ölçülerin görelî olmaktadır. (Öztürk, 2004). Bir ülkede mutlak yoksul olmamasına rağmen her zaman için görelî yoksul mevcuttur.

Mutlak yoksulluk da bir insanın yaşamını minimum düzeyde sürdürebilmesine, yani kişi başına günlük alınması gereken kalori miktarı esas alınarak, bunun altında kalori alan fertleri yoksul kategorisinde değerlendirildiği yaklaşımdır. Gelirleri bu temel gereksinimleri karşılamakta yetersiz olanlar mutlak yoksul olarak kabul edilmektedir.

2. Kırsal Alan ve Kırsal Kalkınma

Kırsal alan tanımıyla ilgili birçok açıklama bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kırsal alanlar, metropoliten yerleşim alanları dışında kalan il, ilçe, köy ve mezralarda sosyal güvence imkanlarından yeterince yararlanamayan bireylerin sayısal çoğunluğu oluşturduğu mekansal büyüklük olarak tanımlanmaktadır. Daha geniş anlamı ile kırsal alan, nüfus yoğunluğunun düşük, iktisadi hayatı ağırlıklı olarak tarıma dayalı olan, hayatın şekillenmesinde geleneksel yapının ve doğal koşulların ağırlıklı olduğu, sağlık hizmetlerinin ve eğitim seviyesinin düşük seyir ettiği, sosyo-kültürel olanakların yeterince gelişmediği yerleşimler olarak tanımlanmaktadır (TKB, 2003).

Kırsal kalkınma, temelinde, kent - kır arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik farklılıkların optimum bir dengeye kavuşturulmasını, kırsal nüfusu yerinde kalkındırmayı, göç ve istihdam sorunlarını yerinde çözmeyi amaçlayan politik bir tercihtir. Kırsal Kalkınma Planı'nın esas amacı; kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasını sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda, kırsal kesimdeki yaşam ve çalışma koşulları açısından önem arz eden ve kırsal kalkınma alanında desteklenmesi gereken tedbirler ve faaliyetler belirlenmiştir (TKB, 2007:89).

Kırsal kalkınma stratejinin ve politikalarının temel amacı, dünyada geri kalmış toplum veya toplulukların tarımsal, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda kalkınmalarını sağlamaktır. Kırsal kalkınma girişimleri sadece köylünün kalkınmasına yönelik değil, bir kırsal alan içinde yaşayan tüm insanların bir bütün olarak tarımsal, ekonomik ve sosyal alanlarda kalkınmalarına yardımcı olacak tüm öğelerin harekete geçirilmesidir. Kısaca kırsal kalkınma politikaları, kırsal toplulukların ekonomik, sosyal ve kültürel olanaklarını geliştirmeyi amaçlayan politikalarlardır.

3. Türkiye'de Yoksulluk Analizi ve Kırsal Kalkınma Stratejisi

3.1. Türkiye'de Yoksulluk

Bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek mal ve hizmetleri alamaması olarak tanımlanan yoksulluk ve bunlara erişememe olarak tanımlanan yoksunluk, kırsal kesimdeki bireyleri kentlerde yaşayanlara göre daha çok etkilemektedir. Türkiye'de geçmiş yıllarda uygulanan kırsal kalkınma politikalarının kırsal kesimde istenilen başarıyı sağlayamadığı hatta yoksullaşmayı azaltmada yeterince azaltmada başarılı olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, yoksullaşma konusunda kır-kent arasındaki farka bakıldığında yıllar boyunca yoksullaşmanın kırsal kesimde giderek arttığı izlenmektedir (TKB, 2010(a):19).

Tablo 1. Türkiye’de Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fertlerin Yoksulluk Oranları

Türkiye Toplamı	Fert yoksulluk oranı - Rate of poor individuals (%)						
	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008
Gıda yoksulluğu (açlık) - Food poverty	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54
Yoksulluk (gıda+gıda dışı) - Complete poverty (food+nonfood)	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11
Kişi başı günlük 1 \$’ın altı - Below 1 \$ per capita per day ⁽¹⁾	0,20	0,01	0,02	0,01	0,00	0,00	0,00
Kişi başı günlük 2.15 \$’ın altı - Below 2,15 \$ per capita per day ⁽¹⁾	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47
Kişi başı günlük 4.3 \$’ın altı - Below 4,3 \$ per capita per day ⁽¹⁾	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83
Kırsal Alan							
Yoksulluk (gıda+gıda dışı) - Complete poverty (food+nonfood)	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	34,8	34,62
Kentsel Alan							
Yoksulluk (gıda+gıda dışı) - Complete poverty (food+nonfood)	21,95	22,30	16,57	12,83	9,31	10,36	9,38
(1) 1 \$’ın satınalma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 2002 yılı için 618 281 TL; 2003 yılı için 732 480 TL; 2004 yılı için 780 121 TL, 2005 yılı için 0.830 YTL, 2006 yılı için 0.921 YTL; 2007 yılı için 0.926 YTL ve 2008 yılı için ise 0.983 YTL kullanılmıştır -							
(*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir - Figures were revised according to new population projections.							

TÜİK, Yoksulluk Göstergeleri, 2010, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=23&ust_id=7, 17.09.2010

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Hane Halkı Bütçe Araştırması ile 2008 yılı yoksulluk oranı %17,11 olarak açıklanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre kişi başı günlük harcaması, satın alma gücü paritesine göre 1 Doların altında kalan fert bulunmamaktadır. Buna karşın satın alma gücü paritesine göre kişi başı günlük 2,15 Dolar olarak tanımlanan yoksulluk sınırı altında bulunan fert oranı % 0,47, yoksulluk sınırı 4,3 Dolar olduğunda yoksul fert oranı ise % 6,83 olarak tespit edilmiştir.

TÜİK verilerine göre, kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlarda yoksulluk oranı düşürülemediği, verilere bakıldığında 2002 yılında yoksulluk oranı % 34,48 iken 2008 yılında % 34,62’ye yükselmiştir. Kentsel yerlerde yaşayanların yoksulluk oranlarına bakıldığında 2002 yılında % 21,95 olan yoksulluk oranı 2008 yılında % 9,38’e düşmüştür. Bu verilere göre kırsal alanda yoksulluk oranları kentlere kıyasla daha yüksek olup, kentlerde gözlemlenen düşüş eğilimi henüz kırsal alana yansımadağı anlaşılmaktadır. Bu durum geçmişte uygulanan kırsal kalkınma politikalarının yoksulluğu azaltmada başarılı olamamıştır.

Tablo 2. Türkiye’de Hanehalkı Fertlerinin İktisadi Faaliyetine Göre Yoksulluk Oranları

İktisadi faaliyet - Economic activity	Fert yoksulluk oranı - Rate of poor individuals (%)						
	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008
TOPLAM - TOTAL	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11
<i>Tarım - Agriculture</i>	36,42	39,89	40,88	37,24	33,86	32,05	37,97
<i>Sanayi - Industry</i>	20,99	21,34	15,64	9,85	10,12	9,70	9,71
<i>Hizmet - Service</i>	25,82	16,76	12,36	8,68	7,23	7,35	6,82

TÜİK, Yoksulluk Göstergeleri, 2010, http://www.tuik.gov.tr/PreTablodo?tb_id=23&ust_id=7,

17.09.2010

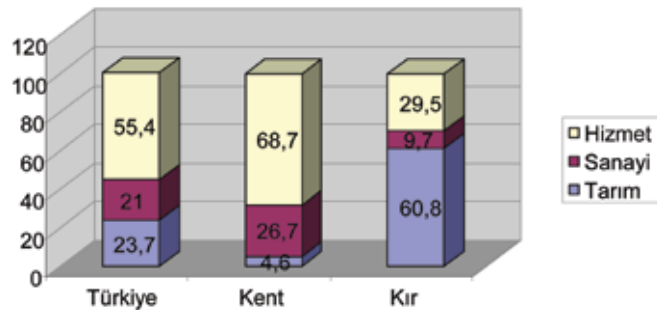
Sektörel bazda yoksulluk seyrine bakıldığında tarım sektöründeki yoksulluk oranı diğer sektörlerle göre en yüksek orana sahiptir. Aynı zamanda tarım dışı sektörlerde yıllar itibarıyla yoksulluk oranı düşerken, tarım sektöründe yoksulluk oranının arttığı görülmektedir. Tarım sektöründe yaşanan bu sorunların temel nedenine bakılacak olursa, Tablo 3'de yıllar itibarıyla tarımın GDP içerisindeki payının giderek azaldığı, 2006 yılı itibarıyla % 9 düzeyine indiği görülmektedir.

Tablo 3. Türkiye'nin Ana Faaliyet Kollarına Göre Gayri Safi Yurt İçi Hasılası (Bin TL)

Yıl	GSYH	Tarım	Sektör Payları	Sanayi	Sektör Payları	Hizmetler	Sektör Payları
1990	393 060 170,5	66 725 078,5	17,0	98 368 742,4	25,0	227 966 349,6	58,0
1991	630 116 960,0	91 913 101,0	14,6	158 972 771,0	25,2	379 231 088,5	60,2
1992	1 093 368 044,8	156 051 192,7	14,3	273 151 961,7	25,0	664 164 890,4	60,7
1993	1 981 867 095,5	293 733 744,1	14,8	472 662 763,9	23,8	1215 470 587,5	61,3
1994	3 868 429 188,8	572 670 842,0	14,8	992 554 144,0	25,7	2303 204 202,8	59,5
1995	7 762 456 071,0	1 163 076 914,0	15,0	2 004 573 408,0	25,8	4 594 805 749,5	59,2
1996	14 772 110 189,0	2 350 374 597,0	15,9	3 575 765 244,0	24,2	8 845 970 347,0	59,9
1997	28 835 883 135,0	3 925 650 028,0	13,6	6 970 059 642,0	24,2	17 940 173 465,0	62,2
1998	52 224 945 129,0	8 809 970 804,0	16,9	11 186 214 668,0	21,4	32 228 759 657,0	61,7
1999	77 415 272 308,0	11 300 776 507,0	14,6	16 954 220 934,0	21,9	49 160 274 867,0	63,5
2000	124 583 458 276,0	17 002 973 501,0	13,6	28 068 845 936,0	22,5	79 511 638 839,0	63,8
2001	178 412 438 499,0	20 389 344 763,0	11,4	43 136 288 257,0	24,2	114 886 805 480,0	64,4
2002	277 574 057 483,0	31 537 336 905,0	11,4	67 330 648 603,0	24,3	178 706 071 976,0	64,4
2003	359 762 925 944,0	41 562 744 271,0	11,6	85 724 212 704,0	23,8	232 475 968 969,0	64,6
2004	430 511 476 967,7	47 630 198 241,5	11,1	102 606 699 227,7	23,8	280 274 579 498,5	65,1
2005	487 202 362 279,0	49 069 171 028,0	10,1	118 670 580 632,0	24,4	319 462 610 618,0	65,6
2006	576 322 230 865,1	52 050 392 706,1	9,0	141 447 201 239,2	24,5	382 824 636 919,6	66,4

TÜİK, Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, <http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tbid=55&ustid=16>, 16.09.2010.

Bununla birlikte toplam istihdam içerisindeki tarımın payı giderek azalmasına karşın 2008 yılında hala yüksek bir oran olan % 23,7 olarak gerçekleşmiştir. Yine aynı yıl itibarıyla sanayinin payı % 21, hizmet sektörünün payı ise % 55,4 olmuştur. Kırsal istihdam içinde tarımın istihdam payı çok daha yüksek düzeylerde, 2008 yılı itibarıyla yaklaşık % 61 seviyesindedir. Yani kırsal kesimde istihdam edilen 7,2 milyon kişinin 4,4 milyon kişisi kırsal tarım alanında istihdam edilmiştir. 2008 yılı sonu itibarıyla, ülke genelinde yaklaşık 5 milyon kişi tarımda istihdam edilirken AB-27 ülkelerinde tarımda istihdam edilen kişi sayısı ise 2007 itibarıyla 11,7 milyon kişidir. OECD ülkelerinde, 2008 yılı için, toplam istihdam içerisinde tarımın payı % 5, Amerika'da % 1,5, İngiltere'de % 1,5, İtalya'da % 4'dür, Avrupa'da en yüksek pay Yunanistan ve Portekiz'e aittir, sırasıyla % 11,6 ve % 11,7'dir. Avrupa'nın en yüksek rakamları bile Türkiye rakamlarının yarsıdır. Tarım kredileri genelde devlet bankalarının finanse edilmekte olup, portföylerinin yaklaşık % 25'ini tarımsal faaliyetler oluşturmaktadır. Yapılan bu analizde Türkiye'de tarım nüfusunun yüksek olması ve bu sektörün yarattığı gelir düzeyin çok düşük seviyede seyretmesi, tarıma ve kırsal kalkınmaya yönelik desteklemelerin ve uygulamaların yetersizliği ve kırsal kalkınma desteklerinin ağırlıklı olarak tarımsal destekleme alanında kalması nedenleriyle kırsal alanda yoksulluk düzeyi yükselmektedir.

TÜİK, 2009, hanehalkı İşgücü İstatistikleri, Ankara.

3.2. Türkiye’de Kırsal Alanlar ve Kırsal Kalkınma Stratejileri

3.2.1. Kırsal alanlarda OECD sınıflandırması

Kırsal alanların ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla daha etkin bir şekilde analiz edilmesi, buna dayalı olarak kırsal kalkınma politikalarının belirlenmesi ve uygulamaya geçirilmesinde etkinliğin sağlanmasına yönelik olarak Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu tarafından gerekli veri setinin belirlenmesi ve kırsal alan tanımının güncelleştirilmesi amacıyla çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, kırsal alanların analiz ve uygulamalarında kullanılmak üzere bu alanların işlemsel tanımı olarak OECD Kırsal Alanlar Sınıflandırmasının uyarlanmış biçimi seçilmiştir. OECD sınıflandırması nüfus yoğunluğu merkezlidir ve ülkeler arası ya da aynı ülkede bulunan kentsel ve kırsal alanların tanımı ve karşılaştırılmasında kullanılmaktadır. İlk aşamada bölgesel düzeyde, ikinci aşamada ise İBBS 3 düzeyinde veri toplamaktadır. Bu şekilde alanlar üç kategoride aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır (TKB, 2007:83):

- **Baskın kırsal alanlar:** Bir ildeki (IBBS 3 seviyesinde) toplam nüfusun %50’den fazlasının, km² başına 150 kişiden az nüfus yoğunluğuna sahip ilçelerde yaşadığı alanlardır.

- **Orta ya da önemli kırsal alanlar:** Bir ildeki (IBBS 3 seviyesinde) toplam nüfusun %15 ile %49.9’unun, km² başına 150 kişiden az nüfus yoğunluğuna sahip ilçelerde yaşadığı alanlardır.

- **Baskın kentsel alanlar:** Bir ildeki (IBBS 3 seviyesinde) toplam nüfusun %15’inden azının, km² başına 150 kişiden az nüfus yoğunluğuna sahip ilçelerde yaşadığı alanlardır.

Bu çerçevede özellikle baskın kırsal alanlarda kırsallığın ağırlığını daha ileri düzeyde nitelendirmek için baskın kırsal alanlar aşağıdaki gibi iki alt-sınıfa ayrılarak daha ileri bir ayrıma gidilmiştir:

“**Tamamen kırsal**”: Bir ildeki ilçelerin %100’ünün, km² başına 150 kişiden az nüfus yoğunluğuna sahip alanlar.

“**Baskın kırsal**”: Bir ildeki ilçelerinin %50-99.9’unun, km² başına 150 kişiden az nüfus yoğunluğuna sahip alanlar.

Şekil 2. OECD Kriterlerine Göre Türkiye’deki Kırsal Alanların Sınıflandırılması

Kaynak: TKB, 2007:83

Türkiye’de kırsal kalkınmanın sağlanmasındaki araçların başında tarımsal destekler gelmektedir. Tarım Stratejisi belgesinde yer alan tarımsal destek türleri arasında gösterilen “kırsal kalkınma destekleri” tarımsal destekleri tamamlayıcı nitelikte geliştirilen ve uygulanan desteklerdir. Türk tarımının rekabet gücünün artırılmasında kırsal kalkınma desteklerinin ve faaliyetlerinin önemi büyüktür. Bu sebeple, kırsal kalkınma destekleri sadece tarımsal destekler kapsamında ele alınmamalı, yani üreticiler ve tarımsal işletmeleri için mevcut tarım destekleri dışında da, kırsal kalkınma desteklerinin ve faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de bölgesel gelişmişlik farklarının yüksek olması sebebiyle tarımsal üretimde kalite ve verimlilik düzeyleri bölgeden bölgeye önemli farklılıklar arz etmektedir. Bu nedenle sadece tarımsal destekleme politikalarıyla kırsal alanlardaki verimlilik farklarının azaltılması mümkün değildir. Bu farkların azaltılması için, tarımsal politikalar dışında, aynı zamanda bir kırsal kalkınma stratejisi oluşturulması ve bu stratejinin uygulanması gerekmektedir. Bunun kadar bir diğer önemli konu ise kırsal alanlarda kullanılacak olan finansman miktarını yeterli düzeye çıkarmak, düşük maliyetli uzun vadeli bir finansman kaynağı oluşturulmak kaçınılmaz bir gerçektir.

Kırsal alanlarda rekabeti güçlendirmek ve özel sektörün finansa erişimini genişletmek için bazı tedbirler alınmalıdır. Özel bankaların kırsal alanlara erişimleri kolaylaştırılmalıdır. Ayrıca kırsal alanlardaki potansiyel kâr olanakları hakkında daha fazla bilgi sunulmalıdır.

3.2.2 Kırsal Finans ve Kredi

Türkiye’nin kırsal alanlarında ağırlıklı faaliyet tarım olduğundan, mali destek ve hizmetler tarım işletmeleri ve çiftlikler üzerine yoğunlaşmıştır. Tarım sektörleri ve kırsal faaliyetler çeşitli şekillerde finanse edilmektedir. Temel destek türleri hükümetin doğrudan ödemeleri ve banka kredileridir. Fakat Türkiye’de özellikle tarım ve kırsal destekleme alanlarında kaynak yetersizliği ve kredi vadelerinin az olması bu alana yeterli finansman kaynağı aktarılamadığını göstermektedir. Mesela, 2010 yılı bütçesinden tarıma ayrılan miktar 7,6 milyar TL’dir. 2010 yılı merkezi bütçesi 286,9 milyar TL olduğuna göre bütçeden tarıma ayrılan pay %2,66 düzeyindedir. Bu oran 2007 yılında % 3,29, 2008’de % 3,10 olarak gerçekleşmiştir. Yani tarıma bütçeden ayrılan payın giderek azaldığı görülmektedir. Bununla birlikte toplam bütçenin ise 5 Milyar 605 Milyon TL’si tarımsal desteklemeler için kullanılmakta, yani bütçenin % 73,6 sı tarımda destekleme amaçlı kullanılmaktadır (TKB, 2010(b):12). Bununla birlikte, bankaların tarıma yönelik uyguladığı kredi vade miktarı (Ziraat Bankası hariç) hala kısa vadeye sahiptir, bu krediler en çok 9-12 ay vadeli kredilerdir. Kredi faiz oranları 2004 yılında yıllık % 30-42 arasında iken, 2009 yılında önemli bir düşüş yaparak yıllık %15 düzeyine düşmüştür. Fakat bu oran hala Avrupa ortalamasının çok üzerinde bir boçlanma maliyetidir.

Tablo 4. Türkiye’nin Tarımsal Destekleme Araçları (2006-2010)

Tarımsal Destekleme Araçları	Bütçe oranı (%)
DGD Ödemeleri	45
Fark Ödeme Uygulaması	13
Hayvancılık Destekleri	12
Kırsal Kalkınma Desteği	10
Telafi Edici Ödemeler-Alternatif ürün	5
Ürün Sigortası desteği	5
Çevre-koruma Desteği (ÇATAK)	5
Diğer destekler	5
Toplam	100

Kaynak: TKB, 2007:93

Tablo 4’de Tarımsal Destekleme Araçlarına bakıldığında en yüksek pay % 45 ile doğrudan gelir desteğine (DGD) aittir. Bu rakam yaklaşık yılda 2,6 milyar TL’ye gelmektedir. Nüfusunun yaklaşık ¼

tarım sektöründe olan bir ülkede mevcut tarımsal destekleme bütçesi ile DGD'ni uygulamak ve tarım alanında istenilen başarıyı sağlamak mümkün değildir.

Kırsal alanlarda rekabeti güçlendirmek ve özel sektörün finansal erişimini genişletmek için birtakım tedbirler alınmalıdır. Özel bankaların kısa vadedeki sabit maliyetlerini artırmaksızın kırsal alanlara erişimleri kolaylaştırılmalıdır. Ayrıca kırsal alanlardaki potansiyel kâr olanakları hakkında daha fazla bilgi verilmelidir.

3.2.3. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi- UKKS

Türkiye'nin IPA'nın beşinci bileşeni olan Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD) kapsamında AB'den hibe alabilmesi için öncelikli olarak UKKS'ni oluşturması gerekmekte idi. Bu amaçla Türkiye Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi'ni 2006 yılında hazırlamış ve bu belge ile Türkiye kırsal kalkınma faaliyetlerine bütüncül bir politika çerçevesi sağlamıştır. Bu belgede, AB katılım-öncesi desteği doğrultusunda ve tarım ve kırsal kalkınmanın desteklenmesi bağlamında IPARD Programı belgenin önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Aynı zamanda Türkiye-AB müzakeresi sürecinde en sorunlu fasıllardan biri olan tarım sektörünün AB'ye uyumlaştırılması açısından UKKS önemli bir adım olarak nitelendirilebilir.

UKKS ile kırsal kalkınma için temel amaç olarak “ Temelde yerel potansiyel ve kaynakların değerlendirilmesini, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını esas alarak, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması” tanımlanmıştır. Bu temel amaçlara ulaşabilmek için belgede dört stratejik amaç ve stratejik amaçlar altında da on öncelik belirlenmiştir (DPT, 2006:13).

Stratejik Amaç 1: Ekonominin Geliştirilmesi ve İş İmkanlarının Artırılması

Öncelik 1.1: Tarım ve Gıda Sektörlerinin Rekabetçi Bir Yapıya Kavuşturulması

Öncelik 1.2: Kırsal Ekonominin Çeşitlendirilmesi

Stratejik Amaç 2: İnsan Kaynaklarının, Örgütlenme Düzeyinin ve Yerel Kalkınma Kapasitesinin Güçlendirilmesi

Öncelik 2.1: Eğitim ve Sağlık Hizmetlerinin Güçlendirilmesi

Öncelik 2.2: Yoksullukla Mücadele ve Dezavantajlı Grupların İstihdam Edilebilirliğinin Artırılması

Öncelik 2.3: Yerel Kalkınma Kapasitesinin Güçlendirilmesi

Stratejik Amaç 3: Kırsal Alan Fiziki Altyapı Hizmetlerinin Geliştirilmesi ve Yaşam Kalitesinin Artırılması

Öncelik 3.1: Kırsal Altyapının Geliştirilmesi

Öncelik 3.2: Kırsal Yerleşimlerin Geliştirilmesi ve Korunması

Stratejik Amaç 4: Kırsal Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi

Öncelik 4.1: Çevreci Tarım Uygulamalarının Geliştirilmesi

Öncelik 4.2: Orman Ekosistemlerinin Korunması ve Orman Kaynaklarının Sürdürülebilir Kullanımının Sağlanması

Öncelik 4.3: Korunan Alanların Yönetimi ve Geliştirilmesi

Tarım Stratejisi, sektörel bir hedef olarak tarım sektörünün, *yapısal dönüşüm sürecinde rekabetçi ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasını* amaçlarken; Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, tarım stratejisinin sektörel hedeflerini de kapsayarak *kırsal toplumun refahının artırılması için kırsal kalkınmanın hızlandırılmasını hedeflemekte* ve daha geniş sosyal hedefler içermektedir. Bu iki strateji belgesi tarım sektörünün ihtiyaçları ile kırsal kesimin daha geniş çaptaki ihtiyaçlarını sürdürülebilir bir biçimde ele alınmasına, kırsal alanlara yönelik, kırsal kalkınmanın sektörel ve mekansal açılardan tüm boyutlarını göz önüne alınmasında bütüncül ve tutarlı bir yaklaşım oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu belgeler ile AB ve Türkiye'nin stratejilerinde kırsal kalkınmaya yönelik ele alınan konular benzer duruma gelmekte, kırsal alanlara ilişkin tüm boyutlar bütüncül ve tamamlayıcı bir yaklaşım içinde ele alınmaktadır (TKB, 2006:94).

2010 yılında da “Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi” gereğince Kırsal Kalkınma Planı hazırlanmıştır. UKKS’ye ilave olarak, 2010-2013 dönemini kapsayan, Kırsal Kalkınma Planı hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. Kırsal Kalkınma Planı’nın temel amacı; *kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasını sağlamaktır*. Bu amaç doğrultusunda, kırsal kesimdeki yaşam ve çalışma koşulları açısından önem arz eden ve kırsal kalkınma alanında desteklenmesi gereken tedbirler ve faaliyetler belirlenmiştir (TKB, 2010:3).

Kırsal kalkınma konusunda ülkemizde operasyonel nitelikli programların sayısı giderek artış göstermektedir. Hibe programları ve entegre nitelikteki kalkınma ve kırsal kalkınma projesi şeklinde geliştirilen bu uygulamalar, kırsal kalkınma adına kaynak tahsis edilen önemli politika araçlarıdır (TKB, 2010:3). Bunlardan en önemli gelişmelerden birisi de Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) bileşeninin beşinci ayağını oluşturan kırsal kalkınma bileşeni olan IPARD uygulamasıdır ve bu kapsamda kurulan “Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu” (IPARD Ajansı) önemli bir adımdır. UKKS’nin geniş stratejik amaçları ile IPARD ile ele alınan öncelikli amaçlar arasındaki bağlantı aşağıdaki bölümde gözden geçirilmektedir.

3.2.4. Kırsal Kalkınma Planı ve IPARD Programı

AB, aday ve potansiyel aday ülkelerin Birliğe katılımına yönelik hazırlıklarına destek sağlamak amacıyla, Katılım Öncesi Yardım Aracı’nı (IPA) oluşturmıştır. Türkiye, aday ülke olarak, bütün IPA bileşenlerinden yararlanabilmektedir. IPA yardımları aşağıda verilen bileşenlerden oluşmaktadır;

- 1) Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi
- 2) Sınır Ötesi İşbirliği
- 3) Bölgesel Kalkınma
- 4) İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi
- 5) Kırsal Kalkınma

IPA’nın beşinci bileşeni olan Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD); AB Ortak Tarım Politikası, kırsal kalkınma politikası ve ilgili diğer politikalarının uygulanması ve yönetimi için katılım öncesi dönemde aday ülkelerin bu yöndeki kurumsal kapasite gelişimini ve yapısal uyumunu artırmayı hedefleyen bir bileşendir. Bu amaçla, tarım sektörünün modernizasyonu ve kırsal alanların sürdürülebilir kalkınmasına hizmet edecek şekilde IPARD kapsamında aday ülkelere mali destek sağlanmaktadır. Türkiye, IPARD bileşeni kapsamında aday ülkelere sağlanan mali desteklerden yararlanmak amacıyla, AB’nin ilgili politikalarıyla ve UKKS dokümanı ile uyumlu şekilde IPARD Programı’nı hazırlamış ve Kasım 2007’de Avrupa Komisyonuna sunmuştur. Ülkemizin ihtiyaçlarını ve koşullarını gözeterek IPARD Programı (2007-2013) 19 Aralık 2007 tarihinde Avrupa Komisyonu Kırsal Kalkınma Komitesi’nde görüşülerek kabul edilmiş ve Avrupa Komisyonu tarafından 25 Şubat 2008 tarihinde onaylanmıştır.

IPARD uygulamasında iki öncelik bulunmaktadır. *İlki*, Müktesebatın uygulanması ve tarım sektörünün sürdürülebilir adaptasyonu için katkı sağlanması, *ikincisi* ise Kırsal alanların kalkındırılmasıdır. Bu iki öncelik kapsamında da dokuz önlem alınmaktadır ve IPARD Programı Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ve Ulusal Kırsal Kalkınma Planı çerçevesinde işletilmektedir. IPARD’a göre, ulusal stratejiler ve AB’ye katılım stratejisine uyumlu kırsal kalkınma stratejisi ve kırsal kalkınma planında yer verilen hükümler, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından yürütülecektir ve aynı zamanda Dünya Bankası ve FAO (Food and Agriculture Organization) gibi kuruluşlarla işbirliği yapılacaktır.

IPARD ajansı proje karşılığında eş-finansman (co-financing) ilkesine dayalı olarak hibe

verecektir. Buna göre; proje bedelinin, özel durumlar haricinde¹, % 50’si için yatırımcıdan özel katkı istenecektir. Proje bedelinin geriye kalan kısmı yani % 50’si kamu katkısına konu olacaktır. Bu bölümün % 25’i ulusal katkı (tüm proje bedelinin % 12.5’u), % 75’i AB katkısı (tüm proje bedelinin % 37.5’u) şeklinde organize edilecektir. IPARD süresince her bir faydalancının toplam maksimum

¹ Aşağıdaki hususlar haricinde kamu katkısı, toplam uygun yatırım miktarının %50’sidir:

- Hibe desteği kararı alındığında 40 yaşın altında olan genç çiftçiler tarafından işletilen tarımsal işletmelere yatırımlar için %55,

- Dağılık alanlardaki (Bölüm 3.2.4’te tanımlandığı şekilde) tarımsal işletmelere yatırımlar için %60,

- Hibe desteği kararı alındığında 40 yaşın altında olan genç çiftçiler tarafından işletilen dağılık alanlardaki tarım işletmelerine yatırımlar için %65.

uygun yatırım değeri 1.000.000 Avro ile sınırlı olacaktır. Yatırım için yapılan ödemeler, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ile faydalanıcı arasında imzalanan sözleşme detaylarına göre bir defada yapılacaktır. IPARD süresince her bir faydalanıcı için maksimum dört uygun yatırıma izin verilecektir. Faydalanıcı, ancak bir önceki yatırımı sona erdiğinde (nihai ödemediği sonra) IPARD desteğinden yararlanmak için yeniden başvurabilecektir (TKB, 2007:190).

IPA Bütçesi 2007–2013 döneminde IPA kapsamında tüm aday ve potansiyel aday ülkelere sağlanacak yardımın toplam miktarı 11.5 Milyar Avro'dur. Türkiye'ye 2007 – 2010 dönemi için ayrılan miktara tüm bileşenler kapsamında Türkiye'ye toplam 2. 256 Milyar Avro mali yardım verilecektir. Tablo 5'de görüldüğü üzere IPARD kapsamında Türkiye'ye 2007-2012 arası toplam 660,9 milyon Avro kaynak tahsis edilmiştir.

Tablo 5. IPARD Kapsamında Türkiye'ye Ayrılan Kaynak (Milyon Avro)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplam
	20,7	53	85,5	131,3	172,5	197,9	660,9

Kaynak: TKB, AB IPARD Fonlarının Kullanılabilirliği İçin Temel Gereklilikler, <http://www.tarim.gov.tr/Files/BirimFaliyetleri/TKDK.pdf> - 30k, 19.09.2010.

IPARD kapsamında destek sağlanan eksenler aşağıda yer almaktadır (TKB, 2010:10).

- 1) Eksen 1: Pazar etkinliğinin iyileştirilmesi ve Topluluk standartlarının uygulanması
- 2) Eksen 2: Tarım-çevre tedbirleri ve yerel kırsal kalkınma stratejilerinin uygulanması için hazırlık faaliyetleri
- 3) Eksen 3: Kırsal ekonominin geliştirilmesi

Bu eksenler altında IPARD Programı kapsamında ülkemize destek sağlanacak iller Şekil 3'de sunulmaktadır. Program iki dönem halinde uygulanacak olup, ilk uygulama döneminde 20 il ve ikinci uygulama döneminde 22 il olmak üzere toplam 42 il, program kapsamına alınmıştır.

Kesinleşen rakamlara göre, 2007-2012 döneminde 660.80 milyon Avro büyüklüğünde mali kaynağa sahip olan program, yararlanıcı katkısıyla birlikte düşünüldüğünde yaklaşık 1.3 milyar Avro değerinde bir mali büyüklüğe sahiptir.

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu son hazırlıklarını yapmış hibe kullanılması için akreditasyon çalışmalarını sonuna gelinmiş ve önümüzdeki kısa dönem içerisinde proje karşılığı hibeye çıkma kararı almıştır.

Şekil 3’de gösterilen illerde uygulanacak olan IPARD Programı’nın sınırlı bir uygulama kapsamı ile başlamıştır. Birincil fasılda 20 ikinci fasıl da 22 olmak üzere toplamda 42 ilde “Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (IPARD ajansı)” kurulmuştur.

IPARD uygulamasında illerinin seçimi belirli kriterler çerçevesinde belirlenmiştir. Bu kriterler; illerin GSYİH değerleri (Türkiye ortalamasının %75’inin altında), göç değerleri ve illerin tarım sektörü ve kırsal alanlarının potansiyelleri açısından zayıf ve güçlü yönleri kapsamında ele alınmış ve bu kriterler aşağıda değerlendirilmiştir (TKB, 2007:165)

i) İlk aşamada Türkiye’nin en fakir illeri belirlenmiştir; iller, ortalama kişi başı GSYİH’nın %75’inden daha az GSYİH’ye sahip olma kriterine göre gruplandırılmıştır. GSYİH’sı, Türkiye ortalamasının %75’inden az olan 43 il listelenmiştir. Daha sonra bu iller dış göç oranlarındaki artışa göre sıralanmıştır. Bu işlem, dezavantajlı durumları için bu illere bir öncelik sıralaması sağlamıştır.

ii) İkinci aşamada 43 il tarımsal potansiyellerine göre değerlendirilmiştir;

İllerin tarımsal potansiyelinin değerlendirilmesi aşamasında; 43 ilin et, süt, meyve sebze ve balıkçılık sektörlerinde üretim potansiyeli, tarımsal üretim ve işleme sektöründeki performansları ve sürdürülebilirlikleri, Topluluk standartlarına ulaşmaları için tarım işletmeleri ve firmalarının zayıf yönleri ve ihtiyaçları değerlendirilmiştir. Ayrıca illerin ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi tedbiri altında belirlenen aktivitelere yönelik kapasitesi de analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda 43 il arasında yüksek tarım potansiyeline sahip 23 il belirlenmiştir.

iii) Üçüncü aşamada 20 ilave il daha seçilmiştir.

IPARD’ın programlanmasında coğrafi odaklanma yapılması için; illerin dezavantajlı durumlarının önemi yanında tarımsal potansiyel de önemli bir parametre olmuştur. IPARD kapsamında öncelikli olarak seçilen sektörlerde yüksek tarım potansiyeline sahip, fakat kişi başı GSYİH’si, Türkiye ortalamasının %75’inin üzerinde olan, 20 ilave il, IPARD kapsamına dahil edilmiştir. Son aşamada, yüksek tarım potansiyeli bulunan 20 il içerisinde, kalkınma ve gelir potansiyeli yüksek iller hariç tutularak, yerlerine tarımsal potansiyele sahip ve kişi başı GSYİH’si, Türkiye ortalamasının %75’inin altında olan iller Programa dahil edilmiştir.

IPARD ile Tarım Stratejisi hedefleri birbirlerini tamamlayıcı özellik göstermektedir. Özellikle ürün pazarlama zincirinin iyileştirilmesi, ürün kalitesinin artırılması ve gıda güvenliğinin sağlanması, üreticilerin rekabet gücünün artırılması, kırsal kesimin gelirlerinin yükseltilmesi ve yaşam şartlarının iyileştirilmesine yönelik hedefler IPARD ile örtüşmektedir

IPARD uygulaması ile birlikte, 5449 sayılı Kanun ile Düzey 2 istatistiki bölge birimleri bazında kurulan kalkınma ajanslarının uyguladığı ya da uygulayacağı “tarım ve kırsal kalkınma” hibe programları da işlevsellik kazanmıştır. Söz konusu uygulamalar arasındaki uyumun sağlanması durumunda, tarım ve kırsal kalkınma alanında yürütülen AB’ye hazırlık çalışmalarının etkinliği daha da artacaktır.

3.2.5. Kalkınma Ajansları

Kalkınma Ajanslarının amacı; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak üzere oluşturulacak kalkınma ajanslarının kuruluş, görev ve yetkileri ile koordinasyonuna ilişkin esas ve usulleri düzenlemektir (Resmi Gazete, 2006).

6 Temmuz 2006 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan Bakanlar Kurulu kararıyla, bölgesel kalkınma ajanslarına öncülük edecek İzmir ve Çukurova Kalkınma Ajansları kuruldu. 2008 yılında ise 26 bölgesel kalkınma ajansının kuruluşu tamamlandı. Bu ajansların temel görevleri;

i) Bölgesel gelişmeyle ilgili stratejiler hazırlamak

ii) Proje ve faaliyet destekleriyle kurum ve kuruluşların eş finansman usulüne dayalı proje üretme ve yönetme kültürü ve yeteneğini geliştirmek; kurumlar arasında işbirliğini arttırmak

iii) Bölgelerarası ve bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılmasını sağlamak

iv) Bölgenin girişimcilik potansiyelini harekete geçirmek, yerel potansiyeli, dinamikleri, kaynak ve imkanları ortaya çıkararak harekete geçirmek

v) Yerel aktörlerin kalkınma sürecine katılımlarını teşvik etmek

vb görev ve yetkilere sahiptir.

Kalkınma ajansları hibe programlarını IPARD uygulamasında olduğu gibi eş finansman sistemi-ne dayanmaktadır ve aynı zamanda hibeler bir proje karşılığında kullanılmaktadır. Proje sahibi proje kapsamında yapacağı yatırım miktarının en fazla % 50'sini hibe olarak alabilmektedir. Kalkınma ajanslarına sağlanan fonların tamamı ulusal içerikli fonlardan oluşmaktadır.

Kalkınma ajanslarının birçoğu kurumsal hazırlıklarını tamamlayamadığından ve bölgesel planlamalarını hazırlama sürecinde olmaları sebebiyle hibelere çıkamadığını görmekteyiz. Hibe-ye çıkan az sayıda ajans içerisinde ise sadece tek bir ajansın kırsal kalkınma kapsamında hibeye çıktığını görmekteyiz. Aynı zamanda kalkınma ajanslarının birçoğu hazırladıkları hibe programları içerisinde kırsal kalkınma amaçlı hibe programı hazırlamadığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

IPARD ve Kalkınma Ajansları Kırsal Kalkınma açısından atılan önemli bir adımdır. Her iki program kapsamında kullanılan kredilerin proje bazlı kullanılması ülkenin proje hazırlama yeteneğini geliştirirken, yatırımların bir plan ve program çerçevesinde yapılmasını sağlayacaktır. IPARD'ın ve Kalkınma Ajansları'nın kullanılabilecek hibeler eş-finance sistemine dayalı olması yatırımların gerçekleşmesinde oto kontrol mekanizmasını sağlayacaktır. Yani yatırımcı kullandığı hibe miktarı düzeyinde kendisinin de finansman sağlama zorunluluğu olduğundan yatırımların daha etkin ve kontrollü yapılması sağlanacaktır. Aynı zamanda, verilecek hibeler nedeniyle yatırım için kullanılacak fon miktarı artacaktır.

Bununla birlikte, Kalkınma Ajansları'nın kırsal kalkınma amaçlı çıkacağı hibe miktarları çok düşüktür. Dolayısıyla ajanslar desteklemelere çıkarken bu durumu göz önünde bulundurarak bu alandaki hibe miktarlarını arttırmaları kırsal alanların gelişimi açısından çok önemlidir.

Türkiye nüfusunun yaklaşık % 25'i tarım nüfusu olması sebebiyle uygulanacak kırsal kalkınma programları çok önemlidir. AB standardı % 4-5 olan bu nüfusun kısa dönemde AB oranlarına getirilmesi mümkün değildir. Bu sebeple kırsal kalkınma politikaları çerçevesinde bu alanda yaşayan nüfusun hayat standardının yükseltilmesi gerekmektedir. Uygulanacak kırsal kalkınma programları ile bu hedefi yakalamak mümkündür. Uygulamaya konulan bu kalkınma politikaları ile kırsal alanda yapılacak yatırımlar artacak, en önemlisi de bu yatırımlar belli bir proje çerçevesinde gerçekleşeceğinden ve eş-finance sayesinde yarım kalan bitmemiş yatırımlar olmayacak, yatırımlar ihtiyacı karşılamaya dönük daha verimli alanlarda gerçekleşeceğinden kırsal kesimdeki yatırımlarda bir etkinlik artışı sağlanacaktır. Özellikle yoksulluğun artış gösterdiği kırsal alanlarda yapılan isabetli ve etkin yatırımlarla istihdam artarken gelir düzeyi artacak, buna bağlı olarak en önemli sorunlardan birisi olan eğitim seviyesi yükselecek bu gelişmelerde kırsal alandaki hayat standardını yükselterek bölgedeki yoksulluğu azaltmada yardımcı olacaktır.

Bu programlar uygulanırken dikkat edilmesi gereken en önemli konulardan birisi Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Kalkınma Ajansları tarafından yürütülecek benzer programların hem IPARD Programı ile hem de kendi aralarında uygulanan programlar arasında uyum sağlanması gerekliliğidir. Bu uyumun sağlanması için ilgili kuruluşların gerekli tedbirleri alması gerekmektedir. TKB ve KA'lar tarafından yürütülecek hibe programları için destek alanları ve yararlanıcıları bakımından mekan farklılaşmasına gidilmesi kaynak etkinliğini daha da arttıracaktır. IPARD, TKB ve KA hibe programlarının koordineli bir şekilde tasarlanmaları ve uygulanmaları gerekmektedir. Bu programlar arasında tamamlamıcılık ve eşgüdüm ilkesine dikkat edilmesi şarttır. Bu şekilde, kırsal kalkınmaya ayrılan ulusal kaynaklarımızın etkinliğinin artırılması mümkün olacak ve aynı zamanda bu bölgede yaşanan yoksulluk problemi en az düzeye inecektir.

KAYNAKÇA

- DPT, 2006, *Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi*, Ankara.
- DPT, 2007, *Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele*, Ankara.
- International Labour Organization, (2006), "What is Poverty and Who are the Poor?", Poverty Reduction Through Small Enterprises: Emerging Consensus, Unresolved Issues & ILO Activities, No.75, 2-20.
- Resmi Gazete, 2006, *Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve*
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2003, *Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu*, Ankara.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2007, AB IPARD Fonlarının Kullanılabilmesi İçin Temel Gereklilikler, <http://www.tarim.gov.tr/Files/BirimFaliyetleri/TKDK.pdf> - 30k, 19.09.2010.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2007, *IPARD Programı (2007-2013)*, Ankara.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2010(a), *Kırsal Kalkınma Planı (2010-2013)*, Ankara.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2010(b), *TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu*, Ankara.
- TÜİK, 2009, *Hanehalkı İşgücü İstatistikleri*, Ankara.
- TÜİK, 2010, Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, [http://www.tuik.gov.tr/ VeriBilgi.do? tbid=55&ustid=16](http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tbid=55&ustid=16), 16.09.2010.
- TÜİK, 2010, Yoksulluk Göstergeleri, [http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do? tb_id=23&ust_id=7](http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=23&ust_id=7), 17.09.2010

TÜRKİYE’DE KIRSAL ALANDA TARIMDA YOKSULLUK, YOKSULLUĞUN NEDENLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ:

KONYA İLİ ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Cennet OĞUZ

Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi
Tarım Ekonomisi Bölümü, Konya-Türkiye,
coguz@selcuk.edu.tr

Hüseyin ERGUN

Ticaret Borsası, Konya-Türkiye,
h.ergun@ktb.org.tr

Murat KÜÇÜKÇONGAR

Bahri Dağdaş Uluslararası Tarımsal Araştırma
Enstitüsü Müdürlüğü, Konya-Türkiye,
m.kucukcongar@bdutae.gov.tr

Mustafa KAN

Bahri Dağdaş Uluslararası Tarımsal Araştırma
Enstitüsü Müdürlüğü, Konya-Türkiye,
mustafakan@gmail.com

Araş. Gör. Arzu KAN

Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi
Tarım Ekonomisi Bölümü, Konya-Türkiye,
akan@selcuk.edu.tr

Emel DEMİRÖZ

Ticaret Borsası, Konya-Türkiye,
emel.demiroz@hotmail.com

Özet

Yoksulluk kavramının kırsal ve kentsel alanlarda yansımaları ülkelerin ve bölgelerin durumlarına göre farklılık göstermektedir. Dünyada 1,2 milyar yoksul insanın % 75’ini oluşturan yaklaşık 900 milyonu kırsal kesimde yaşamaktadır ve bunların tamamına yakınının temel geçimini tarım ve tarımla ilgili alanlar oluşturmaktadır. Genel olarak baktığımızda tarım, az gelişmiş ülkelerde temel ekonomik faaliyeti oluşturmaktadır. Tarım sektörü, bu ülkelerde temel istihdam yaratan alan olarak ortaya çıkmaktadır. Tarım ve tarımsal ürünler, bu ülkelerin en büyük ihracat kalemlerini oluşturmaktadır.

Tarımın gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde önemli bir payı vardır. Gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda istihdamın % 50 ile %90 arasında önemli bir kısmı tarım sektörü tarafından sağlanmaktadır. Bu oranın % 70 ile % 95 gibi yüksek bir oranını küçük tarım işletmeleri oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında da gelişmekte olan ülkelerde küçük tarım işletmeleri özel sektörün önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Diğer önemli bir nokta da birçok gelişmekte olan ülkede tarım ve yoksulluğun birbiri ile bağlantılı olduğu gerçeğidir. Özellikle tarım ile uğraşan kesim yoksulluğun olumsuzluklarından diğer kesimlere göre daha çok etkilenmektedir. Bu nedenle ülkelerin kırsal alanda en önemli aktivitelerinin tarım olduğu düşünüldüğünde de tarımsal alanda yoksulluk mücadele stratejileri, ulusal yoksulluk stratejileri içerisinde en önemli başlığı oluşturmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye’de tarımın yoğun olarak yapıldığı ve ülkenin tahıl ambarı olarak bilinen Konya ilinde, DPT’nin Ulusal Kalkınma Stratejisi belgesinde kırsal alan olarak nitelendirilen nüfusu 20.000’in altında olan ve gayeli örnekleme yöntemine göre belirlenen 170 yerleşim yerinde köy muhtarları ve/veya köy ileri gelenleri ve/veya belde belediye başkanları ile Hızlı Kırsal Değerlendirme yöntemi uygulanarak toplanan verilerin değerlendirilmesi ile şekillendirilmiştir. Çalışma alanında Konya’nın sulu ve kuru tarım yapılan alanları ile tarım havzalarına göre göreceli yoksulluğun boyutu ve yoksulluğun oluşmasındaki etmenlerin belirlenmesine çalışılmıştır. Araştırma sonucunda Konya ilinde kırsal alanda tarımda yoksulluğun azaltılması için ne gibi önlemlerin alınması gerektiği tartışılarak yoksullukla mücadele stratejisi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal alan, Tarım, Göreceli yoksulluk, Tarım havzası, Konya-Türkiye

Abstract

The reflections of poverty in rural and urban areas are differences with the respect of regional and countries structure. About 75% of poor people in world which 900 million are living in the rural areas and almost all of them gain basic subsistence from agriculture and agriculture-related sectors. In general, agriculture constitutes the main economic activity in less developed countries. The agricultural sector in the countries is emerging for main employment opportunities too. Also, agricultural products form of the largest export items. Agriculture has important role in economies of developing countries.

A significant portion (50-90%) of the employment is provided from agriculture in most of the developing countries and 95% to 70% rate of this ratio constitute by small agricultural enterprises. Viewed from this perspective that small farm in developing countries constitutes an important especially for the private sectors. There are reality of linkage between agriculture and poverty in many developing countries. The poverty affects the people more dealing with agriculture than the rest. In this case, the strategies of the fighting poverty in rural area should be considered in the first rank in national poverty strategies.

This study was carried out in Konya province where agriculture is an important activity and was known as “Grain Warehouse” or Konya call Agricultural capital of Turkey. 170 Villages of Konya were chosen by “Aimed Sampling Method” according to the countryside which described as a population of 20,000 and below in the SPO’s National Development Strategy document. The study was formed by data collected by “Rapid Rural Appraisal Method” as interviewed with the head of villages and town mayors. The dimension of related poverty and the reason of poverty were researched according to irrigated and dry agriculture zones and agricultural basins of Konya province. As a result of the study, Poverty Fighting Strategies was tried to form by view of what measures need to be argued that poverty reduction strategies have been attempting to create.

Key Words: Rural area, Agriculture, Relative poverty, Agricultural basin, Konya-Turkey

1. GİRİŞ

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü (TÜGEM) tarafından yürütülen “Tarım Havzaları” çalışması kapsamında Türkiye 30 tarım havzasına bölünmüştür. Konya ili tarım havzaları sisteminde 3 tarım havzası içerisinde görülmekte olup bu havzalar İç Ege Tarım Havzası, Orta Anadolu Tarım Havzası ve Göller Tarım Havzası’dır. Bu tarım havzalarının oluşmasında birçok kriterin göz önüne alınmış olup ve bu kriterlerden başında da tarımsal üretim değeri (bitkisel ve hayvansal), verim, iklimsel faktörler gibi unsurlar gelmektedir. Yakın bir gelecekte Türkiye’deki tarımsal destekleme sisteminin de bu havzalara göre yapılacak olunması tarımsal havzaların öneminin bir kat daha arttırmaktadır.

Tarım her ülkenin kendi kaynakları oranında desteklediği ve desteklenmesinin de stratejik olarak önemli olduğu bir sektördür. Gerek sektörün genel özellikleri ve gerekse sektörle uğraşan insanların durumları incelendiğinde riskin en fazla olduğu ve buradan geçinen toplumun ise yoksulluktan en fazla etkilenen kesim olduğu bir gerçektir. Bu durum sadece Türkiye için değil özellikle dünyada tarımsal üretimin yoğun olarak yapıldığı ve kırsal alanda yaşayan insanların yoğun

olarak yaşadığı Asya ve Afrika kıtaları başta olmak üzere her yerinde az veya çok aynıdır. Sonuç olarak dünyada kırsal alanda yoksulluk diğer alanlara göre daha şiddetli yaşanmaktadır. Tarımın kırsal alanda birincil önemli sektör olduğu düşünüldüğünde kırsal alan ve tarım arasındaki güçlü bağın yoksulluk ve tarım arasında da olduğu görülebilir.

Konya ili Türkiye'nin yüzölçümü, kırsal alan ve tarımsal potansiyeli açısından önemli illerinden biridir. Özellikle hububat başta olmak üzere tarımsal potansiyeli ili ülkenin tahıl ambarı konumuna taşımıştır. Konya'nın sadece hububat tarımında değil bunun yanında yem bitkileri, meyvecilik ve hayvancılık konusunda da diğer illerle rekabet edebilecek özelliklere sahip olması, tarımın yanında tarıma dayalı sanayide de ülke milli gelirine katkıda bulunması bu ili Türkiye'nin tarım incisi yapmasına yetmektedir. Tarımsal çeşitliliği ilin 3 tarım havzasına bölünmesine neden olmuştur. Tarımsal alanda önemli bir konuma sahip olan bu ilin tarımsal nüfusunun yoksulluk durumunun bilinmesi Türkiye'de tarımda yoksullukla mücadele stratejisinin oluşması ve il içinde gelir dağılımında eşitliğin sağlanması açısından önemli bir adımdır. Bu çalışmada ülkenin önemli tarımsal merkezi olan Konya ilinde kırsal alanda tarımda yoksulluğun nedenleri ve çözüm için alınabilecek bazı önlemler üzerinde durulmuştur.

2. Türkiye'de Kırsal Yoksulluk ve Tarımla İlişkisi

Yoksulluğun anlamsal içeriği ve yoksulluk düşüncesi oldukça geniş bir alana yayıldığından, yoksulluk kavramı basit ya da anlaşılır bir süreç değildir. Sadece gelir düzeyi düşüklüğü ile betimlenemeyecek kadar geniş bir açılımı gerektiren, hatta yoksullar arasındaki komşuluk ilişkilerinin nitelikleri, bu ilişkilerin sürdürülebilirlikleri, becerileri ve yeteneklerinin yapılabilecekleri de yoksulluk kavramının içeriğini oluşturmaktadır (Bebbington 1999).

Dünya Bankası'nın yoksulluk konusundaki tanımlamasına göre yoksulluk; açlık, hastalık başlangıcı, okula gidememek ya da nasıl okuyacağını bilememek, işinin olmaması, günlük yaşam sürdürülmesi, gelecek korkusunun bulunması, çocukların sağlıklı kaynaklar yüzünden hastalanarak ölmesi, güvence eksikliği, güçsüzlük ve özgürlükler bakımından sınırlandırılmış olmasıdır (<http://www.worldbank.org>). Bu tanım yoksulluğun, yoksunluk olarak ortaya çıkan çarpıcı boyutlarını tanımlaması açısından oldukça ilginçtir.

Maxwell'e göre yoksulluk; gelir ya da tüketim eksikliği, insani azgelişmişlik, toplumsal dışlanma, hastalık, yeteneklerin ve işlevselliğin eksikliği, açlık, zorlukla sürdürülen geçim koşulları, temel gereksinimlerin eksikliği ve göreceli yoksunluktur (Maxwell 1999).

Yoksullukla mücadelede, yoksulluğun derecesi kadar, yoksulluğun nerelerde yoğunlaştığı da önemli noktalardan biridir. Dünya genelinde birçok az gelişmiş ülkede yoksulluğun kırsal alanlarda eksik istihdam içinde topraksız köylüler, tarım işçileri ve küçük toprak sahibi köylüler arasında yaygın olduğu görülmektedir (Öztürk 2008).

Yoksulluk küreselleşme olgusunun hızla yaygınlaştığı günümüz dünyasında özellikle gelişen ülkelerde önem kazanan kalkınma çabaları sonucu birçok araştırmaya konu olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin ve geçiş ekonomilerinin bugün karşılaştığı en ciddi problemlerden birisi büyümeyi hızlandırıp, yoksulluğu azaltan reformlar belirleyip uygulamaktır. Bu amaç söz konusu ülkelerin DB ve IMF gibi uluslararası kuruluşlardan yardım almaları ile gerçekleşmektedir. Uluslararası örgütler az gelişmiş ülkelerdeki açlık sorununun çözümünü hedeflediğinden dolayı yoksulluk genellikle beslenme veya gıda harcamaları bazında incelenmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için ise yoksulluk sorunu açlık değil başka bir kavramsal çerçeve içerisinde değerlendirilmek durumundadır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde açlık yapısal bir sorun değildir. Uluslararası literatürde yoksulluğun ölçümünde genellikle asgarî beslenme standardına göre mutlak yoksulluk ve gelire göre belirlenen göreceli yoksulluk kavramları kullanılmaktadır.

Yoksulluğun kırsal ve kentsel alandaki durumu da ülkeden ülkeye ve bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kırsal nüfusun büyük bir kısmının tarımdan geçinmesi ve tarımdan sağlanan gelirin güvenilirliğinin düşük olması nedeni ile yoksulluk kırsal alanda kentsel alanlara göre daha şiddetli olmaktadır (Öztürk 2008). Buda nüfusunun yaklaşık %35 i kırsal alanda yaşayan Türkiye için çözülmesi gereken sorunların başında gelmektedir

Tarımsal faaliyetler, genellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde temel faaliyet alanını oluşturmaktadır. Tarım sektörü gelişmekte olan 40 kadar ülkenin ihracat gelirlerinin % 50'sinden fazlasını ve yaklaşık 50 kadar ülkenin de ihracat gelirlerinin % 35 kadarını sağlamaktadır (World Bank 2006/a). Aynı zamanda dünya genelinde yoksulların büyük bölümü de kırsal alanda yaşamaktadır.

Dünyada 1,2 milyar yoksul insanın % 75'ini oluşturan yaklaşık 900 milyon kişi kırsal kesimde yaşamaktadır ve bunların tamamına yakınının temel geçimini tarım ve tarımla ilgili alanlar oluşturmaktadır. Genel olarak baktığımızda tarım, azgelişmiş ülkelerde temel ekonomik faaliyeti oluşturmaktadır. Tarım sektörü, bu ülkelerde temel istihdam yaratan alan olarak ortaya çıkmaktadır. Tarım ve tarımsal ürünler, bu ülkelerin en büyük ihracat kalemlerini oluşturmaktadır (Öztürk 2008).

Tarımın gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerindeki önemi yadsınamaz bir gerçektir. Bu gerçeklik tarım sektörünün istihdamda önemli bir paya sahip olması ile kendini göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda istihdamın % 50 ile 90 arasında önemli bir kısmının tarım sektörü tarafından sağlandığı Dünya Bankası kaynaklarında açıklanmaktadır (World Bank 2005, 2006/b). Daha da önemlisi bu oranın % 70 ile % 95 gibi yüksek bir oranını küçük tarım işletmeleri oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında da gelişmekte olan ülkelerde küçük tarım işletmeleri özel sektörün önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Diğer önemli bir nokta da birçok gelişmekte olan ülkede tarım ve yoksulluğun birbiri ile bağlantılı olduğu gerçeğidir (Öztürk 2008).

Tarımın ekonomilerdeki yerinin ne olması gerektiği ve yoksulluğu azaltıp azaltamayacağı tartışmalı bir konudur. Bir düşünceye göre, gelişmekte olan ülkelerde nüfusun çoğunun kırsal alanda yaşaması ve gelirlerini tarımdan veya tarımla ilgili alanlardan elde etmesi nedeni ile tarımsal üretim ve tarım sektörü yoksullukla mücadele için en önemli ekonomik alandır. Buna karşın, diğer bir düşünce de tarımın yoksulluğu azaltmaktaki önemini kabullenmekle birlikte, yoksullukla mücadele etmek için tarım dışındaki sektörlerle, örneğin tarım dışı girişimler ve sosyal servis gibi alanlara yönelmesi gerektiğini savunmaktadır. Örneğin McIntosh ve Vaughan (1996) genel olarak küçük tarım işletmelerine dayalı bir tarım sektörünün yaratılabileceğini ve bunun da tarımsal üretim sistemine dönüştürerek ve tarımla uğrasan ailelerin durumlarını iyileştirebileceğinden bahseder. Burada önemli olan nokta yoksulluğun azaltılması için küçük tarım işletmelerinin veya aile tarım işletmelerinin önemli bir rol alabileceğidir.

Tarımsal üretimin kırsal, kentsel ve ulusal düzeyde yoksulluğun azaltılması için farklı düzeylerde katkı sağlayabileceğinden bahsetmek mümkündür. Bu katkılardan birincisi, tarımsal üretimin ve verimliliğin artması ile gıda fiyatlarının azalacağı, ikincisi, kırsal alanda yatırımın yapılması ve tarımın desteklenmesinin istihdam yaratacağı, üçüncüsü, gerçek ücretlerin artmasının sağlanması, son olarak da, tarım gelirinin artacağı beklentisi sayılabilir (Öztürk,2008)

Türkiye'de kırsal yoksulluk; ağırlıklı olarak tarımsal alanlarda çalışanlarda görülmektedir (UNICEF 2000).Çünkü kırsal kesimin temel uğraşı alanı, tarımsal çalışmalardır. Kırsal yoksulluğun, tarımsal yöntemlerin ve araç-gereçlerin gelişmesine karşın yıllar geçtikçe azaltılamamasının altında, başka etkenlerde aranabilir. Sözgelimi; kamusal desteklerin yetersizliği, çiftçilerin yeterince devlet tarafından sahiplenilmemesi, eğitimsizlik ve bilinçlendirme çalışmalarının yetersizliği, doğrudan üreticilerden tüketiciye erişim olanaklarının sınırlı olması, toprak analizlerinin yapılamamış olması ve hepsinden de önemlisi; hangi ürünlerin ne zaman, nerede, ne kadar üretilmesi gerektiği konusunda gerçekçi bir planlama ve uygulamanın yapılmamış olmasıdır (Akder 2000).

Kırsal kesimi ilgilendiren sorunların çoğu çeşitli kaynaklara bağlı yoksunluklara dayanmaktadır. Ekonomik, toplumsal, siyasal, yönetsel ve kültürel yoksunluklar kırsal yoksulluğun temel taşlarını oluşturan etmenler olarak sayılabilir. Kaynak yoksunluğu olarak adlandırılan bu durum çok yönlü, döngüsel ve kronik bir görünüm ortaya çıkarmaktadır. Kırsal yoksulluğun insan kaynağı; üç kaynağa dayanmaktadır; bunlardan birincisi ve ağırlıklı olanı; tarıma dayalı faaliyetlerle uğraşan küçük çiftçiler ile topraksız ve herhangi bir mesleğe yönelik becerisi olmayan işçilerdir. İkincisi; tarım dışı faaliyetlerde çalışan maden işçileri ile köylerdeki küçük esnaflardır. Üçüncüsü ise; çalışmayacak kadar düşkün olan yaşlılar, kadınların hane reisi olduğu aileler ve dışlananlardır (Alderman vd 2001).

Yoksulluk konu olduğunda incelenmesi gereken bir diğer konuda; hane halkı büyüklüğüne göre hanelerin yoksulluk oranlarıdır. Bilindiği üzere; hane halklarının, yaşamlarını asgari standartlara göre (gıda ve gıda dışı ihtiyaçlar açısından) sürdürebilmeleri için gerekli olan tüketim harcamalarını gerçekleştirebilme potansiyelleri, yoksulluk sınırını belirlemede genel bir kriter olarak kabul edilmektedir. Türkiye'deki yoksulluk yaş ve hanehalkının kompozisyonu ile yakından bağlantılıdır; çocuklar ile çocuklu aileler ortalamadan daha yoksuldur. Yoksulluk, üç fertle başladığında eklenen her hanehalkı ferdiyle birlikte monoton olarak artış göstermektedir. Büyük hanehalkları daha küçük hanehalklarına oranla daha yoksuldur, bunun nedeni ise eklenen hanehalkı fertlerinin yoksulluk oranı daha yüksek olan çocuklar olmasıdır. Çocuksuz ya da sadece bir tane çocuğu olan hanehalklarının yoksulluk oranları ortalamanın altındadır (www.tuik.gov.tr, İbrişim 2008)

3. Materyal ve Metod

Araştırmanın ana materyalini Konya ilinin merkez ilçeler dâhil olmak üzere toplam 31 ilçesinde 170 köyde "Hızlı Kırsal Değerlendirme" yöntemi kullanılarak doldurulan köy bilgi formlarından elde edilen birincil veriler oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmada Türkiye'de ve dünyada yoksullukla ilgili çalışmalar incelenerek derlenmiş ve konu ile ilgili raporlar, makaleler ve istatistiklerden de yararlanılmıştır. Türkiye'de tarımın yoğun olarak yapıldığı ve ülkenin tahıl ambarı olarak bilinen Konya ilinde, DPT'nin Ulusal Kalkınma Stratejisi belgesinde kırsal alan olarak nitelendirilen nüfusu 20.000'in altında olan ve gayeli örnekleme yöntemine göre belirlenen 170 yerleşim yerinde köy muhtarları ve/veya köy ileri gelenleri ve/veya belde belediye başkanları ile Hızlı Kırsal Değerlendirme yöntemi uygulanarak toplanan veriler değerlendirilerek öneriler geliştirilmiştir. Çalışma alanında Konya ilinin sulu ve kuru tarım yapılan alanları ile tarım havzalarına göre göreceli yoksulluğun boyutu ve yoksulluğun oluşmasındaki faktörlerin belirlenmesine çalışılmıştır. Araştırma alanı olarak belirlenen köyler İlçe Tarım Müdürlükleri ve Bahri Dağdaş Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüsü araştırmacıları ile görüşülerek ÇKS ve Veteriner Bilgi Sistemi (TURKVET) kayıtlarına ve köylerin belirlenmesinde kriterlerimiz olan sulu-kuru tarım bölgeleri, arazi yapısı (dağlık-ovalık) ve bitkisel üretim-hayvansal üretim yapıları dikkate alınarak yapılmıştır.

Verilerin analizi için çapraz tablolar oluşturulmuş, verilerin frekansları ve yüzdesel oranları hesaplanmış, verilerin analizinde Ki-kare ve Varyans Analizi'nden yararlanılmıştır.

4. Araştırma Bulguları

Araştırma alanı içerisinde Konya ili 3 farklı tarımsal havzaya bölünmüştür. Bunlar;

- Orta Anadolu Tarım Havzası (Altınekin, Cihanbeyli, Çeltik, Çumra, Emirgazi, Ereğli, Güneysınır, Halkapınar, Kadınhanı, Karapınar, Karatay, Kulu, Sarayönü, Yunak)
- İç Ege Tarım Havzası (Akşehir, Doğanhisar, Ilgın, Tuzlukçu)
- Göller Tarım Havzası (Ahırılı, Akören, Beyşehir, Bozkır, Derbent, Derebucak, Hadim, Hüyük, Meram, Seydişehir, Selçuklu, Taşkent, Yalıhüyük)

Şeklinde sıralanmaktadır. Tarımsal havzaların belirlenmesinde birçok veri tabanının kullanıldığı veri tabanlarının sadece tarımsal ve topolojik verilerin yanında iklimsel ve demografik kayıtlarında olduğu bilinmektedir. Konya ilinin bu tarımsal havza sistemi içerisinde 3 farklı havzaya bölünmüş olması ilin hem tarımsal hem iklimsel hem de demografik faktörler bakımından çeşitlilik gösterdiğinin göstergesidir.

Yoksulluk çok boyutlu bir kavramdır. Yoksulluğu tanımlamak kadar boyutunun ölçmekte zordur. Yoksulluğun ölçülmesinde dünyada birçok yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Konya ilinde yürütülen bu çalışmada yoksulluğun nedenlerini oluşturabilecek bazı kriterler Konya ilindeki 3 tarım havzasına göre ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kırsal alanda yoksulluğun nedenlerinden biri bireylerin eğitim durumudur. Bu durum daha da derinleştirilip cinsiyetler arası eğitim durumu şekline getirilebilir. Çizelge 1'de araştırma alanı içerisinde nüfusun cinsiyetlere ve tarım havzalarına göre eğitim durumları verilmiştir. Burada dikkat çeken en önemli unsur kadın ve erkek nüfusun eğitim durumu olup erkeklerin kadınlara göre

eğitim durumlarının her 3 havzada daha iyi durumda oldukları görülebilir. Araştırma sonuçlarına göre her 3 tarım havzasında nüfusun yaklaşık %80'i ilk ve ortaokul mezunudur. Okuryazar olmayan erkek ve kadın nüfusun oranı Göller Tarım Havzası'nda diğer havzalara göre daha fazladır. Her 3 tarım havzasında da okuma yazma bilmeyen kadın nüfus oranı okuma yazma bilmeyen erkek nüfus oranına göre daha yüksektir. Okuma yazma bilmeyen kadın nüfusun oranı özellikle göller Tarım Havzası'nda (%7,03) diğer tarım havzalarına göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu da Konya ilinde kırsal alanda kadınların erkeklere göre daha dezavantajlı oldukları anlamına gelmektedir. Bu durum kadınların yoksulluklarının devam etmesinde etkili bir faktördür.

Çizelge 1. Konya İlinde Kırsal Alanda Nüfusun Tarımsal Havzalara ve Cinsiyetlere Göre Eğitim Durumunun Dağılımı (%)

Cinsiyet	Eğitim Seviyesi	Orta Anadolu Tarım Havzası	İç Ege Tarım Havzası	Göller Tarım Havzası	Toplam	P Olasılık Değeri
Kadın	Okur-Yazar Değil	4,84	3,61	7,03	5,30	0,12
	Okur Yazar	5,76	4,64	3,86	5,01	0,29
	İlk ve/veya İlköğretim	81,87	84,59	85,18	83,30	0,32
	Lise	6,32	5,93	3,48	5,41	0,15
	Üniversite	1,21	1,24	0,44	0,98	0,04
	Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	---
Erkek	Okur-Yazar Değil	1,04	1,68	2,68	1,63	0,02
	Okur Yazar	1,67	2,95	1,49	1,82	0,20
	İlk ve/veya İlköğretim	83,60	78,31	84,35	82,97	0,17
	Lise	11,06	13,46	9,65	11,02	0,39
	Üniversite	2,63	3,59	1,83	2,55	0,09
	Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	---

Yoksulluğun bir başka boyutu da yaş durumudur. Toplumda nüfus piramidinde yaşlı nüfusun oranının diğer gruplara göre yükselmesi özellikle gelirin oluşmasında kayıplar ortaya çıkaracağından gelir yoksulluğunun artmasına neden olabilir. Bu nedenle araştırma bölgesinde incelenen bir diğer faktör ise tarım havzalarındaki nüfusun yaşlara göre dağılımıdır. Çizelge 2. incelendiğinde il ortalamasında 50 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfusun yaklaşık %30'u civarında olduğu görülebilir. Genç nüfusun oranının kırsal alanda düşük olduğu görülmektedir. Çizelge incelendiğinde özellikle yaşlı nüfusun İç Ege ve Göller Tarım Havzası'nda Orta Anadolu Tarım Havzası'na göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu farklılık istatistikî olarak %95 güven sınırında da önemli bulunmuştur.

Çizelge 2. Konya İlinde Kırsal Alanda Nüfusun Tarımsal Havzalara Göre Yaş Durumunun Dağılımı (%)

Yaş Grupları	Orta Anadolu Tarım Havzası	İç Ege Tarım Havzası	Göller Tarım Havzası	Ortalama	P Olasılık Değeri
0-15 YAŞ	24,48	20,44	21,68	22,99	0,11
16-49 YAŞ	46,78	42,32	45,87	45,79	0,50
50-+YAŞ	28,74	37,24	32,44	31,22	0,05
TOPLAM	100,00	100,00	100,00	100,00	

Yoksulluk konu olduğunda incelenmesi gereken bir diğer konuda; hane halkı büyüklüğüne göre hanelerin yoksulluk oranlarıdır. Bilindiği üzere; hane halklarının, yaşamlarını asgari standartlara göre (gıda ve gıda dışı ihtiyaçlar açısından) sürdürebilmeleri için gerekli olan tüketim harcamalarını gerçekleştirebilme potansiyelleri, yoksulluk sınırını belirlemede genel bir kriter olarak kabul edilmektedir. Türkiye'deki yoksulluk yaş ve hane halkının kompozisyonu ile yakından bağ-

lantılıdır; çocuklar ile çocuklu aileler ortalamadan daha yoksuldur. Yoksulluk, üç fertle başlandı-
ğında eklenen her hane halkı ferdiyle birlikte monoton olarak artış göstermektedir. Büyük hane
halkları daha küçük hane halklarına oranla daha yoksuldur, bunun nedeni ise eklenen hane halkı
fertlerinin yoksulluk oranı daha yüksek olan çocuklar olmasıdır. Çocuksuz ya da sadece bir tane
çocuğu olan hane halklarının yoksulluk oranları ortalamanın altındadır. Araştırma bölgesinde
yapılan çalışma sonucunda tarım havzalarına göre hane halkı sayısı ve nüfus arasında istatistikî
olarak farklılık bulunmamıştır. Bunun yanında İç Ege Tarım Havzası'nda geniş aile oranının diğer
tarım havzalarına göre daha fazla olduğu görülebilir. Hane başı birey sayısı ise incelenen yerleşim
yerlerinde ortalama 3,82 kişi olarak hesaplanmıştır. Buda bölgede hane halklarının çok geniş aile
bireylerinden oluşmadığı söylenebilir. Bu da bölgede hane halkı birey sayısına bağlı yoksullukla
ilgili sorun olmadığı anlamına gelmektedir.

Çizelge 3. Araştırma Alanında Tarım Havzalarına Göre Nüfus Bileşimi

Havza Adı	Hane Halkı Sayısı (Adet)	Nüfus (Kişi)	Geniş Aile Sayısı (Adet)	Geniş Aile Oranı (%)	Hane Başı Birey Sayısı (Kişi)
Orta Anadolu Tarım Havzası	339	1.329	67	19,88	3,92
İç Ege Tarım Havzası	323	1.204	83	25,72	3,73
Göller Tarım Havzası	262	955	47	18,10	3,64
Ortalama	313	1.197	64	20,41	3,82
P Olasılık Değeri	0,53	0,30	0,31	---	---

Kırsal alanda yoksulluğu tetikleyen bir başka faktör ise göçtür. Göçün yoğun oluşu özellikle yerleşim yerlerindeki nüfusun azalmasına buna bağlı olarak ta yerleşim yerindeki gelirin düşmesine neden olmaktadır. Yoksulluk bir diğer deyişle kırsaldan kentsele kaymaktadır. Bu nedenle araştırma bölgesinde göç olgusunun durumu ve göç eden veya köy/kasaba dışında yaşayan ailelerin köy/kasaba ile bağlantıları, bu ailelerin tarımsal varlıkları ve bu varlıkların kullanıma durumları araştırılmış ve Çizelge 3. ve Çizelge 4'te sunulmuştur. Çizelge 3. ve Çizelge 4. İncelendiğinde özellikle Göller Tarım Havzası'nda göçün diğer havzalara göre daha fazla olduğu görülebilir. Özellikle bu havzadaki göçün fazla olmasının en büyük nedeni olarak arazi şartları gösterilebilir. Konya ilinin Göller Havzası'nda kalan bölümünde ayrıca tarıma elverişli arazilerin azlığı ve sert coğrafi koşullar bu bölgenin il içerisindeki en dezavantajlı bölümünü oluşturmaya neden olmaktadır. Çizelge 4'te tarım havzalarına göre göçün yıllara göre dağılımı görülmektedir. Çizelge 4. İncelendiğinde Orta Anadolu ve Göller Tarım Havzası'nda göçün büyük bir kısmının 1990 yılı öncesi (özellikle 1980 yılı öncesi) olduğu fakat göçün yine bu iki tarım havzasında halen sürekli devam ettiği görülmektedir.

Çizelge 4. Araştırma Alanında Tarım Havzalarına Göre Göçün Yıllara Göre Dağılımı (%)

Göç Yılları	Orta Anadolu Tarım Havzası		İç Ege Tarım Havzası		Göller Tarım Havzası		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1980 ÖNCESİ	27	30,00	5	18,52	22	44,00	54	32,34
1980-1990 ARASI	14	15,56	8	29,63	10	20,00	32	19,16
1990-2000 ARASI	10	11,11	8	29,63	3	6,00	21	12,57
2000 SONRASI	6	6,67	1	3,70	4	8,00	11	6,59
SÜREKLİ	33	36,67	5	18,52	11	22,00	49	29,34
TOPLAM	90	100,00	27	100,00	50	100,00	167	100,00
Ki-kare: 18,276 P:0,019 Phi:0,331 H ₀ :Red								

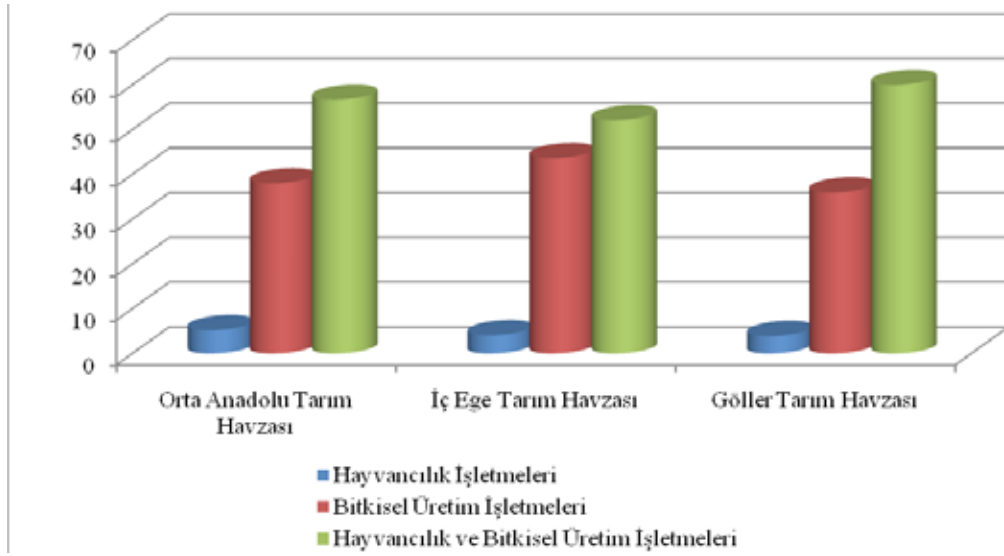
Çizelge 5'te köy/kasaba dışında yaşayan ailelerin tarımsal varlıkları ve bu varlıkları kullanma durumları görülmektedir. Köy/kasaba dışında yaşayan ailelerin Orta Anadolu ve İç Ege Tarım Havzası'nda yaklaşık %40'ının toprağı bulunurken bu oran Göller Tarım Havzası'nda %25'lere tekabül etmektedir. Bu Göller Tarım Havzası'nda göç eden ailelerin tarım ile olan ilişkilerini büyük oranda kestiklerini göstermektedir.

Köy/kasaba dışında yaşayıp yerleşim yerinde tarımsal arazisi olan hanelerin tarımsal arazilerini değerlendirme durumları incelendiğinde ise en fazla arazi varlığının Orta Anadolu ve Göller Tarım Havzası'nda olduğu bununda toplam tarımsal arazinin sırası ile %21,50 ve %28,06'a denk geldiği görülmektedir. Köy/kasaba dışında yaşayan ailelerin bu araziye değerlendirme şekli incelendiğinde ise Orta Anadolu Tarım Havzası'nda köy/kasaba dışında yaşayan ailelerin arazilerinin %65,05'inin yine kendileri tarafından işletildikleri (üretim, nadas veya boş bırakma), bu değer Göller Tarım Havzası'nda %44,76, İç Ege Tarım Havzası'nda ise %25,95 olduğu belirlenmiştir. Buradan İç Ege Tarım Havzası'nda kiracılık ve ortakçılıkla işlenen arazinin daha fazla olduğu, göç eden ailelerin tarımsal bağlarının azaldığı söylenebilir. Her ne kadar Göller Tarım Havzası'nda köy/kasaba dışında yaşayan ailelerin tarımsal varlıklarının çok olduğu ve bu varlıkların kendileri tarafından işletildikleri belirlense de bu bölgedeki arazi parçalılığı ve birim arazinin çok küçük oluşu ve mevcut arazinin ise büyük bir kısmının da tarımsal üretimde kullanılmaması faktörleri göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca göç eden hanelerin hane başı arazi varlıkları incelendiğinde ise İç Ege Tarım Havzası'nda diğer havzalara göre hane başı arazi miktarının düşük olduğu görülebilir. Bu da İç Ege Tarım Havzası'nda meyveciliğin daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır(Çizelge 5.).

Çizelge 5. Araştırma Alanında Köy/Kasaba Dışında Yaşayan Hane Sayısı ve Tarımsal Varlıklarının Kullanım Durumu

Havza Adı	Orta Anadolu Tarım Havzası	İç Ege Tarım Havzası	Göller Tarım Havzası	Ortalama
Yerleşim Yeri Hane Sayısı (Adet)	339	323	262	313
Göç Eden Hane Sayısı (Adet)	358	324	660	443
Göç Eden ve Yerleşim Yerinde Arazisi Olan Hane Sayısı (Adet)	150	142	171	155
Göç Eden Hanelerin Toplam Arazi Varlığı (Da)	9.303	1.033	3.677	6.282
Yerleşim Yeri Arazi Varlığı (Da)	43.279	10.345	13.101	28.919
Araziyi Kendi İşleyen Göç Eden Hanelerin Arazi Varlığı (Da)	6.051,72	268,15	1.645,48	3.797
Göç Eden Hanelerin Arazi Varlığının Köy Toplam Arazisi İçindeki Oranı (%)	21,50	9,99	28,06	21,72
Göç Eden Hane Sayısının Köyde Yaşayan Halkı İçindeki Oranı (%)	105,66	100,10	251,70	141,31
Göç Eden Hane Başına Arazi Varlığı (Da)	61,84	7,27	21,55	40,49
Araziyi Kendi İşleyen Göç Eden Hanelerin Arazi Varlığının Toplam Göç Eden ve Arazisi Olan Hanelerin Arazi Varlığı İçindeki Oranı (%)	65,05	25,95	44,76	60,45

Araştırma alanında tarımsal havzalara göre tarımsal üretim durumu incelendiğinde ise her 3 havzada da bitkisel ve hayvansal üretimi bir arada yapan işletmelerin yoğun olduğu görülebilir (Şekil 1.). Buda her 3 bölgede de işletmelerin tarımsal riski bertaraf etmek için her iki üretim dalına önem verdiğini ve aralarında istatistikî olarak %95 güven sınırında önemli bir fark olmadığını göstermektedir.

Şekil 1. Araştırma Bölgesinde Kuru ve Sulu Tarım Arazilerde Ürün Gruplarına Göre Ekim Alanı Oranı Dağılımı (%)

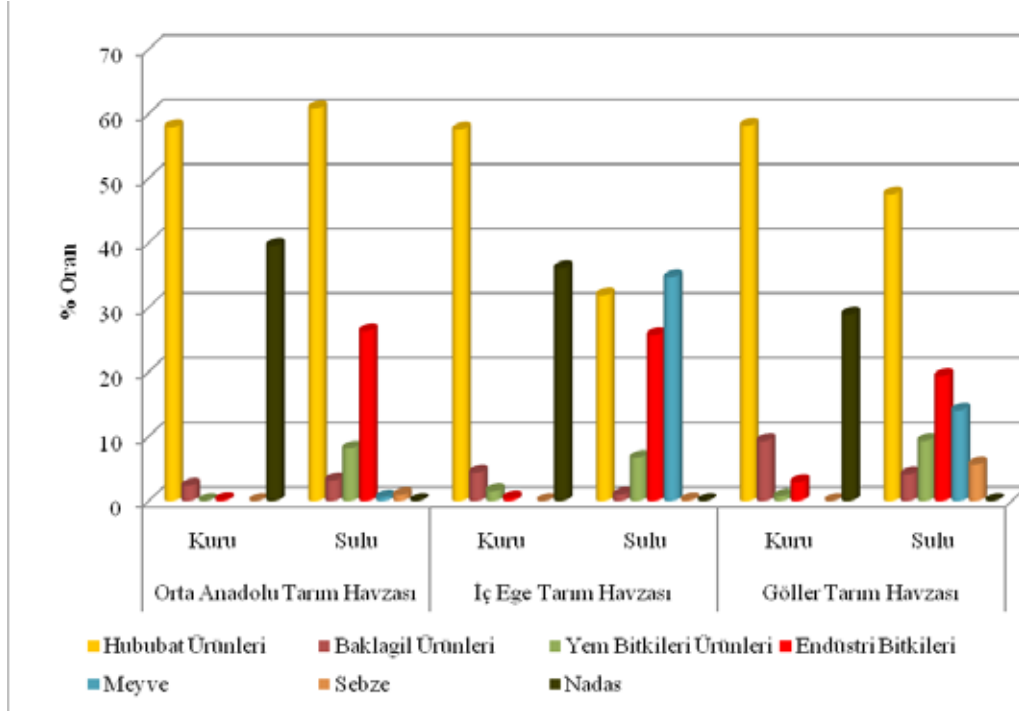
Tarımda yoksulluğu etkileyen en önemli unsur tarımsal üretim gelirini etkileyen işletmelerin kuru veya sulu tarım uygulamalarıdır. Bu nedenle araştırma alanında tarım havzalarının tarımsal üretim şekli incelendiğinde tüm 3 havzada da kuru tarımın ana tarımsal üretim faaliyeti olduğu görülebilir. Özellikle Göller Tarım Havzasının kuru tarım alanının diğer tarım havzalarına göre fazla oluşunun nedenlerinden biri de bu bölgedeki kullanılmayan tarımsal arazi varlığı olduğu söylenebilir. Özellikle bölgedeki hazine arazilerinin fazlalığı ve bu arazilerin sulanamaması da bir diğer neden olarak gösterilebilir. Sonuç olarak Konya ili kuru tarım üretim sisteminin en yaygın olarak kullanıldığı bir yerleşim yeridir. Ayrıca birim başına tarımsal üretim alanına bakıldığında en geniş toprakların 97,35 da ile Orta Anadolu Tarım Havzası'nda olduğu belirlenmiştir (Çizelge 6.)

Çizelge 6. Araştırma Bölgesinde Tarımsal Üretim Sisteminin Tarım Havzalarına Göre Dağılımı (%)

Havza Adı	Kuru Tarım		Sulu Tarım		Toplam	İşletme Başına Ort. Arazi (da)
	(da)	(%)	(da)	(%)	(da)	
Orta Anadolu Tarım Havzası	2.529.732	64,95	1.365.408	35,05	3.895.140	97,35
İç Ege Tarım Havzası	190.029	68,03	89.284	31,97	279.313	24,35
Göller Tarım Havzası	534.607	81,62	120.428	18,38	655.035	33,38
Toplam	3.254.368	67,39	1.575.120	32,61	4.829.488	67,92

Araştırma alanında tarım havzalarına göre üretim deseni incelendiğinde ise her 3 tarım havzasında kuru tarım alanlarında ana ürün grubunun hububat olduğu görülebilir. Sulu üretim sisteminde ise hububatin yanı sıra meyvecilik ve endüstri bitkileri yer almaktadır. Özellikle İç Ege Tarım Havzası'nda meyvecilik ürün grubunun önemli pay alması tarım havzasında bulunan Akşehir ilçesinden kaynaklanmaktadır. Akşehir ilçesi Konya ilinin meyvecilik alanı en geniş ilçelerinden biridir. Bu nedenle havzada her ne kadar işletme başına tarımsal arazi varlığı düşük görünse de meyveciliğin hâkim ürün olması bitkisel üretim geliri açısından bu farklılığı 2. plana düşürmektedir (Şekil 2.). Bölgedeki bir diğer önemli ürün grubu ise endüstri bitkileridir. Özellikle Konya ilinde 4 tane şeker fabrikasının (Konya Şeker Fabrikası, Çumra Şeker Fabrikası, Ilgın Şeker Fabrikası ve Ereğli Şeker Fabrikası) oluşu ili şeker pancarı üretim kotası açısından ön plana çıkarmaktadır. Özellikle İç Ege Tarım Havzası'nda haşhaş üretimi havza için bir diğer önemli gelir kaynağı durumundadır.

Kuru tarım sisteminin ön planda olduğu Konya ilinde ortaya çıkan bir diğer sorun ise nadas alanlarıdır. Sahip olduğu büyük bir tarımsal arazi potansiyeline rağmen ilde nadas alanların (boş üretilmeyenler alanlarda dâhil) toplam üretim alanının yaklaşık %30'una tekabül etmektedir. Bu rakam Orta Anadolu Tarım Havzası'nda diğer havzalara göre daha büyüktür. Orta Anadolu Tarım Havzası'nın ana ürününü hububat oluşu bu havzada nadas alanlarının oluşmasındaki en büyük nedenlerden biridir. Alternatif kurağa dayanıklı ürünlerin bölgeye tam olarak adapte olmayışı işletmeleri kuru üretim alanlarında 2 yılda bir üretim yapmaya itmekte buda gelir kaybına neden olmaktadır.

Şekil 2. Araştırma Bölgesinde Kuru ve Sulu Tarım Arazilerde Ürün Gruplarına Göre Ekim Alanı Oranı Dağılımı (%)

Araştırma alanında tarım havzalarına göre hanelerin 3 farklı gelir grubu içerisinde hangi gelir gruplarına girdikleri sorulmuş ve tarımsal havzalardaki kırsal alanda yaşayan ve tarım ile uğraşan hanelerin genel durumları ortaya konulmuştur. Çizelge 7. incelendiğinde bölge durumuna göre kendilerini yoksul grubunda gören hanelerin oranının Göller Tarım Havzası'nda diğer tarım havzalarına göre daha fazla olduğu belirlenmiş ve bu farklılık istatistikî olarak %95 güven sınırında önemli bulunmuştur. Normal hane sayısı İç ege Tarım Havzası'nda daha fazla iken zengin hane sayısı ise Orta Anadolu Tarım Havzası'nda daha fazla olduğu belirlenmiştir. Özellikle tarımsal yoksulluğun (gelir açısından) fazla olduğu tarım havzasının Göller Tarım Havzası olduğu hesaplanmıştır (Çizelge 7.)

Çizelge 7. Araştırma Bölgesinde Tarımsal Üretim Sisteminin Tarım Havzalarına Göre Dağılımı (%)

	Orta Anadolu Tarım Havzası	İç Ege Tarım Havzası	Göller Tarım Havzası	Ortalama	P Olasılık Değeri
Fakir Hane Oranı (%)	32,90	37,06	48,27	38,18	0,00
Normal Hane Oranı (%)	48,22	55,63	38,52	46,51	0,00
Zengin Hane Oranı (%)	18,87	7,30	13,21	15,31	0,00
Tarım Uğraşan Hanelerin Toplam Hane İçerisindeki Oranı (%)	86,18	89,65	89,62	87,77	0,28
Fakir Tarımsal Hane Oranı (%)	30,19	34,05	47,32	35,94	0,00
Hayatından Memnun Olan Hane Oranı (%)	38,83	37,43	28,58	35,53	0,50

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yoksulluğun kırsal alan ve tarım ile olan ilişkisi özellikle milli gelir içerisinde tarım sektörünün önemli rol oynadığı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için mücadelesi için strateji gerektiren bir kavram haline getirmektedir. Tarımın yüksek risk taşıması ve tarımsal gelirdeki belirsizlikler tarım sektörü ile uğraşan insanları daha hassas hale getirmekte, yoksulluğun meydana getireceği olumsuzluklar tarım kesimini daha şiddetli etkilemektedir. Yoksullukla mücadele stratejisi ülkeden ülkeye değişebileceği gibi bölgeden bölgeye de farklılıklar gösterebilmektedir. Bu nedenle son yıllarda Türkiye’de oluşturulan tarımsal havza sistemi gerek destekleme politikalarının belirlenmesi gerekse tarımsal alanda yoksullukla mücadele stratejisi oluşturulması için büyük önem taşımaktadır. Tarımsal havza sisteminin tarımda kaynak kullanım etkinliğinin yanında tarımsal gelirden de buna bağlı olarak tarım işletmelerinde refah seviyesinde de bir artış yaratması da beklenen amaçların başında gelmektedir. Uygulanacak destekleme sistemleri tarımda yoksulluğun azaltılması yönünde bir strateji oluşturması da beklenmektedir. Tabi bunun için tüm tarımsal havzalarda tarımsal yoksulluk kriterlerinin de oluşturulması tarımsal havzalarda sadece ürün bazlı desteklemelere bağlı bir model oluşturulmasının ortaya çıkaracağı olumsuzlukları ortadan kaldıracaktır. Bu nedenle tarımsal havzaların bir kalkınma modeli şeklinde planlanması ve bu model içerisinde farklı stratejilerin oluşturulması gerekmektedir. İşte bu stratejilerin biri de yoksullukla mücadele stratejisi olmalıdır.

Eğitim konusunda kadınların erkeklere göre Konya ilinde halen dezavantajlı grubu oluşturmaları nedeni ile yoksulluklarının devam etmesinde önemli bir faktör olduğu belirlenmiştir. Özellikle Göller Tarım Havzası’nda bu durum açıkça görülmektedir. Göller Tarım Havzası’nda eğitim seviyesi ile ilgili sorunun sebeplerinin başında bu bölgenin Konya’da arazi şartlarının kötü ve rakımın daha yüksek olması, orman bölgesinin fazla oluşu gelmektedir. Ayrıca eğitim kurumlarına ulaşım zorluğu da bu bölgedeki eğitim seviyesinin düşüklüğünün nedenlerinden biri olarak gösterilebilir.

Özellikle İç Ege ve Göller Tarım Havzası’nda yaşlı nüfus oranının yüksek olması bölgedeki yoksulluğun nedenlerinin ve kriterlerinin saptanmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Özellikle yaşlı nüfusun yeterli gelir ve sosyal güvencesinin olup olmadığını belirlemek yoksulluğun nedenlerinin tespiti için önemli faktörlerdendir.

Yoksulluk göç ile neden sonuç ilişkisi ile bağlıdır. Kırsal alanda göçün en önemli nedenlerden biri yoksulluk olarak gösterildiği gibi, göçün sonucu kırsal alanda oluşan genç nüfus azlığı, üretimde etkinsizlik ve tarımsal alanların kullanılamaması da yoksulluğu tetikleyen en önemli unsurlardır. Konya ilinde yapılan çalışmada da göç olgusunun her 3 bölgede de hala süre gelen bir olgu olması ve göçün nedenleri arasında ilk sıralarda, işsizlik, eğitim, geçim sıkıntısı gibi etmenlerin gösterilmesi araştırma alanında göçün yoksullukla doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Göç eden hanelerin halen büyük bir oranı yerleşim yerinde arazi sahibidirler. Bu oranın en düşük olduğu havza Göller Tarım Havzası’dır. Bu bölgede ciddi bir göç söz konusu olmakta ve bu duruma özellikle havzanın topografik koşulları etkilidir. Bunun yanı sıra sosyal kurumlara ve özellikle eğitim ve sağlık kurumlarına ulaşmadaki problemler göç konusunda etkili faktörler olarak sayılabilir. Tarımsal geliri oluşturan üretim deseni üretim sistemlerine göre farklılık gösterdiği gibi üreticilerin demografik ve sosyal kriterleri ile de paralellik göstermektedir. Özellikle kuru tarım sisteminin hâkim olduğu alanlar yoksulluğun ciddi olarak yaşandığı alanlardır. Konya ilinin yer aldığı 3 farklı tarımsal havza içerisinde kuru tarım üretim sisteminin yaygın olması tarımsal üretimde alternatif ürün üretimini ön plana çıkarmaktadır. Araştırma sonuçlarından da görüleceği üzere sadece bitkisel üretime ve sadece hayvansal üretime dayalı üretim sistemi ile uğraşan işletmelerin oranlarının %40 civarında olduğu işletmelerin daha çok her iki üretim sistemini birlikte uyguladıkları görülmektedir. Bu da işletmelerin riski minimize etme yollarından biri olduğu düşünüldüğünde Konya ilinde tarımsal üretimde hayvancılık bitkisel üretim kadar önem taşımaktadır. Bu nedenle yoksullukla mücadele stratejisi oluşturmada hayvancılık sektörü göz önüne alınması gereklidir. Özellikle son yıllarda dağlık alanlarda küçükbaş (özellikle keçi) hayvancılığın yanı sıra çıktılarını girdileri karşılayamaması, kuraklık, tarım emekliliği (emekli olmak için üreticilerin ellerindeki hayvanları satması) gibi faktörler bölgede ciddi bir şekilde hayvancılığın azalmasında rol oynamıştır.

Gelir yoksulluğunun araştırma bölgesinde dağılımına bakıldığında ise yapılan araştırma sonucunda sırası ile yoksulluğun en fazla olduğu tarımsal havzaların Göller Tarım havzası, İç Ege Tarım Havzası ve Orta Anadolu Tarım havzası şeklinde sıralandığı görülebilir. Hayatından memnuniyet ise yoksulluğun bir diğer ölçüsüdür. Çünkü hayat memnuniyeti hayat kalitesi ile yakından ilişkilidir. Hayat kalitesi de sadece gelirle bağlantılı bir faktör değildir. Havzalar bazında hayat memnuniyeti incelendiğinde ise Göller Tarım Havzası dışında diğer iki tarım havzasının hayat memnuniyetleri birbirlerine yakın olup toplam hanelerin yaklaşık %35'ine denk gelmektedir.

Sonuç olarak Konya ilinde yoksullukla mücadele stratejisinin oluşmasında tarımsal havza modeline göre alınacak tedbirlerde öncelikli olarak Göller Tarım Havzası'nda önlemlerin alınması gerektiği, bunun yanında diğer havzalarda dahil olmak üzere tarımsal üretimle uğraşanların yoksullukla mücadelelerinde hayvancılık sektörünün geliştirilmesinin iyi bir kriter olacağı, genç nüfusun kırsal alanda tutulmasında alternatif iş imkanlarının oluşturulması ve özellikle kuru tarım sisteminde gelir getirici alternatif tarım ürünlerine gereksinim olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akder A.H., 2000 "Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlikler ve Kırsal Yoksulluk (İnsani Gelişme Yaklaşımı) ", Yoksulluk, Bölgesel Gelişme ve Kırsal Yoksulluk, Kent Yoksulluğu, TESEV Vakfı Yay. İstanbul.
- Alderman H., L.Cord, N.Chaudhury, C.Cornelius, N.Okidegbe,C,D Scott and S,Schonberger; 2001, Rural Poverty Aspects, Draft For Comments, April 2001, <http://www.worldbank.org/poverty/strategies/index.htm>.
- Bebbington, A., 1999, "Capitals and Capabilities, A Framework For Analizing Peasant Viability, Rural Livelihoods and Poverty", World Development, 1999, Vol, 27, No, 12.
- İbrişim, N., 2008, Yoksulluk, Yoksulluğun Ölçülmesi ve Türkiye Üzerine Analizi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Adana
- Maxwell, S.,1999, "The Meaning and Measurement of Poverty", ODI Overseas Development Institute Poverty Briefing, ISSN 1465-2617.
- Mcintosh, A and Vaughan, A. 1996. "Enhancing Rural Livelihoods in South Africa: Myths and Realities". İçinde: Lipton, M, Ellis, F and Lipton,M (eds.). Land, Labour and Livelihoods in Rural South Africa: Volume Two: Kwa-Zulu-Natal and Northern Province
- Öztürk, Ş., 2008, Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Volume 1/5.
- UNICEF 2000, The Progress of Regions in Turkey- Towards Advancing The "Quality of Life For All", Türkiye'de Bölgelerin Gelişmesi Herkes İçin Kaliteli Yaşam Düzeyinin Geliştirilmesi ve Teşvik Edilmesi <http://www.tuik.gov.tr/CIN/got-unicef/>
- World Bank 2005, Agriculture and Achieving the Millennium Development Goals, <http://www.worldbank.org>
- World Bank 2006/a, "What Is Urban Poverty?", <http://www.worldbank.org>
- World Bank 2006/b, Agricultural Trade, Agricultural Trade Reform and the Doha Development Agenda. <http://www.worldbank.org>
- <http://www.tuik.gov.tr>

MEVSİMLİK GEZİCİ TARIM İŞÇİLERİNİN ÇALIŞMA VE SOSYAL HAYATLARININ İYİLEŞTİRİLMESİ PROJESİ (METİP)

Av. Gürbüz ERDOĞAN

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
Hukuk Müşaviri
METİP Hazırlama Komisyonu Üyesi
Gurbuzerdogan38@hotmail.com

Özet

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca mevsimlik gezici tarım işçileriyle ilgili araştırma yapılarak bu kişilerin sorunları incelenmiştir. Araştırmada mevsimlik gezici tarım işçilerinin ulaşım, barınma, sağlık konuları başta olmak üzere eğitim, güvenlik ve sosyal çevreyle ilişkiler konularında da ciddi sorunları olduğu tespit edilmiştir. Bunun üzerine mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ve yaşam şartlarının iyileştirilmesi amacıyla Bakanlıkça bu proje hazırlanmıştır. Bu projenin amacı; gezici olarak çalışan bu kesimin yaşam standartlarının asgari düzeye ve üstüne çıkarılması ve temel insani ihtiyaçları karşılanarak yoksulluğun azaltılması ve önlenmesidir. Bu amaçla, mevsimlik tarım işçileri için: ulaşım, barınma, sağlık, eğitim, güvenlik, sosyal güvenlik ve sosyal çevreyle ilişkiler alanlarında kapsamlı çözümler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevsimlik gezici tarım işçileri, ulaşım, barınma, sağlık, eğitim.

Abstract

Making a research relating seasonal mobile agricultural workers by Ministry of Working and Social Security, the problems of these people has been evaluated. In the research it has been found out that seasonal mobile agricultural workers have serious problems mainly about transportation, sheltering and health in addition to the topics of education, security and social security. Therefore, in order to rehabilitate the working and life conditions of seasonal mobile agricultural workers, this project is made. The purpose of this project is to raise the living standards of these people to level of minimal normal life standards and above it and to minimize and eliminate poverty by meeting their basic human needs. For this purpose, extensive solutions have been prepared for seasonal mobile agricultural workers in the fields of transportation, sheltering, education, security and social security.

Key Words: Seasonal mobile agricultural workers, transportation, sheltering, health and education.

1. GİRİŞ

Tarım sektörü ülkemizde hem ekonomik hem de çalışma yaşamı açısından önemini korumaya devam etmektedir. Bu nedenle, özellikle batı bölgelerinde yoğunlaşan tarım alanlarında çalışmak üzere yoğun emek gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacın çok önemli bir kısmı ise düşük ücretle çalışmak zorunda olan mevsimlik gezici tarım işçileri tarafından karşılanmaktadır.

Söz konusu işçiler, ülkenin genellikle doğu ve güneydoğu bölgelerinden batıya geçici göç eden, aileleri ile birlikte gelen ve alt gelir grubuna sahip kişilerdir. Bu insanların hayat standartlarını yükseltmek; onlara insanlığa yakışır ve sosyal devlet anlayışına uygun bir şekilde çalışma şartlarını sağlamak; barınma, eğitim, sağlık, güvenlik gibi temel ihtiyaçlarını gidermek; sosyal adaleti sağlamak ve fakirliklerini önlemek adına çok önemlidir.

Mevsimlik tarım işçileri çalışma hayatındaki en zor şartlarda çalışan gruplardan bir bölümüdür. Ülkemizde yaklaşık 300 bin kişi evlerinden ayrılarak binlerce km uzaklıktaki yerlere uygun olmayan araçlarla yolculuk yapmakta, ilkel denilebilecek barınaklarda yaşamakta, yetersiz beslenmeyle karşı karşıya bulunmakta ve bunun yanında çok düşük ücretle çalışmaktadırlar. Ayrıca sosyal güvenliklerinin olmayışı da sağlık sorunlarını ve gelecek kaygısını artırmaktadır. Çocukların eğitimi ise, hiç değinilmemiş bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin sorunlarını çözmek üzere Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nca Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi (METİP) uygulanmaya başlanmıştır. METİP ile mevsimlik gezici tarım işçilerinin güvenli ulaşım, altyapıya sahip barınma alanları, eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçların karşılanması amaçlanmaktadır. Sistem; il valiliklerince hazırlanan projelerin Bakanlıkça değerlendirilmesi ve yeterli kaynağın bu valiliklere gönderilmesi, daha sonra belirlenen projenin valiliklerce uygulanması şeklinde olacaktır.

2. Mevcut Durum

Kırsal alanda topraksız çiftçilerin yanı sıra tarım işletmelerinin başta miras hukuku olmak üzere çeşitli nedenlerle giderek küçülmesi ve parçalanması birçok işletmeyi kendine yeterli olmaktan uzaklaştırmıştır. Bunun sonucu olarak, tarımsal faaliyet ile uğraşan birçok aile, geçimini sağlayabilmek amacıyla daha fazla tarımsal iş olanağı bulunan yörelere gezici (yerleşik olmayan) ve mevsimlik (geçici) işçi olarak gitmek durumunda kalmaktadır. İşgücünün yaklaşık % 25'nin istihdam edildiği tarım sektöründe, özellikle gezici işçi olarak çalışan grup, tarımın kendine özgü niteliklerinden dolayı oldukça ağır koşullarda çalışmaktadır.

Genellikle işleyecek toprağı bulunmayan, yetersiz toprağına sahip olan ya da çeşitli nedenlerle bu toprakları işleyemeyen aileler, tarımsal işgücü talebi yoğun olan yerlere giderek, gezici veya geçici olarak çalışmaktadırlar. Bu işçilerin sayısı konusunda güvenilir bir istatistikî veri, ulusal düzeyde bulunmamaktadır. Tarım işlerinin özelliğı gereğı mevsimsel iklim koşulları, teknoloji kullanım düzeyi gibi unsurların yanı sıra ülkenin içinde bulunduğu ekonomik konjonktür de mevsimlik gezici tarım işçilerinin sayılarında değışikliğe yol açabilmektedir.

Bu alanda yapılan çalışmalar, çoğunlukla yerleşim yeri problemi ve toplum sağlığı gibi konu ve coğrafi alanlarla sınırlı olup konuyu Türkiye düzeyinde bütünsel açıdan ele alan bilimsel çalışmalar bulunmamaktadır.

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin zor koşullarda çalıştıkları bilinen bir gerçektir. İşçiler, içinde bulundukları çalışma ve yaşam koşulları ile eğitim düzeyleri ve örgütlenme gibi alanlarda asgari standartları elde edebilecek durumda değildirlirler.

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin sorunları; eğitim, sağlık, ulaşım, güvenlik, barınma, iş ve sosyal güvenlik vb. gibi çok boyutlu niteliktedir. Bu özelliğı itibarıyla, çok sayıda kurum ve kuruluş tarafından bütünsel yaklaşımdan uzak bir biçimde, kendi görev alanlarına giren konularda mevzuat düzenlemeleri yapılması, sorunlara kökten ve bütüncül çözüm getirilmesini sağlayamamaktadır.

3. Tespitler

METİP kapsamında yapılan çalışmalarla ilgili sorunların tespitinde öncelikli olarak ulaşım, barınma, eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal çevreyle ilişkiler, iş ve sosyal güvenlik konularına ilişkin sorunlar üzerinde durulmuştur.

3.1. Ulaşım

Mevsimlik gezici tarım işçileri;

- İnsan taşımacılığına uygun olmayan araçlarda ve tehlikeli bir biçimde yolculuk yapmaktadırlar. Şehirlerarası yollarda ve tarlaya gidiş gelişte, yük üzerinde ya da traktör, kamyon, kamyonet, yöresel araçlar (patpat, sepetli motosiklet, vb.) ile ulaşım sağlamaktadırlar.
- Genellikle trafik kontrollerine yakalanmamak için gece, tek şoförle, uzun süreli ve tali yollar kullanılarak seyahat etmektedirler (ölümlü trafik kazaları olabilmektedir).
- Geliş tarihlerinin belli olduğu, dönüş tarihlerinin ise iş durumuna bağlı olarak değiştiği bir sistemle çalışmaktadırlar. Geliş tarihleri ürüne bağlı olarak belirli dönemlerde yoğunlaşmakta ve bu dönemlerde kazalar artmaktadır.
- Tarlanın büyüklüğüne ve işin niteliğine göre, ortalama iş bitirme süresi kısa olduğundan, işçiler çok fazla yer değiştirmektedir. Faaliyetler arasında bulunan dönemlerde (örneğin, çapa-hasat) işçiler kısa veya uzun süreli seyahatler yapmak zorunda kalmaktadırlar.
- Çoğunlukla bir ilden diğer ile gidip gelmekten ziyade, Mart ayından başlamak üzere ürün ekim-dikim, çapa ve hasat mevsimlerine göre bir ilden diğerine aylarca hemen hemen tüm bölgeleri dolaşmak zorunda kalmaktadırlar.

3.2. Barınma

- Mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışan ve seyahat eden nüfusun yaklaşık 300.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Özellikle Karadeniz Bölgesinde fındık işçiliği olmak üzere, 50–60 bin kişinin barınma imkânlarının işverenlerce temin edildiği değerlendirilmektedir. Bu konuda elde sağlıklı bir veri bulunmamaktadır. Bu sayı, yıllık ürün rekoltesine göre değişmektedir.
- İşçi gruplarının konaklama yerleri genellikle köy yakınıdır. Konaklama yerinin köy yakını olmasının temel nedeni; işçilerin içme suyu ve diğer gereksinimlerini sağlamadaki önceliktir. Ayrıca, köylüler izin verdiği sürece, kahvehane, bakkal ve elektrik olanaklarından yararlanmak için de konaklama yeri köy yakınından seçilmektedir.
- Konaklama yerinin tespitinde, rasyonel davranılmamaktadır. Konaklama yeri konusunda yöre halkı ile sorunlar yaşanmaktadır.
- Konaklama yerleri çoğunlukla küçük çadır öbekleri halinde ve dağınık bir biçimdedir. Alt yapı hizmetleri bulunmamaktadır.
- Konaklama yerlerinin değişken olması elektrik, su, kanalizasyon, yol, tuvalet, banyo vb. alt yapı ve kolaylık tesisleri hizmetlerinin götürülmesini güçleştirmektedir.
- İşçi aileleri konaklama yerlerinde beraberinde getirdiği ağaç dalları, plastik örtü, bez, saman ve hatta çevreden sağladıkları otları kullanarak barınaklar (çadırlar) kurmaktadırlar.
- Çadırlar, sıcağa, soğuğa, dona, sele, heyelana, taşkına ve her türlü tehlikeye açıktır. Vadi, dere ve ırmak yataklarına kontrolsüz bir şekilde yerleşilmektedir.
- Çadır içi yaşam yerleri 5 ile 15 m² arasında değişmektedir. Çoğunlukla 6–8 m² arasında bulunmaktadır. Aile nüfusu 4–12 arasında değişmekle birlikte ortalama 5–6 olarak saptanmış olup, her bireye bu çadırlarda 1 m² civarında yaşam alanı düşmektedir.
- Çadırın içini çoğunlukla düşük kaliteli kilim veya örtüler kaplamaktadır. İşçiler bazen yöredeki mevcut kamış, hasır vb. malzemelerle de barınak yapabilmektedir. Bu gibi barınakların yağmurdan korunmaları için üzeri naylonla örtülmektedir.
- Barınma yerlerinin elektrik ihtiyacı akü, tüplü veya gazlı lüks lamba, jeneratör vb. kaynaklarla veya TEDAŞ'a ait elektrik direklerinden kaçak olarak sağlanmaktadır.
- Çadırlarda havalandırma imkânı yetersizdir.
- Banyo ihtiyacı çadır içinde, tuvalet ihtiyacı ise çoğunlukla arazi şartları kullanılarak karşılanmaktadır.

- Çadırlarda soğuk havalarda soba ve teneke kullanılmaktadır. Isınmada katı atıklar tercih edilmesi ve çadırların havalandırma şartlarının olumsuz olması nedeniyle zehirlenme riskleri bulunmaktadır. Yangın tehlikesi yaşanabilmektedir.

- Çadırların tarlalara yakın kurulması çiftçilerin ürünlerine zarar verilmesine neden olabilmektedir.

3.3. Eğitim

- Aileler çocuklarını okula göndermekten ziyade, çalıştırmayı tercih etmektedir.
- Eğitim çağındaki çocuklar (6–14 yaş) aileleriyle birlikte yoğun olarak çalıştırılmaktadır.
- Çocukların çoğunluğu okula kayıtlı olmasına rağmen eğitim öğretim olanaklarından ürün desenine bağlı olarak 3–6 ay arasında değişen zamanlarla mahrum kalmaktadır.

- Mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışma/çalıştırmadan dolayı örneğin Şanlıurfa, Adana, Gaziantep, Kahramanmaraş, Adıyaman, Mardin, Batman, Siirt, Konya illerimizde ikamet eden çocuklar okullarından ailelerince uzaklaştırılmaktadır.

- Eğitime kısmen devam eden çocuklar ise, bir yılda 3–4 kez okul değiştirmek zorunda katabilmektedir.

- Çocuklarda, devam ettikleri sınıfın seviyesine göre “bilgi eksikliği” bulunmaktadır. Bu çocukların eksiklerinin kapatılabilmesi için derslerin tekrar edilerek diğer çocukların bekletilmesi nedeniyle okula düzenli devam eden çocukların eğitim ve başarı durumları olumsuz etkilenmektedir.

- Çocuklar iş döneminde Türkçeyi ve okuma-yazmayı unutabilmektedir.
- Çocukların yöre okullarına alınması (çalışmaya gidilen yörede) yolundaki çabaları düşük düzeydedir. Yöre halkı da bu çocukları kabul etmek eğiliminde değildir.

- Kimi ailelerin eğilimleri çoğunlukla, çalışma ortamında veya taşıma imkânı sağlansa dahi çocukları okula göndermeme yönündedir.

- Küçük çocukların bakımını okul çağındaki çocukların üstlenmesi, okula gönderilmelerini güçleştirmektedir.

- Ebeveynlerin eğitim hizmetleri hakkındaki bilinçlilik düzeyi yetersizdir. Eğitim düzeyi düşüktür.

- Çocukların gittikleri yerlerdeki eğitimlerinin sıkı bir şekilde takibi yapılamamaktadır.

3.4. Sağlık

- Mevsimlik gezici tarım işçilerinin barınma yerleri ve çevrelerinde tuvalet, banyo ve çamaşır yıkama yerleri gibi kolaylık tesislerinin bulunmaması temizlik ve sağlık açısından sakıncalar yaratmaktadır.

- Temiz ve düzenli (klorlanmış) içme-kullanma suyu kaynağı ve şebekesi çoğunlukla bulunmamaktadır. Su ihtiyacı, içilemeyecek nitelikteki dere ve akarsulardan sağlanabilmektedir. İçme suları analizden yoksundur.

- Çadır yerleşimlerinin açık alanda ve uygun olmayan yerlerde kurulması nedeniyle kene, akrep ve yılan sokma vakalarına sıklıkla rastlanmaktadır.

- Su kenarlarında; sivrisinek, sıtma tehlikesi, karasinek ve diğer haşereler mevcuttur. Barınakların çevresinde düzenli bir ilaçlama ve haşere mücadelesi yapılmamaktadır. Bulaşıcı hastalık ve halk sağlığı sorunları bulunmaktadır.

- Mevsimlik gezici tarım işçilerince üretilen atıklar toplanmamakta, çöpler açıkta bırakılmaktadır. Çevre kirliliği bulaşıcı hastalıkların yayılmasına yol açmaktadır.

- Gebe ve bebek kontrolleri yapılamamaktadır. Bakım hizmetleri yeterli düzeyde değildir.

- Çocuklarda aşılama eksikliği ve parazit, kadın ve çocuklarda anemi, tetanos sorunları bulunmaktadır. Çocuklarda büyüme geriliği, demir ve D vitamini eksikliği bulunmaktadır. Yeterli anne sütü verilememektedir.

- Aile planlaması yetersizdir. Çocuk doğum ve ölüm oranı yüksektir. Küçük yaşta evlilikler yaygındır.

- Düşük ücret, tasarruf eğilimi ve elverişsiz pişirme ortamı nedeniyle yetersiz beslenme ortaya çıkmaktadır. Uygun ekmek pişirme ortamı bulunmamaktadır (tandır).

- Yetişkinlerde bel rahatsızlıkları, astım (tozdan), böbrek hastalıkları (sağlıksız su), tansiyon rahatsızlıkları yaygındır.
- Gezici sağlık hizmeti sistemi ile erken tanı ve tedavi hizmetleri yeterli değildir. Teşhis ve tedavi hizmetlerine ulaşmakta güçlük çekmektedirler. Özellikle kadınlar için geçerli olmak üzere, Türkçe bilgisinin yetersizliği sağlık hizmetlerinin yeterince alınmasını güçleştirmektedir.
- Yeşil kart kullanımında periyodik vize yapılma zorunluluğu ve bu işlemi yapacak olan merciin kişinin yeşil kartı aldığı yer olması nedeniyle, süresi dolan yeşil kartlar istihdam yöresinde tedavi hizmetlerinde sorunlara neden olmaktadır. Merkezi kayıt sistemi bulunmamaktadır.
- Mevsimlik gezici tarım işçilerinin sağlık hizmetleri ile tarımsal ilaçlar ve ilaçlamayla ilgili bilinç düzeyi yetersizdir.

3.5. Güvenlik

- 1774 sayılı Kimlik Bildirme Kanunu gereği, mevsimlik gezici işçi çalıştıracak arazi sahiplerinin/işleyenlerin, çalıştıracağı işçiler için kolluk kuvvetlerine bilgi vermesi zorunlu olmasına rağmen düzenli bildirim yapılmamaktadır.
- Mevsimlik gezici tarım işçilerinin serinlemek veya yıkanmak amacıyla sulama kanallarına girmesi boğulma vakalarına neden olmaktadır.
- Kimi ihtiyaçların (yakacak, yiyecek gibi) ormandan ve çevreden temini huzursuzluklara ve yasal takibe neden olmaktadır.
- Çadır kümelerinde güvenliği sağlamaya yönelik herhangi bir güvenlik personeli bulunmamaktadır.
- Eğitim düzeyinin düşük olması ve şehir dışında yerleşme zorunluluğu kötü niyetli kişilerce istismar ve kışkırtma aracı olarak kullanılmaktadır.
- Sahte kimlikle veya kimliksiz gelen suçlular mevsimlik gezici tarım işçilerinin arasında saklanabilmektedir.
- İstihdam yöresinde cinsel istismar ve taciz vakalarına rastlanmaktadır.
- Tarım araçları tarafından getirilen işçiler dışında kendiliğinden tarım bölgesine gelerek iş arayan mevsimlik gezici tarım işçileri daha fazla güvenlik sorunlarına neden olmaktadır.
- Yabancı uyruklu kayıt dışı mevsimlik tarım işçilerinin varlığı çeşitli sorunlara yol açmaktadır.
- Mevsimlik tarım işçilerinin kendi aralarında, yöre halkıyla veya araçlarla alacak-verecek kavgaları ya da diğer anlaşmazlıklardan kaynaklanan kavgalar yaşanmakta, bu durum çoğu zaman siyasi ve etnik çatışmaya dönüşebilmektedir.

3.6. Sosyal Çevreyle İlişkiler

- Mevsimlik gezici tarım işçileri ile yöre halkı arasındaki sosyal ilişkiler son derece düşük ve ekonomik ilişkiler ile sınırlıdır. Dil ve kültür farklılığı aralarındaki ilişkiyi sınırlandıran önemli bir faktördür. Dil farklılığı sadece çevre ile ilişkilerde değil, özellikle Türkçe bilmeyen kadınların sağlık hizmetlerine ulaşmalarında da ciddi bir engel oluşturmaktadır.
- Sosyo-ekonomik düzeyin düşüklüğü, eğitimin yetersizliği, etnik kimlik dil farklılığı ve yöresel örf ve adetler mevsimlik gezici tarım işçilerinin gidilen yörelerde "öteki" olarak algılanmalarında etkili faktörlerdir.
- Genelde tüm çalışanlar, özelde ise kadınlar ve çocuklar barınma alanlarında yeterli sosyalleşme kaynaklarından yoksundur. Oyun alanları ile ortak kullanıma açık sosyal tesisler bulunmamaktadır.
- Mevsimlik gezici tarım işçilerinin kullanma suyu yetersizliğinden, tarlada ya da bahçede çalıştıklarından ve göçebe durumunda olmalarından dolayı normal yaşantılarına göre daha az temizlik durumları bir tür sosyal dışlama görüntüsü sergilemektedir.
- İşçiler ile yöre sakinleri arasında kimi zaman etnik kökene dayalı, kimi zaman da adli vakalara sebep olan gerilimler yaşanabilmektedir. Bu nedenle, mevsimlik gezici tarım işçileri ile yöre halkı arasındaki ilişkilerin bozulmasına yönelik ayrımcı söylentiler yayılabilmektedir. Bu durum, çatışma ve bölgeden zorla ayrılmayı beraberinde getirmektedir.

- Din hizmetleri ve kültürel hizmetlerden yoksundurlar. Ailelerin dini bilgilere talepleri yüksektir.
- Kitle iletişim araçlarından yoksun kalmaktadırlar. Gazete okuyamamakta, elektrik bulunmaması nedeniyle televizyon seyredelememekte ve neticede günlük gelişen olaylardan haberleri olmamaktadır.
- Mevsimlik gezici tarım işçilerinin kendi yörelerinde huzursuzluklar, aşiret kavgaları ve kan davaları gibi durumlar bulunabilmektedir. Bu durumlar, çoğunlukla kendi yörelerinde çalışmayı engellemektedir. Ayrıca, çalışılan yerlerde birbirinden ayrı konaklama alanları seçmelerine neden olmaktadır.
- Yasadışı (çok eşlilik) ve küçük yaşta evlilikler yaygındır.

3.7. İş ve Sosyal Güvenlik

Ücret;

- Toprak sahibi/işleyenler ucuz işçi isteği ve maliyet düşürme kaygısının yanı sıra, aile üyeleriyle işleri yetiştirememeleri nedeniyle mevsimlik gezici tarım işçisi tercih etmektedir.
- Ücretlerde işverenler ile işçiler arasında aracı mekanizmasının bulunmaması çoğunlukla daha sistemli bir ilişki olmakla birlikte, bazen de ihtilaflara neden olabilmektedir. Çünkü işverenler ücretleri araçlara vermesine rağmen, ücretlerin araçlar tarafından işçilere ya hiç verilmemesi veya eksik verilmesi olaylarına rastlanmaktadır. İhtilafların çözüm mercii açık değildir.
- Ücret anlaşmasından sonra ürün miktarı ve fiyatındaki değişikliğe göre, anlaşılan ücretten caymalar, daha düşük ücret ödeme veya daha yüksek ücret talebi ihtilafları yaşanmaktadır.
- İş ilişkisinin önceden kurulmadığı durumlarda mevsimlik gezici tarım işçisi istihdam yöresine geldiğinde pazarlık gücünü kaybetmekte, ya düşük ücretle çalışmak ya da iş aramak zorunda kalmaktadır. Aracılar tarafından getirilen işçiler dışında kendiliğinden tarım bölgesine gelerek iş arayan mevsimlik gezici tarım işçileri daha düşük fiyata çalışmaktadır. Bu işçiler daha az kontrol edilebilmektedir. İşçi sirkülasyonunda artışa neden olmaktadır.
- Ücretlerin bir kısmı aynı olarak ödenebilmektedir (yağ, şeker, çay, deterjan vb.).
- Ücrette fiyat standardı bulunmamaktadır.

İş Aracıları (Elçi, Çavuş, Dayıbaşı, Simsar) ve Toprak Sahibi/işleyenler;

- Çoğunlukla Türkiye İş Kurumu'ndan belge almamış olan aracılar tarafından işçi temin edilmektedir. İş aracıları kayıt altında değildir.
- Toprak sahibi/işleyenler, aracılar ve işçiler arasındaki ilişki kayıt dışıdır. Aracılar ile toprak sahibi/işleyenler arasında ve aracılar ile mevsimlik gezici tarım işçileri arasında yazılı bir sözleşme bulunmamaktadır. Toprak sahibi/işleyenlerin çoğunlukla çalışan işçilerin kimler olduğundan haberi olmamaktadır. İlişkinin biçimsel niteliği ücret ve vaat edilen işin bitirilmesi başta olmak üzere, ihtilafların çözümünü zorlaştırmaktadır.
- Aracıların mesleki nitelikleri yetersizdir.
- Aracılar işçi ücretlerinden yüksek oranda komisyon almaktadır.

Çalışma Şartları ve Ortamı;

- Mevsimsel değişiklikler veya ulusal ve kültürel politikalar nedeniyle tarımın ekonomik getirisinin azalması mevsimlik gezici tarım işçiliğine geçişleri artırmaktadır.
- Tarımda teknolojik gelişmelere paralel olarak çeşitli mücadele ilaçlarının kullanılması iş kazalarına ve birçok meslek hastalığının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.
- Sağlıksız barınma koşulları işçilerin belirli düzeyde işgücünü kaybetmelerine ve çok çabuk hastalanmalarına neden olmaktadır.
- Mevsimlik gezici tarım işçilerinin mesleki nitelikleri düşüktür ve mesleki örgütlenmeleri bulunmamaktadır.

Sosyal Güvenlik ve Kayıt Dışılık;

- Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çoğunluğu İş Kanunu ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 4/a sigortalıları bakımından kapsam dışındadır. Bu nedenle, kayıtlı takipleri yapılamamaktadır.
- Sağlık sigortası bakımından yeşil kart kullanılmaktadır. Yeşil kart kullanımında periyodik vize yapılma zorunluluğu ve bu işlemi yapacak olan merciin, kişinin yeşil kartı aldığı yer olması

nedeniyle süresi dolan yeşil kartlar, istihdam yöresinde tedavi hizmetlerinde sorunlara neden olmaktadır.

- Tarlanın büyüklüğüne ve işin niteliğine göre ortalama iş bitirme süresi kısa olduğundan işçi sirkülasyonu çok fazladır. Faaliyetler arasında bulunan dönemlerde (ör: çapa-hasat) işçiler gidiş-gelişler yapabilmektedir.
- Aileler mümkün olduğu ölçüde bütün aile bireyleriyle çalışma yerine gelmekte ve çoğunluğu (çocuklar dâhil) çalışmaktadır. Çocuk ve kadın istihdamı yüksektir.
- Çok eşlilik veya küçük yaşta evlilik gibi nedenlerle nüfus kaydı bulunmayan bireyler fazladır.
- Araçlar tarafından getirilen işçiler dışında kendiliğinden tarım bölgesine gelerek iş arayan mevsimlik gezici tarım işçilerini kayda almakta büyük zorluklar vardır.
- Yabancı kaçak işçilik, ucuz işgücü olarak görülmesi nedeniyle kimi yörelerimizde yaygındır.

4. Amaç

Ülkemizdeki mevsimlik tarım işçilerinin problemleri yukarıda belirtilmiştir. METİP projesinin amacı ülkemizde en zor şartlarda çalışan ve hayatlarını devam ettiren mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ve yaşam şartlarını kolaylaştırmak için çalışmalar yapmaktır.

Bu projenin amacı;

- Ulaşım,
- Barınma,
- Eğitim,
- Sağlık,
- Güvenlik,
- Sosyal çevre ile ilişkiler,
- İş ve sosyal güvenlik koşulları vb. konuları itibarıyla,
- Ülkenin uzun vadeli nitelikli işgücünü karşılamak,
- Mevsimlik gezici tarım işçilerini kayıt altına almak,
- Mevsimlik gezici tarım işçilerinin, özellikle çocukları olmak üzere aile üyelerinin yaşama ve çalışma şartlarının iyileştirilmesidir.

Bu çalışma, mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarını bütünsel ve çok boyutlu bir bakış açısıyla belirleyerek, oluşturulan faaliyet planı çerçevesinde iyileştirme öngörmektedir. Bununla ilgili tespit edilen problemlere yönelik aşağıda belirteceğimiz hedefler ve çözüm yolları geliştirilmiştir.

5. Hedefler

5.1. Ulaşım

Göç mevsiminde mevsimlik gezici tarım işçilerinin şehirlerarası ulaşımının ucuzlatılması yönünde tedbirler alınacak, göç mevsiminde ikametgâhlarından çalışacakları yerlere ve tarladan konaklama mahalline ulaşimleri esnasında yol güvenlikleri sağlanacaktır.

1. Göç mevsiminde mevsimlik gezici tarım işçilerinin şehirlerarası ulaşımının sağlanması amacıyla; demiryollarından yararlanma imkânları artırılacaktır. Devlet Demir Yolları Genel Müdürlüğü'nce vagon sayısı artırılacak ve ek seferler düzenlenecektir. İhtiyaca uygun yörelere yeni seferler düzenlenmesi sağlanacaktır.

2. Ulaşımda yol güvenliğini artırmak amacıyla, şehir içi nakillerde (tarladan-konaklama mahalline) yük üzerinde yolcu taşınması engellenecek, işçilerin güvenli bir şekilde ulaşmaları ve daha güvenli olan yollardan gitmeleri sağlanacaktır. Köy yollarının yanı sıra arazi yollarının da güvenli bir ulaşım için bakımları yapılacaktır. Uygun olmayan yollara araçların girmemesi sağlanacaktır.

3. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma mahallerine gidiş ve dönüşlerinde, il/ilçe merkezlerinde geçici konaklamaları için ihtiyaç halinde kamuya ait alan ve tesislerden yararlanma imkânı

sağlanacak, şehir içinde, otogar ve istasyonlarda, parklarda, vs. gelişi güzel konaklama ve bekle-melerine fırsat verilmeyecektir.

5.2. Barınma

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin asgari imkânları haiz, yeterli, güvenli ve sağlıklı konaklama alanlarında barınmaları sağlanacaktır. Toplulaştırılmış çadır yerleşimlerine sunulan hizmetlerin aksamadan yürütülmesini sağlamak üzere **“Toplulaştırılmış Çadır Yerleşimi Yönetimleri”** oluş-turulacaktır.

1. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin yeterli yaşam alanı, tuvalet, banyo, ekmek ve yemek pişir-me, çamaşır ve bulaşık yıkama imkânları gibi asgari sosyal ihtiyaçların karşılandığı barınma yerleri-nin işçileri çalıştıran arazi sahibi veya işleyenlerce sağlanamadığı bölgelerde işçilerin yoğun olarak çalıştığı yerlere en yakın mesafede alt yapısı il özel idarelerince hazırlanacak toplulaştırılmış uygun yerleşim yerleri oluşturulacaktır. Konaklama yerlerinin mümkün olan en az sayıda belirlenmesine, dağınık yerleşimin asgari seviyeye indirilmesine gayret edilecektir.

2. Konaklama alanının belirlenmesinde; sel, heyelan, taşkın, kaya düşmesi vb. doğa olayların-dan etkilenilmeyecek olması (dere, ırmak yatağı vb. olmaması); elektrik, su, kanalizasyon, yol gibi hizmetlerin sunumunun kolay olarak sağlanabileceği mesafede bulunması; tahmini işçi sayısının ihtiyacını karşılayacak büyüklükte olması; sağlık şartlarını tehlikeye atan atık su tesisi, çöplükler, insan sağlığına zararlı mamul üretimi gerçekleştiren tesisler, girilmesi yasak alanlar, turistik alanlar ve tehlikeli yapılara yeterli uzaklıkta olması gibi hususlar göz önünde bulundurulacaktır. Yer tespiti-nde şahıslara ait araziler değil, hazine arazilerinin seçilmesine özen gösterilecektir.

3. Barınma mekânlarının toprak sahibi/işleyenler tarafından sağlandığı yerlerde, içme ve kullanma suyu ile elektrik ihtiyacı bu toprak sahibi/işleyenlerce temin edilecektir. Toplulaştırılmış konaklama alanı oluşturulan yerlerde ise, bu alanların alt ve üst yapıları uygun hale getirilecek ve bu alanlar her dönem başında kullanıma hazır bulundurulacaktır. Konaklama alanları sel, heyelan, taşkın, kaya düşmesi vb. doğa olaylarından etkilenilmeyecek şekilde tesviye edilecektir. Bu alanlar, her yıl gözden geçirilecek, konaklamaya hazır bulundurulması için ortaya çıkan aksaklıklar gide-rilecektir. Konaklama alanlarına elektrik, su, kanalizasyon, yol gibi hizmetler tahmini işçi sayısının ihtiyacını karşılayacak ölçüde ve nitelikte il özel idarelerince sağlanacaktır. İçme suları şebeke tesisi mahallinde sondaj veya bunlar olmadığı takdirde su tankı veya tankeri temini suretiyle sağlanacak ve düzenli olarak klorlanacaktır.

4. Toplulaştırılmış çadır yerleşim yerlerinde il özel idarelerince seyyar kolaylık tesisleri kuru-lacaktır. Kolaylık tesislerinde tahmini işçi sayısının ihtiyacını karşılayacak ölçüde; tuvalet, banyo, çamaşır ve bulaşık yıkama yerleri ile ekmek pişirme imkânları, çocuk oyun alanları ve gerektiğinde derslik olarak kullanılabilir sosyal tesis bulundurulacaktır. Niteliği gereği ücretsiz olan hizmet-ler dışında, diğer hizmetlerin maliyetinin mevsimlik gezici tarım işçilerince karşılanmasına özen gösterilecektir. Banyo, tuvalet gibi yapıların arazi tipi olmasına dikkat edilecektir.

5. Toplulaştırılmış çadır yerleşim yerlerinde mevsimlik gezici tarım işçilerine aileleriyle birlikte kalabilecekleri yeterli büyüklük ve sayıda, aynı zamanda soğuğa, dona, yağış ve sıcaklık gibi iklim koşullarına dayanıklı, havalandırmaya müsait tek tip çadırlar sağlanacaktır. Toplulaştırılmış çadır yerleşim yerleri için ihtiyaç duyulan çadır ve seyyar kolaylık tesisleri imkânlar ölçüsünde öncelikle bölgede Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı’na, Kızılay’a, valiliklere ve belediyele-re ait depolardan temin edilecektir. İhtiyaçların bu şekilde karşılanamaması halinde il özel idarele-rince kiralama ve hizmet satın alma yoluna gidilecektir.

6. Mevsimlik gezici tarım işçileri barınma alanlarının kullanımı, çevre temizliği, çevrede bulu-nan bitki örtüsünün ve ağaçların korunması, orman yangınlarının önlenmesi vb. konularda bilinç-len-dirilecektir.

7. Toplulaştırılmış çadır yerleşim yerlerinin idaresi için **“Toplulaştırılmış Çadır Yerleşim Yer-leri Yönergesi”** hazırlanmış ve ilan edilmiştir. Bu yerleşim yerlerinin idaresi bu yönerge hükümleri uyarınca mahalli mülki idare amirince çadır sakinleri arasından belirlenecek kişi/kişilerce yerine getirilecektir.

5.3. Eğitim

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin zorunlu eğitim çağında olan ancak eğitimden uzak kalan çocuklarının tamamının eğitim hizmetlerine ulaşması sağlanacaktır. İmkanları ölçüsünde okul öncesi eğitim hizmeti sunulacaktır. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin ve aile üyeleri ile tarım araçlarının nitelikleri geliştirilecektir. Hizmetlere ilişkin bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır.

1. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin zorunlu eğitim çağında olan çocuklarının eğitime devam oranları artırılacaktır. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çocuklarının yeterli eğitim almaları amacıyla;

- Yatılı Bölge Okullarına yönlendirilmeleri,
- Taşınabilir veya seyyar eğitim olanaklarından yararlandırılmaları,
- Açık ilköğretim eğitimi sunulması (okul çağından çıkmış olanlara),
- YSÖP (yıl içerisinde sıkıştırılmış eğitim uygulanması),
- Çocukların çalıştıkları yörede yaz okulu açılması vb.

seçeneklerinden uygun olan hizmet sağlanacaktır.

2. Okul çağının altındaki çocukların bakımının kolaylaştırılmasına yönelik tedbirler alınacaktır. Bu çocuklara yönelik sosyal destek hizmetleri yürütülecektir.

3. Özel eğitim ihtiyacı bulunan işçiler ve aile üyelerinin tespit edilerek, eğitim olanaklarından ve “**özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden**” yararlanabilmeleri sağlanacaktır.

4. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca yardım almaya müstahak mevsimlik gezici tarım işçi ailelerinin, çalışmak amacıyla yer değiştiren, ancak okula devam eden çocukları için şartlı nakit transferi (ŞNT/e-okul sistemine göre örgün ilk ve orta öğretime devam edenler) yardımları ve diğer eğitim yardımlarının devamı sağlanacaktır.

5. Tarım araçlarının yapmakta oldukları mesleğe ilişkin niteliklerine dair kurslar düzenlenecektir.

6. Başta genç mevsimlik gezici tarım işçileri olmak üzere, mevsimlik gezici tarım işçilerinin, tarım dışındaki sektörlerle yönelik nitelikleri artırılacak, yapmakta oldukları mesleğe ilişkin nitelikleri geliştirilecektir. Halk Eğitim Merkez Müdürlüklerince çalışma saatleri dışında meslek edindirme kursları verilecektir. Mevsimlik tarım işçileri ve aile üyelerinin yörede gerçekleşen çeşitli sosyal faaliyetlerden yararlanmaları, aynı zamanda toplumsal uyumu artırmaya yönelik olmak üzere en yakın yerleşim birimindeki imkânlardan (okul, cami, kurslar vb.) yöre halkıyla birlikte yararlanmaları sağlanacaktır.

7. Halk Eğitim Merkez Müdürlüklerince “**Aile Eğitim Programları**” (okuma-yazma kursları, meslek edindirme kursları, ana çocuk sağlığı vb.) çerçevesince eğitim düzenlenecektir.

8. En çok göç alan illerde toplumsal gelişime destek bakımından toplumsal, aile içi ve bireysel eğitim ve danışmanlık hizmetleri verilecektir. Sosyal hizmet uzmanı, sosyolog, psikolog, pedagoğlardan oluşan ekiplerce her türlü sosyal dışlanışlığın önlenmesi ve toplumsal uyumun sağlanması için göç alan illerde destek hizmetleri verilecektir.

5.4. Sağlık

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin temel sağlık hizmetlerinden faydalanmaları sağlanacaktır. Barınma yerlerindeki su ve çevre temizliği öncelikli konular arasında olacaktır. Koruyucu ve önleyici sağlık hizmetleri konularında göç alan/veren tüm illerde bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır.

1. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin yeterli ve düzenli sağlık hizmeti almaları amacıyla göç alan illerde hizmetlerin;

- Öncelikle tam teşekküllü gezici sağlık araçlarıyla verilmesi olmak üzere,
- Aile hekimleri ve aile sağlığı elemanlarının verilmesi,
- Toplum sağlığı merkezlerince verilmesi,

seçeneklerinden uygun olan hizmet sağlanacaktır. Sağlık birimlerince mevsimlik gezici tarım işçilerinin ortak yerleşim alanlarına yönelik;

- Bulaşıcı ve kronik hastalıklar,
- Muayene ve tedavi hizmetleri,
- evre sağlığı (banyo, tuvalet vb. yerler),
- Gebe ve bebek kontrolü,
- Aşılama hizmetleri,
- Beslenme yetersizliği ve iyot, demir, D vitamini vb. kullanımı,
- Gıda güvenliği,
- İçme ve kullanma suyu analizi,
- Akılcı ilaç kullanımı,
- Özürlü bakımı,
- Ruh sağlığı vb.

konularında sağlık hizmetlerinin sunulması gerçekleştirilecektir. Hizmet sunumu mevsimlik gezici tarım işçilerinin iş dönüş saatleri gözetilerek verilecektir.

2. Temel sağlık hizmetleri alanında ihtiyaç duyulan ilaçlar ve aşıların, tüm ihtiyaç olan mevsimlik gezici tarım işçileri ve ailelerine temin edilmesi sağlanacaktır. Çocuklarda demir ve vitamin eksikliklerini gidermeye yönelik ilaç ve aşı desteği verilecektir (anemi, parazit, tetanos, sıtma vb. hastalıklara dikkat edilecektir.). Yetişkinlerde aile planlaması, anemi, tetanos vb. konularda ilaç, aşı ve materyal desteği verilecektir.

3. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları kapsamında yardım almaya müstahak mevsimlik gezici tarım işçi ailelerinin, çalışmak amacıyla yer değiştirmeleri nedeniyle, şartlı nakit transferi (şNT/0–6 yaş, gebeler) yardımları ve diğer sağlık yardımlarından mahrum kalmaları nlenenecektir.

4. Çöpler uygun şartlarda ve belirli alanlarda toplanacak, düzenli aralıklarla zararsız hale getirilecektir. Yerleşim alanlarına çöp konteyneri konulması ve çöplerin alınması işlemi mücavir sınırlara göre ilgili belediye veya il özel idaresi tarafından yerine getirilecektir.

5. İçme/kullanma suyu temizliği sağlanacaktır. İçme/kullanma sularında klor ve temel ölçümleri yapılarak, ihtiyaç halinde içme/kullanma sularına klorlama çalışması yapılacaktır.

6. Barınma alanları ve çevresinin sağlık koşullarına uygunluğu konusunda önlemler alınacaktır. Barınakların çevresinde, sivrisinek, akrep, yılan, karasinek, kene vb. haşerelere karşı ilaçlama, yine tuvalet ve banyo gibi ortak kullanım alanlarının sağlık koşullarına uygunluğu konularında (tuvaletlerin kireçlenmesi vb.) nlemler alınacaktır.

7. Bilinçlendirme faaliyeti kapsamında mevsimlik gezici işçiler ve aile üyelerine yönelik çalışmak üzere g alan tüm illere geldikleri tarihi izleyen en yakın süre içerisinde uzman kişilerce;

- Bulaşıcı hastalıklar,
- Erken tanı yöntemleri,
- Aile planlaması ve gebelik dönemi,
- evre ve kişisel temizlik kuralları,
- Su kullanımı,
- Beslenme yetersizliği ve iyot kullanımı,
- Gıda güvenliği,
- ocuk ve bebek bakımı, anne sütü verilmesi,
- Aşılamanın nemi,
- Temel ilkyardım bilgisi,

- Ruh sağlığı,
 - Atıkların kontrolü,
 - Tarımsal ilaçlama,
 - Akılcı ilaç kullanımı,
 - Sağlık hizmetlerinin sunumuna ilişkin usuller,
- vb. konularda bilgilendirmeler yapılacaktır.

5.5. Güvenlik

Konaklama alanlarının ve mevsimlik gezici tarım işçilerinin güvenliği sağlanacaktır. Yabancı uyruklu kaçak tarım işçiliğinin önlenmesine yönelik etkin tedbirler alınacaktır. Göç alan/veren illerde güvenlikle ilgili bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır.

1. Mevsimlik gezici tarım işçileri kayıt altına alınacaktır. Kimlik Bildirme Kanunu'nun uygulanması sağlanacaktır. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin nüfus kayıtlarına yönelik olarak 1774 sayılı Kanun kapsamında denetimler sıklaştırılacaktır. Mahalli kolluk kuvvetlerince mevsimlik işçilerin güvenliği bakımından konakladıkları bölgelere gece ve gündüz mutat zamanlarda devriye faaliyetleri yapılacaktır. Mevsimlik gezici tarım işçisi olarak gelen ailelere ilişkin bilgiler, Türkiye İş Kurumu'na da bildirilerek, bunlar hakkında veri tabanı oluşturulacaktır.

2. Mevsimlik gezici tarım işçileri kullanılmak suretiyle ülkenin milli birliği ve bütünlüğüne aykırı yönde istismar ve kışkırtmalarda bulunulması önlenecektir. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin istismar edilmelerine karşı, konaklama alanında ve tarlalarda gerekli önlemler alınacaktır.

3. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin yöresel ihtilaflardan kaynaklanan (aşiret kavgası, kan davası, berdel) sorunlarının istihdam alanlarına taşınarak çatışmaya dönüşmesi önlenecektir.

4. Belirlenen konaklama alanları dışında başka alanlara yerleşimlere izin verilmeyecektir. Konaklama alanı veya tarla yakınlarında bulunan kanal, kanalet, baraj, göl, gölet, akarsu vb. gibi girilmesi yasak ve tehlikeli olan alanlarda boğulmalara karşı mevsimlik gezici tarım işçilerinin bu tür alanlara girmemesine yönelik tedbirler alınacaktır.

5. Yabancı uyruklu işçi istihdamının çalışma ve ikamet iznine bağlı olduğu hususunda bilinçlendirme (Pasaport Kanunu, Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun, Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun) çalışmaları yapılacak, ilgili mevzuat gereğince denetimler sıklaştırılacaktır. Bu konuda diğer etkin tedbirler uygulanacaktır.

6. Valiliklerce alınan tüm bu tedbirlerin doğru anlaşılması ve uygulanması için göç veren illerde işçiler ve aracılara, göç alan illerde ise işverenlere (arazi sahibi veya işleyen), işçilere, aracılara ve yöre halkına yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları planlanacaktır. İşçiler ve yöre halkının birbirinin emek ve işine duydukları ihtiyaç, vatandaşlık, kardeşlik ve dayanışma bilincini güçlendirmeye yönelik faaliyetler ilgili tüm kurumlar, meslek teşekkülleri ve sivil toplum örgütlerinin de katkılarıyla uygulanacaktır. İstismara yol açacak sosyal ve siyasal sorunlara fırsat verilmeyecek, özellikle Devletin tarafsızlığına ve adaletine gölge düşürecek her türlü söz, eylem ve uygulamadan kesinlikle kaçınılması sağlanacaktır.

5.6. Sosyal Çevreyle İlişkiler

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin sosyalleşmelerine yönelik tedbirler alınacaktır. Her türlü sosyal dışlanmışlığın önlenmesi ve toplumsal uyumun sağlanması için göç alan illerde bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır.

1. Ulusal ve dini bayramlar ile yerel şenlik ve kutlamaların birlikte gerçekleştirilmesi, birlikte bayramlaşmalar yapılması sağlanacaktır.

2. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin talepleri halinde dini ibadetlerini rahatlıkla ve yöre halkıyla birlikte yerine getirebilmeleri temin edilecektir.

3. Konaklama alanlarında toplumsal gelişime destek faaliyetleri için ihtiyaç duyulan kolaylık tesisleri oluşturulacak ve yöre halkıyla birlikte gerçekleştirilecek etkinlikler için ortak alan olarak kullanılacaktır. Toplumsal gelişime destek faaliyeti kapsamında kolaylık tesislerinde ortak bir televizyon izleme alanı oluşturulacaktır.

4. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin toplumsal kaynaşmalarının artırılmasına ve sosyal dışlanmanın engellenmesine yönelik yöre halkının ve kamu görevlilerinin duyarlılıkları artırılacaktır. Toplumsal gelişime destek faaliyetleri kapsamında il/ilçe/köy idarecileri ve ilgili diğer kamu görevlilerinin mevsimlik gezici tarım işçilerinin barınma alanlarını ziyaret etmeleri ve iletişim kurlmaları sağlanacaktır.

5. Çok eşlilik, berdel, küçük yaşta evlilik, kan davası, aşiret kavgası vb. toplumsal sorunlara ilişkin konularda uzmanlarca belirli aralıklarla bilinçlendirme çalışmaları yürütülecektir.

5.7. İş ve Sosyal Güvenlik

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin sosyal güvenlikleri açısından mevcut durumları Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı tarafından yürütülecek çalışmalarla iyileştirilecektir. Tarımda iş aracılığı sözleşmesi zorunlu hale getirilecek ve mevsimlik gezici tarım işçilerinin sözleşme olmaksızın çalıştırılmaması sağlanacaktır. İş araçlarının ve toprak sahiplerinin/ işleyenlerin; ücret ödeme, genel sağlık sigortasından yararlanma, iş sağlığı ve güvenliği tedbirleri ile ilgili usul ve esaslar hakkında düzenleyici işlemler yapılacak ve bilinçlendirilmeleri sağlanacaktır.

1. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin sosyal güvenlik kapsamı açısından mevzuat değişikliği yapılarak; iş kazası ve meslek hastalıkları sigortası, genel sağlık sigortası ve uzun vadeli sigorta kollarından yararlanmaları sağlanacaktır.

2. Merkezi kayıt sistemi oluşturularak, yeşil kart vize işlemlerinin elektronik ortamda ülke genelinde yapılabilmesi sağlanacaktır.

3. Tarımda iş aracılığını düzenleyen yönetmelikte değişiklik yapılmış olup, belgesi olmayan ve sözleşme imzalamadan iş alan araçlar, Türkiye İş Kurumu tarafından "Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği" hükümleri çerçevesinde denetlenecektir.

4. İş araçları ile toprak sahipleri arasında imzalanacak tarım aracılığı sözleşmesinin zorunlu olması uygulamasının hayata geçirilmesi için ilçe/il mülki idare amirlerince de denetimlerin yapılması sağlanacaktır. Tarım aracılığı sözleşmesi olmayan iş araçlarının toprak sahibi ile sözleşme imzalaması sağlanacaktır. İş araçları, aldıkları ücret ve yaptıkları işlemler bakımından denetim altında tutulacaklardır.

5. İş ve sosyal güvenlik mevzuatını uygulamakla görevli yerel düzeydeki temsilciler tarafından bilgilendirme eğitimleri ve mevsimlik gezici tarım işçilerinin konulara ilişkin broşür vb. yazılı materyallere ulaşmaları sağlanacaktır.

6. Mevsimlik gezici tarım işçilerine; tarımsal mekanizasyon, tarım ilaçlarının ve kişisel koruyucuların kullanımı, muhafazası konularında iş sağlığı ve güvenliği eğitimi verilmesi sağlanacaktır.

7. Çocuk işçiliğinin (15 yaş altı) ve çocuk emeğinin istismarının önlenmesi, çocuk işçilerin okula yönlendirilmesi ile ilgili ailelere bilinçlendirme faaliyeti gerçekleştirilecektir. Yerel yetkililerce bu konuda denetim faaliyeti arttırılacaktır. 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu çerçevesinde çocuklar okula kazandırılacaktır.

6. Ön Hazırlık, Projelendirme, İzleme Ve Değerlendirme

Proje hazırlanırken Bakanlıkça Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri Proje Hazırlama Komisyonu oluşturulmuştur. Öncelikle, bu konuda hazırlanan akademik çalışmalar, makaleler ve diğer yayınlar taranmış; bu konuda çalışma yapan akademisyenler komisyona davet edilmiş; kamu ve sivil toplum kuruluşlarından ilgili olanlarla bu kapsamda görüşülmüştür. 81 il valilikleriyle temasa geçilerek mevsimlik gezici tarım işçileriyle ilgili şu ana kadar yapılan çalışmalar istenilmiş, ilgili kurumlardan istatistiki amaçla hangi ilden kaç kişi göç ettiği ve hangi illere kaç mevsimlik gezici tarım işçisinin geldiği sorulmuştur. Daha sonra sorunları yerinde görmek üzere mevsimlik gezici tarım işçilerinin yoğun olarak bulundukları yerlere gidilerek işçi, aracı, ziraat odası, emniyet, jandarma, belediye

başkanı ve kaymakamların da olduğu toplantılar yapılarak durum tespiti ve çözüm önerileri tartışılmıştır.

METİP Hazırlama Komisyonunca hazırlanan taslak proje Bakanlığa davet edilen 24 ilin vali ve belediye başkanlarınca tartışılmış, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Tarım Bakanlığı gibi ilgili kurumların görüşü alınarak eylem planı hazırlanmış ve uygulanmak üzere Valiliklere gönderilmiştir.

Bu projede öngörülen faaliyetler için ihtiyaç duyulan kaynak, Valiliklerce hazırlanacak projeler doğrultusunda; 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun geçici 6. maddesinde yer alan ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeye yönelik altyapı yatırımları için işsizlik sigortası fonundan aktarılan kaynaklardan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca il özel idarelerine gönderilecek ödenekler ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ve il özel idare bütçelerinden karşılanacaktır.

İlgili kamu kurum ve kuruluşları arasındaki koordinasyonun sağlanması, yapılacak iş ve işlemlerin izlenmesi ve bir veri tabanı oluşturulması için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde 2010 yılı içerisinde bir Müsteşar Yardımcısı başkanlığında, "Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri İzleme Kurulu" oluşturulacaktır. İzleme Kurulu; İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Türkiye Kızılay Derneği Başkanlığı, tarım işkolunda örgütlü en çok üyeye sahip işçi sendikası ile Türkiye Ziraat Odaları Birliği temsilcilerinden oluşur.

Mevsimlik işçi gönderen ve alan her il ve ilçede mahalli mülki idare amirinin başkanlığında ilgili kurum, kuruluş, tarım işçisi, aracı ve işveren (toprak sahibi/işleyen) temsilcilerinin katılımı ile 2010 yılı içerisinde bir "İl/İlçe Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri İzleme Kurulu" oluşturulacaktır.

Mevsimlik çalışma döneminin başında ve sonunda (tarım takvimine göre) İl/İlçe Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri İzleme Kurulları yapılan faaliyetler, karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri ile ilgili olarak, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde oluşturulan İzleme Kuruluna rapor vereceklerdir.

7. Örnek Uygulamalar

METİP projesi uygulanmaya başlanmış, 81 il valiliğine projeye ilgili strateji belgesi ile eylem planı gönderilerek illerine gelen mevsimlik gezici tarım işçileri sayısı ve yerleşme durumları da dikkate alınarak il bazında projelerini bakanlığa bildirmeleri istenilmiştir.

Daha sonra, 40 civarında il valiliğinden projeler hazırlanıp gönderilmiş, Bakanlıkça değerlendirilen ve uygun görülen projeler kabul edilerek uygulanmak üzere kaynak aktarımı yapılmaya başlanmıştır. Bu projelerden Adana, Ankara ve Konya Valiliklerince hazırlanan projeler büyüklükleri itibarıyla da örnek olarak aşağıda anlatılacaktır.

7.1 Adana Valiliği Projesi

Adana Valiliğince hazırlanan proje en büyük ve önemlilerindendir. Proje, yaklaşık 23 bin tarım işçisini kapsamaktadır. Bunun için 4000 çadırılık yerleşim yerleri planlaması yapılmıştır. Yerleşim yerlerinin elektrik ve içme suyu ihtiyacı, banyo, tuvalet, yemek pişirme yeri ve kolaylık tesislerinin alt yapısı planlanmıştır. Çocukların okula gönderilmesi için alternatifli çözüm yolları, okuma yazma kursları, mesleki eğitim kursları ve sosyal çevreyle ilişkilerin geliştirilmesi konularında proje hazırlanmıştır. Bakanlıkça uygun görülen proje için gerekli kaynak valilik emrine gönderilmiştir.

7.2 Ankara Valiliği Projesi

Ankara Valiliğince Polatlı ilçesi için gönderilen proje değerlendirilmiştir. İlçeye üretilen ürünlerin rekoltesine göre 10 ile 15 bin arasında mevsimlik gezici işçinin geleceği ve 2-3 bin aile olacağı düşünülmüştür. Polatlı projesinde çadırların işçiler tarafından karşılanacağı düşünülmüş ve oluşturulacak yerleşim yerlerinin elektrik ve içme suyu tesisatının kurulması, tuvalet ve banyo ihtiyacının karşılanması, buraların kanalizasyon altyapısının yapılması, belirli yerlere şebeke suyunun çekil-

mesi ve ulaşımın kolaylaştırılması açısından yolların tasfiyesinin yapılması planlanmıştır. Ortak kullanım çadırları kurularak buralarda çocuklara oyun alanı, televizyon izleme imkanı, dini ibadet ihtiyacı ile kadınlara ve çocuklara okuma yazma ve mesleki eğitim kursları verilmesi projelendirilmiştir. Bununla ilgili valilik emrine talep edilen kaynağın tamamı Bakanlıkça gönderilmiştir.

7.3 Konya Valiliği Projesi

Projede Altınekin, Akşehir, Cihanbeyli, Çumra, Ereğli, Kadınhanı, Karapınar, Karatay, Meram, Sarayönü, Selçuklu, Seydişehir, Çeltik, Kulu, Hüyük ve Tuzlukçu ilçelerinde 68 yerleşim yeri projelendirilmiş; bu yerleşim yerleri 60, 156, 300, 480 kişilik olmak üzere 4 tipte planlanmıştır. İle 12.852 kişi olmak üzere 2142 ailenin geleceği planlanmıştır. Çadır yerleşim yerlerinde mutfak, yemekhane, mescit, oyun alanları, tuvalet ve duş ortak kullanım alanları olarak planlanmış; bu yerleşim yerlerine içme suyu ve elektrik ihtiyaçlarının karşılanması projelendirilmiştir. Eğitim amaçlı 2999 çocuğun taşınmalı eğitimle okula gönderilmesi, ihtiyacı olan 128 çocuğun fizik tedavi ve rehabilitasyon ihtiyacının karşılanması planlanmış, yerleşim yerlerinin ilaçlanması ve çöplerin toplanması da proje kapsamında planlanmıştır. Sosyal çevreyle ilişkiler konusunda da il yöneticilerinin de katılacağı toplu yemekler öngörülmüştür. Bu projeye ilgili yeterli kaynak Bakanlıkça il valiliği emrine gönderilmiştir.

SONUÇ

Bu projeye çalışma hayatımızın en zor şartlarında çalışan gruplarından biri olan mevsimlik gezici tarım işçilerinin insan onuruna yakışır, asgari hayat şartlarına sahip olabilmeleri için ulaşım, barınma, sağlık, eğitim, güvenlik ve sosyal çevreyle ilişkiler konusunda bir nebze de olsa iyileştirme yapmak projenin temel hedefini oluşturmaktadır.

Öte yandan, mevsimlik gezici tarım işçiliği uygulaması kesinlikle teşvik edilen ve tasvip edilen bir sistem değildir. Bu çalışma şekli hiçbir şekilde 21. yüzyıl modern Türkiye'sine uymamaktadır. Bu projenin amacı hiçbir şekilde bu sistemi teşvik etmek değil, sadece bir realiteyi dikkate alarak toplumsal sorunu çözmeye çalışmaktır. Bu amaçla, proje kapsamında hiçbir şekilde kapsamdaki kişilere ayni veya nakdi yardımda bulunulmamaktadır. Sağlanan elektrik ve su gibi imkanlar da diğer vatandaşlarımız gibi ücret ödenerek kullanılacaktır. Barınma yerlerinde kesinlikle kalıcı yapıya müsaade edilmeyecek, uzun vadede bu işçilerin kalıcı konutlarda sürekli iş imkanlarıyla sabit ikametli çalışma imkanları araştırılacaktır.

Söz konusu işçilerin sosyal güvenlik konusunda tek seçenekleri isteğe bağlı sigortalı olmaktadır. Bu durum yeterli olmayıp uzun vadeli sigorta kolları yönünden de teşvik edici bir yapı oluşturulmalıdır. Bu yapıdan yararlanacak kişilerin kapsamının tamamen mevsimlik tarım işçileriyle sınırlı olması, prim oranının da düşük olması planlanmalıdır. Bu amaçla yürürlükten kaldırılan 2925 sayılı yasa tekrar düşünülmelidir.

İşçi – aracı – işveren arasındaki üçlü yapı yönetmelikle düzenlenmeye çalışılmış ise de konunun mevzuat yönünden kanunla düzenlenerek tarafları koruyacak güçlü bir yapıya ulaştırılması sağlanmalıdır.

Gerek projenin sürdürülebilirliği, gerekse kapsadığı kesimin büyüklüğü dikkate alındığında ulaşım, barınma, sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik boyutunu da içine alacak şekilde kanuni düzenlemeler de yapılarak mevsimlik gezici tarım işçileriyle ilgili bir kurumsal yapı kurulmalıdır.

Proje, yoksullukla mücadelede mevsimlik gezici tarım işçilerinin hayat standardını yükseltmek amacıyla taşımaktadır. Bu nedenle, METİP projesinin kapsadığı kesimin çalışma şartları ve hayat standartları dikkate alındığında ısrarla uygulanması gerektiği ve bu projenin sürdürülebilirliği için her türlü imkanın sağlanması gerektiği düşünülmektedir.

KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK: KÜRESELLEŞME YOKSULLUĞU AZALTIYOR MU?

Yrd. Doç. Dr. Rüstem YANAR

Gaziantep Üniversitesi,
İİBF İktisat Bölümü,
E-mail: yanar@gantep.edu.tr

Araş. Gör. Dr. Ahmet ŞAHBAZ

Gaziantep Üniversitesi,
İİBF İktisat Bölümü,
E-mail: sahbaz@gantep.edu.tr

Özet

Küreselleşme, yoksulluk ve gelir dağılımı ilişkisi literatürde oldukça tartışmalı bir konudur. Bu çalışmada küreselleşme, yoksulluk gelir dağılımı ilişkisi yatay kesit analizi kullanılarak test edilmiştir. Küreselleşme indeksi olarak Kof indeksi kullanılmıştır. Bu indeks ekonomik, sosyal ve politik olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır. Elde edilen sonuçlar küreselleşmenin yoksulluk ve gelir dağılımı üzerinde azaltıcı yönde etkilerinin olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Yoksulluk, Gelir Dağılımı Eşitsizliği

Abstract:

Globalization, poverty and income inequality relationships are controversial topics in the literature. In this research, the relationship between globalisation and poverty and income inequality is determined. Kof globalization index has been used in this study. The index is composed of three subindices, Economic globalization, social globalization and political globalization. Results from cross-sectional regression analysis show that there is a significant relationship between globalisation and poverty and income inequality. Globalisation leads to poverty reduction and it reduces income inequality.

Keywords: Globalization, Poverty, Income Inequality

GİRİŞ

1980 sonrasında hızını arttıran küreselleşme, ekonomik anlamda ülkelerin mal, hizmet ve sermaye hareketlerinin önündeki engelleri kaldırarak dışa açılma süreci olarak tanımlanabilir. Küreselleşmenin yoksulluk üzerine etkileri konusunda oldukça geniş bir literatür olmakla birlikte, etkileri konusunda görüş birliği olduğu söylenemez. Küreselleşme çalışmalarından elde edilen sonuçları çok kaba bir tasnifle iki gruba ayırabiliriz: küreselleşme sürecinin gelişmiş ülkelerin lehine diğer ülkelerin aleyhine olduğunu iddia eden, sürecin yoksulluğu ve gelir dağılımı adaletsizliğini arttırdığını öne süren küreselleşme karşıtı yaklaşıma karşın, küreselleşmenin az gelişmiş ülkelere kaynak aktarımı sağlayarak büyümesine/kalkınmasına yardımcı olacağını iddia eden küreselleşmeçi yaklaşım. Her iki yaklaşımı da haklı çıkartacak öncüller ve sonuçlar mevcuttur.

Bu çalışmada küreselleşmenin yoksulluk üzerine etkileri araştırılacaktır. Küreselleşmenin yoksulluk üzerine etkileri hususunda da görüş birliği olduğu söylenemez. Küreselleşmeçi yaklaşım, dışa açılma ve serbestleşmenin ekonomilerin adaptasyonu, yeniden yapılanması sürecinde kısa dönemde yoksulluk oranında bir artışa yol açabileceğini, orta ve uzun vadede ise ortaya çıkacak hızlı büyüme sürecinin ekonominin tamamına yansıtacağını ve ortalama gelirden bir artışın meydana geleceğini, dolayısıyla yoksulluk oranının gerileyeceğini savunur. Küreselleşme karşıtı yaklaşım ise, küreselleşme sonucunda ortaya çıkan büyüme sürecinin toplumun tüm kesimleri tarafından hissedilen bir süreç olmadığını, dağılımdaki eşitsizliğin toplumsal gelir dağılımındaki adaletsizliğini daha da arttırarak yoksulluğu arttıracığını öne sürmektedir.

Çalışmada küreselleşmenin sadece ekonomik boyutlu değil, sosyal ve politik boyutları da dikkate alınarak, yoksulluk üzerine etkileri 174 ülkenin 2007 yılı verileri kullanılarak yatay kesit analizi ile test edilmeye çalışılmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde küreselleşme sürecinin yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliği üzerindeki etkilerin hangi mekanizmalar aracılığı ile gerçekleştiği ele alınacaktır. Daha sonraki bölümde uygulanacak ekonometrik yöntem ve değişkenler ele alınacak, sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular tartışılacaktır.

1. Küreselleşme ve Yoksulluk:

Küreselleşme ülkeler arasında mal, hizmet ve sermaye hareketleri önündeki engelleri kaldırarak dünya ekonomisini daha bütünleşmiş bir hale getirmiş, öte yandan bilgi ve teknoloji akımının hızlanması ülkeleri kültürel ve kurumsal yönlerden birbirlerini yaklaştırmıştır. Neo-klasik iktisadın ekonomiler dışa açılmasıyla daha yüksek bir üretim ve tüketim düzeyine ulaşacağını öngören teorisini destekler biçimde Küreselleşme ekonomik anlamda hızlı büyümenin önünü açarken, özellikle gelişmekte olan ülkelerin kırılganlığını arttırarak (1980 sonrası dönemde Washington konsensüsü çerçevesinde gelişmekte olan ekonomilerin gerekli kurumsal düzenlemeleri yapmadan hızlı bir şekilde liberalleşmeleri 1990'lı yılların ortalarından itibaren ekonomik krizlere ortaya çıkmıştır. Krizler de gelir dağılımındaki adaletsizliğin artmasına neden olmuştur) yoksulluk sorunu üzerindeki olumsuz etkileri de beraberinde getirmiştir. Küreselleşme sürecinde dış etkilere daha açık hale gelen ekonomilerde, kırılganlığı arttırması en çok yoksul kesimin bu süreçten zarar görmesine neden olmuştur. Son dönemlerde küreselleşmenin yoksulluk üzerindeki etkilerini araştıran çok sayıda çalışma yapılmıştır.

Küreselleşme yoksulluk ilişkisi oldukça karmaşık ve şartlara göre değişen bir yapıya sahip olduğundan, çoğunlukla doğrusal bir ilişkiden çok doğrusal olmayan bir nitelik taşıdığını söyleyebiliriz. Küreselleşme, dışa açılma, büyüme, gelir dağılımı, yoksulluk süreci uygulamalı çalışmalarda da birbiri ile çelişkili sonuçlar vermektedir. (Nissanke, et al., 2006).

Dünya bankası tarafından yayınlanan raporda(2002) küreselleşme ile birlikte ekonomilerini uluslararası piyasalara entegre etmiş ülkelerin daha hızlı büyüdükleri ve bunun yoksulluğu azalttığı öne sürülmüştür. Dollar ve Kraay(2001 ve 2004) yapmış oldukları çalışmalarda küreselleşen ülkelerin ekonomik büyüme hızını arttırdığı, bunun sonucu olarak yoksulların gelir düzeninin arttığını öne sürmüştür.

Milanoseviç (2002) küreselleşmenin yoksulluk üzerindeki olumlu etkisi olduğunu eleştirmiş, küreselleşmenin kişi başına düşen gelir miktarını arttırdığını ancak gelir dağılımında da eşitsizliğin

giderek arttığını vurgulamıştır. Watkins(2002)'de özellikle ekonomik entegrasyonun gelir dağılımı eşitsizliği ilişkisinin sistematik bir azalma şeklinde olmadığını göstermiştir. Wade(2004) küreselleşmenin yoksulluğu azalttığı hipotezine şüphe ile yaklaşmaktadır.

Agenor(2002) gelişmekte olan ülkeler için yapmış olduğu çalışmasında küreselleşme ve yoksulluk arasında lineer olmayan bir ilişkinin olduğunu, globalleşme düzeyinin düşük olduğu ülkelerde, globalleşme yoksulluğu arttırırken, yüksek düzeyli globalleşme yoksulluğu azaltmaktadır.

Heshmati(2004) yoksulluk gelir dağılımı eşitsizliği ve küreselleşme arasından anlamlı bir ilişki bulmazken, Neutel ve Heshmati(2006) küreselleşmenin gelir dağılımı eşitsizliğini ve yoksulluğu azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Küreselleşme ve yoksulluk arasındaki ilişkinin bu kadar tartışmalı ve farklı görüşlerin ortaya çıkmasının ardındaki en önemli unsur tanımlama problemi ile ilişkilidir.

Küreselleşme kavramı daha çok ekonomik yönü ile ele alınmakta, mal, hizmet ve sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılarak, piyasaların entegre olmaları şeklinde tanımlanmaktadır. Küreselleşmenin yoksulluk üzerine etkileri konusunda yapılan çalışmaların çoğunda sadece ekonomik boyut ele alınmıştır. Ancak küreselleşmenin bilgi akışının hızlanması, kültürel entegrasyon, demokratikleşme ve şeffaflaşma gibi sosyal ve politik etkileri de mevcuttur.

Yoksulluk kavramı ve yoksulluğun nasıl tanımlanacağı ise literatürde oldukça tartışmalıdır. Bu konu çalışmanın sınırlarını fazlası ile aşacağından burada ele alınmayacaktır. Çalışmamız açısından önemli olduğu için yoksulluğun nasıl ölçüldüğüne ilişkin geliştirilen yaklaşımlar ele alınacaktır.

Yoksulluğun ölçülmesine ilişkin geliştirilen yaklaşımları temel olarak iki başlık altında ele alabiliriz(Kabaş 2009; 18):

- **Mutlak Yoksulluk:** Mutlak yoksulluk yaklaşımı genel olarak bireylerin gelir ve tüketim harcamalarını dikkate alarak hesaplanır(Şenses, 2002; 62). Mutlak yoksulluk sınırı iki yöntemle hesaplanır (Thorbecke,2005). Birincisi "temel gereksinimler yaklaşımı"(Cost of Basic Needs Method)'dır . Bireyin yaşamını devam ettirebilmesi için minimum düzeyde alınması gereken gıda, giyim, barınma, eğitim ve sağlık harcamalarının hesaplanmasıyla elde edilir. İkincisi ise, "minimum gıda sepeti"(Food-Energy-Intake Method) yöntemidir . Tüm nüfus için önerilen kişi başına günlük alınması gereken kalori miktarı esas alınarak, bunun altında kalori alan fertleri yoksul kategorisinde değerlendirildiği yaklaşımdır.

- **Görelî Yoksulluk:** Temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen, ancak kişisel kaynaklarının yetersizliği yüzünden toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılmaları engellenmiş olanları kapsar(Şenses, 2002; 91).

Yoksulluk ölçümlerinde dikkate alınması gereken ilk unsur mutlak yoksullukla görelî yoksulluk yaklaşımları arasında bir seçim yapılmasıdır. Örneğin, mutlak yoksulluk kavramına göre bir toplumda hiç kimse yoksul olmayabilir. Ancak, gelir dağılımıyla doğrudan ilişkilendiren görelî yoksulluk kavramına göre toplumda her zaman yoksul olan bir kesim olacaktır(Şenses,2003,92).

Dünya bankasının hesaplamış olduğu günlük bir doların veya iki dolardan daha az gelire sahip olanları dikkate alarak oluşturulan indeks mutlak yoksulluk anlayışına göre hazırlanırken, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı(UNDP) tarafından geliştirilen İnsani Gelişim Endeksi(HDI) ve İnsani Yoksulluk Endeksi (HPI) görelî yoksulluk yaklaşımına göre hesaplanmış bir indekstir.

İnsani Gelişim Endeksi (HDI) insan gelişiminin bir özet ölçüsüdür. İnsan gelişiminin en temel üç boyutunda bir ülkenin ulaştığı ortalama değerleri gösterir(Kabaş, 2010).

Bu üç temel unsur:

- 1) Doğumda yaşam beklentisiyle ölçülen uzun ve sağlıklı bir yaşam.
- 2) Yetişkin okur-yazarlık oranı(ağırlığı 2/3) ve ilk, orta ve yüksek öğretim bileşik okullaşma oranı(ağırlığı 1/3) ile ölçülen bilgi düzeyi.

3) Satınalma gücü paritesine göre hesaplanan kişi başına düşen GSYİH ile ölçülen iyi yaşam standardıdır.

İnsani Gelişme Endeksi (HDI) ölçümleri üç temel boyutta bir ülkenin ulaştığı sonuçları gösterir-ken, gelişmekte olan ülkeler için hesaplanan İnsani Yoksulluk Endeksi-1 (HPI-1) HDI'de ölçülen üç temel boyuttan yoksunluğu göstermektedir.

İnsani Yoksulluk Endeksinde yoksulluğun ölçülmesinde kullanılan göstergeler ise aşağıdaki gibidir:

P1 = Doğumda yaşam beklentisi 40 yaşından daha az olanların oranı.

P2 = Okur-yazar olmayan yetişkinlerin oranı.

P3.1 = Sağlık hizmetlerine ulaşamayanların oranı.

P3.2 = Temiz suları bulunmayanların oranı.

P3.3 = Beş yaşından küçük olup normal ağırlığından az olan çocukların oranı.

P3 = İyi bir yaşam standardına sahip olmayanların oranı. $P3 = (P3.1 + P3.2 + P3.3)/3$ şeklinde hesaplanır.

Küreselleşmenin ile yoksulluk arasındaki ilişki analiz edilirken değinilmesi gereken konulardan birisi de gelir dağılımı ile ilişkilidir. Liberal yaklaşımları serbestleşme ile büyümenin artacağına ilişkin teorik ilişkide gelir dağılımı üzerinde durmamışlardır. BU konuda ilk geliştirilen teorem Stolper-Samuelson hipotezi olup, bir ülkenin dış ticarete açılması ile birlikte ihracat yapan sektörlerin görece olarak daha çok gelir elde edeceğine ilişkin yaklaşımı gelir dağılımında adaletsizliğe yol açacaktır. Birçok uygulamalı çalışmada ülkelerin dışa açılmasının nitelikli işgücünün gelirinde bir artış yaşanmasına, nitelsiz işgücünün ise yoksullaşmasına yol açtığı gösterilmiştir.

Gelir dağılımı eşitsizliği konusunda geliştirilen diğer bir yaklaşım ise Kuznets Eğrisi hipotezidir. Kuznets Eğrisi, iktisadi kalkınma sürecinin ilk aşamalarında gelir dağılımındaki eşitsizliğin önceleri artacağını; ancak, sonraki aşamalarda azalacağını öngörür (Aktan, 2002). Bu bağlamda küreselleşme büyüme üzerinde olumlu etki yaparken gelir dağılımı üzerinde ilk etapta bozucu etki yapacak, uzun dönemde ise gelir dağılımı adaletsizliğinde bir düzelme meydana gelecektir.

Gelir dağılımı eşitsizliğini gösteren en temel yöntem Gini katsayısıdır. Gini katsayısı bir ülkede gelirin toplum kesimleri arasında ne kadar adil dağıtıldığını gösterir. Katsayı sıfırla bir arasında yer alır. Bire yaklaşması eşitsizliğin artmasını, sıfıra yaklaşması ise gelir dağılımında eşitsizliğin azalmasını gösterir.

Ayrıca toplam gelirden/harcamalardan en zengin/en fakir yüzde 10 veya yüzde 20'lik dilimin almış olduğu paylara bakılarak gelir dağılımında eşitsizlik ölçülebilir.

2. Küreselleşme, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı:

Küreselleşmenin yoksulluk ve gelir dağılımı üzerine etkisi temel olarak iki mekanizma aracılığı ile gerçekleşir (NISSANKE & THORBECKE, 2006): Birincisi Küreselleşme, dışa açılma, liberalizasyon politikaları aracılığı ile büyümenin hızlanması, bunu yoksulluk ve gelir dağılımı doğrudan etki mekanizmasıdır. Diğer ise bilgi akışı, faktör fiyatlarındaki değişim, kurumsal yapılar ve teknolojinin yayılımına bağlı olarak gerçekleşen dolaylı etkilerdir.

2.1. Doğrudan Etki Mekanizması:

Küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerine etkisi aracılığı ile yoksulluğu etkilemesidir. Liberalleşme mal ve hizmet akımlarının hızlanması, finansal serbestleşme ve sermaye akışını arttırarak ekonomik büyümeye önemli katkılar sağlar. Ekonomik büyümeye yeni iş olanakları yaratarak yoksulluğu azaltmasının yanında, vergi gelirlerini arttırarak yoksullukla mücadele programlarının finansmanını kolaylaştırır (Panagariya, 2010:22)

Aşağıdaki şekilde küreselleşmenin yoksulluk ve gelir dağılımı üzerindeki doğrudan etki mekanizmaları gösterilmiştir. Bu mekanizma iki farklı yol aracılığıyla yoksulluğu etkilemektedir. İlk yol şeklin üst tarafında yer alan büyüme kanalı aracılığıyla gerçekleşirken, ikincisi ise alt tarafta gösterilen gelir dağılımındaki adaletsizliğe etkileri bulunmaktadır. Şekilde bu ilişkiler serbestleşmeden büyümeye ve serbestleşmeden gelir dağılımına doğru ve büyümeye ve gelir dağılımı arasında bire

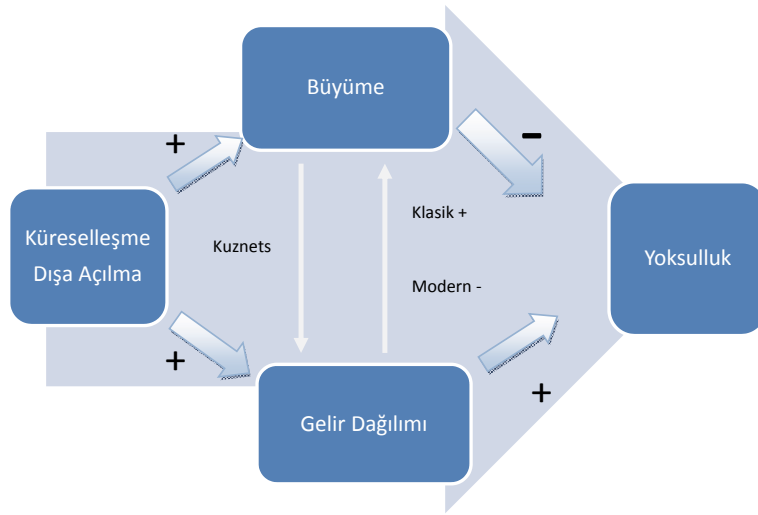
bir iki yönlü bir ilişki tanımlanmaktadır. Ayrıca büyümeden yoksulluğa ve gelir dağılımından yoksulluğa doğru bir ilişkinin olduğu gözükmemektedir.

Gelir dağılımından büyümeye doğru nedensellik zinciri ile ilgili olarak, Geleneksel ve Modern yaklaşımlar olmak üzere iki zıt teorik yaklaşım mevcuttur (Nissanke Thorbecke, 2010). Geleneksel yaklaşım büyümenin gelir dağılımını adaletsizliğini arttırmasının büyüme üzerine arttırıcı etkinse vurgu yapmaktadır. Modern yaklaşım ise gelir dağılımı adaletsizliğinin belirsizlik, verimsiz yatırımları teşviki, yüksek işlem maliyetleri ve mülkiyet haklarının güvensizliği arttıran politik ve sosyal istikrarsızlığın büyümeyi azalttığına işaret etmektedir.

Kuznets hipotezi büyüme ve gelir dağılımı adaletsizliği arasındaki ilişkiyi tersine dönen U şeklinde olduğunu öne sürmektedir. Buna göre Kuznets hipotezi büyüme-gelir dağılımı adaletsizliği arasındaki karşıt yönlü nedenselliği incelemektedir. Bu yüzden, yeni politik ekonominin kalkınma yaklaşımı büyüme modelinin daha fazla adaletsizliğin gelecekteki büyümenin azalmasına neden olacağına vurgu yapmaktadır.

Küreselleşmenin yol açtığı büyüme yoksulluğun azalmasına, gelir dağılımı adaletsizliğinin artması ise yoksulluğun artmasına neden olmaktadır. Nihai olarak yoksulluğu azaltma etkileri büyüme modelinin gelir dağılımı adaletsizliğini nasıl etkilediğine bağlıdır. Yoksulluk azalmasında etkinliğin sağlanması için yüksek büyüme ve büyüme kazançlarının dağılımının uygun bir bileşimi gereklidir.

Şekil 1. Küreselleşme, Büyüme ve Yoksulluk ilişkisi

Kaynak: Nissanke Thorbecke(2010)

Uluslararası ticarette serbestleşme ve finansal serbestleşme liberalleşmenin en önemli unsurlarıdır. Klasik yaklaşıma göre ticaretin serbestleşmesi faktör fiyatları aracılığı ile ekonomik büyümeye katkı sağlar. Gelişmekte olan ülkeler emek bakımından zengindir. Bu nedenlerle serbest ticaretin daha yüksek ücretlere yol açması beklenir. Bu durum yoksulluğun azalmasına yol açar. Ancak, bu ülkeler içerisinde vasıfsız iş gücünün en yoksul kaldığı görülmüştür. Örneğin, ilköğretim mezunu işçilerin ücretleri ticaretin serbestleşmesiyle yükselirken, okur-yazar olmayan işçilerin ücretleri düşmektedir (Winters,2000).

Gelişmekte olan ülkelerde, uluslararası ticaret ve yoksulluk arasındaki bağ emek piyasası aracılığıyla olur. Eğer, bir ülkenin uluslararası ticarete açılması daha çok emek yoğun mallar ihraç etmesine yol açıyorsa, bu ülkedeki yerli üretim sermaye ve vasıflı emek yoğun mal üretimini azaltır, bu malların üretimini ithalatla ikame eder. Eğer, yoksul insanlar emek piyasasının büyük bir bölümünü oluşturuyorsa, ülkenin ticarete açılmasıyla artan talep yoksulluğun azalmasına yol açar. Fakat bu etkinin ne kadar büyük olduğu emek piyasasının nasıl çalıştığına bağlıdır(Kabaş; 2010).

Küreselleşmenin diğer önemli unsuru finansal serbestleşmedir. Finansal serbestleşme bir

yandan doğrudan yabancı yatırımlar aracılığı ile büyüme üzerinde doğrudan etkide bulunurken, çeşitli kanallarla az gelişmiş ülkelere gelen finansal sermaye, bu ülkelerdeki tasarruf açığını kapatarak, yatırımlar için finans kaynağı oluşturur. Bu durum büyümenin yansız bir biçimde olması durumunda yoksulluğu azaltıcı bir etki yapacaktır. Bununla birlikte bu nedensellik ilişkisi tartışmalıdır. Büyümenin yoksulluk üzerine etkisi kabul edilse bile nihai olarak yoksulluğu azaltıcı etkisi büyümenin gelir dağılımı üzerine etkisine bağlıdır. Eğer büyüme gelir dağılımı adaletsizliğine yol açıyorsa, büyümenin yoksulluk üzerine etkisi düşüktür. Ancak Kuznetz Hipotezi büyümenin kısa dönemde gelir dağılımı adaletsizliğine yol açsa da uzun dönemde eşitsizliğin azalacağını savunmaktadır. Ravallion(2005)'e göre büyümenin yoksulluğu azaltma etkisi, gelir eşitsizliğini azaltıcı etkisine bağlıdır.

Kalwij-Verschuur(2005) küreselleşmenin gelir dağılımı üzerine etkisini bölgesel olarak araştırmıştır. Tahminlerinde yoksulluğun gelir ve eşitsizlik esnekliğinin bölgelere göre büyük farklılıklar gösterdiğini saptamışlardır. Diğer bir çalışmada ayrıca Collier ve Dollar(2001)'de ortaya attıkları küreselleşmenin gelir dağılımı üzerinde etkisinin olmadığı ve yoksulluğu azalttığı yönündeki savın doğru olmadığını iddia etmişlerdir. Ayrıca çalışmada küreselleşmenin eşitsizlik üzerindeki etkisinin ülkelerin başlangıç durumundaki gelir dağılımına bağlı olduğunu desteklemiştir. Bu sav daha önce Ravallion ve Bourguignon(2003) tarafından yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir.

Ravallion(2005) ticari serbestleşme ve yoksulluk üzerindeki etkilerinin hem makro hem de mikro bazlı yaklaşımlarda geleneksel küreselleşme söyleminin şüpheli olduğunu iddia etmektedir. Özellikle geleneksel makro yaklaşımın ticaret yoksulluk ilişkisini açıklamada yetersiz olduğunu vurgulamıştır. Gelişmekte olan ülkeler açısından ticari serbestleşme yoksulluk ilişkisi belirsiz olmakla birlikte bazı koşullar altında dışa açılmanın yoksulluğu azalttığını iddia etmiştir. Ravallion(2005)'a göre ticari reformlarla birlikte iyi belirlenmiş bir sosyal politikanın uygulanması yoksulluğun azaltılmasında etkili olacaktır.

Bardhan(2005) serbestleşme yoksulluk ilişkisinin karmaşık yapısına dikkat çekerek, ekonomik entegrasyonun kırsal yoksulluğunu azaltmadaki etkisinin etkilenen toplumsal kesimler açısından ayrı ayrı ele alınmasının gerektiğini ifade etmiştir.

Jenkins(2005) üretimin yoksulluk üzerine etkilerini araştırmıştır. Ele almış olduğu dört ülkede(Bangladeş, Kenya, Kuzey Afrika ve Vietnam) küreselleşmenin yarattığı iş ve gelir fırsatları üzerinde durmuştur. Küreselleşmenin etkileri ülkelere göre farklılıklar gösterir. Kenya ve G. Afrika'da küreselleşmeden daha çok eğitilmiş işgücü faydalanırken, Bangladeş ve Vietnam'da eğitimsiz işgücü daha çok fayda sağlamıştır. Küreselleşme sürecinin etkisi büyük ölçüde ülkenin kurumsal yapısı ve politikalara göre değişiklik göstermektedir.

2.2. Dolaylı Etki Mekanizmaları

Küreselleşme yoksulluk ve gelir dağılımı üzerinde sadece ekonomik büyüme kanalı ile etkide bulunmaz. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı dolaylı etkiler yoksulluk ve gelir dağılımını büyük ölçüde etkilemektedir. Bu etkiler aşağıda sıralanmıştır:

1. **Faktör ve Ürün Fiyatlarındaki Değişmeler:** Stolper-Samuelson teoremine göre gelişmekte olan ülkeler vasıfsız işgücü açısından avantajlı olduğundan dışa açılma vasıfsız işgücü talebindeki bir artış nedeni ile, gelir eşitsizliğinde bir azalmaya yol açacaktır. Buna karşın uygulamalı çalışmalar vasıflı ve vasıfsız işgücü arasındaki açığın daha da arttığını tespit etmiştir(**Nissanke & Thorbecke, 2006**).

2. **Teknolojik İlerleme ve Teknolojinin Yayılımı:** Graff, Roland-Holstand Zilberman(2003) küreselleşme ile birlikte gelişmekte olan ülkelerde teknolojik transferler nedeni ile (özellikle biyoteknoloji ve medikal transferler) gıda üretimi ve kırsal gelirlerin arttığını tespit etmişlerdir. Ancak Culpeper(2002) teknolojik değişikliklerin işgücü tasarrufu yaratması nedeni ile teknolojinin gelişmekte olan ülkelerde vasıfsız işgücünün gelirinde azalma olacağına dikkat çekmiştir.

3. **Kırılganlık:** Ekonominin daha fazla dışa açılması dışsal şoklara daha fazla maruz kalma riskini arttırdığından ekonomik kırılganlığı artırır. Ekonomiler dışsal şoklarla karşılaştığında en çok etkilenen sektör vasıfsız işgücü olduğundan yoksulluk üzerinde olumsuz etkide bulunur(Goldberg ve Pavcnik; 2005).

4. **Bilgi Akışı:** Küreselleşme internet teknolojisi ve kitle iletişim araçlarının da yaygınlaşması ile bilgi akışını dünya ölçeğinde yaygınlaştırmıştır. Bu durum hem beşeri hem de teknik sermayenin hızlı bir şekilde artmasına zemin hazırlamaktadır(Nissanke & Thorbecke, 2006)

5. **Kurumsal Yapılar:** Küreselleşme çok farklı kanal ve mekanizmalar aracılığı ile yoksulluk üzerinde etkide bulunur. Küreselleşme bir yandan yerel politikalara müdahale ederek yoksulluk üzerinde olumsuz etkide bulunurken, öte yandan demokratikleşme, şeffaflaşma ve hesap verilebilirlik gibi kurumsal yapıların oluşması yoksulluk üzerinde azaltıcı etkide bulunur(Sindzingre, 2005)

3. Küreselleşme, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkilerine İlişkin Yatay Kesit Analizi:

Çalışmamızda küreselleşme ve yoksulluk, gelir dağılımı eşitsizliği arasındaki ilişki araştırılacaktır. 174 ülkenin 2007 yılı verileri kullanılarak yatay kesit analizi yapılmıştır. Küreselleşme sadece dış ticaretin serbestleştirilmesi, sermaye hareketleri gibi ekonomik faktörlerin ele alındığı değil, sosyal ve politik küreselleşmeyi de dikkate almıştır. Bu konuda hazırlanmış olan KOF Küreselleşme İndeksi Küreselleşmeyi ekonomik, sosyal ve politik olarak üç temel boyutta ele alır. İndeksin içinde kullanılan değişkenler ve ağırlıkları ekte gösterilmiştir.

Yoksulluk göstergesi olarak birkaç farklı değişken ele alınmıştır. İlk olarak Dünya Bankası tarafından yayınlanan bireylerin bir günlük gelir/harcamalarını dikkate alan mutlak yoksulluk oranı dikkate alınmıştır. Dünya bankasının geliri/harcaması günlük iki doların altında olanların genel nüfusa oranını gösteren endeks kullanılmıştır.

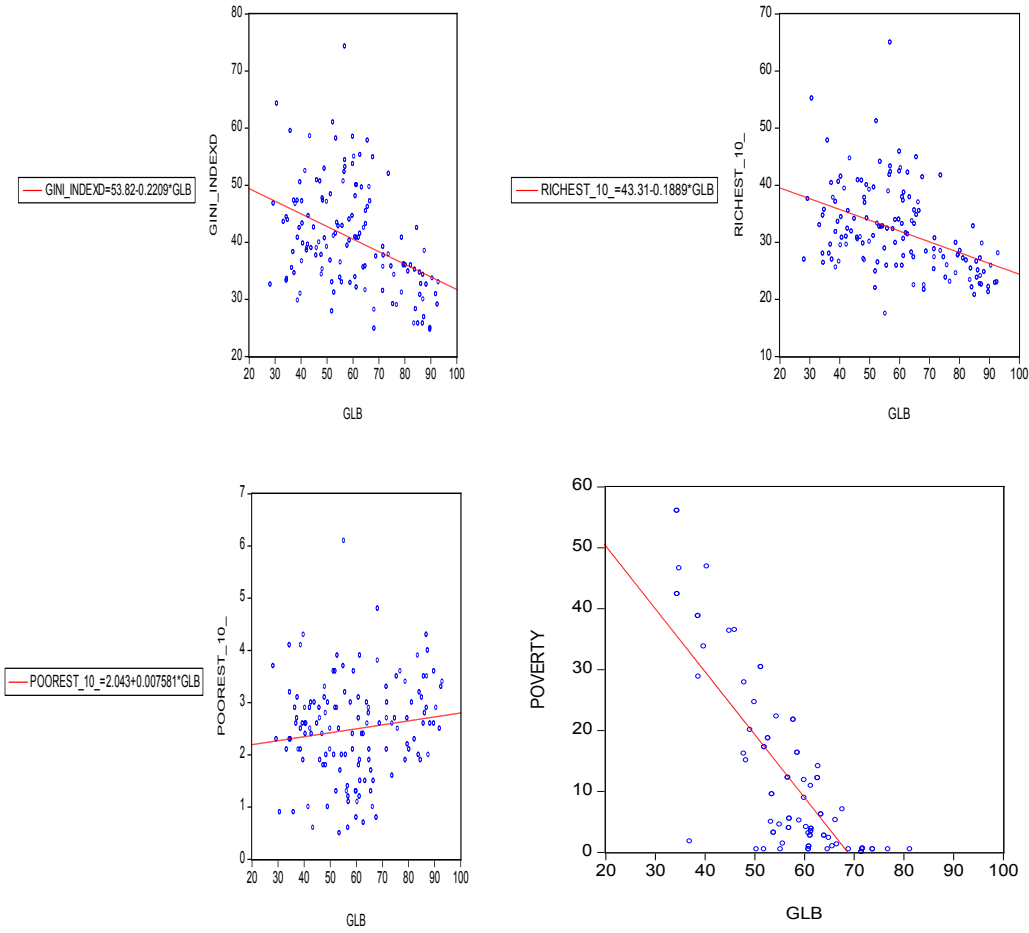
Ayrıca yoksulluğu gelir dağılımı eşitsizliği olarak da ifade edebiliriz. Bu açıdan iki endeksi kullandık: Birincisi gini endeksi, diğeri en zengin yüzde onluk kesiminin gelirinin toplam gelire oranı ve en yoksul yüzde onluk kesimin toplam harcamalara oranı dikkate alınmıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan İnsani Gelişim Endeksi ve İnsani Yoksulluk Endeksi daha geniş kapsamlı bir yoksulluk endeksi olarak analizde kullanılmıştır.

Analizde ilk olarak KOF küreselleşme indeksinin yoksulluk üzerindeki etkisi araştırılmış, daha sonra Küreselleşmenin alt unsurları olan ekonomik, sosyal ve politik Küreselleşmenin yoksulluk ve gelir dağılımı üzerine etkileri araştırılmıştır. Modelde Kullanılan değişkenler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Modelde Kullanılan Değişkenler

	Değişkenler	Kaynak
Gini	Gini Katsayısı	Dünya Bankası Online Veri Tabanı
Poverty	Günlük 2 Doların altında geliri olanların toplam nüfusa oranı(%)	Dünya Bankası Online Veri Tabanı
Richest_10	En zengin yüzde 10'un gelir/harcamalarının toplam gelir/harcamaya oranı(%)	Dünya Bankası Online Veri Tabanı
Porest_10	En yoksul yüzde 10'luk kesimin toplam gelir/harcamadan aldığı pay	Dünya Bankası Online Veri Tabanı
Hpi-1	İnsani Yoksulluk İndeksi(HPI-1)	Birleşmiş Milletler, İnsani Gelişim Raporu(2010)
Hdi	İnsani Gelişim Endeksi(HDI)	Birleşmiş Milletler, İnsani Gelişim Raporu(2009)
Glb	Kof Globalleşme İndeksi	Kof İndex
Ekonglb	Kof Ekonomik Globalleşme endeksi	Kof İndex
Sosglb	Kof Sosyal Globalleşme İndeksi	Kof İndex
Polglb	Kof Politik Globalleşme İndeksi	Kof İndex

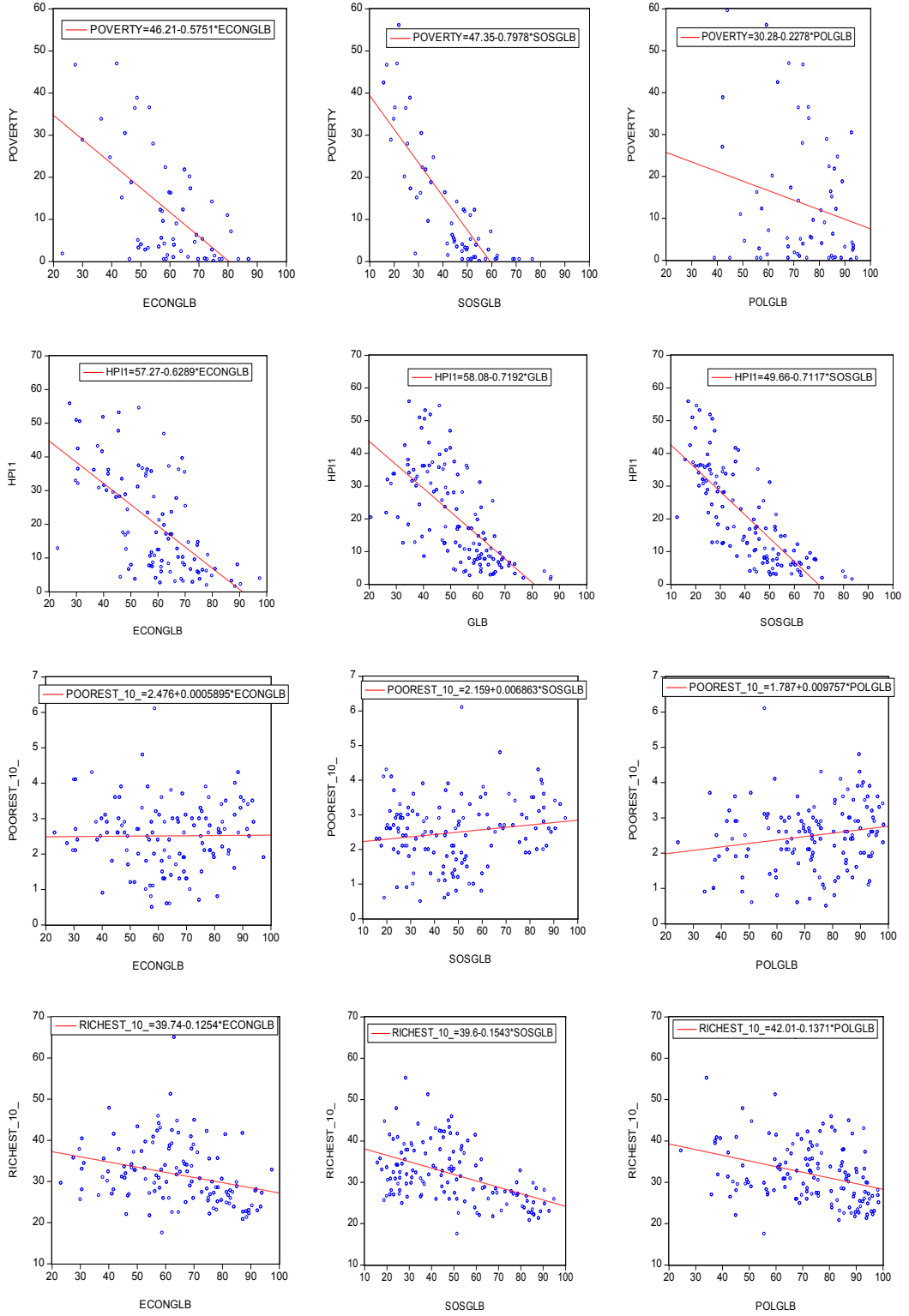
Modelde yoksulluk ve gelir dağılımına ilişkin kullanılan altı farklı bağımlı değişkenin küreselleşme sürecinden nasıl etkilendiği, hem küreselleşme ortak indeksi, hem de ekonomik sosyal ve siyasal küreselleşme alt indeksleri açısından ele alınmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler aşağıdaki grafiklerde gösterilmiştir.

Yukardaki ilk grafik Gini katsayısı(GINI INDEX) ve küreselleşme(GLB) arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Grafikten Küreselleşmenin artması Gini katsayısında bir azalmaya yol açtığı söylenebilir. İkinci grafikte en zengin yüzde onluk kesimin toplam gelirden aldığı pay(RICHEST_10_) ile küreselleşme arasındaki ilişki gösterilmiştir. İki değişken arasında çok güçlü olmamakla birlikte negatif yönlü bir ilişki olduğu söylenebilir. Küreselleşmenin artması en zengin yüzde onluk kesimin toplam gelirden aldıkları payda azalmaya yol açtığı söylenebilir. En yoksul yüzde onluk kesimin(POOREST_10_) toplam gelirden aldığı pay ile küreselleşme ilişkisinin yönünün pozitif olmakla birlikte çok güçlü olduğu söylenemez. Günlük iki doların altında kazananların toplam nüfus içindeki payı(Poverty) ile küreselleşme arasındaki ilişkinin çok güçlü negatif yönlü olduğunu söyleyebiliriz. Küreselleşmenin artması günde iki dolardan az kazananların sayısını azaltmaktadır.

Küreselleşmenin ekonomik(EKONGLB), politik(POLGLB) ve sosyal(SOSGLB) boyutlarının yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliği ilişkisi aşağıdaki grafiklerde gösterilmiştir¹. Küreselleşmenin üç farklı indeksinin etkilerinin şiddetleri farklı olsa bile benzer yönlü etkide bulunduğu söylenebilir. Politik küreselleşmenin(POLGLB) ekonomik(EKONGLB) ve sosyal(SOSGLB) küreselleşmeye göre yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliği üzerine etkisi daha belirsizdir.

¹ Küreselleşmenin alt indekslerindeki kullanılan değişkenler ve hangi oranlarda kullanıldıkları ek-1'de gösterilmiştir.

Küreselleşmenin yoksulluk ve gelir dağılımına üzerine etkileri farklı yoksulluk ve küreselleşme göstergeleri kullanılarak yatay kesit analizi yöntemi ile tahmin edilmiştir. Tahminde 2007 yılı verileri kullanılarak altı farklı model kullanılmıştır. Aşağıdaki tabloda kullanılacak modeller gösterilmiştir.

Tablo 1- Tahminde Kullanılan Modeller

MODELLER		BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER
HPI1	I	GLB
	II	EKONGLB, POLGLB, SOSGLB
GİNİ	I	GLB
	II	EKONGLB, POLGLB, SOSGLB
POVERTY	I	GLB
	II	EKONGLB, POLGLB, SOSGLB
POOREST_10	I	GLB
	II	EKONGLB, POLGLB, SOSGLB
RICHEST_10	I	GLB
	II	EKONGLB, POLGLB, SOSGLB
HDI	I	GLB
	II	EKONGLB, POLGLB, SOSGLB

Ekonometrik analizlerinde yapılan tahminlerin güvenilir olabilmesi için normal dağılım, sabit varyans, içsel bağıntı ve çoklu bağıntı sorunlarını taşıyıp taşımadığının diagnostik testlerden kontrol edilmesi gerekmektedir. Yatay kesit verilerinin kullanıldığı çalışmalarda ise, en yaygın görülen ekonometrik sorun değişen varyans olarak göze çarpmaktadır. Yatay kesit çalışmalarında dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise, belirlilik katsayısı olarak bilinen R^2 ile ilgilidir. R^2 bağımlı değişkendeki değişimlerin ne kadarının bağımsız değişkendeki değişim tarafından açıklandığını göstermektedir. Yatay kesit verileri ile yapılan tahminlerden elde edilen R^2 'lerin ise, genel olarak küçük olduğu bilinmektedir. Wallace ve Silver (1988:123), R^2 'nin 0.3 ve daha küçük bulunmasının yatay kesit verileri ile çalışılan analizlerde yaygın bir şekilde görüldüğünü ifade etmektedir. Stundmund (1992:47) yatay kesit verilerinde 0.50 büyüklüğündeki bir R^2 'nin iyi bir uygunluk olduğunu belirtmiştir (Ağır ve Kar 2010: 167). Bu çalışmada yapılan tahminlerden elde edilen R^2 'lerin düşük olmadığını ifade etmek mümkündür

Tablo 2: Küreselleşmenin yoksulluk, gelir dağılımı, insani gelişmişlik düzeyine etkisi

	Bağımlı değişkenler					
Bağımsız değişkenler	HPI1 ^H	GİNİ	POVERTY ^H	POOREST_10	RICHEST_10	HDI ^H
GLB	-0.719208 (0.071839)***	-0.220863 (0.042729)***	-1.032302 (0.150577)***	0.007581 (0.004764)	-0.188925 (0.034536)***	0.007987 (0.000473)***
Sabit	58.07906 (4.345531)***	53.82061 (2.646296)***	70.93182 (9.212938)***	2.043320 (0.295040)***	43.30589 (2.138912)***	0.273029 (0.033544)***
R2	0.432099	0.166241	0.593707	0.018549	0.182549	0.612595
F İstatistiği	94.34779	26.71785	84.75419	2.532509	29.92426	265.6549

Ekonometrik tahminler Eviews 6.0 ile elde edilmiştir.

a) *** 0.01, ** 0.05, * 0.10 anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

b) Parantez içerisindeki değerler standart hataları vermektedir.

c) Üst indis H, tahmin edilen modelde “değişen varyans” sorununun White testi ile tespit edilmesi üzerine, değişen varyans sorununu dikkate alarak yapılan yeni tahmini göstermektedir. Bu yolla katsayılar değişmemekte, ancak standart hataları değişmekte ve yeni tahmin sonucuna göre katsayıların anlamlı olup olmadıkları önem arz etmektedir.

Modelden elde edilen sonuçlar küreselleşmenin gelir dağılımında en yoksul yüzde 10'un toplam gelirden aldığı pay (POOREST_10) hariç bütün modellerde anlamlıdır. Yukarıda tahmin edilen ilk modelde Küreselleşme ile Birleşmiş Milletler(BM) tarafından gelişmekte olan ülkeler için hesaplanan insani yoksulluk endeksi arasındaki ilişki test edilmiştir. Buna göre küreselleşmenin (GLB) yoksulluğu (HPI1) azalttığı görülmektedir. Küreselleşmede ile gelir dağılımında adaletsizliği gösteren Gini katsayısı arasındaki ilişki ters yönlüdür. Yani küreselleşmedeki bir artış gelir dağılımı eşitsizliğini azalmaktadır. Aynı zamanda günlük iki doların altında gelir elde edenlerin toplam nüfusa oranı (POVERTY) ile küreselleşme arasında da negatif yönlü ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile küreselleşme arttıkça mutlak yoksulluk çizgisinin altında yaşayanların toplam

nüfus içindeki oranında bir azalma meydana gelmektedir. Küreselleşme ile insani gelişme indeksi (HDI) değişkeni arasında da pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Buna göre küreselleşme arttıkça insani gelişmişlik düzeyinde de iyileşmeler olduğu saptanmıştır. Bu sonuç da bir başka açıdan yoksulluğu azaltan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. En zengin yüzde 10'unun toplam gelirden aldığı payda (RICHEST_10) küreselleşme arttıkça azaldığı görülmektedir.

Model iki aşamada tahmin edilmiştir. İlk kısımda sadece küreselleşme ile yoksulluk, gelir dağılımı, insani gelişmişlik düzeyi arasındaki ilişki test edilirken ikincisinde küreselleşmenin alt bileşenleri ekonomik, politik ve sosyal küreselleşmenin yoksulluk, gelir dağılımı, insani gelişmişlik düzeyi arasındaki ilişki test edilmiştir.

Tablo 3'de de küreselleşmenin alt bileşenlerinin analize dahil edilmesiyle elde edilen sonuçlar rapor edilmiştir. İnsani yoksulluk indeksinin bağımlı değişken olarak alınan modelde ekonomik ve politik küreselleşme istatistiksel olarak anlamsız gözükmemektedir. Sosyal küreselleşme ise yüzde 10 düzeyinde anlamlı ve negatif işaretlidir. Buradan sosyal küreselleşme arttıkça insani yoksulluğun azaldığı sonucuna ulaşılır.

Tablo 3: Küreselleşmenin Alt Bileşenleri İle Yoksulluk, Gelir Dağılımı, İnsani Gelişmişlik Düzeyi Arasındaki İlişki

	Bağımlı değişkenler					
Bağımsız değişkenler	HP11	GİNİ	POVERTY ^{II}	POOREST_10	RICHEST_10	HDI ^{II}
ECONGLB	-0.119204 (0.082193)	0.127190 (0.071730)*	-0.092606 (0.141885)	-0.018583 (0.008195)**	0.089123 (0.057963)	0.001417 (0.000768)*
POLGLB	-0.000136 (0.059271)	-0.074650 (0.056463)	-0.101992 (0.080702)	0.006380 (0.006450)	-0.038416 (0.045626)	-7.89E-05 (0.000444)
SOSGLB	-0.698304 (0.080884)***	-0.239128 (0.062478)***	-0.712628 (0.099829)***	0.016920 (0.007138)**	-0.199002 (0.050487)***	0.006436 (0.000578)***
Sabit	56.65007 (5.321277)***	49.88030 (4.614333)***	56.60637 (12.07985)***	2.365437 (0.527154)	38.97288 (3.728703)***	0.328361 (0.043571)***
R ²	0.664579	0.233921	0.665152	0.081672	0.236891	0.791342
F İstatistiği	65.38384	12.31573	35.75573	3.587076	12.52063	170.6636

Ekonometrik tahminler Eviews 6.0 ile elde edilmiştir.

- *** 0.01, ** 0.05, * 0.10 anlamlılık seviyelerini göstermektedir.
- Parantez içerisindeki değerler standart hataları vermektedir.
- Üst indis H, tahmin edilen modelde "değişen varyans" sorununun White testi ile tespit edilmesi üzerine, değişen varyans sorununu dikkate alarak yapılan yeni tahmini göstermektedir. Bu yolla katsayılar değişmemekte, ancak standart hataları değişmekte ve yeni tahmin sonucuna göre katsayıların anlamlı olup olmadıkları önem arz etmektedir.

Gelir dağılımındaki adaletsizliği ölçen Gini katsayısının bağımlı değişken olarak ele alındığı modelde de politik küreselleşme haricindeki değişkenler anlamlı gözükmemektedir. Buna göre ekonomik küreselleşme gelir dağılımındaki adaletsizliği yüzde 10 anlamlılık düzeyinde arttırmaktadır. Sosyal küreselleşme ise gelir dağılımındaki adaletsizliği yüzde bir anlamlılık düzeyinde ekonomik küreselleşmenin meydana getirdiği etkiden daha güçlü bir karşıt etki ile gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltan bir etki meydana getirmektedir.

Sosyal küreselleşme ile günlük iki doların altında gelir elde edenlerin toplam nüfusa oranını (POVERTY) azaltıcı yönde bir etki meydana getirmektedir. En fakir yüzde 10'un toplam gelir içindeki payının modellendiği analizde ekonomik küreselleşme yüzde 5 düzeyinde anlamlı bir sonuç ortaya koymaktadır. Buna göre ekonomik küreselleşme en fakir yüzde 10'un toplam gelir içindeki payını azaltmaktadır. Sosyal küreselleşme ise bu etkiye ters yönde bir etki meydana getirmektedir. Küreselleşmenin en yoksul kesimin toplam gelirden aldığı pay üzerindeki net etkisi katsayıların büyüklüğüne göre belirlenecektir.

En zengin yüzde 10'luk kesimin toplam gelirden aldığı pay ekonomik küreselleşme değişkeni açısından anlamsızken sosyal küreselleşme ile negatif yönlü bir ilişki içindedir. Sosyal küreselleşme arttıkça en zengin yüzde 10'luk kesimin aldığı pay azalmaktadır.

İnsani gelişmişlik indeksini(HDI) bağımlı değişken olarak aldığımız modelde ise, ekonomik ve sosyal küreselleşme insani gelişme indeksinin pozitif yönlü etkilediği saptanmıştır. Politik küreselleşme ise etkisizdir.

Sonuç olarak politik küreselleşme incelenen tüm modellerde istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Buna karşın sosyal küreselleşme de tüm modellerde istatistiksel olarak anlamlı etkilere sahiptir.

SONUÇ

Küreselleşmenin yoksulluk ve gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin ne olduğuna ilişkin çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ancak yapılan çalışmaların birbirinden farklı bazen çelişik sonuçlar vermesi net etkinin ne olduğu konusunda oldukça kafa karıştırıcıdır. Yapılan analizlerden elde edilen sonuçların farklı çıkması genellikle yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliğinin hangi kritere bağlı tanımlandığına bağlı olarak değişebilmektedir. Ayrıca zaman ve şartlara bağlı olarak sonuçlar değişebilmektedir.

Çalışmamızda küreselleşme gelir dağılımı ve yoksulluk ilişkisi ele alınmış ve aradaki ilişki yatay kesit analizi ile test edilmiştir. 144 ülkenin 2007 yılı verileri kullanılarak yapılan analizde küreselleşme bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Küreselleşme hem genel küreselleşme indeksi hem de ekonomik sosyal ve siyasal küreselleşme indeksleri olarak ayrı ayrı test edilmiştir. Yoksulluk ölçütü olarak hem mutlak yoksulluk ölçütü kullanılmış hem göreceli yoksulluk ölçütleri dikkate alınmıştır. Elde edilen sonuçlar, küreselleşmenin yoksulluğu azaltıcı yönde etkide bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca küreselleşme gelir dağılımı adaletsizliğinde çok belirgin olmasa bile azaltıcı etki yaptığı tespit edilmiştir. Ekonomik ve sosyal küreselleşmede bu etkiler daha belirginken, politik küreselleşmenin istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermediği söylenemez.

Çalışmada elde edilen sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı olsa da bazı şüpheler içermektedir. Bunun yatay kesit analizinin kısıtları ile yakından ilişkisi vardır. Zaman serilerinin işin içten katılması panel veri seti ile ilişki daha anlamlı ve güçlü bir şekilde ortaya konulabilir. Ancak bu konuda zaman serisi veri setlerinin bulunmaması bu tür çalışmaların yapılmasının önündeki en önemli engeldir.

KAYNAKÇA

- Agénor, Pierre-Richard (2003), "Does Globalization Hurt the Poor?", World Bank Policy Research Working Paper 2003:2922
- Ağır, H. ve Kar, M. (2010), "Türkiye'de Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi İlişkisi: Yatay Kesit Analizi", Sosyo-ekonomi, 2010EN, Özel Sayı.
- Aktan, Coşkun Can (2002), "Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar Ve Ölçüm Yöntemleri" Yoksullukla Mücadele Stratejileri İçinde, Ed: C.Can Aktan, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları Ankara
- Bardhan, Pranab (2005), "Globalization and Rural Poverty", WIDER Research Paper no. 2005/30
- Bourguignon, F. (2003), "The Growth Elasticity of Poverty Reduction: Explaining Heterogeneity across Countries and Time Periods," pp 3-26 in: T.S. Eicher and S.J.
- Collier, P. and D. Dollar (2001), "Can The World Cut Poverty In Half? How Policy Reform And Effective Aid Can Meet International Development Goals", World Development 29, 1787-1802.
- Culpeper Roy (2002), "Approaches to Globalisation and Inequality within the International System", Paper prepared for UNRISD Project on Improving Knowledge on Social Development in International Organisation, September 2002
- Dollar, D., & Kraay, A. (2001). Growth is good for the poor. WB Policy Research Working Paper. Washington DC: World Bank.
- Dollar, D., & Kraay, A. (2004). Trade, growth and Poverty, The Economic Journal, Volume (Year): 114 (2004) Issue (Month): 493 (02) Pages: F22-F49
- Dreher, Axel, 2006, Does Globalization Affect Growth? Empirical Evidence from a new Index, Applied Econo-

mics 38, 10: 1091-1110

Goldberg, P. K., & Pavcnik, N. (2004). Trade, inequality and poverty: What do we know? Evidence from Recent Trade Liberalization Episodes in Developing Countries. Paper presented at the Brookings Trade Forum on globalization, poverty and inequality, 13-14 May. Washington, DC.

Graff, Geogory, David Roland-Holst and David Zilberman, "Biotechnology and Poverty Reduction in Developing Countries", WIDER Research Paper no. 2005/27

Heshmati, A. (2004), "The Relationship between Income Inequality, Poverty and Globalization", IZA Discussion Paper 2004:1277.

Human Development Report (2009), Overcoming barriers: Human mobility and development Published for the United Nations Development Programme(UNDP)

Jenkins Ryes (2005), "Globalization, Production and Poverty", WIDER Research Paper no. 2005/40

Kabaş, Tolga (2010), Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları, Nobel Kitabevi

Kalwij, Adriaan and Arjan Verschoor (2005), "A Decomposition of Poverty Trends across Regions: The Role of Variation in the Income and Inequality Elasticities of Poverty", WIDER RP no. 2005/36

Milanovic, B. (2002), "True world income distribution, 1988 and 1993: First calculation based on household surveys alone", Economic Journal 112(476), 51-92.

Neutel M. Heshmati A. (2006), "Globalisation, Inequality and Poverty Relationships: A Cross Country Evidence, IZA Discussion Paper No. 2223

Nissanke M.- Thorbecke E. (2010), "Linking Globalization to Poverty in Asia, Latin America and Africa" Policy Brief United Nations University, No:3

Nissanke, M., - Thorbecke, E. (2006). Channels and Policy Debate in the Globalization-Inequality-Poverty Nexus. World Development , 34 (8), 1338-1360.

Panagariya, A. (2010, September). Growing out of Poverty. FINANCE & DEVELOPMENT , 47 (3), s. 22-23.

Ravallion, Martin (2005), "Looking beyond Averages in the Trade and Poverty Debate", WIDER RP no. 2005/29

Ravallion, Martin (2005), "Looking beyond Averages in the Trade and Poverty Debate", WIDER RP no. 2005/29
Ravallion, Martin. (1997), "Can High-Inequality Countries Escape Absolute Poverty?" Economics Letters Vol: 56, pp: 51-57.

Sindzingre, Alice (2005), "Explaining Threshold Effects of Globalization on Poverty: An Institutional Perspective", WIDER Research Paper, 2005

Studenmund, A.H. (1992), Using Econometrics: A Practical Guide, Second Edition, New York: Harper Collins Publishers.

Şenses, Fikret (2002), Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları

Thorbecke, Erik (2005), "Multi-dimensional Poverty: Conceptual and Measurement Issues", The Many Dimensions of Poverty International Conference, UNDP International Poverty Centre.

Turnovsky (eds.), Inequality and Growth: Theory and Policy Implications, Cambridge, Mass., London: MIT Press.

Wade, R.H. (2004), "Is globalization reducing poverty and inequality?", World Development, Volume 32, Issue 4, April 2004, Pages 567-589

Wallace, T.D. ve Silver, J.L. (1988), Econometrics: An Introduction, Reading, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company.

Watkins, K. (2002), "Making Globalization Working for the Poor", Finance and Development 39(1),

Winters, L. Alan (2000), "Trade Liberalization and Poverty", Poverty Research Unit at Sussex, Working Paper No. 7

World Bank (2002), "Globalization, Growth, and Poverty", World Bank Policy Research Report,

EK 1

KOF Küreselleşme İndeksi

Indices and Variables Weights

Değişkenler	Ağırlıkları
A. Ekonomik Küreselleşme	[37%]
i) Akımlar	(50%)
Dış Ticaret (percent of GDP)	(19%)
Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Akım (percent of GDP)	(20%)
Doğrudan Yabancı Yatırımlar, stok (percent of GDP)	(24%)
Portföy Yatırımları (percent of GDP)	(17%)
Yurtdışına gelir Ödemeleri (percent of GDP)	(20%)
ii) Kısıtlamalar	(50%)
Gizli İthalat Kısıtlamaları	(22%)
Ortalama Tarife Oranı	(28%)
Dış ticaretten Elde edilen vergi gelirleri (percent of current revenue)	(27%)
Sermaye Hesabı Kısıtlamaları	(22%)
B. Sosyal Küreselleşme	[39%]
i) Kişisel İletişim Verileri	(33%)
Telefon trafiği	(26%)
Transferler (percent of GDP)	(3%)
Uluslar arası Turizm	(26%)
Yabancı Sayısı (percent of total population)	(20%)
Uluslar arası Yazışmalar (per capita)	(25%)
ii) Bilgi Akışı verileri	(36%)
İnternet kullanıcı sayısı (per 1000 people)	(36%)
Televizyon (per 1000 people)	(36%)
Gazete satışları (percent of GDP)	(28%)
iii) Kültürel Veriler	(31%)
McDonald's Restoran sayısı (per capita)	(43%)
İKEA sayısı (per capita)	(44%)
Kitap Satışları (percent of GDP)	(12%)
C. Political Globalization	[25%]
Ülkedeki Elçilik Sayısı	(25%)
Uluslar arası Organizasyonlara Üyelik	(28%)
BM Güvenlik Konseyine Katılım	(22%)
Uluslar arası Anlaşmalar	(25%)

Kaynak :Dreher, Axel, 2006, Does Globalization Affect Growth? Empirical Evidence from a new Index, *Applied Economics* 38, 10: 1091-1110.

KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK ÜZERİNE BAZI GÖZLEM VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Prof. Dr. Mahir FİSUNOĞLU

Çukurova Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü Balcalı, Adana
Email: fisunogl@mail.cu.edu.tr

Özet

Bu çalışmada yoksulluk üzerine genel iktisadi görüşler tartışılarak yoksulluğun küreselleşme ile ilişkileri belirlenmeye çalışılacaktır. Konunun akademik çevreler ve politika belirleyiciler arasında, önemli bir tartışma alanı olduğu bir gerçektir. Bu yönü ile bu çalışma genel bir çalışmadır, bir örnek olaya ya da ülke yoksulluk saptaması değildir. Yoksulluğun bir çok tanımı arasında, son yıllarda ilgi gören ve “günde ancak 2 ABD doları kazanabilen kesim” tanımı, dünya nüfusunun beşte birini, yani bir milyardan fazla kişiyi kapsamaktadır. Bir kesimin geçici yoksulluğa uğramasının olumsuz sonuçları bile birkaç nesil devam etmektedir. Yoksulluk- küreselleşme saptamalarından sonra, yoksulluğu azaltıcı/yumuşatıcı genel politika önerileri (kamu harcamaları), yurttaşlık maaşı ve aile içi ölçek ekonomisi ve sosyal refah harcamalarının devamı şeklinde tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, yoksulluk, yoksulluğun nedenleri, politikalar, yoksulların belirlenmesi, yurttaşlık maaşı, aile içi ölçek ekonomisi.

Abstract

This study attempts to determine the relationship between poverty and globalization. Indeed, there are debates among academicians and policy makers that try to understand whether a relationship exist. This study claims that there exists a relationship and that may work in both ways for poverty. This is not a case study nor a country study. UN's definition on “2 USD income per day” covers almost a fifth of world population and reveals the importance of the problem. The study offers a number of general policy option such as poverty elavation via public spending, determination of poors on address base, “citizenship wage”, and in-family economies of scale are the some of the policy options.

Key words: Globalization, poverty, the reason of poverty, policy options, determination of poors, “citizenship wage”, in-family economies of scale.

1. GİRİŞ

Küreselleşme açısından bakıldığında, yoksulluğun; gelir dağılımını bozucu etkileri nedeni ile küreselleşmenin bir sonucu olduğunu savunan görüşler yanında; aksine, küreselleşmenin, iktisadi büyüme yaratarak gelir dağılımı üzerinden yoksullara yeni olanaklar getireceğini ileri süren görüşler de vardır. Fakat, sonuç itibarı ile yoksulluk gelir dağılımı bozuklukları ile birlikte görülmekte ve yoksulluğu azaltıcı/etkilerini yumuşatıcı politikalar, aslında, oldukça karmaşık politikalar olarak ortaya çıkmaktadır. Dünyanın, yoksulluk kavramının dikkatleri çekecek şekilde gündeme geldiği son 50 yılda, bu konuda yeteri kadar mesafe alındığını söylemek mümkün değildir. Gelişmiş ülkelerde bile görülen yoksullukla, bu ülkelerin, başarılı bir şekilde başa çıkabildikleri söylenemez. Yine de yeni iş alanları yaratmada ve böylece yoksulluğun etkilerini azaltmada, ABD'nin AB'den daha başarılı olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır.

Gelir dağılımı yolu ile yoksulluğun giderilmesi/etkilerinin azaltılmasında her ülke kendisine özgü politikalar deniyorsa da, bunları, kısaca vergi ve kamu harcamaları politikaları adı altında toplamak mümkündür. Burada konuşulması gereken, insan kaynaklarına yapılacak eğitim ve sağlık harcamaları gibi ve "doğru" harcamaların etkilerinin ne kadar zamanda görülebileceğidir. Gerçekten de, bu tür "doğru" uygulanan politikalar ("doğru" eğitim yöntemleri ve "doğru" sağlık harcamaları), konut/barınak harcamaları fırsat eşitliği ile birleşerek ve gelir dağılımını etkileyerek yoksulluğun azaltılması/ toplum tarafından katlanılabilir hale gelmesinde etkili olmaktadır. Sorulması gereken diğer soru ise, bir çok ülkenin "doğru" politikalar izlemelerine rağmen, niçin yoksulluğun devam ettiğidir. Bunun cevabı, bu politikaların yeterli hız ve dozda uygulanamaması ve yoksulluğu minimum bir eşiğe doğru geriletememeleridir

2. YOKSULLUK- KÜRESELLEŞME İLİŞKİLERİ ÜZERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Yoksulluğun iktisadi yönü, aslında, uzun süredir önemini koruyor olmakla birlikte, 1950'li yıllardan sonra artan oranda dikkati çekmeye başladığını söyleyebiliriz. Bunun en önemli nedeni, kalkınma ekonomisinin bu yıllardan itibaren gelişmeye başlaması olarak gösterilebilir. İlginç olan nokta, daha çok az gelişmiş ülkelerin sorunu olmakla birlikte, gelişmiş ülke iktisatçılarının konu üzerinde daha çok çalışma yapmaları ve yoksulluğu gündeme getirmeleridir. Bazı uluslar arası kuruluşların da katılımı ve gelişmiş ülkelerde yoksullar için ayrılan kaynakların artması, konuyu gündemde tutmuştur. Bununla birlikte, gelişmiş ülkelerde gerek kırsal ve gerekse kentsel alanda yoksulluğun olduğu da bir gerçektir ve bu kesimlerde de araştırmalar yapılmıştır. Uygulanan birçok projeye rağmen, yoksulluğun yeterince azaltılabildiğini ve geriletebildiğini söylemek mümkün değildir.

Yoksulluğun nedenleri çok çeşitlidir. Bunların arasında; kültür, iklim, cinsiyet, piyasa koşulları ve kamu politikaları sayılabilir. Kırsal ve kentsel yoksulluk arasında da farklılıklar bulunmaktadır. on yıllarda, yoksulluğu küreselleşme ile ilişkilendiren görüşler de bulunmaktadır. Böylece bu önde yapılan çalışmalarda, yoksulluğun neden ve kaynaklarını anlamak önem kazanmaktadır. Bu arada, yoksulların, yoksulluğu azaltmak/ etkilerini hafifletmek için geliştirdikleri mekanizmaları da iyi anlamak gerekmektedir.

Yoksulluk, son 10-15 yıldır, küreselleşme ile birlikte anılmaya başlamıştır. Bu dönemde, küreselleşme ve iktisadi büyüme karşılık, dünyanın bir çok kesiminde yoksulluğun arttığı da gözlenmektedir. Özellikle, Büyük Sahra'nın güneyinden Güney Afrika Cumhuriyetine kadar Afrika'da yoksulluk ciddi bir sorun olarak durmaktadır. Bunun yanında, Orta ve Güney Amerika'da ve Güneydoğu Asya'da da yoksulluk yaygındır. Latin Amerika'nın bir çok kesiminde Gini katsayısı 0.5, Büyük Sahra'nın güneyinde, 0.5'ten daha azdır. Türkiye'de aynı katsayı, 2006 yılında TÜİK tarafından yapılan araştırmada ve kent kesiminde 0.37 olarak hesaplanmıştır. Afrika ve Latin Amerika'da ortalama kentsel gelirler, kırsal kesim gelirlerinden daha yüksektir.

Özellikle gelişmekte olan ülkeler denilen grupta, ekonomik büyümenin sonuçlarının, gelir dağılımı ve refah artışı olarak ve düzenli bir şekilde yayılmadığı bir gerçektir.

Küreselleşmeyi, bu düzensizliğin nedeni olarak gösteren bir çok iktisatçı vardır. Böylece, iktisat politikalarının formüle edilmesinde, eşitlik ön plana çıkmaya başlamıştır. Küreselleşme, şitlik ve

büyümenin birbirlerini tamamlayıcı olarak kullanılabilmesi fırsatı da vardır. Örneğin, şitliğı arttırıcı politikalardan insan kaynaklarına yapılan yatırımlar-eğitim gibi- uzun dönemde ekonomik büyüme teşvik edebilir ve yoksulluğun azaltılmasına yol açabilir, böylece toplumsal bütünleşmeyi arttırabilir ve politik ayrımları ve sorunları azaltabilir. Bununla birlikte, politik seçimleri bu şekilde yapmak, her zaman bu kadar kolay olamayabilir; ekonomik büyüme ve eşitlik yan yana gidemediğı zaman, kamu, ne şekilde ve ne zaman müdahale edebilecektir? Politika belirleyici ve uygulayıcıların karşı karşıya kaldığı en önemli sorun, bu eğilimlere nasıl cevap verecekleridir. Diğer bir değışle; eşitlik ve iktisadi büyüme hangi noktaya kadar birbirlerinin tamamlayıcılarıdır ve ikisi arasında nasıl bir tercih yapılacaktır? Nihayet, küreselleşme, bu iki süreci nasıl etkileyecektir?

“Gelir dağılımındaki bozukluk” normatif bir kavramdır. Neye ve hangi zamana göre bozuk olduğu açıklanmalıdır. Dolayısı ile gelir dağılımı bozukluğu yerine, yine subjektif bir kavram olan “gelir dağılımı adaletsizliğı” kullanılmaktadır. Son dönemlerde, Dünya Bankası tarafından yapılan tanımlarda, günde 2 dolardan daha az kazanan kişiler “fakir” olarak nitelenmektedir. Bu nitelendirme “satın alma gücü” kavramını çağırştırmaktadır. Yani 2 dolarla alınabilecek mal sepetinin niteliğı önem kazanmaktadır. Bununla birlikte, bu da, yine, gelir dağılımının adaletli olduğu bir ekonomiyi de çağırştırmaktadır. Günde 2 dolar, ayda 60 dolar ve yılda 720 dolar yapar ki, az gelişmiş birçok ülkede kişi başına gelir bu rakamın üzerinde olabilir.

Gelir dağılımı çarpıklığı ile fakirlik arasında bir ilişki olmakla birlikte, fakirliğin olmaması gelir dağılımının adaletsiz olmadığını da göstermemektedir. Gelişmiş ülkelerde refah artışı fakirliğı azaltabilir, fakat gelir dağılımı adaletsiz olabilir. Gelişmekte olan ülkelere ise, büyümenin olması yoksulluğı hemen değıl, fakat kişi başına düşen gelir belli bir eşik değere ulaştıktan sonra azaltmaya başlamaktadır.

Gelir dağılımı ile ilgili tartışmaların önemli bir kısmı, ücret gelirleri ile birlikte tartışılıyor olmakla birlikte; ücret gelirleri, tartışmanın sadece bir kısmını temsil etmektedir. Refahın toplumsal dağılımı, ücret kazançlarından daha önemli bir konu gibi görünmektedir. Afrika ve Latin Amerika’da tarımsal arazilerin eşitsiz dağılımı, gelir dağılımı bozukluğunun sorun olmasındaki en önemli konudur. Dahası, bir çok ülkede ve bu arada eski Doğı Avrupa ülkelerinde özelleştirmeler nedeni ile, gelirin emek kazançlarından sermaye kazançlarına doğı kaydığı görülmektedir. Küreselleşme ise dünya çapında, işgücü, sermaye ve mal ve hizmet piyasaları ile ilişkili bir kavramdır. Dünya ticaretinin ve sermaye piyasalarının liberalleşmesi sonucu ticaretin artması, sermaye ve işgücü piyasalarında görülen mobilite ve teknolojik ilerlemeler, gerek üretimde uzmanlaşmanın artmasına ve gerekse üretimin dünyanın değışik bölgelerine yayılmasına yol açmıştır. Kalifiye olmayan işgücü bakımından zengin olan az gelişmiş ülkeler, bu tür işgücü tarafından üretilebilen mal ve hizmetlerin üretiminde, gelişmiş ülkelere göre bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip görünmektedirler. Dolayısı ile gelişmiş ülkelere, kalifiye olmayan işgücü tarafından üretilen benzer ürünlerin üretimi, artan bir rekabetle karşı karşıyadır.

Bazı iktisatçılar, küreselleşmeyi, gelişmekte olan ülkelerdeki gelir dağılımının bozukluğunda en önemli “suçlu” olarak gösterirlerken; diğer bazıları da, bunu, teknolojik gelişmenin daha fazla kalifiye işgücü talep ediyor olmasının bir sonucu olarak görmektedirler. Bazı uygulamalı çalışmalar, ticaret ile teknolojik gelişmenin hangisinin gelir dağılımı ve dolayısı ile yoksulluk üzerinde daha etkili olduğu konusunu araştırmışlardır. Bulgular, hiç etkisi olmama ile yüzde 50 arasında değışmektedir ki, bu büyük farklılık, gelişmiş ülkelerdeki üretim yapısı ve gelişmekte olan ülkelere kalifiye olmayan işgücü yapısı arasındaki rekabeti göstermektedir.

Kalkınmakta olan ülkelere küreselleşmenin gelir dağılımı ve yoksullar üzerindeki etkisi ile kalkınmış ülkelerdeki etkisi oldukça benzer yönler taşımaktadır. Kalkınmakta olan ülkelere, ekonominin dışı açıklık oranı arttıkça kalifiye olmayan işçilerin görel ücretlerinde artış beklense de, uygulamalı çalışmalar, karışık sonuçlar vermektedir. Uzakdoğı Asya ülkelerinde 1960 ve 1970’li yıllarda görel ücretlerde artışlar, Latin Amerika’da 1980 ve 1990’lı yıllarda gerilemeler görülmüştür. Latin Amerika’da kalifiye olmayan işgücünün görel ücretlerindeki gerileme için iki açıklama yapılabilir: a) kalifiye işgücü talep eden yeni teknolojilere ulaşabilme, ve b) Çin, Hindistan, Pakistan ve Endonezya gibi kalifiye olmayan işgücü açısından zengin rakip ekonomilerin açık ekonomiler haline gelmeye başlamaları.

Özellikle sermaye hareketlerinin işgücü hareketlerine göre daha mobil olması, işgücünün pazarlık gücünü sınırlamaktadır. Ayrıca, küreselleşmenin, özellikle kısa dönemlerde, uluslar arası ticaretteki sınırlamalar kalktıkça ve üretimin sektörler arasındaki dağılımı değiştikçe, gelir dağılımında önemli değişikliklere yol açması mümkündür.

Küreselleşmenin, birçok hükümetin gelir dağılımında eşitlik yaratacak politikalar uygulamasına engeller çıkarabileceği tartışılmaktadır. Sermaye ve işgücünün artan mobilitesi, hükümetlerin, vergi politikalarını ve bu politikaları, küreselleşmeden en fazla etkilenen kesimler lehinde kullanabilme yeteneğini sınırlamasına yol açabilmektedir.

Son dönemlerde küreselleşme ve sermaye mobilitisinin değişmesinin bir sonucu da, üretim ölçeklerinin değişmeye başlamasıdır. Daha önceki dönemlerdeki üretim ölçekleri, küresel rekabete ayak uyduramamaktadır. Bu durum sadece sanayi işletmelerinde değil, tarım işletmelerinde de görülmektedir. Sonuçta, küçük çiftliklerin birleşerek daha büyük işletmelere doğru yönelmesi ve bu birleşmelerin özel sektörü cezbeden, ihracat piyasalarında rekabet edebilir işletmeler yaratan satın almalarla gerçekleşmesi sonucu, küçük çiftçilerin arazilerini terk ederek kentli yoksullar arasına katılmaları süreci de yaşanmakta olan ve yaşanacak bir süreç olarak görülmektedir. Ayrıca ihracata yönelik üretim, geleneksel tarım ürünlerinden uzaklaşarak, ülke içindeki gıda fiyatlarında, yoksul kesimler aleyhine artışlar yaratmaktadır.

3.POLİTİKA ÖNERİLERİ

Politika önerilerine geçmeden önce, yapılması gereken ilk işin, kamu tarafından belirlenecek yoksulluk kıstaslarına, hangi kişi ve ailelerin girdiğinin adres bazında ve gerekli bilgilerle desteklenmiş olmak üzere belirlenmiş olmasının gerekli olduğunun vurgulanmasıdır.

3.1.Değişik ülkelerin eşitliği arttırıcı değişik politikalar izledikleri de bir gerçektir. Bazı ülkelerin, kamu kaynaklarını kullanarak gelir dağılımını düzeltmeye ve yoksulluğu azaltmaya çalıştıkları görülmektedir. Bazıları, yüksek gelir gruplarını vergilendirmeye; bir kısmı ise, düşük gelir gruplarına yapılacak yardımlarla ekonomik büyümeyi sağlamaya çalıştıkları görülmektedir.

3.2.Sürdürülebilir ekonomik büyüme en önemli amaç olarak görülürse, yapısal reformların bu amaca ulaşmada en kritik aşama olduğu anlaşılır. Geçiş aşamasında bulunan ekonomilerde (eski Doğu Avrupa) ekonomik büyüme önde gelen amaç iken, stratejik olarak, bu geçişten en fazla etkilenen gruplara yardım etme de ihmal edilmemiştir. Bu amaçla, özelleştirilen kuruluşlardan hisse vermek, sosyal politika araçları geliştirmek ve sosyal güvenlik ağıları oluşturmak (sübvansiyonlar, istihdam yaratma gibi) benimsenmişse de, bütçe kaynaklarının kısıtlı olması, başarı şansını azaltmıştır.

3.3.Vergiler ve kamu harcamaları, hükümetlerin, gelir dağılımını düzeltmede, ellerindeki en önemli araçlar olmaya devam etmektedirler. Modern vergi teorisinin kabul edilebilir marjinal oranlara sahip etkin, kolay yönetilebilir ve basit olması gerçeği, bu amaçlara ulaşmayı karmaşık ve politik olarak da hassas bir yapıya büründürmektedir. Burada soru, sistemi adil kılacak bir vergi yükü dağılımının nasıl sağlanacağıdır.

3.3.1.Dolayısı ile, harcamalar tarafında daha fazla fırsatların olduğu görülmektedir. Gerçekten de, gelir dağılımı ile sosyal harcamalar (özellikle eğitim ve sağlık) arasındaki bağlar daha güçlüdür ve insan kaynaklarına yapılan yatırımlar, gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımını düzeltmeye yönelik olarak daha etkin politikalardır. (Bu tür harcamaların sağlıklı ve eğitilmiş işsizlerin sayısını arttırması da mümkündür).

3.3.2. Bununla birlikte, bu tür harcamalara ayrılacak kaynaklar da bir takım faktörlere bağlıdır (Vergilerin ulusal gelir içindeki payı ve diğer kalemlere ayrılacak kaynaklar gibi). İktisat teorisi, kamu harcamalarının, ancak, daha fazla sosyal fayda sağladığı sürece özel harcamaların yerine yapılması gerektiğini söylemektedir. Öncelik, en verimli harcamalara verilmeli ve verimsiz harcamalar (etkinlik yaratmayan yerlere yapılan harcamalar, fazla istihdam gibi) azaltılmalıdır. Savunma harcamaları, bu konuda daima tartışma konusudur. Verimlilik, teknik bir tartışma konusudur ve savunma harcamalarının kendisi de verimliliğe katkı sağlayabilir.

3.3.4. Sağlık, eğitim ve konuta yapılacak harcamaların, mevcut gelir dağılımı yapısını değiştireceği bir gerçektir. Araştırmalar; temel sağlık harcamaları ile ilköğretim türü harcamaların yoksullara doğrudan ulaşmasının, hastane temelli sağlık hizmetleri ya da yükseköğretim türü eğitimden daha etkin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tür harcamaların, uzun dönemde, insan kaynakları arasındaki farklılıkları azaltıcı ve böylece gelir farklılıklarını düşürücü etkisi olduğu da bir gerçektir. Ayrıca, ülkedeki ciddi hastalıklarla mücadele eden sistemlerin ve sağlık hizmetlerini toplulaştırmanın yoksulluğu azaltmada etkin olduğu da bir çok ülkede kanıtlanmıştır.

3.3.5. Para politikaları ve diğer makroekonomik politikalar da gelir seviyesini ve gelir dağılımını dolaylı yollardan etkileyebilir. Örneğin yüksek enflasyon, gerek düşük büyüme hızına ve gerekse gelir dağılımı bozukluklarına neden oluyorsa, para ve diğer makroekonomik politikaları kullanarak enflasyon hızının düşürülmesi, ekonomik büyüme ve gelir dağılımında düzelmeye yol açarak yoksulluğun giderilmesinde dolaylı rol oynayacaktır. Dış ticaretin serbestleşmesi de ekonomik büyüme yolu ile daha eşit bir gelir dağılımı yaratabilir.

3.3.6. Hükümetlerin üzerinde durmaları gereken bir diğer nokta ise, yoksulluk içinde yaşayan insan sayısını azaltmak mı, yoksa, toplumun bütün fertlerine eşit fırsatlar vermek mi olmalıdır. Eşitlik artırıcı ve yoksulluk azaltıcı önlemler olarak; deregülasyon, güçlü ve güvenilir bir kurumsal yapı, iyi işleyen bir adalet sistemi, yolsuzlukların önlenmesi ve sağlık ve eğitim hizmetlerine kolay ulaşabilme olmalıdır.

3.3.7. Son yıllarda, Avrupa Birliği'nde uygulama bulan "Yurttaşlık ücreti" türü uygulamalar, gelişmekte olan ülkelerde de uygulanabilir niteliktedir. Yoksullara, o ülkenin yurttaşı olmaları nedeniyle belirli bir maaşın ödenmesi düşünülmelidir. Burada yaygın kaygı, yoksulların, bu maaşla, gerçek ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamayacaklarıdır. Bunun için, sosyal ve kültürel "kısıtlara" rağmen, ödemeler ev kadınlarına yapılmalıdır. Ölçek ekonomisi ile, yoksul aileler, kendilerine yapılan ödemelerden gerekli faydayı yaratacaklardır.

3.3.8. Bir diğer politika aracı ise, sosyal devlet kavramı içinde yer alan bazı ödemelerin (yukarıda belirtilen yoksullara yönelik eğitim, sağlık ve konut harcamaları gibi) bütçe gerekçeleri ile kesintiye uğramaması ve gerekli artırımların sağlanmasıdır.

Küreselleşme ile yoksulluk arasındaki ilişkilerin yoksullar lehine döndürülmesi için devletlerin yeni anlayışlar geliştirmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Şimdiye kadar uygulanan çeşitli politikaların "yanlış" sonuçlarını değerlendirip "doğru" politikalar haline dönüştürülmesi önde gelen koşuldur. Yoksulluk, sosyal bir sorun olarak görülmeli ve yoksulluğu azaltmak için ne sürekli dağıtım mekanizmaları çalıştırılmalı ne de sadece büyüme beklenmelidir. Sorunun dile getirilmesi ve resmi kurumlarının yanında sivil toplumun duyarlılığının sağlanması bile bir başlangıç sağlayabilir.

Yararlanılan Kaynaklar

Bu çalışma genel olarak Birleşmiş Milletler tarafından yapılan "Millennium Development Goals" yararlanılarak hazırlanmıştır.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE YOKSULLUK OLGUSU VE MÜCADELE YOLLARI

Yrd. Doç. Dr. Ayfer GEDİKLİ

(Kırklareli Üniversitesi)
ayfergedikli@yahoo.com

Özet

Küresel ekonomide yaşanan birçok sorunun temelinde küreselleşme olduğu söylemi, gelişmekte olan ülkelerde yaşanan yoksulluk kavramı ile de ilişkilendirilmektedir. Tüm üretim faktörlerinin ve finansal sermayenin kurlarsızca tüm dünyada dolanabilmesi, kimileri için küreselleşmenin nimetlerinden birisiyken, kırılgan ekonomiye sahip ülkeler için felaketin ayak seslerine dönüşebilmektedir. Günümüzde ulus devletlerin yerine çokuluslu şirketlerin küresel ekonomide başat bir rol üstlenmeleri de küreselleşme sürecinin gelişmekte olan ülkeler aleyhine seyrini hızlandırmıştır. Yaşanan süreçte, gelişmiş ülkeler refah seviyelerini arttırarak kendi "saadet zincirleri"ni kurarken, gelişmekte olan ülkeler şiddeti gittikçe artan bir yoksulluk sarmalıyla yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Bu tebliğde, küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkelerde yaşanan yoksulluğun nedenleri incelenmiş, yerel ve küresel düzeyde alınabilecek önlem politikaları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Yoksulluk, Gelişmekte Olan Ülkeler.

Abstract

The concept of globalization which is considered as one of the basic reasons of many global problems, is associated with the poverty in developing countries. Although the movement of factors of production and international financial capital without any barriers is one of the greatest advantages of globalization for the developed countries, it may be the footstep of economical disaster for the nondeveloped ones. Today, multinational corporations, rather than nation-states, undertook the major role in the global economy. This situation caused the acceleration of process of globalization in the disadvantage of developing countries. In this process, while the developed countries were improving their welfare level and creating their own "Ponzi Scheme", developing countries were suffering from deep poverty. This paper tries to find the reasons of poverty in developing countries in the process of globalization. Also, in the paper, some of the alternative policies to reduce the harmful effects of poverty will be mentioned.

Key Words: Globalization, Poverty, Developing Countries.

GİRİŞ

1980'lerden itibaren, gelişmiş ülkelerin (GÜ) önderliğinde "yeni dünya düzeni" olarak tanımlanan yeni bir kapitalist piyasa anlayışı oluşturulmaya çalışılmış; yaklaşık 400 yıllık maziye sahip olan küreselleşme olgusu da bu yenilenmeden nasibini alarak, kendine yüklenen yeni anlamlarla farklı bir misyonun lokomotif olmuştur. IMF, DB, diğer uluslararası kuruluşlar ve ABD önderliğinde GÜ'lerin ortaya koydukları yeni neoliberal ekonomi politikaları, özellikle Sovyet Bloğunun da çözülmesiyle birlikte, "başka alternatif yok" sloganıyla tüm dünyayı bu kapitalist bir düzene doğru adeta sürüklenmiştir. Oluşturulan sistemle, GÜ'lerin zenginliklerine zenginlik katarken, dünyanın geri kalan bölgelerinde derin finansal krizler ve ağır yoksulluk tabloları baş göstermiştir.

Yaşanan bu süreçlerin ardından dünya, küresel yoksulluk, küresel firma ve küresel sermaye kavramları ile tanışmış; salt ekonomik verimlilik ve kâr ölçüsüne göre işleyen yeni küreselleşme akımı, belli bir ekonomik gelişme düzeyini yakalamamış ülke ya da bölgeleri sistem dışına itmeye başlamıştır. Gerçekten de dünyada son dönemde yapılan toplam dış ticaretin ve üretim ve yatırımların çok büyük bir kısmının yüksek gelirli sanayileşmiş ülkeler arasında gerçekleştirilmesi, buna karşın gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ) önemli ekonomik sorunların bir türlü aşılamaması, yeni oluşturulan neoliberal sistem ve küreselleşme sürecinin belirli ülke ve ülke grupları üzerinde yoğunlaştığını, geri kalmış birçok ülkenin ise bu süreçten son derece sınırlı bir biçimde faydalandığını göstermektedir. Daha çok GÜ'leri kapsayan bu "seçkin küreselleşme" süreci, yoksul ülkelerin oluşturduğu dünyanın geri kalan kısmını dışlamıştır. 1990'da 3.452 milyar dolar olan dünya ticareti, 2002 yılına gelindiğinde 6.455 milyar dolara yükselmiş, ancak ticaretin büyük bir kısmında GÜ menşeli çok uluslu şirketler (ÇUŞ) söz sahibi olmuş, GOÜ'ler ticaretten çok küçük pay alabilmişlerdir (Basu, 2005:2). Öte yandan, GOÜ'lere yönelik özel sermaye akımları 2000 yılında 167 milyar dolara ulaşmış ancak bunun % 80 gibi çok büyük bir kısmından sadece on iki ülke yararlanabilmiştir (Şenses, 2004:3). Madison'in (2001) yaptığı çalışmaya göre ise 50 yıl önce dünyanın en zengin bölgeleri en fakir bölgelerinden 1.8 kat daha zenginken, yaşanan küresel ekonomik gelişmelerin ardından 2001 yılında en zengin bölge ile en fakir bölge arasındaki oran 20 kat zengin lehine değişmiştir. Bir başka çarpıcı tespit, *Forbes Online* dergisi 2002 yılında, dünyanın en zengin 10 kişinin servetleri toplamının 217 milyar dolar olduğunu açıklarken, aynı yıl 35 milyon nüfusa sahip Tanzanya'nın milli geliri ancak 10.15 milyar dolarda kalmıştır. Tanzanya'nın en zengin %1'lik kesimini de bir kenara bırakırsak, dünyanın en zengin ve en fakir ülkeleri arasındaki trajik gelir düzeyi farkı daha iyi anlaşılabilir (Basu, 2005:2). World Bank 2005 verilerine göre ise kişi başı milli gelir seviyesi üzerinden en zengin ve en fakir ülkeler mukayese edildiklerinde, en zengin Norveç'in 43.400 dolar, en fakir Etiyopya ve Burundi'nin ise 90 dolar olduğu belirtilmiştir. Bu rakamlar göz önünde bulundurularak, satın alma gücü paritesi üzerinden bir kıyaslama yapıldığında, Norveç'te yaşayan bir bireyin Burundi'de yaşayan yoksula göre 60 kat daha zengin olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan, 1987'de dünyada günde 1 dolar veya altında bir gelirle yaşayan ve mutlak yoksul sayılan insan sayısı 1.2 milyar kişi iken, 2000'li yıllarda 1.5 milyar kişiye yükselmiştir. Bu sayının 2015 yılında 2 milyara yaklaşması beklenmektedir (Koray, 2002:202).

Yıllar içerisinde verilen bu mukayeseli değerler, küreselleşmenin hız kazandığı son 50 yıllık dönemde zengin ile fakir arasındaki uçurumun giderek ne kadar derinleştiğini gözler önüne sererken, yoksul ülkelerin içinde bulundukları durum, küreselleşme ve neoliberal politikaların yanlış uygulamalarının ardında bıraktığı karanlık bir tablo olarak dünya tarihindeki yerini şimdiden almıştır. Bu nedenledir ki, yoksullukla mücadele politikaları, bu politikaların başarılı bir şekilde uygulanabilmesi ve geniş kitlelerin yoksullukla mücadele konularında gereken tedbirleri alması tüm dünyayı ilgilendiren küresel sorunlardır.

Bu nedenle, bu bildirinin amacı; son yıllarda ekonomi biliminin en önemli konularından biri haline gelen yoksulluğu küreselleşme sürecinde yorumlayarak, yoksullukla mücadele politikaları, etkinliği ve uygulanabilirliği üzerinde değerlendirme yapmaktır.

Yoksulluk Kavramı ve Tanımları

Yüzlerce yıldır var olan bir kavram olmakla birlikte yoksulluğun objektif ve üzerinde görüş birliğine varılmış bir tanımı yoktur. Zira yoksulluk algısı, ülkelerin gelişmişlik dereceleri, toplumların kültürel ve geleneksel yaşamları, beklentileri ve eğitim gibi nedenlerle bir hayli farklılık gösterebilmektedir.

Dar kapsamı ile yoksulluk; gıda, giyinme ve barınma gibi imkanlara sahip olmakla birlikte, toplumun genel yaşam seviyesinin gerisinde kalma durumudur. Daha genel bir tanıma göre ise yoksulluk, insanların fiziki ve temel insani ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek mal ve hizmetlerden yoksun olma, bireyin yeterli insani yaşam standardına sahip olamaması hali olarak tanımlanabilir. Yeterli yaşam standardı olarak belirtilen durum ise kişiden kişiye, toplumdan topluma değişiklik arz edebilir. Bu tanımlar, satın alınan mal ve hizmetlerle hane halkının kendisi tarafından ürettiği malları içine alabileceği gibi, tüketim veya diğer fiziksel gereksinimlerini karşılamak için elzem olan gelir düzeyini de ifade edebilir (Santarelli ve Figini, 2002:2). Öte yandan yoksulluk, insanların sadece gelir, tüketim gibi maddi ihtiyaçlarından (gıda, barınma, giyim, vb) mahrum olmalarını değil, aynı zamanda sağlık, eğitim, ulaştırma vb hizmetlerden de mahrum olmalarını ifade etmektedir (World Bank, 2000). Ravallion ve diğerleri (1991) ise bireylerin günlük gelir seviyelerini baz alan bir yoksulluk tanımı yapmışlar, geliri (harcama seviyesi) günlük 2 doların altında, yaklaşık günlük 1 dolar civarında olan bireyleri çok yoksul olarak tanımlamışlardır¹. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerindeki ve satın alma gücü paritelerindeki farklılıkları dikkate alınarak yoksulluk sınırı Latin Amerika ve Karaibler için günde 2 dolar, Türkiye'nin de dahil edildiği Doğu Avrupa ülkeleri için günde 4 dolar, GÜ'ler için ise 14,40 dolar olarak belirlenmiştir (DPT, 2001:103).

Öte yandan yoksulluk, belirli bir gelir sınırının altında gelire sahip bireylerin sayısı ile hesaplanabilir. Bu sınır eğer nüfusun ortalama gelir seviyesi ile hesaplanırsa **görelî yoksulluk**; değişen fiyatlar ve belirli mal ve hizmet grubundan oluşan bir demet oluşturularak, demetin parasal değeri üzerinden hesaplanıyorsa **mutlak yoksulluk** değerlerine ulaşılmış olur.

Mutlak yoksulluk seviyesini belirleyen iki unsur bulunmaktadır. İlki, aile büyüklüğü ile en düşük seviyede tüketilecek mal ve hizmet gereksinimleri; ikincisi ise, bu gereksinimleri giderecek olan harcama miktarının belirleyicisi olan mal ve hizmetlerin fiyatlarıdır. Bu noktadan hareketle para birimi ile ifade edilen miktar ise **yoksulluk sınırı (çizgisi)** olarak tanımlanır (Dumanlı, 1996:6). Belirlenmiş yoksulluk çizgisinden az gelire sahip olan yoksul, fazla olanlar ise yoksul olmayanlar olarak sınıflandırılmaktadır. Bu seviyenin tespitinde ise kişi başına günlük üretim için gerekli asgari fizyolojik enerji miktarının ülke ortalamasının kalori cinsinden değeri temel alınarak hesaplama yapılır. Kişi başına gereken kalori ihtiyacı, ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi ve coğrafi yapılarına bağlı olarak değişmektedir. Kişi başına günlük kalori ihtiyacı GÜ'lerde 3390 cal, GOÜ'lerde 2480 cal ve az gelişmiş ülkelerde 2070 cal'dir (UNDP, Human Development Report, 1990).

Bireylerin harcamalarına göre toplumdaki en düşük yaşam standardını belirlemesi ve gelir dağılımdaki eşitsizliği en açık şekilde ortaya koyması mutlak yoksulluğun en önemli üstünlüğü-nü teşkil eder. Ayrıca mutlak yoksullukta iyi beslenme, giyim, konut, ulaştırma ve haberleşmeye ödenmesi gereken para miktarı gibi kriterler yanında, gıda bütçesi hazırlanırken genel tüketim kalıpları dikkate alınmaktadır. Öte yandan mutlak yoksullukta mal demetinin ne seviyede yeterli olduğunun belirlenmesinin bir sorun teşkil etmesinin yanında, zaman serileri ve kesit analizleri yapmak da oldukça güçtür. Mutlak yoksulluk, dünyanın her bölgesinde görülebilen bir sorun olmakla birlikte, bunun genel nüfusa oranlarında önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır (Santanelli ve Figini, 2002:3).

Mutlak yoksulluk tanımının yetersizliği, beraberinde ülkeden ülkeye değişen **görelî yoksulluk** kavramını getirmiştir. Görelî yoksulluk, temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen ancak kişisel kaynakların yetersizliği yüzünden toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılmaları engellenmiş bireyleri kapsamaktadır. Mutlak yoksulluk kavramına göre toplumda hiç yoksul birey olmayabilir. Ancak gelir dağılımıyla doğrudan ilişkilendirilen görelî yoksulluğa göre toplumda her zaman yoksul olan bireyler bulunacaktır (Şenses, 2003:92). Görelî yoksulluk, mutlak yoksulluktan farklı olarak, bireyin, hane halkının ya da bir grubun diğerleriyle kıyaslandığında ortaya çıkan yoksulluğu ifade etmektedir. Görelî yoksulluk, bireylerin gelirlerinin toplumun genel refah düzeyi ile mukayese edilmesi ve gelir seviyesinin ortalama refah seviyesinin ne derece altında kaldığının hesaplanmasıyla belirlenmektedir. Görelî yoksulluk sınırı ise, toplumdaki gelir veya harcama düzeyinin belirli bir seviyesi olarak belirlenmekte, toplam geliri belirli bir yüzdenin altında olan birey yoksul olarak tanımlanmaktadır. Uygulamada görelî yoksulluk sınırı,

¹ Ravallion ve Chen (2001), 1993'ü temel yıl kabul ederek günlük 2,16 dolar ve en az günlük 1,08 dolar olarak tespit etmişlerdir. Ancak, yoksulluk sınırının değerlendirilmesi enflasyon düzeltmelerinin ardından tekrar yapıldığında, ikinci ulaşılan rakamların reel olarak ilk verilerden daha düşük olduğu gözlenmiştir. Enflasyon düzeltmesi yapıldıktan sonra düzeltilmiş rakamlar 1993 için 2,70 dolar ve 1,35 dolardır. (Bkz Santana ve Figini, 2002:3)

ortalama gelirin veya ortalama harcamanın belirli bir yüzdesi veya medyanı olarak alınmakta, bir en alt seviye belirlenmekte ve bu sınırın altında gelire sahip olanlar yoksul olarak tanımlanmaktadır (Ahluwalia ve diğerleri 1979:301). Yoksulluk seviyesi bu yaklaşımda mukayeseye dayalı olarak tespit edildiğinden, her toplumda bir medyan (ortalama gelire sahip) sınıf bulunacak ve bunun altında kalan kesim yoksul kabul edilecektir. Bu seviye GOÜ'lerde genelde %40'dır. Bir başka deyişle göreceli yoksullukta toplumun yarattığı ortalama gelirin yaklaşık yarısı yoksulluk düzeyi olarak alınmakta, bu düzeyin altına düşen bireyler yoksul olarak kabul edilmektedir. Bu durum ise bu yaklaşımın en önemli yetersizliğini oluşturmaktadır. Ülkenin zenginleştiğini ve gelirin tüm bireyler arasında yeniden dağıtıldığını varsaysak bile toplumun belli bir bölümü medyanın altında kalacağı için bu grup halen yoksul kabul edilmeye devam edecektir. Ayrıca, bu yaklaşımda yoksulluk sınırını tanımlayan yüzdeler ve oranların seçimi de keyfidir. Bu nedenle devlet tarafından belirlenecek değerin doğru güncellenmesini sağlayacak güvenilir bir sürece ihtiyaç vardır.

Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri

1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Yaşanan Küreselleşme Süreci ve Neoliberal Politikalar

1980'li yıllarla birlikte ABD, İngiltere ve Almanya'da yönetime gelen neoliberal görüşün temsilcisi sağcı partiler, neoliberal iktisat politikalarının ve neoliberal ideolojinin yerkürenin tüm noktalarına yayılmasını ve gerekirse dayatılmasını savunarak, çok uluslu şirketler (ÇUŞ) ve sermaye kesimlerinin güçlendirilmesiyle, ulusal devletin ekonomi üzerindeki otoritesinin yerine piyasanın otoritesinin geçmesini ve politik otoritelerin, piyasanın mantığına tabi olmasını talep etmişlerdir (Şenses, 2002:282).

1990'lı yıllarla birlikte Sovyet Bloğunun dağılmasından sonra, tek kutuplu dünya düzeninin lider ülkesi konumunu gelen ABD, neoliberal küreselleşme sürecinin derinleşmesi için bazen uluslararası kuruluşları kendi çıkarları doğrultusunda politikalar üretmeye yönlendirmiş, bir manada kendi politikalarını meşrulaştırmış; bazen de doğrudan kendisi uluslararası müdahalelerde bulunmaktan çekinmemiştir. Doğu Asya ülkelerine finansal serbestleştirme doğrultusunda 1990'ların başlarında yapılan baskılar buna önemli bir örnek teşkil eder. Bu çalışmalara paralel olarak, GÜ'ler ve ABD ile birlikte hareket eden uluslararası kuruluşlar, GOÜ'leri dünya kapitalizmine ekleme yolunda bilinçli çabalarda bulunmuşlardır. IMF ve DB'nin borç krizi sonrasında sıkıntı yaşayan ülkeleri bu sürece katılmaya âdetâ zorlayan sıkı şartlılık kistasları bu nedenden dolayıdır. Uygulanan bu politikalar ise son derece varlıklı yatırımcıların ve toplam sayıları binden az olan büyük şirketlerin kısa vadeli çıkarlarını temsil etmiştir (Şenses, 2004:3). Öyle ki, 1999 yılına gelindiğinde ülke milli geliri ve şirket satışlarının karşılaştırılmasına dayanarak yapılan değerlendirmede, dünyanın en büyük 100 ekonomisinin 51'ini şirketler, 49 tanesini ise ülkeler olduğu tespit edilmiştir (Anderson ve Cavanagh, 2000:1). Öte yandan 1960'lı ve 1970'li yılların kalkınma söylemlerinin moda kelimesi "sanayileşme", neoliberal küreselleşme ile rafa kaldırılmış, hatta unutulmuş bunun yerini emeğe dayalı olmayan spekülâtif kar politikaları almıştır

Finansal küreselleşme anlayışına göre, uluslararası piyasalar ile GOÜ piyasalarının birbirleri ile entegrasyonu sonucunda GOÜ finans piyasaları daha derin ve istikrarlı hale gelecek, GOÜ'lerin kredi notları yükselecek, tasarruf fazlası olan GÜ'lerin sermayesi daha yüksek faiz elde etme karşılığında, sermaye ihtiyacı olan güvenilir GOÜ'lere akacaktı. Sonuçta, finansal altyapı daha iyi hale gelecek ve asimetrik bilgi, ters seçim ve ahlaki bozulma sorunlarıyla karşılaşma ihtimalini azaltacaktı (Schmukler, 2004:39-40. Bu akımın vaad edilen olumlu etkilerinden yararlanmak isteyen, sermaye sıkıntısı çeken GOÜ'ler, bu dönemde finansal serbestleştirme politikalarını benimseyerek, finansal liberalizasyona dönük adımlar atmaya başlamıştır. Bu minvalde ulusal faiz oranları ve krediler üzerindeki sınırlamalar kaldırılmış ve döviz piyasalarında kurların serbest piyasada oluşumuna terk edilmesi ile uluslararası anlamda sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ve böylece piyasa mekanizmasının etkin işleyişi yolunda gerekli hukuki ve ekonomik düzenlemelere gidilmiştir. Mali sermaye küreselleşeceği için ulus devletler engel olarak görülmüş; dolayısıyla dünyanın birçok yerinde iş başına gelen neoliberal görüşün temsilcisi hükümetler, yeni oluşan uluslararası rekabet koşullarını bahane ederek, sermaye gruplarının lehine bütün sosyal politikaları gevşetmeye başlamışlardır (Şenses, 2002:282).

Sonuçta tamamen piyasa ekonomisine dayalı bir yapı ile kaynak dağılımının, üretim ve fiyatlandırmanın piyasalarda kendiliğinden oluşmasının sağlanmasına geçilmiştir. 1980 sonrası dönemde GOÜ'lerde yaşanan yeni ekonomik yapılanmalar ve finansal liberalleşme neticesinde, uluslararası sermaye yönünü GOÜ'lere çevirmiş, küresel düzeyde direkt yabancı sermaye akımları 1980–1990 arası dönemde birkaç kat artmıştır.

Ancak bu ülkeler, alelacele yaptıkları liberalizasyon ve özelleştirme çalışmaları ardından ekonomik ve sosyal etkileri yıllarca sürecektir. Bir başka deyişle, "kazan-kazan" söylemi ile başlayan bahar havası, "kazan-kaybet"le felakete dönüşmüştür. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTAD) verilerine göre küreselleşme sürecinde Kuzey ile Güney arasındaki fark daha da açılmaktadır. 1965 yılında dünya nüfusunun en zengin %20'sinin ortalama kişi başına geliri, en yoksul %20'sinin 30 misli üzerindeyken; 25 yıl sonra, 1990'da bu fark ikiye katlanmış; 60 misline çıkmıştır. Son 20 yılda dünya üzerinde yaşayan 6.5 milyar insanın yaklaşık %40'ı, kabaca dünya nüfusunun neredeyse yarısı, yoksulluk içinde yaşam mücadelesi vermektedir. En kötü durumda olan Afrika'da 1981 yılında %41,6 olan ileri yoksulluk oranı, 2001'de %46,9'a yükselmiştir. Nüfusun da artışı göz önünde bulundurulduğunda ileri yoksulluk seviyesinin katlanarak artacağını tahmin etmek çok zor değildir (Stiglitz 2002: 9, 28). Anderson ve Cavanagh'ın (2000:1) ÇUŞ'ler konusunda yaptığı araştırmada ise, küreselleşmenin hızlandığı 1983-1999 döneminde, en büyük 200 şirketin kazancının %362.4 artarken, istihdam ettikleri işgücünün yalnızca %14.4 arttığı, bu şirketlerin dünya işgücünün yalnızca 0.78'ini istihdam ettiği, buna mukabil, toplam satışlarının, yoksulluk içinde olan 1.2 milyar insanın yıllık gelirinin 18 katı olduğu açıklanmıştır.

2. Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Sermaye Hareketleri ve Makroekonomik Koşullar

1990'lardan itibaren döviz kurlarının ve sermaye akımlarının değişken olduğu bir döneme girilmiş, bu değişkenlik bazen beklenmeyen durumlarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Uygulamaya bakıldığında, bu ülkelere yönelik yabancı sermaye akımlarındaki gelişme ve genişleme (boom) aşamasını, çok şiddetli ve çok ani bir tersine dönüş hareketinin (bust) izleyebildiği görülmektedir. Ayrıca bir ülkede ortaya çıkan krizin etkileri hızlı bir biçimde ve kolayca başka ülkelere de yayılabilmektedir. Yakın tarihli kriz deneyimleri, sermaye hareketlerinde liberalizasyona giden hükümetlerin para politikası, faiz oranları ve döviz kurları üzerindeki etkinliklerinin önemli ölçüde zayıfladığını göstermektedir. Bu durum neticesinde, sürekli yabancı sermaye girişi sağlayabilmek için, reel faizleri ulusal paradaki değer kayıplarının (enflasyon) üzerinde tutma zorunluluğu ortaya çıkmış, ayrıca sermaye girişlerinin yarattığı canlılık daha çok ulusal parayı aşırı değerlendirerek ihracatı caydırmış, tüketim malları ithalatını ve cari işlemler dengesi üzerindeki baskıyı ise arttırmıştır. GOÜ'lerde faiz oranlarının ve kârlılığın yüksekliği bu ülkelere yoğun bir kısa vadeli sermaye veya portfolyo sermayesinin girmesine neden olmuş, bu da mali varlıkların fiyatlarında spekülasyon ve şişkinliklere yol açarak dış mali yatırımları daha da özendirici hale getirmiştir. Bu sürecin devamı ancak yeni dış sermaye girişlerine bağlı olduğundan, aşırı değerlendirilmiş kur ve yüksek faiz politikaları ülke riski algılamasında küçük bir değişiklik, eksik bilgi akışı ya da yatırımcıların arasında gelişen olumsuz bir spekülasyon, bir panik ortamında sermayenin kaçıışı ile sonuçlanabilmış; bu durum ise ülkede finansal krizi tetiklemiştir (Seyidoğlu, 2003:144-145).

Öte yandan ulus devletin ekonomi üzerindeki etkisinin sınırlandırılmasıyla birlikte, ulusal pazarı ve emeği koruma, yerel girişimciye öncelik verme gibi işlevleri sona ermiştir (Kazgan, 2005:16-17). Bunun yanında IMF, GOÜ'lerden, mali disiplini sağlamak ve kamu borcunu azaltarak ekonomik faaliyetleri arttırmak gerekçeleriyle devletin belli görevlerini serbest piyasaya devretmesini talep etmiştir. Bu politikalar gereği, özelleştirme, sağlık ve eğitim harcamalarının ve diğer kamu harcamalarının kısılması, daha pasif para ve maliye politikaların uygulanması gibi tedbirler alınmış; devletin toplum üzerindeki rolü aşındırılmıştır. Oysa, devletin kar amacı gütmeyen toplum için sağladığı temel hizmetlerin bazen kısılarak, bazen de özelleştirme yoluyla devredilerek sosyal devlet anlayışının sona erdirilmesi, özellikle düşük ve orta gelir grupları üzerinde olumsuz etki yapmış, hem sosyal hem ekonomik yönden birçok GOÜ'de yaşanan sorunların derinleşmesine yol açmıştır. Peş peşe yaşanan mali krizler de bu ülkelerde var olan yoksulluğu giderek daha da derinleştirmiştir.

3. Ticarete Serbestleşme

DB, teknolojide ve iletişimde yaşanan gelişmeler, ticaret önündeki engellerin kaldırılması ve ÇUŞ'lerin etkilerinin artması dolayısıyla GOÜ'lerde küresel ticaret yoluyla yoksulluğun azaltılabileceğini belirtmiş ve örnek olarak son 20 yıl içinde Çin ve Hindistan'ın uluslararası ticaret ve yatırımlarda gerçekleştirdikleri önemli gelişmeleri göstermiştir. Ancak bahsi geçen ülkelerin performanslarındaki bu yükselişin yoğun uluslararası ticari entegrasyondan ileri geldiğini söylemek pek mümkün değildir. Zira bu ülkeler, ülke içi endüstriyel kapasitelerini geliştirdikten ve yüksek ticari bariyerlerin ardında hızlı bir şekilde büyümelerini gerçekleştirdikten sonra iç piyasalarını uluslararası ticarete açmışlardır. Üstelik piyasalarını açtıktan sonra da korumacı yapılarını ve piyasa kontrollerini elden bırakmamışlardır. Özellikle Çin, hızlı büyümesini öz varlıklarına ve elde ettiği yüksek gelire borçludur. Benzer şekilde Japonya, Güney Kore ve Tayvan da ticarete önemli gelir elde eden ülkeler olarak hızlı büyümesini korumacı piyasa engelleri sayesinde gerçekleştirmiştir. Ayrıca bu ülkeler, ticarete tüm engelleri kaldırmak bir yana, ithal tüketim mallarını, iç piyasada üretilen yerli mallarla ikame etmeyi de tercih etmişlerdir. Bu ülkeler, ekonomik yapıları el verdikçe ve zenginleştikçe kademeli olarak piyasa engellerini kaldırmışlar ve liberalleşmeye yavaş yavaş yönelmişlerdir (Wade, 2004:581).

Öte yandan küreselleşme taraftarları, GOÜ'lerde yapılması hedeflenen ticarete serbestleşme çalışmalarının yoksulluğu azaltıcı ve büyümeyi hızlandırıcı etki yapacağını iddia etmişlerdir. Oysa GÜ'lerce dayatılan ticari serbestleşme sonucunda piyasa engellerin kaldırılmasının ardından, piyasaların ÇUŞ'lere açılması ile yurtiçi firmaların üzerinde rekabet baskısı artmış ve hiç de adil olmayan bu rekabetin sonunda bir kısmı piyasadan çekilmek zorunda kalmıştır. Uygulanan küresel politikalarla, dış ticaret ve yabancı sermaye akımları çok büyük ağırlıkla ÇUŞ'ler aracılığıyla GÜ'ler üzerinde yoğunlaşmış, GOÜ'ler küresel pazarda rekabeti imkansız bir yarışın içine adeta sürüklenmişlerdir. Öyle ki, *The Economist* dergisinin, dünya üretiminin %54'ünü gerçekleştiren ve çoğu ulus devletten daha büyük ekonomik güce sahip olan ÇUŞ'lerin "şeytan gibi" ve tehdit edici olarak görüldüğünü sayfalarına yansıtması, bu şirketlerin küresel düzeyde toplumlar ve ülkeler üzerindeki olumsuz etkilerinin algılanma düzeyini daha iyi açıklamaktadır (Kazgan, 2005:144). Dış ticaret açısından yaşanan bu adaletsiz durum yanında, üretim faktörleri açısından da simetriden söz etmek güçtür. Sermayenin artan akışkanlığı karşısında işgücünün serbest dolaşımı, GÜ'lerin çok büyük engelleriyle karşı karşıya kalmıştır. Tek tek ülkeler bazında da değişik toplum katmanlarının bu bütünleşme sürecinden yararlanma dereceleri arasında önemli farklar bulunmuştur. Üstelik, rekabet edememe ve işgücü piyasasındaki ücret katılıkları hem işsizliği hem de yoksulluğu derinleştirmiştir. Ticaretin serbestleşmesi ve teknolojinin ticarete çok daha etkin olarak kullanılması neticesinde eğitim gerektiren vasıflı işgücüne olan talep artarken, ağırlıklı olarak yoksulların içinde olduğu vasıfsız işçilere yönelik talepte önemli düşüş yaşanmış, emek yoğun işlerin yerinin teknoloji yoğun işlerin almasıyla da vasıfsızlar aleyhine gelişen durum daha da kötüleşmiştir.

Ayrıca, GOÜ'lerin hemen hiçbirinde sanayinin temelleri küreselleşme döneminde atılamamıştır. Bugünün sanayileşmiş ülkeleri, bu süreç içinde yoksul ülkelere serbest ticaret rejimleri dayatırken, kendileri oldukça yoğun devlet müdahalesi altında korumacılık yoluyla sanayileşme atılımı içinde olmuşlardır. Bu dönemde en dinamik sektör olan sanayi sektörünün, aynı zamanda en az küreselleşmiş sektör olma özelliğini de korumuş olması da çarpıcı ve düşündürücü bir durumdur (Şenses, 2007:125-126). Sonuçta bu hesapsız ve yanlı serbestleşme süreci, birkaç uluslararası şirket ve GÜ'nin bol sıfırlı kar hanesini şişirirken yoksul ülkeleri daha büyük sıkıntıların içine itmiştir.

4. Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik

GÜ'lerle GOÜ'ler arasındaki gelişme açığının ve ülkeler içinde de gelir dağılımı eşitsizliğinin çok büyük boyutlara ulaştığı bir ortamda hızlı küreselleşmenin bu eşitsizlikleri daha da arttıracak kaygıdan ziyade artık bir olgu haline gelmiştir. GOÜ hükümetlerinin dünya piyasalarıyla bütünleşme sürecinde yaptıkları makroekonomik düzenlemeler, uluslararası sermayeyi ülkeye çekebilmek için faiz oranlarını yükseltmeleri, ücretlerde önemli düşüşler yaşanmasına yol açmıştır. Ayrıca hükümetler, IMF önerileri doğrultusunda sıkı maliye politikası gereği bütçe açıklarını düşürmek ve uluslararası kredi itibarlarını artırmak için, kamu gelirlerini arttırmak adına daha kolay toplayabilecekleri dolaylı vergileri arttıran ve kamu harcamalarını kısmak için transfer harcamalarını azaltan politikalar izlemişlerdir. Bunun yanında dış ticaret liberalizasyonu, GOÜ'lerde tarımsal ve sınai üretimi

olumsuz yönde etkilemiş, iş kaybı nedeniyle işsizlik artmış, ÇUŞ'lerin düşük ücretli kadın işçi tercihlerinin de katkısıyla işgücünün giderek marjinalleşmesi de olası olumsuz durumu körüklemiştir. Öte yandan, ÇUŞ'lerin de yerel piyasalarla rekabet etmesinin önünün açılmasıyla, yerel işletmelerde verimlilik artışı baskısı, ücretlerde önemli düşüşlere, istihdamda daralmalara ve üretimi arttırıcı ve emek tasarruf edici teknolojilere geçilmesine neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler gelir eşitsizliklerinin artmasına yol açmış, küreselleşme politikaları yoksullar aleyhine işletilmiştir. Bu süreçte doğrudan yabancı sermaye ve teknoloji çekebilen, ayrıca çıktısını ve ihracatını artırabilen ülkeler istihdam ve ücretlerde artışlarla, eşitsizlikleri düşürme olanağına kavuşurken; üretim ve istihdamı azalan, dolayısıyla ücretleri düşen ülkeler yoksulluğun ve gelir eşitsizliğinin artmasıyla karşı karşıya kalmışlardır. (Şenses, 2007:125-126).

Küreselleşme, toplumların sadece en yoksul kesimleri aleyhine gerçekleşmemiş, ülkelerin pek çoğunda orta sınıfların gelir dağılımları da görece olarak bozulmuştur. Son yirmi yılda neoliberal politikaların bir sonucu olarak yaşanan finansal krizler de GOÜ'lerde gelir dağılımının daha da bozulmasına yol açmış, yoksulluk giderek derinleşmiştir. 1997 krizi sonrasında Endonezya'da yoksulluk oranı %19'dan %37'ye yükselirken, Arjantin'de 2001'de yaşanan kriz sonrasında gelir dağılımı ciddi oranda bozulmuş, yoksulluk oranı 2001'de %37,1'den 2002'de %55'e yükselmiştir. 1994 Türkiye krizinde ise işsizlik oranı %7,8'den %8,2'ye yükselmiş, sadece kamu kesiminde çalışanların ücretleri kriz sonrası %21 oranında azalmıştır (Koyuncu ve Şenses, 2004:7,22). GOÜ'lerde krizlerle birlikte niteliksiz işçilerin ücret düzeylerinde mutlak –ve bazı durumlarda %30'lara yaklaşan boyutlardagerilemeler yaygınlaşmıştır (Aktan, 2002:263). Finansal krizlerin yaygınlaştığı 1990'lı yıllarda dünya nüfusunun %85,2'sini teşkil eden yoksul ülkelerin dünya gelirinden aldığı pay %21,5'te kalırken, en zengin %14,8 nüfus payına sahip ülkelerin dünya gelirinden aldığı pay ise %78,5 gibi nüfus/gelir oranlamasıyla inanılmaz bir seviyeye yükselmiştir (Chossodovsky, 1999:20). Yaşanan bu süreçte çalışan yoksul olgusu da yeniden gündeme gelmiştir. Günümüzde çalışan yoksulların %17,6'sı günde 1 dolardan daha az bir gelirle geçinmeye çalışmaktadır. Çalışanların arasında günde 2 dolardan daha az gelirle geçinmeye çalışanların oranı ise %47,4'dür (ILO, 2007). Ayrıca çalışanlar arasında iş ve gelir güvencesi hemen her yerde azalmıştır. Artan faiz maliyetleri şirket kazançlarını aşındırmaya başlamış ve buna karşın hem Kuzey'de hem de Güney'de şirketler yeniden yapılanarak istihdamı ve ücretleri baskı altında tutma yolunu seçmişlerdir. Gelir paylaşımında ise sermayenin karı artarken emeğin geliri düşmüştür. Öte yandan Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 2007 Küresel İstihdam Eğilimleri raporunda, dünya ekonomisinin yıllık ortalama büyüme hızının 4,1 olmasına rağmen, küreselleşmenin en yoğun yaşandığı 1996-2006 döneminde işsizlikteki azalmanın sadece %0,2 olduğuna tespit edilmiştir. Son dönemde ise ülkeler düzeyinde bazı istisnalar bulunmasına rağmen dünya ekonomisinin çok yavaş büyüdüğü görülmektedir. Bu büyüme hızı ile tatminkâr bir ücret düzeyine dayalı yeterli istihdam sağlanamamakta ve yoksulluk hafifletilememektedir.

5. Diğer Mikroekonomik Nedenler

GOÜ'lerin gelişimlerini hızlandıramamalarının nedeni olarak etkin üretim yapamamaları gösterilmektedir. Oysa yoksul ülkelerin tarıma dayalı olan ekonomileri, iklim ve doğa koşullarından direkt olarak etkilenebilmekte, bireylerin aynı ülke içinde bile bölgeden bölgeye üretime katılmaları farklı düzeylerde olabilmektedir. Öte yandan hızlı nüfus artışı, ilk bakışta ülkelerin daha fazla üretim yapmalarına imkan sağlarken, ülkelerin tüketim seviyelerinin de artmasına neden olmaktadır. İklim ve doğal koşulları açısından uygun olmayan ülke ya da ülke içindeki bölgelerde hızlı nüfus artışı mevcutsa, yoksullaşma daha da derinleşmektedir. 1980-1990 döneminde, düşük gelir seviyesine sahip GOÜ'lerde (yüksek doğum oranlarına bağlı olarak) yaşanan hızlı nüfus artışı (Çin ve Hindistan hariç) %2,7'lik yıllık ortalama ile kaygı verici boyutlara ulaşmıştır. Önümüzdeki 25 yılda artacak bu nüfusa bağlı olarak, dünyadaki toplam işgücündeki artışın tamamına yakın kısmının (%95) GOÜ'lerde, ağırlıklı olarak da Afrika'da yoğunlaşacağı beklenmekte, bunların da önemli kısmını vasıfsız işçilerin teşkil etmeksiz beklenmektedir. Vasıfsız işçi talebine yönelik olumsuz öngörüler göz önüne alındığında, bu ülkelerdeki kıtlık olasılığının gündemde kalması ve nüfusun önemli bir kesiminin kötü beslenmesinin devamı beklenmektedir (Şenses, 2007, s.123).

Neoliberal küreselleşme ortamı, aynı zamanda büyük bir insan hareketine de sahne olmuş, göçmenlerle siyasi mülteciler dünya gündeminde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Bu kitlesel insan hareketi ise tam zamanlı ve düzenli işlerin yerini düzensiz, yarı zamanlı geçici işlerin almasının önünü daha da açmış (Buğra, 2009:72-73), sosyal güvence ve işe uygun ücret konularında

erozyon yaşanmıştır. Bu sorunların yanında demografik yapıdaki değişim, enformel sektörün gelişimi ve Pakistan'da yaşandığı gibi tüm dünyada peşi sıra yaşanan doğal afetler ile çalışamayacak durumda olan özürsüz sayısının fazla olması küresel düzeyde yoksulluğun derinleşmesine vesile olan diğer önemli nedenlerdir.

Öte yandan yoksullar arasında eğitim hakkından yararlanamama ve eğitim düzeyindeki yetersizlikler de iş edinme imkanlarının önünde bir engel teşkil etmektedir. GOÜ'lerde uygulanmaya başlanan kamu harcamalarını kısma politikaları gereği, bu ülkeler öncelikle transfer harcamaları, eğitim ve sağlık harcamalarının kısılması yoluna gitmişlerdir. Neoliberal küreselleşme felsefesi gereği sosyal devletten özel sektöre doğru yaşanan geçiş süreci de yoksulların eğitim ve sağlık hizmetlerinden gerektiği kadar ve eşit şekilde istifade etme imkanlarını ellerinden almıştır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik de yoksulların sağlık, eğitim ve eğitim yoluyla beceri (nitelik) elde etmelerini engellemiştir. Eğitim fırsatlarındaki dağılımın eşitsiz olması ise, çalışan nüfus içindeki beceri ve verimlilik farklılıklarını arttırarak, gelir dağılımında daha büyük eşitsizliklere neden olmuştur. Bu etki, gerek benzer gelir düzeylerine sahip ülkeler arasında, gerekse ülkelerin kendi içindeki eşitsizlikleri açıklayan önemli faktörler arasındadır.

6. Yönetmel Nedenler

GOÜ'lerde demokrasinin tam olarak işletilememesi ve yasaların kurumları denetleyecek yeterli özerklik ve şeffaflıktan yoksun olmaları nedeniyle bu ülkelerde yolsuzluk ve kayırma önemli sorunlardır. Bu nedenle, gücü elinde bulunduran belli kesimlerce hesapsızca ve belli kişi ve zümreleri kayırarak yapılan kamu harcamaları, bu ülkeleri sürekli bütçe açıkları vermeye itmekte, maliyetler ise sürekli ücretli ve düşük gelir seviyesine sahip gruplar üzerine yüklenilerek yoksullar aleyhine gelir eşitsizliği körüklenmektedir. Yeterli eğitim ve bilgilendirme seviyesinden uzak olan yoksul vatandaşlar ise bu konuda gerekli duyarlılığı ve tepkiyi gösterememektedirler. Neoliberal küreselleşmenin bir söylemi olarak demokrasinin yaygınlaştırılması ve daha fazla ülkede serbest seçimlerin yapılabilmesi GOÜ'lerin ülke içi sorunlarının çözümü için önemli bir adım kabul edilebilecek bu durumdur. Ancak uygulamada, yeni düzene geçmek için mevcut kurallar ve yöntemler zayıflatılmış veya ihmal edilmiştir. Bu nedenle demokrasi söylemi altında, deregülasyonu destekleyen ve denetim organlarını dışarıda bırakan uygulamalar, ülkelerin zaten sorunlu olan iç yönetmel yapılarının hepten bozulmasına, tüm kontrol ve denetim mekanizmasının yok olmasına yol açmaktadır. Üstelik günümüzdeki haliyle küreselleşme olgusunun demokratik olduğunu söylemek pek de mümkün değildir. Zira GOÜ'lere pek fazla söz hakkı tanımayan IMF'de, ABD'nin tek ülke olarak önemli bir ağırlığı vardır ki bu durum ekonomik üstünlüğü olanın oyunun da güçlü olduğu anlamını taşımaktadır (Stiglitz, 2007a, s.13).

Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksullukla Mücadele Yolları

Küresel bağlamda yoksulluk; kaynakların kıt kullanılmasının sonucu olarak değil, paylaşımındaki sorunlardan ve emek maliyetlerinin dünya ölçeğinde minimize edilmesine dayanan küresel aşırı arz sisteminden dolayı ortaya çıkmaktadır... Yoksulluğun küresel bir tehdit haline gelmesi, çözümünün de küresel bağlamda ele alınmasını zorunlu kılmaktadır (Chossudovsky, 1999:31). Şu gerçeği kabul etmek gerekir ki küresel ekonomide ortaya çıkan birçok değişiklikten geriye dönüş neredeyse imkansızdır. Kısacası "cin artık şişeden çıkmıştır" (Rodrik, 1997:25) ve onu geri sokmak – istense bile- artık mümkün değildir Küreselleşme olgusu dünya üzerinden artık silinemeyeceğine göre, sorunun çözümünde yine küreselleşmeden faydalanmak ve küresel kararlarla yoksullukla mücadele etmek en doğru yol gibi görünmektedir. Bu bağlamda, yoksullukla GÜ ve GOÜ'lerin birlikte mücadele etmesi ve ortak politikalar oluşturarak, bu politikaları küresel düzeyde uygulamaları sorunun en azından hafifletilmesinde hayati değer taşımaktadır. Bu çerçevede uygulanabilecek küresel politikalar şu şekilde sıralanabilir:

1. Gelişmekte Olan Ülkelerin Borç Yükünün Hafiflemesi İçin Gelişmiş Ülkelerin Sağlayacağı Destekler

GOÜ'lerin en büyük sorunlarından birisi hiç kuşkusuz dış borç stoklarıdır. Bu ülkeler, zayıf ve rekabetten yoksun ekonomileri ile elde ettikleri gelirlerinin büyük bir kısmını, kamu harcamaları kalemleri arasında belki de en büyük yeri kaplayan borç servislerine aktarmak zorunda kalmaktadır. 2007 yılı itibarı ile GOÜ'lerin kredi veren uluslararası bankalara, IMF ve DB'ye olan borçla-

rı kabaca 1,5 trilyon dolar olduğu tahmin edilmektedir (Stiglitz, 2007a, s.15). Stiglitz (2002:30), DB'nin ve diğer uluslararası kurumların finanse ettiği projelerde, (tarım, alt yapı vb), borç silme durumu göz ardı edildikçe borçları GOÜ'lerdeki yoksul halkların ödemek zorunda kalacağını vurgulamış, yoksullukla mücadele için yoksul ülkelerin borçlarının silinmesi gerekliliğini işaret etmiştir. Stiglitz'in önerdiği doğrultuda borç silme durumu söz konusu olduğunda, GOÜ'lerin elde ettikleri gelir, eğitim, sağlık, yol gibi temel ihtiyaçlara harcanacak ve yoksulluğun en azından temel manada giderilmesi konusunda önemli bir adım atılmış olacaktır. G-8 ülkelerinin temsilcilerinin 2005 yılında Gleneagles'da aldıkları karara göre, 14'ü Afrika ülkesi olmak üzere, dünyanın en yoksul 18 ülkesinin IMF ve DB'ye olan borçlarının silinmesine karar verilmiştir. Ancak, sermaye ihtiyacı duyan GOÜ'lerde silinen borçlara rağmen, kamu finansmanı için yeniden borç alınmasına teşebbüs edilmektedir. Bu noktada, GOÜ'lerin var olan borçlarının yeniden yapılandırılarak daha uzun vadeye yayılması yanında, öncelikli olarak eğitim, sağlık ve diğer temel insani ihtiyaçlar için harcanmak koşuluyla GÜ'ler tarafından yapılacak yardımlar da bu ülkelerde yaşanan yoksulluğun hafifletilmesine yardımcı olacaktır. DB 2002 Ocak ayında yayınladığı raporda, yıllık 40-60 milyar dolar ilave yardım gereğine vurgu yapmasına rağmen, 2002 Monterrey Zirvesinde dünya liderleri, 2006 yılına kadar yıllık ilave yardım miktarının 12 milyar dolar olmasına karar vermişlerdir (United Nations, 2002: 6). 2005 yılından sonra ise dünyanın en yoksul ülkelerine yapılan yardım akışında düşüş yaşanmaya başlanmış ve bu düşüş günümüze kadar devam etmiştir. Yavaşlayan yardımların artırılması yolunda gerekli tedbirler alınmalı ve bu konuda kaynaklar seferber edilmelidir (Derviş, 2007:7). Ancak, yapılan yardımların, küresel bir sorun olan yoksullukla mücadelenin hafifletilmesinde son derece sembolik kaldığı da bir gerçektir.

2. Adil Küresel Ticaret ve Ticarete Liberalizasyonun Sınırlandırılması

Piyasa engellerinin kaldırılmasıyla gerçekleşecek ticari liberalizasyonunun yoksul ülkelerde ekonomik büyümenin temel unsuru olması beklentisi istenildiği gibi gerçekleşmemiş; ibre her zaman GÜ'leri göstermiştir. Bunun altında yatan en önemli neden, uluslararası kurumların GÜ taraflı politikaları nedeniyle bu ülkelerin tüm ticari kuralları kendi lehlerine çevirmeleridir. GÜ'ler, GOÜ'lerden tüm piyasa engellerini kaldırmalarını talep ederken, kendileri ağırlıklı olarak GOÜ'ler tarafından üretilen mallar üzerine kendi ülkelerinde üretilenlere nazaran dört kata kadar vergi koymuş, ayrıca kendi tarım ürünlerine yüksek sübvansiyonlar uygulamışlardır. Tersine, liberal ticaret politikaları gerekçe göstererek GOÜ'lerden, belli başlı tarım ürünlerine sağladıkları sübvansiyonlardan vazgeçmelerini istemişlerdir. Sonuçta, bu taraflı ticari kurallardan GOÜ'ler ağır zararlar görmüşler ve küresel rekabete dahil edebilecekleri pek az tarım ürünündeki üstünlüklerini de bu yollarla GÜ'lere kaptırmışlardır. 2001 yılında, Brezilya'nın Porto Alegre kentinde 110 ülkeden 50 bini aşkın kişinin katılımıyla düzenlenen Sosyal Forum'da, yalnızca DTÖ'nün liberal ticaret politikalarını değil, aynı zamanda bugünkü biçimi ile küreselleşme de protesto edilmiştir. Bu bağlamda, "Dünya satılık bir mal değildir" sloganı ile sınırsız bir liberalizme karşı çıkılırken, dünya kamuoyunda "daha adil ve daha insani bir dünya" talepleri yükselmeye başlamıştır (Şahinöz, 2002:3-4).

Yaşanan tüm olumsuz süreçlere rağmen, neoliberal politikaların mimarı ve işleticisi durumundaki GÜ'ler, IMF ve DB gibi kuruluşlar, sorunun ısrarla liberalizasyonu yeterince içselleştiremeyip ekonomilerini bu sisteme adapte edemediğini iddia ettikleri GOÜ'lerden kaynaklandığını savunmuşlardır. Oysa bugün geldiğimiz noktada, küreselleşmenin en ateşli savunucuları bile, sorunun sadece GOÜ'lerden kaynaklanmadığını, ön koşulsuz ve hesapsızca yapılan liberalizasyon çalışmalarının da yaşanan krizler ve gittikçe derinleşen yoksullukta önemli bir faktör olduğunu kabul etmişlerdir.

Küresel ticarete adil rekabetin sağlanabilmesi için her şeyden önce sayıları binlerle ifade edilen ÇUŞ'lerin hiçbir engel görmeden tüm dünyaya yayılmalarının önüne belirli kontroller getirilmeli, yerel pazarların korunması için önlemler, destekler ve sübvansiyonlar sağlanmalı, bu yönde yapılacak çalışmalar da IMF ve DB tarafından desteklenmelidir. GOÜ'lerin küresel ticarete ÇUŞ'lerle rekabet etme gücünün yeterli olmadığı gerçeği göz önünde bulundurularak, bölgeselleşme ve belli ülke grupları arasında ticari birliktelikler faaliyete geçirilmelidir. Ayrıca, Çin ve Hindistan'da olduğu gibi öncelikli olarak her ülkenin kendi içinde büyüyerek, dış dünya ile rekabet edebilir seviyeye geldikten sonra kapılarını dünyaya açması bu ülkelerin küresel ticarete uyumu açısından önemlidir. Ticarete engellerin kaldırılmasının en ateşli savunucularından olan ABD ve İngil-

tere de, 2008 Küresel Krizi'nin başlamasıyla, korumacılık eğilimleri göstermiştir. Örneğin ABD'de Obama'nın resesyona karşı mücadele paketinde ABD'nin yapacağı devlet altyapı yatırımlarında "Amerikan malı kullanılması" kaydı konmuştur. İngiltere'de başbakan Brown ise "İngiliz işleri İngiliz işçilere" sloganı ile kendi vatandaşı lehine pozitif ayrımcılık yapacaklarını alenen ilan etmişlerdir. Çin ise "Yuan'ın değerini düşük tutmakta ısrar ederek döviz fiyatı yoluyla korumacılık yapmakta, ithalatı aşırı ölçüde cezalandırmakta, ihracatı teşvik etmiştir. Fransa'da ise Sarkozy, kriz esnasında "milli" şirket ve sektörleri yoğun şekilde korumaya almış, Fransız şirketlerinin yabancı şirketler tarafından alınmasını engellemiş, AB'de Ortak Tarım Politikası çerçevesinde tarımda korumacılığın 2013 yılına kadar uzatılmasını talep etmiştir. G20'ye dahil olan Rusya ithal otomotivde, Hindistan demir ve çelikte ithal vergileri arttırmışlardır (Hiç, 2009: 52).

3. Uluslararası Kuruluşlara Düşen Görevler

Son 20 yılda, küresel düzeyde hizmet veren IMF, DB gibi kurumların yanlı ve demokratik olmayan faaliyetlerde bulundukları, GOÜ'lerin büyük bir kısmının bu kurumlarda kendilerini yeterince temsil edemedikleri ve hatta uyguladıkları politikalarla yoksulluğun küreselleşmesine yol açtıkları gerekçeleriyle bir hayli eleştiri almışlardır. Şu gerçektir ki IMF, küresel finansal istikrarın sağlanması konusunda kendisine yüklenmiş olan misyonun gerçekleştirilmesinde pek başarılı olamamıştır. Özellikle 1990'lı yıllarda IMF'in tavsiyelerine uyan tüm GOÜ'ler küresel finansal krizlerle mücadele etmek zorunda kalmışlar, sonuçta ağır bedeller ödemişlerdir. IMF, batılı kredi veren kuruluşların çıkarlarına yönelik olarak GOÜ'lere kredi verirken, açıklıktan ölmenin kıyısına gelmiş yoksullar için minimum gıda sübvansiyonu yapmakta çok istekli davranmamıştır. Üstelik IMF'nin tavsiyeleri GOÜ'lerde istikrarlı büyüme konusunda başarılı olamazken, Çin gibi IMF politikalarını bir yana bırakıp kendi politikaları ve kendi iç dinamikleri ile hareket eden ülkeler ekonomik performanslarını arttırmışlardır. Öte yandan IMF, günümüze kadar daha çok ekonomik konular ile ilgilenmiş, yoksulluk, ücretler, işsizlik sorunlarını gündemine almadan salt enflasyon, faiz hadleri gibi konulara odaklanmıştır. Bir başka deyişle IMF, yoksullukla mücadeleyi DB'nin işi gibi görmüş, kendisi ise sadece ekonomik istikrar konusunda aktif olmayı tercih etmiştir. Enflasyona odaklanıp, işsizliği göz ardı etme politikaları ise sadece daha fazla yoksulluk ve daha fazla işsizliği getirmiştir. Son dönemde IMF, yoksullukla mücadeleyi öncelikli konular kapsamına almıştır. GOÜ'lere şeffaflık ve demokrasi önerileri yanında, daha fazla mali destek ve daha adil bir ticaret rejiminin gerekliliği bu kurumlarca da artık kabul edilmiştir (Stiglitz, 2007a, s.13, 19).

Diğer küresel kuruluşlar olan Birleşmiş Milletler ve DB yoksulluğun azaltılması konularında çalışmalar başlatmışlardır. Yoksulluğun azaltılması için DB yapısal uyum programlarının liberalizasyon ve devlet kontrollerinin azaltılması yanında, sağlık ve eğitim gibi konuların önemini vurgularken, Birleşmiş Milletler bu yatırımlar yanında birincil mal fiyatlarındaki düşüşlerden kaynaklanan dış ticaret hadleri kötüleşmelerini, yetersiz dış yardım ve kısıtlı dış ticaret olanakları gibi dış dünyadan kaynaklanan olumsuzluklar üzerinde durmaktadır (Şenses, 2007, s.124).

Sonuçta, GOÜ'lerin ve özellikle ileri yoksullukla boğuşan ülkelerin, yoksullukla kendi başlarına mücadele edemeyecekleri ve bu ülkeleri büyüme ve kalkınma hedefleri doğrultusunda daha fazla teşvik edebilmek için çokuluslu kurumların ve özellikle de DB'nin daha aktif bir rol üstlenmesi gerektiği açıktır. Ayrıca ileri yoksulluk çeken ülkelerin uluslararası örgütlerde yeterli şekilde temsil edilmesi ve seslerini duyurabilmeleri de gerekmektedir. Bu örgütlerde güçlü bir sese sahip olabilmek için bu ülkelerin kendi aralarında birlik ve beraberlik ortamı yaratmaları da önem taşımaktadır (Derviş, 2007:7).

4. Sermaye Hareketlerinin Yönetimi

Özellikle 1980 ve 1990'lı yıllarda yaşanan liberalizasyon çalışmaları sıcak para hareketlerini hızlandırmış, ancak bu akımların spekülasyonlara açık olması nedeniyle en küçük bir olumsuzlukta hiç beklenmedik bir anda yön değiştirmesi, ekonomik gelişimini kısa vadeli sermaye akımlarına dayandırmış olan GOÜ'ler için önemli riskler getirmiştir. IMF ise bu risklere rağmen, GOÜ'lerin sermaye piyasalarının önündeki tüm engelleri kaldırarak tamamen serbestleşmesi yönünde baskı uygulamıştır. Oysa, son dönemde farklı makroekonomik yapıya sahip GOÜ'lerde yaşanan krizlerin ortak özelliği, kriz öncesinde ülkeye girip çıkan sıcak para hareketleriyle yaşanan ekonomik genişleme

sürecinin yaşanmasıdır (Seyidoğlu, 2003:145). Üstelik iddia edilenin aksine, sermaye piyasalarının serbestleştirilmesi neticesinde pek az ülke büyümeyi başarabilmiş, bu akımların sebep olduğu ağır mali ve sosyal etkiler vaat ettiklerinin çok üzerinde olmuştur. Öte yandan, 1990 sonrası net sıcak para bilançosu en yüksek pozitif değer veren ülke, sermaye denetimleri uygulayan Hindistan'dır. Şili'de kısa vadeli sermayenin ülkeye giriş ve çıkışını caydırmak adına belli kontroller uygulanmış, benzer şekilde Malezya'da sermaye çıkışlarında kontrol uygulaması yapılarak spekülative saldırılara karşı başarılı sonuçlar alındığı görülmüştür. Kısa vadeli sermaye hareketlerinin olumsuzluklarını en azından belli ölçüde bertaraf etmek adına, 1978 yılında Nobel ödüllü Amerikalı iktisatçı James Tobin tarafından geliştirilen işlem vergisi üzerinde durmakta fayda vardır. Tobin, her ülkenin kendi paraları da dahil olmak üzere, kendi ülke sınırları içinde gerçekleşen bütün özel işlem vergileri üzerinden %0,1 ile %0,5 arasında değişen oranlarda vergi alınmasını önermiştir. Bu verginin en önemli amacı, uzun vadeli sermayeye kıyasla kısa vadeli sermaye akımlarının daha maliyetli hale getirilerek, spekülative sayılabilecek sermaye akımlarının azaltılmasını sağlamaktır. Küresel düzeyde uygulanabilecek bir vergi olmakla birlikte sıcak para hareketlerinden önemli rant elde eden kesimin çıkarlarına ters düşen Tobin vergisi, henüz küresel düzeyde destek görmemektedir. Oysa yabancı sermayenin uzun vadeli olarak GOÜ'lere gelmesi, bu ülkelerin sermayeyi reel yatırımlara dönüştürebilmesine olanak tanıyabilmekte ve uzun vadeli yatırımlar bir yandan üretkenliği arttırırken diğer yandan da ülkenin vatandaşlarına iş imkanı sağlayarak yoksulluğun azaltılmasında önemli bir faktör olabilmektedir. Üstelik Tobin vergisi gibi küçük oranlı olarak alınan vergilerden elde edilen gelirler, yoksullukla mücadelenin finansmanında önemli bir kaynak olarak da kullanılabilir. Günlük 2 trilyon dolar civarında döviz piyasa işlemlerinin görüldüğü günümüzde, binde bir oranında alınacak bir Tobin vergisi bile günlük 2 milyar dolar, aylık 60 milyar dolar, yıllık ise 720 milyar dolar gibi ciddi bir gelir sağlaması mümkündür (Kızılot ve Durmuş, 2002:140).

5. Makroekonomik Düzenlemelerin Yapılması

Chossudovski (1999: 37), 1980'li yıllardan beri IMF ve DB tarafından GOÜ'ler ile dış borçlarının yeniden yapılandırılması konusunda masaya oturmanın ön koşulu olarak sunulan makro ekonomik programların yüz milyonlarca insanın yoksullaşmasına neden olduğunu ve yapısal uyum programlarının büyük oranda ulusal paraların istikrarsızlaşmasına ve GOÜ ekonomilerinin kötüleşmesine, hatta iflasına yol açtığını iddia etmektedir. Oysa, ülke içi ekonomik yapının istikrarlı ve düzgün işler duruma gelmesi, yoksullukla mücadelede dışarıdan yapılacak desteklerden çok daha fazla kalıcı ve anlamlıdır. Bu minvalde, bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması, gerekli düzenleme ve denetleme kurumlarının aktif ve düzgün işler hale getirilmesi, özellikle yolsuzluk ve asimetrik bilgi, ahlaki sorun ve ters seçim gibi sorunların önüne geçecektir. Mevcut küresel koşulları dikkate alan ve gerçekçi olarak uygulanabilecek bir kur politikası da ekonomiyi dış şoklara ve spekülative saldırılara karşı daha güvenilir hale getirecektir. Öte yandan IMF politikaların bir dayatması olarak kamu harcamalarının kısılmasının beklenen bir sonucu olan yatırımlardan vazgeçilmesi, ekonominin daralmasına ve istihdam sorununun tırmanmasına yol açmaktadır. İşsizlik ise yoksulluğun önemli nedenlerinden biridir. Bu nedenle, IMF tarafından dayatılanın aksine, istihdam yaratıcı ve iç üretimi arttırıcı yatırımların yapılması bir yandan işsizlik için bir çözüm getirirken diğer yandan artan üretim, ekonominin canlanmasına yol açacaktır. Ancak burada kritik nokta, yatırım yapmak için gerekli finansmanın sağlanmasıdır. Bu finansman ise ülke içi kaynaklarla sağlanamaması durumunda, yabancı kaynakların uzun vadeli yatırımları üzerinden değerlendirilmeli, uluslararası kurumlardan alınan borçlar da evvelce alınmış borçların faizlerinin ödenmesine değil, uzun vadeli, kalıcı ve reel yatırımlara aktarılmalıdır. Bu süreç içinde oluşacak yurtiçi tasarruflar, ülkeleri dış şoklara karşı koruyarak sağlam bir finansal sistemin oluşturulmasında temel teşkil edecektir.

DB tarafından, ekonomik reform ve makro ekonomik politikalar dolayısıyla zarar görebilecek yoksul kesimler için güvenlik ağıları oluşturulması, kamu harcamalarından temel sosyal hizmetlere daha çok pay ayrılması ve yoksullara yönelik sosyal hizmetlerin etkinliğinin artırılması gibi önlemlerin alınması daha isabetli sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır. Tüm bu çalışmalar için ise etkin bir kamu sektörü gerekmektedir. Bu nedenle yoksullukla mücadelede devletin rolü göz ardı edilmemelidir. Neoliberal politikalar gereği sağlık, eğitim gibi temel devlet hizmetlerinin özelleştirilmesi sonucunda, aşındırılmış olan "sosyal devlet" in yeniden hayata geçirilmesi ile uygulanacak yoksullukla mücadele çalışmaları neticesinde, bir yandan istikrarlı büyüme yoluyla yoksulla-

rın gelirlerinin ve yaşam düzeylerinin yükseltmesi sağlarken; diğer yandan eğitim, barınma, gıda ve sağlık gereksinimleri de karşılanarak en azından temel ihtiyaçları giderilmiş olacaktır (Şenses, 1999:429). Bu politikalara paralel olarak son dönemde DB da yoksullukla mücadele kapsamında beşeri kaynakların geliştirilmesi, kırsal bölgelerdeki temel altyapı hizmetlerinin gerçekleştirilmesi, sosyal sektörlere daha fazla kaynak sağlanması ve çevrenin korunması gibi alanlarda kaynak sağlama eğilimindedir.

6. Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması Yolunda Mücadele Verilmesi

GOÜ'lerde yoksulluğun azaltılmasına yönelik çabaların başarılı olabilmesi için makroekonomik reformların hayata geçirilmesi yanında, ülke içinde gelir eşitsizliğini giderici, toplumsal barışı sağlayıcı ve üretimi arttırarak işsizliği kabul edilebilir seviyelere çekebilecek politikalara da ihtiyaç vardır. Ancak günümüzde, gelir eşitsizliği de neredeyse yoksulluk ile aynı seviyeye yükselmiştir. Gelir eşitsizliğini gidermek için ülkelerin uygulamaya koydukları korumacı ticaret ve yoksulları korumaya yönelik oluşturulan sosyal güvenlik ağları gibi çalışmalar yoksulluğun azaltılmasında tek başlarına gereken başarıyı gösterememişlerdir. Bu çerçevede, Stiglitz (2002:103)'e göre yoksulluğu hafifletmenin yolu büyümeden geçmektedir. Küresel ekonomide yoksulluk ve eşitsizlikle mücadele için büyümenin getireceği katma değer, özellikle yoksulların durumlarını düzeltici yönde kullanılmalıdır. Önerilen bu politikalara rağmen günümüzde gelir dağılımındaki eşitsizlik ve yoksulluk sorunlarının çözümünde yeterli ilerleme kaydedilememiş, özellikle küresel sermayenin de etkisiyle hem ülkeler arasında hem de ülke içinde gelir grupları arasında eşitsizlik giderek daha da artmıştır. Artan gelir dağılımı eşitsizliği büyümeyi olumsuz yönde etkilemenin yanında büyümenin yoksulluğu azaltmadaki etkisini de düşürmektedir. Genel olarak, yüksek gelir dağılımı eşitsizliğine sahip ülkeler, yoksulluğu azaltma konusunda güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu ülkeler, eşitsizliğin az olduğu ülkelere kıyasla yoksulluğu aynı oranda azaltabilmek için ya daha hızlı büyümeye ya da daha fazla zamana ihtiyaç duymaktadır. Günümüzde yoksuldan yana olan büyüme açısından önemli bir düşüş yaşandığına dair kanıtlar bulunmaktadır: 1990 sonrasında tipik bir alt grup orta gelirli ülke, yoksulluğu belirli bir ölçüde azaltabilmek için, 1990 öncesindeki döneme kıyasla yaklaşık olarak üç kat büyüme oranına sahip olmak zorundadır (Derviş, 2007:6).

Sonuç olarak, tıpkı makroekonomik düzenlemelerin hayata geçirilmesinde olduğu gibi, gelir eşitsizliğinin giderilmesinde de devlete önemli bir rol düşmektedir. Bu nedenle birçok GOÜ, yoksullukla mücadele politikalarını yaşadıkları ağır deneyimlerden dolayı değiştirmiş, yoksullukla mücadelede devletler daha aktif hale gelmişlerdir. Birçok GOÜ toparlandıkça, zengin ile yoksulun, kentsel ile kırsalın arasında giderek büyüyen ayrımı düzeltmek çabası ile "toplumsal uyum" konusuna ayrı bir önem vermeye başlamıştır. Devletler vatandaşları için yatırım yapmaya büyük ağırlık vererek, yenilikçi girişimler başlatmış ve vatandaşlarının sağlık hizmetlerine ve mali kaynaklara daha fazla ulaşımını sağlayarak kalkınma ve büyüme için sosyal fonlar oluşturmuşlardır (Stiglitz, 2007b:72-73).

7. Yönetmel Düzenlemeler

Uzun yıllar boyunca GOÜ'lerde kamu kurumları, müsrif ve hantal yapıları ile bu ülkelerin sırtlarında kambur olmaktan ileriye gidememiş ve bu kurumların ortaya koydukları zararlar her seferinde toplumun alt gelir grubunu oluşturan ücretliler ve yoksul halk tabakaları tarafından üstlenilmek zorunda bırakılmışlardır. Demokratik sistemden ve gerekli yasal düzenleme ve denetleyici otoritelerden yoksun olan hükümetler, ülke içinde verimi düşürürken, zaten uluslararası rekabette zayıf durumda olan ülkelerini borç batağının içine çekmişlerdir. Yolsuzluk, rüşvet, kayırma gibi sorunlar otokontrol sisteminden yoksun GOÜ'lerde ağırlıklı olarak yaşanan vakalar olagelmışlerdir. Ancak, gerek bugünün GÜ'lerinin ve gerekse yeni sanayileşen ülkelerin deneyimleri, yaşanmakta olan küresel yoksulluğun çözümünde devletin rolünün önemine işaret etmektedirler. Devletin değişik toplum katmanları karşısındaki otonomisinin gelişme açısından önemi ve zaman zaman da otoriter rejimlerin otonomi sağlama konusunda demokratik rejimlere göre daha başarılı oldukları birçok çevre tarafından kabul edilmektedir. Öte yandan sadece GOÜ'lerde değil, DB tarafından da 1990'larla birlikte, devletin yönetsel konularda tamamen sistem dışına itilmesi gerektiğini ifade eden "yönetişim kavramı" kabul görmeye başlamıştır. Yönetişim kavramı ile piyasanın kurulması için düzenleyici bir yasal çerçevenin oluşması gerektiği, bunun da ancak bilinçli müda-

halelerle gerçekleştirebileceği fikri gündeme gelmişti. Ayrıca, piyasanın gerginliklerinden arındırılmış, istikrarlı bir ortamda işleyebilmesi için gerekli önlemlerin alınması yani piyasanın kurulması ve düzgün işlemesi için “iyi yönetim” gerekliliği özellikle güneyin yoksul ülkelerini hedef alarak planlanmıştır (Buğra, 2009: 72-73). Devletin yoksullukla mücadelede vazgeçilmez bir unsur olduğu kabul edildiğine göre, devleti yönetenler üzerinden ortaya çıkabilecek yolsuzluk, rüşvet, asimetrik bilgi gibi sorunların önüne geçilmesi zorunluluk doğurmaktadır. Zor olmakla birlikte, hesap verilebilirlik, şeffaflık ve bağımsız otoritelerce denetim ve gerekli yasal düzenlemelere fırsat verilmesiyle, kamu üzerinde ortaya çıkabilecek sorunların önüne geçilebilir ve yoksullukla mücadelede devletin desteğiyle daha etkin bir yol izlenebilir.

SONUÇ

Sovyet Bloğunun yıkılmasından sonra, ABD önderliğinde oluşan tek kutuplu dünya düzenine geçilmiştir. ABD, IMF ve DB gibi uluslararası kuruluşlar ve destek veren diğer GÜ’lerin yönlendirmeleriyle, neoliberal politikalar eşliğinde gündeme gelen küreselleşme süreci, bir anda tüm dünya tarafından kabul görmeye başlamıştır. Serbest piyasa, küresel ticaret, sermaye hareketlerinde serbestleşme gibi söylemlerle gündeme gelen bu dönemin moda küreselleşme süreci, GÜ’lerde biriken ve artık fazla kar getirmeyen sermaye için yeni ve önemli kar alanları sağlarken, yoksul GOÜ’ler için de büyüme ve kalkınma için “can suyu” niteliği taşıyacak sermayeye kolayca ulaşma imkanı sunmuştur. GOÜ’ler için birçok avantaj sağlayacağı söylemleri ile yapılan liberalizasyon çalışmaları, var olan yoksulluğu azaltmak bir yana her şeyi daha kötü hale getirmiş, yoksulluk 20 yıl içinde katlanarak artmış, tüm dünya küresel finansal krizlerle yaşamaya adeta alıştırılmıştır. Elbette yaşanan krizlerden en fazla yoksul halklar etkilenmiştir. Yakın zamana kadar IMF ve DB, yaşanan bu ekonomik felaketlerde tüm sorumluluğu, liberalizasyonu ve piyasa düzenlemelerini yeterince içselleştiremeyen GOÜ’lere yüklemiş olsa da, son dönemde düzenlenen uluslararası konferanslarda ve toplantılarda, hesapsızca yapılan liberalizasyon dayatmalarından dolayı bahsi geçen kurumlar ağır şekilde eleştiri almaya başlamıştır. “Cin şişeden çıkmış” ama vaatlerini yerine getirememiştir. Cini geri şişeye sokmak mümkün olmadığına göre, sebep olduğu küresel sorunları en aza indirmenin ve gittikçe kötüleşen yoksullukla mücadele etme konusunda gerekli tedbirlerin bir an önce alınmasının gerekliliği anlaşılmıştır. Küresel yoksullukla mücadele için her şeyden önce yoksul ülkelerde makroekonomik yapının büyümeyi destekler şekilde uygun düzenlemelere tabi tutulması gerekmektedir. Güneydoğu Asya ülkelerinde yaşanan gelişmenin anahtarının hızlı ve sürdürülebilir büyüme olduğu göz önünde bulundurulursa, istikrarlı büyüyen bir ekonomi, yoksullukla mücadele için dışarıdan yapılan yardımlardan çok daha güçlü ve müspet bir etki bırakacaktır. Bankacılık sistemleri, sermaye piyasası, denetleme kurumları ve adalet sisteminin düzgün işlemesi, alınacak makroekonomik tedbirlerin daha doğru ve istikrarlı şekilde işlemlerini sağlayacaktır. Ayrıca, ülke içinde yapılacak bu çalışmalara uluslararası kurumlardan da destek gelmeli, bu çalışmalarda işbirliği içinde olunmalıdır. Uluslararası kurumlardan alınan borçların verimli yerlerde kullanılması konusunda hassas olunmalıdır. Aksi durumda kamuda yaşanan israf veya yolsuzluklar nedeniyle alınan borçlar verimsiz kullanıldığı için toplam borç yükü ve faizin yükü büyümekte ve bu da yoksulluğun daha da derinleşmesine yol açmaktadır. Bu nedenle uluslararası kurumlarca yapılan yardım ve verilen borçların doğru ve etkin şekilde kullanılıp kullanılmadığı aktif şekilde takip etmelidir. Zira GOÜ’lerin yıllar içinde yerleşmiş ve kırılması güç olan sorunlarından olan yolsuzluk ve kayırmacılık, denetimin yetersiz olduğu ortamlarda kolaylıkla devreye girebilmekte ve yapılmak istenen çalışmaları önemli ölçüde başarısız kılabilir. Gelir dağılımında eşitsizliğin giderilmesi için de gerekli düzenlemeler yapılmalı, neoliberal küreselleşme sürecinde saf dışı bırakılan devlet ergine yeniden belli yetki ve sorumluluk verilmelidir. Sosyal devlet anlayışı içerisinde sağlanacak transfer harcamaları ile yoksulluk sınırı altında yaşama mücadelesi veren insanlara en azından temel insan standartları yakalayabilme fırsatı verilmeli, ülke içinde yaşanan gelir eşitsizliğinin giderilmesi için de uygun vergilerden istifade edilmelidir. Bunun yanında eğitim ve sağlık konularına önem verilmeli, yoksullar arasında çok yaygın olan vasıfsız işçi profilini belli mesleki eğitimler ve çalışmalarla vasıflı hale getirmeye çalışılmalıdır. Makroekonomik tedbirler çerçevesinde yatırımlara hız verilmeli, oluşturulacak yeni iş alanlarında yoksulların eğitim düzeylerine uygun işlerde istihdam edilmesiyle bir yandan gelir elde etmeleri sağlanırken diğer yandan sosyal güvence altına alınmaları sağlanmalıdır.

GOÜ'lerde ekonomik yapıda önemli dalgalanmalara yol açabilen sıcak para hareketleri konusunda da gerekli tedbirler alınmalı, Tobin Vergisi, sermaye giriş veya çıkışlarında kontroller gibi alternatiflerinden ülke profiline uygun olanlar uygulamaya geçirilmelidir. Bu sayede piyasaya ani giriş çıkışlarla yaşanacak şokların önüne geçilmeli, yabancı sermayenin ülke içinde uzun vade- li kalmasını sağlayıcı tedbirler alınmalıdır. Ticarete yaşanan hesapsız serbestleşme neticesinde, küresel ticaretin birkaç bin ÇUŞ tarafından yapıldığı gerçeğinden hareketle, zayıf ekonomik yapı- larıyla bu şirketlerle rekabet edemeyecek olan GOÜ'lerin bölgeselleşme ve kendi aralarında belli ticari gruplaşmaların oluşturulması bu yolda bir ilk adım olarak görülebilir. Ayrıca ticarete küresel-leşme döneminde ÇUŞ'lar lehine alınan küresel tedbirlerle benzer şekilde GOÜ'ler lehine de daha adil küresel bir ticaretin oluşması için uluslararası tedbirler ve düzenlemeler yapılmasında hayati önem vardır. Yukarıda bahsedilen yoksullukla mücadele politikalarının tamamında uluslararası iş- birliğine ve uluslararası kuruluşların adil ama aktif çalışmalarına şiddetle ihtiyaç vardır. Bu nedenle yoksullukla mücadele, bir manada insanlığın en önemli sorunu ile mücadele olarak ele alınmalı ve bu sorunla küresel düzeyde mücadele edilmelidir.

KAYNAKÇA

- ANDERSON, S. ve CAVANAGH, J. (2000), "Top 200: The Rise of Corporate Global Power", **Institute for Policy Studies**, www.corpwatch.org/upload/document/top200.pdf.
- AHLUWALIA, M., CARTER, N., CHENERY, N. (1979). "Growth and Poverty in Developing Countries. Journal of Development Economics", Vol:6(3), pp:299-342.
- AKTAN, C. C. (2002), **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Ankara: Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayınları.
- BASU, K. (2005) "Globalization, Poverty and Inequality: What is the Relationship? What can be done?" **CAE Working Papers**, WP No:05-13 pp.1-27.
- BUĞRA, A. (2009), **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**, İletişim yayınları, 3. Baskı.
- CHOSSODOVSKY, M. (1999), **Yoksulluğun Küreselleşmesi** (Çev: Neşenur Domaniç) İstanbul, Çivi yazıları.
- DPT (2001), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele ÖİK Raporu**, Ankara.
- DUMANLI, R. (1996), **Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutu**, DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Mü- durlüğü Yayını, Ankara.
- HIÇ, M. (2009), **Küresel Ekonomik Kriz ve Türkiye**, Beykent Üniversitesi Yayınları, No. 62, 1. Baskı, İstanbul.
- KAZGAN, G. (2005), **Küreselleşme ve Ulus-Devlet, Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayın- ları, , 4. Baskı.
- DERVİŞ, K. (2007), "Küreselleşme, Büyüme Ve Gelir Dağılımı" **Ekonomik Sorunlar Dergisi**, Sayı 27, ss.1-9. http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi27/kuresellesme_buyume_gelir_dagilimi.pdf.
- KIZILOĞLU, Ş. ve DURMUŞ, M. (2002), "Ekonomik Kriz ve Kamu Maliyesi", Ömer Faruk Çolak (Ed.) **Kriz ve IMF Politikaları**, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2002, ss.95-153.
- KORAY, M., 2002. Küreselleşmeyi tartışırken İnsan Hak ve Özgürlüklerini Yeniden Gözden Geçirmek, (in. **TMMOB Sanayi Kongresi 2001, Küreselleşme ve Sanayileşme Bildiriler Kitabı**), Yayın No: E/2001/291, İstanbul, ss. 199- 214
- KOYUNCU, M. ve ŞENSES, F. (2004) "Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Ar- jantin Deneyimleri", **ERC Working Papers in Economics**, 04/13.
- MADISON, A. (2001), **The World Economy: A Millennial Perspective**, Paris: OECD.
- RODRIK, D. (1997), **Küreselleşme Sınırları Aştı mı?**, Türkçesi: İzzet Akyol ve Fatma Ünsal, Kızılelma Yayıncılık.
- SANTANELLI, E. and FIGINI, P. (2002), "Does Globalization Reduce Poverty? Some Empirical Evidence for the Developing Countries", ISSN: 2038-7954 Alma Mater Digital Library <http://amsacta.cib.unibo.it/633/>. ss. 1-40
- SCHMUKLER, S. L. (2004), "Financial Globalization: Gain and Pain for Developing Countries", **Federal Reserve Bank of Atlanta Economic Review**, Second Quarter, pp.39-66.
- SEYİDOĞLU, H. (2003), "Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri", **Doğu Üniversitesi Dergisi**, 4 (2) 141-156, s.142.
- STIGLITZ, J. E. (2002), **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı**, (Çev:A. Taşçıoğlu & D.Vural), İstanbul, Plan b Yayınları.
- STIGLITZ, J. E. (2007a), **Making Globalization Work**, W.W. Norton & Company, New York.
- STIGLITZ, J. E. (2007b), "Finansal İkiyüzlülük", **Ekonomik Forum**, pp. 72 -73.
- ŞAHİNÖZ, A. (2002) "Dünya Ticaret Örgütü'nün Dönüşümü", ss.1-13. <http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/kts02/20.pdf>
- ŞENSES, F. (1999) "Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu", s.429. **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 26(3-4), 1999, ss.427-451.

- ŞENSES, F. (2002), **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İstanbul İletişim Yayınları, 2. baskı.
- ŞENSES, F. (2004), "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Fırsat mı, Engel mi?", **ERC Working Papers in Economics**, , ss.1–28.
- ŞENSES, F. (2007), "Gelişme İktisadı ve İktisadi Gelişme: Nereden Nereye?", **Kalkınma İktisadı, Yükselişi ve Gerilemesi** içinde Der. Fikret Şenses, Çev. Sedef Öztürk, İletişim Yayınları, 4. Baskı, ss.93-128.
- UNDP (1990) **Human Development Report**
- UNITED NATIONS, (2002), **World Summit On Sustainable Development**.
- WADE, R. H. (2004), "Is Globalization Reducing Poverty and Inequality?", *World Development*, Vol. 32, No. 4, pp. 567–589. www.elsevier.com/locate/worlddev
- WORLD BANK (2000), **World Development Report 2000–2001**. The World Bank, Washington.
- WORLD BANK (2005), **World Economic Indicators, 2005**, The World Bank, Washington.

İKÖ (İSLAM KONFERANSI ÖRGÜTÜ) ÜYESİ ÜLKELERDE YOKSULLUĞUN DURUMU

“Binyıl Kalkınma Hedeflerine Ulaşmaya Doğru
İlerleme” *

Mazhar HUSSAİN

Ekonomi Yüksek Lisans
SESRIC

Yoksulluk insanlığın bugün yüz yüze kaldığı başlıca kalkınma sorunlarından biri olmaya devam etmektedir ve hem ulusal hem de uluslararası düzeyde bütün asil çabalara rağmen, gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğu yoksulluğu kabul edilebilir seviyelere düşürmek için gerekli ekonomik büyümeye ulaşamamıştır. Gelişmekte olan bir grup ülke toplam nüfus içinde yoksulluğun hem göreceli pay hem de mutlak değer bakımından düşüş eğilimine tanıklık etmişlerdir. Fakat bu kayda değer ilerlemeye rağmen yoksulluk durumu toplam yoksul yaşamın neredeyse yarısını tutan Sahra Altı Afrika ve Asya gibi bazı gelişmekte olan ülkelere endişe verici olarak kalmıştır. Gelişmekte olan dünyanın önemli bir parçası olmada İKÖ üyesi ülkeler bir istisna değildir ve birçok üye ülke yoksulluk ve açlığı daha ileri etkilerinden sıkıntı çekmektedir.

Bu özet rapor İKÖ üyesi ülkelerin sosyal, ekonomik ve coğrafik temellerinin çeşitliliği dikkate alınarak (Tablo 1’de gösterildiği gibi) bu ülkelere yoksulluk durumunu ve yetersiz beslenmenin yaygınlığını araştırmaktadır. Bu araştırmanın ışığı altında rapor 2015’e kadar aşırı yoksulluk ve açlığı ortadan kaldırma konusunda Binyıl Kalkınma Hedefleri (MDG)’ne ulaşmaya doğru üye ülkeler tarafından şimdiye kadar yapılan ilerlemeyi de analiz etmektedir.

İKÖ üyesi ülkelerin Sosyal, Ekonomik ve Coğrafik Temelleri

Mevcut 57 tane İKÖ ülkesi dört kıtada, güneyde Mozambik (Afrika)’ten kuzeyde Arnavutluk (Avrupa)’a ve batıda Guyana (Latin Amerika)’dan doğuda Endonezya (Asya)’ya uzanan büyük bir coğrafi alan üzerinde yayılmıştır. İKÖ ülkeleri kendi başına bir grup olarak dünyanın alanının altıda birini ve toplam dünya nüfusunun beşte birinden fazlasını tutmaktadır. İKÖ üyesi ülkeler gelişmekte olan ülkelerin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir ve farklı ekonomik gelişim düzeylerine sahip olarak homojen bir ekonomik grup bütünü oluşturmazlar.

* Bu bildirinin orijinal hali İngilizce olup, burada Türkçe çevirisi yer almaktadır. Bildirinin orijinal hali Sempozyum kitabının İngilizce versiyonunda yer almaktadır.

İKÖ ülkeleri grubunun karışık doğası ekonomik yapıda ve bu ülkelerin uygulamalarında yüksek düzeyde heterojenlik ve çeşitlilik yansıtmaktadır. Dünyanın 49 az gelişmiş ülkesi arasından 22 İKÖ üyesinin neredeyse tamamının büyüme ve gelişmeleri, birkaç petrol dışı ana ham maddenin çoğunlukla da zirai ürünlerin ihracatına bağlı olmaktadır. Diğer taraftan 19 İKÖ ülkesinin ekonomilerinin büyüme ve gelişmesi başlıca petrol ve/veya benzin üretimi ve ihracatına dayalı olduğundan yakıt ihraç eden ülkeler olarak sınıflandırılmaktadırlar.

Böyle bir yapıda zengin ve yoksul İKÖ ülkeleri arasında çok önemli bir uçurum olmaktadır. Bu çerçevede 22 İKÖ ülkesi hali hazırda Dünya Bankası tarafından düşük gelirli ve 28 İKÖ ülkesi orta gelirli (20 alt orta gelirli ve 8 üst orta gelirli) ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır. Aksine sadece 7 İKÖ ülkesi yüksek gelirli ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır. Bu nedenle İKÖ ülkeleri grubunun toplam çıktısı (gelir) ve ticareti hala ağırlıklı olarak onlardan birkaçı üzerinde yoğunlaşmaktadır. 2009 yılında mevcut ABD doları cinsinden yapılan ölçümlere göre İKÖ ülkelerinin toplam gelirinin %70,9'unu ve toplam mal ihracatlarının % 73,5'ini bunlardan sadece 10 ülke belirlemiştir.

İKÖ ülkelerinin dış borç durumu göz önüne alındığında tablo daha kötü olmaktadır. 2007 yılının sonuna kadar bu ülkelerin toplam dış borcu 836 milyar dolara ulaşmıştır. Bu bağlamda ve Dünya Bankası'nın borçlanma durumu seviyeleri tarafından en son sınıflandırmasına göre 22 İKÖ ülkesinin Ağır Borçlu Yoksul Ülkeler (HIPC's) olarak borç yardımı almak için potansiyel anlamda uygun olduğu düşünülmektedir.

Grup olarak İKÖ ülkeleri tarım ve işlenebilir topraklar, enerji ve madencilik ve insan kaynakları gibi farklı alan ve sektörlerdeki potansiyel ekonomik kaynaklar ile zengindir ve onlar büyük bir ticaret alanını şekillendirmektedir. Ancak bu doğal potansiyel birçok İKÖ ülkesinde ve bir grup olarak İKÖ ülkelerinde ekonomik ve insani gelişmenin tutarlı düzeylerinin formunu kendi başına açıkça göstermemektedir. 2009 yılında mevcut ABD doları üzerinden yapılan ölçümlere göre dünya toplam nüfusunun %22,5'i ile 57 İKÖ üyesi ülke, sadece dünya toplam gelirinin %7,2'si ve dünya toplam mal ihracatının %10,4'üne tekabül etmektedir.

İKÖ ülkeleri çok geniş tarım potansiyeline sahip olmalarına rağmen birçok düşük gelirli üye ülke, hala gıda eksikliği yaşamaktadır ve gıda yardımına ve bölgesel ihtiyaçlarını karşılayacak ithal mallara bel bağlamaktadırlar. (2010) Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'ne göre, dünya genelinde 77 ülke Gıda Açığı Olan Düşük Gelirli Ülkeler (LIFDC) olarak listelenmektedir. Bu listede 21'i Sahra Altı Afrika'dan, 5'i Avrupa ve Orta Asya'dan, 5'i Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan, 3'ü Güney Asya'dan ve 1'i Doğu Asya ve Pasifik Bölgesi'nden olan 35 İKÖ üye ülkesi yer almaktadır. Gıda Açığı Olan Düşük Gelirli Ülkeler (LIFDC)'in birçoğu düşük gelir düzeyi, çatışmalar, siyasal istikrarsızlık ve beslenme yetersizliğinin çok yaygın olmasına göre belirlenmektedir. Dolayısıyla kaynak yetersizliği nedeniyle onu ithal bile edemedikleri gibi kendi iç taleplerini karşılayacak yeterli gıdayı üretemeyecek durumdadırlar. Sonuç olarak çok sayıda insan için gıda malzemesi sağlamada BM Gıda Yardım Programı'na bel bağlamaktadırlar.

İKÖ üyesi ülkeler insani gelişmişlik alanındaki başarılarına göre insani gelişmişliğin üç seviyesinde yer almaktadırlar: Yüksek, orta ve düşük. (2009) BM İnsani Gelişmişlik Raporu'na göre, 13 İKÖ üye ülke yüksek/çok yüksek insani gelişmişlik kategorisinde yer almaktadır. Bu ülkeler: Brunei, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Libya, Umman, Suudi Arabistan, Türkiye ve Malezya'dır. Bu ülkelerin çoğu sosyal sektörlere bolca yatırım yapmalarını mümkün kılan bereketli petrol ve benzin gibi doğal kaynaklara sahiptir ve böylece nüfuslarının yaşam kalitesini artırır. Diğer taraftan 28 üye ülke orta insani gelişmişlik kategorisinde yer almaktadır. Bu grup Azerbaycan, Ürdün, İran, Pakistan, Tunus, Cezayir, Endonezya, Mısır ve Fas gibi üye ülkeleri içermektedir. Geri kalan İKÖ ülkeleri düşük insani gelişmişlik kategorisinde yer almaktadır. Bu kategorideki toplam 16 ülkenin 14'ü Sahra Altı Afrika bölgesine aittir. Bu ülkeler genellikle zayıf ekonomileri, kişi başına düşen düşük gelir, yüksek nüfus artışı, ağır borç yükü ve açlık ve yoksulluğun geniş kapsamlı yaygınlığı ile karakterize edilmektedir.

Tablo 1: İKÖ Üyesi Ülkelerin Sosyal ve Ekonomik Sınıflandırması

Ülke/Grup	Gelir Grup1	Az Gelişmiş Ülkeler (LDCs)2	Gıda Açığı Olan Düşük Gelirli Ülkeler (LIFDCs)3	Ağır Borç Yükleri Altında Yoksul Ülkeler (HIPC's) 4	İnsani Gelişmişlik Kategorisi 5
Afganistan	Düşük	X	X	X	Düşük
Arnavutluk	Alt Orta				Yüksek
Cezayir	Üst Orta				Orta
Azerbaycan	Alt Orta		X		Orta
Bahreyn	Yüksek				Yüksek
Bangladeş	Düşük	X	X		Orta
Benin	Düşük	X	X	X	Düşük
Brunei	Yüksek				Çok yüksek
Burkina Faso	Düşük	X	X	X	Düşük
Kamerun	Alt Orta		X	X	Orta
Cad	Düşük	X	X	X	Düşük
Komorlar	Düşük	X	X	X	Orta
Fildişi Sahili	Alt Orta		X	X	Düşük
Cibuti	Alt Orta	X	X		Orta
Mısır	Alt Orta		X		Orta
Gabon	Üst Orta				Orta
Gambiya	Düşük	X	X	X	Düşük
Gine	Düşük	X	X	X	Düşük
Gine-Bissau	Düşük	X	X	X	Düşük
Guyana	Alt Orta			X	Orta
Endonezya	Alt Orta				Yüksek
Iran	Alt Orta				Orta
Irak	Alt Orta		X		Orta
Urdun	Alt Orta				Düşük
Kazakistan	Üst Orta				Yüksek
Kuveyt	Yüksek				Çok yüksek
Kırgızistan	Düşük		X	X	Orta
Lübnan	Üst Orta				Yüksek
Libya	Üst Orta				Yüksek
Malezya	Üst Orta				Yüksek
Maldivler	Alt Orta	X			Orta
Mali	Düşük	X	X	X	Düşük
Moritanya	Düşük	X	X	X	Orta
Fas	Alt Orta		X		Orta
Mozambik	Düşük	X	X	X	Düşük
Nijer	Düşük	X	X	X	Düşük
Nijerya	Alt Orta		X		Orta
Umman	Yüksek				Yüksek
Pakistan	Alt Orta		X		Orta
Filistin	Alt Orta				Orta
Katar	Yüksek				Çok yüksek

Suudi Arabistan	Yüksek				Yüksek
Senegal	Düşük	X	X	X	Düşük
Sierra Leone	Düşük	X	X	X	Düşük
Somali	Düşük	X	X	X	Düşük
Sudan	Alt Orta	X	X	X	Orta
Surinam	Üst Orta				Orta
Suriye	Alt Orta		X		Orta
Tacikistan	Düşük		X		Orta
Togo	Düşük	X	X	X	Düşük
Tunus	Alt Orta				Orta
Türkiye	Üst Orta				Yüksek
Türkmenistan	Alt Orta		X		Orta
Uganda	Düşük	X	X	X	Orta
BAE	Yüksek				Çok yüksek
Özbekistan	Düşük		X		Orta
Yemen	Düşük	X	X		Orta

Kaynak: Dünya Bankası 1,4, UNCTAD2, FAO3 ve UNDP 5

I) İKÖ Üyesi Ülkelerde Yoksulluk ve Açlık

i) Gelir Yoksulluğu

Son yirmi yılda yoksulluğu azaltmada büyük gelişmeler olmuştur. Sağlam bir ekonomik büyüme, teknolojik ilerlemelerin ve ticaretin evrenselleşmesi ve mali durum, dünya genelinde özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşam standartlarını geliştirmede çok önemli bir rol oynamıştır. Sonuç olarak aşırı yoksulluk¹ durumunda yasayan insanların toplam sayısı 1990 yılında 1,81 milyardan 2005 yılında 1,37 milyara düşmüştür. Bu arada Şekil 1’de gösterildiği gibi uluslararası yoksulluk sınırının altında yaşayan gelişmekte olan ülkelerin toplam nüfusunun oranı 1990 yılında %45,7’den 2005 yılında %26,6’ya düşmüştür. Fakat bölgesel düzeyde yoksulluğu azaltma konusunda ilerleme istikrarsız kalmıştır ve bazı bölgeler yoksulluğu azaltmayı başarırken, diğerleri artan eğilimler göstermişlerdir. Bölgeler arasında toplam nüfus içinde yoksulların oranı en fazla Sahra Altı Afrika’da iken, yoksulların toplam sayısının en fazla olduğu yer Güney Asya’dır.

Şekil 1’de gösterildiği gibi 1990 yılında toplam nüfusun %50’sinin üzeri Sahra Altı Afrika, Güney Asya, Doğu Asya ve Pasifik olarak adlandırılan üç bölgede yoksulluk sınırının altında yaşamaktaydı. Bu bölgeler arasında Asya ve Pasifik yoksullukla mücadelede en iyi performansı göstermiştir. Yıllar geçtikçe bu bölgede yoksulluktaki düşüş giderek hızlanmış ve toplam nüfus içinde yoksul payı 1990 yılında %54,7’den 2005 yılında %16,8’e, 38 puanlık bir düşüşe karşılık gelen bir gerilemeye tanıklık etmiştir. Şu anda gelişmekte olan ülkelerin toplam yoksul sayısının % 23’ü bu bölgede yaşamaktadır.

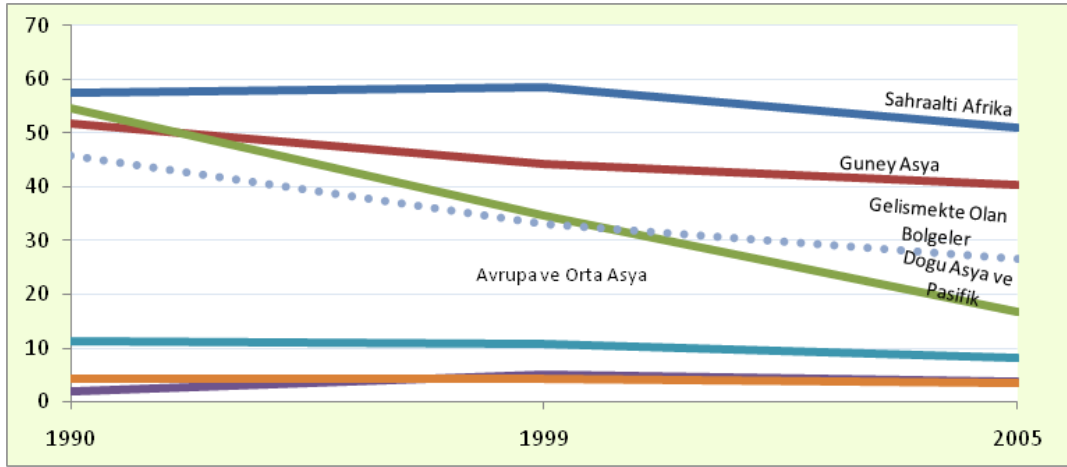
Yoksulluk, Doğu Asya ve Pasifik’ten daha az olmak üzere Güney Asya bölgesinde de bir düşüş eğilimi göstermiştir. 1,25 doların altında yaşayan toplam nüfus içindeki insanların payı 1990’da %51,7’den 2005’te %40,3’e gerilemiştir. Fakat toplam mutlak yoksul sayısı 1990’da 579 milyondan, 2005’te 596 milyona kadar artmaya devam etmiştir. Şu anda gelişmekte olan ülkelerin toplam yoksul sayısının %43’ünden fazlası bu bölgede yaşamaktadır.

Ancak Sahra Altı Afrika, aşırı yoksulluğun daha ileri etkilerinden zarar görmeye devam etmiştir. 1990-2005 süresince yoksulluk oranındaki kayıtlı %8’lik düşüşe rağmen bu bölgedeki toplam nüfusun %50’sinin üzeri yoksulluk sınırının altında yaşamaya devam etmiştir. Diğer taraftan mutlak verilere göre yoksulların toplam sayısı 1990 yılında 298 milyondan, 2005 yılında 388 milyona yükselerek, yaklaşık 1 milyon daha fazla insan yoksulluk tuzağına düşmüştür. Şu anda gelişmekte olan ülkelerin % 28 üzeri toplam yoksulu bu bölgede yaşamaktadır.

¹ Ülkeler arasında en güncel satın alma gücü farklarının hesabına göre ayarlanan, 2005 fiyatlarına göre günlük 1,25\$’ın altında yaşayanları tanımlayan

Latin Amerika ve Karayipler (LAC)'de yoksulluk oranı 1990'da %11,3 değerinden 2005'te %8,2'ye düşmüştür. Gelişmekte olan ülkelerin toplam yoksullarının %3 civarı bu bölgede yaşamaktadır. Diğer taraftan Avrupa ve Orta Amerika bölgesinde yoksulluk oranı 1990 yılında %2,0'den 2005 yılında %3,7'ye yükselerek artan bir eğilime tanıklık etmiştir. Hatta mutlak verilere göre yoksulların toplamı 1990'da 9,1 milyondan 2005'te 17,3 milyona ulaşmıştır. Gelişmekte olan ülkeler arasında yoksulluk, toplam nüfus içinde yoksul payının 1990 yılında % 4,3 değerinden 2005 yılında %3,6 değerine düştüğü Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da en düşük seviyede kalmıştır. Şu anda gelişmekte olan ülkelerin %1'lik toplam yoksulu bu bölgede yaşamaktadır.

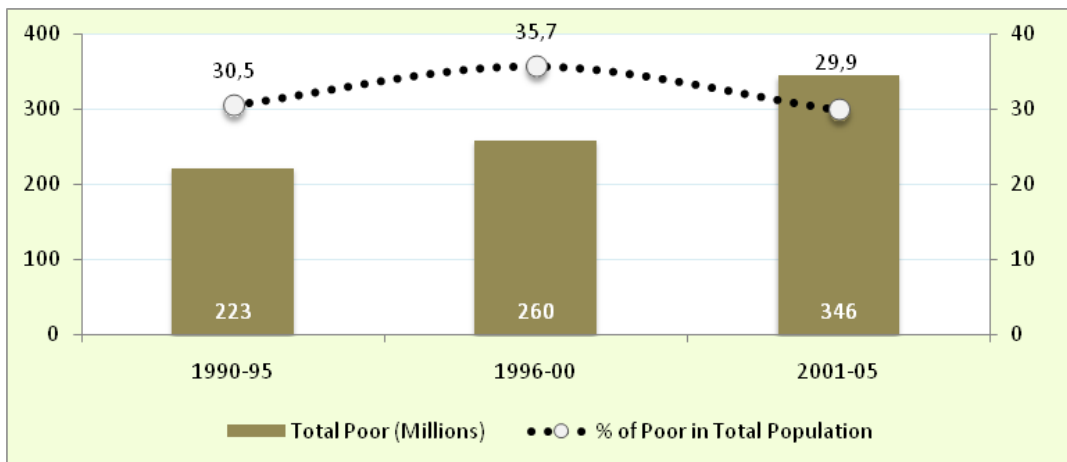
Şekil 1: Gelişmekte Olan Dünyada Gelir Yoksulluğu (%)

Kaynak: BM Binyıl Kalkınma Hedeflerinin Veritabanı ve Dünya Bankası

Yoksulluk İKÖ üyesi ülkeler için en zorlu sorunlardan biri olarak kalmıştır. 1990-2005 süresince yoksulluk sınırının altındaki toplam nüfusun oranı %30 civarında sabit kalırken, bütün çabalara rağmen yoksulların toplam sayısı artmıştır. İKÖ üyesi ülkeler içinde yoksulların toplam sayısı %55 üzerinde bir artışa karşılık gelerek 1990 yılında 223 milyondan 2005 yılında 346 milyona yükselmiştir (Şekil 2). Daha da fazlası gelişmekte olan ülkelerin İKÖ üyesi devletlerde yaşayan toplam yoksul payı 1990'da %12'den 2005'te % 25'e olacak şekilde ikiye katlanmıştır.

Şekil 2: İKÖ Üyesi Ülkelerde Gelir Yoksulluğu

Kaynak: BM Binyıl Kalkınma Hedeflerinin Veritabanı

1990-2005 dönemi boyunca Asya dışındaki İKÖ bölgeleri boyunca yoksulluk durumu daha kötüleşmiştir. Şekil 3'te gösterildiği gibi tüm İKÖ bölgesel grupları yoksulluğun hem mutlak değerlerinde ve hem de toplam nüfus içindeki payında artış yaşamışlardır. 2001-2005 dönemi boyunca

yoksulluk hem mutlak değerlerinde hem de toplam nüfus içindeki payında en yüksek seviyede Sahra Altı Afrika'da kalmıştır.

2001-2005 süresince Doğu Asya ve Pasifik'te (EAP) bölgenin toplam nüfusunun %19'unu temsil eden 46 milyondan fazla insan yoksulluk sınırının altında yaşamakta ve bu yoksul insanların büyük çoğunluğu İKÖ ülkelerinin en kalabalık nüfuslu üyelerinden biri olan Endonezya'da bulunmaktaydı. 1990-2000 süresince Endonezya için verilerin bulunamaması nedeniyle bu bölgedeki yoksulluk oranı çok düşük olarak görülmektedir.

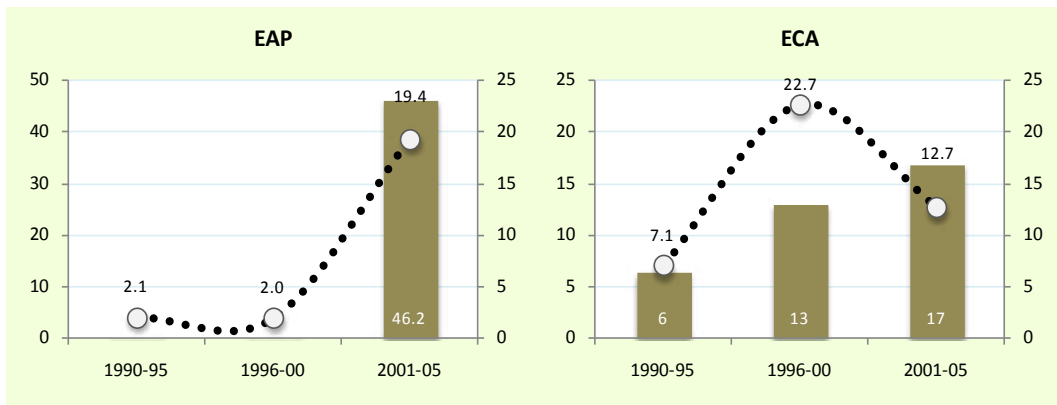
Avrupa ve Orta Asya (ECA)'da yoksulluk hem mutlak değerlerinde ve hem de toplam nüfus içindeki payında artış eğilimi göstermiştir. Yoksulların toplam sayısı da 1990-95 döneminde 6 milyondan, 2001-05 döneminde 17 milyona yükselirken, yoksulluk sınırının altında yaşayan toplam nüfusun payı 1990 yılında %7,1'den 2005 yılında %12,7'ye çıkmıştır. Bu bölge şu anda İKÖ ülkeleri içindeki yaşayan toplam yoksulların %5'ini tutmaktadır. Bu bölgedeki diğer üye ülkelerin yoksulluk aralığı %2-3 civarında iken, verilerin mevcut olduğu üye ülkeler arasında bu bölgede yoksulluğun en yüksek olduğu yerler %46 oranında Özbekistan, %21,8 oranında Kırgızistan ve %21, 5 oranında Tacikistan'dır.

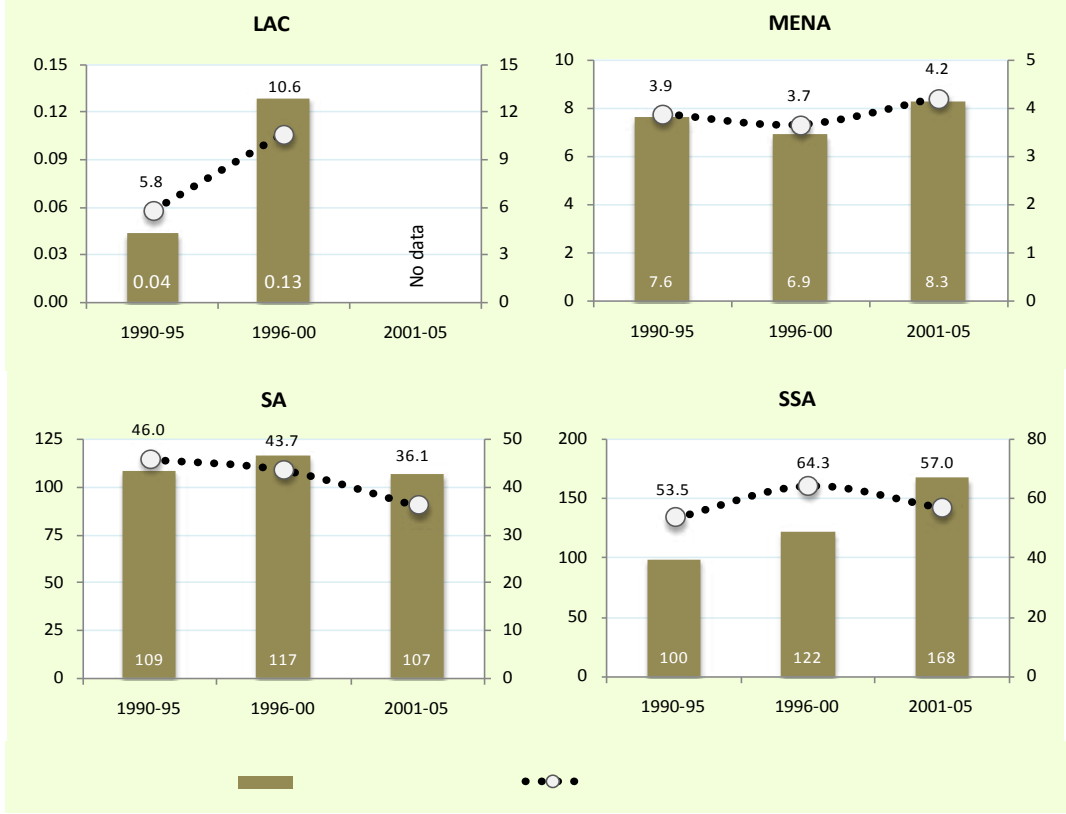
Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA)'da toplam yoksul sayısı 1990-95 döneminde 7,6 milyondan 2001-05 döneminde 8,3 milyona yavaşça bir artış gösterirken, yoksulluk oranı %5'in altında kalmıştır. Genel olarak bu bölge İKÖ bölgesinde toplam yoksul yaşamın yaklaşık olarak %2,4'üne karşılık gelmektedir. Bireysel olarak ülke düzeyinde ise yoksulluk oranlarında Yemen ve Fas sırasıyla 1990-95 yılları arasında %4,5'ten 2001-05 yılları arasında %17,5'e ve %2,5'ten %6,3'e olacak şekilde yoksullukta bir artış göstermişlerdir. Diğer üye ülkeler için verilere göre yoksulluk oranı %2 civarındadır.

Güney Asya(SA), İKÖ grubu içerisindeki en yoksul bölgelerden biridir. Yıllar boyunca hem toplam yoksul sayısı hem de toplam nüfus içindeki yoksul payına göre yoksulluk çok yüksek değerlerde kalmıştır. Şekil 3'te gösterildiği gibi toplam yoksul sayısı 109 milyondan 107 milyona azalırken, toplam nüfus içindeki yoksul payı 1990-95 yılları arasında % 46 seviyesinden 2001-05 yılları arasında %36 seviyesine düşmüştür. Şu anda İKÖ üyesi ülkelerdeki toplam yoksul sayısının %31'i bu bölgede yaşamaktadır. Ayrı ayrı ülke düzeyinde ise Bangladeş ve Pakistan'da toplam nüfusun %50'si ve %23'ü yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.

İKÖ üyesi ülkelerin toplam yoksul sayısının yaklaşık olarak yarısı şu anda Sahra Altı Afrika Bölgesi'nde yerleşmiş olan üye ülkelerdir. Yıllar boyunca bu bölgede yoksulluk artan bir eğilim göstermiş ve yoksulluk sınırı altında yaşayan insanların payı 1990-95 yılları arasında %53,5 değerinden, 2001-05 yılları arasında %57 değerine tırmanmıştır. Aynı dönem boyunca toplam yoksul sayısı 100 milyondan 168 milyona artmıştır. Ayrı ayrı ülke düzeyinde yoksulluk aralığı sekiz ülkede %50-70 aralığında, üç ülkede %45-49 aralığında, üç ülkede %30-35 aralığında ve iki ülkede %17-25 aralığında olmuştur. Bu bölgedeki ülkeler arasında verinin mevcut olduğu ülkelerden yalnızca Gabon %4,8 ile tek basamaklı yoksulluk oranı yüzdesine sahiptir.

Şekil 3: İKÖ Bölgelerinde Yoksulluk Durumu

Kaynak: BM Binyıl Kalkınma Hedeflerinin Veritabanı

ii) İnsani Yoksulluk

Yoksulluğun geleneksel ölçümleri çoğunlukla gelir yoksulluğu kavramına dayanmaktadır ve belirli bir gelir seviyesinin örneğin yoksulluk sınırının altında yaşayan insanlar yoksul olarak dikkate alınmaktadır. Fakat yoksulluk sadece mali eksiklik anlamına gelmemektedir bunun yerine yoksulluk insan yaşamını her yönden etkileyen çok yönlü bir sorundur. Yoksullar ayrıca sağlıklı bir yaşam sürme, iyi bir eğitim alma, itibarlı yaşama ve özsaygı ve içinde bulunduğu topluluğun aktif bir katılımcısı olmada seçenek ve imkân eksikliği içindedirler.

Bu nedenle yoksulluğun mali olmayan yönlerine el koymak için Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı 1997 yılında İnsani Yoksulluk Endeksi'ni (HPI) geliştirmiştir. Şu anda gelişmekte olan ülkeler için HPI-1 ve gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler için HPI-2 olarak iki tane İnsani Yoksulluk Endeksi vardır. HPI-1 hayatta kalabilme yoksunluğu (40'tan önce ölme olasılığı), bilgi yoksunluğu (okur-yazar olan yetişkinlerin yüzdesi) ve ekonomik provizyonun yoksunluğundan (beş yaşın altındaki düşük ağırlıklı çocukların yüzdesinin yanında sağlık hizmetlerine ve güvenilir suya erişimsiz insanların yüzdesi) etkilenen nüfus oranını ölçmektedir. HPI-2 ise yoksulluğun sosyal dışlanışlık boyutunu ölçmektedir.

HPI-1 değeri hayatta kalabilme, eğitim ve iş ile bağlantılı en önemli yoksunluklar tarafından etkilenen insanların oranını göstermektedir. Böylece bir toplumdaki yoksulluğun nasıl derinlere kök saldıgını göstermektedir. Bu yaklaşım karar vericilere yoksulluğun gerçek nedeninin farkına varmada ve yoksulluğu kabul edilebilir bir seviyeye düşürmek için daha etkili politikalar üretmede yardımcı olmaktadır. HPI-1 değerleri 1 ile 100 arasında sıralanmaktadır ve 10 puandan daha az skora sahip olan ülkeler düşük insani yoksulluk kategorisinde iken 30 puan üzerinde bir skora sahip olan ülkeler yüksek insani yoksulluk kategorisinde yer almaktadır. 2009 yılı Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişmişlik Raporu'na göre HPI-1 değeri yüz ellinin üzerinde gelişmekte olan ülke için kayıt altına alınmıştır.

HPI-1, İKÖ toplam nüfusunun çeyreği olan %25 oranında İKÖ üye ülkelerinin insani yoksulluktan muzdarip olduğunu göstermektedir. İKÖ grubu içerisinde HPI-1 değeri %4 ile Arnavutluk'tan, %59,8 ile Afganistan'a çeşitlenmektedir. İKÖ üye ülkeleri arasından 22 üyenin HPI-1 değeri %30 üzerinde yüksek insani yoksulluk kategorisinde, 20 üye ülkenin HPI-1 değeri %10'un üzerinde ve %30'un altında orta derecede insani yoksulluk kategorisinde ve 12 üye ülkenin HPI-1 değeri %10'un altında düşük insani yoksulluk kategorisinde yer almaktadır. Şekil 4a'da gösterildiği gibi insani yoksulluk düzeyi yüksek olan 10 üye ülke arasından 9'u Sahra Altı Afrika (SSA) bölgesine aitken, insani yoksulluk düzeyi en düşük olan 10 üye ülke arasından 5'i Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesine aittir.

İKÖ bölgesel grupları arasında toplam nüfusunun ortalama %39,3'ü ile insani yoksulluğun en yaygın olduğu SSA bölgesi, insani yoksulluğun bir yönünden veya tüm yönlerinden mağdur olmaktadır. SSA' da ülke çapında HPI-1, Gabon'da %17,5'ten Nijer'de %55,8'e çeşitlenmektedir. Genel olarak bu bölgedeki üye ülkelerin çoğunluğu (%30 üzeri HPI-1 ile 17 ülke) yüksek insani yoksulluk kategorisine dahil olurken, dört ülke (%10 üzeri ve %30 altı HPI-1 ile) orta derecede insani yoksulluk kategorisine dahil olmaktadır. Şu anda HPI-1'in %50 değerini aştığı altı İKÖ üye ülkesinin beş tanesi bu bölgede yer almaktadır. Bu ülkeler: Nijer, Mali, Çad, Burkina Faso, Gine ve Sierra Leone'dir.

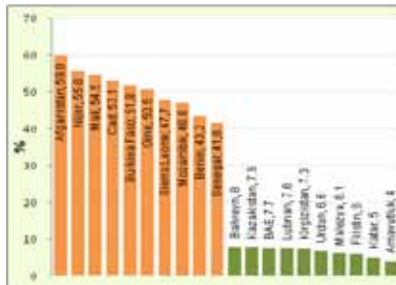
Güney Asya (SA) da toplam nüfusun %36,5'i insani yoksulluktan zarar görmektedir. Bu bölgede HPI-1, Maldivler'de %16,5'ten Afganistan'da % 59,8'e çeşitlenmektedir. Genel olarak Maldivler orta kategoride yer alırken, Afganistan, Bangladeş ve Pakistan insani yoksulluğun ileri etkilerine katlanmaktadır.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesi için HPI-1, %14 iken, bireysel olarak ülke düzeyinde %5 ile Katar'dan %35,7 ile Yemen'e çeşitlenmektedir. Genel olarak (%30 üzeri HPI-1 ile) Fas ve Yemen olarak iki ülke insani yoksulluğun ileri derecede yaygınlığından sıkıntı çekmekte; Cezayir, Mısır, İran, Irak, Libya, Umman, Suudi Arabistan, Suriye ve Tunus olarak dokuz ülke orta derecede insani yoksullukla yüz yüze kalmakta ve Bahreyn, Ürdün, Lübnan, Filistin, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri olarak altı üye ülke düşük insani yoksulluk kategorisinde yer almaktadır.

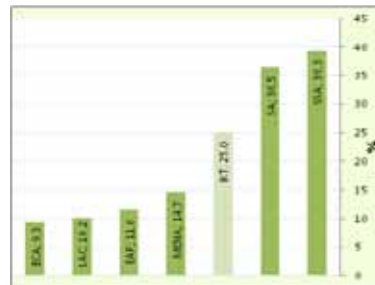
Doğu Asya ve Pasifik (EAP) için insani yoksulluğun alt orta seviyesini gösteren HPI-1 değeri bu bölgede %11,6'dır. Bireysel olarak ülke düzeyinde Endonezya %17'lik HPI-1 değeri ile orta derecede insani yoksullukla yüz yüze kalırken, Malezya sadece toplam nüfusun %6,1'i ile insani yoksulluk sorunuyla karşı karşıyadır. Latin Amerika ve Karayipler (LAC) bölgesinde insani yoksulluğun yaygınlığı %10 civarındadır ve bireysel olarak HPI-1 değerinin Guyana ve Surinam için sırası ile %10,2 ve %10,1 olduğu ülke düzeyinde de benzer bir eğilim görülebilmektedir.

Avrupa ve Orta Asya (ECA), İKÖ bölgesel grupları arasında %9,3 ile en düşük HPI-1 değeriyle kayda geçmektedir. Bu bölgede %10'un altındaki HPI-1 değeri düşük insani yoksulluk seviyesini göstermektedir. Bireysel olarak ülke düzeyinde Azerbaycan ve Tacikistan %10'un üzerinde HPI-1 değerine sahiptir. Geri kalan diğer ülkeler Arnavutluk, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye için bu ülkeleri düşük insani yoksulluk kategorisine koyan HPI-1 değeri %10'dan daha azdır.

Şekil 4a: En Düşük ve En Yüksek HPI-1 Değerlerine Sahip Üye Ülkeler

Şekil 4b: İKÖ Bölgelerinde İnsani Yoksulluk

Kaynak: Birleşmiş Milletler Gelişim Programı, İnsani Gelişim Raporu 2009.

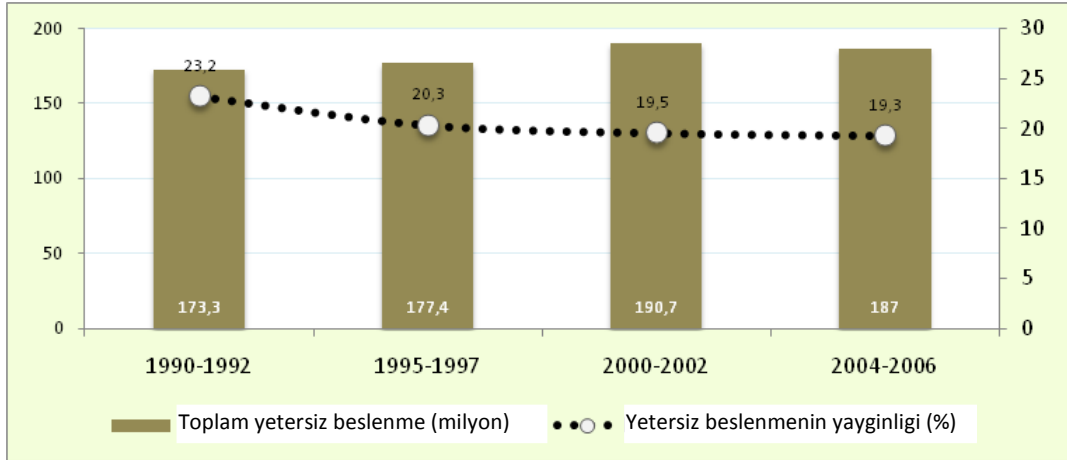
II- Açlık ve Gıda Güvencesizliği

Açlık genellikle yoksul insanların aktif ve sağlıklı bir yaşam için gerekli olan gıdayı üretme ve/veya ona erişim noktasında yetersiz kalmalarından dolayı yoksulluk tarafından neden olunan bir sorundur. Onlar eksik beslenip hasta olmakta ve daha ileri olarak ise girme şansları azalmaktadır. Sonuç olarak daha yoksul ve daha aç olmaktadır. Bu kısır döngü nesiller boyu devam etmektedir ve bugün BM'in öngörülerine göre her gün yaklaşık 25000 insan açlık veya açlıkla ilişkili nedenlerden dolayı ölmektedir.

Gıda güvencesizliği dünya genelinde yükseliştir ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde milyonlarca aç ve yetersiz beslenen insan vardır. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) yeni raporuna göre dünyada 2004-06 boyunca 872,9 milyon yetersiz beslenmekte olan insan² sayısı 1990-92 boyunca 845,3 milyon olan değeriyle karşılaştırılmıştır. Bu gıda güvencesi olmayan insanların yaklaşık olarak %98'i gelişmekte olan ülkelerde özellikle Sahra Altı Afrika ve Asya bölgesindedir.

Şekil-5'te gösterildiği gibi yetersiz beslenme 2000-02 yıllarında azalmasına rağmen yetersiz beslenen insanların toplamı 1990-92 yıllarında 173 milyondan 2004-06 yıllarında 187 milyona artarak, yıllar boyunca İKÖ üyesi ülkeler açlıkta bir artışa tanıklık etmişlerdir. 2004-06 süresince İKÖ üyesi ülkeler dünyanın %21'ini ve gelişmekte olan ülkeler yetersiz beslenmekte olan insanların toplamının %22'sini oluşturmaktaydılar. Bu dönem boyunca İKÖ üye ülkelerinde yetersiz beslenmenin yaygınlığı geriye doğru değişen bir eğilim göstermiş ve 1990-92'de %23 değerinden 2004-06'da %19,3 değerine düşmüştür. Fakat bu düşme eğilimine rağmen İKÖ üyesi ülkelerde yetersiz beslenme yaygınlığı dünyadan (%13) ve gelişmekte olan ülkelere (%18) daha yüksek kalmıştır.

Şekil 5: İKÖ üyesi ülkelere Yetersiz Beslenme

Kaynak: BM Gıda ve Tarım Örgütü Gıda Güvencesizliği Veritabanı

1990-2006 süresince İKÖ bölgesel grupları gıda güvencesizliğine karşı mücadelede karışık bir performans göstermişlerdir ve bazı bölgeler açlığı kapsayan düzenlemeler yaparken, diğerleri açlığın hem mutlak değerlerinde hem de toplam nüfus içindeki göreceli payında artış gösteren eğilimlerle karşılaşmışlardır (Şekil 6).

İKÖ bölgeleri arasında Güney Asya yetersiz beslenen insanların toplam sayısında %14'lük bir artışa tekabül eden 1990-92 yıllarında 67,3 milyondan 2004-06 yıllarında 76,7 milyona çıkarak açlıkta en yüksek artışa tanıklık etmiştir. Aynı dönem boyunca aç insanların toplam nüfus içindeki payı (yetersiz beslenmenin yaygınlığı) %29 değerinden %24,6 değerine düşmüştür. Aynı ülke düzeyinde toplam yetersiz beslenme, 1990-92 yıllarında %36 değerinden 2004-06 yıllarında %26,2 değerine yüzde 10'luk bir puanla yetersiz beslenme yaygınlığı konusunda bir düşüş gösteren Bangladeş dışındaki tüm üye ülkelerde artmıştır. Şu anda İKÖ'deki toplam aç insanların %41'i bu bölgede yaşamaktadır.

² Yetersiz beslenme, sağlıklı bir hayat sürdürebilmek için sürekli bir biçimde beslenmeyle ilgili minimum enerji gerekliliklerinin altında enerji tüketimi ve hafif fiziksel aktiviteleri yapabilmeye boyuna göre kabul edilebilir minimum vücut ağırlığı olan insanların durumunu ifade etmektedir.

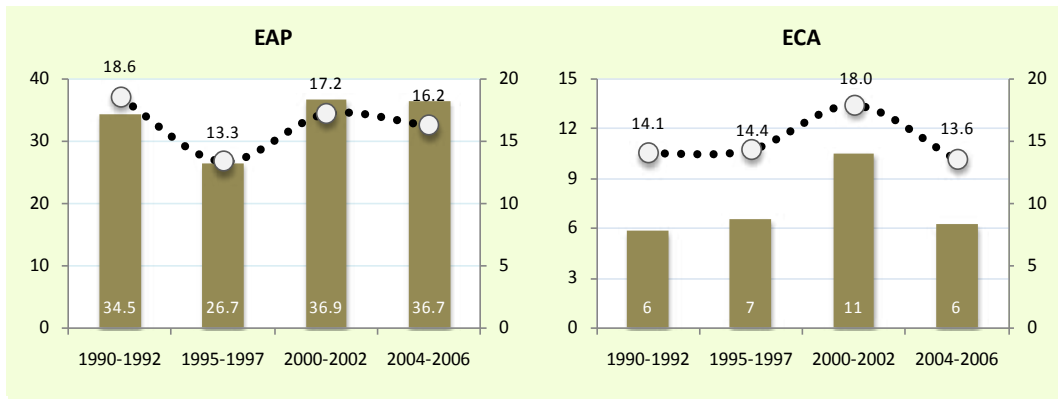
SSA bölgesi, yetersiz beslenmenin yaygınlığı 1990-92 ve 2004-06 yılları arasında %24,4 değerinden % 16,6 değerine düştüğü için gıda güvenliği durumunda bazı gelişmeler göstermiştir. Fakat bu olumlu eğilime rağmen, bu dönemde toplam aç insanların sayısı 60 milyon civarında değişmeden kalmıştır. Aynı ayrı ülke düzeyinde Cibuti yetersiz beslenmenin yaygınlığında yüzde 27'lik bir düşüşle en iyi performansı göstermiş onu sırasıyla yüzde 22 ile Mozambik, yüzde 20 ile Çad izlemiştir. Diğerleri arasında Kamerun, Nijer ve Sudan yetersiz beslenmenin yaygınlığı konusunda yüzde 10'luk bir düşüş gösterirken, diğer 12 ülke yüzde 1-9'luk bir düşüş yaşamışlardır. Diğer taraftan bu dönem boyunca yetersiz beslenmenin yaygınlığı Komor (yüzde 13 puan ile), Guinea-Bissau (yüzde 12 puan ile) ve Gambiya (yüzde 11 puan ile) olarak üç ülkede artış göstermiştir. Şu anda bu bölge İKT üye ülkelerinde yaşayan toplam aç insanların %32'sini karşılamaktadır.

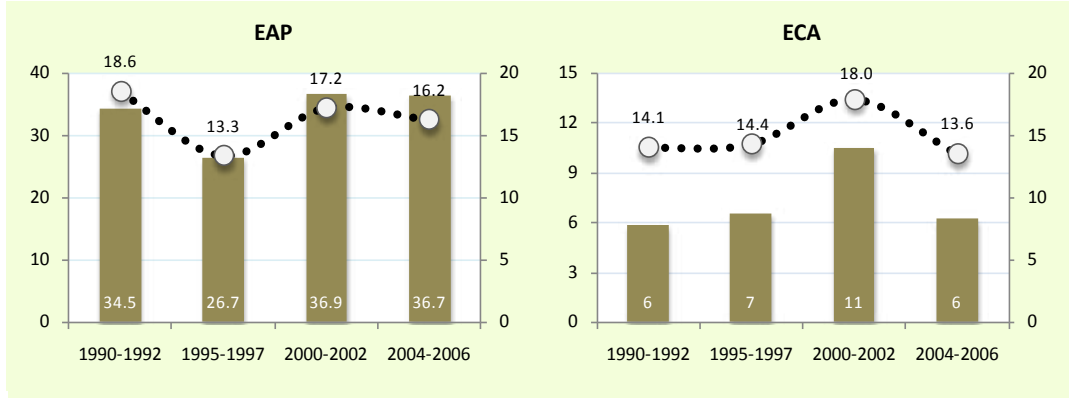
Gıda güvenliğinin gelişim ilerlemesi Doğu Asya ve Pasifik (EAP) bölgesinde umutsuz kalmış ve yetersiz beslenen toplam insan sayısı 1990-92'de 34,5 milyondan 2004-06'da 36,7 milyona artmıştır. Buna rağmen yetersiz beslenmenin yaygınlığı yüzde 2,3 puan ile 1990-92'de %18,6 değerinden 2004-06'da %16,2 değerine düşmüştür. EAP bölgesindeki aç insanların neredeyse tamamı Endonezya'da yaşamaktadır. 90'ların ortalarında yapılan bir kaç gelişmeye rağmen yetersiz beslenmenin yaygınlığı yıllar boyunca geniş bir ölçüde değişmeden kalmıştır.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesinde açlığın hem mutlak değeri hem de toplam nüfus içindeki payı yükselişte olmuştur. Yıllar boyunca gıda güvencesizliğinin toplam miktarı 1990-92'de 5,4 milyondan, 2004-06'da 7,3 milyona artış göstermiştir. Bu esnada aç insanların toplam nüfus içindeki payı da %13,4'ten %29,4'e tırmanmıştır. Veriye sahip olan ülkeler arasında yetersiz beslenme yaygınlığı %31,8 ile Yemen ve %15,9 ile Filistin'de en yüksek değerde kalmıştır.

Yıllar içinde gıda güvenliği durumu Avrupa ve Orta Asya (ECA) bölgesinde geniş bir ölçüde değişmeden kalmıştır. 1990-2006 süresince aç insanların toplam nüfus içindeki payı %14 civarında sabit kalırken, yetersiz beslenen insanların toplam sayısı yavaşça 5,9 milyondan 6,3 milyona artmıştır. Aynı ayrı ülke düzeyinde Azerbaycan yetersiz beslenmenin yaygınlığında 1990-92'de %27,3'ten 2004-06'da %10,8'e düşüşle gıda güvenliğinde dikkate değer bir değişme kaydetmiştir. Diğerleri arasında yetersiz beslenmenin yaygınlığı Tacikistan'da % 7, Türkmenistan'da % 2 kadar düşmüştür. Verileri olan ülkeler arasında sadece Özbekistan yetersiz beslenmenin yaygınlığının 1990-92'de %4,8'den 2004-06'da %12,8'e tırmanması ile açlık konusunda artış yaşamıştır.

Şekil 6: İKÖ bölgelerinde Yetersiz Beslenme

Kaynak: BM Gıda ve Tarım Örgütü Gıda Güvencesizliği Veritabanı

İKÖ Üyesi Ülkelerde Binyıl Kalkınma Hedefleri 1 (MDG 1)'in Sağlanması Yönünde İlerleme

2000 yılında, AB üyesi tüm ülkeler oybirliğiyle Binyıl Bildirgesi'ni geçirdiler. Bu bildirgede bir set halinde sekiz tane Binyıl Kalkınma Hedefi 2015'e kadar küresel çabaları seferber ederek yoksulluğu sonlandırma amacı ile kabul edilmiştir. Bu girişim açlık, yoksulluk, hastalık, cehalet, çevrenin bozulması ve kadınlara karşı ayrımcılığı azaltmada gelişmiş ülkelerin ve onların kurumlarının gelişmekte olan ülkelerdeki eşlenik kurumlarıyla işbirliği içerisinde çalışmaları için bir fırsat sağlamıştır. Gelişmekte olan ülkeler uzun vadede ulusal kalkınma gündemine bu hedefleri dahil ederken, gelişmiş ülkeler Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne ulaşmalarında bu ülkelere yardımcı olmak için mali ve teknik kaynakları taahhüt etmişlerdir.

Gelişmekte olan dünya bu hedeflere ulaşmak için sıkı bir çaba göstermektedir. Buna rağmen bu hedefleri karşılama yolculuğuna doğru geniş aralıkta bir başlama pozisyonundan başlamışlardır. Sonuç olarak bugün başarıları ve ihtilafları açısından karışık bir tablo sunmaktadırlar. Genel olarak sağlam bir ekonomik büyümeyi sürdüren ülkeler muazzam bir ilerleme yaparken; diğerleri çeşitli sosyal, ekonomik, politik ve doğal nedenlerden dolayı zayıf bir ekonomik performansla müptela olup iyi performans gösterememektedir. Buna ek olarak, bu dönemde dünya ekonomisi de gıda, enerji, mali ve ekonomik krizler tarafından sebep olunan birçok şok tarafından etkilenmiştir. Bu şokların negatif etkilerinden dolayı birçok gelişmekte olan ülke önceleri Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne ulaşmada doğru yolda iken şimdi hedeften sapmış olarak görünmektedir. Durum özellikle neredeyse tüm Binyıl Kalkınma Hedefleri konusunda çok zayıf kalan Sahra Altı Afrika'da son derece kritiktir.

BM'nin yeni MDG raporuna (2010) göre gelişmekte olan ülkeler bir grup olarak aşırı derecede yoksulluk ve açlığın kökünü kurutmayı amaçlayan birinci Binyıl Kalkınma Hedefi (MDG1)'ne ulaşmak için doğru yol üzerindedirler. Bu amaç altında iki ana hedef belirlenmiştir. Birinci hedef 2015 yılına kadar aşırı derecede yoksulluk içinde yaşayan insanların (gün başına 1,25 doların altında yaşayan) oranını yarıya düşürmektir. Bu hedefe ulaşmada ilerlemeyi yansıtan üç gösterge seçilmiştir. Bunlar aşırı yoksulluğun yaygınlığı, yoksulluk açığı oranı ve ulusal tüketim içinde en yoksul %20'lik nüfusun payını (en yoksul beşte birlik pay) içermektedir. İkinci hedef 2015 yılına kadar açlık çeken insanların oranını yarıya düşürmektir. İki gösterge bu hedefle ilgili olarak ilerlemeyi izlemek için seçilmişlerdir. Bunlar beş yaşın altındaki düşük ağırlıklı çocukların yaygınlığı ve beslenmeyle ilgili enerji tüketiminin minimum seviyesinin altındaki nüfusun oranıdır.

Birçok uzmana göre MDG1 hakkındaki ilerlemenin tablosu eğitim eksikliği, cinsiyet ayrımcılığı, sağlıksızlık ve çevresel bozulmanın temel nedeni ve etkisi olarak yoksulluk ve açlık gibi diğer MDG'lere ulaşmak için önemlidir. Bu nedenle MDG1 hedefleri diğer MDG'lere ulaşmak için zemin hazırlamada daha fazla vurgulanmalıdır. Şu anda birçok gelişmekte olan bölge yoksulluk sınırının altında yaşayan ve gıda güvencesizliğine katlanmak zorunda olan insan sayısını yarıya düşürme konularında hedefe ulaşmada doğru yoldadırlar. Tablo 2'de gösterildiği gibi bazı bölgesel ve Doğu Asya, Güneydoğu Asya ve Avrupa'daki Bağımsız Devletler Topluluğu (CIS-Europe) gibi alt-bölgesel

gruplar 2015 yılına kadar MDG1 hedeflerine ulaşmada çoktan başarılı olmuşlardır ya da doğru yoldadırlar. Sahra Altı Afrika, Güney Asya ve Asya'daki Bağımsız Devletler Topluluğu (CIS-Asia) hedeflerin gerisindedir ve mevcut yaklaşımlarında bir değişme yapmaksızın hedeflere zamanında ulaşmaları muhtemel değildir. Diğer taraftan Batı Asya'da MDG1 hedeflerine ulaşma konusunda herhangi bir gelişme yoktur veya durum daha da kötüye gitmektedir.

Tablo 2: MDG 1 Hedefleri Yönünde Bölgesel İlerleme

Bölge / Hedef	Aşırı yoksulluğu yarı yarıya azaltma	Açlığı yarı yarıya azaltma
Kuzey Afrika	Yolunda	Hedeften sapmış-Geri Giden
Sahra altı Afrika	Yavaş-Hedeften sapmış	Yavaş-Hedeften sapmış
Doğu Asya	Erken başaran	Yolunda
Güneydoğu Asya	Erken başaran	Yolunda
Güney Asya	Yavaş-Hedeften sapmış	Yavaş-Hedeften sapmış
Bati Asya	Hedeften sapmış-Geri Giden	Hedeften sapmış-Geri Giden
Okyanusya	Yetersiz Bilgi	Yolunda
Latin Amerika ve Karayipler	Yavaş-Hedeften sapmış	Yavaş-Hedeften sapmış
BDT-Avrupa	Erken başaran	Erken başaran
BDT-Asya	Yavaş-Hedeften sapmış	Yavaş-Hedeften sapmış

Kaynak: Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü (UN-DESA), İstatistik Bölümü, 2009

Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri Raporu'na (2010) göre ayrı ayrı ülke düzeyinde gelişmekte olan ülkeler arasında MDG1 hedeflerine ulaşmaya doğru ilerleme değişmeden kalmıştır. Sadece 49 ülke aşırı yoksulluğu yarı yarıya indirme ve hedefe ulaşma konusunda doğru yoldadır. 38 ülke hedeften sapmıştır ve hedefe ulaşmaları olası değildir. Üstelik 22 tanesi Sahra Altı Afrika'dan olan 57 ülkenin MDG1 hedeflerine doğru ilerlemelerini ölçecek yeterli veri eksikliği vardır.

Yıllar boyunca İKÖ üye ülkeleri insanların yaşam koşullarını geliştirmek için çok büyük çaba sarf etmişlerdir. MDG'leri ulusal kalkınma gündemlerinin kapsamına almışlar ve MDG hedeflerine ulaşmak için uluslararası kalkınma ajansları ile yakın işbirliği içerisinde çalışmışlardır. Ekonomik faaliyet gelişimi, sermaye artışı, ticaretin küreselleşmesi ve güçlü bir siyasi irade birçok üye ülkeye dünya genelinde yoksulluk ve açlığın yaygınlığı içerisinde önemli bir çöküntü yapmalarında yardımcı olmaktadır. Bugün birçok üye ülke MDG1 hedeflerinin önünde ilerlemekte iken diğerleri hedefe zamanında ulaşma konusunda doğru yoldadırlar.

Bazı ülke düzeyinde başarı hikâyelerine rağmen İKÖ üye ülkeleri bir grup olarak 2015 yılına kadar yoksulluk ve açlığı yarı yarıya indirme ve MDG1 hedeflerine ulaşma konusunda ciddi bir biçimde geride kalmışlardır. Sahra Altı Afrika ve Güney Asya gibi bazı bölgelerde milyonlarca insan hala aşırı yoksulluk içinde yaşamaktadır ve günde iki öğün yemeyi kazanma şansına sahip değildirler. Bu bölgedeki birçok üye ülke doğal felaketler, çatışma, siyasi istikrarsızlık, kitlesel göç ve ülkesinde yerinden edilmekten sürekli olarak zarar görmektedir. Ek olarak kurumsal becerilerin eksikliğinden dolayı birçok üye ülke MDG'lere ulaşmaya doğru ilerlemeyi takip etmede gerekli veriyi toplayamamaktadır.

Tablo 3'te gösterildiği gibi İKÖ üyesi ülkeler MDG1 başarıları ve eksik yönleri bakımından karışık bir tablo sunmaktadırlar. Bazı üye ülkeler hedeflere ulaşma konusunda daha iyi çalışırken, erkenden başarırken veya doğru yolda iken; diğerleri hedeften sapmıştır veya 2015'e kadar hedeflere ulaşma konusunda mevcut yaklaşımlarında değişiklikler yapmaları talep edilmektedir.

Şu anda İKÖ üye ülkelerinin %14'ü MDG1 hedeflerine çoktan ulaşmışken, %19 üye ülke 2015'e kadar hedeflere ulaşma konusunda doğru yoldadırlar. Bu erkenden başaran ve doğru yolda olan üye ülkelerin büyük çoğunluğu Ortadoğu ve Kuzey Afrika (8 ülke) ile Avrupa ve Orta Asya (7 ülke) bölgelerinde konumlandırılmışlardır. Asya'dan iki üye ülke (Malezya ve Maldivler) erken başaran kategorisinde yer alırken, Sahra Altı Afrika'dan iki ülke (Gabon ve Uganda) zamanında hedefe ulaşma konusunda doğru yoldadırlar.

Diğer taraftan üye ülkelerin %23'ü hedefleri ulaşma konusunda mevcut yaklaşımları içerisinde değişiklik yapmaya ihtiyaç duyarken, %11'i MDG1'e ulaşmada tamamen hedeften sapmış durumdadırlar. Bu ülkelerin çoğunluğu Sahra Altı Afrika (9 ülke) ve Güney Asya ve MENA (her birinde 3 ülke)'da tespit edilmiştir. Yaklaşık olarak İKÖ üye ülkelerinin %33'ü MDG1 hedeflerine ulaşmaya doğru ilerlemelerini değerlendirmede yeterli bilgiye sahip değildir. Bu ülkeler arasında 12'si Sahra Altı Afrika'da iken 6'si MENA bölgesindedir.

Yukarıda belirtilen gerçekler ışığında, İKÖ üyesi ülkelerin bir grup olarak MDG1 hedeflerine ulaşmak için sıkı çalışması gerektiği sonucuna varılabilmektedir. Birçok ülkenin, uluslararası kalkınma ajansları tarafından tavsiye edilen gerekli değişiklikleri yapma yoluyla MDG hedeflerine doğru mevcut yaklaşımlarını gözden geçirmeleri ciddi bir gerekliliktir. Bu bakımdan geride kalmış olanlara yardımcı olmak için İKÖ düzeyleri arasında üye ülkelerin mali ve teknik destek bakımından işbirliğini güçlendirmeleri kuvvetle tavsiye edilmektedir. Bundan başka üye ülkeler ayrıca birbirlerine, en iyi uygulamalarını paylaşma ve MDG'lere ulaşmaya doğru ilerlemenin değerlendirme sürecini geliştirmek için kapasite geliştirme hizmetlerini sunma yoluyla yardım etmelidir. Ayrıca MDG'ler konusunda halkın duyarlılığını, üye ülkelerdeki aşırı yoksulluk ve kronik açlıkla mücadele eden milyonlarca insanın yaşamlarını geliştirmede özel sektörün ve sivil toplum kuruluşlarının katılımını artırma gerekliliği de vardır.

Tablo 3: İKÖ üyesi Ülkeler ve MDG1 Hedefleri

Ülke	Durum
Afganistan	Bazı değişiklikler yapılırsa ulaşması olası
Arnavutluk	Yolunda
Cezayir	Yetersiz bilgi
Azerbaycan	Yolunda
Bahreyn	Yolunda
Bangladeş	Bazı değişiklikler yapılırsa ulaşması olası
Benin	Hedeften sapmış
Brunei	Yetersiz bilgi
Burkina Faso	Yetersiz bilgi
Kamerun	Yetersiz bilgi
Cad	Yetersiz bilgi
Komorlar	Yetersiz bilgi
Fildişi Sahilleri	Yetersiz bilgi
Cibuti	Yetersiz bilgi
Mısır	Yolunda
Gabon	Yolunda
Gambiya	Hedeften sapmış
Gine	Hedeften sapmış
Gine-Bissau	Yetersiz bilgi
Guyana	Bazı değişiklikler yapılırsa ulaşması olası
Endonezya	Bazı değişiklikler yapılırsa ulaşması olası
İran	Erken başaran
Irak	Yetersiz bilgi
Ürdün	Bazı değişiklikler yapılırsa ulaşması olası
Kazakistan	Erken başaran
Kuveyt	Erken başaran
Kırgızistan	Yolunda
Lübnan	Yetersiz bilgi

Libya	Bazı değişiklikler yapılırsa ulaşması olası
Malezya	Erken başaran
Maldivler	Erken başaran
Mali	Bazı değişiklikler yapılırsa ulaşması olası
Moritanya	Bazı değişiklikler yapılırsa ulaşması olası
Fas	Yetersiz bilgi
Mozambik	Bazı değişiklikler yapılırsa ulaşması olası
Nijer	Hedeften sapmış
Nijerya	Hedeften sapmış
Umman	Yetersiz bilgi
Pakistan	Bazı değişiklikler yapılırsa ulaşması olası
Filistin	Yetersiz bilgi
Katar	Yetersiz bilgi
Suudi Arabistan	Yolunda
Senegal	Yetersiz bilgi
Sierra Leone	Bazı değişiklikler yapılırsa ulaşması olası
Somali	Yetersiz bilgi
Sudan	Yetersiz bilgi
Surinam	Bazı değişiklikler yapılırsa ulaşması olası
Suriye	Yolunda
Tacikistan	Yolunda
Togo	Yetersiz bilgi
Tunus	Yolunda
Türkiye	Erken başaran
Türkmenistan	Erken başaran
Uganda	Yolunda
BAE	Erken başaran
Özbekistan	Bazı değişiklikler yapılırsa ulaşması olası
Yemen	Hedeften sapmış

Kaynak: BM Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin Monitörü

KAYNAKÇA

FAO, (2009), Gıda Güvenlik Durumu (SOFI).

UNDP, (2009) İnsan Gelişim Raporu.

UN, (2010), Binyıl Gelişme Hedefleri.

UN, MDGs Monitor [<http://www.mdgmonitor.org/index.cfm>]

Dünya Bankası, (2010), Dünya gelişmişlik göstergeleri (WDI- World Development Indicators).

TÜRKİYE'DE SOSYAL YARDIMLAR:

İKTİSADİ, SİYASİ VE KÜLTÜREL YAPILAR ÜZERİNE BİR ÇÖZÜMLEME

Prof. Dr. Gamze YÜCESAN-ÖZDEMİR

Ankara Üniversitesi İLEF
gamzeyucesan@hotmail.com

Arş. Gör. Denizcan KUTLU

(Namık Kemal Üniversitesi İİBF)
denizcan_kutlu@hotmail.com

Özet

Türkiye’de, son yıllarda, esas olarak sosyal politikanın tamamlayıcı bir unsuru olan sosyal yardımların, birincil-asli unsur konumuna yükselme eğilimi gösterdiği gözlenmektedir. Bu durumun, küreselleşme sürecinde yoksulluk ve yoksulların merkeze yerleştirildiği bir sosyal politika anlayışının ürünü olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada, Türkiye’de sosyal politikadaki yeri tartışılan sosyal yardımların, Türkiye’nin iktisadi, siyasi ve kültürel yapılarına gömülü olarak anlaşılıp-açıklanabileceği ileri sürülmektedir. Çalışmada, sosyal politikada dönüşüm, Dünya Bankası’nın yoksulluğu azaltma stratejileri ile ilişkilendirilirken, temel olarak şu sorulara yanıt aranacaktır:

Sosyal yardımlar,

- küreselleşme ve neo-liberalizm ile ilişkilendirilebilir mi?*
- çalışanlar, emek piyasası ve ücretlilik ilişkisinin merkezinde yer aldığı ve kamu tarafından gerçekleştirilen düzenlemeler bütünü olarak ifade edilebilecek geleneksel sosyal politika pratiğinin neresinde durmaktadır?*
- geleneksel kültürel yapılarla nasıl ilişkilenebilir?*
- paternal bir doğaya sahip midir?*
- özel sektör, sivil toplum kuruluşları, dernekler, vakıflar ve hayırsever gruplarla nasıl ilişkilenebilir?*

Anahtar kelimeler: *Küreselleşme, sosyal politika, sosyal yardımlar, yoksulluğu azaltma stratejileri*

Abstract

It can be observed that the public assistance is becoming the primary component of social policy even though it was a supplementary component before. It can be said that, it is a result of a social policy perception which the poor and poverty are seated at the center of policies in the globalization process.

In this study, it is argued that social assistance, whose place within the Turkish social policy is discussed can be understood/expalined as embedded in the economic, political and cultural structures of Turkey. In the paper, while the transformation of the social policy is associating with the World Bank's poverty reduction programmes, also, the answers of the questions given below will be seeked basicly:

- Can social assistance be associated with globalization and neoliberalism?

- Where do the social assistances stand in relation to the traditional social policy practice which is centered around the relationship between employees, labor market and waged labor and which can be described as the entirety of arrangements made by the public?

- How social assistances relate with traditional cultural structures?

- Do social assistances have a paternal nature?

- How social assistances relate with the private sector, non-governmental organizations, associations, foundations and philanthropic groups?

Key words: Globalization, social policy, social assitances, poverty reduction strategies

GİRİŞ

Sosyal yardımlar, "sosyal güvence sisteminin açıklarını kapatıcı bir tedbirler bütünü olarak değerlendirilebilir" ve "mevcut sosyal güvenlik kurumları dışında kalan ve muhtaç durumda olan kişilere yapılan yardımlardır" (Koray, 2000: 275). Bu uygulamalar, sosyal politika uygulamalarının tamamlayıcı bir unsuru olarak, pasif işgücü piyasası programları arasında da yer almakta ve kimi ülkelerde işsizlik sigortasına ek olarak düzenlenmiştir. Sosyal yardımların "daha çok yoksulluğu önlemede son başvuru olan araç olarak" kullanıldığı belirtilmektedir. Bu uygulama, toplumun en temel ve küçük nüfus birimi olarak aileye odaklanmakta, aileyi kapsamaktadır (Varçın, 2004: 18). Bu haliyle az önce de söylediğimiz gibi, tarihsel olarak da kabul görmüş bir sosyal politika aracı olan sosyal yardımların, tamamlayıcı bir pozisyonda uygulanması bir sorun yaratmamakla birlikte, tamamlayıcı bir unsurdan, birincil, öncelikli bir unsura doğru evrilmesi, "çağdaş sosyal politika" yaklaşımı ile belirli noktalarda çelişkiler yaratmaktadır.

Bilindiği üzere sosyal politika pratik ve disiplini Sanayi Devrimi'nin ardından karmaşık iktisadi, siyasal ve kültürel ilişkilerin ürünü olarak doğmuş ve zaman içerisinde, "kişisel yardımlardan kişisel haklara ve sınıfsal korumalar" – "kolektif haklara" doğru bir yöneliş göstermiştir. Yoksulluk, feodal toplumsal sistemden devreden bir sorun olarak kapitalist üretim tarzının gelişimine bağlı olarak derinleşmiş ve yayılmıştır. Bir takım ahlaki ve dini referanslarda, yoksulluklara yönelik olarak gerçekleştirilen yardımlar, öncelikle kişilere dayanmakla birlikte zaman içerisinde belirli bir kurumsallaşma da göstermiştir. Ancak yoksulluk olgusunun vardığı boyutlar göz önüne alındığında, bunların yeterli olmadığı görülmüş ve devlet, yoksulluklara "yardım konusuna el atmıştır". Kişilere yönelik olarak gerçekleştirilen bu yardımlar, hak niteliği taşımamıştır. Burada, "kişisel yoksulluklara ve kişilere dönük olan "bu uygulamaları, çağdaş sosyal politika anlayış ve pratiğinden ayıran belki de en önemli nokta, "kendi kendine yardım mekanizmaları ve kurumlarının" yokluğudur. Bu mekanizma ve kurumlar, toplu sözleşme ve örgütlenme, grev yapma, vs. gibi hak ve özgürlükleri kapsamaktadır (Talas, 1997: 54-56). Talas'ın bizim de çalışmamız açısından bir referans oluşturan çağdaş sosyal politika anlayışına ilişkin açıklayıcı bir kapsam ve nitelikteki tanımı şu şekildedir:

" Önce kişiyi değil, onun mensup olduğu sınıfı ve bu sınıfın durumunu gözönünde bulundurur. Başka bir deyimle öngördüğü önlemler genel olana, işçi sınıfına dönüktür. Bunun yanında devletin mevzuat yolu ile yaptığı müdahaleler ve düzenlemeler hak yaratıcı niteliktedir. Kişi bu haklara dayanarak ya devletten ya da işvereninden isteklerde bulunabilir" (Talas, 1997: 55).

Bu çalışmada, sosyal yardımların sosyal politika ile ilişkisi Türkiye'nin neo-liberal dönüşümü bakımından tartışılmaya çalışılacaktır. Sürecin iktisadi, siyasal ve kültürel yapılar ile ilişkisi ve bu yapılar üzerindeki etkileri de çalışmada, kavramsal düzeyde ele alınacaktır. Türkiye'de sosyal yardım-

ların yükselişinde ve değişen doğasında, Dünya Bankası (DB) öncülüğünde tariflenen yeni sosyal politika paradigmasının izlerini sürmek mümkündür. Çalışma içerisinde, sonraki söyleyeceklerimize dayanak oluşturması ve Türkiye’de sosyal yardım pratiğini iktisadi, siyasi ve kültürel yapılar eşliğinde tartışabilmek için bunları belirli ölçülerde ayrıntılarıyla ele alacağız.

Güncel sosyal politika uygulamalarında sosyal yardımların yükselişinin, yoksulluk olgusuna referansla gündeme geldiği söylenebilir. Bu noktada da DB’nin yoksulluk olgusuna verdiği önem dikkat çekicidir. Bunun oluşumunda dünya iktisadi sistemine yön veren önemli bir uğraşa değinmek gerekir: 1970’lerin başında yaşanan kriz. Anılan kriz, gerçekten de, dünya çapında üretimin yapılış biçiminden, istihdamın sektörel dağılımına, para, maliye politikalarından, döviz kuru rejimlerine, farklı alanlara ilişkin yasal çerçevelerden, nihayet sosyal politika uygulamalarına kadar geniş bir alanı derinlemesine etkilemiştir.

Bu süreç, sosyal politikada, pratiğe ve paradigmaya ilişkin önemli bir kayma meydana getirmiştir. Sosyal politika, geleneksel kamusal-sınıfsal koruma paradigma ve pratiğinin ötesinde kimi farklı yönelişler göstermektedir. Kamunun müdahaleci rolü azaltılırken, sivil toplum kuruluşları (STK) ve özel sektörün sosyal politikanın eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, istihdam, sosyal yardım gibi geleneksel ilgi alanlarında ön plana çıktığı gözlemlenmektedir.

Bu çerçevede, öncelikle, DB’nin hem bir uygulama alanı hem de kavramsal bir kategori olarak “yoksul”, “yoksulluk” üzerinde durmasının ardındaki nedenler sorgulanacak, ardından ise, DB’nin yoksulluğu azaltma stratejileri açıklanacaktır. Ardından Türkiye’de sosyal yardımların, sosyal politikadaki yukarıda anılan çerçeve içerisinde tartışılacak olan yeri ise, sosyal politika pratiğindeki kaymaya ilişkin başka tartışmaların yanı sıra, 2001 yılında başlayıp 2006 yılında sona eren, DB destekli “Sosyal Riski Azaltma Projesi” örneği üzerinden de ele alınacaktır. Bir sonraki bölümde, Türkiye’de sosyal yardımların iktisadi, siyasi ve kültürel yapılar içinde çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Bu çözümleme çabası içerisinde ise şu sorulara yanıtlar aranacaktır: Sosyal yardımlar, çalışanlar, emek piyasası ve ücretlilik ilişkisinin merkezinde yer aldığı ve kamu tarafından gerçekleştirilen düzenlemeler bütünü olarak ifade edilebilecek geleneksel sosyal politika pratiğinin neresinde durmaktadır? Sosyal yardımlar, geleneksel kültürel yapılarla nasıl ilişkilenebilir? Sosyal yardımlar, paternal bir doğaya sahip midir? Sosyal yardımlar, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, dernekler, vakıflar ve hayırsever gruplarla nasıl ilişkilenebilir?

1. DÜNYA BANKASI VE SOSYAL YARDIMLAR: YOKSULLUĞUN İCADI

DB’nin son dönemde yoksulluk konusuna ilgisinin ardında yoksulluğun neo-liberal model ile en kolay bir biçimde uyuşabilecek ve bütünleşebilecek bir gerçeklik olması yatmaktadır. Buradaki temel kaygı ise “neo-liberal yaklaşımın temel felsefe”sinden ödün vermeden, bu modele yöneltilen eleştirileri göğüsleyebilmektir (Şenses, 2004: 14). DB’nin yoksulluk sorunu ile ilgilenmesi 1970’li yıllara kadar uzanır. Banka yine bu dönemde Washington Konsensüsü olarak adlandırılan bir uzlaşma çerçevesinde IMF ile birlikte hareket etmeye başlamıştır. DB’nin, 1980’li yıllarda yoksulluk sorununu önemli ölçüde gündeminden çıkarttığı belirtilmektedir. Ancak Banka, 1990 Raporu ile yoksulluk olgusuna yeniden dönüş yapmıştır. DB’nin 1990 tarihli “Yoksulluk” başlıklı Dünya Kalkınma Raporu’nda yoksulluğu azaltma stratejisi temel olarak, piyasa temelli bir büyüme ve insan sermayesinin geliştirilmesi ekseninde sunulmuştur (WB, 1990).

Artan ilginin öncelikli nedenleri arasında, neo-liberal politikaların toplumsal sonuçlarına işaret etmek yerinde olacaktır. Bu noktada devreye DB’nin misyonu girmiştir. Neo-liberalizmin toplumsal çıktılarına karşı “eleştiriyi göğüslemek işlevi” DB tarafından üstlenilmiş ve bu, “bölüşüm/büyüme ikilisinin toplumsal sonuçlarını yoksulluk kavramı etrafında çözümleme kararı ile” gerçekleştirilmiştir (Boratav, 2004: 8).

Gelişmiş ülkelerde yeni yoksullaşma dinamikleri ile beraber “çalışan yoksullar” olgusunun ortaya çıkması ile birlikte yoksullukla mücadele-yoksulluğun azaltılması “bütün uluslararası kuruluşların¹ gündemlerinin ilk maddesini” oluşturmuştur (İnsel, 2001: 63). DB’nin yoksulluğu azaltma politikalarında karar kılmasında, yoksulluğun merkez kapitalist ekonomilerde belirgin bir sorun

¹ Gerçekten de bu süreçte, Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, DB, IMF, Amerikan Devletleri Örgütü, Asya Kalkınma Bankası, Mikro Kredi Zirvesi, Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı, Yoksulluğa Karşı Dünya Şehirleri Koalisyonu gibi kuruluş ve oluşumlar “yoksulluğa karşı” deklarasyonlar yayımlamışlar, politika önerilerinde bulunmuşlardır (Hak-İş, 2002)

olarak ortaya çıkması ve bu politikaların “yoksullaşan ülkelerde uygulanmasına destek” sağlama çabası etkili olmuştur (Önder, 2004: 20). DB tarafından desteklenen yapısal uyum programları ise, uygulandığı ülkelerde bu alanda bozucu etkilere neden olmuştur; dolayısıyla DB’nin “bu ilgisi bir tür zorunluluk halini almıştır” (Köse, 2004: 25). Yukarıda da işaret edildiği gibi, DB’nin yoksulluk tanım ve ölçümleri, gelir dilimleri arasındaki değişimlere “duyarlıdır”.

Yoksulluk olgusunun sosyal politikanın odağına yerleştirilmesi sürecinde, bir “sosyal risk” kategorisinin yaratıldığı görülmektedir. Sosyal risk kavramsallaştırması, çağrıştırdıkları itibariyle belirsizlikleri içerdiği kadar, bir bilinemezliği de barındırmaktadır. Bunlar türleri itibariyle bakıldığında, doğal, ekonomik, siyasal, çevresel, sosyal riskler ve sağlık riskleri olarak kategorilendirilmektedir². Buna göre, yoksulluk olgusu bu risklerden türemiştir. Bu riskler, toplumda gelir dağılımının bozulmasına ve yoksulluğun ortaya çıkmasına yol açarlar. Dolayısıyla bu riskler sonucunda ortaya çıkan yoksullukla mücadele edilmesi, yoksulluğun azaltılması son derece önemlidir. Buna “sosyal risk yönetimi” adı verilmektedir (Aktan, 2002a: 573). Sosyal risk yönetiminde temel olarak sırası ile risk azaltma ve hafifletme ve baş etme olmak üzere üç yöntem anılmaktadır.

DB eski Başkanı Wolfhenson’un 1999’da sarf ettiği, “bizler yoksulluğu öne ve merkeze almak zorunda olduğumuzu öğrendik” (DB, 2002b: 931) şeklindeki sözleri ile temel amaç ise, sosyal politikayı geleneksel müdahale ve düzenleme alanlarından ve kamusal içeriğinden uzaklaştırmaktır. Bu alanlar, “sosyal güvenlik, işçi sendikaları ve toplu sözleşme düzeni, emeği koruyucu/geliştirici iş yasaları, sosyal yardımlar, asgari ücret, kamusal sağlık, eğitim, konut ve ulaşım hizmetleri” (Özügürlü, 2003: 61) olarak ifade edilebilir. Geleneksel olandan uzaklaşılırken amaç, kamunun sözleşme ve ücretli istihdam düzeni, yani emek piyasasına müdahalesini engellemektir. Kamunun bu tür bir müdahale biçim ve içeriğinden sıyrıldığı bir ortamda ise yapacağı tek şey, neo-liberal politikaların yarattığı yoksulluğu azaltmadır. Burada önemli olan nokta, yoksulluğun kamu merkezli sosyal politika pratiğindeki dönüşümü tartışmaması ve güvencesiz ve esnek çalışma, özelleştirme, sendikasılaştırma ve sosyal hak kayıpları ile ilişkilendirilmemesidir. Yoksulluk, ücretli emek konumuna yükselememiş olanların bir sorunudur.

Esas olarak, yoksulluğu azaltmayı, yoksulların emek piyasasında içerilme kapasite ve olanaklarını da artırması gerektiği için, olanı yoksulluğun sürdürülebilir kılınması (Özügürlü, 2003: 72) ya da “yönetimi” (Akkaya, 2005: 16) olarak tarif etmek yanlış olmayacaktır. Sosyal politikada yeni yaklaşımın hedef kitlesi, “sosyal desteğe gerçekten ihtiyaç duyan muhtaç ve düşkün” (Özügürlü, 2003: 64) bu kesimlerle sınırlandırılmalıdır. Bu dönemde, devletin piyasaya, ücretlilik ilişkilerine müdahalesinin ortadan kaldırılması çerçevesinde, merkezini işçi sınıfının aldığı geleneksel sosyal politika anlayışı devlet-piyasa ilişkilerinin dönüşümü bağlamında bir hedef kayması yaşamaktadır. Özügürlü’ya (2003: 69) göre, toplumu piyasasının bir uzantısı olarak gören bu yaklaşım, sosyal politikanın sosyal niteliğini de ortadan kaldıracaktır.

2. DÜNYA BANKASI’NIN YOKSULLUĞU AZALTMA POLİTİKALARI

DB’nin “yoksulluğu azaltma stratejisinin temelinde” 1990 Dünya Kalkınma Raporu, 1991’e ait Yoksulluğun Azaltılması İçin Yardım Stratejileri adlı çalışma ile “Faaliyet Direktifi 4.15’te teklif edilen yaklaşım”ın yer aldığı ifade edilmektedir. Bu çerçevede, “geniş tabanlı, emek-yoğun büyümeyi ve beşeri sermayeye yatırım ile büyümeden pay alamayanlar için güvenlik ağıının oluşturulmasını teşvik eden destek politikaları” bu çizginin köşe taşlarını oluşturmaktadır. “Yoksulluğu Azaltma Stratejisi” girişiminin başladığının duyurulması ise IMF ve DB tarafından 1999 yılında olmuştur. Zamanın DB Başkanı Wolfensohn ve Joseph Stiglitz tarafından hazırlanan Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi’nin “bir parçası olan bu strateji, yoksullukla mücadele için, hükümetleri, bölgesel kalkınma bankalarını, kiliseleri ve sivil toplum örgütlerini birlikte hareket etmeye” çağırmıştır (Zabcı, 2009: 100).

Ardından konu daha gelişkin bir şekilde DB’nin 2000/2001 Dünya Kalkınma Raporu’nda ele alınmış, kendi deyimleri ile mevcut düşünceler sentezlenmiştir (DB, 2002b: 931-932). Banka’nın 2000/2001 tarihli “Yoksulluğa Saldırmak” (Attacking Poverty) başlıklı Dünya Kalkınma Raporu ise, yine piyasa merkezli bir büyüme ile yoksullara yönelik fırsatların artırılması, yoksulların güçlendirilmesi, yoksulların güvenliğini sağlayacak ölçümlerin yapılmasını ileri sürmüştür. Bu noktada

² Etki alanının büyüklüğüne göre, makro (ulusal ya da uluslararası düzeyde ortaya çıkan şoklar), meso (hanelerden oluşan bir topluluğu ya da bir köyü etkileyen risk) ve mikro (bir kişi ya da bir haneyi etkileyen risk) riskler vardır.

yatırım ortamının iyileştirilmesi ve yoksulları güçlendirmek şeklinde iki araçtan oluşan bir kalkınma çerçevesi belirleyici olmuştur (WB, 2001). Bu raporda, yoksulluğu azaltma stratejisi üç başlık altında ele alınmıştır³:

“1. Fırsatları Artırma: Yoksullar için iş, kredi, yol, elektrik, okul, su ve sağlık hizmetleri yanında ürünlerini satabilecekleri bir pazarın da sağlanması. Bu fırsatların yaratılması için gereken birincil koşul, Banka’ya göre ekonomik büyümedir. Aynı zamanda, eşitsizliğin azaltılması ve devletin daha fazla eşitlik sağlaması için, insan, toprak gibi varlıkları destekleyici girişimlerde bulunması.

2. Güçlendirmeyi Olanaklı Kılma: Devlet kurumlarının yoksullara daha fazla hesap verir ve duyarlı bir hale getirilmesi; yoksulların siyasal güç ile yerel karar alma mekanizmalarına katılımlarının artırılması; cinsiyet, etnisite, ırk ve sosyal statü farklılıklarından kaynaklanan sosyal engellerin kaldırılması.

3. Güvenliği Artırma: Yoksulların ekonomik şoklara, doğal afetlere, sağlık sorunlarına ve şiddete karşı korunmasızlığının azaltılması; güvenliği artırmanın bir gereği olarak beşeri sermayeye yatırımın teşvik edilmesi; yoksulların karşı karşıya kaldığı riskleri azaltıcı mekanizmaların geliştirilmesi; aynı zamanda yoksulların risklerle baş etme güçlerini artırıcı güvenlik mekanizmalarının oluşturulması” (Aktaran Zabcı, 2009: 91, WB, 2001: 6-7).

Yoksulluğu azaltma stratejileri ile yukarıda değinilen “sosyal risk yönetimi” araçları arasında ciddi bir örtüşme söz konusudur. Hatta yakından bakıldığında bu noktada getirilen önerilerin hemen hemen aynı olduğu görülür. Buna göre, DB 2000/2001 Dünya Kalkınma Raporu’nda da belirtildiği üzere, sosyal risk yönetimi kapsamında şu araçlara başvurulmaktadır, başvurulmalıdır:

Tablo 1. Sosyal Risk Yönetimi

Araçlar =>	Formel Araçlar, Politikalar ve Mekanizmalar	
Amaçlar	Piyasa Temelli	Kamusal Politikalar
Risk Azaltma		-İstikrarlı makroekonomik politikalar -Çevre politikası -Eğitim politikası -Halk sağlığı politikası -Altyapı yatırımları politikası -Aktif işgücü piyasası oluşturma politikaları
Riski Hafifletme		
Çeşitlendirme	-Finansal kuruluşlardaki tasarruf hesapları -Mikro-finance	-Tarımsal genişleme - Serbest ticaret -Mülkiyetin korunması
Sigorta	-Yaşlılık ödeneği -Kaza, sakatlık ve diğer sigortalar	-Emeklilik sistemleri -İşsizlik, hastalık, sakatlık ve diğer riskler için zorunlu sigorta
Şoklarla Baş etme	- Finansal varlıkların satışı - Finansal kuruluşlardan krediler	-Sosyal yardım, -Workfare, -Sosyal fonlar, -Nakit transferler, -Sübvansiyonlar, vs.

Kaynak: WB, 2001: 141

3 İlginç olan nokta, tüm bu güçlendirme ve desteklemeye yönelik olarak belirlenmiş olan başlıkların yoksullar için tasarlanmış olmasıdır. Karşımıza sürekli bir yoksul kategorisi çıkmaktadır. Farklı bir çalışmada (WB, 2004: 7) bu başlıklar, “Promoting opportunity for poor people (Yoksullar için fırsatların geliştirilmesi), Facilitating poor people’s empowerment (Yoksulların güçlenmesini kolaylaştırmak), Enhancing poor people’s security (Yoksulların güvenliğini artırmak)” olarak sunulmaktadır.

Yoksulluğu azaltma politikaları söz konusu olduğunda karşımıza ilk çıkan noktalardan biri, küreselleşme sürecinin “alternatifsizlik” söylemini anımsatmasıdır. Nasıl ki, neo-liberal yapısal uyum politikaları, ülke dinamiklerinin ötesinde her yerde geçerli bir paketmiş gibi sunuldu ise, yoksulluğu azaltma politikalarının da “her yerde ve her zaman geçerli olduğu görüşü” savunulmaktadır (Şenses, 2004: 16). Tüm bu yaklaşımlar, tabloda da görüldüğü üzere bir ekonomik büyüme-kalkınma hedefine bağlanarak tariflenmektedir. “İktisadi büyüme yoksulluğun azaltılmasında son derece önemli bir faktördür. (...) Büyüme yoksulların lehine olmalıdır. Yoksulların lehine bir büyüme istihdam yaratan, eşitsizlikleri azaltan ve yoksulların gelirlerini artıran politikalarla yürütülebilir” (Aktan ve Vural, 2002: 563-564). Bunun için neo-klasik iktisadın temel önermelerini içeren ve neo-liberal modelin temel bileşenlerini oluşturan şu uygulamalar yapılmalıdır:

“- Piyasalarda sapmalara yol açan kamusal müdahaleler (aşırı değerlenmiş döviz kuru politikası, ithalat ve ihracat kısıtlamaları, kredi sübvansiyonları ve kamu iktisadi teşebbüslerinin rolünün fazla olması) azaltılmalı veya ortadan kaldırılmalıdır;

- Özel sektör için teşvik edici bir ortam oluşturulmalıdır;

- Kayıt dışı işgücüne ve özellikle kadınlara yeni ve ilave gelir elde etme olanakları sağlayan program ve politikalar (mikro-kredi vb.) yürürlüğe konulmalıdır;

- İktisadi faaliyetleri canlandıran, sosyal hizmetlere erişimi artıran ve istihdam yaratma olanağı yüksek olan altyapı yatırımları artırılmalıdır” (Aktan ve Vural, 2002: 564)

Yoksulluğun azaltılması, “Uluslararası Kalkınma Amaçları” olarak tarif edilen bir hedef ekseninde tartışılmaktadır. Örneğin 2015 yılına kadar günde 1 dolardan daha az bir para ile geçinmeye çalışan insan sayısının yarıya yarıya düşürülmesi gerçekleştirilemezse, bu kalkınma amacına erişilemeyeceği ifade edilmektedir (DB, 2002a: 921). Ülkeler için, içeriği neo-liberalizmin iktisadi unsurları ile doldurulmuş olan bir kalkınma hedefi, yine DB tarafından “Comprehensive Development Framework (CDF)” – “Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi”⁴ adı altında belirlenmektedir. “Yoksulluğu azaltma” ve “country ownership” – “ülke sahipliği” de CDF kapsamında yansıtılmıştır (Ruckert, 2006: 36). “Ülkelerin kendilerine ait yoksulluğu azaltma stratejileri”nin, DB ve IMF’den alınacak kredilerde “temel dayanak” olacağı da resmin parçalarını tamamlayan unsurlardan biridir. Buna yönelik anlaşma, IMF ve DB’nin 1999’daki yıllık toplantılarında sağlanmıştır (DB, 2002a: 922-923). Ülkelerin borçlu olmaları, onların, kredi anlaşmalarına eklenen kredi alma koşulları aracılığıyla, makro ekonomik politikalarını kredi kuruluşlarının gereksinimleri doğrultusunda belirlemeye zorlanmalarını sağlayabilmiştir. Ülkeler böylelikle denetlenebileceklerdi (Chossudovsky, 1999: 53). Öte yandan şartlı olarak verilen krediler, politik bir araç haline de gelmişti (Zabcı, 2009: 64). Bu konuya aşağıda tekrar değinilecektir.

Sosyal politikanın kamu merkezli bir düzenleme aracı olarak “anlamını yitirmesi” ile ortaya çıkan boşluğu özel sektör, STK’ların (dernek, vakıf, sendikalar, “inanç temelli ve hayırsever örgütler”, çeşitli kuruluşlar, vs.) doldurması öngörülmüştür. DB, “sivil toplumu, devlet dışı ve kar amacı taşımayan, kamusal yaşam içinde yer alan örgütleri tanımlamak için kullanmaktadır” (Zabcı, 2009: 85). Kilise gruplarının (DB, 2002a: 921) da bu amaç doğrultusunda çalışacağı çeşitli metinlerde yer almaktadır. Banka’nın STK’larla olan ilişkisinin 1990’lardan sonraki seyri, esas olarak yönetim ve yoksulluğu azaltma programı çerçevesinde ilerlemiştir. Banka’nın ulusal STK’ların öne çıkması yaklaşımını benimserken, faaliyet yürütülecek ağırlıklı ölçeğin “yerellik” olması dikkat çekicidir.

Yoksulluğu azaltma programları ve STK’larla işbirliğinin gelişmesi, bir ana hedef olarak finansal piyasaların ve siyasal istikrarın sağlanması üzerinden okunabilir. Dahası süreç, neo-liberalizmle iç içedir. Bu çerçevede, DB Başkanı’nın 1998 yılındaki şu sözleri, tayin edici dinamiği gözler önüne serer niteliktedir:

“Daha fazla eşitlik ve sosyal adalet sağlayamazsak, siyasal istikrar sağlanamaz, siyasal istikrar sağlanmadan da finansal paketlere ne kadar konursa konsun finansal istikrar sağlanamaz” (Munck’tan aktaran Şenses, 2004: 17).

⁴ “CDF, politika yapıcılarının kalkınmanın iktisadi, beşeri ve yapısal unsurları arasında daha fazla dengenin oluşmasına ve bu dengeyi sağlamada ülkeleri destekleyen yeni ortamlığa dayalı bir yaklaşımı belirlemektedir” (DB, 2002a: 925).

Bununla bağlantılı olarak DB yoksulluğu azaltma stratejilerinin ve PRSP'lerin, geçtiğimiz 10 yıl içerisinde yatırım ortamının iyileştirilmesi ve üretim, sermaye ve emek piyasalarında rekabetin geliştirilmesi için devletin aktif bir faaliyet içerisinde olması yönünde bir değişim geçirdiği belirtilmektedir (Cammack, 2009). Nitekim ülkelerde de aktif istihdam politikaları kapsamında beceri edindirme programları, işgücünün istihdam edilebilirliğini artıran faaliyetler ve emek piyasası esnekliğini artırmayı hedefleyen yeni düzenlemeler, DB tarafından da desteklenmektedir. Bu ise yeni kalkınma paradigması ekseninde özel sektör öncülüğünde "yoksullar lehine", "yoksulluk yaratmayan" bir büyüme patikası ile olanaklıdır.

Buradan hareketle getirilen politika önerileri de bu genel hedefe ulaşılması ile sınırlandırılmaktadır: "İnsan sermayesine (temel eğitim ve koruyucu sağlığa) dönük kamu harcamalarının" artırılması ve "mülkiyet haklarını, toprak ve sermaye piyasalarını, krediye ulaşma olanaklarını" geliştirmek (DB'den aktaran Boratav, 2004: 9) ile çerçevelenmiştir. Bu kapsamda sistem içi yoksulluğu dolaylı ve doğrudan azaltma politikalarına yönelinmiştir. Dolaylı politikalarda ekonomik kalkınma ya da büyüme ile yoksulluk azaltılmaya çalışılırken, doğrudan politikalarda ise doğrudan yoksulluk sorununu hedef alan azaltma programları ile yola çıkılır. Önceleri, yoksulluğu azaltmak amacıyla bir doğrudan müdahale yöntemi olarak piyasa gelir dağılımına kamu müdahalesi söz konusu iken (Önder, 2004: 20-21), bunun hemen hemen hiç tartışılmadığı göze çarpmaktadır (Şenses, 2004: 15). Bunun yerine artık, yoksulların piyasa ile daha fazla ilişkilenebilmesi, piyasaya girebilmesi için "emek güçlerine nitelik kazandırılması ve dahası girişimci olabilmeleri için minimum kredi olanaklarının sağlanmasına yönelik çözüm önerileri" sunulmaktadır (Ercan, 2006: 114).

Ülkelerin yoksulluğu azaltma politikaları ile borç servisleri arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Eylül 1999'da DB ve IMF'nin yıllık toplantılarında dış borç sorununu çözebilmek ve ülke yardımları sağlayabilmek için 1996'da ilan edilen (DB, 2002c: 940) "The Heavily Indebted Poor Countries Initiative-HIPC"⁵ – "Ağır Bir Şekilde Borçlanmış Yoksul Ülkeler İnisiyatifi"nin güçlendirilmesi ile ilgili olarak bir anlaşma gerçekleştirilmiştir (DB, 2002a: 922-923)⁶. Anılan toplantıda, "ülkelerin kendilerine ait yoksulluğu azaltma stratejilerinin Dünya Bankası ve IMF'nin ayrıcalıklı kredilerinin verilmesinde temel dayanak olması" onaylanmıştır (DB, 2002a: 921-922). Buna göre, HIPC İnisiyatifi "çerçevesinde borç indirim ve kolaylıklarından faydalanan veya DB ve IMF'den imtiyazlı kredi kullanan tüm düşük gelirli ülkeler kendileri tarafından hazırlanan yoksulluğu azaltma stratejileri geliştirmelidirler" (DB, 2002a: 930). Prensipte olarak, HIPC İnisiyatifi çerçevesinde yardım arayan ülkelerin, yardıma ilişkin karar kesinleştiği zaman "bir yoksulluğu azaltma stratejisine sahip olmaları ve (...) borç indirimi ve kolaylıkların geri dönülmez bir şekilde sağlandığı an"da da "uygulamada gözle görülür ilerlemeler sağlamış olması" gerekmektedir (DB, 2002a: 927).

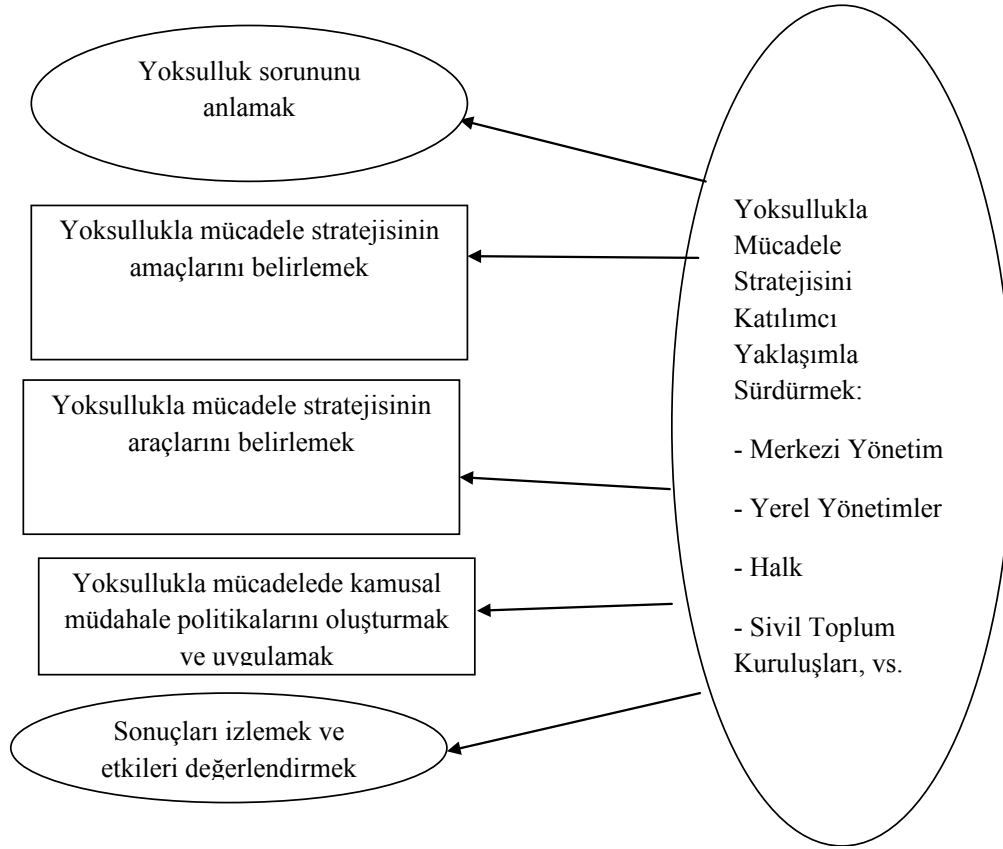
Belirtilen yoksulluğu azaltma stratejileri, ülke içinde istenirse DB ve IMF'den de yardım alınarak (DB, 2002a: 928) hazırlanan PRSP'ye yansıtılmalıdır. "PRSP, düşük gelirli ülkelerde, yerli paydaş ve hükümet temsilcileri, IMF ve DB'yi içeren⁷ katılımcı bir süreç ile hazırlanan belgelerdir". Bir PRSP, birkaç yıl boyunca bir ülkenin geniş tabanlı büyüme ve yoksulluğu azaltmayı geliştirmesini amaçlayan makro ekonomik, yapısal, sosyal ve politik programları tanımlar (Yeates, 2008: 305-306). Bu belge, yukarıda adı geçen Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi'ne ait ilkelerin spesifik bir alanda pratiğe dökülmüş halidir (DB, 2002a: 921-922). PRSP'ler, "kapsamlı kalkınma çerçevesinin ülkeler düzeyinde pratiğe geçirilmesi için ulusal eylem stratejilerini tespit etmektedir" (Özdek, 2002: 5). Nitekim, PRSP'lerin içeriğinde "DB ve IMF ile üzerinde mutabık kalınacak ve yoksullukla mücadele üzerine odaklanacak üç yıllık bir makro-ekonomik çerçeve" olması gerektiği belirtilmektedir (DB, 2002b: 938). Yoksulluğu azaltma stratejilerini aşamalar halinde sıralamak gerekirse şu tür bir şekil açıklayıcı olacaktır:

⁵ "The Heavily Indebted Poor Countries Initiative-HIPC", <http://web.worldbank.org>

⁶ HIPC ve 2006'da oluşturulan "Multilateral Debt Relief Initiative – (MDRI)" – "Çok Taraflı Borç Rahatlatma İnisiyatifi"nin kimi HIPC kapsamındaki ülkelere yoksulluğu azaltma harcamalarının artırılmasına katkıda bulunduğu kaydedilmektedir. Buna göre, bu ülkelerde devlet gelirleri içerisinde yoksulluğu azaltıcı harcamaların payı 1999'dan 2008'e yüzde 42'den yüzde 49'a çıkmıştır. Aynı dönemde Milli Gelir içindeki pay ise yüzde 7'den yüzde 8'e yükselmiştir (HIPC, 2010).

⁷ Wolfensohn'un konuyla ilgili sözleri aydınlatıcıdır: "Eğer hükümette bunu yapacak yeterli kapasite yoksa, biz onların kendi stratejilerini kurmaları ve uygulamaları için destek ve yardım sunmalıyız" (Aktaran Özdek, 2002: 10).

Şekil 1. Yoksulluğu Azaltma Stratejileri

Kaynak: Klugman'dan aktaran Aktan, 2002b: 582

Bir PRSP oluşturulması sürecinde, öncelikli olarak "yoksulluğun azaltılması ve büyüme önündeki engellerin tespit edilmesi" gerekmektedir. Bu kapsamda öncelikli olarak sorulan soru kimin yoksul olduğudur. Kimlerin yoksul olduğu ve bunun nedenlerinin "ayrıntılı bir şekilde anlaşılması ve belirlenmesi" ile hazırlanacak PRSP, yoksulluğun azaltılması için "makro-ekonomik, yapısal ve sosyal politikaların sınırlarını" belirler. "Strateji, ülkenin genel bütçesi çerçevesinde yakın ve uzun vadeli hedefleri başarmak için dizayn edilen kamu politikası faaliyetlerini tasarlayacaktır." Öte yandan anılan stratejinin başarılı olabilmesi için, "ülkelerin kalkınma ortakları tarafından desteklenmesine gerek" olduğu belirtilmektedir.

3. TÜRKİYE'DE SOSYAL YARDIMLAR

İlk olarak, Türkiye'de sosyal yardımlar, 1980 sonrası dönemde, yoksulluğun artması ile birlikte, bunu hafifletmeye yönelik araçlar ve mekanizmaların da devreye girmesi ile birlikte düşünülmelidir. Türkiye'de yoksullukla mücadele politikaları, iktisadi programın ve birikim rejiminin dönüşümü ile paralellik arz eder. Türkiye, 24 Ocak 1980 kararlarının ardından girdiği yolda, yoksulluğu azaltma stratejilerine temel oluşturan paradigmayı zaman içinde benimsemiş ve uygulamaya koymaya başlamıştır. Bu süreç Türkiye'de, "iç finansal piyasalarda, mal piyasalarında, dış ticaret rejiminde ve döviz kuru rejiminde serbestleşme" (Ansal, vd., 2000: 69), özelleştirmeler ve emek maliyetinin düşürülmesi yönündeki politikalarla ilerlerken, kamunun istihdam yaratmasının önü, Türkiye'yi dünyaya bir ucuz-uyumlu işgücü deposu olarak eklemlen politikalar tarafından kesilmiştir. Bu çerçevede, -elbette liberal politikalarla pansuman oluşturacak "popülist kaygıların" bir ürünü olarak (Sallan-Gül, 2002: 117)- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun⁸ 1986 yılında kuruluşu, 1992'de Yeşil Kart uygulamasının başlaması, bu kapsamda değerlendirilebilir.

İkinci olarak, 1980 sonrası dönemde, Türkiye'de "yerel yönetimlerin yükselişi ve devletin izle-

⁸ Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarını da içeren bilgi için bkz. TSBD/UNDP, 2004: 12-30

diği ekonomik büyüme stratejilerinde ulusal ölçekten yerel ölçeğe doğru geçiş” (Avcuoğlu, 2009: 33) ile yoksullukla mücadele stratejisinin yerel kurum ve dinamiklere yaslanması tesadüfi olarak oluşum göstermeyen bir bütünün parçalarıdır.⁹ Fon, 01.12.2004 tarihinde yürürlüğe giren 5263 sayılı Yasa ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’ne dönüştürülmüştür. Sosyal yardım faaliyetleri 81 ilde Valilikler ve 892 ilçede de Kaymakamlıklar başkanlığında kurulu bulunan toplam 973 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla sürdürülmektedir. Bu kapsamda 948 vakıf kurulmuş, yeni kurulan ilçelerdeki 25 vakıf ise kurulum aşamasındadır (Yazıcı, 2009, <http://www.sydgm.gov.tr>). Bu kapsamda, Türkiye genelinde 4 milyon insana gıda, yakacak, barınma, eğitim ve sağlık alanlarında sosyal yardım destekleri verilmiştir (Evrensel, 2010). Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’nca yapılan sosyal yardımlara ilişkin ödeneklerin ise yıllara göre düzenli bir şekilde arttığı görülmektedir:

Tablo 2. SHÇEK’in yıllar itibariyle sosyal yardım ödenekleri (TL)

2001	2,902,242
2002	5,233,236
2003	9,909,913
2004	11,484
2005	15,980,800
2006	40,917
2007	48,255,500
2008	59,300
2009	78,421,693

Kaynak: Evrensel, 2010

Merkezi hükümetlerden yerel yönetimlere yetki devri gerçekleştirilmiş¹⁰ ve belediyelere ayrılan kaynaklar artırılmıştır. Yerelleşme eğiliminin bir diğer boyutu ise piyasa mekanizmalarının geliştirilmesidir (Avcuoğlu, 2009: 33, 35). Yoksulluğu azaltma stratejileri arasında sayılan, yoksulları piyasa ile buluşturma, insan sermayesinin artırılması gibi yerele yaslanan pratikler ile “finansal sermaye akışlarından, uluslararası ticaretten ve global üretim zincirlerinden pay kapma yarışına girmiş yerel ekonomik stratejiler”¹¹ (Avcuoğlu, 2009: 34) arasında bir bağ olabileceğini düşünenler gerekir. Yaşanan iktisadi dönüşümün yerelliklere sermaye çekebilme boyutu da yoksullukla mücadele stratejilerini oluşturan etmenler arasında sayılabilir. Sermaye çekebilmek hedefini taşıyan kentsel politikaların yoksulluğu artırdığı belirtilirken, artan sosyal yardımların bu strateji için bir onay mekanizması işlevi gördüğünü söylemek mümkündür (Avcuoğlu, 2009: 38).

Üçüncü olarak, Türkiye’de sosyal yardımlar, DB tarafından belirlenen yoksulluğu azaltma stratejileri ile paralellik arz etmektedir. Türkiye için bir yoksulluğu azaltma stratejisinin DB tarafından belirlenen unsurları özetle şöyledir: 1) DB ve IMF ile makro ekonomik programlarını ve yapısal uyum politikalarını sürdürmek, 2) “Sosyal riski azaltmak için krizin etkilediği en yoksul kesimleri desteklemek”; bu kapsamda, hızlı müdahale adı altında “ekonomik krizden etkilenen kesime acil destek vermek, “ilgili kamu kuruluşlarının kurumsal kapasitesini yükseltmek”, yerel girişimler, şartlı nakit transferleri, 3) “Türkiye’nin sosyal güvenlik ağını geliştirmek ve desteklemek, 4) Yoksulluğun nitel ve nicel seyrinin izlenmesi (Özkan, 2004: 33).

DB’nin yoksulluğu azaltma çizgisinin Türkiye’deki somut yansıması, Banka tarafından 11 Eylül 2001 tarihinde başlatılan ve 2006 yılında tamamlanan “Sosyal Riski Azaltma Projesi”dir (SRAP). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu’nun uygulayıcı konumunda olduğu proje için, DB’den 5 yıl ödemesiz, 15 yılda ödeme koşuluna bağlı olarak 500 milyon dolar kredi alınmıştır. DB’nin o dönemki Türkiye temsilcisi Ajay Chibber’e göre SRAP’ın amacı 2001 krizinin yoksul aileler üzerindeki etkisini azaltmaktır (Zabcı, 2009: 99). SRAP kapsamındaki hedefler şöyle sıralanmaktadır:

⁹ Son yıllarda dikkat çeken noktalardan biri de, “sosyal hizmet sunumu ve yoksul yardımı konularında gönüllü faaliyetlerle yerel yönetim işbirliğinin teşvik edilmesi”dir. (Buğra, 2008: 242).

¹⁰ “Bu anlamda devletin müdahale gücünün kaybı söz konusu değil, yeniden yapılanması söz konusu. Belediyeler bu yeniden yapılanma içerisinde etkileri artan devlet kurumları ve yerelliklerde oluşan çok bileşenli kurumsal çerçevenin sağladığı yeni müdahale yöntemleriyle yerel-merkez ilişkilerinde merkezin etkisi de yok olmuyor fakat farklı dolaylılarla gerçekleşiyor” (Avcuoğlu, 2009: 35).

¹¹ Yoksulluğu azaltma stratejileri arasında yer alan mikro kredi uygulamaları bu bağlamda değerlendirilebilir. Mikro girişimcilik, “örgütlü-sanayi sisteminin taşeron ilişkileri kullanabileceği asgari beceriye sahip ‘serbest işçiler’ tabanı sunacağı” belirtilmektedir (Güler, 2006).

- Krizden etkilenen yoksullara doğrudan acil gelir desteği sağlamak (sosyal riski hafifletme)
- Yoksula sosyal hizmet ve yardıma götürecekt olan devlet kurumlarının sosyal kapasitesini artırma (sosyal risk yönetimi)
- Temel sağlık ve eğitim hizmetlerinde kullanılma şartına bağlı kalınarak, nüfusun en yoksul yüzde 6¹²'sini hedefleyen temel bir sosyal yardım sistemini uygulama (sosyal riski hafifletme ve engelleme)
- Yoksullar için gelir ve istihdam yaratıcı fırsatları artırma (sosyal riski azaltma)" (Zabcı, 2009: 119).

Bu hedefler doğrultusunda proje, "hızlı yardım ve yatırım" olmak üzere iki temel bölümden oluşmaktadır. Hızlı Yardım bileşeni "eğitime katkı, sağlık, yakacak, gıda"¹³ başlıklarında yardımları kapsamaktadır (Zabcı, 2009: 119-120). Yatırım bölümü ise "kurumsal gelişim, şartlı nakit transferleri ve yerel girişimler" olmak üzere, birbirini tamamlayan üç bileşenden oluşmaktadır" (T.C. Başbakanlık, 2007: 25) Ayrıca, kira, giysi, ilaç, tekerlekli sandalye, spor malzemesi, ev eşyası¹⁴, vb. de belediyelerin yardım konusu olmuş başlıklar arasındadır (Avcuoğlu, 2009: 37).

Dördüncü olarak, Türkiye'de sosyal yardımlar konusunda Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) uygulamasını önemli bir bileşen olarak gözükmektedir. Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) uygulamasını Avrupa çapında ilk kabul eden ülke olan Türkiye'de, 2001 krizinin ertesinde başlayan SRAP kapsamında ŞNT'lerin yoksulluğun azaltılmasında "en önemli araç olduğu" kaydedilmektedir (Aktaran Yalman, 2007: 659). ŞNT uygulamalarına yönelik olarak, gelirin eşitsiz dağılımının ileri düzeylerde olduğu ülkelerde, bu uygulamanın eşitsizlikleri giderme etkisinin son derece az olduğu uluslararası literatürün üzerinde anlaştığı bir konudur. Ancak yine de bu transferlerin, alanlar tarafından önemi ne ve bu kesimlerin yaşam düzeylerini kısmi oranda iyileştirdiğine işaret edilmektedir. Türkiye'de projeye ilişkin resmi belgede, ŞNT, "kuşaklar arası yoksulluk zincirini kırmak için en etkin yöntemlerden biri olarak görülen insan sermayesi birikimini mümkün kılan son dönem kalkınma programlarının bir parçası" olarak değerlendirilmektedir (T.C. Başbakanlık, 2007: 58). Bu sosyal yardım aracının uygulanmasında,

"yoksulluğun temel nedenlerinden biri de, yoksul ailelerin eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşma ve yararlanma oranının çok düşük olmasıdır. Dolayısıyla yoksulluğun azaltılmasına yönelik programların öncelikle yoksul ailelerin bir şekilde eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimlerini sağlaması gerekmektedir"¹⁵

saptaması ile yola çıkılmaktadır. ŞNT'lerin hedef kitlesi, "ekonomik güçlükler nedeniyle çocuklarını okula gönderemeyen veya düzenli sağlık kontrollerini yaptıramayan, nüfusun en yoksul yüzde 6'lık kesimine dahil olan aileler" olarak sıralanmaktadır (T.C. Başbakanlık, 2007: 59)¹⁶. Amaçlar ise şöyle sıralanmaktadır:

- Yoksul ailelerin çoğu zaman çocuklarını okula göndermesini engelleyen masraflarının (kırtasiye, okul kıyafetleri, okul ücretleri) karşılanması yoluyla, çocukların eğitimlerin devam sağlamak;
- Yoksul aile çocuklarının doğum sonrası temel sağlık ve beslenme hizmetlerinden (aşılama, büyümenin gözlemlenmesi ve yetersiz beslenme bozukluklarını giderme) yararlanmalarını sağlamak;
- Gebeliklerin takibi ile, doğum öncesinde gebelik risklerinin önlenmesini, gebelik sırasında karşılaşılabilecek olan sorunlara anında müdahale edilmesini, aşılarının zamanında ve tam olarak yapılmasını, gebelik anemisinin korunmasının, tedavisini ve doğumun güvenli olarak hastanede yapılmasını sağlamak" (T.C. Başbakanlık, 2007: 59)

Bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için, eğitim, sağlık ve gebelik başlıklarından oluşan üç bileşenli bir program oluşturulmuştur. Bu kapsamda yapılanlar ise şöyle sıralanmaktadır:

¹² Alıntılanan kaynaktan 8 olarak belirtilmiştir. Ancak resmi belgede (T.C. Başbakanlık, 2007: 59) bu oran yüzde 6 olarak verilmektedir.

¹³ Hızlı Yardım başlığı altında bu sayılanlar sadaka devlet ve sosyal dilencilileştirmenin bileşenleri olarak da okunabilir.

¹⁴ Türkiye'de kömür, gıda dışında bir dönem sosyal yardımlarla simgeleşen materyallerden biri de buzdolabı idi. Tunceli'de yerel seçimlere bir hafta kala gerçekleşen bu "yardım", valilik onayıyla Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından gelir tespitine göre (means testing) dağıtılmıştır (Avcuoğlu, 2009: 32).

¹⁵ Bu haliyle uygulayıcının da çarpık bakış açısı daha ilk adımda karşımıza çıkmaktadır. Eğitim ve sağlığa ulaşamamanın nedeni olarak yoksulluğun görülmemesi düşündürücüdür.

¹⁶ Bu kapsamda verilen yardımların miktarları için bkz. (Yazıcı, 2009, <http://www.sydgm.gov.tr>)

“Eğitim yardımları, ilk ve orta öğretim çağındaki yoksul çocukları hedeflemiştir. Yoksul ailelere okul çağına gelmiş çocuklarını okula kaydettirmeleri, 1-12. sınıflarda okuyan çocuklarının okula devamını sağlamaları (yüzde 80) şartına bağlı olarak eğitim masraflarını karşılamak amacıyla düzenli nakdi yardım yapılmıştır.

Sağlık yardımı, yoksul ailelerin 0-6 yaş arasındaki çocuklarını hedeflemiştir. Daha sağlıklı nesillerin yetişmesi için ailelere, çocuklarının sağlık ocaklarında düzenli olarak kontrollerini yaptırma-ları şartıyla nakdi yardım yapılmıştır” (T.C. Başbakanlık, 2007: 60).

Türkiye’de ŞNT’lerin sadece kadınlara ve okul çağındaki çocuklara verilmemesi gerektiği öne sürülmekte, “genç erkeklerin sosyal yardımlardan yararlanamadığı belirtilerek, belirli bir gelir düzeyinin altındaki yoksul kesime ‘topluma yararlı faaliyet koşulu’ ile sosyal yardım yapılması önerilmektedir” (Yalman, 2007: 658-659). Bu çerçevede, “ailelere, çocuklarını okula göndermeleri ve onların temel sağlık ve beslenme ihtiyaçlarını sağlamaları koşuluyla, nakit yardımlar yapılması öngörülmektedir” (Zabcı, 2009: 121). Proje kapsamında 2,63 milyon kişiye ulaşılmıştır (T.C. Başbakanlık, 2007: 2).

Proje kapsamında, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışma Vakıfları, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ve Türkiye İstatistik Kurumu gibi kamu kuruluşlarının kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi de bulunmaktadır (T.C. Başbakanlık, 2007: 27-54; Zabcı, 2009: 122).

Proje kapsamındaki son bileşen yerel girişimlerdir (T.C. Başbakanlık, 2007: 111-174). Bunun şu alt öğelerden oluştuğu belirtilmektedir:

- “- Yoksullar için gelir getirici mikro ölçekli alt projeler
- Kadın ve işsiz gençler için istihdam edilebilirlik eğitimleri
- Toplum yararına işler için geçici istihdam olanakları
- Toplum merkezleri aracılığıyla kimsesiz çocuklar, engelliler, yaşlılar ve yoksullara sağlanan düşük maliyetli sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılması” (Aktaran Zabcı, 2009: 123).

4. TÜRKİYE’DE SOSYAL YARDIMLAR: İKTİSADİ, SİYASİ VE KÜLTÜREL YAPILAR ÜZERİNE BİR ÇÖZÜMLEME

İlk olarak belirtmek gerekir ki, sosyal yardımlar, sosyal politikanın vatandaşlık temelinde bir haklar rejiminin simgesi olarak görülmesini ciddi olarak zedelemiştir. Sosyal yardımlar, sosyal devlet bünyesinde sosyal politika pratiğinin önemli öğelerinden biri olagelmıştır. Ancak “sosyal yardımlara ihtiyacı olanların belirlenmesini hedefleyen çeşitli yöntemlerin (means-testing) geliştirilmesi, sosyal politikanın vatandaşlık temelinde bir haklar rejiminin simgesi olarak görülmesini ciddi biçimde zedelemiştir”. Türkiye için de benzer bir durumdan söz edilebilir. Sosyal vatandaşlık ve evrensel ilkelere yaslanan bir hak düzleminden çok, yardım mantığına dayalı uygulamalar bulunmaktadır. Dahası bizzat devletin kendisi bu uygulamaların hak statüsünde tanımlanmasını istememektedir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nün 2008 tarihli Çalıştay Raporu’nda “devlet kanalıyla yürütülen sosyal yardımın bir hak olarak verilmesi halinde sosyal yardımların fayda sahipleri üzerinde bir beklenti oluşturarak vatandaşların kolaycılığa alışmasına neden olabileceği” açıkça ifade edilmektedir. Bunun liberal düşüncenin ve hak sahiplerini tembellikle suçlayan; ancak bir yandan da uygulamanın hak statüsünde tanımlanması halinde, talep-mücadele boyutu yaratmasından korkan bir anlayışın ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Tam da bu noktada hak ile yardım arasındaki farkı çağdaş sosyal politika perspektifinden kavramak için Talas’ın (1997: 55) tespitleri aydınlatıcı olacaktır:

“Yardım bir hak niteliği taşımaz. (...) Devletin müdahaleleri de kişisel yoksulluklara ve kişilere dönüktür. Buna karşı çağdaş sosyal politika çeşitli açılardan ayrı nitelikler taşır. Bir kez, önce kişiyi değil, onun mensup olduğu sınıfı ve bu sınıfın durumunu göz önünde bulundurur. Başka bir deyimle öngördüğü önlemler genel olana, işçi sınıfına dönüktür. Bunun yanında devletin mevzuat yolu ile yaptığı müdahaleler ve düzenlemeler hak yaratıcı niteliktedir. Kişi bu haklara dayanarak ya devletten ya da işvereninden isteklerde bulunabilir.”

Refah devleti geleneği olmayan Türkiye gibi ülkelerde yoksulluğu azaltma, kayıt dışılık ve dolayısıyla sosyal güvenlik sisteminden yoksun olma gibi nedenlerden dolayı ağırlıklı olarak sosyal yardımlar üzerinden ilerlemektedir. Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminin dışında kalan kesimler için yoksulluğu azaltma aynı ve nakdi yardımları gündeme daha fazla taşımıştır. Yeşil Kart ve çeşitli gelir transferleri bunun örnekleridir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, bu yöndeki politikaların en önemli uygulayıcısı haline gelmiştir. Yapısal uyum politikalarının “siyasal ve toplumsal maliyetlerini” en aza indirmek amacıyla, Müdürlük, “DB tarafından yoksulluğun etkilerinin hafifletilmesi için ayrılacak kaynakların uygulayıcı birimi” olarak tercih edilmiştir. Tüm bunların sonucunda sosyal devletin temel araçlarından olan vergilendirmeye (Güler, 2006) başvurmadan “yoksullar lehine bir kaynak transferi gerçekleştirme olanağı bulunmaktadır” (Yalman, 2007: 655-657). Yoksulluğu engellemek için en etkili araç olan sosyal yardımlar, aynı zamanda emeklilikte dönüşümün de gelip bağlandığı noktadır:

“Emeklilik sigortalarına yönelik kullanılması gereken kamu kaynağının kademeli olarak azalması, sosyal yardımlara aktarılabilecek kaynakların artmasını sağlayacaktır” (T.C. Başbakanlık, 2005: 90).

İkinci olarak, Türkiye’de 1980 sonrası dönemde, sosyal yardım harcamalarının ve “yerel yönetimlerin kent yoksullarına yönelik yardım faaliyetleri”nin artması, sosyal devletin geriletilmesi durumu ile iç içe geçmiştir (Özbek, 2002: 24-25). Türkiye örneği söz konusu olduğu zaman, bu tür uygulamaların siyasal boyutları atlamamak gerekir. Gerçekten de Türkiye’de oya tahvil etme gibi dinamiklerin de ürünü olan bir uygulama olarak, önce yoksullaştırıp sonra dilencileştirme politikası hüküm sürmektedir:

“(…) egemen söylemin sosyal politika önerilerinin, sosyal devletin bittiği ve neo-liberal söylemin hakim olduğu bir noktada, paternalistik, yandaşmacı ve muhafazakar içerikler edinmeye meyillili durdukları belirtilmelidir. Türkiye uygulamasında da yönetici kadroları mevcut iktidarlarca belirlenen yardım vakıflarının muhafazakar, işçici ve neo-liberal politikalar üreten siyasi çevreleri desteklemek için kullanıldığı bir sır değildir” (Özdemir; Yücesan-Özdemir: 2009: 331)

Üçüncü olarak, Türkiye’de sosyal yardım faaliyetleri yerelde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları üzerinden yürümektedir. Vakıfların yapısının¹⁷ iktidarların tasarrufuna açık olması, STK temsilcileri ve yönetimde yer alacak hayırsever vatandaşlar dolayısıyla bu uygulamalardan kimlerin yararlandıkları ve siyasi kullanım ve istismara açık olup olmadığı da önemli bir tartışma konusudur.

Dördüncü olarak, STK’ların değişen sosyal politika pratiği içerisinde ağırlıklı bir yer edinmeye başladıkları görülmektedir. Deniz Feneri, Cansuyu, Yardım Eli, Kimse Yok Mu gibi kuruluşlar buna örnek olarak verilebilir. Derneklerin kişi ve ailelere yönelik gerçekleştirdiği kampanyalara ve yardımlara¹⁸ baktığımızda, dernek faaliyetlerinin tam anlamıyla kamusal ve sosyal bir güvence boşluğunu doldurduğunu görülmektedir. Kimse Yok Mu’nun çalışmalarını destekleyenlere¹⁹ baktığımızda ise, özel sektör ve dinsel yönelimli kuruluş ve yayın organlarının tam da DB’nin çizdiği hat doğrultusunda sosyal politika alanına girdiğini görmekteyiz. Destekleyen kuruluşlar arasında, Sağlık Bakanlığı’nın yanı sıra, LCW, Bank Asya, Avira Anti-Virüs, Zaman gazetesi, Samanyolu haber, Aksiyon Dergisi, Cihan Haber Ajansı, Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON), Boydak Holding, Sürat Kargo, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, vs. de bulunmaktadır. Fotoğraf, içerisinde özel sektör, devlet, STK’lar, vs.nin de yer aldığı yardımseverlik ve hayırseverliğe dayalı bir sosyal politika anlayışının güzel bir örneğini sergilemektedir.

Beşinci olarak, Türkiye’de sosyal yardım pratiğinin paternalistik bir içerikle topluma sunulduğuna değinmek gerekir. Paternalist bir anlayışın “sosyal bir nitelik ve boyut” içermekle birlikte, sosyal devlet olamayacağını bu noktada hemen not etmek gerekir (Koray, 2000: 111). Bir uygulamanın hak değil de, merhamet-lütuf çizgisinde sunulması ve kamunun emek piyasasına müdahale biçiminin neo-liberal bir düzlemde yeniden üretilmesinden ise emeğin yoksulların payına düşen, Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin bülteninde (Büyükşehir Ankara, 2006: 3-7) manşete çekildiği gibidir: **“Yaşam Desteği”**. Dolayısıyla, Yoksulluk, **“yaşam desteği”**ne muhtaç hale getirilen bir

17 Vakıfların yapısı ile ilgili olarak bkz. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, <http://www.sydgim.gov.tr/tr/html/196/SYDVlerin+Yapisi/>

“Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu” <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.3294&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>

18 Bu noktada, örnek oluşturmaları açısından “Kimse Yok Mu”nun çalışmalarına göz atılabilir: Kimse Yok Mu, <http://www.kimseyokmu.org.tr/sayfa7-calisma-alanlari.htm>

19 Kimse Yok Mu, <http://www.kimseyokmu.org.tr/DestekVerenler.aspx?hl=tr>

durum oldukça, üzerine mücadele yürütülen değil, edilgen bir toplumsal kültür de yaratır. **Talep-kar-etkin değil, kabullenmeci-edilgen** bir nitelik taşır. Bu aynı zamanda, hak ile lütuf-merhamet arasındaki ayrıma da işaret eder, dahası ondan kaynaklanır. “Yaşam Desteği” ifadesinin kullanılması ise tesadüf olmasa gerekir; hatta yerindedir ve sosyal yardımların dağıtıldığı kesim için, ölümler yaşam arasındaki “ince” bir çizgiye işaret eder. Gerçekten de bu kesim açlık sınırında yaşamaktadır. Ancak yeni paradigmada, yoksulluğun olduğu gibi açlığın da nedenleri tartışma dışıdır.

Tartışma konusu yapılmaya başlandığında, akla gelecek ilk nokta, kamunun emek piyasasına müdahalesi olacaktır. Oysa dönem, çağdaş sosyal politika araçlarının terk edilmesi-yeniden yapılandırılması dönemidir. Bu ise zaten kamunun emek piyasasına müdahalesinin tırpanlanması anlamına geldiği için, toplumsal eşitsizliklerin ve bunun sonuçlarının tartışma dışı bırakılması dönem açısından son derece uygundur.

SRAP’ın yukarıda 2001 krizi ile ilişkilendirildiği belirtilmişti. 2001 krizi, esas olarak reel sektör krizi değil, mali bir kriz olarak döviz fiyatlarının artması ile birlikte, döviz ile borçlananları etkilemiştir. Ciddi boyutlara ulaşan esnaf tepkisinin arkasında ekonomiye ilişkin bu tür bir gerçeklik yatmaktadır. Kriz, elbette geniş emekçi kesimleri de etkilemiştir. Ancak DB tarafından getirilen önerilerin, yoksullara yönelik olması tesadüf değildir. Esas olarak bu tutum, DB’nin pek çok metninde belirtilmiş olmakla birlikte, neo-liberal modelin yoksulluk gibi bir kategori ile uyumlu olması gibi bir gerçek de bu yaklaşımın oluşumunda belirleyici olmuştur. Nitekim, krizin ardından Türkiye’ye IMF programına daha fazla bağlı kalınması telkin edilmiştir. Bu telkin, kamu müdahalesinin tasfiyesi ile örtüşmektedir. IMF programı ile en uyumlu olacak sosyal politika odağı ise “yoksullar”, “yoksulluk” olacaktır. Bu nedenden dolayı elbette SRAP’ın da “işçi sınıfı”, “emekçi” değil, “yoksul” temel ve merkezli bir program olması doğaldır. Aslında bu projenin nereye oturduğu, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nün proje ile ilgili raporu incelendiğinde (T.C. Başbakanlık, 2007) kitabın tümüne sinen dil ve kavramsal çerçeveden anlaşılmaktadır. Proje açık bir şekilde söylemek gerekirse, yeni kalkınma paradigması, yönetim, sosyal risk yönetimi ve yoksulluğu azaltma stratejisine yönelik amaçlarla uyum içerisindedir. Bunu proje direktörünün kitap içerisindeki yazısından da anlarız: “(...) iyi tasarlanmış bir sosyal koruma, riskleri azaltır ve yatırımı teşvik eder” (T.C. Başbakanlık, 2007: 14).

Altıncı olarak, Türkiye’de 2001 krizi sonrasında uygulamaya konulan yoksulluğu azaltma stratejisinin bir tür gizleyici etkisi de olmuştur. Sanki stratejiler ile krizin nedeni olan iktisat politikaları arasında bir bağlantı yokmuş gibi, SRAP ve bir bütün olarak bu projeler kurtarıcı rolüne bürünmektedir. Hâlbuki olan, yani bu stratejilerin Türkiye için anlamı, sosyal politikanın sosyal politika olmaktan çıkartılmasıdır:

“Devletin oluşturduğu ve uyguladığı sosyal politikanın yerine yoksullukla mücadele ile birleşmiş, özel sektör ve sivil toplum örgütleriyle bütünleşmiş bir ‘sosyal güvenlik sistemi’ ikame edilmektedir” (Zabcı, 2009: 118).

Yedinci olarak, bu tür politikaların Türkiye’de merkeze aldığı (Avcuoğlu, 2009: 35) aile, benzeri kurumlar ve dini örgütlenmelerin, kamusal korumadan ve piyasa kurumlarından daha güçlü olduğu²⁰, “geleneksel cemaat türü dayanışma örüntülerinin” yeniden üretildiği, “cemaatçi-muhafazakar” liberal bir refah rejiminin inşasını perçinlediği ileri sürülebilir (Erder, 2004: 39). Bu haliyle, “aile-mahalle-cemaat eksenli sosyal dayanışma biçimlerinin” Türkiye’nin refah rejiminde süregelen bir yeri olduğu belirtilmelidir (Özbek, 2002: 11). Türkiye’nin refah rejiminde ailenin konumu farklı bir tartışmanın konusu olmakla birlikte, özellikle AKP döneminde “aile”nin emeğin toplumsal bir yeniden üretimi kurumu olarak, neo-liberalizm ile İslami muhafazakârlık ekseninde gündemde tutulduğunu söylemek mümkündür. Sonrasına ilişkin Mingione’nin (2008: 281-282) Türkiye için de geçerli olduğu düşünülecek tespitleri şöyledir:

“ (...) aşırı aileselciliğin olduğu yerlerde zayıf devlet cimrileşir, ulus çapında reformlar ve kurumsal değişimleri uygulamayı ve (aileye ve hayır kurumlarına bırakılan) sosyal refah ile işe yönlendirme hizmetlerini geliştirmeyi zor bulur ve en yoksul kesimlerle sınırlı sistematik olmayan yardımlar ve uygulayıcılarının göreceli olarak düşük profesyonelleşme seviyeleri ile tanımlanır.”

20 Bu başlıkta farklı yaklaşımlar da bulunmaktadır. Sallan-Gül (2002: 112), 1990’ları kapsayan zaman diliminde “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu’nun (Fak-Fun-Fon) yaptığı yoksulluk yardımlarına bakıldığında, ülkemizde egemen olan geleneksel aile temelli yardımlaşma modelinin, yoksullukla mücadelede geleneksel dayanışma ve yardımlaşma kurumlarının giderek çözüldüğü” görüşündedir.

Gerçekten de Türkiye’de “devletin sosyal yardımlar alanını, mevcut sistem içinde aile kurumu üzerinden düzenlemeye çalıştığı ve yoksulluk sorununu hayırseverlik yaklaşımıyla değerlendirdiği” görülmektedir. Sosyal yardımların aileyi kapsaması, Türkiye’de refah rejiminin dönüşümünde “ev-aile”nin rolünü yeniden gündeme getirmektedir. Bu çerçevede Türkiye’de refah rejiminin dönüşümünde ailenin rolü özel olarak değerlendirilmeli ve tartışılmalıdır. Türkiye’de bir yandan güçlü bir aile vurgusu, diğer yandan kamusal sorumlulukların kısılması beraber ilerlemekte ve devletin sosyal yardımları, mevcut sistem içinde aile-mahalle üzerinden düzenlemeye çalıştığı görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, oluşumuna neden olan uluslararası dinamikler bağlamında Türkiye’de sosyal yardım olgusu, güncel yansıma ve gelişmeler ışığında ele alınmaya çalışılmıştır. Denilebilir ki, sosyal yardımlar, tek başına belirleyici olmamakla birlikte, Türkiye’nin yaşadığı iktisadi dönüşüm süreci içerisinde değerlendirilebilir. Öte yandan, sosyal yardımların uygulanma biçimi, yine güncel görünüşleri ile birlikte, Türkiye’nin siyasal ve kültürel yapı ve süreçleri ile de yakından ilgilidir.

Türkiye’de sosyal yardım uygulamalarının değişen çehresine bakıldığında, DB’nin öneri ve yoksulluğu azaltma stratejileri doğrultusunda bir yol izlendiği görülmektedir. Süreç, aynı zamanda sosyal politikanın merkezine yerleştirilen toplumsal kesimin de değişmesi olarak değerlendirilebilir ve “kişisel haklar ve sınıfsal korumalar”dan, kişisel yardımlara ve yoksulluğu azaltma stratejilerine doğru bir dönüşümü içermektedir.

“Bu kapsamda ‘yoksul’ öncelikle bir araştırma konusudur. Piyasa ilişkisi içerisinde emekleri meta haline dönüştürülemeyen kimseler ‘yoksul’ başlığı etrafında toplanır. Artık bunlar yedek işçi ordusunun bir parçası, kolektif işçinin bir kesimi değildirler. Varlıklarını toplumsal üretim ilişkilerinin eşitsiz doğasına değil, kendi kişiliklerinin kötü yanlarına ya da kötü yazgılarına borçludurlar. (...) En kötüsü de ‘yoksul’un, artık birilerinin vergileri üzerinden geçinen bir işe yaramaz haline dönüşmesidir” (Aktaran Yücesan-Özdemir ve Özdemir, 2008: 164-165).

Toplumsal sınıflara ilişkin bir yoksulluk tanımı ve yoksullar grubu oluşturuldukça, yoksul kişi de artık, sosyal vatandaşlığın bir parçası değil, yalnız bir bireydir. Onu sadece ihtiyaç ve düşkünlüğünün ürünü olan sosyal yardımlar, ayni ve nakdi destekler ayakta tutabilir. Yoksulluk, “yaşam desteği”ne ihtiyaç hale getirilen bir durum oldukça, üzerine mücadele yürütülen değil, edilgen bir toplumsal kültür de yaratır. Bir süre sonra ise, hak, bir talep konusu ve nesnesi olamayacağı için, baskın gelen merhamet, artık dilenilecek bir şey olur. Minnettarlık ilişkileri ise kişinin itirazını alır, bu ilişkilerin olduğu yerde karşı çıkmaya yer yoktur. Gelişen davranış örüntüsü, **talepkar-etkin değil, kabullenmeci-edilgen** bir nitelik taşır. Bu aynı zamanda, hak ile lütuf-merhamet arasındaki ayrıma da işaret eder, dahası ondan kaynaklanır. Bu aynı zamanda, sosyal politikaya ilişkin bir tanım değişikliğini de ifade etmektedir. Artık devletin yürütücü konumda olduğu bir sosyal politika algısından, içerisinde çalışmada da gösterildiği gibi, devletin yanında, özel sektör, STK’lar, kilise grupları, hayırsever vakıflar ve kişilerin de yer aldığı bir sosyal politika tanımına doğru bir dönüşümdür söz konusu olan. Dönüşümün boyutları şu şekildedir:

“Yönetişimci ya da düzenleyici devlet, sosyal yardımı gönüllü kuruluşlara ve yerel yönetimlere devrederken, sosyal güvenliği mali piyasaya devretmekte, sosyal devlet türünü tümüyle tarihe gömmektedir” (Güler, 2006).

Yoksulluğu azaltma stratejilerinin üzerinde güçlendiği liberal, “toplum-devlet ayrılığı”nın ortadan kaldırılmasına yönelik olarak temellenen kuramsal zemine karşın, gerçekte, “toplum-devlet uzaklığı”nın daha da arttığı görülmektedir (Güler, 2006). DB tarafından getirilen politika önerilerinin gelip dayandığı nokta, çalışma içerisinde gösterildiği gibi, neo-liberal kalkınma hedeflerine eklenme, yapısal uyum politikalarının devamı ve finansal piyasaların istikrarının sağlanması olarak ifade edilebilir.

Sosyal politikanın dönüşümü bağlamında DB öncülüğündeki yoksulluğu azaltma stratejilerini ve özellikle PRSP’lerin de toplumsal ilişkileri ve devlet, vatandaş ve piyasa arasındaki ilişkiyi yeniden biçimlendirdiği belirtilmektedir (Cammack, 2009). Ancak bu sefer olan, vatandaşlığın sosyal

temelinden kopartılmasıdır. Bu modelde, yoksulluk tarihsel ve sınıfsal bağlamdan uzaklaştırılmakta, yoksullar toplumsal kimliklerinden kopartılmakta, “vatandaş kimliğiyle bir bireye (ya da bireyler toplamına dönüştürülmekte) ve sorun bu birey(ler)in hiç değilse minimum düzeyde muktedir hale getirilmesi için alınması gereken önlemlere indirgenmektedir” (Köse ve Bahçe, 2008: 3).

İçinden geçilen kriz süreci ile birlikte Türkiye’de yoksullaşma, mülksüzleşme, işsizleşme-işçileşme, düşkünleşme, dilencileşme²¹ eğilimlerinin artışı gösterdiği söylenebilir. Söylenebilecek olan bir diğer nokta ise şudur: Türkiye’de hakim sosyal politika anlayışı ile çağdaş sosyal politika anlayış ve pratiği arasında bir doku uyumsuzluğu bulunmaktadır. Biri, piyasanın yarattığı güçlükleri özel sektör, STK’lar, birey, aile, vs.’ye yüklerken, diğeri “kişisel haklar ve sınıfsal korumalar” zeminine basmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye’nin ailenin önemli bir yer tuttuğu refah rejiminde aile yeniden gündeme gelmektedir. Bundan sonra, tarımsal çözülüş, kamunun geriye çekilişi ve neo-liberal politikaların yarattığı tahribatı olabildiğince göğüsleyecek olan kurumlar, aile²², yeni cemaatleşme örüntüleri, dini yönelimli STK’lar, hayırseverlik mekanizmaları, vs. olabilir. Türkiye’de sosyal yardımların oluş biçiminin, iktisadi açıdan neo-liberal politikalarla uyumlu, siyasal açıdan istismara ve oya tahvil edilmeye açık ve kültüre açıdan da düşkünleşme, dilencileşme, bağımlılaşma ilişkilerine hem dayalı hem de açık bir yapı gösterdiğinden bahsetmek mümkündür. Bunlar, aslında bir yanılla hak ile hayırseverlik arasındaki çelişkiye de işaret etmektedir.

Tüm bu anlatılanlardan sonra, Türkiye’de sosyal yardım ve genel anlamda sosyal politikanın, “gerek devletin davranışlarında, gerek alıcıların beklentilerinde, sosyal bir hak tanımak ile lütfetmek veya sosyal bir hak talep etmek ile ‘devlet babanın’ lütfuna sığınmak çok zaman birbirleriyle iç içe geçmiş bir durumda” (Koray, 2000: 115) olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Y. (2005), “Türkiye’de Kapitalizmin Restorasyon Sürecinde Sosyal Politika ve Çalışma Yasaları”, **Kapitalizm ve Türkiye II, Emek, Siyasal Yaşam ve Bölgesel Kalkınma** (Der. Fuat Ercan-Yüksel Akkaya), Dipnot Yayınları, Ankara
- Aktan, C. C. (2002a) “Sosyal Riskler, Yoksulluk ve Sosyal Risk Yönetimi”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, (Ed. Coşkun Can Aktan), Hak-İş Yayınları, Ankara
- Aktan, C. C.; Vural, İ. Y. (2002) “Yoksullukla Mücadeleye Yönelik Öneriler”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, (Ed. Coşkun Can Aktan), Hak-İş Yayınları, Ankara
- Ansal, H., Küçükçifçi, S., Onaran, Ö., Orbay, B. Z. (2000) **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul
- Avcuoğlu, Ö. (2009) “Belediyeler ve Sosyal Yardımlar Üzerine”, **Birikim**, Sayı: 241, Ankara
- Boratav, K. (2004) “Yoksulluk Kavramı Üzerine Notlar”, **Toplum ve Hekim**, Cilt: 19, Sayı:1, Ankara
- Buğra, A. (2008) Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika, İletişim Yayınları, İstanbul
- Cammack, P. (2009) “Poverty Reduction and Universal Competitiveness”, **Labour, Capital and Society**, 41:1&2, Canada
- Chossudovsky, M. (1999) **Yoksulluğun Küreselleşmesi IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü**, Çev. Neşenur Domaniç, Çiviyazıları, İstanbul
- Ercan, F. (2006) “Yoksulluğu Aşmada Yeniden Kalkınma İktisadi Mı?” **İktisat Dergisi** (iç.), Sayı: 472-476, İstanbul
- Erder, S. (2004) “Geçiş Toplumlari Nereye?” “Yeni” Yoksulluk ve “Yeni” Modeller”, **Kızılıçık**
- Güler, B. A. (2006) “Sosyal Devlet ve Yerelleşme”, **Memleket Siyaset Yönetim**, Sayı: 2, Ankara
- İnsel, A. (2001) “İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 89, Ankara
- Koray, M. (2000) **Sosyal Politika**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa
- Köse, A.H. (2004) “Dünya Bankası ve Benzer Kuruluşların Raporlarında Yoksulluk, Ne İçin, Ne Zamandır Var?”, **Toplum ve Hekim**, Cilt: 19, Sayı:1, Ankara
- Köse, A.H.; Bahçe, S. (2008) “Yoksulluk Yazınının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflarla Düşünmek”, **Tartışma Metinleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi GETA, Ankara
- Mingione, E. (2008) “Güney Avrupa Refah Modeli ve Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Mücadele”, **Sosyal Politika Yazıları**, (Der. Ayşe Buğra-Çağlar Keyder), İletişim Yayınları, Ankara
- Önder, İ. (2004) “Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”, **Toplum ve Hekim**, Cilt: 19, Sayı:1, Ankara
- Özbek, N. (2002) “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sosyal Devlet”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 92, Ankara
- Özkan, Ö. (2004) “Dünya Bankası Türkiye’de Yoksulluğu Araştırıyor”, **Toplum ve Hekim**, Cilt: 19, Sayı:1, Ankara

21 Bu tür toplumsal durumların ağırlık kazandığı Türkiye’de, Beypiliç Şirketi Genel Müdürü’nün kuş gribi nedeniyle sektörün etkilendiği günlerde, eldeki stokların Sosyal Yardımlaşma ve Dayanılma Genel Müdürlüğü tarafından satın alınarak yoksullara dağıtılması önerisini anımsamak yerinde olacaktır (Buğra, 2008: 243).

22 Yoksullaşmanın yaşandığı bir ortamda, ailenin refah rejimindeki yerinin ne olacağı ayrı ve derin bir tartışma ve incelemenin konusudur. Ancak gönüllük ve STK’ların yanında “muhafazakar liberalizmin her zaman piyasa ekonomisi açısından vazgeçilmez unsurlar olarak” aile ve cemaate işaret ettiği gerçeğini de not etmek gerekir (Buğra, 2008: 222).

- Özdek, Y. (2002) "Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kiskacında İnsan Hakları", **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, (Ed. Yasemin Özdek), TODAİE Yayınları, Ankara
- Özügür, M. (2003) "Sosyal Politikanın Dönüşümü ya da Sıfatın Suretten Kopuşu", **Mülkiye**, Sayı: 239, Cilt: XXVII, Ankara
- Ruckert, A. (2006) "Towards an Inclusive-Neoliberal Regime of Development: From the Washington to the Post-Washington Consensus", **Labour, Capital and Society**, 39:1, Canada
- Sallan Gül, S. (2002) "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa", **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, (Der. Yasemin Özdek), TODAİE, Ankara
- Şenses, F. (2004) "Yoksulluğun Küreselleşmesi mi? Küreselleşmenin Yoksulluğu mu?", **Toplum ve Hekim**, Cilt: 19, Sayı:1, Ankara
- Talas, C. (1997) **Toplumsal Politika**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara
- Varçın, R. (2004) **İstihdam ve İşgücü Piyasası Politikaları**, Siyasal Kitabevi, Ankara
- Yalman, G. (2007) "Sosyal Politika: Refah Devletinden Sosyal Risk Yönetimine", **Cahit Talas Anısına, Güncel Sosyal Politika Tartışmaları**, (Haz. Berrin Ceylan Ataman), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Sosyal Politika Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara
- Yeates, N. (2008) "Glossary Of Terms", **Understanding Global Social Policy**, (Ed. Nicola Yeates), The Policy Press and Social Policy Association, Great Britain
- Yücesan Özdemir, G.; Özdemir, A. M. (2008) **Sermayenin Adaleti Türkiye'de Emek ve Sosyal Politika**, Dipnot Yayınları, Ankara
- Özdemir, A. M.; Yücesan Özdemir, G. (2009) "21. Yüzyıl İçin Sosyal Politika: Mevcut Söylemlerin Eleştirisi", **Sosyal Politikada Güncel Sorunlar**, (Haz. Pars Esin, İlkay Savcı, Şenay Gökbayrak, Müge Ersoy Kart, Fatma Yıldırım Akkaya), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Sosyal Politika Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara
- Zabcı, F. (2009) **Dünya Bankası Yanılsama ve Gerçekler**, Yordam Kitap, İstanbul
- Belge-Doküman**
- Büyükşehir Ankara (2009) "Büyükşehir'den 265 bin aileye yaşam desteği", **Büyükşehir Ankara**, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını, Sayı: 246, Ankara
- Dünya Bankası (2002a) "Yoksulluğun Azaltılması İçin Stratejiler", **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, (Ed. Coşkun Can Aktan), Hak-İş Yayınları, Ankara
- Dünya Bankası (2002b) "Yoksullukla Mücadele Eylem Programının Unsurları", **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, (Ed. Coşkun Can Aktan), Hak-İş Yayınları, Ankara
- Dünya Bankası (2002c) "Ağır Borç Yükü Altında Bulunan Ülkeler İçin Borçtan Ferahlatma Girişimi", **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, (Ed. Coşkun Can Aktan), Hak-İş Yayınları, Ankara
- Evrensel, "Yoksulluğun boyutları", 17.09.2010, s.2
- Hak-İş (2002) **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, (Ed. Coşkun Can Aktan), Hak-İş Yayınları, Ankara
- HIPC (2010) "HIPC At-A-Glance Guide (Spring 2010)", http://siteresources.worldbank.org/INTDEBTDEPT/Resources/468980-1256580106544/HIPCSpring2010_ENG.pdf?resourceurlname=HIPCSpring2010_ENG.pdf (Erişim tarihi: 9.6.2010)
- Kimse Yok Mu, "Çalışma Alanları", <http://www.kimseyokmu.org.tr/sayfa7-calismaalanlari.htm> (Erişim tarihi: 26.10.2010)
- Kimse Yok Mu, "Destek Verenler", <http://www.kimseyokmu.org.tr/DestekVerenler.aspx?hl=tr> (Erişim tarihi: 26.10.2010)
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Yapısı, <http://www.sydgm.gov.tr/tr/html/196/SYDVlerin+Yapisi/> (Erişim tarihi: 27.10.2010)
- "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu" <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.3294&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (Erişim tarihi: 27.10.2010)
- T.C. Başbakanlık (2005) **Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma 9, Sosyal Güvenlik Reformu: Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, T.C. Başbakanlık, Ankara
- T.C. Başbakanlık (2007) **Sosyal Riski Azaltma Projesi**, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara
- "The Heavily Indebted Poor Countries Initiative-HIPC", <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTDEBTDEPT/0,,contentMDK:20260411~menuPK:64166739~pagePK:64166689~piPK:64166646~theSitePK:469043,00.html> (Erişim tarihi: 9.6.2010)
- TSBD/UNDP (2004) **Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Yoksulluğun Etkisini Hafifletme Uygulamaları**, Türk Sosyal Bilimler Derneği Tarafından Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İçin Hazırlanan Proje Raporu, Ankara
- WB (1990) World Development Report 1990 Poverty, The World Bank, Washington DC
- WB (2001) **World Development Report 2000/2001 Attacking Poverty**, The World Bank, Washington DC
- WB (2004) **Partnerships In Development Progress In The Fight Against Poverty**, The World Bank, Washington DC
- Yazıcı, H. (2009) "2009 mali yılı bütçe sunuş konuşması" <http://www.sydgm.gov.tr/tr/html/65/2009+mali+yili+bitce+sunus+konusmasi+--+Hayati+YAZICI> (Erişim tarihi: 17.9.2010)

MERSİN İLİ MEZİTLİ İLÇESİNDE ŞARTLI NAKİT TRANSFERİ ALAN KADINLARIN SOSYAL STATÜLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Bediz YILMAZ

Mersin Üni. İİBF Kamu Yönl. Böl.
bedizyilmaz@yahoo.com

Özet

Mersin Mezitli İlçesinde yaşayan kadınları hedefleyen “Şartlı Nakit Transferi” anketi ile bölgede yaşayan kadınlara sosyo-ekonomik yapıya, sosyal yardıma ve toplumsal statüye yönelik bir çok soru yöneltilmiştir. ŞNT alan kadınların listesinden tabakalı örnekleme yöntemi ile belirlenen 100 kişiyle yüzyüze soru cevap şeklinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Buna ilaveten, 10 kadınla da derinlemesine görüşme yapılmıştır. Böylece mütevazı bir ölçekte hem nicel hem de nitel yöntemlerle veri toplanması mümkün olmuştur. Araştırmanın global sonucu olarak ise tek bir cümle yeterli gözükmemektedir: bugüne kadar uygulandığı haliyle sosyal yardım uygulamalarının kadınların sosyal statüsünde herhangi bir değişiklik yaratacak potansiyeli olduğunu söylemek pek mümkün değildir.

Anahtar kelimeler: Şartlı Nakit Transferi, sosyal yardım, yoksulluk, kadının sosyal statüsü, Mersin.

Abstract

In this study which has targeted the women receiving the Conditional Cash Transfers and living in the Mezitli district of Mersin, questions dealing with the socio-economic structure, social assistance mechanisms and social status of women have been asked. A quantitative survey has been realised with 100 women and this has been complemented with in-depth interviews with 10 women. Thus, in a modest scale, it has been possible to associate quantitative and qualitative researches. One phrase seems enough to summarise the findings of the research: it does not seem possible to observe any change in the social status of women in relation to social aids in its actual state of being.

Keywords: Conditional Cash Transfer, social assistance, poverty, women’s social status, Mersin.

GİRİŞ

“Hiç bir ayırım gözetilmeksizin toplumdaki bireylerin yaşamları boyunca karşılaşılabilecekleri tüm olumsuzluklara karşı sosyal yönden korunmalarını öngören kamusal kararlar ve uygulamaları konu alan bir bilim dalı” olarak tanımlanan sosyal politikanın araçları arasında son yıllarda giderek artış gösteren sosyal yardım uygulamalarının önemi yadsınamaz. Türkiye’de de çeşitli sebeplerle oluşan yoksulluk (tarımda çözülme, geç sanayileşme süreci, terör ve şiddete bağlı kitlesel göçler, gelir dağılımı adaletsizliği, ekonomik krizler vb.), kamu idaresinin karşısında daima bir sorun oluşturmuştur. Tüm yoksul vatandaşları ilgilendiren geniş kapsamlı ilk kamusal sosyal yardım programı 1986’da kabul edilen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu’dur. 01.12.2004 tarihinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü kurularak Fakir-Fukara-Fonu’nun Yönetimi bu kuruma devredilmiştir. Ayrıca, 3294 sayılı Kanunun amacına uygun faaliyet ve çalışmalar yapmak ve ihtiyaç sahibi vatandaşlara nakdi ve ayni yardımda bulunmak üzere her il ve ilçede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) kurulmuştur ve günümüzde sayıları 931’e ulaşmış durumdadır (81 il, 850 ilçe).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Dünya Bankası arasında 2001’de imzalanan “Sosyal Riski Azaltma Projesi İkraz Anlaşma”sı ile hem kısa dönemde hem de uzun dönemde mevcut ekonomik krizin en korunmasız nüfus üzerindeki etkisinin azaltılması, hizmet ve sosyal yardım sağlayan kurumların kapasitelerinin güçlendirilmesi, yoksul çocukların beşeri sermayelerinin korunması ve teşviki için bir temel sosyal yardım sistemi oluşturuldu. Projenin Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) bileşeniyle, nüfusun en yoksul yüzde 6’sını hedefleyen bir sosyal güvenlik ağı oluşturulması amaçlandı. ŞNT programı kapsamında, yoksulluk nedeniyle çocuklarını okula gönderemeyen veya okuldan almak zorunda kalan ya da okul öncesi çocuklarını düzenli sağlık kontrollerine götüremeyen aileler ile gebelikleri süresince düzenli sağlık kontrollerini yaptıramayan veya doğumlarını bir sağlık kuruluşunda gerçekleştiremeyen anne adaylarının ekonomik yönden desteklenmesi ve düzenli bir nakit sosyal yardım sisteminin oluşturulması öngörülmektedir. İsminden de anlaşılacağı gibi; ŞNT çocukların düzenli olarak okula devamının sağlanması veya sağlık muayenelerinin yaptırılması *şartı* ile yoksul ailelere düzenli nakdi para transferi yapılmasıdır.

ŞNT, gerek kadınların sağlıklı bir gebelik ve doğum süreci geçirmelerini sağlamaya yönelmesi, gerekse de ödemeleri kadınların hesabına yatırması nedeniyle doğrudan *kadını* hedefine alan bir sosyal yardım programıdır. Kadının hane içindeki ve dışındaki sosyo-ekonomik konumunu güçlendirmeyi, dolaylı olarak da olsa böylesine net bir şekilde hedef alan bu programın pratikte bu konuda ne derece başarı sağladığı ise tam anlamıyla ortaya konulmamıştır. ŞNT’nin kadına yönelik hedeflediklerinin ne ölçüde gerçekleştiğini anlamayı amaçlayan bu araştırma, daha büyük ölçekli bir araştırmanın mütevazı bir ön çalışması gibi görülmelidir.

Bir sosyal politika uygulaması olarak sosyal yardım konusu, konuyu inceleyen veya hayata geçiren kişi ya da kurumların bakış açısında göre şekil ve boyut değiştirebilmekte, kimi zaman çok olumlu kimi zaman çok olumsuz bir şekilde nitelendirilmektedir. Şartlı Nakit Transferleri ile ilgili çalışmamız, sosyal yardımlar konusunun -siyasi malzemeye uygun olmasının da etkisiyle- yaygın bir şekilde sübjektif olarak değerlendirilmesinin ötesinde, objektif olarak ele alınıp, genel olarak yoksulluk, özel olarak da kadın ve çocuk yoksulluğu açısından nasıl bir etki yarattığını değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Kuramsal Çerçeve

Ayşe Buğra (2008: 259) yoksulluğun, insanın topluma diğer insanlar gibi katılabilmesini engelleyen bir sosyal dışlanma sorunu olduğunu ifade eder. Gerçekten de, yoksulluk, en temel sosyal dışlanma faktörüdür ve yoksul haneler için bir kez içinde düştüğünde “yoksulluk kısır döngüsü”nü kırıp çıkmak çok zor, neredeyse imkansızdır. Burada da birincil derecede önemli nokta, yoksul hanelerin çocuklarının eğitim, sağlık ve beslenmeleri alanlarında harcama yapamadığı, hatta aksine, çocuklarının emek gelirlerine muhtaç konumda olmaları nedeniyle, yoksulluklarını düzeltebilecek adımları atma şansından büyük ölçüde yoksun olmaları, literatürde yaygın olarak ifade edildiği şekliyle, “kuşaklararası yoksulluk aktarımı”nı kıramamalarıdır (Castaneda, Aldaz-Carroll, 1999; Keyder, Adaman, 2006).

Benzer şekilde, kadınlar da kendi statülerinin değişmesinin pek mümkün olmadığı bir hayata mahkûm olur: eviçi hizmetlerin yükü kadınların eğitimi ve istihdamı önünde önemli engel teşkil eder; ev merkezli gelir getirici faaliyetlerin dönüştürücülüğü de oldukça zayıftır. BM Kalkınma Programı'nın yoksulluk alanında en son yaptırdığı araştırma Türkiye'de "yeni yoksulluğun" yani uzun süre devam eden, akraba ve arkadaşların desteğiyle iyileştirilmesi güç olan yoksulluğun artmakta olduğunu göstermektedir (Buğra, Keyder, 2003)¹. Bir kısım sosyal politika uygulamaları da işte bu bağlamda devreye girerek yoksul hanelerin bu kısırdöngüyü kırabilmelerini amaçlar. Ülkemizde 2003 yılından beri uygulanmakta olan ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nce ödenen Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) adlı sosyal yardımı bu bağlamda ele almak mümkündür.

Literatürde böylesi nakdi yardımların doğrudan hane gelirine yaptığı olumlu etkinin yanı sıra, daha dolaylı etkileri olduğu da kabul edilmektedir: çocuk yoksulluğunu hafifletmek (Karakoyun, Erdal, 2009); çocukların eğitimden kopmalarını engelleyerek hanenin bir nevi geleceğine yatırım yapmasını sağlamak ve kadınların sosyal hayata katılımlarını arttırmak gibi (De la Brière, Rawlings, 2006). Nitekim, ŞNT ile ilgili belgelerde de, paranın kadınlara ödenmesi nedeniyle kadının toplumsal hayata katılımının arttırılması ve kadının hane içi konumunun güçlendirilmesine katkı yaptığı vurgulanmaktadır (Akhter vd., 2007; SYDGM, 2008). Ancak, kadınların bu tür sosyal devlet yardımlarıyla bir bağımlılıktan (hane içinde, erkeğe olan bağımlılık) bir diğer bağımlılığa (hanedışında, devlete) kaydıkları, bunun mutlak bir güçlenme anlamına gelmeyebileceği endişesi de dile getirilmektedir (Andrew, 2007). Kılıç da (2006: 103), *sosyal yardımın kadınlaşmasının*, kadınların yaf-talanmasına yol açma tehlikesine dikkat çeker. Nitekim Buğra da, ŞNT gibi ihtiyaç tespitine dayalı yardımların, "aynı değil nakdi oldukları ve önceden tespit edilmiş şeffaf ölçütler temelinde düzenli olarak verildikleri ölçüde vatandaşlık kavramını hiç olmadığı yerlerde gündeme getirebilecek nitelikte" olduklarını belirttikten sonra (2008: 223), bunların "tek başlarına yoksulluk sorununa bir çözüm oluşturamayacaklarını, bunların, herkesin gerçekten bedava sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşabilmesini, herkesin sağlıklı barınma imkanına sahip olmasını amaçlayan bir sosyal politika paketinin parçası olarak ele alınmaları" gerekliliğini vurguluyor (a.g.e.: 93).

İhtiyaç tespitine dayalı ŞNT benzeri programlar Latin Amerika ülkelerinde de uygulanmış ve başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Türkiye'de uygulanana oldukça yakın olan *Programa Puente* (Şili), *Bolsa Familia* (Brezilya) ve *Oportunidades* (Meksika) programlarında çocuk yoksulluğunun azaltılmasında önemli adımlar atıldığı, çocukların eğitim sistemi dışında kalmalarının ciddi oranda engellendiği ve kadınların da güçlendirilmesinde önemli aşamalar kaydedildiği belirtilmektedir (De la Brière, Rawlings, 2006). Ancak gerek uluslararası literatürde, gerekse de Türkiye'deki sosyal yardımlarla ilgili olarak, sosyal yardımların kadınlar ile ilişkili boyutlarına değinen görgül araştırmaların eksikliği göze çarpmaktadır. Bu nedenle, bu araştırmada, sosyal yardımların "kadın" boyutunu ele almaya çalıştık.

Anket Hakkında Genel Bilgi

Mersin ili Mezitli ilçesinde yaşayan kadınları hedefleyen "Şartlı Nakit Transferi" anketi ile bölgede yaşayan kadınlara sosyo-ekonomik yapıya, sosyal yardıma ve toplumsal statüye yönelik bir dizi soru yöneltilmiştir. ŞNT alan kadınların listesinden tabakalı örnekleme yöntemi ile belirlenen 100 kişiyle yüzyüze soru cevap şeklinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Buna ilaveten, 10 kadınla da derinlemesine görüşme yapılmıştır. Böylece mütevazı bir ölçekte hem nicel hem de nitel yöntemlerle veri toplanması mümkün olmuştur. Araştırma Haziran-Temmuz 2010 tarihleri arasında Mersin ili Mezitli ilçesinde gerçekleştirilmiştir.

Örneklemin ve anket formunun tarafımızdan hazırlanmasının ardından, nicel saha çalışması, veri girişi ve analizleri Mersin Araştırma tarafından yapılmıştır. Araştırmada Mezitli Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'nden temin edilen yardım alanlar listesinden toplam 100+10 kadınla görüşülmüş olup, denekler rastgele seçilmiştir. Araştırmacının % 20'lik kısmı Mezitli İlçesinin kırsal bölgelerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çok kısıtlı bir bütçesi olması nedeniyle kontrol grubuyla anket yapılamamıştır, bu da çalışmamızın en önemli sınırlılığıdır.

¹ Daha önceki bir çalışmamızda, Işık ve Pınarcıoğlu (2001) tarafından "nöbetleşe yoksulluk" kavramıyla betimlenen dönemin bütünleştirmeye yönelik unsurlarının ortadan kalkmakta olduğu tespitinden hareketle, bu yeni dönemi betimlemek için "müebbet yoksulluk" kavramını önermiştik (Yılmaz, 2008).

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde her türlü desteği bize sağlayan Mezitli Kaymakamı Sayın Kamil KICIOĞLU'na ve Mezitli Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı çalışanlarına teşekkürlerimizi sunarız.

Bulguların Tartışılması

Araştırma bulgularını aşağıda detaylı bir biçimde sunulan tablolar aracılığıyla yapacağız; ancak burada özellikle derinlemesine görüşmelerde öne çıkan iki noktaya yer vermeyi uygun gördük.

Kırsalda yaşayanlar bazı işlerini para ihtiyacı duymadan halledebiliyorlar: örneğin yakacak için odun toplama, veya dağdan ot toplayıp onunla börek açma, kendi domatesini biberini yetiştirme... Ancak onlar için de merkeze gidip gelmek çok masraflı. Düzenli olarak merkeze gidenler için dolmuş veya okul ise servis parası ciddi bir yük. Yukarı köylerden birinde oturan bir aile kızını lisede okutabilmek için ana yola daha yakın bir köye her sabah motosikletle bırakıp akşamları da alıyor; kızları oradan dolmuşla okuluna gidiyor. Özellikle havanın erken karardığı ve yağmurun çamurun eksik olmadığı kış aylarında kızlarının yapmak zorunda olduğu uzun dolmuş yolculuğu ailenin en büyük endişe kaynağı oluyor. Masrafı da cabası.

Lise eğitimi veya kronik hastalık ev bütçesine önemli yük getiriyor. Örneğin, liseye giden kızları şeker hastası olan bir aile kızlarının hastalığı nedeniyle maddi açıdan çok zorlanıyorlar: günde 4 sefer insülin iğnesi, düzenli olarak doktora gitme zorunluluğu, zaman zaman şeker koması ve hastanede yatma, hepsine ilaveten, kızın uymak zorunda olduğu diyetin pahalılığı. Kronik hastalığı olup da okula giden çocuklara ek ödenekler ayrılması gerektiği anlaşıyor.

Mersin: İlçelere göre il/ilçe merkezi ve belde/köy nüfusu (2009)

	İl/ilçe merkezleri			Belde/köyler			Toplam		
Mersin	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Anamur	34.227	17.156	17.071	28.475	14.294	14.181	62.702	31.450	31.252
Erdemli	45.241	22.385	22.856	80.150	40.383	39.767	125.391	62.768	62.623
Gülnar	8.357	4.158	4.199	22.084	11.043	11.041	30.441	15.201	15.240
Mut	28.966	14.296	14.670	34.707	17.414	17.293	63.673	31.710	31.963
Silifke	51.684	25.748	25.936	61.720	31.072	30.648	113.404	56.820	56.584
Tarsus	233.436	115.522	117.914	75.245	37.800	37.445	308.681	153.322	155.359
Aydıncık	8.004	4.043	3.961	3.647	1.851	1.796	11.651	5.894	5.757
Bozyazı	15.615	7.838	7.777	10.680	5.283	5.397	26.295	13.121	13.174
Çamlıyayla	2.861	1.446	1.415	6.986	3.459	3.527	9.847	4.905	4.942
Akdeniz	284.333	145.357	138.976	6.130	3.058	3.072	290.463	148.415	142.048
Mezitli	119.092	58.190	60.902	11.358	5.723	5.635	130.450	63.913	66.537
Toroslar	251.838	128.102	123.736	24.014	12.127	11.887	275.852	140.229	135.623
Yenişehir	186.967	93.144	93.823	5.071	2.561	2.510	192.038	95.705	96.333
Toplam	1.270.621	637.385	633.236	370.267	186.068	184.199	1.640.888	823.453	817.435

Kaynak: TÜİK/ADNKS Veri Tabanı (2009)

1. Mersin ilçelerine yapılan ŞNT ödemeleri (2009 Eylül)

İlçe Adı	2009 (Eylül) Ha- keden Hane Sayısı	2009 (Eylül) Sa- ğlık Çocuk Sayısı	2009 (Eylül) E- ğitim Çocuk Sayısı	2009 (Eylül) Ge- belik Kişi Sayısı	Eğitim Ödeme Miktarı (TL)	Sağlık Ödeme Miktarı (TL)	Gebelik Ödeme Miktarı (TL)	Toplam Öde- me Miktarı (TL)
AKDENİZ	8.449	7.813	13.806	100	925.665,00	460.320,00	620,00	1.386.605,00
ERDEMLİ	1.973	404	2.911	17	482.205,00	69.574,00	0,00	551.779,00
ANAMUR	1.774	969	2.720	142	391.479,00	153.410,00	1.840,00	546.729,00
TOROSLAR	3.950	3.115	6.531	14	343.625,00	133.400,00	0,00	477.025,00
GÜLNAR	1.515	588	2.667	2	274.775,00	97.660,00	0,00	372.435,00
MEZİTLİ	1.579	661	2.327	17	229.810,00	88.440,00	1.060,00	319.310,00
MUT	1.493	131	2.173	0	283.690,00	13.340,00	0,00	297.030,00
SİLİFKE	760	250	1.071	12	196.831,00	34.980,00	0,00	231.811,00
BOZYAZI	928	433	1.485	79	131.338,00	68.940,00	720,00	200.998,00
TARSUS	860	65	1.740	0	98.970,00	2.860,00	0,00	101.830,00
AYDINCIK	319	95	431	7	55.790,00	15.800,00	100,00	71.690,00
YENİŞEHİR	408	225	882	0	21.155,00	7.600,00	0,00	28.755,00
ÇAMLIYAYLA	142	71	192	0	35,00	0,00	0,00	35,00

Kaynak: SYDGM, ŞNT 2003-2009 Ödemelerine Ait Ayrıntılı Rapor

2. Anketin yapıldığı mahalleler

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Akdeniz	9	9,0	9,0
Çevlik	10	10,0	19,0
Davultepe Cumhuriyet	5	5,0	24,0
Fatih	18	18,0	42,0
Kuyuluk Cumhuriyet	7	7,0	49,0
Kuzucubelen	11	11,0	60,0
Menderes	7	7,0	67,0
Merkez	2	2,0	69,0
Tece Cumhuriyet	6	6,0	75,0
Tece Hürriyet	8	8,0	83,0
Viranşehir	9	9,0	92,0
Yeni Mahalle	8	8,0	100,0

3. Yaş dağılımı

Yardım alan kadınların yaş itibarıyla en fazla yığıldıkları yaş grubu 35-44 (%41); bunu % 24 ile 25-34 yaşlar ve % 20 ile 45-54 yaşları izliyor.

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
18-24	8	8.0	8.0
25-34	24	24.0	32.0
35-44	41	41.0	73.0
45-54	20	20.0	93.0
55+	7	7.0	100.0

4. Eğitim durumu

Eğitim açısından, ilkököl ve ilköğretim/Ortaokul mezunlarının toplamının % 69 olduğu, bunlara okur-yazar olmayanları (%4) ve sadece okur-yazar olanları (%7) da ekleyince, düşük eğitim düzeyli nüfusun % 90 gibi oldukça yüksek bir rakama ulaştığını görüyoruz ki bu, düşük eğitim ve yoksulluğun her zaman iç içe olduğu yönündeki kuramsal bilginizi doğruluyor.

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Okur-yazar değil	4	4,0	4,0
Okur-yazar	7	7,0	11,0
İlkokul mezunu	60	60,0	71,0
İlköğretim/Ortaokul mezunu	19	19,0	90,0
Lise mezunu	9	9,0	99,0
Üniversite mezunu	1	1,0	100,0
Toplam	100	100.0	

5. Hanede yaşayan kişi sayısı ve yakınlık dereceleri

Hanede yaşayan kişi sayısı çok yüksek değil: 4 kişilik haneler % 46; 5 kişilikler % 27; 3 kişilikler ise % 12. Böylece toplamın % 85'i 3-5 kişilik hanelerden oluşuyor.

Hanede kaç kişi yaşıyor?

Kişi Sayısı	Frekans	Yüzde
4	46	46.0
5	27	27.0
3	12	12.0
6	5	5.0
1	3	3.0
7	3	3.0
2	2	2.0
8	2	2.0
Toplam	100	100.0

Evde yaşayan 1. Kişi

	Frekans	Yüzde
Eşi	74	74.0
Oğlu	12	12.0
Annesi/ Babası	7	7.0
Kızı	3	3.0
Yok	3	3.0
Kardeşi	1	1.0
Toplam	100	100.0

Evde Yaşayan 2. Kişi

	Frekans	Yüzde
Oğlu	48	48.0
Kızı	37	37.0
Annesi/ Babası	9	9.0
Yok	5	5.0
Diğer	1	1.0
Toplam	100	100.0

Evde Yaşayan 3. Kişi

	Frekans	Yüzde
Kızı	41	41.0
Oğlu	34	34.0
Yok	17	17.0
Annesi/ Babası	4	4.0
Diğer	2	2.0
Kardeşi	1	1.0
Gelini/ Damadı	1	1.0
Toplam	100	100.0

Evde Yaşayan 4. Kişi

	Frekans	Yüzde
Yok	63	63.0
Oğlu	19	19.0
Kızı	9	9.0
Annesi/ Babası	5	5.0
Diğer	3	3.0
Kardeşi	1	1.0
Toplam	100	100.0

6. Çalışma durumları

Anket yapılan kişilerin % 85'i ev kadını, % 4'ü ise işsiz olduğunu ifade ediyor. Çalışan % 8'lik grubun ise yarısı dönemlik-mevsimlik işçi (tarımda), diğer yarısı ise evde veya dışarıda parça başına veya gündelik işler yapıyor. Görüşülen 100 kadından 26'sı evin reisi konumunda, yani eşinden ayrı veya eşi ölmüş. Eşi evde olanların eşlerinin ise % 17'si özelde veya kamuda işçi olarak çalışıyor. İş arayan veya iş aramayan işsizlerin toplamı % 18. Geçici veya sürekli olarak iş göremez durumda olanların oranı toplam % 12 iken, tarım-hayvancılıkla geçinenlerle (% 7), küçük esnafın (% 3) toplamı % 10 ediyor.

Anket yapılan kişi

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Ev Kadını	85	85.0	85.0
Dönemlik - Mevsimlik İşçi	6	6.0	91.0
İşsiz- İş Arıyor	4	4.0	95.0
Evde-Dışarıda Parça Başına- Gündelik İşler	4	4.0	99.0
Cevap yok	1	1.0	100.0
Toplam	100	100.0	

1. Kişi Çalışma Durumu

	Frekans	Yüzde
Özelde / kamuda işçi	17	17.0
İşsiz- iş arıyor	15	15.0
Dönemlik - mevsimlik işçi	13	13.0
Öğrenci	10	10.0
Tarım / hayvancılık	7	7.0
Rahatsız / geçici olarak çalışmıyor	6	6.0
Rahatsız / sürekli olarak çalışmıyor	6	6.0
Ev kadını	6	6.0
Evde-dışarıda parça başına- gündelik işler	5	5.0
Emekli	5	5.0
Çalışmıyor- iş de aramıyor	3	3.0
Küçük-orta esnaf	3	3.0
Diğer	1	1.0
Cevap yok	3	3.0
Toplam	100	100.0

2. Kişi Çalışma Durumları

	Frekans	Yüzde
Öğrenci	61	61.0
Evde-dışarıda parça başına- gündelik isler	7	7.0
Dönemlik - mevsimlik işçi	5	5.0
Çalışmıyor- iş de aramıyor	5	5.0
İşsiz- iş arıyor	4	4.0
Emekli	4	4.0
Ev kadını	4	4.0
Diğer	4	4.0
Özelde / kamuda işçi	1	1.0
Cevap yok	5	5.0
Toplam	100	100.0

7. Liseye devam

Görüşülen hanelerde, eğitimine başlamış olması gerektiği halde başlamamış olan birey bulunmadığı tespit edilmiştir. Kızını liseye devam ettirmeyi düşünüyor musunuz sorusuna % 71 oranında olumlu cevap veriliyor. Hayır diyenlerin oranı % 13. Okutabilmeleri için yatılı liseye gitmesi gerektiğini ifade eden % 8'lik grup, eğitim imkânlarının kısıtlı olduğu kırsal bölgelerdeki haneler için yatılı liselerin tek çare olduğunu gösteriyor. Ayrıca, çocuklarının meslek lisesine gitmesini isteyen hanelerin oranı da % 6.

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Yok	13	13.0	13.0
Lise okumayacak-çalışması lazım	1	1.0	14.0
Meslek lisesi olursa okuturuz	7	7.0	21.0
Yatılı lise olursa okuturuz	8	8.0	29.0
Her koşulda normal liseyi okuturuz	71	71.0	100.0
Toplam	100	100.0	

8. 16 yaşın altındaki çalışan çocuklar

Mezitli'de küçük çocukların çalıştırılmaları olgusuna çok rastlanmamıştır. Bu şekilde çalışan 5 çocuk ise çıraklık yapmaktadır.

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Çalışmıyor	95	95.0	95.0
Bakkal çırağı	1	1.0	96.0
Berber çırağı	1	1.0	97.0
Çırak	2	2.0	99.0
İşçi	1	1.0	100.0
Toplam	100	100.0	

9. Konuşulan dil(ler)

Görüşülen kişilerden % 11'si Arapça, % 15'i ise Kürtçe konuşabildiğini belirtmiştir. Yerli nüfusu içerisinde önemli bir Arap nüfus barındıran, bunun yanı sıra özellikle son yirmi yıldır yoğun bir Kürt göçü alan Mersin'de bu çokdillilik yaygın bir durumdur.

Arapça

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	11	11.0	11.0
Hayır	89	89.0	100.0
Toplam	100	100.0	

Kürtçe

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	15	15.0	15.0
Hayır	85	85.0	85.0
Toplam	100	100.0	

10. 'Memleket' olarak tanımlanan yer

Görüşülen 100 kişiden 66'sı memleketini Mersin olarak belirtmiştir. Mersin, ilk kurulduğu 19. yüzyıldan itibaren çok fazla göç alan bir yerdir; ancak Mezitli en az göç alan ilçelerden biri olduğunu bu veriyle göstermektedir. Memleketini başka bir yer olarak belirtenlerin ise sıralaması şöyledir: Diyarbakır (% 6), Bitlis, (% 5), Kayseri (% 4), Adana ve Siirt (% 3'er), Mardin ve Tunceli (% 2'şer) ve % 1'lik başka iller.

	Frekans	Yüzde
Mersin	66	66.0
Diyarbakır	6	6.0
Bitlis	5	5.0
Kayseri	4	4.0
Adana	3	3.0
Siirt	3	3.0
Mardin	2	2.0
Tunceli	2	2.0
Ankara	1	1.0
Batman	1	1.0
Gaziantep	1	1.0
İstanbul	1	1.0
Niğde	1	1.0
Rize	1	1.0
Sakarya	1	1.0
Trabzon	1	1.0
Yozgat	1	1.0
Toplam	100	100.0

11. Son iki yıldaki işsizlik

Son 2 yılda hiç işsizlik yaşamayan hanelerin oranı % 25. 7-12 ay arası yaşayanların oranı % 24, 1 yıldan fazla yaşayanların oranı ise % 36. Böylece, 7 aydan fazla bir süredir işsizlikle karşı karşıya olan hanelerin toplam oranı % 60 oluyor ki, bu da işsizliğe bağlı yoksulluk yaşayanların sosyal yardım alanlar arasında hatırı sayılır bir yer tuttuğunu gösteriyor.

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Hiç	25	25,0	25,0
2 aydan az	3	3,0	28,0
2-6 ay	12	12,0	40,0
7-12 ay	24	24,0	64,0
13 aydan fazla	36	36,0	100,0
Toplam	100	100,0	

12. Son iki yılda hanede hiç kimsenin çalışmama durumu olduysa geçimin sağlanma biçimi

Son 2 yılda işsizlik yaşanan hanelerde bu durumla başa çıkma biçimleriyle ilişkin soruya verilen yanıtlar, sosyal yardımların burada çok payı olmadığını gösteriyor. Eş-dost-akraba yardımı % 62 ile ilk sırada geliyor.

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Eş-dost-akraba yardım etti	62	62,0	97,0
Hayır olmadı	30	30,0	30,0
Birikmiş paramız vardı	5	5,0	35,0
Mal sattık	2	2,0	99,0
Vakıf-dernek-muhtar-belediye vs. yardım etti	1	1,0	100,0
Toplam	100	100.0	

13. Hanenin toplam gideri

Yardım alan hanelerin % 73'ü 500-1000 TL arasında aylık gidere sahipken, % 17'si 0-500 TL arasında gidere sahip.

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
0 -500	17	17.0	17.2
501 - 1000	73	73.0	90.9
1001 - 1500	8	8.0	99.0
1501 - 2000	1	1.0	100.0
Yanıt yok	1	1.0	
Toplam	100	100.0	

14. 5 yıl öncesine göre bugünkü yaşam koşulları

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
1	7	7.0	7.0
2	18	18.0	25.0
3	21	21.0	46.0
4	25	25.0	71.0
5	16	16.0	87.0
6	7	7.0	94.0
7	2	2.0	96.0
8	2	2.0	98.0
9	2	2.0	100.0
Toplam	100	100.0	

Borçlanma

Yardım alan haneler açısından borçlanmanın önemi şu rakamlardan anlaşılıyor: % 26 "hep borçla yaşıyoruz" derken, % 27 "çoğunlukla borçlanıyoruz", % 30 "bazen borçlanıyoruz" diyor. "Hiç borçlanmıyoruz" diyen hanelerin oranı yalnızca % 16.

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Hiç borçlanmıyoruz	16	16.0	17.0
Bazen borçlanıyoruz	30	30.0	47.0
Çoğunlukla borçlanıyoruz	27	27.0	74.0
Hep borçla yaşıyoruz	26	26.0	100.0
Cevap yok	1	1.0	1.0
Toplam	100	100.0	

15. Hanenin toplam geliri

Hanelerin gelir düzeyleri incelendiğinde % 90'dan daha büyük bir bölümünün 1000 TL'nin aşagısında bir gelirleri olduğu görölüyor.

TL	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
0 -500	21	21.0	21.2
501 - 1000	70	70.0	91.9
1001 - 1500	6	6.0	98.0
1501 - 2000	1	1.0	99.0
2001 +	1	1.0	100.0
Cevap yok	1	1.0	
Toplam	100	100.0	

16. Desteğe muhtaç kesimlere gereken desteği sağlamak kimin görevidir?

Desteğe muhtaç kesimlere gereken desteği sağlamak tümüyle devletin görevidir" diyen hanelerin oranı % 46, "daha çok devletin" (% 22) ve "devlet ve vatandaşlara eşit görev düşer" (% 21) diyenler neredeyse eşit oranda. Devletin yapabilecekleri sınırlıdır diyenlerin oranı sadece % 11, bu da vatandaşların bu konuda devletten beklenti içinde olduklarını gösteriyor. Vakıfların gelir kaynakları arasında vatandaşlardan sağlanan kaynakların son derece sınırlı kalması da bu anlayışın bir başka göstergesi. Bu veriyi bir başka açıdan değerlendirecek olursak, sosyal devlete inananların hala çoğunlukta olduğunu da iddia edebiliriz.

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Daha çok vatandaşların görevi, devletin yapabilecekleri sınırlıdır	11	11.0	11.0
Devlete de vatandaşlara da eşit görev düşer	22	22.0	33.0
Daha çok devletin görevidir, vatandaşların yapabilecekleri sınırlıdır	21	21.0	54.0
Tümüyle devletin görevidir	46	46.0	100.0
Toplam	100	100.0	

17. Yardımdan memnun musunuz?

İnsanlara tek tek farklı memnuniyetsizlik nedenleri sorulduğunda, yardımın geç gelmesi (% 91) ilk sıradaki neden, ardından işlemlerin uzun sürmesi (% 32) ve miktarın yetersiz olduğuna (% 22) dair şikayetler geliyor. Genel olarak ise yardımdan memnun olmayanların oranı % 85 gibi yüksek bir rakama ulaşıyor; bunu ise yardımın genel özelliklerine bağlamak gerekir: miktarın az oluşu, gecikmeler, istenen belgelerin temininde zorluk çekilebilmesi...

Görüşme yaptığımız kadınlardan ikisinin ifadeleri memnuniyetsizliğin neden yüksek olduğunu gösteriyor:

Mezitli'nin en merkezi mahallesinde, paranın yatırıldığı bankaya yürüme mesafesinde oturan iki çocuklu bir kadın: "Para geldi mi gelmedi mi diye gidip bakmak çok zor oluyor, çocuklarla perişan oluyoruz kaç sefer. Hele Kaymakamlığa gitmek için dolmuşa binmem lazım, birkaç kez gitmek lazım oluyor, her seferinde parayı bulamıyorum, hep geç tamamlıyorum." diyor.

"Yardımdan memnunum ama düzenli olmaması çok kötü, hesabımı hiç yapamıyorum. Yatınca seviyoruz ama geldiği gibi gidiyor. Ona güvenip de bir iş yapamıyoruz ki."

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	15	15.0	15.0
Hayır	85	85.0	100.0
Toplam	100	100.0	

18. Memnuniyetsizlik nedenleri

	Evet (%)	Hayır (%)
<i>Yardım geç geldi</i>	91.0	9.0
<i>İşlemler uzun sürdü</i>	32.0	68.0
<i>Miktar yetersiz</i>	22.0	78.0
<i>Çok kuyruk vardı</i>	12.0	88.0
<i>Gıda kalitesiz</i>	3.0	97.0
<i>Vakıf personeli kötü davrandı</i>	1.0	99.0
<i>Cevap yok</i>	1.0	100.0

19. SYDV'ler hakkında kanaatler

Mezitli SYDV personeline yönelik olumlu görüş, SYDV'ler hakkındaki genel kanaatlere de yansıyor: olumlu görüşleri ağır basanlar çoğunlukta (% 54), ortada bir fikir beyan edenler (% 24) ile olumsuz görüşleri ağır basanlar (% 21) azınlıkta.

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Olumsuz görüşlerim ağır basıyor	21	21.0	21.0
Ortada	24	24.0	45.0
Olumlu görüşlerim ağır basıyor	54	54.0	99.0
Fikrim yok	1	1.0	100.0
Toplam	100	100.0	

20. Paranın kadına ödenmesi hakkındaki düşünceler

Paranın kadına ödenmesi, ŞNT tip sosyal yardımların gerek teoride gerekse pratikte en fazla vurgulanan ve en önemli özelliklerinden biri. Nitekim, Başbakanımız da çeşitli konuşmalarında bu noktaya vurgu yapmakta:

15 Temmuz 2006 Ağrı mitingi: “Çocuklarını okula göndermeyenler var. Niye? ‘Çocuğumu göndermiyorum, yoksulum’ diyor. Çocuğuna 18 milyon, kız çocuğuna 22 milyon yardımda bulunuyoruz. Bu rakam lise öğrencileri için artıyor. Erkek çocuğuna 28 milyon, kız çocuğuna 39 milyon veriliyor. Parayı ise anneye veriyoruz. Niye? Çünkü babaya verirsek duman olur.”

8 Mart 2009 Mersin mitingi: “İlköğretime mi gidiyor yavrum? Yapılacak iş şu, erkek öğrenciye 20 milyon, kıza 25 milyon veriyoruz. Ortaöğretime gidiyorsa erkeğe 35, kıza 45 milyon veriyoruz. Parayı kime veriyoruz? Anneye mi babaya mı? Elbette anneye. Niye babaya vermiyoruz? Yerini bulsun istedik çünkü. Yerini buldu, değil mi? Kadınlar gününde bunu tekrar ediyorum. Pozitif ayrımcılık yapıyoruz...”

Paranın kadına verilmesi, gerçekten de pek çok araştırmada vurgulandığı gibi, paranın çok daha “doğru” harcanması anlamına geliyor: hanehalkının, özellikle de çocukların daha iyi beslenmesi, evin ihtiyaçlarının karşılanması, çocukların ihtiyaçlarının karşılanması, hep bu sayede mümkün olabiliyor, çünkü anne hem ev ekonomisine daha hâkim, hem de parayı harcarken asla kendini değil evi ön planda tutuyor. Zaten kadınlar daha fazla evle ve çocuklarla bütünleşmiş oldukları için para onlara ödeniyor. Bu yönüyle olumlu olan bu durum, kadının sosyal statüsüne olan etkisi açısından baktığımızda nasıl bir görünüm arz ediyor, onu anlamaya çalıştık. Kadınlar para onlara ödendiği için taltif edilmiş olsalar da, bunun onların evdeki kararlar üzerindeki söz hakları veya toplumdaki konumları açısından bir farklılık yaratıp yaratmadığı şüpheli.

Araştırmamızda bu konuda görüşlerini aldığımız kadınların sözleri de bu durumu gözler önüne seriyor. Bir yandan, belli bir gurur duyulması sözkonusu:

Bir köyden yardım alan bir kadın, yardımın ona ödenmesinden dolayı kendini önemli hissettiğini şu sözlerle ifade ediyor: “Kadınları önemsediklerini hissettiriyorlar. İnsanın içinde ufak da olsa bir gurur oluyor. Bize öncelik tanınması iyi.”

Ankete katılanlar da şöyle söylüyor:

“kendine güveni artar; özgüven verir” (15 kişi)

“değerli hissediyorum” (4 kişi)

“bize verilmesi mutlu ediyor” (2 kişi)

“önemli”; “güçleniyoruz”; “söz hakkım oluyor” (1’er kişi)

Ayrıca, kadınların harcamaları daha doğru, daha düzenli yapacağı görüşü de var; ankete katılanlar şu sözlerle bu görüşü dile getirmiş:

“anne çocuklarla ilgilenir, parayı çocuğu için harcar” (24 kişi)

“anneler evlerine harcar, evin ihtiyaçlarını ve sorunlarını bilirler” (9 kişi)

“daha doğru kullanırlar” (8 kişi)

“kadınlar daha mantıklı” (4 kişi)

“kadınlar harcamaları bilir” (4 kişi)

“içkiye kumara harcamazlar” (1 kişi)

Bunu pekiştirecek şekilde, erkeklerin bu parayı “duman” edeceği görüşü de yaygın:

“erkekler çocuk ihtiyacını anlayamaz” (3 kişi)

“erkekler doğru yere harcama yapamaz” (2 kişi)

“erkek kendine harcar” (1 kişi)

“o evin ihtiyacından ne anlar” (1 kişi)

Bunlara karşılık, daha az sayıda olsa da azımsanmaması gereken bir zıt görüş dile getirilmiş, ki bu, doğrudan erkeğin gücüne teslim oluşu ifade ediyor. Öncelikle 10 kişi paranın kadına ödenmesini doğru bulmadığını söylemiş. Bunun dışında:

“erkek parasız kalmamalı” (2 kişi)

“erkek parasız kalırsa sorun olur, huzursuzluk olur” (5 kişi)

“erkekler daha düzenli hesap yapar” (1 kişi)

21. Parayı genelde ne için harcıyorsunuz?

“Kendinize pay ayırabiliyor musunuz?” sorusuna % 63 “Hayır”, % 37 “Evet” cevabı vermiş. Paranın nereye harcandığına ilişkin sorunun yanıtı ise, paranın verildiği kişinin kadın olmasının, paranın gerçekten de çocuklara ve ev ihtiyaçlarına yönelik harcanmasını sağladığını ortaya koyuyor.

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Kocasını harcıyor, bilmiyor	34	34,0	34,0
Çocuklar	32	32,0	66,0
Gıda	12	12,0	78,0
Ev	10	10,0	88,0
İhtiyaç	7	7,0	95,0
Eğitim	3	3,0	98,0
Çocuklar, borçlar	2	2,0	100,0
Toplam	100	100,0	

22. Evin dışına çıkma sıklığı

Yardım alan kadınların % 70'i evin dışına en fazla haftada iki defa çıktıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, her gün diyenlerin hepsi, sık sık diyenlerin de büyük bölümü kırsal bölgede yaşayan kadınlardır. Görüşmelerimizde, yardım alma olgusunun evin dışına çıkma sıklığı üzerinde çok fazla etkisi olmadığına görüşler dile getirilmiştir.

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Genellikle çıkmıyor	1	1,0	1,0
Nadir	11	11,0	12,0
Ayda bir	5	5,0	17,0
Ara sıra	23	23,0	40,0
Haftada bir	18	18,0	58,0
Haftada iki	11	11,0	69,0
Sık sık	25	25,0	94,0
Her gün	5	5,0	99,0
Cevap yok	1	1,0	1,0
Toplam	100	100,0	

23. Evdeki kararları kim alır?

Evdeki kararların alınmasında en fazla uygulanan yöntem kararların birlikte alınması (% 48). Kararı tek başına alan kadınların oranı % 18, ancak bunun tamamı zaten eşyle birlikte oturmeyan kadınlardır. Eşin tek başına karar alma oranı ise % 34.

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Eşim	34	34.0	34.0
Ben	18	18.0	52.0
Birlikte	48	48.0	100.0
Toplam	100	100.0	

Sonuç

Araştırmanın global sonucu olarak belki tek bir cümle yeterlidir: bugüne kadar uygulandığı haliyle sosyal yardım uygulamalarının kadınların sosyal statüsünde herhangi bir değişiklik yaratacak potansiyeli olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Yardımların kadınlara ödenmesi şüphesiz olumlu bir etki taşısa da, bunun *dönüştürücü* bir kapasitesi olmasının önünde bazı engeller vardır: tahmin edileceği gibi, ataerkilliğin çok güçlü olması başta gelen faktördür. Başka gruplarla kıyaslandığında daha net ortaya çıkacaktır, ancak araştırmamıza dahil ettiğimiz küçük grupta bile yardımların kadının statüsünde olumlu etkisinin, zaten aile içinde kadının sözünün önemli ölçüde geçtiği haneler olduğunu, diğerlerinde ise bu yardım pek bir değişiklik yaratmadığını gözlemledik.

İkinci olarak, dönüşümün olabilmesi için dönüşümü sağlaması beklenen uygulamanın yeterince güçlü olması gerekir. ŞNT uygulamasında ise verilen para miktarı o denli az ki, hane bütçesinde –en azından Mezitli örneğinde– anlamlı bir farklılık yaratamıyor. Miktarla ilaveten, zaman unsuru da önemli: az da olsa uzun bir süre alınan yardım bir fark yaratabilir, fakat henüz bu değerlendirmenin yapılabilmesine yetecek kadar uzun bir süre geçmedi.

Son olarak, kadının güçlendirmesi kavramıyla kast edilen, ya da murat edilen, kadınların ataerkil yapının dışında güç kazanmalarını: bireysel olarak ayakları üzerinde durabilme, kendi kararlarını alabilme, eve dair kararlarda eşit ölçüde söz sahibi olma... ŞNT ise kadınları bu anlamda değil, anne olarak, ortaokullarda öğretildiği anlamda ev ekonomisinin mutlak hâkimi olarak güçlendiriyor ve bu rolü pekiştiriyor gibi görünüyor.

KAYNAKÇA

- AKHTER U.A., ADATO M., KUDAT A., GILLIGAN D., ROOPNARAIN T., COLASAN R. Impact Evaluation Of The Conditional Cash Transfer Program In Turkey: Final Report, IFPRI (2007).
- ANDREW, C., Les femmes et l'État-providence: question revue et corrigée, *Politique et Sociétés*, 17, 1-2, (1998), 171-182.
- Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Türkiye'de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış, 2010.
- BUĞRA, A., Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika, İletişim, İstanbul, (2008).
- BUĞRA, A., KEYDER, Ç., Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi, BMKP, Ankara, (2003).
- CASTANEDA, T., ALDAZ-CARROLL, E., The Intergenerational Transmission of Poverty: Some Causes And Policy Implications, Discussion Paper, Inter-American Development Bank, (1999).
- DE LA BRIERE, B., RAWLINGS, L.B., Examining Conditional Cash Transfer Programs: A Role for Increased Social Inclusion?, World Bank Institute, Washington, (2006)
- FISZBEIN A. & SCHADY N., Conditional Cash Transfers-Reducing Present and Future Poverty, The World Bank, Washington D.C. (2009)
- HARUN, Ö., ŞENSES, F., Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi, der: Ülman D., Akça İ., İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar-Prof. Dr. Kemâli Saybaşı'ya Armağan, Bağlam, İstanbul, (2006), 199-221.
- IŞIK, O., PINARCIOĞLU, M.M., Nöbetleşe Yoksulluk - Sultanbeyli Örneği, İstanbul: İletişim, (2001).
- KARAKOYUN İ., ERDAL F., Şartlı Nakit Transferleri ve Çocuk Yoksulluğu ile Mücadele: Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) Bileşeni Aydın İli Uygulaması, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 46/529, 15-32, (2009).
- KEYDER, Ç., ADAMAN, F., Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, Avrupa Komisyonu, Sosyal Dışlanma ile Mücadelede Mahalli Topluluk Eylem Programı, (2006)..
- KILIÇ, A., Gender and Social Policy in Turkey: Positive Discrimination or a Second-Class Female Citizenship?, (Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü, İstanbul, (2006).
- SALLAN-GÜL, S., Sosyal Devlet Bitti! Yaşasın Piyasa-Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kısacasında Refah Devleti, Etik, İstanbul, (2004).
- SETH R. G. & BARHAM, B., Women's Power, Conditional Cash Transfers and Schooling in Nicaragua, University of Wisconsin-Madison Department of Agricultural & Applied Economics, Staff Paper No. 517, (2007).
- SILVA, P. Conditional Cash Transfer Programmes and Their Impact On Poverty Reduction: Lessons from Mexico and El Salvador, GTZ, Social Protection Department, The Hague, (2009).
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım ve Proje Destek Faaliyetlerinin Etki Analizi Araştırması Çalıştay Raporu, (22-23 Temmuz 2008).
- Yılmaz, B., Türkiye'de Sınıf-altı: Nöbetleşe Yoksulluktan Müebbet Yoksulluğa, Toplum ve Bilim, Yaz, Sayı 113, 127-145, (2008).
- YILMAZ, S., Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Yoksullukla Savaşım Politikaları İçindeki Yeri (Eskişehir Örneği), (Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi SBE, Eskişehir, (2006).
- DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, (2007).

YOKSUL KADINLARIN YETKİLENDİRİLMESİ:

HİNDİSTAN YÖNTEMİ *

Doç. Dr. Pamela SİNGLA

Saha Araştırması Direktörü Delhi Üniversitesi
Sosyal Hizmetler Bölümü Delhi-110007, HİNDİSTAN
Email id: pamelasingla@hotmail.com; pamelasingla@gmail.com

Özet

Fakirlerden oluşmuş bir grubun katılımı en iyi bir kredi programında gerçekleşmiştir. Bu gruplar yardımlaşma grupları (YG) olarak adlandırılmışlar ve ihtiyaç sahibi kadınların kendi ekonomik ve sosyal durumlarını geliştirebilmeleri için yetkilendirilmelerini hedefleyen bir mikro finansman programına dahil edilmişlerdir. Bu çalışma YARDIMLAŞMA GRUBU kavramını incelemekte ve YG'lerde başarılı olan kadınların başarı hikâyelerini paylaşmakta ve YARDIMLAŞMA GRUBU hareketinin yerel düzeyde güçlendirilmesi ile ilgili yollar önermektedir. Bu çalışmanın sonunda kadınların ekonomik zorlukları yalnız ele almakla kalmayıp aynı zamanda çocuk evlilikleri, dişi ceninlerin öldürülmesi gibi sosyal kötülüklerin önüne geçilmesi içinde aynı zamanda mücadele ettikleri bir birlik ile ilgili görüşler paylaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fakir, Yoksulluk, Kadın, Yardımlaşma Grupları, Birlik

Abstract

Formation of a group of the poor has shown best participation in a credit programme. These groups called the self help groups (SHG) introduced under the microfinance program aim to capacitate poor women for improving their economic and social situations. The paper discusses the concept of SHG, shares the success stories of the women in successful SHGs and suggests ways to strengthen the SHGs movement at the local level. The paper concludes with sharing of a federation where women have been able to not only handle the economic hardships but also deal with social evils like child marriage, female foeticide.

Key words: Poor, Poverty, Women, Self-help groups, Federation

1944'de Uluslar arası Çalışma Örgütünün (ILO) Philedelphia'daki bildirisinde "Herhangi bir yerdeki yoksulluk her yerdeki refah için bir tehdittir" şeklinde açıkça belirtilen ifade buradaki en çarpıcı ifadelerden biri olmaya devam etmektedir. Yoksulluk düşük gelir seviyesi, saygınlık kaybı itibar kaybı ve M.K. Gandi'nin sözleri ile hatta kişinin kendi ruhunun kabı ile ilişkilidir. Bu nedenle yoksulluk ile mücadele önlemlerinin yalnızca daha yüksek gelir seviyesine ulaştırmak için değil aynı zamanda fakir ve yoksun kişilerin haklarının korun-

* Bu bildirinin orjinal hali İngilizce olup, burada Türkçe çevirisi yer almaktadır. Bildirinin orjinal hali Sempozyum kitabının İngilizce versiyonunda yer almaktadır.

ması, kaybedilmiş itibarlarının, sosyal bütünleşme sağlanması için ve daha birçok ilişkili konunun desteklenmesini gerektirmektedir. Bu çalışmada, esasen Hindistan'da mevcut bulunan bir sistem olan Yardımlaşma Grupları (YG), vasıtasıyla fakir kadınların yetkilendirilmesi ile yalnızca daha fazla para kazanmak değil aynı zamanda kendileri için yeni bir kimlik kazanmalarını da sağlayan bir yoksullukla mücadele önlemi paylaşılmaktadır. [Fisher and Sriram, 2003:174].

Bu çalışma dört bölüme ayrılmıştır. Birinci Bölümde konu tanıtılmakta ve İkinci Bölümde Yardımlaşma Gruplarının teorik yapısı ile birçok bağlantı tipleri ve kadınların güçlendirilmesinde bunun etkinliği paylaşılmaktadır. Üçüncü Bölümde ise Deogarh, Jharkhand'ın bir vaka çalışması vasıtasıyla ekonomik güçlendirme aracı olarak Yardımlaşma Grupları ile kabile bölgeleri müzakere edilmekte ve Yardımlaşma Grubu hareketinin güçlendirilmesi için stratejiler sunulmaktadır. Çalışmanın sonuç kısmı olan Dördüncü Bölümde ise Sivil Toplum Kuruluşları tarafından oluşturulan ve kadınların yalnızca ekonomik zorluklarla mücadele etmediği aynı zamanda çocuk evlilikleri, dışı ceninlerin öldürülmesi gibi sosyal olumsuzluklar ile de mücadele verdikleri birlik anlatılmaktadır.

Bölüm I: Giriş

On yıl önce 2000 yılında dünya liderleri yoksulluk denilen tehlikeli soruna çözüm getirmek üzere toplandılar. Dünya yoksulluğunun kurbanlarına söz vermek üzere için 2015 itibarı ile başarılması hedeflenen Binyıl Kalkınma Hedeflerine (BKH) imza atıldılar. Kadınların dünya çapında ayrımcılığa maruz kaldıklarının inkâr edilemez bir gerçek olması sebebi ile ve Asya ve Afrika kıtalarının dünyanın çok sayıda yoksul kadınına ev sahipliği yapıyor olması nedeniyle, Binyıl Kalkınma Hedeflerinden ikisi direkt olarak kadınları ilgilendirmektedir.

Asya alt kıtasının bir bölümünü oluşturan Hindistan bir refah devleti olup burada Devlet yoksullukla mücadele konusunda sorumluluk almaktadır. Hindistan hükümeti için nüfusunun %26'sının yoksulluk sınırının (BPL) altında bulunması hoş bir durum değildir. Yoksulların neredeyse çoğunluğu istisnasız olarak ülkenin iş gücünün %93'ünü oluşturan gayri resmi sektörde çalışmaktadır ve kadınlar bunların üçte birini teşkil etmektedir. Bu yoksul kişilerin özellikleri düşük alım gücü, okuryazar olmama ve cehalet, sağlıksızlık, büyük ailelere sahip olmak ve hepsinin üzerinde yük ek oranda borçluluk ve sabit olarak küçük miktarlarda kredi çekme ihtiyacıdır. Yoksulların küçük çaplı ve sıklıkla gerek duyulan finansman ihtiyacı geleneksel olarak yasadışı finans kurumlarıncı örneğin kuralızsızca ve yüksek faiz alan yerel tefeciler tarafından karşılanmaktadır. Ve özellikle kırsal kesimde bu kişilere küçük çaplı ve sık sık tekrarlanan ihtiyaçlarını karşılayabilme imkânları ve daha az belge gerektirmesi sebebi ile yoksullar daha fazla başvurmaktadır. Bu gerekli doküman ve belgeler sebebi ile bankalar gibi resmi finans kurumlarına başvurmakta tereddüt eden yoksullar için önemli bir faktördür. Bu tereddüt aynı zamanda bu sıklıkla ve küçük miktardaki kredi ihtiyaçlarını karşılayamayan resmi kurumların bu kredi pazarına girmesi konusunda da gözlenmekte ve bu alınan küçük çaplı kredilerin üretimden ziyade tüketim ihtiyacı ile kullanılıyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Hindistan hükümetinin çok çeşitli yoksullukla mücadele önlemleri, politikaları ve programları mevcut olup bunlar arasında bankalara toplumun daha yoksul kesimlerinin hedeflenmesi konusunda verilen talimatlarda dâhildir. Hükümetin yoksulların yararına geliştirdiği birçok program maalesef yoksul kesimde programlar ile ilgili bilgisizlik, gereken karmaşık süreçler, bankalar ile iletişim kurma eksiklikleri, bu yararlar ile ilgili doğuştan gelen korkuları ve hükümetin işlevselliğindeki bozulma sebebi ile yerine ulaşamamaktadır.

Bu nedenle durum kendi yaşam kalitelerini iyileştirmek için kolektif bir şekilde çalışmalarını sağlama amacıyla, yoksulların acil ve sistematik bir şekilde organize edilmesini gerektirmektedir. Bunu yapmanın en etkin yollarından biri ise yoksulların kendilerine yardım etmeleri için yardım etmek yani bu da "kendine yardım", profesyonel sosyal çalışma *mantrası* (formülü) anlamına gelmektedir.

Bölüm II: Yardımlaşma Grupları (YG): Konsept, Bağlantılar ve Kadınların Güçlendirilmesi

Sosyal hizmet görevinin felsefesi insanların kendilerine yardım etmelerini sağlamak üzere yardım etmektir. Ancak bireysel çabalar yetersiz kalabilmektedir ve harici yardımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Karmaker [1999:210-211]'in öne sürdüğü gibi yoksulların kaderini değiştirmek konusunda sarf edilen bireysel çabalar onların "kolektif algılama, kolektif karar alma ve ortak faydalar için kolektif programların uygulanması" gerekliliğinin ortaya çıkması ile yetersiz kalmaktadır.

Karmaker'a göre yoksullardan oluşan bir gruba katılım en iyi düzeyde bir kredi programında gözlenmiştir ve Yardımlaşma Grupları olarak adlandırılan bu oluşumlarda (YG) tasarruf ve kredi iyi bir başlangıç noktası teşkil etmektedir. Bu Yardımlaşma Grupları (YG) yazarlar tarafından farklı biçimlerde dile getirilmiştir ancak bunun altında yatan fikir Yardımlaşma Gruplarına (YG) giriş noktasının her zaman "iktisadi" olduğu sonucunu ortaya çıkartmaktadır. Çünkü yoksul insanların ihtiyacı yaşamı sürdürmektir ve bu gerçekleşmediğinde çevreleri ve ortam onların ilgilendirmemektedir.

Karmaker [*ibid*: 292] 'a göre Yardımlaşma Grupları (YG) genellikle üyelerin kendi kazançlarını bir havuzda topladığı ve tüketim, üretim ve yatırım ihtiyaçlarına göre dönüşümsel esasa göre bu meblağları yeniden ödünç verdiği gayri resmi gruplardır. Fisher ve Sriram [2002:108] bunları kendi kendine idare eden grup üyelerinin tasarrufları ile oluşturulmuş organizasyonlar olarak görmektedirler. Vatta [2003] Yardımlaşma Grupları (YG)nı 20 yi aşmayan üye sayısına sahip küçük, gayri resmi ve homojen gruplar olduğu ve bunların oluşumu sonrasında düzenli olarak her bir üyeden sabit miktarlarda tasarruf meblağları toplayan gruplar olduğu şeklinde açıklamaktadır. Borbora ve Mahanta [2001] ekonomik olarak geri kalmış sınıflardaki insanların ve SC/ST topluluklarının YARDIMLAŞMA GRUBU (YG) üyeliklerinde kayda değer bir oranda mevcut bulunduğunu paylaşmaktadır. Böylelikle buradan aynı zamanda "mikro-girişimler" [Karmaker, 1999:178] veya MYRADA [Fisher ve Sriram, 2002:135] tarafından "Üye Grupları" olarak adlandırılmış olan Yardımlaşma Gruplarının kişilerin kendileri tarafından yönetilen bir banka rolü oynadığı çıkarımında bulunulabilir. YG'lerin çıkış noktası üyelerin birikimleri olduğu için, üyelerin bu bünyenin yönetimi ile ilgili kuralları şekillendirmeleri gerekmektedir.

Yardımlaşma Grupları birincil olarak üyeler arasında karşılıklı güvene dayalı olarak işlemektedir. Grubun amacı bu nedenle grubun işlevselliğinde şeffaflığın sağlanmasıdır. Grup aynı zamanda verilecek kredilerin ne kadarının tüketim maksadı ile ve ne kadarının üretim maksadı ile verileceği konusunda bir çerçeve oluşturabilir. Bunların oluşturulması ve yaşatılması için Yardımlaşma Gruplarının Sivil Toplum Örgütleri (STK) veya bankalar gibi aracı kurumlarla bağlantı sağlaması esastır. Yardımlaşma Gruplarının bankalar ve Sivil Toplum Örgütleri ile bağlantısı konusunda ortaya üç şekil çıkmaktadır. Bunlar aşağıdaki Tablo 1'de verilmiştir:

Tablo-1: Yardımlaşma Grupları ile Banka Bağlantılarının Üç Şekli

	Yardımlaşma Grupları (SHG) sayısı	Hisse Yüzdesi
Model 1: Bankalar tarafından oluşturulmuş ve bankalarca finanse edilen Yardımlaşma Grupları (YG)	142667	20
Model 2: Sivil Toplum Örgütleri tarafından oluşturulmuş ve direkt olarak bankalar tarafından finanse edilen Yardımlaşma Grupları	513005	72
Model 3: Sivil Toplum Örgütleri vasıtasıyla bankalarca finanse edilen Yardımlaşma Grupları	61688	8

Not: 31 Mart 2003 itibarı ile kümülatif olarak

Kaynak: YARDIMLAŞMA GRUPLARI banka bağlantılarının Hindistan'daki Gelişimi 2002-03, NABARD, Mumbai, 2003[EPW, 38(46), Kasım. 15-21, 2003, sayfa. 4833'de alıntı yapıldığı gibi].

Bu bağlantının desteklenmesi ile yukarıdaki tablodan Sivil Toplum Örgütlerinin YG-banka ilişkisinin oluşturulmasında başlıca rol oynadığı sonucu çıkartılmaktadır. Sivil Toplum Örgütleri (kredi sağlayan olarak değil) YG'lerin banka kredilerine erişimi için yardım ve tedarik gibi konularda destekleyiciler olarak önemli ölçüde bir başarı sağlamışlardır [Padhi, 2003].

Başarılı Yardımlaşma Grupları Hindistan'da en etkin ve efektif mikro finans temini mekanizmalarından biri olarak bilinmektedir. Yardımlaşma Gruplarının üyelerinden mikro finans ile elde edilen çeşitli faydalarından yarar sağlayabilmeleri için yeterli bir müddet çalışmaları gerekmektedir. Mikro-finance yoksul aileler için mevduat, kredi, ödeme hizmetleri, para transferleri ve sigorta gibi çeşitli finansal hizmetleri içeren bir pakettir. Yardımlaşma Grupları vasıtasıyla mikro-finance

mandan yararlanılmasının birincil amacı yoksulların kredi haricinde çeşitli finansal ihtiyaçlarını kapsadığından yoksulların refahının sağlanmasıdır. Mikro-finance yoksullara finansal güvenlik ve böylelikle daha bir yaşam temin etme biçimidir.

2.1 Yardımlaşma Grupları (YG) ve Kadınların Güçlendirilmesi

Literatür özellikle kadın gruplarının Yardımlaşma Gruplarına hâkim olduğunu belirtmektedir [Vatta, 2003; Fisher and Sriram, 2002:107]. Bu öncelikle yaklaşık 320 milyon yoksulun bulunduğu Hindistan'da yoksul kadınların bu rakamın üçte ikisini oluşturmasından kaynaklanan yoksullukta kadınlaşma neticesinde ortaya çıkmaktadır. [ICPRD, 2002:1]. Bu kadınların öne çıkan özellikleri mevcut kaynaklara erişimden ve bunları kontrol etmekten mahrum olmaktır. Bu nedenle Yardımlaşma Gruplarının aracılarda [yukarıda belirtilen üç farklı modele göre] bağlantısının oluşturulması ile yoksul kadınların bir araya getirilmesi ve bunların yaşam kalitesinin artırılmasına imkân tanıyacak beceri ve niteliklerle donatılması konusunda çaba sarf edilmektedir. Bu anlamdaki başarı hikâyelerinin bir kısmı SEWA, WWF, MYRADA ve PRADAN'da görülmekte ve Sivil Toplum Örgütleri ve Yardımlaşma Grupları organizasyonlarının kadın üyeleri bulunmaktadır.

Kadınların tasarruf ve kredi hizmetleri çerçevesinde organize edilmesinin yalnızca yoksullukla mücadele değil aynı zamanda kadınların güçlendirilmesi konusunda en etkin yöntemlerden biri olduğuna dair kabul edilmiş kanıtlar mevcuttur [World Bank, 1995 ve 2000/2001]. Buda kadın esaslı ortaklaşmanın/tasarruf ve kredi hizmetleri merkezli Yardımlaşma Grupları konusunda talebi arttırmıştır [Galab ve Rao, 2003]. Sivil Toplum Örgütlerinin tasarruf ve kredi gruplarında kadınları güçlendirmeleri tartışılabilir bir soru olmakla beraber bu tip grupların etkin biçimde bir başa çıkma mekanizması temin ettiği tecrübe ile sabittir [Padhi, 2003]. Yardımlaşma Gruplarının yakın zamandaki başarı hikâyeleri yoksul kişilerin dahi finansal disipline girebileceğini göstermektedir. Kredi miktarları küçük olmakla birlikte bu miktarlar yoksulların gereksinimlerini karşılamak için yeterli olmaktadır. Çok küçük kredilerin bile temin edilmesi yoksulların kendi gelir seviyelerini iyileştirmelerine yardımcı olabilmektedir [Vatta ve Singh, 2001]. Bugüne kadar Yardımlaşma Grupları vasıtasıyla sosyal güçlendirme ve ekonomik gelişim açısından yoksullara sağlanan faydalar diğer kırsal kalkınma programlarından elde edilen faydaları geride bırakmıştır [Ramakrishna, 2001].

Namboodiri ve Shiyani [2001] ye göre kadınlardan oluşan gruplar Yardımlaşma Grupları içerisinde hâkim olmakta ve gerek ekonomik ve gerekse sosyal açıdan büyük çaplı güçlendirme imkânları doğurmaktadır Yardımlaşma Gruplarına katılımları kadınların yalnızca kredilere ulaşmalarında gelişme sağlamamakta aynı zamanda tefecilere olan bağımlılıklarını azaltmaktadır. Bunlar geleneksel olmayan pazarlama görevlerine girişimlerine teşebbüs etmekte, çalışanları üzerinde daha iyi kontrol sahibi olmakta, nispeten daha özgürce hareket etmekte ve resmi merciler ile irtibat kurmakta ve liderlik pozisyonları üstlenmekte ve kendi üreme sağlıkları üzerinde daha iyi kontrol sahibi olmaktadır [Galab and Rao, 2003]. Dadhich [2001] aynı zamanda Yardımlaşma Grubu üyesi kadınların ailelerinde ortaya çıkan gelir artışını da tespit etmiştir. Dadhich ayrıca kadınların daha fazla saygınlığa sahip olmaya başladıkları, bu nedenle toplumda daha itibarlı ve meşru bir yer edindiklerini, aile içinde alınan kararlarda daha fazla söz sahibi olmaya başladıklarına da dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra, üyeler arasındaki bilgi ve tecrübe alışverişi de Yardımlaşma Gruplarının platformunda kendiliğinden öğrenme sayesinde ortaya çıkmaktadır [Tilekar et al, 2001]. Fisher ve Sriram [2002:112-3] da aynı zamanda çok başarılı biçimde çalışan Yardımlaşma Gruplarına atıfta bulunmaktadır. Yoksul insanların kendi hayatlarının kontrolünü eline almasını sağlayan otonom Yardımlaşma Gruplarından bahsetmektedir. Yardımlaşma Grubunun %85'ini kadın üyelerin oluşturduğu MYRADA Yardımlaşma Grubu üyesi olmakla üyelerine sağlanan faydaları sıralamaktadırlar. Yoksulların liderlik kapasitelerinin geliştirilmesi, Yardımlaşma Grubu üyelerinin kasaba/köy meclislerine (panchayat) seçilmeleri ve Yardımlaşma Grubu üyelerine diğer gruplarca mevcut sorunların çözülmesine yardımcı olmaları için yaklaşılması ve özellikle bu üyelerin değişim ajansları tarafından kolaylıkla kabul edilmeyen yoksul ve alt tabakadan kişiler olmaları durumunda hükümet yetkilileri ile konuşmada güven kazanmaları ve hatta bir kısmının direkt olarak bankadan daha yüksek meblağlarda kredi alabilmek için Yardımlaşma Grubu üyeliklerinden ayrılacak güveni kazanmalarına yol açan birden fazla kazanç elde etmeleri sağlanabilmektedir.

Ancak Yardımlaşma Gruplarını gözüktüğü kadar güçlendirici olmadığına işaret eden vaka-

larda mevcuttur. Örneğin, birçok hayli yoksul mikro-finance müşterilerinin büyük zorluklarla karşılaştıkları da belirtilmiş ve hatta mikro-borçları sebebi ile intihara teşebbüs etmeye kadar varan sonuçlar doğurduğu da söylenmiştir [Hulme, 2000:26]. Kadınlar kendi yaşamları ile ilgili bazı konuları bağımsız olarak ele alabilmekte olmalarına rağmen kadın üyeler arasında cinsiyetlerini, sosyal sınıflarını, tabakalarını ve diğer Pazar, hükümet, toplum ve aile ile ilgili karşılıklı ilgi alanlarını görüşebildikleri kolektif girişim eksikliği mevcuttur [Galab and Rao, 2003]. Literatürü daha fazla öne çıkartmadan YG'lerde doğru eğitim ve yönlendirmenin sağlanması durumunda bunların işlevselliğinin uygun biçimde izlenmesi ile üyeleri için "Güçlendirme" anlamına gelen kendi hayatlarını daha iyi kontrol edebilme gibi parlak manzaraların elde edilebildiği görülmektedir. Bu aşağıdaki vaka çalışması sonucunda da ortaya konulmaktadır.

Bölüm III: Deogarh, Jharkhand'ın Vaka Çalışması

3.1 Bölge:

Deogarh bölgesi Hindistan Birliğinin 28'inci eyaleti olan Jharkhand'ın 18 bölgesinden biridir. Bu Eyalet kabile/aşiret kimliği ile yıllarca verilen mücadeleden sonra kurulmuştur. 2001 Nüfus sayımına göre Eyaletin toplam nüfusunun %40'ı Belirlenmiş Kastlar ve Belirlenmiş Aşiretlerden oluşmaktadır.

3.2 Sahada Veri Toplanması:

Bu Bölüm 2002 yılında Deogarh Bölgesinde Madhupur kısmındaki Yardımlaşma Grupları üzerinde değerlendirmeci bir çalışma yürütmek üzere yazarın üstlendiği göreve dayanmaktadır. Bu bölüm kendisinin Deogarh, Madhupur kısmındaki yerel Sivil Toplum Örgütleri tarafından oluşturulan 40 Yardımlaşma Grubunun 120 kadın üyesi ile kurduğu etkileşime dayanmaktadır. Bu kadınlar ST/SC nüfusuna dahil olup yoksul kişilerdir. Kurulan etkileşim aynı zamanda bu organizasyonların 23 saha görevlisini de kapsamaktadır. Verilerin toplanması aşağıda açıklandığı üzere üç yolla yapılmıştır:

Atölye Katılımları: Madhupur da düzenlenen üç günlük atölye çalışmasında 120 kadının her biri podyuma çıkarak Yardımlaşma Grubu üyesi olarak geçmiş tecrübelerini paylaşmıştır. İlgili saha görevlileri tarafından bu tecrübelerinin detaylarının aktarılması ve lisan engeli sebebi ile gerekli tercümelerin yapılması konusunda kendilerine yardımcı olunmuştur. Üyeler gerek iyi gerekse kötü tecrübelerinden bahsetmişlerdir.

Etkileşimler: Onların kendi Yardımlaşma Gruplarının daha iyi anlaşılabilmesi, karşılaşılan problemler ve elde edinilen faydaların özelliklerini anlamak amacı ile gerek resmi gerekse gayri resmi etkileşimler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerin konuya odaklanmış olarak tutulmasını sağlamak amacı ile bir görüşme çerçevesi oluşturulmuştur. Resmi etkileşimler üyelerin grup ile paylaştığı konularla ilişkili olan soru formlarının verilmesi şeklinde atölye çalışmaları sürecinde gerçekleştirilmiştir. Gayri resmi etkileşimler ise atölye sonrasında ve öğlen yemeği ile çay saati molalarında gerçekleştirilmişlerdir.

Köylere Ziyaretler: Üyeler ve çalışan görevliler ile etkileşimler köylere yapılan ziyaretler esnasında da sürdürülmüştür. Üyelerin sosyo-ekonomik profillerinin anlaşılabilmesi için üç köy gezilmiştir. Yoğun yağış sebebi ile iç kesimlerdeki köylere erişilememiştir.

3.3 Bulgular:

Gerek başarılı gerekse başarısız YG grubu vakaları mevcuttur. Yardımlaşma Gruplarının çoğunluğu işlevselliği konusunda aynı ortak problemlerle karşılaşmışlardır. Bazı saha görevlileri bu sorunları giderebilmiş ancak bazıları ise bu sorunlarla başa çıkamamış ve buda üyeler arasında güvensizliğe ve Yardımlaşma Gruplarının işlevselliğinde disiplinsizliğe ve düzensizliğe sebep olmuştur ve böylelikle bu Yardımlaşma Grupları başarısız olmuşlardır. Bulgular birinci olarak YG gruplarında karşılaşılan sorunların bu grupların işlevselliğinin etkinliği ile ilgili olduğunu göstermekte ve ikinci olarak da Yardımlaşma Gruplarının ve münferit üyelerinin başarı hikâyelerini içermektedir.

a) Yardımlaşma Gruplarının karşılaştığı işlevsel problemler

Üyeler ve görevliler tarafından paylaşılan Yardımlaşma Gruplarının işlevselliğinde karşılaşılan bazı problemler aşağıda numaralandırılarak verilmiştir:

1. Kadın üyeler ayda bir kez olmak üzere programlanan toplantılara düzenli gelmemektedirler.
2. Tasarruf edemediklerinden düzenli olarak para verememektedirler.
3. Kazanç kaynakları bulunmadığından tasarruf etme zorlukları yaşamaktalar.
4. Üyeler gelir oluşturma programlarını istemekteler.
5. Üyeler kredi almakta ancak geri ödememektedirler.
6. Üyeler aile üyelerinden destek görememektedirler.

Bu sorunlara hemen hemen her Yardımlaşma Grubunda rastlanmaktadır. Bazı Yardımlaşma Gruplarında dinamik ve hassas yaklaşıma sahip ve üyelerin aileleri ile daha fazla vakit geçirme konusundaki istekliliği saha görevlilerinin mevcudiyeti ve liderliği neticesinde bu sorunların üstesinden gelinmiştir. Bu görevliler aynı zamanda üyelerin kural ve tüzükler geliştirmesine yardımcı olmadıkça, grup kararı alınması ve oluşturulan kurallara esasen uyulmasının sağlanması konularında zorluklar yaşamışlardır. Saha görevlilerinin motivasyon eksikliği bulunan ve yaşanan işle ilgili sorunların anlayamayan saha görevlilerinin mevcut bulunduğu Yardımlaşma Grupları etkin biçimde bulunmaya devam etmektedir.

b) Başarı Hikâyeleri: Yardımlaşma Grupları ve münferit üyeler

Altı ay ve bundan daha uzun süre sürdürülebilir Yardımlaşma Grupları başarılı olarak bulunmuş ve tecrübelerini ayrıntılı olarak paylaşmaları istenmiştir. Başarılı Yardımlaşma Grubu üyeleri ve saha görevlileri tecrübelerini aşağıdaki şekilde paylaşmışlardır:

1. Üyeler tarafından aylık olarak tasarruf edilmesi kararlaştırılan meblağ 10 rupidir.
2. Ortalama grup hacmi ortalama 15 kişidir.
3. Tasarruf yapmak grup üyeleri için kolay bir görev değildi ancak tasarruf yapmak istemekteydiler.
4. Üyeler tarafından tasarruf edilmesi için uygulanan stratejilerden biri her gün bir avuç pirinç satın almak ve ay sonunda bu pirinç satmaktır. Kazanılan meblağ grup tarafından mevduat olarak kaydedilmektedir.
5. Bir yıldan daha uzun süreli olarak varlığını sürdüren Yardımlaşma Grupları bankalar gibi diğer finans kurumları ile kredi sağlama açısından bir ağ kurmuşlardır.
6. Mevcut bir ekonomik faaliyetin başlatılması veya mevcut bir faaliyetin geliştirilmesi için daha yüksek meblağda kredi kullanılmıştır.

Yardımlaşma Grupları: Yardımlaşma Grupları tarafından yürütülen faaliyetlerin para gruplarından ve bankalardan alınan krediler açısından profili aşağıda verilmektedir:

1. 10.000 Rupî ile (grup tasarrufu artı banka kredisi) Yardımlaşma Grubu arazi kiralamıştır. Bu arazi sebze üretimi için kullanılmış ve üyeler arazinin ekilip biçilme işini sıra ile yapmışlar ve bundan iyi gelir elde etmişlerdir. Grup üyeleri yavaş yavaş kendi bireysel işlerine başlamayı planlamaktadırlar.
2. Diğer bir Yardımlaşma Grubunda grup tasarrufu ve bankadan alınan kredinin toplamı olan 8.000 Rupî ile grup bir fidanlık satın almıştır. Grup üyeleri pazarda adedini 1 rupîye sattıkları bitkiler yetiştirmektedirler. Kazançlarından banka kredisini geri ödemekte olup yapık bir zamanda bu geri ödemeyi kapatmayı ummaktadırlar.
3. Diğer bir Grup ise kendi tasarrufları ile banka kredisinin toplamı olan 4.000 Rupîlik meblağ ile üyelerine keçiler almışlardır. Keçilerin yavrularını satarak kredilerini geri ödemektedirler.
4. Yardımlaşma Grupları %2 oranında dahili krediler (grup içine) vermektedirler. Aynı zamanda dışarıya para vermekten de faydalanmaktadırlar ancak bu Yardımlaşma Gruplarına destek olacak biçimde %5 faizle gerçekleştirilmektedir. Kredi meblağı ile üyeler inekler satın almışlardır ve üyeler bunları sıra ile beslemektedirler. Elde edilen süt pazarda satılmakta ve bu şekilde banka kredisi geri ödenmektedir. Grup yakında bir mandıra faaliyetine geçmeyi planlamaktadır.
5. Grubun parası ve banka kredisi ile bir Yardımlaşma Grubu bedi (yerel sigara) sarma, yaprak tabak (*Patal plate*), pirinç çeltiği ve patlamış pirinç (*mudhi*) işine girmişlerdir. Bunun için ham

maddeyi satın almakta ve ürünleri daha önceleri bunun için araçlara verilen karı ortadan kaldırarak pazarda satmaktadırlar.

6. Grup, kendi tasarrufları ve banka kredisinden elde ettikleri meblağ ile tarım yapılması için nehir suyunu kuru olan arazilere yönlendirmek amacıyla donanım kurulmasını planlamaktadır.

7. Yardımlaşma Gruplarının yürütmek üzere diğer öncelik verdikleri konular şunlardır:

- ◆ Tarlaların sulanabilmesine imkân tanıyacak derinlikte kazı yapmak
- ◆ Kız çocukları için okul inşa etmek
- ◆ Eğitim ihtiyacı konusunda fikir birliği mevcuttur
- ◆ Sağlık merkezleri kurmak
- ◆ Yollar inşa etmek

Bireysel yarar sağlama vakaları: Yardımlaşma Grubu üyelerinin ilgili Yardımlaşma Gruplarından aldıkları krediler sayesinde sağladıkları faydaların türleri aşağıda verilmiştir:

1. Tefecilerden para teminatı olarak alınan arazi, mücevherat v.s. gibi teminatların geri alınması.
2. Bir üye küçük bir boncuk işine başlamıştır. Ev ev dolaşarak yaptığı boncukları satmakta ve bu işi genişletmeyi planlamaktadır.
3. Grubun başka bir üyesi ise kredi parasını işinde kullanması için kocasına verdiğini bildirmiştir. Eşi bu kredi ve faizini geri ödemiş ve üye bu parayı gruba geri getirmiştir. Bu şekilde ailenin tümü Yardımlaşma Grubu sayesinde fayda sağlanmıştır.
4. Bir üyenin söylediğine göre aile üyeleri ve çevredeki komşu kadınlar onun bu şekilde para kaybedeceğini söyleyerek cesaretini kırmışlardır. Ancak bu üye risk alma konusunda istekli davranmış ve daha önceden itiraz eden kadınlarda artık gruba dâhil olmuşlardır.
5. YG grubu üyeleri arasında keçi işi veya bir çift boğa alınması gibi üretim faaliyetlerinde kredilerin kullanımının yanı sıra kredilerin evlilik, doğum-ölüm gibi konular için tüketim amaçlı olarak kullanımı da söz konusu olmuştur.

Yardımlaşma Grubu üyeliğinin kendilerine nasıl yardımcı olduğunu bir satırla anlatmalarını istediğimizde, üyelerin çoğunluğu ve hazır bulunan görevliler Yardımlaşma Gruplarının hayatlarına yeni bir anlam kattığını ve yapıcı işler gerçekleştirmek istediklerini belirtmişlerdir.

3.4 Yardımlaşma Gruplarının Güçlendirilmesi ile ilgili Stratejiler:

Aşağıdaki stratejiler Yardımlaşma Gruplarına katılımın işlevselliğinin güçlendirilmesi için saha-da veri toplama sürecinde ortaya çıkan sonuçlardır. Hindistan'da 2010 yılı sonu itibarı ile yaklaşık 17 milyon kadının katıldığı Yardımlaşma Gruplarının bulunacağı tahmini dikkate alındığında, ülkenin herhangi bir yerinde kurulan Yardımlaşma Gruplarının etkin ve üyelerinin yaşam kalitesini arttırmayı ve daha iyi bir köy yaşantısı sağlayacak anlamlı işlerle iştigal ediyor olmaları da daha da önem kazanmaktadır.

a) İyi Bir Yardımlaşma Grubu için ölçütler

Güçlü bir Yardımlaşma Grubunun geliştirilmesi için gerekli olan ölçütler oluşturulmalı ve bunların işlevselliği değerlendirilmelidir.

1. Her ne kadar tasarruflar ayda bir toplanacak olsa da ayda iki kez toplantı yapılması.
2. Düzenli olarak para verilmesi.
3. Grup kazanımları en az aylık tahmin edilen meblağın % 80-90'ı civarında olmalıdır.
4. Üyelerin katılımı aylık olarak en az %75 olmalıdır.
5. Katılım kayıtları, tasarruflar, kredi kayıtları, hesap kayıtları ve tüzük kayıtları v.s. gibi tüm gerekli kayıtlar tutulmalıdır. Dâhili borç verme teşvik edilmeli ve en az toplam borç verilen meblağın %90'ı olmalıdır.
6. Kredilerin %50'si tüketim amaçlı olurken bunların %50'si ise öncelikle kredilerin tüketim amacı ile alınması gibi buradaki senaryonun tersine üretim maksatlı olarak alınmaktadır.

b) Saha Ekibi:

Sivil Toplum Örgütleri grubun kendini kurma çabaları esnasında özellikle çok önemli bir rol oynamaktadırlar. Saha ekibi saha ile Sivil Toplum Örgütleri ve finans kuruluşları arasında (bankalar) v.s. arasında düzgün biçimde bilgilendirilmeleri ve iletişim kurulmaları durumunda önemli bir bağlantı oluşturmaktadırlar. Köy ziyaretleri esnasında Sivil Toplum Örgütlerinin saha görevlilerinde ciddiyet eksikliği gözlenmiştir. Örneğin farkına varılan konular şunlardır:

1. Uygulama yapılan alanda *aganwadi* (kadın toplum merkezi) yok.
2. Eğitimli Ebenin bulunduğu bir tesis yok. Doğumların çoğunluğu profesyonel yardım olmaksızın evde gerçekleşiyor.
3. Dul maaşı bağlanmamış.
4. Kadınlar kendilerine panchayatlarda %33 yer ayrılmış olduğundan haberdar değiller.
5. Bebeklerin emzirilmesi konusunda çocukların yararına olmayan efsaneler hala mevcut.
6. Kadınlar çocuk feci aşısı damlaları veya diğer bağışıklama yolları konusunda bilgili değiller.
7. Kadınlar hayvanların bakımı konusunda cahil ve bilgisizler.

Saha görevlileri yukarıdakilerin önemini algılayamayacak biçimde eğitimsizler ve bu nedenle bunları bir aracıya iletmekten yoksunlar. Buda en önemli konulardan biri olan "eğitime" gerek duyulduğunu göstermektedir.

c) Eğitim ve Duyarlaştırma:

Eğitim ihtiyacı üç düzeyde tanımlanmaktadır:

1. YARDIMLAŞMA GRUBU üyelerinin eğitimi
2. YARDIMLAŞMA GRUBU Ofisini yürüten kişilerin kayıtların tutulması konusunda eğitimi
3. Saha görevlilerinin, denetçilerin/kilit Sivil Toplum Örgütü personelinin eğitimi

Yardımlaşma Grubunun onların yararına olduğu ve bu nedenle alınan her bir kredinin geri dönmesi gerektiği konusunda duyarlılık kazandırılmalıdır. Yardımlaşma Grupları hangi amaçlar ne kadar kredi verileceği konusunda karar vermede dikkatle olmalıdırlar. Tüketim maksatlı krediler sağduyulu olarak verilmeli ve üretim amaçlı kredilerin verilmesi teşvik edilmelidir.

Saha görevlilerinin belirli özel niteliklere sahip olacak biçimde eğitilmiş ve kadınlarla çalışırken daha ötesinde bilgili olmaları önemlidir [Singla, 2001:121]. Aşağıdaki konularda eğitim görmelidirler:

1. Her bir bireyin öz değeri ve itibarına inanç duymak.
2. Üyeleri oldukları gibi ve bulundukları konumda kabul etmek.
3. Kendilerindeki Yardımlaşma vasıtasıyla değişim gerçekleştirme kapasitesine inanmak.
4. Her bir kişinin her bir farklı konumda durumunun farklı biçimde anlaşılması gerektiği.
5. Onlarla birlikte onlara uyararak hareket etmek.
6. Tüm üyelerin büyüme ve geliştirilmesi için eşit imkânlar tanınması.
7. Üyeler arasında kendi farkındalığının oluşturulması.
8. Basitten karmaşık durumlara göre hareket etmelerine imkân tanımak.
9. Muhakeme eder bir tavır içersinde olmamak.
10. Kendilerinin belirleme hakkına inanmalarını sağlamak.

İyi bir saha görevlisi hedef grup ile kurulması gereken dostça ilişki ve güven tesisini dikkate almalıdır. Grup üyeleri toplumumuzun ataerkil yapısı sebebiyle görevlilerin kadınlar ve onların aileleri ile çalışırken sabırlı olunması gerektiği konusunda hem fikirdirler.

d) Resimler ve grup şarkıları:

Yardımlaşma Gruplarının önemini güçlendirilmesi, kural ve tüzüklerinin desteklenmesi amacı ile bir Yardımlaşma Grubunun işlevselliğine dair şemaların ve dokümantasyonların gösterilmesinin üyelerin aklında yazılı metinlerden daha uzun süreli etki bıraktığı görülmüştür. Atölyeler esnasında üyelerin kendi lisanlarında söyledikleri şarkılar vasıtasıyla çekingenliklerini attıkları görülmüştür. Şarkılar bir grupta çalışmanın önemini vurgulamakta ve kadınların katılımını sağlamaktadır.

e) **Topluluk ve Federasyonlar:**

Bu Yardımlaşma Grubu üyelerinin kendi problemlerine karşılıklı etkileşim ile çözüm bulacakları bir platformdur. Farklı köyler/bölgeler/ilçelerde ki Yardımlaşma Gruplarının daha iyi öğrenmeye yol açacak karşılıklı tecrübe alışverişi için bir araya gelmesi önemlidir. Federasyon daha geniş çaplı bir bünye iken topluluklar ise bir kaç köyün Yardımlaşma Gruplarının bir araya gelmesinden oluşmaktadır.

Bu çalışma Yardımlaşma Grupları ile ilgili kritik ve önemli konularının anlaşılması ve üyelerin ekonomik açıdan güçlenmesinin doğasını anlaşılabilmesine imkân tanımıştır.

Ancak Hindistan'da ki Yardımlaşma Grupları mali aracılık rolünün ötesine geçmiş ve sosyal uyumun sağlanması ve daha eşitlikçi toplumların oluşturulması konusunda daha büyük bir görev üstlenir hale gelmiştir. Bu konu aşağıda ki bölümde irdelenmiştir

Bölüm IV: Yardımlaşma Gruplarının Ötesinde: Topluluk ve Federasyon Düzeyi

Kendi Yardımlaşma Gruplarını daha ileriye götüren ve daha geniş çaplı bir düzeyde bir araya gelmelerini sağlayan ve güçlü bir katalizör etkisiyle çalışan birkaç Sivil Toplum Örgütü mevcuttur ve PRADAN (Gelişme Hareketi için Profesyonel Yardım) bunlardan biridir. Bu bölümde Kesla Federasyonunun kırsal kesimdeki kadınları paylaşım ile bir araya getiren ve onlara yoksulluk darboğazından çıkmalarında yardımcı olan bir platform olan PRADAN modeli katılımcıları paylaşılmaktadır. Bu bölüm Yazarın 2006'da Kesla PRADAN'da öğrencileri ile birlikte geçim programı üzerindeki çalışmaları için geçirdiği bir haftalık kamptaki deneyimlerini konu almaktadır.

4.1 Organizasyon

1983'de kurulmuş olan PRADAN organizasyonu yerel kadınlar ile üç düzeyde çalışmaktadır, bunlar köylerde oluşturulmuş olan Yardımlaşma Grupları düzeyi, iki-üç köyün Yardımlaşma Gruplarının birleştirildiği Topluluk düzeyi ve ilçe bazında yüksek oranda üyelerin katılımı ile Federasyon düzeyi. Yoksulların organize edilmesi esnasında Kesla Federasyonu düzeyinde 8000 kadın üyenin kaydedilmesi hiçte kolay olmamıştır. Bu temel yaklaşım olarak "eşle öğrenme" yaklaşımı ile gerçekleştirilmiştir. Üyeler organizasyonun kendi finansal destek ödünç vermediğinden kendi kaynaklarını bir havuzda toplama konusunda teşvik edilmişlerdir.

Madhya Pradesh'deki Kesla bölgesi Belirlenmiş Kast ve Belirlenmiş Aşiret nüfusunun hâkim olduğu bir bölge olup bu kesim yalnızca ekonomik olarak mahrumiyet içerisinde olan bir grup değil aynı zamanda yerel halkın temel hizmetlerden yararlanmaktan da mahrum olduğu ve vatandaşlık haklarını kullanmadığı bir kesimdir. Belirlenmiş Kastlar ve Belirlenmiş Aşiretlerdeki kadınlara geçim imkânlarının ve kabiliyetlerinin artırılması vasıtasıyla yoksullukla mücadele etmeleri konusunda yardımcı olunmuş ve onlara sürdürülebilir gelir kazanma imkânları sağlanmıştır. PRADAN tarafından geliştirilen geçim sağlama seçenekleri arasında ipek böcekçiliği (Tasar Koza üretimi), Reçine tarımı, hayvancılığın geliştirilmesi, kümes hayvanlarının beslenmesi, mantar yetiştirme işleri bulunmakta olup bu organizasyon ülkenin sekiz eyaletinin 36 ilçesinde 1.70.000 yoksul ailenin birlikte çalışması ile ve hükümet programları ve bankalar ile geniş çaplı bağlantıları sayesinde Hindistan'ın kırsal kesiminde en büyük geçim sağlama girişimlerinden biri haline gelmiştir.

4.2 Yoksullukla Mücadelede Geçim Sağlama Seçenekleri

Kadınların eğitime tabi tutuldukları ve mesleklerden herhangi birine kanalize edildikleri köyleri gezdik. Bu kadınlar kendi köylerindeki Yardımlaşma Gruplarının birer üyesi olup geçim sağlamak ve yatırım yapmak üzere girişimde bulunmuş olan kadınlardır. Bölgedeki gelir sağlama kaynaklarına göre kadınlar geçim sağlama seçeneklerinden birini seçmişlerdir. Pratik eğitime dayalı sıkı eğitim programlarını paylaşmışlardır. Bölgedeki en iyi geçim kaynağı sağlayan seçeneklerden biri olan kümes hayvanları yetiştiriciliği konusunda ilgilenen kadınlar 35 günlük bir eğitim programına tabi tutulmuşlar ve kendilerine bir partide 400 adet bir günlük civciv verilmiştir. Sabah ve öğleden sonra derslerinin bulunduğu eğitim seanslarını ve gün boyunca civcivlerin bakımı ile ilgili yaptıklarını içeren programı bize kendilerinden emin biçimde açıklamışlardır. Kendilerine besleme, aşılar, kümesin temizlenmesi, civcivlerin, etlik civcivlerin büyüklüklerine göre kümes hacmi-

nin kontrol edilmesi konularında eğitilmişlerdir. Buna benzer olarak mantar yetiştirme konusunda eğitim gören kadınlar ise bize kendi üretimlerini göstermişlerdir. Üretimi özen gerektiren ve taze hali ile satılmasını önleyecek şekilde hızla köklenen ve pazarlanmadan önce kurutulması gereken İstiridyeye Çeşidi üretmişlerdir. İpek böcekçiliği ile uğraşan kadınlar bize kozaları göstermişler ve keneotu bitkisi yaprakları üzerinde beslemeyi ve yetiştirme ve kozaların kaynatılması esnasında gerekli olan özeni anlatmışlardır.

4.3 PRADAN Kooperatifleri Vasıtasıyla Pazarlama

Organizasyon Yardımlaşma Gruplarındaki kadınlar tarafından üretilen ürünlerin pazarlanması amacı ile kooperatifler kurmuşlardır. Her biri kooperatifin bir Yardımlaşma Grubu temsilcisi mevcuttur ve bu görevliler kadınlar ile tüccarlar arasında bağlantı kuran denetçiler olarak hareket ederler. Kümes hayvanları yetiştiriciliği içinde tüccarlar kooperatif tarafından civcivleri alacakları kadın üyelere yönlendirilmekte ve bunlarla ilgili fişleri paralarını kooperatiften alacak olan kadınlara teslim etmektedirler. İpekböcekçiliğinde ise ipekböcekçiliği bölümü kaynatılan kozaları kadınlardan kendileri satın almaktadırlar. Mantar yetiştirme işinde kurutulmuş mantarlar toptancı ve perakendecilerin yanında Knoor çorbaları, otel ve restoranlara verilmek üzere Hindistan Levers'e tedarik edilmektedir.

Kadınlar ekonomik özgürlüklerini ve çok sistematik işlevselliği paylaşmaktadırlar. Kümes hayvanları yetiştiriciliği ile işgal eden kadınlar ortalama parti başına 2500 Rupı kar elde etmektedirler ve yılda ortalama 5 parti üretim gerçekleştirmektedirler.

4.4 Yardımlaşma Grupları, Topluluklar ve Federasyon Düzeyi

Yardımlaşma Grupları ve topluluklar düzeyindeki toplantılar haftada bir düzenlenirken federasyon düzeyinde toplantılar ayda bir düzenlenmektedir. Bu süreç zarfında her ne kadar bir toplantıya katılma şansımız olmadıysa da federasyonunun saygın birkaç üyesi ile öğrencilerin tecrübelerini paylaşmak üzere görüşmesi mümkün olmuştur.

Yardımlaşma Grubu Düzeyi: Yardımlaşma Grubu düzeyinde PRADAN kadınların geçim kaynağı sağlama girişimleri ile ekonomik kapasitelerinin artırılması için çalışmaktadır (yukarıda anlatıldığı üzere). Ülkedeki güçlü bankacılık altyapısından daha ziyade mikro krediler için eş zamanlı paralel bankacılık sistemi oluşturulması açısından faydalanılmaktadır. Kadınlar bankacılık hizmetlerinden faydalanma konusunda eğitilmektedirler.

Topluluk Düzeyi: İki veya üç köyün katılımı ile bir topluluk oluşturulmakta ve bunlar Yardımlaşma Grubu üyesi kadınlar ile köylerdeki diğer kadınların bir araya gelmesi ve tecrübelerini paylaşması ile oluşmaktadır. Tecrübelerin paylaşılma boyutu geçim kaynaklarının sağlanmasından sosyal konulara ve çocuk evlilikleri ile dışı ceninlerin öldürülmesi v.s. gibi yerel şiddet olaylarına kadar uzanmaktadır.

Federasyon Düzeyi: Federasyonlarda daha geniş çaplı bir üyelik söz konusudur. Federasyonlar ilçelerdeki kadınların bir araya getiren daha geniş bir coğrafi alana yayılmış bir platform oluşturmakta ve burada tecrübeler paylaşılmakta ve zorlukların aşılması için gerekenler ele alınmakta ve öğrenilmektedir. PRADAN federasyonları bilgi toplama, eğitim verme, ihtilafların çözülmesine yardımcı olma ve hükümette kulis faaliyetleri gibi çok geniş çaplı işlevleri yerine getirmektedirler. Ancak, finansman yönetimini üstlenmemektedirler.

4.5 Kadınların Ve Ailelerinin Ekonomik Ve Sosyal Açıdan Güçlendirilmesi

Federasyon vasıtasıyla etkileşim ve konuların ele alınması ile yerel kadınların gerek ekonomik gerekse sosyal açıdan hayatları değişmiştir. Federasyon aktif ve girişimci kadın üyelerin oluşturduğu bir platformda diğer yoksulluk kışkıracısından kurtulma konusunda motive olan kadınlar için birer rol model teşkil etmektedirler. Bunun "eğer o yapabiliyorsa ben neden yapamayayım" benzeri bir durum olduğunu hissetmiş bulunmaktayız. Böylelikle birçok kadın başkalarından etkilenecek PRADAN tarafından verilen geçim kaynağı temin etme eğitimlerine katılmaktadırlar. Bunların yanı sıra Federasyon aynı zamanda ataerkil toplum sebebi ile mevcut bulunan sosyal kötülüklerinde önüne geçilmesi için sosyal reformların gerçekleştirilebilmesini sağlayan bir zemini paylaşmaktadır. Üyeler kendi köylerinde çocuk evlilikleri ve kızların okuldan alınması gibi konular da dâhil

olmak üzere yerel zorbalık uygulamalarını ile mücadele konusunda işbirliği içerisinde birlikte mücadele etmektedirler.

Üyeler tefecilerin kışkırtıcılarından kurtulduklarını ve geçim kaynağı temin edebildiklerini ve böylelikle artık çocuklarının okula gidebildiğini, daha iyi beslenip giyinebildiklerini ifade etmektedirler. Yoksulluğa son verilmesi için mücadele çabalarının yanı sıra yerel zorbalık vakalarının çözülmediği vakalar mevcuttur.

Kadın üyelerin evlerine yapılan ziyaretlerde bu üyeler geçim kaynağı '*mazdoori*' sağlamak üzere artık erkeklerin uzak yerlere seyahat etmek zorunda kalmadıklarını belirtmişlerdir. Erkekler artık evlerinde çalışmakta ve örneğin ineklere bakmak, bunları meraya götürmek ve bunların yemleri ile ilgilenmek gibi işlerle meşgul olmaktadır ve eşlerine yeni adapte oldukları mesleklerde ailenin bir bütün olarak güçlenmesi için yardımcı olmaktadır. Alkol kullanımı ile ilgili vakalarda da düşüş gözlenmektedir. Diğer birçok önemli etki ise ebeveynleri geçim kaynağı bulmak üzere evden uzak olduğunda artık çocuklar kardeşlerine bakmak veya diğer ev işlerini yürütmek için evde oturmak üzere okulu bırakmamaktadır. Buda okula devam ve kayıtlarda artışa sebep olmuştur.

Birçok kadın için rol model teşkil eden bir Yardımlaşma Grubu üyesi kendi federasyonunda (8) sekiz kişilik ailesinin 250 gr pirinç ve ormandan toplanan bitkilerle yaşadığı zamanlardan bahsetmiştir. PRADAN'ın Yardımlaşma Grubu üyeliği ona yalnızca mali olarak değil aynı zamanda hükümet programlarının ve planlamalarının öğrenilmesinde de yardımcı olmuştur. Bu üyenin güçlenmiş olan statüsü kendine olan özgüveninden ve kendi kızını Hindistan'da kızların evlenebilmesi için minimum gerekli yaş olan 18'inden evvel evlendirmeme kararından açıkça görülmektedir. Kendisi aşiret içerisinde evliliğe eğilimli kızını mutlu olacak ise açık olduğunu belirtmiştir. Bir diğer üye de kendi ailesinin onu horlayıp küçümsediğinden ve kayınpederinin uygunsuz davranışlarından bahsetmiş ve bu davranışları karşısında sesini yükseltmesi ile kendisinin köyden aforoz edildiğini belirtmiştir. Kendisi PRADAN'daki Yardımlaşma Grubuna üye olarak cesaretini toplamış ve bugün kaybettiği itibar ve öz saygısını tekrar kazanarak rahat bir hayat yaşamaya başlamıştır. Hatta daha önceleri ona karşı olan eşi artık onunla el ele vererek YARDIMLAŞMA GRUBU vasıtasıyla kurdukları işte birlikte çalışmaktadır.

Kesla'daki kadınlar erkeklerin içtiklerini ancak artık sakın durduklarını ve "istenmeyen hareketlere" kalkışmadıklarını belirtmişlerdir. Bu da Yardımlaşma Grubu üyesi kadınların artık panchayat (köy düzeyinde yönetim organı) olarak birer yer edinmelerinden ve kadınların Yardımlaşma Grupları ve federasyonları vasıtasıyla ortaya konulan kadın gücü sayesinde kazandıkları iş ve konum itibarı ile iyi işler çıkartmalarından kaynaklanmaktadır.

Sonuç

Yardımlaşma grupları ve bunların topluluk ve federasyonlar gibi çeşitli şekilleri yoksul kadınların saygın ve itibarlı bir hayat yaşamasına yardımcı olan etkin toplum esaslı yapılardır. Ancak, bu düzeyde bir başarının elde edilebilmesi için kadınlar ile halk tabanında çalışan organizasyonlara özellikle birçok zorlu görev düşmektedir. Bu grupların yaşatılmasının sağlanması ise çok daha önemli ve zordur. Ancak bu yapılar bir kez başarıyı yakaladıktan sonra kadınların yalnızca yoksulluktan ekonomik olarak kurtarılması değil özellikle Hindistan'ın Kırsal kesimindeki sosyal zorbalıklardan da kurtulmaları konusunda hayati bir rol teşkil etmektedirler. Bu hareketin başarılı olması ve Hindistan'ın Binyıl Kalkınma Hedeflerine hızla yaklaşması için ellerimizi birleştirmemiz ve birlikte hareket etmemiz kaçınılmaz ve gereklidir.

KAYNAKÇA

- Aziz, Abdul 1981, *Kırsal Kesimdeki Yoksullar: Sorunlar ve Beklentiler*, Ashish Publishing House, New Delhi.
- Borbora, S ve Mahanta R 2001, 'Yardımlaşma Grubunda(SHG)vasıtasıyla sağlanan mikro krediler ve bunların etkileri: Assamda Rashtriya Gramin Bankası Vikas Nidhi Kredisi ve Tasarruf Programı', *Indian Journal of Agricultural Economics*, vol. 56 no. 3, pp.449.
- Dadhich, CL 2001, 'Yoksullukla Mücadele için mikrofinansman - Panacea: A Hindistandaki Doğu Grameen Projesi', *Indian Journal of Agricultural Economics*, vol.56, no.3, pp.419-26.
- Fisher, Thomas ve Sriram MS 2002, *Mikro Kredinin ötesinde: Mikro finansmanda geliştirmeye yönelme*, Vistaar

Publications, New Delhi.

Galab, S and Rao NC 2003, 'Kadınların Yardımlaşma Grupları, Yoksullukla Mücadele ve Güçlendirme', *Economic and Political Weekly*, vol.38, no.12 and 13, pp.1274-1283.

Hulme, D 2000, 'Mikro borçlanma Yoksullar için iyidir?' *Small Enterprise Development*, vol.11, no.1, pp.26-28.

ICPRD 2002, *Yoksulluğun azaltılması için erişilemeyen birleştirilmesi Tabandan gelen ses*, Reprographics Designs Pvt. Ltd., New Delhi.

Karmakar, KG 1999, *Kırsal kesim kredileri ve Yardımlaşma Grupları : Hindistandaki Mikro-finance ihtiyaçları ve konsepti*, Sage Publications, New Delhi.

Mayoux Linda (ed.) 2003, *Kadınların güçlendirilmesi için sürdürülebilir öğrenme: Mikro finansa giden yollar*, Samskriti, New Delhi.

Namboodiri, NV ve Shiyani RL 2001, 'Kırsal kesimin Finansmanının derinleştirilmesinde Yardımlaşma gruplarının potansiyel rolü', *Indian Journal of Agricultural Economics*, vol. 56, no.3, pp.401-409.

Padi, Bibhudutt 2003, 'Mikrofinansmanın ana hedefe yönlendirilmesi: Sivil Toplum Kuruluşları ile Bankerler arasında köprü', *Economic and Political Weekly*, vol.38, no.46, pp. 4832-4836.

Ramakrishna, R 2001, 'Kırsal kesimdeki Yoksulların Kredi İhtiyaçları Ve Yardımlaşma Gruplarının Rolü', *Indian Journal of Agricultural Economics*, vol.56, no.3, pp.459.

Singla, Pamela 2001, 'Organize olmamış bir Sökte Kadınların Orgnize edilmesi' in Kalia, A. and D. Bajaj (ed.), *Gender: Development Differentials*, CSI Publication, New Delhi.

Tilekar, SN, Naikade NJ, Deshmukh BJ and Patil AA 2001, 'Chaitanyada Kurulan Kadınların Yardımlaşma Grupları: Pune İlçesinde bir Çalışma', *Indian Journal of Agricultural Economics*, vol.56, no.3, pp.458.

Vatta, Kamal 2003, 'Mikro finansman ve Yoksullukla Mücadele', *Economic and Political Weekly*, vol.38, no.5, pp. 432-433.

World Bank 1995, *World Bank Participation Handbook*, IBRD Social Policy and Resettlement Division, Washington DC.

World Bank 2000-2001, *Dünya Gelişim Raporu 200/2001: Yoksullukla Mücadele*, Oxford University Press, New York.

TEŞEKKÜR:

PRADAN'ın Program Direktörü Madhu Khetan'a bize sorularımıza cevap vermek için zaman ayırdığı için teşekkür ederiz.

BANGLADEŞ’TE YOKSULLUK VE KIRSAL KESİMDEKİ KADINLARIN GÜÇLENDİRİLMESİ *

Shumona Sharmin SALAM

Araştırma Görevlisi
Uluslararası Diyarlık Hastalıkları
Araştırma Merkezi, Bangladeş
shumona@icddr.org

Özet

BRAC’nin Yoksulluğun Azaltılmasında Sınırları Zorlamak II. Aşaması Aşırı Fakirlerin hedef alınması Programı’nın değerlendirilmesinde – randomize kontrol tedavi yöntemi iki mekânsal belirleyici alanda kullanılmıştır. Kadınların güçlendirilmesinde üç sosyo-ekonomik statü arasında beş boyut ölçülmüştür. Daha fakir kadınlar karar vermede ve politik ve yasal farkındalık konusunda daha az güçlendirilmişlerdir. Daha fakir kadınlarda ekonomik güvencesizlik daha fazla hareketlilik, halkla daha fazla etkileşim içinde olma kabiliyeti ve gelir üzerinde daha fazla kontrol sahibi olma sonuçları doğurmuştur. Dezavantajlı alanlarda kadınlar karar verme ve farkındalık konusunda daha az güçlendirilmişlerdir. Eğitim, Sivil Toplum Örgütü üyeliği, gelir getirici faaliyetler ve kadın başkanlığı bu güçlendirmeyi bazı açılardan etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, güçlendirme, CFPR-TUP, BRAC

GİRİŞ

Güçlendirme kavramı çok çeşitli şekillerde kullanılmıştır ve 1980’lerin ortalarına kadar daha çok entellektüel söylem ve analizlerin konusu olmuştur (Kabeer, 1999). Kadınların güçlendirilmesi gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde kritik bir konudur ancak tabii ki dünyanın gelişmekte olan bölgelerinde daha fazla dile getirilmiş ve şu şekilde ifade edilmiştir “tüm erkekler yoksul değildir, ancak dünyanın her yerinde kadınlar erkeklerden daha yoksuldur”. Yoksulluk kısıncacı ile mücadele ederken diğer taraftan da kaynaklar üzerinde hâkimiyet, kendine güven ve karar vermeye katılım imkânlarından yoksundurlar (Oxaal and Baden, 1997). Bu nedenle, günümüzde artık kadınların sosyal ve ekonomik gelişimde önemli bir rol oynadığının yaygın biçimde kabulünün yanı sıra dünyadaki yoksulluğun ortadan kaldırılabilmesi için kadınların güçlendirilmesinin de insan haklarının arttırılması ile birlikte bir önkoşul olduğu kabul edilmektedir (DFID, 2000).

Her ne kadar kadınların güçlendirilmesi uluslararası gelişimde önemli bir hedef olarak kabul edilse de literatürü incelediğimizde bunun gerek kavramsallaştırılması gerekse ölçümü konusundaki müzakerelerin teorik düzeyde kaldığını görmekteyiz. (Malhotra et al., 2002). Geçmiş yıllarda kadınların güçlendirilmesinin ölçülebilir birçok boyutunun geliştirilebilmesi için birçok farklı çaba

* Bu bildirinin orijinal hali İngilizce olup, burada Türkçe çevirisi yer almaktadır. Bildirinin orijinal hali Sempozyum kitabının İngilizce versiyonunda yer almaktadır.

sarf edilmiştir. Malhotra et al. (2002), 45 kalitatif ve/veya kantitatif analizinde ekonomik, sosyolojik, antropolojik ve demografik konularda güçlendirme ile ilgili gözlemsel yazılar hazırlamıştır ve bunlarda güçlendirmeyi ölçmek üzere kullanılan göstergelerin esasen yerel karar-verme imkanlarını ölçen, kaynaklara veya hareketliliğe erişim veya bunları kontrol edebilmeyi ölçen göstergeler olduğu ortaya konulmuştur. Bu yukarıda bahsedilen iki bakış açısı yerel karar verme imkânlarının ağırlıklı finansal ve kaynak tahsisatı üzerinde odaklanmaya eğilimli olması sebebi ile genellikle birleşmektedir. Daha az kullanılan göstergeler arasında ise ev halkına ekonomik katkıda bulunmak, zaman kullanımı yerel çalışmanın paylaşımı, şiddete maruz kalmama, çiftlik ile ilgili yönetim/bilgi sahibi olma, muhasebe ve kredilerin kontrolü, politikaya katılım (örneğin, halk protestoları, politik kampanyalar), geleneksel destek ağları, aile menşeinin sosyal statüsü, evlilikle elde edilen varlıklar, bir eş seçme konusunda kontrol sahibi olma, eşler arası etkileşim, seks v.s. konularında konuşabilme ve tartışabilme gelmektedir (Malhotra et al., 2002).

Bangladeş'te, güçlendirme ile ilgili araştırmalar daha çok kadınların güçlendirilmesinde mikro-kredi programlarının etkisi üzerinde yoğunlaşmıştır (Malhotra et al., 2002). Bangladeş'in kırsal kesiminde kadınların güçlendirilmesi çalışmalarında, (Hashemi et al., 1996) aşağıdaki sekiz kriteri içeren güçlendirme göstergelerinin kadınların güçlendirilmesindeki değişimleri araştırmıştır. Hareketlilik, ekonomik güvence, küçük alımları gerçekleştirebilme, büyük alımlar, hane halkının vereceği başlıca kararlara katılım, aile hakimiyet ve baskısından kurtulma, politik ve yasal farkındalık, halk protestoları ve politik kampanyalara katılım. (Parveen ve Leonhäuser, 2004) Bangladeş'in kırsal kesiminde altı kilit güçlendirme göstergesini (hane halkı gelirine katkıda bulunma, kaynaklara erişim, varlık sahibi olma, evde alınan kararlara katılım, cinsiyet farkındalığının algılanması, ailedeki sarsıntılarla başa çıkabilme) üç boyutta (sosyo-ekonomik, ailesel ve psikolojik) esas alarak güçlendirmenin ölçülmesi üzerinde odaklanılmışlardır.

(BBS, 2001)'e göre Bangladeş'teki kadınlar toplam nüfusun yaklaşık yarısını oluşturmaktadır ve bunların yüzde 80'i kırsal kesimde yaşamaktadır. Bangladeş'te yapılan bir Dünya Bankası çalışmasında kadınların onların kırılganlık ve hassasiyetine yol açan evde alınan kararlar, ev kaynaklarına erişim ve bunları kontrol, (fiziki ve mali varlıklar), az düzeyde bireysel varlık sahibi olma, ağır ev işi yükü, kısıtlı hareketlilik ve yetersiz bilgi ve beceri konusunda sınırlı bir rolleri bulunduğunu ortaya koymuştur. (Sebstad and Cohen, 2000). Geçmiş yıllarda, Bangladeş'deki kadınların güçlendirilmesi konusundaki başlıca itici güç onların eğitimi ve ekonomik faaliyetlere katılımı olmuştur (Hossain and Tisdell, 2005). Bangladeş'teki kadınların güçlendirilmesinde mikrokredilerin rolü (Pitt et al., 2003) kadınların ekonomik bir faktör/aracı olmalarının önemini açıkça ortaya koymaktadır. Yoksul kırsal kesim kadınının süregelen durumu aynı zamanda onlar arasında giriş kabiliyetinin oluşturulması ile bu konularının iyileştirilebileceğini göstermekte ve bunun anahtar yollarından biri de aşırı fakirlerin BRAC'ın "*Yoksulluğun Azaltılmasında Sınırları Zorlamak/Aşırı Fakirlerin Hedeflenmesi, sosyal kısıtlamaların hedeflenmesi (CFPR/TUP)*" Programını bitirmelerini sağlamaktır. Ancak, bu yalnız evde karar verme yetilerinin artırılması ile başarılabilir ve daha rahat hareket edebilir ve halk içersinde daha fazla iletişime girebilirlerse ve bilgi ve becerileri artırılabilirse hassasiyetleri de o oranda azalır.

Yöreye özgü bir Sivil Toplum Örgütü olan BRAC en son yoksullukla mücadele programı CFPR/TUP'la aşırı yoksul kesime erişebilmek için amaca özel uyarlanmış sağlık hizmetleri ile mikro-kredi girişimlerini birkaç sosyo-politik ve ekonomik kapasite geliştirici faaliyetler ile bütünleştirmiştir. Programın birinci safhası 2002 yılında uygulanmaya başlamış ve gelir getirici varlık bağıışı beceri eğitimleri ve girişimin başlangıç aşamasındaki iae tahsisatının yanı sıra sosyal gelişim ve kişilere özel sağlık yardımları 18 aylık süreçte sağlanmıştır. Programın birinci aşamasından çıkartılan ders ve deneyimler esas alınarak programın ikinci safhası 2007 yılında daha geniş bir kitleye hitap edecek biçimde (40 ilçeden 30.000 katılımcı) ve daha fazla paket çeşitliliği ile uygulanmaya başlamıştır (örneğin bağış esaslı ve mikro finansman esaslı paketler) (Sulaiman ve Gulesci, 2008). Özellikle hedeflenen aşırı yoksul kitle (STUP) bileşeni ikiye bölünmüştür. STUP I bileşeni yoksulluğun en çok yoğun olduğu 20 ilçede uygulanmış ve katılımcı aileler katılımcı refah sıralamasına göre seçilmiş (Sulaiman and Gulesci, 2008) ve varlık transferi, iae tahsisatı, beceri eğitimi ve sağlık ve sosyal destek paketlerini tam olarak almışlardır. Girişimin STUP II olarak adlandırılan diğer kısmı programdan daha azaltılmış bir pakmet almış ve bu paket orta derecede yoksulluğun yaygın olduğu

ilçelerde uygulanmıştır. Rastgele kontrollü deneme tasarımı (RCT) girişimin STUP I olarak adlandırılan bölümünün değerlendirmesi sürecinde adapte edilmiş ve bu arada STUP II'nin değerlendirilmesi için de eğilim puanı eşleştirmesi adapte edilmiştir (CFPR Araştırma Ekibi, 2009).

Araştırmaya katılan ev halkı üzerinde 2007'de girişime başlanılmadan önce bir röper noktası oluşturabilmek ve programın gelecekteki etkilerini ölçebilmek amacı ile bir ana hat araştırması yapılmıştır. STUP 1 ve STUP II ana hat çalışmasının toplam denek sayısı sırası ile 26,997 ve 4305 dir. Bu nedenle raporun bu bölümünde STUP I ve STUP II alanlarında kadınların güçlendirilme kapsamı ve bunu etkileyen faktörler ile ilgili ana hat bilgileri verilmektedir.

GÜÇLENDİRME GÖSTERGELERİ: OPERASYONEL TANIMLAR

Kadınların güçlendirilmesi kavramı bir çok sebepten dolayı tarif edilmesi zor bir kavram olup yapılandırılmış olan kantitatif araştırmalar için potansiyel kavramı ve kapsamı konusunda esasen sınırlı kalan anlayışımızı içermektedir (Hashemi et al., 1996). Bu araştırma için kullanılan göstergeler yalnızca yoksul kadınların güçlendirilmesi prosesinin bir dilimini kapsayabilmektedir ve kadınların güçlendirilmesi ile ilgili özel konu başlıkları için temsili ölçütler oluşturmaktadır. Güçlendirme göstergelerinin gizli kısıtlılığına rağmen, bu bölüm kadınların güçlendirilmesi konusuna bir kavrayış getirebilmeye çalışmaktadır. Bu çalışmada güçlendirmenin farklı açıları ile ilgili çeşitli iki değişkenli sorular serisi geliştirilmiştir. Cevaplar her birine eşit ağırlık verilmiş bulunan sürekli değişkenler olarak yapılandırılmış beş göstergede birleştirilmiştir. Araştırma değişkenlerinin operasyonel ölçütleri aşağıda tanımlanmıştır.

Kadınların güçlendirilmesinin geniş kapsamlı olarak ölçülen ve geniş bir yelpazedeki niteliklerini kapsayan beş göstergesi şunlardır : (i) evdeki önemli kararların alınmasında etki sahibi olma konusundaki hissedilen kabiliyet, (ii) alansal mobilite, (iii) kadınların kendi gelirleri üzerinde kontrol sahibi olmaları, (iv) kamusal ortamda etkileşimde bulunabilme rahatlığı ve kabiliyeti; (v) politik ve yasal farkındalık.

(i) *Evdeki önemli kararların alınmasında etki sahibi olma konusundaki hissedilen kabiliyet:* ev işleri, mali konular ve çocukların refahı gibi konularda alınacak önemli kararlarda kadınların ailenin diğer üyelerini etkileyebilme kabiliyetinin derecesi ile ilgilidir. Evle ilgili konular ve arazi alma, evin tamirati veya yenilenmesi, farklı bir kaynaktan borç alma, izin almaksızın yeni bir faaliyete katılma, kocasını/oğlunu/kızını yeni bir faaliyete katılma konusunda etkileme, çocuklarının eğitimi ile ilgili konularda karar verme, kocasını çocukların giyimi için para harcama konusunda etkileme gibi sekiz ayrı alanda aile üyelerinin karar vermesinde etkili olacağını hisseden sorulara yanıt veren kadınlara bir puan verilmiştir. Ayrıca, aile ahalisinin sağlık konularının önemi de dikkate alınarak aile üyelerinin sağlık hizmetine ulaşma arayışı ile ilgili kararlarını etkileyebileceğini düşünen kadınlar içinde farklı bir gösterge oluşturulmuştur. Bu bağlamda sorulan sorular kadınların aile planlama yöntemlerinin seçimini etkileyebileceklerini düşünüp düşünmedikleri, aile bireylerinin hastalığı süresinde dışarıdan tedavi alma arayışı ve tedavi sağlayıcı kurum/kişi çeşidinin seçimi konusunda karar almada etkili olup olamayacakları şeklindedir.

(ii) *Alansal mobilite:* Serbest alanda mobilite/hareketlilik kadınların faaliyetlerinin ortak bir ölçütüdür (Kabeer, 1999). Mobilite göstergeleri genellikle kadınların kendi başlarına daha önceden belirlenmiş mevkiler haricinde etrafta dolaşıp (ziyaret etmek, seyahat etmek) y dolaşmadıklarını sorgular. Bu çalışmada kullanılan değişken aynı zamanda bu fiziki hareketliliğin boyutlarını farklı lokasyonlarda da kapsamaya çalışmıştır (yerel market, bucak marketi, bucak sağlık merkezi, diğer sağlık merkezleri, Sivil Toplum Örgütü ofisleri, mahkeme, bucak tarım ofisi, bucak hayvancılık ofisi) ve kadınlara buralara geçen bir yıl içersinde gidip gitmedikleri sorulmuştur. Ziyaret ettikleri her bir yer için eğer kocalarının veya ailenin büyüklerinden bu yerlere gitmek için izin alma ihtiyacı duymamışlar ise, buralara kendi kendilerine rahatlıkla gidebilmişlerse, buralardaki hizmetlerden kendi başlarına yararlanabilmişlerse ve buralardaki hizmetlerden yararlanabilmek için aile halkının haricinde başka kişilerden herhangi bir yardım talep etmemişler ise birer puan verilmiştir.

(iii) *Mali özgürlük/kendi gelirini kontrol edebilme:* Bangladeş'in mevcut sosyo-kültürel ortamında yalnızca bir avuç kadın kendi kazançlarının kontrolünü elinde tutabilmektedir. Bu özellikle kırsal kesimin bir gerçeğidir (Banu et al., 1998). Bu hipotezi unutmuyarak, bu değişken ile soruya cevap

veren kadınların kendi kazançlarını (eğer varsa) kontrol edebilme kabiliyeti ile bu kazançlarının getirisinden faydalanabilme imkânlarının boyutu ölçülmeye çalışılmıştır. Cevap veren kadınların kazandıkları parayı kendi istedikleri faaliyetler için kolaylıkla harcayabilmeleri durumunda bunlara olumlu puan verilmiştir.

(iv) *Kamusal alanda rahatlıkla etkileşime geçebilme kabiliyetleri*: Cevap veren kadınlara bir kişiler listesi verilmiş ve bu kişiler ile etkileşime girmekten rahatsız olup olmayacakları sorulmuştur: Sivil Toplum Örgütü erkek çalışanları, Sivil Toplum Örgütü kadın çalışanları, erkek satış personeli, kadın satış personeli, komisyon üyeleri/yerel politikacılar. Herbir olumlu cevap için bir puan verilmiştir.

(v) *Politik ve yasal farkındalık*: Fakirlerin politik ve yasal açıdan güçlendirilmesi teknik, kurumsal ve politik değişimlerin karmaşık kombinasyonunu gerektirmektedir. Ancak, başlangıç noktası olarak fakirler özellikle kadınlar ilk olarak mevcut politik ve yasal içerik konusunda bilgilendirilmelidirler. On beş önemli konu seçilmiş ve her birinin bilinmesi karşısında bir puan verilmiştir bunlar erkekler/kızlar için yasal evlenme yaşı, başlık parası ile ilgili kanundaki cezanın ne olduğu, boşanmanın hukuki sistemi ve boşanma ilamının verilmesinden sonra yürürlüğe girmesi için gereken gün sayısı, oy kullanmak için yaş sınırı, yerel hükümet yetkilisinin adı, Parlamento üyesinin adı, Başbakanın adı, Cumhurbaşkanı'nın adı, ve evliliğin resmi olarak yapılmasının önemini bilme, miras ile ilgili hukuku bilme, BRAC hukuki yardımını ve temin ettikleri hizmetleri bilme, kadınların(eşlerin)/çocukların dövülmesi ile ilgili bilgi sahibi olma konuları da birer puan verilmiştir. Bunlara ilaveten cevap verenlere kadınlara karşı şiddeti durdurmak üzere geçen yıl içerisinde kampanyalara katılmış veya bir girişimde bulunmuş olanlara da ilaveten puan verilmiştir.

Kadınların Güçlendirilmesinin Belirleyicileri: Bağımsız Değişkenler

Üçü bireysel düzeyde (eğitim, para kazanma faaliyetlerine katılım, Sivil Toplum Örgütlerine Katılım) ve üçü aile düzeyinde (sosyo-ekonomik durum, kadın başkanlığı ve buralarda kalma süresi) olmak üzere altı öncül etki faktörü kadınların güçlendirilmesi belirleyicileri olarak önemlerinin araştırılması açısından tahmin unsuru olarak kullanılmıştır.

SONUÇLAR VE MÜZAKERE

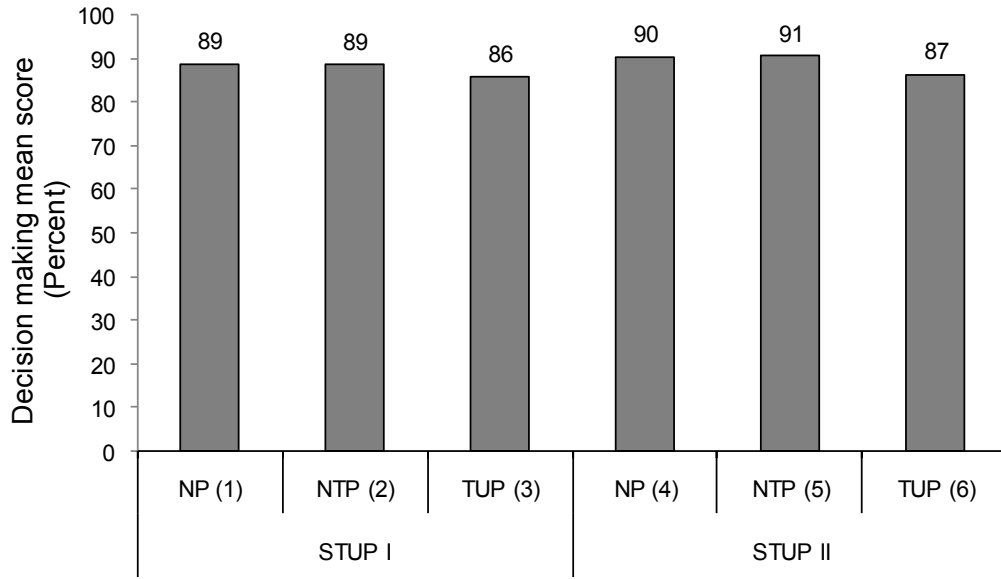
Analizler için, araştırma yapılan aileler üç grupta toplanmıştır. Birinci grup en son seçilen STUP aileleridir (bundan böyle TUP olarak anılacaktır). Sonraki grup refah sıralamasındaki alt iki kademede bulunan ancak sonunda STUP aileleri olarak seçilmeyen gruptur ve bunlar hedef alınmayan yoksullar olarak adlandırılmıştır (NTP). Kalan PRA aileleri ise yoksul olmayanlar olarak kabul edilmişlerdir (NP). Gerek STUP I ve gerekse STUP II alanlarında böylelikle üç grup aile oluşmuştur: yoksul olmayanlar (NP), hedef alınmayan yoksullar (NTP) ve hedeflenen aşırı yoksullar (TUP). Toplanan analizlerde uygun ağırlık faktörü kullanılmıştır.

Her bir coğrafi bölge için, NTP ailelerini TUP aileleri ile karşılaştırdık ve NTP ailelerinin TUP ailelerinden sosyo ekonomik koşullar açısından ne kadar farklı olduklarının bilinmesi ilginç olacağından istatistikî anlamlılık testi uyguladık. Diğer bir kilit amaç ise STUP I alanı ile STUP II alanında hedeflenen aşırı yoksul aileler arasındaki farkların keşfedilmesi idi. Bu nedenle iki ayrı coğrafi bölgedeki TUP ailelerini karşılaştırdık ve istatistikî anlamlılığını test ettik.

(i) Ailedeki verilen kararlarda etkili olma konusunda algılanan kabiliyet

Şekil 1 genel olarak TUP ailelerinde NTP ailelerine kıyasla ailede karar vermeyi etkileme kabiliyetinin gerek STUP I (%89- NTP ve %86 TUP, $p < 0.01$) ve gerekse STUP II (%91- NTP ve %87 TUP, $p < 0.01$). Ancak, karar almada etkili olma konusundaki algılanan kabiliyetin ortalama puanı her iki gruptaki TUP aileleri arasında çok belirgin bir farklılık bulunmadığını göstermektedir. Sonuçlar şaşırtıcı değildir ve yine geleneksel cinsiyet normlarının toplumun daha yoksul kesimlerinde hakim olduğunu ve kararlarının değerli addedilmediği görülmektedir.

Şekil 1. Ailede verilen kararlarda etkili olma konusunda algılanan kabiliyet (ortalama puan)

Sağlık konusunda alınan kararlarda etkili olma kabiliyeti

Sağlık konusunun karmaşık bir konu olması sebebi ile aile planlama yöntemlerinin kullanımı konusunda ve sağlık hizmetlerinin alınması konusunda karar alınmasında etkili olma kabiliyeti ayrı ayrı incelenmiştir. Sonuçlar belirgin bir paterni işaret etmemektedir. Ancak, STUP II alanındaki TUP kadınlarının STUP I alanındaki kadınlara nazaran aile planlama yöntemlerini seçmekte belirgin ölçüde daha kabiliyetli bulunmuşlardır ($p < 0.05$) (Tablo 1).

Tablo 1. aile planlama yöntemlerinin kullanılması yöntemi ve sağlık konularında karar almadaki etkili olma kabiliyeti

Değişkenler		STUP I			STUP II			p-value		
		NP [1] %	NTP [2] %	TUP [3] %	NP[4] %	NTP[5] %	TUP[6] %	2 vs 3	5 vs 6	3 vs 6
1	Yöntem seçme kararı (N = 12914)	95.9	95.8	95.0	98.3	95.9	97.8	ns	ns	<.05
2	Dışarıdan tedavi alma konusunda kararda etkili olma kabiliyeti	94.2	94.3	95.4	94.9	97.2	96.1	<.05	ns	ns
3	Tedavinin türü konusunda kararda etkili olma kabiliyeti (N = 28941)	94.1	94.1	95.2	94.6	97.6	96.0	<.05	<.10	ns
	Karar verme kabiliyeti puanı (ortalama)	94.3	94.3	95.3	95.2	97.2	96.2	<.01	ns	ns

ns = %10 düzeyinde çok belirgin değil

(ii)Alansal Mobilite (hareketlilik)

Kamusal alanda mobilite/hareketlilik kadınların hareketinin sosyal olarak kalıplaştırılmış sınırlamalara tabi olması sebebi ile kadınların güçlendirilmesi açısından kamusal alandaki hareketlilik önemli bir olgudur (Kabeer, 1999).

Önceden belirlenmiş mevkilere gidebilme

Tablo 2 cevap veren kadınların son bir yıl içerisinde gerek yalnız gerekse yanında birinin eşlik etmesi ile gittikleri mevkileri göstermektedir. Sonuçlar kadınların ya yalnız yada birisinin eşlik etmesi ile gidebildikleri kabul edilebilir ve edilemez market ve sağlık merkezi gibi yerleri göstermektedir. Sivil Toplum Örgütlerinin faaliyetlerinin büyük ölçüde çoğalması ve kadınların bunlara dahil olması sebebi ile Sivil Toplum Örgütlerinin ofisleri kadınları ziyaret edebileceği yerler haline gelmiştir. Bunun sebebi ya buraların kadınları ailesel sorumlulukları ile bağlantılı olması veya daha az tehdit edici olarak görülmesidir. Ancak bu belirli yerlerin ziyaret edilmesi mobiliteye beklenildiği derece yansımamakta ve talebe bağlı olmaktadır.

Tablo 2. Önceden belirlenmiş yerlere gidilmesi veya ziyareti

Mevkiler	STUP I			STUP II		
	NP [1] %	NTP [2] %	TUP [3] %	NP [4] %	NTP [5] %	TUP [6] %
1 Yerel market	56.9	64.8	70.0	66.0	77.0	86.1
2 Bucaktaki market	35.9	30.9	31.0	52.1	52.1	59.0
3 Bucaktaki sağlık merkezi	33.9	29.7	28.2	51.8	48.2	48.9
4 Diğer sağlık merkezleri	25.8	26.2	22.8	45.6	45.1	42.3
5 Sivil Toplum Örgütü ofisi	22.4	25.4	15.6	37.0	49.2	54.2
6 Mahkeme	1.0	0.9	0.9	1.0	1.6	2.0
7 Upazila hayvancılık ofisi	0.9	0.6	0.6	0.8	0.9	1.1
8 Bucaktaki tarım ofisi	0.6	0.5	0.5	0.8	0.6	0.8

Örneğin, normalde mahkemeye gidilmesi çok sık istenilen bir durum olması sebebi ile kadınların çok sınırlı oranda bir kısmının mahkemeye gitmesi anlaşılabilir bir durumdur. Buna benzer biçimde, sağlık merkezine gidilmesi de hane halkında ortaya çıkan hastalıklarla bağlantılı bir gerekliliktir. Her ne kadar hala kırsal Pazar yerlerinde kadınların bulunması tam olarak kabul edilebilir olmasa da, TUP ailelerindeki kadınların diğer kategorilerdeki kadınlara nazaran market/pazara gitme ihtimali daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca, bu tip ziyaretlerin ekonomik açıdan gelişmiş alanlarda daha sık görülmektedir (STUP II). Buda ekonomik faaliyetlerle daha fazla uğraşan daha yoksul kadınların geleneksel normları değiştirmede sanki katalizör benzeri bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Eşten/eşin ailesinden önceden belirlenmiş yerlere gidebilmek için izin alma

Tablo 3 daha yoksul aile bireylerinin listedeki yerleri gitmek için eşlerinden veya eşlerinin ailelerinden daha az izin talep ettiklerini göstermektedir. TUP ailelerine kıyasla NTP aileleri gerek STUP I ve gerekse STUP II alanlarında belirli yerleri ziyaret edebilmek için daha fazla izin talep etmektedirler. TUP ailelerinde her iki alanda da belirgin bir farklılık yoktur.

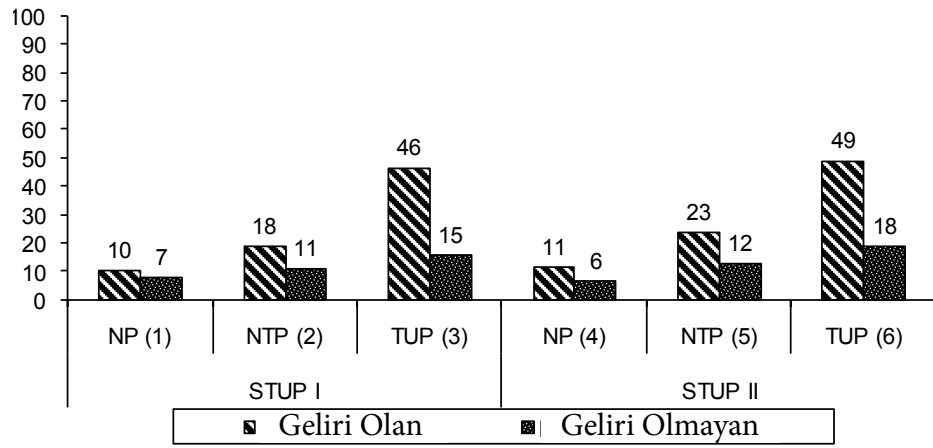
Tablo 3. önceden belirlenmiş yerlere gidebilmek için eşinden/eşinin ailesinden izin istemeyen kadınların oranı

Mevkiler	STUP I			STUP II			p-value		
	NP[1] %	NTP[2] %	TUP[3] %	NP[4] %	NTP[5] %	TUP[6] %	2 vs 3	5 vs 6	3 vs 6
1 Yerel market	8.9	15.6	38.4	7.6	16.0	38.0	<.001	<.001	ns
2 Bucaktaki market	8.1	13.7	36.7	6.21	12.3	36.3	<.001	<.001	ns
3 Bucaktaki sağlık merkezi	8.3	14.2	36.7	6.1	12.4	35.7	<.001	<.001	ns
4 Diğer sağlık merkezleri	8.3	14.6	37.1	7.5	13.2	36.1	<.001	<.001	ns
5 Sivil Toplum Örgütü ofisi	8.0	14.3	36.3	6.7	13.5	37.4	<.001	<.001	ns
6 Mahkeme	7.3	13.4	35.8	6.8	12.1	35.9	<.001	<.001	ns
7 Bucaktaki hayvancılık ofisi	7.4	13.5	36.0	6.5	12.0	36.0	<.001	<.001	ns
8 Bucaktaki tarım ofisi	7.5	13.6	36.0	6.7	12.0	35.6	<.001	<.001	ns

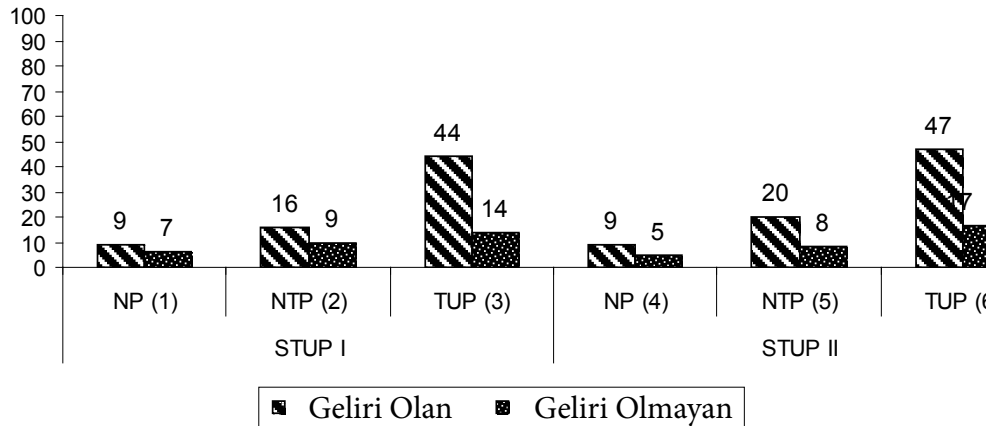
ns = %10 düzeyinde çok belirgin değil

İlaveten, aşırı yoksul ailelerdeki ekonomik emniyetsizlik bu kadınları ekonomik açıdan daha aktif olmaya yöneltmektedir. Böyle olduğunda ev dışındaki kazanç faaliyetleri sebebi ile nispeten daha fazla ev dışında kalmaya bağlı olmaktadır. Bu nedenle ekonomik güçlenmenin bir kişinin kendine ait hareketliliği konusunda daha fazla hâkimiyet sağlamasına sebep olduğu şeklinde yorumlanabilir. Şekil 2 ve 3 bu fikri desteklemektedir. Kadınlar, özellikle gerek STUP I ve STUP II alanlarındaki aşırı yoksul kadınlar, eşlerinden veya diğer aile büyüklerinden yerel markete veya bucaktaki markete gitmek için daha az izin istemektedirler. Her ne kadar kazanç getirir durumda olmak ekonomik açıdan her kesimden (NP; NTP ve TUP) kadının güçlenmesini arttırmakta olsa bu rakamlar aynı zamanda TUP grubundaki kadınlar için bu artışın çok daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Buradan da "TUP ailelerinde ilave her kuruşun diğer ailelere nazaran daha fazla güçlülük getirdiği" sonucu çıkmaktadır. Daha fakir kadınların ekonomik imkânlarının artırılması aile içersinde pazarlık yapma güçlerini arttırmakta ve bunun sonucunda bu durumdan NTP'ye nazaran TUP grubundaki kadınların daha fazla fayda gördükleri anlaşılmaktadır.

Şekil 2. Yerel markete gitmek için izin istemeyen kadınların oranı

Şekil 3. Bucaktaki markete gitmek için izin istemeyen kadınların oranı

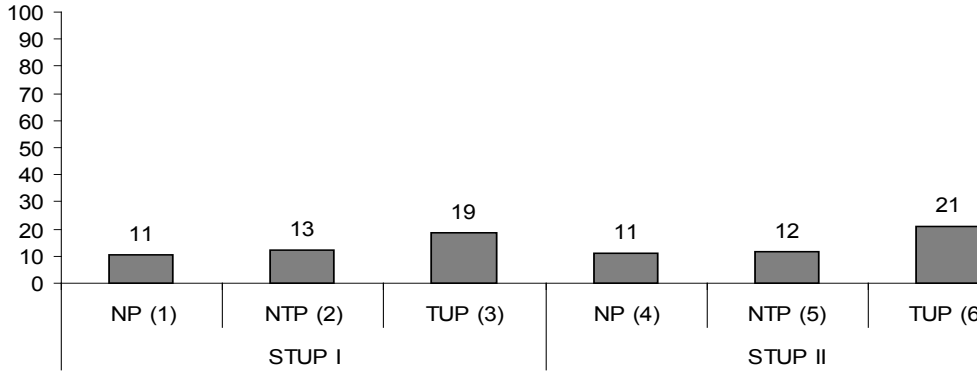

Ortalama mobilite puanı

Cevap veren kadınların eşlerinden/eşlerinin ailelerinden izin isteyip istemediklerine, hizmetlerden kendi başına faydalanabileceklerini düşünüp düşünmediklerine, önceden belirlenmiş yerlere de gitmekten rahatsız olup olmadıklarına ve yardıma ihtiyaç duyup duymadıklarına dayalı olarak şekillendirilen genel mobilite puanı (Şekil 4) daha yoksul ailelerdeki kadınların daha zengin ailelere nazaran bu konuda daha güçlendiklerini göstermektedir. Her iki alanda da TUP aileleri arasında belirgin bir farklılık gözlenmemiştir. Ancak, TUP aileleri ile NTP aileleri gerek STUP I ($p <$

0.001) gerekse STUP II ($p < 0.001$) alanlarında karşılaştırıldıklarında NTP ailelerinde nispeten daha düşük mobilité görülmektedir.

Şekil 4. Ortalama mobilité puanı

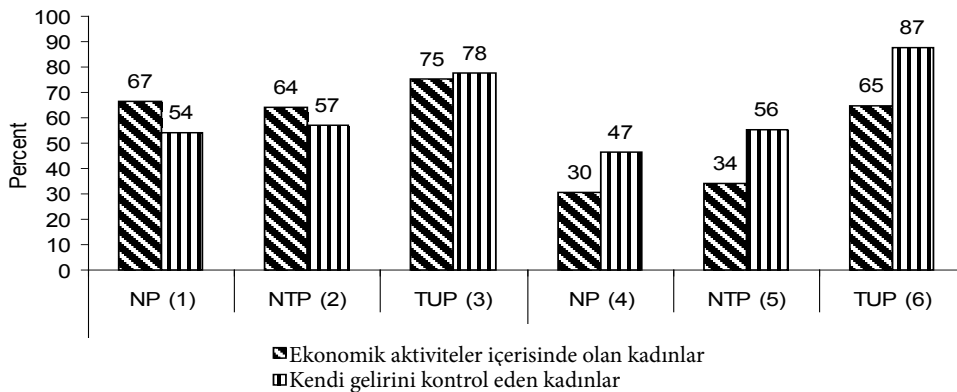

Ayrıca, analizler NTP ve TUP ailelerindeki STUP I ve STUP II alanlarındaki kadınların bucak sağlık merkezi ($p < .001$), diğer sağlık merkezleri ($p < .001$), ve Sivil Toplum Örgütü Ofisleri ($p < .001$)ndeki hizmetlerden kendi başlarına faydalanabilme konusunda algılanan kabiliyetleri arasında önemli farklılıklar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Buda daha yoksul kesimlerdeki kadınların hizmetlere erişim konusunda daha az kendinden emin olduklarını göstermektedir. Yine, aşırı yoksul kadınların izin istemeden hareket edebilme ve fiili hareketlilik konusunda daha hareketli oldukları görülmektedir. Buda kendi başına hareket halinde olmalarının hizmetlere erişim konusunda tek başına davranabilmelerini sağlayamadığı müddetçe bir faydasının olmadığını göstermektedir.

(iii) Mali özerklik/kendi geliri üzerinde kontrol sahibi olma

Sonuçlar TUP ailelerinin gelir getirici faaliyetler içersinde daha fazla bulunduklarını ve STUP I alanındaki kadınların (75%) STUP I alanındakilere nazaran (65%) ($p < .001$) daha fazla ekonomik faaliyetler içersinde yer aldıkları görülmektedir. Buna ilaveten, NTP ailelerine nazaran TUP ailelerinde her iki alanda da belirgin ölçüde ekonomik faaliyet içersinde bulunmanın yüksel olduğu görülmektedir ($p < .001$ her iki alanda da).

Şekil 5. Kadınların Mali özerklik Durumu

Şekil 5 Ekonomik faaliyetler içersinde bulunan kadınlar arasında daha yoksul ailelerdeki kadınların kendi gelirleri üzerinde daha fazla kontrol sahibi oldukları ve kendi ihtiyaçları doğrultusunda kazançlarını harcaıyabildiklerini göstermektedir. STUP II alanındaki TUP ailelerinin kadınları STUP I ($p < .001$) alanındaki TUP ailelerinin kadınlarına nazaran daha güçlendirilmiş görülmektedir. Ayrıca, NTP ile TUP aileleri arasında her iki alanda da istatiki açıdan NTP kadınlarının TUP kadınlarına nazaran ($p < .001$ heriki STUP I ve STUP II alanlarında) kendi kazançları üzerinde daha az kontrol sahibi olmaları gibi belirgin farklılık da gözlenmektedir.

(iv) Kamusal alanda daha rahat etkileşim kurabilme kabiliyeti

Tablo 4’de verilen ortalama puan daha yoksul ailelerin üyelerinin gerek STUP I gerekse STUP II alanlarında daha zengin ailelerin bireylerine nazaran kamusal alanda etkileşim kurabilmede daha rahat olduklarını göstermektedir. Gerek STUP I gerekse STUP II alanlarında NTP ve TUP ailelerinin üyeleri arasında belirgin farklılıklar gözlenmiştir. Genel olarak, kadınlar kadın Sivil Toplum Örgütü (NGO) çalışanları veya kadın satış personeli ile etkileşim kurmakta daha az zorlanmaktadır ve bir komisyon üyesi veya yerel politikacı ile konuşmakta rahat olamayacaklarını hissetmektedirler. Sonuçlar Bangladeş deki geleneksel ataerkil normların hala kadınların toplumun her kesiminden üyelerle rahatlıkla etkileşim kurabilmesini engellediğini göstermektedir.

Tablo 4. Kamusal alanda daha rahat etkileşim kurabilme kabiliyeti

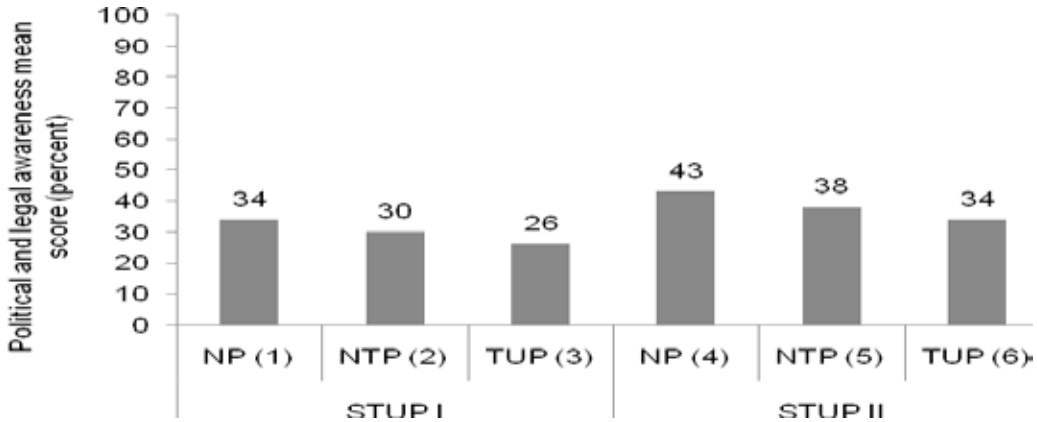
Değişkenler		STUP I			STUP II			p-değeri		
		NP[1] %	NTP[2] %	TUP[3] %	NP[4] %	NTP[5] %	TUP[6] %	2 vs 3	5 vs 6	3 vs 6
1	NGO erkek çalışan	79.3	84.9	86.3	76.7	84.9	89.4	<.10	<.01	<.10
2	NGO kadın çalışan	94.6	96.1	97.0	92.4	96.1	96.8	<.01	ns	ns
3	Satış personeli – Erkek	77.6	84.4	85.5	75.1	84.1	87.8	ns	<.05	ns
4	Satış personeli – Kadın	94.4	95.8	96.5	92.0	95.1	95.5	<.10	ns	ns
5	Komisyon Üyesi/Yerel Politikacı	73.1	78.7	80.5	66.3	75.1	83.0	<.05	.01	ns
6	Ortalama Puan	83.8	88.0	89.1	80.5	87.1	90.5	<.05	<.01	ns

ns = %10 düzeyinde çok belirgin değil

(iv) Politik ve yasal farkındalık

Şekil 6 (15 anahtar yasal ve politik konudaki ortalama puan) gerek STUP I ve gerekse STUP II alanlarında ki daha yoksul ailelerde üyelerin daha zengin ailelere nazaran daha az bu konuda bilgili olduğu gözlenmektedir ki burada STUP II alanındaki aileler daha fazla puan almışlardır. Bu esasen STUP II alanında cevap verenlerin daha eğitilmiş olmasından ve Sivil Toplum Örgütlerine katılımlarının daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır (Sulaiman, 2009). STUP II alanındaki TUP ailelerinin üyeleri STUP I alanındakilere nazaran belirgin ölçüde daha yüksek puan almışlardır ($p < .001$). Her iki alanda da NTP ve TUP ailelerinin bireyleri arasında da benzer belirgin sonuçlar gözlenmiştir.

Şekil 6. Politik ve yasal farkındalık (ortalama puan)

Kadınların Güçlendirilmesinin Belirteçleri

Okur yazar kadınların kendi konumlarını değiştirmek ve geliştirebilmek için kendi haklarını daha fazla ve daha kolay talep edebilme ve koruyabilme imkanını getirdiğinden eğitim güçlendirilmenin ve kırsal yoksulluğun giderilmesinin en iyi çözümlerinden biri olarak belirlenmiştir (Parveen ve Leonhäuser, 2004). Beklenildiği üzere sonuçlar eğitim almış kadınların veya bir çeşit resmi okul formatına devam etmiş kadınların karar alınmasında, mobilite/hareketlilik konusunda, yasal ve politik farkındalık konusunda ve kendi gelirleri üzerinde kontrol sahibi olma konusunda çok

daha güçlü olduklarını göstermektedir (Tablo 5). Parveen ve Leonhäuser (2004) tarafından yürütülen çalışma da resmi eğitim almış bulunan kadınların almamış olanlara nazaran daha güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Daha fazla keşife ihtiyaç doğuran ilginç bulgu ise kamusal alanda etkileşim kolaylığı ile eğitim arasındaki negatif ilişkidir (Tablo 5).

Tablo 5. Kadınların güçlülüğünü etkileyen faktörler

Değişken	Karar Verme	Alansal mobilite	Kamusal alanda etkileşim	Yasal ve Politik farkındalık	Gelir üzerinde kontrol sahibi olma
Eğitim (1 = evet ; 0 = hayır)	0.003 (3.93)***	0.01 (10.52)***	-0.012 (1.82)*	0.02 (27.31)***	0.009 (3.66)***
NP (1)	0.016 (3.16)***	-0.03 (5.36)***	-0.202 (5.55)***	0.029 (7.40)***	-0.032 (2.39)**
NTP (2)	0.017 (3.66)***	-0.015 (3.24)***	-0.049 (1.76)*	0.012 (3.86)***	-0.034 (3.27)***
NP (4)	0.03 (3.52)***	-0.03 (3.23)***	-0.319 (4.71)***	0.088 (13.56)***	-0.133 (4.23)***
NTP (5)	0.035 (4.46)***	-0.03 (3.42)***	-0.069 -1.15	0.069 (10.31)***	-0.093 (3.64)***
TUP (6)	0.007 -0.73	0.009 -0.82	0.088 -1.33	0.06 (7.64)***	0.038 (2.13)**
NGO üyesi (1 = evet ; 0 = hayır)	0.005 -1.08	0.025 (5.25)***	0.286 (7.92)***	0.017 (3.91)***	-0.054 (3.73)***
Kadının yönettiği aile (1 = evet ; 0 = hayır)	-0.027 (3.70)***	0.217 (20.64)***	0.232 (5.58)***	0.001 -0.24	0.45 (30.48)***
Para Kazanma (1 = evet ; 0 = hayır)	0.002 -0.33	0.012 (2.85)***	0.174 (4.24)***	-0.01 (2.42)**	0 (.)
Kalış süresi	-0.001 (2.52)**	0 (1.70)*	-0.002 -1.53	0 -1.42	0.002 (4.75)***
Sabit	0.872 (133.41)***	0.075 (11.34)***	4.259 (85.49)***	0.262 (53.14)***	0.499 (35.43)***
Gözlemler	28268	31102	31102	31102	20349
R-kare	0.01	0.15	0.03	0.23	0.14
t parantezler içindeki istatistikler					
* %10 düzeyinde belirgin; ** %5 düzeyinde belirgin; *** %1 düzeyinde belirgin					
ns = %10 düzeyinde çok belirgin değil					

NGO faaliyetlerine katılım ile ilgili olarak alınan sonuçlar karmadır. Sonuçlar beklenildiği üzere, herhangi bir NGO üyesi bulunan kadınların hareketlilik, kamusal alanda etkileşime girme konusunda rahatlık, ve belirgin biçimde yasal ve politik farkındalık oranında yüksekliğe sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Ancak, NGO faaliyetlerine katılan kadınların belirgin ölçüde kendi gelirleri üzerindeki kontrollerinin düşük olduğu gözlenmektedir. Özellikle Bangladeş'te NGO programlarının (özellikle mikro finansman) güçlendirme üzerindeki etkilerine dair birçok araştırma yapılmıştır. Ancak, alınan sonuçlarda karışık (Kabeer, 2005)'in etkileri üzerindeki görüşüne göre bunlar mikro finansmanı kadınların güçlendirilmesi için "sihirli bir kurşun" gibi görenler ile kendi kabiliyetlerini hafife alan bu şekilde görmeyenler arasında bölünmektedir. BRAC'daki kendi deneyimlerine göre (Selim, 1996) köy örgütleri (VO) vasıtasıyla kadınlara sağlanan sağlık, eğitim ve yasal bilinçliliğin kişisel değer ve kişisel özgüvenin geliştirilmesi için önemli olduğunu düşünmektedir. Hashmi et al. (1996) Grameen Bankası ve BRAC üzerindeki araştırmasında benzer sonuçlar elde etmiştir. Ancak, Bangladeş'te yapılan araştırmalarda aynı zamanda kullanılmakta olan kredilerin alınma yolları üzerinde nispeten daha az veya hiç kontrol sahibi olmadıklarını ortaya koymuştur (Goetz ve Gupta, 1994, Ackerly, 1995, Montgomery ve diğerleri, 1996). Benzer biçimde, mevcut ataerkil toplumda kadınların kendi kazançlarının harcanması konusunda daha az kont-

rol sahibi olmaları da çok şaşırtıcı değildir Bu açıdan Kabeer (2005) daha radikal yapısal değişim getirmesi açısından eğitim, politik kotalar v.s. gibi diğer geliştirme girişimlerinin araştırılmasını tartışmakta ve mikro finansmanın önceden belirlenmiş sonuçlar setinden ziyade imkanlar yelpazesi sunabilmesinin ulaşılmak istenilen kitlenin ihtiyaçlarına ve ilgi alanlarına göre tasarlanan programların kapsamına, bunların teslimatını organize eden ilişkilerin yapısına ve katılan kişilerin vasıf ve taahhütlerine bağlı olduğunu tartışmaktadır.

TUP ailelerinin STUP I alanındaki üyelerine nazaran tüm diğer ailelerdeki bireyler karar almada etkinlik ve yasal ve politik farkındalık açısından belirgin ölçüde daha fazla güçlenmişlerdir (STUP II'deki TUP aileleri hariç). Ancak mobilite, kamusal alanda etkileşim ve gelirleri üzerinde kontrol sahibi olma konusunda olumsuz bir ilişki gözlenmiştir. Buda STUP I alanındaki TUP ailelerinin üyelerine nazaran tüm diğer aile üyelerinin mobilite (herhangi bir ilişkinin bulunmadığı STUP II alanındaki TUP aileleri hariç), kamusal alanda etkileşim (STUP II alanında NTP ve TUP ailelerinde ilişki bulunmamıştır)ve gelirleri üzerinde kontrol sahibi olma (olumlu ilişki bulunan STUP II'deki TUP aileleri hariç) konusunda belirgin ölçüde daha az güçlenmesi ile meydana gelmiştir.

Kadınların yönetiminde bulunan ailelerde karar verme konusunda aile reisinin daha olumlu olması beklenmektedir. Ancak, bulgular aile reisinin kadın olduğu ailelerde ve karar almada etkinlik konusunda olumsuz bir ilişki bulunmuştur. Bu belki de bu bölümde sorulan soruların çoğunluğunun cevap verenler için uygulanabilir olmamasından kaynaklanabiliyor olması sebebi ile böyle bulunmuştur ve bu konuda daha ileri araştırma gerektirmektedir. Ayrıca bu ailelerin mobilite ve kamusal alanda etkileşim ile kendi gelirleri üzerinde kontrol sahibi olmaları konularında olumlu bir ilişki tespit edilmiştir.

Para kazanan bireyler ile karar verme arasında belirgin bir ilişki bulunamamıştır. Ancak, para kazanan kişiler ile mobilite ve kamusal alanda etkileşim konusunda olumlu bir ilişki bulunmakla beraber politik ve yasal farkındalık arasında olumsuz bir ilişki bulunmuştur.

Cevap verenlerin belirli bir yerde kalma süresinin mobilite, kamusal alanda etkileşim ve kendi geliri üzerinde kontrol sahibi olma kabiliyetleri konusunda güçlenme düzeylerini arttıracığı varsayılmıştır. Bulgular bu hipotez ile kısmen tutarlılık göstermektedir ve başka bir yerde bir müddet kalan kadınların mobilite ve kendi gelirini kontrol edebilme konusunda olumlu yönde güçlendikleri görülmüştür.

SONUÇ

Bu bölümün amacı iki alansal tipik alanda ve farklı sosyo-ekonomik statüdeki kadınlar arasında kadınların güçlendirilmesinin boyutlarını görebilmektir. Bu amaçla beş güçlendirme boyutu (karar almada etkili olma, mobilite, kendi gelirini kontrol edebilme kabiliyetleri ile kamusal alanda etkileşim kurmada algılanan kabiliyet ve politik ve yasal farkındalık) kullanılmıştır. Sonuçlar daha fakir kadınların karar almada etkili olma ve politik ve yasal farkındalık konusunda daha az güçlendiklerini göstermektedir. Ancak, ekonomik güvencesizlik sebebi ile çok yoksul kadınların daha fazla mobiliteye sahip oldukları ve kamusal alanda daha fazla etkileşim kurabildikleri ve kendi gelirleri üzerinde daha fazla kontrol sahibi oldukları görülmektedir. Çok yoksul olan kadınlar mobilite açısından daha fazla güçlenmiş olmalarına rağmen bu ev haricinde hizmetlere ulaşım konusunda kendilerine güvenme kabiliyetlerinin de gelişmiş olması anlamına gelmemektedir. Benzer biçimde daha dezavantajlı bölgelerdeki kadınların karar almada etkinlik ve farkındalık konusunda daha az güçlenmeleri gibi alansal farklılıklar da gözlenmektedir. Ancak, mobilite, kamusal alanda etkileşime girme kabiliyeti ile mali özerklik konularında bariz bir patern gözlenmemiştir. Ayrıca eğitim, NGO üyeliği, gelir getirici faaliyetlere dahil olma ve kadınların ev reisliği gibi konularında güçlenme üzerinde bazı etkileri olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu bulgular hangi konuların kadınların güçlendirilmesi ve girişimcilik kabiliyetlerinin artırılması ile hassasiyet ve kırılganlıklarının giderilmesi için ele alınması gerektiği konusunda yalnızca bir yön tayin edilmesini değil aynı zamanda CFPR programının ikinci fazında alansal ayrımında gerekçesini kanıtlamaktadır.

KAYNAKÇA

- ACKERLY, A. B. (1995) Gelişimi test etme araçları: kredi programları, kredi alma ve kadınların güçlendirilmesi . *IDS Bulletin*, 26, 56-68.
- BANU, D., FARASHUDDIN, F., HOSSIAN, A. & AKTER, S. (1998) Kadınların güçlendirilmesi BRAC in kırsal gelişil programındaki etkisi. Dhaka, Research and Evaluation Division, BRAC.
- BBS (2001) Bangladesh Yıllık İstatistik Kitabı, Bangladesh Bureau of Statistics, Government of the People's Republic of Bangladesh.
- CFPR RESEARCH TEAM (2009) Giriş: *Aşırı yoksulluktan çıkma yolları: CFPR faz II tur I bulguları*. Dhaka, Research and Evaluation Division, BRAC.
- DFID (2000) Yoksulluğun giderilmesi ve Kadınların Güçlendirilmesi Raporu. Stairway Communications.
- GOETZ, A. M. & GUPTA, R. S. (1994) Kim kredi alır? Cinsiyet Bangladeş kırsal kredi programlarında kredi kullanımında yetki ve kontrol. *World Development*, 24, 45-63.
- HASHEMI, S. M., SCHULER, S. R. & RILEY, A. P. (1996) Bangladeşte kırsal kredi programları ve Kadınların güçlendirilmesi. *WorldDevelopment*, 24, 635-653.
- HOSSAIN, M. A. & TISDELL, C. A. (2005) Bangladeşte cinsiyet uçurumunu azaltmak , eğitimde, istihdamda ve gelirdede. *International Journal of Social Economics*, 32 439 - 453.
- KABEER, N. (1999) Seçimlerin Koşulları ve Sonuçları: Kadınların Güçlendirilmesinin Ölçümüne yansımalar. *UNRISD Discussion Paper No. 108*.
- KABEER, N. (2005) Mikro finans Kadınların Güçlendirilmesi için "Sihirli bir Kurşun mu"? : Güney Asyadaki Analiz bulguları. *Economic and Political Weekly*.
- MALHOTRA, A., SCHULER, S. R. & BOENDER, C. (2002) Kadınların Güçlendirilmesinin Uluslar arası Gelişmede bir değişken olarak ölçümü. World Bank.
- MONTGOMERY, R., BHATTACHARYA, D. & HULME, D. (1996) Bangladeşteki yoksullar için kredi. IN HULME, D. & MOSLEY, P. (Eds.) *Finance against poverty*. London, Routledge.
- OXAAL, Z. & BADEN, S. (1997) Cinsiyet ve Güçlendirme: Tanımlar, Yaklaşımlar ve Politika uygulamaları. BRIDGE Report No.40.
- PARVEEN, S. & LEONHÄUSER, I.-U. (2004) Bangladeşin kırsal kesiminde Kadınların Güçlendirilmesi: Ev halkı düzeyindeki analizler. *Conference on Rural Poverty Reduction through Research for Development and Transformation*. Berlin.
- PITT, M. M., KHANDKER, S. R. & CARTWRIGHT, J. (2003) Does Micro-Credit empower Women? Evidence from Bangladesh. World Bank Policy Research Working Paper No. 2998.
- SEBSTAD, J. & COHEN, M. (2000) Microfinans, Risk yönetimi ve yoksulluk. Washington D.C., AIMS Paper, Management Systems International.
- SELIM, G. R. (1996) Kırsal Ekonomilerin Değiştirilmesi: Bangladeş Kırsal Gelişim Komitesi (BRAC). IN CARR, M., CHEN, M. & JHABVALA, R. (Eds.) *Sesini Duyurmak: Kadınların Güney Saya'da Ekonomik olarak Güçlendirilmesi*. AGA Khan Foundation
- SULAIMAN, M. (2009) Eğitim: Okula gitme ve okur yazarlık. *Aşırı Yoksulluktan çıkmanın yolları: CFPR faz II tur I bulguları* . Dhaka, Research and Evaluation Division, BRAC.
- SULAIMAN, M. & GULESCI, S. (2008) Kaynak kitapçığı: CFPR II Değerlendirmesi Dhaka, Research and Evaluation Division, BRAC.

YOKSULLUK VE KADIN: TEORİK VE UYGULAMALI BİR ÇALIŞMA

Arş. Gör. Duygu ALPTEKİN

S. Ü. Sosyoloji Bölümü
alptekin.duygu@gmail.com

Arş. Gör. Gamze AKSAN

S. Ü. Sosyoloji Bölümü
gaksan@selcuk.edu.tr

Özet

Yoksulluğun gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde giderek artması yoksullukla mücadele etkinliklerinin tartışılmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, çalışmada sorunun çözümlenmesi için öncelikle sorunun iyi tanımlanması gerektiği kabulünden hareketle, konuya ilişkin literatür kapsamında yoksulluğa dair genel bir izlenim sunulmaya çalışılmıştır. Akademik alanda, uluslararası organizasyon ve faaliyetlerde belirlenen yoksulluk tanımları, yoksulluğun türlere ayrılması, ölçüm kriterleri ile yoksulluk sorunun ortaya çıkmasının ve süregelmesinin nedenleri, yoksulluğun genel görünümünün açıklanmasını zorlaştırmakta ve oluşturulan yoksullukla mücadele stratejilerinin kapsamını genişletmektedir. Bununla birlikte son dönemlerde artış gösteren yoksulluğu kültür odaklı ele alan çalışmalarda, yoksulluğun küreselleşmesinin yanı sıra yoksul yaşantıların toplumdan topluma hatta haneden haneye farklılık arz ettiği vurgulanmaktadır. Bu farklılıklar yoksulluğun kültürel olarak ele alındığı bir yaklaşımla, kadınların yoksul yaşantılarının ve yoksulluğa ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesini gerekli kılar. Türkiye’de yapılan kadın yoksulluğu çalışmalarına bakıldığında ise, istatistiksel bulguların yanı sıra niteliksel verilerin de kadınların yoksulluğu deneyimleme biçimiyle ilgili olarak ve hane içi rolleri hakkında çarpıcı sonuçlar vermektedir. Bununla birlikte sosyal yardım politikalarının kadını ön planda tutması ve yardım mekanizmalarına başvuranların erkeklerden daha çok kadınların olması, sosyal destek uygulamalarını yönlendirmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada yoksullukla mücadelede etkin olan uygulamaların kadın yoksulluğu bağlamında ele alınarak kadın yoksulluğunun betimlenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Yoksulluk ve Kadın, Sosyal Yardım Programları

Abstract

That the poverty increasingly grows in developed and less developed countries needs discussing the activities for struggling with poverty. In this context, in the study, with moving the assumption that the problem should be primarily identified well for solving the problem, in the scope of literature related to subject, a general impression is attempted to be presented about the subject. In academic domain, the definition of poverty determined in international organization and activities makes it difficult to divide into sorts the poverty and to explain the measurement criteria and reasons of emergence of poverty, and the general appearance of poverty and it also makes broader the scopes of the strategies formed for struggle with poverty. However, in the studies considering the poverty, showing increase in the recent periods, culture-oriented, it is emphasized that besides that poverty is becomes global, and that lives of poor people present differences from the society to society, and even from the household to household. These differences, with an approach, in which the poverty is culturally considered, needs evaluating the poor lives of women and their views about poverty. When regarding to the studies of woman poverty carried out in Turkey, statistical results as well as qualitative data give remarkable results related to the experiencing form of the women the poverty and their roles in house. However, the fact that the policies for social aid make dominant the women and that those referring to aid mechanisms are women rather than men direct the practices for social aid. Hence, in this study, considering the practices being in active in struggling with poverty in the context of woman poverty, it is aimed to depict the woman.

Key Words: Poverty, Poverty and Woman Social Aid Programs

GİRİŞ

Yoksulluk en gelişmişinden en geri kalmışına, tüm toplumların yüzleşmek zorunda kaldığı en önemli toplumsal sorunlardan birisidir. “Eşitsizlik” bağlamında düşünüldüğünde, neredeyse insanlığın ilk dönemlerine kadar götürebileceğimiz çok boyutlu bu toplumsal problemi, uzun bir zaman süresince ekonomiye ilişkin bir problem olarak görme eğilimi hakim olmuştur. Yoksulun kendisi kadar toplumun birçok kesimini ilgilendiren yoksulluğun, 20. yüzyılın son çeyreğinden bu yana daha farklı etki boyutları ile ele alındığını söylemek mümkündür. Yoksulluğu sadece ekonomik bakış açısına indirgemeyen, daha çoğulcu bu bakış açısının gelişmesine paralel olarak yoksulluğa sebep olan asıl öğeler ortaya çıkarılmaya çalışılmış, en önemlisi, tarih boyunca toplumda “istenmeyenler” olarak kabul edilen yoksulların içinde bulundukları durumdan daha uzun vadede kurtulmalarını sağlayacak iyileştirme politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Ancak vatandaşlarına “refah devleti” sunma idealine sahip olan birçok ülkede hem resmi hem de sivil kuruluşlarca yapılan birçok çalışmaya rağmen günümüzde yoksulluğun artarak daha derin bir problem haline geldiği görülmektedir. Bu durum ise yoksulluk probleminin salt yardım programları bünyesinde uluslararası ve yerel organizasyonlarla aşılamayacak bir problem olduğunu bizlere hatırlatır. Asıl sorun ise yoksulluğun çevresel, sosyal, kültürel; tüm yaşamı madden ve manen etkileyen, aynı zamanda aktarılan bir süreç oluşu ile ilgilidir. Yoksul bir hanede var olan her birey yaşanan maduniyetten farklı şiddetlerde etkilenmektedir. Sözü ettiğimiz bu çok boyutlu ilişkiler ağı, yoksulluk probleminin çözümünü daha da zorlaştırmaktadır. Yoksulluk aktörlerinin analizi ise yoksulluğu, doğru ifade etme ve iyileştirebilme açısından oldukça anlamlıdır. Bu çalışma; var olduğu hanedeki tüm bireyleri etkileyen yoksulluğun kadın ile ilgili olan kısmını analiz etmeyi hedeflemektedir. Ancak buradaki kadın yoksulluğu, kadın ve erkeğe atfedilen tipik çatışma ilişkisinin bir ögesi olarak değil, özellikle toplumumuzda, çoğu zaman haneyi idare eden, eş ve anne olarak sosyal-kültürel aktarımın önemli bir taşıyıcısı konumundaki kadının, yoksul yaşantı içindeki yerini anlama çabasını içermektedir. Bu çalışmada aynı zamanda Konya’da resmi ve sivil kuruluşlardan yardım alan yoksul kadınların yoksulluk algılarını ölçmeye çalışan bir alan araştırması bulgularına da yer verilecektir.

Yoksulluğu Tanımlamak

Yoksulluk araştırmalarında ve yoksullukla mücadele politikalarının geliştirildiği çalışmalarda yoksulluk kavramının iki boyutta tanımlandığı görülmektedir. Bu boyutlardan ilkinde gelir ve tüketim, ikinci boyutta ise sağlık, beslenme, eğitim, boş zaman vb. yaşam koşulları üzerinden yoksulluk tanımlanmaktadır (Şener, 2009: 2). İlk boyut bağlamında bireylerin gelir düzeyleri ve tüketim harcamaları ekseninde bir yoksulluk tanımlaması gerçekleştirilmektedir. Ancak bu tanımlama, salt ekonomik düzey bazında bir değerlendirme yapabilmek için kullanılabilen ve yoksulluk analizlerinde sosyokültürel özellikleri geri plana iten nicel bir kolaycılık sağlamaktadır. Sosyolojik açıdan yoksulluğun tanımlanması ise bu nicel belirleyiciliğin yanı sıra yoksul bireylerin yaşam koşulları, sosyal konumlarının izahında önemli kıstaslar olan statü ve rolleri ile hane içi ve sosyal çevre ile olan ilişkileri kapsamında bir değerlendirmeye mümkündür.

Dolayısıyla yoksul bireylerin, gelir yetersizliği nedeniyle gıda yoksunluğu, sağlık güvencelerinin olmaması, eğitim düzeylerinin düşük olması ve barınma ile ilgili sıkıntılar gibi temel toplumsal hizmetlerden yeterince yararlanamama durumları, yoksulluk sorununun sosyal boyutlarına işaret eder (Aksan, 2009: 4). Bu doğrultuda, yoksulluğu açıklamada ve anlamlandırmada sosyal dinamiklerin göz ardı edilemeyecek bir önem arz ettiği görülmektedir.

O halde tüm bu değinilen boyutlarıyla yoksulluk, elde edilen gelirin yaşamı sürdürebilmek için gerekli olan minimum ihtiyaçları karşılayamaması durumudur (Bircan, 2002: 119). Burada en temel ihtiyaçlar, beslenme, giyim, barınma, içme suyu, elektrik, sağlık, eğitim ile altyapı hizmetleridir. Bu tanımda yoksulluğun göstergesi olarak kabul edilen “en temel ihtiyaçlar”ın karşılanamaması durumu, “ihtiyaç” kavramının kültürden kültüre değişen özelliğinden dolayı yoksulluk kavramının bu çok değişkenli yapısının tartışılmasını da beraberinde getirmektedir (Kümbetoğlu, 2002: 129).

Bu noktada, günümüzde en fazla kabul edilen tanımlamanın “insani yoksulluk” olduğu söylenebilir. İnsani yoksulluk, gelir yoksulluğundan farklı olarak çok temel veya ‘tahammül edilebilir’ bir yaşam sürmek için gereken fırsat ve seçimlerden yoksunluğu anlatır (Kurşuncu, 2006: 15). Yoksulluk, insanların kabul edilebilir yaşam koşullarına özgür ve insana yakışır, kendine ve başkalarına saygılı, uzun, sağlıklı ve yaratıcı bir hayat sürebilmeleri için gerekli insani, en temel öge olan fırsat ve olanaklardan yoksun olmalarıdır (Gül vd., 2007: 248). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yeni geliştirilen bu yoksulluk algısı, “insanca yaşama imkânlarına sahip olma” durumunu tanımlama ve ölçme çabası içindedir (Aktan, 2002). Toplumdan topluma yaşam koşullarının değişiklik göstermesi durumu ise, bireyleri, üyesi oldukları toplumların ekonomik düzeylerine bağlı olarak tanımlanan yoksul bir yaşamın üstüne çıkaran yaşam kalitesi ölçütlerinin de kültürel algılar çerçevesinde değişiklik arz ettiğine dair bir vurguyu gerektirir.

Friedman’ın (2002: 148) “yetkinsizlik teorisi”nde ise yoksulluk, sosyal, siyasal ve psikolojik boyutlarıyla analiz edilmiştir. Friedman’a göre yetkinsizliğin sosyal boyutu, göreceli olarak yoksul bireylerin geçimlerini sağlamada ve üretmede gerekli kaynaklara ulaşmadaki yetersizliği olarak ifade edilmiştir. Siyasal boyutta, yoksul bireylerin siyasal alanda yeterli biçimde temsil edilememeleri vurgulanmaktadır. Psikolojik boyutta ise yoksul bireylerin değersizlik düşüncesini içselleştirerek otoriteye pasif bir şekilde boyun eğmeleri durumu değerlendirilmektedir.

Kısacası, nüfus fazlalığı, ekonomik kaynakların eşitsiz dağılımı, eğitim ve istihdam olanaklarının yetersizliği, çevrenin bozulması gibi nedeni ne olursa olsun yoksulluk, dünya genelinde ekonomik, sosyal, siyasal ve psikolojik boyutları olan çok ciddi bir sorun haline gelmiştir. O halde yoksulluk, yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli temel ihtiyaçların karşılanamadığı bir mahrumiyet durumudur ve ekonomik, sosyal ve siyasal imkanlardan yoksun olma anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yoksulluk, bireyin karar alma süreçlerini, çalışma hayatını ve toplumsal faaliyetlere katılımını sınırlayıcı bir etkide bulunmaktadır ve bu durum yoksulluğun sürekli hale gelmesine yol açmaktadır (ASAGEM, 2010: 1, 2, 10). Yoksulluğun süreklilik arz etmesi, sosyo-kültürel özellikler üzerinden ele alınışı ile “yoksul bireyler ve toplum arasında karşılıklı sağlıklı ilişkilerin kurulamaması (Aksan ve Alptekin, 2009)”, yoksulluk kültürü yaklaşımının doğuşuna zemin hazırlamış ve bu yaklaşım ekseninde yoksulluğun bir kültür oluşturup oluşturmadığına ilişkin bilimsel tartışmaları başlatmıştır.

“Yoksulluk kültürü” kavramı ilk olarak, gelişmekte olan ülkelerdeki büyük kentlerde göçler nedeniyle oluşan sefalet mahallelerine yoksulluk içinde yaşayan insanların yaşam tarzlarını ifade etmek için Amerikalı antropolog Oscar Lewis tarafından kullanılmıştır (Erdem, 2006: 332). Lewis yoksulluk kültürünü, aile içi toplumsallaşma mekanizmaları aracılığıyla nesilden nesile aktarılan, kendine özgü bir yapısı, bir rasyoneli ve savunma mekanizması olan bir yaşam tarzı olarak tanımlamıştır (Özbudun, 2002: 60). Zira bu yaşam tarzının varlığı en çok çocuklar üzerinde etkili olurken, çocuklar da bu yaşam tarzının sürekli yeniden üretilmesinin ve nesilden nesile aktarılmasının baş aktörü olmaktadır. Lewis (1965: LIII), yoksulluk kültürünün hakimliğinde bir yaşam süren çocukların, bu kültürün değerlerini ve davranış kalıplarını olumsuz şartları değiştirebilecek fırsatları değerlendiremeyecek ölçüde içselleştirdiğini belirtmiştir.

Lewis'in görüşlerine paralel olarak birçok araştırmacı da, yoksulların yaşam şeklinin toplumun diğer bireylerinden belirgin biçimde farklı olduğunu; bununla birlikte, yoksul yaşam şekillerinin farklı toplumlarda ortak özellikler taşıdığını vurgulamıştır (Oktik, 2008: 32). Buna göre bu kültürdeki bireyler; marjinal, kendilerini çaresiz, aciz ve alt sınıflardan addeden, sadece günlük yaşama anlayışı içinde geleceği düşünmeden yaşayan, tefecilerden ya da faizle borç para veren kişilerden para alan, eski giysi ve eşyaları kullanan, kadercil, aile yapıları kırılmalı olan (terk edilen kadın ve çocuk sayılarının ve boşanma oranlarının yüksek olması ve bu nedenle genelde aile reislerinin kadın olması), suça yatkın olan, siyasal yaşama katılımı düşük ve banka ve hastane gibi kurumlara sınırlı düzeyde temas eden bireylerdir (ASAGEM, 2010: 13; Lewis, 1965: LIV, LVI). Kuramın özelliklerinden birisi de dinsel inançların bireyin yaşantısında ağır basmasıdır (Türkdoğan, 1974: 45). Lewis'in en önemli iddiası ise, bu kültür geliştikten ve bir yaşam biçimi olarak benimsendikten sonra, koşullar değişse de, bu kültürün var olmaya devam edeceğidir. Bu iddia, yoksulluk kültürünün ekonomik boyutlarının yanı sıra, toplumsal sapma ve psikolojik savunma mekanizması boyutlarının da etkili olduğuna işaret etmektedir (Gül, Sallan Gül, 2008: 68-69).

Bununla birlikte, yoksulluk kültürünün yoksulları kadercilik, tembellik ve şiddet gibi patolojilerle açıklayan bir kavram olması; toplum içindeki yoksullara ilişkin önyargıları pekiştirebilecek ve yoksulları toplumsal dışlanmaya maruz bırakabilecek (Ergun, 2005: 19) kınayıcı, aşağılayıcı ya da suçlayıcı olan bir söylemin parçası haline gelmesine yol açmıştır (Erdoğan, 2007: 32). Litatürde Lewis'e yöneltilen diğer bir eleştiri ise, yoksulluğu içinde yer alan tikel bağlamdan soyutlayıp tek ve genel-geçer bir yoksulluk kültürü portresi çizmesidir (Özbudun, 2002: 62). Farklı tarihsel geçmişlere ve sosyo-kültürel yapılar sahip toplumlardaki yoksul yaşantılarının homojen bir kültür sergilediği iddiası günümüzde yapılan birçok kültür çalışmasında destek bulamamıştır. Ancak yoksulluk kültürü yaklaşımı, yoksulluğun salt ekonomik bağlama indirgenemeyecek bir sorun olduğuna dikkat çekmesi açısından büyük bir öneme sahiptir.

Kadın Yoksulluğu ya da Yoksulluğun Kadınsılaşması

Birçok ülkede gerçekleştirilen yoksulluk analizlerinde hane halkı profilinin nicel verileri, kadın yoksulluğundan bahsetmenin ne kadar gerekli ve önemli olduğunu göstermektedir. Özellikle ABD, İngiltere, Almanya ve İtalya gibi sanayileşmiş ülkeler üzerine yapılan çalışmalarda, yoksulluğu en yoğun olarak yaşayan kesimin çocuklu ve tek başına yaşayan kadınlar olduğu sonucuna varılmıştır. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi az gelişmiş ülkelerde de reisleri kadın olan hane halkları, yoksul nüfus içinde önemli bir paya sahiptir (Şenses, 2006: 139,141; Albelda ve Tilly, 1996: 80). Hannenin reisi olan kadınların, boşanmış, dul ya da eşi terk etmiş ve çocuklarıyla geçinmenin yollarını arayan kadınlar olduğunu bu noktada belirtmek gerekmektedir (Goldberg ve Kremen, 1990: 3; Nolan ve Watson, 1999: 56). Bu nedenle yoksul bir yaşam içinde yeterli düzeyde eğitim ve öğretim süreci geçiremeyen (Garcia, 2002: 5) ve dolayısıyla düzenli bir gelir elde edebilecek işte çalışma imkanına sahip olamayan kadınların, çaresiz bir kısır döngü etrafındaki yaşam mücadeleleri, ekonomik, sosyal ve kültürel bağamları ile değerlendirilmelidir.

Yine birçok ülkede işsizlik göstergelerinde kadınlar erkeklerle göre dezavantajlı olmada daha yüksek bir orana sahiptir. Kadın işgücünde genel olarak gözlenen dikkat çekici durum ise, gerek iktisadi faaliyet kollarına gerekse meslek gruplarına göre kadınların daha düşük statülü işlerde istihdam edilmiş olmalarıdır. Düşük statülü işler; düşük ücretleri, gün içinde uzun zamanlı, düzensiz ve geçici çalışmayı ve sosyal güvenceden yoksunluğu içermektedir (Albelda ve Tilly, 1996: 81; Narasiah, 2001: 95; Bircan, 2002: 124). Bu durumun kadınlarda yarattığı gelir yoksunluğunu başka verilerde gözlemek de mümkündür. Çünkü gelir sahibi olmanın hane içindeki güç ilişkilerinde önemli bir kriter olduğunu, daha açık bir ifadeyle, güçlü olanın daha fazla söz hakkına sahip olduğunu ve alınan kararlarda daha etkin olduğunu belirtmek mümkündür. Örneğin mülk edinmede kadınlar çok düşük bir orana sahiptir (Hattatoğlu, 2002: 304-305).

Kadınların işgücüne katılma oranlarının düşük olması, işsizlik oranlarının yüksek olması ve çalışan kadınların istihdam koşullarındaki ayrımcılıklar ile yoksulluğa ilişkin sayısal verilerde gözleendiği üzere, evlenmeden çocuk sahibi olma, boşanma, terk ve ölüm gibi nedenlerle tek ebeveyn kalma sonucu reisi kadın olan hane halklarının son yıllarda büyük bir artış göstermesi, "yoksulluğun kadınsılaşması" tanımlamasının yoksulluk literatürüne girmesine neden olmuştur. Bu kavram ilk kez 1978 yılında Diana Pearce'in "Yoksulluğun Kadınsılaşması: Kadınlar, İş ve Refah" (The Fe-

minization of Poverty: Women Work and Welfare) adlı çalışmasında kullanılmıştır (Thomas, 1994: 54'ten akt. Körükmez, 2008: 215). Küresel düzeyde ekonomik krizlerin yoğun olarak yaşandığı günümüzde de, bu tanımın sunduğu gerçekler geçerliliğini korumaktadır. Birçok ülkede, yoksullukla mücadele eden kadınların sayısının artmasının yanı sıra kadınların ekonomik kaynaklara, gelire ve istihdama ulaşabilmeleri daha da zorlaşmış ve yaşam koşulları daha da kötüleşmiştir (Kümbetoğlu, 2002: 131).

Bu doğrultuda, kadınların çalışmasına ilişkin var olan bireysel ve toplumsal algılara bağlı olarak kadınların gelir yoksunluğunun sosyo-kültürel bir boyutundan da söz etmek mümkündür (Cerullo ve Erlie, 1996: 88). Kadınların karşılaştığı temel engellerin başında, işgücüne katılımlarını kısıtlayıcı, gerek zaman içinde ve gerekse ülkeden ülkeye ve ülkelerin kendi içlerinde değişiklik gösteren sosyal ve kültürel normlar gelmektedir (Şenses, 2006: 177). Bu nedenle içinde bulundukları şartlar nedeniyle toplumun bütününden uzaklaşan, aile düzenini bozduğu inancıyla çalışamayan, insanlık onuruna yakışmayan çevre şartlarında yaşam mücadelesi veren kadınların yoksulluğunun ölçülemeyen ama yaşanan boyutlarının varlığından da söz etmek mümkündür (Kümbetoğlu, 2002: 131; Bora, 2007: 114). Birçok ülkede kadınların ev işlerini yapma, çocuk ve ailedeki diğer bakıma muhtaç bireylere bakma gibi konulara ilişkin sorumluluk hissettikleri görülmektedir. Bu sorumluluklar ise kadınların gerek iş yaşamına girişini zorlaştırmakta, gerekse iş yaşamındaki hareketliliklerini kısıtlamaktadır (Eyüboğlu vd., 2000). Gelir yoksunluğuyla birlikte yoksulluğun psikolojik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla bire bir yaşandığı temel bir kurum olarak "hane"ye ilişkin bu tür gözlemler, kadın yoksulluğu çalışmalarına önemli bir açılım sağlamıştır.

Hane, güç ve ayrıcalık ilişkileri ağıyla örülü olan, toplumsal norm ve değerlerin sürekli yeniden üretildikleri önemli bir mekanizmadır (Narayan, 2000: 175). Yoksul yaşantıları anlamaya çalışırken, birçok sosyal etkileşimin gerçekleştiği bir mekanizma olarak haneyi gözlemlemek, mağduriyetin farklı boyutlarını açığa çıkarmaktadır. Örneğin Tisdell (2002: 74) yaptığı bir araştırmada, hane üyeleri arasında gelirin eşitsiz dağılımından kaynaklanan bir kadın yoksulluğundan bahsetmektedir. Bu yoksulluk bağlamı, gelirin miktarı hakkında bilgilendirilmeyen, gelirin dağılımına ilişkin kararlarda pasif olan ve harcamalar üzerinde edilgen hale gelen kadınların yoksulluğudur.

Hane, içindeki bireyleri, birlikte ve ayrı ayrı mağduru oldukları koşullarla başa çıkmak için çeşitli yollar üreten, zor yaşam koşullarını kendi lehlerine değiştirmeye, en azından hafifletmeye çalışan toplumsal özneler olarak görebilmemizi de sağlamaktadır (Bora, 2007: 99). Yoksul bireylerin geçinme stratejilerini bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Bununla birlikte bu stratejileri hayat geçirmede kadınlar önemli bir rol oynamaktadır. Hanenin ayakta kalabilmesi için yaşamın temel gereksinimlerinin karşılanması, kadınların nihai hedefidir. Bir görev bilinciyle tüm hüner ve becerilerini hanenin daha iyi ve rahat yaşayabilmeleri için kullanan kadınların yoksulluk içinde daha hayati bir rol üstlendikleri söylenebilir (Kümbetoğlu, 2002: 133). Bu bağlamda Şenses'in (2006) dört maddede topladığı yoksullukla geçinme stratejilerine göz atarak, kadınların yoksullukla mücadele etmede ne kadar önemli bir aktör olduklarını kavrayabilmek mümkündür.

Şenses'in belirttiği ilk strateji, yoksul bireylerin gıda üretmek, yakacak toplamak gibi geçimlik etkinliklere yönelmesidir. Özellikle kadınlar, market gibi dışarıdan temin etmeye kıyasla maliyeti daha ucuz olan ev içi gıda üretmeye yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Ayrıca Üçüncü Dünya ülkelerinde yoğun olmakla birlikte, birçok ülkenin kırsal bölgelerinde de kadınlar, saatlerce süren bir yol izleyerek yakacak toplama ve su taşıma gibi fiziksel olarak zorlayıcı etkinlikler gerçekleştirerek hanenin geçimini sağlama amacı gütmektedirler.

Diğer strateji ise, öğün sayısını azaltma, daha ucuz mal ve hizmetler satın alma ile çocukları okula göndermeme gibi gelir tasarrufu yapmaya yönelik etkinliklerdir. Hanenin büyüklüğünü ve bileşimini değiştirerek ölçek ekonomilerden yararlanma (birden fazla aile birlikte oturma vb) da yoksul bireyler tarafından uygulanan başka bir stratejidir. Şenses'in vurguladığı son stratejide ise, aileden daha fazla bireyin işgücüne katılması ile hanenin toplam gelirini artırma hedeflenmektedir. Bu katılım, kadın ve çocukların çalışması ve hane gelirine katkıda bulunması durumudur.

Kümbetoğlu (2002: 135-136) ise çalışmasında, hanenin temel gereksinimlerinin karşılanmasında kadınların yoksulluk karşısında geliştirdikleri çözümlerin, bireysel ve kolektif düzeylerde ele alınabileceğini ifade etmiştir. Bireysel düzeyde kadınların çözümleri daha çok, Şenses'in de belirttiği üzere, tüketim kalıplarını değiştirme, birçok ihtiyacı kendi emeklerine dayanarak gidermede

toplanırken, kolektif düzeyde içinde bulundukları sosyal ilişkiler ağı içinde kullanabildikleri destek alıp-verme mekanizmalarından ibarettir. Kolektif düzeyde kadınlar arasında yiyecek ve para borç alıp verme şeklinde gözlemlenen çözümlerin yanı sıra, çocukların akraba yanına gönderilmesi veya çeşitli dernek ve kuruluşlardan yardım alma gibi çözümler de söz konusudur.

Yoksulluk içinde yaşayan kadınlar, hamilelik sürecinde ve çocuk bakımında ise farklı boyutlarda yaşam kalitesinin düşüklüğünden kaynaklanan sorunlarla boğuşmaktadır. Yoksul kadınlar erken yaşta bebek sahibi olurken bu kadınların çoğu birden fazla hamilelik süreci geçirmektedir. Diğer yandan eğitim imkanına da sahip olamadıkları için hamilelik sürecinde daha fazla risk taşıyan sigara, alkol ve uyuşturucu kullanımının zararları konusunda da bilinçli davranmamaktadır. Bununla birlikte yoksul kadınlar, hamilelik sürecinde bebeğin gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek mikrobik hastalıklara karşı da savunmasızdırlar. Bu bağlamda, mikrobik hastalıklara, şeker hastalığına, kalp ve damar hastalıklarına yakalanma oranlarının yüksek olması ile çoğunlukla yeni doğan bebeklerin düşük kilolu ve fiziksel olarak kırılgan olması da yoksulluk verilerinde gözlemlenen ve yoksul kadınların yaşamlarına ışık tutan önemli bulgulardır (Newman ve Newman, 2009: 111).

Bu tür sağlıksız ve olumsuz yaşam koşullarıyla mücadele eden kadınlar çocuk bakımı ve ev işlerinin çok ağırlaşması, ailelerini besleyememe gibi nedenlerle ezilirken, erkekler de ailenin geçimini sağlamakta yetersiz kalmaları nedeniyle ezilmektedirler (Bora, 2007: 125). Sonuç olarak denilebilir ki, biyolojik olarak cinsiyet farklılığı ve sosyolojik açıdan cinsiyet rolleri, kadınların ve erkeklerin yoksulluğu farklı biçimlerde yaşamasında etkindir.

Türkiye’de Yoksullukla Mücadele ve Kadın

Türkiye’de kadın yoksulluğuna ilişkin yapılan çalışmaların yetersiz olduğu ve bu alanda yapılacak niteliksel ve istatistiksel çalışmaların artırılması gerektiği ifade edilebilir. Niteliksel çalışmalar, kadınların yoksulluğu erkeklerden farklı olarak sosyo-kültürel açıdan deneyimleme biçimlerini ve karşılıklı görüşmeler bazında yoksul yaşantılarına ilişkin görüşlerini ortaya koymaktadır. Bu tür çalışmalar kadınların hane içindeki yoksullukla mücadelelerini ev içi roller, çocukların bakımı ve gelirin kullanımı üzerinden açıklamaktadır. Gerçekleştirilen istatistiksel çalışmalarda ise ortalama yaşam süresi, eğitim ve istihdama ilişkin bulgular değerlendirilmektedir. Bu bağlamda son yıllarda Türkiye’de kadının istihdam ve eğitim durumuna değinmek mümkündür.

Kadın emeğini, kadın faaliyetlerinin ekonomik faaliyet olarak tanınıp tanınmamasına ve faaliyetlerinin maddi karşılığını alıp almamalarına göre sınıflandıran Özbay (1991), kadın faaliyetlerini dört gruba ayırmıştır. Ücretli işçilik, serbest meslek, kamuda meslek gibi ekonomik faaliyet olarak tanınan ve para karşılığı yapılan işler ilk grubu oluşturmaktadır. İkinci grup ise, tarımda ücretsiz aile işçileri gibi ekonomik faaliyet olarak tanınan ama para almaksızın yapılan işlerdir. Evde üretim, diğer bir ifadeyle fason iş, terziilik, gündelik hizmetçi gibi ekonomik faaliyet olarak tanınmayan ama para karşılığı yapılan işler de üçüncü grubu oluşturmaktadır. Son grubu ise, ev içi tüketime yönelik gıda ve giyim üretimi gibi ekonomik faaliyet olarak tanınmayan ve para almaksızın yapılan işler oluşturmaktadır.

Buna göre, 2009 yılında Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranı %26, kadın işsizlik oranı ise %14.3’tür. Kadın ve erkek olmak üzere toplam nüfusa ilişkin oranlar ise kadınların dezavantajlı durumunu daha net bir biçimde gözler önüne sermektedir. Buna göre, 2009 yılındaki toplam işgücüne katılım oranı %47.9, işsizlik oranı ise %14’tür. Toplam nüfusa ilişkin işgücüne katılım oranının kadın nüfusun işgücüne katılım oranından yüksek olması ve işsizlik oranının hemen hemen aynı olması, kadınların erkeklere göre düşük oranda işgücüne katıldıklarının önemli bir göstergesidir (TÜİK, 2009: 176).

2007-2009 yılları arasında kadınların işgücüne ilişkin sayısal veriler, kadınların daha çok tarım ve hizmet sektöründe çalıştığını, erkeklerin de sanayi ve hizmet sektöründe yoğunlaştığını göstermektedir. Tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın sayılarına bakıldığında ise bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Şöyle ki, tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın sayısı 2007 yılında 1855000, 2008 yılında 1927000, 2009 yılında ise 2046000’dir (TÜİK, 2009: 181). Kırdan kente göçün yoğun olarak yaşandığı Türkiye’de göçmen kadınların işgücü durumu da hizmet sektöründeki yoğunlaşmayla bağlantılı olarak açıklanabilir. Kırdan kopan kadınların kentte eve kapanması ve üretim dışına düşmesi de kadın işsizliğinin açıklanmasının önemli boyutların-

dan birisidir. Ataerkil şekillenişin ev dışında çalışmayı olumsuzlayan bakışı (Şener, 2009: 8; Bora, 2002: 115), eğitim durumunun yetersizliği gibi nedenlerle uygun iş bulamama durumu, çocuk sayısının fazlalığı nedeniyle evde çocuk bakımını üstlenme ve Türkiye genelinde işsizliğin giderek artması kadınların çalışmasını engelleyen faktörlerdendir. Örneğin, eğitim düzeyinin düşüklüğü, yoksulluk oranlarında farklılık yaratan önemli bir kriterdir. Hanehalkı fertlerinin eğitim durumuna göre yoksulluk oranlarına bakıldığında fertlerin yarısından fazlasını, okur-yazar olmayanlar (%39.59) ve okur-yazar olup bir okul bitiremeyenler (%26.31) oluşturmaktadır (TÜİK, 2009: 407).

Türkiye’de hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk oranlarına bakıldığında ise, hanedeki fert sayısı arttıkça yoksulluk oranının da arttığı görülmektedir. Özellikle 5-6 ile 7 ve 7’den fazla fertten oluşan hanelerde yoksulluk oranı, toplam yoksulluk oranı içinde büyük bir paya sahiptir. Buna göre, 2008 yılında 5-6 sayıda fertten oluşan hanelerin yoksulluk oranı %21.14, 7 ve 7’den fazla sayıda fertten oluşan hanelerin yoksulluk oranı ise %38.20’dir (TÜİK, 2009: 407). Bu oranlar yoksul hanelerin büyük çoğunluğunun 3 veya daha fazla çocuklu olduğunu ve bu nedenle kadınların çocuk bakımının ciddi bir boyutta ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Bununla birlikte, içinde yaşadığı hanenin gelir düzeyi ve hayat standardı ne olursa olsun, Türkiye’de kadınların ezici çoğunluğu kendine ait bir gelirden yoksundur. Toplam nüfus gelir gruplarına ayrıldığında, hiçbir kişisel geliri bulunmayan kadın oranının bütün gelir gruplarında %77’den büyük olduğu saptanmıştır (Hattatoğlu, 2002: 306). Bu bulgu, kadın yoksulluğunun hane yoksulluğundan ayrı olduğuna dair önemli bir kanıttır. Sonuç olarak, her ne kadar kadınların karlıksız emekleri yoksullukla mücadelede önemli başvuru araçlarından birisi olsa da kişisel olarak gelir kullanımının düşük olduğunu belirtmek mümkündür. Diğer taraftan yoksullukla mücadelenin önemli bir ayağını da kamusal sosyal yardım ağırları oluşturmaktadır.

Türkiye’de yoksulluk alanında yapılan çalışmalar ortaya koymaktadır ki, sosyal yardım almak için başvurular genellikle kadınlar tarafından yapılmaktadır ve kurumlardan gelen görevlilerle iletişim kuranların büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Bu durum, kadınların daha önce bilmedikleri bir çevreye, yeni ilişkilere girmesine neden olmaktadır. Özellikle toplum merkezlerinde yardımın yanı sıra beceri kursları, toplantılar, anne-baba eğitimi gibi yapılan çalışmaların önemli bir işlev gördüğünü ifade etmek mümkündür (Bora, 2002: 106-107). Öte yandan, toplumsal roller bağlamında düşünüldüğünde haneyi idare etme genellikle kadına atfedilen bir görev olduğu için, sosyal yardım programlarının kadını öncülleyen bir yol izlediği söylenebilir. Söz konusu yardım programlarının ilk örneklerinden birisi, bireylere kendi başlarına iş kurmalarını teşvik eden mikro kredi projesidir.

Bu sistemin temel amaçları arasında klasik yollarla kredi alamayanlara mikro kredi ile ulaşılabilmesi; yoksulluğun gelir dağılımındaki adaletsizliğin ve işsizliğin azaltılabilmesi gelmektedir. Kredi alan aileler ve özellikle kadınlar için, kendi kendine gelir getirici bir faaliyete başlayabilmesine aracılık etme ve böylece gerek bireyin ve gerekse ailenin ve toplumun gelişimine katkıda bulunabilmek gibi amaçlar mikro kredi kapsamında yer almaktadır. Türkiye’de ilk olarak iki mikro kredi uygulaması gerçekleştirilmiştir. İlk uygulama, Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV) tarafından Marmara deprem bölgesinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca KEDV tarafından 2002 yılında Maya adıyla Türkiye’nin ilk mikro kredi kurumu kurulmuştur. Kocaeli, İstanbul ve Sakarya Düzce’de üç şubesi bulunan kurumun amacı, evinde, dükkanında ya da tezgahında kendi işini yapan ya da bir iş kurmak isteyen dar gelirli kadınlara maddi destek vermektir. Türkiye’de ikinci olarak oluşturulan mikro kredi uygulaması ise, Türkiye İsrافی Önleme Vakfı ve Grameen Bank’ın girişimleri ile Diyarbakır ve Bismil’de gerçekleştirilmiştir. Sadece kadınlara yönelik olan bu kredi uygulamasının amacı, gerçekten yoksulluk ve yoksunluk içindeki kadınlara iş kazandırarak yardımcı olmaktır. Bu uygulamaya valilikler kanalı ile devletin destek vermesi ve gerek kredilerin geri ödenmesinde sorun yaşanmaması gerekse kredi alanların yaşam kalitesinde görülen iyileşmeler projenin diğer illere de yayılmasını sağlamıştır. Şanlıurfa, Van ve Gaziantep’te valilikler, gönüllü kadın dernekleri ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının katkıları ile mikro kredi uygulamaları yapılmaktadır (Altay, 2007: 62, 64).

Diğer bir uygulama ise, 500 milyon dolar bütçeye sahip olan Şartlı Nakit Transferleri (ŞNT) uygulamasıdır. Bu uygulama Türkiye’de düzenli bir nakit sosyal yardım sistemini yerleştirme bakımından ilk örnek uygulama olmuş ve temel eğitim ve sağlık hizmetlerinin karşılanabilmesi bakımından nüfusun en yoksul %6’lık kesimi hedef alınmıştır. Yoksullukla mücadele açısından önemli

aşamalardan biri olan bu uygulama, krizden daha şiddetli bir biçimde etkilenen yoksul kesimin karşılaştığı problemlerin genç kuşaklara aktarılmasını önlemek amacıyla şekillenmiş sosyal uygulamalardan ilki olma özelliğini göstermektedir (Gürses, 2007: 67-68). Söz konusu uygulamalar yoksulluğun iyileştirilmesi açısından oldukça önemli iken bu projelerde geri dönüşün sağlanması bu durumun en açık göstergesi olmaktadır.

Metodoloji

Bilindiği gibi toplumda somut göstergelere sahip olan yoksulluk hem olgu hem de sorun boyutuyla, temel meselesi toplumsal düzen olan sosyolojinin ilgilendiği önemli konulardan bir tanesidir. Yoksulluk aynı zamanda belirli bir sürece işaret eder ve yoksul birey, çevresel sosyal, kültürel, tüm yaşamı etkileyen bir süreç içerisinde kendi yoksulluğuyla herhangi bir biçimde mücadele etme problemi ile karşı karşıya kalır. Yoksulluğun aktörlerinin hem birer birey olarak hem de toplumsal cinsiyet ve rolleri açısından hane içinde diğer hane üyeleri ile yaşadığı yoksulluk süreci aslında yoksulluğun aktarımını da olanaklı hale getiren bir süreç olarak içselleşir. Bu içselleşme, yoksul bireylerde içinde bulundukları duruma ilişkin belirli davranış kalıplarının oluştuğu bir yaşam tarzı haline gelmesi problemini gündeme getirmektedir. Bu durum birçok devlet için çözülmesi gereken büyük bir toplumsal sorun olan yoksulluğun iyileştirilmesini mümkün kılacak çalışmalardan verim alınmasını önemli ölçüde zorlaştırır.

Bu araştırma yoksulluğun aktörlerinden birisi olan kadınların yaşadığı maduniyeti ortaya koyma amacı taşıyan betimleyici bir araştırmadır. Aynı zamanda yoksul kadınların yoksul yaşantı içindeki belirleyiciliklerini ortaya çıkarma amacının öne çıkması sebebiyle bu araştırma kısmi olarak açıklayıcı bir araştırma olarak da kabul edilebilir.

Örneklem

Araştırmanın örneklemini, Konya ilinde yaşayan, resmi kurumlar, sivil toplum kuruluşları ve hayır derneklerinden düzenli yardım alan yoksul kadınlardan oluşmaktadır. Bu doğrultuda resmi kurumların yanı sıra sivil toplum kuruluşu olarak faaliyet gösteren ve yoksullara yardım amacı taşıyan derneklerin ellerindeki dokümanlar dahilinde, Konya'da yaşayan ve yardım alan yoksulların toplam sayısının yaklaşık 30.000 civarında olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Tesadüfi örneklem tekniğinin kullanıldığı bu araştırmada, yoksulların Meram, Selçuklu ve Karatay ilçelerindeki dağılımları da önemsenerek toplamda 500 kadın ile görüşülmüş, genel olarak içinde bulundukları durumun saptanması ve yaşadıkları yoksulluğa ilişkin tutumlarının ölçülmesi hedeflenmiştir.

Araştırma Bulguları

Araştırma kapsamında görüşülen 500 kadının yaş ortalamalarına bakıldığında en fazla yoğunluğun 175 kişi (%35) ile 30 ile 40'lı yaşlar arasında olduğu tespit edilmiştir. Buna göre yaşı 30'dan düşük olanlar 98 kişi (%18,6) iken orta seviye olarak adlandırabileceğimiz 40 ve 50 yaş aralığındaki kadınların sayısı 132'dir (%26,4). Görüşülen 500 kadından 44'ü (%8,8) 60 yaş ve üstü yaş grubunda olduğunu belirtirken sadece 1 kadın 18 yaşından küçüktür.

Kadınların çok büyük bir çoğunluğu ev hanımıdır. 500 katılımcıdan 470'i ev hanımı, 8 kişi işçi, 11 kişi de serbest meslekle uğraştığını belirtmiştir. Dolayısıyla örneklemini oluşturan kadın yoksulların %3,8'i herhangi bir işte çalışmakta iken 9 kadın ise şu an çalışmadığını ifade etmiştir. Çalışmama nedenleri sorulduğunda ise örneklemin %46,6'sının eşlerinin izin vermemesi, çocuk bakımı, ev işi ve çevre baskısı gibi nedenlerden ötürü çalışmak istemedikleri ortaya çıkmıştır. Görüşülen kadınların %25'i herhangi bir neden olmaksızın çalışmak istemediğini belirtirken %13'ü iş buldukça çalıştığını, %13,2'si de sağlık sorunları sebebi ile çalışmadığını ifade etmiştir. Örneklemin büyük çoğunluğu olan %27,2'si aynı hanede 4 kişi yaşamaktadır. %26'sı 5 kişi, %25,2'si ise 6 kişi ve üstü bireyden oluşan hanelerde yaşadığını ifade etmiştir. Buna göre yoksul kadınların büyük çoğunluğu (%78,4) kalabalık hanelerde yaşamaktadır. Ancak hane üyesi sayısı fazla olmasına rağmen görüşülen kadınların hanelerinde çalışan kişi sayısının büyük oranda tek kişi olduğunu söylemek mümkündür. Buna göre örneklemin %64,2'si hanede tek kişinin çalıştığını ifade ederken 131 kadın (%26,2), yaşadığı hanede çalışan herhangi birinin olmadığını belirtmiştir.

Bilindiği üzere ekonomik kaynaklardan yoksunluğun boyutlarının ortaya konması, hem yoksulluğun tanımlanması hem de yoksulluğun iyileştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu nok-

tadan hareketle, kadınların hane gelirlerine bakıldığında, toplam gelir sorusunu cevaplayan 487 kadından 84'ü 250 TL'nin altında aylık hane gelirine sahip olduğunu belirtmiştir. 187 kişi (%37,4) 500 ile 750 TL, 50 kişi de (%10) 750 TL'den fazla aylık gelire sahiptir. Bu oranların içinde alt orta gelir grubu olarak kabul edebileceğimiz 1000 TL ve üstü gelire sahip olanlar ise 23 kişi ile %4,6 oranındadır. Ortalama gelir ise 454.04 TL olarak saptanmıştır (st sp: 227,330). TÜİK'in 2008 yoksulluk raporunda belirtilen rakamlara göre (dört kişilik bir hanenin açlık sınırı 275 TL, yoksulluk sınırı 767 TL) görüşülen kadınların %20'3'ü (99 kişi) açlık sınırının altında yaşamakta iken örneklemin büyük çoğunluğu olan 444 kadının %91,2'sinin yoksulluk sınırı altında yaşadığı ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan örnekleme, temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra istedikleri gibi yaşam sürebilmeleri için asgari ne kadar paraya ihtiyaç duydukları sorulmuştur. 500 TL'den az paraya ihtiyaç duyanlar 29 kişi (% 5,8) iken örneklemin %39,5'i 500-999 TL, %38'i de 1000-1500TL arasında gelir ile istedikleri gibi bir yaşam süreceğini ifade etmiştir. %16 ise bunun için 1500 TL'den fazla paraya ihtiyaç duymaktadır. Bu soruya verilen cevapların ortalaması 982,02 TL'dir (st sp: 494,589) (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Aylık Gelir ve İhtiyaç Duyulan Gelir	Ortalama	Standart sapma
Hanenin toplam aylık geliri	454.04 TL	227,330
Hanenin temel harcamalarından sonra istediği gibi yaşam sürebilmesi için ihtiyaç duyduğu gelir	982,02 TL	494,589

Çalışma durumları daha ayrıntılı olarak sorulduğunda örnekleme oluşturan kadınların büyük bölümü ev hanımı (%78,2) olduğunu ifade etmiştir. Sürekli bir işte çalışanların oranı ise oldukça düşüktür (%2,2). Bunun yanı sıra 500 kadından 32'si iş buldukça çalışmaktadır. Çalışmama nedenleri sorulduğunda ise kadınların büyük oranı olan %46,6'sı (233 kişi) ev işi, çocuk bakımı gibi sebeplerden ötürü çalışmadığını belirtirken diğer büyük oran olan %25,2'si çalışmayı istememektedir. Bu durum daha çok kadınların ev içi rolleri, kadına toplumda atfedilen yer ve kültürel normlar bağlamında değerlendirilebilir. Diğer taraftan sağlık sorunları sebebi ile çalışamayanlar örneklemin %13,2'sini oluşturmaktadır.

Medeni durumlarına bakıldığında, 500 kadından 407'sinin (%81,4) evli olduğu belirlenmiştir. Örneklemin %10'8u eşinin vefat ettiğini, %7,6'sı da boşandığını belirtmiştir. Diğer yandan görüşülen kadınların %18,2'sinin (91 kişi) kendisini hane reisi olarak tanımladığı saptanmıştır. Eğitim durumlarına bakıldığında, görüşülen kadınların büyük çoğunluğunun %63,6 oranı ile ilköğretim mezunu olduğu görülmektedir. Okur-yazar olmayanların oranı %24,6 iken %0,4'ü (2 kişi) üniversite mezunu olduğunu belirtmiştir. Görüşülen kadınlar yine büyük oranda yeşil karta sahiptir (198 kişi, %39,6). %27,8'i ise herhangi bir sosyal güvenceye sahip değildir.

Hane reisleri ise genellikle ilköğretim mezunudur (338 kişi, %67,65). Hane reislerinin 119'u sürekli bir işte, 339'u işsiz ve devamlı olmayan işlerde çalışmaktadır. Eğitim durumlarına bakıldığında ise soruyu cevaplandıran 488 katılımcının eşi konumunda olan hane reislerinin büyük bölümü 338 kişi ve %67,6 oranı ile ilköğretim mezunu iken okuryazar olmayanların oranı %12,6 (63 kişi), üniversite mezunu olanların oranı ise %0,6 (3 kişi) olarak saptanmıştır. Yine hane reislerinin sosyal güvencelerine bakıldığında, büyük oranda, kişisel başvurudan sonra yapılan denetimler sonucu uygun görülmesi halinde yoksul vatandaşlara verilerek onlara özelde sağlık alanında güvence sağlayan yeşil karta sahip olma oranının %37,2 ile en yüksek oran olduğu ortaya çıkmıştır. Hane reislerinin %27,8'i herhangi bir sosyal güvenceye sahip değilken, %26,8'i SSK'na tabidir.

Görüşülen kadınların %76,6'sı (383 kişi) 2 ve daha fazla çocuğa sahiptir. 500 kadından 130'u (%26) 3, 66'sı (%11) 4 çocukludur. 5 ve daha fazla çocuğa sahip olan kadınların oranı ise 43 kişi ile %8,6'dır. Bu rakamlardan hareketle görüşülen yoksul kadınların büyük çoğunluğunun aynı hane- de dört ve dörtten fazla kişi ile yaşadığını söylemek mümkündür. Örnekleme belirtilen işler dışında hanenin geçinimini kolaylaştıracak herhangi bir ek gelir olup olmadığı sorulmuştur. Bu soruya örneklemin %31,4'ü evet cevabını verirken geri kalan 343 kişi (%68,6) herhangi bir ek geliri olmadığını belirtmiştir. Yardım aldığı bilinen ancak kişilik haklarına saygı açısından bu durumun gizlenmesi uygun görülerek görüşülen örneklemin, ek gelir sorusuna verdiği cevaptaki çelişkili durum yardım görmeyi gizleme eğilimini ortaya çıkarmaktadır. Buna göre kadınlara ek gelirin nereden elde edildiği sorulduğunda çok az oranda ve çoğunlukla ara sıra aile ve akraba yardımı alındığı belirtilmiştir (aile: %4,2, akraba:%4,6). Buna karşılık örneklemin %15'i (77 kişi) resmi kurumlardan,

%8,2'si de dernek veya vakıf gibi kuruluşlardan yardım aldığını ifade etmiştir. Bu durum tamamının yardım aldığını bildiğimiz örnekleme, herhangi bir kurumdan yardım almanın kanıksanmadığını aklı getirmektedir. Gözlemler örneklemin yardım edileceği düşüncesiyle de yardım aldıklarını gizliyor olabileceklerini düşündürmüştür. Nitekim farklı sorulardan sonra örnekleme şahıslardan yardım alınıp alınmadığı sorulduğunda, yardım aldığını belirtenlerin sayısında bir artış söz konusudur. Buna göre örneklemin %54'ü (270 kişi) gıda, %27'si (140 kişi) giysi, %38,2'si (191 kişi) fitre, %38'i (190 kişi) zekât, %23,8'i nakit para yardımı aldığını belirtmiştir.

Ekonomik sıkıntıya düşüldüğünde ilk olarak nereye başvuracakları sorusuna ise soruyu cevaplandıran 490 kişiden 176'sı (%35,9) belediye, kaymakamlık veya muhtarlık cevabını verirken 158 kişi (%32,2) ilk olarak ailesine başvuracağını ifade etmiştir. Örneklemin %'10'u ise ilk olarak akrabasını tercih etmektedir. İkinci olarak başvuracakları kişi veya kurumda ise öncelik %26,3 ile akrabalar olurken %22'si valilik ve il sosyal hizmetler müdürlüğüne, %17,6'sı belediye, kaymakamlık, muhtarlık gibi birimlere, %9,9'u da dernek, vakıf veya hayır kuruluşlarına başvuracağını belirtmiştir. Sosyal devlet uygulamalarının bir uzantısı olarak yoksullara birçok alanda yardımda bulunan valilik, il sosyal hizmetler, belediyeler, kaymakamlıklar ve muhtarlıklar gibi resmi kurumların, yoksul bireylerin ekonomik sıkıntı yaşadığında başvuracağı ilk üç yerden birisi olarak tercih edilmesi, bu analizdeki en çarpıcı sonuçtur. Bu durum bize, sosyal hayatta bireylerin yakın çevresi olarak daha samimi ilişkiler kurduğu komşu ve arkadaşların ekonomik sıkıntılarla ilgili paylaşımlarında artık ikinci planda olduğunu göstermektedir. Örneklemin oluşturan kadın yoksulların %73,8'inin borcu bulunmaktadır. Borç dağılımına bakıldığında borcu olan kadınların en fazla oranda akrabalarına borçlu oldukları görülmektedir (%27,8). Örneklemin %19,5'i arkadaşına, %17,9'u komşusuna, %12,1'i ailesine borçludur. Görüşülen yoksul kadınların %16,4'ü bankaya, %19,5'i de kredi kartına borcu olduğunu belirtmiştir. Kredi kartı kullanımı ayrıca sorulduğunda örneklemin %24,2'sinin kredi kartı kullandığı saptanmıştır. Bu durum yoksul kadınlar arasında da kredi kartı kullanımının yaygınlaştığını göstermektedir.

Yapılan araştırmalarda yoksulların yaşadığı iç mekan ve çevre bazında, sahip oldukları imkanlar açısından oldukça kötü şartlarda hayatlarını idame ettirdikleri sonucuna oldukça sık rastlanmaktadır. Bu bağlamda, yoksulluğun betimlenmesinde oldukça önemli olan yaş, eğitim medeni durum, cinsiyet, gelir, harcama, borçlu olma durumu gibi sorulardan sonra örnekleme içinde yaşadığı mekâna dair sorular sorulmuştur. Görüşülen yoksul kadınların büyük çoğunluğu olan %66,8'i (334 kişi) oturdukları evde kiracı olduklarını belirtirken %17'si ev sahibidir. Ev kendisinin olmadığı halde kira ödemeyenlerin yüzdesi ise %15'tir. Evin iç durumuna ilişkin alınan bilgilerde ise bu soruyu cevaplandıran 494 kadından %44,3'ü yeterli sayıda oda olmadığını belirtirken %43,1'i yaşadığı mekânın darlığından muzdarip olduğunu belirtmiştir. %43,5'i evinde yeterli ısıtma sistemi bulunmadığını, %40,3'ü rutubetli olduğunu, %33,2'si duvarlarının çatlak olduğunu, %30,8'i tavanının aktığını/çatısının sızdığını, %26,3'ü evinin karanlık olduğunu ve son olarak %21,9'u banyosunun olmadığını ifade etmiştir (Bkz. Tablo 2). Evde kullanılan eşyalara ilişkin bilgilerde ise örneklemin %91,2'si televizyona, %89,4'ü buzdolabına, %84,4'ü çamaşır makinesine, %74,7'si de ocağa sahip olduğunu belirtmiştir. Örneklemin %69'unda ise cep telefonu olduğu saptanmıştır. Yoksul kadınların ev eşyalarına ilişkin bilgilerde en yüksek oranın televizyon olması ve cep telefonunun oldukça yaygın olması analizden çıkan en çarpıcı sonuçlardır. Örneklemin yaşadığı mahalleye ilişkin olarak ise genellikle memnun olduğu söylenebilir. Dış mekana ilişkin olarak görüşülen kadınların %52,1'i yaşadığı mahallenin genel olarak uygun olduğunu düşünmekte iken %30,9'u bu soruya "idare eder" cevabını vermiştir. Yaşadığı dış mekanın genel olarak kötü olduğunu düşünenlerin oranı ise %17'dir.

Tablo 2. İkamet Edilen Evle İlgili Sıkıntılar

	Alan dar	Oda yetersiz	Karanlık	Isınma sistemi yok	Tavan akıyor	Duvarlar çatlak	Nemli	Banyo yok
Evet	213 (%43,1)	275 (%44,3)	130 (%26,3)	215 (%43,5)	152 (%30,8)	164 (%33,2)	199 (%40,3)	108 (%21,9)
Hayır	281 (%56,9)	219 (%55,7)	364 (%73,7)	279 (%56,5)	342 (%69,2)	330 (%66,8)	295 (%59,7)	386 (%78,1)
Toplam	494	494	494	494	494	494	494	494

Yoksulluk kültürü kuramında bu alt kültüre sahip yoksul bireylerin yaşama dair beklentilerinin,

umutlarının, yaşam standardı yüksek olan bireylere göre daha az olduğu ifade edilmektedir. Bu noktadan hareketle örneklemini oluşturan kadın yoksulların yakın geçmiş ve gelecek ile ilgili düşünceleri öğrenilmek istenmiştir. Buna göre bu soruya cevap veren 497 kadından %10,2'si geçmiş iki yılda yaşam şartlarının genel olarak düzeldiğini ifade ederken %31,6'sı herhangi bir değişiklik olmadığını belirtmiştir. Buna karşılık geriye kalan %48,1'in yaşam şartları son iki yılda genel olarak kötüye gitmiştir. Yakın gelecekle ilgili olarak ise bu soruyu cevaplandıran 494 kadından %28,1'i yaşam şartlarının düzeleceğine inanmaktadır. Yaşam şartlarının daha kötüleşeceğini düşünenlerin oranı %30,4 iken "bunlardan hiçbirinin olmasını beklemiyorum" cevabını verenlerin oranı ise %41,7 olarak saptanmıştır. Bu oranlardan, kadın yoksulların gelecek ile ilgili olarak karamsar ve umutsuz oldukları daha da kötüsü yüksek oranda herhangi bir beklentiye sahip olmadıkları sonucu çıkmaktadır. Bu durum ise yoksulluğun kanıksanıp içselleşmesini kolaylaştıran önemli faktörlerdendir.

Yoksul insanlarla ilgili yaygın görüşlerden birisi de maddi imkânlarının yetersizliği sebebiyle içinde yaşadıkları güç ve sağlıksız koşulların fiziksel ve ruhsal sağlık durumlarına olumsuz etki ettiği yönündedir. Örneklemin genel olarak sağlık durumu sorulduğunda 169 kişi %34 oranı ile herhangi bir fiziksel rahatsızlığının olmadığını ifade ederken %35,3 oranı ile 176 kişi rahatsızlığı olduğunu fakat ciddi boyutta olmadığını belirtmiştir. %27,2'si ise ciddi ve tedavisi zor bir rahatsızlığının olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan örneklemin ruh sağlığına bakıldığında %30,6'sının ruhsal açıdan gayet iyi durumda olduğu, %35,9'unun ise kendisini gergin hissettiği ortaya çıkmaktadır. Bunalımda/depresyonda olanların oranı 131 kişi ile %26,4'tür. Geri kalan kadınlar ise ciddi olarak ruhsal bir rahatsızlığa sahip olduğunu düşünmektedir. Bu oranlar doğrultusunda örneklemini oluşturan yoksul kadınların büyük oranı herhangi bir sebepten ötürü kendisini gergin, bunalımda ya da ruhsal olarak ciddi biçimde rahatsız hissettiği sonucuna varmak mümkündür. Yoksul bireylere ve yoksulluk kültürüne dair bakış açılarından bir diğeri de yoksulların herhangi bir hastalık yaşamaları durumunda geleneksel yollardan faydalandığı şeklindedir (Türkdoğan, 1974: 62). Bu durumu ölçmek amacı ile sorulmuş olan soruya verilen cevaplardan kadın yoksulların çok büyük oranda doktora gitmeyi tercih ettikleri görülmektedir (372 kişi, %75,3). Hastalığı ile ilgilenmeyenlerin oranı %9,5 iken, kendi bildiği usullerden faydalananlar ise %15,2 olarak saptanmıştır. Yoksul kadınlar arasında herhangi bir rahatsızlık durumunda doktora başvurma, dolayısıyla da modern tıbbi kullanma davranışının yaygın olduğu görülmektedir. Günümüzde yoksul bireylere sağlık alanında (yeşil kart uygulaması gibi) belirli kolaylıklar sağlanmasının da bu doğrultuda büyük ölçüde teşvik edici olduğu söylenebilir.

Çevresindeki insanlarla görüşme sıklığı sorulduğunda örneklemini oluşturan kadın yoksulların sıklıkla komşusu ile görüştüğü (254 kişi, %54,2) yapılan analizler sonucunda ortaya çıkan bir diğer sonuçtur. Buna karşılık akrabalarla görüşme sıklığı büyük oranda "ara sıra" (223, %44,9) olarak ifade edilmiştir. Diğer taraftan görüşülen kadın yoksulların maddi durumlarından dolayı sosyal çevrelerinden dışlanıp dışlanmadıklarını öğrenmek amacı ile sorulan soruya verilen cevaplarda 495 kadından 219'u (%44,2) akrabaları tarafından dışlandığını ifade ederken %31,6'sı komşuları tarafından dışlandığını hissettiğini belirtmiştir. Örneklemin %28,6'sının ise arkadaşları tarafından dışlandığını hissetmiştir.

Yoksulluk ile ilgili olarak yapılmış olan birçok çalışmada yoksul bireylerin kaderci ve tevekkül etme gibi özelliklere sahip oldukları, bu bağlamda da dinsel tutumlarla yoksulluk arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu savunulmaktadır. Özellikle de yoksulluk kültürü kuramının en önemli özelliklerinden birisi "dinsel inançların bireyin yaşantısında ağır basması" şeklinde tanımlanmaktadır (Türkdoğan: 1974:45). Örneklemin dinsel tutumlarını öğrenmek için sorduğumuz, "herhangi bir inancım yok ve dine karşıyım" en düşük ifadesinden "bütün ibadetleri düzenli olarak yapıyorum" en yüksek seviyedeki ifadesine, altı kategoride ele alınan dindarlık düzeyi ile ilgili soruya, kadınların büyük kısmının 213 kişi (%42,9) ile "bütün ibadetleri düzenli olarak yapıyorum" cevabını verdiği saptanmıştır. "İnanıyorum ve düzenli olmasa da ibadetleri yapıyorum" cevabını verenlerin sayısı ise 195 kişi (%39,3) ile diğer büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. "İnanıyorum ama hiçbir ibadeti yapmıyorum" cevabını verenler %4 oranındadır. Bu soruya verilen cevapların ortalaması, 6 üzerinden 4,9496 (st sp:1,00075) olarak hesaplanmıştır. Ortalamanın sonucuna göre araştırmaya katılan kadın yoksulların dindarlık seviyesinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir (Bkz: Tablo 3). Örneklemini oluşturan kadın yoksulların boş zaman uğraşlarına bakıldığında ise çoğunluğun (%37) boş

zamanlarında komşusuna gitmeyi tercih ettiği görülmektedir. Bunun dışında, %16,7'si el işi yapmakta iken %14,2'si boş zamanında dinlendiğini ifade etmiştir.

Tablo 3. Dindarlık Düzeyi	Ortalama	Standart sapma
Dindarlık düzeyi (Min: 1- Max: 6)	4,9496	1,00075

Yoksul kadınların yaşama dair memnuniyet tutumlarını öğrenmek amacı ile “bu dünyaya geldiğinize memnun musunuz?” sorusu sorulmuştur. Verilen cevaplarda örneklemin %31,6'sı bu dünyaya geldiğine memnun olduğunu ifade ederken %16,1'i “zengin olsam daha memnun olurum” cevabını tercih etmiştir. “Elimde olsa hiç doğmak istemezdim” düşüncesine katılacak kadar mağdur olanların yüzdesi ise 115 kişi ile %23,1'dir. Örneklemin %29,2'si de “ister fakir ister zengin olsun yine de yaşamaya değer” ifadesini kendi memnuniyet durumuna uygun bulmuştur. Bunun yanı sıra örneklemini oluşturan yoksul kadınların varsa çocuklarının kendilerinden daha rahat bir yaşam süreceği ile ilgili soruya 246 kişi %49,3 oranı ile “evet” cevabını vermiştir. Buna karşılık hayır cevabını verenlerin oranı 105 kişi ile %21'dir. Bu konuda kararsız kalıp fikri olmadığını belirtenler ise örneklemin %29,7'sini oluşturmaktadır. Analizler sonucunda, genel olarak yoksul kadınların çocuklarının geleceği ile ilgili olarak umutlu oldukları söylenebilir. Ancak fikri olmayanlar ile bu soruya hayır cevabı verenlerin oranı da toplamda oldukça yüksektir. Toplumda kimlerin daha doğru, dürüst ve ahlaklı olduğu ile ilgili olarak ise yoksul kadınların büyük oranda dindar insanları tercih ettiği saptanmıştır (%38,7). %32,5'i ise iyi eğitim almış insanları tercih ederek eğitilmiş olma ile dürüstlük, doğruluk ve ahlaklılık değerleri arasında olumlu bir ilişki kurmuşlardır. Diğer taraftan fakir insanları bu değerlere uygun gören kadınların oranı %17,6 iken sadece %2'si bu soruya “zenginler” cevabını vermiştir.

Son olarak yoksul kadınlara toplumda, yoksullukla ilgili genel yargılara dair düşünceleri sorulmuştur. Beşli Likert ölçeğinin kullanıldığı bu soruda yoksulluk ile ilgili olarak en temelde iki boyut ölçülmeye çalışılmıştır. Bu boyutlardan ilki yoksulluğu daha çok kader ve dışlanma ile ilişkili olarak gören, yoksulluğu aşmaya karşı bireyin daha pasivist olarak ele alındığı yargılardan oluşmaktadır. Genel olarak yoksulluğun kader olduğunu, yoksulların çocuklarının da yoksulluğa mahkum olduğunu ve yoksul insanların dışlandığını içeren bu ifadelerin ortalaması 15 üzerinden 10,3940 olarak hesaplanmıştır (st sp:2,54001). Buna göre örnekleminde yoksulluğu kader olarak görme eğilimi baskındır. Diğer yargılar, yoksulluğu kader olmaktan ziyade aşılabilecek bir durum olarak görüp bu durumu aşmada yoksul bireye daha aktif roller yükleyen ifadeleri içermektedir. Bu ifadelerin ortalaması ise 20 üzerinden 14,0560'dır (st sp:2,96284). Buna göre örneklemin, genel olarak yoksulluktan kurtulmada yoksul bireylere daha aktif roller yükleyen bakış açısına katıldığı sonucu belirginleşmektedir. Her iki analize göre ise örneklemindeki yoksul kadınların yoksulluğun ne tam anlamı ile kader olduğuna ilişkin, ne de tam anlamı ile bireysel çabalarla giderilebileceğine dair kesin bir tavrı olmadığı ortaya çıkmaktadır. (Bkz: Tablo 4). Diğer bir yargı ise sosyal devlet uygulamalarına ilişkindir. Yoksullara herkesten önce devletin yardım etmesi gerektiğini ifade eden bu yargının ortalaması ise 5 üzerinden 4,4420 olarak hesaplanmıştır (st sp:0,78986). Bu sonuç, örneklemin yoksulluğa yardımda devleti önceleyen bir bakış açısına baskın bir biçimde sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Yoksulluğa Dair Tutumların Ortalaması

	F	Min.	Maks.	Ortalama	St.sp.
Yoksulluk1 (pasivist)	500	3	15	10,3940	2,54001
Yoksulluk 2 (aktivist)	500	4	20	14,0560	2,96284

SONUÇ

Kadın yoksulluğunu teorik ve uygulamalı olarak ele almayı amaçladığımız bu çalışmada toplumda ve hane içinde yoksulluğu kadının, erkekte daha farklı biçimde yaşadığı, dolayısıyla da kadın yoksulluğunun ayrı bir kategori olarak üzerinde çalışılmasının gerekliliği tekrar ön plana çıkmıştır. Toplumdaki cinsiyet rolleri açısından düşünüldüğünde kadının maddi kaynaklardan yoksun olduğu kadar sosyal imkanlara da sahip olmadığı ve yoksul yaşantı içinde erkeğe bağımlı olarak yine erkeğe göre daha ikincil konumda olduğu söylenebilir. Bu durum, kadının yoksulluğu daha derin boyutlarda yaşamasına sebep olurken yoksullaşmada kadın oranının artması da yoksulluğun kadınsılaşmasının en önemli göstergelerinden birisi olarak karşımıza çıkar. Diğer taraf-

tan yoksulluk verilerinin genellikle hane üzerinden oranlanması, kadın yoksulluğunun istatistiksel olarak açıklanmasını zorlaştırmaktadır. Niteliksel yoksulluk araştırmalarında birebir görüşmeler yoluyla kadınların yoksulluğa ilişkin algıları ve bu yaşam içindeki eylemleri daha net ortaya konmakta bu sayede de yoksulluk çalışmalarında kadın yoksulluğu ayrıntılı olarak betimlenmektedir. Diğer yandan yoksulluğun betimlenmesinde ayrı bir kategori olarak kadın yoksulluğunun analizi, önemli veriler ortaya koyarak yoksulluğun iyileştirilmesi açısından da etkili sonuçlar vermiştir. Kadın odaklı yapılan sosyal yardım politikalarından tam verim alınması, bu durumun açık bir göstergesidir. Ancak yoksul yaşantıdaki kadın yoksulluğu analiz edilirken bu cinsiyet değişkeni kadını önceleyen feminist bakış açılarına indirgenmeden, toplumsal bir kategori olarak ele alınmalıdır.

Bu çalışmada kadın yoksulluğuna dair teorik açıklamalardan hareketle Konya ilinde resmi kurumlardan ve sivil kuruluşlardan yardım alan kadın yoksulları içeren alan araştırmasında, literatürdeki konuyla ilgili bilgilerin genel olarak doğrulanması söz konusudur. Yoksulluğa dair ekonomik, sosyal, kültürel, mekansal açıdan genel olarak ortak yaşam standartlarına sahip olan kadın yoksulların yaşamında sosyal yardım programlarının etkisi ise bu çalışmada öne çıkan çarpıcı sonuçlardan birisidir. Bu bağlamda geleneksel yardımlaşma yöntemlerinin yerini kurumsal yardımlaşma biçimlerine bıraktığı söylenebilir. Yoksullukla ilgili mücadele stratejilerinin kurumsal bazda yaygınlaşması yoksulluğun iyileştirilmesi açısından oldukça anlamlıdır. Ancak sadece nakdi yardım yapmaktan ziyade kadın emeğinin dönüştürülmesine yönelik politikaların uygulanması kalıcı çözümler üretme adına kanaatimizce daha etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Gamze, (2009), "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri", Selçuk Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- AKSAN, Gamze, ALPTEKİN, Duygu, (2009), "Küresel Yoksulluk, Yoksulluk Kültürü ve Toplumsal Aidiyet Bağlamında Yoksulluğun Değişen Yüzü", 24-27 Eylül 2009 Uluslararası Davraz Kongresi Küresel Diyalog Bildiriler Kitabı, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF, Isparta, s. 1769-1779.
- AKTAN, C. Can (Ed.), (2002), "Dünyada ve Türkiye'de İnsani Yoksulluk", *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara.
- ALBELDA, Randy, TILLY, Chris, (1996), "It's a Family Affair / Women, Poverty and Welfare", For Crying Out Loud: Women's Poverty in The United States, Ed.: Diane Dujon & Ann Withorn, South End Press, USA, s. 79-86.
- ALTAY Asuman, (2007), "Küreselleşen Yoksulluk Olgusunun Önlenmesinde Mikrofinansman Yaklaşımı", Finans-Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt: 4, Sayı: 510, s. 57-67.
- ASAGEM, (2010), Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü / Türkiye'de Kamusal Sosyal Yardım Alanların Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü Araştırması, Yayına Hazırlayan: Sadık Güneş, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Genel Yayın No: 144, Ankara.
- BIRCAN, İsmail, (2002), "Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar", Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Ed.: Yasemin Özdek, TODAİE Yayın No: 311, Ankara, s. 119-127.
- BORA, Aksu, (2007), "Kadınlar ve Hane: 'Olmayanın Nesini İdare Edeceksin?', Yoksulluk Halleri / Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, Ed.: Necmi Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 97-132.
- CERULLO, Margaret, ERLIEN, Marla, (1996), "Beyond The 'Normal Family' / A Cultural Critique of Women's Poverty", For Crying Out Loud: Women's Poverty in The United States, Ed.: Diane Dujon & Ann Withorn, South End Press, USA, s. 87-120.
- ERDEM, Tevfik, (2006), "Yoksulluk", Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler, Ed.: Tevfik Erdem, Lotus Yayınevi, Ankara, s. 321-365.
- ERDOĞAN, Necmi, (2007), "Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar", Yoksulluk Halleri / Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, Ed.: Necmi Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 29-47.
- ERGUN, Cem, (2005), Yoksulluk ve Enformel Sektör: Çöp Toplayıcıları Örneği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- EYÜBOĞLU, Ayşe, ÖZAR, Şemsa, TANRIÖVER, Hülya Tufan, (2000), Kentlerde Kadının İş Yaşamına Katılım Sorunlarının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutları, KSSGM, Ankara.
- FRIEDMAN, John, (2002), "Yoksulluğu Yeniden Düşünmek: Yetkilendirme ve Yurttaş Hakları", Çev.: Nurgün Oktik ve Fethi Nas, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 17, s. 141-158.
- GARCIA, Brigida, (2002), "Intoduction: Women, Poverty and Demographic Change in Developing Countries", Women, Poverty and Demographic Change, Ed.: Brigida Garcia, Oxford University Press, New York, s. 1-18.
- GOLDBERG, Gertrude Schaffner, KREMEN, Eleanor, (1990), "The Feminization of Poverty: Discovered in America", The Feminization of Poverty Only in America?, Ed.: Gertrude Schaffner Goldberg & Eleanor Kremen,

Greenwood Press, USA, s. 1-16.

GÜL, Hüseyin, SALLAN GÜL, Songül ve Dilek MEMİŞOĞLU, (2007), "Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Politikaları, Kentsel Yoksulluk ve Yerel Yönetişim", Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar II: Uygulama, Ed.: H. Özgür ve M. Kösecik, Nobel Yayınları, Ankara, s. 246-283.

GÜL, Hüseyin, SALLAN GÜL, Songül, (2008), "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları", Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları, Der: Nurgün Oktik, Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir, s. 57-96.

GÜRSES, Didem, (2007), "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 1, s. 59-74.

HATTATOĞLU, Dilek, (2002), "Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu ve Bir Başa Çıkma Stratejisi Olarak Ev Eksenli Çalışma", Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Ed.: Yasemin Özdek, TODAİE Yayın No: 311, Ankara, s. 303-316.

KÖRÜKMEZ, Lülüfer, (2008), "Kent Yoksulluğu ile Mücadelede Kadınların Geliştirdiği Stratejiler ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini", Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları, Der: Nurgün Oktik, Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir, s. 207-244.

KURŞUNCU, Hatice, (2006), *Kentsel Yoksulluk: Diyarbakır Aziziye Mahallesi Örneği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KÜMBETOĞLU, Belkıs, (2002), "Afetler Sonrası Kadınlar ve Yoksulluk", Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Ed.: Yasemin Özdek, TODAİE Yayın No: 311, Ankara, s. 129-142.

LEWIS, Oscar, (1965), *İşte Hayat*, Çev.: Vahit Çelikbaş, E Yayınları, İstanbul.

NARASIAH, M. L., (2001), *Woman, Children and Poverty*, Discovery Publishing House, New Delhi.

NARAYAN, Deepa, (2000), *Can Anyone Hear Us?*, Oxford University Press, New York.

NEWMAN, Barbara M., NEWMAN, Philip R., (2009), *Development Through Life: A Psychosocial Approach*, Wadsworth Cengage Learning, USA.

NOLAN, Brian, WATSON, Dorothy, (1999), *Women and Poverty in Ireland*, Oak Tree Press, Dublin.

OKTİK, Nurgün, (2008), "Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Bakış", Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları, Der: Nurgün Oktik, Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir, s. 21-56.

ÖZBUDUN, Sibel, (2002), "Küresel Bir "Yoksulluk Kültürü" mü?", Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Ed.: Yasemin Özdek, TODAİE Yayın No: 311, Ankara, s. 53-69.

ÖZBAY, Ferhunde, (1991), "Türkiye'de Kadın ve Çocuk Emeği", Toplum ve Bilim, sayı:53/Bahar, s. 41-54.

ŞENER, Ülker, (2009), *Kadın Yoksulluğu, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Değerlendirme Notu*, s. 1-10.

ŞENSES, Fikret, (2006), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk / Kavramlar, Nedenler, Politikalar ve Temel Eğilimler*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

THOMAS, Susan L., (1994), *Gender and Poverty*, Gerland Publishing Inc., New York & London.

TISDELL, Clem., (2002), *Poverty and Economically Deprived Women and Children: Theories, Emerging Policy Issues and Development*, International Journal of Social Economics, Vol. 29, No. 1 / 2, s. 73-86.

TÜİK, (2009), *Türkiye İstatistik Yıllığı*, Yayın No:3436, Ankara.

TÜRKDOĞAN, Orhan, (1974), *Yoksulluk Kültürü*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 336, Erzurum.

DUYGUSAL YOKSULLUK

Alişan KAPAKLIKAYA

Eğitimci – Yazar
Sevgi Okyanusu Eğitim Akademisi
alisanim@yahoo.com

Özet

Bugün dünyada yaşadığımız en büyük sorunlardan biri yoksulluktur. İnsanın hayatını sağlıklı bir şekilde devam ettirmesine, yeteneklerini geliştirmesine ve mutlu yaşamasına engel olan yoksullukla mücadele yollarından biri de kendisi ile barışık, özgüveni yüksek, başka insanların da varlığını kabul edip paylaşan, sevgiye doymuş, mutluluğu yakalamış kaliteli insan yetiştirmektir.

Yüreği duygusal açıdan verimsiz kalmış bir insan barış üretemez. Maddi gereksinimlerini fazlasıyla karşılayıp psikolojik gereksinimlerini karşılamayı eksik bıraktığımız insanlar zenginlikleri yok eden bir tüketici olmaktan öteye gidemez.

Kişilik evini sağlam yapmak istediğimiz bir insanın sevgi çimentosunu ve özgüven demirini tam sağlayarak yoksulluğu azaltabiliriz.

Dünyamız bolluk içinde yoksulluk yaşamayı hak etmiyor.

Acılarımızı mutluluğumuzun yakıtı yapabiliriz.

Anahtar Kelimeler: *Duygusal yoksulluk, özgüven, psikolojik yetim, sevgi açlığı, paylaşım,*

Giriş

Ailem yoksuldu. Duvarları taşla örülmüş üzeri ağaç, kamış ve toprakla örtülü düz bir çatıdan oluşan bir evde yaşıyorduk. Babaannem, annem, babam, ben ve dört kardeşim.

10 yaşındaydım. Bir sonbahar akşamı çok şiddetli bir yağmur başladı. Gök gürliyor, şimşek çakıyordu. Gaz lambasının aydınlatığı kadar birbirimizin yüzünü görebildiğimiz odanın tavanından sular damlamaya başladı. Pıt, pıt, pıt. Yağan yağmur, tavandaki toprağın arasından sızıyor ve kilimin üzerine damlıyordu. Annem bardakları yıkadığı naylon leğeni damlaların aktığı yere koydu. Biraz sonra bir başka yerden düşmeye başladı damlalar. Annem yemek tenceresini koydu oraya. Derken bir başka yerden de düşmeye başladı damlalar. Bir, üç, beş derken odanın tam 12 yerine değişik kaplar koyduk.

O gece yer yatağımızı serecek kadar kuru bir yer kalmadı. Babaannem amcamlara gitti. Annem, babam ve dört çocuk tek bir yatağa sığdık. Annem arada kalkıyor tavandan sızan damlaların doldurduğu kapları boşaltıyor ve onları aynı yere koyuyordu.

Annemle babamın varlığını ve sıcaklığını hissedince korkularım azalmıştı o gece. Kendimi huzurlu ve güven içinde hissederek uyudum. Annem yağmur duruncaya kadar dolan kapları beş altı defa boşaltmış.

İki gün sonra yağmur yeniden başladı ve az önce anlattığım durumu tekrar yaşamaya başladık. Bu durum bir süre devam etti. Kışın yağın kar damda birikiyor ve tavanda çökme tehlikesi oluyordu. Babam dama çıkıyor ve biriken karları temizliyordu. Karın bir dahaki sefere yağmasına kadar çökme tehlikesi geçiyor, yeniden yağmaya başladığında biz korkmaya devam ediyorduk.

İlkbaharda havanın ısınmasıyla birlikte karlar erimeye başladı. Tavandaki sıvanın büyük bölümü sızan suyla çamura döndü ve olduğu gibi odanın ortasına düşüverdi. Annemin o anki çaresizliğine çok üzülmüştüm.

Bir gün babam uzun ve geniş bir naylon brandayla geldi. Evin üstünün tamamını naylonla kapladı, uçmasını diye üzerine biraz toprak attı. O günden sonra hiçbir yağmurda evimizin tavanından sular damlamadı. Annem artık kapları yere sermek için koşuşturmuyor ve her seferinde dökülen çamurları temizlemek için uğraşmıyordu. Sorun çözülmüştü.

O güne kadar evin içindeki sorunun kaynağı olan çatıdaki problemi çözmedikçe kilime ve halıya dökülen çamuru temizlemek sorunu çözmeye bir katkı sağlamıyordu. Annem yerleri her temizlediğinde yoruluyor sonra derin bir oh çekiyor, ancak yeni bir yağmur annemin emeğini çalmaya devam ediyordu.

Bugün dünyada birçok sorun var. Bunlardan biri de yoksulluk.

HANGİ YOKSULLUK?

Yoksulluğu maddi ve manevi olarak ayırabilir miyiz diye düşünüyorum. Para, yiyecek, içecek, giyecek, madenler, petrol, araç-gereçler, orman, toprak maddi varlıklarımızken; sevgi, özgüven, huzur, inanç, değerler, eğitim, paylaşım, özdeğer, azim, merhamet, vicdan, saygı da manevi varlıklarımızdır.

İnsan beden, duygu ve düşüncelerden oluşuyor. İnsanın yaşama biçimini beden varlığı ve sağlığıyla birlikte duyguları ve düşünceleri belirliyor. Bedenimiz de düşüncelerimize göre hareket ediyor.

Bedenimizin ihtiyaçları gibi duygu ve düşüncelerimizin de ihtiyaçları yok mu?

Sanırım maddi sıkıntılar içinde büyümüş, kıtlık ve yoksulluk çekmiş büyüklerimiz bedenimizin ihtiyaçlarını gidermeye daha çok yönelediklerinden manevi yönümüzü farkında olmadan ihmal ettiler.

İnsanın dikkati nereye odaklıysa enerjisi oraya akıyor.

Bugün ülkelerin eğitim sistemlerini incelediğimizde çocukların beden gelişimiyle birlikte psikolojik gelişimlerini önemseyen, onların kalplerini ve beyinlerini de doyurabilen eğitimcilerin, kişisel bütünlüğü olan, daha sağlıklı, verimli, üretken ve barışçıl nesiller yetiştirdiğini gözlemlemekteyiz.

Bedeni bakımlı ve sağlıklı büyüdüğü halde, yüreği eksik kalan bir insan çevresine ne verebilir?

Bedeni aç kalmadığı halde ruhu sevgiye, beyni sağlıklı bilgiye aç kalmış bir insan dünya atmosferine hangi barışı, hangi zenginliği, hangi sevgiyi verebilir?

Bir kaşık yemeğini, bir yudum suyunu, bir giyeceğini eksik bırakmadığımız bir insanın sevgi çimentosunu, bilgi harcını, öz değer kalitesini eksik bıraktığımızda dünyaya nasıl bir insan verdiğimiz hiç düşündük mü?

Nasıl ki demirini, çimentosunu eksik bıraktığımız bir bina içinde yaşayanların üzerine yıkılıp onların felaketine neden olabiliyorsa, sevgi çimentosunu, özgüven harcını eksik bıraktığımız, kişilik evinin dürüstlük demirini çaldığımız ve çürük yetiştirdiğimiz bir insan da etrafında bulunanların mutsuzluğuna, huzursuzluğuna ve felaketine neden olabiliyor.

Bedeni aç kalsa da kişisel bütünlüğünü tamamlamış bir insan çevresine asla zarar vermiyor.

Benim babaannem okuma- yazma bilmezdi, hiç okul yüzü görmedi, hiçbir öğretmenle tanışmadı, hiçbir kitabın beynine ikram ettiği bilgilerin lezzetini tatmadı. Bizim eve komşuların bir tavuğu gelse babaannem onu uzaklaştırırdı. Sebebinin sorduğumda, "O tavuk bizim bahçeye yumurtlarsa, biz de o yumurtayı yersek hakkımız olmayan bir şeyi almış oluruz." derdi. Babaannem okumamış olsa da kişisel bütünlüğü olan bir insandı.

Bugün dünyada savaşlar çıkaran, haksızlıklar yapan, silah üreten, insanların ölümüne sebep olanlar maddi yoksulluk yaşayanlar mı, yoksa maddi her şeyi olduğu halde duygusal yoksulluk yaşayanlar, kişilik yapıları zayıf ve karakter evleri dayanıksız kalanlar mı?

Yoksullukla mücadele etmenin yollarından biri yoksul yüreğini, zayıf kişiliğini, bozuk karakterini görkemli

evlerin, gösterişli arabaların, yığın yığın paraların arkasında saklamaya çalışan zengin görünümlü ancak fakir vicdanlı insanlarla mücadele etmektir gibi geliyor bana.

Ben yoksulluğu zehirli bir ağaca benzetirim, yoksullukla mücadeleyi de o zehirli ağacı yok etmeye.

Sonbahar geldiğinde yapraklar dökülür, ağaçta bir tane bile yaprak kalmaz. Sadece gövdesi ve dalları kalır.

İlkbaharda kupkuru görünen ağacın dalları tomurcuklanmaya, yaprakları yeşermeye başlar. O ağacı yok etmek isteyen biri sadece yaprakları keserek yok edebilir mi? Kesilen her yaprağın yerine bir süre sonra yenisi çıkmaya başlar ve o ağaç orada durmaya devam eder.

Yoksullukla mücadele de böyle değil midir?

Yoksulu doyurmak, ona bir öğün yemek, bir mevsimlik giyecek, bir sezonluk yakacak vermek kalıcı değil geçici bir iyileştirmedir. Kişinin ihtiyacı o an karşılanır. Peki ya sonra?

Şöyle bir söz okumuştum: “Bir insanı bir defa doyurmak istiyorsan ona bir balık ver, onu ömür boyu doyurmak istiyorsan ona balık tutmayı öğret.”

Şimdi düşündüğümde balık tutmayı öğretmenin de yeterli olmadığını fark ediyorum. Deniz kenarında yaşayan birisi balık tutmayı bilmekle karnını doyurabilir. Peki, o kişi dağa çıktığında, ya da bir çöle düştüğünde ne yapacak? Ortada balık yok.

İşte açlık sorununu kökten çözmenin yolu sadece balık tutmayı değil, “AVLANMA”yı öğretmektir.

Avlanmak için güçlü ve donanımlı olmak gerekir.

İnsanı yetiştirip hayata hazırlarken acaba ona gerekli olan donanımı verebiliyor muyuz diye düşünüyorum? Bazen eğitim diye kafamızı geriye geçmişe çevirip oradakileri öğrenmekten bugünü kaçırmıyoruz. Tarihteki zenginlikleri tanıırken kendi yoksulluğumuzu fark edemiyoruz.

Bir gün bir öğrencim eğitimle ilgili görüşlerini paylaştı: “Hocam sizin okul hayatında anlattıklarınız, bizim hayat okulundaki problemlerimizi çözmiyor.” Nasıl, diye sorduğumda aldığım cevap düşündürücüydü: “Parayı Lidyalılar bulmuş anladım, babam neden bulamıyor, hâlâ anlamadım.”

Bugünümüzü yoksullaştıran sadece geçmişe saplanıp kalmak mı? Hayır. Gelecekle ilgili kaygılarımız çocuklarımızla ilgili endişelerimiz de bugünümüzü karartıyor, sislendiriyor. Çevremde gördüğüm bazı anne-babalar, çocuğuna saray gibi bir ev yapmak için uğraşırken onun gönül sarayını viran bıraktığını fark etmiyor bile.

Maddi kazanımlarımız evlerimizi, dışı süslü, saray gibi görünen zindanlara çeviriyor. İçerde yalnızlık, kimsesizlik, sahipsizlik var. Sevgi yoksulluğumuzun içerden gelen çığlık sesleri maskelerimizi aşip dışarıdan duyulmuyor.

Başımızı bir geçmişe, bir geleceğe, bir geçmişe, bir geleceğe çevirmekten, önümüzdeki, yoksulluk, sevgisizlik, yalnızlık, güvensizlik çukuruna düşmekten kurtulamıyoruz.

Geçmiş tarihi eserlerle, geleceği teknolojik araçlarla zengin olan dünyada yaşayan insanlar bugün içsel boşluktaysa, düşünsel bir karanlıktaysa, kendisiyle ve birbiriyle savaşmaktan, ruhsal açlığını doydurmaya çalışmaktan bitkin düşmüşse ne kadar zengin acaba?

İnsanın hayatını kolaylaştırmak için var olan tüm yeraltı ve yerüstü zenginliklerini çoğaltmış insanların yönetiminde olsa bu kaynaklar adil bir şekilde paylaştırılır ve insanların hayatını daha da kolaylaştırmaya, onları geliştirmeye ve mutlu etmeye yarardı. Üzülerek şahit oluyoruz ki kaynaklar, daha fazla kaynağa sahip olmak isteyenlerin eline geçince insanın açlığına, yoksulluğuna, sefaletine, göçüne, hastalığına ve hatta ölümüne sebep oluyor.

Siz hiç zengin hayvan ya da yoksul hayvan gördünüz mü? Çocuklarına yiyecek, yuva ya da ömür boyu yetecek bir servet bırakmak için ömrünü geçiren bir hayvan tanıyor musunuz? Hayvanlar, yavruları kendi karınlarını doyuracak hale gelinceye kadar onlarla ilgilenip öylece bırakıyorlar. Neden? Çünkü kendilerini doğanın akışına bırakıyor ve bu akışa uyumlu bir şekilde yaşıyorlar.

Çocukluğumda koyun güderdim. Koyunlar otlakta başka bir koyunu itmez, diğerinin önündeki otları yemek için onunla mücadele etmezdi. Bugün eğitim kademesinin en üst basamaklarına çıkmış insanların bilgi birikimini başkalarının elindekini almak için kullanması, onları yaşadığı yerden kovması, hapsetmesi, öldürmesi çok acı.

Hiçbir hayvan başka bir hayvanı yoksullaştırmazken insanın başka bir insanı yoksulluğa, açlığa, eğitimsizliğe, çaresizliğe ve hatta ölüme itmesi, beni çok derinden etkiliyor.

Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen, bugün dünyanın değişik yerlerinde her insanın yüzünü güldürmek, refah düzeyini artırmak, yoksulluğu yok etmek, yaşam kalitesini yükseltmek için, sizin gibi pırlanta yü-

rekli insanların burada toplanıp çözüm araması heyecanımı ve ümidimi artırıyor. Hepinize yüreğimin gücü yettiğince teşekkür ediyorum.

Ben koyunları otlatmaya götürdüğümde kuzuları evde kalırdı. Bir gün koyunlardan biri öldü ve yeni doğmuş yavrusu kaldı. Akşamüzeri koyunları eve getirdim. Kardeşim kuzuların bulunduğu barınağın kapısını açtı ve kuzularla koyunlar birbirine doğru koşmaya başladı. Her koyun kendi kuzusunu bulup emziriyordu. Meleme sesleri azaldı, azaldı, azaldı ve kesildi. Biri hariç: annesi ölen kuzu...

O melemeye devam ediyordu. Çünkü karnı açtı ve annesini arıyordu. Bir çare bulmalı ve o kuzunun açlığını gidermeliydim. Bir gazoz şişesinin içini inek sütü ile doldurup biberon emziği geçirdim ve o kuzuyu doyurdum. Karnı doymuştu ancak tüyleri soluktu, diğer kuzular gibi canlı ve hareketli değildi. Karnı doysa da en çok ihtiyaç duyduğu şeyden yoksundu: annesinin güven veren şefkatinden.

O kuzu bana o kadar alıştı ki, akşamları her kuzu annesine doğru koşarken o bana doğru koşardı.

Bugün dünyada çocuklar adeta meleyor. Kimi açlıktan, kimi susuzluktan, kimi hastalıktan, kimi göçten, kimi savaştan, kimi terörden, kimi şiddetten, kimi eğitimsizlikten, çoğu da yoksulluktan inliyor çocuklarımız. Hastalıktan, çaresizlikten, yoksulluktan dünyanın gözü önünde ölüp gidiyorlar.

Yeryüzünde çoğu yoksul insanın ruhları, umutları, duyguları öldü. Onlar çocukluklarında ölen bedenlerini gezdirmeye devam ediyorlar.

Türkiye’de şu an Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü yoksulluk karanlığına savaş açmış bir güneş gibi parlıyor. Genel Müdürlüğümüzün girdiği her yerde yoksulluk kaybolmaya başlıyor.

İnsan beyninin iki fonksiyonu vardır:

1. Hayatta kalmak
2. Mutlu olmak.

Beyin bunlardan birini seçme durumunda kalsa hayatta kalmayı seçer, çünkü hayatta olmayanın mutluluğu veya mutsuzluğu söz konusu olamaz.

Bugün hayatta olan 6 milyarı aşkın insan, hayatını ne derece yaşıyor diye düşünüyorum. Nefes almak, yemek, içmek, barınmak her insanın en doğal ve vazgeçilmez hakkıdır. Fiziksel yaşamayan bir insanın eğitim, adalet, sevgi, çalışma, haberleşme, gelişme gibi özgürlüklerinden zaten söz edemeyiz.

Acaba yeteri kadar beslenemediği için bitkin düşen, üzerine konan bir sineği bile kovmak için elini kaldırmaya gücü yetmeyen bir çocuk yaşıyor sayılır mı?

Küçücük bir ilaç bulamadığı için hastalıklarla boğuşan ve ölümü bekleyen bir insan yaşıyor sayılır mı?

Yoksulluk yüzünden okul yüzü görmeyen bir öğretmenle tanışmayan, eline bir kitap alıp onun sayfaları arasında kendi dışında bir dünyanın olduğunu fark edemeyen bir insan yaşıyor sayılır mı?

Evrenin işleyişinde ve tabiat kurallarının akışında harika bir denge vardır. Dengesizlik felakettir.

İnsanın huzurlu, kendisiyle ve çevresiyle barışık olması için de dengeli yaşaması gerekir. Bedenin ihtiyaçlarını karşıladığı halde yüreğini sevgiden, beynini bilginin aydınlığından yoksul bırakan bir insanın dengeli olduğundan söz edilebilir mi? Ya da tam tersine sevgi ortamında büyüdüğü, güzel bir eğitim aldığı halde karnı aç olan bir insan dengeli yaşayabilir mi? Kişinin kendi varlığını, sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için bedensel doyum ve gelişim, başka insanların sağlıklı, mutlu ve barış içinde yaşamasını katkıda bulunabilmesi için nitelikli bir psikolojik gelişim, sağlam, güçlü ve kaliteli bir eğitim gereklidir.

AĞAÇLAR SAVAŞ YAPMIYOR

Dünyada bugün yaşadığımız sorunların temelinde yoksulluk yatmıyor. Çünkü dünyada aslında yoksulluk yok. İnsanlık bolluk içinde yokluk yaşıyor. Yoksulluk yeryüzünde dengeli bir şekilde bulunan bolluğun bazılarının dengeyi kendi lehine olacak şekilde bozmasından kaynaklanıyor. İnsanların çoğu kendilerine yeterli olacak doğal kaynakların bulunduğu yerlere yerleşiyorlar.

Sorunların büyük bir kısmına, bedensel olarak büyüdüğü halde psikolojik olarak küçük kalan ruhen ve kalben aç olan, kişilik kalitesi düşük insanlar neden oluyor. Dünyada 30 tane gözü dönmüş geri zekâlı insan savaş çıkarıyor ve 6 milyar barış yanlısı insan buna dur diyemiyorsa burada çok daha ciddi bir sorun var demektir.

Bildiğiniz gibi geçen ay Pakistan’da bir sel felaketi yaşandı. Yüzlerce insan öldü, 20 milyon civarında insan evsiz kaldı, salgın hastalık tehlikesi baş gösterdi. Selde meydana gelen kayıpların karşılanması ve evsizlerin

barınması için Pakistan Hükümeti 11 milyar dolar paraya ihtiyaç olduğunu söyledi. Dünyadaki tüm ülkeler bu paranın yüzde 10'unu bile veremediler.

21 Eylül 2010 tarihinde hemen hemen tüm basında yer alan bir habere göre sadece Arap ülkeleri komşularından korktukları için 123 milyar dolarlık silah almak amacıyla sıraya girdiler.

Toprak bize istediğimizi vermez, ektiğimizi verir. Karpuz ekip buğday üretmeyi bekleyebilir miyiz?

İnsan da böyle. Çocuklarımızın ruhuna, beynine ve yüreğine ektiğimiz minicik tohumlar onların bedenleriyle beraber yıllar sonra yeşeriyor. Bembeyaz bir sayfa olan yavrularımıza korku ekip huzur biçemeyiz. Dupduru kişilere kavga tohumları ekip barış kokan davranışlar bekleyemeyiz.

Dünyada bugün yönetimi ellerinde bulunan yetişkinlerin dallarında duran meyveler dün diktiğimiz tohumların yeşermiş durumu değil midir?

Yeryüzünü kana bulayan, savaşlar çıkarıp insanları bekli de hiç bilmedikleri sebeplerle birbirine öldürten, insanın sağlıklı yaşaması için hizmetine sunulmuş kaynakları savaş malzemeleri üretmek için kullanan zalimlerin beyin sayfalarında okuduğumuz kanlı yazılar dün oraya yazdıklarımız değil midir?

Her hangi bir tohum ekmeyip boş bıraktığımız bir tarlada diken ve yabani otların büyümesi yadırganacak bir durum değildir. Peki ya dupduru beyinlerini dünyayı cennete çevirebilecek bilgilerle donatmadığımız beyinlerin ürettiği savaş, haksızlık, saldırı, soygun, hırsızlık dikenlerini üreten insanları yadırgamak sorunlarımızı ne derece çözer bunu merak ediyorum.

Bugün başta yoksulluk, açlık ve sefalet olmak üzere dünyada yaşadığımız sorunların temelinde insanın yüreğini ve beynini huzur veren sevgiden ve ufuk açan bilgiden mahrum eğitim sistemleri yatmaktadır. Karakteri güzelleştiren bilgiden, kişiliği mükemmelleştiren sevgiden uzak bir eğitim insanın doğasını bozar onu kör eder ve sakat bırakır. Sakat bırakılmış bir beyinden sağlıklı düşüncelerin ve davranışların beklenmesi hayal kırıklığından başka sonuç doğurmaz.

DÜNYA ATMOSFERİ BARIŞI ÇOK ÖZLEDİ

Yoksulluk sorununu çözmenin yollarından biri de kaliteli insan yetiştirmektir.

Peki, kalite nedir?

Kalite, ne sunduğumuz ve ne elde ettiğimizdir.

Kalite, ne verdiğimiz ve ne aldığımızdır.

Bugün dünyayı cehenneme çeviren, yolsuzluk yapan, çalan, gasp eden, hak yiyen, kurşun sıkılan insanlara baktığımızda onlara kaliteli bir eğitim verdiğimizde söz edebilir miyiz?

Tarla çok verimli, tohum kaliteli ancak ürün bozuk çıkıyor. Bir yerde bir problem var.

Üzerinde yaşadığımız dünya göz kamaştırıcı güzelliklere sahip. Toprak hep üretken, verdiğimiz kat kat fazlasını bize geri veriyor. İnsan doğuştan duru, berrak, iyi. Eğitimci aileler, yöneticiler iyi niyetli. Peki, bunca sorun niye?

Doğuştan yalancı, doğuştan sahtekâr, doğuştan suçlu bir çocuğa rastladınız mı? Eğitim faaliyetleriyle onları bugün yaşamak istemediğimiz durumlara biz getirmedi mi?

Toprak özü itibarıyla çok verimlidir. İçine aldığı tohumu öldürüp yok ediyor gibi görünse de aslında çok daha fazlasını veriyor.

Eğitim sistemine gelince: dünyanın hemen her yerinde eğitim özü ve amacı itibarı ile çok iyi amaçlara sahip. İçine aldığı çocukları iyileştirmeye, hayata hazırlamaya, geliştirmeye ve geleceğini kurarken gerekli olan malzemelerle donatmaya çalışıyor, Bunu yapıyor da bunca sorunlu insan nerden çıkıyor?

Toprak verimliliğini ürüne dönüştürmek için suya, güneşe ve havaya gereksinim duyar. Bunlar olmazsa toprak verimliliğini ortaya çıkaramaz. Kuru toprak bağrına aldığı bir tohumu filizlendiremez, yeşertemez, çoğaltamaz.

Yaratılışı itibarı ile iyi olan, seven, saygı gösteren, incitmeyen, üreten insan bu özelliklerini gerçekleştirmek için sevgi yağmuruna, özgüven havasına ve bilgi güneşine ihtiyaç duyar.

Sevgisiz bedenler, bilgisiz beyinler çöle döner. Yeterli sevgi çöle dönmüş ruhları cennete çevirir.

Tarlamızdaki ekinler iki türlü kuruyup yok olur. Birincisi, susuzluktan, ikincisi ise aşırı sudan. Susuz kalan bir bitki ayakta durmaya güç yetiremediği için kurur. Aşırı su ilk başta bitkiyi yeşertip geliştiriyor gibi görünür. Bir süre sonra o bitki aşırı sudan çürüyüp yok olur.

Bugün yeryüzünde sevgisizlikten solup gitmiş ya da aşırı ilgiden bunalıp cılızlaşmış çok insan var.

Bugün yeryüzünde içsel dünyası öldüğü halde bedenini yürüten ölümler var, yaşıyormuş gibi yapan ölümler var.

Yoksulluğu azaltmak için bir insana yaptığımız yardımın o insanı daha da yoksullaştırma tehlikesi var.

Yoksula maddi yardımda bulunmak, kaza yapmış birine acil yardım etmek gibidir. Evet, varsa kanaması durdurulmalı, nefes alamıyorsa suni teneffüs yaptırılmalı. Yapılanlar bununla sınırlı kalıp kazazedeye en yakın sağlık kuruluşuna götürülmezse yine ölüme terk edilmiş olur.

Yoksula yapılan acil maddi yardımın bir adım ötesine geçip onun kendi potansiyelini harekete geçirmesine destek verilmelidir. Kendi hayatından kendisinin sorumlu olduğu bilinci vermek, tüketim için beklemek yerine üretecek bir konuma getirmek, kendine güveninin sağlamak yoksulluğu uzun vadede ortadan kaldırmanın yollarından biridir.

Küçükliğimde babam bana bir kere bile bir oyuncak almadı. Hepimiz yoksul olduğumuzu biliyorduk. Ailem hiçbir zaman zenginmişiz gibi gösteriş yapmadı. Annem buğdayı kaynatıp bulguru, hamuru yoğurup ekmeği yapardı. Tarhanayı, makarnayı, süzme yoğurdu kendisi yapıyordu. Çünkü bunları alacak paramız yoktu.

Annemin bu davranışı bana, olmayandan şikâyetçi olmak yerine, var olandan hareketle yeni şeyler üretme bilinci verdi. Teli büküp tekerlek yapardım, babamın eski ceketinin cebini çıkartıp içini yünle doldurup top yapardım, çamuru istediğim oyuncağın şekline sokup kuruturdum. Çocukken kendi oyuncaklarını kendim yaparak yetişkinliğimde kendi şirketimi kurma bilincine varmıştım. Maaşımdan şikâyet etme yerine istediğim maaşı alabileceğim oluşumlar gerçekleştirdim.

Bana öyle geliyor ki bazen zenginlik yoksullaşmaya sebep olurken, yoksulluk da zenginleştirebiliyor.

Kişiliğini, karakterini, vicdanını, duygularını, duygusal algılarını, merhametini güçlendirip zenginleştirdiğimiz insanlar hangi şartlarda olursa olsunlar kendilerine yetebilirler. Yeter ki onları kendilerine değer vermekten, başkalarının varlığını kabullenip onlara saygı duymaktan, yardım etmekten, kaliteli eğitimden, huzur ve güvenden mahrum bırakmayalım.

Küçük çocuklarının her ihtiyacını karşılayan, bir elinde tabak, diğer elinde kaşıkla çocuğuna bir lokma daha yedirmek için peşinden koşan, bir dediğini iki etmeyen bir ebeveynin evlat katili olma tehlikesi var. Böyle anne – babalar çocuklarının tüm ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçları karşılamayı kendileri düşündükleri için çocuklarının düşünmelerine, potansiyellerini fark etmelerine, yeteneklerini kullanmalarına fırsat tanımamış olurlar. Böylece çocuklarının özgüvenini çalan hırsız olurlar.

Çocuklarımıza iyilik olsun diye bugün verdiğimiz şeyler onların gelecekte kaybolup gitme riskini taşır.

Fiziksel ihtiyaçlarımızı sonradan karşılamak kolay, duygusal ihtiyaçlarımızı sonradan karşılamak zordur. Acıttığımız zaman birinden ödünç ekmek, yemek, para alabiliriz. Özgüveni, sevgiyi, şefkati, cesaret, ödünç olarak alabileceğiniz bir yer biliyor musunuz?

Dünyadaki her şey birbirini destekliyor. Toprak kuruyup verim yapmada zorlandığında yağmur yardımına koşuyor. Güneş üşüyen, donan varlıkları ısıtmak için ne güzel gülümsüyor. Rüzgâr üzerimizi kaplayan zehirli gazları yok etmek için ne güzel esiyor.

Kendi açımızdan baktığımızda bilinçsiz dediğimiz varlıklar arasındaki dayanışma ve organizasyon eğitimi, akıllı ve bilinçli dediğimiz insanlar arasında da aynı mükemmellikte var mı?

Doğal afet dediğimiz felaketlere doğanın kendisi mi neden oluyor yoksa insanın doğaya müdahalesi mi neden oluyor?

Küçükken sevgi çimentosunu çalıp güçsüz bıraktığımız insanlar, büyüyüp mühendis olduklarında yaptıkları inşaatın çimentosunu çaldıkları için yıkılan binalar asıl felaketi oluşturuyor.

Bugün yaşadığımız yoksulluk felaketine çocukluk döneminde yüreğini sevgiye yoksul bıraktığımız çocukların büyümüş halleri neden oluyor.

Yoksul büyüyen bir insan, zenginleştirme ve paylaşma bilincine ulaşamıyor.

Çocuklukta ektiğimiz korku tohumları, çocuklarımızla beraber büyüyor. Yetişkin oldukları halde bugün, 123 milyar \$'lık silah almasına rağmen, o insanlar korkularından kurtulup huzura erebilecekler mi, merak ediyorum.

Ruhunu huzurdan mahrum, yüreğini sevgiden yoksun bırakıp içini korkuyla doldurduğumuz insanlar ülkesinin sahip olduğu tüm imkânları silahlara vererek halkını yoksullaştırıyorlar.

Kim güçsüz namlunun ucundaki mi, silahın arkasındaki mi?

Tarihin bir döneminde küçük bir zaman diliminde insanlar fakirlik korkusuyla çocuklarını öldürürlermiş. Böyle yaparak belki de kendilerine biraz daha fazla yiyecek kalacağını planladılar.

Bugün bizler bize biraz daha güç kalsın diye çocuklarımızın özgüvenini yok edip, kişiliklerini özgün birey oluşlarını hiçe saydığımızda da onları öldürmüş olmuyor muyuz?

Kim bilir belki de duygusal her şeyini yok ettiğimiz çocuklarımızın katiliyiz. Bunun devamında bugün oluşturduğumuz dünyada açlık çeken bir milyara yakın insanın da dolaylı katiliyiz.

İnsanların bir kısmı psikolojik yetim.

Bugün siz güzel insanlar, karanlıklara kızmaktansa bir mum yakma amacıyla burada toplanmış bulunmaktasınız. Açlıktan bir deri, bir kemik kalmış, uzandığı yerden kalkamayan, üzerine konan bir sineği bile kovacak gücü kalmamış masum yavruların ızdırabını derinden hissettiğiniz için buradasınız.

Işığımızın çevremizi aydınlatmasına izin vermeyen hatta ışığımızı söndüren yoksulluk karanlığına karşı bugün burada oluşturacağımız kıvılcımların kocaman alevlere, pırıl pırıl parlayan ışıklara dönüşeceğiinden hiç kuşum yok. Bugüne kadar yaşadığımız acılarımız bugünden sonra yaşayacağımız mutluluğun yakıtı yapmak üzere yeni bir yolculuğa çıkıyoruz.

Derinden Saygılarımla.

YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA BAĞLAMINDA ÇOCUK İŞÇİLERİN SOSYOLOJİK ANALİZİ – ÇOCUK YOKSULLUĞU İLE MÜCADELE *

Ayşegül ÖZBEK

Doktora Öğrencisi
Karacadağ Gelişim Ajansı,
ozbek79@gmail.com

Özet

Bu makalede, 1990'lı yılların başından itibaren Tuzla Belediyesi sınırları içerisinde çadırlarda yaşayan, tarlalarda çalışan tarım işçisi çocukların sosyo-ekonomik durumları, yaşam ve çalışma koşulları, eğitim durumları incelenmiştir. Makale, çocukların aileleriyle birlikte yaşamış oldukları yoksulluk, yoksunluk ve sosyal dışlanma olgusunu vurgulamaktadır. Çocukların içinde bulundukları olumsuz koşulların nasıl çocuk yoksulluğuna ve buna bağlı olarak da çocuk işçiliğine yol açtığını kavramsal olarak açıklamakta ve çocukların işçilik durumlarını ailelerinin içinde bulunduğu yoksulluk, yoksunluk, sosyal dışlanma ve vatandaşlık haklarından yararlanamamaları üzerinden aktarmaktadır.

Anahtar kelimeler: Çocuk işçiliği, çocuk yoksulluğu, yeni yoksulluk, sosyal dışlanma

Abstract

This article analyze the socio-economic characteristics, living and working conditions, educational profiles of the child workers, who have been living in tents for many years and working as agricultural workers at Tuzla Municipality of Adana Province since the early 90s. In this regard, this article tries to expose the poverty, deprivation and social exclusion experienced by children and underlines, in conceptual terms, how children's unfavorable circumstances lead to deep child poverty and consequently child labor and also tries to bring attention to the children's situation by referring to their families' poverty, deprivation, social exclusion and lack of citizenship rights.

Keywords: Child labour, child poverty, new poverty, social exclusion

* Bu bildirinin orjinal hali İngilizce olup, burada Türkçe çevirisi yer almaktadır. Bildirinin orjinal hali Sempozyum kitabının İngilizce versiyonunda yer almaktadır.

1. GİRİŞ

Çocuklar toplumdaki ekonomik faaliyetlerde her zaman yer almışlardır. Çocukların birçoğu birçok toplumda bu veya şu şekilde toplumdan topluma ve zamandan zamana yaptıkları işin şekli ve çalışma koşulları farklılık gösterse de çalışmışlardır. Ancak, çocuk işçilerin sosyal bir sorun olması para ödenen çocuk işçilerin yaygın olması ile birlikte ortaya çıkmıştır. 20^{nci} yüzyıldaki sanayileşme ile birlikte çocuk işçiler dünya çapında öncelikle gelişmiş ülkelerde ve sonrada gelişmekte olan ülkelerde önemli bir olgu ve ciddi bir sorun haline gelmiştir (ILO, 2002). Bu nedenle, çocuk işçiliğinin algılanışı ve buna eşlik eden buna karşı korunması gerektiği nispeten yeni bir gelişmedir.

Çocuk işçiler genellikle tüm dünyada kırsal ve tarımsal bir olgudur. Çocukların çoğunluğu dışarıda başkaları için çalışmadan önce çalışmaya ailelerine yardım ederek başlamaktadırlar. Bunun sebebi kısmen yoksulluktur. Ancak aynı zamanda birçok toplumda kültürel değerler ve beklentiler ailenin bir üyesi olma ile ilgili rol ve sorumluluklarla çocukların tanışması ve büyümeleri açısından bu doğal ve normal bir yöntemdir. Bu dünya çapında milyonlarca çiftçi ailede ortaya çıkmaktadır (ILO, 2002). Gelişmekte olan ülkelerdeki çocuklara ekonomik değer olarak bakılmakta ve bunun sonucunda çabalayan ebeveynler için talep edilir bir varlık halini almaktadırlar. Çocuklar aile bütçesine önemli ölçüde katkı sağlayabilmektedirler. Bu nedenle, çocuk işçiler gelişmekte olan ülkelerde yaşamı sürdürme konusunda kendiliğinden bir bileşen olmaktadır.

2. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Bu çalışma çalışmanın odak noktası çocuklarda yoksulluk ve onların bunun sonucundaki ekin tarlalarında çalışmak zorunda kalmaları olduğundan çocukları kapsayacak biçimde yürütülmüştür. Saha araştırmalarında Tuzla'daki çocuk işçilerin ortaya çıkmalarının sebebinin analizinde gerek kantitatif gerekse kalitatif yöntemler kullanılmıştır.

Kalitativ kısımda, çocuklar, aileleri, büyük kardeşleri, okul müdürleri, öğretmenleri, köy muhtarları ve sağlık çalışanları ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu derinlemesine görüşmeler çalışan çocukların fikir ve duyguları ile ilgili fiili verilerin elde edilmesi, kendi mevcut yaşam koşullarını nasıl algıladıklarının anlaşılması ve şu anki konumları ile gelecekteki ihtimalleri konusunda ne düşündüklerinin anlaşılması açısından çok faydalı olduğu görülmüştür. Ayrıca, aileler, büyük kardeşler, okul müdürleri, öğretmenler, doktorlar ve hemşireler ile yapılan derinlemesine görüşmeler de aynı zamanda bu farklı grupların çocukların çalışması ve yoksulluğu konusuna nasıl yaklaştıklarının anlaşılması açısından fikirler geliştirilmesinde yararlı olmuştur.

27 kişi ile görüşmeler yapılmış ve her bir görüşme yarım saat ile bir saat arasında sürmüştür. Araştırmalar esnasında, 8 çocuk, 2 erkek kardeş ve 2 kız kardeş, 2 baba ve 2 anne, 2 okul yöneticisi, 2 öğretmen, 2 hemşire, 1 doktor, 2 köy muhtarı, 1 işveren, 1 proje direktörü ile görüşme yapılmıştır. Derinlemesine yapılan bu görüşmelerin yanı sıra ILO ve İlköğretim Genel Müdürlüğü (Milli Eğitim Bakanlığı) ile ortak olarak yürütülen "Eğitim yolu ile Sezonluk Ticari Tarımsal alandaki Çocuk işçiliğinin En Kötü Şekillerinin Ortadan Kaldırılması" projesinde 20 ay süre sosyal hizmetli görevinin yürütülmesi bölge ile ilgili daha derin bilgi edinilmesi imkanı tanımış ve aileler ve çocuklar ile ve aynı zamanda resmi görevlilerle daha yakın iletişim kurulmuştur.

Araştırmanın kantitatif bölümü ise 54 soru içeren ve çocuklara yöneltilmek üzere geliştirilen bir anketi içermektedir. Bu sorular Şırnaktaki çocukların sosyoekonomik statüsü, eğitim başarıları ve gelecek beklentilerine dair bilgi edinilebilmesi amacı ile hazırlanmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) tanımına göre 6-17 yaş arasında çalışmakta olan çocuklar çocuk işçiler olarak kabul edilmektedirler. Bu çalışmada ayrıca daha güvenilir veriler çıkartılabilmesi ve bahis konsu çocuklarla daha anlamlı bir iletişimin kurulabilmesi amacı ile 12-17 yaş aralığındaki gruptan da örnekler alınmıştır.

3. ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE YOKSULLUĞUNUN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI

3.1 Çocuk İşçilerin Tanımı

Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından uygulanan uluslararası sözleşmelerde “çocuk” 18 yaşın altındaki kişiler olarak tanımlanmaktadır ve “çocuk işçiliği” ise 18 yaşın altında çocuklar tarafından gerçekleştirilen çeşitli işler olarak tanımlanmaktadır. ILO sözleşmelerinde ise çocukların çalıştırılabilmesi için minimum uygun yaşı 15 veya gelişmekte olan ülkelerde 14 yaşın altı olduğu ve diğer bir sözleşmede ise 18 yaşın altındaki tüm çocuklar için “en kötü” çalışma koşulları tanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Hükümetler, bu karışıklığa ilaveten çocuk tanımını yaparken her zaman 18 yaş bir çocukluğun bitiş noktası olarak da kullanmamaktadırlar. UNICEF gibi Uluslararası örgütler ve bazı toplum bilimciler “çocukların çalışması” (itiraz edilemez) ile “çocuk işçiliği” (itiraz edilebilir) arasında bir ayrım yapmaktadırlar.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) literatürüne göre çocuk işçiliği çocukları kendi çocukluklarından, potansiyel ve haysiyetlerinden mahrum eden işler ve çocukların fiziki ve beyinsel gelişimlerine zararlı olan işler olarak görülmektedir. Ayrıca, çocuk işçiliği olarak adlandırılacak işler özel formatta işler olsun veya olmasın, çocukların yaşına, yapılan işin tipine, hangi koşullar altında yapıldığına ve münferiden ülkeler tarafından izlenen amaçlara bağlıdır (ILO, 2002).

Çalışmanın çocukların kişiliği, sağlığı, psikolojisi, duyguları ve ahlaki üzerindeki etkileri de bu işlerde çalışan çocukların coğrafi konumları, işin tipi, cinsiyet ve yaşına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bazı durumlarda bu etkiler olumlu olabilse de bu etkiler büyük çoğunlukla birer insan olarak temel çocuk haklarını tehdit eden ekonomik, fiziki, psikolojik veya çocukların cinsel istismarı ile eşleşmektedir (Beyazova, 1999).

3.2 Çocuk İşçiliğinin Sebepleri ve Sonuçları

Ekonomi ve makro-ekonomik politika çerçevesinin yapısı, büyüyen kayıt dışı sektörün yanı sıra yoksulluk, gelir dağılımı, doğurganlık, göç ve plansız şehirleşme, eğitim, eksik beslenme ve kadınların statüsü, kırsal kesimdeki topluluklardaki gelenekler gibi kültürel faktörler çocuk işçiliği ile yakından ilgilidir (ILO, 1997c).

Yoksulluk, çocukluk yaşları boyunca uygun olmayan işlerde çocukların çalıştırılması konusunda genel olarak en başta gelen sebep olarak kabul edilmektedir. Çocuk işçiliği az gelişmişlik ve yoksulluğun sebep olduğu fenomenlerden biri olarak kabul edilir. Yoksulluk zaten az gelişmişliğin kendi ürünü olan başlıca faktördür. Gelişmekte olan ülkelerde çocuklara iyi ücret ödenmese de çocuklar çalışarak aile gelirlerine önemli katkılarda bulunmaktadırlar. Ancak yoksulluk çocuk işçiliğinin tek sebebi değildir. Belirli ülkelerde kültürel olarak türemiş olan tutum ve değerler, kati kültürel ve sosyal roller aynı zamanda çocukların çalışmasını sürdürmektedir. Okula devam etme ile ilgili sorunlar da çocuk işçiliğine katkıda bulunmaktadır. Ebeveynler okullara erişilememesi veya eğitim kalitesi eksikliği sebebi ile daha karlı alternatifler aramaktadırlar. Çocukların büyük sayıdaki çoğunluğu aile girişimlerinde ücretsiz olarak çalışmaktadırlar. Bu nedenle, ailelerin kendileri çocuk işçiliğine sebep olan başlıca faktörlerden biri olmaktadır. Evin büyüklerinin işsiz olması veya yetersiz derecede çalışması evin günlük ihtiyaçları için çocukların kazanacağı paraya ihtiyaç duyulmasını da beraberinde getirmektedir (ILO, 1997b). Evin yalnızca yaşamı sürdürebilmek için gerekli olan ihtiyaçlarının özellikle, çalışılan işlerin düzenli olarak mevcut olmadığı ve düşük ücretli olduğu durumlardaki kişilere bağımlı olması tüm ailenin çalışma kaynaklarının seferber edilmesi ihtiyacını doğurduğu açıktır. Böylelikle, çocukların gelir getirici imkânlarının araştırılması da tipik olarak aile stratejisinin bir parçasını oluşturmaktadır. Çocuk işçiler ailenin yaşamını sürdürebilmesi için çoğu zaman kritik noktada aile gelirine önemli katkılar sağlamaktadırlar. Fakir ailelerin çocukları bazen ev ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili gelirin dörtte birini sağlayacak kadar katkıda bulunabilmektedirler (Anker ve Melkas, 1996).

Yoksulluk ve çocuk işçiliği bir kısır döngü içerisinde birbiri ile bağlantılıdır. Çalışan çocukların eğitime erişiminin sınırlı olması veya hiç bulunmaması sebebi ile sosyal hareketliliğinde arttırılması imkanı azalmakta ve buda ekonomik ve sosyal gelişim için ihtiyaç duyulan insan sermayesinin değerinin kaybedilmesine sebep olmaktadır ve böylelikle yoksulluk devam etmekte ve korunmaktadır (ILO, 1997b).

3.3 Yoksulluğun Tanımı

3.3.1 Mutlak Yoksulluk

Yoksulluğun kesin bir tanımına dayanan kavramsallaştırmalar günlük minimum kalori alımı ile yaşamsal tüketim maddelerinin alınabilmesi için gerekli gelir düzeyi oranı gibi yaşamak için gerekli olan temel gereklilik kriteri ile belirlenecek mutlak yoksulluk sınırı tanımını gerektirmektedir (MacPherson ve Silburn, 1998). Böyle bir mutlak tanım yalnızca bir bireyin günlük olarak ihtiyaç duyduğu besin değeri olan ve bir erişkinin hayatının sürdürülebilmesi için gerekli olan 1500 kalorinin alınmasını önemsemektedir. Mutlak yoksulluk her ne kadar bilimsel bir tanımda olsa bir hedef olması talep edilmekte ve buda varoluş kavramına dayanmaktadır. Var olmak yaşamı sürdürebilmek için lazım olan minimum gerekliliktir ve böyle olması ile var olma düzeyinin altında yaşamak için yeterli olana sahip olamaması sebebi ile bu düzeyin altında varlığın sürdürülmeye çalışılması mutlak yoksulluk durumu olmaktadır (Alcock, 1997). Mutlak yoksulluk bu sebeple varoluşun tanımlanması çabaları ile ilişkilidir. Yoksulluğun kesin tanımı ülkelerin yoksulluk açısından konumunun mukayesesinde kullanılmaktadır. Bu tanım ülkelerin farklı koşullarını ve gelir farklılıklarını dikkate almadığından mukayese imkânı tanımaktadır. Her ülkeye uygulanabilen dünya çapında yoksulluk sınırını belirlemektedir (Aktan ve Vural, 2002). Dünya çapında yoksulluk sınırı insanların bu sınırın altında yaşamını sürdüremeyeceği minimum tüketim düzeyidir.

3.3.2 Göreli Yoksulluk

20inci yüzyılın başlarında bireylerin yalnızca fiziki varoluşunu dikkate alan yoksullukla ilgili mutlakçı yaklaşıma, 20inci yüzyılın ortalarında "varoluş" kavramına bağlı olarak meydan okunmaya başlanmıştır. Kati algılama biçimleri durumunda yoksulluk sınırı ve yaşam standardı genel olarak gelir ve ev ihtiyaçları ile ilgili tüketim açısından ölçülmüş ve göreli algılar tarihsel ve kültürel olarak farklılık gösteren süregelen sosyal standartlar ile ilişkili olarak belirlenmiştir.

Görelî Yoksulluk kavramı ile ilgili olarak en iyi bilinen fikir çatışması İngiltere'de 1970'lerin sonunda Peter Townsend tarafından yoksulluk üzerine yapılan bir çalışmadan çıkmaktadır: Ona göre:

...topluluktaki bireyler, aileler ve gruplar içinde bulundukları topluma göre sıradan olan veya en azından geniş çapta kabul edilmiş olan beslenme çeşitlerinin elde edinilmesi, faaliyetlere katılınması ve yaşam koşulları ve imkânlarına sahip olunması kaynakları konusunda eksiklik yaşadıklarında buna yoksulluk denilebilmektedir. Kaynaklarının ortalama birey veya ailelerde hâkim olan düzeyin ciddi anlamda altında kalması aslında bu birey ve ailelerin sıradan yaşam şekilleri, alışkanlıkları ve faaliyetlerinin dışında kalmasıdır (Townsend, 1979).

Tüm göreli yoksulluk tanımları genel olarak toplumun mevcut yaşam standartları ile mukayeselere dayanmaktadır. Bunlar değer kaybı ve dışlanma kurbanları olan bireylerdir. Yoksulluğu bireyler yaşamaktadır. Ancak, bireylerin çoğunluğu yaşamlarını yalnızca birey olarak sürdürmektedirler. Başlangıçta bireylerin çoğunluğu diğer bireyler ile kendi kaynaklarını bir dereceye kadar tek havuzda topladıkları ve refahı veya yoksulluğu birbirleri ile paylaştıkları aileleri veya hane halkı içerisinde birlikte yaşamaktadırlar (Alcock, 1997). Görelî yoksulluk ile ilgili bazı kavramsallaştırmalar yoksulları içinde bulundukları toplumun minimum kabul edilebilir yaşam tarzının dışında bırakacak kadar madde, kültürel ve sosyal kaynakları kısıtlı bireyler, aileler ve insan grupları olarak değerlendirmektedir. Görelî yoksulluk kavramı insanların sosyal varlıklar olması fikrine dayalıdır (Alcock, 1997). Görelî yoksulluk konseptine göre yoksulluk yalnızca kaynaklara erişme ve yaşama imkânı olmayıp aslında bir kişinin veya hane halkından birinin toplum tarafından kabul edilen minimum yaşam standartlarına sahip olup olmaması ile ilişkilidir.

3.3.3 Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma

Yeni yoksulluğun kavramsallaştırılmasında göreli yoksulluk muhtemelen sosyal dışlanmadan kaynaklanan eşitsizliğin mevcudiyetine işaret ettiğinden mutlak yoksulluk ile göreli yoksulluk arasındaki ayrım ile ilişkilidir. Yeni yoksulluk kavramsallaştırmasında sosyal dışlanma terimi yoksulluğun geleneksel kavramsallaştırmasına hâkim olan ekonomik dışlanma vurgusunun tersine dışlanmanın politik, sosyal ve kültürel açılardan rolüne atıfta bulunmaktadır. (Gordon ve Townsend,

2000). Göreli yoksulluk, eşitsizlik ve sosyal dışlanma yeni yoksulluk kavramsallaştırmasının belirgin boyutlarıdır.

Yeni yoksulluk sosyal dışlanma ile eşitsizlik ve yoksulluk arasında bir etkileşimi ortaya çıkartmaktadır. Toplumda eşitsizlik ekonomik büyümeye rağmen yoksulluğun yalnızca ısrarla devam etmesi değil aynı zamanda toplumun belirli üyelerinin gelir dağılımında en az paya sahip olmaları ve daha güçlü bir ekonominin yararlarından faydalanma konusunda sosyal olarak dışlanmalarından kaynaklanmaktadır (Dikici-Bilgin, 2006).

Sosyal dışlanma belirli bireylerin toplumun bir köşesine itilmeleri ve sosyal hayata tümüyle katılmalarının fakirlikleri yüzünden engellendiği, temelde çalışma ve ömür boyu öğrenme imkanlarından mahrum kaldıkları, veya ayrımcılık sonucunda dışlandıkları bir süreçtir. Sosyal dışlanma ekonomik, kültürel, politik ve konumsal boyutların kesiştiği noktada ortaya çıkmaktadır. Ekonomik dışlanma uzun veya kısa süreli işsizlik ve/veya iş piyasasının dışında kalmış olmaya bağlı olarak kredi imkanlarının yokluğunu içermektedir. Konumsal dışlanma belirli konumlar ve alanlara erişim ve faydalanma konusunda sorun yaşamak ve engellerle karşılaşma durumudur. Kültürel dışlanma ise ekonomik imkanlara bağlı olmaksızın sosyal ve kültürel hayata tam olarak karışamama durumudur. Politik dışlanma da vatandaşlık haklarından ve özellikle politik ve yasal haklardan kısmen veya tamamen yararlanamama durumu olup politik hayatta direkt veya dolaylı olarak engellerle karşılaşmaktır. (Adaman ve Keyder, 2006).

3.3.4 Çocuk Yoksulluğu ve Yeni Yoksulluk İlişkileri

Çocukların dünya çapındaki durumu ile ilgili UNICEF raporu "Dünya Çocuklarının Durumu 2005: Tehdit altındaki çocukluk" çocukların yoksulluğu ve refahı ile ilgili çarpıcı durumları ele almaktadır. Bu rapora göre dünyadaki toplam 2.2 milyar çocuktan 1 milyarı yoksulluk içinde yaşamaktadır ki buda dünyadaki iki çocuktan birinin mahrumiyete maruz kaldığı anlamına gelmektedir (UNICEF 2004). Üç çocuktan biri uygun barınma imkanlarından yoksundur, beş çocuktan biri sağlıklı suya erişememektedir ve yedi çocuktan biri sağlık hizmetlerine erişememektedir. Önemli sayıda çocuk ve özellikle kız çocukları okula devam etmemekte ve bu çocukların çoğunun iletişim ve bilgiye erişimi bulunmamaktadır. Çocuk ölümü oranlarında ise durum daha refah içindeki ülkelerde dahi 5 yaşın altında ölen çocuk sayısı bu yaşın altında yaşayanlara eş sayıdadır. Cinsiyet ayrımı çocuk yoksulluğu konusunda belirli bir faktör olarak saptanmıştır (Dikici-Bilgin, 2006). Nispeten gelişmiş ve çocuk yoksulluğunun ortaya çıkmadığı ülkelerdeki çocuklar istatistiklerde hariç tutulmamaktadır.

Çocuk yoksulluğuna katkıda bulunan en önemli faktörlerden biri düşük gelir düzeyidir. Düşük gelir düzeyine sahip aileler istikrarlı biçimde temel ihtiyaçları karşılayamadıklarından bu çocuklara ayrılan masraflar konusunda olumsuz bir etki yaratmaktadır (UNICEF Innocenti Araştırma Merkezi, 2000). Bu deneyimlerin ortaya çıkarttığı ekonomik dezavantajlara rağmen gelişmekte olan ülkelerde yüksek doğurganlık oranları, küçük yaşta evlilikler, düşük çocuk doğurma yaşı ortalaması, evlilik dışı çocuk doğurma oranlarında yükseklik ve geniş ailelere sahip olmaya devam edilmektedir (Bradshaw ve Barnes, 1999). Bu koşullar altında çocukların refahı için ailesel destek tehlikeye girmekte ve çocuklar gelişmiş ülkelerde dahi aşırı derecede yoksulluk düzeylerine maruz kalmaktadırlar (Dikici-Bilgin, 2006).

Yoksulluğun gerek kati gerekse göreli olarak kavramsallaştırılması dikkate alınırken çocukların yoksulluğu tarihi olarak her ikisi ile de ilişkilendirilebilir. Mutlak yoksulluk temel gereksinimler konusunda maddi mahrumiyete dayanırken fakir ailelerin çocukları da mutlak yoksulluktan muzdarip olmaktadır (Bradbury ve Jannti, 2001). Ancak fakirliğin günümüzdeki biçimi daha çok aileler tarafından yaşanan göreli yoksulluk ile ilişkili olup derin ve kökleşmiş eşitsizlik ile sosyal dışlanma sayesinde çocukların ailelerince iki katı daha fazla hissedilerek yaşanmaktadır (Bradshaw, 2000). Çocukların yoksulluğunun arkasındaki düşük gelir düzeyi, gelir eşitsizliği, demografik değişim ve mevcut refah teşviklerinde azalma gibi faktörler gerçekten çocukların şu anki durumunun genel anlamda yeni yoksulluğun ortaya çıkmasına öncülük eden faktörlerden etkilendiğini ortaya koymaktadır (Dikici-Bilgin, 2006).

4. ARAŞTIRMA SONUÇLARI

4.1 Çocukların Cinsiyeti ve Yaşları

12 ile 17 yaş arasındaki 31'i oğlan 30'u kız 61 çocuk üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Çocukların ortalama yaşı 13.97'dir. Araştırma esnasında eşit sayıda kız ve oğlan üzerinde araştırma yapılmasına dikkat edilmiştir. Aynı zamanda aynı aileden en az bir kız ile bir oğlan çocuğu ile görüşme yapılması konusunda çaba sarf edilmiştir. Bu cinsiyetler arası mukayesenin yapılabilmesi için daha sağlam bir temel elde edebilmek için gerekli görülmüştür. Şırnak kökenli toplam 84 çocuktan 61'i ile anket yapıldığı ve her aileden en az bir çocukla görüşme yapıldığı dikkate alındığında (yaşları 12-17 arası), çocuklardan alınan veri ve bilgilerin güvenli biçimde geneli yansıttığını söylemek mümkündür. Böylelikle, aşağıdaki genellemeler gerekçelendirilmiştir.

4.2 Çadırlardaki Yaşam Kalitesi

Aileler ve çocuklar çadırlarda yaşamaktadırlar. Aileler kalabalıktır. Ev ahalisinin ortalama sayısı 8.57'dir. İnsanların yaşadığı bu çadırlar saz, bez ve naylondan yapılmıştır. Tuvalet ve banyo olarak kullanılanlarda aynı zamanda benzer malzemelerden yapılmış eğreti yapılarıdır. Tuvaletlerde ve banyolarda sıhhi tesisat ve temizlik sistemi bulunmamakta ve çadırların kurulu bulunduğu alanda hiçbir altyapı hizmeti sunulmamaktadır. Araştırma sonuçlarına göre çocukların yüzde 29,5'u hala çadırlarda elektrik olmaksızın yaşamaktadırlar. Araştırmaya dahil olan çocukların yüzde 70,5'unun çadırlarında elektrik bulunmakta ancak bu çocukların yüzde 90,7 sinin çadırına elektrik ancak 2 yıl önce bağlanmıştır. Elektrikğin yanı sıra, temiz içme suyu eksikliği de çadırlardaki altyapı ile ilgili diğer bir problemidir. Belirtildiği üzere çocukların yüzde 72,1'i içmek için temiz suya sahip değildirler. Çocukların yüzde 11,8'inin çadırında elektronik eşya bulunmamaktadır.

4.3 Çocukların Eğitim Profili

Daha önceki bölümlerde belirtildiği üzere yoksulluk insan hayatının tüm alanlarını olumsuz biçimde etkilemektedir. Çocuklar aileleri ile birlikte bu yoksulluktan paylarını almakta ve birçok durumda en yoksulluktan kötü biçimde onlar etkilenmektedirler. Yoksulluk onların beslenmesinde, sağlığında, eğitiminde ve genel olarak sağlıklı gelişmelerinde direkt etkiye sahiptir. Çocuklukta yoksulluk daha sonraki hayatlarında kırılabilirliğe anlamına gelmektedir. (UNICEF, 2001; Hustan, 1991). Burada, yoksulluk ile eğitim arasındaki ilişki çok kritiktir. Bu ikisi arasında iki yönlü bir sebep ve etki söz konusudur. Yoksulluk iyi eğitime mani olmakta veya birçok durumda eğitime imkân tanımamaktadır veya genç kişileri okulu bırakmaya yöneltmektedir. Eğitim eksikliği beceri eksikliğini de beraberinde getirmekte ve bunun sonucunda düşük maaş ve yoksulluğun üzerine eklenen elverişsiz yaşam koşullarına sebep olmaktadır (Tussing, 1975). Bu nedenle eğitim ve yoksulluk yakından ilişkilidirler. Smits ve Gündüz-Hoşgör (2004) araştırmasının betimsel sonuçları, gerek kızlar da gerekse oğlanlarda eğitime katılımın beklendiği şekilde ailenin geçmişi faktörü ile ilişkili olduğunu; ve daha yüksek sosyoekonomik statüdeki ve daha düşük doğum sırası, daha az kardeş, Türkçe konuşan ve daha az geleneksel anneye sahip ve ülkenin daha gelişmiş ve şehirleşmiş kısımlarındaki ailelerin çocuklarında daha yüksek düzeyde olduğunu ortaya koymuştur.

Araştırmanın kapsamındaki Şırnak kökenli çocuklarda bu kaliteli eğitim şansını kaçıran çocuklardan olup yoksulluk yukarıda bahsedilen ailenin geçmişine dayalı diğer sebepler ile okulu bıraktıktan sonra çalışmaya başlamışlardır. Araştırmanın sonuçlarının gösterdiğine göre Tuzla'nın Karagöçer ve Kapıköy bölgesinde yaşayan Şırnak kökenli çocuklar düşük eğitim seviyesine sahiptirler. Bazıları hiç okula gitmemiştir, okula gidenlerin de bir kısmı da hala hafta sonları çalışmaya devam etmektedirler ve diğerleri de okula gittikten bir süre sonra tarlalarda çalışmak üzere okulu bırakmışlardır. İstatistiklere göre çocukların yüzde 39.3'ü (24 çocuk) okuma yazma bilmemektedir ve bu oran okula giden çocuk nispeti ile aynıdır. Okulu ilköğretimde bırakan çocukların oranı yüzde 19.7'dir. Çocukların eğitim düzeyleri cinsiyete göre değerlendirildiğinde okuma yazma bilmeyen çocukların 21'i kız ve kalan 3'ü erkektir. Okula hiç gitmemiş olan kızların sayısı oğlanlardan 7 kat daha fazladır. Bunun yanı sıra ilkokuldan mezun kız çocuğu bulunmamaktadır ve yalnızca 4 kız okula devam etmektedir. Diğer taraftan 20 oğlan okula devam etmiş ve bunlardan 7'si okulu

bırakmış ve 1'ı ilkokuldan mezun olmuştur. Her ne kadar kızlarında oğlanlarında ilkokulu bitirme konusunda çok fazla imkânı bulunmasa da, okula gitme konusunda kızların daha fazla dezavantaj sahibi oldukları gerçektir. Kızların aileleri oğlan aileleri ile mukayese edildiğinde kızların okula gitmesine izin vermemektedirler.

4.3.1 Kızların Eğitimi

Genel olarak ebeveynlerin eğitimi, kardeş sayısı, ev halkının geliri, babanın işi, annenin gelecekselliği ve annenin Türkçe konuşabilirliği oğlanların ve kızların okula devam etmesini etkileyen başlıca faktörlerdir. İlköğretime devam eden kızların ilköğretimi bitirmiş ve Türkçe konuşabilen annelerinin bulunduğu en belirgin özelliktir. Annelerin geleneksel cinsiyet rolü davranışları çocukların orta öğrenime devam etme şansını azaltmaktadır. (Smits ve Gündüz-Hoşgör, 2004). Colclough et al. (2000) okula gitmemenin en başlıca sebebinin yoksulluk olabileceğini ancak okula kaydolma konusunda cinsiyet farkının kültürel uygulamaların bir ürünü olduğunu savunmaktadır. Tuzla'da yapılan araştırma da aynı sonuçları göstermektedir. Yoksulluk sebebi ile gerek kız gerekse erkek çocukların okula kayıt ve devam oranları hayli düşüktür ancak araştırma sonuçları kızların eğitiminin yalnızca yoksulluğa dayalı olmanın ötesinde bir sorun teşkil ettiğini ortaya koymaktadır.

Gerçekten de fakir olan ancak erkek çocuklarını okula gönderirken kızları evde tutan aileler mevcuttur. Buda yoksulluğun ötesinde burada geleneksel yaklaşımlar olduğunu göstermekte (kızlar gelecekteki eşler ve ev hanımları olarak görülmektedirler) ve bunun kızların düşük okula kaydolma ve devam düzeyleri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Birçok aile için kızların okula gönderilmesi sonradan zaten bir şekilde aile gelirine katkıda bulunmayacak ve iş piyasasının dışında kalacak olmaları sebebi ile anlamsızdır. Bunun sonucu olarak özellikle daha geleneksel ailelerde eğitim imkânları açısından kızlar oğlanlara göre daha dezavantajlı bir konumdadır.

Smiths ve Hoşgör (2004)'e göre, kızların ilköğrenime katılımı için, her iki ebeveyninde eğitimi, erkek kardeşlerin sayısı ve annenin Türkçe konuşabilmesi veya konuşamaması durumu açıklayıcı önemli faktörlerdir. Anne ilköğretim mezunu olduğunda veya baba orta öğretim görmüş olduğunda 9-11 yaşları arasındaki kız çocuklarının ilkokula gitme ihtimalleri dikkate değer ölçüde artmaktadır. Bu yalnızca az sayıda erkek kardeş olması durumunda da geçerlidir. Annenin Türkçe lisanını kullanmadaki yeterliliği ise güçlü etkisi bulunan çarpıcı bir bulgudur. Betimsel analizlerde anneleri Türkçe konuşamayan kız çocuklarının %61 gibi bir çoğunluğunun 1998 yılında ilkokula gitmedikleri ve buna karşın okula giden diğer kızların oranının yalnızca %8 olduğu bulunmuştur. Bu bulgular annelerin Türkçe konuşabilme eksikliğinin Türkçe konuşmayan bir geçmişi bulunan kızların ilköğretime başlamalarında önemli bir engel teşkil ettiği ortaya çıkmaktadır.

Belirli bir eğitim düzeyine erişmiş bulunan ebeveynlerden çocuklarının da en az kendi eğitim düzeylerine erişmesini istemeleri beklenebilmektedir. Bu nedenle, ebeveynlerin yüksek eğitim düzeylerinin çocukların okula devam etmelerinin daha yüksek düzeyde olmasını doğurması beklenmektedir. Kızların eğitime katılmaları için özellikle annelerinin eğitimi çok önemlidir. Anneler yüksek öğrenim düzeyleri ile elde ettikleri güç ve anlayışı muhtemelen kullanarak kızlarının da eğitim almasını sağlamak istemektedirler (Smits ve Gündüz-Hoşgör, 2004).

Anket sonuçları annelerin eğitim statüsü ile çocuklarınıninki arasında yakın bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Özellikle okula kayıta ve devamda kızların zayıf kalması durumu nesiller boyu süre gelen kadınların eğitimdeki dezavantajlı pozisyonunun bariz bir göstergesidir. Bu nedenle, kızların okula gitmemelerinin arkasındaki bir diğer faktör kendi annelerinin eğitim eksikliğidir. 61 çocuktan yalnızca birinin annesi diploması olmaksızın okuryazar olup geri kalanların hepsi okuma yazma bilmemektedir. Bu da okuryazarlığın bulunmamasının yani eğitim eksikliğinin kuşaklararası bir mesele olduğuna işaret etmektedir. Annelerin okula gitme şansları olmamıştır ve şimdi kızları da bu imkâna sahip değildirler. Aslında, şu anda okula devam etmeyen çocukların baskın çoğunluğunun anneleri okula hiç gitmemiştir.

4.3.2 Okula Devam ve Okulu Bırakma

Fakir ailelerden gelen çocuklarda daha iyi durumdaki ailelerin çocuklarına nazaran okula devam oranı daha düşüktür. Çocukların okulu erken bırakmalarına sebep olan çeşitli sebepler mevcuttur. Öncelikle okula düzenli devam etmeme doğal olarak çocukların okul performansını düşürmektedir. Aynı zamanda ders çalışma ortamından mahrum kalmaktadırlar. Son olarak da aileleri fakir olup aile bireylerinin getireceği ekstra gelir katkısına ihtiyaç duymaktadırlar ve böylelikle çocuklarının senelerce okulda olmasından ziyade çocuklarının çalışmasını tercih etmektedirler (Tussing, 1975).

İnsan sermayesi teorisine göre eğitime katılım daha sonraki hayat da beklenen geri dönüşü sebebi ile insan sermayesine bir yatırımdır (Becker, 1964). Gelişmekte olan ülkelerde ebeveynler tarafından genç çocuklara yatırım yapma kararı alınmaktadır. Ebeveynler o anki masraflar karşısında çocuklarını okula göndermenin gelecekte sağlayacağı faydalardan vazgeçmektedirler. Bu faydalar çocuklar için olmasının yanı sıra ebeveynleri kendileri için de olabilmektedir çünkü emeklilik sisteminin mevcut olmaması durumunda çocuklar sıklıkla ileri yaş güvencesidir. Okul ücreti, üniforma ve seyahat giderlerinin dahil olduğu direkt okula gönderme masraflarının yanı sıra çocukların evde yardımcı olamamasının, aile halkı gelirlerine katkıda bulunamamasının veya aile çiftliğinde katkı sağlayamamasının veya çocuk işçiliği yolu ile ilave para getirememesinin doğurduğu maliyetlerde mevcuttur (Basu, 1999 ve Dünya Bankası, 2002).

Tuzla vakasında, yaşamı sürdürme ve var olma ile ilgili günlük sorunlar ebeveynlerin uzun süreli düşüncelerini ve uzun vadeli yatırım yapmalarını engellemektedir. Aileler çocuklarının eğitime yatırım yaparak yıllar sonra ne elde edeceklerinden ziyade anında getirilecek geliri tercih etmektedirler. Her halükarda ailelerin maddi yoksulluğunun yanı sıra sunulan eğitim kalitesi dikkate alındığında çocukların okula gönderilmesi yararlı bir karar gibi gözükmemektedir.

Araştırma sonuçları da bunu teyit etmektedir. Tablolardan görüleceği gibi 61 çocuktan 24'ü hergün okula gitmektedir ve bunlardan 37'si okula devam etmemektedir. Okula devam eden 24 çocuktan yalnızca 4'ü tarlada çalışmamakta ve diğer 20 çocuk haftasonları çalışmaktadır. Bir çocuk haricinde tüm çocuklar haftasonları çalışmakta ve çalışmalarının okuldaki başarılarını olumsuz etkilediğini belirtmekte ve evdeki ortamlarının ev ödevi gereklerini yerine getirmelerine imkan tanımadığını belirtmektedirler.

Okula hiç gitmemiş olan çocuklara "Okula neden gitmiyorsunuz" sorusu sorulduğunda bu çocukların yüzde 66,7'si ebeveynlerinin izin vermediğini ve yüzde 29,2'si de tarlada çalıştıkları için olduğunu söylemektedir ve bu çocukların yüzde 29,2'si bunun ekonomik nedenlerden olduğunu belirtmektedir (elverişsiz maddi koşullar). Bu sonuçlardan çıkartılan anlama göre çocukların okula gitmemelerinin temel sebebinin yoksulluk olduğudur. Ciddi maddi zorluklarla karşılaşılması ailelerin çocuklarının okula gitmektense çalışmalarını tercih etmelerine sebep olmaktadır.

Maddi zorlukların sonucu olarak okula hiç başlamayan veya birkaç sınıf sonrasında okulu bırakan birçok çocuk bulunmaktadır. Aralarında araştırma yapılan çocukların yüzde 61,5'ü okulu ekonomik sebeplerden bıraktıklarını söylemişlerdir (elverişsiz maddi koşullar) ve bunların yüzde 53,8'i çalışmak zorunda oldukları için okulu bıraktıklarını belirtmiştir. Bu nedenle okulu bırakmanın ana sebebi yoksulluktur. Çocuklardan yalnızca biri okulu sevmediği için okulu bırakmıştır. Fakir ailelerde ekonomik zorluklar sebebi ile okulun bırakılması yaygın olup nesillerdir süregelmektedir.

4.4 Çocukların Beslenme ve Sağlık Durumları

Çocuklar önemli ölçüde elverişsiz koşullarda çadırlarda aileleri ile birlikte yaşamaktadırlar. Daha önceki bölümlerde belirtildiği üzere sağlıksız yaşam koşulları sağlık problemlerini de beraberinde getirmektedir. Ayrıca, ailelerin maddi yoksulluğu nedeni ile çocuklar sağlıklı bir gelişim için gerekli olan yeterli yiyecek ve beslenme alamamaktadırlar. Yoksulluğun çocukların bedensel, zihinsel, sosyal ve duygusal gelişimi üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Çocuğun sağlıklı gelişimi için iyi beslenme, yapıcı aile içi ilişkiler, sosyal motivasyon, iyi eğitim ve elverişli sosyal çevre gereklidir. Bu yüzden Tuzla'da yaşayan Şırnak kökenli çocukların fiziki, zihinsel, sosyal ve eğitimsel gelimi diğer çocuklara nazaran daha fazla risk altındadır.

Sağlıklı bir yaşam aynı zamanda iyi bir ev, sağlıklı biçimde dengelenmiş bir beslenme ve sağlık hizmetlerine erişim ve bunların kullanımını gerektirmektedir. Zira, son derece sağlıksız çadır hayatı koşullarında çok kalabalık ailelerle sürdürülen yaşamlar sonucunda çocuklar birçok hastalık ve sağlık problemlerine maruz kalmaktadırlar. Sağlık durumları erken yaşlarda tarlalarda çalışmaya başlamaları sebebiyle daha da risk altına görmektedir. Böylelikle çocukların karşı karşıya kaldıkları sağlık problemleri yalnızca sağlık hizmetlerine erişilememesine değil aynı zamanda sağlıksız yaşam ve çalışma koşullarından kaynaklanmaktadır. Çocukların çoğunluğu yaşlıtlarına nazaran daha kısa ve zayıftır. Bunun birincil sebebi yetersiz beslenme ile tarlalarda erken yaşlardan itibaren ağır işlerde çalışmalarıdır. Çadırlarda yaşamak temel hijyen ve temizlikten mahrum kalmalarına ve durumlarının daha da kötüleşmektedir. Yukarıda bahsedilen tüm olumsuz koşullar çocukları tehdit eden sağlık sorunlarına yol açabilmektedir. Araştırma sonucuna göre çocuklar genellikle soğuk algınlığı, baş ağrısı ve lumbago rahatsızlıkları geçirmektedirler. Çocukların yüzde 28.3'ü soğuk algınlığı, yüzde 26.7'si lumbago ve yüzde 25'i baş ağrısından şikayetçidirler. Diyare ve cilt hastalıkları da diğer yaygın hastalıklar arasındadır.

4.5 Çocukların Çalışma Koşulları

Tuzlada iki tip tarım işçisinden söz etmek mümkündür. Birinci grup Mardin, Batman ve Şırnak'tan Tuzla'ya Ocak ayında gelip Mayıs ayına kadar burada kalan mevsimlik, geçici ve göçmen işçilerden oluşmaktadır. İkinci grup bu çalışmanın kapsamına girmektedir. Bu insanlar Şırnak'daki köylerini 90 ların başından itibaren terk ederek Tuzla'nın Karagöçer ve Kapıköy mevkilerine yerleşen ve hala çadırlarda yaşayan yerleşik ve kalıcı tarım işçileridir. Yıl boyunca bu aileler seracılık birinci sırada olmak üzere her tür tarım işinde çalışmaktadırlar. Ocak ayından Mayıs'a kadar mevsimlik göçmen işçiler ile birlikte seralarda fide dikme, ilaçlama, gübreleme ve sulama işlerini yapmaktadırlar. Yaz aylarında ise asıl görevleri domates ve karpuz hasadı yapmaktır.

Tuzla sebze, (esas olarak domates, biber, patlıcan) karpuz ve kavunun yetiştirildiği Adana'daki önemli tarım bilgelerinden biridir. Bu nedenle, bu bölgedeki çocuklar genellikle seralarda aileleri ile birlikte çalışmaktadırlar. Çocukların yüzde 98.2'si seralarda çalıştıklarını söylemektedirler. Yüzde 89.5'u ise genellikle aileleri ile birlikte tarlaları çapaladıkları ve bellediklerini söylemektedirler.

Kızlar ile oğlanlar arasındaki iş bölümünde belirgin farklılıklar mevcuttur. Tarlalarda çalışmanın yanı sıra kızlar aynı zamanda yerel ev işlerine yardım etmektedirler. Çoğunluğu su taşıma, kardeşlerine bakmakta, bulaşık yıkma, yemek yapma ve ev temizliği yapma işlerini yapmaktadırlar.

Çocuklar genellikle 10, 11 ve 12 yaşlarında çalışmaya başlamaktadır ve erken yaşta çalışmaya başlamanın çocukların sağlık ve eğitimi üzerinde ciddi olumsuz etkileri bulunduğu açıktır. Çocuklar günde minimum 9 maksimum 11 saat çalışmaktadır. Üzerinde araştırma yapılan çocuklar en az 1 en fazla 9 yıl önce çalışmaya başlamışlardır. 20 çocuk okula düzenli olarak devam etmekte ve hafta sonlarında çalışmaktadır ve 37 çocuk tüm hafta boyunca çalışmaktadır. Okula devam eden çocuklar hafta içi günlerde çalışmaya ara vermekte ancak çoğunluğu hafta boyunca çalışmaktadır (bunlar ya ilkokulu bitirmiş ya da okulu bırakmış çocuklardır). Çocuklar sabahları erken kalkmakta ve sabah saat 6 civarında tarlada olmaktadır ve saat 17:30'a kadar çalışmaktadırlar. Çalışma esnasında yalnızca iki mola vermektedirler ki bunlar saat 9'da kahvaltı ve saat 12'de öğlen yemeğidir. Bu zorlu ve güç çalışma koşulları çocukların nasıl bir risk altında olduğunu altını çizmektedir. Sabahları işe sabah 6'da kahvaltı bile etmeden başlamaktadırlar. Yaz aylarında çalışma saatleri daha da uzamaktadır. Domates hasadı esnasında örneğin çalışma saatleri akşam 9-10'a kadar uzayabilmektedir. Aileleri ile birlikte bu şekilde geç saatlere kadar çalışmakta ve bu tip fazla mesai içinde ayrıca hiçbirine fazladan ücret ödenmemektedir. Çocukların günlük kazançları 13 ile 15 TL arasında değişmektedir. Çocukların çoğunluğu (%75'i) kazançlarını direkt olarak ailelerine vermektedirler. Kalanları ise bu kazançları ile okul masraflarını karşılamaktadırlar. Ödeme ile ilgili olarak çocukların başlıca sorunu hak edilenin altında ücret almalarıdır.

Çocukların çalışma hayatı ile ilgili birçok şikâyetleri mevcuttur. Birçok açıdan, tarlalardaki çalışmaları onları tatmin etmemektedir. Çocuklar esasen tarlalarda çalışmanın çok yorucu olmasından şikayet etmektedirler (çocukların yüzde 34.4'ü) ve kendi işçiliklerinin karşılığını alamadıklarını (çocukların yüzde 21.4'ü) söylemekte ve çocukların yüzde 15.6'sı işverenlerinin kendilerine kötü muamele ettiğinden yakınmakta ve çocukların yüzde 13.6'sı ise okula devam etmediklerinden tarım işçisi olarak çalışmaktan şikayet etmektedirler.

5. SONUÇ

Yukarıda da bahsedildiği üzere, yoksulluk, kültürel ve geleneksel değerler, ekonomik krizler, yüksek doğurganlık oranı, ve kayıt dışı ekonominin büyümesi Türkiye’de olduğu gibi dünya çapında çocuk işçiliğinin temel sebepleridir. Tüm diğer faktörlerin arasında yoksulluğun ana sebep olduğu ve çocuk işçiliği sonucunu doğurduğu bilinmektedir. Çocukların çoğunluğu ailelerinin yoksulluğu sebebi ile çalışmaya başlamaktadırlar. Birçok aile çocuklarını farklı sektörlerde ve farklı görevlerde çalıştırmak zorunda kalmaktadır. Bu tezde incelenen çocuklar da ailelerinin yoksulluğu sebebi ile tarlalarda çalışmak zorunda kalmaktadırlar.

Bu çalışmada incelenen aile ve çocuklar aşırı yoksulluk ve sosyal dışlanmaya maruz kalan “yeni yoksullar”dır. Göreli yoksulluk kavramına göre, yoksulluk yalnızca kaynaklara ulaşma ve yaşamı sürdürme yetersizliği olmayıp aynı zamanda toplum tarafından kabul edilen minimum yaşam standartlarına kişilerin veya hane halkının erişip erişememesi ile ilişkilidir. Bu açıdan, maruz kaldıkları düşük gelir seviyesi, elverişsiz barınma imkanları ve sağlıksız çevre şartları, altyapı eksikliği ve sağlık ve eğitim gibi sosyal hizmetlerin eksikliği ile yaşamlarını sürdüren bu çocuklar ve aileleri toplumun geri kalanına nazaran açıkca göreceli olarak fakirdirler.

Ayrıca, aileler ve çocuklar ekonomik büyümenin avantajlarından faydalanamamakta ve gelir dağılımından paylarını alamamaktadırlar. Bunlar sosyal açıdan dışlanmış ve vasıfsız işçilerdir ve kayıt dışı sektörde çok zorlu şartlar altında sosyal güvenceleri bulunmaksızın çok düşük gelir seviyesi ile çalışmak zorundadırlar. Tarlalarda düşük gelir ile çalışmak zorunda olan ve başka seçenekleri bulunmayan bu insanlar ekonomik açıdan dışlanmışlardır. Bu ekonomik dışlanma yetersiz beslenme, zayıf sağlık koşulları, düşük yaşam standartları gibi sorunları beraberinde getirmekte ve bu aile ve çocukların eğitim ve sağlık hizmetlerine erişiminin önünde engel teşkil etmektedir. Temiz su ve elektriğin bulunmadığı çadırlarda yaşamakta ve yerel halktan tümüyle izole biçimde yaşamlarını sürdürmektedirler. Herhangi bir altyapı veya sosyal hizmetin bulunmadığı sağlıksız ortamlarda yaşamaktadırlar. Bu nedenle, aynı zamanda kamu hizmetlerinin çok düşük kalitede verilebildiği bir coğrafyada yaşamakta olmalarından ötürü de bölgesel olarak da dışlanmış bulunmaktadır ve sosyal hayata tam anlamı ile dahil olamamaktadırlar. Diğer insanlardan hayli soyutlanmışlardır. Kadınların ve yaşlıların çoğunluğu ve hatta çocukların bir kısmı hala Türkçe bilmemektedirler ve böylelikle bu toplumsal dışlanma ve sosyal güvensizliği daha da fazla hissetmektedirler. Kendi kültürel ve geleneksel şekilleri ile kendilerini temsil edememekte ve kapalı bir toplum olarak yaşamaktadırlar.

Bu insanların resmi ikamet sorunu bulunmaktadır. Çadırlarda yaşamakta olduklarından muhtarlardan ikametgâh alamamaktadırlar. İkametgâhları bulunmadığından gerek yerel gerekse genel seçimlerde oy kullanamamaktadırlar. Bu nedenle fikirlerini temsil edememekte veya kendi haklarını seçimlerde savunamamaktadırlar. Politik hayattan tamamen tecrit edilmişlerdir. Yetki ve karar verme mercilerine erişimleri hayli sınırlı olup genel olarak günlük yaşamlarını etkileyen kararları kontrol etme konusunda kendilerini güçsüz ve aciz hissetmektedirler. Politik haklarının yanı sıra aynı zamanda sosyal haklardan da faydalanamamaktadırlar. Resmi ikametgâhları bulunmaması sebebi ile birçok fakir insanların sağlık giderlerinin karşılanması için devlet tarafından sağlanan “yeşil kart” gibi sosyal hizmetleri almak üzere başvuramamaktadırlar.

Bu nedenle çocuklar aileleri ile birlikte aşırı yoksulluk içerisinde yaşamakta ve sosyal olarak dışlanmakta ve vatandaşlık haklarının birçoğundan faydalanamamaktadırlar. Bu koşullar altında, çocukların yoksulluk kısır döngüsünden çıkabilmeleri çok zordur. Bu çocukların fakir kalma riski içinde bulundukları koşulların bu çocukların eğitim alması ve gelecekte sağlıklı insanlar olmaları şansını kısıtlamakta olması sebebi ile diğer çocuklara nazaran çok daha fazladır. Kalabalık fakir ailelerin üyeleri olmaları sebebi ile çalışmak zorundadırlar ve genellikle okula gitmemekte veya okulu bırakmaktadırlar. Ailelerinin yoksul olması ve temel ihtiyaçları karşılama karşılaştıkları güçlükler bu çocuklar çalışmak zorundadırlar. Aileler zaten temel ihtiyaçları karşılamada zorlanırken birde çocukların eğitimine yatırım yaparak çocuklar için daha iyi bir gelecek sağlamayı unutmak zorundadırlar ve bunun yerine yalnızca bu günü garanti altına almayı ve günlük ihtiyaçları karşılamaya çalışmak zorundadırlar. Böylelikle, bu çocukların eğitim yolu ile yoksulluk kısır döngüsünden çıkamaları çok zordur. Onlar için sosyal mobilizasyon şansı çok düşük olup ebeveynlerinin yoksulluğu

onların kaderi haline gelmektedir. Yoksulluğun kuşaklararası geçişi sonucunda yoksul çocukların geleceğinde çocukların yoksulluğunun daha da kalıcı hale gelme eğilimi mevcuttur.

Bu nedenle devlet kurumları bu çocukların yoksulluk kısır döngüsünü kırabilmeleri ve daha iyi bir gelecek sahibi olabilmeleri için gerekli önlemleri almalı ve bu çocuklar için sosyal politikalar geliştirmeli ve uygulamalıdır. Yukarıda bahsedildiği üzere, Tuzla'daki çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği ailelerinin yoksulluğunun, mahrumiyetinin, sosyal dışlanmasının ve vatandaşlık haklarına erişim ve faydalanma konusundaki yetersizliklerinin sonucudur. Bu nedenle birinci aşamada devlet kurumlarının çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak için gerekenleri yerine getirmesi, bu çocuklar için daha iyi yaşam koşulları ve daha iyi bir gelecek sağlaması bu devlet kurumlarının sorumluluğudur. Tuzla vakasında görüldüğü üzere çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği ailelerin yoksulluk ve sosyal dışlanması ortadan kaldırılmaksızın önlenemez.

KAYNAKÇA

- Adaman, F. and Keyder, Ç. (2006). *Türkiye'nin büyük şehirlerindeki gecekondu mahallelerindeki Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*, Avrupa Komisyonu Raporu, Employment, Social Affairs and Equal Opportunities DG. Brussels.
- Aktan, C.C and Vural, I.Y (2002). "Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri" in *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-Is Konfederasyonu Yayınları.
- Alcock, P. (1997). *Yoksulluğu Anlamak*. London: Macmillan Press.
- Anker and Melkas (1996). *EÇocuk İşçiliğini ortadan kaldırmak veya azaltmak için Çocuklar ve Ailelere verilen ekonomik teşvikler*. Geneva: ILO.
- Basu, K. (1999). "Çocuk İşçiliği: Uluslar arası Çalışma Standartları ile ilgili notlar ile birlikte Sebepleri, Sonuçları, ve Çözümleri". *Journal of Economic Literature*, vol.37.
- Becker, G.S. (1964). *İnsan Sermayesi: Özelliğiyle Eğitime Refere eden Teorik ve Deneysel Analiz*. New York: Columbia University Press.
- Beyazova, A. (1999). "Global Perspektiften Çocuk İşçiliği". İstanbul: Marmara Üniversitesi yayınlanmamış tez.
- Bradbury, B and Jannti, M. (2001). "Sanayileşmiş Dünyada Çocuk yoyuksulluğu: Luxemburg gelir çalışmasından kanıtlar ile" in Vleminckx, K. and Smeeding, T. M. (eds.) (2001). *Modern Uluslarda Çocukların Refahı, Çocuk Yoksulluğu: Ne biliyoruz ?* Bristol: The Policy Press.
- Bradshaw, J. and Barnes, H. (1999). "Uluslar Çocuklarının Refahını nasıl izlemektedirler?. *Luxembourg Income Study Child Poverty Konferansı*, Eylül 30-Ekim 2, Luxembourg.
- Bradshaw, J. (2000). "Mukayeseli Perspektifte Çocuk Yoksulluğu" in Gordon, D. And Townsend, P. (eds) (2000). *Breadline Europe: The Measurement of Poverty*. Bristol: The Policy Press.
- Colclough, C., Rose, P. and Tembon, M. (2000). "İlkokula devam etmede cinsiyet eşitsizlikleri. Yoksulluğun Rolü ve Olumsuz Kültürel Uygulamalar". *International Journal of Educational Development* 20, 5-27.
- Dayıoğlu, M. and Gündüz-Hosgör, A. (2004). *Türkiye'deki IPEC deneyimi*. Ankara: ILO
- Dikici-Bilgin, H. (2006) "Türkiye ve Romanya'da Sokakta Çalışan Çocuklar: Yeni Yoksulluk Bağlamında Mukayeseli bir Geçmiş Analizi", Yayınlanmamış Tez. Ankara: ODTÜ.
- Gordon, D. and Townsend, P. (eds.) (2000). *Breadline Europe: Yoksulluğun Ölçülmesi*. Bristol: The Policy Press.
- Hustan, A.C. (1991). "Çocuk Yoksulluğu: Gelişimsel ve Politik konular" in Hustan, A.C. (ed.) *Children in Poverty: Child Development and Public Policy*. New York: Cambridge University Press.
- ILO (1997b). *Çocuk İşçiliği Konferansı için hazırlanmış geçmiş deneyimler dökümanı*. Geneva: ILO.
- ILO (1997c). "Çocuk İşçiliğinin ortadan kaldırılması için stratejiler: Önlenmesi, Ortadan Kaldırılması ve Rehabilitasyonu", *Synthesis Document of the International Conference on Child Labour*. Oslo, 27-30 October 1997. Geneva: ILO.
- ILO (2002). *Sayılan Tüm Çocuklar: Çocuk İşçiliği Konusunda Yeni Global Tahminler*. Geneva: ILO.
- ILO (2002). *Çocuk İşçiliğinin En Kötü Şekillerinin ortadan kaldırılması*. Geneva: ILO.
- Kamerman, S.B. and Kahn, A.J. (1997) "Gelişmiş Sanayileşmiş Ülkelerde Yoksulluk Sorunu ve Politika ve Program Dönüşleri" in *Human Development Papers (1997)-Poverty and Human Development*. New York: UNDP.
- MacPherson, S and Silburn, R. (1998). "Yoksulluğun Anlamı ve Ölçümü" in Dixon, J. and Macarow, D. (eds) *Poverty: A Persistent Global Reality*. London: Routledge.
- Smits, J. and Gündüz-Hosgör, A. (2004). *Türkiye'de eğitime katılımda aile geçmiş özelliğlerinin etkisi, 1978-1998*. Working paper, Department of Economics, Nijmegen School of Management.
- Townsend, P. (1979). *İngiltere'de yoksulluk*. Harmondsworth: Penguin.
- Tussing, A.D. (1975). "İkili Ekonomide Yoksulluk". New York. St. Martin Press
- UNICEF Innocenti Research Centre (2000). "Zengin Uluslarda Çocuk Yoksulluğunun Lig Tablosu". *Innocenti Report Card Issue No.1*, June 2000. Florence: Innocenti Research Centre

UNICEF (2001). *Yoksulluk ve Çocuklar: Gelişmiş ülkelerin 90larda çıkarttığı dersler*. New York: UNICEF
UNICEF (2004). *Dünya Çocuklarının Durumu 2005: Tehdit altındaki Çocukluk*.
New York: UNICEF
UNICEF (2005). *Dünya Çocuklarının Durumu 2006: Dışlanmış ve Görünmez Çocuklar*.
New York: UNICEF
World Bank (2002). *Yoksulluğun Azaltılması Stratejisi Dökümanı. Education Chapter*. Human Development
Network. Washington: World Bank

PAKİSTANLI ÇOCUKLARA EĞİTİM İÇİN YENİLİKÇİ YOLLARIN KEŞFİ:

ZEKÂT VE OKUL ÇEKLERİNİN BİRLEŞTİRİLMESİ *

Asima SHİRAZİ

University of Wollongong in Dubai
asimashirazi@uowdubai.ac.ae

Özet

Eğitim Pakistan'da yaşayan milyonlarca çocuk için inkâr edilen bir haktır. Okul kayıtlarının az oluş nedeni sadece yoksulluk değildir, çocuk işçiliği ve eğitimsel kazanımın olmamasıdır. Pakistan da aşırı dinci faktörün olması da kalitesiz eğitime sebep olmaktadır. Bu makale Pakistan'da ki yoksul çocuklara özel okul imkânı sağlamak için zekât ve okul çek programının birleştirme olasılığını araştırıyor. Ampirik bulgular, eğer hedef yoksul dezavantajlı çocuklara büyük ölçüde çekleri kullanılır hale getirmekse böyle bir program başarılı olabilir diye önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Eğitim, Okul Çekleri, Zekât

1. Giriş

Pakistan, yoksulluğun azaltılması açısından kötü bir performans ve büyük bir sorunla karşı karşıyadır. Dünya Bankası'nın tahminlerine göre kişi sayısı oranı 2008-09 yılında yüzde 36,1 2007-08 yıllarında da yüzde 33,8 oranında yoksullukta bir artış olduğuna işaret etmektedir. Yaklaşık 62 milyon kişi 2008-09 yıllarında yoksulluk sınırının altındaydı.¹ Yoksulluk düzeylerinde ne zaman bir yükseliş olsa çocuklar ve kadınlar daha savunmasız hale gelmektedirler. Yoksullukta artış; okul kayıtlarına, çocuk işçiliğine, sağlık problemlerine ve diğer göstergelere yansıma yapar. Yoksulluğun en yaygın nedeni, gelişmekte olan ülkelerdeki çocuk işçiliği ve okul kayıtlarındaki azlıktır. Yoksul aileler okul masraflarını karşılayamıyor ve daha kötü durumlarda genç yaştaki çocuklarını işe göndermek zorunda kalıyorlar. Yoksulluğun tanımını yoksulluğun kendisi sorgular. Yoksulluk sorununun özünü yakalamak için yaygın olarak kabul edilen ölçüm parasal yaklaşım mı? Yoksulluk için birçok disiplin yaklaşımını, insan haklarını temel alan yaklaşımı, yetenek yaklaşımı ve temel

* Bu bildirinin orijinal hali İngilizce olup, burada Türkçe çevirisi yer almaktadır. Bildirinin orijinal hali Sempozyum kitabının İngilizce versiyonunda yer almaktadır.

1 Pakistan Ekonomi Araştırması 2008-09

ihtiyaç yaklaşımını benimsemeye ihtiyaç vardır. Parasal yaklaşım yoksulluğun çok yönlü doğasını tanımakta yetersizdir. Sadece parasal yaklaşım yoksulluk ölçümünde uygun değildir çünkü o aile yapısını yaşı ve cinsiyeti içine almaz. Bir ailede geliri kazanmada farklılıklar olabilir. Aile üyelerinde cinsiyet ve yaşa dayanarak ayırım yapılabilir. Bu durumda Tüm aile üyelerinde gelir paylaşımında orantılı bir paylaşım olmaz. (Minujin et al 2006).

Yoksulluğun azaltılması konuya özel olmalıdır bu bağlamda her ülkenin yoksullukla yaşantısı ve deneyimi farklıdır. Yoksulluk parasal açıdan tamamen kavramlaştırılabilir ya da yoksunluk veya güçsüzlük açısından ifade edilebilir. Hane halklarının eğitim seviyelerini yükseltmek yoksulluk döngüsünü kırmaya yardımcı olabilir bu konuda akademisyenler arasında genel bir görüş birliği mevcuttur. Ancak, yine de insan sermayesine yatırım otomatik olarak yer almaz (Rupasingha and Goetz, 2003). Eğitim düzeyi düşüklüğü, yapısal ve kültürel faktörlerin bir kombinasyonuna bağlanabilir. Albrecht ve diğerleri (2000) yoksulluğun kültürel ve yapısal kuramlarını ayırmaktadır. Eski kuram yoksulluktan bireyi sorumlu tutarken, yeni sistem, yoksulluğun nedenlerini belirli bireylerin veya toplulukların kabul edilebilir bir yaşam standardını sürdürürebilmek için gerekli eğitim ya da işlere erişiminden mahrum bırakan sosyal ve ekonomik sistem açısından açıklamaktadır. Pakistan'daki çocuklar kültürel ve yapısal nedenlere bağlı olarak eğitimden mahrum kalıyorlarsa, yoksullukla mücadele stratejilerinin çocukları eğitmek için yollar bulmaya odaklanması şarttır.

Çocuklar bir ulusun geleceğidir. Onlar yarının yetişkinleridir ve milletin ekonomik gelişimine katkıda bulunacaklardır. Ekonomik olarak büyümeyi yüksek oranda elde etmiş ve gelişmekte olan bir ülkeden gelişmiş bir ülkeye dönüşen insana yapılan yatırımın gelişmekteki etkisini vurgulamaktadırlar. Güney Kore büyük ölçüde beşeri sermayeye yaptığı yatırıma atfedilebilen çarpıcı bir büyüme yaşayan ülkelere bir örnektir (Savada ve Shaw 1990). İnsanlar bir gelir kaynağıdır ve ekonomik faaliyetlere katılarak bir ulusun ilerlemesi için katkıda bulunabilirler. Sonuç olarak, çocukları özellikle kız çocuklarını eğitmek, engelleri kaldırmak ve kadınları da işgücüne katılmaları için teşvike ihtiyaç vardır.

Eğitime erişim Pakistan içinde milyonlarca çocuk için reddedilen temel bir haktır. Sadece yoksulluğa sebep, okul kayıtlarındaki azlık ve çocuk işçiliği değildir. Eğitim düzeyi ve çocuk işçiliği de yoksulluğa bir nedendir. Ayrıca Pakistan'daki aşırı dincilik de eğitim kalitesinin düşük olmasına sebep olmaktadır (Bajoria 2009). Eğitim ile ilgili olumlu dışsalıklar kaliteli eğitimin her çocuğa sağlanması için devlet müdahalesi gereklidir. Hükümet başarısız olduğunda çaresi var mıdır? Devletin kaliteli eğitim sağlayamaması ebeveynlerin çocuklarını bir devlet okulundansa özel okula göndermeyi tercih etmesine neden olmaktadır. Ancak pek çok durumda ebeveynler çocuklarını özel okula gönderecek gelire sahip değildirler ve sonuç olarak çocuklarını özel okullara göndere-memektedirler. Bazı durumlarda, bazı çocuklar (özellikle erkek çocuklar) özel okula gönderilebilmektedir ve diğerleri eğitimden toptan mahrum kalmaktadırlar.

Çok sayıda ilkokul ve ortaokul yaş grubunda olan çocuklarda okula devam etmeyenler vardır. Bir dizi faktör okul kayıtlarında ki düşüklüğü açıklıyor. Yoksulluk birçok durumda çocukların okula değil işe gönderilmesinde bir göstergedir. Ebeveynler bencil değildirler onlar ailelerinin yararına en iyi şekilde hizmet ederler. Aile bireylerini yaşamı için, yani ayakta durabilmesi için çocukların okul yerine işe gönderilmesi gerekebilir. (Basu ve Van 1998).

Bu yazı Pakistan'daki yoksul çocuklara özel okul imkânı sağlamak için zekâtı ve okul çek programını birleştirme olasılığını araştırıyor. Her Müslüman zekât vermek zorundadır. Yoksul aileler için devlet tarafından okul kuponları verilmesi ve zekât fonu kullanılması insani sermaye oluşumunu geliştirmek için uzun vadede yoksulluğu uzaklaştırmayı sağlamaya etkili bir yol olacaktır. Okul kuponlarının Şili gibi ülkelerde eğitim düzeyi seviyesini yükselterek başarılı olunduğunu kanıtlamıştır.

2. Eğitim Göstergeleri

Pakistan, %28,32² ya da 46 milyonunun 5 ila 14 yaş aralığındaki çocukların oluşturduğu toplam 163.67³ milyon nüfusa sahiptir. Özellikle topluma ait olmalarından beri kız çocukları diğerlerine

² Pakistan İş Gücü Anketi 2008-09

³ Pakistan Ekonomi Anketi 2008-09

göre daha savunmasızlar ve bu çocukların bir kısmı da eğitim hakkı gibi temel haklarını alamadılar. Eğitime erişim temel bir haktır ve aynı zamanda bir kişinin yeteneğinin gerçekleştirilmesi yönünde önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Asıl okul kayıt göstergeleri (Tablo 1 ve 2) de il ve cinsiyetler arasında önemli bir farklılık ortaya koymaktadır. Brüt okula kayıt oranı (GER) çocuk sayısına bölünmesiyle ilkök, orta ve matric⁴ okullarına devam eden çocuk sayısıdır. Bu değerler iller ve cinsiyetler arasında önemli farklılıklar gösterir. Belucistan da kız çocuklarının okul kayıtları her düzeyde en düşük ve Pencap da erkek çocuklarının okul kayıtları ilkök için en yüksek olduğu ve NWFP orta ve matric düzeyde de en yüksek GER e sahiptir. Net kayıt oranı (NER) ilkök, orta-okula ve Matric okulundaki ve bu eğitim düzeyindeki yaş grubundaki çocukların sayısına bölünür. İlk ve Matric düzeyleri için Pencap en yüksek net kayıt oranına, orta seviye için ise Sindh en yüksek kayıt oranlarına sahiptir. Tüm bu üç değerde Belucistan en düşük net okul kayıtlarına (NER) sahiptir. İlkokul düzeyi çağının üzerindeki çocuklarda brüt okula kayıt sayısı oranı (GER) ve net okul kayıtları (NER) hesaplandığında hesaplarda büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu göstergeler okulda verilmiş olan eğitim kalitesini yansıtır. Hükümetler her düzeydeki çocukların haklarının korunması ve garanti edilmesini sağlamalıdır ve hedef kitleye ulaşarak da gelirler tahsis edilmelidir. Sosyal adalete teşvik hükümetin rolüdür ancak tek başına yeterli değildir. Bir toplumda kabul edilebilir olan sosyal ve dinsel olgular tarafından gerçek haklar belirlenmeli ve icra edilmelidir. Belucistan'daki kız çocuklarının okul kayıt seviyelerinin her düzeyde en düşük olması özellikle bu olgularla ilgilidir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme belirtiyor ki ' bir ülke ya da diğer durumlarda farklı öncelikler verilebilir ve çocuk haklarını gerçekleştirmek farklı olabilir. Evrensel bir çocuğun uyumlu ve tam gelişmesi için ön şartlar var kabul edilir. "

CRK nın Madde 28 ve 29 unda çocuklara eğitim sağlanması tartışılır. Benzer bir şekilde Binyıl Kalkınma Hedeflerinin birinde "her çocuğun ilköğretim eğitimi alması şarttır" diyor. Pakistan ise hükümlülüklerini yerine getiremiyor.

Pakistan kamu sektöründe yaygın kaliteli eğitim sağlamakta da başarısız oldu. Eğitim standartlarının genel düşüşüyle ailelerin durumu bir kanıttır. Düşük gelirli bir aile yerine özel okul ücretini ödeyecek aile yâda devletten ücretsiz okutulacaklardır. Her çocuk için ilköğretim eğitiminin sağlanması hükümetin bir hedefidir ama eğitimi geliştirme çabaları sarfiyat ve yolsuzlukla sonuçlanmasına rağmen az da olsa gelişme meydana gelmiştir.

Bir çocuk okulda ise ekonomik olarak aktif olmayacaktır. Bütün çocuklar için yani hem kız hem erkek çocukları için eğitime erişim sağlayan bir eğitim sistemi de 'hiç bir yerde' çocuk (Chaudhri 1997) veya çocuklar ne çalışıyor ne de okula gidiyor olacaklar, bu da onların işgücü piyasasının dışında tutulmalarını sağlayacaktır. Çocukların okula gönderilmemesinde iki en yaygın sebep kamu eğitim sistemine güven eksikliği ve yoksulluktur. Bu iki problemin üstesinden okul fişi (kuponu) sistemi getirilerek gelinilebilir ve aileler bu kuponu eğitim için kullanabilirler. Kuponlar, okula gidiş çağındaki çocuk başına verilebilir ve herhangi bir özel okul içinde paraya çevrilebilir olmalıdırlar. Bu planın avantajı hane halkının gelirinin artırılmış olması olacak, ancak harcama eğitim ile sınırlı olacaktır. Genellikle aileler kendi tercihlerine göre gelir tahsisi sağlayan bir nakit transferi tercih ederler. Ancak, bu durumda hükümetin babacan bir rol üstlenmesi ve ailelerin eğitim seviyesini artırmak için teşvik etmesi gerekli olabilir. Ailelerin yoksulluk, cehalet ve çocuk işçiliğinin kısır döngüsünden çıkmasını istiyorsak bu şarttır.

3. Okul Çekleri

Okul çekleri hedeflenmiş eğitimsel çek şemaları (TEVS) olarak da geçmektedir. Okul kuponları kullanmak temel prensiplerini savunan gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler için aynıdır: Okul türü hakkında çocuklarını okula göndermek isteyen velilere bir seçenek sunmaktır. Bazı gelişmiş ülkelerden olan Amerika Birleşik Devletinin illerinde özellikle devlet okullarında bozulmalar görülmektedir ve okul kuponlarını okul sisteminin özelleştirilmesi için öneriyorlar.

ABD'de ilköğretimi ve ortaöğretimi geliştirmek ve ailelerin çocuklarını okullara göndermek için serbestçe okulları seçmelerine izin verecek çek sistemi, en uygun sistemdir. Böyle bir çek sis-

4 Pakistan'da okul yılları 5.sınıfa kadar birincildir, 6'dan 8'e kadar orta sınıflar ve 9 ve 10 matric sınıflardır.

temi eğitim hizmetlerinin büyükçe bir kısmını özelleştirmeye teşvik edecektir. Eğitim sürecinde devrim olacak, rekabetçi serbest girişim enerjisi ve hayal gücü ortaya çıkacaktır. Rekabet amacıyla kendi müşterisini korumak ve devlet okullarını geliştirmek için zorlayacaktır. Mevcut sistemde çıkarı olan küçük bir grup dışında, herkes kazanacaktır: Veliler, öğrenciler, öğretmenler, vergi mükellefleri, özel girişimci ve hepsinden önemlisi, merkezi şehirlerin sakinleri... (Friedman 1997 sf.341)

Amerikan eğitim sisteminin işlevi daha çok pazar gibi yapmaktır. Gelişmiş bir ülke bağlamında okul kuponlarının kullanımının ötesinde motive edici bir faktördür. Bu yöntem ailelere seçme hakkı vererek elde edilir. Kuponların kullanımı tartışmalıdır çünkü çek ailelerin çocuklarını hem devlet okuluna hem de özel okula göndermelerinde fonların kullanılmasına izin vermektedir. (Ladd 2002)

Özel ve devlet eğitim sistemleri arasında seçim etkinliği, adaletin kriterleri temelinde değerlendirilebilir. İdeal eğitim sisteminde hem tahsis hem de verim elde edilmelidir. Nihai hedef, eğitimi en uygun sosyal düzeyde elde etmektir. Varlığın etkilerini üzerine çekmek, sosyal optimalden daha eğitim düzeyi düşüklüğüne neden olabilir. "Tahsis verimliliği eğitim hakkı miktarı oluyor. Üretken verimliliği de en az bu maliyetle oluyor. Eşitlik ne olursa olsun aile geçmişi veya gelir, herkes için bir uygunluktur ve bu standartça onu uyguluyor. «(Hoxby 1996)

PSLM Anketi 2007-08 hem devlet hem de özel okullarda öğrenci hakkında bilgi toplar. Tablo 4 devlet okulunda brüt okullaşma oranını gösterir. Bu tablo devlet okulunda ki çocukların ilkököl çağındaki çocukların sayısına bölünerek hesaplanır. Tabloda görüldüğü üzere devlet okulunda kayıt 2007-08 yılında yüzde 65, 2006-07 yüzde 69 düşmüştür. Devlet okul sisteminin kapsama alanında düşüşü iki nedene bağlanabilir. Devlet okullarının sayısı, ilkököl giden çocukların nüfus artışına ayak uyduramayabilir. Diğer faktörde talepten dolayı olabilir. Ebeveynlerin tercihi devlet okullarından uzaklaşmış ve özel okulların lehine kaymış olabilir. İkincisi devlet okullarında düşüş çok makul bir nedendir. Tablo 5 de açıktır ki, ilkökölü özel okulda okuyan çocukların sayısı gelir ile beraber dikey olarak artmaktadır. Aileler çocuklarını özel okula göndermek istemektedirler ancak bu durum para yetersizliğinden dolayı sınırlıdır. Okul çocuklarını yüzde olarak hesaplandığımızda kırsal Sindh ve kırsal Belucistan dışında hem kentsel hem de kırsal alanda gelir arttıkça devlet okuluna göndermelerinde düşüşler olmuştur. Sindh ve Belucistan da devlet okullarında toplam kayıta bile en yüksek kayıt dilimi yüzde 92 ve yüzde 73'tür. Bunun nedeni bu alanlarda özel okula az olması olabilir.

Yapılan çeşitli çalışmalarda özel okullarda verilen eğitim kalitesinin devlet okullarında verilen eğitimden üstün olduğu sonucuna varılmıştır. Kingdon (1996) , özel okulların sürekli değişen ücretlerinin açıklanabilir olduğunun çünkü onların üstün kaliteli oldukları sonucuna varmıştır. Bunun birçok nedeni olabilir. Özel okulların ücretlerini ödemekte veliler sorumludur. Bu yüzden özel okullar benzer okullardan daha fazla rekabetle karşı karşıyadırlar. Aileler bir özel okuldaki memnun olmadıklarında çocuklarını diğerine gönderebilirler. Bu sebeple yönetimde de öğrencilerin değişen ihtiyaçlarına daha iyi pozisyonda cevap vermek ister. Öğretmenler de özel okullarda devlet okullarından daha iyi performans gösterebilirler. Büyük ölçüde özel okullarda çalışan öğretmenler o okulun sahibine karşı sorumludur ancak devlet okullarında durum böyle değildir.

Pakistan'da özel okullar sadece elit kesim tarafından değil yoksullar tarafından da kullanıldığı için normal eğitimde önemli bir role sahiptir. Bu okullar kırsal alanda ve düşük gelirli mahallelerde kurulmuşlardır. İstihdam edilen öğretmenler genelde kadındır ve bu da ücretleri düşük tutmaktadır (Andrabi ve diğerleri 2008). Özel okullar bir ev ya da küçük bir binada kurulmuş birkaç yoksul mahallede görülebilir. Bu okullar bazı sivil toplum örgütleri veya hayırseverler tarafından kurulmuş olup, kar için değildir; oysaki diğerleri kar kurumlarıdır. Ailelerde, çocuklarının akademik performansını değerlendirirken düşük ücretli okullar zavalı aileleri istismar edebilir endişesi vardır. Bu inanç belediye meclis üyesinin aksine ' daha kaliteli ve öğrenme fırsatlarının özel okullar tarafından sunulması buna karşılık da güçlü talep alan özel okullar bundan yararlanıyorlar. Belediye meclisi, özel okulların devlet okullarına göre daha iyi olduğunu gözlemledi ve böylece düşük gelirli aileler özel okulların yüksek ücretleriyle karşı karşıya geldi.

3.1. Şili çek sistemi nasıl çalışır?

1980'lerin başlarında Şili hükümeti okulların yönetimini ve eğitimini belediyelere devretti. Aynı zamanda bir çek tabanlı sistem de tanıttı. Böylece özel sektöre eğitim sağlaması için para verildi. Hem devlet hem de özel okullar için çek (okul fişi) her öğrenci başına aynı şekilde doğrudan ödendi. Böylece daha fazla ve daha kaliteli eğitim teşvik edilerek öğrenciler korunur ve okullar arasında rekabet ortaya çıkar. Bir çek öğrenciye özel okul veya devlet okuluna gitmekte ona seçme hakkı verir. Şili örneğinde kuponların neredeyse 25 yıldır kullanılması göze çarpıyor. Belirli sayıda öğrencileri eleyerek alan programların aksine, Şili okul seçimi programı tüm öğrencilere ister devlet okuluna isterse özel okula gitme seçeneği sunar. Bunun için her öğrenci başına çek ile devlet tarafından para verilir. (Anand ve al 2009)

Şili kuponu programının öğrenciler üzerindeki etkisini değerlendirmek için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Anand ve diğerlerinin (2009) sonuçlarına göre "düşük gelirli öğrenciler genellikle devlet okuluna gidiyorlar ve değişen ücretli-ücretsiz özel kuponlu(fişli) okullardan yararlanabiliyorlar. Farklı sonuçlar için potansiyel kaynaklar vardır. Daha esnek ve etkili yönetim, daha iyi eşler, üstün öğretmenler ve daha fazla aile ile alakadar olarak bu tüm bulguları açıklayabilir."

Bir okul çek programında okul seçimini sorgulayan tartışmalar vardır. Elecqua et al (2006) açıklamasına göre Şili üzerine yapılan çalışmada sınırsız özgürlük ve okul seçimi, okullarda tabakalaşmaya neden olabilir ve onların performansını arttırmada okullar üzerindeki baskıyı azaltır. Aileler akademik performanstansa, okullarda ki kalite sınırlarını seçtikleri zaman sonuç bu olur. Benzer olarak Hsieh ve Urquiola (2006) da Şili Çeki programı ile okul seçiminin test skorları, tekrarlama oranı ve okul kayıtları oranı ölçüldüğünde bu programın ortalama eğitim sonuçlarını geliştirmiş olduğuna dair delil bulunamamıştır. Okul fişi (kuponu) programı "en iyi" öğrencilerin devlet okulundan özel okula gitmesine yol açtı.

Birleşik Devletler bağlamında mevcut eğitim sisteminden eğitimsel çek uygulamasına geçişin ek masrafların etkinlik kazancı karşısında haklı çıkarılıp çıkarılmadığı sorgulanmaktadır (Levin ve Driver 1997). McEwan (2004) belirli grupları hedefleyen küçük ölçekli kuponların etkili olabileceği sonucuna varmıştır ancak veriler, özellikle çocuk başına tüm öğrencilere çek sağlanırsa, büyük ölçekli çek kullanımını desteklememektedir.

Pakistan bağlamında okul kuponu girişimi incelenmelidir. Pakistan da okula gitmeyen çocuklar yüksek oranda bulunuyor. Devlet sektörü tarafından sağlanan eğitimin kalitesi de çok düşüktür. Bu sorunu çözmek acil bir ihtiyaçtır. Hükümet eğitim için bütçe tahsisini artırmak için gerekli kaynaklara sahip değildir. Gayrisafi yurt içi hasılanın yüzdesinde eğitim üzerinde harcama 2008-09 da %2.1 den 2009-10 da %2 ye gerilemiştir. Önerilen bu yöntemde zekât fonlarını kullanmak bu soruna yardımcı olabilir.

3.2 Zekât

Her Müslüman için zekât vermek zorunludur. Yıllık tasarrufun %2,5 i sorumluluk gerektirir. Zekât mala karşı sorumluluktur yani birisinin sahip olduğu para olabilir altın, gümüş, mücevher veya stok mal olabilir dahası tarım veya deniz mahsulü ya da çiftlik hayvanları da zekât olabilir. (Malik, 1996) tarım üretim üzerinde ki sorumluluğa da Ushr denir.

Zekât sadece Kuran'da belirtilen yöntemle göre dağıtılır. Sure 9/60 ayetinde sadakalar ancak şunlar içindir: fukara, mesâkîn, onun üzerine me'mur olanlar, müellefetülkulûb, rakabeler hakkında borçlular, Allah yolundakiler, yolda kalmışlar, Allah tarafından kat'î olarak böyle farz buyuruldu, ve Allah âlîmdir, hakîmdir. (Malik 1996)

Ramazanın ilk günü Zekât indirme Ajanslarına (banka, postane, vb) tasarruf hesapları gelirin belli bir muafiyet sınırı üzerinde % 2,5 düşeriz. Onlar Merkezi Zekât Fonuna bu paraları aktarır. Bu fon "gönüllü zekât" ve "bağış" gelirleri ve diğer kurumların verdikleri fonlarla güçleniyor. Bu fonların bir kısmı ulusal düzeyde faaliyet gösteren kurumlara dağıtılmıştır. Kalan para İl Zekât Konseylerine aktarılır. İl Zekât Fonu daha fazla kişiye ödeme için 40.000 civarında yerel komitelere ayrılmıştır. Bu yerel fonlar alınır ve ushr ödemeleri de kendi alanlarında yapılmaktadır. (Asya Pasi-

fik Hayirseverlik Konsorsiyumu) Zekât fonunun iki yanı vardır. Öncelikle Zekât toplanır ve ikincisi toplanan fonların tediyesidir. Ödeme zamanında yapılmazsa verimsizlik iddialarında bulunulur. Zekât ve Ushr Daimi Komitesi Millet Meclisi Başkanı Khawaja Sheraz Mehmet burada APP de konuşurken “ Zekât ödeme ve toplama sistemine büyük bir ihtiyaç vardır ve onların saygılarına zarar vermeden muhtaçlara yardımları sağlamak için Bakanlık gerekli önlemleri almalıdır” diye belirtmiştir. İller için 2009-10 bütçesinde toplam Zekât fon tahsisi federal hükümetle yönetilen kabile bölgesi, kuzey bölgeler ve İslamabadda Rs 7914.536 milyondur. Zekât ve Ushr Komitesi Dini Millet Meclisi Başkanı Khawaja Sheraz Mehmet Pencap Zekât Konseyi son iki yıldır hak kişiler arasında aylık burs olan “Guzara Ödeneğinin” durdurulmasından pişmanlık duymaktadır. “Rs 4.5 milyardan daha fazla miktar para yoksullara ödenmemesi nedeniyle beklemede” dedi.⁵

3.2.1 Zekât fonlarının alıcısı kimlerdir?

Zekât, fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine teslim edilebilir. Yoksul ailelerin öğrenci çocuklarına zekât fonları, öğrenim ücretleri, kitap, kira ve gıda için verilebilir. Zekât fonları okul fişlerine dönüşecek böylece din vecibeleri yerine getirilecek. Bu fonların oluşturmak için kullanılmaması hükmü verilmiştir ve yararları çok kapsamlı olacaktır. Eğer fakir aileler çocuklarını okula gönderirlerse beşeri sermaye onların kazanma yetenekleriyle artacaktır. Bu fonlar hem özel hem de devlet okullarında kullanılabilecektir.

Kuponların kullanımı ailelere çocuklarını hem dini okullara hem de normal okullara gönderme seçeneği vermektedir. Zaman zaman kaynak eksikliğinden dolayı bazı aileler çocuklarını normal okuldansa dini okula gönderebilirler.

Zekât fonları kullanımı düzeni, hükümetin kaynakları üzerinde daha fazla tahliye olmadan uygulanması anlamına gelir. Uygulama küçük bir alanı hedefleyen bir pilot proje aracılığıyla olmalıdır ve diğer bölgelere yavaş yavaş yayılmalıdır.

4. Sonuç

Pakistan’ın eğitim açısından geri kaldığını okul kayıtlarıyla açıktır. Düşük okul kayıtları ve çocukların kötü performansı da okullarda net kayıtların az olduğunun göstergesidir ve bunun için acil bir çözüme ihtiyaç vardır. Kız çocukları okula gitmekten mahrum kaldıkları için erkek çocuklardan daha kötü durumdadırlar. Tablo 7 çocukların neden okula gitmediklerini göstermektedir. Erkek çocuklarının okula gitmemesindeki en sık sebep okulların çok pahalı olmasıdır. Kızlarda ise engel ebeveyn iznidir. İlerdeki araştırmalar çocukların neden okula gitmek istemedikleri ile ilgili çalışmalardır. Eğitim deneyimi olumlu olmalıdır. Okul disiplini çocuğun haklarını ve onurunu korumalıdır. Eğitim her şeyden önce verildiği ölçüde çocuğun yeteneklerini ve kişiliğini gelişme amacıyla olmalıdır. Olumlu öğrenme deneyimi veren okulların yokluğunda okula gitmeme oranları çok yükselecek ve üniversal temel eğitimin tüm çabaları olumsuz olacak.

Ailelere verilecek bir seçimin sağlanmasıyla onlar çocuklarını özel yâda devlet okuluna gönderebilecekler buda okul kayıtlarını arttırmak için bir yoldur. Zekât fonları tarafından finanse edilen okul çek kullanımı bu seçimi sağlamak için uygundur. Kız ve erkek çocuklarına sağlanan okul kuponlarıyla eğitime çok paranın harcanacağı önyargısı varsa bu düzeltilebilir. Böyle bir önyargı oldukça kız çocukları kalitesi düşük okullarda okutulmaya layık görülüyorlar. Pencap ve NWFP de Tablo 4 de bu önyargı kız çocuklarının devlet okulunda okutulmalarında daha yüksek yüzdeye sahip olmalarından dolayı görülmektedir.

Okul kuponları üzerinde literatürde üniversal çek sisteminin kullanışlılığının herkes tarafından kullanımında genel bir endişe görülmektedir. En dezavantajlı öğrencilere kalitesiz devlet okulundan özel okula gitme fırsatı verilecektir. Zekât fonları ihtiyaç temelinde olduğu zaman ödenmesi öngörülüyor. Herkes Mustahiq değildir veya herkesin yararlanmaya hakkı yoktur. Zekâtı, ev- benzer gelir düzeyi kurduktan sonra çeki dağıtmak gerekir.

Zekât paraları şuanda etkin bir şekilde kullanılmamaktadır. Onları bir sektör içinde kanaliz ederek okul kuponlarına dönüştürme birey ve toplum için gelişme olacaktır. Hükümet ayrıca, eği-

⁵ Pakistan Observer 18 Şubat 2010.<http://pakobserver.net/201002/18/detailnews.asp?id=16182>

tim üzerindeki harcamalarında kesinti yaparak (Tablo 8), zekâtı ve özel sektörün katılımını artırarak düşük gelirli ailelerin eğitime ulaşmaktaki bazı problemlerini çözecek böylece eğitime onları ulaştıracaktır.

Okul çek şeması veya TEVS'in değerlendirmesi şartlı nakit transferleri, burslar veya devlet okulları sisteminde gelişmeler gibi alternatif müdahalelerle bir karşılaştırmayı zorunlu kılacaktır. Amaç, Pakistan gibi yoksul bir ülkede özellikle ilköğretim düzeyinde kayıtları arttırmak olduğunda, okul kuponu sistemi hedeflenen nüfusa ulaşmada daha etkili olabilir. Örneğin, nakit transferi şemaları sonuç olarak ebeveynlere, transferin alıcılarına dayanacaktır. Burslar ilköğretim düzeyinde pratik olmayabilir çünkü okula kayıt olmak her çocuğun hakkı olmalıdır ve imtiyaza dayanan bir liyakat değildir. Okul sistemindeki gelişmeler ise uzun zaman alabilir ve hükümet görevlilerinin bağlılığını gerektirir.

Okul kuponlarının dağıtımını aracılığıyla isteğe bağlı müdahalelerin geniş kapsamlı faydaları olabilir. Patrinos (2007) pek çok durumda isteğe bağlı programların artan okula devam oranlarıyla ve düşük okuldan atılma oranlarıyla bağlantısı olduğunu gözlemlemiştir. Devlet okullarının kalitesinin düşük olduğu ve özel okulların çok masraflı olduğu durumlarda, fakir haneler ve çocuklar için okul kuponlarının eğitimsel çıktılardaki adaletsizliği azaltabildiği görülmektedir (Shafiq 2008).

Bu alanda daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır çünkü hükümetin bir çocuğun devlet sektöründe ve özel sektörde ne kadar okutulacağını yani ne kadar mal olacağını mukayese etmesi gereklidir. Kaba bir tahmin yapıldığında Tablo 6 da ailelerin özel okula yaptıkları harcamalar görülür. Devlet sektöründeki gelir kullanımında verimsizlik olduğuna hiç şüphe yoktur. Ayrıca hesap vermeme kalitesiz eğitime yol açar. Özel okullardaki rekabet daha kaliteli eğitim sağlayacaktır. İlkokulda okutmak isteyen aileler için eğitim kuponları teşvik edici olacaktır. Böylece onlar devlet okuluna gitme zorunluluğu yerine okul seçimine sahip olacaklar buda eğitim kalitesine güveni arttıracaktır.

EK A

Tablo 1. Temel Göstergeler Özeti Temel Göstergeler: Temel Eğitim

	2005-06 PSLM			2006-07 PSLM			2007-08 PSLM		
İLKOKUL GER brüt okula kayıt sayısı (sınıf 1-5 & YAŞ 5-9)	M	F	T	M	F	T	M	F	T
TOPLAM	94	80	87	99	81	91	97	83	91
Pencap	98	89	94	106	95	100	102	92	97
Sindh	88	71	80	88	68	79	87	72	80
NWFP	93	70	83	96	67	82	94	71	83
Belucistan	79	50	65	89	52	72	88	59	75
İLKOKUL NER net kayıt oranı (SINIF 1-5 & YAŞ 5-9)	M	F	T	M	F	T	M	F	T
TOPLAM	56	48	53	60	51	56	59	52	55
Pencap	60	53	57	64	59	62	62	59	61
Sindh	54	47	50	56	43	50	55	46	51
NWFP	54	42	49	56	41	49	55	41	49
Belucistan	39	27	34	49	32	41	47	35	41

Kaynak: Pakistan Sosyal Ve Yaşam Standartları Ölçüm Anketi 2007-08

Tablo 2 Temel Göstergeler Özeti Temel Göstergeler: Temel Eğitim

	2005-06 PSLM			2006-07 PSLM			2007-08 PSLM		
ORTAOKUL GER (SINIF 6-8 & YAŞ 10-12)	M	F	T	M	F	T	M	F	T
ORTALAMA	55	42	49	57	44	51	59	48	53
Pencap	58	48	53	59	51	55	61	57	59
Sindh	51	37	44	49	36	43	54	37	46
NWFP	64	40	52	68	35	53	66	37	52
Balucistan	34	18	27	44	20	34	44	23	35
ORTAOKUL NER (SINIF 6-8 & YAŞ 10-12)	M	F	T	M	F	T	M	F	T
ORTALAMA	19	16	18	20	16	18	18	17	18
Pencap	21	19	20	21	19	20	18	20	19
Sindh	18	16	17	19	14	17	21	16	18
NWFP	15	12	14	20	11	16	18	11	14
Belucistan	8	6	7	11	7	9	14	10	12
MATRIC GER (SINIF 9-10 & YAŞ 13-14)	M	F	T	M	F	T	M	F	T
ORTALAMA	54	35	44	57	35	48	59	41	50
Pencap	55	40	47	57	44	51	61	47	54
Sindh	55	34	44	53	36	45	51	38	44
NWFP	53	22	38	64	24	45	66	30	49
Belucistan	45	18	33	42	21	33	49	18	34
MATRIC NER (SINIF 9-10 & YAŞ 13-14)	M	F	T	M	F	T	M	F	T
Ortalama	10	9	10	10	9	10	11	10	11
Pencap	9	11	10	11	11	11	13	12	13
Sindh	11	10	11	11	9	10	11	10	11
NWFP	10	4	7	8	4	6	6	6	6
Belucistan	5	5	5	4	5	5	6	4	5

Kaynak: Pakistan Sosyal Ve Yaşam Standartları Ölçüm Anketi 2007- 08

Tablo 3.Okuldan Atılma Oranları

	2005-06 PSLM			2006-07 PSLM			2007-08 PSLM		
Düşüş oranları (%)	M	F	T	M	F	T	M	F	T
SINIF 1	0.4	0.2	0.3				0.3	0.3	0.3
SINIF 2	1.1	0.9	1.0				0.5	1.2	0.9
SINIF 3	3.7	3.3	3.6				1.5	3.5	2.7
SINIF 4	6.2	6.9	6.4				3.9	6.4	5.4
SINIF 5	10.0	11.0	10.3				6.1	10.6	8.8
SINIF 6	21.5	29.0	24.5				16.0	26.3	22.1

Kaynak: Pakistan Sosyal Ve Yaşam Standartları Ölçüm Anketi 2007-08

Tablo 4. Devlet ilkokullarına Kayıt

	2005-06 PSLM			2006-07 PSLM			2007-08 PSLM			
GOVT. kayıt– ilkokul (% Toplam)	M	F	T	M	F	T	M	F	T	
ORTALAMA	65	65	65	69	68	69	65	64	65	
Pencap	60	62	61	75	76	76	57	58	58	
Sindh	71	62	67	95	95	95	74	73	73	
NWFP	66	76	70	78	80	79	72	80	75	
Balucistan	89	89	89	93	95	94	89	93	90	

Kaynak: Pakistan Sosyal Ve Yaşam Standartları Ölçüm Anketi 2007-08

Tablo 5 Özel Okullarda Beşdebirlik Kesimin Kayıtları

İLGİ YERLER &	Şehir bölgeler			Kırsal bölgeler		
BEŞTE BİRLİK GRUP	Erkek	Kız	Karışık	Erkek	Kız	Karışık
PAKİSTAN:	57	53	55	25	24	25
1 st beşte birlik	27	21	24	8	7	8
2 nd	41	36	39	13	15	14
3 rd beşte birlik	51	43	48	28	25	27
4 th beşte birlik	65	61	63	38	32	35
5 th beşte birlik	77	77	77	67	61	64

Kaynak: Pakistan Sosyal Ve Yaşam Standartları Ölçüm Anketi 2007-08

Tablo 6 Ailelerin Eğitim Harcamaları

BÖLGE VE	DEVLET OKUL			ÖZEL OKUL			TOPLAM		
İLGİLİ YERLER	ÜCRET	DİĞERLERİ	TOP-LAM	ÜCRET	DİĞERLERİ	TOP-LAM	ÜCRET	DİĞERLERİ	TOP-LAM
ŞEHİR KESİMİ	1343	1549	2893	4627	2669	7296	2933	2092	5025
İLKOKUL DERECEİ	257	628	885	3450	1872	5322	2079	1338	3417
ORTAOKUL DERECEİ	385	1092	1477	5004	2782	7786	2289	1789	4078
İKİNCİ DERECE	811	1610	2421	6842	4312	11154	3069	2622	5691
Bir üst deece	5337	4195	9533	9681	6178	15859	6782	4855	11637
KIRSAL KESİM	373	891	1264	3069	1794	4863	1107	1137	2244
İLKOKUL DERECEİ	60	457	518	1910	1409	3318	545	707	1252
ORTAOKUL DERECEİ	175	969	1144	3294	2233	5527	951	1283	2234
ORTAOKUL DERECEİ	675	1685	2361	4739	2477	7216	1866	1917	3783
LİSE DERECEİ	3778	4213	7991	8244	2901	11144	5496	3708	9204
OVERALL:	666	1090	1756	3880	2250	6130	1799	1499	3298
İLKOKUL DERECEİ	105	496	601	2716	1651	4367	1060	919	1978
ORTAOKUL DERECEİ	249	1012	1260	4203	2525	6728	1495	1489	2984
ORTAOKUL DERECEİ	730	1655	2385	5783	3388	9172	2390	2224	4614
LİSE DERECEİ	4659	4203	8862	8975	4568	13543	6197	4333	10530

Kaynak: Pakistan Sosyal Ve Yaşam Standartları Ölçüm Anketi 2007-08

Tablo 7 Okuldan Atılmanın Sebepleri

İLGİ ALANI &	ERKEKLER			KIZLAR		
BÖLGE	ŞEHİR	KIRSAL	TOPLAM	ŞEHİR	KIRSAL	TOPLAM
ORTALAMA PAKİSTAN:						
Aileler izin vermiyor	4	6	6	36	41	40
Çok pahalı	26	19	21	29	13	16
Çok uzak	2	7	6	3	19	9
EĞİTİM KALİTESİZ	2	1	1	1	1	1
İŞE GİTMEK ZORUNDA	9	11	10	2	4	4
EVE YARDIM ETMEK ZORUNDA	3	3	3	8	7	7
ÇOCUK İSTEMİYOR	37	36	37	11	10	10
DİĞERLERİ	17	16	17	11	14	13

Kaynak: Pakistan Sosyal ve Yaşam Standartları Ölçüm anketi 2007-08

TABLO 8 *Pakistan'ın Eğitim Harcamaları*

YIL	Eğitime harcamalar % GDP olarak
2000-01	1.82
2001-02	1.79
2002-03	1.86
2003-04	2.20
2004-05	2.15
2005-06	2.24
2006-07	2.50
2007-08	2.47
2008-09	2.10
2009-10	2.00

Kaynak: Pakistan Ekonomi Anketi 2008-09 ve 2009-10

SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİNDE “ÇOCUK YOKSULLUĞU”:

PROJEYE KATILAN ÇOCUKLAR TARAFINDAN BİR DEĞERLENDİRME: GÖNÜL KÖPRÜSÜ PROJESİ ÖRNEĞİ

A. Aslı SEZGİN

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Basın Halkla İlişkiler Uzmanı
Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi
aslisezgin@osmaniye.edu.tr/aslisezgin@gmail.com

Özet

Türkiye’de son zamanlarda sayısı giderek artan Sosyal Sorumluluk Projeleri’nde çocuklara verilen önem dikkat çekmekte, çocuklara yardım ve destek amacı taşıyan birçok proje uygulanmaktadır. Eğitim düzeyi artan toplum-
larda, bilinçli davranma eğiliminin sonucu olarak ortaya çıkan Sosyal Sorumluluk Projeleri’nde sıklıkla yoksulluk
ve özellikle de çocuk yoksulluğu konusu ele alınmakta, buna yönelik projeler hayata geçirilmektedir. Bu projeler-
den özellikle çocukları hedef alanlar, çocuk yoksulluğunu yalnızca ekonomik anlamda değerlendirmemekte, ilgi,
sevgi, kültür, eğitim, sosyal paylaşım yoksulluklarını da göz önüne almaktadırlar.

Bu çalışmanın amacı, çocuk yoksulluğunu konu alan Sosyal Sorumluluk Projeleri’ni, projeye konu olan / proj-
eye katılan çocuklar tarafından değerlendirebilmektir. Çocukların projeye katılma/seçilme yöntemlerini, projeden
beklentilerini, memnuniyet düzeylerini ölçebilmeyi amaçlayan bu çalışmada, örnek Sosyal Sorumluluk Projesi
olarak, Turkcell ve Milli Eğitim Bakanlığı işbirliği ile 2008 yılında hayata geçirilen, özellikle Türkiye’nin 81 ilindeki
dar gelirli ailelerin çocuklarına yönelik olarak gerçekleştirilen Gönül Köprüsü Projesi seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk, Yoksulluk, Çocuk Yoksulluğu, Sosyal Sorumluluk Projesi

Abstract

Recent times in Turkey, the number of Social Responsibility Programs those aim help and support to children,
are ever-increasing. In these type of projects, which emerge as consequence of conscious behaviorial tendencies
of the societies those have increasing level of education, particularly children poverty are being dealt. In these
projects, children poverty are considered not only in economical terms but they are also evaluated from the per-
spective of the poverty of care, compassion, culture, education and social sharing.

The aim of this study is evaluating the Social Responsibility Programs, which treats children poverty, by the
children those are subjects of or attends to the Programs. In this study, that intends to measure the childrens at-
tending/selection methods, their expectations from the project and satisfaction levels, Heart Bridge Project Gönül
Köprüsü Projesi, which has implemented in cooperation with National Ministry of Education and Turkcell in 2008
towards especially the children of poor families in 81 provinces of Turkey, has been selected as sample.

Key Words : Childhood, Poverty, Child Poverty, Social Responsibility Project

GİRİŞ

“Çocuk” ve “çocukluk” kavramları tarihsel süreç içerisinde dönemin şartlarına bağlı olarak farklı tanımlamalara sahip olmuş kavramlardır. Elkind’in “doğanın armağanı” olarak tanımladığı “çocuk” ve insanın ortaya çıkarttığı bir kavram olarak vurguladığı “çocukluk” kavramları birbirinden farklıdır. Fass’ın de belirttiği gibi çocukluk hem evrensel bir deneyimdir hem de kültürle özgüdür. Her toplumun varlığını sürdürebilmesi için çocuklarının olması, onları yetiştirmesi gerekir; her toplumun çocuklarını korumaya yönelik kendine özgü yöntemleri vardır (FASS, 2004).

Tarihin farklı dönemlerindeki çocuk ve çocukluk tanımlamalarına değinecek olursak, Antik Çağdaki “çocuk” imgesi toplumun yasaları ve kültürü içinde eğitilmesi gereken, küçük bir yurttaş imgesiydi (ELKIND, 1999). Ortaçağda ise çocuk ayakaltında gezinen, varlıklarına kayıtsız kalınan bir varlıktı (İNAL, 2007). Bu dönemde çocuklara daha kötü davranılır, çocuk imgesi taşınır bir eşya ya da mülk parçası olarak görülürdü. Öyle ki, kölelerin çocukları hayvanlarla birlikte yaşar ve çalışırldı (ELKIND, 1999).

Antik Çağdaki ve Ortaçağdaki anlamlandırmaların ardından, modern döneme geçiş sürecinde, matbaanın icadıyla birlikte geçen 50 yıldan sonra çocukluğun varlığı doğal düzenin parçası olmaya başlamıştır. Çocuk, korunması gereken, yetişkin dünyasından ayrı tutulması gereken, ayrı bir doğası olan bir varlık olarak görülmeye başlanmıştır (POSTMAN, 1995).

Modern dönemle birlikte, farkına varılan çocuklar, yetişkinlerden farklı duygulara, farklı anlamlandırmalara sahip oldukları kabul edilen varlıklar olarak toplum içerisinde yer almaya başlamışlardır. Toplumun yaşadığı gelişmelerden belki de en çok etkilenen kesim olan çocuklar, yaşanan savaşlardan, yıkımlardan, afetlerden, yoksulluktan, yetişkinlerden farklı olarak, derinden etkilenmektedirler.

Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu

Modern dünya şartları ile birlikte, pek çok yeni kavram ve olay da hayatımıza girerken, bir kısmı gelişme ve yenileşme ile birlikte anılmış bir kısmı da tedbir ve mücadele gerektiren durumlar olarak görülmüştür. Küreselleşme, bilinçlenme ile birlikte artan sivil toplum hareketleri, özgürleşme ve yoksulluk bu kavramlar arasında gösterilebilir.

Bu kavramlar içerisinde çalışma ile doğrudan ilgisi olması açısından “yoksulluk” kavramını açıklamak ve yoksulluğun ülkemizdeki görünümünü betimlemek ardından da çocuk yoksulluğunun kısaca dünyadaki ve geniş anlamda Türkiye’deki durumundan bahsetmek uygun olacaktır.

Ortalama kaynaklardan daha düşük bir yaşam standardına sahip olma durumu olarak tanımlanan yoksulluk, dar anlamda, zorunlu giderlerini karşılayamama, barınacak yeri olmama, geniş anlamda ise genel olarak sosyal düzenin gerisinde kalmayı belirtmektedir (ALA, 2009).

Yoksulluk tanımlanırken *gelir yoksulluğu* (parasal yoksulluk) ve *insani yoksulluk* (parasal olmayan yoksulluk) ayrımı öncelikle üzerinde durulması gereken yaklaşımlardır. İnsani yoksulluk, gelire bağlı olmayıp bireyin toplumsal hayata katılabilmesi için gerekli unsurlardan ne ölçüde mahrum kaldığını gösteren bir kavramdır (AYKURT, 2010)

Gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı büyük bir problem olarak karşımıza çıkan yoksulluk, çağımızda önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.

Türkiye açısından yoksulluk konusuna değinecek olursak, ekonomik ve toplumsal dönüşümler sonunda yoksulluğun yeni görünüm ve biçimlerinin ortaya çıkması, ülkemizde yoksullukla mücadele politikalarında yeni arayış ve yaklaşımların önem kazanmasını ortaya çıkartmıştır (GÜRSES, 2007).

TÜİK’ten (2004–2005) alınan verilere baktığımız zaman, Türkiye’nin yoksulluk profiline göre yoksulluk oranları hane halkı sayısı ile artmaktadır. Bunun en önemli nedeni kalabalık hane halklarında çocuk sayısının çok olmasıdır. Bu verilere göre, Türkiye’de her dört çocuktan biri yoksuldur. Bu nedenle büyük, çok çocuklu ailelerde yoksulluk çok fazladır (KABAŞ, 2009).

2008 yılında gerçekleştirilen ve yine TÜİK tarafından yapılan Yoksulluk Çalışması Sonuçları'na göre ise hane halkı türü dikkate alınarak yapılan yoksulluk oranlarında 2008 yılında çekirdek aile (çocuklu) 12, 32 oranında iken, çocuksuz ailelerde bu oran 8,69 olarak kaydedilmiştir. Yine aynı araştırmada Türkiye'deki ataerkil -geniş ailede yoksulluk oranı 2008 yılında 18,81 olarak belirtilmiştir (TÜİK, 2008). Kentsel yerlerde çocuklu çekirdek ailede yaşayan fertlerin yoksulluk riski % 9,14 iken kırsal yerlerde bu oran % 33,77'dir (TÜİK, 2009).

Yukarıdaki sonuçlardan anlaşılacağı gibi çocuklu ailelerin ve çocuk sayısı fazla olan, kırsal kesimde yaşayan aile fertlerinin yoksulluk riski, çocuksuz ailelere göre daha fazladır. Bu noktada "çocuk yoksulluğu" kavramı, açıklanması gereken bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

Unicef tarafından her yıl hazırlanan "Dünya Çocuklarının Durumu Raporu"nun 2001 yılında yayınlanan metninde çocuk yoksulluğu "yoksulluğun pençeleri bir aileye uzandığında, bundan en çok etkilenen, en çok zarar görenler; yaşama, gelişme ve büyüme hakları riske atılanlar, o ailenin en küçük üyeleridir" şeklinde vurgulanmıştır (UNICEF, 2001). Yine Unicef'e göre, çocuk yoksulluğunun bir çocuğun fiziksel, bilişsel ve duygusal gelişimi üzerindeki tüm etkilerinin ölçülebileceği bir tanım yoktur. Yoksulluk, düşük hane halkı geliri ve tüketim düzeyleri gibi mali terimlerle kolayca ölçülebilmektedir. Sevgi, ilgi ve saygı gibi diğer kriterler ise biraz daha zor ölçülür olsalar da önem taşıyan diğer kriterlerdir (UNICEF, 2006).

Çocuk yoksulluğu kavramının dünyanın pek çok yerinde önemli bir sosyal problem olarak tanımlanmaya başlanmasının ardından, endüstrileşmiş toplumlar karşısında yoksulluk karşıtı politikalarda büyük ölçüde artış gözlenmiştir (BRADBURY, JANTTI, 1999).

Yoksulluk, çocukların insani haklarını mahrum kalmasına neden olur. Şiddetli ve kalıcı yoksulluk çocuklarda psikolojik ve zihinsel hasar meydana gelmesine neden olabileceği gibi, çocukların ileri dönemlerde aile ve toplum hayatlarındaki başarı düzeylerinde de önemli rol oynayabilmektedir (GORDON, vd, 2003).

Sosyal Sorumluluk Projelerinde Çocuk Yoksulluğu

Son yıllarda ülkemizde de sayıları giderek artan Sosyal Sorumluluk Projeleri'nin büyük bir bölümünde, çocuklar hedef kitle olarak seçilmekte, önemli sponsorların desteği ile pek çok Sosyal Sorumluluk Projesi hayata geçirilmektedir.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk, işletmelerin, gönüllülük esasına dayalı olarak sosyal ve çevresel meselelerini, örgütsel faaliyetleriyle ve sosyal paydaşlarıyla olan etkileşimleriyle bütünleştirdiği bir kavramdır (AKTAN,2007).Kurumsal anlamının dışında, özellikle toplumsal anlamda refah ve huzuru sağlamak için sosyal sorumluluğun önemine dikkat çekmek gerekir.

Toplumsal hayattaki huzuru sağlamak noktasında en önemli hedef kitle hiç kuşkusuz ki çocuklar olacaktır. Çocukların toplumda sahip oldukları yer, onların özenle yetiştirilerek yarınlara hazırlanması aşamasında yetişkinlere düşen görevleri vurgulamak açısından önemlidir. Çocuklarını özenle yetiştiren bir toplum geleceğini de planlayarak sağlıklı bir gelişim çizgisinde ilerleme şansına sahip olacaktır. Sosyal sorumluluk projelerinde de çocuklar her zaman öncelikli bir role sahip olmuştur. Ülkemizde gerçekleştirilen sosyal sorumluluk projelerinin birçoğunda çocukların hedef grup olarak seçildiğini görmekteyiz. Çocukları kültürel, sosyal, eğitsel anlamda desteklemek amacıyla pek çok Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projesi'nin hayata geçirilmiş olması dikkat çekmektedir.

Türkiye'de son yıllarda önemli kurumların desteği ile gerçekleştirilen "çocuk" temalı Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri'ne birkaç örnek yazabiliriz; bunlar:(www.kurumsalsosyal.com, 2010)

- "Çocuklarımız için Bayramda Tertemiz Giyisiler" – Ariel
- "Her Kızımız Bir Yıldız" – Mercedes Benz
- "Tursil'in Akıllı Çocukları"- Henkel
- "Dokunduğum Renk" – İstanbul Modern Eğitim Dostları
- "Çocukların Meyve Bahçeleri" – Cappy-MEB- AKÇAM

- “Ülker Çocuk Sinema Şenliği”
- “Dayanışma İçindeki Çocuklar”- Imaginarium
- “Kardelenler” – Turkcell
- ETİ Çocuk Tiyatrosu / Eti Çocuk Vapuru
- “Hijyen Projesi” – Eczacıbaşı Topluluğu
- “Ateşböceği Gezici Öğrenim Birimi” – Akkök Şirketler Grubu
- “Engelli Çocuklara Destek” – Oracle
- “10.000 Kimsesiz Çocuğa Aşı” – KOÇ
- “Yarının İzleri Projesi” Unilever- Tesco Kipa
- “Çocuktan Çocuğa Masallar” – Risus Danışmanlık
- “Düşler Atölyesi” – Nokia
- “Aygaz Dikkatli Çocuk”
- “Baba Beni Okula Gönder” – Milliyet
- Çocuklara Eğitim Çantası Desteği – Colgate- Migros
- “Gönül Köprüsü Projesi”- Turkcell

Yukarıdaki örnekler daha da çoğaltılabilir. Bu projelerin ortak noktası tamamının çocuklara yönelik olarak gerçekleştirilmiş olmasıdır. Diğer bir ortak noktaları ise bu çalışmanın da özellikle vurgulamak istediği gibi projelerin birçoğunun, ihtiyaç sahibi, olanakları kısıtlı, dar gelirli ailelerin çocuklarına yönelik olarak gerçekleştirilmiş olmalarıdır.

Bu projelerde çocuğun yoksulluğu yalnızca ekonomik anlamda değerlendirilmemiştir. Ekonomik anlamda zorluklar yaşayan pek çok ailenin çocukları, farklı imkânlarla sahip yaşlılarının faydalandığı pek çok imkândan da mahrum kalmanın yanında, ilgi, sevgi, kültürel birikim, sosyal paylaşım gibi manevi zenginlikler açısından da yoksulluk yaşayabilmektedir. Çocukların bilişsel, duygusal gelişimlerini de olumsuz etkileyen bu yoksulluk, hayata geçirilen bu projelerle azaltılmaya çalışılmaktadır.

Gönül Köprüsü Projesi Örneği

Bu çalışmada örnek olarak seçilen Gönül Köprüsü Projesi, Turkcell ve Milli Eğitim Bakanlığı’nın işbirliğiyle 2008 yılında hayata geçirilen bir proje olarak, Türkiye’nin farklı bölgelerindeki dar gelirli ailelerin çocuklarını düzenlenen gezilerle farklı bölgeler ile tanıştırmayı hedeflemiştir (www.gonulkoprusu.org, 2010).

Amacını “sevgi bağları kurmak” olarak belirten proje, 2010 yılında üçüncü kez uygulanarak yaklaşık 20000 öğrenci ile gezilerini sürdürmüştür. Yaşadıkları şehirlerden farklı bir şehir görme imkânı bulamayan ilköğretim ve lise öğrencisi çocukların yer aldığı projede İl Milli Eğitim Müdürlükleri’nde proje için özel olarak oluşturulan ekipler de görev almıştır.

Maddi açıdan sıkıntı yaşayan ailelerin çocuklarının öncelikle yer aldığı projede, öğrencilerin ders notları da dikkate alınmıştır. Buna göre, başarılı olan öğrenciler projeye katılmaya hak kazanmıştır.

Projede dikkati çeken diğer bir nokta da Doğu Bölgelerde yaşayan çocukların Batı’daki illere, Batı’daki illerde yaşayan çocukların da Doğu’ya götürülmesi ile farklı kültürleri tanımak anlamında da çocukların eksikliklerinin giderilmeye çalışılmış olmasıdır. Gidilen illerde seçilen yurtlarda kalan çocukların bir kısmı da gönüllü ailelerin konuğu olmuştur. Normal şartlar altında böyle bir yolculuğu gerçekleştirme imkânı bulamayan çocuklar, proje ile uzak bölgelere gidebilme şansı yakalamıştır.

Yöntem ve Bulgular

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan görüşme yöntemi kullanılmıştır. Veriler, birebir yapılan görüşmeler yardımıyla elde edilmeye çalışılmıştır.

Nitel araştırma yönteminin, araştırma yapılan ya da yapılması planlanan kişilerin sahip oldukları deneyimlerinden doğan anlamların sistematik olarak incelenebilmesinde tercih edilen bir teknik olması (YILMAZ, ÖZDEM; 2004) bu çalışmada, bu yöntemin kullanılmasında etkili olmuştur.

“Sözlü iletişim yoluyla veri toplama tekniği” olarak tanımlanan görüşme, çoğunlukla yüz yüze yapılmakta ise de anında ses ve resim iletiler vasıtasıyla da yapılabilmektedir. Bu yöntemle söylenenlerin yüzeysel anlamları yanında “gerçek” ve derinliğine anlamları da çıkartılabilir. Görüşmede ses tonu, mimikler ve soruları cevaplamada gösterilen istek, söylenenlerin değerlendirilmesinde önemli ipuçları niteliğindedir. Görüşme yöntemi özellikle çocuklardan bilgi alınması konusunda başarılı bir yöntem olarak görülmektedir (KARASAR, 1998).

Görüşme yönteminde araştırmacı ya da araştırmacılar, konu ile ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşabilmek amacıyla oluşturdukları açık uçlu soruları, konunun ayrıntılarını derinlemesine tartışabilmek amacıyla gönüllü katılımcılara yöneltilir (BAYGÜL, İNAM, 2006). Görüşme, insanların perspektiflerini, deneyimlerini, duygularını ve algılarını ortaya koymada kullanılan oldukça güçlü bir yöntemdir. Bu yöntemde duyum ve algılar net bir şekilde ortaya koyulabilir (YILDIRIM, ŞİMSEK, 1999)

Bu çalışmada Gönül Köprüsü Projesi’ne katılmış, düzenlenen gezilerde bulunmuş Türkiye’nin farklı illerinden çocuklar ile görüşmeler yapılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilen çocukların, buna bağlı olarak, araştırma evrenini bütün nitelikleri ile temsil etmesine dikkat edilmiştir. Çocuklara önceden hazırlanan soru formunda yer alan ve onların değerlendirmesiyle projeden memnuniyet düzeylerini belirlemeyi hedefleyen toplam on soru yöneltilmiştir. Katılımcıların yönlendirilmemesine özen gösterilen görüşmelerde elde edilen cevaplar görüşme sırasında notlar alınarak kaydedilmiştir.

Araştırma kapsamında, katılımcılar ile yapılan görüşmelerde onlara 10 temel soru yöneltilmiştir. Bu sorularda, Gönül Köprüsü Projesi’ne katılan çocukların yapmış oldukları geziler hakkındaki izlenimleri belirlenmek istenmiştir. Bulguların ortaya çıkartılmasında etkili olması amacıyla, görüşme yapılan katılımcı çocuklar K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9 şeklinde belirtilecektir.

Soru 1: Gönül Köprüsü Projesi’ni ilk kez nerede duydunuz?

Görüşme yapılan çocuklardan 6 tanesi projeyi okulda öğretmenlerinden duydıklarını belirtirken, 2 çocuk ailesinin projeden haberdar olduğunu, 1 çocuk ise arkadaşlarından duyduğunu belirtmiştir.

Soru 2: Projeye kendi isteğinizle mi katıldınız?

Bu soruya katılımcı çocuklardan 8’i projeye kendi isteğiyle katıldığını belirtirken, çocuklardan yalnızca 1’i okul tarafından seçildiğini, projeye bu şekilde katıldığını belirtmiştir.

Soru 3: Gönül Köprüsü Projesi’ne neden katıldınız?

Katılımcı çocuklardan 8 tanesi daha önce görmedikleri yerlere gidebilmek için bu projeye katılmayı istediklerini belirtirken, 1 çocuk arkadaş edinmek için katıldığını belirtmiştir.

K3 – Siirt: Yaşadığım bölgenin dışındaki yerleri görmeyi çok istedim. Oradaki insanlarla uzak olsak da kalplerimizin bir arada olduğunu anladım. Artık yaşadığım bölgenin dışındaki insanlar için daha farklı düşünüyorum.

Soru 4: Proje kapsamında yapılan yolculuktan memnun musunuz?

Görüşme yapılan çocukların tamamı yapılan yolculuktan memnun olduklarını belirtirken, katılımcılardan 1 tanesi, seyahat ettikleri otobüslerin çok rahat olduğunu, yol boyunca keyifli anlar yaşadıklarını belirtmiştir.

Soru 5: Katılmış olduğunuz bu projede en çok hangi ili-bölgeyi ziyaret etmek isterdiniz?

Katılımcılardan 5’i Karadeniz Bölgesi’ni görmek istediğini belirtirken, 3 çocuk İstanbul’u çok merak ettiklerini söylemiş, 1 çocuk ise ziyaret ettikleri ili tekrar görmek istediğini belirtmiştir.

K6- Tokat: İstanbul'u ziyaret etmek isterdim. İstanbul tüm şehirlerden ayrı bir şehirdir. Hep televizyondan gördüğüm İstanbul'u görmek isterdim.

K7- Kütahya: Bizim öğretmenlerimiz ve arkadaşlarımızla ziyaret ettiğimiz il Ordu idi. Eğer tekrar gitme şansım olsaydı yine Ordu'ya gitmek isterdim. Gayet iyiydi.

Soru 6: Hangi özelliğinizden dolayı bu projeye katılmanız istenmiş olabilir?

Çocuklardan 5 tanesi ailesinin ekonomik durumunun bu projeye katılmalarının istenmesinde etkili olduğunu belirtirken, 2 çocuk öğretmenlerinin kendileri hakkındaki olumlu düşüncelerinin etkisi olabileceğini söylemiş, katılımcı çocuklardan 1 tanesi ise derslerindeki başarısının etkili olmuş olabileceğini belirtmiştir.

Soru 7: Önümüzdeki dönemlerde yapılacak olan gezilere katılmaları konusunda arkadaşlarınızı, yakınlarınızı teşvik eder misiniz?

Katılımcı çocukların tamamı bu soruya olumlu yanıt vermiştir.

K3- Siirt: Arkadaşlarımın gitmesini de çok isterim. Ben kendi imkânlarımla gidemediğim yerlere gittim. Eğer tekrar gidersem çok sevinirim.

Soru 8: Proje kapsamında gerçekleştirdiğiniz gezide en çok etkilendiğiniz:....

Bu soruya her çocuk birkaç farklı cevap vermiştir. Çocukların 7 tanesi özellikle ziyaret ettikleri ildeki insanların ilgisinden çok etkilendiklerini belirtirken, 2 çocuk yeni arkadaşlar edinmiş olmaktan mutlu olduklarını aktarmıştır. Yine çocuklardan 5 tanesi, gördükleri doğal güzelliklerden etkilendiklerini belirtirken, 2 çocuk da konakladıkları yerin konforundan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.

K2- Adana: Biz arkadaşlarımızla Elazığ ilini ziyaret ettik. Orada gördüğüm Keban Barajı manzarasını hiç unutmayacağım.

Soru 9: Bu tarz Sosyal Sorumluluk Projelerini faydalı buluyor musunuz?

Bu soruya çocukların tamamı olumlu cevap vermiştir.

K3 – Siirt: Böyle geziler çok yararlı. Özellikle imkânı olmayan öğrenciler için böyle geziler her zaman yapılmalı.

Soru 10: Daha önce hiç yaşadığınız ilin dışına çıkmış mıydınız?

7 çocuk okul gezisi ile daha önce farklı bölgelere gittiklerini belirtirken, 2 çocuk ise bu soruya yalnızca "evet" yanıtını vermişlerdir.

Katılımcı çocuklara yöneltilen bu 10 sorunun ardından, çocukların kişisel bilgileri de ayrı sorularla sorulmuştur. Buna göre katılımcı 9 çocuktan, 5 tanesi kız, 4 çocuk ise erkektir. 5 çocuk 13 yaşında, 2 çocuk 14 yaşında, 2 çocuk ise 15 yaşındadır. Çocuklar Adana, Tokat, Kütahya, Siirt, Malatya, Kastamonu ve Osmaniye illerinde yaşamaktadır. Ailelerinin aylık gelirleri ile ilgili soruya 5 çocuk cevap vermek istemezken, 2 çocuk yalnızca babalarının çalıştığını belirtmiş, 2 çocuk da yalnızca babalarının çalıştığını söyleyerek net bir rakam verememiştir.

K3- Siirt: Babam kaza geçirdiği için artık çalışmıyor. Ağabeyim de evlendi ve işten ayrıldı. Benim 4 kardeşim var. Ağabeyimin de 2 çocuğu var. Hepimiz aynı evde yaşıyoruz.

Sonuç ve Değerlendirme

İnsani Yoksulluk kavramı ile açıklanmaya çalışılan, bireyin toplumsal hayata katılımındaki eksiklikler özellikle çocuklar üzerinde derin izler bırakabilmektedir. Çocukların toplum hayatı içerisinde göz ardı edilmemeleri, bir toplumun gelişiminde ve geleceğinde sahip oldukları önemli rol, onların yoksulluktan en az seviyede etkilanmelerinin gerekliliğini de vurgulayacaktır.

Gelir dağılımı içerisindeki farklılıkların ortaya çıkarttığı sonuçlar en çok çocuklar üzerinde yoğun olarak hissedilmektedir. Maddi olanaksızlıklar gelişim dönemindeki çocukların belirli ihtiyaçlarının giderilmesinde bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ancak bu ihtiyaçlar içerisinde en önemlileri olan ve çoğu zaman önemsenmeyen sevgi, ilgi gibi duygusal yoksulluklar; kültürel, sosyal yetersizlikler çocukların gelişimlerinde önemli bir paya sahiptirler.

Ülkemizde bölgesel anlamda yaşanan farklılıkların da etkisiyle geleceğimizin sahibi olan çocuklarımız bir takım yoksunlukların ve yoksullukların etkisinde kalabilmektedir. Bu yoksullukların giderilme çabası içerisinde önemli bir paya sahip olan Sosyal Sorumluluk Projelerinin sayısında ki gözle görülür artış oldukça sevindirici bir gelişme olarak nitelendirilmelidir. Farklı zamanlarda hayata geçirilen bu projelerde çocukların hedef kitle olarak belirlenmesi, onların eğitsel, sosyal, kültürel anlamda teşvik edici, öğretici faaliyetlerde toplum yaşamına katılımlarının sağlanmaya çalışılması ülke gelişimi için de atılan önemli bir adımdır.

Bu çalışmada örnek olarak seçilen, devlet desteği ile gerçekleştirilen projelerden birisi olan Gönül Köprüsü Projesi birçok farklı anlamda değerlendirilebilir. Bölgesel farklılıkları göz önüne alarak, doğu ve batı arasında çocuklar vasıtasıyla kurulan bir köprü olmayı amaçlayan projenin, katılımcı çocukların gözünden değerlendirilmesi, projenin başarısının ya da başarısızlığının değerlendirilmesinde önemli bir kaynak olacaktır. Çalışmada bu amaçla, Gönül Köprüsü Projesi'ne katılmış olan çocuklar ile görüşme yöntemi vasıtasıyla iletişim kurulmuş ve önceden hazırlanan sorular ile çocukların Projeyi değerlendirmeleri istenmiştir. Farklı bölgelerde yaşayan çocukların seçildiği çalışma grubu ile yapılan görüşmeler sonucunda dikkat çeken en önemli nokta, tüm çocukların "kendi imkânları ile gerçekleştiremeyecekleri bir gezi" ye katılmış olmaktan dolayı duydukları memnuniyettir. Diğer bir konu ise çocukların hemen hemen tamamının "önyargılarının kırıldığı" tespit edilmiştir. Medya vasıtasıyla edindikleri izlenimlerin, ziyaret ettikleri bölgelerde edindikleri deneyimler sonrasında değiştiğini belirten çocuklar, ayrıca karşılaştıkları "ilgi ve samimi karşılamalardan" duydukları şaşkınlığı da belirtmişlerdir.

Ziyaret edilen bölgelerde kurdukları "arkadaşlık", "yeni ve farklı bir kültürü tanımak" doğudan batıya ve batıdan doğuya giden tüm çocukların kazanımları arasındadır.

Çalışmanın sonucunda, bu ve benzeri projelerin insani yoksulluğun giderilmesinde önemli bir paya sahip olduğunu özellikle toplumun önemli birer unsuru olan çocukların bu projelerde hedef olarak seçilmesinin ülke geleceği için yapılan önemli bir girişim olduğunu belirtmek doğru bir tespit olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKTAN, C.Can; **Kurumsal Sosyal Sorumluluk: İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk**, İstanbul, İGİAD Yayınları, 2007.
- ALA, Melahat; Yoksulluk ve Küresel Çözumsuzlük, Paradoks:**Ekonomi, Sosyoloji ve Eğitim Dergisi** (e-dergi) <http://www.paradoks.org.tr>, yıl 5, sayı 2, 2009.
- AYKURT, Aylin; Küreselleşmenin Derinleştirdiği Yoksulluk, **Anahtar: Milli Prodüktivite Merkezi Dergisi**, Ankara, yıl 22, sayı 260, 2010.
- BRADBURY, Bruce, JANTTI, Marcus; Child Poverty Across Industrialized Nations" **Innocenti Occasional Papers, Economic and Social Policy Series**, no 71, 1999.
- Elektronik Kaynak , www.gonulkoprusu.org (Erişim, 2010)
- www.kurumsalsosyal.com (Erişim, 2010)
- ELKIND, David; **Çocuk ve Toplum**, Çev. Demet ÖNGEN, Ankara, AÜ Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 1999.
- FASS, Paula S.; Çocuklar ve Küreselleşme, Çev. Nihal AHİOĞLU, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, Ankara, cilt 37, sayı1, 2004.
- GORDON, David, NANDY, Shailen, PANTAZIAS, Christina, PEMBERTON, S., **Child Poverty in the Developing World**, The Policy Pres, GB, 2003.
- GÜRSES, Didem; Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Balıkesir, cilt 17, sayı 1, 2007.
- İNAL, Kemal; Türkiye'de Çocukluk Nereye, **Çocuk ve Medya**, Ed. Selda İÇİN AKÇALI, Ankara, Ebabil Yayıncılık, 1. Baskı, 2007.
- İNAM, Özgül, BAYGÜL, Burcu; Kurumiçi İletişim: Çalışanların Sağlıklı İş Yaşamı Beklentilerinin Betimlenmesine

Yönelik Bir Çalışma, **2. Ulusal Halkla İlişkiler Sempozyumu**, 2006.

KABAŞ, Tolga; **“Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları”**, Doktora Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

KARASAR, Niyazi; **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 8. Baskı, 1998.

POSTMAN, Neil; **Çocukluğun Yokoluşu**, Çev. Kemal İNAL, Ankara, İmge Yayınları, 1. Baskı, 1995.

TÜİK, **Yoksulluk Çalışması**, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=23&ust_id=7, (Erişim, 2010).

TÜİK, 2008 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, **TÜİK Haber Bülteni**, sayı 205, Ankara, 2009.

UNICEF, **Dünya Çocuklarının Durumu Raporu**, 2001.

UNICEF, **Çocuk Yoksulluğunun Önlenmesi**, Ankara, Yorum Matbaası, 2006.

YILDIRIM, A., ŞİMŞEK, H; **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 1999.

YILMAZ, Kürşad, ÖZDEM Güven; “Norm Kadro Çalışmalarının Üniversitelerde Uygulanabilirliği: Nitel Bir Araştırma”, **AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, cilt 37, sayı 2, Ankara, 2004.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE ÇOCUK YOKSULLUĞUNUN ERİŞKİN YOKSULLUĞU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:

YOKSULLUĞA ÇÖZÜM BULUNMASI VE ORTADAN KALDIRILMASI İLE İLGİLİ ÖNERİLER *

Alok Kumar JHA

Araştırma Görevlisi, Hindistan Teknoloji Enstitüsü
Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Roorkee, India,
E-mail: akjhadhs@iitr.ernet.in

A. J. MISHRA

Yrd. Doç. Dr. (Sosyoloji),
Hindistan Teknoloji Enstitüsü, Roorkee, India,
E-mail: anindfhs@iitr.ernet.in

Ishwar KUMAR

Araştırma Görevlisi, Hindistan Teknoloji Enstitüsü
Yönetim Çalışmaları Bölümü, Roorkee, India,
E-mail: ish83ddms@iitr.ernet.in

Özet

Bu çalışma çocukların yoksulluğu üzerinde geçici etkileri bulunan mahrumiyetin çeşitli boyutlarını incelemektedir. Bu mahrumiyetler esas alınarak bu çalışma geliştirmekte olan ülkelerde çocuk yoksulluğunun erişkinlerin yoksulluğundan ne derece sorumlu olduğunu araştırmaktadır. Diğer faktörler sabit olarak alınarak bu çalışmada çocuk yoksulluğunun nasıl erişkin yoksulluğuna dönüştüğü araştırılmaktadır. Bu araştırma uluslararası ajans ve araştırmacılar tarafından rapor edilen ikincil kaynaklara dayanmaktadır. Bu çalışmanın sonuç kısmında ise yoksulluk ile mücadelenin politika düzeyinde amaca hizmet edebilecek bir seri öneri ve tavsiyeler verilmektedir.

Anahtar kelimeler: Çocukların yoksulluğu geliştirmekte olan ülkeler, erişkinlerin yoksulluğu, çocuk işçiliği

Abstract

This paper analyzes the various dimensions of deprivations which have causal effect on child poverty. On the basis of these deprivations the paper investigates how much child poverty is responsible for the adult poverty in developing countries. Taking other factors as constant, the study investigates how child poverty finally converts into adult poverty. The paper is based on secondary sources reported by the international agencies & researchers. Finally, the paper concludes with a set of suggestions and recommendations that may be purposeful at the policy level for poverty alleviation.

Keywords: Child poverty, developing countries, adult poverty, child labour

* Bu bildirinin orjinal hali İngilizce olup, burada Türkçe çevirisi yer almaktadır. Bildirinin orjinal hali Sempozyum kitabının İngilizce versiyonunda yer almaktadır.

Giriş

Yoksulluk hemen hemen her ülkenin maruz kaldığı dünya çapında bir sorundur. Dünyadaki altı trilyon insandan 2.8 milyarı yani neredeyse yarısı günlük 2 ABD \$'ının altında meblağ ile geçinmekte ve beşte birine karşılık gelmekte 1.2 milyarı ise günlük 1 ABD \$'ının altında meblağ ile yaşamını sürdürmektedir, bunların yüzde 44'ü çoğunluğunu geliştirmekte olan ülkelerin oluşturduğu Güney Asya'da yaşamaktadırlar (World Bank, 2001/2002; Harris, W.R. 2004). Çocuklar yoksulluğu erişkinlere nazaran daha farklı yaşamaktadırlar. (Alberto, 2009). Gençlik ve çocukların yoksulluğu sürekli ve sabit yoksulluk ve nesiller arası yoksulluğun bir nesilden diğerine aktarımı açısından önemli bir faktördür. Çocuklukta yoksulluğun sınırlanması bu nedenle erişkinlikteki yoksulluğun kök nedeni olmasına yol açan yoksulluğun hafifletilmesine yardımcı olabilir. Çocukluk dönemindeki yoksulluk çocukların dezavantajlı olarak büyüme riskini ve erişkinlikte de yoksulluk riskini arttırmaktadır. Bu nesilden nesile geçen ve çocukluktan erişkinliğe geçen yoksulluk durumu sosyal dışlanmaya sebep olmaktadır (d'Addio, 2007; Cass & Whiteford, 2009). Nesiller arası konum en az kazanç dağılımının en altında ve en üstünde değişebildiğinden yani fakirlik ve zenginlik nesiller arası birbirine geçebilen bir durum olması sebebi ile bir nesil boyunca fakir olan kişilerin ileriki nesillerinin de fakir olmasının muhtemel olması anlamına gelmektedir (Cass ve Whiteford, 2009). Amerika Ülkeleri Kalkınma Bankası'nın Yıllık toplantısında "Yoksulluk döngüsünün kırılması: Erken Çocukluğa Yatırım", Amartya Sen (1999) şöyle demiştir "...*erişkinlerin sürdürdükleri imkânları çocukluklarındaki tecrübeleri ile derinden bağlantılıdır*" (Sen 1999 p.4; Yaquib, 2000). Bu nedenle, erişkin nüfusunda sosyal entegrasyonun sağlanması ile ilgili her tür çaba, çocukların yoksulluğu stratejik olarak ele alınmadığı müddetçe başarısızlığa mahkumdur (Cass ve Whiteford, 2009).

Birçok ülkede son yirmi yıldır çocuk yoksulluğunun yeniden ortaya çıktığı görülmektedir. (Bradburry & Jantti, 1999). Bu da yaşı ilerlemiş kişiler arasında yoksullukla mücadele konusunda önemli çabalar sarf etmemize rağmen sorunun kökeni olan sebep yani çocuk yoksulluğu üzerinde odaklanmamamız sebebi ile sorunun sabit kaldığı veya belirli bir süre sonra yeniden ortaya çıktığını göstermektedir. Çocuk yoksulluğunun kurgulanma oranı ciddi yiyecek, su, temizlik, sağlık, barınma, eğitim, bilgi ve diğer gerekli hizmetlere erişim mahrumiyeti gibi iki veya daha fazla ciddiyet arz eden faktöre dayanmaktadır. Dünya çapında yoksulluk üzerine hazırlanmış olan UNICEF raporunda (2005) "1 milyarın üzerinde çocuk yaşamları, büyümeleri ve gelişmeleri için gerekli olan temel mal ve hizmetlerin en az birinden ciddi derecede mahrumdur" denilmektedir. (UNICEF Raporu, 2005; Minujin & Delamonica, 2005).

Gelişmekte olan ülkelerde çocukların nüfusta yüksek oranda payı bulunması (üçte biri ile yarısı) sebebi ile çocuk yoksulluğu geliştirmekte olan ülkelerde hayli kritiktir, bu nedenle çocuk yoksulluğunun azaltılması nesiller arası yoksulluğun aktarımı döngüsünün kırılması ile gelecekteki genel anlamdaki yoksulluğun azaltılması için gerekli bir yoldur. Ayrıca çocuk yoksulluğunun bazı özelliklerinin çocuklar üzerinde geri döndürülemez etkileri mevcuttur bu nedenle bu safhada çocuk yoksulluğunun ele alınması ile bu sorunu kalıcı bir sonuca ulaştırmak mümkün olabilecektir (Mehrotra, 2006). Gelişmekte olan ülkelerde, çocuk yoksulluğu kazanç veya genel boyutları bakımından genel yoksulluk ile birlikte değerlendirilmektedir. Ancak, gerçekte bu yoksulluğun değil eşitsizliğin bir ölçütüdür. Gelişmekte olan ülkelerde çocuklar için gelire dayalı yoksulluk rakamlarının ve yoksulluğun zayıf sağlık, eğitim, beslenme, su ve temizlik gibi sosyal belirleyicilere dair rakamların bulunmaması çocuk yoksulluğunun ölçülebilmesini daima engellemiştir. Bu gelire dayalı olmayan çocuk yoksulluğunun belirleyici unsurlarının etkileri nesiller arası mevcut unsurlardır (çocukluktan erişkinliğe ve erişkinlerden çocuklara). Ancak, çocukların gelire dayalı olmayan boyutlarının kendi aile bağlarından ayrılması ve bunların yalnızca çocuklar bağlamında düzeltilmeye çalışılması çocuk yoksulluğunun gerçek düzeyinin belirlenmesine yardımcı olabilir (Feeny ve Boyden, 2003; Mehrotra, 2006).

Literatürün İncelenmesi

UNICEF'in çocuk yoksulluğu ile ilgili Dünya Çocuklarının Durumu 2005 Raporunda verilen tanımı şöyle demektedir: "*Yoksulluk içinde yaşayan çocuklar yaşamak, gelişmek ve iyi yetişmek için ihtiyaç duyulan maddi, manevi ve duygusal kaynaklar konusunda da mahrumiyet yaşamakta ve bu da onları kendi haklarından faydalanabilmenin dışında bırakarak toplumun tam ve eşit bir üyesi olarak*

topluma katılımlarını veya tüm potansiyellerini kullanarak başarıya ulaşmalarını engellemektedir” (UNICEF, 2005; Delamonica, E. ve diğerleri. 2006). Buna benzer olarak, Hristiyan Çocukları Fonu (CCF) çocuk yoksulluğunu temel kaynaklardan mahrumiyet, yaşları, cinsiyetleri ve sınıfları v.s. sebebi ile dışlanma ve çevrelerinde tehdit ve saldırıya açık olma olarak görmektedir (Minujin, A. ve diğerleri., 2006). Çocukların yoksulluğu ile ilgili olarak bu çalışma için incelenen tüm tanımlamalar, çocuk yoksulluğunun çok boyutlu bir kavram olduğunu ve insanların temel gereksinimleri ile birlikte çocukların özel ihtiyaçlarını da kapsamaya gerektiğini ortaya koymaktadır. UNICEF çocuk yoksulluğunu erişkin yoksulluğundan ayırmakta ve çocuk yoksulluğunun sebeplerinin ve etkilerinin erişkin yoksulluğundan farklı olduğunu ve çocuklukta yaşanan yoksulluğun etkilerinin çocuklar üzerinde kalıcı etkiler olduğunu kabul etmektedir (CHIP, 2004; UNDP, 2004; Delamonica, E. ve diğerleri. 2006). UNICEF konuyu şu şekilde belirtmektedir “Çocuklar çeşitli tiplerdeki mahrumiyet karşısında hassas ve kırılgandırlar ve hatta kısa süreli mahrumiyetler dahi çocukların uzun süreli gelişiminde etkisini gösterir” (Minujin, 2009). Çocukların yoksulluğunun erişkinler üzerindeki etkisine dikkat çeken Alberto Minujin durumu şu şekilde ifade etmektedir “Yoksulluk, yoksulluk döngüsünü kendi çocuklarına devredecek erişkinler haline gelecek olan çocukların zihinlerinde ve bedenlerinde ömür boyu sürecektir zararlar bırakırlar” (Minujin, A.ve diğerleri, 2005; CIDA, 2004). Diğer taraftan erişkinler yoksulluğun sıkıntılarına gerçekten maruz kalırlar ancak bunun etkileri çocuklarda olduğu gibi kalıcı olmaz (Minujin, A.ve diğerleri, 2005).

Fakir doğan çocuklar fakir doğmayan çocuklara nazaran yaşamlarının çoğunluğunu yoksulluk içinde geçirirler. Erişkinler arasındaki yoksulluk oranları çoğu ülkede çocuklarınkinden yüksektir. Çünkü çocuklar çalıştıklarında ailenin gelir seviyesi yoksulluk sınırının üzerine çıkmakta ancak çocuklar yinede kendi temel ihtiyaçlarından mahrum kalmaktadırlar. Çocuk işçiliğinin mevcudiyeti yalnızca ulusların ekonomik gelişimini etkilemekte değil aynı zamanda çocukların haklarını elinden almakta ve insan haklarını çiğnemektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından 2004’de yayınlanan bir raporda bir çocuk işçinin korkunç resmi ortaya koyulmuştur. Raporda çocuk işçiliğine mahkûm olmuş 218 milyon çocuk bulunduğu ve bunlardan 126 milyonunun tehlikeli işlerde çalıştığı belirtilmektedir. Uluslararası Çalışma Konferansında yayınlanan rapora göre (2006 95’inci oturum) , Çocuk işçiliği dünyadaki yoksulluğun bir cephesidir. Her gün aşırı yoksulluktan 30,000 çocuk ölmektedir (ILO Genel Müdürlüğü Raporu 2006). Daha önceki çalışmalarda yetimler gibi çocukların diğer çocuklara nazaran bazen ikinci sınıf insan muamelesi, daha az gıda, giyim ve sevgi aldıkları ve diğerlerine nazaran daha az okula gittikleri ve daha fazla tam zamanlı çalışmalarının beklendiğini ortaya koymaktadır (Harper, C. & Marcus, R. 2010). Zimbabwe’li bir kızın sözleri durumu şöyle aktarmaktadır (Harper, C. & Marcus, R. 2010) “Okula gitmek istiyorum ancak amcama tarlada yardım etmeliyim. O dedi ki sen benim çocuğum değilsin onun için seni okula gönderemem” (Foster ve diğerleri, 1997:396; Harper, C. & Marcus, R. 2010).

Önceki araştırmalar düşük gelirli bir ailenin çocuğunda psikolojik sorunların ortaya çıkma ihtimalinin yüksek gelir seviyesindeki bir aileden olan çocuklara nazaran 2,5 kat daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır (Lipman, E.L. ve diğerleri. 1996). Çocuklukta yoksulluğun sonuçları tanımlanırken bunların erişkinlikte kırılganlık ve hassasiyete dönüştüğü belirtilmektedir ve önceki araştırmalar düşük doğum kilosu ile doğan çocukların daha düşük IQ’su bulunduğu ve okulda daha düşük performans sergiledikleri ve bir erişkin olarak iş imkânları konusunda zorlandıklarını ortaya koymaktadır. Bu araştırma aynı zamanda düşük gelir seviyesine sahip ailelerden gelen çocukların alkol veya sigara bağımlılığı ile ilgili problemleri yaşama ihtimallerinin daha yüksek olduğunu da ortaya koymuştur. Sigara bağımlılığı aynı zamanda kanser ve kalp hastalıkları vakalarında belirgin sosyo-ekonomik farklılıklar açısından kilit rastlantısal bir faktördür (HM Treasury Report 2008). Çocuk yoksulluğunun erişkin yoksulluğuna dönüşmesini etkileyen sebepler ebeveynlerin gelirleri, ailenin işlevselliği ve ev ortamı, komşu faktörleri ve okul kalitesi sebebi ile ortaya çıkmaktadır (Ratcliffe & McKernan, 2010). Çocuklukta yoksulluk ve erken ebeveynlik birbiri ile yakından ilişkilidir. Uzun vadeli İngiliz araştırmaları fakir kızların ve daha az avantaja sahip bir geçmişe sahip kızların genç kız yaşlarında daha erken anne olma ihtimalini arttırdığını göstermektedir. (Kiernan 1980, 1995, ve 1997; Hobcraft 1999). Genç kızlık yaşlarında hamilelik çocuk yoksulluğunun artmasında önemli bir rol oynayan sosyal temelin rahatsız edici boyutudur. Önceki araştırmalar gençlik yaşlarında ebeveynne sahip çocukların veya tek ebeveynli ailelere sahip çocukların daha yaşlı ebeveynlere sahip olan çocuklara nazaran yaşlandıkça yoksulluk içine düşmeleri ihtimalinin daha

yüksek olduğunu göstermektedir (Avam kamarası Çalışma ve Emeklilik Komisyonu Raporu 2004). Gordon ve diğerleri, (2003) 46 gelişmekte olan ülkeden hane halkı araştırması verilerini çocuklar arasında ciddi mahrumiyetin görülme derecesini keşfetmek üzere kullanmıştır. Bu çalışma yiyecek, su, barınma, eğitim, bilgi ve hizmetlere erişim olmak üzere sekiz refah boyutunun üzerinde durmuştur (Gordon ve diğerleri, 2003). Evin reisinin özürü veya uzun süreli hasta olduğu, tek ebeveynin bulunduğu veya hanedeki diğer bireyler gibi işsiz olduğu ailelerde yaşayan çocuklarda yoksulluk riskinin en üst düzeyde olduğu görülmüştür (Walker & Tomlinson, 2009).

Çocuk yoksulluğunun diğer sebepleri, birçok çeşitli araştırmada işsizlik, evlilik veya ilişkinin sona ermesi, demografik değişimler/göç, yetersiz gelir/aile bireylerinin gelirleri, hanede/ailede mevcut çocuk sayısı, ailenin işlevselliği ve ev ortamı, tek ebeveynin gelir sahibi olması/ebeveyn değişimi, eğitim başarısında yetersiz düzeye sahip olma; yetersiz sağlık hizmeti alma, besleyici gıdalardan, temiz içme suyu ve temizlikten mahrum olma, alt kültür, yetim olma, suç niteliğinde faaliyetler içerisinde/suçlu olma olarak bulunmuştur.

Çocukları Kurtaralım (Londra) tarafından yayınlanan diğer bir araştırmanın rakamları ise her yıl dünyada beşinci yaş gününe erişmeden ölen çocuk sayısının 9.2 milyon olduğu ve bunların yüzde 97'sinin 68 gelişmekte olan ülkede yaşandığını teyit etmektedir (Çocuk Gelişim Endeksi, Çocukları Kurtaralım, 2008). Dünyada her gün 30.000 den fazla çocuk önlenebilir sebeplerden ölmektedir (Çocukları Kurtaralım, 2004; Minujin, A. ve diğerleri, 2005)). Londra Ekonomi Okulu'ndan Mary Robinson Çocuk Yoksulluğunun gelişmekte olan ülkelerdeki ciddiyetini tanımlarken şöyle demiştir "bir milyar çocuk ve gelişmekte olan ülkelerdeki tüm çocukların yarısından fazlası gıda, temiz içme suyu, temizlik tesisatı veya sağlık hizmetleri gibi en az bir temel insan ihtiyacından ciddi anlamda mahrum kalmaktadır. Afrika'nın alt büyük sahrasında kati yoksulluğun en alt sınırı yaşanmaktadır ve burada 207 milyon çocuğun yüzde 65'inin kati yoksulluk içerisinde yaşıyor olması sarsıcıdır. Güney Asya'da da durum bunun çok ötesinde değildir ve 330 milyon çocuğun yüzde 59'u tam yoksulluk içerisinde yaşamlarını sürdürmektedir" (Robinson, 21 Ekim 2003, web-sitesinden).

Tablo-1 Dünyanın çeşitli bölgelerindeki gelişmekte olan ülkelerdeki çocuklar arasında mahrumiyet oranları

	Temel gereksinimler ve çocuklar arasındaki mahrumiyet yüzdeleri (%)						
BÖLGE	Sudan mahrum çocuklar	Tuvaletten mahrum çocuklar	Barınaktan mahrum çocuklar	Bilgiden mahrum çocuklar	Sağlıktan mahrum çocuklar	Gıdadan mahrum çocuklar (U5)	Eğitimden mahrum çocuklar (7-18 yaş arası)
Afrika Alt Büyük Sahrası	52.9	34.7	64.4	28.4	23.5	17.7	28.9
Orta ve Batı Asya	14.1	1.4	16.2	4.2	2.0	6.9	5.9
Doğu Asya ve Pasifik	12.7	10.2	9.9	5.5	5.2	12.1	3.4
Latin Amerika ve Karayipler	7.0	16.2	21.4	4.6	6.5	4.7	3.4
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	21.2	24.5	47.4	7.4	16.3	14.3	21.2
Güney Asya	17.8	61.4	45.3	28.3	22.5	24.0	19.2
Gelişmekte Olan Dünya Toplamı	21.1	30.7	33.9	16.1	14.2	16.1	13.1

Kaynak: (Dünya Çocuklarının Durumu Raporu, 2002).

Yukarıdaki tabloda verilen gelişmekte olan ülkelerdeki temel ihtiyaçlardan bölgesel olarak mahrumiyet rakamlarına dayanarak Tablo 2'de gelişmekte olan dünyanın çeşitli bölgelerinde kati yoksulluk içerisindeki çocukların oranı ile çocuk yoksulluğunun rastgele faktörlerinden biri olan en az bir temel gereksinimden ciddi olarak mahrum olan çocukların oranı verilmiştir.

Tablo-2

BÖLGE	Bölgesel U18 nüfusu (000)	Kati yoksulluk içerisindeki çocukların oranı (%)	en az 1 temel gereksinimden mahrum olan çocukların oranı (%)
Afrika Alt Büyük Sahrası	317,860	62.0	82.0
Orta ve Batı Asya	85,559	8.5	30.5
Doğu Asya ve Pasifik	590,621	8.6	29.8
Latin Amerika ve Karayipler	193,374	14.5	32.1
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	151,854	34.8	61.4
Güney Asya	559,615	54.0	80.6
Gelişmekte Olan Dünya Toplamı	1,898,883	33.6	56.3

Kaynak: (Dünya Çocuklarının Durumu Raporu, 2002).

Not: Nüfus rakamları 2000 yılının rakamlarıdır.

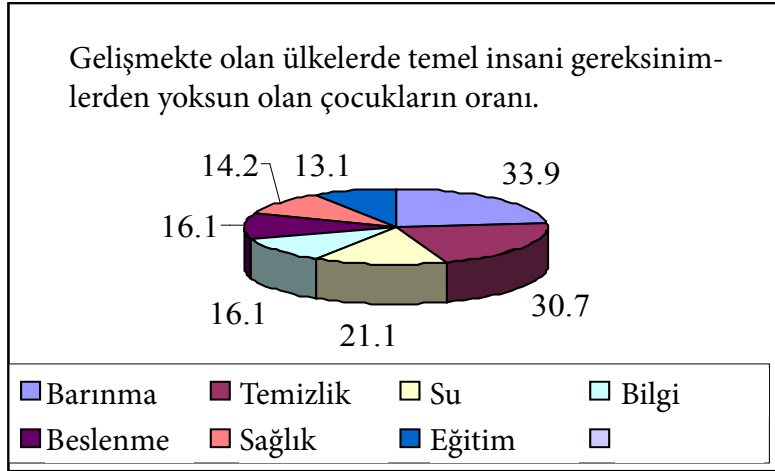
Maslow'un insan motivasyonunda ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisi gıda, barınma, yuva ve güvenlik gibi yaşamı sürdürebilmek için gerekli olan daha düşük sıradaki temel ihtiyaçlara önem vermektedir (Fizyolojik ihtiyaçlar). Fakir kişiler ancak alt sıradaki ihtiyaçları karşılandığında özerklik ve özsaygı gibi üst sıradaki ihtiyaçlarının peşine düşmektedirler. Alt sıradaki ihtiyaçlar karşılanmadığında bir çocuğun yaşamını sürdürmesi ve gelişimi zordur. (Masters, J. 2004).

18 Mart 1999'daki bir yıllık toplantıda İngiltere Başbakanı Tony Blair konuşmasında "çocuk yoksulluğunun sona erdirilmesi" hedefini açıklarken şöyle demiştir "çocuklar nüfusun yüzde 20'sini teşkil ederken onlar geleceğin yüzde yüzüdür" (Walker, R. & Tomlinson, M. 2009). Gelişmekte olan ülkelerdeki çocuk yoksulluğunun korkunç tablosunu tanımlarken Politika ve Planlama Dairesi (UNICEF) tarafından yapılan geçmiş bir araştırma aşağıdaki sonuçları bulmuştur (Minujin, A. ve diğerleri, 2005).

- Gelişmekte olan dünyada çocukların yarısından fazlası yoksulluk içinde yaşamaktadır.
- Altı çocuktan biri yetersiz beslenmekte veya yetersiz büyümeden muzdariptir; yedi çocuktan birinin hiçbir şekilde tıbbi bakım imkânı bulunmamaktadır; beş çocuktan biri temiz su içmemekte ve üç çocuktan birinin evinde temizlenme tesisatı bulunmamaktadır.
- 640 milyondan fazla çocuk çamurdan zeminler üzerinde veya aşırı derece kalabalık meskenlerde oturmaktadır.
- 120 milyondan fazla çocuk ilkokulu bırakmıştır ve bunların çoğunluğu kız çocuklarıdır (300 milyon).
- Dünya çapında 30.000'den fazla çocuk önlenebilir sebeplerle her gün ölmektedir (Çocukları Kurtaralım, 2004).

Bazen hükümetler tarafından uygulanan geleneksel geliştirme politikaları çocukları farklı biçimlerde etkilemektedir ve bu da çocuk yoksulluğunun erişkinlere nazaran daha farklı yaşandığını kanıtlamaktadır. Örneğin, Washington Konsensüsü kapsamında savunulan yapısal düzenleme programlarının çocuklar üzerinde büyük etkisi olmuştur. Mali disiplin adına yapısal düzenleme programları eğitim, sağlık hizmetleri ve gıda yardımları gibi sosyal hizmetlerde kesintiye gitmiştir. Bu kesinti yalnızca birkaç yıl uygulanmış ancak bu kısa süreli tasarruf tedbirlerinin uygulamasının etkileri çocuklar üzerinde ömür boyu sürecek etkiler bırakmıştır (Vandemoortele, 2000; Minujin, A. ve diğerleri, 2005). Sosyal harcamalarda yapılan kesintiler çocukların faydalandığı sosyal programlara zarar vermiş ve çocuklar bu kesintileri toplu olarak yaşamışlardır. Diğer taraftan erişkinler eğitim ve sağlık hizmetlerindeki bu kesintilerden aynı derecede kritik olarak etkilenmemişlerdir (CHIP, 2004; Minujin, A. ve diğerleri, 2005).

(Şekil-1)

Veri Kaynağı: (Gordon, ve diğerleri, 2003)

Gelişmekte olan ülkelerde çocuk yoksulluğu

Gelişmekte olan ülkelerde beş yaşın altındaki çocukların %15'inden fazlası ciddi olarak yetersiz beslenmektedir ve bunların yarısından fazlası, 91 milyonu, Güney Afrika'dadır. Barınma ve temizlik konusunda bu gelişmekte olan ülkelerdeki çok ciddi mahrumiyet koşullardan çocuklar etkilenmektedir ve yarım milyarın üzerinde çocuk (%34) çamurdan bir zemin üzerinde bir odada beş kişiden fazla kişi ile birlikte yaşamaktadırlar. Yarım milyardan fazla çocuk (%31) temizlik imkânının bulunmadığı yerlerde yaşamaktadır. Neredeyse yarım milyar çocuğun bilgiye erişim eksikliği bulunmakta (%25) ve 376 milyonun üzerinde çocuk ise temiz içecek su bulamamaktadır. 270 milyon civarında çocuk veya gelişmekte olan ülkelerdeki tüm çocukların yüzde 14'ünün sağlık hizmetlerine erişim imkânı yoktur (Minujin. A. ve diğerleri., 2005).

Güney Asya'da ve Afrika'nın alt büyük sahrasında dört çocuktan biri temel altı aşılardan herhangi biri ile aşılanmamakta veya diyare gibi rahatsızlıklara yakalandıklarında tedaviye erişim imkânları yoktur. Ortalamada gelişmekte olan ülkelerde çocukların %15'i ciddi anlamda sağlıktan yoksundur (265 milyon çocuk). Gelişmekte olan ülkelerde 140 milyonun üzerinde çocuk ki bunlar 7 ila 18 yaş arasındaki yüzde 13'lük dilimi oluşturmaktadır, okula hiç gitmemiştir (Gordon, ve diğerleri, 2003). Bu oran Afrika'nın alt büyük sahrasında kızlar arasında yüzde 32'dir ve burada oğlanlar da okula gönderilmemektedir ve oğlanların oranı ise yüzde 27'dir. Kırsal kesimdeki çocukların yüzde 33'ü Orta Doğu ve Güney Afrika'da bulunmaktadır. Güney Asya'da ise bu oranlar sırası ile yüzde 25 ve 14'tür ve kızların dünya çapında maruz kaldığı dezavantaja belirgin ölçüde katkıda bulunmaktadır. Dünya çapında, kızların yüzde 16'sı ve oğlanların yüzde 10'u okula gitme şansını elde edememektedir (Gordon, ve diğerleri, 2003).

Gelişmekte olan ülkelerdeki 640 milyonun üzerinde çocuk barınma imkânlarından mahrum olup, barınma konusunda en ciddi boyutta mahrumiyet Afrika'nın alt büyük sahrasındaki çocuklar tarafından yaşanmaktadır. Ancak, uygun barınma imkânlarına sahip olamama aynı zamanda Güney Asya ve Orta Doğu ile Kuzey Afrika'da da hayli yaygındır; en son bölgede kırsal kesimdeki çocuklar şehirlerdeki yaşıtlarının nerede ise dört katı daha fazla barınma mahrumiyetine maruz kalmaktadırlar (Minujin. A. ve diğerleri., 2005). 2000 yılında derlenmiş olan ve temel ihtiyaçlardan mahrum kalma ve Hindistan senaryosunda çocuk yoksulluğu ile ilgili rakamlar veren bir araştırmanın verilerine göre Hindistan'daki çocukların %19.4'ü sudan yoksundur, %68.3'ü temizlikten yoksundur ve %36.8'i barınma imkanlarından yoksundur ve %38.3'ü bilgiden yoksun ve %15.6'sı eğitimden yoksundur, çocukların %26.3'ü yiyecekten yoksun olup %21.4'ü sağlık konusunda mahrumiyet içindedir ki bu da çocukların %57.2'sinin kati yoksulluk içerisinde olduğu sonucunu doğurmaktadır (Gordon, ve diğerleri, 2003). Yaklaşık 400 milyon çocuk – gelişmekte olan ülkelerde ortalama her beş çocukta birinin – temiz su bulma imkanı yoktur. Bu durum özellikle Afrika'nın alt büyük Sahrasında çok daha ciddi boyutlardadır, burada Etiyopya, Ruanda ve Uganda gibi ül-

kelerde çocuklar yüzey sularını kullanmakta veya korunaklı su kaynağı bulabilmek için 15 dakikadan fazla bir süre yürümek zorunda kalmaktadırlar. Ciddi su mahrumiyeti ile ilgili oranlar kırsal kesimde (%27) şehirdekilere nazaran (%7) önemli ölçüde yüksektir. Temiz su eksikliği hastalıkların başlıca sebebi olup aynı zamanda çocukların üretkenliğini ve okula devamını da etkilemektedir. Çocuklar ve özellikle su aramak için uzun mesafeleri yürüyerek kat eden kız çocukları genellikle okula devam etmekten alıkonulmaktadır (Minujin. A. ve diğerleri, 2005).

Çocuk yoksulluğunun erişkinler üzerinde doğrudan veya dolaylı etki yaratan belirleyici faktörleri:

Yetersiz Beslenme

Yetersiz beslenmenin bağışıklık sistemi üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Yetersiz beslenmişlik durumu HIV enfeksiyonlarından ölüme kadar ilerleyen sağlık tehditlerine açıklık ile ilişkilidir. (Bates, ve diğerleri, 2004; Seager ve Ganyaza, 2005). İyi beslenmeden mahrum olan çocuklar sağlıklı veya iyi beslenmiş çocuklara nazaran kendilerini yoksulluktan korumak veya çıkartmak için daha fazla çaba sarf etmek zorundadır. Erken çocukluktaki büyüme ile ilgili sorunlar genetik farklılıklardan ziyade yetersiz beslenme ve enfeksiyonlar sonucu görülmektedir (Grantham, S. ve diğerleri., 2007). Bir araştırma büyüme sorunları ve zayıflığın uzun vadede bir çocuğun fakir bir erişkin olma ihtimalini etkileyen geri tepkimeleri doğurduğunu açıklamaktadır (Bird, 2007). Araştırmada kızların düşük doğum ağırlığı ile doğmuş olmaları durumunda yetersiz beslenme ile büyüdüklerini ve muhtemelen kendilerinin de yetersiz beslenen anneler olacağı ve bunun da yetersiz beslenme ve büyümemenin nesiller arası yayılımına neden olacağı belirtilmektedir (Harper, 2004a; Freedman ve diğerleri., 2005:55; UNU, 2000:23; Bird, 2007). Gelişmekte olan ülkelerde beş yaşındaki çocukların yüzde 15'i ciddi anlamda beslenmeden yoksundurlar (Gordon, ve diğerleri., 2003, p. 8). Çocuk yoksulluğu bir ailenin ve ülkenin gelişim düzeyi üzerinde nesiller boyunca süren uzun vadeli etkiler yaratmaktadır. Yetersiz beslenen çocuklar geri döndürülemez kavramsal ve fiziki hasara maruz kalabilmektedirler ve neticesi genellikle hasta veya fakir erişkin olmaya sebep olan konsantrasyon bozuklukları ve okulda öğrenme zorlukları yaşama ihtimalleri yüksektir. (Çocukları Kurtaralım, Çocuk Gelişimi Endeksi, 2008).

Eğitim Mahrumiyeti

Çocukluğunu okulda geçiren çocuklar zihinsel gelişim ve bilgilerini ilerletmektedirler ve bu da onlara daha az okula giden çocuklara nazaran daha becerikli, üretken ve daha iyi maaş alan erişkinler haline gelme imkânı tanımaktadır (Çocukları Kurtaralım, Çocuk Gelişimi Endeksi, 2008). 51 ülkede yapılan bir araştırma ortalama olarak her bir okula devam edilen yılın kişilerin maaşlarını erişkinlikte yaklaşık olarak %10 arttırmaktadır (Gordon, ve diğerleri., 2003). Bir araştırma kadınların eğitiminin çocukların yetersiz beslenme oranlarının belirlenmesinde en önemli faktör olduğunu ortaya koymuştur. (L. Smith and L. Haddad, 2000). Kadınların eğitimi nesiller arasında yoksulluğun birbirine aktarılmasının kırılabilmesi için esas olan bir gerekliliktir. Araştırmalar kadınların okur yazarlığındaki her bir yüzde 10'luk artış ile ülke ekonomisinin yüzde 0.3 büyüyebileceğini göstermektedir (WSP Kasım, 2004). Çocukluktaki yoksulluk çocukların akademik başarısını etkilemektedir. Fakir olan ailelerde yetişen çocuklar düşük düzeyde eğitime devam ve okulu bırakma konusunda büyük riskle karşı karşıyadır (Verner & Alda, 2004, Seager and Ganyaza, 2005). Daha önceki araştırmalar ortaöğretimi tamamlayan çocukların gelecek hayatlarında fakir kalmaktan büyük ihtimalle korunduklarını açıklamaktadır (Bird, 2007).

Sağlık Mahrumiyeti

Çocukluk daha iyi bir gelecek için umutların temelini atıldığı dönemdir (Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu Raporu, 2005). Çocuklardaki kronik hastalıklar fiziki, sosyal ve gelişimsel gecikmelere sebep olmaktadır (Warwick ve diğerleri. 1998, Seager ve Ganyaza, 2005). Kronik hastalıkların tedavi edilmeden bırakılması durumunda bu ev ahalisinin uzun vadede fakirleşmesine yol açmaktadır (Seager & Ganyaza, 2005).

Yoksulluk çocukların sağlığını ve büyümesini bir kaç boyutta olumsuz olarak etkilemektedir. Örneğin, yoksulluk artan yeni doğan ve yeni doğan dönemi sonrasında ölüm oranları, kazalar veya fiziksel şiddet/ihmal sonucu daha fazla yaralanma tehlikesi, yüksek astım riski ve çoklu yaşlardaki bir seri testte daha düşük gelişim değerleri ile ilişkilidir (Aber, ve diğerleri., 1997). Çocuk-

luktaki yoksulluk ve sosyal eşitsizlikler çocukların sağlığı üzerinde çok derin etkiler yaratmakta ve bunların yansıması, sağlık üzerindeki etkileri ileri erişkinlik çağlarına kadar hayatları boyunca devam etmektedir (Spencer, GMB Raporu, *Çocuk Yoksulluğuna Son*, 2010). Dünya çapında ve tarihi olarak yoksulluk çocuk ve erişkin sağlığı konusunda başlıca belirleyici faktör olmuştur.

Barınma Mahrumiyeti

Çalışmalar evsiz çocukların diğer çocuklara nazaran zihinsel sağlık problemleri ile üç veya dört kat daha fazla karşılaştığını göstermektedir. Çok kalabalık ve elverişsiz ev ortamlarında yaşayan çocuklar anksiyete ve depresyon geliştirebilmekte ve uyku düzeninin bozulması, yetersiz beslenme, yatak ısıtma ve kirletme gibi sorunlar yaşamaktadırlar (Shelter'ın Milyon Çocuk Kampanyası, Haziran 2006). Ayrıca, Shelter'ın araştırmasına yanıt veren öğretmenlerin dörtte üçünden fazlası kötü barınma koşullarında yaşayan çocukların diğer çocuklara nazaran daha mutsuz veya depresif olduklarını belirtmişlerdir. Kötü ev ve barınma koşullarında yaşayan çocuklar hiperaktivite veya saldırganlık gibi davranış sorunları geliştirmeye de daha meyilli olmaktadır. Aşırı kalabalık veya uygun olmayan koşullarda yaşayan çocuklarda astım veya bronşit gibi solunum yolu hastalıklarının gelişmesi veya tüberküloz veya menenjit gibi yaşamı tehdit eden hastalıklara yakalanma eğilimleri daha yüksektir (Shelter, *Zamana Karşı*, 2006).

Su Mahrumiyeti

Su yoksulluk ile mücadelede stratejik bir araç ve sağlığın ve üretkenliğin artırılması ile insan ömrünün uzatılması konusunda önemli bir araçtır. Araştırmalar yoğun kurt enfeksiyonları yaşayan çocukların öğrenme kabiliyeti testlerinde, bilişsel işlevlerinde ve eğitimsel gelişimlerinde daha düşük performans gösterdiklerini ve ağır enfeksiyon vakalarının gelişimde altı aya kadar bir gecikmeye sebep olabildiğini göstermiştir (Su ve Sanitasyon Programı, Kasım 2004). Bir araştırma çocukların uzun mesafeler boyunca su taşımalarının yaralanmalara sebep olabildiğini ve su toplamak için sarf edilen zamanın okula devamlarını etkilediğini belirtmiştir (Gorden ve diğerleri., 2003).

Sanitasyon/Temizlik Mahrumiyeti

Sanitasyonda ilerleme çoğunlukla sağlık açısından düşünülmektedir ve hastalıkların azalması sanitasyon yani temizliğin en çabuk ve direkt etkilerinden biridir. Arttırılmış temizlik/sanitasyon anemi ve yorgunluğa yol açan kancalı kurt gibi kurt üremesini azaltmaktadır. Temizlik özellikle çocuklarda diyare gibi temizlik ile ilişkili hastalıklardan korunma konusunda etkilidir. Temizlik aynı zamanda mali faydalar sağlamakta ve bu sektöre yapılan yatırımlar diğer sektörlerdeki maliyetleri de azaltmaktadır. Bunun en belirgin olanı tedavi edici sağlık sektörüdür. (WSP, Kasım 2004). Daha önceki bir araştırmada mahrumiyet ve yoksulluğun tüm yedi alanı arasında kırsal kesimdeki çocukların şehirli çocuklara nazaran ciddi temizlik mahrumiyeti konusunda çok daha fazla yoksulluk çektiklerini göstermiştir (Gorden ve diğerleri., 2003).

Bilgi Mahrumiyeti

Bilgi ve enformasyon yoksullukla mücadele stratejilerinin kritik öğeleridir (Harris, 2004). Gelişmekte olan ülkelerdeki çocuklar bilgiden yoksundur, televizyon, radyo, telefon veya gazeteyle erişim imkanları yoktur (Gorden ve diğerleri., 2003). Bilgiye erişimin bulunmadığı yerlerde çocuklar eğitim konusunda kendi hak ve imkanlarından haberdar olmalarını sağlayan mekanizmalar da dahil olmak üzere çok daha geniş anlamda mahrumiyet çekmekte ve aynı zamanda etkin olarak topluma katılma kabiliyetinden de mahrum kalmaktadırlar. Bu bilgi eksikliği çocukların büyüyüp erişkin olduklarında genel toplumdan dışlanma gibi ciddi problemlerle karşı karşıya kalmalarına sebep olabilmektedir. Daha önceki araştırmalar ciddi bilgi mahrumiyetinin 21^{inci} yüzyılda gerek çocukların bireysel olarak gelişiminde gerekse toplumun bir bütün olarak gelişiminde çok önemli bir engel teşkil ettiğini açıklamaktadır (Gorden ve diğerleri., 2003).

Çocuk yoksulluğunun erişkin yoksulluğu üzerindeki etkisi

Bugünün çocukları yarının dünyasıdır. Ancak, eğitimsiz, yetersiz beslenmiş, fakir çocukların yarının eğitimsiz, yetersiz beslenmiş ve fakir erişkinleri olma ihtimali yüksektir (UNDP, 2004; Minujin, 2005). Bu nedenle, gelecekte yoksulluğun ortadan kaldırılabilmesi için bugün çocuk yoksulluğu

direkt olarak ele alınmak zorundadır. Çocukluktaki yoksulluk ısrarlı ve kronik yoksulluk açısından ve nesillerden nesillere yoksulluğun taşınması açısından belirgin bir faktördür.

Araştırmalar sosyo-ekonomik statünün doğum öncesinden başlayarak erişkinliğe kadar devam eden çocuklarda sağlıksal, bilişsel ve sosyo-duygusal açıdan ortaya çıkan sonuçlar ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Çocukların refahını sosyo-ekonomik statüye bağlayan malzeme ve sosyal kaynaklara erişim veya gerek çocukların kendilerinin gerekse ebeveynlerinin stresi tetikleyen koşullar karşısındaki reaksiyonları gibi mekanizma türleri öne sürülmektedir (Bradley ve diğerleri, 2002).

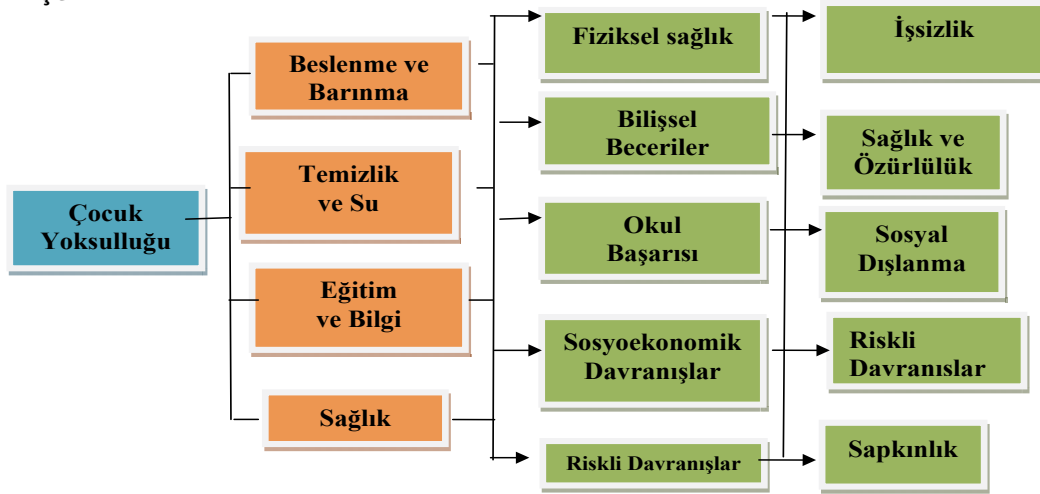
Gelişmekte olan ülkelerdeki gelişimsel potansiyellerine ulaşamayan dezavantajlı çocukların üretken erişkinler olabilme ihtimali zayıftır. Bu bireylerin üretkenliğini azaltan iki yol mevcuttur: okulda geçirilen daha az sene ve okulda her yılbaşına görülen daha az öğretim. Bir yıl daha az okula gitmenin getirdiği ekonomik maliyet nedir? 51 ülke üzerinde yapılan araştırmalar ortalamada her bir okula gidilen yılın bireylerin maaşlarını % 9.7 arttırdığını göstermektedir (McGregor ve diğerleri, 2007). Daha önceki bir araştırma çocuk yoksulluğunun erişkin yoksulluğu üzerindeki sonuçlarını biyolojik ve antropolojik faktörlerden de anlam çıkartarak araştırmış ve incelemiştir. “Yoksul çocuklar büyüyerek yoksul erişkinler olmakta: zararlı mekanizma veya ileri belirleyici teori”, isimli araştırmada Shahin Yağub çocuk yoksulluğunun erişkin yoksulluğuna neden olup olmadığının kanıtlarını incelemiştir? Bazı biyolojik mekanizmaları davranışsal ilişkilerin yardımı ile açıklayarak gerek çocukluk gerekse erişkinlik sürecinde çocuklardaki yoksulluğun zararlarına – en azından bazen veya kısmen – karşı konulabileceğini veya bunların geri çevrilebileceğini açıklamıştır (Yağub, 2002).

Gelişmekte olan ülkelerdeki çocuk yoksulluğu sıklıkla ve özellikle kız çocuklarında yetersiz beslenmeye sebep olmakta ve bu da düşük doğum kilolu bebeklerin doğurulma ihtimalini arttırmaktadır ki bu, bu bebeklerin yaşama şansını tehlikeye sokmaktadır (Barrientos & DeJong, 2004). Büyüme sorunları ile karşı karşıya olan çocuklar erişkin olduklarında hastalığa yakalanma konusunda daha meyilli olmakta ve hamilelik ve çocuk doğurma esnasında daha fazla komplikasyon ile karşılaşmaktadırlar. Kronik yetersiz beslenme çocukların erişkin olduklarında üretkenliğini azaltmaktadır (Çocuk Gelişim Endeksi, Çocukları Kurtaralım, 2008). Geçmiş çalışmalardan birinin yaptığı hesaplara göre “bir erişkinin yıllık geliri çocukken büyüme sorunları ile karşı karşıya kalmış ise yaklaşık beşte bir azalmaktadır”. Bu da bir ülkenin ekonomik üretkenliği için zarar verici sonuçlar doğuracak bir darbedir” (Çocuk Gelişim Endeksi, Çocukları Kurtaralım, 2008).

Amerika Birleşik Devletleri’nde yoksulluğun sürekliliği konusunda siyah ve beyaz çocuklar arasında yapılan bir araştırmaya göre yoksul olarak doğmanın gelecekteki yoksulluk statüsü açısından çok güçlü bir belirleyici olduğu bulunmuştur. Yoksul doğan beyaz çocukların %13’ünün ve siyah çocukların %69’unun çocuklarının en azından yarısının yoksulluk içinde geçirdikleri tespit edilmiştir. Bu çalışma aynı zamanda yoksulluk içinde doğan ve yaşamlarının çoğunluğunu fakir aileler içersinde geçiren çocukların yüksek gelir seviyeli ailelerde yaşayan çocuklara nazaran daha olumsuz bir erişkinlikle sonuçlandığını göstermektedir. (Ratcliffe & McKernan, 2010) Ancak bu bulgular gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki refah durumunun yapısına göre farklılık göstermektedir.

Eğitimsel başarının eksikliği fakir büyüyen çocukların okuryazarlık oranının düşük olması, okulu bırakma oranlarının yüksek olması ve yüksek suç işleme oranlarına sahip olmaları sebebi ile çocukların yaşama şansında ardışık bir etki yaratmaktadır. Araştırma okuryazar olmamak ile suç işleme ve erişkinlikteki suç davranışları arasında güçlü bir ilişki bulunduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Risman, 2010). Bu döngünün kırılabilmesi için çocuklara uygun beslenme, barınma, sağlık, eğitim ve kamu hizmetleri (örneğin su ve temizlik) ile toplumda seslerini duyurabilme imkânı sağlanmalıdır (UNDP, 2004). Bu temel hizmetler çocukların refahını arttıracak ve çocukluktaki yoksulluktan kaçabilmek ve nesilden nesile aktarılan yoksulluk döngüsünden çıkabilmek için gereken temel araçları temin edecektir.

Şekil-2

Şekil 2. Çocuk yoksulluğunun gelişmekte olan ülkelerde erişkinlikteki sonuçları üzerindeki etkisine ait genel model, bazı model kalemleri Oberg, C (2003)'in, *Çocuk yoksulluğunun sağlık ve gelişim üzerindeki etkileri*, Sağlıklı Nesiller, Cilt.4, No.1, sayfa 6'dan uyarlanmıştır.

Sonuç ve Öneriler:

Araştırmalarda elde edilen bulgular gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların onların sağlıklı, üretken ve uygun erişkinler haline gelmelerine ve hayatlarının tüm potansiyelini anlayabilecek erişkinler olabilmelerine imkan tanıyacak temel imkan veya hizmetlerden mahrum kalarak büyüdüğünü göstermektedir. Yukarıda bahsedilen ve çocukların yoksulluğuna sebep olan yoksunluk ve mahrumiyet uçurumunun acilen kapatılması gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde erişkinlerin yoksulluğuna önderlik eden çocuk yoksulluğu ile mücadele edilebilmesi için en iyi biçimde sosyal altyapının kurulması konusunda önerilen önlem ve tavsiyeler yer almaktadır.

1. Fakir çocukların bulunması:

Belirli bölgelerde fakir çocukların bulunması birincil hedef olmalıdır. Yoksulluğun giderilmesi programının hazırlanması öncesinde fakir çocukların bulunduğu bölgelerin ve fakir çocuk sayısının belirlenmesi için geniş kapsamlı ve detaylı bir araştırma yapılmalıdır. Birey düzeyinde, aile düzeyinde, sosyal düzeyde ve ulusal düzeyde hedef üzerinde odaklanılmalıdır.

2. Yoksulluğun azaltılması stratejileri kırsal kesimde uygulanmalıdır:

Kırsal kesimdeki yoksul çocuklar sıklıkla uzun süreli olarak yoksulluğa maruz kalmaktadırlar ve bu çocuklar ciddi su, barınma, temizlik, eğitim, sağlık ve iklim koşulları gibi temel faktörler açısından yoksun kalmakta ve bu konuda çok daha hassas olmaktadır. Dünya'daki yoksulların yüzde 75'i kırsal kesimde yaşamaktadır. Kırsal kesimler şehir kesimlerine nazaran genellikle belirgin biçimde daha yoksuldur. (Ulusal Denetim Ofisi, İngiltere 2007).

3. Temel ihtiyaçların sağlanması:

Çocuklar arasında temel ihtiyaçlardan yoksunluk düzeyinin bulunması için özel önlemler gereklidir. (özellikle kırsal kesimde) Eğitim ve sağlık konusu üzerinde daha fazla odaklanılmalıdır.

4. İhtiyaçların farkındalığı kampanyaları ve toplumun katılımının sağlanması:

Bristol'un Yoksunluk Göstergeleri Çalışmasında belirtilen temel ihtiyaçlara çocukların erişimi etkin hükümet politikalarına toplumun katılımının sağlanması ve ulusal ve uluslararası düzeyde Sivil Toplum Örgütlerinin katılımının sağlanması ile başarılabilmektedir. Bunlarda başarı elde etmek için farkındalık kampanyalarının başlatılmasına büyük ölçüde ihtiyaç vardır.

5. Erken çocukluk döneminde bakım ile ilgili "Nakit-Transferi" gibi bazı programlar uygulanmalıdır:

Birçok ülkede başlatılan "Ayni" veya Nakdi" olmak üzere Nakit Transferi programının çocukların yoksulluğunun giderilmesi konusunda başarılı sonuçlar doğurduğuna dair kanıtlar mevcuttur. Bu başarılı sonuçlar Güney Afrika, Latin Amerika, Meksika ve Brezilya'da çocukları destekleme bağışlarında görülebilmektedir. Bu tip nakit transferleri ya "Garanti Edilmiş Minimum Gelir" ya da

Ailelere çocuk başına verilen tahsisatı temin edebilmektedir. Bu politika ailelerde maksimum 2 çocuğa kadar uygulanabilir. Bir çalışmada ailelere çocuklar için ödenen tahsisatlar olmasa idi Macaristan'da çocuk yoksulluğunun yüzde 85 daha yüksek olacağını, Polonya'da ise bu oranın üçte bir daha yüksek olacağı tahmin edilmektedir. (Barrientos & DeJong, 2004). Hindistan'da da yetişkinler için uygulanan "Mahatma Gandhi Kırsal Kesimde İstihdam Garantisi Ulusal Programı" ve eğitimdeki çocuklara beslenme desteği amaçlı "Gün Ortası Beslenme Programı" gibi programlar vasıtasıyla başarılı sonuçlar alınmaktadır. Nakit Transferi programı da ulusal hazinede anneler adına açılacak hesaplara yapılacak para transferleri şeklinde işleyecektir. Anneler bu parayı ihtiyaç duyduklarında temel destek sağlamak üzere çekebileceklerdir. Bu hesaplar neden annelerin adına açılacaktır? Çünkü araştırmalar annelerin yönetimindeki aile bireyleri/hane halkı gelirin yanı sıra diğer açılardan daha iyi durumdadırlar çünkü kadınlar refahı arttırmak üzere tüketim uygulamalarına açıkça çok daha büyük önem vermektedirler (Minujin, A. ve diğerleri, 2005).

6. Çocukların yoksulluğu ile ilgili programların uygulanmasında insan hakları yaklaşımı esas alınmalıdır:

Çocukların yoksulluğunun giderilmesi için hazırlanan politikalar otomatik olarak insan hakları ve çocuk haklarının korunması fikrini kapsayacak biçimde hazırlanmalıdır.

7. Çocuk haklarının istismarına karşı sıkı bir gözetim gereklidir:

Herhangi bir yoksulluğun giderilmesi programının hedefine ulaşabilmesi için çocuk haklarının istismarına karşı sıkı gözetimin sağlanması gerekmektedir. Aynı zamanda gelişmelerin de sıklıkla değerlendirilmesi lazımdır. Medyanın rolü burada devlet mercilerinin desteği ile artmaktadır. Çocuk haklarını istismar edebilecek herhangi bir yeni resmi veya sivil girişim fark edilebilmelidir. Yarım yıllık veya çeyrek yıllık gelişim değerlendirme raporları yayınlanmalı ve ilgili devlet kurumlarına gönderilmelidir.

8. Çocukların eğitime yönelik programlar diğer temel ihtiyaçların karşılanması ile birleştirilmelidir:

Okula göndermenin yeniden başlatılmasında ilk adımı temiz su, temizlik, sağlık ve hijyeninde beraberinde temin edilmesi ile başlatınız. Bu tip bir programın kilit hedefi çocukları sınıfta açıktan korumak, okula kayıt ve devamlılığı arttırmak, çocuklar arasında gelişmiş sağlık kaynaklarını temin etmek olmalıdır. Bu tip programların başarısı Hindistan'da uygulanan ve dünyadaki en büyük okulda öğlen yemeği programı olan "Gün Ortası Beslenme Programı"nda görülmektedir.

9. Yoksul çocuk ve kadınlar için mesleki eğitim merkezleri açılmalıdır:

Çocukların yoksulluğunun giderilmesi ile ilgili ulusal stratejiler yoksul çocuklar ve kadınlar için mesleki eğitimi amaçlamalıdır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere hükümet istihdam alanlarını genişletmek üzere ayrı bir bütçe tahsis etmelidir.

10. Çocuk Bakım Merkezlerinin Kurulması:

Merkezi Hükümet ve yerel hükümetlerin desteği ile Sivil Toplum Örgütleri çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanabileceği özel çocuk bakım merkezlerinin kurulması yönünde çalışmalar yürütmelidirler (özellikle sokak çocukları veya yetimler için).

Sonuç

Bu çalışma çocuk yoksulluğunun nedenbilimi ile ilişkili bazı konuları ele almakta ve bunların gelişmekte olan ülkelerdeki ciddiyeti ve erişkin yoksulluğu üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu çalışmada çocuk yoksulluğu ile ilgili farklı bakış açıları sunulmuş ve çocuk yoksulluğunun çocukluktan erişkinliğe geçişte nasıl aktarıldığına dair geçmiş araştırmalardan destek alarak temel ihtiyaçlardan mahrumiyet çeşitleri konusunda karma bir set oluşturulmuştur. Çocukluk kıymetli bir zaman dilimidir ve bu süreçte çocuklara daha gelişmiş imkânlar, korkusuz yaşayabilme imkânı ve şiddetten korunma imkânı, istismar ve kötüye kullanmadan korunma imkânı sağlanmalı ve yaşamaları ve çocuklukları boyunca yarının büyükleri olmaya geçişte avantajlı bir hayata sahip olabilmeleri için gerekli temel ihtiyaçlardan mahrum bırakılmamaları gerekmektedir. Çocuk yoksulluğu ile erişkin yoksulluğu iki ayrı olgu değildir ancak birbiriyle ciddi ölçüde ilişkilidirler. Çocuk yoksulluğunun ısrarla devam etmesi ve kolay kolay ortadan kalkmaması bariz sebeplerden erişkin yoksulluğuna dönüşmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların çoğunluğu daha iyi bir gelecek umuduyla yaşamak için mücadele vermektedirler. Dolayısıyla, bu gün mahrumiyet ile boğu-

şan çocukları akıldan çıkartmaksızın gelecekte yoksulluğu sona erdirmeye ciddi önem vermeli ve dikkat etmeliyiz. Çocukların erişkin yoksulluğuna dönüşen yoksulluk döngüsünün çocukların refahının uygun gıda güvenliği (besleyici gıdalar), barınma (uygun meskenler), sağlık bakımı (uygun tıbbi tesisler), eğitim (esasen ilköğretim), bilgi (gazete ve kitaplara erişim), kamu hizmetleri (temiz su ve temizliğe erişim) ve toplumda seslerini duyurabilme imkânlarının tanınması ile kırılabilir. Gerekli hizmetlerden ve temel ihtiyaçlardan yoksun kalma çocukların gelişimini başlangıçta etkilemekte ancak daha ileri süreçlerde bu faktörler eşit olarak erişkinler üzerinde de etkili olmaktadır çünkü yoksulluk içerisinde doğan çocuklar yaşamlarının birçok yılını yoksulluk içerisinde geçirmekte ve yaşamlarının ilerleyen süreçlerinde de yoksulluk içerisinde yaşamlarını sürdürme ihtimalleri yüksek olmaktadır. Temel ihtiyaçlardan mahrum olmaktan çocukları koruyarak çocukların koşullarının iyileştirilmesi bu nedenle her bir sebebi ele alan sürdürülebilir stratejilerin geliştirilmesini gerektirmekte ve yoksulluğun bugün ve gelecekte artmasının önlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aber, J.L. Bennett N.G, Conley, D.C, Li, J. (1997). *Çocuk sağlığı ve gelişimi üzerinde yoksulluğun etkileri*. New York: Columbia Üniversitesi Kamu Sağlığı Enstitüsü. www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/9143727 (01-8-10).
- Barrientos, A. & DeJong, J. (2004). *Çocuk Yoksulluğu ve Nakit Transferi*. London: Çocuklukta Yoksulluk Araştırma ve Politika Merkezi (CHIP). www.eldis.org/vfile/upload/1/document/0708/DOC23659.pdf (10-8-10).
- Bird, K. (2007). *Yoksulluğun nesiller arası aktarımı: Genel Bakış, Londra: Kronik Yoksulluk Araştırma Merkezi, Ekim 2007*. www.chronicpoverty.org/uploads/publication_files/WP99_Bird.pdf (23-8-10).
- Bradburry, B. & Jantti, M. (1999). *Sanayileşmiş Ülkelerde Çocuk Yoksulluğu*. Cambridge: 25inci Uluslararası Gelir ve Refah Araştırma Birliği konferansı ve UNICEF-ICDC Yoksulluk içindeki ve dışındaki Çocuklar Atölye Çalışması. www.lisproject.org/publications/liswps/205.pdf (28-7-10).
- Bradley, R. H. & Corwyn, R. F. (2002). *Psikolojinin Yıllık Gözden Geçirilmesi* Vol. 53: 371-399 (Yayın tarihi Şubat 2002) Sosyoekonomik Durum ve Çocuk Gelişimi. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11752490> (28-7-10).
- Çocuk Yoksulluğunu sona erdirmeye kampanyası. *Shelter*, Temmuz 2006. (Shelter'ın Milyon Çocuk Kampanyasından), Haziran 2006 www.endchildpoverty.org.uk/files/j0907Housing_Briefing.pdf (28-7-10).
- Cass, B. & Whiteford, P. (2009). *Sosyal Kapsama ve Çocuk Yoksulluğu ile Mücadele: Avustralya Deneyimlerinden Çıkarılan Dersler*. New York: 48'inci Sosyal Gelişim Konferansının hazırlıkları (2-4 Kasım) Birleşmiş Milletler genel merkezi. www.un.org/esa/socdev/social/meetings/egm09/.../bettinacass.pdf (30-7-10).
- Delamonica, E. ve diğerleri. (2006). *Yoksulluk içinde yaşayan çocuklar: Tanımlar, Ölçütler ve Politikalara Genel Bakış*. New York: Global Politika bölümü UNICEF. www.unicef.org/socialpolicy/index_46201.html (8-8-10).
- Gordon, D. ve diğerleri. (2003). *Gelişmekte olan dünyada çocuk yoksulluğu*. Bristol: The Policy Press. www.nscb.gov.ph/poverty/TCPovStat/reading.../ChildPov_PP.pdf (10-8-10).
- Grantham, S. ve diğerleri. (2007). *Gelişmekte olan ülkelerde çocukların ilk 5 yılındaki gelişim potansiyeli*. Elsevier Ltd. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2270351/> (11-8-10).
- Harper, C. & Marcus, R. (2010). *Afrikanın alt büyük saharasındaki çocuk yoksulluğu*. Çocukları Kurtaralım Fonu (UK). www.childhoodpoverty.org/index.php?action=documentfeed/.../id=193/ (11-8-10).
- Harris, W.R. (2004). *Yoksullukla mücadelede Bilgi ve İletişim Teknolojileri*. Kuala Lumpur: Birleşmiş Milletler Gelişim Programı ve Asya-Pasifik Gelişim Bilgi Programı. www.apdip.net/publications/iespprimer/eprimer-pov.pdf (25-7-10).
- HM Treasury Report. (2008). *Çocuk Yoksulluğuna Son vermek: herkesin görevi*. Londra Çocuk, Okul ve Aileler Bölümü . Mart 2008. www.dcsf.gov.uk/everychildmatters/_download/?id=2135 (10-8-10).
- Hobcraft, J. & Kiernan, K. (1999). *Çocuk yoksulluğu, Erken Annelik ve Erişkinlerin Sosyal Dışlanması*. Londra: Sosyal Dışlanmayı İnceleme Merkezi. L.S.E. http://libeprints.lse.ac.uk/6484/1/Childhood_Poverty_Early_Motherhood_and_Adult_Social_Exclusion.pdf (10-8-10).
- Avam Kamarası Çalışma ve Emeklilik Komisyonu Raporu, (2004). *İngiltere'de Çocuk Yoksulluğu*. Londra: 2003-04 dönemi İkinci Raporu. www.publications.parliament.uk/pa/cm200304/cmselect/cmworpen/85/85.pdf (10-8-10).
- ILO Genel Müdürlük Raporu (2006). *Çocuk yoksulluğunun sonu: Within reach. International Labour Conference*. Geneva: 95th Session 2006. ILO publications. www.ilo.org/public/english/region/ampro/cinterfor/news/rep_ib.pdf (10-8-10).
- Lipman, E.L. ve diğerleri. (1996). *Çocuk Yoksulluğunu ortadan kaldırsak ne olurdu? Çocukların psikososyal ölü-*

mü üzerinde teorik etki. Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol. 31:303-307. Springer-Verlag 1996.
<http://www.springerlink.com/content/mr673463x105482h/> (10-8-10).

L. Smith & L. Haddad. (2000). *Gelişmekte olan ülkelerde Çocukların Yetersiz Beslenmesinin Açıklanması: Ülke çapında İnceleme Araştırma Raporu* 111, IFPRI, Washington, D.C., 2000. (Uluslararası Gıda Politikası Enstitüsü'nden alınmıştır).

www.pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNACH778.pdf (13-8-10).

Masters, J. (2004). *İnsanları yoksulluktan çıkartmak istiyoruz? Replace Maslow's Hierarchy of Needs with Masters Circles of Strength.*, Essay.
www.cencomfut.com/Opinions/11-MastersOverMaslow.doc (14-8-10).

McGregor, S. G. ve diğerleri, (2007). *Gelişmekte olan ülkelerde ilk beş yaşlarındaki çocukların gelişimsel potansiyeli*. Elsevier.
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2270351/> (15-8-10)

Mehrotra, S.(2006). *Çocuk Yoksulluğu*. Bangkok: Elgar Companion to Development Studies, ed. David Clark, Edward Elgar, 2006.
www.santoshmehrotra.web.officelive.com/Documents/paper18.pdf (16-8-10).

Minujin, A. (2009). *Çocuk Yoksulluğunu Ölçmek*. New York: Child Poverty Insights. Social and Economic Policy. UNICEF. August 2009. www.unicef.org/socialpolicy/files/Insights_Eng_Aug.pdf (16-8-10).

Minujin, A. ve diğerleri, (2005). *Yoksulluk içinde Yaşayan Çocuklar: Çocuk yoksulluğunun tanımı, ölçümü ve politikalarının incelenmesi*. New York: Desk Review paper for UNICEF's Conference on "Children & Poverty: Global Context, Local Solutions". New School University.
www.unicef.org/policyanalysis/.../child_poverty_final_draft_4_05.pdf (12-8-10).

Minujin, A. ve diğerleri. (2006). *Çocuk yoksulluğunun tanımı : kavram ve ölçümler üzerine bir müzakere*. In *Environment and Urbanization*. International Institute for Environment and Development (IIED). 481 Vol 18(2). Sage.
<http://eau.sagepub.com/content/18/2/481.refs> (8-8-10).

Ratcliffe, C. & McKernan, M.S. (2010). *Çocuk Yoksulluğunun Israrlılığı: Olaylar ve Sonuçları*. Washington, DC: Urban Institute's Low-Income Working Families project.
www.urban.org/uploadedpdf/412126-child-poverty-persistence.pdf (13-8-10).

Risman, J.B. (2010). *Çocuk Yoksulluğunun Sebepleri ve Sonuçları*. Quality of Life in North Carolina. Raleigh: Department of Sociology & Anthropology. NC State University. Volume 3, Number 1.
www.ces.ncsu.edu/depts/sociology/pub/qol/the_causes_and_consequences_of_children_poverty.pdf (10-8-10).

Robinson, Marry. (2003). *Gelişen Dünyada Çocuk Yoksulluğu*. London: Speech during conference launch of Child Poverty on October 21st, 2003.
www.bris.ac.uk/poverty/13_ChildPoverty.htm (10-8-10).

Seager, J. and Ganyaza, T. (2005). *Yoksulluk ve HIV/AIDS üzerinde literatür incelemesi: Ev halkının Sosyal ve Ekonomik Etkilerinin Ölçülmesi*.
www.sahara.org.za/...Poverty.../AIDS-Measuring-the-Social-and-Economic-Impacts-on-Households.html (10-8-10).

Spencer, N. (2010). *Çocuk Yoksulluğunu Sonlandırmak*. GMB.
www.endchildpoverty.org.uk/.../Health_consequences_of_Poverty_for_children.pdf (10-8-10).

Çocuk Gelişimi Endeksi, (2008). *Çocukların refahı için hükümetlerin sorumlu tutulması* London: Save the Children.
www.savethechildren.org.uk/en/docs/child-development-index.pdf (14-8-10).

Dünya Çocuklarının Durumu Raporu, (2002). UNICEF Press.
http://www.bris.ac.uk/poverty/13_ChildPoverty.htm (10-8-10).

Su ve Sanitasyon Programı (Kasım 2004). Nairobi: *The Case for Water and Sanitation*.
www.bvsde.paho.org/bvsacd/cd59/casewater.pdf (10-8-10).

Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu Raporu. (2005). Tehdit altındaki Çocukluk. *Dünya Çocuklarının Durumu 2005*.
<http://www.unicef.org/sowc05/english/statistics.html> (10-8-10).

Walker, R. & Tomlinson, M. (2009). Karmaşıklıkla başa çıkmak: çocuk ve erişkin yoksulluğu. Londra : Çocuk Yoksulluğu Hareket Grubu.
<http://www.cpag.org.uk/publications/copingwithcomplexity/default.htm> (17-8-10).

Yaqub, S. (2002). *Yoksul çocuklar büyüyüp yoksul erişkinler olmakta*. Journal of International Development. 14 (8), 2002.
www.childhoodpoverty.org/index.php?action=documentfeed/.../id=42/ (13-8-10).

SOVYET SONRASI GENİŞ BAĞLAMDA ŞARTLI NAKİT TRANSFERİ GELİŞTİRME VE UYGULAMASI *

Farkhod SAİDULLOEV

BOTA Vakfı/Uluslararası
Çocukları Koruyun Organizasyonu,
e-mail: fsaidulloev@bota.kz

Dr. Joseph RİTTMANN

BOTA Vakfı/ Uluslararası
Çocukları Koruyun Organizasyonu,
e-mail: jrittman@bota.kz

Dr. Larry DERSHEM

BOTA Vakfı
Bölgesel Model, İzleme ve
Değerlendirme Danışmanı
ldershem@savechildren.org

Özet

Şartlı Nakit Transferi programları yoksulluğun giderilmesi ve beşeri sermayenin artırılması amacıyla giderek daha yüksek oranda kullanılmaktadır. Günümüze kadar, çoğu ŞNT programı, düşük okuryazarlık, düşük hizmet ve sosyal güvenlik ağı bulunan gelişmekte olan ülkelerde hükümetler tarafından uygulanmıştır. Bildiğimiz kadarıyla, BOTA Vakfı tarafından uygulanan ŞNT programı Sovyet sonrası bir ülkede sivil toplum örgütü tarafından uygulanan ilk ŞNT programıdır.

Bu yazı BOTA Vakfının en yoksul hane halklarına doğrudan sosyal yardım sağlamak, bunları izlemek ve değerlendirebilmek için bir temsili ortalamalar değerlendirmesi ve bütünlük yönetim bilgi sistemi geliştirirken ki deneyimlerini sunacaktır.

ÜLKENİN GEÇMİŞİ

Kazakistan Cumhuriyeti (metnin devamında Kazakistan olarak anılacaktır) dünyadaki en büyük denize kıyısı olmayan ve 2.6 milyon km² toprak üzerinde 16 milyon nüfusun yaşadığı Orta Asya Bölgesindeki en büyük Sovyet sonrası ülkedir. Kilometre kare başına 6 kişi ile dünyadaki en düşük nüfus yoğunluğuna sahiptir. Kazakistan, Dünya Bankası'nın (DB) gelir seviyesi sınıflandırmasına göre, kişi başına düşen 6,160 dolar Gayrı Safi Milli Gelir ile (DB Atlas Metoduyla ölçülmüş, 2008 verilerine göre¹) üst-orta gelirli ülke olarak kabul edilmektedir.

* Bu bildirinin orijinal hali İngilizce olup, burada Türkçe çevirisi yer almaktadır. Bildirinin orijinal hali Sempozyum kitabının İngilizce versiyonunda yer almaktadır.

1 <http://data.worldbank.org/indicator>

Economy Watch raporlarına göre Kazakistan Orta Asya'daki en büyük ekonomiye sahiptir². Ülkede göze çarpan ölçüde metal ve mineral rezervleri bulunmaktadır. Bu Orta Asya ülkesi aynı zamanda ciddi oranda fosil yakıt rezervine sahiptir. Engin step toprakları yüksek tarım potansiyeline sahiptir. Kazakistan'ın ekonomik yapısı sahip olduğu doğal kaynakların çıkarılması ve işlenmesine dayanmaktadır.

Kazakistan'da Yoksulluk

Kazakistan Sovyet Birliği'nin bir parçası iken, devletin resmi pozisyonu gereği, toplum içinde yoksulluk mevcut değildi, çünkü üretim gücünü elinde bulunduran devlet, ücretsiz ya da devlet destekli barınma, kamu hizmeti, sağlık hizmeti, eğitim ve gıda yardımları sağlamıştır. Bu sebeple, muhtaç kesimlere hitap etme gereği olmadan çok geniş kesimlere hizmet verilmiştir. Belirli gruplar hedef alınmıştır, çünkü herhangi bir araştırma yapılmaksızın bu kesimler "en hassas" grup olarak adlandırılmıştır. Bu grupları emekli askerler, hastalar, emekliler ve çok çocuk sahibi aileler oluşturmuştur. 1990'lı yılların başlarında, Kazakistan merkezden yönetilen bir ekonomiden pazar odaklı ekonomiye geçişte oldukça zorlanmıştır. Eski Sovyet Birliği'nin çöküşüyle birlikte, Kazakistan diğer eski Sovyet cumhuriyetleriyle birlikte uzun süredir var olan ve yüksek oranda entegre üretim ve pazarlama düzenlemelerinin parçalanmasıyla baş etmek zorunda kalmıştır.

Sosyal sektör bu Pazar ekonomisine geçiş döneminin başlarında büyük oranda tasarrufa gitmek zorunda kalmıştır. Önceki rejimin ana özelliği olan geniş devlet koruması ve sosyal hizmetlere evrensel erişim (sağlık, eğitim, sosyal güvenlik ve refah, işsizlik yardımı dahil) artık devam ettirilemez haldedir. Aynı zamanda pazar rekabetiyle karşılaşan devlet girişimleri çalışanlarına aynı sosyal hizmetleri sunamamış ve devletin sunduğu bu hizmetlerin çoğu "özelleşmiş" ya da devam etmemiştir.

Bu yapısal dönüşümler başladığında, sosyal sektörlerdeki devlet harcamaları on yılın ikinci yarısında yüzde 9'a kadar düşmüştür. Sosyal güvenlik ve refah harcamaları krizle birlikte doğrudan dalgalanmaya uğramış ve sosyal harcamaların genel şekli değişikliğe uğramıştır. Sosyal güvenlik ve refah konusunda devlet harcamaları 1995 yılında yüzde 3'ten 1999 yılında yüzde 34'e çıkmış ancak 1999 yılından itibaren 2001 yılında yüzde 25'e düşmüştür³.

Kazakistan son on yılda olağanüstü bir gelişme gösterse de, sosyal güvenliğin geliştirilmesi ulusal gündemdeki anahtar noktalardan birini oluşturmaya devam etmektedir. Şubat 2010'da kurulan Ulusal Kalkınma Stratejisi 2020 gelir tüketimi asgari geçim sınırı altındaki nüfus oranını yüzde 8'e düşürmeyi hedeflemektedir⁴. Ulusal istatistiklere dayanan verilere göre (www.stat.kz) 2009 yılında, gelir tüketimi asgari geçim sınırı altındaki nüfus oranı yüzde 22.6 (en yüksek Mangystau) ve yüzde 3 (en büyük şehirde en düşük) arasında değişmiştir, ulusal ölçekte ortalama yüzde 8.2'dir. 2015 yılına kadar yoksul ailelere yapılacak Özel Amaçlı Sosyal Yardım öngörülleri doğrultusunda, eşik seviyesi asgari geçim seviyesini yüzde 60'a (şu anda yüzde 40) çıkacaktır.

Son yapılan 2008 Ulusal Hane Halkı Bütçesi Anketi (UHBA) sonuçlarına göre, 2006–2008 yılları boyunca Kazakistan'da yoksullukta önemli ölçüde azalma gözlemlenmiştir⁵. Yoksulluk seviyesi yüzde 21.7'den yüzden 15.9'a (yüzde 27 oranında azalma) düşmüştür. Bu değişim şehir ve kırsal alanlarda eşit olarak yaşanmışsa da, kırsal alanlarda yoksulluk hala devam etmektedir.

Aynı çalışmanın Kazakistan yoksulluk verileri şu sonuçları vermiştir:

- Yetersiz tüketim harcama seviyesi
- Eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin kısıtlı olması
- Kırsal alanda ve Güney'de yaşam
- Aile koşulları: merkezi sistem ısıtma, gaz, kanalizasyon, sabit hatlı telefon, sıcak su eksiği
- Geniş aile oluşumu: daha çok sayıda aile üyesi
- Daha küçük çocuklar (7 yaşına kadar)

2 Economywatch.com sitesinin Econ Stats veritabanı

3 Uluslararası Çalışma Örgütü, Kazakistan Cumhuriyeti: Hedeflenmiş Sosyal Yardım Şemalarının Değerlendirmesi, Nihai Raporu (Astana 2003).

4 Kazakistan Stratejik Kalkınma Planı 2020 (Şubat 2010).

5 Michael Lokshin, 2008 Hane halkı Bütçe Araştırması Sonuçları, DB PPT sunumu, (Haziran 2009)

- Ailede bakmakla yükümlü olunanların sayısında artış
- İşsizlik
- Düşük eğitim seviyesi

Aile reisinin resmi bir işi olduğu ailelerde en düşük yoksulluk seviyesi ve aile reisinin işi olmadığı ya da ekonomik olarak aktif olmadığı ailelerde en yüksek yoksulluk seviyesi gözlemlenmiştir. Eğitim seviyesinin artmasıyla yoksulluk seviyesi azalmaktadır (DB). Şuna dikkat edilmelidir ki, sonuçlar emekli kimselerin ya da çok kuşaklı ailelerin yoksulluktan daha yüksek oranda korunduklarını göstermektedir.

BOTA Vakfı ve Kazakistan'da yoksulluğun giderilmesi

Nisan 2008 tarihinde BOTA Vakfı sağlık, eğitim ve sosyal refah konularındaki yatırımlarıyla Kazakistan'da yoksullukla mücadele eden çocuk ve gençlerin hayatlarını iyileştirme amacıyla kurulmuştur. Vakıf, Kazakistan, ABD ve İsviçre hükümetlerinin WB desteği ile anlaşma yapmaları sonucu yoksul çocuk ve gençleri kapsayan projeler için İsviçre'de toplanmış 84 milyon US dolarının kullanılması amacıyla kurulmuştur. BOTA fonlarıyla yoksulluğun giderilmesi konusunda çalışmalar yapan iki uluslararası örgüt bulunmaktadır: Uluslararası Araştırma ve Değişim Kurulu IREX ve Uluslararası Çocukları Koruyun Birliği.

BOTA Kazakistan'da yoksulluğun giderilmesine yönelik çalışmalarını 3 programla gerçekleştirmektedir:

1. Şartlı Nakit Transferi (ŞNT): Bu program hamile ve/veya emziren annelerin, 4-6 yaş arası çocukların ve evde bakılan 0-16 yaş arası engelli çocukların olduğu en fakir ailelere yapılan aylık koşullu nakit ödemesini içermektedir. Hedeflenen sonuç sağlık, eğitim ve sosyal içerilme fırsatlarının geliştirilmesidir.

2. Okul Harcı Destek Programı (OHDP): Bu program Kazakistan Üniversitelerinde eğitimlerine devam edebilmeleri için en yoksul ailelerdeki gençlere (öğrenci-mezun) burs verilmesini amaçlamaktadır.

3. Sosyal Yardım Programı (SYP): Bu program Kazakistan'da yoksul ve aşırı yoksul ailelere sosyal hizmetler sağlayan temel örgütlere finansman sağlanmasını içermektedir.

Kuruluşun ilk iki programı sağlık ve eğitim konularında iyileştirme için hedeflenen yoksul ailelere doğrudan nakit desteği yapılmasını amaçlar, son program ise savunmasız genç ve çocukların sağlık, sosyal korunma ve eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesi için yerel sivil toplum örgütleriyle birlikte yürütülmektedir.

Yoksulluğun Giderilmesini Hedeflemek

Yoksulluğun giderilmesi yoksullara ulaşacak yardımlara odaklanmalıdır. Etkili odaklanma sabit program bütçesiyle yoksulların ulaştığı yardımları geliştiren bir yoksulluk programının etkinliğini arttırmada temel etkidir. Kısıtlı bütçe ile odaklanma en çok ihtiyacı olanların elde edeceği yardımları en üst seviyeye çıkarmaya yardımcı olur. Odaklanma, ihtiyacı olanları belirlemede ne kadar etkili olursa, program da yoksulluğun giderilmesinde o kadar başarılı olur. Bu metinde etkili odaklanmanın yoksulluğun giderilmesinde anahtar bir rol oynadığının altı çizilmektedir.

Odaklanmanın üç temel yaklaşımı vardır: 1. Bireysel seçim 2. Kategorik ve 3. Bireysel ya da aile yardımı⁶. Bu üç yaklaşımdan, bireysel ya da aile yardımı en etkin olanıdır. Bireysel ya da aile yardımı yaklaşımı da kendi içinde üç yaklaşım barındırır: a. Doğrulama olmayan basit bir yöntem testi b. Muhtaçları belirlemek için topluluk üyeleri ve/veya liderlerine güvenen topluluk tabanlı yaklaşım ya da c. yöntem ya da vekil yöntem testleri, en etkin olandır. Ancak sonuç olarak, en etkin yaklaşımlarla, vekil yöntem testlerini kullanan bireysel ya da ailevi yardımlar programlarına ya da bağlama bağlı olarak, çok iş gücü gerektiren, pahalı ya da gerçekleşmesi mümkün olmayan uygulamalar olabilir.

6 Coady, David Margaret Grosh ve John Hoddinott (2004). Gelişmekte Olan Ülkelerde Transferlerin Hedeflenmesi. Bölgesel ve Sektörel Çalışmalar. 30230. Dünya Bankası.

Programların uygun şekilde yürütüldüğünden emin olmak için BOTA kendi geliştirdiği, hangi ailelerin ŞNT ve OHDP programlarından faydalandığını takip etmekte kullanılan bir anahtar olan temsili ortalamalar değerlendirmesi(TOD) kullanmaktadır. ŞNT programında, aile düzeyinde yardımdan yararlanacak kişilerin seçimiyle programa destek olan tek odaklama aracı TOD'dur. Ancak, OHDP programında, TOD yüz yüze görüşmelerin, özet değerlendirmelerin ve giriş sınavları ve diğer burs programlarının sonuçlarına bağlı olan son seçimlerin takip ettiği potansiyel öğrencilerin kısa listesini oluşturmak için kullanılır. "Sızıntı"nın oldukça ünlü ve mali riskleri yüzünden (yardımdan yararlanan kişinin yoksul olmaması gibi), OHDP test yöntemiyle TOD sonuçlarını takip eder (aile büyüklüğü ve gelirini doğrulayan dokümanlar müracaatçılardan talep edilir).

Odaklama Etkinliği Konusunda Temel Sorular

2004 yılında, Coady ve diğerleri yazdıkları makalede, *Gelişmekte olan ülkelerde transfer odaklanması, odaklama etkinliği konusunda değinilmesi gereken beş temel konudan bahsetmiştir:*

1. Programın kapsamı, hedefleri ve bütçesi dahilinde hangi odaklama yöntemi en uygun olmalıdır?
2. Seçilen odaklama yaklaşımı ne derece işlevseldir?
3. Seçilen odaklama yaklaşımı ne derece işlevsel değildir?
4. Farklı odaklama yaklaşımlarının sonuçları nelerdir?
5. Odaklama yaklaşımının uygulaması odaklama performansını ne derece etkilemektedir?

Bu metinde, BOTA'nın, özellikle ŞNT programında, odaklama etkinliği ile ilgili beş ana temaya nasıl yaklaştığı açıklanacaktır.

1. Programın Kapsamı, Hedefleri Ve Bütçesi Dahilinde Hangi Odaklama Yöntemi En Uygun Olandır?

TOD'lar tüm dünyada bir çok ülkede hedeflenen yoksullukla savaşıma programlarının seçilebilirliğini belirlemek üzere kullanılan programlardır. En etkin odaklama araçları olan geleneksel yöntem testlerinin bir ailenin gelir ya da refahı üzerine eksiksiz bilgi toplamayı amaçlamasının tersine, TOD'lar bir ailenin kolayca anlaşılabilir ve elde edilebilir özelliklerini kullanarak refah düzeyi tahmininde bulunmaktadır. Gelir ya da refahın doğrudan ölçülmesi yerine, ailevi özellikler gelir ve refahın "vekilleri" olarak kullanılırlar. Bu ailevi özellikler aile üyelerinin bilgilerini (yaş, cinsiyet, eğitim, istihdam vb.), dayanıklı mal varlıklarını ve mesken özelliklerini (kalite, tuvalet vb.) içermektedir. Bu yüzden, aile hakkında dışarıdan görülebilir bilgiler toplanarak, refah düzeyi puanı verilir ve aile yoksulluk sınırının altında ya da üzerinde şeklinde sınıflandırılır, böylece ailenin hedeflenen yardım programına alınıp alınmayacağına karar verilir.

TOD, BOTA Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) ve Okul Harcı Yardım Programlarının (OHDP), yardımdan yararlanan kişinin "yoksul" olarak adlandırılıp adlandırılmaması durumuna dayalı bir seçim için toplanan verilere dayalı bir hedef oluşturmalarına olanak vermektedir. Buna ek olarak tam yöntemli test uygulamaktan daha ekonomiktir ve daha az iş gücü gerektirmektedir.

Aile tanımı "ekonomik üretim, tüketim, mesken, çocuk yetiştirme ve barınma faaliyetlerinin paylaşıldığı ve uygulandığı temel barınma birimi" olarak tanımlandığından, BOTA aileyi ana hedef/yardım birimi olarak belirlemiştir. Dahası, uluslararası uygulamaların gösterdiği üzere, aile odaklama sistemleri sosyal güvenlik ağıları programlarının hedeflerini oluşturmada da kullanılmaktadır. Aile içinde yaşamayan bireyler (yetimler) otomatik olarak yoksul sınıfına alınır, tanımlama için özel bir odaklama mekanizmasına gerek yoktur.

Kazakistan hükümetinin İstatistik Kılavuzu'nda tanımladığı üzere, aile "birlikte yaşayan, gelirlerini ve varlıklarını paylaşan (tamamen ya da kısmen) ve belirli türlerdeki malları ve hizmetleri (çoğunlukla barınma ve gıda) birlikte tüketen insanlardan oluşan bir gruptur. Aile tek bir kişiden oluşabilir. Aileyi oluşturan bireyler akraba olmak zorunda değildir."

BOTA TOD tarafından oluşturulan yoksulluk seviyesi, ailelerin gerçek aylık tüketimlerini yansıtmaz ancak kişi başına ailevi harcamaları olarak nüfusun en az yüzde 30'una karşılık gelir, bu yüzden, BOTA aile sınıflandırmaları şu şekilde yapılmıştır: **Yoksul olmayan**: tüketim harcamaları olan nüfusun en az yüzde otuzuna karşılık gelen, yoksulluk sınırı üzerindeki aileler (13,170)

Yoksul: yoksulluk sınırı altında olan (13,170) ancak tüketim harcamaları olan nüfusun en düşük bölümüne karşılık gelen rakamın üzerinde olanlar (10,030)

Aşırı yoksul: tüketim harcamaları olan nüfusun en düşük bölümüne karşılık gelen rakamın altında olanlar (10,030)

BOTA'nın TOD modelinde seçilebilirlik, her bir müracaatçı aile için yoksulluk seviyesini belirlemede kullanılan sosyo ekonomik değişkenler ve gözlemlenebilir varlıklardan oluşan çok boyutlu bir indekse dayalıdır. Şu anda PMT modeline entegre edilmiş yukarıda sayılan tüm yoksulluk belirtileri 2008 yılında Aile Bütçe Anketi'nin yapmış olduğu regresyon analizi sonrasında elde edilmiştir. TOD'a aile tarafından bireysel olarak (kağıt üzerinde) ya da görüşme yoluyla (bilgisayar tabanlı) başvurulabilir.

BOTA TOD'un İşlemleştirilmesi

TOD'un bu alandaki yükünü azaltmak ve seçilebilir adayları belirlemede kullanılan süreyi en aza indirmek için, BOTA odaklama modelini çevrimiçi ve çevrimdışı çalışabilen Yönetim Bilgi Sistemi (YBS)'ne entegre etmiştir. Bu entegre model YBS'nin çevrimdışı versiyonunu kullanarak TOD'un yüz yüze görüşmede (CCT programında) tamamlanmasını ya da çevrimiçi versiyonunu kullanarak (TAP programında) bireysel olarak tamamlanmasını sağlamaktadır. Ancak müracaat kâğıt üzerinde ofise ulaştığında, gerekli veriler son aşamada MIS sistemine girilmektedir.

TOD ve YBS'nin entegre edilmesinin bir çok avantajı vardır, TOD testi uygulamasıyla müracaatçının uygunluğu belirlenirken, her bir müracaatçı hakkında kolaylıkla elde edilebilir ve sonraki analiz ve açıklayıcı raporlarda kolaylıkla kullanılabilen çok sayıda veri kaydedilmesine olanak tanımaktadır. TOD aşağıdaki tabloda gösterildiği üzere 5 alan üzerinden veri toplamaktadır:

Tablo 1. TOD Alanları

Değişken alanlar	Değişken Sayıları
1. Demografi (yaş, cinsiyet, aile büyüklüğü, bağımlılık oranı)	10
2. Sosyo Ekonomik Durum (istihdam ve eğitim)	7
3. Ev koşulları (tuvalet, su kaynağı, yaşam alanı, oturma odaları)	6
4. Mülkiyet (hayvanlar, arazi ve tarım ekipmanları mülkiyeti)	21
5. Mesken Yeri (Bölgesel İl Değişkenleri)	15

Tüm bu değişkenler regresyon analizi ve aşağıdaki ölçütlerin kullanımından sonra UHBA'dan alınmıştır: a. Ölçüm kolaylığı, b. Kazakistan'da yoksulluk ile bağlantılı ve c. yoksulluğun birçok boyutunu kapsaması. BOTA TOD'un SWOT analizi aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. BOTA TOD Modelinin SWOT Analizi

Güç	Zayıflık	Fırsatlar	Tehlikeler
Oldukça doğru sonuçlar veren maliyeti düşük yönetim	Aile verileri tahmini konusunda müracaatçının gerçeği söylemesine bağlı	Yerel topluluğun sürece dahil olması sahtekarlık riskini azaltır	Müracaatçılar kabul edilme şanslarını yükseltmek için sorulara benzer cevaplar verir
Yoksul odaklı, teste girmek için, geniş kapsamlı doğrulama dökümanları gerektirmez (gelir belgesi gibi)	Aile geliri hakkında veri azlığı	Gelir belgesi test sonuçlarının elde edilmesinden sonra istenebilir	Sızıntı bütünlüğü tehdit edebilir
BOTA YBS TOD entegre modeli özel bilgisayar bilgisi gerektirmez	Yüksek oranda gerçek verilerin girilmesine bağlıdır	YBS’de yazım hatası tespit otomasyonu ve girilen verilerin düzenli kalite kontrolü	Yazım hatası sistem hatasına yol açabilir
Son Ulusal Aile Bütçesi Anketi’ne dayalıdır – 2008	Sızıntı ve kapsam dışı oranlar en fazla yüzde 40	“doğrulama” stratejileri uygulaması hata seviyesini azaltır	Kapsam dışı yöntemler sunulmaz
Hızlı – test ortalama 20 dk sürer, daha yüksek ilerleme kapasitesi	Doğrulanmış veri eksikliği	Tanımlayıcı ID ile diğer sosyal veritabanları arasında karşılaştırma	Sızıntı ve kapsam dışı

2. Seçilen Odaklama Yaklaşımı Ne Derece İşlevseldir?

BOTA’nın amacı CCT programı ile pilot illerdeki toplam nüfusun yüzde 1.5’ine ulaşmaktır, kapsam dahilindeki pilot illerde hedef alıcı kitlesinin (hamile, emziren kadınların, 4-6 yaş arası çocukların ve 0-16 yaş arası engelli çocukların bulunduğu yoksul aileler) temsili yüzdesi olması beklenmektedir. Bu tarihe kadar, BOTA bu pilot illerde hedefinin yüzde 88’ine ulaşmayı başarmıştır.

İl	Nüfus	Toplam Faydalanan (ailelerdeki birey sayısı)	Nüfusun yüzde 1.5’i	Hedef yüzde 1.5’in faydalanan sayısı(yüzdesi)
Akmola – 5 bölge	202510	2922	3039	%96
Kzyl Orda – 5 bölge	282300	3353	4237	%79
Toplam	484810	6275	7276	%88

TOD geçme oranlarının ŞNT ve OHDP programlarında farklı olduğuna dikkat edilmelidir. ŞNT programında, ortalama yüzde 93 geçme oranı vardır (daha varlıklı bölgelerde en az yüzde 90 ve daha yoksul bölgelerde en fazla yüzde 96). TAP programında ortalama geçme oranı yüzde 49’dur (daha varlıklı bölgelerde en az yüzde 21 ve daha yoksul bölgelerde en fazla yüzde 77). Bu farklılık iki program tarafından kullanılan farklı iletişim ve yardım faaliyetleriyle açıklanabilir: ŞNT şu anda tüm ülkede iki bölgede faaliyet göstermektedir, bu bölgelerde yerel topluluk gönüllülerinin de dahil olduğu çok sayıda yardım faaliyeti yapılmaktadır. OHDP ulusal bir programdır, okullar, sivil toplum örgütleri ve kütüphaneler gibi ortak örgütler ve medya yardımıyla tanıtılmaktadır. Yardımdan faydalanan kişinin alacağı potansiyel yardım miktarı da önemlidir. Örneğin, ŞNT’de aylık nakit miktarı 18-25 US doları arasındadır, daha varlıklı ailelerin başvurması için oldukça düşük bir rakamdır. TAP yardımının ortalama değeri 4,500 US dolarıdır, 4 yıla kadar yenilenir, bir yüksek öğrenim kurumundan kabul görme olasılığı da yüksektir.

TOD'un BOTA bünyesinde ne derece etkin olduğunu gösteren diğer göstergeler şunlardır:

a) Aylık kişi başı tüketim harcamalarının uygun aileler arasında dağılımı

Aile tipi	Sayısı	Uygun ailelerin yüzdesi
Ailelerin taban yüzde 30'u, 10030 < PMT puanı < 13170	1301	26
Taban yüzde 10'u, PMT puanı < 10030	3702	74
Toplam uygun aile sayısı	5003	100

Tüketim harcamaları toplumun en tabanındaki nüfustan daha az olan uygun aile oranı PMT tahmin sonuçlarına göre yüzde 74 etmektedir. Geriye kalan yüzde 26, üçüncü gruba aittir ancak tüketim harcamaları toplumun en tabanındaki nüfustan daha yukarıdadır.

b) Aylık kişi başı tüketim harcamalarıyla uygun ailelerin ortalama büyüklüğü

Aile tipi	Ortalama aile büyüklüğü
Toplam uygun aile sayısı	5,05
Ailelerin taban yüzde 30'u, 10030 < PMT puanı < 13170	4,07
Taban yüzde 10'u, PMT puanı < 10030	5,38

Yukarıdaki tablo ortalama değerlerde farklılık gösterir, taban yüzde 30 ve taban yüzde 10 tüketim harcamaları arasındaki aile üyeleri arasında 1.3 fark vardır, son grupta daha yüksek oranlar gözlemlenmiştir. Meydana çıkan sonuçlara göre, ülkede yapılan yoksulluk araştırmalarının bulguları Kazakistan'daki yoksulluk oranının aile büyüklüğü ile doğru orantıda yükseldiğini göstermektedir.

c) Tek aile reisi bulunan aileler hakkında veriler (ŞNT alıcısına bağlı olarak YBS'de "Eş" alanını boş bırakan müracaatçılar), toplam ve yüzde tüketim harcamaları

Tek aile reisli aileler	Sayı	Uygun olanların yüzdesi
Toplam uygun aile sayısı	841	18
Ailelerin taban yüzde 30'u, 10030 < PMT puanı < 13170	275	6
Taban yüzde 10'u, PMT puanı < 10030	566	12

Yukarıdaki veriler tek reisli ailelerin tüketim harcamaları yüzdesinin üçüncü gruba kadar takip eden yüzdelere kıyasla en düşük bölümdekilerin neredeyse iki katı olduğunu göstermektedir.

d) Her bir aile bireyi başına ortalama yaşam alanı ve oda sayısı. Tüm uygun aileler ve tüketim harcamaları yüzdesi

	Kişi başı ortalama yaşam alanı	Kişi başı ortalama oda sayısı
Toplam uygun aile sayısı	7,7	0,5
Ailelerin taban yüzde 30'u, 10030 < PMT puanı < 13170	9,8	0,7
Taban yüzde 10'u, TOD puanı < 10030	7	0,49

Yukarıdaki veriler en düşük bölümdeki ailelerin üçüncü gruba kadar diğer bölümlerdeki ailelere kıyasla kişi başına daha az yaşama alanı ve oda sayısına sahip olduklarını göstermektedir.

3. Seçilen Odaklama Yaklaşımı Ne Derece İşlevsel Değildir?

2009 yılında BOTA TOD uluslar arası bir uzman tarafından incelendi⁷ ve modelin odaklama doğruluğunun kabul edilebilir hata payı içerisinde olduğu – yaklaşık yüzde 40 sızıntı ve kapsam dışılık – sonucuna varıldı. Rapor aynı zamanda modelin, Dünya Bankası'nın 2006-2008 yıllarında

7 Mamuka Naderashvili BOTA TOD İnceleme Raporu, Aralık 2009.

yoksulluk seviyesinin şehir alanlarından neredeyse iki kat daha fazla olduğunu gösterdiği kırsal alanda daha az kapsam dışı hata (yüzde 30'dan az) verdiğini göstermektedir⁸.

Ancak, verilen modelin odaklama doğruluğunu arttırmak için, inceleme raporu çeşitli “doğrulama stratejilerinin” kullanımını önermiştir, örneğin a) hedef/uygun ailelerin toplum arasında bilinmesini sağlayan iletişim stratejisi, b) seçim sürecine yerel topluluk temsilcilerini dahil eden topluluk mobilizasyonu ve c) ailelerin ziyaret edilmesi sırasında TOD sonuçlarının doğrulanması (TOD alınması sonrası doğrulama).

Yukarıdaki tavsiyeleri göz önünde bulunduran BOTA Ocak 2010 tarihinde yardım alacak kişilerin seçilmesi sürecini kolaylaştıracak odaklama aracını açıklamıştır. 2010 yılının ilk yarısında, BOTA refah seviyelerine göre ailelerin seçilebilirliklerini belirlemek için 7000'den fazla müracaatçıyla (ŞNT için 5000 ve OHDP için 2000) aşamalı olarak ilgilenmeyi başarmıştır.

ŞNT programı katılım süreci detayları:

ŞNT Programı	Toplam	Kayıp	Yüzde kayıp
Başvuran aileler	5420	0	0
Test edilen aileler	5371	49	%1
Kabul edilen aileler	5003	368	%7

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, ailelerin yardım için başvurduğu tarihten, doğrulama ve ŞNT programına kabul aşamasına kadar gerçekleşen ortalama kayıp yüzde 7'dir, bunun yaklaşık yüzde biri uygunluk doğrulaması ve yasal ikametgah ibrazı esnasında oluşmaktadır.

Ailelerin ziyaret edilmesi esnasında sahada yapılan çalışmaları ilk sonuçları, kapsama alanındaki bölgelerdeki doğrulanmış evlerin ortalama yüzde 15'inin sınır noktası üzerinde olduğunu göstermektedir. Kapsamlı araştırma devam ederken, birincil bulgular ailelerin kabul sürecine başvuruları sırasında yanlış TOD değişkenleri bildirmelerinin bu farklılıktaki temel sebep olduğunu göstermektedir.

4. Farklı Yaklaşımların Sonuçları

Kazakistan Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yürütülen Ulusal Hedefli Sosyal Yardım (UHSY) programı yardım alacak kişileri belirlerken doğrulanmış testler uygulamaktadır – müracaatçı aile her birey için gelir ibrazı yapmalı ve aile büyüklüğü, üyeleri ve mülkiyet konularında (tarımsal sonuçlar) bilgi vermelidir. Bununla birlikte, ailenin uygunluğu kişi başı gelir testiyle belirlenmektedir. Gelir belirlenmiş miktarın altındaysa, bu miktara ulaşana kadar UHSY yardımı yapılmaktadır.

Maaş bordrosu ve banka bilgileri gibi bilgilerin doğru verilmesi durumunda doğrulanmış yöntem testi güçlü sonuçlar verebilir⁹. Ancak, bu yalnızca gelirlerin, harcamaların ve refah seviyesinin resmi ve yasal olarak iyi bir şekilde kaydedildiği sistemlerde geçerli olabilmektedir. Testin düzgün çalışmasının bir diğer koşulu ise kontrolü yapılabilen, Sosyal Yardım Veritabanı, İşçi Veritabanı ve Vergi Veritabanı gibi otomatik devlet veritabanlarının bulunmasıdır. Kazakistan'da tüm bunlar mevcuttur, yöntem testinin uygulanmasıyla hedef belirlenmesi kayıt dışı ekonomiden etkilenmektedir. “Kayıt dışı” istihdam ekonomik yönden aktif nüfusun yüzde 38'den fazlasını oluşturmaktadır ve kayıt dışı ekonomi gayri safi yurtiçi hâsılının yüzde 20-28'ini oluşturmaktadır¹⁰.

UNDP Avrupa Bürosu ve CIS'in Yoksulluk, Eşitsizlik ve Sosyal Politika araştırması, Dünya Bankası son araştırmasına göre, geçiş ekonomilerinde sosyal politika etkinliği şu unsurların karşılaştırılmasıyla elde edilir: (i) sosyal güvenliğe adanmış GDP (kısaca tanımlanmış, emeklilik ve diğer sosyal sigorta programları hariçtir) ve (ii) bu sosyal güvenlik programlarından gerçekten yararlanan yoksul aileler. Bu araştırmaya göre Kazakistan sosyal güvenliğe ayrılmış yüzde 1.5 gayri safi yurtiçi hâsıla oranıyla ülkedeki yoksul ailelerin yüzde 30'una hizmet verebilmekte ve bu yüzden sosyal güvenliğe düşük oranda pay ayıran ülkeler sınıfına girmekte, yoksullar için görece zayıf koruma sağlamaktadır¹¹.

8 Elena Glinskaya, (2009) PPT Kazakistan Hane halkı Bütçe Araştırması Sonuçlarında Yoksulluk Eğilimleri 2006-2008.

9 K. Lindertand T. Castaneda, Üçüncü Uluslar arası Şartlı Nakit Transferi Konferansı İstanbul, Türkiye 26-30 Haziran 2006

10 Avrupa Eğitim Vakfı, Kazakistan Ülke Planı 2009.

11 Ben Slay, UNDP Avrupa ve CIS Ofisi Üst düzey Ekonomist. Eski Sovyet Rusya'da Yoksulluk, Eşitsizlik ve Sosyal Politika Reformu, Ekim 2009.

Yerel Sange Araştırma Merkezi¹² tarafından yürütülen detaylı devlet sosyal yardım çalışması, 2006 NHBS veritabanına dayalı, Kazakistan'ın diğer ülkeler gibi yardım programlarıyla hedef gruplara ulaşma problemi yaşadığını göstermektedir. Aile anket veritabanına göre, sızıntı (yoksul olmayan ülkelerin hedeflenen sosyal yardımdan yararlanması) 2006 yılında yüzde 29.4 ve 2005 yılında yüzde 24 oranında gerçekleşmiştir.

Kapsam dışılık (sosyal yardıma muhtaç ancak aşırı yoksul aileler sebebiyle programdan çıkarılan aileler) 2005 yılında yüzde 89 ve 2006 yılında yüzde 94.5 oranındadır.

5. Odaklama Yaklaşımı Uygulaması Odaklama Performansını Ne Ölçüde Etkilemektedir?

ŞNT programına başvuran tüm müracaatçılar erişim noktasında BOTA tarafından sahada işleme alınır. Netbook ve önceden yüklenen çevrimdışı YBS yazılımıyla donatılmış alan personeli kırsal alanlara gider ve yerel gönüllülerin yardımıyla her müracaatçı aileyle yüz yüze görüşerek TOD uygular. Saha çalışmaları müracaatçılarla görüşme yapılmasının 20 dakika sürdüğü ve anında TOD uygunluk sonucu alındığını göstermektedir. Bu yüzden, müracaat işlemi tamamlandığında, aileye uygunluk durumları derhal bildirilir. Bu yaklaşım kabul sürecini kolaylaştırır ve uygunluğun onaylanmasından sonra anlaşma yapılarak programa hemen dâhil edilmeyi sağlar.

OHDP programında, 2010 müracaatçılarının çoğu daha sonradan bilgisayar kayıtlarına geçirilen kağıt üzerinde başvurular yapmış (yüzde 87) ve başvuruların yalnızca yüzde 13'ü müracaatçılar tarafından internet üzerinden doldurulmuştur.

TOD BOTA Geliştirmede Kullanılan Kılavuz İlkeler:

1. Alıcı – odaklılık. Testin uygulanması aileler üzerinde yük oluşturmamalıdır. Bu yüzden teste girebilmek için mümkün olduğunca az sayıda kimlik belgesi istenmiş ve kimlikler yasal ikametgâh ve vergi dairesi kaydı için yeterli sayılmıştır.

2. Kullanıcı dostu. YBS'ye entegre edilen TOD modeli, özel bilgisayar becerisi gerektirmemekte ve kolayca kullanabilmektedir, ancak veri girilmesi esnasında dikkat gerektirmektedir.

3. Minimum hata. Elde edilen yoksulluk tahmin sonucu doğru ve güvenilirdir, hata payları kabul edilebilir limitler dâhilindedir.

4. Hızlı ve yüksek taşıma kapasitesi. Kısa süre içinde çok sayıda müracaatçının işleme konulmasını sağlamaktadır.

5. Şeffaf ve izlenebilir. TOD sürecine ilişkin tüm veriler saklanır ve gerekli görüldüğünde YBS'den geri alınabilir.

6. Uluslar arası standartlara uygundur ve Kazakistan yoksulluk profillerine dayanmaktadır.

SONUÇ

Kazakistan'daki BOTA programı coğrafi açıdan geniş alan kaplayan ve seyrek nüfus dağılımı bulunan bir Sovyet sonrası ülkesinde uygulanan ilk ŞNT programlarından biridir. Yüksek kalitede ulusal düzeyde aile verisi bulunması sayesinde, BOTA, ŞNT ve OHDP programları için aile uygunluk belirlemede kullanılmak üzere bir TOD geliştirmeye karar vermiştir.

Dışarıdan inceleme yapan bir uzmanın görüşlerine göre, BOTA TOD uluslar arası kabul edilmiş hata payına sahiptir, ancak "doğrulama stratejileri" uygulaması bu hataları azaltacak ve elde edilen sonucun daha doğru olmasını sağlayacaktır. BOTA gelecekte TOD'un etkinliğine yardımda bulunacak etki değerlendirme sürecinin bir parçası olarak biçimlendirici araştırma yapmayı planlamaktadır. Ancak, yardım alan kişilerin tahmini sayısının kapsama yüzdesi (en fazla yüzde 96 ve en az yüzde 79) TOD'un hedef gruplardaki etkinliğini gösteren ilk kanıtlardandır. Özellikle program sınırlı kaynak kullanarak daha fazla sayıda yoksula ulaşmayı hedefliyorsa, sosyal programlarda hedef belirleme konusunda iyi bir alternatif olacaktır.

Bu tarihe dek bu konuda sızıntı durumu rapor edilmemiş olması, gelecekte daha derinlemesine çalışılacaktır. Şu anda ŞNT programında bulunan uygun olmayan ailelerin yüzde 15'i kayıt esnasında ailenin hatalı incelemesine bağlıdır.

12 Sange Araştırma Merkezi. Kazakistan'da ŞNT programının dizaynında teknik destek: son hane halkı bütçe ve tüketim araştırmasının yoksullukla ilgili yönlerini çalışma ve analiz etme, 2008.

BOTA kayıt sürecinin kolay ve etkin halde gerçekleşmesi için TOD'u otomatikleştirmiştir. TOD'un saha uygulaması herhangi bir sıkıntıya yol açmamış ve bölgedeki ekipler temel bilgisayar kullanım becerisiyle kısa bir eğitimden sonra uygulamaya geçmiştir. Temel olarak, TOD'un dijital sürümünün uygulanması görüşmecinin süreç tamamlanana kadar ekrandaki alanları işaretlemesini ya da doldurmasını sağlamaktadır. Gerekli tüm PMT alanları doldurulduğunda, yoksulluk sonucu otomatik olarak uygunluğu hesaplamaktadır.

TOD sonucunun hemen alınabilmesi ailenin BOTA ile anlaşma yaparak derhal programa dahil edilmesini sağlamaktadır. Bir diğer faydası ise tüm uygun ailelere bilgi, tavır ve uygulama (KAP) anketinin YBS'ye veri girilmesi esnasında uygulanabiliyor olmasıdır. Sonuçlar daha sonra KAP değişikliğinin ölçülmesinde temel olarak kullanılır, bu değişiklik program devamlılığının bir parçası olan eğitim kurslarının alınmasından sonra oluşacaktır.

TOD uygulaması esnasında alınan aile verileri, refah seviyesinin belirlenmesinde kullanılırken aynı zamanda tüm müracaatçı ve uygun ailelerin farklı şekillerdeki raporları tutulurken de kullanılmaktadır. Tüm bunlarla TOD aile başına yaklaşık 60 değişken içerir ve tüm bunların raporları profil oluşturma esnasında kullanılabilir.

Bilgisayar verileri internet üzerinden kolayca ulaşılabilir ve değiştirilebilir olan merkezi MIS veritabanında saklanmaktadır. YBS'nin araştırma fonksiyonu girilen aile verilerinin müracaatçı numarası ve ID numarası gibi bilgilerle yerinin bulunmasını sağlamaktadır.

Sözü edilen yaklaşım doğrulanmış yöntem testi uygulamasına kıyasla yoksul ev sahipleri için çok daha elverişlidir, doğrulanmış yöntem testi gerekli dokümanları toplamak için en yakındaki resmi dairelere gitmek zorunda kalan, kırsal alanda yaşayan yoksul aileler için oldukça zorlu bir işlemdir.

2010 yılının ilk yarısında, 50 milyondan fazla Kazak Tengesi (342,000 US dolarına eşit) BOTA Vakfı'nın ŞNT programına dahil olan 2649 ailenin PMT başvurusu esnasında bildirdikleri banka hesaplarına transfer edilmiştir.

KAYNAKÇA

- From: <http://data.worldbank.org/indicator>
EconomyWatch.com's Econ Stats database.
International Labor Organization, The Republic of Kazakhstan: Assessment of Targeted Social Assistance Scheme, Final Report (Astana 2003).
Kazakhstan Strategic Development Plan 2020 (February 2010).
Michael Lokshin, Results of the 2008 Household Budget Survey in Kazakhstan, WB PPT presentation, (June 2009)
Coady, David, Margaret Grosh and John Hoddinott. (2004). Targeting of Transfers in Developing Countries. Regional & Sectoral Studies. 30230. World Bank.
Mamuka Naderashvili BOTA PMT Review Report, December 2009.
Elena Glinskaya, (2009) PPT Last Trends in Poverty in Kazakhstan Results of Household Expenditure Survey for 2006 – 2008.
K. Lindertand T. Castañeda, Third International Conference on Conditional Cash Transfers Istanbul, Turkey June 26-30, 2006 Implementation mechanisms for means and proxy means tested programs Experiences from Latin America World Bank
European Training Foundation, Kazakhstan Country Plan 2009.
Ben Slay, Senior Economist UNDP Bureau for Europe and CIS. Poverty, Inequality, and Social Policy Reform in the Former Soviet Union, October 2009
Sange Research Center. Technical assistance in the design of the CCT program for Kazakhstan: working and analyzing poverty related aspects of the latest household income and expenditure survey, 2008

ŞARTLI NAKİT TRANSFERİNDEN (ŞNT) YARARLANAN AİLELER SİVAS ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Ziyne BAHADIR

Cumhuriyet Üni.Ede.Fak. Sosyoloji Bölümü,
bahadir@cumhuriyet.edu.tr

Yılmaz DAŞLI

Sivas SYDV Müdürü
ydasli@hotmail.com

Özet

Bu çalışma, SRAP'ın bir bileşeni olan ŞNT'nin, bundan yararlanan ailelere etkisini Sivas örneğinde ele almaktadır.

Sivas, yıllardır göç veren, çok fazla yatırım alamayan, istihdam olanakları sınırlı, kısaca ekonomik bakımdan az gelişmiş bir kenttir. Sivas'ta ŞNT'den yararlananlar düzenli bir şekilde artmıştır.

Sivas'ta ŞNT'den yararlanan ailelerin sosyo-ekonomik ve kültürel nitelikleri, bu yardımı nasıl gördükleri ve yardımları ne amaçla kullandıkları tespit edilerek, Sivas'taki ŞNT uygulaması değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, SRAP, ŞNT, Sivas

Abstract

This study handles the impact of CCT, a component of SRMP, on the families which are benefiting from this in the sample of Sivas.

Sivas is a city, the people of which have been immigrating for years, which can't get much investment, the employment resources of which are limited, in short, it is economically underdeveloped. Those who are benefiting from CCT have been regularly increased in Sivas.

The CCT execution in Sivas will be evaluated through identifying the cultural and socio-economic qualities of the families benefiting from the CCT in Sivas, and how these families receive and for which aim they use these aids.

Key Words: Poverty, SRMP, CCT, Sivas.

GİRİŞ

Son zamanlarda dünya genelinde olduğu gibi, ülkemizde de önem kazanan konulardan biri olan yoksulluk, sosyal bilimlerde yaygın bir biçimde araştırılmakta; özellikle yoksullukla mücadele ve etkilerini azaltma bağlamında tartışılmaktadır.

Bu çalışma, Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP)'nin bir bileşeni olan Şartlı Nakit Transferinden (ŞNT) yararlanan aileleri, Sivas örneğinde ele almaktadır. Sivas, yıllardır göç veren, çok fazla yatırım alamayan, istihdam olanakları sınırlı kısaca, ekonomik bakımdan az gelişmiş, kentsel nüfus oranı %66, 2009 itibarıyla, okuma-yazma oranı kadınlarda %79, erkeklerde % 90 olan, en önemli sosyo-ekonomik sorunu olan, işsizlik oranı ise, yine 2009 yılında TÜİK'in çalışmasında Türkiye geneli için belirtilen % 14'den düşük, % 13.2 olarak hesaplanan bir kenttir. Sivas nüfusunun yaklaşık %20'si yeşil kartlıdır. Aşağıdaki tabloda, 2009 yılında Sivas'ta yapılan sosyal yardımlara ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1- Sivas'ta 2009 Yılında Sosyal Yardım Alan Müracaatçılar ve Yapılan Yardım Miktarları

KURUM ADI	YARDIM	KİŞİ VE AİLE SAYISI	YARDIM TUTARI (TL)
SYDV	Ayni / Nakdi	169.941	19.800.805
Sivas Belediyesi	Ayni / Nakdi	702-4690	824.109
Sosyal Hizmetler	Ayni / Nakdi	430	1.662.325
Kızılay Sivas Şubesi	Ayni / Nakdi	3.966	118.667
Vakıflar Bölge Müdürlüğü	Ayni / Nakdi	1982-1331	1.132.842

Kaynak :www.sivas.gov.tr

Sivas'ta ŞNT'den yararlanan hane sayıları incelendiğinde, düzenli bir artış olduğu görülmektedir. Bu çalışmada; Sivas'ta ŞNT'den yararlanan ailelerin sosyo-ekonomik ve kültürel nitelikleri, bu yardımı nasıl gördükleri ve yardımları ne amaçla kullandıkları tespit edilerek, Sivas'taki ŞNT uygulaması değerlendirilmektedir.

Kuramsal Çerçeve

Yoksulluk, her zaman var olan toplumsal bir sorundur. Değişen, yoksulluk sorununun nitel ve nicel boyutlarıdır. Tanımlamak gerekirse, "genellikle maddi kaynaklardan, bazen de kültürel kaynaklardan yoksun kalındığını ifade eden bir durum" (Marshall, 1999:824) ya da sade bir ifadeyle, insanların temel gereksinimlerini karşılayamaması durumudur.

Mutlak ve göreceli yoksulluk olarak ayrılması yaygın bir eğilimdir. Mutlak yoksulluk, bireyin/hane halkının yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması, gıdasını temin edememesi, sağlık ihtiyacını yeterince karşılayamaması olarak tanımlanırken; göreceli yoksulluk ise, gelir grupları arasındaki farklılıktan kaynaklanan, toplumun ortalama refah düzeyinin altında olma durumu olarak tanımlanır.

Yoksulluk zamana ve topluma göre farklı algılanan kavramdır. Örneğin, günümüzde "yeni yoksulluk" kavramı, tüketim toplumunda yetersiz olan birey veya çalışıyor olduğu halde yoksul olanlar için kullanılmaktadır. Bauman (1999:10)'a göre yoksul olmak, bir zamanlar anlamını işsiz olma durumundan aldıysa, bugünkü anlamını esas olarak yeterince tüketemiyor olma durumundan almaktadır ve bu fark yoksulluk içinde yaşama tecrübesini ve kurtarıma şans ve olasılıklarını farklılaştırır.

Yoksulluğun nedenleri çeşitlidir. Nedenlerin bir kısmı (özürlülük, yaşlılık, alkolizm vb.) kişiden kaynaklanır, bir kısmı (enflasyon ve işsizlik oranları, ücret ve vergi politikaları, çalışma yaşamına ilişkin koşullar vb) toplumdan kaynaklanır. Nesilden nesile geçme durumu da gözlenir.

Kronik yoksulluk, "...bireylerin yaşamlarının uzun bir kesitinde devam etmekte ve büyük ölçüde de çocuklarına geçmektedir, ... nesilden nesile aktarılmaktadır. Kronik yoksullar için yoksulluk, salt düşük gelir sahibi olmak anlamına gelmemekte, aynı zamanda açlık, kötü beslenme düzeyi, sağlıklı içme suyuna erişememe, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimden yoksun olma, ayrımcılık ve istismar anlamına da gelmektedir ... (yani) temel insani gereksinimlerden yoksun olma durumu ... Kronik yoksulluğu geçici yoksulluktan ayıran en önemli özellik ise bireylerin bu döngüyü kırıp yoksulluktan kurtulabilme olasılıklarının çok düşük düzeyde olması ya da neredeyse hiç olmamasıdır" (Temiz, 2008:63).

Yoksulluğu, bireye bağlı olarak ele alan ilk teorilere göre yoksulluk çekenler, ya aciz olduklarından ya da istemediklerinden ötürü geçimlerini sağlayamamaktaydılar (Haralambus ve Holborn, 2001:85). Özellikle 19. yüzyılda moda olan bu görüşe, çok az sosyolog katılmaktadır. Çatışmacı yaklaşımda, tam tersine yoksulluk çekenler bu durumdan sorumlu tutulamazlar görüşü vardır. "... kaynakların adaletli bir şekilde dağıtılamaması nedeniyle yoksulluğun varlığını sürdüreceğini ve bunun da toplumun başarısızlığı olduğunu ileri ... (süren bu yaklaşıma göre) yoksullar "mağdurlar" olarak değerlendirilmelidirler" (Haralambus ve Holborn, 2001:90). Kısaca, yoksulluğu bireysel gören bir anlayıştan, toplumun bütününde arayan bir anlayışa doğru gelinmiştir.

Yine günümüzde "yeni sağ" da denilen anlayışa göre, düşük gelir, refah devletinin cömertliğinden kaynaklanmaktadır. Örneğin Marsland, özellikle evrensel refah koşullarına eleştirel bakmakta; Britanya'daki eğitim, sağlık hizmetleri ve çocuk yardımı gibi yardımların "bağımlılık kültürü" yarattığına inanmakta; ayrıca kamu harcamalarını yükseltmenin de zenginliğin üretimini engelleyeceğini iddia etmekte; bu nedenle yardımların sınırlandırılması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre yardımlar, hasta ve özürhükleri hedeflemeli, kendi kendinin geçimini sağlayabilecek olanlara verilmemelidir. Oysa, tam tersine evrensel refah koşullarının bağımlılık yaratmak yerine, insanları bağımlılıktan kurtaracağı görüşü de söz konusudur. Örneğin Jordan'a göre yoksulluk, çok fazla cömert refah sisteminden değil, son derece cimri bir sistemin sonucudur ve yoksullukla mücadelede tek yol, herkesi kabul edilebilir düzeye getirecek evrensel koşullar sağlamaktır (Haralambus ve Holborn, 2001:87).

İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan 1970'li yılların başına kadar, dünya ekonomisi, görece "iyi" işliyordu. Refah kaynaklarındaki artış, bir yandan gelişmekte olan ülkelerle sanayileşmiş ülkeler arasındaki farkın azalacağı umudunu yaratırken öte yandan her ülke kendi içinde gelir farklarının azaltılması çabasına girdi. Batı kampında sosyal devlet anlayışı yayılmaya, diğerlerinde de hedeflenmeye başlandı. Ancak, 1970'li yılların ortalarında başlayan kriz ve istikrarsızlık, 1970'lerin sonunda tam serbest piyasa-özelleştirme-küreselleştirme hedefleri ile yeni bir düzene geçişi getirdi. Daha önceki düzende, devletin ekonomiye müdahale ile düzenlemeler yapması olağan sayılıyordu, makro ekonomi politikaları kamu harcamalarını genişletmişti, "sosyal devlet" anlayışı ile piyasalar sosyalleştirilirken, devlete yükler getiriyordu. 1980'le birlikte gelen yeni düzenlemelerde buna son verildi, bu uygulamalar adım adım rafa kaldırıldı (Kazgan, 2002:90-94).

Yoksulluk sorununun sistemik nedenlerden kaynaklandığını belirten Şenses'e göre, "küreselleşmenin bir de öteki yüzü var. Kendi ülkemizde ve dünyanın çeşitli ülkelerinde yeterince beslenemeyen, temel sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanamayan, ancak sesleri pek duyulmayan milyonlarca yoksul insan var. Ağırlıkla bir az gelişmişlik sorunu olsa da, yoksulluk, birçok gelişmiş ülkede de temel bir sorun olmaya devam ediyor" (2003:13).

DB'de çalışırken küreselleşmenin, gelişmekte olan ülkeler, özellikle bu ülkelerde yaşayan fakirler üzerindeki yıkıcı etkisini gördüğü için, 2001 Nobel ekonomi ödülü aldığı kitabını yazmaya karar verdiğini belirten Stiglitz (2006:27-28) e göre, küreselleşmenin negatif yanları olsa da faydaları da var ama küreselleşme, gelişmekte olan ülkelerdeki bir çok insana, vaat ettiği ekonomik faydaları getirmedir. Zengin ülkelerle fakir ülkeler arasında büyüyen uçurum, Üçüncü Dünya'da gittikçe artan sayıda insanı korkunç bir yoksulluğa itiyor ve günde bir dolardan az parayla geçinmek zorunda bırakıyor. Afrika ülkeleri sömürge olmaktan kurtulduktan sonra düşünenlerin büyük bölümü gerçekleşmedi, kıta iyice sefaletle gömüldü. Küreselleşme yoksulluğu azaltmayı beceremediği gibi istikrarı sağlamayı da başaramadı. Asya ve Latin Amerika'daki krizler, gelişmekte olan ülkelerin hepsinde ekonomi ve istikrarı tehdit ediyor. Küreselleşme ve piyasa ekonomisiyle tanışma, Rusya'da ve piyasa ekonomisine geçen diğer ekonomilerde, vaat ettiği sonuçları üretmedi. Batı, bu ülkelere yeni ekonomik sistemin refah getireceğini söylemişti, oysa yoksulluk getirdi.

DB binasında "hayalimiz yoksulluğun olmadığı bir dünyadır" sloganı yazmasına rağmen, Dünyanın dört bir yanında, günde bir dolardan az parayla geçinen 1.2 milyar insan ya da günde iki dolardan az parayla geçinen 2.8 milyar insan için, yani dünya nüfusunun yüzde 45'i için ne yapabildik kaygısını dile getiren Stiglitz (2006), IMF'nin uygulattığı kalkınma stratejilerinin, fakirleri ilgilendiren riskleri önemsemediğine, orta sınıfı mahvederken tepedeki az sayıda insanı ilgilendiren politikaların toplumsal ve politik maliyetlerini önemsemediğine, piyasa fundamantalizminin faydalarını abarttığına ve küreselleşmenin bugün dünyadaki birçok fakirin yararına çalışmadığına, IMF, DB ve Dünya Ticaret Örgütü'nde kuralların çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerin değil, daha gelişmiş sanayi ülkelerinin/bu ülkelerdeki özel çıkar sahiplerinin çıkarlarına hizmet edecek şekilde konduğuna dikkat çekmektedir.

1980'lerin başından bu yana IMF ve DB tarafından gelişmekte olan ülkelere dayatılan “makro-ekonomik istikrar” ve “yapısal uyum” programları, yüz milyonlarca insanın yoksullaşmasına yol açtı (Chossudovsky, 1999:37).

Küreselleşme sürecini hem yönlendiren, hem de bu süreçten destek alan IMF ve DB'nin yapısal uyum programlarıyla, bu programları uygulayan ülkelerde daha da derinleşen yoksulluk olgusu arasındaki ilişkiyi ele alan Soyak (2004)'a göre, yapısal uyum programları sonucunda dünyanın belirli bölgelerinde yüz milyonlarca insanın yoksullaşma sürecine girdiği, bu süreçle birlikte açlık, zorunlu göç ve bulaşıcı hastalıkların gündeme geldiği açık bir gerçektir. IMF ve DB'nin son dönemlerde iyice su yüzüne çıkan yoksullukla mücadele anlayışında ise, nedenlerle sonuçlar yer değiştirmekte, yoksulluğun nedenleri iktisadi krizler, savaşlar, doğal afetler ve bulaşıcı hastalıklara bağlanmaktadır. Hâlbuki dünya genelinde işsiz sayısı bir milyar sınırına yaklaşmışken, yapısal uyum programlarının niteliği gereği sosyal programların ve fonların kesilmesi, eğitim ve sağlık harcamalarında azaltılma sürecine girilmesi, kısaca refah devletinin tasfiyesiyle beraber milyonlarca insan evsiz yaşama, yetersiz beslenme ve sağlık problemleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Küreselleşme süreci ve yapısal uyum programlarıyla birlikte hem zengin ve yoksul ülkeler arasında uçurum açılmakta, hem de gelir grupları arasında adaletsizlik artmakta yani zengin daha zengin, yoksul daha yoksul hale gelmektedir.

Sahra-altı Afrika ülkelerinin hemen hepsinde yapısal uyum, geliri ve yaşam standardını düşüren, işsizliği yükselten ve yoksulluğu artıran bir süreç olarak yaşanmıştır. Doğu Avrupa ve eski SSCB (Geçiş Ekonomileri) deneyimine de baktığımızda, benzer sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Özellikle geçiş sürecinde uygulanan ve IMF tarafından tasarlanmış olan şok terapi politikaları sonucunda, başta Rusya ve diğer Doğu Bloku ülkeleri üretim düşüşleri, Mafya Kapitalizmi ve geniş yoksullukla tanışma fırsatı bulmuştur. Latin Amerika'da sınırlı bir büyüme yaşayan ülkelerde bile %10'luk üst tabakayı oluşturan zengin kesimin sağladığı faydalar artarken, yoksulluğun yüksek düzeylerde kaldığı ve bazı durumlarda da en alt kesimin gelirlerinin azaldığı dikkat çekmektedir. Türkiye açısından bakıldığında da özellikle 1990'lı ve 2000'li yıllarda ortaya çıkan iktisadi krizler ve uygulanan IMF-Dünya Bankası güdümlü yapısal uyum programlarıyla birlikte benzer sonuçların geliştiği görülecektir (Soyak, 2004).

BM. tarafından, 2000'de Newyork'ta düzenlenen Milenyum Zirvesi'nde sekiz temel amaç belirlenmiştir. Bunlar, aşırı (mutlak) yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak, evrensel ilköğretimi yakalamak, cinsiyet eşitliğini geliştirmek ve kadınları güçlendirmek, çocuk ölümlerini azaltmak, anne sağlığını geliştirmek, HIV, AIDS, sarılık ve sıtma gibi diğer hastalıklarla savaşmak, çevresel sürdürülebilirliği garantiye almak ve gelişim için global bir ortaklık geliştirmek (DPT, 2010:9).

Birinci amaca ilişkin olarak, Türkiye'de yoksullukla mücadele politikalarının 1990'lı yılların ortalarından beri artarak önem kazandığı ve yedinci, sekizinci ve dokuzuncu beşer yıllık kalkınma planlarında mutlak yoksulluğu ortadan kaldırmayı ve gelir dağılımındaki süregelen eşitsizliği azaltmayı amaç edinen Türkiye'nin, Binyıl Kalkınma Amaçları (MDG) na uyumu takip ederek, yoksullukla savaşması çabalarının, büyük bir hız kazandığı da belirtilmektedir (DPT, 2010:14).

Dokuzuncu Kalkınma Planı Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda belirtildiği gibi, “Türkiye birinci hedef kapsamında 2015 yılına kadar günlük geliri bir doların altında ve açlıkla karşı karşıya olan nüfusu yarıya indirmeyi amaçlamaktadır. Nitekim, 1994 yılı itibarıyla başlangıç değeri % 1,1 olarak alınan günlük geliri bir doların altında kalan nüfusun oranı, 2015 yılı için % 0,1 olarak hedeflenmiştir. 2003 yılı rakamlarına göre Türkiye bu hedefe ulaşmış görünmektedir”(DPT, 2007:51).

TÜİK 2008 yoksulluk çalışması sonuçlarına göre, 2008 yılında Türkiye'de fertlerin yaklaşık % 0,54'ü yani 374 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 17,11'i yani 11 933 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (www.tuik.gov.tr).

Yoksullukla Mücadele Konusunda Bir Araç Olarak ŞNT

Yoksullukla mücadele konusunda ülkeler arasında farklı uygulamalar görülmektedir. Türkiye'de 1986 yılında, 3294 sayılı kanun ile, halk arasında “Fak-fuk fon”, olarak da bilinen, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF)¹ kurulmuştur. Bu kanunun amacı, herhangi bir sosyal güvenlik kurumundan aylık ve gelir almayan fakir ve muhtaç durumda olanlara yardım etmek, sosyal

¹ Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu 2004 yılında çıkarılan 5263 sayılı yasa ile Dünya Bankasının vermiş olduğu desteklerden faydalanabilmek amacıyla, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'ne (SYDGM) dönüştürülmüştür.

adaleti pekiştirici önlemler almak ve gelir dağılımının adilane bir şekilde dağıtılmasını sağlamaktır (www.sydgm.gov.tr).

DB'nin Türkiye ile ilgili bir çalışmasında, 2001'de Türkiye'de kaç kişi yoksuldur, kimler yoksuldur, niçin yoksuldur ve bu insanlar yoksullukla ve yoksulluk riskleriyle nasıl baş edeceklerdir sorularının cevabı araştırılmıştır. Ana bulgular şunlardır: günde bir dolardan az geliri olan mutlak yoksulluk, 1994'ten beri temel olarak değişmemiş ve uluslararası standartlardan oldukça aşağıdadır. Yiyecek tüketimi kriterine göre kentsel yoksulluk, 1994'ten beri artmıştır. Eşitsizlik değişmemiş, uluslararası standartlardan yüksek seviyede kalmıştır. Yoksullukla başa çıkma mekanizması olarak özellikle akraba ve komşuların yardımına dayanma, azalmıştır. Kayıt dışı işlerde çalışan yoksullar, krize bağlı olarak bu işleri de bulmakta zorlandılar. İsteksiz olmalarına rağmen, bazı yoksullar çocuklarını okula göndermekte zorlandılar veya kaynak kıtlığından cep harçlığını karşılayamadıkları ve resmi olmayan biçimde çocuklarını çalıştırdıkları için, okula daha az devam ettirdiler (WB, 2003:i).

Türkiye'de yoksullukla mücadele, DB'nin maddi kaynaklarıyla desteklenmektedir. DB desteğinin ana aracı, Türkiye'de SRAP kredisidir. SRAP, Hızlı Yardım, Şartlı Nakit Transferi (ŞNT), Yerel Girişimler ve Kurumsal Gelişim bileşenlerinden oluşmaktadır.

Yoksulların daha düzenli yardıma ihtiyaçları olduğunun farkındalığı ile hükümet yeni bir sosyal yardım programını benimsemeyi kararlaştırdı. Bu kapsamda uygulanacak olan, Şartlı Nakit Transferi (CCT), belirli aralıklarla ödenecektir (WB, 2003:ii). SRAP'ın yerel düzeyde uygulanması, her il ve ilçede kurulu olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) aracılığıyla yapılır.

28 Kasım 2001 tarih ve 24597 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren SRAP'ın amacı, yakın zamanda yaşanan ekonomik krizin yoksul kesim üzerindeki etkilerini ortadan kaldırmak ya da en aza indirmek ve gelecekte yaşanacak olası krizlere karşı direnci artırmaktır (SYDTF, Tarihiziz: 3).

Sosyal Riski Azaltma Projesinin özel hedefleri ise şunlardır;

- Yaşanan ekonomik krizin muhtaç nüfus üzerindeki etkisini azaltmak,
- Yoksullara hizmet ve sosyal yardım sağlayan devler kurumlarının kapasitelerinin artırılması,
- Temel sağlık ve eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesi için nüfusun en yoksul %6'lık bölümünün hedef alan temel bir sosyal yardım sisteminin kurulması,
- Yoksulların gelir elde etme istihdam fırsatlarının artırılması yoluyla gerek kısa vadede gerekse uzun vadede Türkiye'de yoksulluğun ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır (BİLİCİ, 2003: 29-30).

SRAP'ın önemli bileşenlerinden biri, ŞNT'dir. ŞNT, yoksulluk nedeniyle çocuklarını okula gönderemeyen veya okuldan almak zorunda kalan, ya da okul öncesi çocuklarını düzenli sağlık kontrollerine götüremeyen aileleri, ekonomik yönden desteklemek ve Türkiye'de düzenli bir nakit sosyal sistemi açısından ilk uygulamadır. Bu amaçla, çocuklarda ve ailelerde olumlu davranış değişikliği yaratmak ve devam ettirmek için SYDGM, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlıklarıyla koordineli çalışarak, ailelerin düzenli olarak çocuklarını okula gönderip göndermedikleri, başarılı olup olmadıkları ve düzenli sağlık kontrollerini yaptırıp yaptırmadıklarını takip etmekte; buna bağlı olarak yardımlar devam etmekte ya da kesilmektedir. ŞNT, nüfusun en yoksul %6'lık kesimini hedef alan sosyal güvenlik ağıdır (BİLİCİ, 2003: 31). ŞNT'ye projeden ayrılan kaynak, 480 milyon dolardır. Bunun, 260 milyon dolarlık kısmı Dünya Bankası'nın verdiği krediden karşılanmaktadır (ZABCI, 2002:21).

ŞNT uygulamasında, "0-6 yaş grubu arasındaki çocuklara beslenme sağlık yardımları, çocukların düzenli aşı ve sağlık kontrolleri şartına bağlı olarak; eğitim yardımları ise Milli Eğitim Bakanlığı mevzuatı içinde okula devam şartına bağlı olarak" yapılacağı belirtilmiştir. (SYDTF, 2002: 2)

ŞNT, 2002 yılının Mart ayında başlatılmıştır. 1 milyon kişinin yararlanacağı belirtilen yardımın, SYDV'ler aracılığıyla, sosyal güvencesi bulunmayan ailelerin ilk çocuklarına 12 milyon, ikinci çocuklarına 10 milyon, üçüncü çocuklarına ise 8 milyon şeklinde dağıtılması planlanmıştır. Ayrıca annelere, 10 milyon lira ödeneceği belirtilmiştir. "Şartlı Destek Projesi" olarak da adlandırılan bu yardımlar, önce Kahramanmaraş Göksun, Gaziantep Yavuzeli, Sinop Durağan, Ankara Keçiören, Çankırı Merkez ve Karadeniz Ereğlisi'nde başlatılmış ve 2 yıl içinde tüm Türkiye'ye yayılması öngörülmüştür (Milliyet, 27 Şubat 2002). 2001 ekonomik krizi sonrası DB desteğiyle uygulamaya konulan SRAP'ın 31 Mart 2007 tarihinde sonlanmasına karşın, bu tarihten itibaren ŞNT'nin hükümet tarafından devam ettirilmesi kararı alınmıştır.

2010 Ağustos ayı itibariyle, ŞNT kapsamında çocuk başına verilen eğitim ve sağlık yardımları aylık miktarları, şöyledir: Çocuklarını düzenli bir şekilde okula göndermek koşuluyla, ailelerin, ilköğretime (1.-8. sınıf arası) devam eden erkek çocuklar için aylık 20 TL., kız çocuklar için aylık 25 TL.; Ortaöğretime (9.-12. sınıf arası) devam eden erkek çocuklar için aylık 35 TL., kız çocuklar için aylık 45 TL., nakit yardımı yapılmaktadır. Yine, 0-6 yaş grubu çocukların düzenli bir şekilde sağlık kontrollerini yaptırmak koşuluyla, kız- erkek ayırmaksızın çocuk başına aylık 20 TL nakit yardımı yapılmaktadır (SYDGM, Tarihsiz: 4). Ödenen miktarlardan anlaşılacağı üzere, ŞNT eğitim yardımları kapsamında kız çocuklarına daha fazla ödeme yapılarak, kız çocukları adına pozitif ayrımcılık yapılmıştır. Bununla kız çocuklarının okullaşma oranının artırılması hedeflenmektedir.

2010 yılına gelindiğinde ŞNT, SYDV'ler aracılığıyla tüm Türkiye'ye yayılmış durumdadır. Aşağıda (Tablo 2'de), ŞNT ile 2003 yılından 2010 yılına kadar kaç haneye, kaç çocuğa, ne miktarda yardım yapıldığına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 2- Yıllara göre ŞNT'den Yararlanma Durumu

YILLAR	HAKEDEN HANE SAYISI	HAKEDEN ÇOCUK SAYISI	TOPLAM ÖDENEN MİKTAR (TL)
2003			2.405.415
2004			83.447.736
2005			242.214.667
2006	855.906	2.440.231	344.578.373,00
2007	955.411	2.756.228	321.953.192,00
2008	1.032.009	2.978.145	412.431.480,00
2009	1.097.002	2.872.283	483.829.847,00

Verilere, Sivas Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı aracılığıyla ulaşılmıştır.

Metodoloji

Sivas'ta ŞNT yardımlarına ilişkin uygulamalı çalışma, bundan faydalanan ailelerin sosyo-ekonomik durumlarını, yardımların faydalanan aileler tarafından nasıl algılandığını ve ne tür ihtiyaçlar için kullanıldığını ortaya çıkarabilmek amacıyla yapılmıştır.

Aşağıda (Tablo 3'te) Sivas'ta ŞNT ile 2003 yılından 2010 yılına kadar kaç haneye, kaç çocuğa, ne miktarda yardım yapıldığına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 3- Sivas'ta Yıllara göre ŞNT'den Yararlanma Durumu

YILLAR	HAKEDEN HANE SAYISI	HAKEDEN ÇOCUK SAYISI	TOPLAM ÖDENEN MİKTAR (TL)
2003			
2004			368.949,50
2005			1.800.625,50
2006	6.984	18.070	2.640.859,50
2007	7.932	20.722	2.187.088,50
2008	8.450	21.714	3.161.001,50
2009	9.749	22.982	3.944.337,00

Veriler, Sivas Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan edinilmiştir.

Araştırmamızın evrenini, Sivas merkez ve ilçelerinde, Temmuz 2010 yılı itibariyle, ŞNT'den faydalanan 9926 hane oluşturmaktadır. Araştırma evrenini temsil edebilecek örneklem hesaplama formülü kullanılarak;

Tablo 4- Örneklem Hesaplama Tablosu

Evren Büyük- Lüğü	± 0.03 örneklem hatası (d)			± 0.05 örneklem hatası (d)			± 0.10 örneklem hatası (d)		
	p=0.5 Q=0.5	P=0.8 q= 0.2	P=0.3 Q=0.7	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	P=0.3 Q=0.7	p=0.5 Q=0.5	p=0.8 Q= 0.2	p=0.3 q=0.7
100	92	87	90	80	71	77	49	38	45
500	341	289	321	217	165	196	81	55	70
750	441	358	409	254	185	226	85	57	73
1000	516	406	473	278	198	244	88	58	75
2500	748	537	660	333	224	286	93	60	78
5000	880	601	760	357	234	303	94	61	79
10000	964	639	823	370	240	313	95	61	80
25000	1023	665	865	378	244	319	96	61	80
50000	1045	674	881	381	245	321	96	61	81
100000	1056	678	888	383	245	322	96	61	81
1000000	1066	682	896	384	246	323	96	61	81
100 milyon	1067	683	896	384	245	323	96	61	81

(Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004:50)

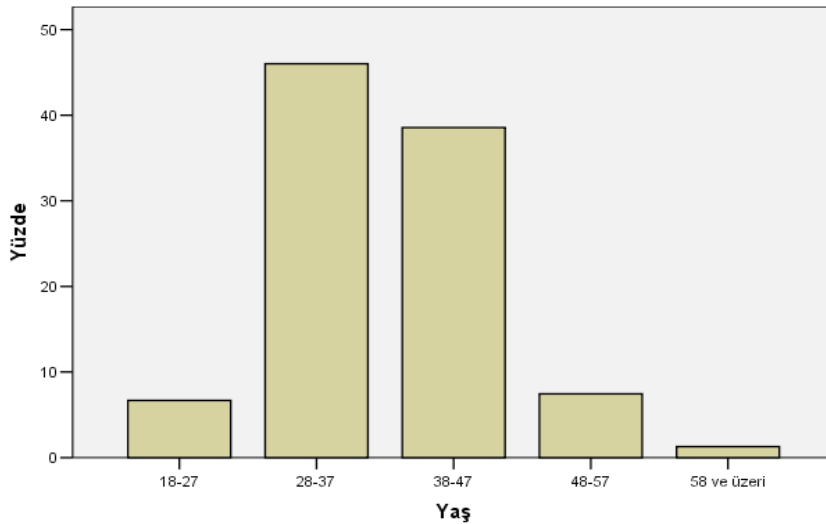
“± 0.05 örneklem hatası” baz alındığında, örneklemimiz 370 kişi olarak belirlenmiştir. Eksik yanıtlanmış anketlerin ve anketörden kaynaklı sorunların olabileceği varsayılarak, örneklemin %5’i kadar artırıma gidilerek 389 kişiye uygulama yapılmıştır. Anketler, il merkezi ve ilçelerde SYDV- ŞNT birimlerinden edinilen yardım alanların listesinden, merkez ve ilçelerden dengeli olmasına dikkat edilerek, tesadüfi örneklem yolu ile seçilenlere, 31 Temmuz- 15 Ağustos tarihleri arasında, araştırma yürütücülerinin gözetiminde Sosyoloji Anabilim dalında yüksek lisans yapan 6 öğrencinin katılımıyla uygulanmıştır.

Uygulanan anket verileri, SPSS 15.0 paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Sonuçlar **düz tablo ve çapraz tablolar** halinde sunulup yorumlanmıştır.

Araştırma Bulguları

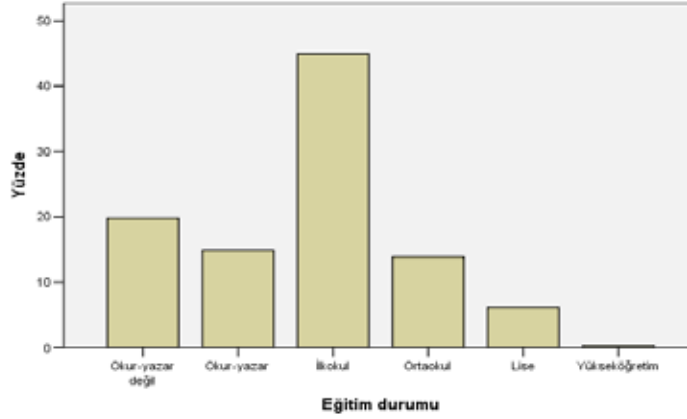
Görüşülen kişilerin %97,9’u kadın, %2,1’i erkek olup, bu da ŞNT’nin özellikle kadınlara verilmesi amacıyla uyumluluk göstermektedir. Yine bu yardımlardan faydalanan kişilerin %96,4’ü çocuğun annesidir. Ancak parçalanmış ya da eksik ailelerde (%2,1) baba yardımdan faydalanmaktadır.

Yardımlardan faydalanan kişilerin yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında, 28-47 yaş aralığında 329 kişinin (%84,6) bulunduğu dikkat çekmektedir (Tablo 5). Bu, çalışabilir durumdaki nüfusun yardımlardan en fazla faydalanan kesim olduğunu da göstermektedir.

Tablo 5 - Yaş Dağılımı

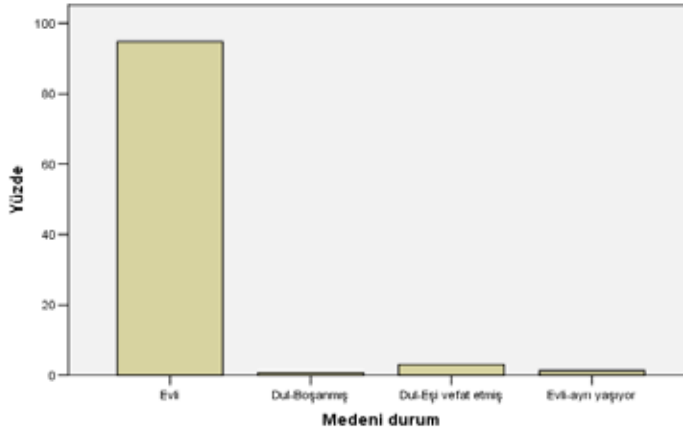
Görüşülen kişilerin %45'i ilkokul mezunu olmasına rağmen, okur-yazar olmayanların oranı %19,8 ve okur-yazar durumda olanların oranı %14,9 ile hiç küçümsenmeyecek düzeydedir (Tablo 6). Buradan, görüşülen kişilerin yaklaşık, %80'inin ilkokul ve altı eğitim düzeyinde olduğunu göstermektedir ki, eğitim düzeyi ile yoksulluk arasında ters orantılı ilişki burada da görülmektedir.

Tablo 6 - Eğitim durumu

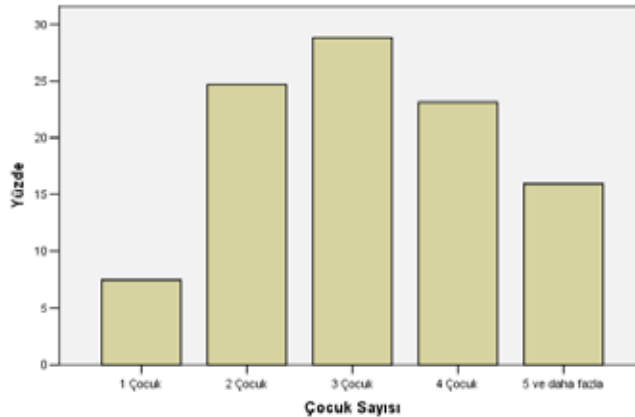

Ankete katılanların %94,9'u evlidir (Tablo 7). Çocuk sayısına bakıldığında en fazla 3 çocuk sahibi (%28,8) oldukları görülmekte, bunu %24,7 ile 2 çocuk ve %23,1 ile 4 çocuk sahibi kişiler izlemektedir (Tablo 8).

Tablo 7 - Medeni durum

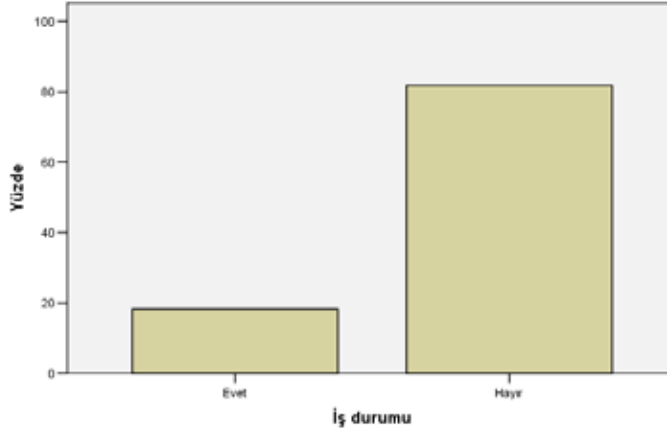
Tablo 8 - Çocuk Sayısı

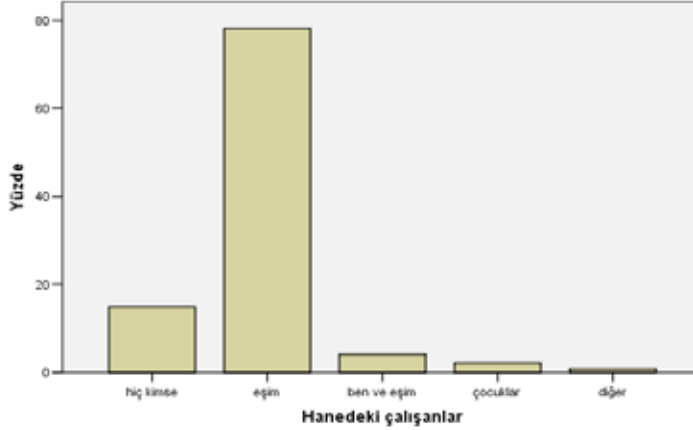
Türkiye genelinde olduğu gibi araştırmamızda da yardımlardan faydalananların büyük bir çoğunluğu (%84.3) çekirdek aile yapısında olup, ortalama hane büyüklüğü 5 kişiden oluşmaktadır.

Ankete katılanların çoğunluğunun kadın olması ve eğitim düzeylerinin düşük olmasına bağlı olarak, “şu anda herhangi bir işte çalışıyor musunuz” sorusuna, %81,7’si “hayır” cevabını vermiştir (Tablo 9). Çalıştığını beyan eden %18,3'lük kesim ise mevsimlik işler, ev temizliği, çocuk bakıcılığı gibi geçici, düzensiz işlerde çalışmaktadır. Çalışmama nedenleri sorulduğunda ise, en fazla %42 oranı ile “iş bulamadım” ve onu izleyen %21,3 oranıyla “çocuklarım olduğu için” cevabı verilmiştir. Ailede kimlerin çalıştığı sorusuna %78,1 oranıyla “eşim çalışıyor” cevabı verilirken; %14,9 oranıyla “hiç kimse” çalışmıyor cevabı verilmiştir (Tablo 10).

Tablo 9 - İş durumu

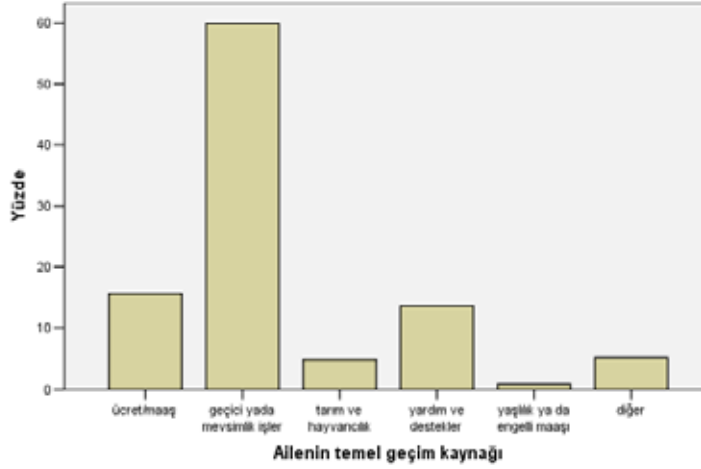

Tablo 10 - Hanedeki çalışanlar

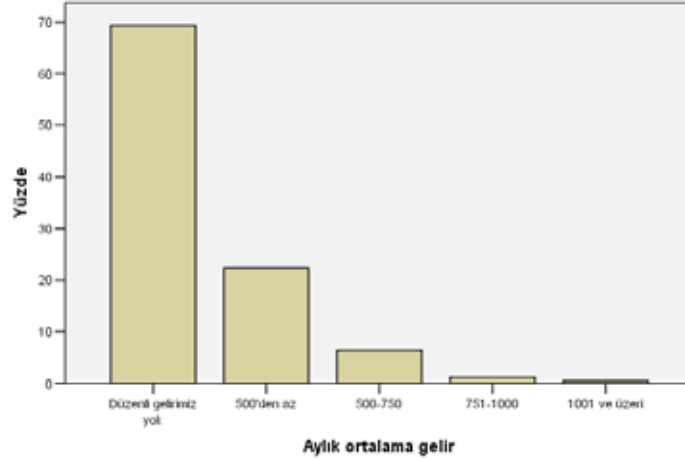

Ailenin temel geçim kaynağı nedir sorusuna, %59,9 oranı ile geçici ya da mevsimlik işler belirtilmiştir (Tablo 11). Ailenin ortalama gelir düzeyi sorusuna %69,4'ü, düzenli gelirlerinin olmadığı cevabını vermiştir (Tablo 12). Yine %15,7 oranda ücret ya da maaş ile geçindiğini ifade edenler, dikkat çekmektedir. Bilindiği üzere, ŞNT yardımıyla faydalanabilmek için temel koşul, sosyal güvence ve düzenli bir gelire sahip olmamadır. Ancak, özellikle anket uygulanan bazı ilçelerde, sosyal güvence ve düzenli gelire sahip olmama kriterine çok fazla dikkat edilemediği tespit edilmiştir. Bu da akla, ya personel eksikliğini ya popülistçe davranıldığını ya da küçük yerleşim birimlerinde başvuru koşullarına uygun olmadığı halde reddetmeme eğiliminin ağır bastığını getirmektedir.

Tablo 11 - Ailenin temel geçim kaynağı

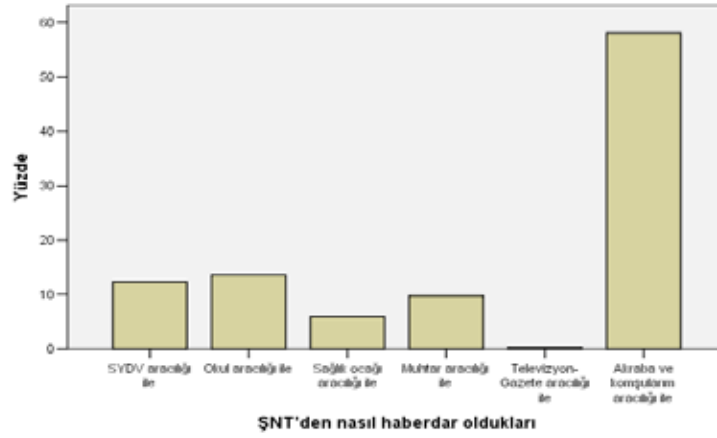
Tablo12 - Aylık ortalama gelir düzeyi

ŞNT'den faydalanan ailelerin büyük bir çoğunluğunun daha önce SYD Vakıflarında dosyaları bulunan ve yoksul oldukları tespit edilmiş kişiler olmalarına rağmen, ŞNT dışında herhangi bir ayni-nakdi yardım alıyor musunuz sorusuna, genellikle hayır cevabını verme eğilimi içinde oldukları gözlenmiştir. Bunun nedeni, insanların daha fazla yardım alabilme beklentisiyle, faydalandıkları yardımları gizleme veya yetersiz gösterme düşünceleridir. Ancak anket uygulanırken, özellikle gıda gibi yardımlardan faydalanmadınız mı şeklinde soru açılarak tekrarlandığında, %27,2'si hayır cevabını vermiştir. Görüşülenlerin %70'den fazlası, birden fazla yardım almaktadır. Ailelerin %73'ü, SYDV'lerden hem yakacak, hem nakdi yardım hem de Belediyelerden gıda yardımı almaktadır. Ayrıca dikkat çeken, ŞNT ile birlikte en çok alınan yardımların başında %72,2 ile yakacak yardımı, %57 ile de SYDV'den nakit yardımı gelmektedir. Yine, görüşülen kişilerin %95,4'ü sağlık giderlerini yeşil kart ile karşıladığını belirtmiştir. Ancak, yukarıda ailelerin %15,7'si ücret/maaş ile geçindiklerini belirtmelerine karşın, %95 oranında yeşil karttan yararlanılıyor olması, yeşil kart verilmesinde titiz davranılmadığını düşündürmektedir.

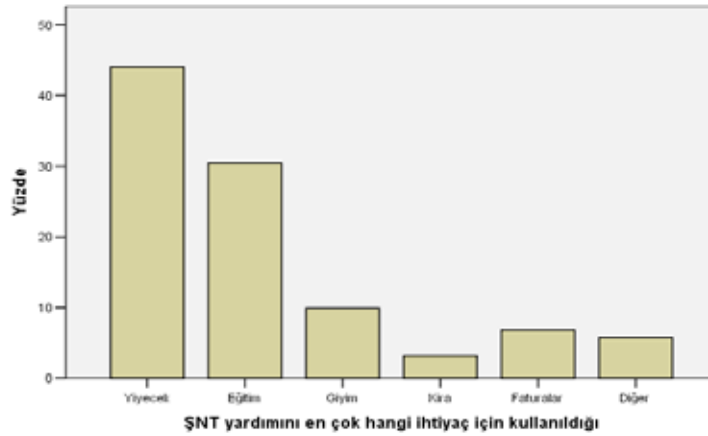
SYDV'ler koordinesinde paydaşları olan okullar ve sağlık ocakları tarafından yürütülen ŞNT'den nasıl haberdar olduğunuz sorusuna %58,1 oranıyla, en fazla komşu ve akrabalar sayesinde cevabı verilmiştir (Tablo 13). Bu da ŞNT'nin halka tanıtılmasında SYDV'lerin kurumsal tanınabilirliğinin düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Kaldı ki, bazı hizmetlerin örneğin, yakacak yardımlarının SYDV tarafından yapılmasına karşın, halk tarafından çoğunlukla Belediyelerin hizmeti olarak anlaşılması da kurumsal tanınma konusunda Vakıfların eksikliklerini göstermektedir.

Tablo 13 - ŞNT'den haberdar olma durumu

Ailelerin yaklaşık yarısı, 2-3 yıldır ŞNT kapsamında yardım almakta olup, ŞNT yardımlarını en çok hangi ihtiyaç için kullanıyorsunuz sorusuna, görüşülen kişilerin ancak %30 kadarı eğitim ihtiyacı cevabını verirken, %70'i eğitim dışı, başta yiyecek (%44) olmak üzere, giyim, kira, fatura gibi diğer ihtiyaçlar için kullandığı cevabını vermiştir (Tablo 14).

Tablo 14 - ŞNT yardımlarının kullanıma durumu

Alınan yardımların en çok hangi ihtiyaçlar için kullanıldığı ile ne kadarının çocuklara harcandığı soruları çaprazlandığında %31,4'ü "ev ile ilgili daha acil ihtiyaçlar olduğu için çocuklara harcamıyorum" cevabını, %31,1'i de "ancak yarısını çocuklara harcayabiliyorum" cevabını vermiş olup, tamamını çocuklara harcadığını belirtenlerin oranı, yalnızca %26,7'dir. Bu da ŞNT yardımlarının çoğunlukla amacı dışında kullanıldığını göstermektedir.

Tablo 15- Yararlanılan yardım türleri ile yardımların çocuklara yönelik harcanma düzeyi arasındaki ilişki

			SNT kapsamında alınan yardımların ne kadarı çocuklar için kullanılıyor?				Toplam
			Tamamını	Yarısını	çok azını	Daha acil ev harcamaları olduğu için çocuklara harcanmıyor	
SNT kapsamında hangi yardım türlerinden faydalaniyor?	Eğitim	Sayı (n)	65	78	22	73	238
		%	27,3	32,8	9,2	30,7	100
	Sağlık	Sayı (n)	11	6	5	5	27
		%	40,7	22,2	18,5	18,5	100
	Eğitim ve sağlık	Sayı (n)	19	28	15	19	81
		%	23,5	34,6	18,5	23,5	100
	Eğitim ve gebelik	Sayı (n)	2	1		1	4
		%	50,0	25,0		25,0	100
	Hepsi	Sayı (n)	7	3	4	24	38
		%	18,4	7,9	10,5	63,2	100
Toplam		Sayı (n)	104	116	46	122	388

$$\chi^2 = 33,359 \quad p = 0,001$$

Bilindiği üzere, ŞNT yardımları kendi içinde eğitim, sağlık ve gebelik olmak üzere üç grupta toplanmaktadır. Görüşülen ailelerden % 61,2'sinin eğitim yardımından faydalandığı, %20,9'unun hem eğitim, hem sağlık yardımlarından faydalandığı, diğer taraftan gebelik yardımlarından faydalananların oranının ise, oldukça düşük olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla ŞNT'ye, daha çok eğitim yardımı amacıyla başvurulmaktadır. Bu durum, zaten, ŞNT'nin toplumun en yoksul kesiminin eğitim harcamalarına katkı amacıyla da uyumludur.

Görüşülen kişilerin okul çağında olup da okula gidemeyen çocuklarının olup olmadığı sorusuna %90,2'si "hayır" cevabını vermiş olsa da, yaklaşık %10'unun "maddi imkânsızlıklar ve okumak istememe" gibi sebepler ile okula gitmedikleri de görülmektedir. Ailelerin eğitim talebini, içinde bulundukları sosyo-ekonomik koşullar belirlemektedir. Ayrıca, eğitim yardımlarından faydalandıkları için çocuklarını ortaöğretime gönderebilenlerin oranı da %10 gibi küçümsenmeyecek bir orandır. O halde, ŞNT'nin yoksul ailelerin çocuklarının bir üst eğitim kurumuna devam etmelerinde az da olsa bir etkisi olduğu söylenebilir. Bu soruya evet yanıtı verenler arasında kız çocuklarının okula devam edebildiğini söyleyenler, erkek çocuklarının okula devam ettiğini söyleyenlerin iki katıdır. Buradan hareketle denilebilir ki, ŞNT'de çocuk başına verilen aylık ücretlerde, kız ve erkek çocuk arasında kızlar lehine pozitif ayrımcılık yapılarak, az da olsa kızlara fazla ücret verilmesinin, aileler üzerinde etkisi olmuştur.

Günümüz ekonomik koşulları göz önüne alındığında, çocukların eğitim masrafı düzenli geliri olan aileler için bile küçümsenemeyecek düzeyde iken, ŞNT kapsamında yardımdan faydalanan ailelere eğitim yardımının yeterli olup olmadığı sorulduğunda, %92,2'si hayır cevabını vermiştir. Devamında sizce miktar ne olmalı sorusu yöneltilmiş; yaklaşık %30'u 100 TL, %20'si 150 TL ve %21,5'i de 200 TL olması gerektiğini belirtmiştir. ŞNT, halk arasında "çocuk parası" olarak bilinmektedir. Yardımdan faydalananlar, hem yardımı genellikle amacı dışında kullanmakta, hem de Türki-

ye koşullarını göz önünde bulundurmadan Avrupa'daki çocuk yardımlarıyla kıyaslayarak miktarların çok yetersiz olduğundan yakınmaktadır.

ŞNT kapsamında yapılan sağlık yardımlarının, çocukların sağlık hizmetlerine ulaşmasında etkisi olup olmadığı sorusuna görüşülen kişilerin %56,6'sının hayır cevabını vermesi, düşündürücüdür. Bunun nedeni, çocuk başına verilen aylık miktarların düşük olması ve ülke ekonomik şartları düşünüldüğünde temel sağlık hizmetlerine bu miktar ile ulaşmanın mümkün olmaması ve zaten çocukların sağlık harcamalarının devletçe karşılanmasıdır. Araştırma kapsamında önemsenen bir diğer nokta ise, doğum kontrol yöntemlerinin uygulanıp uygulanmadığıdır. Bu soruya görüşülen kişilerin %20'si, anketörlerin çoğunluğunun erkek olmasının da etkisiyle cevap vermemiştir. Bu soruya cevap verenlerin %64,3'ü doğum kontrol yöntemine başvurmadıklarını belirtmişlerdir. Bu durum, yoksul ailelerinin çok çocuklu, kalabalık olması genel eğilimi ve çocukların gelecekte aileye ekonomik katkı sağlayacağı beklentisi ile açıklanabilir.

Aile içi ilişkilerin niteliğine dair, "elinize geçen parayı harcama konusunda kim karar verir" sorusu yöneltilmiş, %42 oranında "eşimle ben birlikte karar verimiz" cevabı verilmiş olsa da, "eşim" cevabı verenlerin de oranı %30 gibi hiç küçümsenemeyecek düzeydedir. Ancak, daha önemli olarak, SYDV çalışanları ile yapılan görüşmelerde, yardımdan faydalananların ilan edildiği listelerde ismi bulunan bayanların, "eşim görmesin düşüncesiyle" asılan yardım listelerinde isimlerini karalayarak, isimlerinin gözükmemesini istemeleri, paranın ne zaman ve ne miktarda ödeneceğinin sürekli olarak eşleri tarafından sorulması ve hatta parayı alan bayanın eşine vermemesi durumunda fiziksel şiddete maruz kalması gibi durumların sıklıkla yaşandığı belirtilmiştir.

Tablo 16- Parayı harcama kararı veren ile yardımların çocuklara yönelik harcanma düzeyi arasındaki ilişki

			SNT kapsamında alınan yardımların ne kadar çocuklar için kullanılıyor				Toplam
			tamamını	yarısını	çok azını	daha acil ev harcamaları olduğu için çocuklara harcanmıyor	
Elinize geçen parayı harcama, nelerin alınacağı konularında kararı kim verir	Eşim	Sayı (n)	26	32	7	51	116
		%	25,2	27,4	15,2	41,8	29,9
	Ben	Sayı (n)	34	32	16	16	98
		%	33,0	27,4	34,8	13,1	25,3
	Eşimle birlikte ben	Sayı (n)	38	50	22	53	163
		%	36,9	42,7	47,8	43,4	42,0
	Aile büyükleri	Sayı (n)	4	3	1		8
		%	3,9	2,6	2,2		2,1
	Diğer	Sayı (n)	1			2	3
		%	1,0			1,6	,8
Toplam		Sayı (n)	103	117	46	122	388
		%	100	100	100	100	100

$$\chi^2 = 29,430 \quad p = 0,003$$

Türkiye’de ekonomik krizler sonrasında; “bizde sosyal patlamalar yaşanmaz, çünkü aile bağları güçlüdür, geleneksel geniş aile sigortadır ve toplumsal dayanışma fazladır” söylemine rağmen, “paraya ihtiyacınız olunca öncelikle kime/nereye başvurursunuz” sorusuna, aile, akraba ve komşulara başvururum diyenlerin oranı %10’lar düzeyindedir. Bu oran, yukarıda belirtilen DB’nin Türkiye raporundaki tespitlerle uyumaktadır. Görüşülenlerin %60,4’ü, “Valilik/kaymakamlık” cevabını vermiş olup; yine başka bir soruda %56 oranında, “yoksullara yardımın devlete düşen bir görev” olduğu düşüncesi belirtilmiştir. Ayrıca, yardım alıyor olmasını, “utanarak yararlandığım bir imkan” olarak niteleyenlerin oranı da %11,6’dır. Paraya ihtiyacınız olunca, öncelikle kime-nereye başvurursunuz sorusuyla yoksulluğun ortadan kalkması için devlete düşen en önemli görev nedir sorusuna ilişkin çapraz tablo (Tablo 17) aşağıdadır.

Tablo 17- Paraya ihtiyaç duyulduğunda nereye başvurulduğu ile yoksulluk sorusunda devlete düşen görev arasındaki ilişki

			Yoksulluğun ortadan kalkması için devlete düşen en önemli görev hangisidir?				Toplam
			Yoksullara aynı yardım yapılmalıdır	Yoksullara nakdi yardım yapılmalıdır	Yoksullara iş vermedir	Yoksullara meslek öğreten kurslar düzenlenmelidir	
Paraya ihtiyacınız olunca, öncelikle kime-nereye başvurursunuz	Aileme (anne,baba,kardeş)	Sayı (n)	4	6	38		48
		%	3,3	12,8	17,8		
	Akrabalara	Sayı (n)	4	15	26	2	47
		%	3,3	31,9	12,2	66,7	
	Komşulara	Sayı (n)	2	8	42		52
		%	1,7	17,0	19,7		
	Bankaya	Sayı (n)				1	1
		%				33,3	
	Valilik/ Kaymakamlık	Sayı (n)	109	18	105		232
		%	90,8	38,3	49,3		6
	Dernek, vakıf gibi STÖlere	Sayı (n)	1		2		3
		%	,8		,9		
Toplam		Sayı (n)	120	47	213	3	383
		%	100	100	100	100	100

$$\chi^2=217,774 \quad p=0,001$$

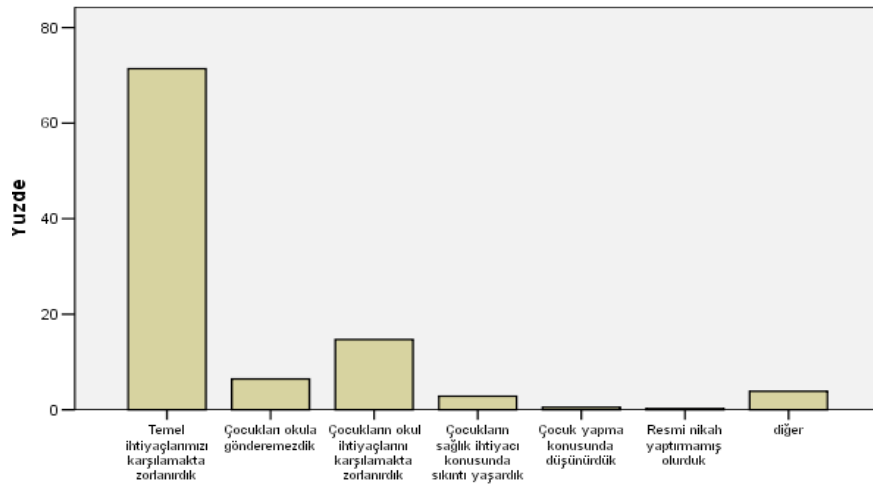
Türk toplumunun siyasi kültürüne bağlı olarak pek çok konu ya da sorun, devleti gündeme getirmektedir. Nitekim, bu araştırmada da yoksulluğun ortadan kaldırılması için devlete düşen en önemli görev nedir sorusuna, görüşülen kişilerin %56,2’si, “devlet yoksullara iş vermelidir” cevabını verirken, %43’ü devletin yoksullara aynı/nakdi yardım yapması gerektiğini belirtmiştir. Geçmişten günümüze devlet istihdam yaratma konusunda ön planda olduğu için, 1980’lerden sonra ekonomik politikalar değişmesine rağmen, hala insanlar devleti istihdam yaratıcı bir mekanizma olarak görmektedirler. Diğer taraftan, yoksullara yapılan yardımların, yoksulluğun ortadan kaldırılması yönünde değil, yalnızca yoksulların içinde bulunduğu koşulları geçici bir süre rahatlatıcı yönde bir

etkisi olmasına rağmen, görüşülen kişilerin yaklaşık yarısının, devletin yoksulluğu giderebilmesi için daha fazla yardım yapmasını ifade etmesi, bir anlamda yoksulluğun yeniden üretilmesini karşımıza çıkarmaktadır.

Görüşülen kişiler yoksullukları kabul edilmiş olup, bu doğrultuda da yardımlardan faydalananlardır. Ancak, bizce yoksul oldukları halde, yardım alan kişilerin kendilerini nasıl algıladıklarını ortaya çıkarabilmek amacıyla; ailenizin içinde bulunduğu şartları düşününce kendinizi nasıl tanımlarsınız sorusuna, “çok yoksul” bir aileyiz diyenlerin oranı %20,1 iken, kendilerini “yoksul” bir aile olarak tanımlayanların oranı ise, %56’dır. Kendilerini çevresindekilerle kıyasladığında “bizden daha yoksul olanlar var” diyerek “orta halli” bir aile olduklarını belirtenlerin oranı, %23,9 olup, her ne kadar kendilerini orta halli bir aile olarak tanımlamış olsalar da, içinde bulundukları yaşam koşullarını düşündüğümüzde, bu ailelerin aslında yoksul aileler olduğu açıktır. Yoksul bir aile olmalarından kaynaklı olarak, verilen cüzi miktardaki yardımı, çoğunlukla yiyecek gibi en temel ihtiyaca harcamaktadırlar.

ŞNT yardımının işlevsel olup olmadığını ortaya çıkarabilmek amacıyla, ŞNT yardımı almasaydınız aşağıdakilerden hangisi durumunuzu anlatırdı sorusu sorulmuş, görüşülen kişilerin %71,4’ü “temel ihtiyaçlarımızı karşılamakta zorlanırdık” cevabını vermiştir. Diğer taraftan, çocuklarının eğitimi ile ilgili sorun yaşayacaklarını belirtenlerin oranı %21,1’iken, “çocukların sağlık ihtiyacı konusunda sıkıntı yaşırdık” diyenlerin oranı ise %2,8’dir (Tablo 18). ŞNT yardımlarının faydalı olduğu tartışma götürmez bir gerçek olmasına rağmen, ne amaçla kullanıldığı düşünüldüğünde işlevselliğinden söz etmek çok da mümkün değildir. Çalışmaya katılanların çoğunluğunun, “temel ihtiyaçlarımızı karşılamakta zorlanırdık” cevabını vermiş olmaları, bizi bu sonuca götürmektedir. Yine bu soruyla bağlantılı olarak, ŞNT’nin devam edip etmemesine ilişkin soru sorulmuş, %98,5’i devam etmeli cevabını vermiştir.

Tablo 18 - ŞNT yardımının aileler için anlamı

ŞNT yardımı almasaydınız hangisi durumunuzu anlatırdı

Görüşülenlerin %56’sı yardım alıyor olmalarını, devletin görevi olarak nitelerken, sadece %14’ü yoksul olmalarından dolayı kendileri için bir hak olduğunu belirtmişlerdir. Zorunlu olarak bu yardımlardan faydalandığını fakat buna üzüldüğünü veya utandığını ifade edenler %29,9’dur. Çağdaş toplumlarda, sosyal yardımlar, buna ihtiyacı olan kesimler için bir hak olarak görülüp, buna yönelik düzenlemeler yerleşmiştir. Ancak, Türkiye’de sosyal yardımların, geleneksel dayanışma anlayışı çerçevesinde yürütülmesi ve sosyal yardım hizmeti sunan kuruluşların gelişmemiş olması sebebiyle, sosyal yardımların hak olarak algılanması düşük düzeydedir. Yardım alıyor olmak sizin için ne anlama geliyor sorusu ile ne kadar zamandır yardım alıyorsunuz sorularına ilişkin çapraz tablo (Tablo 19) aşağıda verilmiştir.

Tablo 19- ŞNT’den yararlanma süresi ile yardımı nasıl algıladıkları arasındaki ilişki

			Yardım alıyor olmak size göre				Toplam
			Ekonomik olarak yetersiz olduğumuz için devlete düşen görev	Benim durumundakilerin yararlanacağı bir hak	İçinde bulunduğum şartlar gereği zorunlu ama üzücü durum	Utanarak yararlandığım bir imkân	
Ne kadar zamandır ŞNT yardımı alıyor	1 yıldan az	Sayı (n)	11	2	6	3	22
		%	5,1	3,6	8,5	6,7	5,7
	1 yıl	Sayı (n)	22	2	9	3	36
		%	10,1	3,6	12,7	6,7	9,3
	2 yıl	Sayı (n)	69	9	21	11	110
		%	31,8	16,4	29,6	24,4	28,4
	3 yıl	Sayı (n)	47	15	11	5	78
		%	21,7	27,3	15,5	11,1	20,1
	4 yıl	Sayı (n)	41	13	8	12	74
		%	18,9	23,6	11,3	26,7	19,1
	5 yıl	Sayı (n)	13	12	10	8	43
		%	6,0	21,8	14,1	17,8	11,1
	6 yıl	Sayı (n)	5		4	2	11
		%	2,3		5,6	4,4	2,8
	7 yıl	Sayı (n)	9	2	2	1	14
		%	4,1	3,6	2,8	2,2	3,6
Toplam		Sayı (n)	217	55	71	45	388
		%	100	100	100	100	100

$$\chi^2=35,177 \quad p=0,027$$

Geleneksel yardımlaşma kültürü içerisinde, yardım yapanların da, alanların da gizli tutulması anlayışı olmasına rağmen, günümüzde bu gizlilik ortadan kalkarak; yardım yapan kuruluşlar bazen bunu bir reklam aracı olarak görürlerken, yardım alan kişiler de daha fazla yardım alabilmek amacıyla, durumlarını deşifre ederek yardım talep etmekten çekinmemektedirler. Nitekim yardım aldığınızı çevrenizin bilip bilmemesi hakkında ne düşünüyorsunuz sorusuna görüşülen kişilerin %35’i “bilmelerini istemem” cevabını verirken, %65’i çevrenin bilip bilmesini önemsemediğini ifade etmiştir. Yardım aldıkları süre ile yardım alıyor olmalarını çevrenin bilip bilmemesi konusunda ne düşündükleri arasında bir ilişki olup olmadığına ise, Tablo 20’de yer verilmiştir.

Tablo 20- Yardım aldıkları süre ile yardım alıyor olmalarını çevrenin bilip bilmemesi konusundaki düşünceleri arasındaki ilişki

			Yardım alıyor olmanızı, çevrenizin bilip bilmemesi konusundaki düşünceniz			Toplam
			Bilmelerini istemem, gizli tutarım	Bilip bilmemelerini önemsemem	Çevredekilere söylememde bir sakınca yok	
Ne kadar zamandır şnt yardımı alıyor	1 yıldan az	Sayı (n)	6	7	9	22
		%	4,3	6,5	6,3	5,7
	1 yıl	Sayı (n)	16	11	9	36
		%	11,6	10,3	6,3	9,3
	2 yıl	Sayı (n)	54	27	29	110
		%	39,1	25,2	20,4	28,4
	3 yıl	Sayı (n)	26	26	26	78
		%	18,8	24,3	18,3	20,2
	4 yıl	Sayı (n)	18	19	36	73
		%	13,0	17,8	25,4	18,9
	5 yıl	Sayı (n)	11	12	20	43
		%	8,0	11,2	14,1	11,1
	6 yıl	Sayı (n)	4	1	6	11
		%	2,9	,9	4,2	2,8
	7 yıl	Sayı (n)	3	4	7	14
		%	2,2	3,7	4,9	3,6
Toplam		Sayı (n)	138	107	142	387
		%	100	100	100	100

$$\chi^2=25,201 \quad p=0,033$$

Yoksulluk çalışmalarında “dışlanma” konusu da önemlidir. Bu çerçevede, ŞNT’den yararlanan ailelerin çocuklarının, okullarında diğer çocuklardan farklılık yaşayıp yaşamadıkları sorulmuş; katılan kişiler %83,8 oranıyla “hayır” cevabını vermiştir. Bunun nedeni, okuldaki çocukların benzer ekonomik koşullara sahip olmalarıdır. Düşük bir oran da olsa, farklılık yaşadığını belirtenler ise, daha çok (%13,8) olumlu yönde farklılık yaşadıklarını, okuldaki idareci ve öğretmenlerin çocukları koruduklarını, kolladıklarını ve bazı yardımlarda bulunduklarını, çok azı (%2,3) ise diğer öğrenciler tarafından dışlandıklarını belirtmişlerdir.

Görüşülen kişilere, anne-baba aileniz ile kendi ailenizin şartlarını karşılaştırdığınızda fark var mı sorusu yöneltildiğinde, %60’ı anne-babasının ekonomik durumunun, kendi durumundan daha iyi olduğunu belirtmiştir. Bu da gösteriyor ki, Türkiye’deki ekonomik koşullara bağlı olarak Sivas’ta da ailelerin ekonomik durumları kötüleşmiştir, yoksullaşma artmıştır. Yine, çocuklarının geleceğinin kendilerinden daha iyi olup olmayacağı konusundaki düşünceleri sorulmuş; büyük çoğunluğu (%82,9) çocuklarının kendilerinden daha iyi olacağı düşüncesini belirtmişlerdir. Ancak, burada daha çok iyimser bir beklenti dile getirilmiştir.

Son olarak da ekonomik durumlarında her hangi bir düzelme olduğunda, sosyal yardımları almak isteyip istemedikleri sorulduğunda, tamamına (%96) yakını “hayır” cevabını vermiştir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

ŞNT’nin faydalanan ailelere olumlu etkisinin olduğu açıktır. Bu yardımlar sayesinde aileler bir takım ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler. Ancak ŞNT’nin, toplumun en yoksul kesiminin çocuklarının eğitim fırsatlarına erişebilmesi ve sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi amacına yönelik olarak kullanılmadığı, Sivas’ta yapılan bu çalışmanın tespitlerinden biridir.

Yoksullukla mücadelede eğitim, son derece önemlidir. Zira yetersiz eğitim, yoksulluğa yol açan faktörlerin başında gelmektedir. Toplumun en temel varlığı olan beşeri sermayenin geliştirilmesi, ancak eğitimle mümkündür. Bundan ötürü, 2001 krizinden sonra, Türk hükümeti DB’nin desteğiyle, SRAP’ın bir alt bileşeni olan ŞNT’yi uygulamaya koymuştur. ŞNT desteği ile, gelecek kuşakların

sağlıklı bir biçimde eğitilmeleri sağlanarak, yoksulluğun kuşaktan kuşağa miras olarak aktarılmasının önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Ancak, Sivas örneğinde, bu hedefe ulaşılabileceğini söylemek mümkün gözükmemektedir.

ŞNT'nin yoksulluk sorununu çözemeyeceğini, yalnızca yoksul ailelerin koşullarını rahatlatıcı bir uygulama olduğunu göz önünde bulundurarak; bu tür yardımların gerekli ama yeterli olamayacağı vurgulamak gerekmektedir.

Bulgularımıza göre, nakit yardımlarını alan aileler daha acil ihtiyaçları olduğu için, bu destekleri çocuklarının eğitimlerine yönelik olarak kullanamamaktadırlar. Dolayısıyla, eğitime yönelik nakdi destekler yerine, aynı desteklerin sağlanması daha yararlı olacaktır.

Bu çalışmada, görüşülen kişilerin çoğunluğunun çalışabilir nüfus içinde olması rağmen, herhangi bir üretim faaliyetinde bulunmadan yardım ve destekler ile geçindikleri tespit edilmiştir. Bu durum, kuşkusuz Sivas'ın istihdam yaratma kapasitesi ile de ilişkilidir ama kimilerine göre, bu tür yardım ve destekler bireylerin çalışmadan yaşamayı tercih etmelerine yol açabilir.

SRAP'ın bir alt bileşeni olan "Gelir Getirici İş Kurma" projelerine başvuruların oldukça düşük olması ve bununla bağlantılı olarak çalışmada yoksulluğun ortadan kaldırılması için "devletin, iş kurmak için ucuz krediler vermeli" cevabının yok denecek kadar az kişi tarafından verilmiş olması, insanların üretken çabalara teşebbüs etmekten çok, destek ve yardımlarla yaşamaya alıştıklarının somut bir göstergesidir.

Bireyler çalışmadan bir gelir elde ettiklerini gördüklerinde, üretim faaliyetinde bulunarak bir gelir elde etmeye daha az çaba sarf ederler. Bu nedenle de, toplum olduğundan daha yoksul hale gelir (Higgs'den Akt.: Aktan, 2003: 152). ŞNT' den yararlanan kişilerin çoğunluğunun çalışabilir durumda olmalarına rağmen, ailelerinin geçimlerini sosyal yardım kuruluşlarından sağlamaya çalışmaları, paraya ihtiyaçları olduğunda görüşülen kişilerin büyük bir çoğunluğunun, "valilik ya da kaymakamlıklara bağlı olarak faaliyet gösteren SYDV'ye başvururum" cevabını vermeleri, yardımlarla geçinme alışkanlığının oluştuğunu göstermektedir. Araştırma bulgularında, devlet yoksulluğu önlemek için yoksullara aynı/nakdi yardımlar yapmalı düşüncesinin önemli oranda belirtilmesi, bunu destekler niteliktedir. Buradan hareketle denilebilir ki, devlet tarafından çalışabilir durumdaki genç nüfusa yapılan sosyal yardımlar, yoksulluğa çözüm olmaktan ziyade ancak pansuman olabilir.

Devlet, bazı sorunların çözümü olduğu kadar, bazı sorunların da bizatihi kaynağıdır. Gelir dağılımı ve yoksulluk sorunu konusunda da bu geçerlidir. Devlet müdahaleleri kimi zaman gelir dağılımı ve yoksulluk sorununu büyütebilir (Aktan, 2003:159). Devletin, yaşlılara, özürülere, çalışamayacak durumdaki dul kadınlara ve küçük bir destek ile üretken hale gelebilecek durumda olan insanlara yardım etmesi elbette ki görevidir. Ama diğer taraftan çalışabilir durumdaki kişilere sürekli yardımlarda bulunması, Aktan'ın da vurguladığı gibi, devleti bizatihi yoksulluk sorununun kaynağı haline getirebilir.

Sonuçta, ŞNT yardımları, faydalanan aileler açısından oldukça yararlıdır. Aileler bu küçük destekler sayesinde yiyecek, kira, fatura ödemeleri gibi bir takım ihtiyaçları karşılayabilmektedirler. Ancak, ŞNT'nin öngörüldüğü gibi, yoksul ailelerin çocuklarının daha eğitilmiş ve sağlıklı olmalarına ve dolayısıyla yoksulluğu miras almamalarına dönük kullanıldığını söylemek zordur. Hatta ilginç bir örnek olarak, görüşme yapıldığı bir sırada, ŞNT yardımından faydalanmayan bir kişinin, ŞNT yardımlarından faydalanan bir komşusu için, "o aldığı yardımları çocukların eğitimi için harcamıyor, altın alıyor" ifadesi ve bir diğer örnek olarak, başka bir fayda sahibinin de "eşim inşaatçı olduğu için bana çamaşır makinesi alamadı, ben de taksitle çamaşır makinesi alarak, taksitlerini çocuk parasıyla ödüyorum" ifadesi, ŞNT yardımlarının gerçek amacı dışında kullanıldığının somut örnekleridir.

DB tarafından SRAP ve dolayısıyla ŞNT, 31 Mart 2007 tarihinde sonlandırılmasına karşın, o tarihten bu yana hükümet tarafından devamı yönünde karar alınmıştır. Araştırmaya katılanlar da hükümet ile aynı görüşe sahip olup, tamamına yakını ŞNT'nin devam etmesi gerektiği düşüncesindedirler. 2001 krizinin etkilerini hafifletmek için, uygulanan ŞNT'nin kriz ortadan kalkmasına ve yoksulluğu önleme yolunda önemli bir etkisi olmamasına karşın, hükümet tarafından "devam etmeli" kararının alınması, yoksul insanların yarasına merhem olması ya da siyasal yatırım aracı gibi de düşünülebilir.

Kısaca, ŞNT gibi sosyal yardımlar, yoksulluğu ortadan kaldırmaktan ziyade, geçici, rahatlatıcı uygulamalar olarak görülebilir. Yoksullukla mücadelede etkili yöntem, ŞNT gibi palyatif çözümler değildir.

Yoksulluğu ortadan kaldırabilmek için çalışmaya muktedir olan yoksulları üretken hale getirmek icap edecektir. Gerek normal emek piyasasında gerek, korumalı işyerlerinde, gerekse ev ortamında çalışabilmelerini sağlayabilmek için bütün alternatif istihdam modellerinden yararlanmakta fayda vardır. Mesleki eğitim programları, aktif istihdam politikaları yoksulların istihdamını kolaylaştıracak en etkili araçlardır (Seyyar, 2003: 65).

Yoksullukla mücadele programlarının, doğrudan aynı ve parasal desteklere başvurusu, özellikle kriz dönemlerinde yoksul kesimlere acil destek verilmesi bakımından yararlı olabilir. Ancak, yoksullukla mücadele bunlarla özdeşleştirilmemelidir (Şenses, 2003:339). Yoksulluğun genel olarak ülke politikalarıyla çözülebileceği belirtilmelidir. Örneğin, istihdam artırıcı tedbirlerin alınması, dengeli gelir dağılımı, ücret artışının sağlanması, bölgesel gelişmişlik farkının azaltılması gibi önlemler, daha yararlı ve kalıcı olacaktır.

Yoksullukla mücadele eden kuruluşların dağınıklığı da önemli bir husustur. Bugünkü yapısıyla, her kuruluş birbirinden bağımsız ve habersiz yardım yapmakta ve bu da aynı haneye birden fazla yardım yapılırken, bir başka haneye hiç yardım yapılmamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, yoksullukla mücadelenin eşgüdümlü yapılması gerekmektedir.

Yoksullukla mücadelede önemli bir husus da, ŞNT’de olduğu gibi birçok kişiye düşük miktarda yardımlar vermek yerine, gerçek ihtiyaç sahiplerine içinde bulundukları koşullardan kurtulabilmeleri için yeterli miktarda yardım yapılmasıdır. Ayrıca, mesleki kurslar düzenlenmesi, iş kurabilmeleri için kredi imkânlarını kolaylaştırıcı önlemlerin alınması da yoksulluğun ortadan kalkmasında etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKTAN, Coşkun C., (2003), “Yoksulluk Sorunun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri”, **Yoksulluk** Cilt:1, (Ed: A.E.Bilgili ve İ.Altan), Deniz Feneri Yayınları, İstanbul, s:148-159.
- BAUMAN Zygmunt (1999), **Çalışma, Tüketici ve Yeni Yoksullar**, Sarmal Yayınevi, İstanbul
- BİLİCİ, Mevlüt, (2003) “Yoksullukla Mücadelede Örnek Uygulama Modeli: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu”, **Yoksulluk** Cilt:2, (Ed: A.E. Bilgili ve İ.Altan), Deniz Feneri Yayınları, İstanbul, s:22-31.
- CHOSUDOVSKY Michel (1999), **Yoksulluğun Küreselleşmesi IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü**, Çivi yazıları, İstanbul.
- DPT (2010), **Binyıl Kalkınma Hedefleri Türkiye 2010 Raporu**
- DPT (2007) **Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yay. Ankara.
- HARALAMBOS M ve HOLBORN M. (2001), “Yoksulluk Kuramları”, **Felsefelogos** Yıl:4, Sayı:14, s: 85-94.
- KAZGAN Gülten (2002), **Küreselleşme ve Ulus-Devlet Yeni Ekonomik Düzen** (3.Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- MARSHALL Gordon (1999), **Sosyoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayını, Ankara.
- Milliyet Gazetesi**, 27 Şubat 2002
- SEYYAR, Ali, (2003), “Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele”, **Yoksulluk** Cilt:1, (Ed: A.E. Bilgili ve İ.Altan), Deniz Feneri Yayınları, İstanbul, s:38-69.
- SOYAK Alkan (2004), “Yapısal Uyum Programları ve Yoksulluk İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Bilim ve Ütopya Dergisi** Sayı:125, s:36-45.
- STIGLITZ Joseph E. (2006), **Küreselleşme büyük hayal kırıklığı** (4. Baskı), Plan b Yayını, İstanbul.
- SYDGM (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü), (Tarihsiz), **Şartlı Nakit Transferi Bilgi Broşürü**, Ankara.
- SYDTF (2002) “Sosyal Riski Azaltma Projesi, Genelge 2001/1”, (<http://sydtf.basbakanlik.gov/genelge.htm>).
- SYDTF (Tarihsiz), **Şartlı Nakit Transferi El Kitabı**, Ankara.
- ŞENSES Fikret (2003), **Küreselleşmenin Öteki Yüzü:Yoksulluk Kavramlar, Nedenler, Politikalar ve Temel Eğilimler**, İletişim Yayını, İstanbul.
- ŞENSES, Fikret, (2003), “Yoksullukla Mücadelenin Neresindeyiz?: Gözlemler ve Öneriler”, **Küresel Düzen: Birlik, Devlet ve Sınıflar**, (Der: A.H.Köse, F.Şenses ve E.Yeldan), İletişim Yayınları, İstanbul, s:319-356.
- TEMİZ Hasan E. (2008), “Dünyada Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri”, **Çalışma ve Toplum** 2008/2, s: 61-100.
- www.tuik.gov.tr (E.T: 10.08.2010)

www.sivas.gov.tr (E.T: 10.08.2010)

WB (2003) **Turkey Poverty and Coping After Crises** Volume I: Main Report, Document of the World Bank.

YAZICIOĞLU Y. , ERDOĞAN S (2004) **SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Detay Yayıncılık, Ankara.

ZABCI Filiz, (2002) “Sosyal Riski Azaltma Projesi: Yoksulluğu Azaltmak mı, Zengini Yoksuldan Korumak mı?” Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi, **Tartışma Metinleri No:51**, Ankara.

ŞARTLI NAKİT TRANSFERİ YARDIM PROGRAMI:

TÜRKİYE'DEKİ ŞARTLI EĞİTİM, ŞARTLI SAĞLIK YARDIMI UYGULAMALARI

Caner ESENYEL

Sosyal Yardım Uzmanı • SYDGM
cesenyel@sydgm.gov.tr

Gamze TORUN

Sosyal Yardım Uzmanı Yardımcısı • SYDGM
gtorun@sydgm.gov.tr

Özet

Bu çalışmada, Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) yardım programının temel bileşenleri ve ŞNT şartlarının durumu ele alınmış, dünyadaki uygulamaları konusunda genel bilgiler verilmiştir. Bu doğrultuda, yoksullukla mücadelede yeni bir sosyal politika aracı olan ŞNT'nin Türkiye'deki işleme süreci ve detayları üzerinde de durulmuştur.

Türkiye'de 2003-2010 yılları arasında uygulanmış olup, Eylül 2010'da kapatılan ŞNT programının ana hedefi, hedef kitlesi, hedefleme mekanizması ve uygulama süreci ile ilgili başvuru, haksahibi olma, takiplerin girilmesi, ödeme miktarları/ödeme işlemleri gibi adımlara sırası ile değinilmiş ve bu detaylara ilişkin var olan istatistiki verilere yer verilmiştir.

Ayrıca, yeni kurgulanan ve Eylül 2010 itibarıyla bütün Türkiye'de kullanılmaya başlanan Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) ve Şartlı Sağlık Yardımı (ŞSY) programı ile uygulaması bitmiş olan ŞNT programı sırasında karşılaşılan problemlere yönelik getirilen çözümlere dair değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şartlı Nakit Transferi, ŞNT, Türkiye'de Şartlı Nakit Transferi, Türkiye'de Şartlı Eğitim Yardımı ve Şartlı Sağlık Yardımı

Abstract

In this article, the components of Conditional Cash Transfer (CCT) Program and the conditions to benefit from CCT Program are discussed and the general information about CCT implications in the world is given. In this direction, CCT being a new social policy instrument fighting against poverty is examined and the process of implication period of CCT in Turkey is highlighted.

The goals, target group, targeting mechanism and the implication period of the CCT Program in Turkey, which was applied during 2003-2010 and shut in September 2010, is introduced and the monitoring mechanism, the process of applications and becoming beneficiary, the payments and the statistical information concerning the program are given in details.

Besides, general evaluations concerning the problems faced during the closed CCT program and the solutions found with the new Conditional Education and Health Assistance Program, recently conducted and started to be used all over the Turkey since September 2010, are made.

Keywords: Conditional Cash Transfer, CCT, Conditional Cash Transfer in Turkey, Conditional Education and Health Assistance Program in Turkey.

1. ŞARTLI NAKİT TRANSFERİ NEDİR?

Son yıllarda dünya çapında yoğun olarak uygulanmaya başlanan Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) yardım programları, yoksul ailelerin temel hizmetlere ulaşmasını şartlı olarak verilen nakdi yardımlarla destekleyen bir sosyal yardım programıdır. Bu tür yardım programları ile yoksul ailelere doğrudan nakdi yardım yapılarak yoksulluğun önüne geçmek, **şartlılık ilkesi** ile de yoksul kişilerin insani sermayelerine yatırımda bulunmak ve yoksulluğun kuşaklararası geçişini engellemek hedeflenmektedir. Bu bağlamda ŞNT'nin en temel özelliği, önceden seçilmiş topluluklara, hanehalklarına ya da kişilere belirli bir davranışı gerçekleştirmeleri karşılığında nakdi yardım yapılmasıdır.

ŞNT yardım programları, kısa vadede nakdi yardımlar aracılığıyla kişilerin gelirlerini doğrudan yükseltmeyi amaçlamasıyla geleneksel sosyal yardım programları ile benzeşmekte, ancak yoksul grupların temel sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşımını kolaylaştırması ile diğer yardım programlarına kıyasla farklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Şartlı yardım programları ile ilk etapta yoksul gruplara etkin ve yaygın bir şekilde para transferinin gerçekleşmesi sağlanmakta; ikinci etapta ise bu para transferi için belli şartlar konularak yoksul kişilerin temel hizmetler konusunda bilgilenmeleri ve bunlara ulaşmaları teşvik edilmekte ve bu durum kolaylaştırılmaktadır. Bu özelliği ile şartlı nakit yardımları yoksulluğu azaltmak üzere birçok ülke tarafından farklı şekillerde kullanılmakta olan etkin bir sosyal politika aracı olarak yaygınlaşmaktadır.

Sosyal yardım programlarında şartlılık ilkesi özellikle son birkaç yıldır dünya çapında hızla yaygınlaşmıştır ve birçok değişik ülkede, değişik şekillerde uygulamaya konulmuştur. Amerika ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde sosyal refahı yaygınlaştırmak kapsamında yapılan bu tür sosyal yardım programlarına iş arama ya da istihdam edilme gibi koşullar da eklenmiştir. Bunun yanında, Brezilya, Şili, Meksika, Kolombiya, Ekvator, Jamaika ve Güney Afrika gibi orta gelirli ülkelerde de benzer şartlı yardım programları uygulanmaktadır. Uygulanmakta olan şartlı yardım programlarının kapsamı da ülkelerin ihtiyaçlarına göre, proje destekleri, ortaöğretime devam, yetişkin eğitimleri ve psiko-sosyal destek programları gibi konuları içermektedir.

ŞNT yardım programlarının şartlılık ilkesinin düzenli olarak takip edilmesi gerekmektedir. Çoğu ülkede bu takip sistemi bilgisayar yazılımları üzerinden nesnel şekilde izlenmeye çalışılmakta ve bu sayede, kurgu aşamasında yeni yaklaşımlar geliştirilmektedir. Bu yeni bilgi yönetimi yaklaşımları, sosyal yardım uygulamalarının modernleşmesine de katkıda bulunmaktadır. Yeni hedefleme mekanizmaları teknikleri, şartların takip edilmesi, faydalanıcılara katılım esasının getirilmesi ve yapılan yardımların etkilerinin değerlendirilmesi gibi uygulama farklılıkları diğer birçok sosyal politika uygulamalarının yönetim anlayışına da etki etmiştir. Dolayısıyla bu yönüyle ŞNT, aynı zamanda diğer sosyal politika uygulamalarına da öncülük etmiştir (Rawlings ve Bénédict, 2006).

1.1. ŞNT Yardımlarında Şartlılık İlkesi

Toplumların en yoksul kesimine dâhil kişiler genelde diğer kesimlere kıyasla temel eğitim ve sağlık hizmetlerinden yeteri kadar haberdar olamamakta ve faydalanamamaktadır; bunun sonucu olarak da içinde bulundukları kötü yaşam koşullarından kurtulmak üzere yeni stratejiler geliştirecek yeterliliğe sahip olamamaktadır (Dünya Bankası, 2005). ŞNT yardım programlarındaki şartlılık ilkesi, yoksul ailelerin çocuklarının eğitim, sağlık, bilgi ve kamu hizmetleri gibi temel hizmetler hakkında bilgi sahibi olmaları ve bunları aktif olarak kullanmalarını teşvik etmek üzere oluşturulmuştur.

Özellikle çocukların beşeri sermayelerine erken yaşlarda katkıda bulunmak ve kalıcı olumlu davranış değişikliği yaratabilmek amacıyla ailelerin temel hizmetlerden faydalandırmaları şartı bu tür yardım programlarında kullanılan en temel şartlılık ilkelerinden biridir. ŞNT'deki şartlılık ilkeleri uygulanan ülkeye ve bölgeye göre değişiklik göstermekle birlikte, genelde eğitim ve sağlık şeklinde iki ana bileşenden oluşmaktadır.

Eğitim bileşenindeki temel amaç, yoksul ailelerin çocuklarını %80 ile %85 arası devamlılıkla okula göndermelerini sağlamaktır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için ailelere öğrenci başına yardımlar yapılmakta ve bu yardımlar çocukların okula devamlılık şartına bağlanmaktadır. Program kapsamında yapılan ödemeler uygulanan bölgenin önceliklerine, çocukların devam ettikleri sınıfa ya da cinsiyetine göre de değişiklik gösterebilmektedir. Bu kapsamda ailelere ödenen paralar genelde okula devam eden kız çocukları ve ortaöğretim öğrencileri için daha fazla miktarda olmaktadır. Bu etken, okul terklerinin sık yaşandığı yoksul gruplar üzerinde daha büyük bir pekiştirici olarak görev yapmakta ve kız çocuklarının da aileleri tarafından okula gönderilmeleri konusunda teşvik edici bir rol oynamaktadır.

ŞNT kapsamında ikinci alt bileşen olan sağlık bileşenindeki ana amaç ise okul öncesi çocukları, gebe kadınları ve lohusalık dönemindeki anneleri kritik dönemlerinde temel sağlık hizmetlerinden faydalandırmak ve ailelerin bu konuda olumlu davranış değişikliği göstermelerini sağlamaktır. Yardım kapsamında verilen paralar ise ailelere bu yardımı almaya uygun çocuk ya da kişi sayısına göre verilmekte ve ailelerin daha sağlıklı bir yaşam için temel beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

1.2.ŞNT Yardımlarında Hedef Kitle ve Hedefleme Mekanizması

Yardım yapılmak üzere hedeflenen kişiler/hanehalkları çoğunlukla kronik yoksulluk içerisinde bulunan, sosyo-ekonomik şoklar karşısında savunmasız olan, kuşaklararası yoksulluk geçişinin yaşandığı kişiler veya gruplar arasından seçilmektedir. Yardımın yapılma şartları, genelde yoksul ailelerin çocuklarının temel eğitim ve sağlık hizmetlerine katılımlarını sağlamayı amaçlayan ve insani sermayelerine yatırımda bulunan niteliktedir. Yardımların transferleri ise çoğunlukla, yardım yapılan kişileri/hanehalklarını güçlendirmeyi amaçlamakta ve ödemeler genellikle annelere ya da toplumda güçlendirilmesi gereken benzer özellikteki kişilere yapılmaktadır (de Janvry, 2006).

Her sosyal yardım uygulamasında olduğu gibi, ŞNT yardım programlarının kurgulanışında da ana amaç limitli bir bütçeyle mümkün olabilen en geniş kitleye olabildiğince nesnel, hızlı ve doğru bir şekilde ulaşabilmektir. Bu tür programlarda hedeflenen kitleye bu kriterlere uygun şekilde ulaşabilmek için ihtiyaca göre değişik şekillerde hedefleme mekanizmaları kullanılmaktadır.

Şekil 1: Hanehalkı Temelli Hedefleme Mekanizması Yaklaşımlarında Hedef Kitleye Ulaşmak İçin İzlenen Aşamalar

Çoğu programda muhtaç olan kişilere ait verilerin güvenilirliğini sağlayabilmek amacıyla toplum temelli ya da veri doğrulamasının bilgi kaynakları kullanılarak yapılan hedefleme mekanizması araçları kullanılmaktadır. Ancak, güvenilir kamusal altyapı veri ağının oluşturulduğu ve büyük çaptaki ŞNT programlarının uygulandığı ülkelerde ŞNT genelde hanehalkı temelli hedefleme mekanizması yaklaşımı üzerine kurulmuştur. Bu tarz programların hedefleme mekanizmaları yalnızca tek bir yardım uygulaması için değil, aynı anda birçok yardım ve destekleme programı için de alt yapı teşkil etmiştir. Hanehalkı temelli hedefleme mekanizması yaklaşımlarında hedef kitlenin belirlenmesi ve yardım programlarının kurgulanması genelde dört aşamadan oluşmaktadır.

İlk aşama olan verilerin toplanması aşamasında hedef kitleye ait daha kapsamlı bilgilere ulaşabilmek için ülke çapında farklı özelliklerdeki hanehalklarına ait kişi sayısı, hanede yaşayan kişilerin eğitim düzeyleri ya da ikamet edilen yerin veya bölgenin sosyo-ekonomik özellikleri gibi bir takım tanımlayıcı veriler toplanmaktadır. Veri toplama aşamasının daha güvenilir ve daha etkin olabilmesi için aşamanın kurgulanmasında bazı temel kriterler esas alınmaktadır. Toplanan verilerin açık ve net olması, verilerin zaman içerisindeki değişikliklere-güncellemelere uygun olması, yardımdan faydalanabilecek nitelikleri taşıyan herkesi kapsamı, uygulama maliyetinin düşük tutulması ve veri toplama sürecinin uygulamanın yapıldığı ülkenin bürokratik alt yapısına uyumlu olması bu kriterlerden bazılarıdır.

İkinci aşamada veri tabanı oluşturulur ve başvurular alınır. Programın daha verimli bir şekilde kurgulanması ve uygulanması için veritabanındaki verilerin şeffaf, istenildiğinde tek bir merkezden güvenilir bir şekilde ulaşılabilir, çifte kayıtları engeller nitelikte olması gerekmektedir. Bu amaçlara ulaşabilmek için bazı ülkelerde her bir başvuruya ayrı bir başvuru numarası verilmekte, bazı ülkelerde ise (özellikle resmi kayıtları kapsamlı ve güvenilir olan gelişmiş ülkelerde) mevcut olan sosyal güvenlik ya da benzeri numaralar ile işlem yapılmaktadır.

Üçüncü aşamada toplanan veriler ışığında yardıma muhtaç olma kriterleri oluşturulur. Bu kriterler oluşturulurken uygulamanın yapıldığı ülkenin sosyo-ekonomik yapısı ve yardım için ayrılan kaynağın boyutu temel alınmakta ve ülkede mağdur ya da yardımlardan faydalanması gereken kişilerin özellikleri tanımlanmaktadır. Tanımlamalar yapılırken kişilere ait bilgilerin ortalamaları ya da temsili ortalamaları kullanılarak kıyaslamalar yoluyla bir takım istatistiksel hesaplamalar yapılmaktadır. Bu tanımlamalar sonucunda yardımdan faydalanması gereken hanehalklarına ait eşik özellikler rakamsal değerler olarak ortaya çıkarılmaktadır.

Son aşamada haksahibi kişilerin listeleri oluşturulur. Belirlenmiş olan eşik değerler kullanılarak eşik değerlerin içerisine dâhil olanlar yardımlardan faydalandırılmakta, dışında kalanlarsa yardımlardan faydalandırılmamaktadır. Bunun yanında, yardımdan faydalanacak kişilerin özelliklerinin ölçeklendirilmesiyle de yardımlardan ne kapsamda ve ne kadar süreyle faydalanacakları da belirlenmektedir.

Haksahibi kişilerin listeleri oluşturulurken bazı farklı istatistiksel yöntemler kullanılabilir. Bu yöntemler Doğrulanmış Ortalamalar Değerlendirmesi, Doğrulanmamış Ortalamalar Değerlendirmesi ve Temsili Ortalamalar Değerlendirmesi (TOD) şeklinde sıralanmaktadır. Kullanılacak olan hesaplama yöntemleri uygulamadaki ilk üç aşamada kullanılan yöntemlere göre farklılık göstermektedir. Ancak sadece resmi kayıtlardan elde edilen verilere dayandırılmış olması açısından Doğrulanmış Ortalamalar Değerlendirmesi hesaplama yöntemi diğer yöntemler arasında hedef kitleye doğru bir şekilde ulaşabilme açısından en etkin hesaplama tekniğidir (Castañeda ve Lindert, 2005). Öte yandan, doğrulanmamış hesaplama yöntemi ise, kurulum aşamasında büyük bir altyapı çalışması gerektirmediğinden, diğer yöntemlere göre daha pratik ve çok daha az maliyetlidir.

1.3.ŞNT Yardımlarında Şartların Takibi: İzleme ve Değerlendirme Mekanizmaları

ŞNT yardım uygulamalarında faydalanıcıların şartları yerine getirip getirmediğinin merkezden her an takip edilmesi gerektiğinden izleme-değerlendirme süreçleri çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu yüzden, bu tür yardım programlarında izleme-değerlendirme süreçlerinde farklı şekillerdeki bilgi yönetim sistemleri sıkça kullanılmakta ve uygulamaya özel yönetim sistemleri geliştirilmektedir. Bu sistemler diğer yardım programlarına da uygulanarak uygulamaların daha verimli ve güvenilir hale gelmesi sağlanmaktadır. İzleme süreçlerinin güvenilir, güncellenebilir ve pratik olması ŞNT yardım programlarının verimliliğini ve başarısını belirleyen en önemli faktörlerdir.

İzleme süreçleri, ŞNT uygulamalarının verimliliğini doğrudan etkilediği için birçok ülke daha iyi bir izleme süreci elde edebilmek için mevcut bilgi yönetim sistemi altyapılarını zorlayarak değişik türlerde veritabanı sistemleri oluşturmaya çalışmaktadır. Örneğin; Meksika, Kolombiya ve Nikaragua'daki ŞNT uygulamalarında bütün faydalanıcılara ait güncel veriler detaylı olarak büyük bir merkezi veritabanında tutulmaya çalışılırken, Brezilya'da teknik altyapı yetersizliğinden dolayı yalnızca şartları yerine getirmeyen kişilere ait veriler güncel olarak tutulmaya çalışılmaktadır (Rawlings ve Bénédicté, 2006).

Düzenli olarak toplanan detaylı veriler kişilere ait okul terki, okul başarısı ya da okula gidilen gün sayıları gibi birçok ayrıntılı bilgilere ulaşımı kolaylaştırmakta ve değişik değerlendirmeleri mümkün kılmaktadır. Öte yandan, yalnızca şartların yerine getirilmediğine dair bilgilerin tutulduğu veritabanlarında ise bu değerlendirmeler yeterince yapılamamaktadır. Detaylı bilgi eksiklerinin izleme ve değerlendirme çalışmalarını olumsuz yönde etkilemesinden ötürü özellikle Brezilya'daki veritabanı kurgusu son yıllarda yapılmakta olan çalışmalarla düzenlenmiş ve sistem sadece şartları yerine getirmeyenlere ait bilgileri değil, bütün bilgileri içerecek şekilde yeniden yapılandırılmaktadır.

1.4. Dünyada ŞNT Uygulamaları

ŞNT yardım programları özellikle son 10–15 yıl içerisinde çok sayıda ülkede uygulanmaya başlanmış olan yaygın bir yardım programıdır. ŞNT uygulamaları hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde; yoksulluk, eşitsizlik ve insan sermayesi gelişimi gibi problemlerin çözümünde önemli bir ekonomi ve sosyal politika aracı olarak kullanılmaktadır (Heinrich ve Carolyn, 2007).

Dünyada ŞNT benzeri ilk uygulama 1990'lı yılların ortalarında Brezilya'da belediyeler ölçeğinde küçük çapta bir yardım programı olarak ortaya çıkmıştır. Daha geniş ölçekli bir ŞNT programı ise ilk olarak Meksika'da şimdiki ismi Oportunidades (Fırsatlar Programı) olan, Progreso (Gelişim Programı) ismi ile hayata geçirilmiştir. Brezilya'daki program 2003 yılında ülke çapında ulusal bir yardım programı haline getirilerek Bolsa Família (Aile Paketi) ismini almış ve mevcut tarih itibarı ile de yaklaşık 9 milyonluk faydalanıcı sayısı ve 3 milyar ABD Dolarlık bir bütçe ile uygulamaya devam etmiştir.

Bir Orta Amerika ülkesi olan Honduras'ta ise yine 1990'lı yılların başında Programa de Asignación Familiar (PRAF) (Ailelere Yönelik Tahsis Programı) adı ile hayata geçirilmiştir (Ayala Danışmanlık, 2006).

ŞNT programları bu üç ülkeden sonra öncelikli olarak Latin Amerika ülkeleri olan Arjantin, Kolombiya, Şili, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator ve Jamaika'da yaygınlaşmaya başlamış, sonrasında ise bu bölgenin dışındaki ülkelere de ŞNT'ye olan talep artmıştır. Bangladeş, Türkiye, Pakistan, Kamboçya, Burkina Faso ve Etiyopya gibi dünyanın pek çok ülkesinde halen bu türdeki yardım programları uygulanmaya devam etmektedir.

2. TÜRKİYE'DE ŞNT UYGULAMALARI

2.1. ŞNT Programının Kapsamı

Türkiye'de uygulanmakta olan ŞNT yardım programı 2000 yılının sonlarında ve 2001 yılının başında yaşanan ekonomik krizin etkilerini en aza indirmek için Dünya Bankası ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında 14 Eylül 2001 tarihinde imzalanan ve 28 Kasım 2001 tarihinde yürürlüğe giren bir anlaşma ile uygulamaya konulmuştur. Alınan kredi ile Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) oluşturulmuştur. Bu kapsamda temel amaçlar, 2000–2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizin en yoksul hanehalkları üzerindeki ileriye dönük olumsuz etkilerini en aza indirmek için çalışmalar yürütmek ve bu hanehalklarının gerek bu krizin etkisiyle ortaya çıkan, gerekse ileride görülebilecek ekonomik şoklara karşı stratejiler geliştirmede kullanacakları becerilerine (insani sermayelerine) katkıda bulunan programlar geliştirmektir.

Dünya Bankası ile 2001 yılında imzalanan ikraz anlaşması çerçevesinde alınan kredi kapsamında ŞNT yardım programı Türkiye'de 2003 yılının başında 6 SYD Vakfında (Ankara-Keçiören, Çankırı-Merkez, Kahramanmaraş-Göksun, Zonguldak-Ereğli, Gaziantep-Yavuzeli ve Sinop-Durağan) pilot uygulama olarak uygulanmaya başlamış, 2004 yılının ortalarına doğru ise bütün ülkede yaygınlaştırılmıştır.

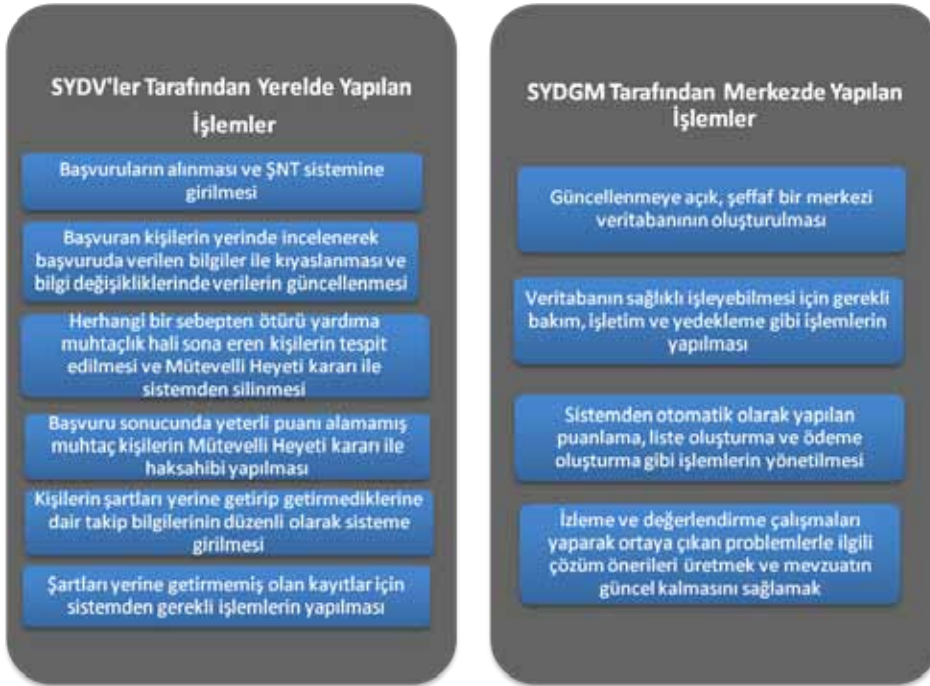
Türkiye'deki ŞNT'nin ana hedefi nüfusun en yoksul %6'lık dilimine giren kişilerin kısa vadede maddi desteklerle gelirlerini arttırmak, uzun vadede ise temel eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşmalarını sağlayarak ekonomik şoklara karşı daha dirençli hale gelmelerine yardımcı olmaktadır (SYDGM, 2007). Türkiye'deki ŞNT uygulamasının kurgusu bu hedefler doğrultusunda oluşturulmuş olup, yardım programları ŞNT Eğitim yardımları, ŞNT Sağlık Yardımları ve ŞNT Gebelik Yardımları olmak üzere üç alt yardım bileşenine ayrılmıştır.

ŞNT eğitim yardımları, maddi olanaksızlıklardan ötürü 6–17 yaş arasındaki çocuklarını okula gönderemeyen ya da okuldan almak zorunda kalan ailelere çocuklarını düzenli olarak okula göndermeleri şartıyla yapılan yardımları kapsamaktadır. ŞNT sağlık yardımları, maddi olanaksızlıklardan ötürü 0–6 yaş arasındaki çocuklarını düzenli sağlık muayenelerine götüremeyen ve beslenme ihtiyaçlarını yeterince karşılayamayan yoksul ailelere yapılan şartlı yardımları kapsamaktadır.

ŞNT gebelik yardımları ise özellikle erken çocuk ölümlerini ve gebelik sırasında karşılaşılan sağlık problemlerini en aza indirmek için yoksul kesimdeki gebe kadınların gebelikleri ve lohusalık dönemleri boyunca beslenme ihtiyaçlarını desteklemek amacı ile programa 2005 yılında eklenmiştir.

ŞNT'de başvuru alma, sisteme girme, bilgi değişikliklerini güncelleme, kişilerin şartları yerine getirip getirmediğine dair takip bilgilerini okullardan ve sağlık ocaklarından alma ve devamında sisteme girme gibi işlemlerin tümü yerelde kişilerin ikamet ettikleri yerdeki SYDV'ler tarafından yapılmaktadır. Verilerin tutulduğu merkezi veritabanının oluşturulması, verilerin uygun bir şekilde yönetilmesi, yedeklenmesi ve otomatik olarak yapılan puan hesaplama, hakeden belirleme gibi işlemlerin oluşturulması ise SYDGM'nin ilgili birimleri tarafından yürütülmektedir.

Şekil 2: ŞNT'nin İşleyişinde SYDV'ler Tarafından Yerelde ve SYDGM Tarafından Merkezde Yürütülen İşlemler

Türkiye'deki ŞNT faydalanıcı sayısının fazlalığı ve izleme ve değerlendirme işlemlerinin karmaşıklığı mevcut yazılım sisteminin ve veritabanının ihtiyacı karşılayamamasına sebep olmuştur. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü bünyesinde, 2006–2010 dönemi Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planında yer alan "Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri" eylemi çerçevesinde Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ile işbirliği içerisinde yürütülen "Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri" projesinde, ŞNT modülünün yazılımı üzerine çalışmalar başlatılmıştır. 2010 Eylül itibarıyla 2003'ten bu yana uygulanmakta olan ŞNT programı sonlandırılmış ve

Şartlı Eğitim Yardımı ve Şartlı Sağlık Yardımı ismi ile yeni bir şartlı yardım programı uygulanmaya konmuştur.

2.2. Türkiye’deki ŞNT Programının Hedef Kitlesi

Türkiye’de uygulanmakta olan ŞNT yardım programının hedef kitlesi şu şekilde tanımlanmaktadır:

- 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma Dayanışmayı Teşvik Kanunu¹ kapsamına giren,
- Maddi zorluklardan dolayı 0–6 yaş arasındaki çocuklarının düzenli sağlık muayenelerini yaptıramayan,
- 6–17 yaş arasındaki çocuklarını temel eğitime gönderemeyen aileler ile
- Gebeliği boyunca yeterli beslenme koşullarını sağlayamayan, sağlık kontrollerini yaptıramayan; doğumlarını hastanede gerçekleştiremeyen ve lohusalık dönemi boyunca doktor kontrolüne gidemeyen gebe kadınlar.

2.3. Türkiye’deki ŞNT’de Başvuru ve Hakeden Olma Süreci

ŞNT programında kişilerin fayda sahibi olabilmeleri için öncelikli olarak bu yardıma başvurmuş olmaları gerekmektedir. ŞNT başvuruları, her il ve ilçede bulunan toplam 973 tane SYDV tarafından bizzat alınmaktadır. Başvurular hanehalklarına ait demografik, gelir, harcama, mal varlığı, mesken ve çalışma durumu gibi bilgileri içeren 38 sorudan oluşan bir başvuru formu aracılığı ile yapılmaktadır. Alınan başvurular SYDV’ler tarafından merkezi veritabanı uygulamasına internet bağlantısı üzerinden girilmektedir. Daha sonra, girilen bu başvurulara sistem tarafından puanlama formülü aracılığı ile “Geçici Hakeden Belirleme İşlemi” yapılmakta ve otomatik olarak puan verilmektedir.

ŞNT’ye başvurular sırasında başvuruyu yapan kişinin öncelikli olarak anne olması koşulu aranmakta; annenin olmaması durumunda ise başvurular baba tarafından ya da ailenin 18 yaşını doldurmuş herhangi bir ferdi tarafından yapılabilmektedir. Anne ve babanın ayrılmış olduğu durumlarda, başvuru çocuğun yasal velisi/vasisi tarafından yapılabilmekte (resmi vasilik belgesi ve muhtardan beraber yaşadıklarına dair belge ile birlikte başvurmak kaydıyla); eğer çiftler arasında resmi nikâh yoksa ya da babanın veya annenin başka birisiyle resmi nikâhı bulunmuyorsa, resmi nikâh ve resmi nüfus kaydı koşulu aranmakta ve aileler bu işlemleri yapmaları konusunda özellikle teşvik edilmektedir.

Başvuran kişilerin ŞNT’de kesin hakeden olabilmeleri ve ödeme almaya başlayabilmeleri için sistemdeki kayıtlarının bir dizi işlem sürecinden geçmeleri gerekmektedir. Bu işlemler sırasıyla; (1) Başvuru formunun sisteme girilmesi, (2) Geçici hakeden belirleme işlemi, (3) Veri doğrulama işlemi, (4) Kesin hakeden belirleme işlemi ve (5) Sosyal güvenlik kontrolü işlemi şeklinde beş ayrı süreçten oluşmaktadır. Bazıları merkezden, bazıları ise SYD Vakıfları tarafından yerinde gerçekleştirilen ve ortalama olarak bir ya da iki ay süren bu işlemlerin herhangi birisinde eksiklik olan kayıtlar, haksahibi olmaya yeterli özellikleri taşıyalar bile sistemde haksahibi olamamakta ve ödemelerini işlemleri tamamlanıncaya kadar alamamaktadırlar.

Sistem tarafından yapılan otomatik puanlama işlemi sonucunda puanı kesme noktasının altında kalan kayıtlar bu yardımı almaya aday hanehalkları olarak “Geçici Hakeden Listesi”nde yer alırlar. Puanı yeterli olmayan kişiler ise;

-Sosyo-ekonomik durumlarında herhangi bir değişiklik olmadığı ve bu değişiklikler başvuru bilgilerine yansıtılmadığı

¹ Fakr-ü zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkânı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişiler bu Kanun kapsamı içindedir (3294 Sayılı Kanunu, 2.madde).

-SYDV Müteveli Heyeti tarafından bu yardımı almaya uygun olduğuna karar verilip ŞNT sisteminden başvurusuna itiraz edilmediği ya da

-Merkezden puanlama formülü, kesme noktası gibi parametreler üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadığı sürece başvuran olarak kalmaya devam ederler.

Başvuru sırasında alınan bilgiler kişilerin verdikleri beyanlar esas alınarak sisteme girildiği için bu bilgilerin yerinde incelenmesi ve onaylanması gerekmektedir. Bunun için geçici hakeden listesinde yer alan kayıtlara ait başvuru bilgilerinin doğruluğunun sınanması işlemi olan “Veri Doğrulama işlemi” yapılmaktadır. Geçici hakeden konumunda olan kayıtlar SYDV’ler tarafından yerinde sosyal inceleme yapılarak doğrulandır. Bu işlem sonucunda başvuru bilgileri ile inceleme bilgileri arasında anlamlı farklar tespit edilen kayıtlar Müteveli Heyeti kararı ile sistemden silinirken; bilgileri arasında herhangi bir tutarsızlık olmayanlar ise bir sonraki aşamaya geçirilirler.

Veri doğrulama işleminde sonra verdikleri bilgiler ile gerçek durumları arasında herhangi bir tutarsızlık tespit edilmeyen kayıtlar bir sonraki işlem olan “Kesin Hakeden Belirleme işlemi” yapılmak üzere sistemde bekletilirler. Bu aşamada SYDV’ler ŞNT sisteminden herhangi bir işlem yapmamakta ve kesin hakeden belirleme işleminin bitmesini beklemektedirler. işlem bittikten ve kesin hakedenlerin listesi oluŐturulup elektronik ortamda sosyal güvenlik kontrollerinin yapılması için Sosyal Güvenlik Kurumu’na (SGK) gönderildikten sonra “Sosyal Güvenlik Sorgulama işlemi”ne geçilmektedir.

Sosyal Güvenlik Sorgulama işleminde, sorguları yapılan ve herhangi bir sigorta kurumuna kayıtlı olduğu tespit edilen kayıtlar ŞNT sistemi üzerinde listeler halinde yayınlanır ve SYDV’lerden bu kayıtların sigortalılık durumlarını onaylamaları istenir. Bu işlemin yapılma sebebi, SGK’da yapılan ŞNT’de kesin hakeden konumunda olan kişilere ait sigortalılık durumu sorgulamasının sadece aktif olarak bir işte çalışan ve sigorta primlerini düzenli olarak ödeyen kişileri değil, aynı zamanda sigorta prim borularını ve son dönemlerde prim yatırmamıŐ olmasına rağmen halen aktif olarak sigortalı olarak görünen kişileri de kapsamasıdır. Bu işlem, SYDV’ler tarafından kişileri yerinde inceleyerek aktif olarak herhangi bir işte çalışıp çalışmadıkları, sigorta primlerini ödeyip ödemedikleri ve sigorta kurumunun hizmetlerinden aktif olarak yararlanıp yararlanmadıklarını tespit etmesi ile gerçekleşmektedir. Bu inceleme sonucunda, aktif olarak sigortalı olmadığı tespit edilen kişilerin bu yardımı almaya devam etmeleri için ŞNT sistemindeki kayıtlarına onay verilmekte, aksi durumda olan kişilerin ise yardımları fesih edilerek bu yardımdan faydalanmaları ya da bu yardımı almaya devam etmeleri engellenmektedir. Bütün bu işlemler sonucunda ŞNT sisteminde kesin haksahibi olan kişilere ait listelerin ıktıları alınmakta ve SYDV binaları, okullar, muhtarlıklar ve sağlık merkezleri gibi ilgili yerlere asılarak duyurulmaktadır.

Başvuran ailelere ait çocukların kayıtları ancak gerekli belgeler² ibraz edildiği takdirde, ŞNT sistemine girilebilmektedir. Çocukların sisteme girilme işlemi vakıf görevlileri tarafından başvuru sırasında ya da belgelerin tamamlandığı herhangi bir zamanda yapılabilmektedir. Çocukların ŞNT sistemindeki kayıtları başvuran kişilerin altına eklenmekte ve başvuran kişiler sistemde hakeden olduklarında bu kişilerin altında bulunan çocuklar da otomatik olarak “Fayda sahibi” olmakta, hakeden kişiler fesih edildiğinde ise otomatik olarak fesih edilmektedirler. Çocukların okulu terk etmeleri durumunda ya da okul değişikliği, adres değişikliği gibi güncel bilgilerinin vakfa bildirilmemesi durumunda hakeden kişinin sistemdeki durumu deĐiŐmeksizin fayda sahibi ocuklar Müteveli Heyeti kararı ile münferit olarak fesih edilebilmektedir. Fesih edilen çocuklar gerekli belgelerle birlikte istenildiği zaman sisteme yeniden eklenebilmektedir.

ŞNT’de hakeden olarak kayıtlı olan hanelerin ikamet yerleri deĐiŐtiĐinde kayıtları sistem üzerinden otomatik olarak taŐınamamaktadır. Kişilerin yardımları almaya devam edebilmeleri için öncelikli olarak fesih edilmeleri sonra da yeni ikametlerindeki vakıf tarafından sisteme yeniden girilmeleri gerekmektedir. Fesih edildikten sonra sisteme yeniden girilen başvurular önceden hakeden konumunda olsalar da vakıflar tarafından yeni bir başvuru kaydı gibi değerlendirilmekte ve bütün başvuranlarla aynı işlem süreçlerine tabi tutulmaktadırlar.

² ŞNT sistemine çocukların eklenebilmesi için “Vukuatlı Nüfus Kayıt” rneği ve “Ğrenci Belgesi” ya da yeni doğan çocuklar için “Doğum Belgesi” ibraz edilmelidir. ŞNT başvurusu sırasında gerekli olan belgeler konusunda daha detaylı bilgi için: SYDTF, 2005:10

2.4. ŞNT’de Takiplerin Girişi: İzleme ve Değerlendirme Mekanizması

ŞNT’de fayda sahiplerine yapılan ödemeler ancak fayda sahiplerinin şartları yerine getirmesi ve şartların yerine getirildiğine dair bilgilerin vakıflar tarafından sisteme eksiksiz girilmesi ile mümkün olabilmektedir. ŞNT’deki şartlar ailelerin çocuklarını temel sağlık ve eğitim hizmetlerinden düzenli olarak faydalandırılmalarını kapsamaktadır.

ŞNT’de ödemeler sadece girilmiş olan takipler için oluşturulmakta, eksik takipler için herhangi bir ödeme yapılmamaktadır. Şartların yerine getirilip getirilmediğine dair takip bilgileri ise okullar ve sağlık ocakları tarafından her ayın başında SYDV’lere gönderilmekte ve vakıf görevlileri tarafından her ay düzenli olarak sisteme girilmektedir. Vakıf görevlileri takip bilgilerini sisteme iki ay içerisinde girebilmekte, iki ay içerisinde sisteme girilmeyen takip bilgilerinin giriş ekranları otomatik olarak kapanmakta ve bir daha giriş izni verilmemektedir. Ödemelerdeki aksaklıkları saptayabilmek ve çözümler üretebilmek için haksahiplerinin, vakıf görevlilerinin ve Mütevelli Heyetinin içerisinde olduğu bir takım takip ve izleme süreçleri gerçekleştirilmektedir.

ŞNT eğitim yardımları kapsamında sistemde haksahibi olan ailelerin yardımlardan düzenli olarak faydalanabilmeleri için 6–17 yaş arasındaki çocuklarını her ay %80 devamlı okula göndermeleri gerekmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı ile imzalanan protokol gereğince sistemde eğitim fayda sahibi olan çocukların okula devam edip etmediklerine dair takip bilgileri okullar tarafından her ayın başında SYDV’lere gönderilmekte ve vakıf görevlileri tarafından ŞNT sistemine girilmektedir. Ancak sistemde devamsızlık yaptığı saptanan her kaydın ödemesi hemen kesilmemektedir.

Eğitim yardımlarında ödemelerin kesilmesi ancak şartların iki ay üst üste yerine getirilmediğinin saptanması ile gerçekleşmektedir. ŞNT’de iki ay üst üste okulun açık olduğu gün sayısının %20 ve üzerinde devamsızlık yapan eğitim yardımı fayda sahibi çocukları sistem tarafından saptanmakta ve askıya alınmaktadır. Askıya alınan kayıtların ödemeleri askıya alınma tarihinden itibaren kesilmekte, çocuk okula düzenli olarak gitmeye başlasa da vakıflar tarafından sistemden gerekli işlemler yapılmadığı sürece ödemeler gönderilmemektedir.

ŞNT sağlık yardımları kapsamında haksahibi olan ailelerin yükümlülükleri 0–6 yaş arasındaki çocuklarını düzenli olarak sağlık ocağına götürmeleri ve sağlık takiplerini yaptırmalarını kapsamaktadır. Bu kapsamda Sağlık Bakanlığı ile 2003 yılında bir protokol imzalanmış ve 0–6 yaş arasındaki çocukların sağlık muayenelerini hangi dönemlerde yaptırmaları gerektiğine dair bir çizelge oluşturulmuş, ayrıca muayenelerini yaptıran çocuklara ait takip bilgilerinin sağlık ocaklarından her ay düzenli olarak SYDV’lere gönderilmesi güvence altına alınmıştır. Bu protokol doğrultusunda haksahibi ailelere muayene kartları verilmekte ve

- 0–6 aylık çocuklar için her ay,
- 7–17 aylık çocuklar için her iki ayda bir,
- 18–72 aylık çocuklar içinse her altı ayda bir

sağlık muayenesi yaptırmaları istenmektedir. Sistemde üst üste iki ay boyunca sağlık kontrolünü yaptırmadığı saptanan sağlık yardımı fayda sahibi çocuklar askıya alınmakta ve vakıflar tarafından gerekli işlemler yapılmadığı sürece, sağlık takipleri sisteme düzenli bir şekilde girilmeye başlansa da, ödemeleri yapılmamaktadır.

ŞNT gebelik yardımları kapsamında anne adaylarının düzenli olarak ödeme alabilmeleri için hamileliklerinin ilk üç ayı içerisinde aldıkları doktor raporu ile birlikte SYDV’lere başvurmaları, gebelikleri boyunca düzenli olarak sağlık kontrollerini yaptırmaları, doğumlarını hastanede gerçekleştirmeleri ve iki ay süren lohusalıkları boyunca doktor kontrollerine düzenli olarak gitmeleri gerekmektedir. Sağlık Bakanlığı ile 2005 yılında imzalanan protokol kapsamında hamilelikte karşılaşılan sorunları ve doğum sırasındaki riskleri en aza indirmek ve erken çocuk ölümlerinin önüne geçebilmek amacı ile belirlenmiş olan bu şartlar sağlık ocaklarından ve hastanelerden gönderilen muayene bilgileri ile takip edilmektedir. Sistem tarafından şartları yerine getirmediği saptanan gebelik fayda sahibi kişilere ait ödemeler sağlık ve eğitim yardımlarında olduğu gibi askıya alınmamakta, ancak eksik takip bilgileri olduğu için ödeme yapılmamaktadır.

ŞNT eğitim ve sağlık yardımları kapsamında şartlar yerine getirilmediğinde ödemeler askıya alınmaktadır. Vakıflar tarafından askıda olan kayıtlar için sistem üzerinden gerekli işlemler yapılmadığı sürece bu kayıtlar için ödemelere devam edilmemektedir. Askıya alınmış olan kayıtların durumlarının düzeltilmesi ve ödemelerinin devam edebilmesi için vakıflar tarafından yapılan işlemlere "İtiraz İşlemleri" denmektedir. İtiraz işlemleri, şartları yerine getirmede tespit edilen hakedenlerin bu durumlarının sebeplerinin araştırılmasını, kişilerin bu durumları konusunda bilgilendirilmesini ve vakıflar tarafından ŞNT sistemine itiraz girme işleminin yapılmasını kapsamaktadır.

Fayda sahibi çocukların askıya alınma sebebi eğer anne-babanın bilgisi dâhilinde gerçekleşen bir durum ise, vakıf görevlilerinin sistemden itiraz girişi yapabilmeleri için bu kişilerden şartların neden yerine getirilmediğine dair mazeretlerini ve ileriki aylarda şartları yerine getireceklerine dair taahhüt içeren bir dilekçe istenmektedir. Bu dilekçeler Mütevelli Heyetleri tarafından incelenmekte; gerektiğinde haksahibinden ek bilgi veya belge istenmekte ve yalnızca durumu uygun görülenler için itiraz işlemleri yapılmaktadır. Böylelikle, hem faydalanıcıların işleyişe aktif olarak katılımı sağlanmakta hem de hedef kitleye dâhil olan kişilerin temel hizmetlere ulaşmaları konusunda yaşadıkları sıkıntılar yerel bir heyet tarafından incelenebilmektedir.

Öte yandan, şartları düzenli olarak yerine getirmiş olmalarına rağmen takip bilgileri okullar ya da sağlık ocakları tarafından düzenli olarak gönderilmediği için sisteme girilemediği ya da geç girildiği için askıya alınmış olan hakedenlerden herhangi bir mazeret dilekçesi istenmemektedir. Ancak bu konumda olan kayıtların itiraz işlemlerini sistemde yapılabilmesi için de heyet görüşü istenmekte ve itiraz ancak yapılan değerlendirmelerden sonra sisteme girilebilmektedir.

İtiraz işlemi yapılmış olan kayıtların askı durumları her iki ayda bir merkezden gerçekleştirilen "Ödeme Dosyası Oluşturma İşlemi" sırasında değerlendirilmekte ve kayıtlar askıdan indirilerek ödemelerine devam edilmektedir. Askıdan indirildikten sonra kişilere yapılan ödemeler; en son girilmiş takip bilgilerini ve askı durumunun olduğu tarihten sistemde itiraz girişinin kabulüne kadarki zamana kadar girilmiş olan bütün takipleri kapsamaktadır. Ayrıca, heyet tarafından yapılan değerlendirmeler sonucunda, sebebi ne olursa olsun, şartları düzenli olarak yerine getiremeyeceği anlaşılan fayda sahibi çocuklar sistemden fesih edilmekte ve haksahibi aileler bu konuda bilgilendirilerek diğer çocukların durumu da gözetim altına alınmaktadır.

2.5. ŞNT'de Ödeme Miktarları ve Ödeme İşlemleri

ŞNT şartlarını yerine getirdiği tespit edilen kayıtlara ait ödemeler sistem üzerinden her iki ayda bir gerçekleştirilen "Ödeme Dosyası Oluşturma İşlemi" ile otomatik olarak hesaplanmakta ve yardımlar annelerin hesaplarına gönderilmektedir. Bu hesaplama işlemi sırasında sistemde sadece o ana kadar tamamlanmış kayıtlara bakılmakta, tamam olmayan kayıtlar için ya da bütün takip bilgileri tamamlanmış olsa da sistemde gerekli işlemleri yapılmamış olan askı ve sosyal güvenlik listesindeki haksahipleri için herhangi bir ödeme hesaplanmamaktadır.

ŞNT kapsamında verilmekte olan para miktarları yardımın türüne, çocuğun cinsiyetine ve yaşına göre değişmekte olup; hanedeki çocuk sayısına göre hesaplanmaktadır. Ödemelerin miktarları ve aile başına ne şekilde hesaplanacakları diğer ülkelerde uygulanmakta olan benzer programlar örnek alınarak oluşturulmuş ve Türkiye'deki güncel gelir-gider istatistikleri kullanılarak şu ana kadar birçok kez değişikliğe uğramıştır.

2008 Nisan ayından bu yana eğitim yardımlarında; ilköğretim erkek çocuklarına 20 TL, kız çocuklarına 25 TL; ortaöğretim erkek çocuklarına 35 TL, kız çocuklarına 45 TL; sağlık yardımlarında 20 TL, gebelik yardımlarında anne adaylarına aylık muayene için 20 TL, doğumu hastanede gerçekleştirmiş annelere ise bir kereye mahsus olmak üzere 60 TL verilmektedir.

ŞNT ödemeleri her yıl altı dönem olmak üzere iki ayda bir hesaplanmakta ve haksahibi annelerin hesaplarına gönderilmektedir. Ödemeler, ŞNT eğitim yardımları için yılda dokuz ay üzerinden (Eylül, Ekim, Kasım, Aralık, Ocak, Şubat, Mart, Nisan ve Mayıs aylarına ait okul takipleri için) yaz aylarına denk gelen ödeme dönemleri haricinde yılda beş kez; sağlık yardımları için 12 ay üzerinden takip bilgisi sisteme girildikten sonraki ödeme döneminde; gebelik yardımları içinse gebeliğin 2. ayından itibaren gebelik süresince ve doğumdan sonraki iki ay boyunca takipler sisteme

girildikten sonraki ödeme dönemine olmak üzere her ödeme döneminde yapılmaktadır. Ayrıca gebelik yardımları kapsamında doğumun hastanede gerçekleşmesi durumunda bir kereye mahsus verilen doğum parası ise doğum bilgisinin sisteme girilmesinden sonraki ödeme döneminde verilmektedir.

Ödemeler, başvuran kişi kim olursa olsun, başvuru belgesindeki anne bilgileri bölümü doldurulduğu sürece anneler adına açılan hesaplara; doldurulmadığı takdirde ise başvuran kişinin adına açılan hesaplara gönderilmektedir. Hesaplar, SYDGM ile Ziraat Bankası ve Posta Telgraf Telefon (PTT) Genel Müdürlükleri arasında imzalanmış olan ve her sene yenilenen protokoller aracılığı ile il ve ilçelerin durumlarına göre Ziraat Bankaları'nda ya da PTT şubelerinde oluşturmaktadır. Her ödeme döneminde paralar hesaplara aktarılmadan önce kişilere gönderilecek olan toplam yardım miktarları listeler halinde ŞNT sisteminde yayınlanmaktadır. Listelerin çıktıları vakıf personeli tarafından haksahiplerini bilgilendirme amacı ile vakıf binalarının girişlerine, muhtarlıklara ya da banka şubelerinin kapılarına asılmaktadır. Böylelikle haksahibi vatandaşlar mevcut dönemde ne kadar ödeme alacaklarını önceden öğrenebilmekte ve paralarını çekerken herhangi bir suiistimal ile karşılaşma olasılıkları en aza indirilmektedir.

2.6. Türkiye'deki ŞNT Uygulamasına İlişkin Temel İstatistikler

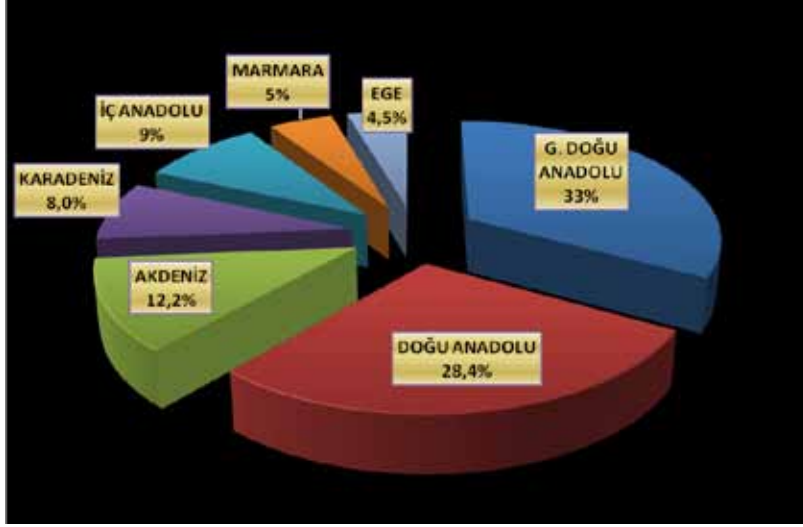
2010 Eylül itibarıyla Türkiye'deki ŞNT yardım programına ait veriler aşağıda verilmiştir. Buna göre, Türkiye çapında toplam haksahibi aile sayısı **1.145.006**'dır, en fazla haksahibi aile sayısına sahip bölge 378.898 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi, en az haksahibi aile sayısına sahip bölge ise 51.571 ile Ege Bölgesi'dir. Toplam sağlık fayda sahibi sayısı 775.204, gebe fayda sahibi sayısı ise 54.260'dır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi bu iki kategoride ilk sırada yer alırken, Ege Bölgesi ise son sırada bulunmaktadır.

Tablo 1: 2010 Eylül itibarıyla Türkiye'deki ŞNT haksahibi ve fayda sahibi sayılarının bölgesel dağılımı

BÖLGELER	HAKEDEN HANE	SAĞLIK FAYDA SAHİBİ	EĞİTİM FAYDA SAHİBİ	GEBE FAYDA SAHİBİ SAYISI
	SAYISI	SAYISI	SAYISI	SAYISI
G. D. ANADOLU	378.898	317.877	778.504	19.058
D. ANADOLU	324.798	258.870	617.515	22.378
AKDENİZ	139.378	78.100	247.794	5.035
KARADENİZ	91.211	40.830	172.868	2.770
İÇ ANADOLU	104.513	40.726	164.489	2.895
MARMARA	54.637	19.607	103.997	1.327
EGE	51.571	19.194	87.583	797
TOPLAM	1.145.006	775.204	2.172.750	54.260

Toplam haksahibi sayısının oransal dağılımına bakıldığında, %33 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi, %28,4 ile Doğu Anadolu Bölgesi ve %12,2 ile Akdeniz Bölgesi ilk üç sırada yer almaktadır. Ege, Marmara ve Karadeniz Bölgeleri ise %4,5, %5 ve %8 ile son üç sırada bulunmaktadır.

Grafik 1: 2010 Eylül itibarıyla Türkiye'deki ŞNT haksahibi ailelerinin bölgesel dağılımı

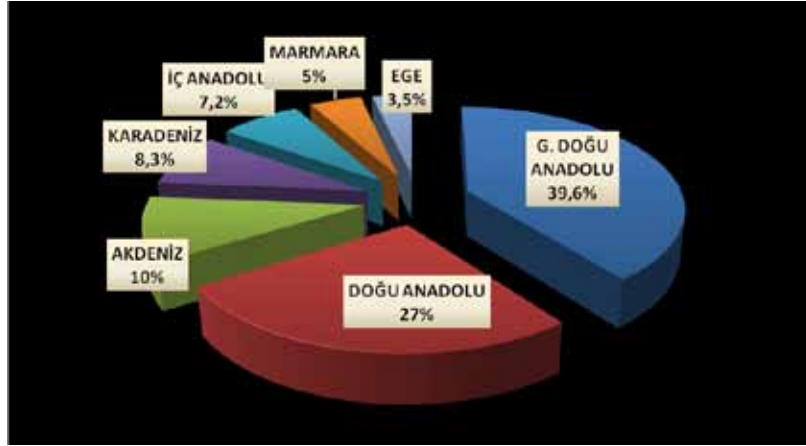
ŞNT kapsamında şu ana kadar 2003-2010 Eylül arasında yapılmış olan ödemeler Tablo 2'de gösterilmektedir. Buna göre, ŞNT kapsamında fayda sahiplerine toplam **2.103.589.781-TL** ödeme yapılmıştır. Bu ödemeler içerisinde 832.281.742-TL ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi ilk sırayı; 74.148.724-TL ile de Ege Bölgesi son sırayı almaktadır.

Tablo 2: 2010 Eylül itibarıyla Türkiye'deki ŞNT ödemelerinin bölgesel dağılımı

BÖLGELER	EĞİTİM ÖDEMELERİ	SAĞLIK ÖDEMELERİ	GEBELİK ÖDEMELERİ	TOPLAM ÖDEME
	ÖDEME MİKTARI (TL)	ÖDEME MİKTARI (TL)	ÖDEME MİKTARI (TL)	ÖDEME MİKTARI (TL)
G. D. ANADOLU	576.938.071	254.010.555	1.333.116	832.281.742
D. ANADOLU	374.475.449	184.814.899	1.559.993	560.850.341
AKDENİZ	166.096.992	47.073.396	381.104	213.551.492
KARADENİZ	138.185.771	37.118.401	217.025	175.521.197
İÇ ANADOLU	118.973.651	31.948.275	241.825	151.163.750
MARMARA	80.388.371	15.536.577	147.586	96.072.534
EGE	61.083.955	13.007.528	57.241	74.148.724
TOPLAM	1.516.142.260	583.509.631	3.937.890	2.103.589.781

ŞNT kapsamında yapılmış olan ödemelerin oransal olarak bölgesel dağılımına bakıldığında, haksahibi ailelerin ve fayda sahibi çocukların dağılımına paralel bir dağılım göze çarpmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi %40 ile ilk sırada, Doğu Anadolu Bölgesi %27 ile ikinci sırada, Akdeniz bölgesi ise %10 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Ege %3,5 ile sonuncu, Marmara Bölgesi altıncı ve İç Anadolu Bölgesi beşinci sırada yer almaktadır.

Grafik 2: 2010 Eylül itibarıyla Türkiye'deki ŞNT ödemeleri oranlarının bölgesel dağılımı

2.7. Türkiye'deki Yeni ŞNT Programı: Şartlı Eğitim Yardımı ve Şartlı Sağlık Yardımı Programları

Türkiye'de 2003 yılından beri uygulanmakta olan ŞNT programı 2010 Eylül ayı itibarıyla kapatılmış olup, yerine uygulamada karşılaşılan kronik problemleri ortadan kaldırmaya yönelik çözümler sunan yeni bir şartlı yardım programı uygulanmaya başlamıştır. Şartlı Eğitim Yardımı ve Şartlı Sağlık Yardımı adı ile hayata geçirilen bu program yeni bir yazılım üzerinden yürütülmekte olup, merkezi sorgu sistemine, otomatik takip kontrolü sistemine ve yeni bir işlem kurgusuna sahip bir şekilde dizayn edilmiştir. ŞNT yardım programının tamamen gözden geçirilmesi sonucu, temelinde aynı mantık üzerine inşa edilmiş olan bu yeni yardım programı yerelde ve merkezde yürütülen işlem süreçlerinin çok daha hızlı ve güvenilir bir şekilde yapılmasını mümkün kılmaktadır.

ŞNT sisteminin yenilenmesinin başlıca sebepleri

- Sistemin yazılımsal ve donanımsal altyapısının sistemde kayıtlı haksahibi ailelere ve fayda sahibi kişilere ait verileri saklamaya ve güvenilir bir şekilde yönetmeye yetecek kapasiteye sahip olmaması,
- Merkezden yapılan iş ve işlemlerin sistemin bir ile iki hafta kapatılmasına sebep olacak kadar uzun sürmesi ve güvenilirliğin test edilememesi
- Sistemin kamu idaresindeki Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS), Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) sorgulamaları ve Milli Eğitim Bakanlığına (MEB) bağlı e-okul gibi merkezi sorgulama ve veri alışverişine izin veren veritabanı uygulamalarına ayak uyduramaması,
- Sistemde başvuran kişilere ait gelir bilgilerinin anında ve güvenilir bir şekilde elde edilememesi,
- Sistemde izleme ve değerlendirme yapılabilmesi için okul başarısı, okul terki ve bunun gibi önemli verilerin yer almaması ve raporlanamaması,
- Takip işlemlerinin yerelde kağıt üzerinden kişiler aracılığıyla gerçekleştirilmesi, bu yüzden takip bilgilerinin eksik girilmesi ve para almaya uygun kişilere para gönderilememesi,
- Yardım programının kurgusunun yereldeki uygulayıcılar ve faydalanıcılar açısından karmaşık olması,
- Kişilere yapılan ödemelerin sistem üzerinden aktif bir şekilde takip edilememesi şeklinde sıralanabilmektedir. Kullanıma sunulan yeni yardım programı ile birlikte;
- Sistemde kayıtlı kişilere ait SGK, MERNİS, gayrimenkul sahipliği, araç sahipliği, İŞKUR Kayıt bilgileri, vergi mükellefiyeti bilgileri, çiftçilik bilgileri ve daha önce vakıflarımızdan yardım alıp almama durumlarına ilişkin bilgiler otomatik olarak sorgulanmaktadır,

-Merkezden yapılan işlemler için sistem kapatılmamakta, işlemler arka planda yürütülmekte ve sistemin işleyişi etkilenmemektedir,

-Kayıtlı kişilere ait her türlü veri en kısa sürede raporlanabilmekte ve istatistiki veriler oluşturulabilmektedir,

-Takip bilgileri öğrenciler için Türkiye'nin her yerinde otomatik olarak e-okul sistemi üzerinden çekilmekte, sağlık takipleri ise sadece Aile Hekimliği Bilgi Sisteminin kullanıldığı yerlerde otomatik olarak çekilmekte, diğer yerlerde ise elle girilmektedir,

-Sistemde izleme değerlendirme yapılabilmesi için her türlü detay bilgi saklanmakta ve istenildiğinde raporlanabilmektedir,

-Yardım programının kurgusu sadeleştirilmiş, askı ya da itiraz gibi karmaşık süreçler ortadan kaldırılmış ve kullanıcı odaklı bir program ortaya çıkartılmıştır,

-Ödemelerin hesaplara aktarımı ve kişilerin paralarını çekmeleri sistem tarafından aktif bir şekilde izlenebilmektedir,

-Yeni yazılım programı tamamen aktif kullanıcıların isteği doğrultusunda dizayn edilmiştir.

Ortaya çıkartılan yeni yardım programı ile hem haksahibi kişilerin daha güvenilir bilgiler kullanılarak belirlenmesi hem de belirlenen haksahiplerine çok daha hızlı ve anlaşılabilir bir şekilde hizmet sunulması amaçlanmaktadır. Yeni yardım programının bir diğer amacı ise yereldeki kişilerin iş ve işlemlerini hafifleterek haksahibi ailelere yönelik eğitimler, bilgilendirme ve paylaşım grupları gibi Şartlı Eğitim ve Şartlı Sağlık Yardımlarını tamamlayıcı programları hayata geçirmeyi mümkün kılabilir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yapılan çalışmalarda gelişmekte olan ülkelerde yaşayan her üç çocuktan birinin çoğu temel kaynağa ve çoğu temel hizmete ulaşmada yoksunluk çektiği ortaya çıkartılmıştır (Gordon, Nandy, Pantazis, Pemberton, ve Townsend, 2003). Dünya çapında yaklaşık olarak 20 ülkede uygulanmakta olan ŞNT yardım programlarını bu kadar yaygın hale getiren en önemli etken, ŞNT'nin kısa vadede etkin bir yardım programı olması dışında, uzun vadede kalıcı hedefleri de gözetebilmesidir. Bunun yanında, ülkelerin sosyal yardım ihtiyaçlarına uygun olarak istenilen şekilde kurgulanabilmesi de ŞNT programlarının önemli özelliklerinden biridir. Ancak, ŞNT yardım programlarının amaçlarına ulaşma konusunda ne kadar başarılı olunabildiği ve daha etkin bir ŞNT programının nasıl olması gerektiği konuları yoğun bir şekilde tartışılmakta ve çözüm yolları üretilmeye çalışılmaktadır.

Yapılan çalışmalar, ŞNT hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için yardım programlarının taşınması gereken bazı özelliklere dikkat çekmektedir. ŞNT programları aracılığı ile kısa vadeli hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için ilk olarak aşırı yoksul diye adlandırılan grupların çok doğru bir şekilde tanımlanması, sonrasında ise bu grupların hedef kitleye doğru bir şekilde seçilmesi gerekmektedir. Uzun vadedeki hedeflerin gerçekleştirilebilmesi içinse gerekli olan ilk koşul yardımların yalnızca davranış değişikliği ihtiyacı olan gruplara yapıldığının garanti altına alınmasıdır. Bunun gerçekleştirilebilmesi için, yardım yapılacak ailelerin/grupların özelliklerinin iyi tanımlanabilmesi ve yapılacak yardım karşılığında para transferi olmadan da şartları yerine getirecek durumda olan ailelerin hedef gruptan ayrıştırılarak, yalnızca para transferleri sayesinde şartları yerine getirecek olanların hedef kitleye doğru bir şekilde dâhil edilebilmesi gerekmektedir. Uzun vadeli hedeflerin ikinci koşulu ise şartları yerine getiren kişilere yapılan ödemelerin karşıt maliyeti de karşılayacak kapsamda olmasını sağlamaktır (de Janvry ve Sadoulet, 2005).

ŞNT'nin kısa vadede yoksulluğu azaltma konusunda nasıl bir etkisinin olduğu uygulamanın yapıldığı ülkelerdeki yoksulluk göstergelerine bakılarak ortaya çıkartılmaktadır. Birçok ülkede uygulanmakta olan ŞNT programı kapsamında haksahibi olan hanelerin gelir-tüketim oranları kıyaslandığında bu grupların nüfusun en yoksul %5 ile %10'una dâhil hanelerden oluştuğu ortaya çıkartılmıştır (Fiszbein ve Norbert, 2009). Dolayısıyla, ŞNT programlarının en yoksulu hedefleme konusunda belli bir başarıya ulaşabildiği söylenebilmektedir.

Türkiye’de uygulanan ŞNT ile ilgili yapılmış olan etki değerlendirme çalışmasında ise hedef kitleye dâhil edilmiş olan hanehalklarının büyük bir çoğunluğunun hedef kitle dışında kalan hanehalklarına kıyasla daha yoksul olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Ahmet, Gilligan, Kudat, Çölaşan, Tatlıdil ve Özbilgin, 2007).

ŞNT’nin okula devam, okullaşma ve sağlık hizmetlerinden yararlanma oranı üzerine etkileri ŞNT’nin uzun vadeli hedefleri ile ilgili araştırılan en önemli konulardandır. Nikaragua’da yapılan çalışmada ŞNT’nin en yoksul hanelerdeki 0–13 yaş çocukların okula devam oranları üzerinde %25, yoksul hanelerde ise %14 oranında etkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Maluccio ve Flores, 2005). Okula devam ve sağlık hizmetlerine katılım oranları üzerine yapılan birçok çalışmada ŞNT programlarının okullaşma ve temel sağlık hizmetlerine katılım oranları üzerinde, özellikle de programın başlangıcında bu oranların düşük olduğu Meksika ve Brezilya gibi ülkelerde, olumlu etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır (Fiszbein ve Norbert, 2009). Ancak, ŞNT temel hizmetlere katılım oranlarını artırmış olsa da okul başarısının artması ya da çocukların sağlıklı gelişimleri üzerindeki etkileri konusunda tutarsız sonuçlar ortaya çıkartılmıştır (Brauw ve Hoddinott, 2007). Buna paralel olarak, bir çalışmada Brezilya ve Meksika’da uygulanmakta olan ŞNT’nin yoksul ailelerin çocuklarının okula katılım oranlarını arttırdığı, fakat okul başarısı üzerine herhangi bir etkisi olmadığı belirtilmiş (de Janvry, Finan, Sadoulet ve Vakis, 2006).

ŞNT yardım programı, Türkiye’de de ailelerin çocuklarını okula gönderme ve sağlık hizmetlerinden yararlandırma davranışları üzerinde etkili olmuştur. TÜİK’in 2007 verilerine göre, Türkiye’deki ilköğretime katılım oranlarının yüksektir; ortaöğretime katılımı ise bir miktar artış yaşanmış olsa da bu oran hala düşük seviyelerdedir. ŞNT yardım programında özellikle kız çocuklarına daha fazla destek verilmesi temel eğitim hizmetlerinin yeterli olduğu ve güvenlik sorununun olmadığı bölgelerde ailelerin çocuklarını okula gönderme kararlarında etkili olmuştur (Adato, Kudat, Roopnaraine, Smith, Altinok, Çelebioğlu, Cemal, Atalar, Çölaşan, Erhan ve Quabili, 2007). Ancak Türkiye’de son yıllarda yaşanan eğitime katılım oranlarındaki artışın içerisindeki ŞNT’nin payı, yürütülmekte olan birçok eğitim destek kampanyasının etkisiyle, çok açık bir şekilde ifade edilememektedir.

Ayrıca, ŞNT’nin etki değerlendirme çalışmasında örnekleme dâhil olan hanelerin %90’ının sağlık hizmetlerinden düzenli olarak faydalandırıldığı ifade edilmiştir (Ahmet, Gilligan, Kudat, Çölaşan, Tatlıdil ve Özbilgin, 2007). Ancak bu hizmetlere katılımın okul başarısı ve çocuk gelişimi üzerine etkileri konusunda herhangi bir sonuç bulunmamaktadır. Türkiye’deki ŞNT’de de ödemelerin annelere yapılmasının bayanların sosyo-ekonomik statüsü üzerinde, özellikle hane içindeki rollerin geleneksel olarak cinsiyet temelli ayrıldığı hanelerde daha az olmak üzere, bir miktar olumlu etkiye sebep olduğu belirtilmiştir (Adato ve ark., 2007). Bayanların kamu çevrelerine katılımının artması ile daha fazla sosyalleştiği ve öz güvenlerinin arttığı, öte yandan ailenin gelirinin yükselmesinden dolayı, ŞNT ödemelerinin aile içi çatışmalar üzerindeki genel etkisinin olumlu yönde olduğu ve aile içi huzura katkıda bulunduğu rapor edilmiştir.

Sonuç itibarıyla yalnızca ŞNT programı aracılığı ile yoksul hanehalklarının insani sermayelerine gerçek ve kalıcı bir katkı sağlanabilmesi mümkün değilmiş gibi görünmektedir. Yoksul kişilerin hayatlarını devam ettirmede ya da ileride karşılaşacakları ekonomik şoklar karşısında yardımcı olacak bilgi ve beceri birikiminin kalıcı bir şekilde sağlanabilmesi için birçok alanda bütünlük programlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Programın bütüncül bir şekilde başarıya ulaşabilmesi için mutlaka ŞNT programları ile eş güdümlü olarak temel hizmetlerin kalitesini artırıcı programların da hayata geçirilmesi gerekmektedir. Temel hizmetlerin kalitesi aynı kaldığı sürece şartları yerine getiren fayda sahiplerinde herhangi bir kazanım sağlanamamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adato M., Kudat A., Roopnaraine, T., Smith, N., Altinok, E., Çelebioğlu, N., Cemal, S., Atalar, T., Çölaşan, R., Erhan S. ve Quabili, W. (2007). *Türkiye'deki Şartlı Nakit Transferi Programının Değerlendirmesinde ikinci nitel ve Antropolojik Çalışma*, Uluslararası Gıda Politikaları Araştırma Enstitüsü, Washington, D.C.
- Ahmet, A., U., Gilligan D., Kudat, A., Çölaşan R., Tatlıdil H. ve Özbilgin B. (2007). *Türkiye'deki Şartlı Nakit Transferi Programının ara Etki Değerlendirmesi: Nicel Araştırma*, Uluslararası Gıda Politikaları Araştırma Enstitüsü, Washington, D.C. ve AGRIN Ltd. Şti., Ankara Turkey.
- Ayala Danışmanlık (2006), "Country Program Profiles", 3. *Uluslararası Şartlı Nakit Transferleri Konferansı*, 26–30 Haziran 2006, İstanbul.
- Brau, A. ve Hoddinott J. (2007). "Must Conditional Cash Transfer Programs be conditioned to be effective?: The impact of conditioning transfers on school enrollment in Mexico", International Food Policy Research Institute, Washington DC.
- Castañeda T. ve Lindert K. (2005), "Designing and Implementing Household Targeting Systems: Lessons from Latin America and the United States", The World Bank, Social Protection Discussion Paper No: 526, Washington, D.C.
- De Janvry, A., Finan F., Sadoulet E. ve Vakis R. (2006), "Can Conditional Cash Transfers Programs Serve as Safety Nets in Keeping Children at School and from Working when Exposed to Shocks", *Journal of Development Economics*.
- De Janvry, A. ve Sadoulet E. (2005). "Making Conditional Cash Transfer Programs More Efficient: Designing for Maximum Effect of the Conditionality". In D. Coleman and N. Vink, eds., *Reshaping Agriculture's Contributions to Society*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Dünya Bankası (2005). Equity and Development. World Development Report 2006, Washington, DC.
- Fiszbein, A. ve Norbert S. (2009). *Conditional Cash Transfers: Reducing Present and Future Poverty*. Washington, D.C.: World Bank, 2009.
- Gordon, D., Nandy, S., Pantazis, C., Pemberton, S. ve Townsend, P. (2003). *Child Poverty in the Developing World*. Bristol: Policy Press.
- Heinrich, Carolyn J. (2007). "Demand and Supply-Side Determinants of Conditional Cash Transfer Program Effectiveness". *World Development*, 2007, 35 b.: 121-143.
- Maluccio, J. ve Flores R. (2005) *Impact Evaluation of the Pilot Phase of the Nicaraguan Red de Protección Social. Research Report 141*, International Food Policy Research Institute, Washington, D.C.
- Rawlings, L., B. ve de la B., Bénédicte (2006). "Examining Conditional Cash Transfer Programs: A Role for Increased Social Inclusion?" The World Bank, Social Protection Discussion Paper No: 0603, Washington, D.C.
- SYDGM (2007), *Sosyal Riski Azaltma Projesi*, SYDGM, Ankara.

EKONOMİK KRİZLER VE ÇOCUK YOKSULLUĞU: TÜRKİYE'DE KRİZLER VE SOSYAL POLİTİKALAR ÜZERİNE BİR İNCELEME *

Yrd. Doç Dr. Didem GÜRSES

Yıldız Teknik Üniversitesi
dgurses@yildiz.edu.tr

Özet

Şubat 2001 Krizi Türkiye'nin ekonomik tarihinde en ağır kriz oldu. İstihdam olanaklarının azalması ve gelirlerin düşmesiyle, ülkede kent ve kırsal yoksulluğu artış gösterdi. Krizin kitleler üzerindeki etkilerini en aza indirmek üzere Hükümet bir dizi yeni sosyal destek mekanizmasını uygulamaya koydu.

Küresel 2008 finansal krizi, halen ülkemizde etkili olmaktadır. Bu çalışma, öncelikle Şubat 2001 ve 2008 ekonomik krizlerinin toplumsal etkilerini çocuklara ağırlık vererek incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma ayrıca kriz sonrası geliştirilen yeni sosyal destek mekanizmalarını ve krizle mücadelede ne denli etkili olduklarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar sözcükler: Ekonomik kriz, çocuk yoksulluğu, sosyal politika, Türkiye

Abstract

The February 2001 crisis was the deepest economic recession in Turkey's economic history. The shrinkage of real incomes and decreasing employment opportunities caused urban and rural poverty to increase. The Government started implementing new social assistance schemes to minimize the negative effects of the crisis.

The global recession generated by the financial crisis in 2008 is currently affecting the Turkish economy. This paper firstly aims to examine and evaluate the social impacts of the February 2001 and the 2008 crises on Turkish people focusing on the well-being of children. The second objective is to review and to analyze the new social policies and to their impacts.

Key words: Economic crisis, child poverty, social policy, Turkey.

* Bu bildirinin orijinal hali İngilizce olup, burada Türkçe çevirisi yer almaktadır. Bildirinin orijinal hali Sempozyum kitabının İngilizce versiyonunda yer almaktadır.

GİRİŞ

Türkiye 1980 yılında dış ticaret rejiminin liberalleşmesi, döviz kuru kontrollerinin kaldırılması ve kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi ile neo-liberal reformlarını başlatmıştır. Sermaye hesaplarında tam liberalleşme 1990 sonrası dönemde oldukça kırılgan bir ekonomik büyüme modeli oluşturarak 1989 yılında tamamlanmıştır. Finansal küreselleşme döneminde mali istikrarsızlık seviyesi 1990'lar döneminde yoğunlaşmış ve sonuçta 1994, 2000 ve 2001 yıllarında art arda üç mali kriz ortaya çıkmıştır (Önis, 2006).

2001 Şubat krizi ülkenin savaş sonrası ekonomik tarihine ait toplumun tüm kesimlerinde sıkıntıya sebep olan en derin ekonomik kriz olmuştur. Döviz hedefi aşırımı, faiz oranları aniden yükselmiş ve ekonomi benzeri görülmemiş bir daralmaya uğramıştır (Akyüz & Boratav, 2001). 2001 krizinin sonucunda Güçlü Ekonomi Programı uygulamaya konmuştur. Yeni program yoluyla daha güçlü bir finansal düzenleme doğrultusunda etkili önlemler alınmıştır. Program mali istikrara odaklanan ve bankacılık sektörünü yeniden yapılandıran çok çeşitli alanlarda yapısal reformlar başlatmıştır. Yeni kurumlar kurulmuş ve bu kriz dönemi süreçte devletin düzenleyici kapasitesi artırılmıştır. (Cizre & Yeldan, 2002, Özataş & Sak, 2002).

Krizin sosyal etkileri ülke genelinde derin bir şekilde hissedilmiştir. Reel ücretler azaltılmış ve işsizlik oranları yükselmiştir. Yoksullukta meydana gelen önemli artış özellikle ülkenin kentsel bölgelerinde gözlenmiştir. Krizin Türk insanı üzerindeki ekonomik ve sosyal maliyetlerini değerlendirmeyi hedefleyen araştırmalardan elde edilen bulgular kentsel yoksulluğun artmasıyla yoksulların yoksullukla baş etme mekanizmaları da gerilime düşmüştür. Anketlerde aynı zamanda hükümetin krizin toplumun en yoksul kesimleri üzerindeki negatif etkilerinin hafifletilmesine yardımcı olmak için kararlı faaliyetlerde bulunması ve yeni ve daha sistematik yardım mekanizmaları tasarlaması gerektiği belirtilmiştir.

2008 yılındaki mali krizle oluşan küresel durgunluk Türkiye ekonomisini hala etkilemektedir. 2001 Şubat krizi gibi mevcut kriz de işsizlik ve eksik istihdam gibi yaygın sosyal bozulmaya ve reel gelirlerde ani düşümlere sebep olmaktadır. Giderek artan ekonomik sıkıntılar Türk ailelerinin büyük bölümünde ciddi bir sosyal kriz yaratmaktadır.

Bu arka planın ardından makalede ilk olarak 2001 Şubat krizi ve 2008 krizinin özellikle çocukların refahı üzerinde sosyal etkilerinin incelenmesi ve değerlendirilmesi hedeflenmiştir. İkinci hedef ise mali krizlerin ardından geliştirilen yeni sosyal politikaların yeniden gözden geçirilmesi ve çocukların durumu üzerindeki etkilerinin analiz edilmesidir. Amaç gelecekte oluşacak mali krizlerin olumsuz etkilerini hafifletmek için etkili ve kapsamlı sosyal politikaların tasarlanmasına katkıda bulunmaktır.

2001 Mali Krizinin Beşeri Sonuçları:

1980 Türkiye'nin ekonomik tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. 1980 Ocak ayında Türkiye ülkenin içe yönelik ekonomik yapısının stabilize edilip liberalleştirilmesini ve dışa dönük bir kalkınma patikasına geçilmesini hedefleyen bir ekonomik program uygulamaya başlamıştır (Demir, 2004). Bu süreçte 1989 Ağustos ayı Türkiye'nin sermaye hesabında tam liberalleşmeye geçilen tarih olması açısından özellikle kritik bir tarihtir. O tarihten itibaren Türkiye istikrarsızlıklara maruz kalmış, daha kırılgan ve küresel mali krizlere daha açık hale gelmiştir. Türkiye'nin özellikle 1990'lardan sonra ciddi mali krizler yaşamasının sebeplerinden biri de budur. Özellikle bankacılık sektörü ve kamu finansmanlarındaki yapısal sorunların ve kırılganlıkların ekonomiyi kolay kırılır hale getirdiği ileri sürülmektedir (Akyüz and Boratav, 2001). Sonuç olarak, spekülasyon sermaye akışları 1990'lardan sonra daha etkili olmaya başlamış ve ekonominin zayıf ve kırılgan doğası 1994, 1997-1998 ve 2000-2001 yıllarında üç ciddi krizin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur.

2001 mali ve siyasi krizi ilk olarak 2000 Kasım ayında bir uyarı sinyali olarak kendini göstermiş ve tam olarak 2001 Şubat ayında patlak vermiştir. Krizin sonunda, ekonomi hisse senedi piyasalarını, istihdamı, üretimi ve finansı daraltmış ve Türk lirası aşağıya doğru bir sarmalda ilerlemiş ve gayri safi yurtiçi hasıla yıl sonunda yüzde 7.4 küçülmüştür (Cizre ve Yeldan, 2002).

2000-2001 mali krizlerinin etkileri öncekilerden daha sert olmuştur. Reel ücretler daralmış ve aşağıya doğru ilerleyen bu eğilim 2002 ve 2003 yılında da devam etmiştir. Mali kriz insan yaşama-

rını da derinden etkilemiştir. Türk nüfusunun hem kentsel hem kırsal alanlarda yaşayan büyük bir kesimi krizin sonuçlarından etkilenmiştir. İşsizlik oranlarındaki artış sonucunda tüm ülkede hane halkı gelirleri düşüş yoksulluğun oluş sıklığı artış göstermiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2002 Hane halkı Bütçesi Anketini kullanarak nüfusun yüzde 26.96'sının (sayı olarak 18,441,000) ekonomik kırılganlık sınırının altında tüketim seviyelerine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu sayılar 2001 mali krizinin ardından Türkiye'de nüfusun yaklaşık beşte birinin yoksulluk sınırının altında kaldığını göstermektedir. Kırsal bölgelerde durum daha da kötü olmuş; 2002 yılında kırsal halkın yüzde 34.48'i yoksulluk yaşamıştır.

Dünya Bankası ve Japon Hükümeti krizin sosyal etkilerini incelemek için 2001 yaz aylarında 4200 hane halkıyla tüketim ve gelir seviyeleriyle ilgili yapılan anketler ve vaka incelemelerinde 120 katılımcıyla yapılan derinlemesine görüşmelerden oluşan bir hane anketini ortak bir şekilde finanse etmiştir. Sonuçların 1994 Hane Halkı Gelir ve Gider Anketi (HIES) ile karşılaştırıldığı Dünya Bankası araştırması aşırı yoksulluğun (kişi başına günlük 1\$'ın altında yaşayanlar) değişmeden devam etmesine ve uluslararası standartlara göre çok düşük olmasına rağmen, Türkiye'de kentsel yoksulluk 1994 yılında arttığını göstermektedir. Rapor mutlak yoksulluğun 1994 yılından itibaren temelde değişmediğini ve uluslararası standartlara göre çok düşük kaldığını kentsel yoksulluğun ise 1994'ten itibaren arttığını göstermektedir. Söz konusu zaman diliminde uluslararası standartlar yüksek seviyelerde kalırken eşitsizlik neredeyse aynı kalmıştır. Yoksulların özellikle ayni veya nakdi yardıma dayanan geleneksel kanallardan gelen yardım gibi başa çıkma mekanizmaları büyük sıkıntıya düşmüş ve sayı olarak azalmıştır (Dünya Bankası, 2003).

UNDP desteğiyle gerçekleştirilen bir başka çalışmada, Buğra ve Keyder 2001 mali krizinden sonra İstanbul'da yoksulluğun çeşitli yönlerini incelemiş ve Dünya Bankasının yaptığı çalışmayla neredeyse aynı sonuçlara ulaşmıştır. Buğra ve Keyder Türkiye'nin son otuz yılda ekonomik, sosyal ve politik sistemlerde bir dizi yapısal değişiklik yaşadığını; bu radikal dönüşümün yeni sosyal katmanlaşma, kentsel yerleşim ayrımı ve kültürel dinamik formlarının ortaya çıkmasına sebep olduğunu belirtmiştir. Bu süreç 2001 mali krizinin etkileriyle birlikte yoksulluk görölme ihtimalinin artmasına sebep olmuş ve ülkenin neredeyse tamamında "yeni yoksulluk" ortaya çıkmıştır. "Yeni yoksulluktan" etkilenen halk aynı zamanda sosyal dışlanma ve marjinalleşme riskine maruz kalmıştır. Bu sosyal gruplar söz konusu koşulları az ya da çok kalıcı olarak algılamakta ve artık sorunlarına herhangi bir çözüm bulamamaktadır. Bu çalışma aynı zamanda geleneksel aile bağlarının resmi koruma mekanizmalarının olmaması durumunda ihtiyaç sahibi kişilere sosyal koruma sağlamadığını göstermiştir (Buğra ve Keyder, 2003).

Türkiye'nin son otuz yıldır yaşadığı sosyal ve ekonomik gelişmeler ile 2001 mali krizinin etkileri sonucunda ülkede çocuk yoksulluğu artış göstermiştir. 2006 yılında, 15 yaşın altındaki çocukların yüzde 25.23'ü yoksulluk yaşamıştır. Kırsal bölgelerde çocuk yoksulluk oranları yüzde 43.63 oranında olup AB üyesi ve aday ülkeler arasında en yüksek orandır (TÜİK, 2006). En çok yoksulluk riski altında olan çocuklar eğitimsiz veya düşük eğitilmiş ebeveynlere sahip geniş ailelerde doğmuş, ebeveynleri yakın zaman önce kente göç etmiş, ebeveynleri işsiz veya düzenli geliri olmayan gayri resmi işlerde çalışan, kırsalda ve çoğunlukla ülkenin doğu ve güneydoğu kesimlerinde yaşayan çocuklardır.

Dünya Bankasının yaptığı çalışma 2001 krizinden sonra oluşan kırılganlık incelenmiş ve 1994 yılında nüfusun yüzde 36.3 iken 2001 yılında bu oranın yüzde 56.1'e çıktığını ortaya koymuştur. Bu araştırma kentsel nüfusun yüzde 93'ü yoksulluk sınırının altında bir tüketime sahipken bu kırılganlığın ülkenin güneydoğusunda çok daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bulgular aynı zamanda kırılganlığın hane halkının sayısı ile de yakından bağlantılı olduğunu göstermektedir. 4 ya da daha az üyesi bulunan hane halklarının kırılgan olma ihtimali daha düşüktür. Kırılganlık oranı çocuğu olmayan veya bir çocuğu olan ailelerde ortalamanın altında iken iki çocuklu ailelerde kırılganlık oranı ortalamanın üzerinde olup çocuk sayısı arttıkça monoton bir şekilde yükselmektedir (Dünya Bankası, 2003). Türkiye İstatistik Kurumunun 2002 yılı anketi de benzer sonuçlar vermiştir. Bir çocuğu olan ailelerde yoksulluk oranı yüzde 11 iken, üç çocuklu ailelerde bu oran yüzde 36.3'e çıkmaktadır (TÜİK, 2004).

Yoksullar yoksullukla mücadele etmek için yeni yöntemler geliştirmek ve kullanmak zorunda kalmıştır. Kamusal sağlık hizmetlerine mümkünse öncekinden daha sık başvurmak, birden fazla

iş bulmak, komşulara ve akrabalara güvenmek, çocuklarını okuldan almak ve çalışmak için işe sokmak en çok benimsenen yöntemlerdir. 2001 mali krizinden sonra gayri resmi ve sezonluk işler azalmış, komşu ve akrabalarından alınan yardımlar azalmış bu da ihtiyaç sahibi insanlar için hayatı daha zor hale getirmiştir. Yoksulların bazıları istemeden de olsa çocuklarını okuldan almak ve çalıştırmak zorunda kalmıştır. Türkiye, okulu bırakma ve devam oranlarına ilişkin resmi rakamlara sahip olmasa da, yoksul çocuklar arasında okulu bırakma oranlarının daha yüksek olduğunu okula devam oranının yoksul çocuklar arasında durumu iyi olanlara kıyasla daha düşük olduğunu gösteren çok sayıda niteliksel bilgi vardır (DB, 2003). Yoksulluğun yanı sıra cinsiyet de kızların okula devam etmesini engelleyen bir diğer faktördür. Toplu eğitim istatistikleri 6-14 yaş aralığındaki Türk çocuklarının yaklaşık olarak yüzde 10'unun temel eğitime kayıtlı olmadığını göstermektedir. Bu nüfusun büyük bölümü iki gruba aittir: kızlar ve yoksullar (Mete, 2005).

Türkiye'de temel eğitim ücretsiz olmasına rağmen, giyim, ulaşım, yemek, özel ders gibi gizli maliyetler çok yüksek olabilmektedir. Ortalama yıllık okul masrafı 390 \$ civarında olmakla birlikte çocuğun devam ettiği okulun seviyesine göre 1,300 \$'a kadar çıkabilmektedir. Ailelerin yüzde 71'i aylık 350 \$'ın altında bir gelirle geçimini sağlarken, hane halkı geliri eğitimin gizli masraflarına yetmemektedir. Bu durum Türk eğitim sisteminin her seviyesinde görülen yüksek okul bırakma oranlarını da açıklamaktadır (UNICEF, 2006). Yoksul aileler çok düşük ve genelde düzensiz bir gelire sahip olduğu ve nakit yetersizliği çektiği için, okul üniforması, ayakkabı, çanta, kitap ve kırtasiye gibi okul masraflarına gücü yetmemektedir. Yoksul aileler giderek kötüleşen ekonomik koşulların ve ailedeki düzenli gelir kaynaklarındaki düşüşün çocukların eğitimini ciddi şekilde tehdit ettiğini ve istemeseler de çocukları okuldan aldıklarını vurgulamaktadır (Acar & Ayata, 2002).

Yoksul ailelerin çocuklarının getireceği paraya ihtiyacı olduğu için okuldan alınan çocuklar genelde işe verilmektedir. Türkiye'de 14 yaşın altında çalışmak yasal değildir, dolayısıyla çalışan çocuklar genelde kayıt dışı sektörde, küçük ölçekli ticaret, küçük malların satışı, araç korumalığınan küçük yaşta fahişelik, uyuşturucu satışı, hırsızlık gibi illegal faaliyetlere kadar uzanan işler yapmaktadır. Sokaklarda çalışan çocuklar nüfusun en yoksul kesimleri için bir sorun olmakta ve bu da hem çocuk hem de aile ve toplum açısından çok ciddi sonuçlar doğurmaktadır.

2001 Mali Krizine Cevap: Yeni Sosyal Yardım Mekanizmaları:

Türkiye'de sosyal koruma temelde emekli aylıkları ve sosyal yardım kapsamında bulunan sınırlı sayıda resmi sistemden oluşmakta ve büyük ölçüde resmi olmayan mekanizmalarla desteklenmektedir. Sosyal korumanın resmi bileşenleri emeklilik sistemi ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) Genel Müdürlüğü ve 931 bağlı Sosyal Dayanışma Vakıflarıdır. 1986'da kurulan SYDTF yoksulluk durumundaki insanlara yardım etmek ve adil gelir dağılımı sağlayarak sosyal adaleti kabul ettirecek önlemler almak üzere kurulmuştur. Özellikle 1990'ların ortalarından itibaren Fon, sağlık ve eğitim desteği sağlamak ve aşırı yoksulluk içerisinde bulunanların acil ihtiyaçlarını karşılamak için çoğunlukla aynı yakıt veya gıda aktarımı yoluyla göz ardı edilemez miktarda kaynak dağıtımını yapmıştır. Fonun kuruluşu mevcut sosyal koruma mekanizmalarıyla yönetilemez hale gelen yeni yoksulluk formlarının ortaya çıkışına bir tepki olmuştur (Buğra ve Keyder, 2004).

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) tarafından kurumsal yardım sunulmaktadır. Korunmaya muhtaç çocuklara hizmet sunmak için kurulan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu maddi ve psikolojik açıdan muhtaç çocuklara bakım ve aile hizmetleri sunmaktadır.

1992'de başlatılan "Yeşil Kart Programı" şu anda Türkiye'deki en önemli sosyal koruma sistemi- dir. Mevcut sosyal güvenlik sistemlerinden herhangi birinin kapsamına alınmayan yoksul insanlara sağlık ve bakım hizmetleri sunmaktadır. Yeşil Kart sahiplerinin sağlık masrafları SYDTF bütçesindeki en büyük kalemi oluşturmaktadır. Derneğin bütçesindeki ikinci büyük kalem okullu çocuklar için burs, okul gereçleri, yiyecek ve içecek masraflarından oluşan farklı seviyelerdeki öğrencilere ayrılmaktadır.

2001 mali krizinden sonra yoksullukla mücadelede proaktif tutum benimsenmiş ve Fona aktarılan kaynaklar arttırılmıştır. 2001 Ağustos ayında, Hükümet 1.05 milyon yoksul çocuk için okula dönüş paketlerini finanse etmek için SYDTF'ye büyük kaynak aktarımı yapmıştır. Bunun dışında, Sosyal Dayanışma Fonu gıda ve yakıt yardımını kiş aylarına genişletmiştir. Bu önlemler önemli

olmakla birlikte tek bir ödeme ile sınırlıdır (Dünya Bankası, 2003). Yoksulların daha sistematik ve devamlı bir müdahaleye ihtiyacı olduğunu fark eden Hükümet 2001 mali krizinin olumsuz etkilerini minimuma indirmek için Şartlı Nakit Transferleri (ŞNT) programını uygulamaya başlamıştır.

İlk olarak Sosyal Riski Azaltma Projesi kapsamında benimsenen Şartlı Nakit Transferleri ile yoksullara çocukları okula göndermeleri için teşvik sunulması amaçlanmıştır. Sağlık Bakanlığı (SB) ve Milli Eğitim Bakanlığının (MEB) koordineli çalışmaları ile nüfusun en yoksul kesimlerine temel sağlık ve eğitim hizmetleri sunmak için nakit transferleri yapılmaktadır. Anne adayları ve altı yaşına kadar çocuğu olan aileler düzenli sağlık kontrolleri için sağlık merkezlerinde gittiklerinde küçük miktarlarda bir para almaktadır. Bir diğer ödeme şekli de eğitim temelinde yapılmaktadır. SYDTF çocuklarını okula gönderen yoksul aileler kız çocuklarına yapılan ekstra yüzde 20'lik teşvikle birlikte şartlı nakit transferi sunmaktadır. Yardımdan faydalanan aile ilkokula devam eden erkek çocuk için aylık 20TL (yaklaşık \$13) kız çocuk için 25TL (yaklaşık \$17) almaktadır. Ortaokul için ödenen miktar ise erkekler için 35 TL (\$23), kızlar için 45TL'dir (\$30). 2003 yılından bu yana ŞNT'den eğitim temelinde faydalanan öğrencilerin sayısı artmıştır. 2003 yılında program bütçesi 1.6 milyon YTL, yardımdan faydalanan çocukların sayısı ise sadece 59.000'dir. 2008 yılında program yıllık 294 milyon TL maliyetle 1.951.420 çocuğa hizmet vermiştir.

(<http://www.sydgm.gov.tr/tr/html/html/237/Egitim+Yardimlari>)

Hükümet ŞNT'ler yoluyla sadece yoksullukla mücadele etmeyi değil aynı zamanda nüfusun en yoksul kesimlerinin toplumdan soyutlanmasını önlemeyi ve yoksulluk yükünün çocuklar üzerinde beslenme yetersizliği ve eğitimden mahrum kalma gibi etkilerini önlemeyi amaçlamaktadır.

Başlangıçta ŞNT ülkenin belli bölgelerinde uygulanan bir pilot projeyken, 2004 yılından sonra ülke genelini kapsayan ulusal bir proje haline gelmiştir. Program hala ulusal olarak uygulansa da en çok ülkenin en yoksul kısmı olan güneydoğu ve doğu bölgelerine yoğunlaşmış olup, faydalananların yüzde 35'i güneydoğudan yüzde 24'ü ise doğu bölgesindendir.

Hükümet 2001 mali krizine tepki olarak SYDTF'nin faaliyetlerini mikro projeler ve okuma yazma kursları yönünde de genişletmiştir. Burada toplumun kalkınması ve kapasite geliştirilmesi yoluyla yoksullara yeni iş fırsatları yaratılması amaçlanmıştır.

2008 Mali Krizi ve Türkiye üzerindeki Etkileri:

Dünya ekonomisi hala 2008 ortalarında Amerika Birleşik Devletlerinin finans sektöründe ortaya çıkan ekonomik ve mali krizin etkilerini yaşamaktadır. Mali kriz neredeyse tüm ülkelerin mali istikrarsızlık, kurumsal başarısızlıklar, tüketici ve ticari güven kaybı ve sonrasında da küresel finansman dünyasında ekonomik durgunlukla karşı karşıya kalabileceğini göstermiştir.

Diğer birçok gelişmekte olan piyasa ekonomisiyle birlikte Türk ekonomisi de küresel mali krizin kötüleşen etkilerine maruz kalmıştır. 2008 yılına ait neredeyse tüm makroekonomik rakamlar Türk ekonomisinin çok ciddi bir durgunluğa girdiğini ve gerilemeye başladığını göstermiştir. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'daki (GSYH) büyüme 2008'in ilk çeyreğinde yüzde 7 iken, dördüncü çeyrekte son 27 çeyrek boyunca devam eden büyümenin sona erdiğine dikkat çekerek ani bir düşüşle yüzde -7.0'a gerilemiştir (SPO, 2010, www.dpt.gov.tr).

Küresel mali kriz sonucunda ekonomik büyümenin başta gelen göstergelerinden biri olan sanayi üretimi de bir düşüş eğilimi izlemiştir. 2007 yılında yıllık sanayi üretim oranı yüzde 6.9 iken, 2008 yılında bu gösterge yüzde -0.9 olurken, 2009 yılında yüzde -9.6'ya düşmüştür (TÜİK 2009, www.tuik.gov.tr).

Ekonomideki daralma bu dönemde işsizliğin artmasına sebep olmuştur. İşsizlik oranı 2008 Eylül ayında yüzde 10.3 iken 2009 Ocak ayında yüzde 13.6'ya çıkmış, böylece 811.000 kişi işsiz kalmıştır (TÜİK 2009, www.tuik.gov.tr).

'Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından uyumlaştırılmış işsizlik oranlarına göre Türkiye 2008'in dördüncü çeyreğinde OECD üyeleri arasında en yüksek ikinci işsizlik oranına sahip ülke olmuştur (yüzde 10.7 gibi bir oranla).(OECD 2009)'(Bakır, 2009).

Türk ekonomisindeki daralma özellikle otomotiv, makine, tekstil ve nakliyat sektörleri olmak üzere imalat endüstrisini hala etkilemekte, bu da bu sektörlerdeki çalışanların derinden zarar gör-

düğü anlamına gelmektedir. Krizin olumsuz etkileri sadece beceri ve eğitim düzeyi düşük olan çalışanlar tarafından değil aynı zamanda toplumun en kırılgan grupları olan kadınlar ve çocuklar tarafından hissedilmiştir.

TEPAV, UNICEF ve Dünya Bankasının desteklediği anket Türkiye'nin beş büyük ilinde (Ankara, İstanbul, İzmir, Adana ve Kocaeli) yapılmış ve görüşülen ailelerin dörtte üçünün gelirinin 2008 Ekim ve 2009 Haziran döneminde düştüğünü göstermiştir. Yoksul ailelerin üçte biri son aylarda elektrik, su ve gaz gibi temel ihtiyaçlara ulaşma konusunda sıkıntı yaşadığını bildirmiştir. Bu ödeme bakiyeleri ailelerin yaklaşık yüzde 10'unda en azından geçici olarak elektrik, telefon ve internet kesintisine yol açarken, her 100 hane halkından 3 ila 6'sı su ve gaz hizmetlerinde istek dışı kesintiyeye yol açmıştır (<http://www.unicef.org.tr/en/content/detail/48/uneven-economic-development.html>)

İş kaybı krizin en görünür etkisi olmakla birlikte, serbest meslek sahibi ya da resmi olmayan işlerde çalışan birçok işçi emek gelirlerinin ekonomik krizden dolayı düştüğünü belirtmiştir. Görüşülen katılımcılar krize tepki olarak daha ucuz yiyecekler satın almak (tüm ailelerin dörtte üçü), daha ucuz gıda dışı kalemlere yönelmek (yüzde 65) ve gıda tüketim miktarını azaltmak gibi çeşitli başa çıkma mekanizmaları geliştirdiklerini bildirmiştir. Aileler aynı zamanda memleket bağlantılarından gıda temin etmek ve ulaşım şekillerini değiştirmek için sosyal faaliyetlere ayırdıkları harcamaları da azaltmayı tercih etmiştir. Anket aynı zamanda ailelerin eğitim ve sağlık giderlerini mümkün olduğunca korumaya devam ettiklerini de göstermiştir.

Ankette görüşülen katılımcıların hangi destek ağlarına güvendiği de araştırılmıştır. Sonuçlar en yoksul kentli hane halklarının sadece yüzde 10'unun nakdi veya ayni veya gıda yardımı gibi kamu güvenliği programlarından yararlandığını göstermektedir. Sosyal sigorta mekanizmalarının kısıtlı kapsamı idari verilerle de doğrulanmakta, Şubat 2009 itibarıyla Türkiye'deki işsizlerin sadece yüzde 7'sinin işsizlik sigortası aldığını ve İŞKUR tarafından sunulan aktif işgücü piyasası eğitim programlarından faydalandığını göstermektedir. Anketteki hane halkları en çok çeşitli kaynaklardan alınan borçlara güvenmiş, aile ve arkadaşların yardımına başvurmuştur. Katılımcılar borçları artıp, arkadaş ve ailelerden temin edilen kaynaklar arttıkça söz konusu başa çıkma mekanizmalarının zayıfladığını belirtmiştir (<http://www.unicef.org.tr/en/content/detail/48/uneven-economic-development.html>)

2008 ekonomik krizi öncekiler gibi hane halkı gelirlerini, kaynak ve kredilere erişimi azaltmıştır. Nüfusun en kırılgan kesimleri olan çocuklar, gençler ve kadınlar krizler sırasında en çok sıkıntı çeken grup olarak bilinmektedir. Etki hem gelirden azalma gibi doğrudan hem de belirsizlik ve stres gibi dolaylı olabilmektedir. Çocuklar için sonuçlar yetersiz beslenme, daha az sağlık hizmeti, eğitimi bırakma, çocuk işçi ve aile içi gerilimde artış, şiddet ve ihmal şeklinde olabilmekte, hepsi de çocukların fiziksel ve zihinsel sağlığını geri dönülemez bir şekilde etkilemektedir. Yukarıda bahsedilen anketin sonuçları 2008 ekonomik krizinin ardından bu tip sonuçların çoğunlukla Türkiye'deki yoksul çocuklar için doğru olduğunu göstermektedir.

Kriz karşısında sosyal koruma sistemlerinin önemli olduğu genel kabul görse de, hükümetler ekonomik kriz bağlamında azalan kaynaklar ile sosyal koruma sistemleri tedarikinin korunması ve geliştirilmesi gerekliliği arasında sıkışmaktadır. Hükümetler için uzun vadeli yatırıma öncelik vermek ve sosyal giderleri devam ettirmek genelde zor olmaktadır. Ekonomik krizin maliyetinin büyük bölümünün yoksul kadınlar, çocuklar ve gençler tarafından taşındığı göz önünde bulundurulursa, krizin sosyal etkilerini hafifletmek için bu kırılgan gruplara odaklanmak ve sosyal harcamaları arttırmak çok önemlidir (Harper ve ark., 2009). Çoğu ülkede çocuklar yetişkinlere kıyasla yoksulluktan daha kötü etkilenmektedir. Türkiye'de açık dikkat çekici boyuttadır. 2008 yılında 15 yaşın altında gıda ve gıda dışı yoksulluk içinde yaşayanların oranı yüzde 24.43'tü – genel yoksulluk oranının 7.3 puan üzerinde. Bu da 15 yaşın altında 4.6 milyon kişinin ulusal yoksulluk sınırının altında yaşadığı anlamına gelmektedir. İstatistikler ve gözlemler coğrafi bölgeler ve sosyal gruplar arasında yoksulluk ve mahrumiyet sınırları açısından önemli değişiklikler olduğunu göstermektedir. Yıllık kalkınma planlarının neredeyse tamamında bölgesel ve kırsal kalkınmanın altı çizilmektedir. Bölgesel kalkınmayı teşvik etmek ve desteklemek için Güney-doğu Anadolu projesi (GAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP) ve Doğu Karadeniz projesi (DOKAP) gibi çeşitli strateji ve projeler uygulanmaktadır. Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan 2010 Yıllık Kalkınma Planında,

yoksul aileler ve muhtaç çocuklar için sosyal ve ekonomik destek programlarının uygulanmakta olduğu da belirtilmiştir. Bu çerçevede kapsamında 2009 Eylül ayı itibarıyla, 24.423 çocuk devlet tarafından sağlanan aynı/nakdi yardım desteği sayesinde kendi aileleri tarafından büyütülmektedir (DPT, 2010 Yıllık Kalkınma Programı, www.dpt.org.tr).

SODES (Sosyal Destek Programı) de 2008-2012 GAP Faaliyet Planının Sosyal Kalkınmayı Sağlama bileşeni kapsamında uygulanmaktadır. Proje 2008 ve 2009 yılında güney-doğu bölgesinde uygulanmış olup; 2010 yılında doğu Anadolu bölgesini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. SODES kapsamında kalkınma ve sosyal kapsamanın artırılmasını hedefleyen 2008 yılında 398, 2009 yılında 778 proje finansal olarak desteklenmiştir. Bu proje ve programlar özel olarak 2008 krizinin ardından tasarlanmış olmasa da kalkınmayı arttırmayı ve sosyal kapsama sürecini desteklemeyi hedeflediği için krizin negatif etkileriyle mücadeleye yardımcı olmaktadır.

2001 ekonomik krizinden sonra özellikle çocukları ve diğer kırılgan grupları krizin etkilerine karşı korumak için yeni araçlar ve stratejiler geliştirmiştir; ancak 2008 mali krizinin ardından herhangi bir ek araç geliştirilmemiştir. Bir sonraki bölümde 2001 mali krizinden sonra tasarlanan yeni araçlara odaklanacak ve çocuk yoksulluğu üzerindeki etkilerini açıklamaya çalışacağız.

Yeni Araçların Çocuk Refahı Üzerindeki Etkisi:

2001 krizinden sonra ŞNT programının uygulanması genel olarak yoksul insanların yaşamının iyileştirilmesine yardımcı olmuştur. ŞNT'ler özellikle ülkenin en yoksul bölgeleri olan doğu ve güneydoğu bölgelerinde gelirin yoksula yeniden dağıtılmasında etkili bir yöntem olmuş ve tüketim seviyelerini de yükselmiştir. ŞNT ödemeleri yoksulların özellikle daha çok ve daha iyi kalitede gıda satın alabilmesini sağlayarak acil ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olmuştur (Ahmed ve diğerleri 2006).

Programın etkisini değerlendirmek için hem niteleyici hem niceleyici teknikler kullanılarak ülkenin 26 kentinde çeşitli anketler yapılmıştır. ŞNT programlarının en önemli hedefi genelde en yoksul Türk çocuklarında, özelde ise ortaokul kızlarının okula devam oranlarını arttırmak olduğu için anketlerde bu konuya odaklanılmıştır. Anket verilerinden elde edilen bulgular ŞNT programının kızlarda ortaokula kayıt oranını yüzde 10.7 arttırdığını göstermiştir ki, bu önemli bir etkidir. Ancak, programın etkilerine rağmen kızlar için ortaokula kayıt oranları (14-17 yaş) hala çok düşüktür. Ayrıca, ŞNT programının çocukların ilkokuldan ortaokula geçişi üzerinde herhangi bir etkisi yoktur (Ahmed ve diğerleri 2006). Ülkenin doğu bölgesindeki en yoksul şehirlerden biri olan Van'da kızlar arasında okula kayıt oranları hem ilkokul hem ortaokul seviyesinde ulusal ortalamanın çok altındadır (ilkokul için yüzde 81, ortaokul için yüzde 15).

Araştırmacılar niteleyici çalışmada ŞNT programının teşvikleriyle birlikte kızların ortaokula kaydının kısıtlanmasına sebep olan faktörleri belirlemeye çalışmıştır. Olumlu etki açısından ŞNT programının yoluyla alınan para annelerin kızlarını ortaokula göndermesini teşvik edip desteklediği ortaya konmuştur. Anneler hükümet otoritesinin kendi taraflarında olduğunu bilmeleri babaların olumsuz tutumlarına karşı çıkabilmek için kendilerini daha güvende hissetmelerini sağladığını belirtmiştir. Ancak, çalışmada sosyal ve kültürel faktörlerin nakit teşviklerine göre daha güçlü olduğunun kanıtlandığı da ortaya konmuştur. Özellikle, Van'ın doğusu ile Diyarbakır'ın güneydoğusunda sosyo-kültürel faktörler düzenli gelir sağlanarak üstesinden gelinemeyecek kadar baskın olmuştur. Erkekler için çoğunlukla babalar olmak üzere ebeveynler yüksek işsizlik oranlarından ve toprakta işlerine yükledikleri geleneksel değerden bahsederek eğitimin değeri konusunda şüpheleri olduğunu belirtmiştir. Kızlar için en önemli kısıtlamanın cinsiyet boyutu vardır. Kızlar için temel rol eş ve anne olarak tanımlanmıştır. Aileler kız çocukların olgunlaştıktan sonra okula devam etmesini istememiştir. Bu, şeref, ün ve cinsiyet boyutları olan karmaşık bir meseledir. Ayrıca, aileler ulaşım (ortaokullar genelde evlere oldukça uzak), okullarda fiziki güvenlik, öğrencilerin kendi tercihleri ve okul performansıyla ilgili kaygılarını da dile getirmiştir (Adato, 2008). Bu sonuçlar özellikle ülkenin muhafazakâr bölgelerinde kültürel faktörlerin ŞNT programıyla sunulan nakit teşvikine göre daha üstün olduğunu göstermektedir.

Ankette aynı zamanda programın ilkokuldaki kayıt oranları üzerinde önemsiz bir etkiye sahip olduğu, çünkü bu oranların zaten yüksek olduğu da (yüzde 93) ortaya konmuştur. Program eğitim göstergeleri üzerindeki etkileri dışında genel anlamda değerlendirildiğinde programdan

faýdalananların yaşaý standartlarında değişiklik yaratırken, özellikle sosyal göstergelerinde bir artış gözlenmiştir. Yardımlardan faydalanabilmek için evlilikler ve doğumlar kaydedilmelidir. Bu kayıt işlemi ülkenin vatandaşları olan çocuklara ve kadınlara toplumda eşleriyle eşit haklara sahip olma konusunda reel haklar vermektedir. Uygulamaların çoęu çocuklarına bakmak ve daha iyi fırsatlar sunmak için anneler tarafından yapılmaktadır. Uygulama süreci boyunca tüm bürokratik prosedürleri gerçekleştiren anne olmuştur. seçim sürecinden sonra anneler şehir merkezine gitmiş, bankadan parayı almış ve çocukları için alışveriş yapmıştır (Gökalp, 2006). Bu süreç kadınları güçlendirmiş, kendilerine güvenlerini arttırmış ve topluma tüm yönleriyle katılmaya teşvik etmiştir. Tüm bu adımlar annelerin ve çocukların yaşaý standartlarını arttırmasına katkıda bulunan programın avantajlarıdır.

SONUÇ

Bu makalede Şubat 2001 ve 2008 ekonomik krizlerinin sosyal etkileri incelenmiştir. Özellikle Şubat 2001 krizinin nüfusun geniş kesimlerinde derin ve yaygın sosyal etkiler yarattığı gözlenmiştir. İşsizlik oranlarındaki artış sonucunda ülke genelinde hane halkı gelirleri düşmüş ve yoksullukla karşılaşma olasılığı artmıştır. Krizden sonra nüfusun yaklaşık beşte biri yoksulluk tehdidi altındaydı. Sosyal ve ekonomik gelişmeler de Türkiye’de çocukların durumunu etkilemiştir. 2006 yılında çocukların yaklaşık dörtte biri yoksulluk yaşamış olup, bu diğer AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında çok yüksek bir orandır. Türkiye çocukları ve ailelerini krizin yıkıcı etkilerinden korumak için yeni araçlar geliştirmiş ve yeni sosyal mekanizmalar tasarlamıştır. ŞNT programı Türkiye’nin sosyal politikasında nüfusun en yoksul kesimlerinin toplumda sosyal dışlanmaya uğramasını önlemeyi ve yoksulluğun çocuklar üzerinde yetersiz beslenme ve eğitimden maruz kalma gibi etkilerini engellemeyi amaçlayan yeni geliştirilmiş bir araçtır. Anketler bu programın sadece öğrenciler arasında kayıt oranlarının arttırılmasına yardımcı olmakla kalmayıp aynı zamanda çocuklar ve anneler arasında kalitenin arttırılmasına katkıda bulunduğunu da göstermiştir. 2001 krizinden sonra ülkenin sosyal politikasında sunulan ŞNT programının hem çocuklar hem annelerin üzerinde olumlu bir etkisi olmuştur.

2008 ekonomik krizi 2008’in üçüncü çeyreğinde Türkiye’nin ekonomik göstergelerini etkileye başlamış; reel ekonomiye ciddi şekilde zarar vermiş ve büyük miktarda iş kaybına sebep olmuştur. Ekonomideki daralma sonucunda işsizlik oranı yüzde 13.6’ya yükselmiştir. İş kayıpları ve emek gelirindeki düşüşler krizin en gözle görülür sonuçları olmuştur. Krizin sosyal etkilerinden doğrudan etkilenen insanlar başa çıkma mekanizmaları geliştirmeye çalışmıştır. 2008 ekonomik krizinin etkileri Şubat 2001 kriziyle benzer olsa da, Hükümet tarafından benimsenen politika bir şekilde daha farklı olmuştur. 2008 krizinden sonra krizin olumsuz etkileriyle mücadele etmek için herhangi bir yeni ve ilave sosyal mekanizma veya araç tasarlanmamıştır. Bunun yerine Hükümet daha önceden geliştirilmiş araçlar yoluyla mücadele etmeyi ve savaşmayı tercih etmiştir. Ancak farklı krizlerden (yerel ve uluslararası) edinilen deneyim bu krizlerin sadece bireyleri ve hane halklarını etkilemekle kalmayıp nüfusun en kırılgan kesimleri olduğu için özellikle kadınlar, çocuklar ve gençler üzerinde geri alınamaz etkiler yaratan toplum ve ekonomi üzerine geri bildirim yapmakta olduğunu göstermektedir. Önceki uluslararası krizlerin (1997 Doğu Asya, 1980’lerdeki Peru ve 2000’lerdeki Arjantin krizi) sonuçları çocuk hastalıkları, çocuk işçi, çocuk istismarı ve çocuklara karşı şiddette artış olacağını göstermiştir. Bunun yanında okula devam, eğitim, beslenme, bakım kalitesi ve duygusal refah düzeyinde de düşüşler olacağı anlaşılmıştır.

Politika, ekonomik ve sosyal müdahalelerin iyileşme için kritik öneme sahip olduğu yönünde büyük kanıtlar vardır. Özellikle çocuklar olmak üzere nüfusu krizin en kötü etkilerinden korumak için ulusal koruma sistemlerinin uygulanması gerekmektedir. Artan yoksulluk ve kırılganlığın üstesinden gelmek için aşağıda grup olarak verilen politika tercihleri önerilmektedir:

- Mali canlandırma paketleri: Ebeveynleri destek programları ve çocuklara bakım, şiddetten ve ihmalden koruma topluluklarıyla birlikte eğitim, sağlık, beslenme, su ve kanalizasyon yatırımları;
- Sosyal program önlemleri: Kırılganlık ve eşitsizlikle mücadele için iyi hedeflenmiş nakit transferleri;

- Sosyal sağlık sigortası: Bebek ölümü ve hastalıklarının artışının önlenmesi;
- Çocuk koruma önlemleri: Yoksul ve kırılgan hanelerde yaşayan tüm çocukları kapsamaya-
cak şekilde mevcut sosyal programlara entegre edilecektir;
- Gıda ile ilgili önlemler: Özellikle hamile kadınları ve emziren anneleri hedef alır;
- İşgücü piyasası politikaları: değişen çalışma modellerini ekonomik kriz bağlamında dik-
kate almak için sosyal sorumluluğu arttırılmış bir şekilde yapmak gerekmektedir (Harper ve ark.,
2009).

Tüm yoksulluk şekilleri gibi çocuk yoksulluğu da çok boyutlu bir kavramdır ve çok yönlüdür. Birden fazla ve birbiriyle etkileşim içerisinde sebepleri, anlamları ve belirtileri olan çok dinamik ve karmaşık bir süreçtir. Yoksullukla ve özelde çocuk yoksulluğuyla mücadele etmek için tasarlanmış politikalarda konunun bu yönü de akılda tutulmalıdır. Hükümetler özellikle ekonomik krizin sonu-
cunda yoksul çocukları ailelerine odaklanıp, yoksulluğun çocuk sağlığı üzerinde meydana getir-
diği fiziksel ve zihinsel etkilerini dikkate alarak konunun üstesinden gelmek zorunda kalmaktadır. Amaç sadece yoksulluğu azaltmak yerine çocukların yaşam kalitesini ve refahını arttırmak olma-
lıdır. Çocuk yoksulluğunun siyasi bir öncelik olarak kabul edilmesi ve en yoksul aileler ile bunların
çocuklarının durumunu düzeltmek için stratejiler geliştirilmesi ülkenin şimdiki hali ve geleceği
için vazgeçilmez bir yatırım görevi görecektir.

KAYNAKÇA

- Acar F. & Ayata G. (2002), *'Discipline Success and Stability: The Reproduction of Gender and Class in Turkish Secondary Education'*, in D.Kandiyoti & A.Saktanber(eds), *Fragments of Culture. The Everyday of Modern Turkey*. London, I.B. Tauris & Co. Publishers.
- Adato M. (2008), *'Integrating Survey and Ethnographic Methods to Evaluate Conditional Cash Transfer Programs'*, IFPRI Discussion Paper No. 00810.
- Ahmed A. et. Al. (2006), *Evaluating the CCT Programs in Turkey*, IFPRI, Paper presented at Third International Conference on CCT, Istanbul, Turkey, 26-30.6. 2006.
- Akyuz Y. & Boratav K. (2001), *'The Making of the Turkish Financial Crisis'* Paper prepared for a conference on financialisation of the Global Economy' PERI, University of Massachusetts, December 7-9 2001, Amherst, Massachusetts.
- Bakır C (2009), *'Wobbling but Still on its Feet: The Turkish Economy in the Global Financial Crisis'*, *South European Society and Politics* V. 14, N.1, March 2009, pp. 71-85.
- Buğra A. and Keyder Ç. (2004), *Arguing for basic income in Turkey: main challenges*, Paper prepared for the 10th BIEN Congress, 2004.
- Buğra, A. and Ç. Keyder (2003), *New Poverty and the Changing Welfare Regime of Turkey*, UNDP, Ankara.
- Cizre Ü. and Yeldan E. (2002), *'Turkey: Economy, Politics and Society in the Post-Crisis Era'*, Bilkent University, mimeo. Available at http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/umitcizre&yeldan_RIPE.pdf
- Demir F (2004), *'A Failure Story: Politics and Financial Liberalization in Turkey, Revisiting the Revolving Door Hypothesis'*, *World Development*, V.32 (5), pp. 851-869.
- Gökalp, Y. (2006), *Conditional Cash Transfers in Turkey*, paper presented at Third International Conference on CCT, Istanbul, Turkey, 26 -30.6 .2006.
- Harper C. et.al (2009), *Children in times of economic crisis: Past lessons, future policies*. Overseas Development Institute (ODI), UK..
- Mete C (2005), *'Education finance and equity in Turkey'* Paper Commissioned for the Turkey Education Sector Study, Washington DC: World Bank.
- Öniş Z.(2006), *Varieties and Crises of neo-liberal Globalization: Argentina, Turkey and the IMF'*, *Third World Quarterly*, V. 27, N.2, pp. 239-264.
- Özatay F. & G.Sak,(2002), *'The 2000-2001 Financial Crisis in Turkey'*. Paper presented at the Brookings Trade Forum 2002: Currency Crisis' held in World Development Centre.
- SPO, 2010, www.dpt.gov.tr (accessed on 15.09.2010).
- Turkish Statistical Institute (2009),(www.tuik.gov.tr).
- Turkish Statistical Institute (2006), *Poverty Study 2004*, Ankara: Turkish Statistical Institute.
- Turkish Statistical Institute (2004), *Poverty Study 2002*, Ankara: Turkish Statistical Institute.
- UNICEF (2006), UNICEF (2006), *Preventing Child Poverty*, 2006 (<http://www.unicef.org/turkey/pr/ge6.html>) (accessed on 15.09.2010)
- (<http://www.unicef.org/tr/en/content/detail/48/uneven-economic-development.html> (accessed on 17.09.2010)
- World Bank (2003), *Turkey: Poverty and Coping after Crisis*, Washington DC: World Bank.

YOKSULLUK VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Semiha BOYBEK

Sosyal Yardım Uzmanı • SYDGM
sboybek@sydgm.gov.tr

Özet

Yoksulluk ve çocuk işçiliği üzerine genel bir değerlendirme yapmayı amaçlayan bu çalışma kapsamında yoksulluk, yoksullukla mücadelede sosyal yardım olgusu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğünce yürütülen sosyal yardım uygulamaları ve çocuk işçiliği kavramları üzerinde durulmuş, ayrıca Ankara İli Keçiören İlçesinde çocuk işçiliği ve sosyal yardım uygulamaları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmanın bulgularına yer verilmiştir.

Çalışma kapsamında öncelikle yoksulluk ve çocuk işçiliğine dair literatür taraması yapılmış ardından da bir SYD Vakfı özelinde anket oluşturularak bilgi toplanmıştır. Çalışma bu anlamda hem kuramsal bir çalışma hem de uygulamalı bir alan araştırmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Çocuk Yoksulluğu, Sosyal Yardım, Çocuk İşçiliği.

Abstract

This study aimed to make a general assessment on poverty and child labor. In this context poverty, social assistance phenomenon in combating poverty, social welfare programmes carried out by the General Directorate of Social Assistance and Solidarity and child labour have been discussed. Also findings of the research which examined the connection between child labor and social welfare programmes in Ankara, Keçiören District are given in the study.

Within the scope of the study, first literature review on poverty and child labour is made; then information is collected by carrying out a questionnaire in SAS Foundation. In this sense, the study is both a theoretical study and an applied field research

Key Words: Poverty, Child Poverty, Social Assistance, Child Labour.

GİRİŞ

Yoksulluk fiziki ve sosyal anlamda kişilerin asgari yaşam standardına sahip olamaması durumunu ifade etmekte ve aynı zamanda sosyo-ekonomik hak ve özgürlüklerin hem anlam hem de kapsam bakımından daralmakta olduğuna vurgu yapmaktadır. Küreselleşme süreci ile birlikte kendini daha çok hissettiren ve bütün toplumların ortak sorunu olan yoksulluk, ekonomik sonuçlarının ötesinde, önemli sosyal ve politik sonuçları da olan çok boyutlu bir kavram olarak, belirli toplumsal grupları vuran bir sorun haline gelmekte ve yoksulluğun hedef aldığı en önemli kitleyi kadınlar ve çocuklar meydana getirmektedir.

Yoksulluk nedeniyle düzenli ve sürdürülebilir gelirden yoksun ailelerde, aile fertlerinin işgücü önemli bir kaynak oluşturmakta, kadınlardan ve çocuklardan iş yaşamında yer almaları beklenmektedir. Çocukların çalışma yaşamında yer almasının birçok nedeni bulunmakta ancak, çıkış noktası göz önüne alındığında, toplumda yaşanan genel yoksulluğun ve sonuçlarının, çocuk emeğinin bir geçinme stratejisi olarak görülmesine neden olduğu ortaya çıkmaktadır.

Çocukların aile bütçesine katkıda bulunmak için ekonomik faaliyette bulunması, çocukları buna iten ortamın yani yoksulluğun yayılmasına yol açmakta ve bu çerçevede yoksulluk ve çocuk işçiliği arasında kısır bir döngü oluşmaktadır.

Yoksullukla mücadelede en önemli sosyal politika aracı olarak, insani yoksunluğun oluşmadığı ideal bir ortam yaratma faaliyetlerini ifade eden “sosyal yardım” görülmektedir. Sosyal yardımların amacı, sosyo-ekonomik yoksunluk içinde bulunan kişileri durumlarına ve özelliklerine göre, en kısa sürede kendi kendilerine yeterli hale getirerek muhtaçlıktan kurtarmaktır.

Sonuç itibarıyla yoksulluğun azaltılması toplumun geneli için fayda sağlayacağından yoksullukla mücadele ve bu bağlamda sosyal yardım uygulamaları son derece önem arz etmektedir. Çocuk işçiliğinin temel nedeni olan yoksullukla mücadele aynı zamanda çocuk işçiliği ile mücadele anlamına da gelmektedir.

1. YOKSULLUK OLGUSU

Yoksulluk, genellikle “insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olmaması durumu”, “mutlak asgari refah düzeyinin altında kalma durumu” veya “yaşamda kalabilmek için gerekli mal ve hizmetlere olan ihtiyaçların karşılanamaması durumu” olarak tanımlanmaktadır (Alagh, 1992: 109).

Yoksulluk kavramının uluslararası platformlarda özgün ve evrensel bir sorun olarak tartışılmasında Dünya Bankası’nca hazırlanan 1990 yılı Dünya Kalkınma Raporu’nun ana temasını yoksulluğun oluşturması bir dönüm noktası olmuş ve çalışmalara yeni bir ivme kazandırmıştır (DPT, 2001b: 103). Dünya Bankası yoksulluğu daha çok parasal gelir açısından tanımlamakta ve belirli bir gelir seviyesinin altında kalanları yoksul olarak nitelendirmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ise yoksulluğu; insani gelişme için zorunlu olan fırsatlardan (hayat boyu sağlık, yaratıcı bir hayat, ortalama bir hayat standardı, özgürlük, kendine güven, saygınlık vb.) mahrum olma şeklinde tanımlayarak, kavramın sadece parasal bir içeriğe hapsedilmesini engellemiştir (Uzun, 2003: 156-157).

Toplumsal bir varlık olan insanın fiziki varlığını sürdürmesi için gerekli olan beslenme ihtiyacının yanı sıra giyim, barınma, eğitim, sağlık, kültür, ortak yaşama, dinlenme, estetik ve buna benzer sosyo-kültürel ihtiyaçları da bulunmaktadır (Aktan ve Vural: 2002). Hem insanın toplumsal bir varlık olması hem de yaşamı sürdürmek için gerekli olan şeylerin kişilere, içinde bulunulan topluma, çevreye ve koşullara bağlı olarak değişiklik göstermesi yoksulluğun, hangi ‘yoksunlukları’ içerdiğinin saptanmasını zorlaştırmakta ve bütün bunlar beşeri ihtiyaçlar kavramına dayanan yoksulluk kavramını hem tanımlanması hem de ölçülmesi açısından göreceli bir kavram haline getirmektedir.

Sonuç itibarıyla yoksulluk yalnızca maddi boyutu değil aynı zamanda psiko-sosyal boyutu da olan çok boyutlu ve kompleks bir olgu olarak ve Şenses’in de belirttiği gibi temelde bir azgelişmişlik sorunu olması ile birlikte, gelişmiş ülkelerde de önemli bir sorun olarak (2006:18) dünya gündemini işgal etmeye devam etmekte ve son zamanlarda yaşanan ekonomik ve siyasal krizler,

savaşlar, doğal dengenin bozulması vb süreçler zaten yoksul olan ülkelerin durumlarını daha da kötüleştirirken, yeni yoksul ülkelerin sayısını da arttırmaktadır.

2. YOKSULLUKLA MÜCADELEDE SOSYAL YARDIM UYGULAMASI

Maddi ve sosyal boyutu ile birçok disiplinin konusu haline gelmiş olan yoksulluk sorunu, yoksullukla mücadelenin bütüncül bir bakış açısı ile sistemli bir şekilde yürütülmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

Yoksullukla mücadelede en önemli sosyal politika aracı olarak, merkezinde insan olan, onu yoksulluk içinde bırakan çevreyi problem alanı olarak gören ve bu çevreyi insani yoksunluğun oluşmadığı bir ideal ortama dönüştürme faaliyetlerini ifade eden “sosyal yardım” görülmektedir (Gül, 2004: 349). Sosyal yardım, toplumun marjinde yer alan ve dezavantajlı kesim olarak belirtilen kişilerin toplumla bütünleşmelerini sağlamaya yönelik uygulamalar sayesinde sosyal denge ve adaleti sağlamada etkin bir yöntem olarak önem arz etmektedir.

Sosyal yardım, toplum örgütlenmesiyle doğrudan ilintili olarak ortaya çıkan “yoksunlaşma” olgusunun hafifletilmesine, geciktirilmesine, (geçici olarak) giderilmesine karşı insani bir hizmet alanı olup; en geniş anlamda, yerel ölçüler içinde asgari seviyede dahi kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu kişileri geçindirme olanağından kendi ellerinde olmayan nedenlerden dolayı yoksun kalmış kişilere, resmi kuruluşlar veya kanunların verdiği yetkiye dayanarak yarı resmi veya gönüllü kuruluşlarca muhtaçlık tespitine ve kontrolüne dayalı olarak yapılan ve kişileri en kısa sürede kendi kendilerine yetecek hale getirmek amacını taşıyan parasal ve nesnel (aynı) sosyal gelirden oluşan bir sosyal güvenlik yöntemi ve bir sosyal hizmet alanıdır (Çengelci, 1993: 22).

2.1. Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardım Uygulamaları

1970’lere kadar “devletçi” kalkınma modeli” çerçevesinde, Türkiye’de yoksulluk, ulusal makro ekonomik büyüme ve kalkınma politikalarıyla orta ve uzun dönemde kendiliğinden çözülecek ya da azalacak bir sorun olarak görülmüş ve yoksulluk sorununa yönelik doğrudan politikalar geliştirilmemiştir. Ancak ekonomik kalkınmanın yaratacağı istihdam ve gelir artışının yoksulluğu da kendiliğinden çözeceği düşüncesi işlevsel olmayınca 1970’lerden itibaren yoksullukla mücadelede daha özgün ve doğrudan yoksullara özgü programların geliştirildiği görülmektedir (Gül ve diğ., 2004:395-396).

Sosyal hukuk devleti olmanın gereği olarak ülkemizde yoksullukla mücadele kapsamında sosyal yardım uygulamaları yapılmakta ancak, bu uygulamalar farklı kurum ve kuruluşlarca ifa edilmektedir. Çalışmada bu kurum ve kuruluşlardan yalnızca Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğüne yürütülen sosyal yardım uygulamalarına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

2.1.1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM)

Türkiye’de temel sosyal yardım kuruluşlarından biri olarak 1986 yılında 3294 sayılı “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu” ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kurulmuş ve Fon’un sekreteryası işleri 2004 yılına kadar Fon Genel Sekreterliği tarafından yürütülmüştür. 2004 yılında ise 5263 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü kurulmuş, Fon Genel Sekreterliği’nin yapısı Başbakanlığa bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü¹ olarak teşkilatlandırılmıştır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü resmi olarak yalnızca merkez teşkilatından oluşan bir kurumdur. Kurumun doğrudan kendi kurumsal yapısına dâhil edilmiş taşra teşkilatı bulunmamakta olup, Genel Müdürlük, Türkiye’nin 973 noktasında bulunan İl ve İlçe Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları’ndan oluşan bir örgütlenme ağı ile birlikte çalışmaktadır.

Fon kaynakları ile Fon Kurulu kararları doğrultusunda bir yandan 3294 sayılı kanunun ikinci maddesinde yer alan “Fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkânı sağlanması halinde topluma faydalı

¹ Detaylı bilgi için www.sydgm.gov.tr adresine bakınız.

hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek" kişilerin temel gereksinimlerini karşılamak için "doğrudan sosyal yardımlar" yapılmakta; diğer yandan ise çalışabilir durumdaki kişilerin sürdürülebilir gelir elde etmeleri, üretken duruma geçirilmeleri için istihdam odaklı uygulamalar kapsamında gelir getirici projeler ile sosyal hayata aktif katılımın artırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilerek toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin sağlanmasına yönelik sosyal hizmet projelerine destek verilmektedir.

Fon kaynakları ile vatandaşların asgari yaşam standartlarını sağlamaya yönelik yapılan sosyal yardım programları; aile yardımları (*gıda, yakacak, barınma*), eğitim yardımları (*eğitim materyali yardımları, Şartlı Nakit Transferi, öğrenci barınma-ulaşım yardımları, öğle yemeği yardımı, ücretsiz kitap dağıtımı*), sağlık yardımları (*tedavi desteği, Şartlı Nakit Transferi*), özürlü yardımları, özel amaçlı yardımlar ve proje destekleri (*gelir getirici projeler ve sosyal hizmet projeleri*) şeklinde gruplandırılmaktadır.

Hem yoksullukla mücadele hem de çocuk işçiliği ile mücadelede yeri tartışılmaz olan eğitim yardımları Fon harcamalarının % 70'ine tekabül etmektedir. Eğitim yardımları kapsamında; yoksul çocukların temel okul ihtiyaçlarının karşılanması için eğitim materyali yardımı yapılmakta, öğrencilerinin ulaşım, barınma vb. ihtiyaçlarına yönelik destek verilmekte, taşınabilir eğitim uygulaması kapsamında öğrencilere öğle yemeği verilmekte, öğrencilere ücretsiz kitap dağıtımı uygulaması yapılmaktadır.

Ayrıca 2003 yılından bu yana uygulanan Şartlı Nakit Transferi Programı kapsamında, maddi imkansızlıklar nedeniyle çocuklarını okula gönderemeyen ailelere, ilk ve orta öğretime giden çocuklarının okula düzenli olarak devam etmeleri şartıyla her ay nakdi olarak eğitim yardımı verilmektedir. Kız çocuklarının toplumdaki dezavantajlı durumları göz önünde bulundurularak, okullulaşma oranları ile ilköğretimden ortaöğretime geçiş oranlarını artırmak amacıyla, kız çocuklarına ve ortaöğretime devam eden öğrencilere verilen yardım miktarları daha yüksek tutulmuştur.

3. ÇOCUK İŞÇİLİĞİ OLGUSU

Çocukların erken yaşlarda işgücü piyasalarında yer almaları anlamına gelen çocuk emeği kullanımı toplumsal bir sorun olarak uzun yıllardır gündemi işgal etmektedir. Çocukların maddi kazanç ya da meslek öğrenmek amacıyla çalışma yaşamında yer alması fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyerek, bir ülkenin en önemli sermayesi olan beşeri sermayeyi tahrip etmektedir.

Çocuk işçiliği en temelde eğitim hakkı olmak üzere çocuğun diğer haklarına da sahip olmasını engelleyen, onun sağlığına, fiziksel ve psikolojik gelişimine zarar veren bir çalışma olarak nitelendirilmektedir (Combating Child Labour, 2003: 15). Fiziki mobilitesi yüksek olan çocuk emeği için düşük ücretli, geçici ve marjinal işlerde, tarım/tarım dışı ve formel/enformel sektörlerde, istihdam olanakları kolayca bulunabilmektedir (Ertürk, 1994: 29). Bu da çoğu zaman çocukların, rüşdünü tamamlamadan ve zorunlu eğitim çağında oldukları halde çalışma yaşamında yer almasını kolaylaştırmaktadır.

Ailelerin sosyo-ekonomik durumları ve eğitim seviyeleri çocukların iş yaşamına girip girmesinde önemli rol oynamaktadır. Sağlıksız aile ortamında yetişen çocuğun eğitime önem verilmemekte, aile bütçesine katkıda bulunması beklenmekte ve çocuk yaşına uygun olmayan ruhsal ve fiziksel sağlığı tehlikeye sokan işlerin yanı sıra bağımlılık kazanmasına neden olan işlerde (mobilya cilacısı, ayakkabı tamircisi) çalıştırılmaktadır (İlik, 1994: 4).

Değişen ekonomi ve teknolojik gelişmeler, eğitilmiş ve nitelikli işgücüne duyulan gereksinimi artırmış ve çocukların geleceğin eğitilmiş, bilinçli ve sorumlu bireyleri olarak yaşamın her alanında yer alması gerektiği gerçeğinin dünya genelinde kabul görmesini sağlamıştır. Bu çerçevede çocuk işçiliği ile mücadele de önem kazanmış ve buna ilişkin önlemler ve politikalar hayata geçirilmiştir.

3.1. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ

Çocukların çalışma yaşamına katılmaları kendi seçimleri olmamakla birlikte, ailelerin yaşama ve çalışma koşulları çocuk işçiliğinin ana nedenlerini belirleme noktasında önemli bir yer tutmakta ve ailelerin yoksulluğu, eğitimsizliği gibi temel sorunlar çocukları çalışma yaşamına itmektedir.

3.1.1. Yoksulluk ve Azgelişmişlik

Çocuk işçiliğinin temelinde yatan en önemli etken yoksulluktur. Şimşek ve Erol 8-18 yaş arasında 3179 çalışan çocukla yaptıkları araştırmada çalışan çocukların genellikle yoksulluk nedeniyle çalıştıkları sonucuna ulaşmıştır (2006: 352-355).

Çocukların yoksulluğu ailenin yoksulluğuna bağlı olmakta ve bunun en önemli nedeni olarak da işsizlik görülmektedir (Smith, 2001: 1137-1138). Çocuk işçiliğinin önemli nedenlerinden biri olarak gösterilen yoksulluğun işsizlik boyutu, ailenin yetişkin bireylerinin istihdam piyasasında yer almamaları anlamına gelmektedir. Bu konuda ülkenin sosyo-ekonomik şartlarının yanı sıra bireylerin eğitim, bilgi ve birikimleri de önemli rol oynamaktadır. Ancak çocukların erken yaşlarda işgücü piyasasında işgücü olarak yer alması hem yetişkin bireylerin istihdam alanlarını daraltmakta, hem de ileride bu çocukların göreceli olarak daha iyi işlerde istihdam edilmesinin önünü kapamaktadır.

Ailenin düzenli ve yeterli gelirinin olmaması, aile bireylerinin eğitim ve iş durumu, hane büyüklüğü ile söz konusu hususlardaki eksiklikleri tedarik edici bir sistemin bulunmaması ya da tam olarak işlemeyişi ailelerin çocuklarını çalıştırmalarına neden olmaktadır. Yoksul ailelerde çocuğun çalışması ya da evde kardeşlerine bakması ve/veya birtakım ev işlerini üstlenmesi aile bütçesine katkı olarak görülmekte ancak, bu süre zarfında çocuğun eğitimden uzak kalması ve çalışma hayatında karşılaşabileceği riskler göz ardı edilmektedir. Ailelerin yeterli bütçeye sahip olmaması ve ekonomik güçlükler, ailelerin çocuklarını okuldan alarak çalışma hayatına itmelerine neden olmaktadır (ÇSGB ILO-IPEC, 2006: 20).

Az gelişmiş ülkelerin ekonomik yapıları incelendiğinde büyük işletmelerin azlığına karşın ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmının tarım ve küçük ölçekli işletmeler çerçevesinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Rekabetin yoğun olduğu günümüz toplumunda küçük işletmelerin varlığı ise ucuz emeğe dayanmaktadır. Özellikle üçüncü dünya ülkelerinde enformel işçilerin büyük çoğunluğu ucuz emek olarak görülen kadın ve çocuklardan oluşmaktadır.

Kırsal bölgelerin az gelişmişliği de çocuk işçiliğinin önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Ertürk "Patterns of Child in Rural Turkey" adlı araştırmasında, çocuk emeğinin yoksul kırsal haneler için vazgeçilmez bir öneme sahip olduğu sonucuna varmıştır (1994: 29). Kırsala yapılan yetersiz yatırım ve hizmetlerin yanı sıra istihdam olanaklarının azlığı, yaşama ve çalışma koşullarını güçleştirmekte bu da ya tarımsal faaliyetlerde çocukların yoğun bir şekilde yer almasına ya da köyden kente göçe neden olmaktadır. Kente yapılan göç başta ekonomik sıkıntılar olmak üzere bir çok sıkıntıyı beraberinde getirmekte, zaten tarımsal faaliyetlerde ücretsiz aile işçisi konumunda olan çocuktan şehir hayatında da aile bütçesine katkıda bulunması beklenmektedir.

Sonuç olarak, biran önce çözüm üretilmesi gereken toplumsal sorunların başında gelen çocuk işçiliği sorununun temel nedeni olarak yoksulluk ve azgelişmişlik gösterilmekte bu da çocukların yoğun bir şekilde çalıştırılmasına sebebiyet vermektedir.

3.1.2. Eğitimle İlgili Nedenler

Zorunlu eğitim süresinin uzaması çocuk işçi sayısının azalmasında son derece önemli bir rol oynarken, eğitime ulaşılabilirlikte yaşanan sorunlar, yoksul toplum/hanelerin eğitim için ayıracak kaynaklarının sınırlı oluşu, eğitim kurumlarına olan güvensizlik, eğitimin ileride bir getirisi olmayacağına dair inanç, ailenin eğitim seviyesinin düşük oluşu, motive edici olmayan eğitim içeriği, eğitim verilen ortamın ve eğitimcilerin yetersizliği, sınıfta kalma/başarısızlık vb. sebepler çocukları okuldan uzaklaştırmakta bu da beraberinde çalışan çocuklar sorununu getirmektedir.

Eğitim; toplumda başkalarıyla eşit bir yer kazanılması açısından gerekli bilgi, beceri, tutum ve değerleri kazandırarak bireylere daha güçlenmeleri ve kendilerine güven geliştirmeleri için fırsatlar sunmakta (UNICEF, 2006: 22); çocuğun kişiliğinin ve yeteneklerinin geliştirilmesini sağlayacak en önemli araç olarak nitelendirilmektedir (Murnane, 1994: 296). Ancak çocuklar yoksul oldukları ya da çalışmak zorunda kaldıkları için eğitim fırsatlarından yeterince yararlanamamaktadır. Lakshapathi, yoksul ailelerde ebeveynlerin çocuklarını eğitim almaya yönlendirmekle bir meslek edinmeye yönlendirmek arasında seçim yaptıklarını belirtmektedir (1993: 8-12). Güç durumundaki

bazı ebeveynler, eğitimin uzun dönemindeki getirilerinin çocuğun çalışma yaşamına girerek kısa dönemde sağlanacak gelire göre daha avantajlı olmadığını düşünerek çocukların çalışmasını teşvik etmektedirler (Çocuk İşçiliği ile Mücadele, 2004: 4).

Çalışan çocuklar ya okulla işi bir arada yürütmeye çalışmakta ya da okulu bırakmaktadır. Ahioglu'nun da belirttiği gibi çalışma hayatı çocukların fiziksel, sosyal, duygusal gelişimini olumsuz yönde etkilemekte, okul başarısı düşmekte ve bu çerçevede okulu bırakma davranışı hızlanmaktadır (2005: 137). Okula devam edilse bile işle birlikte eğitim çocukları zorlamakta, okulda başarısızlık ve okulu sevmeme gibi önemli sorunlarla karşılaşmaktadır.

Emek piyasasında eğitilmiş kişiler ile eğitimsizler arasında ücret farklılıklarının yaratılmaması eğitimin cazibesini azaltırken (Başyatmaz, 1998: 63), yoksul ailelerdeki eğitsel yoksunluk eğitime verilen önemin düzeyini düşürmektedir. Bunların üzerine eğitimin aileye olan maliyeti de eklennince aileler çocuklarını okuldan alarak hem ek gelir elde etmek hem de meslek öğrenmelerini sağlamak amacıyla iş yaşamına yönlendirmektedir. Bu da çocukların gelecekte ekonomi içinde üretkenliklerinin düşük olmasına sebebiyet vermektedir.

Manski, eğitim ile kişinin yetişkinlik yıllarındaki sosyo-ekonomik statüsü ve kendi çocuklarının başarılı bireyler olarak toplumda yer edinmesi arasında doğrudan bir ilişki bulunduğunu ve bu çerçevede eğitim politikalarının yoksul çocukların başarılı olmalarına olanak sağlayacak şekilde hazırlanmasının önemli olduğunu belirtmektedir (1994: 308).

Genel olarak eğitimin niteliği, eğitimin devamını sağlamadaki zorluklar, bir meslek ve işe kavuşturmadaki eğitim yetersizliği, ailenin gözünde eğitim sonrasında sağlanacak getiriyi düşürmektedir. Bu nedenle yoksul aileler, genelde çocuğun çalışması yönünde bir yol izlemektedir (Yılmaz: 2001). Çalışan çocuklar çoğu zaman okula düzenli olarak devam edememekte veya zorunlu eğitimlerini yarıda bırakmakta dolayısıyla, gelecekteki çalışma yaşamları için gerekli olan donanımdan yoksun kalmaktadır. Bu durum sadece çocuğun yetişkin olarak sürdüreceği yaşamını olumsuz yönde etkilemekle kalmayıp, ülkenin üretkenlik düzeyini de düşürmektedir.

3.1.3. Geleneksel Bakış Açısı

Bazı toplumlarda çocukların çalışması olağan bir durum olarak görülmekte iken bazı toplumlarda ise bir an önce çözüm üretilmesi gereken bir sorun olarak yer almaktadır. Özellikle tarım toplumuna has bir yaklaşım ve erken sanayileşme dönemine özgü sosyo-kültürel bakış açısı çocuk işçiliğini normal karşılamakta veya bazen gerekli görmektedir (Çocuk İşçiliğine Hayır, 2006: 21). Kırsal kültürde çocuk, yetişkin rolünü çok erken yaşlarda üstlenmekte, ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta, toplum da bu yapıyı normal karşılamakta ve kültürel bir değer olarak benimsemektedir (Şişman, 2004:5).

Çocuğun ekonomik katkısını doğal kabul eden ana baba, çocuğun erken yaşta iş yaşamına girmesinin fiziksel, duygusal, toplumsal ve kişilik gelişimi üzerinde olumsuz etkileri olduğunun bilincine varamamaktadır (Köksal, 1992: 20). Çocuğun çalışması yalnızca ebeveynler tarafından değil; aile geleneği nedeniyle çoğu zaman çocuklar tarafından da olağan karşılanmaktadır. Çünkü aile, üyelerinin elde ettiği gelir toplamı ile yaşamını idame ettirmektedir.

Bulut, geleneksel kültürün göç sonrasında kentsel alanda da yaşatıldığını, çocuğun evde veya tarlada ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılmasıyla, herhangi bir işyerinde ücret karşılığı çalıştırılması arasında herhangi bir fark olmadığını, hatta çalışma yaşamında ücretli olarak yer almanın aileye parasal bir katkı sağladığı için daha çok kabul gördüğünü belirtmektedir (1996: 58).

Çocukların erken yaşlardan itibaren çalışma yaşamında yer alması; çocuğa ve çocuğun çalışmasına bakış açısı çerçevesinde şekillenmekte ve bu durum ya olağan karşılanmakta ya da bir sorun olarak görülmektedir.

3.1.4. İşverenlerin Çocuk İşgücüne Olan Talebi

Çocukların çalışmasına neden olan bir diğer etken de işverenlerin çocuk işgücüne olan talepleridir. Ailenin düşük gelirinin yanında işgücü piyasasının düşük ücretli çocuk emeğine duyduğu

gereksinim, çalışmaya atfedilen olumlu değerlerin de etkisiyle çocuk işçiliğine yol açmaktadır (Çelik 2005: 29; Rende ve Erkin 2005: 42-44).

Birçok işveren, kendi göreceli güçsüzlüğünden, başkalarıyla rekabet edebilmek ve ayakta kalmak için çocuk çalıştırdığını belirtmekte ve çocuk emeğinin sömürülmesini, var olan toplumsal düzenin doğal ve gerekli bir parçası olduğunu savunmaktadır. (UNICEF, 1997: 27).

Küreselleşen ekonomi özellikle Üçüncü Dünya Ülkelerinde çalışan çocuk sayısının artış göstermesine neden olmakta, işgücünün daha ucuz olduğu coğrafyalara kayan uluslararası sermaye için kadın ve çocuklar vazgeçilmez işgücü kaynağı olarak görülmektedir. Uzakdoğu ülkeleri, üretim süreçlerinde yaygın olarak kullanılan çocuk emeği nedeniyle, gelişmiş Batı ülkeleriyle dünya pazarında rekabet etme konusunda çok önemli avantajlar sağlamaktadır (Başyatmaz, 1998: 84-85).

İşverenler yerel, ulusal ya da uluslararası rekabet kapsamında ve kişisel veya toplu çıkarlarını gözетerek, düşük nitelikli, düşük ücretli, geçici, yasadışı ve tehlikeli iş sunumu için, geçimini sağlama zorunluluğunda olan, iş ve gelir istemi içerisinde bulunan çocuğu, şu nedenlerle çalıştırmaktadır:

Çocuk;

- En az eğitim gerektiren niteliksiz işlerin, niteliksiz işgücü kaynağıdır.
- Ucuz işgücüdür. Çalışmaları yasadışı sayıldığından, yasal ve kurumsal güvenceleri bulunmamaktadır. Hakları ve yetkileri belirsizdir. Yasal sorumluluk yüklemesler. Çalışmaları kimi zaman geleneksel sayıldığından, düşük ücretle hatta ücretsiz çalıştırılabilirler.
- Uysal işgücüdür. Korunmasız, güvencesiz, yalıtılmış, örgütsüz olduklarından tam bağımlı ve uysaldırlar. İş konusunda sorun yaratmaz, direnmez ve başkaldırmazlar. Direnseler de kolayca bastırılır ya da işten atılırlar.
- Esnek işgücüdürler. İşe alınıp, işten atılmayı; saatlik, günlük, haftalık, aylık, mevsimlik çalışmayı; ücretsiz fazla çalışmayı, boğaz tokluğuna çalışmayı meslek öğrenmenin doğal gereği olarak görür, kabullenirler (Jean-Maurice, 1994: 100-101).

Ucuz ve uysal işgücü olarak görülen çocukların çalışma hayatında yer alması işverenler açısından maliyeti düşürdüğü ve sorun yaratmadığı için tercih edilmekte ancak, uzun vadede düşüldüğünde, çocukların çalışmasının toplumlar için çok daha büyük sorunlara yol açtığı ortaya çıkmaktadır.

3.1.5. Çocuk İşçiliği Mevzuatının Eksiklikleri ve Etkin Uygulanamaması

Çocuk işçiliğine yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde düzenlemeler bulunmaktadır. Ancak mevzuattaki eksiklik ve yetersizlikler ile mevcut mevzuatın etkin bir şekilde uygulanamaması, çocuk işçiliğinin önlenmesini ve kontrol altına alınmasını güçleştirmektedir (Çocuk İşçiliğine Hayır, 2006: 21).

Çocukların genelde küçük işletmelerin yoğun olduğu enformel sektörde istihdam ediliyor olması ve bu işletmelerin de yeterince denetlenememesi ve cezai yaptırımların caydırıcı olmaması çocuk işçiliğinin önlenmesi hususunu zorlaştırmaktadır.

Sonuç olarak çocuk işçiliği kompleks ve çok boyutlu bir sorun olarak görülmekte ve tek bir nedenle açıklanamamaktadır. Yukarıda yer alan hususlar çocuk işçiliğinin temel nedenleri olarak gösterilmekte ve söz konusu nedenler birbirlerini etkileyerek sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır.

4. SOSYAL YARDIM VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLİŞKİSİ

ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Sosyal Yardım Uygulamaları ve Çocuk İşçiliği İlişkisi: Keçiören Örneği

Kökeninde dengesiz sanayileşme, sosyo-ekonomik sorunlar, nüfus artışı, eğitimsizlik ve göç

yatan çocuk işçiliği olgusu, ülkemizde toplumsal bir sorun olarak çözüm beklemektedir. Ülkemizde de çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar ve zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması ile çalışan çocuk sayısında azalma olmasına rağmen, çocuk işçiliği, sokak çocukları ve sokakta çalışan çocuklar sorunu önemini hala korumaktadır (DPT, 2007: 43). Yapılan çalışmalar da göstermektedir ki, Türkiye’de çok sayıda çocuk ailelerinin geçimine katkıda bulunmak amacıyla çok erken yaşlarda çalışma yaşamında yer almaktadır (Başyatmaz, 1994: 37; Kahramanoğlu, 1996: 56).

Ülkemizde çocuklar kentsel alanda sanayi, ticaret ve hizmet sektöründe bunun yanı sıra sokakta; kırsal alanda iş çeşitlerine, mevsimlere ve geleneklere bağlı olarak yoğunlukla tarım sektöründe çalışmaktadır.

Ankara İli Keçiören İlçesinde yürütülen ve sosyal yardım ve çocuk işçiliği arasındaki ilişkinin incelendiği nitel araştırma 2009 yılında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini Keçiören Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfından düzenli olarak sosyal yardım alan ve 15 yaş ve altı çocuğu olan kişiler oluşturmakta olup, bu kapsamda yer alan 200 kişiyle görüşülmüştür. Araştırma kapsamında veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmış ve örnekleme oluşturan kişilerin demografik yapıları, sosyo-ekonomik durumları, hanelerinde çocuk işçi olup olmadığı ve çocuk işçiliğine bakış açıları incelenmiştir. Araştırma bulgularının çözümlenmesi SPSS.13 (Statistical Package for Social Science) programı kullanılarak yapılmıştır.

Araştırma bulgularına göre;

- Görüşülen 200 kişinin cinsiyet dağılımına bakıldığında kadınların oranının % 78, erkeklerin % 21; yaş gruplarına göre dağılımlarına bakıldığında ise üretim ve çalışma çağı anlamına gelen 35-44 yaş arası olanların oranının % 56 olduğu,
- Eğitim durumuna bakıldığında; % 19’unun okur-yazar olmadığı, % 74’ünün ilköğretim mezunu olduğu, % 7’sinin ise ortaöğretim (lise) mezunu olduğu,
- Çalışma durumuna bakıldığında % 26’sının çalışmakta olduğu, % 74’ünün çalışmadığı, hanede çalışan kişi sayısına göre dağılımına bakıldığında ise hiç çalışanı olmayan hanelerin oranının % 36 olduğu,
- 200 hanenin % 59’unda 1 kişinin; % 4’ünde 2 kişinin; % 1’inde ise 3 kişinin çalışmakta olduğu ve bu kişilerden hiçbirinin sosyal güvenlik kapsamında olmadığı,
- Örneklem kapsamında görüşülen kişilerin hane büyüklüğüne bakıldığında ortalama hane büyüklüğünün 4 olduğu,
- Keçiören SYDV’den sosyal yardım alan 200 kişiden 194’ünün gıda yardımlarından, 151’inin yakacak yardımlarından, 42’sinin nakit desteğinden (kira, fatura ödenmesi vb.), 23’ünün eğitim (ŞNT Dahil) yardımlarından, 7’sinin barınma yardımlarından, 5’inin sağlık (ŞNT Dahil) yardımlarından, 2’sinin ise proje desteğinden (Gelir getirici iş kurma projeleri kapsamında yeni iş kurdıklarını ifade etmişlerdir.) yararlandığı (Bazı kişiler birden fazla yardım türünden faydalanmaktadır.), anlaşılmıştır.

Cevaplayıcıların çocuk işçiliğinin nedenlerine dair görüşleri sorulduğunda; % 47’si “aileye ek gelir sağlamak için”, % 26’sı “eve gelir getiren tek kişi olduğu için”, % 8,5’i “meslek öğrenmek için”, % 8,5’i “okumak istemediği için”, % 7,5’i “okulda başarısız olduğu için”, % 2,5’i ise başka sebeplerden dolayı çocukların çalışmak zorunda bırakıldığı belirtilmiştir.

Araştırmada görüşülen 98 kişi; hem ailelerin çocukların temel eğitim almasını ve çocukluklarını yaşatmalarını sağlamakla yükümlü olduğu görüşüne hem de çocukların eğitim almak yerine erken yaşlarda bir meslek öğrenmesinin daha iyi olacağı görüşüne katılmıştır. Bu noktada ailelerin eğitime önem vermekle birlikte, eğitimin gelecekte çocukları iş sahibi yapmak konusunda yetersiz kalacağına dair endişelerinin bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Araştırma kapsamında yer alan 200 kişiden alınan bilgiler doğrultusunda bu hanelerde 6-17 yaş arası toplam 345 çocuğun yaşadığı tespit edilmiş olup; 10 kişi, hanelerinde 15 yaş ve altı çalışan erkek çocuk bulunduğunu belirtmiştir. Bu hanelerde toplam 10 çocuk çalışmaktadır. Bu çocuklardan 3’ü hem okumakta hem de aile bütçesine katkıda bulunmak için çalışmaktadır. Çocuk işçi bulunan hanelerdeki çalışan sayısına bakıldığında 5 hanede yalnızca çocuğun çalıştığı ve evin

geçiminin çalışan çocuk üzerinden temin edildiği ifade edilmiştir. 4 hanede ise 2 kişi çalışmakta olup; çocuğun aileye ek gelir getirmek ve meslek öğrenmek için çalıştığı belirtilmiştir.

Çocuk işçi bulunan hanelerin aile tipine bakıldığında 3 hane halkı reisinin kadın olduğu, ailenin eğitim seviyesinin çok düşük olduğu, 4 çocuğun hizmet sektöründe çalıştığı, 3 çocuğun oto sanayide geleneksel çırak statüsünde enformel çırak olarak çalıştığı, 3 çocuğun ise özellikle hafta sonları sokaklarda, pazarlarda satıcılık yaptığı görülmektedir.

Çocuğu çalışan cevaplayıcılara çocuklarının çalışmasını destekleyip desteklemedikleri sorulmuş ve bu kapsamda, 2 kişi desteklediğini, 3 kişi desteklemediğini, 4 kişi ise çocuğunun çalışmasını istemediğini ancak başka çaresinin olmadığını belirtmiştir. Çocuğunun çalışmasını sorun olarak görmeyen cevaplayıcıların çocuklarının neden çalıştıklarına bakıldığında ise; çocukların okumak istemediği ve bir meslek öğrenmek için iş yaşamında yer aldıkları anlaşılmıştır.

Çocuğu çalışmayan 190 cevaplayıcıya "Eğer sosyal yardımlardan faydalanmıyor olsanız çocuklarınız çalışmak zorunda kalır mı?" sorusu yöneltilmiş ve % 41'i evet; % 59'u hayır cevabını vermiştir.

"Sosyal yardımlardan faydalanmadan önce çocuklarınız çalışıyor muydu?" sorusuna ise yalnızca 5 kişi evet demiştir.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında, gıda, yakacak ve nakit desteği alanların yaklaşık % 50'si eğitim yardımı alanların ise yaklaşık % 80'i sosyal yardım almıyor olsalardı çocuklarının çalışmak zorunda kalabileceğini belirtmiştir. Yoksullukla mücadele kapsamında son derece önemli olan sosyal yardım uygulamaları ve bu uygulamalar içinde yer alan eğitim yardımları çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda önemli bir yöntem olarak değerlendirilebilir.

Araştırma kapsamında yer alan 200 kişiye 15 yaş ve altı yaşlardayken çalışıp çalışmadıkları sorulmuştur. Görüşülen kişilerin % 39'u evet cevabını vermiş ve tarımsal faaliyetler kapsamında tarımsal ve hayvansal üretim yaptıklarını, araba yıkama, ayakkabı boyama işlerinde çalıştıklarını, hizmet sektöründe çırak, tezgahtar ya da garson olarak çalıştıklarını ve satıcılık yaptıklarını belirtmişlerdir. Görüşülen kişilerin % 61'i ise çalışmadıklarını ifade etmişlerdir.

Araştırma kapsamında 15 yaş ve altı yaşlardayken çalışmak zorunda kalan kişilerin eğitim durumlarına bakıldığında, % 27'sinin okuma-yazma bilmediği, ortaöğretim mezunu olanların ise % 4'e karşılık geldiği görülmektedir. Bu da göstermektedir ki küçük yaşlardan itibaren iş yaşamında yer almak eğitim seviyesinin düşük olmasına hatta zorunlu eğitimin dahi tamamlanamamasına neden olmaktadır.

15 yaş ve altı yaşlardayken çalışmak zorunda kalan 78 kişiden 60'ı çocukların erken yaşlardan itibaren iş yaşamında yer alarak meslek öğrenmesi fikrine katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle dünün çocuk işçileri, bugünün çocuklarının erken yaşlarda işgücü piyasalarında yer almaması gerektiğini belirtmiştir.

Bu kişilerin çalışma durumuna bakıldığında ise 45 kişinin çalışmadığı anlaşılmaktadır. Bu da göstermektedir ki çocuk yaşlarda iş yaşamında yer almak ve gerekli eğitimden yoksun bir şekilde büyümek, kişilerin gelecekte istihdam edilme durumlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Toplumsal bir sorun olan yoksulluk ve yoksulluğun hem nedeni hem de sonucu olan çocuk işçiliği, ekonomik ve sosyal boyutu ile toplumsal huzuru ve dengeyi bozmaktadır. Yoksulluk düzeyindeki artışla birlikte, ayakta kalma stratejisinin bir parçası olarak çocuk emeği kullanımı; sosyal dokuda birçok soruna yol açmakta ve çalışma hayatı nedeniyle eğitim hayatından kopan çocuklar için gelecekte yalnızca ekonomik hayattan dışlanma riskini değil aynı zamanda toplumsal hayattan da dışlanma riskini bünyesinde barındırmaktadır.

Bu kapsamda yoksullukla mücadele alanında en önemli sosyal politika aracı olarak gösterilen ve sosyal devletin vücut bulduğu sosyal yardım uygulamaları karşımıza çıkmaktadır. Sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı ve bir sosyal hizmet alanı olan sosyal yardım uygulamaları en genel anlamıyla muhtaçlığın giderilmesini amaçlamaktadır.

Araştırma kapsamında çıkan sonuçlara bakıldığında sosyal yardım alanların büyük bir kısmını üretim ve çalışma çağındaki olan kişilerin oluşturduğu, cevaplayıcıların eğitim seviyelerinin çok düşük olduğu, sosyal yardım uygulamaları kapsamında yer alan yardımlar içindeki en büyük oranın gıda yardımları ve yakacak yardımlarına ait olduğu, nakit yardımlarının da bu yardımlar içinde önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

Çalışma kapsamında hiç çalışanın olmadığı hanelerin azımsanmayacak oranda olduğu ortaya çıkmıştır. Görüldüğü üzere işsizlik, hem yoksulluğun hem de çocuk işçiliğinin nedeni olarak karşımıza çıkmakta ve acil çözüm bekleyen sorunların başında yer almaktadır. Hem yoksullukla hem de çocuk işçiliği ile mücadelede makro anlamda çözüm için işsizlik oranının azaltılmasına yönelik programların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Tam istihdam hedefi kapsamında, istihdam oluşturacak yatırımların teşvik edilmesi sosyal barışı tehdit eden işsizliğe karşı temel çözüm önerisi olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra yoksullukla mücadelede yoksul kesimin üretken duruma geçirilmesi ve istihdam piyasasına entegre edilmesi için, bireysel ya da grup bazlı olarak gelir getirici faaliyetlerin desteklenmesi de gerekmektedir. SYDGM tarafından yürütülen gelir getirici projeler bu anlamda örnek teşkil etmekte, ancak projelerin başarısı için yararlanan kişilerin proje süresince yerelde işbirliği yapılarak desteklenmesi son derece önemli görülmektedir.

Yapılan araştırmalar, eğitim seviyesi ile yoksulluk arasında ters orantı bulunduğuna ve eğitim düzeyi arttıkça yoksul olma riskinin azalmakta olduğuna işaret etmektedir. Bu da göstermektedir ki eğitimin uzun dönemdeki getirisi yoksulluğun kuşaklararası transferini de engellediği göz önüne alındığında, çocuğun çalışma yaşamına girerek kısa dönemde sağlanacak gelire göre çok daha avantajlı konumdadır. Bu nedenle çocuk işçiliği ile mücadelede eğitim son derece önem teşkil etmekte olup; eğitim programlarının yoksul çocukların başarılı olmalarına olanak sağlayacak şekilde hazırlanması ve bu çerçevede eğitimin cazibesinin artırılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra sekiz yıllık zorunlu eğitimin oniki yıla çıkartılmasının, hem çocukların iş yaşamından daha uzun süre uzak kalmasını sağlayacak olması hem de eğitim seviyesini arttıracak olması nedeniyle yerinde olacağı düşünülmektedir. Görüldüğü üzere çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda yadsınamaz bir rolü olan eğitim, yoksulluğun önlenmesi hususunda fırsat eşitliği sunarak, kalıcı çözüm üretmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmada "Eğer sosyal yardımlardan faydalanmıyor olsanız çocuklarınız çalışmak zorunda kalır mı?" sorusuna gelen % 41,1'lik evet cevabı, yoksullukla mücadelede önemli bir yer tutan sosyal yardım uygulamalarının, çocuk işçiliğinin önlenmesi hususunda da son derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçlarına bakıldığında, eğitim yardımı alanların yaklaşık % 80'i sosyal yardım almıyor olsalardı çocuklarının çalışmak zorunda kalabileceğini belirtmiştir. Bu sonuç bize sosyal yardım uygulamaları içinde yer alan eğitim yardımlarının çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda önemli bir yöntem olduğunu göstermektedir.

Çocuk işçiliğinin nedenleri çok boyutlu olup, sorunun çözümü için çok yönlü yaklaşımların benimsenmesi gerekmektedir. Bu çalışma kapsamında sosyal yardım uygulamaları ve çocuk işçiliği arasındaki ilişki incelendiğinden, çocuk işçiliği ile mücadele kapsamında diğer hususlara değinilmemiştir.

Sonuç olarak yoksulluk ve çocuk işçiliği birbirinin sebebi ve sonucu olduğu için yoksullukla mücadele aynı zamanda çocuk işçiliği ile mücadele anlamına da gelmektedir. Bu çerçevede yoksullukla mücadele programlarının içine, çocuğu ailesiyle, aileyi de sosyal çevresiyle birlikte ele alan esnek, bütüncül ve kapsamlı çocuk emeğinin sonlandırılması programlarının konulması ve bu kapsamda özellikle eğitim yardımlarının çocuk işçiliğini önlemesi konusundaki öneminin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahioğlu, Nihal (2005), *Yoksulluğun Çocuk Yüzleri*, Kebikeç 19.
- Aktan, Coşkun Can, İstiklal, Yaşar, Vural, Coşkun (2002), *Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri*, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara:Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Alagh, Y.K. (1950), *Growth-Performance of the Indian Economy*, Problems of Employment and Poverty Developing Economies, 30 (2).
- Başyatmaz, Tahir (1994), *Formel ve Enformel Sektörlerde Çalışan Çocuklar ve Sanayiye Etkileri*, Türkiye'de Çocuk İşgücü, TİSK Yayını, No:138 Ankara.
- Başyatmaz, Tahir (1998), *Günümüzde Geleceğimizi Karartan Bir Problem: Çalışan Çocuklar*, Mercek (Ekim 1998).
- Bulut, Işıl (1996), *Çocuk Çalıştırmasının Psiko-Sosyal Boyutları ve Sonuçları*, Kahramanoğlu Ertan (Ed.), Türkiye'de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu ve Friedrich-Naumann Vakfı Ortak Yayını).
- Çelik, Aziz (2005), *Çocuk İşçiliğinin Bitmeyen Öyküsü*, Birikim Yayınları, Ankara.
- Çocuk İşçiliğine Hayır Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi, (2006), ÇSGB ILO-IPEC.
- Çengelci, Ethem (1993), *Sosyal Refahın Gerçekleştirilmesinde Sosyal Yardımların Rol ve Önemi*, Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, C.11, S.1/2/3.
- Gül, Ahmet (2004), *Sosyal Yardım Olgusu ve Sosyal Yardım Hizmetlerinin Gelişim Tarihi*, 4.Aile Şurası Bildirileri, Ankara.
- Derrien, Jean-Maurice (1994), *Çocuk Çalıştırılması ile İlgili Politika Hazırlanması ve İş Denetimi Eğitim Kılavuzu*, (Çev: Dr. Haluk Başçıl, Dr. Bülent Piyal), ILO Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2001), *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT, Ankara.
- (2007), *Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı*, DPT, Ankara.
- Ertürk, Yakın (1994), *Patterns of Child Labour in Rural Turkey*, ILO Yayını, Ankara.
- Gül, Hüseyin, Dulupçu, Murat Ali, Gül, Songül Sallan, Okçu, Murat ve Çarıkçı, H. İlker (2004), *Kentsel Yoksullukla Mücadele Amaçlı Kamu Politikası Geliştirme ve Bir Model Önerisi*, 4.Aile Şurası Bildirileri, Ankara.
- ILO, (1996), *Child Labour: What is To Be Done?* Document for Discussion at the Informal Tripartite Meeting at the Ministerial Level, Geneva, International Labour Office.
- ILO (2002), *Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Uluslararası Programı Çocuk İşçiliği İstatistik Bilgi ve İzleme Programı*, Every Child Counts: New Global Estimates on Child Labour, Önemli Noktaların Özeti" ILO/IPEC/SIMPOC, Cenevre.
- (2006), *Çocuk İşçiliğinde Sona Doğru: Ulaşılabilir Bir Hedef, Çalışmaya İlişkin Temel Hak ve İlkeler*, ILO Bildirgesinin İzlenmesi Çerçevesindeki Küresel Rapor, ILO.
- İlik, Bülent, ve Türkmen Zeynep (1994), *Çocuk İşçiliğinin Temel Nedenlerinden Birisi Olan İç Göç Araştırma Projesi Dokümanı*, ILO Yayınları, Ankara.
- Kahramanoğlu, Ertan (1996), *Türkiye'de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve Friedrich Naumann Vakfı Yayını).
- Köksal, Aysel (1992), *Çıraklık Eğitim Merkezine Devam Eden ve Etmeyen 15-18 Yaş Grubu Çalışan Çocukların Çalışma Koşulları ve Sorunları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi.
- Manski, Charles (1994), *Systemic Educational Reform and Social Mobility: The Scholl Mobility: The School Choice Sontroversy, Confronting Poverty, Prescriptions for Change*, (ed. Dangizer, S., Sandefur, G., Weinberg, D.) Library Congress Cataloging Pulbication Data: USA.
- Murnane, Richard (1994), *Education and Well-Being of the Next Generation, Confronting Poverty, Prescriptions for Change*, (ed. Dangizer, S., Sandefur, G., Weinberg, D.) Library Congress Cataloging Pulbication Data: USA.
- Smith, Richard (2001), *Countering Child Povety*, BMJ.
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (2007), *SYDV Personeline Yönelik Sosyal Çalışmacı Eğitim Programının Geliştirilmesi Projesi*, İstanbul.
- Şenses, Fikret (2006), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İstanbul İletişim Yayınları.
- Şimşek, Zeynep ve Erol, Neşe (2006), *Yoksulluk: Çalışan Çocuklarda Yeterlik Alanları Davranış ve Duygusal Sorunlar*, Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler Sosyal Hizmet Sempozyumu 2003 (2. Cilt).
- Şişman, Yener (2004), *Sokakta Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentileri: Sorunlar ve Çözüm Önerilerine Yönelik Eskişehir Örneği*, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları No: 187.

UNICEF (1997), *Dünya Çocuklarının Durumu 1997*, UNICEF Yayını, Ankara.
(2006), *Dünya Çocuklarının Durumu 2006*, UNICEF Yayını, Ankara.
Uzun, Ayşe Meral (2003), *Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası*, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı:2, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Yılmaz, Savaş (2001), *Küreselleşme ve Çocuk Emeli*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), TODAİE, Ankara.
3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu
5263 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun
www.sydgm.gov.tr

ORTA JAVA-ENDOZYA SEMARANG BELEDİYESİNDE GENÇ İŞSİZLERİ GÜÇLENDİREREK KENTSEL YOKSULLUĞU AZALTMA STRATEJİSİ:

A-B-G-C İşbirliğinin Tanıtımı *

Indah SUSİLOWATI

İktisat Fakültesi, Diponegoro Üniversitesi
(UNDIP)
Semarang 50241, Indonesia. Corresponding Author:
Email: indah-susilowati@rocketmail.com

Wardin WARİDİN

İktisat Fakültesi, Diponegoro Üniversitesi (UNDIP),
Semarang 50241, Indonesia.

Sungkowo Edy Mulyono

Eğitim Fakültesi,
Semarang Eyalet Üniversitesi (UNNES)

Rasdi Eko Siswoyo

Eğitim Fakültesi,
Semarang Eyalet Üniversitesi (UNNES)

Efriyani SUMASTUTI

Farming Semarang Üniversitesi

Kesi WİDJAJANTI

İktisat Fakültesi,
Semarang Üniversitesi (USM)

Özet

Semarang belediyesinin, özellikle potansiyel vasıflı genç işsizleri içine alan çok boyutlu kentsel yoksulluk problemi vardır. Bu çalışmanın ana amacı gayri resmi eğitim/gelişim programını tanıtarak güçlendirme stratejisini formüle etmektir. Uygulanan stratejiyi geliştirmek için karışık metodlar kullanılmıştır. 152 kişi ve Odak Grup Tartışması (FGD) için yetkin kilit kişilerden (bilgi kaynağı) oluşan 20 kişi numune olarak seçilmiş ve derinlemesine mülakat yapılmıştır. Devlet arabulucu olarak önemli bir rol oynamaktadır. Belki de A-B-G-C ile eş yönetim yaklaşımı uygun güçlendirme stratejisini formüle etmek için ilerleme yolu olarak kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Kent, yoksulluk, genç, işsizlik, strateji, Semarang, Endonezya

* Bu bildirinin orjinal hali İngilizce olup, burada Türkçe çevirisi yer almaktadır. Bildirinin orjinal hali Sempozyum kitabının İngilizce versiyonunda yer almaktadır.

Abstract

Semarang municipality has multidimensional urban poverty problem, particularly with the unemployed young potential skilled people. The main objective of the study is to formulate the empowerment strategy by introducing informal educational/ extension program. Mixed-method has been employed to develop the strategy posed. The sample of 152 persons were selected and 20 persons of competent key-persons (informant) for Focus Group Discussion (FGD) and in-depth interviewed. The government play a significant role as the mediator. Perhaps co-management approach with A-B-G-C collaboration arrangement should be applied as the way forwards to formulate the suitable empowerment strategy.

Key-words : urban, poverty, alleviation, young, unemployment, strategy, Semarang, Indonesia

I. GİRİŞ

Kentsel yoksulluk sorunlarının birçoğunun kökeninde, kaynak ve kapasite kısıtlarının karmaşıklığı, hem merkezi hem de yerel seviyede devlet politikalarının yetersizliği ve kentsel büyüme ve yönetim için planlama eksikliği yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde birçok şehir için büyüme projeksiyonu göz önüne alındığında, kentsel yoksulluğun ve daha geniş kapsamda şehir yönetiminin zorluklarının daha agresif olarak üzerine gidilmediği takdirde durum daha da kötüye gidebilecektir. Hâlihazırda kent sakinlerinin tahminen üçte biri fakirdir ki bu rakam dünyanın toplam fakir sayısının çeyreğini temsil eder (Ravallion, Chen ve Sangraula, 2007). Bunların birçoğu, yoksulluk oranının büyük şehirlere göre daha yüksek olma eğiliminde olduğu küçük şehir ve kasabalardadırlar (LAC: Baker ve Lall (2003). Bu oranlar son on yılda dramatik olarak değişmediğine göre, süregelen şehirleşme ile beraber, kentli fakirlerin sayısının artacağı tahmin edilmektedir ve yoksulluk giderek artan bir kent olgusu olacaktır.

Önümüzdeki yıllarda kent yoksulluğu Asya ve Pasifik bölgelerinde politika yapıcılar için önemli bir sorun olacaktır. Bölgenin kentli nüfusu arttıkça kent yoksulluğu da artacaktır. Kırsal yoksulluk eğitimi için geliştirilmiş olan yoksulluk azaltma araç ve yaklaşımları kent bölgelerinde işlemeyecektir çünkü kent yoksulluğu kırsal yoksulluktan doğası itibarıyla farklıdır. Kent yoksulluğuna daha etkin bir biçimde hitap edebilmek için, ulusal ve yerel seviyelerde politika yapıcılar dinamiklerini, trend ve şartlarını temsil eden doğru verilerin yanı sıra kent yoksulluğunun doğasını anlayacak iyi bir anlayışa ihtiyaç duyacaklardır (Birleşmiş Milletler Ekonomi ve Sosyal Konseyi, 2007). Asya'da kentleşmenin büyümesi 2005 yılında ortalama % 39,8'ti. (Birleşmiş Milletler, *World Urbanization Prospects: The 2005 Revision* (ESA/WP/200)). Kent özel sektörü ise sadece kamu kesiminde istihdam olanaklarının eksikliğinin sonucu değildi. Özel sektörde çalışmak, özellikle düşük gelirli işletmeciler için çoğunlukla iradi ve rasyonel bir seçenektir, çünkü düzenleyici çatı küçük ölçek, başlangıç girişimleri için çok fazla gereksinim ortaya koymaktadır. Kamu kesiminde işletmenin potansiyel avantajları (hizmetlere ulaşmak, başlangıç girişi) çoğu kez maliyetleri karşılamaz. Dahası resmi işletmeler, fakir müşterilerin taleplerini yeterince karşılayamayabilir. Arz ettikleri mal ve hizmetler, günlük veya günlüğe yakın temelde küçük alımlar yapmak isteyen ve esnek ödeme düzenlemeleri isteyen fakirler için uygun olmayan miktarlarda satılmış ya da fazla pahalı olma eğilimindedir (Yoksulluk Azaltma Komitesi, Dünya Bankası, 2007).

Martin Ravallion (go.www.worldbank.org, Ocak 2010) günlük 1.00 \$ ve günlük 1.25\$ arasındaki seçimlerin Banka'nın geliştirmekte olan ülkelerde 1981-2005 yılları arasında mutlak yoksulluk ölçümlerinin düşmüş olduğu yönündeki iddiasında hiç bir fark oluşturmadığını söyledi. Aslında, Chen ve Ravallion bu iddianın 2005 yılında günde 13\$ olan Hindistan'ın ve ABD'de kullanılan resmi yoksulluk hattı arasında herhangi bir yerde küresel yoksulluk kullanmada güçlü olduğunu göstermektedir. (dört kişilik bir aile için kişi başına). Semarang Orta Java Vilayeti'nin başkentidir ve yüzölçümü 373,7 km²'dir. 1.453.549 kişilik nüfusuyla Orta Java'nın kuzey bölümünde yer alır ve burada 152.436 kişi (% 10,5) gelir, ikamet, varlık mülkiyeti açısından yoksulluk sınırında kategorize edilmektedir. Orta Java'da en büyük şehir olan Semarang çevre bölgelerden göçmenleri çekmektedir. Metropolitan bir şehir olarak Semarang'da istihdam daha çok kamu sektöründe olup pek esnek olmayan bir eğilime sahiptir. İşsizlik nispeten yüksektir (243.483 kişi veya nüfusun % 16,8'i). Bu durum Semarang'ın yoksulluk oranını kötüleştirir. Aslında, işsiz insanların çoğu üretken yaş grubu içinde yer almaktadır.

Çalışmanın ilk sonucuna göre Semarang şehrinde insanların yüzde 10 ila 15'i günlük 1.00\$ ile 1.50\$ yoksulluk sınırının altında görünmektedir. Bu yüzden, Orta Java-Endonezya'nın Semarang belediyesinde genç işsiz insanları güçlendirmek yoluyla kentsel yoksulluğun azaltılması için uygun bir stratejinin elde edilmesi zamanıdır. Şu an için çalışma henüz tamamlanmamıştır, ne var ki çalışmanın nihai hedefi Semarang şehrine özel atıfta bulunarak Endonezya'nın kent bölgesinde yoksulluğun azaltılması modelini geliştirip test etmektir. Bu çalışmadaki bulgular, Semarang şehrinde hedef grup olan kentli yoksul insanları güçlendirmek için stratejileri nasıl formüle edeceğimiz üzerine ışık tutmaktadır.

II. MATERYAL VE METOD

Judy L.Baker (2008) Vietnam'da yoksulluğu azaltma stratejisinin, büyüme ve yoksulluğun azaltılmasındaki başarısında öne çıkan bir örnek olduğunu gösterdi. Bu durum serbest ticaret, emek-yoğun imalatla ihracatı teşvik ve alt yapı ile eğitimde önemli yatırımlara bağlanabilir.

Ülke alt yapıya, kırsal alt yapıda büyük altyapı yatırımlarına öncelik vermeye, çok sayıda fakir insan olan bölgeleri hedef almaya ve yüksek büyüme potansiyeline büyük yatırımlar yaptı. Bu stratejinin büyüme ve yoksulluk üzerindeki etkisinin çok başarılı olduğu kanıtlandı. (Besley ve Cord, 2007). Kentli yoksulları hedefleyen programlar üç türde kategorize edilebilir: (1) Gecekonduların ıslahı yoluyla yaşam şartlarını iyileştirmeyi hedefleyenler ama aynı zamanda kamu iskân şemaları, siteleri ve hizmet şemaları, kredi ve konut finansmanına erişim sağlama, kira kontrolü, toprak sahipliği, altyapı gelişimleri ve kamu hizmetlerinde sübvansiyonu hedefleyenler; (2) Mesleki eğitim, mikro-işletme gelişimi ve çocuk bakım sağlama ve (3) Nakit transferleri, gıda yardımı, beslenme programları, ücretten muaf tutulma, sübvansiyonlar ve kamu çalışma programları. Bu çalışma yukarıda bahsi geçen ikinci hedefe ilişkindir. Kent yoksulluğunu ölçmek kolay bir görev değildir (Judy L.Baker, 2008). Yoksulluğun çok boyutlu doğasını, yoksulluk hatlarını nereye koymak ve ulusal seviyede yoksulluk hesaplarında yaşam maliyetlerindeki yükselişi nasıl hesaplamak gibi şeyleri göz önüne alınca parasal ölçüm yaklaşımlarının kullanımına ilişkin olarak yoksulluk ölçümleri başlıkları etrafında çok sayıda tartışma yapılmaktadır. [Bk. Ravallion (2003), Bhalla (2002), Reddy and Pogge (2003) ve Sala-i-Matin (2002)]. Kent yoksulluğunun tahminlerini etkileyen "kent" kelimesinin tanımı üzerinde de tartışmalar yapılmaktadır. "Kent bölgesi" tipik olarak ülke istatistik kurumu tarafından minimum nüfus büyüklüğü (genellikle 5000) olan tarım-dışı üretim üssü olarak tanımlanır. Ülkeler arasındaki uygulamalarda önemli farklar vardır (BM İstatistik Dairesi). Bu tartışmalara hitap ederken, şu an için Birleşmiş Milletler Ekonomi ve Sosyal Konseyinin (2007) öne sürdüğü gibi güçlendirme programının stratejisinin ana hatlarını belirlemek için yoksulluğun üç boyutunu bir vekil olarak kullanan bu çalışma, yani: gelir yoksunluğu, erişim yoksunluğu ve güç yoksunluğudur.

Çalışmanın ana amacı gayri resmi eğitim programının bireysel yetkinliğini iyileştirmek yoluyla Semarang Belediyesi için kentsel yoksulluğu azaltmaya ilişkin olarak güçlendirme stratejisini formüle etmektir. Spesifik hedefleri: (1) üretken yaşta işsiz genç insanlar hedef grubu için haritalama yapmak ve Semarang'da potansiyel niteliklere sahip olmak; (2) gözlemlenen hedef gruptan işçilerin davranışlarının arz ve taleplerini analiz etmek (endüstriler ve/veya kendi kendine istihdam ile talep edilebilecek kentli yoksullar ile tedarik edilen potansiyel) (3) Semarang'ın kent yoksulluğunu hafifletmek için uygun güç programını formüle etmek.

Endonezya halkının yaklaşık yüzde 38.7'si (39.05 milyon) 2009 yılında yoksulluk sınırının altındaydı. 1996'da ise bu rakam sadece 22.6 milyondur. Nüfusun daha da artması insanların yaşamının kalitesini düşürebilirdi. Suryadi (2007) üretken yaşta çok işsizlik olduğu ve piyasada rekabet edecek yeterli niteliğe sahip olmadıkları için bu durumun yoksulluk oranını düşüreceğini bulmuştu. Semarang şehrindeki fakir insanlar 152.436 kişiydi (% 10.49) ve işsizlik oranı 243.483'tü (% 16.75) (İstatistik Kurumu, 2007). Bu nedenle, Semarang Belediyesi çalışma alanı olarak seçildi. Dahası, genç insanların yüksek işsizliğine bağlı olarak daha yüksek suç oranına sahip gibidir ve bu durum da Orta Java vilayetine başkentinin kentleşmenin merkezi olarak varsayılması ve şehirdeki iş gücü tarafından aranan işte yanlış eşleşmeye neden olabilir. Hedeflenen cevap verenlerin kriterleri: Üretken yaş grubu içerisinde Semarang sakini olmak ve çalışma esnasında istihdam edilmiş olması ve yoksulluk aralığı kriterleri içerisinde olmaları. Odak grup tartışması (OGT) ve gerekli de-

rinlemesine mülakat da 20 kişiyle yapılmıştı. OGT alanda karşılaşılan problemi keşfetmek ve güçlendirme stratejisinin tasarlanması gerektiği fikrini elde etmek hedefindeydi. Kullanılan stratejiyi geliştirmek için nicel ve nitel olarak farklı metodlar kullanıldı. (Susilowati ve ark., 2004).

III. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Bu makalede sunulan kent yoksulluğu konusu devam etmekte olan bir şemsiye projesinin parçasıdır. Burada gösterilen sonuçlar Semarang Şehrinde fakir insanları güçlendirmek yoluyla fakirliği azaltma modelini geliştirmektedir. Denemelerle yetersiz kalmasının ardından test edilen (final) modeli belki de önümüzdeki yıllarda tamamlanacaktır. Ne var ki, bu alanda bulunan fenomen Semarang'ın kent yoksulluğunun eşsiz karakterlerini yansıtmaktadır.

Bir Bakışta Yanıt Verenlerin Profili

Bu çalışmada ele alınan Semarang'ın beş alt bölgesi vardır, şöyle ki: (1) Semarang Barat, n=29; (2) Semarang Timur n=31; (3) Semarang Utara, n=33; (4) Semarang Tengah, n=30; ve (5) Semarang Gajah Mungkur, n=29. Semarang şehrinde kentli fakirler için toplam numune 152 kişiydi.

Yanıt verenlerin çoğunun 3 ila 5 aile üyesine sahip oldukları görüldü. Yanıt verenlerin eğitim seviyesi ilkokul mezunu ve en yüksek eğitim seviyesi lise son sınıfı ve diploma alan veya lisans derecesi alan yanıt veren yoktu. Bunların yaş aralığı gençlerden 50 yaşa kadar uzanıyordu. Yanıt verenlerin profili Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1 Semarang Belediyesinde Kent Yoksulluğuna Cevap Verenlerin Profili

No.	Açıklama	Kec. Smg Barat n=29	Kec. Smg Timur n=31	Kec. Smg Utara n=33	Kec. Smg Tengah n=30	Kec. Smg Gajahmungkur n=29
1.	Aile üyeleri					
	1	0	0	0	0	0
	2	0	0	0	0	0
	3	6	3	2	4	9
	4	2	5	3	5	1
	5	2	4	2	1	1
	>5	1	2	5	3	0
2.	Eğitim Düzeyi					
	Okula Gitmemiş	0	0	0	0	0
	İlkokul (SD)	6	4	3	1	1
	Orta okul (SMP)	5	8	7	4	6
	Lise (SMA/SMK)	20	21	19	23	22
	Diploma sahibi	0	0	0	0	0
	Lisans	0	0	0	0	0
3.	Yaş					
	10-20 yıl	9	12	9	9	8
	21-30 yıl	8	8	11	17	9
	31-40 yıl	9	10	7	2	6
	41-50 yıl	5	3	2	0	6
	51-60 yıl	0	0	0	0	0
	>60 yıl	0	0	0	0	0
4.	Çocuk sayısı					
	1	6	3	4	2	5
	2	4	2	6	5	4
	3	3	3	1	3	3
	4	0	0	0	1	0
	5	0	0	0	0	1
	>5	2	5	3	2	0

Kaynak : Ana veri, Haziran 2010'da işlenmiş.

Yanıt Verenlerin Gelir ve Gider Modeli

Yanıt verenlerin yaklaşık 30% ile % 40'ının yiyecek harcaması temel gıda (pirinç) almak için harcanıyordu ve onu da protein almak için bir tabak yemek takip ediyordu. Ancak meyve ve süt için daha az harcam yapıyordu. Bu hem kırsal hem de kentsel alanlardaki düşük gelirli hane halkının tipik harcam modelidir. Sürpriz bir şekilde, yanıt verenlerin yiyecek dışındaki harcamalarının büyük bir kısmı eğitim, elektrik ve giyeceğe harcanıyordu (Bakınız Tablo 3). Bu iyi bir noktadır. Yanıt verenlerin çok sınırlı gelirleri olmasına rağmen aile üyelerinin eğitilmesinin öneminden haberdar olması önemlidir. Bu, şehirdeki birçok insanın tüketiciler tarafından girmeye çabalanan işgücü piyasasına girmenin en etkili yolunun eğitim olduğunu anladığını gösteriyor.

Tablo 2 Yanıt Verenlerin Haftalık Yiyecek Harcamalarının Örneği

No.	Alt Bölge	Pirinç	Sebze	Protein alımı	Meyveler	İçecek/ Meyve Suyu	Diğerleri
1.	Semarang Barat	39.19%	19.27%	26.71%	1.42%	10.46%	2.94%
2.	Semarang Timur	39.02%	18.74%	27.02%	1.05%	9.54%	4.62%
3.	Semarang Utara	38.41%	21.29%	29.38%	1.72%	6.32%	2.88%
4.	Semarang Tengah	34.49%	22.04%	32.21%	1.28%	7.81%	2.17%
5.	Gajahmungkur	33.68%	23.25%	34.77%	0.99%	1.64%	5.66%
6.	Kota Semarang	37.25%	20.86%	29.78%	1.34%	7.19%	3.58%

Kaynak: Ana veri, Haziran 2010'da işlenmiş.

Tablo 3 Yanıt Verenlerin Haftalık Yiyecek Dışı Harcamalarının Örneği

No	Alt Bölge	Giyecek	Barınma	Eğitim	Sağlık	Elektrik	Sosyal
1.	Semarang Barat	6,21%	0,00%	68,32%	7,63%	14,75%	3,08%
2.	Semarang Timur	8,06%	0,00%	75,65%	0,00%	13,43%	2,86%
3.	Semarang Utara	11,99%	0,56%	70,19%	0,00%	12,82%	4,43%
4.	Semarang Tengah	10,40%	0,00%	67,28%	0,00%	16,96%	5,37%
5.	Gajahmungkur	7,76%	0,00%	17,15%	0,00%	17,15%	4,74%
6.	Kota Semarang	31,98%	0,41%	25,62%	4,86	43,01	14,14%

Kaynak: Ana veri, Haziran 2010'da işlenmiş.

Yoksulluk Özellikleri

Gözlemlenen yoksul insanlar tarafından işgal edilen barınma durumu çoğunlukla yanıt verenlerin %60 ile %75'inin belirttiği gibi ideal olandan çok uzaktır. Yanıt verenlerin neredeyse tamamı iletişim araçlarına özellikle de TV ve cep telefonlarına ulaşma imkânına sahiptirler. Su kaynağı olarak (yanıt verenlerin %70 ile %90'ı) kazma kuyu kullanmaktadırlar. Fiziksel açıdan yoksulluk göstergeleri Dünya Bankası ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından tanımlanmış en düşük standartların bile altındadır. Fakat yine de Asya ve Pasifik'teki kabul edilebilir şehir yoksulluk kriterinin içinde olduğuna inanılmaktadır.

Çalışma alanındaki tüm alt bölgelerdeki yanıt verenlerin gelirleri aylık 450000 RP ya da günlük yaklaşık 15000 RP'dir. 1USD'nin 9100 RP olduğunu varsayarsak, günlük gelir 1.65 USD'dir. Bu Martin Ravallion (go.worldbank.org, Haziran 2010) tarafından doğrulanmıştır. Ravallion, bankanın gelişmekte olan dünyada mutlak yoksulluk tedbirlerinin 1981-2005 arasında azaldığı iddiasının aksine günlük 1\$ ile 1.25 \$ (hatta daha yüksek sınırlarda) arasında bir fark olmadığını söyledi. Aksine, yanıt veren tarafından günlük yapılan harcam kişi başına yaklaşık 2.75 \$ idi. Böylece, parasal değer olarak hesaplandığı zaman aslında yanıt veren her gün kişi başına bir dolar

harcayarak açığı kapatmak durumundadır. Bir hane halkının dört kişiden oluştuğunu düşünürsek, bir gün için hane halkının başı, komşusu ile minimum standartlarda yaşamak için 4.00 \$ borç bulmak durumunda olacaktır. Şimdi soru bu açığın nasıl kapanacağıdır. Şu anda “Asya çözümü”, empati kurmak isteyen aile, komşular ve diğer tarafların yardımını isteyerek, en iyi cevaptır. Bu koşul özellikle hiç işi olmayan (toplam yanıt verenlerin %60 ile %70'i) ve iş başında ve iş başında olmayanların sadece %40'ı ile %30'u için kötüye gidecektir.

Yanıt verenlerin eğitim ve beceri kapasiteleri ektaki sanayi ya da girişimler tarafından şart koşulduğu gibi işgücü talebinden göreceli olarak düşüktür (Bakınız Tablo 1 ve Tablo 4). Böylece, yanıt verenler genellikle nitelikli işgücü piyasasına ulaşmada güçlük çekmektedirler.

Tablo 4 Yanıt verenler tarafından nitelenen yoksulluk göstergeleri

No	Açıklama	Kec. Smg Barat n=29	Kec. Smg Timur n=31	Kec. Smg Utara n=33	Kec. Smg Tengah n=30	Kec. Gajah- mungkur n=29	Kota Sema- rang n=152
Fiziksel Şartlar							
1.	Emlak Sahipliği						
	- Sahip olunan mülk	76.92%	81.82%	83.33%	78.57%	84.62%	80.95%
	- Kira/ kontratlı	23.08%	18.18%	16.67%	21.43%	15.38%	19.05%
	Emlak Durumu 1/						
	- Uygun	30.77%	36.36%	25.00%	35.71%	41.67%	33.87%
	- Uygun değil	69.23%	63.64%	75.00%	64.29%	58.33%	66.13%
	Toprak sahipliği						
	- Birey (HM)	76.92%	63.64%	66.67%	64.29%	76.92%	69.84%
2.	- Devlete ait	23.08%	36.36%	33.33%	35.71%	23.08%	30.16%
	Varlıklar 2/						
	- Mobilya	91.31%	90.91%	83.33%	78.57%	84.62%	85.71%
	- Dolap	100%	100%	91.67%	100%	100%	98.41%
3.	- TV	92.31%	90.91%	100%	85.71%	92.31%	93.65%
	Su arzı						
	- Kuyu	69.20%	81.00%	70.25%	70.55%	87.67%	87.67%
	- Al 3/	5.00%	3.40%	5.00%	3.00%	-	3.13%
3.	- Eyalet su arzı (PDAM)	25.80%	15.60%	24.75%	26.45%	12.33%	10.00%
Fiziksel Olmayan							
4.	İş						
	- Sürekli	10%	7%	10%	20%	15%	15%
	- Sürekli değil	90%	93%	90%	85%	85%	85%
5.	Gelir & Gider (aylık) 4/:						
	- Gelir	400,000-700,000	400,000-700,000	400,000-700,000	400,000-700,000	400,000-700,000	400,000 to 700,000
	- Gider	500,000 to 800,000	500,000to 800,000	700,000to 1,000,000	600,000 to 800,000	500,000to 900,000	500,000 to 1,000,000
6.	İşsizlik						
	--İstihdam	64.52%	67.65%	57.14%	58.62%	65.52%	62.91
	--Gizli	35.48%	32.35%	42.86%	41.38%	34.48%	37.09

No	Açıklama	Kec. Smg Barat n=29	Kec. Smg Timur n=31	Kec. Smg Utara n=33	Kec. Smg Tengah n=30	Kec. Gajah- mungkur n=29	Kota Sema- rang n=152
7.	Potansiyel Nitelikler						
	- Düşük	20.00%	25.71%	14.81%	26.67%	24.14%	22.22
	- Orta	37.5%	54.71%	62.96%	50.00%	58.62%	50.33
	- Yüksek	43.75%	28.57%	22.22%	23.33%	17.24%	27.45

Not: 1/Barınmaya yeterli sadece 2/ çok minimum 3/ gallon olarak satın alma 4/ Eğer döviz kuru 1USD=Rp.9100,-, median income per month about Rp.450000,- (or equivalent to USD1.65 per day); median expenditure per month about Rp.750000,- (or equivalent to USD2.75 per day).

4/ Eğer döviz kuru 1 USD=Rp.9100,-, aylık ortalama gelir Rp.450000,- (veya günlük 1.65 USD dengi); Aylık ortalama harcama Rp.750000,-(veya günlük 2.75 dolar dengi).

Kaynak: Ana veri, Haziran 2010'da işlenmiş.

Güçlendirme Stratejisi

Uygun iş fırsatları arasında yanıt verenlerin Tablo 5'de gösterildiği gibi motor-bisiklet ve araba tamirhanelerinde, giyim sanayinde veya terziilikte ve ticaret ve satışta çalışmayı tercih ettikleri görülmektedir. Herkesin kendisine göre büyütülmesi gereken belirli bir özelliği üzerinde kendi yeteneği, hobisi ve arzusu vardır. Bununla beraber, beklenen işler komşu endüstriler tarafından sunulan uygun iş imkânı ile daima eşleşmez. Bu yüzden aslında çalışma bölgesinde arz ve talebi karşılamak için güçlü bir cesaretlendirme gereklidir (Bk. Tablo 5). Ayrıca güçlendirme programının bir portresi ve stratejide tasarım adımları Ek 2'de gösterilmektedir.

Tablo 5

Yanıt verenler tarafından tercih edilen beklenen işler

No.	Açıklama	Smg Barat	Smg Timur	Smg Utara	Smg Tengah	Gajah mungkur
1.	Basım	0.00%	0.00%	2.33%	1.51%	0.00%
2.	Salon	1.20%	4.71%	2.65%	5.78%	0.71%
3.	Dikiş/Terzi	4.58%	14.29%	3.29%	7.18%	19.26%
4.	Motor Tamirhanesi	17.00%	26.51%	15.47%	10.52%	28.18%
5.	Araba Tamirhanesi	2.60%	10.67%	4.88%	18.23%	11.67%
6.	Elektronik Tamirler	3.67%	1.24%	0.29%	1.85%	3.27%
7.	Araba Yıkama	5.40%	3.76%	6.15%	3.43%	3.83%
8.	Motor Yıkama	11.60%	8.60%	8.60%	9.89%	7.63%
9.	Ticaret	52.75%	22.91%	53.62%	47.28%	20.83%
10.	Diğer	1.30%	7.33%	2.72%	1.73%	4.98%
	Toplam	100%	100%	100%	100%	100%

Kaynak: Ana veri, Haziran 2010'da işlendi.

IV. SONUÇ AÇIKLAMALARI

Yanıt verenlerin birçoğunun (şehirlerdeki fakir insanlar) gelir, erişim (lobicilik, iletişim vb) ve güçten yoksun olduklarına dikkat edilmelidir. Sonuç olarak işgücü arzında pazarlık güçleri düşüktür. Şu an için, komşu teşebbüsler veya şirketler tarafından işgücü talebi nispeten yüksektir ancak elbette nitelikli olanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Böylece güçlendirme stratejisinin beş adımı vardır:

(1) Semarang'da fakir insanlar tarafından tedarik edilen potansiyel işgücü hedefini belirlemek; (2) "Piyasa" şartlarını analiz etmek: endüstriler ve/veya kendi işinin sahipleri tarafından talep edilebilecek kentli yoksul insanlar tarafından tedarik edilen potansiyel arasındaki etkileşim; (3) Uygun güçlendirme programını formüle etmek; (4) çalışma bölgesinde kentsel yoksulluğu hafifletmek için güçlendirme programının seçilen (en iyi) senaryosunu uygulamak için gerekli işlem maliyetini hesaplamak. Güçlendirme programının uygulanmasının başarısı için, ilgili paydaşlar arasında Akademisyen-İşletme- Hükümet-Topluluk (A-B-G-C) işbirliğini başlatmak gerekir.

KAYNAKÇA

- Baker, J., and Lall, S. (2003). "A Profile of Urban Poverty in Latin America," Unpublished Paper, World Bank, Washington, D.C.
- Besley, T. and L. Cord (2007). "Delivering on the Promise of Pro-Poor Growth, Insights and Lessons from Country Experiences." World Bank, Washington, D.C.
- Bhalla, Surjit (2002). "Imagine there's No Country: Poverty, Inequality and Growth in the Era of Globalization." *Institute for International Economics*, Washington D.C.
- Milazzo, A. and M. Grosh (2007). "Social Safety Nets in World Bank Lending and Analytical Work, 2002-2006." Social Protection Discussion Paper, No. 0705, World Bank, Washington, D.C.
- Ravallion, Martin (2003). "The Debate on Globalization, Poverty and Inequality: Why Measurement Matters." *International Affairs*, 79 (4), 739-753.
- Ravallion, Martin and Shaohua Chen (2007). "China's (Uneven) Progress Against Poverty." *Journal of Development Economics*, 82 (1): 1-42.
- Sala-i-Matin, X (2002). "The World Distribution of Income." NBER Working Paper Series, *Working Paper*, No. 8933, Cambridge, MA.
- Susilowati, Indah; Mujahirin Thohir; Tri Winarni Agustini; Agung Sudaryono (2004). The Model of Empowerment for Coastal Community (Micro and Small Business) to Support the Food Security in Pekalongan Regency / Municipality-Central Java Province. Higher Degree Education (DIKTI). *RUKK Scheme of Research*. LIPI. Jakarta.
- United Nations Economic And Social Council (2007). "Urban Poverty And The Working Poor". Economic And Social Commission For Asia And The Pacific. Committee On Poverty Reduction. Fourth Session. 12-14 December 2007. Bangkok

TEŞEKKÜR

Semarang Devlet Üniversitesindeki (Unnes) Doktora Öğrencime (Edy Sungkowo) veri toplamadaki yardımlarından dolayı teşekkür etmek isterim. Bildiride Diponegoro Üniversitesi Ekonomi Fakültesi'nden Prof. Waridin'in değerli görüşlerinden faydalanılmıştır (UNDIP).

EK 1:

Tablo A1 Potansiyel Yanıt Verenlerin Çalışma İlgisinin Psikolojik Test Sonuçları

Maddeler	Yanıt veren sayısı	Güce Göre Dereceler
A. Zeka		
1. Genel	63	4
2. Sözel	115	1
3. Özel	97	2
4. Mikro Düşünmek	89	3
5. Makro Düşünmek	35	5
B. Kişilik		
1. Duygusal istikrar	122	3
2. Güven	98	5
3. Sosyal ilişki	126	2
4. Sorumlu	138	1
5. Vizyona motivasyonu	74	7
6. Kurallara uyumu	119	4
7. Liderlik motivasyonu	31	9
8. Uyumu	60	8
9. İletişimi	85	6
C. Çalışma		
1. Hassas	33	6
2. İhtiyatlı	56	5
3. İstekli	112	2
4. Mücadeleci	127	1
5. İnisiyatif Sahibi	97	3
6. İşbirlikçi	80	4

Kaynak: Gerekli modifikasyonlarla psikolojik test formatından uyarlanmıştır.

EK 2: GÜÇLENDİRME YOLUYLA KENTSEL YOKSULLUĞU AZALTMA STRATEJİSİ

Adım #1) Semerang'ta kentteki yoksul halkın sağladığı hedef potansiyel iş gücünü belirlemek

ÜRETKEN
POTANSİYEL

ARZ TARAFI: Hedeflenen yanıt verenler tarafından sağlanan iş gücü (Fakir _İşsiz_ Üretken yaş _potansiyel nitelikli)

Age : 15 to 45 yrs (Diknas)

- Eğitim (Min: İlkokuldan lise mezununa kadar)
- Nitelikler (Dikiş, motorlu araç tamiri, salon, ticaret basım vb. gibi pratik nitelikler)

- Üretken
- Nitelik Potansiyeli

- Fakir
- İşsiz

Grup hedefi

Düşük orta yüksek

Adım #2)

İş gücü "piyasasını analiz etmek (endüstriler tarafından talep edilen kentsel yoksul halkın terim ettiği potansiyel ve/veya kendi kendi istihdam edenler arasındaki etkileşim).

TALEP TARAFI : Endüstriler ve ve/veya kendi kendini istihdam edenler tarafından talep edilen işçiler veya iş gücü

Talep edilen iş gücü

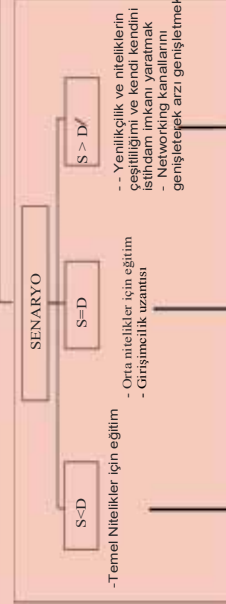
İleri Nitelikler

Orta Nitelik

Düşük Nitelik

Etkileşim Talep (D) & Arz (S)
Gelişim Ajanlarının role ve katılımı
a. Endüstriler b. Endüstriyel motive edici kişiler
b. Kolaylaştırıcılar :
- Akademisyen (A)
- İşletme / Özel (B)
- Devlet (C)
- Topluluk (C)

Adım#3): Uygun güçlendirme programının formülasyonu

Adım #4): Çalışma bölgesinde kentsel yoksulluğu azaltmak için seçilen güçlendirme program senaryosunu (en iyi) uygulamak için gerekli işlem maliyetinin hesaplanması

Uygun güçlendirme programlarını kurmak

Hedeflenen Kentsel Yoksulluktan azalma

İyileştirilmiş Kentsel Topluluk Refahı

İşlem Maliyeti

İşlem Maliyeti

İşlem Maliyeti

KIRSAL YOKSULLUKTAN KENTSEL YOKSULLUĞA

Arş. Gör. Dr. Nazım KARTAL

Kocaeli Üniv.
İİBF, Siy. Bil. ve Kamu Yön. Böl.
nazimkartal@yahoo.com

Arş. Gör. Yılmaz DEMİRHAN

Ankara Üniv.
Siy. Bil. ve Kamu Yön. ABD.
demirhanyilmaz@mynet.com

Özet

Bu çalışma, Türkiye'deki kırsal ve kentsel yoksulluk arasındaki ilişkiyi sorgulamayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, kırsal ve kentsel yoksulluk, kırsal alanlardan kentsel alanlara olan göç, bu göçün nedenleri, sonuçları ve ortaya çıkan sorunlar üzerinde durulmaktadır. Çalışmada yapılacak vurgulardan birisi de kırsal yoksulluktan kentsel yoksulluğa geçişle birlikte sosyal yardım harcamalarının artması ve bunun Türkiye'deki yoksulluğu süregelen hale getiren kısır döngüye olan katkısıdır. Çalışma bu kısır döngünün kırılmasına yönelik bazı çözüm önerileriyle son bulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Yoksulluk, kırsal yoksulluk, kentsel yoksulluk, göç, sosyal yardımlar, yoksullukla mücadele.

Abstract

This paper aims to explore the relationship between rural and urban poverty in Turkey. Within this framework, it is aimed to explore rural and urban poverty, the migration from rural areas to urban areas, the reasons, consequences and problems of this migration. The paper argues that the transition from rural poverty to urban poverty and then to increase in social aid spending has become a vicious circle particularly in Turkey. The paper ends up with a brief evaluation of solutions for that problem.

Key words: Poverty, rural poverty, urban poverty, migration, social aids, struggle for poverty.

GİRİŞ

Yoksulluk, insanlığın en büyük problemlerinden birisi olmasının yanında ve kendi yıkıcılığının dışında daha birçok soruna da neden olan, üzerinde son yıllarda en çok konuşulan konulardan birisidir. Yoksulluk, insanların yoksunluğundan doğar ve en genel geçer tanımını, insanca yaşayabilmeleri için gerekli olan temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumunda bulur. Bu yoksunluk (ya da talep ve ihtiyaçlara ulaşamama durumu), kişilere, toplumlara, kişi veya toplumun içinde bulunduğu şartlara ve zamana göre farklılık gösterir. Bu nedenle, dünyada, yoksulluk algısı görecelidir. Yani herkes ve her toplum için standartları olan bir yoksulluk tanımı ve olgusu ortaya koymak güçtür.

Yoksulluk olgusunu tüm bileşenleri ve ilişkide olduğu boyutlarıyla ele almak çok uzun, meşakkatli ve dikkatli bir çalışmayı gerektirir. Bu çalışmada, Türkiye'deki yoksulluğun sadece birkaç boyutu üzerinden hareket edilerek bazı saptamalar yapılacak ve ortaya konulacak sorunların çözümüne yönelik olarak da bazı önerilerde bulunulacaktır. Çalışmada, yoksulluk konusu, Türkiye'deki yoksulluğun esas olarak kırsal alan kaynaklı olduğu temel varsayımından hareketle ele alınmıştır. Bu çerçevede Türkiye'deki yoksulluk konusunda "kırsal yoksulluktan kentsel yoksulluğa geçiş sürecinde öne çıkan bir hat/boyut" ele alınarak bazı saptamalarda bulunulacaktır.

Türkiye'deki yoksullukla ilgili çalışmalar incelendiğinde kentsel yoksulluk üzerinde daha çok durulduğu görünür. Kırsal yoksulluk üzerine de hatırı sayılır çalışmalar olmasına rağmen, "yoksul portresi" içine, genelde ve hemen, kentlerde ve varoşlarda sefalet içinde yaşayan insanlar sığdırılır.

Türkiye sanayileşme sürecini tedrici olarak yaşamadığı ve yeni kurulan bir devlet güdüsüyle hızlı bir kalkınma çabası içine girdiği için; plansız ve çarpık kentleşme, bölgeler arası dengesizlik, göç ve tarımda çağın gereklerine ayak uyduramama gibi sonuçları olan bir süreci yaşamıştır. Kırsal alandaki ekonomik şartlar, kendi kendine yeterli olamayan kır insanını göçe zorlamıştır. Hızla eriyen kırsal alan ve tarım kesimi devletin tarımı yaşatma, geliştirme ve bilimsel hale getirme politikalarına da imkân vermemiştir.

Kentin kendine çeken cazibesine/artılarına, kırım iticiliği/sorunları da eklenince Türkiye, kent yoksulluğu ile önce olgusal, daha sonra da teorik olarak tanışmıştır. 1950'lerde ortaya çıkan ve gittikçe önlenemez bir hal alan "göç", Türkiye'de, daha birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Göç edenlerin bir kısmı belli bir refah seviyesini yakalamışlarken, önemli bir bölümünün sonu kırsal yoksulluktan kentsel yoksulluğa terfi etmekle noktalanmıştır. Göçenlerin bir kısmının içine düştüğü kent sefaleti, geride (kırdan) kalanları korkutmamış, onlar genelde, kırsal alanın yaşamsal refahı azaltan özelliklerini görüp kente göç ederek bir anlamda kentte "tutturan/tutunanları" takip etmişlerdir. Başka bir ifadeyle göç edip de kentte "tutturanlar", geride kalanların da iştahını kabartmışlardır (Şenyapılı, 2000: 171 vd). Şehirde "tutturamayanları" ise şehrin en sevimsiz, en zor ve tercih edilmeyecek işleri (kapıcılık, temizlikçilik, çöp toplayıcılığı, eskicilik gibi); gayri meşru ve gayri hukuki işler (dilencilik, hırsızlık, kapkaççılık, gasp gibi) ve tabi ki "sosyal yardım ağ ve kanalları" beklemektedir. Bu anlamda 1980 sonrası gelişen sosyal yardım kanalları, demokratik dinamiklerin de katkısıyla kentlerdeki yoksulların umut kapısı olmaya başlamıştır.

Kırsal yoksulluktan kentsel yoksulluğa uzanan bu süreç neredeyse geri dönülemez bir kısır döngü halini almıştır: Kırsal yoksulluk ve yoksunluk göçe, göç kentsel yoksulluğa neden olmaktadır. Her geçen gün üzerine yenileri eklenen kent yoksulları da sosyal yardım pastasını sürekli olarak büyötmektedir. Bununla birlikte, kentin barındırdığı muhtemel zenginlik kır insanını kente çekerken, kentte yaşanabilirliği sağlayan sosyal yardım ağları da yoksulları, bir anlamda, kente bağlamaktadır.

Aşağıda da tartışılacağı üzere bu kısır döngüyü kırmanın en temel yolu kırsal yoksulluğu yenmekten geçmektedir. Sadece kırsal yoksulluğu yenmek de yeterli değildir; aynı zamanda "kırsal yoksunluğun" da yenilmesi, yani kırsal alanlarda yoksullarla birlikte yoksul olmayanların da mahrum ya da uzak oldukları eğitim ve sağlık gibi imkânların, sosyal ve kültürel ihtiyaçların giderilmesi ve diğer kamu hizmetlerinin yakınlaştırılması gerekmektedir. Devlet, kamu kurumları aracılığı ile bir taraftan yoksullukla etkin bir şekilde mücadele edip köklü çözümler üretmeye çalışırken diğer taraftan da sosyal devlet olmanın gerektirdiği hassasiyetle en alttan başlamak üzere belli bir ya-

şam standardının altında olanlara “sürekli” yardımı kendisine görev edinmelidir. Ancak yapılması gereken bu doğrudan ve sürekli sosyal yardımların nasıl yapılacağı başka bir ifade ile sunum kriterleri önemlidir. Bu çalışmada da savunulduğu üzere, yapılacak doğrudan yardımların kentsel alanda değil kırsal alanda yoğunlaşması büyük önem taşımaktadır. Çünkü bireyin kentte belli bir yaşam standardının üstünde yaşaması için gerekli olan bedel kırsal alandan çok daha fazladır. Tabii ki bu, yoksullukla mücadelenin bir cephesini oluşturmaktadır, oysa yoksulluğu yenmek için tüm toplumun katıldığı, topyekûn bir savaşım gerekmektedir.

1. YOKSULLUK TANIMI VE OLGUSU

Yoksulluk, yaşamı sürdürmek için gerekli olan şeylerden mahrum olma durumu olarak tarif edilse de, esas olarak, bireyin, toplumun diğer bireyleriyle kıyaslanmasıyla ortaya konulabilecek bir durumdur. Bu, toplumlar ve ülkeler için de böyledir; bir toplumun ya da devletin yoksulluğu da diğer toplum ya da devletlerin durumuna (yoksunluklarına veya varlıklarına) göre algılanır ve sınıflandırılır. Yani yoksulluğu belirleyen; bireyin, toplumun ya da devletin üretmiş olduğu değerlerin azlığı değil, üretilen toplam değerın bireyler, toplumlar ya da devletler arasında dengesiz, adaletsiz ya da eşitsiz dağılımıdır (DPT, 2001: 103).

Yoksulluğun farklı kriterlere göre birçok tanımı yapılmaktadır. Literatürde bu tanımlar yapılırken, genelde ve ilk olarak “mutlak yoksulluk” tanımından, dünya bankasının biçtiği bir ya da iki dolar kriterinden ve dahası insanların yaşamlarını idame ettirebilmesi için gerekli olan kalori miktarından bahsedilir. Daha sonra ise “görelî yoksulluk”, “sübjektif yoksulluk” ve “insani yoksulluk” gibi içeriğe yönelik, “kentsel” ve “kırsal” yoksulluk gibi mekâna yönelik yoksulluk tanımları yapılmaktadır.

Mutlak yoksulluk, bireylerin “biyolojik olarak kendilerini üretebilmeleri için ihtiyaç duydukları asgari gelir ve harcama düzeyi”ni yakalayamaması (Aktan, 2002: 43) ya da “asgari yaşam standardının gerektirdiği temel gereksinimlerin karşılanması için yeterli gelirin elde edilememesi durumu” (Şengül, 2004: 42) olarak tanımlanmaktadır. Ancak gerek bu tanım içine giren gerekse Dünya Bankası’nın belirlediği günlük bir ya da iki Dolarlık gelirin altında yaşayan insanlara “yoksul” demek aslında durumun vahametini hafifsemek anlamına gelmektedir. Bunun için neredeyse “aç ve açık” denilebilecek bu kişilerle ilgili olarak hemen önlem alınması gerektiğini ifade eden “muhtaç (destitute)” gibi daha özelleştirilmiş kavramlaştırmaya gitmek ve bu sınıfa dâhil olan insanları koruyacak önlemleri öncelikle almak gerekmektedir (Tekeli, 2000: 143; Seyyar, 2003:51-54).

Görelî yoksulluk ise, bireylerin içinde yaşadığı toplumda kabul edilebilir minimum tüketim düzeyinin altında yaşamasını ifade eder (Tekeli, 2000: s. 142; Öztürk, 2008: 607). Bu durumda kişi belli bir seviyenin üstünde bir yaşam standardına sahip olsa bile içinde yaşadığı toplumun belli standartlarının altında kaldığı için yoksul sayılır. Öyle ki nispeten gelişmiş bir toplumda yoksul sınıfına giren bir kişi, geri kalmış bir toplumun bireyleriyle kıyaslandığında zengin sınıfına girebilir.

“Sübjektif” ya da “öznel” yoksulluğun zımni olarak da olsa Adam Smith tarafından geliştirildiği söylenmektedir. “Adam Smith’e göre insanlar eşit fırsat ve seçeneklere sahiptir ve onların fırsat ve seçeneklerini çeşitlendirme haklarını kullanması gerekir. Smith bu bağlamda “topluluk içinde var olmaktan utanmaksızın” diğer insanlarla bir arada bulunarak onlarla bütünleşmekten söz eder. Kendinden ve çevresinden utanacak durumda olmak ise yoksulluk düzeyinin zımni sınırı olarak görülür. Buna göre sübjektif yoksulluğun ölçüsü, ne gelir ne de toplumsal fırsatlardan yararlanma düzeyidir, burada temel kriter kişinin kendisini yoksul olarak tanımlaması ve “yapamadıkları ya da erişemedikleri nedeniyle kendinden veya çevresinden utanma sınırında olmakla ilgilidir,” yani tamamen bireye özeldir (DPT, 2001: 103). Dolayısıyla genel olarak yoksul bir toplumdaki ya da bölgedeki insanlar, yaşadıkları topluluğun ortak özelliklerinden dolayı, durumlarından çok rahatsızlık duymadan yaşayabilirler. Bu durum dışarıdan etkilenmediği sürece bir noktadan sonra “razi olunan bir yaşam biçimi” haline de gelebilir (Tekeli, 2000: 145) .

Yoksulluğun ne kadar farklı tanımı yapılırsa yapılsın, önemli olan, yoksulluğun dünya ve Türkiye’deki boyutu ve kişiler için taşıdığı anlamdır.¹ Dünya Bankası’nın 2000/2001 Dünya Kalkınma

¹ İlhan Tekeli “yoksulluğun bir sorun olarak görülerek ona çözüm aramaya başlanabilmesi için yoksulluk kavramına açıklık kazandırılması” gerektiğini belirtmektedir. “Kavramın tanımına açıklık getirilmesi temelde iki amacı gerçekleştirmek için yapılmaktadır. Bunlardan birincisi bu tanımla yoksulluğun öğelerinin ve nedenlerin neler olduğunun ortaya konulmasını sağlamak, ikincisi ise yoksulluğun miktarlarının hesaplanabilmesine yol gösterebilmektir. Eğer yoksulluk ölçü-

Raporu'nda yer verilen ve dünya yoksullarının, yoksulluğu algılayış biçimlerini saptamayı amaçlayan bir çalışmada, Kenyalı bir adamın "yoksulluk nedir" sorusuna verdiği; *"Bana yoksulluğu sormayın, ... evime bakın, evimdeki delikleri sayın, kap kacağıma ve üstümdeki giysilerime bakın. Evimdeki her şeye bakın, ne görüyorsanız; işte o gördüğünüz şey yoksulluktur."* şeklindeki cevabı çok manidardır (www.worldbank.org).

Konuya daha geniş bir perspektiften, "insanlık" açısından, bakıldığında "varsıllık" ya da "yoksul olmama hali"nin aslında bir insanlık hakkı olduğu söylenebilir. Bu "hak" İnsan Hakları Evrensen Bildirgesi'nin 25. maddesinde de kabul edilmiştir: *"Her şahsın, gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dâhil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır."* "İnsan"ın bu hakkı, doğal olarak, diğer insanlara ve devletlere açlık ve yoksulluğun bertaraf edilmesi için "sorumluluk" yüklemektedir. Dünyadaki açlık ve yoksulluğun giderilmesi için gereken değerler de dünyada mevcuttur. Tek sorun paylaşım sorunudur. Zengin ülkelerde israf edilen gıda, giyim, ilaç gibi şeylerle dünyadaki aç ve yoksulların tüm ihtiyaçlarının fazlasıyla karşılanabileceği ortadadır. Dünyada 854 milyon insan açlık çekerken bir buçuk milyar insan "aşırı beslenmeden" dolayı obezite ile karşı karşıyadır. Her dört saniyede bir insan açlık sebebiyle ölürken, sadece Türkiye'de yılda 10 milyon ton meyve ve sebze çöpe dökülmektedir (www.samanyoluhaber.com). Dünya nüfusunun % 10'u dünya gelirinin % 70'ini elde ederken % 90'ı gerisini paylaşmaktadır. 6 milyarlık dünya nüfusunun neredeyse yarısı günlük 2 dolardan az kazanırken, 1,2 milyarı (yaklaşık beşte biri), günlük 1 dolarlık sınırın altında yaşıyor. Yoksul ülkelerde doğan her 100 çocuktan beşi beş yaşına ulaşmadan ölüyor. Bu oran zengin ülkelerde 100 çocuk içinde 1'in altında kalıyor. Zengin ülkelerde beş yaş altı çocukların yüzde beşi yetersiz beslenme sorunu yaşarken, fakir ülkelerde beş yaş altı çocukların yarısından fazlası bu sorunu yaşıyor (www.worldbank.org).

Yoksulluk ve gelir dağılımındaki eşitsizlik gibi konulara Türkiye penceresinden bakıldığında, olumlu yönde bir gelişimin olduğunu görüyoruz. Türkiye'deki gelir dağılımına, sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımında eşitliği, bire yaklaştıkça bozuk bir gelir dağılımını ifade eden "gini katsayısı" dikkate alınarak bakıldığında, 2005 yılında son kırk yılın en iyi seviyesinin yakalandığı görülür. 1963'te 0,55 olarak ölçülen gini katsayısı 1968'de 0,56; 1978'de 0,51; 1987'de 0,43; 1994'de 0,49; 2002'de 0,44; 2004'de 0,40; ve 2005'de 0,38 olarak ölçülmüştür. Bu verilerden gelir dağılımında bir iyileşmenin söz konusu olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte Türkiye İstatistik Kurumunun yoksulluğa ilişkin yayınladığı verilere göre, 2008 yılında Türkiye'de fertlerin yaklaşık % 0,54'ü, yani 374 bin kişi açlık sınırının altında yaşamaktadır. Dört kişilik hanenin aylık açlık sınırı 275 TL kabul edildiğinde hesaba katıldığında 374 bin kişinin hiç de azımsanmayacak bir rakam olduğunu kabul etmek gerekir. Bununla birlikte dört kişilik bir ailenin aylık yoksulluk sınırı ise yine 2008 yılı için 767 TL olarak hesaplanmıştır. Bu sınıra göre, yine 2008 yılı için, Türkiye'deki her 100 kişiden yaklaşık 18'i yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bu ise yaklaşık 12 milyon insana tekabül etmektedir. Türkiye'deki yoksulluğun, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, kırsal alanlarda daha vahim olduğu görülmektedir. Kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanların yoksulluk oranı 2008 yılı için % 34,62'dir. Bu oran kentler için % 9,38 olarak ölçülmüştür (www.tuik.gov.tr). Kırsal ve kentsel yoksulluğa ilişkin veriler aşağıdaki başlıklarda ayrıca değerlendirilecektir.

2. KIRSAL YOKSULLUK, TARIM VE GÖÇ

"Kırsal alan", yüz yüze ilişkilerin yaygın olduğu, genelde, tarım ve hayvancılıkla ilgili etkinliklerin yapıldığı, işbölümü ve uzmanlaşmanın gelişmediği, dolayısıyla insanların iş bulmakta, geçinmekte ve yaşamakta zorlandığı ve bu nedenle de genelde göç veren bölgelerdir (Geray, 1999: 12).² Bu tanıma bakarak kentsel alan ile kırsal alanı kesin çizgilerle birbirinden ayrılmış iki coğrafi ve sosyolojik mekân olarak algılamamak gerekir. Bu konuda da -yoksulluk tanımında olduğu gibi- kıyas ve görecelik esastır. Bu çalışma açısından bakıldığında yoğun nüfusa sahip ve net göç alan

leminyor ve yaygınlık düzeyi doğru olarak hesaplanamıyorsa, kaynaklarına doğru teşhis konulamıyorsa buna karşı önerilen stratejilerin yeterliliğini doğru olarak değerlendirmek olanaksızdır (Tekeli, 2000: 142)."

2 "OECD belgelerine göre idari sınırlar itibarı ile nüfus yoğunluğu kilometrekare başına 150 kişiden az olan yerler kırsal alan olarak kabul edilmektedir. Ülkemizde ise kırsal alan kent ayrımı 1982 yılında DPT Müsteşarlığı tarafından nüfusu 10.000'den büyük 288 yerleşim yeri için nüfus, nüfusun istihdam alanları, şirket sayısı, banka şube sayısı, telefon aboneliği ve bu gibi 28 kistas dikkate alınıp bu yerleşim yerlerinin kent olarak kabul edilip edilmeyeceği irdelenerek yapılan bir araştırmaya dayanılarak belirlenmiş ve nüfusu 20.000'in üzerinde olan yerleşim yerleri kent, kentlerin dışındaki yerleşim yerleri kırsal alan olarak kabul edilmiştir. (BİB, 2009: 8)"

yerleşim yerlerini kent olarak kabul etmek gerekir. Yine genel esaslar çerçevesinde köyler ilçelere, ilçeler illere ve iller daha büyük illere göre kırsallık özellikleri taşır. Bu çalışma açısından önemli olan önerme; kırsallık özellikleri daha yoğun olan bölgelerde yoksulluğun da daha yoğun ve derin olduğu; bundan dolayı da kırsal alanda yaşayanların göçe daha meyilli olduğudur. Özetle ifade edilecek olunursa, öncelikle var olan ve çözümlenemeyen kırsal yoksulluk; "göç", "kentsel yoksulluk", "bölgeler arası dengesizlik", "beyin göçü", "kentlerde aşırı nüfus yoğunluğu", "çarpık kentleşme", "kentlerde sefalet bölgeleri", "gayri meşru ve gayri hukukî işler", "sürekli artan sosyal yardım giderleri" gibi daha birçok soruna neden olmaktadır.

Kırsal yoksulluk, yoksulların geleceğe bakışları veya yoksulluğa buldukları çareler bakımından kentsel yoksulluktan farklıdır. Kentteki kişi yoksulluk çıkmazına girdiğinde aslında önünde çok fazla seçenek yoktur. Bunlar geçimlerini sağlayacak gelirden mahrum olduklarında sosyal yardım ağlarına bağlanabilirler ya da hukukî olmayan yollara sapabilirler. Ancak kırsal alandaki yoksulun bir alternatifi daha vardır: iş bulacağı ve geçimini sağlayacağı büyük şehirlere göç etmek.

Peki kırsal yoksulluk nedir? Kır insanı hangi durum ve şartta kendisini yoksul ve göçe mecbur hisseder?

Kırsal yoksulluğun daha çok "topraksız köylüler, tarım işçileri ve küçük toprak sahibi köylüler arasında yaygın olduğu görülmektedir (Öztürk, 2008: 611)." Bununla birlikte belirli bir mülkiyete ve ek gelire sahip olmayıp başkasına bağlı çalışanlar da yetersiz ve düzensiz gelirleri nedenleriyle kırsal yoksulluğun önemli bileşenlerindendir. Mülkiyet sahibi olmayan ve başkasına bağlı çalışan bu yoksulları, bölgesine bağlayan çok fazla bir neden olmaması bu kişilerin göçe meylini ve kentsel yoksulluğa geçişini kolaylaştırmaktadır.

Kırsal ve kentsel yoksulluk arasında kavramsal olarak çok fazla fark olmasa da kırsal yoksulluk, gerek yoksun olunan değerlerin türü, boyutu ve yoksula yaptığı etki açısından, gerekse kırsal yoksulluğun sonuçları açısından kentsel yoksulluktan ayrılır. "Yoksunluk" kavramından hareketle bakıldığında kır yoksullarının yoksun oldukları değerlerin daha fazla olduğu söylenebilir. Kır yoksulunun da kent yoksulu gibi belli bir seviyenin üstünde geliri (parası), yeterli beslenme imkânı, barınacak evi, yeterli giysisi vs. yoktur. Ancak bunların yanında kır yoksulu seviyeli bir eğitim olanağından, yeterli sağlık imkânlarından, birçok kamu hizmetinden, teknolojiyen, kültürel faaliyetlerden de kent yoksuluna kıyasla daha yoksundur ya da en azından bunlara daha uzaktır (Tekeli, 2000: 145). Kırsal alandaki bu yoksulluk ve yoksunluk yelpazesi kırsal kent arasında önemli bir fark yaratmaktadır (Güvenç, 2000: 92).

Türkiye'de yoksullukla ilgili istatistikler kırsal yoksulluğun hem kapsam hem derinlik açısından kentsel yoksulluktan daha kötü durumda olduğunu göstermektedir:

Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fertlerin yoksulluk oranları

	Türkiye				Kent				Kır			
	2002	2004	2006	2008	2002	2004	2006	2008	2002	2004	2006	2008
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,35	1,29	0,74	0,54	0,92	0,62	0,04	0,25	2,01	2,36	1,91	1,18
Yoksulluk (gıda +gıda dışı)	26,96	25,60	17,81	17,11	21,95	16,57	9,31	9,38	34,48	39,97	31,98	34,62
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı	0,20	0,02	0,00	0,00	0,03	0,01	0,00	0,00	0,46	0,02	0,00	0,00
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı	3,04	2,49	1,41	0,47	2,37	1,23	0,24	0,19	4,06	4,51	3,36	1,11
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı	30,30	20,89	13,33	6,83	24,62	13,51	6,13	3,07	38,82	32,62	25,35	15,33
Harcama esaslı göreceli yoksulluk	14,74	14,18	14,50	15,06	11,33	8,34	6,97	8,01	19,86	23,48	27,06	31,00

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr (05.09.2010)

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi hemen hemen tüm yoksulluk sınırı hesaplama yöntemlerine göre kırsal alanların durumu kentlerden daha kötüdür. Bu durum kırsal alanda yaşayan insanların peyderpey göç etmesine ve umudunu büyük şehirlerde aramasına neden olmaktadır.

Bu noktada, kırsal alan yoksulluğunun nedenlerine, kırsal yoksullukla mücadelede etkili olabilecek çözüm öneri ve stratejilerine özellikle değinmek gerekmektedir.

Kırsal alanlarda yaşayan insanların önemli bir kısmının niçin yoksul olduğu sorusunun özü, "bu insanlar niçin yeterli gelire sahip değil" sorusudur. Bu soru da bizi doğal olarak kırsal alanların ekonomik durumuna götürür. Dolayısıyla kırsal alan yoksulluğunun nedenlerini kırsal alanlardaki ekonomik sektörlerin durumunda aramak gerekir. Daha önce kırsal alan tanımı yapılırken belirtildiği gibi, kırsal alanlarda ekonomi daha çok tarıma dayanmaktadır. Bunun yanında kamu ağırlıklı hizmet sektörü, küçük çaplı ticaret ve küçük sanayiden bahsedilebilir. Yukarıda da belirtildiği gibi kırsal alan yoksullarının büyük bir bölümünü topraksız ya da yetersiz toprağa sahip köylüler, tarım işçileri, yeterli mülkiyeti olmayan ve aynı zamanda başkasına bağlı çalışanlar (işçiler-emekçiler) oluşturmaktadır. Dolayısıyla kırsal yoksulluk probleminin altında, temel geçim kaynaklarını oluşturan tarım ve hayvancılık sektörlerinde yaşanan sorunlar ile bölgenin fazla ve nispeten kalifiye olmayan iş gücünü emecek ticaret ve sanayinin önündeki sorunlar yatmaktadır (Aktan, 2002: 48; ayrıca bakınız: Şeker, 2008: 18, 19).

Türkiye gibi ekonomisi önemli oranda tarıma ve tarıma bağlı sanayiye dayanan ülkelerde tarımın yoksullukla mücadelede anahtar sektör olduğuna ilişkin birçok görüş vardır (Örnek olarak bakınız: DPT, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi; TB, Kırsal Kalkınma Planı; Öztürk, 2008). Tarım sektörünün, çok sayıdaki nitelsiz işgücünü emme potansiyeli vardır. Ayrıca tüm dünyada vazgeçilemeyecek, önemini hiç yitirmeyecek, belki de tek sektör konumundadır.

Yoksullukla mücadelede tarım ve hayvancılık kadar, tarım ürünlerine ve bölge potansiyeline uygun sanayinin geliştirilmesi de büyük önem taşımaktadır.

Peki bu nasıl olacak? Kırsal alanda tarım ve hayvancılığın canlandırılarak sanayi ve ticaretin belli bir aşamaya getirilmesinde kimler rol oynayacak?

Günümüzde, kentsel sorunların çözümünde devletle birlikte sivil inisiyatifin de rol alabileceği hatta öncü olabileceği bir toplumsal yapının varlığından söz edilebilir. Ancak kırsal alanlar için aynı iyi niyeti taşımak boşunadır. Dolayısıyla kırsal alanların sorunlarının çözümünde devletin öncü olması ve etkin olarak işin içinde bulunması gerekmektedir. Çünkü kırsal alanlar, yaşayanların organize edilerek tek hedefe yönlendirilemeyecek kadar az nüfuslu, parçalı ve çok sayıdadır.

Bu zamana kadar devlet tarafından, gerek tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi gerekse geri kalmış bölgelerin kalkındırılarak bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesi için birçok çalışma yapılmış, projeler ortaya konulmuştur. Bunlar bugün de artarak devam etmektedir. Ancak buradaki en büyük sorun kırsal alanların sorunlarının çözümünün ülkenin kalkınmasında yaratacağı etkinin yeterince anlaşılamamış ve bu nedenle de kırsal alan projelerine gerekli ilgi ve desteğin sağlanamamış olmasındadır. Şunun anlaşılması ve içselleştirilmesi gerekmektedir ki yoksulluğun çözümü büyük oranda kırsal alan sorunlarının çözümünden geçmektedir. Türkiye gibi ülkelerde tarım sektörü en fazla istihdam sağlayan alanlardan birisidir (Öztürk, 2008: 613). Tarihte, Hong Kong ve Singapur gibi şehir devletleri hariç, hiçbir devlet tarım alanında kayda değer bir gelişme kaydetmeden hızlı bir kalkınma sağlayamamıştır. Birçok durumda tarımsal üretimdeki artış diğer sanayi alanlarının genişlemesine de yol açmıştır (Öztürk, 2008: 618).

Bazı ülkelerde yapılan çalışmalar, tarımsal yatırımların, hem kırsal alanda hem de kentte, yoksulluğun azaltılması ve açlığın önlenmesi konusunda diğer sektörlerle kıyasla daha başarılı sonuçlar verdiğini göstermektedir. Örneğin Irz, Thirtle ve Wiggins'in tarımsal büyüme ve kırsal yoksulluk arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarında tarımsal büyümenin yoksulluğun azalması üzerinde güçlü bir etkisi olduğu, üründe elde edilen % 30'luk bir artışın yoksul insanların sayısında en az % 25'lik bir azalmaya yol açacağı sonucuna varılmıştır (Öztürk, 2008: 618).

Yine Dorward ve arkadaşları, yoksul çiftçilerin durumlarının iyileştirilmesi ile ilgili Güney Asya ve Afrika'da uygulanan politikaları farklı çalışmaları da dâhil ederek incelemişler ve genel olarak yöresel farklılıklar olmakla birlikte kırsal kalkınmaya yönelik küçük çiftçilere ve işletmelere yapılan desteğin yoksulluğu gidermek ve istihdam yaratmak konusunda ilerleme sağladığını görmüşlerdir. FAO'nun 2004 yılı raporunda geçen Endonezya'da yapılan bir çalışmaya göre de tarım sektö-

ründeki gelişmenin, yoksulluğu, kırsal alanda % 50, kentte ise % 36 oranında azalttığı ölçülmüştür (Öztürk, 2008: 618).

Tarım sektörü gerek jeopolitik konumu gerekse iklim ve coğrafi özellikleriyle Türkiye'nin kalkınmasında başat rol oynayabilecek stratejik öneme sahip bir sektördür. Tarım ve hayvancılıktan beklenen faydanın sağlanabilmesi için öncelikle beşeri kaynağın bu sektöre kanalize edilmesi ve bu işin katma değeri yüksek bir şekilde yapılması gerekmektedir. Klasik yöntemlerle tarım ve hayvancılık yapılması ne bu sektörün sürdürülebilir olmasını ne de bu alandaki insanların yoksulluğunu önleyebilir. Tarım ve hayvancılığın geleceğe taşınabilmesi için bu işin bilinçli olarak yapılması, üründe kalite ve verimliliğin mutlaka artırılması gerekmektedir. Bu çok kolay ve tek boyutlu bir iş de değildir. Tarımsal üretimde verimlilik ve kalite artışını sağlayarak kırsal alan insanların yoksulluktan kurtarılabilmesi için bununla ilintili "mesleki eğitim, örgütlenme, tarımsal altyapı, tarımsal danışmanlık, bankacılık ve kredi, işleme ve pazarlama, depolama ve ambalajlama, üretim teknolojileri, girişimcilik" gibi birçok konunun birlikte değerlendirilmesi ve bu konularda insanlara destek sağlanması gerekmektedir (TB, 2008: 6, 7).

Bu sağlanamaz ise ne olur? Çok açıktır ki kırsal alanlarda tarım ve hayvancılık başta olmak üzere yörenin potansiyeline uygun sanayi geliştirilemez daha genel ifadelerle insanların geçimlerini sağlayacakları iş imkânları sağlanamaz ise tüm ülkenin sorunu olan göç devam edecektir. Kırsal yoksulluğun en yakın yansıması olan göçün en belirgin sonucu ise kentsel yoksulluktur.³

3. KENTSEL YOKSULLUK

Türkiye'de kentleşme, daha çok 1950'li yıllarda başlayan göç olgusuna bağlı olarak gelişmiştir. 1980'lere kadarki kentlerin kendine çeken artlarına, 1980 sonrası dönemde kırsal alanların iticiliği de eklenmiş, bir anlamda kırsal yoksulluğu ve (gizli) işsizliği kentlere taşınmıştır. Kırsal yoksulluğun ve göçün bu sosyal sonuçlarına plansız ve çarpık kentleşme, kentlerin etrafını saran gecekondu (varoş) bölgeleri eklenmiştir (Gül ve Ergun, 2003: 387; BİB, 2009: 12; Aytaç ve Akdemir, 2003: 56).

1980'lere kadar kırsal alandan koparak kentte, hukuki olmayan gecekondu alanlarında da olsa, "kendine ait evinde, kendi akraba ve köylülerinden oluşan sosyal ortam içinde dayanışma ve paylaşım içinde yaşayan; devlet dairesi ya da özel sektörde düşük ücretli ama güvenceli işi olan, kimi zaman da enformel sektörde çalışan kent" yoksullarının durumu; "1980'lerden itibaren devletin küçülmesi, dolayısıyla kamu sektöründe istihdamın kısıtlanması, reel ücretlerin azalması ve yaşanan krizlerle iş piyasasının durgunlaşması sonucunda giderek geçici, güvencesiz ve düşük ücretli işlerde çalışan; gecekonduların formel konut piyasası içine çekilmesi ve son zamanlarda kentsel dönüşüm projeleri ile gecekonduların ortadan kaldırılması sonucunda gecekonduunun ucuz ve dayanışmalı ortamını ve ilişkilerini"; yani sabit gelirli için çok büyük bir önem arz eden kendine ait mekân imkânını kaybeden – genelde kiracı konumuna yerleşen- son dönem kent yoksullarından çok daha iyi olduğunu söylemek gerekir (BİB, 2009: 12).⁴

Kent yoksullarının giderek daha fazla "suç ve şiddetle bağlantılı olarak" görülmesi durumun başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Kentlerde görünen "tüm suç ve şiddet olaylarının kökenlerine bakıldığında, işsizlik, yoksulluk, evsizlik gibi bir dizi yoksunluk dikkati çeker. Ama tümü en doğrudan şekilde yoksulluk ile ilişkilidir." 1950'lerden 1980'lere kadarki toplumdaki yoksul, mütedeyyin, cahil ama saygılı kent yoksulu algısı özellikle son yirmi yılda yerini kentle bütünleşme niyetinde olmayan, topluma karşı tehlike oluşturan, suça yatkın "öteki" şeklini almıştır (BİB, 2009: 12; Fırat, 2008: 205; Akaya, 2002: 204).

Kent yoksulu imajına "devletten geçinen" ve sosyal yardım ağlarına tabi olma özelliğini de eklemek gerekir.

Gerek devletin gerekse birey ve sivil toplum örgütleri (STK)'nin kentlerde -iyi niyetlerle de olsa- yoksullara olan yardım çabaları, kırdan kente olan göçü, ister istemez beslemektedir. Sosyal yardım konusunda STK'lar, yerel yönetim birimleri, tüm il merkezi ve ilçelerde örgütlenen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü ile bazı kamu kurumları neredeyse birbirleriyle yarışmaktadır. Böyle bir durumda (yeşil kart uygulamasıyla sağlık güvencesine de kavuşan) kent

³ Benzer bir görüş ve sorunun farklı açıklamaları için bakınız: Tekeli, 2000: 146-148.

⁴ Türkiye'de 1980'li yıllara kadar kente göçenlerle zamansal açıdan daha sonra göç edenler arasındaki farklar için bakınız: Tüfekçioglu, 2003.

yoksulları kırsal alanda bulamadıkları birçok imkâna, çok da çaba harcamadan, kentlerde ulaşma imkânına kavuşmaktadırlar.

Mevcut sosyolojik ve psikolojik kültürde göç edenlerin kentte “tutturması” ya da “tutturamaması”, geleceğin motiflenmesinde çok fazla bir şeyi de değiştirmiyor; aynı sonucun ya özendiricisi ya da öznesi oluyor. Türkiye’deki “kır; insanları bir şekilde itiyor, bu itmeye kentin çekici özellikleri ve daha önce göç etmiş ve “tutturmuşların” özendiriciliği de eklenince göç ve kent yoksulluğu kaçınılmaz oluyor. Bu kişilerin hırsızlık, kapkaççılık, gasp gibi suçlara bulaşmaları ise daha kötü neticeler doğuruyor. Bu insanlar psikolojik, sosyal ve ekonomik nedenlerle geri dönme imkânlarını da kaybederek kent yoksulu olarak sisteme entegre oluyorlar.⁵

Sorun, kaynağında çözülmediği için bu kısır döngü devam ediyor. Kırsal yoksulluk göçe, göç kentsel yoksulluğa, kent yoksulluğu da sosyal yardım kanallarının genişlemesine neden oluyor. Özünde “iyi” bir şey olan sosyal yardımların kent ve yoksulluk için daha makro düzeyde ve uzun vadede Türkiye için ortaya çıkarılabileceği olumsuzlukları matematiksel olarak ifade edebilmenin çok fazla imkânı yok. Ancak bu konuda sosyal bilimlerin çözümleyici doğası çerçevesinde bazı faydalı ve nesnel gözüken çıkarımlarda bulunulamaz da değil. Örneğin Türkiye’de Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları çerçevesinde yoksullara yapılan yardımların, kişileri kendi kendilerine yeterli hale getirme anlayışından uzak bir yaklaşımla yapıldığı, dahası “belirli bir standarttan yoksun, dağınık ve eşgüdüksüz bir görünüm” taşıdığı devletin raporlarına dahi yansımıştır (Bakınız: DPT, 2001: 89). Bununla birlikte, Türkiye’de on ayrı kamu kurumunun yoksullara sosyal yardımda bulunduğu yetkili makamlarca itiraf ediliyor. Kamu kurumlarınca yapılan sosyal yardımların bazı usulsüzlüklere neden olduğu, belirli kriterler olmadığı için, aynı aileye birden fazla kamu kurumunun aynı yardımı yapabildiği, yardımların bir süre sonra bireyler üzerinde alışkanlığa neden olduğu ve yardım alan kişilerin yardımların kesilmemesi için iş aramaktan da vazgeçtiği, yardımlar konusunda takip sistemi olmadığı için bir aileye ne kadar yardım yapıldığının tam olarak bilinmediği gibi tespitlerde bulunuluyor (www.stargazete.com).⁶

Bu durum “refah devleti” politikalarına duyulan güvensizliğin nedenlerinden birisini de oluşturmaktadır. Bu tür politikalar, “yardıma bağımlılık” ya da giderek bir “yoksulluk kültürü” yaratma riskini de beraberinde getiriyor. “Sosyal yardımlarla geçimini sürdüren insanların sayısının artması, onların piyasada çalışmaları için sistemin doğasından gelen teşvikleri (aç kalma ya da yoksulluk korkusu) azaltarak bu insanların çabalarını artırmalarını engelleyebilmekte ve sosyal güvenlik reformlarına karşı direnci ortaya çıkarmakta, daha da önemlisi yoksulların sayısının giderek artmasına yol açabilmektedir. Bir başka deyişle, yoksulluğu önlemek için girişilen sosyal harcamalar, kendilerinden beklenenin tam tersi bir sonuç vererek yoksulluğun artmasına da yol açabilecektir (DPT, 2007: 4).”

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, kırsal yoksulluğa, kentsel yoksulluğu besleyen, ancak çözümü kentsel yoksulluktan daha kolay olan bir olgu gözüyle bakılmıştır. Kentsel yoksullukla mücadele genel olarak sonu gelmeyecek, çözümsüz bir mücadeleyi gerektirebilirken, kırsal yoksullukla etkin bir mücadele makro düzeyde daha kesin sonuçlar verebilir.

Bu nedenle Türkiye’de yoksullukla mücadelede başarı için sorunun kaynağından yani kırsal yoksulluktan başlamak gerekir. Kırsal kesimin ekonomik, sosyal, kültürel vb. sorunları aşılmadan, başka bir ifade ile kırsal kesimde yaşayanlar, insanca yaşayabilecekleri bir ortama kavuşturulmadan Türkiye’nin yoksulluk sorununu çözmek mümkün görünmemektedir. Bunun için, kırsal alanda yaşayan bireylerin oluşturduğu yerel toplulukların ve yaşadıkları bölgenin genel özelliklerinin de dikkate alınarak çözümler getirmek, projeler üretmek, ihtiyaç duydukları temel gereksinimleri karşılamak, refah ve gelir düzeylerini arttırmak, yatırımlar yapmak gerekmektedir (Geray, 1999: 14).

Yoksullukla mücadelede devletin aktif olarak rol oynamasından başka bir çıkar yol gözükme-

⁵ Yapılan çalışmalar kent yoksullarının büyük bir bölümünün özellikle 1980 sonrası göç eden göçmenlerden oluştuğunu göstermektedir. Bu sonuçlara ulaşan araştırmalar için bakınız: Şenyapılı, 2000; Açıkalın, 2003.

⁶ Bu ve bunun gibi sorunların önüne geçmek için devlet, “Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi” ismiyle bir çalışma başlatmıştır. Çalışmanın asıl sorumluluğu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM)’ne verilmiştir. Projenin amaçlarından birisi de “devlet tarafından verilen tüm sosyal yardımların tek çatı altında toplanması”dır (SYDGM 2003-2010 faaliyet tanıtım kitapçığı, s. 5-9).

mektedir. Liberallerin –ve neo-liberallerin de- iddia ettikleri gibi piyasa kendi haline bırakıldığında “düzgün ve rasyonel” işlememekte daha doğrusu ülkenin tümü ve tüm insanları için bu optimal fayda sağlamamaktadır. Liberalizmin sürdürülebilirliğinin en önde gelen aktörlerinden biri olan Dünya Bankasının 2000/2001 Dünya Kalkınma Raporu’nda bu durum bir anlamda itiraf edilmiştir. Raporda, “piyasa aksaklıklarından hareket ederek, devletin ulusal ekonomiye müdahalesi (dış ticaret ve sermaye hareketlerindeki serbestiye dokunmaksızın) meşru kabul” edilmektedir (Özügür, 2007: 56).

Kırsal alanda mevcut olan ortalama yaşam standartları kentlerden oldukça düşüktür. Bununla birlikte kırsal alanda mevcut olan geçim standartları yani insanların insanca yaşayabilmeleri için gereken mali ve maddi bedeller de kentlerin çok altındadır. Bu oran bazen üçte bire hatta dörtte bire dahi düşebilmektedir. Örneğin kentlerde çok normal karşılanabilecek olan 500 ile 700 TL arası kira bedeliyle Türkiye’nin birçok kırsal mekânında iki çocuklu aileler geçinebilmektedir. Kentlerde bugünkü asgari ücretle (2010 yılı ve 16 yaş üstü çalışanlar için yaklaşık 600 TL) kiracı konumundaki bir ailenin herhangi bir destek olmadan insanca yaşayabilmesi mümkün değildir.

Devletin kentsel alanlarda tüm evsiz ailelere sosyal konut yapması da mümkün ve rasyonel değildir. Bununla birlikte devletin sosyal konutla desteklediği –ki kırsal alanda yapılacak sosyal konutlar kentlerden çok daha ucuza mal olacaktır- bir aile kırsal alanlarda asgari ücretle -en azından kente kıyaslanamayacak derecede- rahat yaşayabilir. Devlete düşen bu insanların kırdaki –köyde, beldede ya da küçük gelişmeye açık şehirlerde- tutunabilecekleri ekonomik, sosyal, kültürel, idari imkânları sağlamaktır.

Geçmişte olduğu gibi hâlihazırda da devletin gerek ekonomik, sosyal, kültürel ortamın iyileştirilmesini sağlaması gerekse eğitim, sağlık, beledi hizmetler gibi kamusal hizmetleri etkin bir şekilde kırsal alanların tümüne götürmesi mümkün değildir. Bunun en önemli nedeni kırsal yerleşimlerin dağınık, az nüfuslu ve sayıca çok olmasıdır. Bu sorunun aşılması için bugüne değin, köylerin birleştirilmesi ya da yeni yönetim birim veya kademeleri oluşturulması temellerine dayanan görüşler ile merkezköy, köykent veya tarımkent gibi isimlerle anılan yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Ancak bu yaklaşımlar ya hiç uygulanmamış ya da başarılı olmamıştır. Kırsal yoksulluk ve kalkınma konusuna bu açıdan bakıldığında, sorunun aşılması için yeni bakış açılarının kullanılması, geleneksel kalkınma modellerinden farklı, zamanın şartlarına uygun ve rasyonel çözüm yollarının aranması şart gözükmektedir. Bu nedenle gittikçe küçülen kırsal alan birimlerinin ayrı ayrı ele alınması yerine özellikle kırsal alanların iticiliğini azaltacak kamusal hizmetlerin belli merkezlerde kasaba ve şehirlerde sunulması bu açıdan bir başlangıç oluşturabilir. Sorunun çözümünü, köylüye bulunduğu bölge içerisinde iş imkânları yaratmakta ve büyük şehirleri aratmayacak ekonomik sosyal, kültürel vb. imkânları sunmakta aramak gerekmektedir.

Tarım ve hayvancılığın Türkiye’nin kalkınması, kentsel ve kırsal yoksullukla savaşmada ne kadar kilit bir öneme sahip olduğu sürekli vurgulanan bir önermedir. Çalışmaya hazır nüfusun % 10’undan fazlasının işsiz ve bu işsiz nüfusun büyük bir bölümünün “ne iş olsa yaparım”cı bir anlayışa sahip olması tarım sektörünün önemini daha da arttırmaktadır. Kırsal kesimden kente göç edenlerin büyük bir bölümü potansiyel işsiz ve yoksuldur. Durum böyle iken kırsal alanda bir zamanlar parçalanarak insanları doyuramayan topraklar şimdi atıl kalmaktadır. Bu nedenle bu toprakların tapu, kadastro ve toplulaştırma gibi resmi işlemler yapılarak ekonomiye kazandırılması hayati önem taşımaktadır.

Türkiye gibi tarım ve hayvancılığın önemli bir sektör olduğu ülkelerde yoksulluk, göç ve bunlara bağlı diğer sorunların çözümü bilinçli ve verimli tarımsal üretimden geçmektedir (Öztürk, 2008: 608). Tarımda verim artışının sağlanması ise çiftçinin eğitimini mecbur kılar. Bunun yanında alternatif ürün desteği, pazarlama ve diğer konularda güçlü bir danışmanlığın sağlanması gerekmektedir.

Yaşlılık, engellilik, hastalık gibi özel durumlar bir tarafa konulduğunda yoksulluğun asıl nedeninin işsizlik olduğu görülür (Gürdoğan, 2003, 34). Dolayısıyla kırsal alanların kalkındırılması ve yoksulluğun yenilmesi için tarım ve hayvancılığa yapılacak destek kadar fazla nüfusu ve işgücünü absorbe edecek emek yoğun iş kolları (el sanatları ve hediyeelik eşya gibi) ve yörenin potansiyeline

ve özellikle tarıma dayalı sanayi geliştirilmeli, ihracata yönelik politikalar öne çıkarılmalıdır. Ayrıca "geri kalmış bölgelerde 'kalkınma kutupları' oluşturulmalı", geri kalmış bölgeler yaygın ulaşım kanallarıyla gelişmiş pazar bölgelerine bağlanmalıdır (DPT, 2001: 99).

Kentlerde, gerek vatandaşlar arası yardımlaşma gerekse sivil ve kamu destekli sosyal yardım kanalları giderek genişleyen bir şekilde işlemektedir. Bu bir taraftan yoksulların hayatta kalmasına ve hırsızlık, kap-kaç, gasp gibi daha kötü yollara tevessül etmelerine engel olurken bir taraftan da yoksulluğun, özellikle de kentsel yoksulluğun süregelen hale gelmesine katkı sağlamaktadır. Bu noktada kamu temelli sosyal yardımların ağırlıklı olarak kırsal alanlara kaydırılması ve kırsal alandaki yoksulların yaşam standartlarının yükseltilmesi, onların kente göçerek daha başka sorunlara neden olmasının önüne geçecektir. Kent yoksulluğunun sosyal yardımlar, sosyal konut, yeşil kart gibi desteklerle, bizzat kentte çözülmesi için atılan her adım, kente olan göçü teşvik edecektir. Bu nedenle devletin kamusal politika ve projelerle kırsal alanlarda etkin bir rol oynaması ve yoksulluğun öncelikle kırsal alanda çözülmesi Türkiye'deki yoksulluğun bertaraf edilmesine katkı sağlayacaktır.

Türkiye için "köyleri (kırsal alanları) yaşanabilir kılmadan, kentleri yaşanabilir kılmak" çok mümkün gözükmemektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkalın, Neriman, "Çalışan Kent Yoksulları: İstanbul ve Gaziantep Örnekleri", **Yoksulluk**, 1.Cilt, Editörler: Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, İstanbul: Deniz Feneri Derneği yayını, 2003, ss. 369-385.
- Akaya, Yüksel, "Göç, Yoksulluk ve Kentsel Şiddet", **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Editör: Yasemin Özdek, Ankara: TODAİE yayını, 2002, ss. 203-215.
- Aktan, Can Coşkun. **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Ankara: Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu yayını, 2002.
- Aytaç, Ömer ve İlhan Oğuz Akdemir, "Türkiye'de Yeni Kentli Yoksulluk Sorunu", **Yoksulluk**, II.Cilt, Editörler: Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, İstanbul: Deniz Feneri Derneği yayını, 2003, ss. 50-77.
- BİB (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı), **Kentleşme Şurası Komisyon Raporları II. Cilt. (Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar)**, Ankara: BİB yayını, 2009.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu)**, Ankara: DPT yayını, 2001.
- DPT, **Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele (Dokuzuncu Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu)**, Ankara: DPT yayını, 2007.
- DPT, **Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi**, <http://sgb.tarim.gov.tr/mevzuat/YPK/20060204-9-2.pdf> (16.09.2010)
- Fırat, A. Serap, "Yoksulluk, Kentlerde Suç Artışı ve Kent Merkezlerinde Özel Güvenlik Hizmetleri Verilmesi", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 10, Sayı 3, (2008), ss. 201-228. http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/dergi_v1/10/3/11.pdf (17.09.2010)
- Geray, Cevat, "Kırsal Kalkınma Yöneltileri, İlçe Yerel Yönetimi ve "İlçe Köy Birlikleri." Önerisi." **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**. Cilt 8, Sayı 2 (Nisan 1999), ss. 11-42.
- Gül, Hüseyin ve Cem Ergun, "Mutlak Yoksulluk ve Nedenleri: Ankara Örneği", **Yoksulluk**, I.Cilt, Editörler: Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, İstanbul: Deniz Feneri Derneği yayını, 2003, ss. 386-397.
- Gürdoğan, Nazif, "Yoksulluğun Çelik Çemberini Kırma", **Yoksulluk**, 1.Cilt, Editörler: Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, İstanbul: Deniz Feneri Derneği yayını, 2003, ss. 32-37.
- Güvenç, Murat. "Kent Yoksulluğu", **Yoksulluk (Bölgesel Gelişme, Kırsal Yoksulluk, Kent Yoksulluğu)**, Koordinatörler: Halis Akder ve Murat Güvenç, İstanbul: TESEV yayını, 2000, ss. 91-93
- Öztürk, Şinasi. "Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 1, Sayı 5, (Fall 2008), ss. 605-634. http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi5/sayi5pdf/ozturk_sinasi.pdf (10.18.2010)
- Özügür, Aynur, "Yoksulluk Araştırmalarına Eleştirel Bir Bakış", **Mülkiye Dergisi**, Cilt XXX, Sayı 250, ss. 53-66. www.mulkiye.org.tr (08.07.2010)
- Seyyar, Ali, "Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele", **Yoksulluk**, 1.Cilt, Editörler: Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, İstanbul: Deniz Feneri Derneği yayını, 2003, ss. 38-69.
- Şeker, Sırma Demir, **Türkiye'de Sosyal Transferlerin Yoksulluk Üzerindeki Etkileri**, Ankara: DPT yayını, 2008.
- Şengül, Seda. **Türkiye'de Yoksulluk Profili ve Gelir Gruplarına Göre Gıda Talebi**, 2004. <http://www.aeri.org.tr/PDF/119-PRYoksulluk.pdf> (15.09.2010)
- Şenyapılı, Tansı, "Enformel Sektör: Devingenlikten Durağanlığa/Gecekondulaşmadan Apartmanlaşmaya", **Yoksulluk (Bölgesel Gelişme, Kırsal Yoksulluk, Kent Yoksulluğu)**, Koordinatörler: Halis Akder ve Murat

Güvenç, İstanbul: TESEV yayını, 2000, ss. 161-183.
TB (Tarım Bakanlığı), **Kırsal Kalkınma Planı 2010-2013**, www.orkoy.gov.tr (16.09.2010)
Tekeli, İlhan, "Kent yoksulluğu ve Modernite'nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine", **Yoksulluk (Bölgesel Gelişme, Kırsal Yoksulluk, Kent Yoksulluğu)**, Koordinatörler: Halis Akder ve Murat Güvenç, İstanbul: TESEV yayını, 2000, ss.139-159.
Tüfekçioğlu, Hayati, "Varoşlarda Yoksulluğun doğurduğu Toplumsal Değişmeler Üzerine", **Yoksulluk**, 1.Cilt, Editörler: Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, İstanbul: Deniz Feneri Derneği yayını, 2003, ss. 343-347.
World Bank, **World Development Report 2000/2001**, www.worldbank.org (13.08.2010)
www.samanyoluhaber.com (17.09.2010)
www.stargazete.com/ekonomi/yoksula-yardim-tek-catida-toplanacak-miktar-artacak-haber-275628.htm (19.09.2010)
www.tuik.gov.tr (11.09.2010)

KATMANDU VADİSİNDEKİ KENT YOKSULLARI İÇİN DAHA GÜVENLİ VE EKONOMİK KONUTLANDIRMA:

YOKSULLUKLA MÜCADELEDE BİR STRATEJİ *

Dr. Bijaya K. SHRESTHA

3 Alliance Başkanı, Habitat İçin Kalkınma Forumu
Katmandu, Nepal
E-posta: bkshrestha@hotmail.com

Özet

Ulusal düzeyde yoksullukla ilgili politika ve programların entegrasyonunda yetersizlik, sektör politikaları ve yasalarda yetersiz düzeyde uyum, çeşitli devlet kurumları arasında koordinasyon ve işbirliği yetersizliği ile yetersiz yönetimden dolayı Nepal'deki yoksulluk oranı 1976 yılında, % 33'den % 31'e düşmüştür. Hepsinin ötesinde yoksulluk azaltma stratejisi, kent yoksulları için konut sağlanması konusunu büyük ölçüde ihmal etmiştir. Bundan başka, Katmandu vadisinde hem kamu hem de uygun finansal piyasaları içeren özel sektör tarafından uygulanan mevcut devam eden arazi geliştirme ve konut yapımı, kırsal kesimden göç eden yoksulları düşük gelirli insanları nehir kenarlarındaki tehlikeli alanlarda yaşamaya zorlamak suretiyle, yalnızca seçkin bir grubun istifadesine sunulmuştur. Mahalle ve gecekondu semtinin ayrıntılı analizi, sivil toplum örgütlerinden ve hayırsever kuruluşlardan destek alan kent yoksullarının komşuluklarını (mahallelerini) iyileştirebildikleri, su, katı atık ve diğer hizmetler için ödeme yapmaya ve konutlandırma, eğitim ve arıtma için mali gereksinimleri, kooperatifler ve diğer sosyal örgütler yoluyla yerine getirmeye istekli olduklarını göstermiştir. Hükümetin yoksullukla mücadele çabaları, özel sektörün konut inşaatı ve kent yoksullarının istekleri arasındaki büyük fark, bu insanlar için daha güvenli ve ekonomik konutlandırma ile kapatılabilir ki bu, farklı seviyelerdeki farklı kuruluşlardan (kamum özel, sivil toplum ve yerel toplulukları da kapsayan hayırsever kuruluşlar) gelen girdilerin, politikaların ve programların koordinasyonunu gerektirmektedir. Kaynakların dengeli dağılımı ve kent yoksullarının güçlendirilmesi için merkezi düzeyde, konutlandırmayı kentleşme, afet ve yoksulluk azaltma ve daha geniş kent gelişimini entegre edecek açık olarak belirlenmiş politika ve yasalar şarttır. Vadi seviyesinde, yeni bir yasa ile desteklenen tek bir geliştirme otoritesi, çapraz sübvansiyon ile kamu ve özel sektör tarafından uygulanan arazi toplulaştırma ve konutlandırma planlarında, düşük gelirli insanlar halk için arazi ve konutlandırma birimlerinin birleştirilmesi, esnek alan planlama, inşaat yapımının artan bir şekilde genişlemesi, enerji verimliliğine sahip ve afetlere karşı dayanıklı sığınak tasarlanması için şarttır. Yerel uygulama ölçeğinde, sivil toplu örgütleri, hayırsever kuruluşlar, hane halkını da içeren yerel

* Bu bildirinin orijinal hali İngilizce olup, burada Türkçe çevirisi yer almaktadır. Bildirinin orijinal hali Sempozyum kitabının İngilizce versiyonunda yer almaktadır.

yönetimler arasında koordinasyon ve işbirliği; yalnızca gelir getiren faaliyetler için eğitim, toplumsal güven ve finans sistemi yoluyla yerel toplulukları güçlendirme ve eğitime için değil, aynı zamanda kalkınma fonu ve efektif kullanım programını entegre etmek için de gereklidir. Belediye; merkezi hükümet, yerel topluluklar, altyapı sağlayıcıları ve hayırsever kuruluşlar arasında köprüleme düzlemi rolü oynamalıdır. Hakikaten, kent yoksulları için düzgün konutlandırma sağlıklı bir çevre sağlar ve toplum örgütlenmesine yardımcı olur, böylelikle yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunur.

Anahtar Kelimeler: Kent yoksulları, yoksulluğun azaltılması, kenar mahalleler ve gecekondu yerleşimleri, daha güvenli ve ekonomik konutlandırma, Katmandu vadisi, Hükümet politikası vb.

Abstract

The poverty level in Nepal has reduced from 33% in 1976 to 31% only at present due to lack of integration of poverty related policies and programmes at national level, poor coherence in sector policies and legislations, inadequate coordination and cooperation among various government departments and weak governance. Above all, poverty reduction strategy has greatly ignored the housing provision for urban poor. Moreover, the present ongoing land development and housing construction in the Kathmandu valley implemented by both public and private sectors including available financial market has benefitted to elite group only thereby forcing those poor rural migrants and low income people to live in hazardous sites along the riverbanks. Detail analysis of four slums and squatter settlements of the valley has revealed that urban poor with technical and financial supports from non-government organisation and donor agencies, are able to improve their neighbourhoods, willing to pay for water, solid waste and other services, and to fulfil the financial needs for housing, education and treatment through establishment of cooperatives and other social organisations. The present wide gap between the government's efforts on poverty alleviation, private sector's housing construction and aspirations of urban poor should be fulfilled through provision of safer and affordable housing for them, which requires coordination of policies, programmes and inputs from different agencies (public, private, nongovernment and donor agencies including local communities) at different levels. At central level, clear cut policies and legislations to integrate housing with urbanisation, disaster and poverty reduction and wider urban development is essential to ensure balanced allocation of resources and empowerment of urban poor. Establishment of valley level single development authority backed up by new legislation is necessary for incorporation of land and housing units for low income people in public and private sector implemented land pooling and housing schemes through cross subsidized, to prepare urban design guidelines for flexible space planning, expansion of building on incremental basis, design of energy efficient and disaster resilient shelter. At local implementation scale, coordination and cooperation among non-government organisation, donor agencies, local government including households is required not only to empower and educate the local communities through income generating training, establishment of community credit and finance system but also to integrate the development fund and program for effective use. The municipality should play a role of bridging platform between the central government, local communities, infrastructure providers and donor agencies. In fact, decent housing for urban poor allows spaces for income generation, provides healthy environment and fosters community organisation thereby contributing towards reduction of poverty.

Key Words: Urban poor, Poverty reduction, Slums and squatter settlements, Safer and affordable housing, Kathmandu valley, Government's policy, etc.

Kavramsal Altyapı ve Çalışmanın Amaçları

Ekonomik büyümenin motoru olan kentler; istihdam, eğitim, sağlık, güvenlik ve bilginin odak noktası haline gelmişken kırsal bölgelerin sınırlı altyapı gelişimi, hizmetlere ve geçim kaynaklarının çeşitlendirilmesi konusunda sınırlı fırsatlar ile yetersiz tarım bilimsel potansiyele sahip olmuşlardır. Fırsatlar ve kolaylıklardaki bu eksiklik, gelişmekte olan ülkelerin kent merkezlerine kitle halinde nüfus akışına neden olmuştur. Hızlı kentleşmenin düzenlenmesindeki başarısızlık, artan sosyo ekonomik eşitsizlikler, düşen yaşam kalitesi, kent yoksullarının marjinalleşmesi, kent çevresinin ve ekolojisinin bozulması ve doğal afetlere hassasiyetin yoğunlaşması ile sonuçlanmıştır. Bu sayılanlar, daha çok insanları ve devletlerin bütünlüğünü tehdit etmektedir. Kırsal alanlardan gelen yoksul göçmenler ve kentlerin resmi veya planlanmış alanında bir yer temin edemeyenler, düzgün bir yaşamı temin için gereken imkânları yetersiz, afetlere karşı hassas bölgelerde yerleşik kötü konut koşullarında yaşamaya zorlanmışlardır.

Hâlihazırda Nepal'de kentleşme oranı yalnızca % 14,2 olmasına karşın, Katmandu vadisindeki nüfus artışı yıllık % 7 gibi yüksek bir oranda olup bu oran, yıllık % 2,3 olan ulusal büyüme oranından üç kat daha yüksektir. Vadinin beş şehri tek başına, ülkenin toplam kentsel nüfusunun % 30,9'unu barındırmaktadır. Aile yapısında son zamanlarda meydana gelen değişimler ve kötü yönetim ile birlikte geleneksel sosyal kurumlardaki çöküş ile birleşen hızlı kentleşme ve düşük sosyo-ekonomik büyüme en kolay görülen iki etki olarak; yoksulluğu, kenar mahalleleri ve gecekon-

du yerleşimlerini artırmış ve de afetlere karşı hassasiyeti yoğunlaştırmıştır. Bu duruma bir çözüm bulmak için, Nepal hükümeti 1970'lerden bu yana yeni arazi ve konut programları uygulamakta, yeni yasalar ve politikalar formüle etmekte ve de özel sektörü destek vermesi için zorlamakta, yanı sıra Dokuzuncu Kalkınma Planından (1997-2002) doğal afetlerin hafifletilmesi ve yoksulluğun azaltılması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu tür bir altyapıya rağmen bu makale, Nepal'de kent yoksulları için daha güvenli ve ekonomik konutlandırmanın sağlanmasının yoksulluğun azaltılması konusunda alternatif fakat etkili bir strateji olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Dört katmanlı bir amacı bulunmaktadır. İlk olarak, Nepal'deki kentsel yoksulluğu sunmakta, hükümetin yoksulluğun azaltılması konusundaki çabalarını analiz etmekte ve kent yoksulları için konutlandırma konusuna çözüm getirme ihtiyacını tanımlamaktadır. İkinci olarak, Katmandu vadisindeki konut geliştirme eğilimini araştırmakta ve kent yoksullarının konut durumlarını gözden geçirmektedir. Üçüncü olarak, vadinin mevcut dörtkenar mahalle ve gecekondü yerleşimini, yeniden iskâna karşı görüşleri de dahil olmak üzere fiziksel ve sosyo-ekonomik çerçevelerini anlamak için analiz etmektedir. Dördüncü ve sonuncusu, bir sonuç çıkararak, Nepal'deki konut koşullarının iyileştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması için bazı anahtar stratejiler önermektedir.

Nepal'deki Kentsel Yoksulluk ve Yoksulluğun Azaltılması Çabaları

Nepal, 147.181 kilometrekarelik bir alanda yaşayan 25 milyon insan (CBS, 2006) ile denize kıyısı olmayan bir ülkedir. 2003-2004 dönemindeki kişi başına geliri yalnızca 278 USD'dir (CBS, 2004). Nepal'deki kentsel büyüme oranı (yıllık % 6,6) Asya ve Pasifik bölgesinde en yüksek olan orandır. (ADB/ICIMOD, 2006). 50 yıllık bir dönemde kentsel nüfus on üç kat, belediyelerin sayısı ise neredeyse altı kat artmıştır. Yurt içinde kentsel bölgelere göç eden göçmenlerin sayısı zaman içinde 1971 yılında % 13,4, 1981 yılında % 16,3, 1991 yılında % 17,2 ve 2001 yılında % 26,8 artmıştır (CBS, 2006).

Nepal'de yoksulluk sınırı kişi sayısı ölçüsü kullanılarak hesaplanmaktadır. Bu ölçü, kişi başına günde 2.124 kcal gerektirmektedir. Yiyecek dışındaki fiyat indeksleri için, tipik bir meskeni kiralamanın görece maliyetleri alınmış ve gıda fiyatındaki değişikliği ayarlamak için Nepal Rashtriya Bankasının (Merkez Bankası) kent tüketicisi fiyat indeksi kullanılmıştır. Bu yolla, hâlihazırdaki yoksulluk sınırı kişi başına yıllık 7.606 Rupî, kentsel alanlar için 7.901 Rupî ve Katmandu için 11.057 Rupîdir (a.g.e). İlk yoksulluk tahmini 1976-77 döneminde yapılmış olup, toplam nüfusun % 33'ünün yoksulluk sınırının altında olduğu tahmin edilmiştir (CBS, 2005). Üç on yıldan sonra bile bu rakam, 2003-2004 döneminde % 30,8 olup, 2003-2004 döneminde Katmandu'da % 3,3, kentsel nüfusun % 9,6'sı ve kırsal nüfusun % 34,6'sıdır (a.g.e). Bir diğer eser ise, Katmandu'da halkın % 13'ünün ve hane halkının % 8'inin yoksulluk sınırının altında olduğunu ortaya koymaktadır (LSGS, 2005). Yaşam kalitesi ile ilgili farklı indekslerin kombinasyonunu esas alan son zamanlarda yapılmış bir çalışma, Nepal halkının % 65'inin yoksul olduğu projeksiyonunu yapmıştır. Tarımsal ücret alan emekçilerin başını çektiği hane halkları Nepal'de en fakir kesim olup, bunu tarımda serbest meslek erbabı olan hane halklarıdır.

1976 yılından başlatılan yoksulluğun azaltılması çabası yoluyla, son iki on yılda bir ivme kazanmıştır. Nepal, ulusal ve uluslar arası forumlarda fakirliğin azaltılması taahhüdünde bulunmuştur. Geçmiş çabaları üç farklı aşamaya gruplanabilir. 1970'lerde ve 1980'lerde hükümetin kendisi, küçük çiftçi kalkındırma programı, köye dönüş kampanyası, kendi köyünü kendin kalkındır, entegre kırsal kalkınma vb. gibi sayısız yoksullukla ilgili programlar ve kampanyalar başlatmıştır. Projelerin formülasyonu, tasarımı ve karar vermeyi de içeren uygulamaları farklı bakanlıklarda ve bölümlerde çalışan bürokratlar tarafından yapılmıştır. (Gautam, 2007). 1990'larda ve 2000'lerde, hayırsever kuruluşlardan alınan destekle; Batı Terai bölgesinde 29.000 küçük ve marjinal yoksun sektör borçlusuna kredi sağlayan "yoksulluğu azaltma projesi" (1997-2004), marjinal ve orta gelir grubuna 170 milyon Rupî dağıtan "üçüncü canlı hayvan kalkınma projesi" (1996-2004), değişken başarı derecesi ile 5365 adet sığ borulu kuyunun kurulumu için 134,98 milyon Rupînin temini yoluyla (Nepal Rast-ra Bank, 2008) 21.262 çiftçiyi yararlandıran "halk yer altı suyu sulama sektörü projesi" (1999-2007) gibi birçok proje uygulanmıştır. Ayrıca 2003 yılında hükümet, özerk bir kuruluş olarak Yoksullukla Mücadele Fonu oluşturmuştur. Son olarak, Onuncu Dönem Planı (2002-2007), yoksulluğun azaltılması stratejisi üzerine kurulmuş olup,– (a) yüksek oranlı ve sürdürülen bir ekonomik büyümeyi sağlama, (b) kırsal alanlarda altyapı, sosyal ve ekonomik hizmetlere erişimi ve bunların kalitesini

iyileştirme (c) “Dalit” ve dezavantajlı “Janjati” gruplarını da kapsayan tüm gruplardan yoksul erkek ve kadınlar için daha büyük sosyal ve ekonomik bir kapsam geliştirme ve (d) hizmet sunumunu, verimliliği, saydamlığı ve hesap verebilirliği iyileştirmek için iyi yönetişimi geliştirme – olmak üzere dört ayaklı bir stratejiyi birleştirmiştir (NPC, 2002).

Tüm bu çabalara karşın, Nepal’deki yoksulluk durumu tatminkâr değildir. Beş on yıllık planlı kalkınma döneminden sonra bile, Nepal halkının üçte biri halen gıda, elbise, barınak, sağlık, eğitim ve içme suyu gibi temel yaşamsal imkânlardan yoksun mutlak yoksulluk içinde yaşamaktadır. Yoksulluk düzeyi son otuz yılda neredeyse aynı düzeyde kalmıştır: 1976 % 33 ike 2006 % 31 seviyesinde olmuştur (Tablo 1). Mutlak sayı olarak yoksulların nüfusu artmıştır. Avantajlı bölgeler veya kastlar/etnik gruplar ile dezavantajlılar arasındaki fark ya büyümektedir veya sabittir. Dolayısıyla, nesillerdir düşük seviyelerde insan gelişimi yaşayan Dalit, Müslüman, Janjati grupları, günümüzde de sıkıntı çekmektedir (UNDP, 2009). 1995-1996 döneminde 0,34 olan “Gini Katsayısı” (yoksulluk göstergesi), 2003-2004 döneminde 0,41’e yükselmiş olup bu olgu, zengin ve fakir arasındaki büyüyen farka işaret etmektedir. 1995-1996 dönemi ile 2003-2004 dönemi arasında yoksullukta düşme başlıca olarak, ülkenin kalkınma performansındaki başarısından çok emeğin katkısı ve yurt dışındaki işçilerin gönderdikleri dövizler sayesinde olmuştur.

Tablo 1. Nepal’de yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfus yüzdesi

1976	1985	1995	2002	2006
33%	41%	42%	38%	31%
Kaynak : CBS (2006)				

Bir yanda hükümet mekanizmalarındaki verimsizlik, yönetimde ve karar alma sürecinde geniş katılımın yokluğu ve hükümet ile kadrolarda sık değişme ile birlikte performans izleme ve değerlendirilmede sınırlı kapasite, diğer yanda yüksek cehalet (okuryazar olmama) oranı, kötü sağlık ve düşük düzeyde hıfzısıhha, düşük tahıl verimliliği, çocuklarda yüksek düzeyde kötü beslenme, temel hizmetlere erişimde yetersizlik ve gelenekler tarafından yönetilen sosyal yapıdan kaynaklı eşitsizlikler, kötü performansın sorumlularıdır (IMF, 2005). Farklı bakanlıklar arasında dağılmış olan yoksulluğun azaltılması faaliyetleri somut bir sonuç sağlayamamakta olup bunun nedeni yalnızca sektör politikaları ve yasalarda uyumsuzluk değil, aynı zamanda Maliye Bakanlığının yetersiz kaynak temelidir. Hayırsever kuruluşlarca fonlanan faaliyetlere devam edilmesi, mali kısıtlamalar nedeniyle zordur. Sivil toplum örgütleri tarafından gerçekleştirilen sayısız geliştirmeler ne saydamdır, ne de bu tür örgütleri koordine etmek ile görevli hükümet kuruluşu olan Sosyal Refahj Konseyine bildirilmemektedir. Kentleşme politikalarının yetersizliği ve göç ile bağlantılarının yokluğu, Onuncu Planda öngörülen; hem göç veren ve hem de alan bölgelerdeki sosyo-ekonomik faktörleri iyileştirmek yoluyla nüfusun dengeli mekansal dağılımının sağlanamadığı anlamına gelmektedir.

En son fakat en önemlisi, kenar mahalleler ve gecekondu yerleşimleri üzerine odaklanan kentsel konut sektörü, yoksulluğun azaltılması konusundaki geçmiş çabalarda büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Konut; sağlık, eğitim ve ulaştırma ile karşılaştırıldığında hükümet için birinci öncelik sırasına gelmemektedir. Konut; güvenli bir sığınak ile su, hıfzısıhha, elektirik ve yol gibi temel altyapılara erişimi bir araya getirmektedir. Sakinlerinin sağlıklarını ve yaşam kalitelerini iyileştirmektedir. Sıklıkla, gelir fırsatlarını artırmakta ve sahibi için bir yatırım aracı işlevi görmektedir. Sahibine veya sakinlerine toplumda saygı ve tanınma sağlamaktadır. Bu yolla konutlandırma, yoksulluğun üç boyutunun tümüne: gelir yoksulluğu, başlıca hizmetlere erişim ve göç, katılım ve saygı yoksulluğuna çözüm getirmektedir. Dolayısıyla, kent yoksulları için daha güvenli ve ekonomik konutlandırma, kentsel yoksulluğu önlemek için temel şarttır. Üç temel ihtiyaçlardan (barınak, gıda ve elbise) biri olarak mesken ihtiyacı, Nepal’in geçici anayasası tarafından garanti edildiği gibi tüm insanların temel hakları olup bunun yanı sıra farklı zamanlardaki çeşitli uluslar arası açıklamalarla da teyit edilmiştir. Nepal’in şu andaki değişmiş ortamında, demokratik ve kapsayıcı toplum, yoksulların mesken koşulları iyileştirilmeden mümkün olmayacaktır. Varlık birikimi, yaşlılıkta güvenlik, kadınlar için güçlenme ve çeşitli finansmanlar için sağlam teminat sağlayan servetin en büyük bileşenidir. Mesken yatırımı gelişmekte olan ülkelerde tipik olarak gayrisafi yurt içi hasılanın (GSYİH) %2-8’ini, brüt sermaye oluşumunun % 10-30’unu oluşturmaktadır.

Katmandu Vadisindeki Mesken Gelişimi Eğiliminin ve Kent Yoksullarının İhmalinin Araştırılması

Beş belediye ve ilave olarak doksan yedi köyden oluşan Katmandu Vadisi yaklaşık olarak 2,18 milyon nüfusu barındırmaktadır (ISRC, 2008). Kilometrekare başına 2.739 kişilik nüfus yoğunluğu ile son üç on yılda hızlı bir kentsel büyüme ile karşılaşmaktadır. Katmandu Vadisindeki dev mesken açığı, üç unsurun birleşiminden kaynaklanmaktadır. İlki, çevredeki tarımsal arazilerde temel tesisler olmadan, yerleşimin gelişi güzel yayılması ve hızlı kentleşme nedeniyle tarihsel çekirdek alanlarda yoğunlaşmadır. Nüfus 1971'den 1981'e % 23,8 oranında, 1981'den 1991'e % 44,2 oranında ve 1991'den 2001'e % 48,8 oranında artmıştır. Benzer şekilde, vadiin yerleşimleri 1979'da 104.993 mesken iken 2001 345.562 mesken olarak üç katına çıkmış ve yapılaşmış alan 1955'den 2000'e beş kat artmıştır. Büyüme motifi, en az yedi undurdan etkilenmiştir: fiziksel koşullar, kamu hizmetine erişilebilirlik, ekonomik fırsatlar, arazi piyasası, politik durum, plan ve politikalar (Thapa ve Murayama, 2010). Vadideki hanehalklarının yalnızca % 62,5'i kendi evlerinde yaşamakta olup, mesken stoğunun yaklaşık % 33,1'i kira için elverişlidir (CBS, 2004). Kiralık konut neredeyse tamamen, özel malik-inşaatçı tarafından sağlanmakta olup, toplam kentsel nüfusun % 252'nin ihtiyaçlarına hizmet etmektedir.

İkincisi, kentsel alanlarda artan mesken kirası ve mesken amaçlı arazi fiyatı toplumun yoksul kesimini, her türlü boş kamu arazisine konma ve vadi içinde ve çevresinde alan açma konusunda cesaretlendirmiştir. 1985'de vadide yalnızca 17 gecekondulu yerleşimi bulunmasına karşın, 2003 yılında bu sayı 64'e kadar çıkmıştır (LSGS, 2003). 18 yıllık sürede gecekondulu nüfusu 2.134'den 14.500'e yükselmiş olup, neredeyse yedi kat artmıştır. Kent merkezine yakın büyük gecekondulu yerleşimindeki nüfusun yarısından fazlası göçmenler veya oturdukları zemin katlar dükkana dönüştürülürken kent merkezinden uzaklaştırılan düşük gelir grubundan oluşmaktadır (Backe-Hansen, Olav ve ark., 1985). Katmandu'da, halı fabrikalarında işe giren yarı zamanlı işçiler ve ev hizmetçisi olarak çalışan çocuklar gibi düşük gelir grupları, yalnızca kötü bina yapısına sahip olan tehlikeli alanlarda çalıştığı ve yaşadığı için değil, aynı zamanda işlerinin emek-yoğun olması, eğitim düzeylerinin düşük olması ve alım güçlerinin düşük olmasından dolayı kırılgan bir yapıya sahiptir.

Üçüncü olarak; son zamanlar kadar vadide (ve Nepal'de) bir meskenin yapımı tamamen bireyin veya ailenin sorumluluğunda idi. Bu tür sahibi tarafından yapılan mesken sisteminde sahipler öncelikle kendi mali imkanları ile arsa parselini almakta ve daha sonra artırımlı bir esas üzerinde bir mesken inşa etmekte idiler (Adhikari, 1998). Hanehalklarının yalnızca % 252'i kanalizasyon sistemine bağlı idi ve hanehalklarının % 17'sinin elektrik bağlantısı bulunmamakta idir (NHCN, 1996). Son iki on yılda yoğun yerleşimlerin dışına yapılmış olan, meskenlerin yaklaşık % 30 ila 35'i, acil müdahale araçları için yol erişimine sahip değildi (MOPE, 1999).

Tüm bu unsurlar 2001 yılında dahi, 242.724 insan için mesken açığına neden olmuştur. 1991 yılındaki nüfus artış oranı (yani % 3,83) ile 2011 yılında nüfusun 2.357.312, 2021 yılında ise 3.434.100 olacağı tahmin edilmektedir. 2011 yılına kadar 5 ve 2011 yılından 2021 yılına kadar 4,5 olacak olan hanehalkı nüfusu ile 2021 yılına kadar konut birimi gereksinimi yaklaşık 435.662 olacak olup 2001 yılında vadideki toplam nüfusun % 15'ini temsil etmektedir (KVTDC, 2000) (Tablo 2). Kent yoksulu artış hızının halihazırdaki % 3,3 düzeyinde sabit olacağı varsayıldığında bile, 2021'e kadar 113.325 kent yoksulunu iskan etmek için ilave 14.376 konut birimi gerekmektedir.

Tablo 2. 2021 yılına kadar artan ilave nüfus için gereken konut birimleri

Özel	İlave Nüfus	Kişi sayısı/ hanehalkı	Kent yoksulla- rı için gereken konut birimi (mutlak yoksulluk sınırının altında olanlar)	Toplam konut birimi ihtiyacı
2001 yılına kadar mesken ihtiyacı	242,724	5	1,602	48,545
2001'den 2011'e kadar ilavemesken ihtiyacı	739,153	5	4,878	147,831
2011'den 2021'e kadar ilave mes- ken ihtiyacı	1,076,788	4.5	7,896	239,286
2021 yılına kadar toplam mesken ihtiyacı			14,376	435,662 (Vadinin 2001 yı- lındaki nüfusunun % 15'i)

Source: KVTDC, 2000'den güncellenmiştir.

Vadideki (ve Nepal'deki) konut sektörü, son birkaç on yılda; 1970'lerde alan ve hizmetler yoluyla hükümet sübvansiyonlu konut üretiminden 1980'lerdeki arazi toplulaştırma projelerine ve 2000'lerde özel apartman yapımına kadar, hem yapı biçiminde, hem de uygulama pratiğinde bir dizi eğilimlere tanık olmuştur. Hükümetin arazi geliştirme ve mesken sağlama çabaları, değişkenlik gösteren başarı ve başarısızlık düzeyleri ile üç farklı aşamada analiz edilebilir. 1977 yılında hükümet, vadideki evsiz ve topraksız devlet memurları için "Kuleswore konut projesi" (16,5 ha alan üzerinde) ve genel halka hitap eden "Dallu konut planı" (10,8 ha alanda) olarak adlandırılan iki konut projesi planlamıştır. Bu projeler için gereken arazi, kamulaştırma yetkisi ile temin edilmiştir. Bununla beraber, yerel toprak sahiplerinin, arazilerinin düşük bedelle tazmini (Ropani 1 başına 10.000 Rupî olan tazmin oranı arazinin geliştirmesinden sonra 16.000 Rupî'ye yükselmiştir.) nedeniyle sert direnci, esas arazi sahiplerinin yerlerinden edilmesi, Katmandu Vadisi Şehri Kalkınma Komitesinin (KVTDC) kötü teknik ve yönetsel kapasitesi, fiziksel altyapıların süreli temini için hizmet kuruluşları arasında koordinasyon yetersizliği, inşaat gecikme (2-3 yılda bitirileceği tahmin edilmesine karşın 10 yıldan fazla sürmüştür) ve dolayısıyla yaklaşık maliyetin çok aşılması, ilk planlanan girişimin etkisini azaltmıştır. İlk "Dallu Projesi"; arazi sahiplerinin, arazilerinin iade edilmesi veya hükümet tarafından teklif edilen orandan kırk kat yüksek olan piyasadaki orandan tazmin edilmeleri talebi nedeniyle, 1990 yılında insanların taşınması sırasında arazi toplulaştırma projesine dönüştürülmek zorunda kalmıştır. Arazi sahiplerinin artan memnuniyetsizliği ile KVTDC, 1988 yılı Şehir Kalkınma Kanunun yasalaşmasından sonra, Kılavuzlu Arazi Geliştirme (GLD) ve Arazi Toplulaştırma (LP) olarak adlandırılan, katılımcı bir yaklaşımı esas alan başka iki arazi geliştirme modeli uygulamıştır. GLD programı kapsamında geliştirilmesi planlanan yol 475 km olup, günümüze kadarki ilerleme 300 km'dir. Yararlanıcılar 2.800 milyon Rupî değerinde 170 ha arazi bağışlamış olmakla beraber hükümet projeye yalnızca 70 milyon Rupî yatırım yapmıştır (KVTDC, 2002). Tamamlanan onbir arazi toplulaştırma projesinden, başarılı olanı son on yıldaki (1988-2003), 5.980 arazi sahibini yarandıran 7184 adet mesken parseli ve diğer parsellerin başarıyla geliştirildiği son projedir. Bunlara ilave olarak, yerel gayrimenkul ve bireysel arazi simsarları, 1971 ve 1981 yılları arasında Katmandu Lalitpu belediyelerinde 1.270 hektar alanı konut amaçlı olarak kullanıma açmıştır. (Halcrow Fox ve ark, 1991). 1990'ların ortalarında, arazi ve konut geliştirmede özel sektör yatırımlarını teşvik etme politikası belirlemiş ve 1997 yılı Apartman Sahipliği Kanununu yayımlamıştır. Bu kanun, yasal ve idari engellerden dolayı ancak 2003 yılında nihayetlendirilebilmiştir. Üç yıllık bir dönem içinde dört kadar özel konut projesi 2003 ve 2005 yılları arasında 254,3 Ropani arazide 965 konut birimi üretebilmiştir. Halktan gelen yoğun talep üzerine, şimdiye dek 150 kadar gayrimenkul şirketi hali hazırda Nepal Arazi ve Konut Geliştirme Birliğine tescil edilmiştir.

Hükümetin çabasına ve son zamanlardaki özel sektör desteğine karşın, vadideki konut arzı yetersizdir. Ayrıca uygulanan projelerin, hedef gruplar, ekonomiklik, konumlar ve yerleşim planları açısından bir çok yetersizliği bulunmaktadır. İlk olarak, kamu kurumları (KVTDC ve belediyeler) tarafından yürütülen konut projelerinin boyutu ve ölçeği, vadideki yüksek barınak talebi karşısında önemsiz kalmaktadır. Kamu sektörü son yirmibeş yılda (1977-2003) yalnızca 8.095 adet (arazi

toplulaştırmadan 7.184, saha ve hizmetlerden 911) mesken arazisi üretmişken, sadece Katmandu Büyükşehir Belediyesi tarafından verilen yıllık inşaat ruhsatı sayı olarak (1999'dan 2001'e kadar) 3.619'dur (Shrestha, 2006). İkinci, ana yerleşim planı, kent blokları, katkı oranını da kapsayan yol genişliği ve açık alanlar gibi alt yapı temini bölgeye özgü hale gelmiş, gerçek ihtiyaç esasından çok arazi sahibi tarafından karar verilmiştir. Proje finansmanında kendi kendine yeterliği koruma gereksiniminden dolayı bu tür planlanan alanlar sıklıkla destekleyici işlevlerden yoksun olup, kötü sosyo-kültürel imkanlara sahiptir. Üçüncü olarak, önerilmiş olan, Katmandu vadisi 2020 Kalkınma Planında tavsiye edilen en düşük brüt yoğunluk olan hektar başına 300 kişi ile karşılaştırıldığında, bu olaylarda brüt yoğunluk çok düşüktür (Kuleswore konut projesinde hektar başına 159 kişi ve Gongabu arazi toplulaştırma projesinde hektar başına 143 kişi). Konut kompleksi içinde sosyal ve dini faaliyetlerin yetersizliği, kapıdaki özel güvenlik ile dışarıdakilerin içeri girmesinin sınırlandırılması, özel sektör tarafından geliştirilen bir çok "kapı toplumu" şehrin yalnızca yatakhane bölümüne çevirmiştir. Bu tür toplu konutlardaki insanlar yalnızca ev satın almamakta, aynı zamanda toplu konut tarafından sağlanan "yaşam tarzını" yaşamaya da hazır olmalıdırlar.

En son fakat en önemlisi, vadideki konut geliştirme bölümü, kenar mahallelerde ve gecekondu yerleşimlerinde yaşayan kent yoksullarını pek çok açıdan büyük ölçüde ihmal etmiştir. İlk olarak, devam eden arazi toplulaştırma programları ve konut geliştirme, yalnızca yerel arazi sahiplerini ve yüksek gelir gruplarının yararına olmuştur. Yeni konutların sakinlerinin çoğunluğu, vadide zaten evleri olan seçkin gruplar idi. Esasen bu kişiler konutu, gelecekte yüksek değerli spekülasyon için ticari bir girişim ve yatırım aracı olarak görmektedir. Arazi sahiplerine geri dönen geliştirilmiş arazinin piyasa değeri, % 300'den % 600'e kadar artmıştır (Karki, 2004). Hükümetin hizmet kuruluşları, planlanan alanlarda elektrik, telefon ve su temini hizmetini sağlamaktadırlar. Bununla beraber, dağınık alanlarda yaşayan kent yoksulları, yola, foseptik tankına ve kanalizasyon çukuruna ve zeminden pompalamaya erişim ile kendileri uğraşmak zorundadırlar. COMFORT Housing Limited (Özel geliştirici) tarafından geliştirilen Panipokhari Katmandu Toplu Konutunun (TCH Kulesi III) maliyeti kat başına 5.900.000 Rupı ile 9.300.000 Rupı arasında değişirken, Sinanamangal-Katmandu'daki "Guna Kolonisinde" (çok katlı apartman) 3 yatak odalı apartman dairesi için 3.400.000 Rupı (850 fit kare) ile 3.900.000 Rupı (907 fitkare) arasında değişmektedir. Son on yılda Katmandu'da konut fiyatının gelire olan oranı 10,6 iken şu anda kat be kat artmıştır. İkinci olarak, uzun vadeli geri ödeme planlarına sahip, farklı projeleri esas alan geniş çaplı konut kredileri sağlayan kamu ve özel bankaları da içeren sayısız finansal kurum düşük gelir grupları için, bu grupların bankada mortgage (ipoteke) olarak yatıracak hiçbir şeyleri olmadığından dolayı faydası yoktur. Kent yoksulları, borçlunun aylık gelirinin geri ödemelerin aylık taksitlerinin üç katı olması gerektiği şeklindeki politika yüzünden, Nepal Konut ve Ticaret Finansman Şirketinin beş yıl geri ödeme vadeli 300.000-500.000 Rupı arasında değişen bireysel kredi hizmetinden çok zor yararlanabilmektedir. Üçüncüsü; hükümetin, 1996 yılı Ulusal Barınma Projesinde kent yoksulları için mesken sorununa ilgi gösterilmesi gereksinimini tanımış olmasına karşın şimdiye kadar, yoksulları yarandıracak projelerin nasıl uygulanacağı konusunda hiçbir politika veya yönerge formüle edilmemiştir. Yoksullukla Mücadele Fonu Kurulu, konut ve komşuluk bölgesi iyileştirmesinden çok gelir artırıcı faaliyetler ile ilgilenmektedir. Bundan başka hükümetin Ulusal İnşaat Yasasını kabul etmesi ve inşaat ruhsatı için başvuru sırasında binanın yapısındaki sismik tasarımın sunulmasının kenar mahalleler ve gecekondu bölgelerinde yaşayanlar açısından, bu tür yasadışı yerleşimler normal izin sisteminin ve geliştirme kontrol mekanizmasının kapsamına girmediğinden dolayı, bir anlamı yoktur.

Katmandu Vadisi Kent Yoksulları Vaka Çalışması

(a) Shankamul Gecekondu Yerleşimi (SSS), (b) Paurakhi Basti Gecekondu Yerleşimi (PBSS), (c) Ramhiti İyileştirilmiş Gecekondu Yerleşimi (RISS) (D) Dahaukhel kenar mahalleler bölgesi olarak adlandırılan dört farklı koşul içinde yaşayan Katmandu Vadisi kent yoksulları, yapılandırılmış bir anket araştırması formu1 (dört alt başlık altında yirmi ila otuz civasında soru bulunmakta olan) ve saha ziyareti (Tablo 3) yoluyla ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Veri toplama, fiziksel ve altyapı koşulları, sakinlerin yerleşimlerin ve hayat standartlarının iyileştirilmesi konusundaki görüşlerini de içeren sosyoekonomik durumları ile birlikte kişisel bilgileri kapsamaktadır. Ayrıca; kamuda, özel sektörde ve sivil toplum örgütlerinde çalışan ilgili paydaşlarla çok sayıda resmi ve gayriresmi tartışmalar düzenlenmiştir.

Tablo 3. Katmandu Vadisi ken yoksulları vaka çalışması yerleşimlerinin kavramsal altyapısı.

Vaka Çalışması Bölgeleri	SSS	PBSS	RISS	SDK
Konum	Shankamul, Ward Numara .10, Katmandu	Thapathali, Ward Numara.11, Katmandu	Baudha, Ward numara 6, Katmandu	Dhaukhel, Ward numara 14, Katmandu
Yerleşik	> 20 yıl (eski)	< 5 yıl (yeni)	> 20 yıl (eski)	> 20 yıl (eski)
Hanehalkı sayısı	120	366	127	26
Toplam Nüfus	660	2,196	749	Not available
Etnik Gruplar	Farklı etnik grupların karışımı	Farklı etnik grupların karışımı	Çoğunlukla Gurung -Rai kasti	Çoğunlukla Khadgi -Sahi kasti

SDK vakası dışında geri kalan üç gecekondulu yerleşimleri, Nepal'in farklı bölgelerinden, özellikle komşu bölgelerden ve Nepal'in güney ve doğu bölgesinden göç eden insanlardan oluşmaktadır. Barınakların çoğunluğu kendi sahipleri tarafından yapılmış olup, az bir kısmı daha önceki sahiplerinden satın alınmıştır. Yerel sivil toplum örgütü olan 'Lumanti Barınma Destek Grubu(LSGS)', hayırsever kuruluşlardan aldığı mali destek ile bu insanlara tuvaletlerin yapımında, el pompası temini ve yaya geçitlerinin döşenmesinde yardım etmiştir. Ankete cevap verenlerin çoğunluğu, aile üyelerinin Nepal'in diğer bölgelerinde arazisi veya konutu olup olmadığı bilgisini açıklamakta isteksiz davranmıştır. PBSS gecekonducuları başka yerde mülkleri olmadığını belirtirken, RISS sakinlerinin pek çoğu, aile üyelerinin Nepal'in diğer bölgelerinde bazı mülkleri (arazi veya konut) olduğunu kabul etmişlerdir. Fiziksel, sosyo-ekonomik açıdan ve görüşleri açısından farklı biçimlerde olan dört yerleşim bölgesinin karşılaştırması ve kıyaslaması, politika formülasyonu için anlamlı olan bir çok ders çıkarılmasını sağlamıştır. İlk olarak, eski ve iyileştirilmiş yerleşimlerde mesken koşulları ve fiziksel altyapı, yeni olandan daha iyidir. Eski yerleşim bölgelerindeki hanehalları, daha örgütlü olup zorla tahliye edilme korkuları daha azdır. Özellikle SSS ve RISS bölgelerinde LSGS'nin komşuluklarının iyileştirmesine katılması da ayrıca, hanehalkları tarafından yasadışı işgallerinin dolaylı yoldan yasallaştırılması olarak anlaşılmıştır. PBSS bölgesindeki tüm yapılar 5 yıldan daha yeni iken SDK bölgesindeki yapılar hemen hemen 20 yıldan eskidir. SSS bölgesinde, yapıların yaşı yaklaşık % 70'i 16-20 yıl arasındadır (Table 4). SSS ve PBSS bölgelerindeki konutların hemen hemen tamamı yalnızca tek katlı olup, RISS bölgesindeki evlerin çok azı 2-3 katlı, SDK bölgesindeki ise çoğunluğu 3-4 katlıdır.

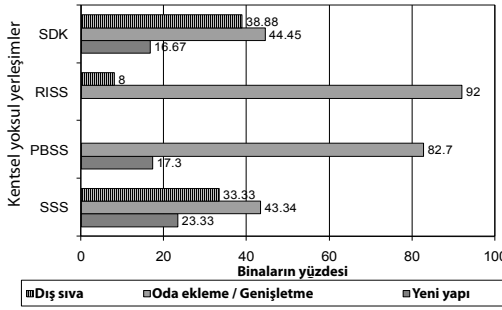
Tablo 4. Katmandu vadisi kenar mahalleleri ve gecekondulu yerleşimlerinde konutların yaşı

Vaka çalışmasının yapıldığı yerleşimler	Konutların Yaşı (Yıl)				
	0-5	6-10	11-15	16-20	>20
SSS	3.30%	6.60%	16.66%	70.14%	3.3%
PBSS	100%				
RISS	5.70%	8.57%	11.42%	22.8%	51.44%
SDK					100%

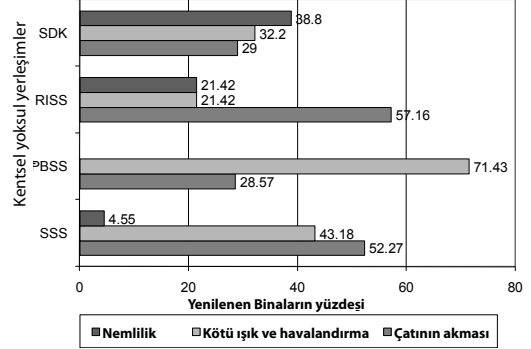
Yerleşimlerin yaşı aynı zamanda kullanılan yapı malzemeleri yapı teknolojilerini de belirlemiştir. Örnek olarak SSS ve RISS bölgelerinde tuğla, çamurda içi boş çimento blok ve çimento harcı, ahşap kapı ve camlı pencereler gibi çeşitli malzemeler kullanılmışken, PBSS bölgesinde plastik, oluklu galvanize demir (OGD), bambu gibi geçici malzemeler kullanılmıştır. Bununla beraber OGD, çalışılan yerlerin tümünde kullanılmıştır.

İkinci olarak, arazi kirasının ve arazi hakkının yetersizliğinden dolayı gecekondulu yerleşimlerdeki hanehalkları iyileştirme işlerine yatırım yapma konusunda isteksiz bulunmaktadır. Büyük yenileme işleri, yeni katlar ile odaların eklenmesi, var olanların genişletilmesi ve tuvalet yapımını (Şekil 1a) içermektedir. RISS olayı dışında, hanehalkının dörtte birinden daha azı, daha iyi ışıklan-

dırma ve havalandırma için konutlarında yeni açıklıklar yapmışlardır. Benzer şekilde, SSS bölgesindeki hanehalkının % 33,33'ü ve SDK bölgesindeki hanehalkının % 38,88'i dış duvarı sıvamışlardır. Üçüncü olarak çatı sızdırması, kötü ışıklandırma ve havalandırma ve zemin katta nemlilik tüm vakalarda karşılaşılan ortak sorunlardır (Şekil 1b). SSS (% 52,27) ve RISS (% 57,16) bölgelerindeki hanehalklarının yarısından fazlası, konutlarında çatı sızıntısı sorunu ile karşı karşıyayken bu rakam PBSS ve SDK vakaları için hemen hemen yüzde ellidir. PBSS bölgesindeki hanehalkının üçte ikisinden fazlası kötü ışık ve havalandırmaya maruz kalmaktadır.

(a) Gerçekleştirilen yenileme işi

(b) Konutlardaki fiziksel sorunlar

Şekil. 1. Çalışma alanlarındaki konutların fiziksel özelliği

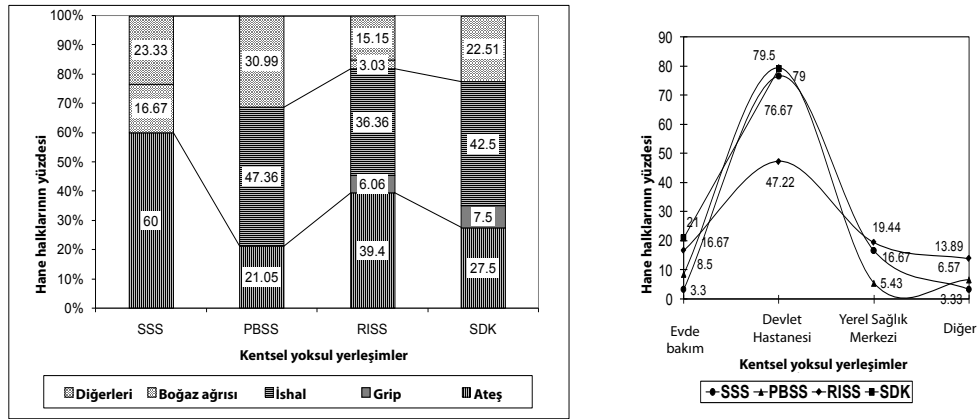
Dördüncü olarak, yasa dışı statüye rağmen, üç gecekondu yerleşimindeki hanehalkları, LSGS ve hayırsever kuruluşlarından aldıkları destekle; su şebekesine, hızsızihha hizmetine ve elektrige erişim gibi temel gereksinimleri karşılayabilmekte olup, SDK bölgesinde bu tür tesisler yetersizdir. Bu bölgedekiler sıklıkla, içme suyu temini amacıyla farklı yerlere konumlanan ortak su tanklarından su toplamaktadır. Çamaşır yıkama ve banyo için el pompaları ve kuyular kullanılmaktadır. Hizmet temininin olmaması ve belediye hizmetleri temini yetersiz olmasından dolayı, SDK bölgesindeki hanehalkı ciddi su yetersizliği ile karşı karşıyadır. RISS vakası istisna olmak üzere, atıkların özel girişimler tarafından toplandığı yerlerde, geri kalan üç vaka yerindeki hanehalklarının çoğunluğu çöplerini halka açık cadde köşesine veya doğrudan nehir kenarlarına atmaktadır. Yemek pişirme ve diğer amaçlar için gaz kullanımı, RISS bölgesindeki hanehalkının % 92,10'u bu kaynağa bağlı olduğundan artmaktadır. SSS bölgesindeki hanehalkının yaklaşık üçte biri, PBSS bölgesindekilerin üçte ikisi ve SDK bölgesi sakinlerinin dörtte birinden azı, günlük yemek pişirme için hala odun kullanmaktadır. Beşinci olarak kent yoksulları, kalabalığı ve yoğunlaşmayı hafifletmek amacıyla aynı alanı çok amaçlı olarak kullanmaktadırlar. Oturma odası çalışma alanı, ailenin bir araya geldiği, sabah ve gün içinde misafirlerin kabul edildiği ve geceleri uyunan yer olarak işlev görmektedir. Kent fakirleri ayrıca, ihtiyaç olduğunda alanları ve faaliyetleri bölmek için kişise eşyalarını yerleştirmekte ve geçici araçlar kullanmaktadır. Yalnızca iç mekanlar değil, evlere bitişik dış mekanlar da en iyi şekilde kullanılmıştır. Altıncı ve sonuncusu sakinlerin, deprem ve su baskını gibi doğal afetlerden güvende olma konusunda bilgileri azdır. PBSS bölgesinde ankete katılanların hemen hemen hepsi yerleşimlerdeki tehlikenin farkında iken, yeni barınaklarda yaşayan sakinler, güçlendirilmiş çimento yapı nedeniyle sismik riske karşı güvende olduklarını hissetmektedirler.

Sosyo-ekonomik koşullar konusundaki karşılaştırmalı çalışma da ayrıca, kent yoksullarının iskanında birçok özelliği ortaya çıkarmıştır. İlk olarak, aylık aile gelirinde geniş bir geniş bir değişkenlik aralığı bulunmaktadır. Örnek olarak PBSS bölgesindeki gecekondu ailelerinde altıüyel bir ailenin aylık geliri 6.000 Rupı iken aynı topluluktak aynı sayıda üyeye sahip başka bir aile aylık 40.000 Rupı kazanmaktadır. Böyle bir değişkenlik aynı zamanda diğer vakalarda da açıkça görülmektedir. Bununla beraber gelir düzeyindeki değişkenliğin başlıca sebebi, yurt dışında çalışan aile üyelerince gönderilen dövizlerdir. Kent yoksullarının harcama motiflerinde benzerlikler bulunmaktadır: en yüksek harcama gıdaya, gıdadan sonra eğitim ve giyime yapılmakta olup en düşük öncelik ise sağlık sektörüne verilmektedir. İkinci olarak aralarındaki sosyal bağ ve toplumsal şebeke güçlüdür. Örnek olarak; Gecekondu Örgütü, Ramhiti Komşuluğu İyileştirme Komitesi, "Ama Samuha ve Bal Bikash" (Anneler grubu ve çocukların kalkınması), RISS'deki "Guthi Samaj"ı ve "Gyan Jyoti" Kadınlar Kooperatifi, "Mahile Yekta" (Kadınlar Birliği) Grubunu içeren Kadınlar Tasarruf Komitesi,

SSS bölgesindeki Buddha Marga Komşuluğu Kalkınma Komitesi gibi örgütler, yalnızca toplumu etkin olarak güçlendirmekle kalmamakta, aynı zamanda, komşuluklarda paraya ve başka desteklere ihtiyacı olanlara yardım etmektedir. SSS ve RISS bölgelerinde evlerdeki küçük iyileştirmeler, arıtma ve eğitimler için gerekli para sıklıkla arakadaşlardan, akrabalarından, komşulardan ve kooperatiflerden ödünç alınmaktadır. Kooperatifler ve toplumsal örgütler geri kalan iki konuda çok güçlü olmadıkları için, toplulukları dışındaki kooperatiflere veya arkadaşları ve akrabalarına bağlı olmak zorundadır. Bununla beraber, gecekondü yerleşimleri içerisinde çalışan kooperatifler, kadın kooperatiflerinin ölçeğinin ötesinde büyük miktarda para gerektiren konut yapımı ve iyileştirmelerinden çok, başlıca olarak gelir yaratıcı işler için kadınla üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Üçüncü olarak, hıfzısıhha ve hijyenik olmayan ortamdan kaynaklı, humma, grip, ishal vb. gibi çeşitli hastalıklardan mağdur olmuşlardır (Şekil 2a). SSS vakası istisna olmak üzere geri kalan üç yerleşimde hanehalklarının üçte birinden fazlası ishalden sıkıntı çekmiştir. Tedavi için, hanehalklarının çoğunluğu, nispeten ucuz olan yakınlardaki devlet hastanelerine gitmektedirler (Şekil 2b). SDK bölgesinin sakinlerinin % 21'i ve RISS bölgesindeki hanehalklarının % 16,67'si tedavi için daha çok Özel Klinikleri tercih etmektedir. SDK vakası dışında diğer vakaların her birinde birkaç hanehalkı, eczanelerde çalışan satıcılara danıştıktan sonra ilaç almaktadır.

Şekil. 2. Kenar mahalleler ve gecekondü yerleşimlerinde sağlık durumu konusunda karşılaştırmalı çalışma

Dahası, tüm vakalardaki hanehalkları, çocuklarının eğitimi ile yakından ilgilidir. Gecekondü sakinlerinin çoğunluğu çocuklarını komşulukların dışında bulunan okullara göndermekte, diğerleri ise özel yatılı okullara kabul edilmektedir. Dördüncüsü, dört vakadaki her bir topluluk, belediyenin rolü, komşuluğun iyileştirilmesi ve yeniden iskan konularına ilişkin olarak farklı görüşlere sahip olmalarına karşın, çoğunluğu arazi mülkiyeti belgesi alma konusuyla çok ilgilidir. SSS bölgesindeki gecekondü sakinleri, topluluk ve yer ile duygusal bağları nedeniyle yeni bir bölgede daha iyi imkanlar elde edecek olsalar dahi, mevcut yerleşimlerini terk etme konusunda istekli değildirler. Bunun yerine, daha iyi ve fazla imkanlar ile yerleşimlerini iyileştirmeyi tercih etmektedirler. Bununla birlikte, PBSS vakası bunun tam tersi durumdadır. Buranın sakinleri araziye bedelsiz almaları durumunda, daha iyi tesisler için mevcut bölgelerini terk etmeyi tercih etmektedirler.

Komşuluktaki en çok arzu edilen iki unsur sorulduğunda, RISS bölgesindeki katılımcılar temel olarak en az dört farklı cepheden bahsetmiş olup bunlar; (a) iyi hıfzısıhha, tuvalet tesisi ve su temini (b) toplu taşıma hizmetleri için daha elverişli konum, (c) birlik, kooperatif ve yardımsever toplum ve (d) okul, gençlik kulübü vb. eğitim tesisleridir. SDK vakasında da hanehalklarının çoğunluğu, topluluklarının ve komşular arasındaki işbirliğinin “en çok arzu edilen unsurlar” olduğu görüşündedirler. Komşuluktaki en hoş gitmeyen unsurlar sorulduğunda ise, katılımcıların çoğunluğu “alkole düşkünlük” ve gençler arasındaki kavganın” toplulukta en çok huzur bozucu unsurlar olduğunu belirtmişlerdir. Yüksek yoğunluktan kaynaklanan huzursuzluk, yetersiz sağlık

ve eğitim tesisleri, devletin kent yoksullarına olan yetersiz ilgisi toplulukta değiştirilmesi gereken ve en hoş gitmeyen unsurlar olarak bahsedilmiştir. SDK bölgesinin sakinleri ayrıca topluluklarında, içki içme ve kavga etme sorunu ve bunun yanı sıra kirli çevre, yetersiz halk eğitimi ve toplum farkındalığı sorunları ile karşı karşıyadır. Tüm vakalardaki pek çok hanehalkı, yerel yönetimin kendilerine iş bulma ve gelir getirici aktiviteler temin etme ve yanı sıra arazi mülkiyeti belgesi alma konusunda yardım etmesi gerektiğine inanmaktadır. En son fakat en önemlisi, tüm vakalardaki hanehalklarının çoğunluğu, yeterli mali yardım ile uzun dönemli kredi almaları durumunda konutlarını iyileştirmeye isteklidirler.

Sonuçlar ve Öneriler

Genel olarak 1970'lerden ve özel olarak 1990'lardan bu yana Nepal hükümetinin yoksulluğun azaltılması konusundaki çok sayıdaki çabaları; yalnızca ulusal düzeyde politika entegrasyonunun yetersizliği ile belediye düzeyindeki programların uygulanması sırasında sektörel kuruluşlar arasındaki yetersiz koordinasyon ve işbirliği değil, aynı zamanda kent yoksulları ve onlara konut temininden çok esas olarak kırsal bölgeleirnin diğer sektörlerinde yoğunlaşan programlardan dolayı da yetersiz bulunmuştur. Sonuç olarak Nepal'deki yoksulluk düzeyi otuz yıl önceki ile hemen hemen aynı seviyede kalmıştır. Katmandu vadisindeki hem özel, hem de kamu sektörü tarafından gerçekleştirilen mevcut mesken ve arazi geliştirme planları ve resmi finans piyasası kent yoksulları ve ekonomik olarak dezavantajlı grupların ihtiyaçlarına hitap etmekte yetersizdir. Sonuç olarak bu insanlar, nehir kenarlarındaki kenar mahalleler ve gecekondu yerleşimleri ile Katmandu vadisindeki başka felakete karşı savunmasız bölgelerde yaşamaya zorlanmışlardır. Vadideki kent yoksullarının yaşadığı dört farklı yerleşimde yapılan ayrıntılı bir vaka çalışması, bu insanların çeşitli türdeki hastalıklardan, su baskını, deprem ve zorunlu tahliyeden kaynaklı psikolojik gerginlikten sıkıntı çekmelerine ve bunların ötesinde sosyal olarak marjinalize ve kent hizmetlerinden mahrum olmalarına karşın, sınırlı imkanları ve diğer acil ihtiyaçları karşılayan güçlü bir sosyal bağa ve toplumsal organizasyona sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. 1996 yılı Ulusal Barınma Politikası, ve Yoksullukla Mücadele Fonunun etkisi bu insanlar için açık değildir. Bu eğilimi tersine döndürmek için, yoksulluğun azaltılması, afet yönetimi, kentleşme ve konutlandırma konularında politikaların ve programların ulusal düzeyde entegrasyonu şart iken, kent yoksullarının Katmandu'da devam eden arazi ve konut geliştirmeye dahil edilmesi, esnek alan planlaması, alanın artımlı bir esasta genişletilmesi, enerji verimliliğine sahip ve afete dayanıklı barınak için planlama standartları ve kentsel tasarım yönergeleri formüle edilmesi için vadi düzeyinde yeni bir yasa ile desteklenen tek bir geliştirme otoritesi de gereklidir. Yerel belediye ölçeğinde, sivil toplum örgütleri, hayırsever kuruluşlar, hanehalklarını da içeren yerel yönetim arasında iş birliği, yalnızca gelir artırıcı faaliyetler konusunda eğitim, toplumsal güvenin ve finans sisteminin tesisi yoluyla yerel toplumların, komşuluklarının daha uzun vadeli olarak yönetimi için eğitilmesi ve güçlendirilmesi açısından değil, aynı zamanda kalkınma fonu ve programını verimli kullanım için entegre etme açısından da şarttır. Kent yoksullarına konut sağlanması gelir artırıcı yerler, sosyal örgüt yoluyla hanehalklarının güçlendirilmesini içeren temel hizmetlere erişimi içerdiği için, bu strateji, Nepal'de yoksulluğun azaltılması için etkili bir strateji olmalıdır. Bundan başka aşağıda belirtilen kilit öneriler bulunmaktadır:

(a) Gerçek gecekondu sakinlerini tanımlama ve arazi haklarını tanıma yanında yasadışı toprak işgalinin durdurulması için kriterler ve politik bilinç geliştirilmelidir,

(b) Daha hızlı onay prosedürleri, konutlandırma kredileri için daha düşük faiz oranları, daha düşük küçük parsel alanları vb. gibi çeşitli teşvikler yoluyla, arazi toplulaştırma ve düşük-gelirli konutlandırılmasına özel sektörün katılımı için elverişli ortam yaratılması,

(c) Hanehalkları grubuna veya kooperatifler için grup kredileri yanında evsahiplerine evlerini iyileştirme ve genişletme imkanı veren artımlı krediler –çoklu küçük kısa vadeli krediler- teşvik edilmelidir,

(d) Çeşitli paydaşlar arasında ortaklık kurulması, kent yoksullarına düşük maliyetli konut arzı için gereklidir. Hükümet, uygun bölgelerde ekonomik arazi ve dışsal alt yapı sağlamalıdır. Düşük gelirli hanehalkları teşvik edilmeli ve konutlarının artımlı geliştirilmesi için tasarrufta ve yatırımda

bulunmalarına imkan verilmeli, bunun yanı sıra yapılmı ve iyileştirme süreci üzerinde kontrol korunmalıdır. Sivil toplum örgütleri toplulukların kapasitelerini geliştirmeli ve farklı paydaşlar arasında iletişiminde bulunmalıdır. Ve de özel sektör mal ve hizmetleri daha düşük fiyatlarla sağlamalıdır.

KAYNAKÇA

- ADB/ICIMOD. (2006). *Nepal çevresel değerlemesi: Baş gösteren konular ve zorluklar*. Katmandu: ICIMOD.
- Adhikari, A. P., (1998). *Nepal'de Kentsel Çevre Planlaması: Analiz, Politikalar ve Öneriler*, IUCN – Dünya Koruma Birliği.
- Backe-Hansen, Olay ve ark., (1985). *Katmandu Projesi*, Yüksek Makine Mühendisliği Tezi Trondheim Üniversitesi, Norveç Teknoloji Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Trondheim.
- CBS (Nepal Merkezi İstatistik Bürosu), (2004). *Nepal Hayat Standartları Araştırma Raporu 2003/04*, Cilt. I ve Cilt. II.
- CBS (Nepal Merkezi İstatistik Bürosu). (2005). *Nepal Hayat Standartları Araştırmasından (2003-04) Yoksulluk Analizi Konusunda Özet Sonuçlar*, Katmandu, Nepal.
- Merkezi İstatistik Bürosu (2006). *Rakamlarla Nepal*, Ulusal Planlama Komisyonu, Nepal Hükümeti, Katmandu, Nepal.
- Gautam, B.R. (2007). Nepal'de Yoksullukla Mücadele: Yoksullukla Mücadele İçin Bürokrasi En İyi Araç mıdır? Norveç Kalkınma Araştırması Birliği Yıllık Konferansında sunulan çalışma, Christian Michelsen Enstitüsü, Bergen, NORVEÇ, Kasım 5-7.
- Halcrow Fox Associates ve ark., (1991). *Katmandu Vadisi Kentsel Gelişim Planları ve Programları: Katmandu Vadisi Strateji Planı*, Cilt. I: Metin, Konut ve Kentsel Gelişim Departmanı, Konut ve Fiziksel Planlama Bakanlığı /HMG.
- IMF (Uluslararası Para Fonu) (2005). *Nepal: Yoksulluğun Azaltılması Stratejisi Çalışması İlerleme Raporu*, IMF Ülke Raporu No. 05/351. Washington D.C.
- Karki, T. K., (2004), Katmandu Vadisinde arazi toplulaştırma uygulaması deneyimleri, *Habitat International* 28, 67-88.
- KVTDC (Katmandu Vadisi Şehri Kalkınma Komitesi), (2000), *Katmandu Vadisi Kalkınma Planı– 2000*, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Nepal Majesteleri Hükümeti.
- KVTDC (Katmandu Vadisi Şehri Kalkınma Komitesi), (2002), *Katmandu Vadisi Uzun Dönemli Kalkınma Konsepti*, Katmandu Fiziksel Planlama ve Uygulama Bakanlığı, KVTDC.
- LSGS, (2003). *Katmandu ve Lalitpur Kent Yoksulları Toplumunun Durum Analizi*, Katmandu: Lumanti (yayınlanmamış makale).
- MOPE (Nüfus ve Çevre Bakanlığı), (1999), *Katmandu Vadisi Çevresel Planlaması ve Yönetimi*, Nepal Majesteleri Hükümeti, Katmandu.
- Nepal Rastra Bank (2008). *Nepal'de dezavantajlı grupların güçlendirilmesine yönelik mikrofinansman: Yenilikler ve Uygulamalar, Sahakarya Projesi*, Uluslararası Çalışmalar ve İşbirliği (CECI), Katmandu, Nepal.
- NHCN (Nepal Ulusal Habitat Komitesi), (1996). *Ulusal Eylem Planı*, Katmandu.
- NPC (National Planning Commission), (2002), *Onuncu Plan 2002- 2007*, Katmandu.
- Yoksullukla Mücadele Fonu (2003). *Yoksullukla Mücadele Fonuna Giriş*, Kathmandu Nepal.
- Shrestha, B.K., (2006). Katmandu Vadisinde Arazi Toplulaştırma Sistemi– altyapı finansında başarı ancak kentsel çevre konusunda başarısızlık, *SCITECH Nepal, Bilimsel ve Teknik Çalışmalar Bülteni*, (9) 3, Nepal Mühendislik Üniversitesi, Aralık, 7-19.
- Thapa, R.B. ve Murayama, Y., (2010). 'Nepal Katmandu Vadisinde kentsel gelişimin itici güçleri': Analtık hiyerarşi prosesinin etkinliğinin incelenmesi, *Uygulamalı Coğrafya* 30, pp. 70-83
- UNDP (2009). *Nepal İnsani Kalkınma Raporu 2009: Devlette değişim ve insani kalkınma*, UNDP, Katmandu, Nepal.

TÜRKİYE’DE YOKSULLUKLA MÜCADELEDE YENİ BİR ARAÇ: KALKINMA AJANSLARI *

Yrd. Doç. Dr. Mustafa SAKAL

Dokuz Eylül Üniversitesi, Ekonomi Bölümü

Dr. Ergüder CAN

İzmir Kalkınma Ajansı, Genel Sekreter

Yoksulluk - Özlü bir tanımdan, özlü bir kavramlar tarihine.

Yoksulluk ve yoksullukla mücadele, bugün kalkınma politikalarındaki rolleri kademeli olarak artan kilit kavramlardır. Yoksullukla mücadele, kalkınma çalışmalarındaki temel siyasi başlıklardan biri olarak kabul edilirken, yoksulluğu azaltma stratejileri üzerine çalışmalar güncel akademik literatürde daha çok mevcuttur. Diğer bir deyişle, bugün yoksulluk ve yoksulluğu azaltma kavramlarına odaklanmadan, kalkınma politikaları hakkında konuşmamız mümkün değildir.

Bu, dünyanın farklı ülkelerinde, farklı bölgeler ve kıtalar boyunca farklı kalkınma düzeylerinde, aynı anda gözlenebilen bir akımdır. 80’li yıllarda, dünya çapında yükselen serbest piyasa ekonomileri tarafından “refah devletinin” yıkılmasıyla açıklanmaktadır¹.

İkinci Dünya Savaşı’nın bitiminden bu yana ekonominin kilit faktörlerinden biri olarak, gerek ekonomi gerekse emek piyasalarında ve diğer makroekonomik ölçütlerde kamu çıkarını koruma adı altında merkezi bir rol oynayan refah devletinin rolünü hatırlatmakta fayda vardır. Fakat makroekonomik politikaları belirlemede devletin rolü, 80’lerde, dünya çapında serbest piyasa ekonomilerinin artışıyla yeniden tanımlanmıştır. Bu paradigma değişimi, “rekabet gücü”, “fiyat serbestisi” ve “esneklik” gibi yeni kavramların tanıtılmasında devletin rolünü azaltmıştır.

Fakat son yıllarda, ekonomik krizlerin geniş çapta, gelir dağılımında hassasiyete neden olduğu ve denetimin en aza indirildiği piyasaların işsizlik rakamlarını arttırdığı ve yoksulluğu tetiklediği gözlenmiştir. Bu yüzden, yoksulluk ve yoksulluğu azaltma gibi kavramlara, karar mercilerinin gündeminde yadsınamaz sosyoekonomik gerçekler olarak öncelik tanınmıştır.

* Bu bildirinin orijinal hali İngilizce olup, burada Türkçe çevirisi yer almaktadır. Bildirinin orijinal hali Sempozyum kitabının İngilizce versiyonunda yer almaktadır.

¹ Buğra A. ve Keyder Ç., *Türkiye’nin Yeni Yoksulluk ve Değişen Refah Rejimi UNDP Raporu (New Poverty and The Changing Welfare Regime of Turkey-UNDP Report)*, s.12-13, 2003, Ankara

Avrupa Birliği (AB) tarafından yayımlanan, kamuoyu araştırması dizisi Eurobarometer, Mayıs 2010'da, kıta üzerindeki birçok güçlü ekonominin birleşimiyle oluşturulan en rekabetçi ekonomik alanlardan biri olan Avrupa Birliği'ndeki yoksulluğun bir karesini çekmiştir. ²

Buna göre, 500 milyon nüfuslu AB'de yoksulluk içinde yaşayan yaklaşık 85 milyon insan mevcuttur. 6 insandan biri sürekli, işlerini ve sosyal güvenlik kârlarını kaybetme korkusu içinde yaşamaktadır. Araştırma ayrıca, Avrupalıların %83'ünün Avrupa'da işsizliğin, %70'inin ise ekonominin kötüye gittiğini düşündüğünü vurgulamıştır.

AB'nin idari organı olan AB Komisyonu tarafından geliştirilen 2020 Avrupa Stratejisi, son küresel ekonomik kriz ile artan mevcut koşullara bir cevap niteliğindedir. Bahsi geçen "sosyal piyasa ekonomisi", istihdam, sosyal bütünleşme ve sürdürülebilirliğe daha fazla odaklanan yeni bir politika çerçevesine geçişi temsil etmektedir. Bu durum, 90'lı yıllar boyunca hüküm süren klasik neo-liberal AB politikalarından ayrışış ve yeni bir "ılımlı" ekonomi politikası çağına geçiş olarak görülebilir.

Yeni paradigma AB'ye, sosyal bütünleşmeyi vurgulayan ve üstün teknoloji ve yenilik gibi, ekonomideki rekabetçiliği arttıran alanlarda daha fazla meslek üretmek üzerine odaklanan bir sürdürülebilir ekonomi vaat etmektedir. AB, 2020 Avrupa Stratejisi'ne göre, önümüzdeki on yılda 20 milyon Avrupalıyı yoksulluktan kurtarmayı amaçlamaktadır. Fakat Eurobarometer'ın son yayınında vurgulanan rakamlar bu amacın gerçeğe dönüştürülmesinin oldukça güç olduğunu göstermektedir. Yine de, AB'nin önümüzdeki on yılda yoksulluğu temel sosyoekonomik bütünleşme sorunlarından biri olarak göreceği açıktır.

Yoksulluk ve yoksulluğu azaltma kavramlarının güncel kalkınma politikalarının ana başlıkları arasında sayılmasının diğer bir nedeni; 90'larda yer alan yoksulluk tanımındaki değişimdir. Yeni tanım yoksulluğu, yalnızca "yoksulluk sınırının altında ya da üstünde kalma" durumuyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bireylerin eğitim, sağlık ve alt yapı hizmetlerine erişimini, çalışma koşullarını ve karar verme süreçlerine katılımlarını içeren kavramsal bir çerçeveyi kapsayan daha geniş bir anlamda görmektedir.

Bugün yoksulluk, farklı bölge ve kıtalarda yer alan, farklı kalkınma düzeylerindeki birçok ülkenin, farklı veya benzer şekilde temel sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, yoksulluk çalışmaları yalnızca yoksulluk sınırı ve bireylerin gelir düzeyleriyle değil, birbirleriyle ilişkili ekonomik, sosyal ve politik koşullarıyla da alakalı konular içermektedir.

2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi hedeflenen ve Eylül 2000'de yapılan BM Zirvesi'nde 191 ülke tarafından kabul edilen Binyıl Kalkınma Hedefleri (MDGs), çağdaş kalkınma politikalarında yoksulluğun merkezi konumunu vurgulaması açısından anlamlıdır. Ayrıca yoksulluğun tanımında kavramsal genişlemeyi temsil etmektedirler³. 2015'e kadar gerçekleştirilmesi gereken bu hedeflerden ilki "aşırı yoksulluğu ortadan kaldırmaktır". Diğer yedi hedef ise "ilköğretimi evrensel anlamda sağlamak", "cinsiyet eşitliğini ve kadınların güçlendirilmesini desteklemek", "bebek ölümlerini azaltmak", "anne sağlığını iyileştirmek" ve "kalkınma için küresel bir ortaklık geliştirmek" gibi niteliksel ölçütlerle ilgilidir. Bu bağlamda, yoksulluğu azaltma kavramı, insanların temel ihtiyaçlarını karşılamadan başlayıp, saygın bir yaşam için gerekli hizmetlere erişimlerine ve karar verme süreçlerine yönelik politik katılımlarına kadar giden mevzulara müdahale etmektedir.

Bu nedenle, yoksullukla mücadele için geliştirilen politikalar bu kapsamlı kavramsal çerçevede dikkate alınmalı ve gerek uluslararası gerekse bölgesel düzeylerdeki ölçütleri kapsamalıdır. Yoksulluk artık belli kıtalarda bulunan belli ülkelerle alakalı bir konu değildir. Yoksullukla mücadeleye yönelik geliştirilen politikalar eğer sadece gelir üretimi ve ekonomik gelişme gibi ölçütleri kapsıyorsa, geçerli sayılmamaktadırlar.

Yoksulluğun Yerel ve Bölgesel Boyutları

Yoksulluk, diğer kalkınma sorunlarında olduğu gibi yerel düzeylerde ve doğrudan insanların yaşamlarında da gerçekleşmektedir. Bu nedenle, yoksulluğun yerel bir boyutu da vardır. İlaveten, yoksullukla yerel ve bölgesel eşitsizlikler arasında güçlü bir ilişki mevcuttur. Bir ülkedeki yoksulluk ve kalkınma sorunları, yerel ve bölgesel eşitsizliklerin derinleşmesiyle artmaktadır. ⁴

² Eurobarometer, 2010: *Eurobarometer 73- Avrupa Birliği'nde Kamu Görüşü (Public Opinion in European Union)*, Ağustos 2010, Brüksel

³ Birleşmiş Milletler, *Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu (Millennium Development Goals Report)*, Temmuz 2009, New York

⁴ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Türkiye Resmi web sitesi, *Yoksulluğun Azaltılması (Reducing Poverty)*, erişim: 6 Eylül 2010 (<http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=321>)

Ülkemizde de bölgesel eşitsizlikler yoğun olarak görülmektedir.⁵ Ülkemizin en gelişmiş illerinden biri olan Kocaeli’nde kişi başına düşen gelir miktarı, en az gelişmiş illerimizden olan Ağrı’dan 11 kat daha fazladır. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (NUTS II veya İBBS) tanımlarına göre, en yüksek gelir rakamlarıyla TR 42 veya Doğu Marmara (Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya ve Yalova illerini kapsayan) bölgesi, TRB2 veya Doğu Anadolu bölgesinden (Bitlis, Hakkari, Muş ve Van’ı kapsayan) 5,3 kat daha yüksek rakamlara sahiptir. Fakat bu rakamlar en çok ve en az gelişmiş bölgelerin kıyaslaması yapıldığında, Yunanistan’da 1,4, İrlanda da ise 1,6 kat şeklindedir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Binyıl Kalkınma Hedefleri (MDGs)’nin 2010 yılında Türkiye’deki ilerleme sürecini değerlendiren raporunda, Türkiye’de gelir dağılımı eşitsizliklerinin yalnızca ulusal düzeyde değil bölgesel düzeyde de gözlemlendiğini ortaya çıkartmıştır⁶. 2003 yılında yapılan Hane halkı Geliri Anketleri’ne göre, Türkiye’nin batı bölgeleri, toplam nüfus içindeki paylarıyla (%28,1) kıyaslandığında daha yüksek bir pay (%39,7) elde etmektedirler. Diğer taraftan, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ülke içindeki toplam paylarıyla (%23,5) kıyaslandığında daha düşük bir pay (%13,4) elde etmektedirler. Gelir dağılımındaki eşitsizliklere ek olarak, bölgelerde gelir dağılımının adilce yapılmadığı da söylenebilir. Dolayısıyla, Türkiye’de gelirler yerel ve bölgesel düzeylerde adilce dağıtılmamakta ve bu görüntü ülkedeki bölgesel eşitsizlikleri derinleştirmektedir.

Bu çerçevede, yoksulluğu azaltma politikalarında, yerel ve bölgesel kalkınmanın önemi artmaktadır. Genel kalkınma politikaları ile birlikte yoksullukla mücadele politikalarını yerine getirecek ve yoksulluğu azaltmak için yerel ve bölgesel kalkınmayı destekleyecek yeni mekanizmalara duyulan ihtiyaç artış halindedir. Bu noktada, “kalkınma ajansları” bu gereksinimi karşılamak için Türkiye’de ve dünya çapında tasarlanmış yeni araçlardan biridir.

5449 sayılı kanun ile 2006 yılında kurulan Kalkınma Ajansları, kamusal, özel ve sivil sektörler arasında bağlantı kurmayı, kaynakların etkin ve yerel kullanımını sağlamayı, seferberlik halindeki yerel potansiyeller tarafından yapılan kalkınma planlarına göre yerel ve bölgesel kalkınmayı hızlandırmayı ve sürdürülebilir kalkınmanın devamlılığını sağlamayı amaçlamaktadır.

Kalkınma Ajansları, hazırlık süreçlerini sürdürdükleri bölgesel kalkınma planları çerçevesinde, bölgesel kalkınmayı yeniden yönlendirmek için birçok stratejiler hazırlamaktadırlar. Daha da önemlisi, kaynak dağılımı mekanizmaları tarafından yapılan bu bölgesel planlarda tanımlanmış hedefleri karşılamada aktif olarak yer almaktadırlar.

Yoksulluğu Azaltmada İzmir Kalkınma Ajansı’nın (İZKA) Deneyimi

İzmir Türkiye’de, göç, işsizlik, kayıt dışı ekonomi, plansız kentleşme ve sosyal dışlanma gibi her biri yoksulluğu tetikleyen ve aynı zamanda yoksulluğun sonuçları olarak da ortaya çıkan sorunlar nedeniyle, kentsel ve kırsal seviyelerde ortaya çıkan büyük sorunlarla karşı karşıya kalan bölgelerden birisidir. Bu tablodan oldukça iyi bir şekilde haberdar olan İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA), sosyoekonomik ihtiyaçlarının bir analiz çalışmasıyla birlikte İzmir’in sosyoekonomik bir tablosunu yansıtmış ve 2009 yılında, bahsi geçen Durumsal Analiz (DA) raporunu yayımlamıştır. Durumsal Analiz (SA) 2010 - 2013 İzmir Bölgesel Planı (İZBP) için de analitik bir temel niteliğindedir. Diğer taraftan, İZBP Durumsal Analiz’in bulgularıyla aynı doğrultuda hazırlanmakta ve gelişme eksenini, stratejik öncelikler ve hedefler gibi stratejik bir içerikten oluşmaktadır. İZKA tarafından sağlanan çok sayıda destek bu stratejik içeriğe uygun olarak tasarlanmaktadır.

Bu bağlamda, yerel düzeyde kalkınma politikalarına müdahale eden bir örgüt olan İZKA, genç bir örgüt olmasına rağmen, yoksulluğu azaltmada yeni bir araç olarak görülmelidir. Yoksullukla mücadele ve diğer sosyoekonomik kalkınma sorunlarında İZKA politikalarının temeli İzmir Bölgesel Planı ve bu belgede boyutlandırılan kalkınma eksenini, stratejik öncelikler ve hedeflerdir. İZKA tarafından kullanılan en önemli mekanizma, İzmir Kalkınma Planı çerçevesinde İZKA tarafından tasarlanan ve uygulanan ekonomik desteklerdir.

⁵ Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Ajansları (Development Agencies)*, s.4, Ocak 2007, Ankara

⁶ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, *Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2010 (Millennium Development Goals Report Turkey 2010)*, s.18, 2010, Ankara

2010 - 2013 İzmir Bölgesel Planı'nda Yoksulluğu Azaltma

İzmir Bölgesel Planı (İZBP) Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından kabul edilen ilk bölgesel plandır. 16 Haziran 2010 tarihinde kabul edilmiştir. İZBP, yoksulluğu azaltmaya dair önemli bir stratejik içerik ihtiva etmektedir. İzmir Bölgesel Planı, "eşitlik, katılım ve sürdürülebilir kalkınma" gibi temel değerlere dayanmaktadır ve İzmir'de bulunan kamusal, özel ve sivil sektörlerin katılımıyla hazırlanmıştır.

2.000'den fazla insan, anketler, yuvarlak masa toplantıları, sektörel konferanslar, araştırma konferansları vb, aracılığıyla İzmir Bölgesel Planı'nın hazırlık sürecine katkıda bulunmuştur. İzmir Bölgesel Planında tanımlanan dört kalkınma ekseninden biri olan "İstihdam ve Sosyal Bütünleşmenin" temel amacı şu şekilde tanımlanmıştır; *"istihdam imkânları ile birlikte sosyal içermeyi hedefleyen eğitim, sağlık ve diğer hizmet koşullarını sağlayarak sosyal bütünleşmeyi kuvvetlendirmek"*.

Bu kalkınma ekseninde yer alan üç stratejik öncelikten ilki "istihdamı ve iş gücü verimliliğini geliştirme" üzerine odaklanmaktadır. İzmir Bölgesel Planı, yoksulluk ve insana yakışır iş ve istihdam imkânlarıyla ilgili koşulların uygunluğu arasındaki derin ilişkiyi göz önünde bulundurarak, yoksulluğu azaltmaya yönelik hedefler içermektedir. Bölgesel emek gücü stratejisi geliştirmek; bölgesel ekonominin beklentileriyle uyumlu hale getirerek mesleki eğitimi kuvvetlendirmek; işsiz, göçmen, genç işsiz, kadın ve engellilerin iş gücüne katılımını desteklemek ve vasıflı iş gücünü güçlendirmek bu önceliğin hedefleri arasındadır.

İkinci stratejik öncelik, yoksulluğa yönelik niteliksel ölçütlerin belirleyici faktörleri olan "eğitim ve sağlık hizmetlerini geliştirmek" üzerinde odaklanmaktadır. Eğitim ve sağlık hizmetlerini güçlendirmenin, yoksulluk nedeniyle artan sosyal bütünleşme sorunlarını azaltmaya da yardımcı olması beklenmektedir.

Üçüncü ve sonuncu stratejik öncelik İzmir'de "sosyal bütünleşmeyi ve yoksulluğu azaltmayı güçlendirmeye" odaklanmaktadır. İzmir'in hem kırsal hem de kentsel bölgelerinde, insanların yerel ihtiyaçlarına göre sosyal hizmetlerin etkinliğini arttırmak, kırsal kesimlerde yaşam kalitesini ve istihdam imkânlarını geliştirmek ve göçmenlerin kentsel yaşama uyum sağlamalarını devam ettirmek amaçlanmaktadır.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) 2008 yılı işsizlik rakamlarına göre İzmir'deki %11,8'lik işsizlik oranı, Durumsal Analizi'nde vurgulanan ulusal seviyeden (%11) fazladır⁷. İzmir'de tarım dışı işsizlik oranı da (%12,4) İstanbul'dan (%11,2) fazladır. 2000 yılında elde edilen rakamlara göre, işsizlerin %82,5'i İzmir'in metropol alanlarında yaşamaktadır. Bu tablo İzmir'deki işsizliğin daha çok kentsel bir özellik taşıdığını göstermektedir. TÜİK'in 2006 yılında düzenlediği Hane halkı İş Gücü Anketlerine göre, İzmir'deki 15 yaş üstü işçilerin 492.000 (%40,96)'i (toplamda 1,2 milyon) kayıt dışı sektörde çalıştırılan insanlardır. İlâveten, 2008 yılında düzenlenen Hane halkı İş Gücü Anketlerine göre, İzmir'deki toplam iş gücünün yalnızca %21,4'ü kadındır ve bu kadınlar maaşlıdır.

Bu rakamlara göre, İzmir'de işsizliğin daha çok kentsel bir özellik taşıdığı söylenebilir. Kent-sel işsizlik daha fazla yoksulluğa dönüşme riski taşımaktadır ve bu tablo kırsal alanlardan kentsel alanlara daimi göçlerle artmaktadır. Diğer yandan, sık sık görülen ekonomik kriz özellikle de genç nüfusun iş koşullarında baskıya neden olmaktadır. Bu nedenle, işsizlikle mücadele yoksullukla mücadele ile paraleldir.

"Eğitim ve sağlık hizmetlerini geliştirme" üzerine ikinci stratejik öncelik, uzun vadede yoksulluğa neden olan eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim konusundaki sorunları azaltmak için tasarlanmış, belli mekânsal hedefleri kapsamaktadır. Örneğin; Bayraklı, Buca, Balçova, Gaziemir, Karabağlar ve Konak gibi semtlerde eğitimin kalitesini ve etkinliğini artırmak için alınan önlemler, tüm İzmir Bölgesel Planı süreci boyunca desteklenecektir.

Çocukların, kavramsal, duyuşsal ve psiko-motor kabiliyetlerini geliştirmek amacıyla, aileleri ve sosyoekonomik koşulları arasında ayırım gözetmeksizin verilen okul öncesi eğitim, tüm İzmir Bölgesel Planı süreci boyunca desteklenecektir. Bir şekilde örgün eğitimden mahrum kalmış nüfusun, beceri ve kapasitesini geliştiren yaygın eğitim de desteklenecektir.

⁷ İZKA, İzmir Mevcut Durum Analizi Haziran 2009 (İzmir Situational Analysis June 2009), s.16-40, Ekim 2009, İzmir

“Sosyal bütünleşmeyi ve yoksulluğu azaltmayı güçlendirme” şeklindeki üçüncü stratejik öncelik çerçevesinde, İzmir’deki sosyal hizmetler yerel beklenti ve ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilecektir. Örneğin; İzmir yüksek oranda genç nüfusa ev sahipliği yapmaktadır fakat genç iş gücünün kırsal alanlardan kentsel alanlara göç etmesi ve kırsal ekonomilerdeki durgunluk nedeniyle, özellikle uzak kırsal bölgelerde yalnız başına yaşayan veya eskiye nazaran daha az aile üyesiyle kalan yaşlı insanların oranı artmaktadır. Bu grubu hedefleyen yeni sosyal hizmetler geliştirilmelidir. İlaveten, kadınların, gençlerin, engellilerin ve diğer grupların belli ihtiyaçlarına göre, belli sosyal hizmetler geliştirilmelidir.

Göçmenlerin kentsel yaşama uyum sağlamalarını devam ettirmek de yoksullukla mücadelede elzemdir. İzmir, 1975 - 2000 yılları arasında en çok göç alan üçüncü kenttir. Kente çevredeki kırsal alanlardan, diğer komşu illerden ve ülkenin uzak bölgelerindeki illerden de göç yapılmaktadır. Bu durum, İzmir’in yerel, bölgesel ve ulusal düzeylerde göç alan bir kent olduğunu göstermektedir.

İzmir’e yapılan bu yoğun göçün nedenleri şu şekilde özetlenebilir: birinci neden; %26, 13 oranında, ev halkından birinin göçmesine bağlı olma durumu, ikinci neden ise; %23,02 oranında iş arama. TÜİK rakamlarına göre İzmir, 2007 – 2008 yıllarında, 20-24 yaş grubundan göçmenlere ev sahipliği yapmıştır. Bu durum bize, göç ve iş imkânları arayışı arasındaki derin ilişkiyi göstermektedir.

Bu rakamlar, göçmenlerin kent yaşamına uyum sağlamalarının devamlılığının İzmir’de yoksullukla mücadele için de gerekli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle göçmenler, Çiğli, Bayraklı, Bornova, Buca, Karabağlar, Gazimir, Narlıdere, Konak, Kemalpaşa, Menemen ve Torbalı gibi semtlerde bulunan, eğitim, yetenek geliştirme ve rehabilitasyon vb. hizmetlerine erişebilecekleri Sosyal Destek Merkezleri tarafından destekleneceklerdir.

Göç sorunsalı konusundaki bir diğer belirsiz dinamik ise, genç nüfusun İzmir’in uzak kırsal bölgelerinden metropollere veya diğer kentlere göçmesidir. İzmir’in güney, kuzey ve batı bölgelerinde, kırsal ekonomi, genç nüfusun memleketlerinde yeterli istihdam olanakları bulamaması nedeniyle durgunluk içindedir. Bu nedenle, geri kalan yaşlı kesimi ilgilendiren sosyal hizmetler yetersiz kalmaktadır.

DPT tarafından Nisan 2004’te yayımlanan⁸ “İl ve İlçelerin Sosyoekonomik Kalkınma Endeksi” adlı bir rapor ülke çapında yerel düzeydeki eşitsizliklerin altını çizmektedir. Bu çalışmada, ülke çapında, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropollerde yer alan ilçeler hariç 872 tane ilçe çeşitli sosyal ve ekonomik değişkenlere göre endekslenmiştir.

İzmir’in Aliağa İlçesi İzmir’in en gelişmiş 5nci ilçesidir ve endeks listesinde ilk derecede yer almaktadır, kendisini müteakip endeksin ikinci derecesinde İzmir’in, Çeşme (19ncü), Urla (43ncü), Torbalı (54ncü), Seferihisar (61inci) ve Kemalpaşa (62nci) gibi birçok ilçesi yer almaktadır. Fakat İzmir’in özellikle güneydoğu ve kuzeybatıda bulunan kırsal ilçeleri ciddi şekilde endeksin alt derecelerinde özellikle 3ncü derecede yer almaktadır, 872 ilçe arasından en gelişmiş 392nci olan Bayındır ilçesi de üçüncü derecededir. Kınık (418nci) ve Beydağ (450nci) üçüncü derecede, bunu müteakip 872 ilçe arasından en gelişmiş 644ncü ilçe olan Kiraz dördüncü derecede yer almaktadır.

Ekonomik çeşitlilik, yaşam kalitesi ve istihdam olanakları da İzmir Bölgesel Planı çerçevesinde, Kiraz, Beydağ, Ödemiş, Tire, Bayındır, Menderes, Seferihisar, Karaburun, Foça, Dikili, Bergama ve Kınık ilçelerinde, İzmir’deki yerel eşitsizlikleri azaltmak ve şehrin kırsal kesimlerinden kentsel alanlara yapılan göçü en aza indirmek amacıyla desteklenecektir.

İzmir Bölgesel Planı kapsamında yer alan ve yoksulluğu azaltma stratejileri ve politikaları şeklinde uygulanacak olan kalkınma eksen, stratejik öncelik ve hedefler de, İZKA ve il genelindeki hissedarların eylem planlarına 2013 yılına kadar öncülük edecektir. İzmir’de yoksulluğu azaltma üzerine çalışan kurum ve örgütler, İzmir Bölgesel Planı’nı bu bağlamda bir kılavuz olarak göreceklerdir.

8 Devlet Planlama Teşkilatı, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (Research on Socioeconomic Development Index of the Provinces and Districts)*, Mayıs 2003, Ankara

İZKA Destek Mekanizmalarında Yoksulluğu Azaltma

İZKA, destek mekanizmalarını İzmir Bölgesel Planı'nda yer alan stratejik içeriğe göre tasarlamaktadır. Bu anlamda, yoksulluğu azaltmada İZKA müdahalesi Ekonomik Destek Programları (EDP) ile başlamıştır. 2009 yılında İZKA, kendisine KOBİ'ler tarafından geliştirilen projeleri ve İzmir'deki istihdam olanak ve koşulları ve ayrıca çalıştırılabilirliği geliştiren kamusal ve sivil kurumları finansal açıdan destekleme olanağı tanıyan, "KOBİ'lerin Ekonomik Destek Programı" adlı ilk Ekonomik Destek Programı'nı açmıştır.

İlaveten, kâr amacı gütmeyen kamu kurumları ve akademik ve sivil örgütler tarafından geliştirilen, sosyal içermeyi, geliştiren, yoksulluğu azaltan ve sosyal bütünleşmeyi güçlendiren projeler de desteklenmiştir.

"KOBİ'lerin Ekonomik Destek Programı"nın öncelikleri, girişimcilerin rekabetçiliğini arttırmak amacıyla tasarlanmıştır ve kâr amaçlı örgütler, yaptıkları projelerde %50 eş-finansman ile desteklenmiştir. Diğer taraftan, "Sosyal Kalkınma Ekonomik Destek Programı" doğrudan eğitim, istihdam olanakları, gelir üretimi, mağdur grupların desteklenmesi gibi her biri yoksulluğu azaltma ölçütleri olarak görülen kavramlar üzerinde odaklanmıştır. Kâr amacı gütmeyen örgütler yaptıkları projelerde, "Sosyal Kalkınma Ekonomik Destek Programı" aracılığıyla %75 oranında eş-finansman ile desteklenmiştir.

98 adet KOBİ projesi ve 71 adet sosyal kalkınma projesinin uygulanması Mayıs 2010'da sona ermiştir. Etki analizi rakamlarına göre, İZKA'nın ilk iki yılda 3.408 insana iş alanı yaratması beklenmektedir. "Sosyal Kalkınma Ekonomik Destek Programı" çerçevesinde, 28.941 kişi, kendilerine sosyal bütünleşmede yardımcı olacak yetenek geliştirme hizmetleri ve eğitimlerine erişim yönünde desteklenmiştir.

Bir diğer Ekonomik Destek Programı ise, tarımsal üretimin artı değerini ve İzmir'de tarımı ve tarımsal kurumların rekabetçiliğini arttırmaya odaklanan "Tarım ve Kırsal Kalkınma Ekonomik Destek Programı"dır. Kâr amaçlı örgütlerin yaptığı, tamamı KOBİ'lere ait 40 proje ve belediyeler, Sivil Toplum Örgütleri (STK) ve üniversiteler gibi kâr amacı gütmeyen örgütler tarafından yapılan 25 proje de ayrıca desteklenmiştir.

İlk yıl içinde 345, gelecek iki yıl içinde ise KOBİ'lere yapılacak finansal destek sayesinde 989 insana iş imkânı sağlanması beklenmektedir. 100'den fazla eğitim organize edilmesi ve kâr amacı gütmeyen örgütler tarafından yapılan 25 projeye verilecek finansal destek sayesinde 7.627'den fazla insanın eğitilmesi de beklentiler arasında yer almaktadır.

İZKA önümüzdeki dönemde de Ekonomik Destek Programları başlatmaya yönelik girişimlerine devam edecektir. Örneğin; İZKA İzmir'in kırsal kesimlerinde ekonomik çeşitliliği ve iş imkânlarını artıracak ve projelere finansal destek sağlamayı ve 2010 yılının sonuna kadar kırsal yoksulluğu azaltmaya yönelik katkılarda bulunmayı planlamaktadır.

İZKA, Ekonomik Destek Programlarından hariç teknik destek de sağlamakta ve İzmir Bölgesel Planı ve İzmir'i Markalaştırma Stratejik Planı'nda tanımlanan amaçlar doğrultusunda yerel kalkınma stratejilerinin hazırlanmasına katkıda bulunmaktadır. İZKA ayrıca, önceden tanımlanmış birçok hedef kitle tarafından geliştirilen projelere ve yerel hissedarları tarafından ortaya konulan stratejilere de destek vermeye devam etmektedir.

Sonuçlar

Bugün kalkınma politikalarının, insanların yaşamlarının her boyutunu, onları çevreleyen nitelikli ve nicelikli ilerlemeleri hedef alması beklenmektedir. Bu anlamda, yoksulluğu azaltma, kalkınma politikası başlıkları arasında merkezi bir role yükselmektedir.

Kalkınma ile alakalı sorunlar uluslararası bir düzeyde bile görülebilir fakat tüm bunlar yerel düzeylerde insanların doğrudan yaşamlarında tecrübe edilmektedir. Bu bağlamda, kalkınma sorunlarını ve politika potansiyellerini doğrudan yerel düzeylerde değerlendirebilen kalkınma ajanslarının önemi artmaktadır. Buna ek olarak, yoksulluk en çok bölgesel ve yerel eşitsizliklerin

olduğu yerde mevcuttur. Bu nedenle, bölgesel ve yerel eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı hedefleyen kalkınma ajansları yoksulluğu azaltmada çekirdek bir pozisyon almaktadırlar.

Kalkınma ajansları, yerel ve bölgesel düzeylerde projelerine finansal destek sağlayarak, yoksullukla mücadele eden kurumların bina kapasitesini artırmayı desteklemektedir. Diğer taraftan, özel sektör aktörleri ve sivil ve kamusal örgütler aracılığıyla koordinasyon ve ortaklık ilişkilerini de desteklemektedir. Kalkınma ajansları ayrıca yoksulluğun yerel ve bölgesel boyutlarını değerlendirmek için gerekli veri ve analiz üretiminde de merkezi bir rol oynamaktadır.

Kalkınma ajansları, yoksulluğu azaltmanın yerel ve bölgesel düzeylerinde, yeni bir araç olarak yükselme potansiyeline de sahiptir. Bu ajansların potansiyeli, ulusal ve uluslararası düzeylerde tasarlanan ve uygulanan politikalara yönelik bir yerel ve bölgesel tamamlayıcı destek olarak görülmelidir. Kalkınma ajanslarının, dünya çapındaki diğer ülkelerin yanı sıra Türkiye'nin gündeminde de yoksulluğu azaltmaya yönelik yeni bir araç olarak ortaya çıkması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Buğra A. ve Keyder Ç., *Türkiye'nin Yeni Yoksulluk ve Değişen Refah Rejimi UNDP Raporu (New Poverty and The Changing Welfare Regime of Turkey-UNDP Report)*, s.12-13, 2003, Ankara
- Eurobarometer, 2010: *Eurobarometer 73- Avrupa Birliği'nde Kamu Görüşü (Public Opinion in European Union)*, Ağustos 2010, Brüksel
- İZKA, *İzmir Mevcut Durum Analizi Haziran 2009 (İzmir Situational Analysis June 2009)*, October 2009, İzmir
- Devlet Planlama Teşkilatı, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (Research on Socioeconomic Development Index of the Provinces and Districts)*, Mayıs 2003, Ankara
- Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Ajansları (Development Agencies)*, Haziran 2007, Ankara
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, *Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2010 (Millenium Development Goals Report Turkey 2010)*, s.18, 2010, Ankara
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Türkiye Resmi web sitesi, *Yoksulluğun Azaltılması (Reducing Poverty)*, erişim: 6 Eylül 2010 (<http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=321>)
- Birleşmiş Milletler, *Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu (Millennium Development Goals Report)*, Temmuz 2009, New York

TOPLUMSAL DEĞİŞİM PROJESİ OLARAK MİKRO KREDİ UYGULAMASI: MERSİN ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Neriman AÇIKALIN

Mersin Üniversitesi,
nerimanacikalin@yahoo.com

Özet

Bu çalışma, toplumsal değişim projesi olarak, Mersin’de mikro kredi uygulamasından yararlanan kadınlarla yapılmış sosyolojik alan araştırmasına dayanmaktadır. Mersin, Türkiye’de mikro kredi uygulamasının gerçekleştirildiği 25 ilden biridir. Araştırmanın yürütüldüğü 2009 tarihinde Mersin’de, toplam 419 kadın mikro kredi uygulamasından yararlanmış olup, araştırma kapsamında bunların 116’sına ulaşılmıştır. Araştırma verileri yapılandırılmış anket formu, derinlemesine görüşme ve odak grup teknikleri kullanılarak elde edilmiştir. Bu çalışma bağlamında, kadınların mikro kredi uygulaması ile toplumsal değer değişimi, yoksullukla mücadele stratejileri, özgüven kazanma süreçleri, toplumsal statülerinin değişmesi yolunda önemli adımlar atılması, geleneksel cinsiyet kültürünün yıkılması, fırsat eşitliği ve toplumsal adaletin sağlanması anlamında önemli kazanımlar elde ettikleri bulgularla ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Kadın Yoksulluğu, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Girişimcilik, Cinsiyet Kültürü.

Abstract

This research, as a social evaluation project, is based on a sociological scope research on women in Mersin making use of the micro-credit practice. Mersin is one of the cities in which micro-credit practice is carried out. In total, 419 women have been taken advantage of micro-credit practice in 2009 when the research have been carried out. As a consequence of that, 116 of them have been reached in the scope of this research. The data of this research have been achieved by using of the polls, detailed negotiations and focus group techniques. Thanks to this research, many important steps have been taken in terms of the relation between micro-credit practice on women and the evaluation of the social values, strategies of struggling on women poverty, the phases of women’s gaining self-confidence, important steps to change social statues, demolishing fundamentalist gender culture, equality in opportunity and lastly establishing social justice.

Key Words: Women Poverty, Strategies of Struggling on Poverty, Entrepreneurship, Gender Culture.

GİRİŞ

Mikro kredi uygulaması, yoksulluğu en şiddetli biçimde yaşayan toplumun en dezavantajlı grubunu oluşturan kadınların, yoksullukla başa çıkma stratejisi olarak ele alınabilir. Yoksulluk, sosyal, ekonomik ve politik boyutlarıyla her şeyden önce bir insan hakları sorunudur. Bu unsurlar, işgücü pazarında yer alamama, sağlıklı beslenme, giyim, barınma gibi ihtiyaçların karşılanamaması, altyapı hizmetlerinin olmadığı ya da yetersiz olduğu koşullarda yaşamak zorunda kalmak, eğitim ve sağlık olanaklarına ulaşamamak, temiz içme suyu, kullanma suyundan mahrum kalmak ve bunlarla beraber içinde yaşadığı toplumda kendini ilgilendiren siyasi konularda katılamama, haberdar olmama gibi sıralanabilir. Yoksulluğun, makro düzeyde gelir dağılımı adaletsizliğinden mikro düzeyde cinsiyet farklılığından doğan eşitsizliklere ve hane içi bireylerarası eşitsizliklere kadar geniş bir yelpazede analiz edilmesi yoksulluğun çok boyutlu bir sorun olmasının da getirdiği bir zorunluluktur.

Bu çalışmada, özellikle, yoksulluğun yaşandığı hanelerde, kadınların hane içine giren gelirin harcanması konusunda söz sahibi olamamaları, gelirin kadın aleyhine dengesiz dağılımı, hane-deki kıt kaynakların harcanma önceliğinin cinsiyet temeline göre yapıldığı ülkemizde kadınları mikro kredi uygulamasına katılmaya iten gücün sosyolojik analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, düşük eğitim düzeyi, geleneksel norm ve toplumsal kontrol mekanizmalarının getirdiği, kadını eve kapatan toplumsal yapıyı nasıl ve hangi motive edici güçle aşmaya çalıştıkları sorusuna yanıt bulunmaya çalışılmıştır. Mikro kredi uygulamasının, kadını üretici hale getirilmesi, bir şeyler başarabileceği duygusunun ortaya çıkış koşullarının yaratılması, diğer bir deyişle, risk alma, fırsat yaratma, mücadele ve kendini geliştirme motivasyonunun kaynaklarının ortaya konulması çalışmanın verilerle ortaya koymaya çalıştığı bir diğer unsuru oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak, geleneksel cinsiyet kültürünün getirdiği kalıplaşmış cinsiyet rollerinin ne derece kırılabilirdiği, kadınların iş yaşamına katılma kararlarında eşlerinin nasıl bir rol oynadıkları ele alınmıştır. Sosyal devlet anlayışının değişmesi, bağış, yardım v.b. yollarla, yoksulluğa çözüm olmaktan çok, acil ihtiyaçların o anlık karşılaması mekanizmalarını kullanmak yerine emeğiyle yoksulluğu yenmeye çalışma çabalarının nedenleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Alan araştırmasına dayanan bu çalışma, Mersin İl Özel İdaresi ve İçel El Sanatları ve Eğitim Vakfı (İÇEV) işbirliği ile Mersin ili kapsamında mikro kredi uygulamasından yararlanan 116 kadınla, anket, mülakat ve odak grup teknikleri kullanılarak yapılmıştır.

Mikro Kredi Uygulamaları:

“Mikro kredi, iş yapma fikri olup gelir getirici bir faaliyette bulunmak üzere, küçük bir başlangıç sermayesine ihtiyacı olan yoksullara olanak verilmesidir. Mikro kredi, yoksulların kendi kendilerine yoksulluktan kurtulmaları için etkili bir stratejidir. Mikro kredinin amacı, klasik yollarla kredi elde edemeyeciklere, yoksulluğu gelir dağıtımındaki adaletsizliği ve işsizliği azaltacak şekilde, ailesi ve kredi alan için, kendi kendine gelir getirici bir faaliyet yapılmasını sağlayarak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı gerçekleştirmektir” (Türkiye İsrâfi Önleme Vakfı, 2006). Mikro kredi fikri ilk olarak, 1974 yılında Muhammed Yunus tarafından Bangladeş’in köylerinde yaptığı araştırmalar sırasında doğmuş ve Merkez Bankası ve diğer ticari bankaların sponsorluğunda proje olarak geliştirilerek 1983 yılında Grameen Bank adı altında yoksullara kredi veren mikro kredi bankasının kurulmasına neden olmuştur (Yunus, 2003). Yoksulların tefeciler tarafından faizle borç batağına sokulması ve bu nedenle yoksulluk döngüsünün kırılamaması, ayrıca yoksullara finans kuruluşlarının kredi verme konusundaki güvensizlikleri, mikro kredi uygulaması fikrinin ortaya çıkışında Yunus için önemli unsurları oluşturmuştur. Yoksullara ilişkin bu önyargıları Yunus şu şekilde ele almaktadır:

- Yoksulların gelir getirici bir faaliyete girişmeden önce eğitilmeleri gerekir.
- Tek başına kredi bir işe yaramaz: mutlaka eğitim, pazarlama, nakliye tesisleri, teknoloji ve eğitimle desteklenmesi gerekir.
- Yoksullar para biriktiremez.
- Yoksulların çok ivedi tüketim gereksinimleri olduğundan her şeyi tüketmek alışkanlığında dırlar.

- Yoksullar bir arada çalışamaz.
- Kronik yoksulluğun yoksulların akıl ve hedefleri üzerinde mahvedici bir etkisi vardır. Tıpkı bütün yaşamını kafeste geçirmiş bir kuşun kafesten çıkartıldığında uçmayı istememesi gibi.
- Yoksul kadınların hiçbir becerileri yoktur; o yüzden yoksul kadınlara yönelik programlardan söz etmenin bir yararı yoktur.
- Yoksullar mantıklı değerlendirmeler yapamayacak kadar aç ve çaresizdirler.
- Yoksulların hayata bakış açıları son derece dardır ve kendi yaşamlarını değiştirebilecek hiçbir şeyle ilgilenmezler.
- Yoksullar üzerinde (özellikle de kadınlarda) dinin ve geleneklerin etkisi o kadar güçlüdür ki, herhangi bir yönde bir santim bile ilerleyemezler.
- Kırsal kesimde sosyal hiyerarşi böyle bir kredi programının başarılı olmasına izin vermeyecek ölçüde güçlü ve yerleşiktir.
- Yoksullara kredi devrime karşıdır. Yoksullardaki devrimcilik ruhunu öldürür ve statükoyu kabullenme yolunda rüşvet etkisi yapar.
- Kadınların aldıkları krediyi ya da gelirlerini kendilerine saklamalarına olanak yoktur. Kocaları gerekirse onlara öldüresiye işkence edecek ve bu parayı ellerinden alacaklardır.
- Kadına kredi verilmesiyle kadının aile içindeki geleneksel rolü de kocasıyla ilişkisi de olumsuz etkilenecektir.
- Kredinin geçici bir yararı olabilir, ancak uzun dönemde bir şey sağlayamayacak, toplumun eşit bir biçimde yapılması başaramayacaktır (Yunus 2003, 93-95).

Yoksulların güçsüz, başarısız ve hane içi ilişkilerde şiddet ve eşitsizliğin yaygın olduğu kültürel yoksulluk tezini (Lewis, 1969, 1975) destekler nitelikteki bu iddialar yoksulların düzensiz ve geçici işlerde çok düşük ve düzensiz elde edilen ücretlerle dahi nasıl hayatta kalma mücadelesi verdiklerini tümüyle göz ardı eden bir yaklaşım biçimidir. Bu anlamda, pek çok ülkede yapılmış çalışmalarla birlikte araştırmanın bulgularının da ortaya koyduğu gibi, kadınlar kendilerine verilen çok düşük kredilerle bile, sadece evin geçimine katkı sağlamakla kalmamakta aynı zamanda, kendilerine güvenlerini geliştirmekte, yaratıcılık ve girişimcilik ruhunu ortaya çıkarmakta, hane içi ilişkilerde geleneksel rollerin değişmesine neden olmakta ve çocukların eğitimlerine devamında önemli katkılar sağlamaktadır.

Türkiye’de ilk kez, 2003 yılında Diyarbakır milletvekili Aziz Akgül tarafından gündeme getirilen mikro kredi projesi Dünya Bankası’nın 500 milyon dolar kredi vermesi ve Başbakanlığın da ek olarak 130 milyon dolar bütçe ayırmasıyla hayata geçirilmeye başlanmıştır (Akgül, 2005). Türkiye’de Diyarbakır, Batman, Gaziantep, Erzurum, Mersin, Samsun, Trabzon, Adana, Yozgat, Sivas, Zonguldak, Kahramanmaraş, Malatya, Kütahya, Kayseri, Ankara, Eskişehir, Şanlıurfa, Amasya, Aydın, Bursa, Çankırı, Mardin, Niğde ve Rize olmak üzere toplam 25 ilde halen mikro kredi uygulaması devam etmektedir. Mersin’de, Mersin valiliği öncülüğünde, İl Özel İdaresi ve İlçel El Sanatları ve Eğitim Vakfı (İÇEV) tarafından, kendi işini kurmak isteyen kadınlara yönelik olarak mikro kredi uygulaması halen devam etmektedir. 22 Haziran 2007 tarihinde başlayan uygulamada kadınlara verilen kredi sayısı 2009 yılı itibarıyla 419’u bulmuştur (YİMİK, 2009).

Mikro Kredi Uygulamasının Kadınlar Üzerine Etkileri:

Mikro kredi uygulamasının kadınlar üzerinde geleneksel cinsiyet rollerini pekiştirdiği ve ataerkil aile yapısını güçlendirdiği kadınları eve hapsedtiği iddiasından, kadınlara girişimcilik ruhu ve cesareti vererek kendilerine güvenlerinin arttığı hane içi ilişkilerin daha eşitlikçi bir yapıya yöneldiği, erkek egemen cinsiyet kültürünün değişmeye başladığı ve kız/erkek çocukların fırsatlardan yararlandırılmasında daha eşitlikçi bir anlayışın oluşmaya başladığına ilişkin görüşlere kadar oldukça farklı yaklaşımlar ileri sürülmektedir.

Mikro kredi uygulamasıyla kadının güçlendirilmesi sorununun ele alan Mayoux’a göre, programın kadının bireysel yaşamı üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri bulunmaktadır; kadın elde etmiş olduğu küçük bir gelir üzerinde kontrol sağlarken kadının hane içi gelirinde toplam gelirinin azalması ve sahip olduğu işgücünün artması söz konusu olmaktadır. Mikro kredi uygulama-

masından yararlanan kadınların geri ödeme düzeyleri ya da girişimcilik performanslarını ele alan istatistikî verilerden kadınların gelir elde ettiğini ve elde ettiği geliri kontrol ettiği sonucu çıkarılamaz. Ayrıca, kadının yapmış olduğu ticari faaliyetlerden dolayı gelirini arttırmış olması ya da hane içi gelirdeki artış göz önünde bulundurularak, kadının refah düzeyinin arttığı sonucuna varılamaz. Kadının gelirindeki artış, toplumsal cinsiyet rollerinde bir değişiklik yaratmayabileceği gibi toplumsal, siyasal ya da hukuki anlamda kadının güçlenmesini de sağlamayabilir (Mayoux, 1998: 4).

Mayoux, mikro kredi uygulamasıyla, kadınların yaptıkları işten bir gelir elde ettiklerini ancak elde edilen bu gelirin krediyi geri ödeme baskısıyla birlikte oldukça ağır bir iş yükünü de beraberinde getiren bir süreç içinde gerçekleştiğini belirtmektedir. Ayrıca, Mayoux'a göre bu kredi, kadınların neredeyse hiç inisiyatiflerinin olmadığı eşleri tarafından belirlenen yatırım alanlarında kullanılmaktadır. Kadınlara sağlanan bu bağımsızlık geçici bir durum olmanın ötesine geçmemekte ve eşinin kadın üzerindeki desteğini çekmesine neden olmaktadır (Mayoux, 1995; 2005). Mikro kredi uygulamasının kadınlar üzerinde yarattığı ya da yaratabileceği olası olumsuz etkileri çözümleyen yaklaşım biçimi aynı zamanda, bu kredinin yapmış olduğu etkilerin kadınlar arasında önemli çeşitlilikler de gösterebileceğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, örneğin, farklı yatırım alanlarında ve farklı yaşam deneyimleri olan kadınlar arasında kredinin olası etkileri değişebilmektedir. Bazı durumlarda bu programlar, ekonomik durumu daha iyi olan kadınlara yarar sağlarken bazı durumlarda daha yoksul olan kadınlar, daha özgür olmakta ve kendilerine sağlanmış olan bu krediyi üretim için kullanmakta daha istekli olmaktadır. Bazı durumlarda da bu kadınlar arasında en yoksul olanlar, yetersiz sermaye ve gerekli olan beceri ve piyasa bilgisinden yoksun olarak işe başladıkları için kendilerine sağlanmış olan grup ve bireysel kredi programlarından en az düzeyde yararlanabilmektedirler. Bu bağlamda programın olumlu ve olumsuz etkileri tartışılırken kültürler arası karşılaştırmalı ve sistematik çalışmaların yapılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Mikro kredi projesiyle kadının güçsüzleştirildiğini savunan yaklaşımın tersine bu proje sayesinde kadının güçlendirildiği ve ekonomik kaynaklara erişim fırsatı olduğunu ileri süren çalışmalar programın başarısını ve kadınlar arasında yarattığı olumlu etkileri ortaya koymaktadırlar. Bu çerçevede, Cheston ve Kuhn'a göre mikro kredi uygulamasının eleştirilecek yönleri olsa bile söz konusu proje doğru yönetildiği zaman kadınların güçlenmesine önemli katkılar yapabilmektedir. Afrika, Asya ve Latin Amerika'da ki mikro finans kuruluşlarının konuyla ilgili çalışmalarından ve deneyimlerinden yararlanarak yapılmış bir araştırma, mikro kredi uygulamasının kadınların güçlendirilmesi ve refah düzeyi açısından ne gibi etkileri olduğunun bulgularını incelemektedir. Güçlendirmenin, bölgeler ve kültürler arası olarak uygulanabilecek evrensel göstergeleri olmasına karşın farklı kültürlerde kadınların güçlendirilmesi açısından ortak etkileri vardır (Cheston & Kuhn, 2002: 5). Cheston ve Kuhn'a göre, kadınların mali kaynaklara erişiminde erkeklerle aynı haklara sahip olması bir insan hakları konusudur. Bu krediye erişim, bir insan hakları konusu olan kadın yoksulluğunun azaltılması açısından önemli bir araçtır. Bu bağlamda, Cheston ve Kuhn için kadının mikro kredi uygulaması yoluyla güçlendirilmesi, her şeyden önce kadının kendini gerçekleştirmesi anlamında önem taşımaktadır. Böylece, kadınlar özgüven ve özsaygılarını kazanmaktadır. Çünkü güçlendirmek demek, kadına seçim olanağı vermek dolayısıyla onun yaşam sınırlarını genişletmektir. Bu değişim sürecinde, çok az ya da hiç gücü olmayan kadınlar, kendi yaşamlarını etkileyecek tercihleri yapabilme gücüne ve yeteneğine erişmektedir. Sahip olunan güç, güç kaynakları ve bunların nasıl yönetildiği, kadınların yaşamlarında yapabileceği tercihleri doğrudan etkiler. Dolayısıyla, mikro finans programları, değişim, tercih ve güç yapıları arasındaki bağlantıyı göz önünde bulundurursa, mikro kredi uygulaması kadınların yaşamlarında son derece önemli bir etki yaratabilir. Kadınların kendi yaşamlarındaki stratejik seçimleri yapabilmeleri için ekonomik, insani ve toplumsal kaynaklara erişimi kolaylaştırılmalıdır. Kadınlar tarihsel süreç içinde sadece ekonomik kaynaklardan yoksun bırakılmamış, aynı zamanda eğitimden ve ekonomik etkinliklerini yürütebilmesi için gerekli bilgidен de yoksun bırakılmıştır. Kaynaklara erişmek, kadınların güçlendirilmesi için tek başına yeterli değildir. Çünkü kadın hedeflerine ulaşabilmek için, kaynaklardan yararlanabilecek yeterliliğe sahip olmalıdır. Kadınların kendilerine sağlanan kaynakları etkili bir biçimde kullanabilmesi için gerekli olan karar verme, tartışma ve yönlendirme süreçlerinde destek olunmalıdır. Karar verme sürecinden dışlanan kadınlar genellikle hedeflerini belirleyebilme ve onlara ulaşabilme konusunda yetersizlikler göstermektedirler. Bu hedefler, kadının içinde yaşadığı toplumun değerleri tarafından belirlenmekte ve bunun sonucu olarak da adaletsiz yapıyı

ortadan kaldırmak yerine var olan adaletsiz yapının devamlılığına neden olmaktadır (Cheston & Kuhn, 2002 : 12).

Sermayenin kontrolü, yoksulluk ve güçsüzlük döngülerinin kendilerini tekrar etmeleri yoluyla oluşan karmaşık ve sürekli değişim halinde olan bir sürecin sadece tek bir boyutudur. Kadınlar bilgiye ve toplumsal ilişki ağlarına ve iş ve özel yaşamlarında başarılı olmak için gereken diğer kaynaklara erişimde de zorluklar yaşamaktadırlar. Sadece kadınların ihtiyaçlarını belirlemek bile mikro finans kuruluşlarının kadınları güçlendirme potansiyelini en üst düzeye çıkarabilmesini sağlayacaktır (Cheston & Kuhn, 2002: 14). Diğer taraftan Rankin, mikro kredi uygulamasından yararlanan kadınların omuzlarındaki yükün daha da ağırlaştığı ve kredinin değerlendirilmesi konusunda hane içinde erkeklerin söz sahibi olduğunu belirterek, kadının güçlendirilmesine engel oluşturan durumun sermayenin olmayışı değil, varlığını güçlü bir biçimde devam ettirmekte olan cinsiyet kültürü olduğunu belirtir (Rankin, 2001: 32). Ancak burada belirtmek gerekir ki, mikro kredi programları yoluyla kadının güçlendirilmesini hedefleyen yaklaşımlar sadece ekonomik odaklı değil toplumsal değer değişimine de odaklanmakta ve kadının güçlendirilmesi kavramına çok boyutlu yaklaşmaktadır. Bu bağlamda, Cheston ve Kuhn'a göre, sadece mali yeterliliğe odaklanan mikro kredi programları kadını güçlendirmek açısından başarısızdır. Bu bağlamda, mikro kredi kuruluşlarının kadının güçlendirilmesine odaklanması demek, uygulamaya yönelik çalışmaları ve mali sürdürülebilirliği sağlamalarıdır. Güçlendirme sürecinin kendini ortaya koyması kültürden kültüre değişiklik gösterse de görülen bazı değişiklikler pek çok kültürde ortaktır. Örneğin, karar verme sürecine katılımda artış, kadının aile içinde ve toplumda erkeklerle daha eşit bir konuma gelmesi, siyasi ve yasal haklarından daha fazla yararlanabilmesi ve özsaygısının artması güçlendirme sürecinin kültürlerarası tipik özelliklerindendir (Cheston & Kuhn, 2002: 17).

Güçlendirme sürecinin önemli unsurlarından bir tanesi olan kadının karar verme sürecinde yer alabilmesi hem bugünkü yaşamında hem de geleceğinde önemli etkiler yaratabilmektedir. Örneğin, aile planlaması, çocukların evliliği, mal alım satımı, kız çocukların okula gönderilmesi gibi geleneksel olarak erkeğin hâkim olduğu alanlarda kadınların da karar verme sürecine dâhil olmaları güçlendirildiklerini gösteren önemli ibarelerdendir. Birçok mikro finans kuruluşu kadınların kendilerine sağlanmış olan krediden yararlanabilmesini ve kendi iş yaşamlarıyla ilgili kararlar verebilmesini programlarının başarılı olduğuna ilişkin en önemli kanıtlarından biri olarak değerlendirmektedir (Cheston & Kuhn, 2002: 18). Özgüven kazandırma, güçlendirme sürecinin en kilit noktalarından biri olmakla beraber ölçme ve değerlendirmesi en zor noktalarından biridir. Özgüven, kadının yeteneklerinin ve kapasitesinin gerçekçi olarak farkına varmasını ifade eden karmaşık bir kavramdır. Özgüven bilgi sahibi olmayla son derece yakından ilişkilidir. Nepal'de bir mikro finans kuruluşunun yaptığı araştırmaya göre, mikro kredi uygulamasından yararlanan kadınların %44'ünde kendileri ve aileleriyle, %38'ininde de iş yaşamıyla ilgili konularda bilgi düzeylerinin arttığı görülmüştür. Birçok feminist sosyal bilimciye göre, yoksul erkekler de kamusal alandaki maddi kaynaklardan yararlanma konusunda kadınlar kadar güçsüz olsalar bile ataerkil aile yapısından dolayı ayrıcalıklı bir konumda bulunmaktadır. Bazı toplumlarda bir erkeğin çevresi tarafından ailesine ve eşine hükmederken görülmesi onun toplumsal saygınlığının en önemli göstergesidir. Erkeklerle eşlerinin ekonomik bağımsızlığa erişmelerinin ne anlama geldiği sorulduğunda kadınların maddi taleplerinin olmadığından şikâyetleri olmadığını ifade etmiş olsalar da bu duruma pek kolay alışamadıklarını belirtmişlerdir. Kadının ekonomik bağımsızlığını kazanması ev içi cinsiyet rollerini değiştirirse de bu değişim oldukça sınırlı bir düzeyde kalmaktadır. Kadının ev işlerine ek olarak, mikro krediden yararlanmasıyla birlikte üstlendiği iş yükü gittikçe artmaktadır. Kadının ekonomik rolü kendisine sağlanan krediyi yönetmek ve evin ihtiyaçlarına katkıda bulunmakla sınırlandırılmakta fakat evdeki birçok konuyla ilgili olarak hane içi cinsiyet rollerinde gözle görülür bir değişiklik olmamaktadır (Cheston & Kuhn, 2002: 20).

Mikro kredi uygulamasından yararlanan kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları ve geleneksel davranış biçimlerinin azalması, otoritelerinin ve itibarlarının zedelendiğini düşünen eşlerinin şiddetine maruz kalmalarına yol açacağı mikro finans kuruluşlarının önemli çekincelelerinden biri olmasına karşın, ortaya çıkan durum mikro finans uygulamasının aile içi ilişkilere zarar vermek yerine bu ilişkileri güçlendirmekte ve geliştirmektedir. Mikro kredi uygulamalarından yararlanan pek çok kadın ev içinde bir gelir kaynağı oluşmasının ailesi açısından bir güven ortamı

oluşturduğunu belirtmiştir. Evde gelir oluşması ve daha üretken bir hayata başlamasından ötürü eşinin ona değer verdiğini ve kendi kazancını onunla paylaştığını belirtmiştir. Working Women's Forum'un yaptığı bir araştırmanın verilerine göre mikro kredi uygulaması sayesinde aile içi şiddete maruz kalmış kadınların ve çocukların oranlarında %40.9'a varan bir azalma görülmüştür (Cheston & Kuhn, 2002: 21). Mikro kredi uygulamasından yararlanan kadınların toplumsal yaşamları ve konumlarında da önemli değişiklikler meydana gelmektedir. Ghana'da yapılmış bir çalışmaya göre, kadınlar, erkeklerin kendilerine daha saygılı ve daha eşit davrandıklarını ifade etmişlerdir. Ancak, kadınların geleneksel cinsiyet rollerinde ve özellikle de hane içindeki konumları olmak üzere onlara biçilmiş olan toplumsal rollerde gözle görülür bir değişiklik görülmemektedir. Sadece kadının toplum içindeki hareket alanı genişlemiş, ancak bu durum sadece gelir elde etme ile ilgili etkinliklerle sınırlı kalmaktadır (Cheston & Kuhn, 2002: 23).

Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta mikro kredi programları kredi desteği sağlamanın yanı sıra, yoksullara bilinç düzeylerinin yükselmesi, becerilerinin gelişmesi için eğitilmesi, okur-yazarlık, bankacılık kuralları, yatırım stratejileri, sağlık, eğitim, vatandaşlık bilinci ve kadınlara karşı tutumun değiştirilmesi gibi çok çeşitli konularda da hizmet vermektedir. Örneğin, Grameen Bank'ın hazırlamış olduğu sosyal kalkınma programının bir parçası olan "16 Karar", programdan yararlanan bütün üyelerce göz önünde bulundurulmalıdır. Bu kararın temel içeriğini, aile nüfusunun kontrol altına alınması, erkeğin evlendirilirken kızın ailesinden çeyiz, para almaması ve aynı şekilde kız evlendirilirken de erkeğin ailesine çeyiz ve para verilmemesi, çocukların küçük yaşta evlendirilmemesi, çocukların örgün eğitime önem verilmesi gibi prensipler oluşturmaktadır. Bu programın sağladığı faydalardan bir tanesi de kadınların korunma ve aile planlaması konusunda bilinçlendirilmesidir. Bu bağlamda, Bangladeş'te yapılmış bir araştırmaya göre, 5-17 yaş arasındaki kız ve erkek çocuklarının okula kaydolmasına önemli etkileri olmuştur (Khandker, 1998: 985).

Mikro kredi uygulamasını makro düzeyde eleştiren Weber ise, bu projenin finansal sektörün liberalleşmesini ve finansal hizmetlerdeki küresel ticareti kolaylaştıran bir araç olarak kullanıldığını ileri sürmektedir. Bu anlamda mikro kredi, gelişmiş kapitalist devletlerin ekonomik bunalımları yönetmesinin tarihsel bağlamına bakarak anlaşılabilir. Mikro kredinin minimal düzeyde olması ve yoksulluğun azaltılması konusu, yoksulu koruyan politikalar ürettiyor muşçasına yoksulun kredi almasını yasallaştıran doğrudan ve dolaylı politikalar bağlamıyla sermayenin hareket etmesini engelleyen faktörlerin ortadan kaldırılması konusunda önemli bir icraat olarak düşünülebilir (Weber, 2001: 23-24).

Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, mikro kredi uygulamasından yararlanan kadınların önemli bir oranı, kâr oranlarını arttırmak, işlerini büyütme yerine aile bireylerinin ihtiyaçlarına öncelik veren ve çalışma zaman ve sürelerini buna göre ayarlayan "aileci kadın girişimci tipi" kadınlardır. Bu tip kadınlar, ailedeki kadınlık rollerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Ailesi, işinden önce geldiğinden, girişimcilik ideali düşüktür, ailenin uygun gördüğü alanlara yönelir. Çocuklar girişimcilikte belirleyici rol oynar, çocuk sayısı arttıkça girişimcilik teşebbüsü azalır. Nitekim bu tip girişimcinin asıl amacı, ailesine maddi anlamda destek olmaktır (Top, 2006: 23). Kredi alan kadınların girişimcilik portresini çizmek, onların bu krediye atfettikleri değeri ve krediden ne beklediklerini de açıklayacaktır.

Araştırma Bulguları:

Mikro kredi, iş yapma fikri olup, gelir getirici bir faaliyette bulunmak üzere, küçük bir başlangıç sermayesine ihtiyacı olan yoksullara imkân verilmesidir. Mikro kredi fakirliğin giderilecek bir olgu olduğunu düşünür. Mersin'de yapılan mikro kredi bu araştırmadan elde edilen verilere göre kredi alanlar kadınlardır.

Mersin Valiliği ve İÇEV işbirliği ile bugüne kadar 2007 yılı için 129 kadın, 2008 yılı için 247 ve 2009 yılı için 43 kadın olmak üzere toplam 419 kadına mikro kredi verilmiştir. Raporun güncellenme tarihi 11.02.2009 olup bu tarihten itibaren de mikro kredi uygulaması devam etmektedir. Mikro kredi projesine katılım için; yoksul olmak, bir iş fikri sahibi olmak, 5 kişiden oluşan bir grup oluşturmak, kredi almadan önce 5 gün süreli eğitime katılmış olmak, düzenli bir işi olmamak, sosyal bir güvencesi olmamak, yıllık geliri 2000 TL'nin altında olmak, adına kayıtlı 5 dönümden fazla

gayrimenkulü ve kendisine ait bir iş yeri olmamak başvuru şartlarıdır. Mikro krediler 1 yıl için verilir (52 hafta). Ödemeler 50 hafta yapılır. Bir kişiye verilecek kredi miktarı, başvuru sahibinin kuracağı iş esas alınarak 500 veya 1000 TL'dir. Birinci yıl kredi kullanıp ikinci yıl yeniden kredi talep edeceklerin yeni kredi miktarı, 1000 veya 1.500 TL'dir. Ancak bu artışlar düzenli geri ödeme ve merkez müdürünün vereceği olumlu rapora göre gerçekleşir. Temel krediyi aldıktan sonra, ticari potansiyel gösteren ve başarılı olma yolunda önemli adımlar atıp bunu kanıtlayan girişimcilere "girişimci kredisi" de verebilir (YİMİK, 2009).

Araştırma Yöntemi:

Araştırma, Mersin ilinde mikro kredi uygulamasından yararlanan tüm semtlerdeki kadınlara yaklaşık benzer oranlarda ulaşılması ile gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, araştırma, Karaduvar, Siteler, Kiremithane, Akbelen, Yenipazar, Alsancak, Mezitli, Barış, Bahçe, Yusufkılıç, Cumhuriyet, Toz-koparan, Kültür, Kurdali, Gündoğdu, Yenimahalle olmak üzere toplam 16 semtte yürütülmüştür.

Araştırma, doğrudan kadınların yaşadığı mekânların ve mahallelerin sosyolojik gözlem yapılmasına imkân verecek şekilde evlerinde ya da işlerini yaptıkları mekânlarda yürütülmüştür. Veri toplama tekniği olarak, yapılandırılmış anket formu, derinlemesine görüşmeler ve odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Görüşmeler, kadınların gönüllük esası üzerinden yürütülmüş ve bazı görüşmelerde ses kayıt cihazı kullanılmıştır.

Örneklemin Demografik Özellikleri:

Araştırmanın yürütüldüğü tarihte, toplam 419 kadın mikro kredi uygulamasından yararlanmış olup, araştırma kapsamında bunun 116'sına ulaşılmıştır. Kadınlar uygulama kapsamında, farklı alanlarda iş yapan kadınlar olmaları dolayısıyla, araştırma çerçevesinde bu farklılığın yansıtılması amaçlanmıştır.

Araştırma kapsamında görüşülen 116 kadınla elde edilen bulgulara göre kadınların %69.8'i evli, %6.9'u bekâr, %22.4'ü dul ve %0.9'u eşinden ayrı yaşamaktadır. Dul kadınların ise %7.8'i 1-5 yıldır, %16.4'ü 6 yıldan beridir dul yaşamaktadır. Evliler için yapılan görüşmenin ise resmi nikah oranı %21, imam nikahlı olan kısmı %0.9, her iki nikahlı olan oranı ise %48.3'tür. Bu gösteriyor ki, mikro kredi alan kadınların büyük çoğunluğu evlidir. Ayrıca imam nikâhı ve resmi nikâhın beraber yapılma oranının yüksek çıkması, aile kurumunun hukuksal dayanakların yanında, dinsel öğelere de yer verdiğinin göstergesidir.

Araştırma bulgularına göre görüşülen hanelerin önemli bir bölümü çekirdek aile özelliğini göstermekte, ayrıca çocuk sayısı da beklenen orandan önemli ölçüde düşük çıkmıştır. Çocuk sayısı 1 ila 3 olan ailelerin oranı, %67.2 olup, bu oran sosyolojik açıdan analize değer bir veridir. Bu oran, yoksulluğu yenmede, az çocuk sahibi olmanın bilincine varmış aile tipinin yaygınlaştığının göstergesi olarak ipuçları vermektedir. Buna bağlı olarak, çok çocuk sahibi ailelerde görülen ve daha çok çocuktan erken yaşlardan itibaren eve ekonomik katkısının beklendiği, çocuğun ekonomik bir değer atfedilerek konumlandığı aileler yerini yavaş yavaş çocuğun eğitiminin önem kazandığı ve çocuğa psikolojik bir değer atfeden ailelerin yaygınlaştığı üzerine ipuçları vermektedir. Çocuk sayısı 4 ila 6 olan ailelerin oranı, %17.2 olup, 7 ve üstü çocuk sahibi olan ailelerin oranı ise %4.3'tür. Bu durum beklenenin aksini göstermiştir. Yoksullukla mücadele eden kesimin çocuk sayısının fazla olması öngörülen yoğunluğun 1 ila 3 çocukta olması kadınların, sağlık, bakım ve gelecek konusunda bilinçlendiğinin bir göstergesi olduğunun ipucudur.

Hanedeki kişi sayısına baktığımızda ise, 1-2 kişilik aile oranı %11.2, 3-5 kişilik aile oranı %69.8, 6 ve daha fazla kişiden oluşan hanelerin oranı ise %19'dur. Tercih edilen çocuk sayısına bağlı olarak evde yaşayan toplam kişi sayısına bakıldığında hanelerin kalabalık ailelerden oluşmadığı görülmektedir. Bunun bir diğer nedeni de ailelerin çekirdek aile özelliği gösteriyor olmasıdır. Diğer bir deyişle haneler sosyolojik tanımıyla anne-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aile özelliği göstermektedir. Başka bir ifadeyle, hanedeki kişi sayısına ilişkin bu veriler geleneksel aile kalıplarının yıkılmaya başladığının bir göstergesi olarak ele alınabilir.

Görüşülen kadınların yaş oranlarına bakıldığında genç ve orta yaşlı kadın oranının yoğunlukta olduğu görülmektedir. Buna göre, 18-25 yaş aralığını %13.8 kadın, 26-30 yaş aralığını %16.4, 31-40 yaş aralığını %32.8, 41-50 yaş aralığını %22.4, 50'den daha fazla olan yaş aralığını ise kadınların %14.7'si oluşturmaktadır. Kadınların eşlerinin yaş aralığına baktığımızda ise; 18-25 yaş aralığında olanların oranı %1.7, 26-30 yaş aralığında olanların oranı %8.6, 31-40 yaş aralığında olanların oranı %25, 41-50 yaş aralığında olanların oranı %21.6, 51 ve üzeri olanların yaş oranı ise %12.9 olduğu görülmektedir.

Yapılan çalışmada kadınların eğitim durumuna bakıldığında ise; okur yazar olmayan kadın oranı %12.9, ilkökul terk kadın oranı %6, ilkökul mezunu olan kadın oranı %44.8, ortaokul terk olan kadın oranı %6.9, ortaokul mezunu kadın oranı %13.8, lise terk olan kadın oranı %2.6, lise mezunu kadın oranı ise %12.9 olarak saptanmıştır. Görüşülen kadınların eşlerinin eğitim durumlarının oranına bakılacak olursa; okur yazar olmayanların oranı %4.3, ilkökul terk oranı %1.7, ilkökul mezunu oranı %40.5, ortaokul terk oranı %4.3, ortaokul mezunu oranı %9.5, lise mezunu oranı %6, üniversite terk oranı %1.7, üniversite mezunu oranı ise %0.9'dur. Kadınların eğitim düzeyinin oldukça düşük olmasına rağmen yoksullukla mücadelede böyle bir stratejiyi tercih etmiş olmaları, yoksulluk kültürü yerine yaşam koşullarını değiştirme yolunda kendi inisiyatiflerini ortaya koyduklarını göstermektedir. Diğer bir deyişle, bu uygulama, bireyleri edilgen konuma getirip devletten her şeyi hazır beklemek yerine, sosyal devletin işlevlerinden biri olan, kişilere yaşamlarını sağlayabilecekleri iş olanakları yaratmıştır. Böylece, kadınların kişiliklerini zedelemekten hem bir iş başarmış olmanın getirdiği öz saygı hem de pasif kalmayıp emeğiyle para kazanma hazzını hissettirmesi nedenleriyle mikro kredi uygulamasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Uygulamanın adından da anlaşılacağı gibi kadınlarda var olan girişimcilik yeteneklerini ortaya çıkarmak ya da girişimci kadınlar yaratmak hedeflenmiştir. Bu çalışma çerçevesinde, girişimcilik kavramı ile alan araştırmasında görüştüğümüz kadınların yaptıkları işlere ilişkin nitelikleri, girişimci ruhları ve hedefleri göz önüne alındığında, kadınların hemen hemen hepsinin girişimcilik nitelikleri göstermeleri yerine sadece içinde bulundukları zor yaşam koşullarını aşmak amacıyla kredi almayı seçtikleri söylenebilir. Girişimcilik kavramı altında farklı kadın girişimci tipleri ele alındığında örneklemimizdeki kadınların "aileci kadın girişimci tipi"nin özellikleri gösterdikleri görülmektedir. Sosyolojik anlamda, bu veriyi analiz edecek olursak, kadınların işlerine ilişkin ileriye yönelik hedefler taşımalarından çok günlük yoksulluğu yenmede bir strateji olarak bu krediyi aldıkları söylenebilir. Bu iddiayı destekleyen diğer bir veri de kadınların kocalarının işleri düzeltilmesinde yaptıkları işleri bırakacakları yönündeki ifadeleridir. Bu bağlamda, eşlerinin işleri düzelirse ya da yeterli gelirleri olursa yaptıkları işi bırakacaklarını söyleyenlerin oranı %85,3'tür. Örneklemimizin aileci kadın girişimci kadın tipi özelliklerini taşıdıklarına ilişkin bir diğer veri ise kadınların çalışma nedenlerine ilişkin ifadelerinde kendisini bulmaktadır. Buna göre, kadınların %96,6'sı geçim sıkıntısı, %3,4'ü meslek edinme amacıyla çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Bu verileri destekler biçimde, ev yemekleri yapıp pazarda satan 56 yaşındaki bir kadın şunları söylemiştir.

"Yeterli olsaydı bu işi yapmazdım. Evimde otururdum, namazımı kılardım, Allah'ıma şükrederdim. Yeterli olsaydı buralarda rezil olur muydum? Elinde paran olursa her yerde güvenin olur. Ama paran olmazsa kendine de güvenmiyon. İmkânsızlık öyle çöküyo ki üstüne kalkmıyo üstünden. Geçim sağlıyom. Ailede konumum nasıl değişsin. Çok fazla paran olsa bir iş yeri açsan daha fazla değişir belki."

Diğer bir kadın ise hanede gelir getiren başka biri olduğunda çalışmak istemediğini şu sözlerle ifade etmektedir.

"Oğlum işe girerse biraz huzura kavuşacağım. Yani bu yaştan sonra ben ne yapacağım giyinin, süslenip, püslenmeyi." (yaş 65/ Yenimahalle/ el işi).

Kadınların aileci kadın girişimci tipi özelliği gösterdiklerini ortaya koyan bir diğer veri ise, kadınların yaptıkları işlerin nitelikleriyle ortaya çıkmaktadır. Buna göre, kadınların yaptıkları işlerin çeşitliliğine ve oranına bakılacak olursa; el işiyle uğraşan kadın oranı %52,6, ev yemekleri yapan kadınların oranı %21.6, pazarlamacılıkla uğraşan kadınların oranı %21.6, eşinin yanında çalışan kadın oranı ise %2.6'yı oluşturmaktadır. Bu veriler göstermektedir ki, kadınlar piyasaya yönelik işlerden para kazanılacak nitelikler kazanmaktan çok, çocukluktan kazandıkları ve geleneksel cinsiyet kültürüne bağlı işler yapmaktadırlar. Burada kadınlar girişimci niteliği olan pazar araştırması

yapmak yerine sipariş üstüne çalışmaktadırlar. Bu bağlamda kadınlara sorulan kredi almakla kişisel anlamda neler kazandıkları sorusuna sadece %5,2'si girişimcilik becerilerim arttı karşılığını vermiştir.

Örneklemin, aileci kadın girişimci nitelikleri taşımaları, kendini kadınların elde ettikleri düşük gelir oranlarıyla da ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kadınlar daha farklı beceriler kazanmak yerine sahip oldukları beceriler dâhilinde iş yapmaktadırlar ve bu durum onların kendilerini geliştirmelerini engellemektedir. Bu nedenle, hem kendilerini geliştirebilecekleri hem de daha fazla gelir elde edebilecekleri bir alanda çalışmak yerine, geleneksel cinsiyet kültürüne dayalı işlerde daha az gelir sahibi olmaktadır. Bu bağlamda kadınların haftalık gelirlerinin oranlarına bakıldığında şunlar söylenebilir: 0–20 TL arası %9,5, 21–50 TL arası %25,9, 51–100 TL arası %21,6, 101 TL ve daha fazla gelir elde eden kadınların oranı ise %17,2'dir.

Yapılan görüşmeler sonucunda kadının eşinin işine bakıldığında; seyyar satıcılar %17,2, inşaat işçisi, hamal veya garsonluk gibi meslekler %5,2, zanaatkarlar %8,6, esnaf %19, şoför %3,4 ve işsizler %10,3'lük bir oransal dağılım göstermektedirler. Bu verilerin diğer bir anlamı ise, kadınların yukarıdaki verileri destekler şekilde girişimcilik amaçlı değil, eve az da olsa bir ekonomik katkı sağlamak amacıyla bu uygulamadan yararlandıklarını göstermektedir. Çünkü eşlerin hemen hemen hepsi kayıt dışı sektörde ve geçici işlerde, düzensiz gelir elde ettikleri sektörlerde çalışmaktadırlar. Yoksulluğun en önemli nedenlerinden biri de kişilerin düzenli bir iş ve gelire sahip olmamalarıdır. Araştırma verilerine göre, kadınların eşlerinin gelirleri hem düzensiz hem de yoksulluk sınırının altında yaşamalarına neden olacak bir düzeydedir. Buna göre; görüşme yapılan kadınların eşlerinin haftalık gelir oranları ise şöyledir; 0–50 TL arası %13,8, 51–100 TL arası %2,6, 101–200 TL arası %21,6 201–300 TL arası %4,3, 301–400 TL arası %1,7, 401–500 TL arası %2,6'lık bir kısmı oluşturmaktadır. Yoğunluğun 101–200 TL arasında olması asgari ücrete tabi olan kesimin fazla olduğunu göstermektedir. Hane erkeklerinin yaptıkları işlere ve gelirlerine baktığımızda, insanın en temel haklarından olan düzenli bir iş ve gelirden mahrum kaldıkları görülmektedir. Elbette ki kadınların çalışma yaşamına katılmaları, yeteneklerini geliştirmeleri ve ekonomik özgürlüklerini kazanmaları tartışma götürmez bir gerekliliktir. Ancak bu çalışma kapsamında kadınların çalışma nedenlerine bakıldığında, temel faktör eşlerinin düzenli işi ve gelirinin olmamasıdır. Bu açıdan bakıldığında, yoksulluğu önlemede ailelere verilebilecek en büyük destek, hane üyelerine düzenli ve sürekli gelir sağlayacakları iş olanaklarının yaratılmasıdır.

Kadınların mikro kredi uygulamasından yararlanma nedenleri ile hanelerin yoksulluğu arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu bağlamda, kadınlar şu anda yapmakta oldukları işi yapma nedenlerini şu şekilde açıklamışlardır: %69,8'i hanelerin yaşadığı şiddetli yoksulluğu da yansıtır bir biçimde ödeme kolaylığı olduğu için kredi almayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. %21,6'sı borçlarını kapatmak için kredi almaya karar vermişken, %6,9'u devlet güvencesi nedeniyle kredi almayı tercih etmiştir. Görüşmeler sırasında, mikro kredi uygulamasından yararlanan bir kadının da belirttiği gibi ödeme kolaylığı sağlanması kadınların bu krediyi almalarında en önemli etkenlerden birisi olmuştur. Bu veriyi destekleyen en iyi ifade Kiremithane Mahallesi'nde yaşayan ve mikro kredi uygulamasından yararlanan bir kadının *"yoktan anlayan bir karşı taraf var"* sözüdür.

Mikro kredi uygulaması sosyolojik anlamda bir toplumsal değişim projesi niteliği taşımaktadır. Örneklemin sosyo-ekonomik düzeyi düşük olmasına karşın bu uygulama sayesinde kadının iş yaşamına katılmasının toplumsal değer anlamında kabul görececek bir duruma gelmesi bu uygulamanın en önemli kazanımlarından biridir. Kadının gelir getirici bir faaliyette bulunması ve bunun toplumsal değer anlamında kabul görmesi sadece bir ekonomik kazanç olarak değerlendirilemez. Bu anlamda, kadınların bulundukları ve görece olarak dışarıya kapalı mahallelerde yaşamalarına karşın mikro kredi uygulamasından birbirlerinden haberdar olarak uygulamaya dâhil olmaları toplumsal değer değişimi anlamında çok önemli ipuçları vermektedir. Diğer bir değişle, bu uygulama sayesinde kadın gelir getirici bir işte çalışabileceği evinden dışarı çıkabileceği ve hane içi kararlara katılabileceği bir toplumsal pozisyon elde etmiştir. Bu bağlamda, kadınları mikro kredi almaya teşvik edici etkenlerin başında kendi toplumsal çevreleri gelmektedir. Araştırma verilerine baktığımızda, %87,1 gibi çarpıcı bir oranla akraba ve komşu, kadınların mikro kredi uygulamasından haberdar olmaları ve teşvik edilmeleri anlamında destek sağlamıştır.

31 yaşında dört çocuk annesi ilköğretim mezunu bir kadının da belirttiği gibi, mikro kredi uygulaması kadınları sadece sermayeye ulaştırmamakta fakat daha da önemli olarak, potansiyellerinin

farkına varma ve kendilerine güven ve kendilerini geliştirme konusunda motivasyon da sağlamaktadır:

"Daha önce ürünlerimi, kendime ve hediyelik yapardım. Mikro krediyle işlediklerimi pazarlamaya başladım ve hesap-kitaplara giriştim. Bu malı şu kadara alırım, şu kadara satarım, şu kadar kazanırım şeklinde kafam ticarete daha çok çalışıyor şimdi."

Mikro kredi uygulamasının ailede kadını hem iş yükü hem de ekonomik sorumluluk anlamında daha fazla dezavantajlı konuma getirdiğine ilişkin iddialar yerine, bu araştırmanın verileri kadınların eşleriyle ilişkilerinde daha eşitlikçi bir duruma geldiklerini, erkeğin tüm yükü kadına bırakmak yerine paylaşımcı bir aile yapısının ortaya çıktığını göstermektedir. Evinde elişi yapıp pazarlayan aynı kadının eşiyle değişen ilişkilerine dair söyledikleri, mikro kredi uygulamasının ekonomik etkilerinden fazla alana yayılmış, bir toplumsal değişim projesi niteliğini kazandığını göstermektedir:

"İhtiyacımı kendim karşılayabiliyorum artık. Paran azken daha az konuşabiliyorsun, ama çokken hiç susmuyorsun, kendime güvenim artınca eşimin bana baskısı da değişti, şimdi daha çok seviyor sanki gurur duyuyor."

Araştırma verileri ortaya koymaktadır ki kadınların mikro kredi uygulamasına katılmadan önceki ve katıldıktan sonraki işe ilişkin niteliklerinde farklılıklar görülmemiştir. Diğer bir deyişle, kredi almadan önce herhangi bir işte çalışan kadınların o zaman yaptıkları işle mikro kredi almaya başladıktan sonra yaptıkları işler önemli oranda benzerlikler göstermektedir. Kredi almadan önce iş deneyimi olan kadın oranı %58.6'dır. Bu iş deneyimlerinin başında ise temizlik, el işi, pazarcılık, ev yemekleri gibi enformel sektör işleri gelmektedir. Mikro kredi uygulamasından yararlanan kadınlar, ne kendi niteliklerini ve buna bağlı olarak ne de işlerini geliştirme motivasyonunu taşımayan kadınlardan oluşmaktadır. Ancak şu da belirtilmelidir ki kadınların eğitim düzeyi, gelirleri, toplumsallaşma biçimleri, yaşadıkları çevre ve buna bağlı olarak edindikleri kültür göz önüne alındığında, böyle bir uygulamadan yararlanma girişimleri inkâr edilemeyecek bir değer taşımaktadır.

Bu uygulamanın sağladığı en önemli katkılardan bir diğeri de kredi almadan önce geçime katkı sağlaması amacıyla yapılan işler, krediyle beraber kadına daha çok gelir sağlamıştır. Daha öncesinde başkasının işini yapan kadın, krediyle beraber kendi işini yapar hale gelmiştir.

64 yaşında, salça yapıp satarak geçimini ağılamaya çalışan bir kadının mikro kredi almaya karar verme hikâyesi ise, Yunus'un Bangladeş köylerinde gezerken, faizle para alarak bambu sandalye yapıp satmaya çalışan Safiye'nin hikâyesini hatırlatır niteliktedir:

"Sermayem olursa hale gidip istediğim biberden alırım, bu da benim için bir güç olur. Bir yere baktım diyelim, orda güzel değil biberler ya da pahalı, elimde param varken gidip başka yerden alabilirim. Kredi olmadan önce elime her zaman para geçmiyordu, param olunca gidip biber alıp salça yapabiliyordum. Ama şimdi elime her hafta düzenli para geçiyor ve bu benim için bir dayanak oldu. Bu yüzden mikro kredi almaya karar verdim."

Önceden yaşadıkları kentin mahalle sınırları ötesine sadece hastaneye gitmek için çıkan kadınlar, bu proje sayesinde, hareket alanlarını genişlettikleri gibi, inisiyatif alma, karar verme, eve giren gelir sayesinde özellikle artık kız çocuklarının eğitiminin öneminin farkına varma ve bunu uygulamaya geçirme durumuna gelmişlerdir. Bu projenin, 52 yaşında, ilkokul mezunu, 3 çocuk annesi bir kadında kendi potansiyeline ve aile bireylerinin geleceklerine ilişkin yarattığı farkındalık ve tutum değişik açıkça görülmektedir:

"Valla şimdi kendimi daha genç hissediyorum, yaşlılarıma bakıyorum evde oturmaktan her gün bir hastalıkları çıkıyor. Evde boş boş oturmaktan kurtuldum. Artık yalnız başıma bir şeyleri yapabiliyorum. Mesela eskiden doğru dürüst dışarı çıkmazdım, Mersin'i tanımazdım. Şimdi örgü malzemelerini almaya gittiğimde çarşığı gezebiliyorum, malzemenin en iyisi ve en ucuzu nelerde olur, nasıl olur onu anlayabiliyorum. Keşke okusaydım diyorum bazen, şimdi koca eline bakmazdım..."

Kadınların emeklerinin ürünlerini pazarlama yollarının başında, %44.8 oranı ile İÇEV'in doğrudan katkısı yer almaktadır. Bu katkı kadınların emeklerini doğrudan gelire çevirmelerinde en önemli etkenlerden biri olurken aynı zamanda üretkenliklerini destekleyen ve yeni iş yapmakta motive edici bir unsur olarak da önemli bir yer almaktadır.

Mikro kredi uygulamasında kadınlar, içinde yaşadıkları tüm yoksulluk ve toplumsal değer kısıt-

lamalarına rağmen kendilerini geliştirme çabasında olan kadınlardan oluşmaktadır. Bu bağlamda kadınların %61,2'si işlerine ilişkin bilgi ve becerilerini artıracak kurslar düzenlenmesi, mikro kredi miktarının arttırılması, kefillik şartının kaldırılması ve pazarlama olanaklarının geliştirilmesi gibi kendilerini destekleyici yeniliklerin bu uygulamanın geliştirilmesinde yararlı olacağını belirtmişlerdir.

Bu çalışmanın bulgularının da ortaya koyduğu gibi, yoksullar, son derece güç çalışma koşulları ve düzensiz gelirle dahi hayatta kalma mücadelesi vermekte, kredi karıştırlarının ileri sürdüğü gibi hane içinde erkeğin kadına baskı uygulaması ve kadının gelirine el koyması yerine haneye giren gelirin çocukların beslenmesinde ve okula devamlarında önemli katkılar sağladığı görülmüştür. Kalıplaşmış cinsiyet kültürünün azaltılmasında, kadının kendine güvenle toplumda yer alabilmesinde, kendi yeteneklerinin farkına varıp bunları geliştirebilmesinde ve hane içi ilişkilerin, yoksulluk nedeniyle ortaya çıkan huzursuzların ve çalışan çocuk olgusunun en aza indirilmesi, eşlerin eşitlikçi tutum ve davranış biçimlerine yönelmeleri anlamında projenin uzun vadeli etkileri yoksullukla mücadeleden daha fazlasını gerçekleştirebilir.

SONUÇ

Bu çalışma, önemli bir toplumsal değişim projesi olan ve Türkiye'de uygulama alanı bulan toplam 25 ilden biri olan Mersin'de mikro kredi uygulamasından yararlanan kadınlarla yapılmış bir sosyolojik alan araştırmasına dayanmaktadır. Bu çalışma bağlamında, kadınların mikro kredi uygulaması ile toplumsal değer değişimi, yoksullukla mücadele stratejileri, kadınların özgüven kazanma süreçleri, toplumsal statülerinin değişmesi yolunda önemli adımlar atılması, geleneksel cinsiyet kültürünün yıkılması, fırsat eşitliği ve toplumsal adaletin sağlanması anlamında önemli kazanımlar elde ettikleri bulgularla ortaya konulmuştur.

Örnekleme dâhilindeki kadınların yaşadıkları toplumsal mekânların görece olarak izole olması, içinde bulundukları toplumsal değerlerin kadınların dezavantajlı konumlarından çıkmalarına izin vermeyen geleneksel cinsiyet kültürü unsurları taşıması ve yaşadıkları ağır yoksulluk şartlarına karşın böyle bir uygulamadan yararlanmaları toplumsal dönüşüm anlamında son derece önemli bir adımdır.

Mikro kredi uygulaması ile hem cinsiyet anlamında toplumun dezavantajlı grubu hem de toplumsal tabaka anlamında dezavantajlı bir pozisyon işgal etmelerine karşı kadınlara verilen bu olanaklar sosyolojik anlamda hem kısa vadede hem de uzun vadede önemli kazanımlar sağlayan bir projedir.

Bu kazanımlardan en önemlisi toplumdaki geleneksel cinsiyet rollerinin değişmesi üzerine önemli bir adım atılmış olmasıdır. Böylece projeden yararlanan kadınlar, sadece eve ekonomik katkı sağlamak anlamında değil toplumda kültürel bir dönüşüm sağlama anlamında da öncü bir rol üstlenmişlerdir. Bunun kadına sağladığı diğer bir kazanım ise kadınların kendilerinin işe yaradıklarını hissetmeleri ve özgüven kazanmaları olmuştur. Özellikle, aile içi toplumsal rollerin dağılımında kadına yüklenen ücretsiz aile içi işçiliği yanında kadına kendi gelirini sağlama, yeteneklerini geliştirme ve dar toplumsal çevresinden çıkarak sosyalleşme olanaklarını genişleten bir fırsat sunmaktadır.

Yoksul ailelerde görülen ve yoksulluğun gelecek kuşaklara aktarılmasında bir kısır döngü halini alan çalışan çocuk olgusu hanelere kadın emeğinin girmesiyle birlikte önemli ölçüde düşüş göstermiştir. Bu araştırma bulguları da göstermektedir ki kadının eve ekonomik sağladığı durumlarda hanedeki çocuklar çalışmak yerine eğitimlerine devam etmektedirler. Böylece, bir ülkenin sosyolojik anlamda gelişmişlik kriterlerinden biri olan çocuğun ekonomik değer biçilmesi yerine, çocuğun psikolojik değeri ön plana çıkmıştır.

Bu uygulamaya katılan kadınların projeden yararlanmalarının birinci sebebi eşlerinin düzenli bir iş ve dolayısıyla düzenli bir gelire sahip olmalarındır. Bu bağlamda, kadınların iş yaşamına katılımlarını destekleyen bu projeye birlikte, istihdam olanaklarının, düzenli bir gelir ve sosyal güvence sağlayıcı bir biçime dönüştürülmesi yoksulluğun azaltılmasında son derece önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgül, A. (2005) Mikrofinans Kuruluşları Hakkında Kanun Teklifi, Esas Numarası: 2/413.
- Cheston, S. Kuhn, L. (2002) Empowerment Women Through Microfinance Lisa Kuhn, <http://www.microcreditsummit.org/papers/empowerment.pdf> (erişim tarihi: 25.06.2010)
- <http://www.israf.org/pdf/TURKIYEGRAMEENMIKROKREDIPROJESIBILGINOTU.pdf> erişim tarihi: 27.04.2009
- Khandker, S.R. (1998) The Impact of Group-Based Programs on Poor Households in Bangladesh: Does the Gender of Participants Matter? *Journal of Political Economy*, Volume 106 Number 5, 958-995.
- Lewis, O. 1969, *'The Culture of Poverty'*, On Understanding Poverty içinde, ed. D.P. Moynihan, New York: Basic Books Inc., Pub.
- Lewis, O. 1975, *Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*, USA: BasicBooks.
- Mayoux, Linda, (1995) From Vicious to Virtuous Circles? : Gender and Micro-Enterprise Development, Occasional Paper 3, May, 1995, United Nations Research Institute for Social Development, United Nations Development Programme**
- [http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/d2a23ad2d50cb2a280256eb300385855/5901781754e7c91580256b67005b6af7/\\$FILE/opb3.pdf](http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/d2a23ad2d50cb2a280256eb300385855/5901781754e7c91580256b67005b6af7/$FILE/opb3.pdf) (erişim tarihi: 27.03.2010)**
- Mayoux, L. (1998) Participatory Learning for Women's Empowerment in Micro-finance Programmes: Negotiating Complexity, Conflict and Change, *IDS Bulletin* Volume 29, Issue 4, pages 39–50, October 1998.
- http://www2.ids.ac.uk/impact/files/institutionalisation/Mayoux_participatory_learning.pdf (erişim tarihi : 25.06.2010)
- Mayoux, L. (2005) The Magic Ingredient? Microfinance & Women's Empowerment. <http://www.gdrc.org/icm/wind/magic.html> (erişim tarihi : 26.06.2010)
- Rankin, K.N., (2001) Governing Development: Neoliberalism, Microcredit, and Rational Economic Woman, *Economy and Society*, Volume 30, Number 1 February 2001:18-37.
- Top, S. (2006) Girişimcilik Keşif Süreci, İstanbul: Beta basımevi, ocak ayı yay.
- Weber, H. (2001) The Imposition of a Global Deveelopment Architecture: The Example of Microcredit (CSGR Working Paper No. 77/01), Covertry: Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation, University of Warwick.
- YİMİK (2009) Yoksullar İçin Mikro Kredi Projesi, T.C. Mersin İl Özel İdaresi.
- Yunus M.(2003) Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru, İstanbul: Altan matbaacılık.

YOKSULLUKLA MÜCADELE STRATEJİSİ OLARAK MİKRO KREDİ UYGULAMASI: ESKİŞEHİR İL ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Sami TABAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
İ.İ.B.F. İktisat Bölümü
staban@ogu.edu.tr

Araş. Gör. Mehmet ŞENGÜR

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
İ.İ.B.F. İktisat Bölümü
msengur@ogu.edu.tr

Özet

Mikrokredi programı günümüzde yoksullukla mücadelede kullanılan önemli politika araçlarından birini oluşturmaktadır. Halen Türkiye dahil dünyanın pek çok ülkesinde uygulanmakta olan mikrokredi programları, yoksulluğu önlemenin yanında istihdamı artırma bakımından da önemli etkilere sahip bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı; Eskişehir ilinde yoksulluğun azaltılmasında mikrokreditin etkinliğini tespit etmektir. Araştırma verileri anket yöntemiyle Eskişehir'deki Şubelerden (Tepebaşı ve Odunpazarı) elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, Eskişehir'de mikrokredi alan kadınların aile gelirlerinde kredi öncesi ve sonrasında önemli farklılıklar oluşmuş ve her 4 aileden 1'i yoksulluk sınırının üzerine çıkmıştır. Ayrıca, istihdam artışına bağlı olarak kadın işgücüne katılım oranlarında da mikrokreditin olumlu katkıları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mikrokredi, Yoksulluk, İstihdam, Anket, Eskişehir

Abstract

Microcredit programme which is used today in alleviation against the poverty, constitutes one of the significant policy instruments. Microcredit programmes, which are currently being implemented in many countries of the world including Turkey, have some important effects in terms of increasing employment besides preventing poverty.

The aim of this study is to determine the efficiency of the microcredit in the prevention of the poverty in the province of Eskişehir. The data for the study were obtained from Eskişehir Branches (Tepebasi and Odunpazarı) via the method of questionnaires. According to the research results, before and after the credit, there have been significant differences in family incomes of the microcredit borrowers and 1 out of every four families has surpassed the poverty line. Moreover, the positive contributions of the microcredit have been identified in female labor force participation rates depending on the employment growth.

Keywords: Microcredit, Poverty, Employment, Questionnaire, Eskişehir

1. GİRİŞ

Günümüzde yoksulluk artık sadece gelişmekte olan veya azgelişmiş ülkelerin sorunu olmaktan çıkmış, gelişmiş olarak tanımlanan ülkelerin de önemli bir problemi haline gelmiştir. Dolayısıyla yoksulluğu önlemek için ülkeler tarafından birçok program ve politikalar geliştirilmiştir. Yoksullukla mücadele politikalarından en başarılısı dünyanın pek çok ülkesinde uygulanan mikrokredi uygulamasıdır.

Mikrokredi uygulaması yoksulluğu önlemenin yanında istihdamı artırma ve işsizliği önleme bakımından da olumlu etkilere yol açabilmektedir. Ülkemiz ve daha birçok gelişmekte olan ülkenin en temel sorunlarından birisi olarak işsizlik hala yerini korumaktadır ve işsizler arasında gizli işsizler önemli bir yer tutmaktadır. Gelişmiş olarak nitelenen birçok ülkeye nazaran Türkiye’de işsizlik oranları oldukça yüksek ve buna karşın istihdam da bir o kadar düşük seviyededir. Sermaye eksikliği, eğitim olanaklarından yeterince faydalanılamaması, bankacılık ve finans kesiminden istenilen desteğin bulunamaması ve kadın istihdamının düşük olması, istihdamı azaltan nedenler arasında sayılabilir. Dolayısıyla mikrokredi uygulamasının Ülkemiz genelinde sosyal dışlanmışlığı, eğitim eksikliği ve sermaye yetersizliğini gidererek istihdamın artmasında önemli bir rol oynaması beklenmektedir. Türkiye’de günden güne artan bir ilgiye sahip bulunan Mikrokredi Projesi, Türkiye Grameen Mikrokredi Projesi (TGMP) adı altında 2003 yılından beri faaliyetini sürdürmektedir. Halen 43 ilde 61 şubede faaliyetini sürdüren TGMP’nin temel amacını, özellikle kırsal kesimde ve şehirde yaşayan yoksul kadınlara kredi vererek, onların gelir getirici faaliyetlerde bulunmaları suretiyle yaşam standartlarını yükseltmek oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Eskişehir ilinde yoksulluğun azaltılmasında mikrokreditinin etkinliğini analiz etmektir. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde yoksulluk ve yoksullukla mücadelede mikrokredi uygulaması açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde, Türkiye’de yoksulluğun genel bir haritası çıkarılmakta ve mikrokredi uygulamasının Türkiye açısından bir değerlendirilmesi yapılmaktadır. Eskişehir’de mikrokredi araştırmasının sonuçları ise dördüncü bölümde verilmektedir. Çalışma, sonuç kısmının yer aldığı beşinci bölümle bitirilmektedir.

2. YOKSULLUK VE YOKSULLUKLA MÜCADELEDE MİKRO KREDİ

2.1. Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk kavramı insani gelişme konusundaki tartışmaların en önemli boyutlarından birini oluşturmuştur. Bununla birlikte yoksulluğun kavramsal olarak henüz tam bir açıklığa kavuşturulmadığını ve değişik şekillerde tanımlandığını görmekteyiz. Her değişik tanım politika yapıcılar açısından değişik yöntemler ve stratejiler gerektireceğinden doğal olarak, yoksulluğun nasıl tanımlandığı, doğuracağı sonuçlar açısından önem taşımaktadır.

Yoksulluğun tek ve kabul edilmiş bir tanımının olmaması, yoksulluğun çeşitli biçimlerde tanımlanmasına yol açmıştır. Gıda yoksulluğu (açlık) olarak adlandırılan dar anlamda yoksulluk, “insanların en temel ihtiyaçlarını karşılayamama” durumu olarak tanımlanırken, gıda ve gıda dışı yoksulluk olarak adlandırılan geniş anlamda yoksulluk tanımı ise, “genel olarak bir halkın ya da onun belirli bir kesiminin asgari yaşam düzeyini sürdürebilmek için gıda, barınma ve giyinme gibi sadece en basit ihtiyaç maddelerini karşılayabilmesi” durumu olarak tanımlanmaktadır (Adaçay, 2008:19). Buna mutlak yoksulluk da denmektedir. Bu kişilerin sayısı genellikle belirli bir minimum gelir düzeyinin altında yaşayan insanların sayısı ile hesaplanmaktadır. Bu gelir düzeyi ya da yoksulluk sınırı ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve satınalma gücü paritelerindeki farklılıklara bağlı olarak değişebilmektedir. Örneğin, yoksulluk sınırı Latin Amerika ve Karaibler için günde 2 ABD doları, Türkiye’nin de dahil olduğu Doğu Avrupa ülkeleri için günde 4 ABD doları ve gelişmiş ülkeler için ise 14.40 ABD Doları olarak belirlenmiştir (Öztürk ve Çetin, 2009:2665).

Bir diğer yoksulluk tanımı göreceli yoksulluktur. Göreceli yoksulluk, “bireylerin toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında” olması durumudur. Başka bir deyişle, göreceli yoksulluk, gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel refah düzeyinin gerisinde kalmayı ifade eder. Buna göre toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan birey veya hanehalkı göreceli anlamda yoksul olarak

tanımlanmaktadır (Yılmaz ve Koyuncu, 2006:4). Başka bir ifadeyle, görelî yoksulluğu hanehalkı, grup ya da birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut şartlara göre ortalama bir gelire sahip olan hanehalkı, grup ya da birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma gücü arasındaki açıklık olarak tanımlamak mümkündür (Dumanlı, 1996:6). Bu yaklaşıma göre, üyesi oldukları toplumun hayatına tamamen katılamayanlar yoksuldur.

Dünya Bankası ise yoksulluğu daha çok parasal gelir açısından tanımlamakta ve yoksul kelimesi, belirli bir gelir seviyesinin altında kalanlar için kullanılmaktadır. Dünya Bankası günlük 1,25 doları genel yoksulluk sınırı olarak kabul ederken (Ala, 2009), dünyanın en fakir ülkeleri için bu sınır günlük 1 Dolar (1985 fiyatlarıyla), Latin Amerika'da 2 Dolar ve geçiş ekonomilerinde 4 Doların altı olarak tanımlanmıştır (Alcock, 2006:49).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ise, yoksulluğu, "insani gelişme için zorunlu olan fırsatlardan (hayat boyu sağlık, üretken bir hayat, ortalama bir hayat standardı, özgürlük, kendine güven ve saygınlık) mahrum olma" şeklinde tanımlayarak; kavramın sadece parasal bir içerikle anılmasını engellemiştir. Yoksulluğu bu boyutuyla incelenebilmesi için çok geniş ve özellikle sosyal nitelikli istatistiklere ihtiyaç vardır. UNDP bu amaçla hayat beklentisi, çocuk ölüm oranları, okuma yazma ve reel satınalma gücü gibi göstergeleri kullanmaktadır. Bu faktörlerden yararlanılarak "Beşeri Sermaye Endeksi" oluşturularak, insani gelişmenin derecesi ölçülmektedir (Uzun, 2003:157).

2.2. Yoksullukla Mücadelede Mikrokredi Uygulaması

Yoksullukla mücadelede genel olarak dolaylı ve dolaysız olmak üzere iki tür yaklaşımdan söz edilebilir. Dolaylı yaklaşım büyüme odaklı bir anlayışa dayanmakta ve hızlı büyüme yoluyla yoksulların gelirlerinin ve yaşam seviyesinin artırılması amaçlanmaktadır. Dolaysız yaklaşımda ise, başta beslenme, sağlık, eğitim ve konut gibi temel ihtiyaçlar olmak üzere yoksulların yaşam standartlarını ilgilendiren konulara yönelik olarak devletin uygulamaya koyduğu somut program ve politikaları kapsamaktadır. Dolaysız yoksullukla mücadele yaklaşımı radikal reform, kamu harcamaları ve yoksullukla mücadele programları olmak üzere üç şekilde kendini göstermektedir. Bunlardan ilki, radikal reformlarda, kaynakların köklü biçimde yeniden dağıtılması, eşitsizliğin giderilerek yoksulluğun azaltılması sağlanmaktadır. İkinci yöntem, sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim gibi kamu harcamalarından oluşur. Bu harcamalar yoluyla yoksulluğun azaltılması amaçlanmaktadır. Üçüncü yöntemse, yoksullukla mücadele programlarını içermektedir. Bu programların amacı, yoksulların öncelikle işgücü piyasalarına erişimini arttırmak ve sonrasında da bu piyasalar içindeki konumlarını iyileştirmektir (Şenses, 2001).

Yoksullukla mücadelede dolaysız yaklaşım içerisinde değerlendirebileceğimiz ve dünyanın pek çok ülkesinde başarılı bir şekilde uygulanan politikalarından biri 'Mikrofinans' olarak da adlandırılan 'Mikrokredi' uygulamasıdır.

Mikrokredi, kısaca finansal kurumların hizmet sunmadıkları veya eksik hizmet sundukları insanlara erişim sağlanarak hizmetin sunulması olarak tanımlanmaktadır. Mikrokredi de amaç, düşük gelirli veya fakirlere etkin bir şekilde erişim sağlayan, sürdürülebilir ve istikrarlı finansal kurumları oluşturabilecek politika ve programların yürütülmesidir. Bu yolla, yoksul kesimlerin üretim sürecine dahil edilerek ekonomiye kazandırılmaları, fakirliğin azaltılması ve yabancılaşmanın önlenmesiyle toplumsal barışın güçlendirilmesi hedeflenmektedir (Ledgerwood, 1999:1).

Mikrokredi Projesi, 1970'li yıllarda Chitagong Üniversitesi ekonomi Profesörü Muhammed Yunus tarafından başlatılmıştır. Yoksulluğun çok yaşandığı Bangladeş'te halkın karşı karşıya olduğu açlık ve bu durum karşısında yaşadığı çaresizlik, Yunus'u ekonomi modellerinin öngördüğünün ötesinde farklı çözüm arayışlarına itmiştir. Yunus, 1974 yılında Chitagong Üniversitesi'nin yakınlarında bulunan bir köydeki yoksul insanlar üzerinde bir araştırmaya girişmiş ve araştırması sırasında yoksul insanların kişisel becerileriyle oldukça iyi işler yaptıklarını görmüştür. Sonuç olarak Yunus, yoksul insanların yoksul olma sebebinin aslında sanıldığı gibi eğitimsiz ya da cahil olmaları değil sermayelerini ellerinde tutamamaları olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yunus, 1974 yılında araştırmasını yapmış olduğu pilot köyde ilk kredi deneyimini gerçekleştirmiştir. Kredilerin yüksek geri dönüş oranları kendisini cesaretlendirmiş ve Grameen Bank'ı kurarak daha yüksek meblağlardaki kredi uygulamalarını başlatmıştır (www.comceg.org, 20.02.2010).

Mikrokredi uygulaması diğer finans kurum veya kurumlarının aksine krediden faydalanacaklar açısından daha az kırtasiyecilik işlemleri ve çok küçük maliyetler gerektirdiğinden, günden güne geniş bir uygulama alanı bulmaktadır. Mikrofinans kuruluşları özellikle yoksul kadınlara kredi vermeyi amaçlar. Çünkü, çaresiz kadınların kendi kendilerine yardım sürecinde erkeklerden daha çabuk ve daha iyi uyum sağlayabildikleri ve daha yüksek performans sergiledikleri görülmüştür (Yunus, 1999). Aynı zamanda kadınlar, fırsatlardan yararlanmak ve yoksulluktan aileleri kurtarmak için en fazla çaba harcayan, yani mikrokrediler için güçlü bir talep oluşturan grubu oluşturmaktadırlar (Begum, 2004: 44). Ayrıca Grameen Bank kadınların kredi risklerinin erkeklere göre daha az olduğunu ve banka kredilerini uygun yerlerde kullanma konusunda daha istekli olduklarını gözlemlemiştir (Yılmaz ve Koyuncu, 2006:73).

Mikrokredi kuruluşları ticari bankaların faiz oranlarından çok daha yüksek faiz oranlarıyla kredi vermek zorunda kalmaktadırlar. Çünkü mikro finansman kuruluşlarının işlem maliyetleri ticari bankaların işlem maliyetlerinden oldukça yüksektir. Bu yüzden mikrokredi kuruluşlarının sağladığı krediler, ticari banka kredilerine oranla daha yüksek faizlidir. Diğer bir ifadeyle, kırsal kesimde yaşayan kişilerin kredi taleplerinin düşük miktarlarda olması bankalar nezdinde düşük faiz yüksek maliyetten dolayı pek kabul görmemektedir (TİSVA, 2005:9). Ayrıca, klasik bankacılık kesiminde şubelerin çok yaygın olmaması kırsal alanlardaki bireylere ulaşmayı engelleyici olmaktadır. Dolayısıyla, kırsal kesimde yaşayan veya bankacılık kesiminden kredi sağlayamayan kişiler mikrokredi uygulaması ile ihtiyaçlarını karşılayacak küçük miktarlarda krediler temin etme imkanı bulmaktadırlar. Mikrokredi uygulamasının yoksulluğa karşı mücadeledeki etkileri başlangıçta düşük görünmesine karşın, zamanla krediden faydalananların gelirlerinde eskiye göre iyileştirmelere yol açmasının gözlenmesi, konunun önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Örneğin Grameen Bank'ın 10 yıllık çalışmaların sonunda, ev halklarının %50'sinin yoksulluk sınırını geçtiğini gösterirken, bu alandaki başka bir çalışma, bu oranın %25 olduğunu göstermiştir. Başka bir çalışmada ise, Grameen Bank kredisi alan borçluların %91'i eskiye göre yaşam standartlarında bir iyileşme olduğunu söylemişlerdir. Mikrokredi kullananların ve ailelerinin önemli bir kısmının yoksulluk sınırının üzerine çıktığı görülmüştür. Dünya Bankası tarafından yapılan bir çalışmada ise, mikrokredi kullanıcılarının tüketiminin her yıl %18 arttığı ve çok fakirlerin oranının sonuçta %70 oranında düştüğü gözlenmiştir. Grameen Bank tarafından yürütülen bir çalışmada, 2002 yılına kadar yoksulluk sınırını geçenlerin toplam oranının %46 olduğu görülmüştür. Bu çıkarımlar çeşitli zamanlarda yapılan değişik çalışmalarla desteklenmiştir. (Latifee, 2004:130).

3. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE YOKSULLUKLA MÜCADELEDE MİKRO KREDİ

3.1. Türkiye'de Yoksulluk Sorunu

Yoksulluk özellikle küreselleşmenin olumsuz etkileriyle 1990'lardan bu yana gelişme düzeyi ne olursa olsun birçok ülkede giderek artan bir hızla seyretmektedir. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de küreselleşme paralelinde giderek artan bir yoksulluk olgusu ile karşı karşıyadır. Özellikle 1980'li yıllardan sonra başta IMF ve Dünya Bankası olmak üzere uluslararası finansal kurumların neo-liberal politika önerileri bağlamında ekonomisini dışa açarak kalkınma ve büyümesini bu doğrultuda yönlendirmiştir. Ancak Türkiye diğer benzer konumda olan ülkeler gibi makroekonomik istikrarı bu yöntemlerle sağlayamadığı gibi, ciddi bir ekonomik istikrarsızlık sürecine girmiştir. Bu süreçte yoksulluk olgusu sayı, coğrafik yer, sektörel ve gelir olarak biçim değiştirmiş ve özellikle iç göç olgusu ile kır yoksulluğuna önemli ölçüde kent yoksulluğu eklenmiştir (Altay, 2007:62-63).

Yoksulluk, kamuoyunda ve siyaset çevrelerinde ciddiye alınan bir sosyal sorun olarak, 1990'lı yıllarda Türkiye'nin gündemine yerleşmiştir. 1990'larda yaşanan ekonomik krizlerin ardından 1999 yılında büyük bir depremle sarsılan Türkiye'de yaşanan tüm bu gelişmeler, yoksulluğun giderilmesinde çok yönlü ve yeni yaklaşımlara gereksinimi artmıştır. 1990'lı yıllarda Türkiye'de yaşanan yüksek enflasyon düşük gelirli nüfusun satın alma gücünü daha da düşürmüştür. Ayrıca yüksek enflasyon ve yüksek faizler nedeniyle kamu finansmanında dengesizlik gelir dağılımını iyileştirmeyi amaçlayan politikalar üzerinde kısıtlayıcı bir etki yapmıştır. Ekonomik kriz, işsizlik, bölgesel farklılıklar ve cinsiyet ayrımcılığı da Türkiye'de yaşanan yoksulluğun önemli sebeplerini oluşturmuştur. Türkiye yoksullukla mücadele etmeye resmi olarak 1990'lı yılların ortasında başlamıştır. Yedinci ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Türkiye'nin bu konudaki stratejik amacı, gelir

dağılımındaki eşitsizlikleri kalıcı olarak azaltmak ve mutlak yoksulluğu ortadan kaldırmak olarak şekillenmiş ve Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin ortaya konulmasını takiben Türkiye'nin yoksullukla mücadele çabaları hız kazanmıştır. 2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı Vizyonunda da adil gelir paylaşımı vurgusu yapılmakta olup, insan odaklı bir gelişme yaklaşımı benimsenmektedir. Bu çerçevede, insani gelişme ve sosyal dayanışma başlığı altında gelir dağılımının iyileştirilmesi, sosyal içerme ve yoksullukla mücadele stratejilerinin geliştirilmesine yer verilmektedir (www.comcec.org, 20.02.2010).

TÜİK'in hanehalkı bütçe araştırmalarından elde ettiği 2002-2008 dönemi yoksulluk göstergeleri Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1: Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları, 2002-2008

Yöntemler	Fert yoksulluk oranı (%)						
	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008
TÜRKİYE							
Gıda yoksulluğu (açlık)	1.35	1.29	1.29	0.87	0.74	0.48	0.54
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26.96	28.12	25.60	20.50	17.81	17.79	17.11
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	0.20	0.01	0.02	0.01	0.00	0.00	0.00
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı ⁽¹⁾	3.04	2.39	2.49	1.55	1.41	0.52	0.47
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı ⁽¹⁾	30.30	23.75	20.89	16.36	13.33	8.41	6.83
Harcama Esaslı görelî yoksulluk ⁽²⁾	14.74	15.51	14.18	16.16	14.50	14.70	15.06
KENT							
Gıda yoksulluğu (açlık)	0.92	0.74	0.62	0.64	0.04	0.07	0.25
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	21.95	22.30	16.57	12.83	9.31	10.36	9.38
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	0.03	0.01	0.01	0.00	0.00	0.00	0.00
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı ⁽¹⁾	2.37	1.54	1.23	0.97	0.24	0.09	0.19
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı ⁽¹⁾	24.62	18.31	13.51	10.05	6.13	4.40	3.07
Harcama Esaslı görelî yoksulluk ⁽²⁾	11.33	11.26	8.34	9.89	6.97	8.38	8.01
KIR							
Gıda yoksulluğu (açlık)	2.01	2.15	2.36	1.24	1.91	1.41	1.18
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34.48	37.13	39.97	32.95	31.98	34.80	34.62
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	0.46	0.01	0.02	0.04	0.00	0.00	0.00
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı ⁽¹⁾	4.06	3.71	4.51	2.49	3.36	1.49	1.11
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı ⁽¹⁾	38.82	32.18	32.62	16.59	25.35	17.59	15.33
Harcama Esaslı görelî yoksulluk ⁽²⁾	19.86	22.08	23.48	26.35	27.06	29.16	31.00
Kaynak: TÜİK (2009), "2008 Yoksulluk Çalışması Sonuçları", www.tuik.gov.tr (1) Satınalma gücü paritesine göre 1 \$'ın karşılığı olarak 2002 yılı için 618 281 TL; 2003 yılı için 732 480 TL; 2004 yılı için 780 121 TL, 2005 yılı için 0.830 YTL, 2006 yılı için 0.921 YTL, 2007 yılı için 0.926 YTL ve 2008 yılı için ise 0.983 TL kullanılmıştır. (2) Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'si esas alınmıştır. (*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.							

Tablo 1'e göre, ülke genelinde gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk oranının 2006'da %17.81, 2007 yılında %17.79, 2008 yılında ise %17.11 olduğu ve 2002'den 2008 yılına gelene dek oranlarda periyodik olmasa da belirli bir düşüşün yaşandığı görülmektedir.

2008 yılında Türkiye'de fertlerin yaklaşık %0.54'ü sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının; %17.11'i ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. 2005 yılında %0.87 olarak tahmin edilen açlık sınırının altında yaşayan fert oranı 2008 yılında %0.54'e, yoksul fert oranı da %20,5'den %17.11'e düşmüştür. Ayrıca Tablo 1'deki sonuçlar, 2006-2008 döneminde satınalma gücü paritesine göre 1 Doların altında kalan ferdin bulunmadığını göstermektedir. 2008 yılında 4 kişilik hanenin aylık açlık sınırı 275 TL, aylık yoksulluk sınırı ise 767 TL olarak

tahmin edilmiştir. Türkiye’de gıda ve gıda dışı yoksulluk rakamları 2002’den 2008 yılına doğru sürekli azalma göstermesine rağmen, TÜİK tarafından tüketim düzeyi esas alınarak hazırlanan gö-reli yoksulluk¹ rakamlarında ise son yıllarda belirgin bir artışın yaşandığı görülmektedir. 2006’da %14.50 olan bu rakam, 2008 yılında %15.06 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2009: www.tuik.gov.tr).

TÜİK’in 2009 yılında açıkladığı “2008 Yoksulluk Çalışması Sonuçları”, yoksulluğa yol açan en önemli unsurların neler olduğunu gözler önüne sermektedir. Buna göre öne çıkan en önemli iki unsur; eğitim düzeyinin düşük olması ve hanehalkı fert sayısının yüksek olmasıdır. Eğitim düzeyi yoksullukta önemli bir kriterdir. Eğitim durumu yükseldikçe yoksul olma riskinin azaldığı ifade edilmektedir. TÜİK’in 2008 yılı verilerine göre okur-yazar olmayanlarda yoksulluk oranı %35,59 olurken, yüksekokul, fakülte ve üstü mezuniyete sahip fertlerde bu oran %0,71’dir. Hanehalkı bü-yüklüğü 3 veya 4 kişi olan hanelerde bulunan fertlerin yoksulluk oranı %8,48 iken, 7 veya daha fazla olan hanelerde fertlerin yoksulluk oranı %38’lere çıkmaktadır. Ayrıca, istatistikler kırsal yerlerde yaşayanların yoksulluk riskinin kentsel yerlerde yaşayanlardan daha fazla olduğunu göstermektedir. Kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlarda yoksulluk oranı %34.62 iken, kentsel yerlerde yaşayanların yoksulluk oranı %9.38’dir (TÜİK, 2009: www.tuik.gov.tr).

Yoksulluk kavramı çerçevesinde sorgulanması gereken diğer bir husus da kadın yoksulluğudur. Kadın yoksulluğu gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin mücadele etmeye çalıştığı önemli problemlerden birini oluşturmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde kadınlar geleneksel işbölümünün etkisi ile nüfusun önemli bir bölümünü oluşturdukları halde işgücü piyasasındaki konumları “ikinci işgücü” olarak kalmıştır. Kadınların işgücü piyasasına katılmasında etkili olan faktörler arasında ekonomik nedenlerin (gelir eksikliği, eğitim seviyesi) yanı sıra saygınlık ve toplumsal hayatta statü elde etme gibi sosyal kaygılar da yer alır (Öztürk ve Çetin, 2009:2673). Kadın işgücüne katılım oranları² açısından Türkiye, yaklaşık %25 ile dünya ülkeleri arasında en alt sıralarda yer almaktadır. Diğer taraftan bu oran AB ve OECD ülkelerinde ise %60’lar civarındadır.

İşgücü piyasasında kadın işgücü miktarının azlığı, kadınların sağlık hakkına eşleri üzerinden erişmesi gibi sonuçlara yol açan bir muhtaçlık durumu yaratmaktadır. Bu muhtaçlık kadınların emeklilik gibi istihdamın sağladığı birtakım olanaklardan da faydalanamamasını beraberinde getirir. Kadınların eğitim imkânlarından yeteri kadar faydalanamaması yoksulluğun kalıcı bir hal almasına yol açar. Yoksul aileler eğitim önceliğini erkek çocuğa vermekte, erkek çocuklar geleceğe yönelik yatırım olarak görülmektedir. Kız çocukları iyi bir yatırım olmadığından ve elde edeceği geliri başkasına götüren olacağı için arka plana atılmaktadırlar. (Şener, 2009:3-4).

2002-2008 yılları arasında hanehalkı fertlerine ait cinsiyet ve eğitim durumuna göre yoksulluk oranları Ek 1’de verilmiştir. Türkiye genelinde kadın ve erkek yoksulluk oranları arasında fazla bir fark yoktur. Ancak bu oran kent ve kır ayrımı söz konusu olduğu zaman oldukça farklılaştığı görülmektedir. Bu farklılaşma kadın-erkek yoksulluğu arasında görüldüğü gibi kadın yoksulluk oranlarının kendi içerisinde de görülüyor. Türkiye genelinde kadın yoksulluğuna baktığımız zaman 2002 yılında %27.19 iken 2004’te bu oran azalmaya başlamıştır. Netice olarak 2008 yılı itibarı ile Türkiye genelinde kadın yoksulluk oranlarında daha önceki yıllara göre bir düşüş olduğu görülmektedir. Kent düzeyinde kadın yoksulluğu Türkiye genelinden ve kırsal düzeydeki oranlardan daha düşük seviyededir. 2008 yılında Türkiye genelinde %17.52 olan kadın yoksulluk oranı, kent düzeyinde %9.62 iken kır düzeyinde %35.29 seviyelerindedir. Kadın yoksulluk oranlarında kent ve kır arasında yaklaşık dört kat fark olduğu görülmektedir. Bu farkın temel nedeni, kırsal bölgelerdeki kadınlar için işgücü piyasasına katılımın zor olmasıdır. Bu durum gerek eğitim gerekse iş imkanlarının kısıtlı olmasıyla ortaya çıkmaktadır.

3.2. Türkiye’de Mikrokredi Uygulaması

Türkiye’de mikrokredi konusunda iki uygulama söz konusu olmuştur. İlk mikro kredi uygulaması Kadın Emekğini Değerlendirme Vakfı (KEDV) tarafından Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi adıyla Marmara Deprem bölgesinde 2002’de başlatılmıştır. Bu kurum, özellikle yoksul kadınlara kendi işlerini kurmaları konusunda finansal ve teknik destek sağlamaktadır. Halen Kocaeli, İstanbul ve Sakarya Düzce’de faaliyetini sürdürmektedir. (Altay, 2007:64).

¹Bireylerin, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumudur. Buna göre toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan birey veya hanehalkı gö-reli anlamda yoksul olarak tanımlanır. Refah ölçüsü olarak amaca göre tüketim veya gelir düzeyi seçilebilir (www.tuik.gov.tr, 20.08.2010).

²Kadın işgücünün aktif nüfusa bölünmesi ile hesaplanmaktadır.

Türkiye’de mikrokredi uygulaması konusundaki ikinci oluşum ise, 18 Temmuz 2003 tarihinde Türkiye İsrâfı Önleme Vakfı (TİSVA) ile Bangladeş kökenli Grameen Bank’ın³ işbirliği ile TGMP adı altında Diyarbakır’da oluşturulan mikrokredi uygulamasıdır. TGMP’nin resmi internet sitesine göre, TGMP’nin temel amacı, “toplumdaki yoksul nüfusu azaltmak amacıyla, Türkiye’nin kırsal ve kentsel bölgelerinde yaşayan özellikle yoksul kadınların gelir getirici faaliyetlerini ve küçük çaptaki işlerini desteklemek adına onlara kredi sağlamaktır.” (TGMP, 2008:5). Kefil ve teminat sistemine dayanmayan mikro kredi faaliyetinden ilk olarak Diyarbakır’ın Elibol Köyü’nde yaşayan kadınlar faydalanmışlardır (Yılmaz ve Koyuncu, 2006:74).

Mikrokredi sadece yoksulluğu önlemek için değil, aynı zamanda bireylerin girişimciliğini teşvik etmek üzere oluşturulmuştur. Nitekim Türkiye’de 2001 krizinden sonra yoksullukla mücadele aracı olarak benimsenen mikrokredilerin bir başka amacı da girişimciliği teşvik etmektir. Mikrokredi uygulamalarıyla gerek kırsal kesimde gerekse kentte bireyleri kendi işlerini kurmaya teşvik etmek ve girişimcilik potansiyellerini yaşama geçirmelerini sağlamak amaçlanmaktadır. Böylece bireylerin olası kriz durumlarına karşılık hazırlıklı olmaları ve bu tür durumlarda çözümleri devletten beklemek yerine kendi kapasite ve becerilerini devreye sokmaları istenmektedir (Gürses, 2007:68).

Türkiye’de mikrokredi uygulaması halen 46 il⁴ ve toplam 67 şubede uygulanmaktadır (www.tgmp.net, 21.08.2010). Kredi alan kadın sayısı her yıl artış göstermektedir. Kredi alan kadın sayısı 2008’de 10.000 iken, 2009 yılında 21.000 (Akbiyık ve Şahin, 2010:1742-1743) ve 2010 Ağustos ayı itibariyle de 36.386 olmuştur. Kullanılan kredi miktarı 61 milyon TL’dir (www.tgmp.net, 21.08.2010). En çok kredi dağıtılan 5 ilin sıralaması aşağıdaki gibidir.

Tablo 2: Türkiye’de En Çok Kredi Alan İller ve Dağıtılan Kredi Miktarları

İller	Kredi Alan Kadın Sayısı	Verilen Kredi Miktarı (TL)
Diyarbakır	8.209	25.233.467
Kahramanmaraş	3.264	3.934.920
Gaziantep	2.215	3.410.608
Şanlıurfa	2.428	3.105.990
Eskişehir	1.476	2.168.585
Kaynak: http://www.tgmp.net/finansal.html (21.08.2010).		

Tablo 2’ye bakıldığında ülke genelinde en çok kredi verilen ilin Diyarbakır olduğunu görüyoruz. Diyarbakır’ı Kahramanmaraş, Gaziantep, Şanlıurfa ve Eskişehir illeri izlemektedir.

Mikrokredi aynı mahallede oturan beş kişinin bir araya gelerek oluşturacakları grup üyelerinin her birine ayrı ayrı verilir. Grup üyelerinin mikro kredi alabilmeleri için birinin diğerine kefil olmaları esastır. Grup üyeleri, kendi güvendikleri, benzer yapıda gördükleri ve benzer geçmişe sahip, aynı mahallede ikamet eden kadınlardan kurulur. Akraba olmamaları, birbirine güven duymaları gerekir. Geri ödemeler krediyi aldıktan bir hafta sonra başlamakta ve 46 haftaya bölünerek ödenmektedir. (Akbiyık ve Şahin, 2010). Kredinin limiti bireysel olarak üyenin kapasitesine ve kredinin kullanım amacına göre belirlenmekte ve ilk kredi 100 TL ile 700 TL arasında değişmektedir. Bu tutar, yıl bazında ve üyelik performansına göre artabilmektedir (TGMP, 2008:13). Kredilerin ödenmemesine karşın bir yaptırım bulunmamaktadır. Kredi alan kadınlar gruplar oluşturup, her hafta bir evde toplanmakta ve aralarında bir paylaşım ile moral deneyim paylaşabilmektedirler. Ayrıca proje görevlileri bu toplantılarda geri ödemeleri toplamaktadırlar (Altay, 2007:65). Türkiye’de verilen mikrokredilerin geri dönüş oranı %100’dür (www.tgmp.net, 21.08.2010).

Mikro kredinin sürdürülebilir olması ve daha fazla kişiye ulaşabilmesi yanında, çalışanların masraflarının ve işletme giderlerinin karşılanması için, hizmetlerin karşılığı olarak bir hizmet maliyeti alınmaktadır. Mikro kredide vatandaşların evine kadar gidilerek taksitler her hafta toplanır. TGMP’den kredi alan şahıstan yıllık olarak %15 hizmet maliyeti alınır. Mikro kredi kullanıcılarından alınan hizmet maliyeti; mikro kredi faaliyetlerinin tanıtımı ve yürütülmesi yanında, personel gi-

³ Mikrokredinin fikir babası olan Profesör Muhammad Yunus tarafından 1976 yılında başlatılan Grameen Bankası projesi, Bangladeş’in Jobra Köyünde yaşayan 42 kişiye verilen 27 Dolar ile yola koyulmuş ve 1983 yılında bir finans kurumu olarak yoluna devam etmiştir (Morshed, 2010:98).
⁴ Bu iller: Adıyaman, Afyonkarahisar, Aksaray, Amasya, Ankara, Ardahan, Artvin, Aydın, Balıkesir, Batman, Bilecik, Bingöl, Burdur, Bursa, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Eskişehir, Gaziantep, Hakkari, Hatay, Isparta, İzmir, Kahramanmaraş, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir, Konya, Malatya, Manisa, Mardin, Muğla, Muş, Niğde, Rize, Samsun, Siirt, Sivas, Şanlıurfa, Tokat, Trabzon, Yozgat, Zonguldak.

derleri, ulaştırma ve haberleşme ile diğerk işletme giderlerine harcanır. Hizmet maliyetinin alınmasındaki temel amaç, mikrokredi faaliyetinin sürdürülebilirliğini sağlamaktır (Akbiyık ve şahin, 2010:1739).

TGMP'nin Türkiye'de uyguladığı projesinde verilen kredi türleri 'temel kredi', 'sözleşmeli kredi', 'girişimci kredisi' ve 'mücadeleci vatandaş kredisi' olmak üzere 4 eşitirdir. TGMP yelerine ilk kullandırılan kredi temel kredidir. Bu kredinin süresi bir yıllık olup, haftalık eşit taksitler halinde ödenmektedir. Temel kredi sisteminde kalmak ve hiçbir zorluk çıkarmamak kaydıyla kredi limitleri artırılabilir. Bu kredi sisteminde ye, aldığı kredi tarihinden itibaren 6 ay sonra ödediği miktarı tekrar kredi olarak çekebilir. Temel kredide üyeye gönüllü tasarruf hesabına para yatırma imkanı da verilmektedir. Sözleşmeli kredi, TGMP'nin doğrudan verdiği bir kredi çeşidi değil, kredi geri ödemelerinde karşılaşılabilecek olası güçlüklere karşı düşünülmüş alternatif bir sistemdir. Bir ye kredi geri ödemesinde zorluk çekmeye başladığında, sistem onun kredi geri ödeme süresini uzatarak ona işlerini kolaylaştıracak bir imkan sağlar. nc kredi türü olan "Girişimci Kredisi", yetenekli, başarılı, alışkan ve tecrübeli üyelere yönelik olarak uygulanmaktadır. TGMP'nin son kredi türünde, sokaklarda dilenerek geçinen veya gerçekten sokaklarda yaşayan çok aşırı yoksul insanlara yönelik olarak 2006 yılından beri 'Mücadeleci Vatandaş Kredisi' verilmektedir. Bu kredinin temel amağı, dilencilere onurlu başka para kazanma yöntemlerinin varlığını göstermek, onları bu yönde teşvik etmek ve dilenmekten kurtarmaktır (TGMP, 2008: 8-11).

4. ESKİşEHİR İLİNDE GRAMEEN BANK MİKROKREDİ ARAşTIRMASI VE BULGULAR

4.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Bu araştırmanın amağı; Eskişehir ilinde yoksulluğun azaltılmasında mikrokreditinin etkinliğinin analiz edilmesidir. Bu çerçevede, mikro kedi kullanan kadınların aile gelir düzeylerindeki değişmeler kredi kullanmadan önceki ve sonraki durumları karşılaştırılmaktadır. Ayrıca mikrokreditinin Eskişehir'de istihdam üzerindeki etkileri de incelenmektedir.

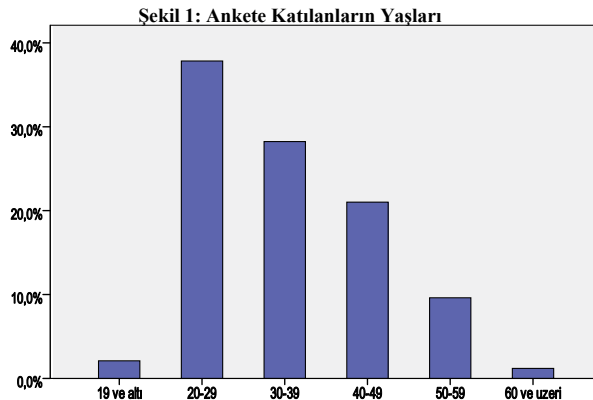
Veriler, anket yöntemiyle TGMP'nin Eskişehir ilindeki Tepebaşı ve Odunpazarı şubelerinde çalışan uzmanlardan yararlanılarak elde edilmiştir. Anketin uygulandığı Mart 2010 tarihi itibariyle mikrokrediden yararlananların sayısı 1380 iken, araştırma için elde edilen anket sayısı ise 336 olmuştur. Buna göre anket uygulama oranı yaklaşık %25 olarak gerçekleşmiştir.

Anket verileri SPSS paket program aracılığıyla analiz edilmişlerdir. Verilerin ortaya konulmasında; frekans, yüzde dağılımları ve ki-kare testlerinden yararlanılmıştır.

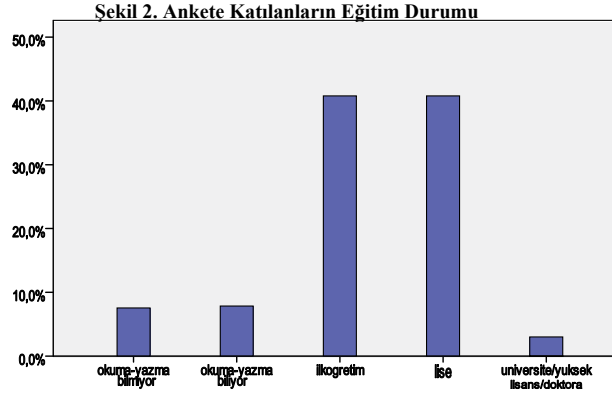
4.2. Bulgular

4.2.1. Demografik zellikler

şekil 1'de Eskişehir'de ankete katılan mikrokredi kullanıcılarının yaş aralıkları yer almaktadır. En büyük yaş aralığı grubunu 20-29 yaş (%37.8) oluşturmaktadır. Bu yaş grubunu sırasıyla; 30-39, 40-49 ve 50-59 yaş aralıkları izlemektedir. Ankete katılan kadınların büyük çoğunluğu (%89.1) 49 ve daha kk yaşadırlar.

Mikrokredi kullanan kadınların eğitim seviyelerine ilişkin veriler Şekil 2’de grafik olarak sunulmaktadır. Buna göre, mikrokrediden en fazla ilköğretim ve lise mezunlarının aynı oranlarda (%40.8) yararlandıkları görülmektedir. Buna karşılık en az yararlananlar ise %3’lük oranla lisans ve lisansüstü mezunlarıdır. Ayrıca okuma yazma bilenlerin %7.9’u mikrokrediden faydalanırken, bu oran okuma yazma bilmeyenlerde ise, %7.6’dır.

Ankete katılan kadınların sosyal güvencelerinin olup olmadıkları sorularak, elde edilen bulgular Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3: Ankete Katılanların Sosyal Güvenceleri		
Sosyal Güvence	Frekans	Yüzde (%)
Yok	41	12.2
Yeşil-Kart	62	18.5
SGK	230	68.5
Diğer	3	0.9
Toplam	336	100

Tablo 3’den görüldüğü gibi, ankete katılan kadınların büyük bir çoğunluğu (%68.5) dolaylı yada doğrudan bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı kişilerden oluşmaktadır. Diğer taraftan, hiçbir sosyal güvence kurumuna bağlı olmayanların oranı %12.2’dir. Mikrokredi kullanan kadınların 18.5’ünü ise yeşil-kart sahipleri oluşturmaktadır.

Araştırmadan elde edilen bir diğer demografik özellik, mikrokrediden yararlanan kadınların önemli bir kısmının evli (%81) olmalarıdır. Bekârların oranı ise düşük (%19) seviyededir.

Mikrokredi kullanan kadınların ailelerinde çalışanların mesleki durumları Tablo 4’de verilmektedir.

Tablo 4: Çalışan Aile Bireylerin Meslekleri		
Meslek	Frekans	Yüzde (%)
Devlet Memuru	28	8.3
İşçi	97	28.9
Esnaf	55	16.4
Çiftçi	19	5.7
Özel Sektör	36	10.7
Serbest Meslek	62	18.5
Belirtmeyen	39	11.5
Toplam	336	100

Tablo 4’de mikrokredi kullanan kadınların ailelerinde en fazla işçi statüsünde çalışanların (%28.9) olduğunu görmekteyiz. Bunu, serbest meslek çalışanları (%18.5) ve esnaf (%16.4) kesimleri izlemektedir. Ayrıca Tablo verileri, mikrokredi kullananların ailelerinde en az çalışan olarak devlet memurlarının (%8.3) ve çiftçi (%5.7) kesiminin bulunduğunu göstermektedir.

4.2.2. Mikrokredinin Kullanım Amaçları ve Alanları

Mikrokredi kullanan kadınların aldıkları kredileri en çok kendi işlerini kurmak için aldıklarını görmekteyiz. Bu oran yaklaşık %43'tür. Daha sonra en fazla kredinin %36.3 ile işini geliştirmek amacı ile alındığı görülürken, yeni bir iş yapmak amacıyla kredi kullananların oranı ise %13.7'dir. Bir işe ortak olmak amacıyla kredi kullananların sayısının ise %6.3 ile en düşük grubu oluşturmaktadır (Tablo 5).

Tablo 5: Mikrokredi Alan Kadınların Krediyi Kullanış Amaçları

Mikrokredi Kullanış Amacı	Frekans	Yüzde(%)
Kendi işini kurma	144	42.9
İşini geliştirme	122	36.3
Bir işe ortak olmak	21	6.3
Yeni bir iş koluna girmek	46	13.7
Belirten	333	99.1
Belirtmeyen	3	0.9
Toplam	336	100

Tablo 6'da ise mikrokredi kullanıcılarının aldıkları krediyle gerçekleştirdikleri işler gösterilmektedir. Tablodan görüldüğü gibi, Eskişehir'de mikrokredi kullanıcılarının önemli bir bölümünün (%48.5) el işi yapmak için kredi kullanmışlardır. Ticaret yapmak amacıyla kredi kullananların oranı (%22.3) ise ikinci sıradadır. Ticareti sırasıyla seyyar satıcılık (%13.1) tarım (%5.7) ve hayvancılık (%2.4) iş kolları izlemektedir.

Tablo 6: Mikrokredi Alan Kadınların Krediyle Yaptıkları İşkolları

İş Kolu	Frekans	Yüzde (%)
El işi	163	48.5
Hayvancılık	8	2.4
Tarım	19	5.7
Ticaret	75	22.3
Seyyar satıcılık	44	13.1
Diğer	23	6.8
Belirten	332	98.8
Belirtmeyen	4	1.2
Toplam	336	100

4.2.3. Mikrokredinin Gelir Üzerindeki Etkileri

Eskişehir ilinde mikrokredi kullanan kadınların kredi kullanımı öncesi ve sonrası ailelerinin elde ettiği gelir düzeylerinin belirlenebilmesi amacıyla ankete katılan kadınlara, gelir düzeylerine ilişkin sorular yöneltilmiş ve kendilerinden uygun şıkkı işaretlemeleri istenmiştir. Gelir grupları oluşturulurken, TÜİK'in 2009 yılında yayınlamış olduğu "2008 Yoksulluk Çalışması Sonuçları"ndan hareket edilmiştir. TÜİK 2008 yılında 4 kişilik hanenin aylık yoksulluk sınırını 767 TL olarak tahmin etmiştir. Bu çalışmada 700 TL'yi yoksulluk sınırı olarak kabul edilmiş ve buna göre gelir grupları oluşturulmuştur (Tablo 7).

Tablo 7: Mikrokredi Alan Kadınların Kredi Kullanım Öncesi ve Sonrası Gelirlerinin Karşılaştırılması					
Kredi Kullanım Öncesi Gelir			Kredi Kullanım Sonrası Gelir		
Gelir Grupları	Frekans	Yüzde (%)	Gelir Grupları	Frekans	Yüzde (%)
0-500 TL	109	32.4	0-500 TL	55	16.4
501-700 TL	118	35.1	501-700 TL	87	25.9
701-1000 TL	84	25.0	701-1000 TL	116	34.5
1001-1500 TL	18	5.4	1001-1500 TL	62	18.5
1501 TL ve üzeri	7	2.1	1501 TL ve üzeri	16	4.8
Toplam	336	100	Toplam	336	100

Tablo 7'ye bakıldığında, Eskişehir'de mikrokredi kullanımından önce 0-500 TL aile gelirin e sahip olduğunu belirten kadınların oranı %32.4 iken, bu oran mikrokredi kullanımından sonra %16.4'e gerilemiştir. 501-700 TL gelir elde edenlerin oranı da %35.1'den %25.9'a düşmüştür. Diğer taraftan, mikrokredi kullanımı öncesi 1001-1500 TL arasında gelir elde edenlerin oranı %5.4 iken, mikrokredi kullanımı sonrası bu grupta gelir elde edenlerin oranında önemli bir artış gerçekleşmiş ve bu oran %18.5 olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir artış da 1500 TL ve üzerinde gelir elde edenlerde gerçekleşmiştir. Bu grupta mikrokredi kullanım öncesi gelire sahip olanların oranı %2.1 iken, mikrokredi kullanım sonrası gelire sahip olanların oranının ise %4.8'e yükseldiğini görmekteyiz. Ayrıca Tablo 7'ye göre mikrokredi kullanım öncesi ailesi yoksul sayılanların (0-700 TL arası) oranı %67.5'tir. Mikrokredi kullanım sonrası bu oran %42.3'e düşmektedir. Bu sonuç, Eskişehir'in yoksulluk oranının azaltılmasında mikrokreditinin %25 oranında bir katkı sağladığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle, Eskişehir'de mikrokredi kullanan her 4 aileden 1'i yoksulluk sınırının üzerine çıkmıştır. Ayrıca çalışmada mikrokredi kullanımı öncesi yoksul sayılan kesimle, mikrokredi kullanımı sonrası yoksul sayılmayan kesim arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Ki-Kare (χ^2) testi ile incelenmiş ve test sonuçlarına göre, iki kesim arasında $p < .05$ düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bakan ve Eyitmiş (2009) tarafından Türkiye'de 22 il üzerine yapılan anket çalışmasında⁵ da yoksulluk oranının düşürülmesinde mikrokreditinin önemli bir katkı sağladığı görülmüştür. Bu çalışmada mikrokredi öncesi yoksul sayılanların oranı %83.6 iken, mikrokredi kullanımı sonrası bu oran %57.9'a düşmüştür. Buradan 22 il bağlamında yoksulluk oranının azaltılmasında mikrokreditinin %25.7 oranında bir katkısının olduğunu görmekteyiz. Bu sonuç, elde ettiğimiz bulgularla neredeyse örtüşür bir durumdur. Malatya için yapılan bir diğer anket çalışmasında ise, mikrokredi kullanıcılarının gelirlerinde en az %25'lik bir artışın yaşandığı görülmüştür (Akbiyık ve Şahin, 2010:1744).

4.2.4. Mikrokreditinin İstihdam Üzerindeki Etkileri

Eskişehir'de mikrokreditinin istihdam ve işsizlik oranları üzerindeki etkisini analiz edebilmek amacıyla ankete katılan kadınlara mikrokredi kullanımı öncesi iş durumları, mikrokredi kullanımı sonrası kaç kişiyi istihdam ettikleri ve istihdam ettikleri kişilerin daha önce ne iş yaptıkları türlerinden sorular yöneltilmiştir.

Tablo 8'de mikrokredi kullanan kadınların önceki iş durumlarına ilişkin istatistikler verilmektedir. Tabloya göre, ev hanımı statüsünde olan kadınlar mikrokrediyi en çok talep eden grubu oluşturmuştur. Mikrokredi kullanan ev hanımlarının %35.7'lik oranla istihdama önemli bir katkı sağladığını ve bu yolla kadın işgücüne katılım oranını yükselttiği söylenebilir. Mikrokredi kullanım öncesi işsiz olduklarını beyan edenlerin oranı ise %29.5'tir. Yani mikrokredi kullanımı sonucu her 100 işsiz kadından yaklaşık 30 kişinin bir işe sahip olması, hem istihdam artışına hemde işsizlik oranlarının düşürülmesine önemli bir katkı sağladığı ifade edilebilir. Ev hanımı ve işsiz konumda

⁵ 22 il çerçevesinde anket uygulama oranı %10.78 olarak gerçekleşmiştir. Eskişehir'de ise anket uygulama oranı bu iller içerisinde en düşük seviyededir (%4.15). Diğer tüm iller ve anket uygulanma oranları için bkz. Bakan vd., 2010, s. 200.

olan kadınlardan sonra, mikrokrediye en çok talep eden bir diğer grubun kendi işini yapanların oluşturduklarını görmekteyiz. %25.6'lık bir orana sahip olan bu grubun, mikrokredi taleplerinin önemli bir kısmını mevcut işlerin genişletilmesi amacına dönük olduğu görülmektedir. Diğer taraftan emekli, işçi, özel sektör çalışanı ve memur kesimi en az mikrokredi talep eden grupları oluşturmaktadırlar.

Tablo 8: Mikrokredi Kullanımı Öncesi Kadınların İş Durumları

Kredi Öncesi İş	Frekans	Yüzde (%)
İşsiz	99	29.5
Kendi işimi yapıyordum	86	25.6
Ev hanımı	120	35.7
Çalışmayı düşünmüyordum	4	1.2
Emekli	9	2.7
Memur (kamu)	2	0.6
İşçi (kamu)	5	1.5
Özel Sektör	4	1.2
Belirten	329	97.9
Belirtmeyen	7	2.1
Toplam	336	100

Mikrokredi kullanan kadınların istihdama katkıları sadece kendileriyle sınırlı değildir. Ayrıca işi genişletip yanlarında elaman çalıştıranlar, kendileri dışında dolaylı yolla da olsa istihdama katkı sağlamaktadırlar.⁶ Eskişehir'de mikrokreditinin dolaylı olarak istihdama ne kadar katkı sağladığını tespit edebilmek amacıyla, anketi cevaplandıranlara "mikrokredi kullanımı sonrasında kendiniz dışında kaç kişiye iş verdiniz?" sorusu yöneltilmiştir. Tablo 9'da görüldüğü gibi kendisi dışında hiç eleman çalıştırmayanların sayısı ve oranı en yüksek olup, bu oran %74.1'dir. Bir kişi çalıştıranların oranı %11.6, iki kişi %5.7, üç kişi %1.5, dört ve üstü çalıştıranların oranı ise %4.8 olarak tahmin edilmiştir. Bu oranları topladığımızda, mikrokredi kullanıcılarının en az 1 kişi de olsa yaklaşık %24'ünün yanlarında elaman çalıştırdıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 9: Mikrokredi Alan Kadınların İstihdam Ettikleri Personel Sayısı

İstihdam Edilenler	Frekans	Yüzde (%)
Hiç	249	74.1
1	39	11.6
2	19	5.7
3	5	1.5
4 ve üstü	16	4.8
Belirten	328	97.6
Belirtmeyen	8	2.4
Toplam	336	100

Mikrokredi yoluyla dolaylı olarak işe alınanların Eskişehir'de istihdama ne kadar katkı sağladığını net olarak görebilmek için, bu çalışanların önceki statülerini bilmek gerekir. Bunun içinde anketi cevaplandıracak kadınlardan "mikrokredi kullanımı ile işe aldığınız kişiler daha önce ne iş yapmaktaydılar?" sorusu yöneltilmiştir. Ankette bu soruyu cevaplandırmayanların oranı (%44) yüksek çıktığı için, değerlendirmelerimiz cevaplandıranlar açısından olmuştur. Tablo 10'a göre, mikrokredi kullanıcılarının işe aldığı kişilerin %9'unu işsiz kişilerin oluşturduğu görülmektedir. Bunun anlamı, istihdamın %9'unu işsizlerin oluşturmasıdır. Buna karşılık, mikrokredi kullanımının yol açtığı dolaylı istihdam katkısının ise çok daha fazla olduğu tahmin edilmiştir. Tabloya göre, çalışmayı düşünmeyenlerin oranı %47.3 ile en büyük grubu oluştururken, ikinci en büyük grubu

⁶ Malatya'da mikrokrediden faydalananlar arasında yapılan anket çalışmasının sonuçlarına göre, kredi alanların işlerini büyüterek yanlarında işçi çalıştırmaları Malatya'da istihdam artışına neden olmuştur (Akbiyik ve Şahin, 2010:1744).

%37,2'lik oranla ev hanımları, üçüncü grubu ise %8.51'lik oranla işsizler oluşturmaktadır. Dolayısıyla Eskişehir'de istihdam içerisinde değerlendirilmeyen bu kesimler mikrokredinin yol açtığı istihdam olanakları ile çalışan konuma geçmişlerdir. Yani istihdam edilenlerin %93'ünü çalışmayı düşünmeyen, ev hanımı ve işsiz kesimler oluşturmaktadır. Diğer taraftan, bu gruplar dışında mikrokredi yoluyla istihdam edilenler içerisinde emekli, işçi, memur, özel sektör çalışanlarının düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir.

Tablo 10: Mikrokredi Kullanıcılarının Çalıştırdıkları Elemanların Önceki Konumları

Önceki Konum	Frekans	Yüzde (%)	Belirtenler İçinde (%)
Çalışmayı düşünmüyordu	89	26.5	47.3
İşsiz	16	4.8	8.51
Ev hanımı	70	20.8	37.2
Emekli	2	0.6	1.06
İşçi (kamu)	7	2.1	3.72
Memur (kamu)	1	0.3	0.53
Özel sektör	3	0.9	1.59
Belirten	188	56.0	100
Belirtmeyen	148	44.0	0
Toplam	336	100	188

5. SONUÇ

Mikrokredi uygulaması, günümüzde yoksullukla mücadelede kullanılan önemli politika araçlarından birini oluşturmaktadır. Halen Türkiye dahil dünyanın pek çok ülkesinde uygulanmakta olan mikrokredi uygulaması, yoksulluğu önlemenin yanında istihdamı artırma ve işsizliği önleme bakımından da önemli etkilere sahip bulunmaktadır. Türkiye'de mikrokredi projesi 2003 yılından beri TGMP altında faaliyetini sürdürmektedir. TGMP'nin temel amacı, özellikle kırsal kesimde ve şehirlerde yaşayan yoksul kadınlara kredi vererek, onların gelir getirici faaliyetlerde bulunmaları suretiyle yaşam standartlarını yükseltmek şeklinde oluşturulmuştur. Bu kapsamda, Türkiye'de en çok kredi dağıtılan 5 il içerisinde bulunan Eskişehir'de yoksulluğun azaltılmasında mikrokredinin ne derecede etkin olduğunun araştırılması, bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Araştırma verileri, hazırlanan anket formlarının Eskişehir Grameen Bank Şubelerinde çalışan uzmanlar yoluyla mikrokrediden yararlananlara uygulanması ile elde edilmiştir. Anket soruları sadece araştırmanın amacını gerçekleştirebilmeye yönelik oluşturulmamış, aynı zamanda mikrokredici kullanıcılarının demografik özelliklerini ve mikrokredinin kullanım amaçlarını ve alanlarını da belirleyecek tarzda belirlenmiştir.

Anket değerlendirmeleri sonucunda; Eskişehir ilinde mikrokrediyi kullanan kadınların büyük çoğunluğunun 20-49 yaş aralığında evli, eğitim düzeylerinin genellikle düşük (ilköğretim ve lise seviyesinde), sosyal güvencelerinin olduğu ve ailelerindeki bireylerin çoğunluğunun işçi statüsünde çalıştıkları görülmüştür. Ayrıca kadınların büyük çoğunluğu "el işi" yapmak için krediyi kullandıkları, bu kredilerle ya "kendi işlerini kurmakta" ya da "mevcut işlerini büyütme"ye çalışmaktadırlar.

Diğer yandan anket sonuçlarına göre, Eskişehir'de mikrokredi alan kadınların kredi kullanımı öncesi ve sonrasında aile gelirlerinde önemli farklılıkların olduğu görülmüştür. Mikrokredi kullanım öncesi yoksul sayılabilecek düşük gelire sahip olanların oranı, kredi kullanımı sonrası düşerken, daha yüksek gelir gruplarında ise bu oran yükselmiştir. Mikrokredi kullanan her 4 aileden 1'i yoksulluk sınırının üzerine çıkmıştır.

Eskişehir'de mikrokredi kullanan kadınların aile gelir düzeylerinde olduğu gibi istihdama da önemli katkıları ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede "ev hanımları" istihdama doğrudan ve dolaylı en

önemli katkı yapan kesimi oluşturmuştur. İstihdama ikinci en büyük katkı işsiz kadınların oluşturduğu kesimden gelmiştir. Ayrıca işsiz kadınların oluşturduğu bu kesimin mikrokredi yoluyla iş sahibi olmaları işsizlik oranlarının azaltılması bağlamında da önemli bir husustur.

Sonuç itibarıyla, Eskişehir’de mikrokredi kullanımı yoluyla yoksulluğun azaltılması projesinin başarılı olduğu söylenebilir. Bu başarının artarak devam etmesi, hiç şüphesiz başta TGMP Şubelerinde çalışanların gayretleri olmak üzere, toplumdaki tüm kesimlerin göstereceği fedakârlık ve sorumluluğa bağlı olacaktır da unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Adaçay, F. R., (2008), Ekonomik Kalkınmada Yoksulluk, Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Akbıyık, N. ve L. Şahin., (2010), “Mikrokredi Uygulaması ve Ekonomik Kriz”, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-I 15-16 Nisan Malatya, 2010, e-kitap: <http://ozal.congress.inonu.edu.tr/pdf/102.pdf>.
- Ala, M., (2009), “Yoksulluk ve Küresel Çözumsuzlük”, PARADOKS, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, 5(2), (e-dergi), <http://www.paradoks.org>
- Alcock, P., (2006), Understanding Poverty, New York: Palgrave Mac Millan.
- Altay, A., (2007), “Küreselleşen Yoksulluk Olgusunun Önlenmesinde Mikrofinansman Yaklaşımı”, Finans Politik Ekonomik Yorumlar, 44(510), 57-67.
- Bakan, İ. ve A. M. Eyitmiş., 2009, “Yoksulluk ve Mikrokredi: Türkiye’de Mikrokredi Kullananların Gelir Düzeyleri İle Krediyi Kullanma Nedenleri ve Çıktıları (Sosyal ve Ekonomik) Arasındaki İlişki”, Uluslararası 7. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı.
- Bakan, İ., Ayriçay, Y. ve A. Melih Eyitmiş., 2010, “Türkiye’de Mikrokredi Uygulamaları Araştırmasının Sonuçları”, (Ed: İ. Lofça, A. H. Aydın, S.Güngör ve Ö. Büyükyenigün), Mikrokredi ve Yoksulluk, K.Maraş, K.Maraş Valiliği Yayın No: 8.
- Begum, N., (2004), “Targeting the Poor”, Mikrokredi Vasıtasıyla Yoksulluğun Azaltılması Uluslararası Konferansı (9-10 Haziran 2003, İstanbul) Bildiriler Kitabı, Ankara: Emek Ofset Ltd. Şti.
- Dumanlı, R., (1996), Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutu, Ankara: DPT Sosyal Sektörler ve
- Gürses, D., 2007, “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(1), 59-74.
- Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayını.
- Latifee, I., (2004), “Microcredit as a Tool for Poverty Reduction”, Mikrokredi Vasıtasıyla Yoksulluğun Azaltılması Uluslararası Konferansı (9-10 Haziran 2003, İstanbul) Bildiriler Kitabı, Ankara: Emek Ofset Ltd. Şti.
- Ledgerwood, J., (1999), Microfinance handbook: An Institutional and Financial Perspective, World Bank, Washington, D.C.
- Morshed, L., (2010), “Yoksullukla Küresel Mücadele Çalışmalarına Mikrokreditin Katkısı”, (Ed: İ. Lofça, A. H. Aydın, S.Güngör ve Ö. Büyükyenigün), Mikrokredi ve Yoksulluk, K.Maraş, K.Maraş Valiliği Yayın No: 8.
- Öztürk, M. ve B. I. Çetin., (2009), “Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar”, Journal of Yaşar University, 3(11), 2661-2698.
- Şener, Ü., (2009), Kadın Yoksulluğu, TEPAV Değerlendirme Notu.
- Şenses, F., (2009), Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İstanbul: Dergah Yayınları.
- TGMP (2008), , TGMP Faaliyet Raporu 2008, http://www.tgmp.net/dowland/Yillik/yillik_faaliyet/turkce2008.pdf (22.08.2010).
- TİSVA., (2005), Yoksulluğun Azaltılması İçin Türkiye Grameen Mikrokredi Projesi, Ankara: Türkiye İsrافی Önleme Vakfı Yayınları, Mikrokredi Serisi 6.
- TÜİK., (2009), 2008 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, <http://www.tuik.gov.tr> (20.08.2010).
- Uzun, A. M., (2003), “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 4(2), 155-173.
- Yılmaz, R. ve C. Koyuncu., (2006), Mikro Finansman ve Yoksullukla Mücadele, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Yunus, M., (1999), Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru (Çev: G. Şen), İstanbul: Doğan Kitap.
- http://www.tuik.gov.tr/MetaVeri.do?tb_id=23&ust_id=7 (19.08.2010).
- <http://www.tgmp.net>, (21.08.2010).
- [http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/pdf/TURKEY%2023-07%20CR\(1\)TR.pdf](http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/pdf/TURKEY%2023-07%20CR(1)TR.pdf) (20.02.2010).

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın anket verilerinin toplanmasında yardımlarını esirgemeyen TGMP Eskişehir Odunpazarı Şube Müdürü Esra Aynalı’ya ve Tepebaşı Sorumlu Şube Müdür Yardımcısı Polat Göl’e teşekkürlerimizi sunarız.

Ek 1:
Hanehalkı Fertlerinin Cinsiyetine ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları(%)

Eğitim durumu	Fert yoksulluk oranı (%)																				
	2002			2003			2004			2005			2006			2007(*)			2008		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
TÜRKİYE	26,96	25,72	27,19	28,12	27,52	28,31	25,60	25,20	25,39	26,50	16,97	21,01	17,31	17,32	18,27	17,79	17,33	18,25	17,11	16,70	17,52
8 yağından küçük fertler	33,17	32,92	33,44	37,75	38,24	37,23	34,16	34,19	34,18	37,71	27,86	27,56	24,78	25,12	24,43	24,52	24,91	24,13	22,53	22,86	22,18
Okur-yazar değli	41,07	46,62	39,81	42,42	47,22	40,96	45,11	48,60	44,13	37,81	40,59	37,04	33,71	36,19	32,84	33,68	38,96	32,29	39,59	46,12	37,81
Okur-yazar olup bir okul bitirmeyen	34,60	35,56	33,74	35,87	36,32	35,45	33,67	34,19	33,15	28,44	26,75	28,14	25,36	25,60	25,06	25,71	27,03	26,42	25,31	27,57	25,05
Okulda	26,12	26,06	24,33	27,55	29,81	25,47	24,36	27,50	21,55	17,13	16,92	14,51	14,19	16,52	12,05	14,24	15,67	12,68	13,44	15,31	11,22
Okuyup okumayan	26,47	29,40	24,10	29,56	29,13	29,38	25,48	25,37	25,53	22,42	21,73	23,02	18,36	16,47	19,66	19,19	19,78	18,55	17,26	18,57	15,65
Ortaokul ve orta dengi meslek	18,77	19,45	17,38	18,31	19,06	16,03	13,00	14,95	9,45	8,37	6,72	5,02	6,37	6,69	4,89	9,16	11,06	5,57	8,34	9,85	5,78
Lise ve lise dengi meslek	9,82	10,89	8,24	11,19	12,27	9,73	8,28	8,69	6,39	6,70	7,38	5,14	5,29	6,06	4,06	5,88	7,06	4,09	5,64	6,30	5,11
Yüksekokul, fakülte ve üstü	1,57	1,22	2,42	2,66	3,04	2,05	1,33	1,57	0,93	0,79	0,83	0,72	1,31	1,28	0,56	0,81	0,57	0,53	0,71	0,38	0,43
KENT	21,95	21,66	22,03	22,30	22,32	22,29	16,57	16,24	16,97	12,83	12,77	12,89	9,31	8,84	9,78	10,36	10,38	10,34	9,38	9,13	9,62
8 yağından küçük fertler	31,18	31,20	31,16	31,59	32,33	30,81	28,63	28,80	28,06	19,46	20,33	18,62	13,01	12,30	13,73	14,66	11,36	14,98	12,41	12,16	12,65
Okur-yazar değli	35,00	39,63	34,02	34,72	38,25	31,52	32,62	37,04	31,32	28,46	30,52	27,01	19,92	20,99	19,61	22,23	27,14	20,09	25,46	31,72	22,83
Okur-yazar olup bir okul bitirmeyen	29,96	31,44	28,59	29,61	30,19	29,06	23,74	23,64	23,55	18,66	20,15	19,28	14,33	13,29	14,70	15,33	17,53	15,24	17,12	18,27	16,08
Okulda	21,61	24,07	18,78	23,59	25,97	21,82	15,18	17,58	13,24	10,05	12,16	8,27	7,25	8,68	5,10	7,84	8,50	7,17	6,37	7,67	5,28
Okuyup okumayan	21,22	21,52	21,00	23,80	23,22	23,89	16,77	14,77	16,64	14,29	15,27	13,27	10,54	9,12	12,03	14,11	15,14	11,80	10,01	10,60	8,08
Ortaokul ve orta dengi meslek	13,00	14,47	12,69	15,92	17,30	12,91	9,30	10,10	9,10	5,49	6,53	3,62	5,17	5,97	3,76	5,43	9,74	3,20	5,20	5,60	4,66
Lise ve lise dengi meslek	7,06	8,14	5,77	9,38	10,39	8,35	6,35	7,29	5,90	4,13	4,93	3,08	3,41	4,06	2,61	4,15	4,67	3,15	3,99	3,25	3,09
Yüksekokul, fakülte ve üstü	1,07	1,34	0,64	2,19	2,51	1,71	1,33	0,99	1,08	0,53	0,57	0,46	0,98	1,08	0,55	0,41	0,34	0,54	0,47	0,52	0,38
KIR	34,48	34,82	34,92	37,13	36,59	37,85	36,97	39,11	40,79	32,95	31,79	34,03	31,98	31,61	32,32	34,80	33,59	35,95	34,82	33,93	35,29
8 yağından küçük fertler	36,78	36,89	37,56	40,24	40,23	40,25	49,94	49,92	49,98	49,55	39,44	41,71	44,18	45,85	42,40	44,09	45,57	42,45	43,90	45,40	42,31
Okur-yazar değli	46,42	54,36	44,11	48,88	56,33	48,01	56,99	58,71	59,48	48,91	51,33	45,43	46,49	51,66	45,07	47,71	54,26	49,06	54,73	60,68	53,04
Okur-yazar olup bir okul bitirmeyen	41,13	49,80	41,53	44,36	44,58	44,13	47,16	47,28	47,02	40,80	40,75	40,61	42,31	41,39	40,46	46,56	45,67	47,14	45,05	45,67	44,15
Okulda	31,08	32,43	29,82	32,60	34,61	30,55	26,32	28,50	33,21	26,75	29,14	24,16	24,43	27,23	21,58	27,96	29,06	25,77	27,39	30,48	24,19
Okuyup okumayan	34,25	37,87	26,17	36,85	38,36	39,22	41,91	41,32	42,56	35,57	33,94	37,07	29,13	27,07	30,43	38,37	29,95	31,61	33,03	35,13	29,86
Ortaokul ve orta dengi meslek	30,11	29,85	33,25	23,35	23,33	24,04	22,15	25,30	14,11	16,32	17,28	11,40	15,38	17,99	8,57	22,10	23,67	17,14	17,64	20,10	10,22
Lise ve lise dengi meslek	17,05	18,18	16,75	16,94	18,35	15,01	14,30	16,34	10,90	15,32	16,82	12,60	11,03	11,52	10,10	13,45	15,24	9,55	14,93	15,24	14,33
Yüksekokul, fakülte ve üstü	4,37	0,45	6,88	5,38	5,75	4,58	2,90	4,28	0,00	2,23	2,05	2,70	1,84	2,06	0,63	3,24	4,45	0,41	2,44	3,13	0,90

(*) Yeri nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir

2008 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜRKİYE

